МАЙ БИРИ ДЕЛГЕРЕЗИН!

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 102 (11900) | 1982 чылдың май 1, суббота | 1925 чылда үндезилеттингеш | Өртээ 3 коп.

Г. МАКАРОВТУҢ чураан плакады.

ЧЫСКААЛГА БАЗЫП ОРА...

МАЙ БИРНИ бис күш-ажылдың, тайбыңның, частың байырлалы деп адап турар бис. Ону совет улус, социализминиң акы-дүкмә чурттарының улустары улуг көдүрүүшкүн болгаш өөрүшкүүбиле демдеглеп турар. Империализмге удур, тайбың, демократия болгаш социализм дээш демиселге ажылчы чоннарның эпсеткил каттыштырылгазының хүнүнде, бүгүн, кызыл туктар бүгү чер бөмбүрзээнниң кырында чөргээр киинсип турар.

Төөгүнүң чамдык арыннарын бүгүн сактып көрээл. Бо хүнну байырлал хүнү, делегей пролетариадының эп-сеткил каттыштырылгазының демдээ кылдыр Ийиги Интернационал 1889 чылдың июньда Париж конгрезинге чарлап тургускан. Оон үш чыл мурнунда, май 1-де, АКШ-ка стачкаларның болгаш чыскаалдарның күштүг чалгыы эртикен. Чикагога ажылчыннар чыскаалынче полиция халдаан. Май 4-те аңаа удурланыышкын митингизин организастаан. Кижилерниң чамдыызын шаажылаш, өскелерин үр хуусаада хоруудалга шиитккен. Ол болуушкуннар бүгү делегейниң ажылчыннарынга кичээндириг болган: дайынчы эп-сеткил каттыштырылгазы онза чугула! Ынчангаш Ийиги Интернационалдың конгрезиниң шиитпирин миллион-миллион ажылчыннар изиг-биле деткээн. Россияга Май Бирни 1890 чылда Варшавага демдеглээн, ынчан аңаа 10 муң кижи киришкен стачка болган. 1891 чылда Петербургта баштайгы маёканы организастаан. Россияның ажылчын аңгызы 1918 чылдың Май 1-ин тиилеичи аңгы болуп байырлаан...

Совет улус Коммунистиг партияны долгандыр сырый каттышнан, бис бүгүн Төрээн чурттувуска кызыгаар чок бердингенивисти, коммунистиг ниитилелди тургузар дээш, тайбыңны болгаш делегейге айыыл чок чорукту камгалаар база быжыглаар дээш, бүгү чурттарның ажылчы чоннары-биле акы-дүкмалышкы харылзаларны калбартыр дээш демиселге бүгү күжүвүстү чайгылыш чок бээривисти илергейлеп турар бис.

Амгы Май 1-ни ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл өнүнда демдеглеп турар бис. Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң аядан чылы—СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының тиилелгезинин, социализмниң төөгүлүг чедиишкинериниң херечизи. Бо чылын профэвилеглерниң съездизи болган, комсомол съездизи ажыттынар. Июньда улус депутатарының чер-чер Советтеринге соңгулдалар эртер. Бо бүгү болуушкуннар массаларның политиктиг болгаш чогаадыкчы идепкейиниң көдүрүлүрүнге күчүлүг идиг болуп турар.

Бистиң улуг чуртувус В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 112 чыл, Май 1-ни он бирги беш чылдың ийиги чылының планнарын күүседиринге чедиишкиннер-биле уткаан. Республикавыстың ажыл-ишчилери аңаа база төлептиг үлүүн киирген. Үлетпүр продукциязының көл хевирлерин бүдүрүп, сайгарарының хемчээлиниң, бараанныг продукцияның бот-үнезин чиигедириниң талазы-биле бирги кварталда планныг даалгалар күүсеттинген. Көдээ ишчилер күрүнеге продукция садарын бирги кварталда планнаанындан хөй кылдыр боттандырган. Бо талазы-биле социалистиг чарышка Барыын-Хемчик, Төжу районнар, «Хемчик» совхоз, Кызылдың күш фабриказы тиилекчилер болган. Үлетпүр, тудуг, транспорт болгаш харылзаа, чоннуң коммуналга-амыдырал хандырылга талазы-биле бедик көргүзүглерни Кызыл хоорай, Тываның электри четкилериниң, «Тыва тудуг» трестиң «Кызыл тудуг» эргелелиниң, № 1 АТБ-ниң, Каа-Хем райпозунуң, Барыын-Хемчиктиң чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң коллективтери чедип алган. Чарыш тиилекчилеринге СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл туктарын болгаш акша шаңналдарын тывыскан. Май мурнунуң социалистиг чарыжының тиилекчилери байырлал колонналарының бажынга бодунуң туруштарын дүрүм ёзугаар эзээр. Мурнакчыларга алдар болгаш хүнде!

Улуг баштыңчывыстың төрүттүнген хүнүнге турааскаатнан коммунистиг субботникке республикага эртикен чылдарныңдан 3 муң кижи хөй кирип, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаан.

Чаңчыл болганын ёзугаар, байырлалдарда бистер чедиишкиннеривисти үнелеп көрүнден аңгыда, чүнү чедип ап шыдаваанывысты хынап, шүгдүнүп көөр бис. Бистиң ол талазы-биле кылыр ужурлуг түүлдеривис эвээш эвес.

Тываның ажылчы чоннары, бүгү совет улус-биле бир дөмей, бөгүн Май Бирниң чидиг кызыл туктарын көдүрүп алгаш, байырлал чыскаалдарынга эртерлер, олар төрээн партиязынга кызыгаар чок бүзүрелин, оон айытkан планнарын күүседир дээш бүгү-ле күүнүн, энергиязын бээринге беленин көргүзерлер.

Тайбын, демократия болгаш социализм дээш, империализмге удур демиселге ажылчы чоннарның делегейге эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү—Май 1 делгерезин!

В. МАЯКОВСКИЙ

ЭКИЗИҢ АА!

(Шүлүглелден үзүндү)

Делегейниң
хензиг-ле
Доскаңмейн
барган мен.
Чуртталга-даа
эки-ле-дир,
Чурттаары-даа
эки-ле-дир.
Омак-хөглүг
хайның турар
чуртталгавыс
Оон-даа эки,
оон-даа артык
маталыг-дыр.
Кудумчулар
согунналган,
Бажың-балгат
чыскаалыпкан.
Кудумчулар—
мээңнии болгай,
Бажыңнары—
база мээң-дир.
Садыгларның
соңгалары,
Чада салган
делгелге дет...
Кооперациям
шыдал киргеп.
Кончуг бижыг
төлеңгиштит.
Көпеек тып,
байып тур бис,
Көрүксенчиг
экизин аа!
Катай-катай
чыскаай салган
номнардыва
көрүп тур мен.
Адым-сывым
шүлүнчүлер аразында
көстүп туру.
Ажыл-ижим
республикам
ажылынче
Катчып турар,
магалыын аар,
өөрүп тур мен.
Чычаан мунган
депутадым
Чындыннадыр
халдыштарга.
Дугуйлардан
эстээн
доозун
Туразында
бедий берди...

МАКТАТКАН

Май 1-ниң байырлалын республикаңын найысылалы Кызыл хоорайның он-он коллективтери бедик күш-ажылчы белектер-биле уткаан. Шалыпчыларның социалистиг чарыжының мурнуку одуруунда Кадык камгалал министерствозунуң автотранспорт будурулгези база бар.

Бо бүдүрүлгениң чолаачылары квартал планын 107,7, апрель айның—102 хуу күүсеткен. Май 1-ге уткуштур калбаган социалистиг чарышка чөрби чыл чолаачылап түрар Владимир Гаврилович Курочкинниң удуртканы чолаачылар бригадазы тиилээш, коллективтиң шилчиир тугу-биле шаңнаткан.

База ол ышкаш үжен чыл дургузунда чолаачылаан бүрүлгениң хоочуну Карл Далаевич Оюн, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Хүндүлел бижиниң эдилекчизи Василий Григорьевич Анисимов, хөрөзжен чолаачы Алефтина Глебовна Небоякова болгаш өскелер-даа шалыпчы ёзу-биле ажылдаан, эки ажылы дээш мактаткан.

Коллектив экономиканы камналгалыг болдурар, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бердер дээш туржуп келген, ол багай эвес үре-түңнелдиг болган. Ооң уламыдан бүдүрүлгеге бирги кварталда 6938 литр кывар-чаар материалды, 369 рубльдиң дугуйларын камнап алган.

И. КЕЛИК-СЕНГИ.

ЧАА НОМНАР

Тываның ном үндүрер черинниң ажылдакчылары апрель 28-те ай планын бүрүн күүсеткеш, тайбыңның, күш-ажылдың байырлалы — Май 1-ни күш-ажылчы белектерлиг утканнар. Ном садыгларының делгиирлерин чаа 9 ном каастап, номчукчуларын мапап турар. Л. И. Брежневтиң «Сактыышкыннар» (орус болган тыва дылдарда), «Тыва АССР-ниң Конституциязы», «Улус шиитккечилерин болган улус төлээлерин дедир кыйыртыр дугайында РСФСР-ниң хөөлүзүү» тускай номнар кылдыр парлаттынган, номчукчуларның соңуургалын хайныктырар.

Уруглар болгаш улус улус номчуур чогаал номнары база чырыкче үнген. Оларга А. Даржайның «Артыш айдызы», М. Потагинниң «Хуулгаазын сөс» деп шүлүктер болгаш шүлүглелдер чыындылары, В. Шукшиниңң «Чагыг» деп ному хамааржыр.

З. Клепининаның «Хайгаараддар демдеглели», М. Ооржактың «Эдертиглер чыындызы» өөреникчилерниң болгаш башкыларның хүн бүрү ажыглаар номнары болу бээр.

В. ЧАЛБАА.
Кызыл хоорай.

ИЙИ КАТАП

«Шагонартажстройда» ,КМК-18-тиң СЭКП обкомунуң кежигүнү, Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу И. М. Карповка удурткан тудугжулар бригадазы май 1-ниң байырлалыч шалыпчы сорук киришкинниг күш-ажыл-биле уткаан. Олар күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 2,5 катап улгаттырган, бо хүннерде бригада хүн нормазын ийи катап ажыр күүседип турар.

Алдарлыг тудугжунуң коллективиниң кежигүннери боттоттарының аразында социалистиг чарыштыг. Ооң түннелин доктаамал үндүрүп келген. Эрткен хүннерде Байлак-оол Ооржак, Виктор Егоров, Юрий Лебедев болгаш өскелер-даа бедик күш-ажылчы үлегерин көргүскен. Тудугжулар экономиканы камналгалыг болдурар, бүдүрүлгениң күрлавырын доюзу-биле ажыглаар, кыраан тудугнуң шынарын экижидер дээш, бичии-даа аңаа туруушкун чокка ажылдап турар. Шак мындыг байдалды тургузар дээш дуржулгалыг бригадир И. М. Карпов күштү үндүрген, моон-даа соңгаар эки ажылдаарының аргаларын ол дилеп турар.

Тудугжу бригада бо хүннерде ийи участокта үзүлген. Ооң бир кол кезии сезен аал чурттаар бажыңның таваан салып, өскези база-ла чурттала бажыныын ханазын тудуп турар. Кезек үе эртер, Чаа Шагаан-Арыгга бо тудугжуларның кылган бажыңнарын көжер хоорайның чурттакчылары эзелеп тер.

Н. ЛАМА.

Соңгулдаларга уткуштур

ТӨЛЕПТИГ КАНДИДАТТАР

Улус депутаттарының чер-чер Советтеринге соңгулдаларга белеткелдиң база бир чадазы—депутаттарга кандидаттар дешпидилгелери республикада хайныыкыныг чоруп турар. Чер-чер Советтериниң депутаттарының кандидаттарынга күш-ажылдың мурнакчыларын, төлептиг кижилерни чон адап, оларны дешпидерни уламчылавышаан.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК

Чер-чер Советтеринге депутаттарының кандидаттарын дешпиткен хуралдар Баян-Тала, Шеми суурларга организастыг болгаш бедик көдүрлүүшкүнүң байдалынга эртикен. «Октябрь 30 чылы» совхозтуң ажылчыннарының ниитн хуралындан райкүүском даргазы Дамдын Санчаевич Куулары, МТМ коллективиниң хуралындан ажылагыйның чолаачызы комсомолчу Сергей Эртинеевич Монгушту район Совединиң депутаттарының кандидаттарынга дешпиткен.

Шеми ортумак школазының коллективи «Большевик» совхозтуң хоочун саанчызы Ленин орденниң эдилекчизи Таан Дамбалановна Кара-Салды, Хадың хойжу бригадазының малчыны Надежда Байыр-Белековна Кууларны район Совединиң депутаттарының кандидаттары кылдыр адаанар.

ТАҢДЫ

Районнуң «Сельхозхимия» бүдүрүлге салбырынга коллективтиң хуралы болган. Ооң киржикчилери Бай-Хаак көдээ Совединиң депутадының кандидады кылдыр аныяк чолаачы С. А. Федячкинни адаанар.

Комсомолчу чолаачының ак сеткилдиин, кызымак чоруун, төлептиг ажыы-чаңын кады ажылдап турар эш-өөрү мактап, ону демдеглээннер. Хөйниитиниң ажылынга ол идепкейлиг киржип турар. Ажыл дээш, коллективиниң ады дээш амыр-дыш билбейн ажылдаарын хуралдың киржикчилери аңаа күүсеннер.

(Бистиң корр.).

КЫЗЫЛ ТУКТУГ

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл болур оюн төлептиг уткуур, юбилейлиг чылдың планныг онаалдаларын долдур болгаш ажыр күүседир дээш, ол ышкаш республиканың мурнуу зоназының районнарының аразында социалистиг чарышка ийи чыл улаштыр чаалап ап келген Кызыл тугун салбас дээш, Мөңгүн-Тайга районнуң ажыл-ишчилери бедик көдүрлүүшкүннүг ажылдап турар.

Районнуң совхозтары эрткен чылын көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садарының, малдың баш санын өстүрериниң планнарын чүзүп аайы-биле күүсеткен. Бо чылдың бирги кварталында районнуң совхозтары төрүүр чүс башка онааштыр 77 хураганны, а 32 хойжу 80—99 хураганны камгалап алган. Улуг малдың баш санын камгалап алырын 99,2 хуу боттандырган. Совхозтар аразында социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда «Мөген-Бүрен» чоруп, төрүүр чүс хойдан 81 хураганны менди ап, улуг малдарның баш санын камгалап алырының планын 99,6 хуу боттандырган. Хойжу бригадалар аразында чарышка бирги черни ол-ла совхозтуң № 4 хойжу бригадазы (бригадири С. Делгер-оол) эзелеп, төрүүр чүс хойдан 83 хураганны камгалап ап, өстүргеп. Ол совхозтуң № 2 бригадазы (бригадири С. Шыдыраа) база эки көргүзүглерин чедип алган.

Х. ЧҮЛЬДҮМ.

ТИИЛЕКЧИ БРИГАДА

Бүгү улустуң улуг байырлалы— Май Бирин «Көдээ электри тудуг» эргелелиниң монтажниктери күш-ажылчы чедиишкиннерлиг үтнүп алганнар. Байырлал мурнунуң чарыжының тиилеичизи И. Н. Перепыгинге удурткан бригада болган.

Үргүлчү-ле хову, шөлге ажылдаар берге байдалдар турзадаа, ол коллектив ай планнарын үргүлчү ажыр күүседип келген. Бригада бедик вольтулуг 15 километр хемчээлдиг электри шугумунуң бир участогун чоокта чаа ажыглалга киирген. Улуг-Хем районнуң «Ак-Туруг» совхозунда дөрт хойжу бригада төвүнде электри чырыын киирген. Ажылды коңчуг эки шынарлыг кылдынган деп хүлээп алган.

(Бистиң корр).

БАЙЫР ЧЕДИРИШКИННЕРИҢ

Май 1-ниң бүдүүзүнде СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң адресинге изиг байыр чедиришкиннерни СЭКП Бурят обкомундан, Бурят АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумундан, Министрлер Чөвүлелинден, СЭКП Калмык обкомундан, Калмык АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумундан, Министрлер Чөвүлелинден, СЭКП Якут обкомундан, Якут АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумундан, Министрлер Чөвүлелинден, партияның Даг-Алтай, Иркутск, Хакас обкомнарындан, облкүүскомнардан, Сибирьниң Кызыл туктуг шериг округунуң Шериг чөвүлелинден, Политиктиг кол эргелелиндеп, Забайкальениң Кызыл туктуг кызытаар округунуң Шериг чөвүлелинден, политкабинетинден келген.

РЕСПУБЛИКА НАЙЫСЫЛАЛЫ КЫЗЫЛ ХООРАЙ. ЛЕНИН ШӨЛҮ.

Тайбың, күш-ажыл,

ОНЗАГАЙ БОЛУУШКУНГА УТКУШТУР

— Көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилери!... Эътти, сүттү, чуурганы, дүктү болгаш еске-даа продуктуларны бүдүрерин база күрүнеге садарын көвүдедиңер!

Мал ажылы — шалыпчы фронт!

Бистиң совхозтуң ажыл-ишчилери 1982 чылдың Май 1-ге СЭКП Төп Комитединиң бо Кыйгырыгларынга сорук киргеш, кыштаглаашкынны эки доозар, малдың баш санын болгаш чаш төлүн менди камгалаар, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин база күрүнеге садарын көвүдедир дээш социалистиг чарышты коллектив бүрүзүнге калбарткаанының түнелинде алзаң эки көргүзүглер чедип алдынганын өөрүшкү-биле демдеглексээр-дир мен.

Ону сан-чурагайлар-биле тодаргай көргүзүп көрейн. Совхоз бирги кварталда күрүнеге зът садарының планын 127,6 хуу күүсеткен. Ол дээрге эрткен чылдың ынчангы деңнелиниң 72,9 хуу хөй болганы ол. А сүт садарын база эрткен чылдыныңдан алзаң көвүдетпишаан, квартал планын 107 хуу күүсеттивис. Ынчангаш мал продуктуларын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдедир талазы-биле районнуң совхозтарының аразында чарлаттынган социалистиг чарышка тиилекчи болуп, СЭКП райкомунуң, райкүүскомнуң, көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел райкомунуң болгаш ВЛКСМ райкомунуң шилчиир Кызыл тугун акша шанналы-биле кады алдывыс.

Совхозтуң хойжулары базала эки көргүзүглерни чедип алганнар. Районнуң ажыл-агыйларында төрүүр 100 хойдан-на 100—120 чедир хураган алган 51 хойжунуң 24-үү — кады-кожа ажылдап чоруур аш-өөрүм болганынга өөрүвес аргам чок. Оон-биле чергелештир бистиң совхозтуң Чодураалыг-Сайыр хойжу бригадазы (бригадири Кара-оол Монгуш) төрүүр 100 хойга онаалтыр 99 хураганны ап, улуг малдың баш санын 98,6 хуу камгалаан, районнуң хойжу бригадаларының аразында чарышка тиилекчи болуп, шилчиир Кызыл тукту, шаннадты чаалап алган. А 100 хойдан 97 хураганны алган болгаш малдың баш санын 98,5 хуу камгалаан Чечектиг бригадазынга районнуң Күш-ажылчы алдар тугун турасказдып көдүрген.

Кыштаглаашкынны, мал ооладаашкынын эки эрттирип, хөй хураган камгалап алган малчыннар бисте эвээш эвес дээрзин үстүнде айттым. Олардан Сарыглар Делгер-оол 100 хойдан-на 120, Монгуш Өткек-оол — 113, Ооржак Маадыр-оол — 112, Ооржак Бопуяк,— 109, Монгуш Намын — 108 хураганны камгалап алган, менди өстүрүп турарын чугаалаарга-ла, бистиң хойжуларывыстың канчаар ажылдап турары билдине бээр боор. Оон иштинде мээң ажылдап турарым Оргу-Шөл бригадазының (бригадири С. Ооржак) хойжулары база-ла багай эвес түнелиг чедип алган — 100 хойдан-на 92 хураганны камгалап алган, бүрүн менди өстүрүп тураргар.

Малчын кижиниң амыдыралында шөлээн үелер турбас болгай. Бистиң мурнувуста ам чазаглаашкынны эки эрттирери, малдың чаш төлүн хорамча чок өстүрери, келир кышка баш улуг белеткенин, кажаа-хорааны хынамчалыг септеп, кыштаглаашкынга четчир чемнерни белеткеп, малды чайын эки сөмиртин алыры, күрүнеге продукция садарының планнарын күүседири дээш ышкаш белен эвес соруглар туруп турар. Ол бүгү ажылдарны чедишкинниг кылып чорудары бирги эәлчегде бистиң бир демниг, кызымаккай туржурувустан, кижи бүрүзү хүлээнген ажылынга харыысалгалыг болурундан хамаарыжыры билдингир.

Бо чыл бистиң Төрээн чуртувустуң төөгүзүнде онзагай болуушкуннуң — ССРЭ-нин тургустунганындан бээр 60 чыл болурунуң чылы. «Ол дээрге — бистиң эргим Төрээн чуртувустуң улуг байырлалы, улустарның найыралының байырлалы.

Ол дээрге — ленинчи национал политиканың тиилелгези. Оон-биле чергелештир, ол болза түннелдерни үндүреринин, келир үеде сорулгаларны тодаралырының болгаш ылавылаарының эки үндезини болур. Алдарлыг юбилейге ужуражырынга белеткенип тура, боттарывыстың ажыл-херээвисти чаа ниитилелди тургузарының ленинчи программазы-биле катап-катап шүүштүрүп турар бис.

Партия Төп Комитеди коммунистерни болгаш партия кежигүнү эвестерни, бүгү салгалдарның кижилерин, бүгү ажылчы чоннарны Совет Эвилелиниң 60 чылынга СЭКПниң XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин боттандырарынга чаа-чаа чедишкиннерлиг ужуражывынче кыйгырып турар». СЭКП ТК-ниң Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң ССРЭ-нин профэвилелдериниң XVII съездизинге чугаалаан бо сөстерин бистер, делегаттар, улуг кичээнгей-биле дыңнавышаан, ол кыйгырытта улам кызымаккай күш-ажылывыс-биле харылаарын шиитпирлээн бис.

Улуг юбилейни төлептиг уткуур дээш социалистиг чарыш бүгү чуртта, оон иштинде бистиң республикавыста, районувуста, совхозувуста калбарган. Анаа ажыл-ишчи кижи бүрүзү төлептиг күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш туржуп турар.

Д-Н. ООРЖАК,
Чөөн-Хемчик районнуң «Алдан-Маадыр» совхозунуң хойжузу, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XVII съездизиниң делегады.

ЧАА АРГА-БИЛЕ

Репортаж

Чиңге-Дагдан чаптылып баткан шөлдер Чедер хөлдүң адаанга барып, кедергей улуг ыйгылак болу берген. Оон таптыг-ла дал ортузунда ак-ак бажыңнарның бараану кайы ыяктан көстүп турар. «Тиилелге» совхозтуң Хөл-Адаанда механизастаттынган комплексти отрядының түрлаа ол. Оны долгандыр бүгү-ле шөлдер ам хайныышкынныг ажыл-иш-биле кыптыскан.

Бо совхоз чер ажылының диливдектей тарыыр системазын шагда-ла шиңгээдип эгелээн. Ынчангаш шөлдер ала кылдыр көстүр. Бир диливдек кара, өскези сарыг, а үшкүзү кууземаар. Ынчалзажок ол дээрге ында болуп турар чаартылгаларның түгле эгези, оларның бирээзи-дир. Кол-ла чүве — чер ажылының хөрзүн камгалалдыг системазынче бүрүнү-биле шилчээни.

Шаанда олап эртип-дүжүп тургаш көөрге, шөлдер тудушкак-ла кара чайт боор чүве. Ынчан тарааларның чаштырылгазын Май байырлалынга чедир барык доозупкан турар. Ам ындыг эвес апарган. Ажыл-агыйның тараажылары чер ажылының эртемге үндезилеттинген зона системазынче он бирги беш чылдың баштайгы чылында шилчээн.

— Ол чаа арганы эрткен чылын ажыглап эгелээн-дир силер. Оон баштайгы түнелиг кандыг болганыл? —деп, комплекстиг отрядтың начальныги, ССРЭ-нин Дээди Совединиң депутады Доржу Саяевич Дандардан айтырдывыс.

— Чер ажылының хөрзүн камгалалдыг системазынче шилчиир чорук улуг ажыттыг-дыр дээрзинге баштайгы чылында-ла бүзүредивис — деп, Доржу Саяевич чугаалады. — Эрткен чайын кедергей каан, агаар-бойдустуң байдалы кончуг таарымча чок болганы билдингир. Ындыг турбуже, бистиң бо шөлдеривистеп 6 центнер чедир дүжүттүг гектардан алдывыс. Ол дээрге хөрзүн камгалалдыг чаа системаның ачызы-дыр.

Механизастаттынган комплекстиг отрядтың тарылга шөлүү 8700 гектар. Оон иштинде кызыл-таа 6200, а кукуруза — 2500 гектар. ССРЭ-нин тургустунганының 60 чыл болур оонга төлептиг белекбиле ужуражыр дээш, механизаторлар бо чылын гектардан кызыл-тастың он центнер чедир дүжүдүн өстүрүп алырын шиитпирлээн.

— Бистиң бир кол шаныш салыы турар чүвевис — шиңгээдип ап турар чаа система. Оон ангыда, бүгү агротехниктиг хемчеглерни чогуур үезинде, кыска хуусаада чорудары. Ол ышкаш минералдыг чемиичидилгелерни тараабилеп кады төгери база улуг ажыкты бээр. Бис чогум-на ынчаар кылыр деп турар бис — деп, отряд начальныги түнелеп чугаалады.

Бүгү тарылга шөлүнден 1500 гектарга өл-шык базырлыкшынын механизаторлар он агрегат-биле чүгле ийи хүн дургузунда чорутkан. Арткан шөлдер элезин, довурактыг болган ужурунда, чаштырылга чорударда болбаазырадыларга кады кылыр.

Бо хүннерде отрядтың механизаторлары он К-700-ке БИГ-3 илиирлерни кошкап, бок үнүштер үнүп эгелээн куруктурар шөлдерини болбаазырадылагазын чорудуп турар. 5000 гектар куруктурар шөлдерни ынчаар болбаазырадыр. Оон ийи муңун болбаазыраткан. Механизаторлар куруктурар шөлдерини баштайгы болбаазырадылгазын майның онга чедир бүрүн доозар. Оон соонда дораан чаштырылгаже кирер. Алды муң ажыг гектар кызыл-тастың чаштырылгазын чедип-ле ажыл хүнүнде доозары ажылчын планда көрүнген.

Шык базырлышкынынга болгаш куруктурар чер болбаазырадырынга Монгуш Мырысталов, Николай Ондар, Ооржак Кызыл-оол, Монгуш Кызыл-оол олар эң-не шалыпчы ажылдан турар. Сөөлгү хүннерде куруктурар черлерни болбаазырадырынга Монгуш Мырысталов хүн нормазын 200 хуу чедирип турар. Ынчангаш оон чедишкинниге тураскаадып, Күш-ажылчы алдар тугун бригада турлаанда көдүрген.

Механизаторларның ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны туралагда тургускан. Өрээл бүрүзүнде-ле дөрт орунну салган, арыг ак чооргаларлыг. Эки шыпарлыг чем белетээр столовая доктаамал ажылдап турар. Чупар-базыңны хүнүнүң чылыдар, ажылдан келген кижилер аңаа чүнүп алыр.

Частың байырлалы — Май 1-ни «Тиилелгениң» механизаторлары күш-ажылчы чедишкиннер-биле уткаан. Бо байырлал хүнүнде-даа оларның ажыл-ижи хайныкпышаан.

К. АРАКЧАА,
«Шынның» тускай корр.

ЧУРУКТАРДА: мурнакчы механизаторлар (солагай талазындан) М. Ооржак, О. Кызыл-оол, А. Монгуш болган А. Саая; куруктурар шөл болбаазырадын турар агрегаттар.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

БЕЛЕК КЫЛДЫР

Күш-ажылдың болгаш частың байырлалы, бүгү делегейниң улустарының эң-сеткил каттыштырылгазының хүнү — Май 1 Тыва черде база катап моорлап келди. Бөгүн танныр-даа, танышпае-даа улус ужуражып келгеш, удур-дедир эвилең-зөлдек ёзу-биле амыр-менди солчуп, амыдырал-чуртталгазында эки үүлдерни, ажыл-ижинде чедишкиннерни чугаалажып, айтыржы бээр. Ынчангаш магалыг, чаагай байырлал хүнүнде ажыл-херээвис дутайын, күш-ажылчы көргүзүглериве дутайын номчукчуларга күзелдим-биле чугаалап берейн.

Бистер «Тыва даг-дүгү туруг» эргелелинде бис. Планныг даалгаларны күүседир талазы-биле бригада кежигүннери багай эвес ажылдап келгеннер. Март айның тудугмонтаж ажылдары кылыр планын 140 хуу күүсеттивис. Апрель айнын Май бүдүүзүнде-ле боттандырган. Оонбиле кады биске бир өөрүнчүг медээ келген. «Главкрасноярскстрой» трестиң тудугжу бригадаларының аразында калбарган социалистиг чарышка киришкеш, бригада үшкү черни эзелээн. Бо күш-ажылчы чедишкиннериви бистер чонну кайгамчык улуг байырлалының бирээзи — Май 1-ге бараалгатпышаан, моон соңгаар-даа улам кызымак ажылдаар бис.

Бо хүннерде 30 аал чурттаар тудугжулар бажыңын тудуп тур бис. Ону май айның ортан үезинден бээр доозкаш, 60 аал чурттаар чуртталга бажыңының тудуунче бригада шилчиир.

Бистин ажылывыска бир кол угланышкын — тудуг материалдарын камныг чарыгдазары. Шлангыя тудуг шөлдеринге туувйбуну ажыглаарда, анаа кончуг хумагалыг болуп, аргалыг-ла болза, оларны артык черге чарыгдаазын бодап турар бис. Ол ышкаш цемент, арматура болгаш өскедаа материалларны тудуг девискээринге кадагалап, шыгжаарындан эгелээш, оларны тудугга хереглээринге чедир контроль-хыналданы кошкатпайн турар.

Тудуг шөлдерин кол материаллар-биле хандырып турар организациялар — Кызылдың «Тудуг кезектери» комбинат, Кызыл-Мажалыктың туувйбу заводу продукциязын шынарын кудуладып, ону экижидеринче сагыш салбайн турар. Ынчангаш чамдык таварылгада узуктелиишкинниг ханы-үүрмек септелгезин бүрүн доозар, көржедни хоорар, оңгача болгаш шагжа чергелиг эт-хереселин дамдылавас кажаалар иштинге шыгжаар, кур ашкан сигенни эде сарааттаар, коданны дезинфекциялаар суг-суг дээш, ажыл хөй. Олар-биле чергелештир хөй кыргылдазынга болгаш чайлаглаашкынга белеткел база эгелээн.

Май 1-ниң байырлалын бөгүн бүгү делегей байырлап турар. Бистиң бригадавыстың хойжулары база. Ынчалза-даа оларның чамдыызы одарда хоюнун чанында, күш-ажылчы эзлегде...

В. КОШЕЛЕВ,
Кызылдың № 1 АТБ-де чолаачылар бригадири.

НАЙЫРАЛДЫҢ ХООРАЙЫ

Амгы Туран хоорай Тывага эң баштай тургустунган чурттакчылыг суурларның бирээзи. Ону 1884 чылда Россиядан көжүртүп келген орус тараачыннар үндезилеп тудуп эгелээн. Баштайгы үеде каш борбак чывыт казанактарлыг суургуган турганы билдингир. Оон Ус оруунуң аксында турар байдалы суурнуң чурттакчыларының чоорту өзериниге идиглиг турганы чугаажок.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилээринге, хамааты дайынның доостурунга чедир Туранга барык шупту орус чон чурттап турган. Ынчалзажок ядыы орус тараачыннар ол чоок-кавының тыва араттары-биле харылзажып, аргызын, бот-боттарынга дузалажып чорааннар.

Туранның хөгжүлдези Тыва Арат Республика үезинде Бии-Хем кожуунунуң төвү, «Кызыл тараачын» колхозтуң төп сууру апарганы-биле дүргедей берген. Ол үеден эгелээш, Туранга кожуунунуң, колхозтуң албан черлериниң бажыңнарының, чуртталга бажыңнарының тудуглары калбарып эгелээн. Совет Эвилелиниң составынга Тываның эки тура-биле каттышкынының соонда район болгаш колхоз төвүнүң хөгжүлдези ёзулуг шапкынчаан. Районнуң бүдүргүлге, албан организация черлеринге орус, тыва болгаш өске-даа нацияның кижилери кады ажылдап, тыва араттар «Кызыл тараачын» колхозче кирип, кады-кожа чурттап эгелээн.

Шак оон туранчыларның хоорайның хөгжүлдезин, ажылхөректиң байдалы, хоорайның аян-шинчизин, чаагайжыдылгазы дээш кады ажылы, ниити харылсалгалыы тыптып келген. Ол бүгү баштай совет, тыва хамаатыларның интернационалдыг харылзаазы болуп тывылгаш, сөөлүнде кээп, орус, тыва, украин, белорус, хакас, татар дээш өске-даа ой-он национал улустарының ажы-дүңмалышкы найыралынче шилчий берген улуг найырал тудуштур кадыпан, төрелдештирип турар.

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң 60 чылын демдеглээр деп турарывыс бо чылдың туранчылар улуг өөрүшкүлүг болгаш чоргаараалдыг болган. Хоорай оон бирги беш чылдың планныг даалгаларын 1981 чылда чедишкинниг болгаш ажыр күүседир дээш Россия Федерациязының чер-чер Советтериниң социалистиг чарыжының тиилекчилериниң бирээзи болганы-биле РСФСР-нин Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Эрткен чылын хоорайның болгаш оон девискээринде турар бүдүргүлелер коллективтери, «Кызыл тараачын», «Шивилиг» совхозтар, албан черлери болгаш организациялар багай эвес көргүзүглериг ажылдаап, шилчиир Кызыл тук-биле шаңнаткан. Хоорайның үлетпүр бүдүргүлелери продукция сайгарарының планын 101,8 хуу, садыг организациялары үүрмектеп садар бараан саарылгазының планын 104,9 хуу, амыдырал хандырылга бүдүргүлелери ачы-дуза чедиреринің сайгарылгазын 104 хуу күүсеткен. Хоорайның чонунга ачы-дуза чедирери бир кижиге онаалтыр 23 рубль 55 көпеек четкен. Тудуг организацияларының планныг даалгаларын база эки күүсеткен.

Хоорайның чаагайжыдылгазы Советтиң болгаш хоорайның чурттакчыларының доктаамал кичээнгейинин төвүнде турар. Эрткен чылын анаа 140 муң рубльди чарыгдаан. Хоорай эки погаанчыттынган, кол-кол кудумчулары асфальтылаттынган, сайлаттынган. Чуртталга фондузун септеп, чаагайжыдырынче үлүгүр кичээнгей салдынып турар. Бо чылын эрткен ленинчи коммунистиг субботникте туранчыларның дыка хөй хоорай чаагайжыдылгазынга ажылдаап, хөй ажылды бүдүргеп. Чарлаттынган чаагайжыдылга айы багай эвес чоруп турар.

ССРЭ-нин 60 чыл ооңга чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш Туран хоорайның күш-ажылчы коллективтери, ажыл-агыйлары, улустарының улуг пайыралынга шынчы туранчылар бо хүннерде чүткүлдүг ажылдап турар. Хоорайның бүдүргүлгелери бирги кварталда продукция сайгарарының планын, садыг организациялары бараан саарылгазының, амыдырал хандырылга бүдүргүлгелери сайгарылга планын чедишкинниг күүсеткен. «Кызыл тараачын» совхоз күрүнеге эът, сүт садарының, «Шивилиг» совхоз эът садарының планнарын эки күүсеткен.

Тыва, орус болгаш өске-даа нацияларның хоорайда чурттап турар кижилериниң бызыг пайыралынга, бир демниг чүткүдүг күш-ажылынга үндезилээш, ССРЭ-нин 60 чылын уткуурунга бедик көдүрүүшкүнүг белеткелге даанган. Туран хоорайның ажылчы чоннары бо юбилейлиг чылда салдынган сорулгаларны, социалистиг хүлээлгелерин долдур болгаш ажыр күүседириңге шиитпирлиг. Олар улус депутаттарының чөп-чер Советтериниң ам болур сонгулдаларын төлептиг уткувушаан, коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестериң бузулбас блогунуң кандидаттары дээш бадылаашкынын бээрлер.

В. ВЫГОВСКИЙ,
Туран хооркүүском даргазы.

АЖЫЛЫВЫС—ӨӨРҮШКҮВҮС

Байырлалда эрткен оруувусче хая көрүнү, ажылшчи чедишкиннериви түнелеп чугаалажыры биске өөрүнчүг-дүр. Бо юбилейлиг чылдың күш-ажылчы чарыжынга киришкеш, бистиң № 1 автоөдүргүлгениң коллективи тиилекчи боон шылгараан, макталшаналга төлептиг болган. Ол күш-ажылчы чедишкиннерге бистиң бригаданың чолаачылары, эвээш-биче-даа бол, үлүүн база киирген.

Бир-тээ бригаданың башкарыкчызы, чолаачы кижи болганымда кады ажылдап турар өөрүмүнү, оларның ажылгажиниң дугайында чугааны чорудуп көрейн. Улус ажылагыйының яшы-бүрү чүктерин сеорүп, ырак-узак, кадыр-берт оруктарга даады-ла кады чоруур болгаш хөй чаңгызы дээш, чаңгызы хөй дээш ажылдаарынга пат-ла чаңчыгып калган бис. Демнигде күштүг дижир болгай, ынчангаш ай, квартал санында бедик бүдүргүлгечи көргүзүглерни чедип ап турарывыстың бир чылдагааны ында боор.

Мээң өөрүм эдилээй автомашиналарынга камныг болбушаан, сөөртken чүктерин эдлериңге дүрген чедирип бээр дээн күзел-биле кызымаккай ажылдап турар. Соругдалывыс чаңгыс болганда, чолаачыларның чоруу чогуп, бригаданың үүле-херээ будуп, социалистиг хүлээлге, планныг даалгалар күүсеттинип келген. Эрткен квартал планныг даалгаларын 112 хуу күүсеткеш, 11,5 комплект дугуйну хумагалап алдывыс.

Бригадавыста он чолаачы бар. Хөй чылдарның дургузунда чолаачылаан болгаш машина-техникавыска камныг болуп, эвээш эвес дүржулга мөөңеттингген. Мергежилиниң база бедик: чеди кижи бирги класстың чолаачылары. Артканнарывыс бирги класстың чолаачысының шынзылгазын холга тударынга белеткенип, профессионал мергежилин бедидип, курста өөренип турар. Бедик профессионал мергежил, байлак арга-дүржулга, бот-боттарынга дузалажылга күш-ажылчы чедишкиннерни чедип алырынга дөгүм болуп турар.

Бистиң ажылывыстың үредүнүнели эдилээн машиналарывыстың чоруузундан хамааржыр. Ол-даа чөптүг. Автомобильдер туруушкун чок ажылдаап, хөй хемчээлди эртер болза, сөөртken чүгүүвүстүң тонназы көвүдеп, даалгалар чедишкинниг боттанып, биске өөрүнчүг болур. Автомашиналарывыстың «эмчилери» — септекчилериң ажылы ынанныттыг. Чедишкиннин бир «чажыды» ында.

В. КОШЕЛЕВ,
Кызылдың № 1 АТБ-де чолаачылар бригадири.

БАЙЫРЛАЛДЫ—ОДАРГА

Бо чылын мен совет космонавтыларның Сылдыстыг хоорайжыгажынга чордум. Космонавтыларның холуиндан оларның шаңналын-даа алдым. Ам бөгүнгү байырлал хүнүнде мээң бригадамның хойжуларының көрекгеринде «Космостуң маадырлары — беш чылдың гвардейжилериниге» демдектер чырын турар. Аңаа бригаданың бүгү кежигүннери, «Кызыгаар» совхозтуң ажылчы чону шупту чоргаарланыр.

Совет космонавтыларның бедик шаңналын бистиң хойжу бригадавыс он бирги беш чылдың баштайгы чылында чедип алган. Ынчан, чыл кадыг-берге-даа болза, төрүүр чүс хойга онаалтыр 108 хураганны ап, республиканың хойжу бригадаларының аразынга калбарган социалистиг чарыштың тиилекчизи болган бис. Бир хойга онаалтыр кыргын алган дүүвүс, бистиң черниң болган ховбустуң ук-саазының байдалын алыр болза, база-ла багай эвес—2,4 килограмм.

Байырлалдың хуралынгада, чыскаалынга-даа бистиң бригадавыстың мурнакчыларын оон улуг хүндүткел-биле адап турар: эрткен чылын төрүүр чүс хойга онаалтыр 124 хураган алган Эрендей Дембирел, 122 хураган алган Аңчы Бызаакай, 116-ны алган Сояң Хайың, Дижитмаа Орус-оол...

Бригадавыстың хою оң сес коданда турар, оон дең кезии — төрүвес хой. Ындыг болганда малчыннар, ылаңгыя хураган алыр хойжулар хой эвес. Ынчалза-даа олар—чаа хойжулап эгелээн Сояң Дашоолдан Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Аңчы Бызаакайга чедир— шупту мергежилиниге бердинген, чоннуң идегелии чаалап алган улус. Оларның аразында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Фанна Ланаа, бо чылын «Хүндүлелдиң Демдээ» орден-биле шаңнаткан Эрендей Дембирел, район болгаш кодээ Советтериниң депутаттары, коммунистер болгаш комсомолчулар бар. Бо хүннерде чер-чер Советтериниң депутаттарының кандидаттарынга база эзлээн каш кижи дешиттирди.

Шаранууриүң хойжу бригадазының көргүзүү бо чылын база багай эвес, ынчалзажок эрткен чылдагазынга четпес болган. Бо хүннерде бригада төрүүр чүс хойга онаалтыр 92 хураган алган, а бистиң чаржыл турар бригадавыстың (бригадири Николай Дандаа) көргүзүү 97 баш. Моон чамдык чылдагаанларын чоокта чаа бригада хуралынга илереткеш, кылган чазыгларывысты болгаш четпестеривисти чайладыр талазы-биле хемчеглерни ап эгелээн бис.

Бистиң хойжуларывыс бо хүннерде чазаглаан эгелээн, төрүвес хойлуг аалдар баштай көшкен. Дугай, Шаранууур, Хөлүктер дургаар аалдар удавас хонгулаштар. Ынаар көжериниң ботинде хойжулар кыштагларының үүрмек септелгезин бүрүн доозар, көржедни хоорар, оңгача болгаш шагжа чергелиг эт-хереселин дамдылавас кажаалар иштинге шыгжаар, кур ашкан сигенни эде сарааттаар, коданны дезинфекциялаар суг-суг дээш, ажыл хөй. Олар-биле чергелештир хой кыргылдазынга болгаш чайлаглаашкынга белеткел база эгелээн.

Май 1-ниң байырлалын бөгүн бүгү делегей байырлап турар. Бистиң бригадавыстың хойжулары база. Ынчалза-даа оларның чамдыызы одарда хоюнун чанында, күш-ажылчы эзлегде...

В. БЫЗААКАЙ,
«Кызыгаар» совхозтуң Шаранууур хойжу бригадазының бригадири.

ТӨЛЕПТИГ УЖУРАШКАН

«Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынның мурнакчы бригадалары Май 1-ниң байырлалын күш-ажылчы чедишкиннерлиг уткаанар. Бирги квартала тудугжулар 2 квартиралыг чурттапга бажыңнарының, Тожунуң «Май 1» совхозта 100 баш инекке кажаанын, Тандының районда 100 тонна погаа аймаа шыгжаар складтың тудуун доозун, ажыглалга киргеннер.

№ 1 КМК-дан Сергей Иванович Охемчиктиң бригадазы Май 1-ниң социалистиг чарыжынга тиилекчи болганнарның бирээзи. Бригада тудуг-монтаж ажылының планын 105 хуу күүсеткен.

№ 2 КМК-дан Геннадий Трофимович Черепановтуң 11 кижилиг бригадазы 339 муң рубльлиг тудуг-монтаж ажылдарын кылып бүдүргеш, планныг онаалдазын 133 хуу күүсеткен.

Чадаапада № 3 КМК-ның Кан-оол Серенович Монгушка үдурткан 10 кижи составтыг бригадазы социалистиг хүлээлгезин чедишкиннig боттандырган.

А. ДАНЧИЙ-ООЛ,
«Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынының кол экономизи.

ЭП-СЕТКИЛ КАТТЫШТЫРЫЛГАЗЫ

КЫЗЫЛ ТУККА СОРУК КИРГЕШ

«Барлык» совхоз барыын талакы районнарга баштай тургустунган хоочун совхоз. Оон хову шөлдери делтем, колдуунда суггаттыг, одар-белчиирлиг даглар, шагтары база арбын, мал өстүреринге таарымчалыг. Бо дээрге бойдустуң чаяап каан беримчези-дир. Элбек дүжүттү өстүрери, хөй малды азыраап, арбын продуктуну алыры совхоздуң бүгү ажыл-ишчилериниң кызымаа ажылындан, бедик харыысалгазындан, уран мергежилинден хамаажыры билдингир.

Он бирги беш чылдың планныг даалгаларын чедиишкинниг болгаш ажыр күүседир дээш Бүгү-россияның социалистиг чарыжынга 1981 чылда тиилекчилерниң бирээзи болганы дээш «Барлык» совхозту РСФСР-нин Министрлер Чөвүделинин болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугу-биле шаннаан болгай. Ол бедик шаңналга барлыкчылар аажок өөрээн болгаш улам соруқ киргеп. Эрткен чылдың түннелдеринге доктаавайн, Кызыл тукка соруқ киргеп барлыкчылар бо чылын кандыг соруглаарлыг база канчаар ажылдап турарын чугаалажып көрээлинер.

Бо чыл онзагай. ССРЭ-нин тургустунганының 60 чылын байырлаар, чер-чер Советтеринге соңгуулдалар болур. ВЛКСМ-нин XIX съездизи база болуп эртер. Ол чугула болуушкуннарны политиктиг бедик көдүрүүшкүннүг, күш-ажылчы белектерлиг уткуурун чедип алган шанналывыс бистиң ажылывыс ол. Ынчангаш совхозтуң бүгү ажылдакчылары боттарынга бедик хүлээлгелерни алган. Оларның күүселдези дээш чыл эгезинден-не чүткүлдүг ажылдаары чугула дээрзин барлыкчылар эки угаап билип турар.

Эрткен чылын мал кыштаглаашкынынга белеткеди хынамчалыг чорудуп, мал чемин четчири-биле курлап алганывыстан улуг малдың баш саны чидириг чөк камгалап алдынган, оон продуктулуу бедээн: төрүүр чүс хой, өшкүге онаштыр 90 анай; хураган алдынган. Оон кырынга ам-даа 850-900 анайларны немей ап болур арга бар. Малчыннардан Бижиктиг-Хая салбырынын мурнакчы хойжулары Б. Хомушку, Ш. Саая, Аксы-Барлык салбырынлан Д. Содунам, М. Монгуш болгаш өскелер-даа 100 хойга онаштыр 100-тен 110 чедир хураганнарны алган.

Бо чылдың бирги кварталында совхоз 75 тонна эът садар планыны 104,6 тонна, 120 тонна сүттүң орнунга 131,5 тонна кылыр күүсеткен. Эрткен чылдың бирги кварталындан бо продуктулар хөй бүдүрүнген.

Совхозта часкы хову ажылдары эгелээн. Анаа техниканы белеткээрин болгаш механизатор кадрларны четчелээрин чогуур үезинде доозкан. Шык базырыышкыны адакталган, суггаттыг черлерде ажыллар шалыпкын чоруп турар . Тараа, мал чеми культураларның дүжүдүн бедидери-биле 500 тонна минералдыг, 4700 тонна органиктиг чемишчидилгени шөлдерге төгер, оларның колдуу чедиртинген.

Юбилейлиг чылдың эгезинде барлыкчыларның ажылжинин байдалы мындыг-дыр. Май Бирнин байырлалын демделеп тура, совхозтуң малчынары, механизаторлары болгаш өске-даа ажыл-ишчилери чарышка тиилекчи болгаш шаңнаткан тугун быжыг тудун, ССРЭ-нин 60 чылын бедик көргүзүглериг уткуп алыр дээш каш дакпыр күжениишкин-биле ажылдаары хүлээлгевис болуруп билип турар.

Ч. ДОЖУЛАА,
«Барлык» совхозтуң директору.

ДАЙЫН ХАЛАВЫН БОЛДУРБАС

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы болгаш Совет Чазак лениичи тайбың даштыкы политиканы совет эрге-чагырганың баштайгы хүннеринден эгелээн чайгылыын чөк чорудуп турар. Соолгу үеде Американың Каттышкан Штаттарын баштаан дайынзырак империалистер делегей байдалын нарыядадып, маасалыг узуткаашкынынга чеңээн бүдүрүп үндүрериниң көвүдедиринче чүткүп, кайы-бир чуртка төңгээлер, иштики херектеринче холгадарлап киреринден оралдажып турар.

Ол бүгүнү барымдаалап көргеп, СЭКП болгаш Совет чазак делегейге тайбыңны быжыглаар дээш болдунар-ла хемчеглерин ап турар. Оон төдаргай херечил — СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы, тайбың дээш турушчуг демиселчи эш Л. И. Брежневтиң профовилелдерининң XVII съездизинге болгаш Ташкентиге баймралалга чугааларында бистиң чурттун лениичи тайбың политиказын айыткаш, делегейде дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарыбиле, тайбыңны быжыглаар, дайынның халавын болдурбазы-биле тодаргай саналдарны киирегнин билир бис.

Ада-чурттуң Улуг дайынының кыржыкчызы мен, ынчангаш оон аш-чуду, өрт-халавы, өлүм-чидиин, когарал-хоозуралы мөңээ билдингир. Кадыг-дошкун 1942 чылда төрээн Тывамдан немец-фашистиг эжелекчилерни чылча-шаварынга. Воронеж хоорайдан эгелээш, дайынналарны бистиң чурттан үнүүр сывырарынга чедир киришпиттим. Совет шеригнер Польшаны, Чехословакияны, Венгрияны, Румынияны гитлержи аг-шеригниң аспаандан хостап, боттарының интернационалчы хүлээлгезин ыдыктыы-биле күүсеткен. Мен өөрүм-биле поляк өөнүктериниң чуртун хостаарынга кирипттим. Дижиигге чедир чепсегленген каржы дайынының кижи көөр аргажок үүлгедиглерин, чедирген каража-когаралдарын, үрегдээн, үптээн чүүлдерин ынчан көрдүм. Чүү дээр боор — кижиниң караа чалданыр, кижиниң сагыжынга кирбес үүлгедиглерин кылгылаан чораан. Ада-иезиниден, ажы-төлүнден, өг-бүлезиниден, дөргүл-төрелдериниден чарылгашнарны, бертинген, балыглангаш кижилерни хөңү-биле көрдүм. Ону болдурбас дээш бүгү-ле чүүлдерни кылыр херек.

М. СЕКАЧЕВ,
Ада-чурттуң Улуг дайынының кыржыкчызы.

Майның Бири таан чырык, Майның Бири таан хөглүг!

Каракалпак АССР-ниң ажылчы чоннары ССРЭ-ниң 60 чылына төлептиг ужуражыр дээш социалистиг чарышты калбартып турар.

Республика Совет эрге-чагырганың алдан чылдарының иштинде экономика, культура тургузуушкунунга кайгамчыктыг чедиишкиннерни чедип ап, улам чечектелип турар. 1917 чылда ол черге чүгле 4 эге школага 200 хире уруглар өөренип турган болза, бо хүннерде ында 6000 студентилерлиг бир университет, 22 түскай өөредилге черлери, иштин билигниң 825 школалары ажылдап турар. Республика пайысылазы — Нукуста Узбекистанның ЭА-зының филиалы база бар.

ЧУРУКТА: (оң талазындан) филиалдың эртем ажылдакчызы Д. И. Джумабеков, геология-минералогия эртемнериниң кандидады Ж. С. Саманов, улуг лаборант Б. А. Мирова.

В. КАЗАНЦЕВТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

СЭЭҢ, МЭЭҢ, БИСТИҢ МАЙЫВЫС

Майны мен бүгү назынымда чүгле чылыг сөстер-биле сактып чоруур мен. Ол чүгле мээң эвес, сээң база бистиң шуптувустуң сеткилиивисте ындыг деп бодаар мен.

Бүдүн чылдың улуг хөй кезиинде уламчылап келген соок айларның сөөлүнде хүн караа шопуп келир. Оон соонда кандыг ийик? Сенээ, менээ, биске өөрүнчүг: алаактарга, ховуларга, коданнарга, кудумчуларга күшкаштар ырлажы бээр, чаш көк чернин өнүн хунаалтар, шончалайлар, анай-хаактар, хек-даваннар чечектелир, оон удатпланда арга-чарыктарда караакактар ягаан өнүг хөйленин кедип алган чайганың олургулаар, анай-хураган сидиреңир дешкилежип турар апаар, бичии чаштар четтинчин алган кудумчуларга үнүп кээрлер...

Сээң Майың! Мээң Майым! Бистиң Майывыс! Амыдыралда болгаш бойдуста чараш үүлдерни кым-даа магалап билир үжүрлүг, ол дээрге чүгле кижи амытанга өргүттүнген эртине-дир, магалап билбес кижиниң угааны ядыы болуп. Ынчангаш майда өөрүвейн, хөглевейн. Майны ырлавайн, магадавайн, каҗан өөрүүр, хөглээр, чүнү ырлаар, магадаар боор!

Май 1—сээң, мээң, бистиң байырлалывыс! Май 1-биле Тайбың, Күш-ажыл деп мындаагылар кезээле кады чоруурлар: Май, Тайбың, Күш-ажыл!

Мээң бичиимге ээ-не баштай көрген байырлалым Май 1 чүве. Ол угаанымда ам-даа артып калган.

Ынчан авам, ачам менээ аңгы аътты чап-чаа өзер-чонак-биле бир-ле дугаар дерип берген. Ёзулуг-ла чиңгин мен. Кыштаавыстан суму төвүнче хөй улус чыскаалып баткан бис. Мурнувуста кызыл тук туткан арбан даргазы Узун-Бүдүп биске катап-катап чагып чорду: «Сүүр чанынга суму даргалары бистиң үткүп келир эвеспе, «менээ» дизе. «менээ» дээр силер, «Ураа» дизе «Ураа» дээр силер». Бүгү чүве шынап-ла ол ёзугаар болган. Кончуг аътталыг Аракчаа, Ногаан-оол даога суглар хап келгеш, Улуг-Хем кожуунунуң Ийи-Тал сумузунун сес чүс ажыг арат чоннарының мурнундан революстуг изиг байырны чедирип, бистиң «менээледип», «ураалаып» шаг болдулар. Оон суурже киреривисте, Аракчаа даргa (ол кырган ам-даа бар) мээң-биле кожаландыр чыскаалып алды. Хүреп торгу тонунун хөрээнге «БХК» деп үжүктерлиг, мугур баштыг беш-адыг земдээ кыланайның чорду. Боттынчы кенеп шаам-биле «Биче-Хем кожуунуу» дээн-дир деп болап чораан мен. Ол үеде кожууннар аттарын хүлээнгайлап бижип турган. Сөөлүнде дыңнаарымга, «Биче Хурал кежигүнү» дээн сес болзу. Оон соонда суму төвүнге чонунун чыскаалын магалап, «Маспаа сургуулдуг» Сержиккейнин баштааны оюн-тоглаа-даа көрдүм. Куу шинельдерлиг «эрги сценглер» Дывааа сугларның «танцы» деп турганын-даа бир-ле дугаар магалаым. Оон соонда хөй кадарын чораап, оларны өттүнүп, довуракты буртуладып деп тура хүнээр, ыдык арттырбас дээш, аваларга кончудар үүве болгай.

Чечен сөстүг Сержиккейни, Челер аътты Балдан-оолду, Машиналыг Төмүр-оолду, Маннаар аътты

Доспай-оолду— диген шүлүктээн одургуларны бага ән баштай ынчан дыңнаан мен. Сөөлүнде Москваның Кызыл шөлге Май 1-нин чыскаалынга чангыс эвес удаа эртип тура, бо бүгүнү сагынгаш, хүлүмзүрүп-даа, магадап-даа чоргулаар мен. Эң-не чугула үүл болза, кол үүн часпайн чораан-дыр бис дээрзи мени кезээде өөртүр. Мээң Май Бирим хууда амыдыралымга ынчаар кирип келген.

Оон соонда Ала-чурттуң Улуг дайынының кадыг-дошкун чылдары эгелээн. Эки аътгарны Кызыл Шеригге өргүп берипкен, тарааны шарылар кожуп алгаш тарын турган бис. Май 1-нин байырлалын каш-даа катап аңдазын сывынга эрттирген мен. Ол мээң Күш-ажылчы Май Бирим болган.

Фашизмнин ашкан совет улустун Тиилелгези база майда чедип келген. Ол хүнүү база ховуга аңдазын изинге үткүп алган мен. Чечек шыпкан чер сынмас кыядыг ураалап турган бис. Оон-биле мээң Тайбың Май Бирим эгелээн.

Бөгүн сээң Май Биримни, мээң Май Биримни, Бистин Май Бириистн көөрге, магалыг-дыр, эргим номчукчу! Улам чаваш, улам ишчи, улам тайбың!

Совет улус онгу беш чылдың планныг даалгаларын чедиишкинниг доозкан. Орта Тыва АССР-нин ажылчы чоннары база төлептиг улуг-хуузун киргеннер. Олар он бирги беш чылды улуг кедүрлүүшкүн-биле эгелээннер.

1981 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүдезинин херээнге социалистиг чарышка чедиишкиннери дээш Тес-Хем, Эрзин районнар, совхоз СЭКП ТК-ныи, ЄСРЭ-нин, Министрлер Чөвүделинии, ВЦСПС-тин, ВЛКСМ ТК-ныи шилчиир Кызыл туктары-биле шаңнаткылаан, Тыва АССР РСФСР-нин Министрлер Чөвүделинин, ВЦСПС-тин шилчиир Кызыл тугун алган.

Май байырлалының бүлүүзүнде СЭКП Тыва обкому, Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлели, профобүлчөвүдел, ВЛКСМ обкому 1982 чылдың бирги кварталының социалистиг чарыжының түннелдерин үлүргеп. Шилчиир Кызыл туктарны, акша шаңналдарын көдээ ажыл-агый продуктуларын бүүзүрерин көвүдектерни дээш Барыын-Хемчик, Тожу районнар, «Хемчик» совхоз, Кызылдың күш фабриказы, улетпир, түлүг, транспорт, харылзаа, салыг, коммунал-амыдырал хандырылга черлериниң Кызыл хоорай, Тыва электрон четкилери, «Кызыл тудуг» эргедели, АТБ-1, Тыва авиабүлүүрүлге болгаш өскелдээ коллективтер чаалап алганнар.

Республиканың экономиказының болгаш культуразының түлүгларында мурнакчыларның чаа аттары көвүдеп турар. Оларга Кызылда түлүгжүлдер болгаш шеверлекчилер бригадирлери Донгак Чулуумоол, Екатерина Сарыглар, Нина Оюн, Хову-Аксының чоланчызы Владимир Пенбукко, Улуг-Хемде өшкү кадарчызы Күдер-оол Март-оол болгаш өскелер-даа хамааржыр. Чөөкта чаа Тыванын дыл, литература болгаш төөгүнүн эртем-шинчилел институдунун ажылдакчызы Светлана Сат филология эртемнериниң кандидадының эртем алын камгалап алган, «Бүстүнмаан үүже» деп номнун автору даг инженери Ландар-оол Сарыкайны ССРЭ-нин Чогаалчылар эвилелиниң кежигүнүнге хүлээп алган.

Май 1-нин байырлалының хүнүнде мурнакчыларга алдар болгаш мактал!

Бистин улузувусту бо хүннерде Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң тургустунганының 60 чыл өөнүн дугайында СЭКП ТК-ның докгаалы соруқ киргеп. Ында мындыг өдүруглар Совет Тыванын ажылчы чоннарынга дорт хамааржыр.

«Шаандакы надионал кыдыг-кызыгаар черлериниң улустары чүрттүн бүгү напияларының ажылчы чоннары-биле кады ниити одурукка кирбишаан, шаанда чүс-чүс чылдарда хожудаңгай чорукка таваржып турган-даа болза, капитализмни өөп эртпишаан, социалистиг келир үеже бүзүрелдиг базып киргенинге болгаш социал дешнилгенин бедиктиринге четкенинге чоргаарланыр эргелиг-даа бис».

Сээң, мээң, бистин байырлалывыс — Май 1-нин үүнүнде бо сөстерни база катап өөрүшкү-биле сөглеп тур бис.

—Чырык өртемчейге улуг байырлал чоруп тур — сээң, мээң, бистин Май Бириивис!

М. КУДАЖЫ.
Тыва АССР-ниң алдарлыг чогаалчызы.

ТАЙБЫҢНЫҢ БОЛГАШ КҮШ-АЖЫЛДЫҢ БАЙЫРЛАЛЫ

КЫЗЫЛ ТУКТАРНЫҢ киискиишкини болгаш частың өңгүр-чараш чечектери-биле Май Бирни — тайбыңның болгаш күш-ажылдың байырлалын бүгү делегейде демделеп турар. Империализмге удур, тайбың, демократия болгаш социализм дээш демиселге ажылчы чоннарның делегейге эң-сеткил каттыштырылгазын бадыткап көргүзер дээш, янзы-бүрү диптерде, делегейниң бүгү булуңнарында киижилер Май 1-де кудумчуларже чыскаалып үнер.

Май Бирниң төөгүзү улуг. АКШ-тың Чикаго хоорайында болуушкуннар оон эгези болган. 96 чыл бурунгаар ажылчыннар боттарының бөдүүн эргелерин хүлээп көөрүн капиталистерден чүгле негээн дээш ажылчыннарны аңаа бооладап. Оон бээр чер бөмбүрзээнге хөй чаартылгалар болган. Оларның иштинден эң-не чугула чаартылга — ажылчыннарның болгаш тараачыннарның делегейде эң баштайгы социалистиг күрүнезиниң 1917 чылда тургустунганы-дыр.

Оон түңнелинде хоталган күш-ажылдың делегейи тургустунган болгаш чыриткыдыг келир үеже шапкыйыбиле бурунгаар хөгжүп турар. Эрги делегейде капиталистиг күчүлээшкин болгаш мөлчүлге ам-даа хевээр арткан белгаш оон келир үези чок болуп турар. Делегейниң капиталистиг кезиинде ажылчын болгаш коммунистиг шимчээшкинниң күчүлүг күжү өскен. Колониалдыг империялар буступ дүшкен, мурнунда базындырган болгаш мөлчүткен чораан он-он наңиялар төөгү чорудулгазының иденкейлиг киржикчилери болуп турар. Оларның иштинден хөй напиялар социалистиг хөгжүлдениң оруун шилип ап турар.

КАПИТАЛИЗМНИҢ кол төптеринде байлал экономика болгаш социал-политика талазы-биле быжыг туруштуг эвес. Капиталистиг системаның чөлеңгижин кылдыр бодуп санап турар Американың Каттышкан Штаттары будүрүлгенин, политиканың, иштилел системазының ханы кризинге таваржып турар. Индыг кризис капитализмнин өске чурттарынче база шилчээн. «Лондоннан Боннга, Оттавадан Токиога чедир кризис бүгү делегейде үеттереп, индустрия талазы-биле хөгжүлделиг капиталистиг бүгү чурттарны шыва алы бергеп» деп, АКШ-тың «Ю. С. ньюс энд уорлд рипорт» журналы бижээн. Империалистиг монополияларның тергиделиниң түңнелинде Барыын Европада 11 миллион, Американың Каттышкан Штаттарында 10 миллион ажыл чоктар бар.

Ынчалзажок капитализм төөгүнүң ареназындан эки тура-биле чайлаарын күзевейн, чоңга удур бодунуң дерзин соруглаарын чедип алырыга эвээш эвес быладарлыг болуп турар. Колониалдыг тергиделден хоталган чурттарның хөй нуруузун мөлчүүрүп империалистиг монополиялар ам-даа үргүлчүлеп турар. Экономиктиг кризистин бергелерин капитализм ажылчы чоннарның эктинче чүүй каап турар. Франциняның «Монд дипломатик» журналының медээзин ёзугаар алырга, америк ажылчы чоннарның боттуг ажыл төлевири сөөлгө он чылдар дургузунда 1962 чылдың деңнелиниге чедир кудулаан, а капиталдың хуу алыр кончаазы 126 хуу, капиталистерниң орулгалары үндүрүгүү сапаваска безин — 174 хуу, корпорациялар удурткучуларының орулгалары — 176 хуу көвүдеп.

Монополияларның халдаашкыннарынга ойтур шавышкын кылдыр капитал чурттарының ажылчы чоннары мөлчүлгеге удур аңгы демселиниге боттарының хүрээлецин сырый каттыштырып турар. Американың Каттышкан Штаттарында, Англияда, Францияда, Италияда, Бельгияда болгаш өске-даа капиталистиг чурттарда миллион-миллион ажылчы чоннар ажыл сокпадышкынныг демиселдин калбак фронтузубиле Май Бирни уткуп, демделеп турар. Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары Май Бирниң байырлал чыскаалынга киришпишаан, капиталистиг чурттарның ажылчын аңгызынга, монополияларның мөлчүлгезиниге болгаш дарладынга удур, ажылчы чоннарның эргелери дээш, тайбың болгаш демократия дээш демиселчилерге аксы-дуңманың ээлг байырын чедирип турар.

ТАЙБЫҢ болгаш күш-ажыл кижи төрелгетенниң медерелинде сырый каттыштыкан. Алдар дээш эвес, а чер кырынга амы-тын, амыдырал-чурттарга дээш туулчүшкүн —Ада-чурттуң Улуг дайынды 1945 чылдың майның баштайгы хүннеринде тиилелгелиг доозулганы төөгүге алдын ужуктер-биле моңге кылдыр бижиттингеп. Фашистиг нара халаптан кижи төрелгетенин хостаан совет улуска, оон алдарлыг Чеңсекпес Күштериниг чүректиг хамыышкынын өөрүп четтиргенин делегейниң ажылчы чоннары илергейлеп турар. Делегейниң ийги дайынды доозулгалдан бээр барык 37 чылдар арткен. Тайбынны камгалаар төрекке ол чиик эвес чылдар болган: Каттышкан Штаттарының чагырыкчы бөлүктери баштаан империалистер «соок дайын» кедерээн турган, дайын кыпсыкчылары делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чидиглеп-дирип келген болгаш амдаа чидиглеп-дирип турар. Ынчалзажок делегейниң чаа дайынын кыпсырын империалистер чедип албаан. Бо чаагай херекке Совет Эвилели болгаш социалистиг дем каттыжылгазының чурттары шиитпирлиг рольду ойнаап болгаш ойнап-даа турар.

ДЕЛЕГЕЙНИҢ ийги дайынының чылдарында кайы-даа чурттан артыкка улуг когаралга таварышкан Совет Эвилели бөмбүрзекке, хамыктың мурнунда Европага бижыг тайбынны хандырарынга, улустар аразынга кады ажылдажылганы калбартырынга кайы-даа күрүнеден артык хөй чүүлдерни кылган. Тайбың дээш, термоядролуг халапты болдурбас дээш Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының, ССРЭ-нин чазааның, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң бодунуң кайгамчык улуг күженишкиннерин делегейниң улустары бедии-биле үнелеп турар. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ажылдап кылганы 80 чылдарның Тайбың программазын бистиң чүртүвүс чедиишкинниг күүседип турар.

Империализмниң дайынзырак, агрессия чоруунуң күштелгени-биле делегей байдалының шыңгыы чидиглеген амгы үезинде Тайбынның совет программазы, ылангыя боо-чепсектәри әндере бүдүрерин кыңчыктырбазынче угланган санаалдарны амыдыралга боттапдырары эргежок чугула болуп турар. Тайбынны хандырарынче, ядролуг дайынды болдурбазынче угланган чогумчалыг санаалдарның будун комплекизин эш Л. И. Брежнев ССРЭ-ниң профовязделдериниң XVII съездизинге болгаш Ташкентиге чугааларынга тодаргай айыткан.

ДАЙЫНГА удур шимчээшкиниң бүгү делегейде, Барыын Европаның чурттарында, АКШ-та улам калбаргап. Тайбын дээш, дайынга удур шимчээшкинниң өзүлдезин империализмниң кандыгдаа өжээтен хеделишкиннери, овуузуну моондактан шыдавас. Май Бирниң колониалларынга тайбың талалакчыларының янзы-бүрү отрядтарының тодэлекчилери киржип турар, оларның туктарында янзы-бүрү дылдар кырында-мынчаар бижээн: «Ядролуг дайынны болдурбас!», «Делегейге — тайбын!».

Г. ШИШКИН,
(СЭТА).

АМЫДЫРАЛДЫҢ ХАЖЫЫЗЫНДА

Эргижиреп калган аъш-чем столунуң кырында үр болганындан дүдүп, ногаарага берген чем артынчылары, шагда-ла чугдунмаан бөдүүн аяк-сава дола берген турган. Каранғы, бүдүртүң көстүр өөрээдиң шык деп чүвезин ажок, ханалар дүдүгүлей берген, дээвирде штукатура үрелгеш, халацайның астына берген. Оон кожалары сакпыңга суук мүн тудуп алгаш, кире бээрге, 60 харлыг Роза Тинти шагда-ла мөчээн болган.

Ол таварылга Римниң кыдында, Торре Анджела кварталга болган. Ол ядыы-түрегги, аарыг херээжен кижи үр-ле чылдар дургузунда чүрттаар арга чок бажыңга чаглактанып, амыдыраар ужурга таварышкан. Оон удуур орну бөзин чок турган. Түс черниң-даа эрге-чагыргалары ол кырын назылаан херээжен кижиниң аар-берге байдалын билип тура-ла, аңаа кандыг-даа дуза чедирбээн.

Ажык-хонгаа сүрер болгаш социал эрге-шелээ чок делегейге кижиниң салым-хуузун шиитпелдиг ол хире тоол көрбелиниң дугайында «Пайза ёера» солун бижээш, ол таварылга дээрге дыка хөй кырын-назылаан италиялерниң таварыкш турар бергедеринии тодаргай чижээ болуруп айыткан. Чурттуң экономиктиг байдалы улам-на баксырап, аъш-чем продуктулары ның өртектери үрүдүчү үлгадың турар байдал үезинде квартира хөлезиниң аартаары болгаш ачы-дуза чедирериниң үнезиниң улгадыры оларның амыдырал-чурттарында улам-на бергедедип турар.

В. СОЛОМИН,
СЭТА-ның корр.

Рим.

НАЗЫЛААРЫ ШАПТЫК ЭВЕС

Дааранықчы Махмуда Халмирзаеваны байырлыг ёзулал-биле пенсияже үдээдеп бээр ийи-даа ай четпейн турда, ол фабрикага бо келген:

— Ажыл кылбайн, коллектив чокка олуруп шыдавас-тыр мен. Ынчаар болза, шынап-да чөңүй бээрийне деп коргар-дыр мен.

— Силер барык дертен чыл иштинде ажылдан келдиңер чоп, дыштанып үеңер келген-дир— деп, Наманганның дааранызга будүрүлге каттыжылышкынының директору Атика Ахунжанова аңаа чугаалаан.—Силерге санаторийге халас бээр путёвка база бар. Кандыг-ла-бир дуза хереглеп турар чадавас силер ыйнаан, ындыг болза дузалаар бис.

— Чүү чүве четпес дээр боор! Мен хуу бажыңныг-даа, садтыг-даа болгай мен—деп, Махмуданың сеткил хомудаан.— Пенсия база ап турар-дыр мен. Хууда «Москвичим»-биле машадып турар-дыр мен. Уругларым амыдыралы база акы. Дөртү дээди артем-билиглиг, беш дугаары өөренип турар.

Өг-бүле төвүлели болгаш директор-даа оон аайынче бирер ужурга таварышкан, ынчалза-даа хоочун дааранықчыга элээн чиик ажылды кылып теверелеп-даарыларга цетинге бригадир болуруп сүмелээн. Махмуда-ана (ава) барык бүгү амыдыралының иштинде долгандыр боон турар бүгү үүлдерни удамалай өттүр көруп чораап, эрте-ле кырын, чөңүй бергеп аваазының дугаын аныктарга бо-ла чугаалай бээр. А ол боду чалыы назылыг турган-ла, ол хайлыг-бачыттыг думаалайны ап окташкап, дааранызга артелинге ажылдап кирип алган. Ол көрүп турда-ла, амгы үениң болбаазын будүрүлге чериниң улуг бажың-балгаттары тургустунган.

Р. БИЧУРИН,
СЭТА-ның корр.

Ташкент.

СЕРГЕК ОМАК МАЙНЫҢ ДАҢЫ СЕТКИЛДЕРДЕ ЧАҢГЫЛАНДЫ

З. ВОСКРЕСЕНСКАЯ.

УТТУНДУРБАС ХҮН

1920 чылдың майның бир. Дүне чаъс чаап хонган. Хүн чылыдыр дээш орган. Кремльдиң Улуг ордузунуң бажында кызыл тукту күн херели чыдыпкан.

Владимир Ильич ажылдаар кабинединге дең бажында келген. Телеграммаларны болгаш далаштыг медээлерни сайгарып көрүп орган.

... Ак поляктар Украинаже ам алды хүн иштинде шаап халдап келген. Киев айыылда... Врангель чанчыл Деникинниң арткан аг-шеригин Крымда чыып турар, Донбассче шыгаап алган... Коммунистерни болгаш комсомолчуларны фронтуже мобилизастаар ажыл бүгү чүртта чоруп турар.

Владимир Ильич карандаштың мүдүр ужу-биле столду соктап орган. Хавааңда ханы сыгыглар көстүгүлеп келгилээн. Ол туруп келгеш, Россияның картазының мурнунга чеде берген. Ында сылдыстыг дээр көрүнүктелген ышкаш болган: фронтунуң шугумун демдеглеглелеп каан. Чүрттүн хөй кезии дайзыннардан хосталган, олар ам Совет Республиканы чыгча шаап шыдавас. Үзе тиилээри чайлаш чок апарган. Хамык үүвени чаарты тургузуп эгелээн, фабрика болгаш заводтар ажыглагче кирип турар. Чүрттү электрижидерииниң улуг планын кидин түлүк ажылдап кылып турар.

Спасск суурказының курантылары субботникче үнерин сагыындырып, ажык сонга өттүр аялгалыг дыңналып келген. Владимир Ильич эрги пиджакты, погаан үүвүрлүг, хыртыны хавакта чыпшына берген фуражка бөрттүг. Кремльдиң херим иштинде чудуктар, калбак ыяштар, будуктар, 1917 чылдың октябрь түлчуушкунарының үезинделе баррикадалардан артып калган, карарып калгылаан ок хаарактары мырыңай осхорум.

Бир-ле черден оркестр үнү дыңналып келген. Кара чаштан билириивис. «Таптыг, деминг көдүрээл! Дагын база! Дагын база! Эх, чеве, эптиг деминг сегирип аал!» деп сөстер чаңгыланган. Ындыг коллективтиг күш-ажылга Владимир Ильичиниң сеткили ханып, өөрөп. Пуломёт куруунуң «артелинге» комиссар Борисовту киирип алган. Узун, чоон чудукту уннаштыр сес кижи чыскаалыпкан.

— Владимир Ильич, силер ону көдүрүшпезиңерзе кандыгыл? — деп, Борисов оожум сагындырган.

— Мен база Кремльдиң чурттакчызы-ла болгай мен— деп, ол шиитпирлиг харыылаан, чудукту кедүрүшкен.

— Салынар! Владимир Ильичиниң чүрээниң чанында дайзынның ийи огу чыдар, ынчангаш ол солагай талазынга чудук кедүрбес ужурлуг! — деп Борисовтуң командазы чаңгыланган.

Оң талакы эктинге чоон эвес, чинге ужун кедүржүрүп аңаа сүмелээн.

— Чок, мен ам чудуктуң чоон ужун-даа кедүрүп болур мен — деп, Владимир Ильич каттырбышаан, чудукту он талакы эктинин кырынга чыыштыр тудуп алган.

Күш-ажыл чүгле ында эвес, а бүгү Москваны болгаш бүгү Россияның хоорайларын шыва алган. Чүгле ол найысылалга безин ол хүн чартык миллион хире кижи ажылдаан.

Владимир Ильич еске улусбиле бир дем демей ажылдаан, а оон чанында улуг улустан ыда калбайн он бир харлыг Володя Стеклов кызымаккай ажылдаан. Володя бокту ширбин тура, ок чок хола кажан кылаш дээрзин кичээнгейлиг көрүп чорзан. Оон кармактары чоорту аартаан. Владимир Ильич овааладыр белеп бокту эскерер ирги бе дээш, Володя олче карак уштап көргүлээр-даа. Владимир Ильич тускайлап айтып берген участогун ажок кызып аштап ариглаан.

Чүүк машинаны чедип келген. Кызыл шеригжилер белдүнген боктарны хүүректеп чудуруп эгелээн. Володяның бөлген богу Владимир Ильичиниңиден эвээш эвес болган.

Субботник доозулаган.

Кремльдиң хериминиң иштн кылан тас апарган.

— Сен эки ажылдадың! А холаларны канчаарың ол? — дээш, Владимир Ильич бичии аттажының эктинге холун салган...

— Бо тыпкан олчамны школада өөрүмге үлеп бээр мен, карандаштар салырынга дыка тазарымчалыг.

— Каям, ол чүвелериң бээр тен көрем. Оларның аразында октуг хола бар бе, хынап көрээлем, а бир эвес бар болза, айыыл-халап үндүрүп алзынза канчарыл — деп, Владимир Ильич шуугай хүүрекче айыткан.

Володяның карманындан үштунган холлаларны ол оваарымчалыг хынап көрүп эгелээн. Иштинге октуг каш хола тып алган, оларны дедир бербээн...

Володя олче буруузунган шынчилиг көрнүп каан.

— Ам маңнап чанывыт че, идиктериң база көк мөңге апарган-дыр, аарып болур-ла болгай. Хол, будун чуурун үшаа. Солуй кеттинип ал. Оон Карл Маркска тураскаал тургусчур бис — деп, Ильич чугаалаан...

— Эштер, Ильич чоруп ор! — дээш, бир-ле кижи «ура-а-а!» деп алгырып үнген. Комсомолчулар Ильичиже үткүй чорупкан. Часкы хүнге болган арыг чаагай агаарга бүргедип, хей-аът кирген аныяк кижилер Владимир Ильичини өөрүшкү-маннайлыг үтлей берген.

— Эштер комсомолчулар, Май Бирниң байырлалы-биле, күш-ажылдың байырлалы-биле силерге байыр чедирип тур мен! — деп, Владимир Ильич сергек чугаалаан.

— Четтирдивис! Силерге база байырлал-биле! — деп, аныяктар харыылаан...

Карл Маркска тураскаал салып турар шөлче ол чорупкан.

Ыржым-шыпшың апарган шөлге Ильичиниң чугаазы соруктуг, өткүт чидиг чаңгыланып турган.

— Улуг башкыга бистин салып турарывыс тураскаал дарлал чок ындыг шинтилелди тургузар дээш үр болгаш кызымаккай ажылдаарынче кыйгы болур дээрзинге бүзүрөөр мен — деп, ол чугаалаан.

Диңмиттиг адыш часкаашкыны болуп турда, Владимир Ильич кең «карандаш»-биле мынчаар бижээн: «Улус Комиссарлар Чөвүлелиниң даргазы Вл. Ульянов (Ленин)». Ону дөрбелчин оңгар черже суп киирипкеш, довурак-биле хөөп каан. Бир-ле кижи цементилиг кочал биле мастерок эккелген.

—Бээр кел, дузалаш, өөреникчи мастер болур сен. Тууйбулардан сунуп тур! — деп, ол Володя Стекловту кыйгырган.

Владимир Ильич туйбуну цементилиг хоютку-биле чагаш, оңгарже суккаш, ону токкуладыр соктаан.

Тураскаалдың таваанга Владимир Ильич үжен туйбу салган. Бүгү-делегей пролетариадының башкызы болгаш баштыңчызы Карл Маркска тураскаалдың баштайгы тавак-дажының салыыпкыны байырлалдыы-биле доозулган. Оон соонда улус күш-ажылдың чепсек-херекселдерии— демир-хүүрек, ломнарын холга алган, команда баштаар чыскаалыпканнар. Май Бирниң чыскаал марыжы эгелээни ол. Кызыл туктар хөлбекейнип, ыр-шоор диңмиттелип турган...

— Май Бир байырлалынга болгаш коммунистиг субботникке тураскаатқан митингини ажыттынган деп санаар— дээш, ажылчыннарның хей кезииниң таныыры Мясников шимээн намдай бээрге, өткүт үн-биле — «Биске бөгүн эш Ленин чүве чугаалаар!» — деп немен каан.

Улус үрүнейнчип амырай берген. Ол фронтуда байдалды, коммунистиг субботникти улуг ужур-дузазының, тайбың тургузуушкунунуң улуг-улуг планнарының дугайын идегел-бүзүрел-биле, соруук киришкиң-биле чугаалаан...

МАЙ БИРНИҢ МАРЫЖЫ

Эртенги хүн хереллерин шырай тыртып,
Эргим чуртум чараш-каазын чуруттунуп,
Ажыл-ишчи чедишкиннер соруктанып,
Амыдырал өөрүшкүзүн хөгжүмнеңнип,
Майның бири
Бир дем-биле
Базып олур,
Бирээ!
Ийи!
Үш!
Чаныш билбес тура-сорук сеткилденип.
Чалданыш чок күштүг холдар адыштынып,
Дээрни, черни сиртиледир девип-самнап,
Демиселдиң кызыл тугун бедик тудуп,
Майның Бири
Бир дем-биле
Базып олур
Бирээ!
Ийи!
Үш!
Алды диптиң улустарын каттыштырып.
Аку-дуңма чаңгыс эвин быраланып,
Дайын-халап чалбыраажын өжүр базып,
Тайбың-биле, ажыл-биле күүү немеп,
Майның Бири
Бир дем-биле
Базып олур,
Бирээ!
Ийи!
Үш!

Олег СУВАКПИТ.

БАШТАЙГЫ ЧАЪС, СӨӨЛГҮ ХАР

Апрельдиң аажок чылыг хүнү эртти,
Кежээликтей дээрни булут бүргеп алды.
Кезек кадә хадый каапкаш, сокеаан соонда
Ак чаъс шуудан, шииледи куда берди.
Баштайгы чаъс сиңип турда, черим кыры
Чаесыңнады каттырып-даа чыткан ышкаш,
Баажылыг кызаңнаштар шыйыптарга,
Часкы дээрим хөөмейлеп-даа турганзыг-дыр.
Даңны атсы дымырадып чагган чаъска
Даг, шөл, шынаа, хамык үңүп шупту таалаан...
Эртен эрте соңгам оттүр көөрүмге,
Элдеп чүве, харлыг шуурган дендээп туру.
Ынчалза-даа мында кижи элдепсинер
Ыңдыг оңаа чүве чогун билип кагдым.
Баштайгы чаъс, сөөлгү хар «холдар тутчуп»
Байырлажып, чарлып турган чүвең иргин.
Магаданчыг Майның Бириң будүүзүнде
Ынчаар тоолзуг ойнаан бойдус чаңын көргеш.
Байырлады хөлзеп маңаан сеткилимде
Ыңдыңналган аялгалар долуп келди.

Виктор САГААН-ООЛ.

«ГОБИ БИЛЕ ХИНГАННЫ ТАВАРТЫ»

Ыңдыг атты ийи сериялыг, өңнүг кино майда республиканың экраннарынга үңүп эгелээр. Ында делегейниң ийиги дайынының сөөлгү хүннер, шактарының, совет улустуң кайгамчык тивделгезиниң дугайын чугаалап турар. «Гоби биле Хинганны таварты» деп кинону чогаадыкчы коллективтер — «Мосфильм», «Монголкино» (МАР) болгаш ДЕФА (ГДР) кадыг ажылдап тургускан. Кызылчылар ону май 1-деп 9-ка чедир көрүп таныжарлар.

...1945 чылдың май 9. Германия. Радио мынчаар дыңнадыр: «Берлин чанында хоорайга чугаа чок дүжүп берииткин дугайында актыга ат салдынган...» Тиилелге! Майор Матвеевтиң батальонунуң алган дужаалын кым, чүү-даа өскертип шыдавас. Фашистерниң эжелээш, кадыг-шыңгыы камгалап турары эрги шивээни дарый холга алыр ужурлуг. Шивээни кызып камгалап турары бир ужурлуг. Гитлер чажыт бактериялыг чепсек белеткеп турар. Япон эвилелчилери база дузалашкан.

Гобиниң элезинин болгаш Хинганның шынаазын таварты чораан, квантун болгаш маньчжур армияга согуушкунну совет, моол шериглер бээр ужурлуг. Хайгылчы Дмитрий Соколовтуң (артист А. Овчинников) кударанчыг салыы-хуузунун дугайын кинода бир сюжет чугаалап турар. Аку-дуңма күрүнелериниң баштыңнары — Сталинниң болгаш Чойбалсанның, шерииг начальниктери Василевскийниң, Малиновскийниң, Цеденбалдың овур-хевирлерии совет, моол артистер А. Кобаладзе, Ч. Нэргүй, Ц. Тимурбатор, Л. Золотухин, В. Ларионов эки ойнаан.

ЧАРЛАЛДАР

КОНЦЕРТЧЕ ЧАЛАЛГА

1982 чылдың май 1-де Кызылда Совет Тываның 5 чылы стадионга чүрттар аразының конкурузунуң лауреады Николай Соловьёвтуң киржилгези-биле БАЙЫРЛАЛ КОНЦЕРТИ 18 шакта болурун Тываның күрүне филармониязы чарлап турар.

Концертке хөгжүм-хереселдериниң «НАЙЫРАЛДЫҢ ҮННЕРИ» ансамбль болгаш Бүгү-россия конкурузунуң лауреады «АЯН» ансамбль киржип, үдээр.

Байырлал концертинче көрүкчүлерни чалап тур.

ТЫВАНЫҢ КҮРҮНЕ ФИЛАРМОНИЯЗЫНГА

чогаалчы Салчак Токаның төрүттүнген хүнүнден бээр 80 харлаанын холбаштыр «Кодур-оол биле Биче-кыс» деп шинии Игорь Чекирданың удуртканы «Тоолдар театрының» ойнаарактарлыг шин коллективиниң тургусканыбиле май 2-де үндүрер.

Билеттерни филармонияның кассаларында садып турар.

Көргүзүглериниң эгелээри 12.00 болгаш 14.00 шактарда.

Коллективтиг чагыгларны 2-16-69 дугаарлыг телефон дамчыштыр хүлээп алыр.

БАЙЫРЛАЛ КАЯА, ЧҮҮ ХҮННЕРИНДЕ БОЛУРУЛ?

Республиканың хөгжүмшин театрынга

Май 2-де—Ш. Хусаиновтуң «Авазының ак платьезин» деп шинизи 19 шакта эгелээр.

Филармония

Май 1-де—Совет Тываның 5 чылы аттыг стадионга «Аян» болгаш «Найыралдың үннери» ансамбльдериң концерти 18.00 шакта болур.

Май 2-де—Ойнаарактар театрының «Кодур-оол биле Биче-кыс» деп шинизи. Эгелээри —14.00, 16.00 шактарда.

«Хүреш» стадионга

Май 1-де — Спортчу байырлал. Программада: спортчуларның көрүдле күүселделери. «Шынның» шаңналы дээш хүреш маргылдаазы 14 шакта эгелээр.

Май 2-де—Күш-культура коллективтериниң чиик атлетика кросу. Эгелээри 11 шакта.

Культураның болгаш дыштанылганың Н. Гастелло аттыг парыгының спорт шөлүү.

Май 1-де — волейболга блиц-маргылдаа 16 шакта эгелээр.

Ча адарынга хоорайның биргн черн дээш маргылдаа 16 шакта болур.

Май 2-де — волейболга блиц-маргылдаа 10 шакта; парктың шаңналы дээш баг **кагарынга** блиц-маргылдаа 11 шакта; **шыдыраага** блиц-маргылдаа 11 шакта, **ча адарынга** хоорайның биргн черн дээш блиц-маргылдаа 10.00 шакта болур.

«Херел» спорт залы

Май 2-де—ВЛКСМ хоркомунуң шаңналы дээш стол теннизинге маргылдаа. Эгелээри — 10 шакта.

ОРГКОМИТЕТ.

АЖЫЛ-БИЛЕ БАДЫТКААР

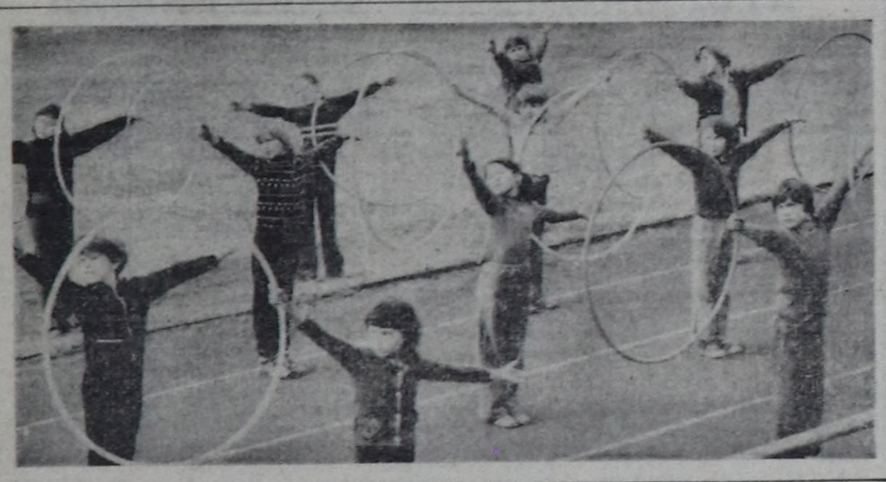
Частың бо байырлалын кижи бүрүзү күш-ажылчы чедиишкиниери-биле уткууру улуг өөрүшкү. Чедиишкиннер болуу чедип келбес. Ону кызымак, чүткүлдүг ажыл-ижи-биле бадыткаар апаар.

Кызылда педагогика институдунуң биология-химия факультединиң 2-ги курсчулары байырлалды эки өөредилге, идепкейлиг хөй-ниити ажылижиние-биле уткаан бис. Кол ажылывыс — өөредилге. Боже онза сагышты салган бис. Факультеттиң куретар аразында социалистиг чарыш чоруп турар. Курузувуста кичээлден озалдаар, хөй-ниити ажылдардан оспакыраар кижи барык чок. Аля Саая, Саша Федченко, Елена Савицкая, Елена Быстрова, Олег Куулар, Люда Карапкан оларның өөредилгези макталдыг.

С. Федченко курузувуста комсомол болүүнүң удуртукчузу. Оон башталгазы-биле комсомолчулар кандыг-даа ажылды чажам дивес кылып турар. Чижээ, февраль, март айларда мал чемниң белеткелинге эки киришпитлер. Оон соонда субботникке элээн хөй дээ ыяштарны белеткеп бергнеер. Чогум «Кызыл суббота» хүнүнде хоорайның төп электри станциязынга ажылдадывыс.

ВЛКСМ-ниң XX Тыва область конференциязы чоокта чаа болуп эрткен. Аңаа делегат болуп киришпитим. ВЛКСМ-ниң XIX съездизинге болгаш ССРЭ-ниң 60 чылынга уткуштур алган бедиткен социалистиг хүлээлгелерии ажыл-херекке чедиишкиниг боттайдырарын санал берген делегаттар даанганнар. Ынчангаш комсомолчу бүрүзүнүң муриунда улуг сорулгалар туруп турар.

Наташа ХУРУМАА.
биохимия факультединиң 2-ги курсчузу.

● ● ●

Дээрбек туткан бичии чаштар
Девип-самнап турарын көр.
Өзүп келген өргүн чонга
Өөрүшкүнү сөңгээрлер боор.

Самнап турда чаражын көр!
Сайлык күшкаш
сагындырар.
Эдиниендир бөөлденирге
Эелгирии, эптиин көр даан.

Чаштар бистиң келир өйде
Салгалывыс дижир-даа бис.
Ажок эки гимнаст боор
деп.
Ада-не күзээр-даа бис.

● ● ●

Хартыганың кашпагайы-биле...

— Агаарның байдалы ындыг-дыр.

— Чодурааның будуу, чечээ чок эвес...

— Эдиским-не шыдаар боор он.

Чурукчунуң хүлүмзүрүү

Теле Видение

МАЙ 1-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00— «Ye». Информастыг программа. 8.40— Мультфильмнер: «Простоквашинодан ужелээ келген», «Простоквашинода дыштанылга», «Эки-и, Трям!». 9.25— Күрүненин үлегерлиг «Берёзка» дээр хореография ансамблиниң оюну.

КЫЗЫЛДАН

9.55— Делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырарының хүнү— Майның Бирде Кызылдың ажылчы чоннарының байырлыг чыскаалы. В. И. Ленин аттыг шелден дамчыдылга.

МОСКВАДАН

11.40— «Мээң черим, чечектел-ле». Концерт-фильмниң баштайгы көргүзүү. 12.35— «Сибирь дугайында чечен чугаалар» деп болүк дамчыдылгадан документалдыг фильмнер программазы. 13.15—«Делегейниң улустарының ураң чогаалы». 13.45—Москва. Кызыл Шел. Делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырарының хүнүнге тураскаатқан дамчыдылга. Оон соонда — Пионерлерниң байырлыг концерти.

КЫЗЫЛДАН

16.00 — «Майның Бириниң Тывада базымнары». Репортаж.

МОСКВАДАН

16.15— Делегейниң эп шыырак фигуристериниң көргүзүглери. 17.00—«Дириг амытаннар амыдыралы». Дамчыдылганы И. И. Дроздов чорудар. 18.00 — Байырлалдың «Ак-көк отчугажы». 21.00—Делегейниң ажылчы чоннарның эп-сеткил каттыштырарының хүнүнүң байырлаашынын дугайында репортаж. 22.00—23.10 —В. Гаврилиннин музыказынга тургускан «Аюта» деп балет-фильмниң баштайгы көргүзүү. А. П. Чеховтуң «Моюнда Анна» деп рассказынга үндезилеп чогаатқан.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

13.45— Москва. Кызыл Шел. Ажылчы чоннарның делегейге эп-сеткил каттыштырарының хүнүнүң байырлаашынын дугайында дамчыдылга. Оон соонда — Москва хоорайның пионерлер болгаш школачылар ордузунуң В. Локтевтиңыры болгаш танцы ансамблиниң киржилгези-биле пионерлерниң байырлал концерти. 16.00—Архитектура. ССРЭ-ниң курорттары болгаш кадык-шыдылга чөлдери. 16.35—Ургуларга фильм—«Отчугаштар». 17.50— «Өңнүктер экраны». Социалистиг чүрттарның телевидениезиниң документалдыг фильмнериниң программазы. 18.30— А. Арбузов. «Эрги аяң-шинчиниң комедиязы». Москваның В. Маяковский аттыг үлегерлиг театрының шин-фильми. 20.00— «Тамчыктыг удунар, чаштар!». Концертче чалап тур бис. 20.15—Саян кырында хүн обсерваториязы. 21.00—Ажылчы чоннарның делегейге эп-сеткил каттыштырарының хүнү— Май 1-ин байырлаашының дугайында репортаж. 22.00—23.30— «Куруг черниң ак хүнү». Уран-чечен фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Агаар

Республикага бөгүн кежер булуттаар, чамдык черлерге чаар. Соңгу-барыын угланыышкынның хаттың дүргени секундада 9—14 метр чедер. Агаарның температуразы дүне чамдык черлерге 0—5 градус соор, хүндүс 12—17, чамдык черлерге 2—7 градус чылыр.

Кызылга шокар булуттаар, чагбас. Агаарның температуразы дүне 0—2, хүндүс 13—15 градус чылыр.

КИНО

МАЙ 1-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Гоби биле Хинганны таварты» (2 сериялыг) 13.00, 16.30, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: № 68 киночыында 10.00, «Кичээнгейлиг көр» 13.20, «Эң-кү дүрген посад» 11.30, 15.00, 16.50 (узаткан), 19.30, 21.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Ызыгуурган чүртүнүң буяндуларында» 11.00, «Лесси» 12.30, «Ийи амыдырал» (2 сериялыг) 15.00, 18.40 шактарда.

«ВОСТОК»: Киночыында 12.30, «Эртежи аяттыг кижилер» (2 сериялыг) 14.00, 17.00, 20.00 шактарда.

Редакциянның адреси: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партий-ле амыдырал болгаш совет тургузут кылдыстериниң 2-37-13, пропаганда кылдызының 2-31-75, культура кылдызының 2-23-54, кадзэ ажыл-агый кылдызының 2-21-47, үлетүр кылдызының 2-31-75, чагаа кылдызының 2-41-27, информация кылдызының 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 904

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң галазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00379

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 103 (11901) | 1982 чылдың май 2, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 кап.

Тайбың, демократия болгаш социализм дээш, империализмге удур демиселге ажылчы чоннарның делегейге эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү—Май-1-ни бүгү делегейниң бүрүнгаар депшилгелиг кижи төрелгетени. Совет Эвилелинге, ооң иштинде ийи орденниг Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республикага политиктиг, бедик көдүрлүүшкүнүң байдалынга демдеглеп эрттирген.

ЭП-СЕТКИЛ КАТТЫШТЫРЫЛГАЗЫНЫҢ, ТАЙБЫҢНЫҢ БОЛГАШ КҮШ-АЖЫЛДЫҢ БАЗЫМЫ-БИЛЕ

Москвада Кызыл шөлге Май Бирниң чыскаалы

Күчүлүг ажылчын холдар дыңзыы-биле туттунушкан. Чер бөмбүрзээн олар камныыбиле куспактавышаан, чурттарны болгаш диптерни дамчыштыр туттунушкан. Улуг байырлалдың — Делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырылгазының хүнүнүң кол утказын Май Бирниң байырлалының шинчизин кинер шиметтинген Москвада ол плакат илергейлеп турар.

Частың чаагай демдектеривиле Майның Бири сырый холбашкан. Чыыткылыг, өөрүшкүлүг часкы байырлал оңбаазын чечектериниң каастагазы-биле шиметтинген. Бо байырлалдың час-биле төрелдешкээн делегейниң ак сеткилдиг бүгү кижилери бойдустуң чаартылгазының, идегелдиң болгаш улуг тиилелгелериниң демдээ кылдыр санап турар.

Майның Бири сырый каттыжышкынының байырлыг кылажы-биле бүгү делегейдле демдеглеттинип турар. Бо байырлал — хосталга, деп эрге, акы-дуңма чорук дээш демисежин турар бүгү кижилерниң-дир. Делегейниң миллион-миллион кижилериниң кичээнгейин «Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!» деп олүм чок лозуңлуг бодунуң тугунга бижээн бистиң чурттувусче утланган.

Май Бирниң байырлалы бистерге, совет кижилерге, бо чылын онза өөрүнчүг. Хөй национадлыг пайыралдыг өөрбүле — Совет Социалистиг Республикалар Эвилели 60-гы часты уткуп алган. ССРЭ-ниң бүгү нациялары болгаш биче улустары дең эргелиг республикаларның кең дег быжыг социал-политиктиг болгаш идейлиг чаңгыс эвинге сырый каттышкан. Нацияларның болгаш биче улустарның бүгү талалыг хөгжүдезинге Совет күрүнеден артык хөй түүлдерни кылган чаңгыс-даа күрүне кижи төрелгетенинң төөгүзүнге турбаан. Ооң үлегери, ооң төөгүлүг дуржулгазы улустарның дең эргези болган найыралы дээш, делегейниң революстуг чаартылгазы дээш үүс-үүс чылдарда демиселче орукту деңнилгелиг кижи төрелгетенге чыдыш берип турар.

Күш-ажылчы Москва тайбыңның болгаш найыралдың туктары-биле, частың чечектери-биле Май Бириң байырлал чыскаалынче үнүпкен. Ооң кудумчуларында кызыл туктар найысылалдың чүрээнче — Кызыл шөлче утланган.

Кызыл шөлдүң байырлал шинчизи Совет чурттуң өөрүшкүүл амгы амыдыралын илергейлеп турар. СӨКП ТК-ның Май Бирге Кыйгырыгларын кызыл өңнүг пестерде бижээн. «60» деп сан, «Май», «Тайбың», «Күш-ажыл» деп сөстер хөй лозуңнарда бижиттинген.

«Совет улус — коммунизмниң тургузукчузу» деп чоргаар сөстерни Күрүне универмагының бажыңында улуг пеште бижээн. СӨКП-ниң XXVI съездизиниң айыткан оруубиле бистиң чурттувус бүүредиг бурунгаар бар чоруур. Ооң төөгүлүг шинтпирлеринге сорук киргеи совет кижилер шалыпчы күш-ажылы-биле, моогаадыкчы энергиязы-биле Төрээн чурттуң күчүзүн улгаттырып турар. Бүгү улусчу социалистиг чарышта миллион-миллион кижи киржип турар.

Чыскаалганнарның ортузунда К. Маркстың, Ф. Энгельстиң, В. И. Ленинниң портреттери. Коммунистиг партия болгаш Совет чазак оларның резолюсчу интернационалчы оорединиге шынчы. Ленинниң ажылчын аңгының, күш-ажылчы массаларның социализм болгаш коммунизмче оруун чыдыш чоруур идеалы мөңгеде чурттаң чоруур.

«Партияның күжү чоп-биле чаңгыс эвинде, чоннуң күжү —партияның удуртулгазында!» деп транспарантыда бижээн.

ССРЭ-ниң болгаш эвилелдешкен республикаларның туктары — бодунуң Коммунистиг партиязы долгандыр сырый каттышкан улустарының аку-дуңмалыкты чорууның чечектелиишкинниинің бадыткалы туктар дээрже дүүлүштелгеи. Кремльдиң ханаларында — ССРЭ-ниң болгаш эвилелдешкеи республикаларның күрүне сүлдеери.

Совет улустуң чаңгыс эвиКызыл шөлге улам тода көрүлген. Индирде —партияның болгаш күш-ажылдың хоочупнары, Октябрь революциязының болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери, партия, совет база хөйниинтя организацияларның төлээлекчилери. Баштайгы бешчылдарның шалыпчыларының чанында бистиң хүннериниң мурнакчылары. Чалатканнарның аразында — сураглыг этемденнер, культураның ажылдакчылары, ССРЭ-ниң ужудукчу космонавтылары.

Даштыкы аалчылар база аңаа хөй болган. Май 1-ниң байырлалын уткууру-биле совет найысылалче чүс ажыг чурттарның профэвилел болган ажылчын шимчээшкиннериниң төлээлери, профэвилелдериниң бүгү делегей федерациязының болган эске-даа делегей организацияларының төлээлери четкилеп келгеннер. Оларның Москвага келгени— пролетаржы интернационализмниң, бүгү делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырылгазының чайыннанчак илерели болган.

Спасск дуганында шактың согунчугаштары «10» деп санче чоокшулап келген. В. И. Ленинниң Мавзолейиниң чанында байырлал колонналары чыскаалыпкан. Кызыл шөлүң кырында туктар кииский берген, ол дээрге найысылалдың мурнакчы коллективтериниң кызыл туктарыдыр. Тук тудукчуларының хөрактеринде кызыл чечектер чайыннаан. Ындыг чечектерни пролетарийлер баштайгы майбакаже кадап алган кээ турган. Эрги төрелиң ооң-биле буза шаап, совет кижилер чаа амыдыралды тургузуп эгелээннер. Баштайгы коммунистиг субботникче база ындыг чечектерни кадагылаан үнүп турганнар.

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнеиң удуртукчулары эштер Л. И. Брежнев, Ю. В. Андропов, М. С. Горбачев, В. В. Гришин, А. А. Громыко, А. П. Кириленко, А. Я Пельше, Н. А. Тихонов, Д. Ф. Устинов, К. У. Черненко, П. Н. Демичев, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, М. С. Соломенцев, П. В. Капитонов, В. П. Долгих, М. В. Зимянин, К. В. Русаков олар Мавзолейниң төп индиринге үнүп келирге, москвачылар болгаш найысылалдың аалчылары диңмиттиг, үргүлчүлеп дигг адыш часкаашкынынарыбиле уткаан.

Сураглыг совет шериг начальниктери база индирге турганнар.

Эртенгиниң 10 шак. Кремльдиң курантылары чаңгылаанган. Байырлал эгелээн.

«Тайбың, демократия болгаш социализм дээш империализмге удур делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү—Май 1 делгерезин!» дээн сөстер шөлге чаңгыланган.

Байырлалдың бичии киржикчилери Мавзолейниң индиринче шуужупканнар. Олар СӨКП-ниң болгаш Совет чазактың удуртукчуларынга чечектерни тудусканнар.

Чер бөмбүрзээнин келир үеси дээш сагыш салышкыл политика талазы-биле аңгыаңгы үзелдиг кижилерни бээлү каттыштырган. Олар чүле чаңгыс дем-биле империализмниң агрессия үүлгедиглеринге, милитаризмге, реваншизмге удур шинтпирлиг согугну берип шыдаар. «Тайбыңның талалакчылары! Эңне улуг эрге — чурттаар эрге дээш ыдыктыг демиселге ботарыларыңар күжениишкинигерни мөөнөнөр!» деп кыйгы чаңгыланган.

СӨКП-ниң болгаш Совет күрүнеиң даштыкы ленинчи угланышкынын чайгылыш чонка боттандырып турар Леонид Ильич Брежневтиң портреди шөлге көстүп турган. Ол угланышкын совет даштыкы саналдарга база катап тодаргайы-биле көстүп, чер кырында тайбыңны камгалап арттырар дээш Совет Эвилелиниң чүткүлдүг демиселин база катап бадыткаан.

Тайбың болгаш күш-ажыл — кажан-даа чарылбас. Ону бистиң күрүневистиң символу кылдыр көргускен. Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң сүлдезин улуг хемчээлдиг кылдыр кылгаш, ону шөлде тургускан. Ында кадыыр болгаш маска, алдынначак тараа сывы совет кижилерниң тайбың күш-ажылын, коммунизмни тургузуп турарын бадыткаан.

Хөй национадлыг Төрээн чурттуң картазын 1923 чылда Кызыл шөлге бир дугаарында эккелген. ССРЭ-ниң тургустунганының соонда Май байырлалынга ону типографиларның бирээзинің ажылчынары бир дугаар эккелген. Москвачылар ынчан дең эргелиг улустарның хостуг күрүнезиниң картазынче дыкала сеткил ханышкын-биле

(Уланчызы 3-кү арында).

МАЙ 1-НИ ТЫВАГА БАЙЫРЛААНЫ

Кызыл хоорай

Совет Тываның найысылалы — Кызыл хоорайның кол шөлү — В. И. Ленин аттыг шөлдүң чоок кавызында кудумчуларда ажылчы чоннарның колонналары Май Бириң байырлыг чыскаалынга киржири-биле чыглып кээпле турган. Каан аяс дээр колонналарның кырында, бажыңнарның ханаларында чайнаар кызыл туктарның, транспарантыларның өңү-биле хереленнии, чайнап турган. Чер болганга ыр-шоор, хөгжүммузыка.

«Тайбың, демократия болгаш социализм дээш, империализмге удур демиселге ажылчы чоннарның делегейге эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү—Май 1 делгерезин!» деп СӨКП ТК-ның Кыйгырыгларындан ол одурутларны улгаттыр бижээн панно бажыңнарның ханаларында. Кызылдың күрүнеиниң педагогика институдунуң бажыңында К. Маркстың, Ф. Энгельстиң болгаш В. И. Ленинниң портреттери.

Тываның хөгжүм-шин театрының шөлче көрүнген талазында — Л. И. Брежневтиң, а оон дужунда — СӨКП обкомунуң бажыңының талазында — Төп Комитеттиң Политбюро кежигүнериниң портреттери. Бистиң улус оларның революстуг номналын удуртулга болдургаш, делегейде эң баштайгы социалистиг күрүнени тургускан. Республиканың Кедээ ажылагый министерствозунуң бедик бажыңының ханазында— ССРЭ-ниң Күрүне сүлде демдээ. Ооң адаанда «ССРЭ-де эрге-чагырга — улустуң хоорунда» деп бижип каан. Май 1-ниң байырлал бүрүзү оңзагай түүлдерлиг. Бо чылын бистиң республиканың ажылчы чоннары, бүгү совет кижилер-биле бир дөмей, ССР Эвилелиниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюн демдеглээринге белеткениш, аңаа алдар кылдыр күш-ажылчы маргылдааны— он бирги беш чылдың планнын даалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүседип!» деп кыйгырыглар чаңгыланып турган.

В. И. Ленин аттыг шөлде индирге республиканың партия болгаш чазак удуртукчулары, бүдүрүлге мурнакчылары, чогаадыкчы интеллигенцияның төлээлекчилери, эртем ажылдакчылары үнүп келгеннер.

Эртенгиниң таптыг-ла он шак. Үрер хөгжүмнүң байырлал марыжының аялгазы найысылалдың ажылчы чоннарының Май 1-ге тураскаатка чыскаалының эгелээринии дутайын дыңнадыпкан. Чанчыл ёзугаар чыскаалды аныяк спортчулар эгелээн. Оларның мурнуку одурутларында спортчулар СӨКП-ниң болгаш Совет күрүнеиң удуртукчуларының портреттерии тудуп алгаш чорааннар. Амгы үениң шылгарангай, политиктиг ажылдакчызы, чер кырынга бижыг тайбың дээш чайгылыш чок демиселчи Л. И. Брежневтиң болгаш СӨКП ТК-ның Политбюро кежүүнериниң портреттери күш-культуржулариың колонналарының мурнунга көстүп келген. Оларның холдарында СӨКПни, Төрээн чуртту алгап-йөрөзеген лозуң-плакаттар, транспарантылар. Күш-культуржулар янзы-бүрү мергежилгелерни көргүспүшаан, шөлден дең-дескн чыскаалбиле эртип турганнар.

Күш-культуржуларның соонда найысылалдың школачыларының колонналары көстүп келген. Оларның эгезинде № 1 школаның коллективи. Өөренүкчилер «60» деп бижип каан улуг санны болгаш бүгү-ле эвилелдешкен республикаларның туктарын тудуп алгаш чорааннар. Совет Эвилелиниң Маадыры Михаил Бухтуев аттыг школаның тергиннери Лена Чусовлянова, Андрей Ганин болгаш өскелердаа школаның түгүн көдүрүп алгаш чорааннар. Оларныңбиле кожа Тыва АССР-ниң алдарлыг башкылары П. Штеповская, И. Агбаан, В. Миронова болгаш өскелердаа базып органнар. Оларның класстарының өөренүкчилери ССРЭ-ниң 60 чылына болгаш ВЛКСМ-ниң XIX съездизинге алдар кылдыр «тергиин эки өөредилге дээш берген сөзүге зө бооп, Май 1-ниң чыскаалының мурнуку одурутларынга киржир эргени чедип алганнар.

Школачыларның колонналарының кырында тайбыңның демдээ — көге-бугаларның чуруктары, частың чечектери, янзы-бүрү өңнүг шариктер. «Аас-кежиктиг чаш назын дээш партияга четтирдивис!» деп бижиктиг транспарантыларны олар тудуп алгаш чорааннар. Школачыларның колонналарындан ырышоор, хөгжүм-музыка чаңгыланып, дыңналып турган.

Шөлче Кызылдың пединститудунуң болгаш Красноярскиниң политехниктиг институдунуң филиалының студентилери кирип келген. Келир үениң специалистеринге кыйгырыглар индирден чаңгыланып турган. Студентилер бо чылдың Май 1-ни өөредилгеге болгаш практикага-даа чедиишкиннер-биле утчуп алганнар. Политехниктиг институтгуң филиалының студентилериниң колонназының бажында — тараа арыглаар машина. Ону студентилер Тываның байдалдарынга таарыштыр боттары чогаадып тургусканнар.

Институттарның колонналарының дараазында ортумак тускай өөредилге черлериниң, училищелериниң сургуулдары чыскаал-биле эрткен.

Шөл бичии-ле када ыржым апарган. Байырлыг марштың аялгазы база катап чаңгыланып үнген соонда, шөлче республика найысылалының Май мурнунуң социалистиг чарыжының тиилекчилериниң колонналары кирип келген. «Тыва тудуг» трестиң, «Кызыл тудуг» эргелелиниң тудугжуларының колонналарының бажында байырлал шинчи кинр каастап каан автомобильде транспарантыларда бо чылдың бирги кварталының тудуг-монтаж ажылдарының планын хуусаадан эрте күүседкенин рапорттап турар. Тываның хоочун тудугжуларының бирээзи Ч. Донган баштаан мурнакчылар СӨКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профобъчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун тудуп алгаш, индирбаары-биле эрткеннер. Социалистиг чарыштың бирги черинде чорун турар өскелдаа, чижээ, Тываның электри четивлери, даараныла фабриказы, найысылалдың аъшчем садыы, ужар түүл будурүлгези болгаш еске-даа колективтериниң колонналарында күш-ажылчы чедиишкиннерни көргүскен диаграммалар, транспарантылар. Кызылдың аъшчем садыының коллективи бирги кварталдың планын бир ай мурнай доозуп, планнан ажыр 300 муң рубльдиң продукциязын сайгарган. Тыва ужудукчулар пассажирлер аргыштырарының даалгазын 101,8 хуу күүсеткенин рапорттап турарлар. Кызылдың даараныкчылары күш-ажылдың будурүкчүлүүн бедидер көргүзүнү — 105,8 хуу чедиргеп.

Колонналарның байырлал шимелдезинде кызыл туктар, кыйгырыглыг лозуңнар, транспарантылар далай чалгыы ышкаш, хөлбеңейдир эртип турган. Чыскаалчыларның холдарында «ССРЭ-ниң 60 чылынга —60 шалыпчы неделя!» деп бижип каан кыйгырыгны бо-ла номчуп болур. «Водоканал» эргелелиниң колонназында «Беш чылды — хуусаадан эрте!» деп бижип каан автомобиль шөлден эртken. «Каа-Хем» разрезиниң чыскаалчыларының мурнунда күүлүг «БелАЗ»-та бирги кварталдың планын 110 хуу күүсеткенииің дугаймда диаграмманы улгаттыр бижип каан.

СӨКП-ниң, ооң шынчы ленинчи, чер кырынга тайбың дээш бижыг демиселчи Л. И. Брежневке баштаткан Төп Комитеттиң болгаш Совет күрүнеиң иштики база даштыкы политиказын бүрүнү-биле үүлдүгаунүп, деткип турарын илереткен лозуң, плакаттарны чыскаалчылар тудуп алгаш эртип турганнар.

Республика найысылалының В. И. Ленин аттыг шөлүнге болган Май Бирниң чыскаалы СӨКП-ни болгаш Совет чазакты долгандыр ажылчы чоннарның сырый каттышышкынын, он бирги беш чылдың планныг даалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседип, ССРЭ-ниң 60 чылын төлептиг уткуурунга бижыг шиитпирлиин чайыннандыр көргүскен.

ЧУРУКТАРДА: Кызылдың ажылчы чоннарының байырлыг чыскаалы.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

МАЙ 1-НИ ТЫВАГА БАЙЫРЛААНЫ

АК-ДОВУРАК

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың чурттакчыларынга тайбынның болган частың байырлалы — Май 1 Ак-Довурак хоорайның «Асбест» стадионундан эгелээн. Анаа эртенгинин 10 шак четпээнде чүс-чүс ак-довуракчылар чыглып келгеннер. Стадионга омак-хөг, ыршоор, оюн-тоглаа болуп турда, ажылчы чоннарның митингизин ажыттынган.

Комбинаттың ажыл-ишчилерининг эртken дөрт айларда күш-ажылчы чедиишкиннерин улус депутаттарының Ак-Довурак хоорай Советининг күүсөм даргазы Х. С. Сарыглар чыглганнарга таныштырып, улуг байырлал таварыштыр байыр чедиргеп.

Митинг соонда Ак-Довуракчыларның чыскаалы болган. Оны бөлүк мотоциклистер ажыткан. Оларның соонда хоорайның № 1, № 2 школаларының, профтехучилишелериниң, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың коллективтери кызыл туктарны кинскидип, кыйгырыглар тудуп алгаш эрткеннер. Тудугжуларның, автотранспорт, садыг болгаш эмнелге ажылдакчыларының колонналары чараш, көрүштүг болган.

Хоорайның чурттакчылары массалыг спортчу оюннарны сонуургап көргеннер.

КЫЗЫЛ-МАЖАЛЫК

Майның 1-ниң эртенинде Кызыл-Мажалык чараш шиметтингени-биле оңзаланган, чырыткылыг, өөрүшкүлүг амыдыралды чалгыы улам-на хайныгып, байырлалды уткаан.

Эртел эртежик одунган суурнуң ажылчы чону ыпдамында чыглып, байырлыг чыскаалга үнериниче күш-ажылчы коллективтер белеткенип тургап.

Суурнуң Ленин аттыг шелүнче углай чыскаалганнар шуужуп эгелээн. Хөгжүм үнү, ыры-шоор, каткы-хөг үзүктелбейн дынмирел-ле турган.

Район төвүнге байырлыг чыскаалга киржир азы сонуургап көөрү-биле совхозтардан, чоокку суурлардан келгеннер-даа бөгүн арбыы.

Байырлыг чыскаалды мотоциклистер колонназы башгаан. Оларның соон дарый Кызыл-Мажалыктың № 1 болгаш 2 ортумак школаларының өөренчилери эрткен. Уруглар холдарында кызыл туктарны, бөмбүктерни, лозун, плакаттарны тутканнар.

Үшкү колонналың мурнукү одуруунда Сельхозтехникачык районнар аразында катыжышкынының, № 1 КМК-ның, амыдырал хандырылга комбинадының мурнакчылары.

Кызыл-Мажалыктың эът комбинадының, сепгелге-тудуг эргелелиниң колонналары лозун, плакаттарны холдарында тутканнар, эки каастаттынган.

Культура албан черлериниң, эмнелгениң ажаалга кассазының, күрбаштың коллективтери база чыскаалга организастыг киришкеннер.

Кызыл-Мажалыкка Май 1-ниң хүнүнде спортчу маргылдаалар, солун концерттер болган. Кызыл-Мажалыктың, бирги чери дээш волейбол маргылдаазынга командалар эки белеткелип көргүскен.

Тыва хүреш маргылдаазынга киржир күзелдиглер хөй болган. Хүрешти чон улуг сонуургал-биле көрген.

Районуң совхозтар төптеринге байырлыг чыскаалдарга ажылчы чон бедик көдүрлүүшкүнүүг киришкен.

ХОВУ-АКСЫ

Таңды-Уланың эдээнде ажылчын суур. Ында күш-ажылчы коллективтер частың, күш-ажылдың, тайбынның байырлалын бедик көдүрлүүшкүнүүг уткаан. Май мурнунуң социалистиг чарыжының түңнелдерин үндүргеш, «Тыва кобальт» комбинаттың кол болгаш дузалал цехтеринге тиилекчилерни шаңнап мактаан. Энергоцех, гирдометаллургия, ол ышкаш сепгелге-механика цехтери эки ажылдаан. Кызылдың даараныла фабриказының Хову-Аксында цеги апрельдиң планныг онаалдазын эки күүсеткен.

Май Бирниң бүдүүзүнде «Металлург» Культура ордузунга байырлады уткаан хурал болган. Хову-Аксы суур Советининг күүскомунуң даргазы А. И. Иванов аңаа илеткел кылган. Хурал соонда бот-тывынгыр уран чүүл коллективиниң улуг концерти болган.

Май 1-ниң эртенинде ажылчын суурнуң чурттакчылары байырладдың колонналарыла чыскаалганнар. Спортчу маргылдаалар байырлал хүннеринде организастап эрттирген.

ЧАДААНА

Май 1-ниң эртени. Хоорай байырлал шинчи кирген, чадаанажыларның өөрүшкүлүү ажоок, хоорайның төвүнге улус шуужу чыглган. Май байырлалынга турасказтаткан байырлыг митингини Чөөн-Хемчик райкүүскомунуң даргазы Д. С. Куулар ажыткан. СЭКП райкомунуң бирги секретары И. М. Сувандин чыглганнарга байыр чедирип, чүве чугаалаан. Чадаананың Сельхозтехкүркомнуң автобазазының чолаачызы А. Шварцков, эмчи Н. Володина, школачы О. Диспей олар база сес ап, байыр чедиргеп соонда, ажылчы чоннарның чыскаалы эгелээн. Спортчударның колонназы баштаан чыскаалдың эгезинге хоорайның школаларды, бирги кварталда социалистиг чарыштың тиилекчилери — Чадаананың саржат заводу, № 463 КМК дээш аңаа-даа коллективтер чораан.

Ажылчы чоннарның чыскаазының соонда хүреш, баг кагары дээш аңаа-даа спортчу оюннар болуп эрткен. Байырлалдың хуралдары, оюн-концерт, спортчу маргылдаалар районнуң суурларынга база эрткен. Хову-шелдерге часкы ажылдар тулуктээн.

БАЙ-ХААК

Бүгү делегейниң ажылчы чоннарының эң-сеткил каттыштырылгазының хүнү — Май 1-ни Таңдының ажылишчилери база-ла политиктиг болгаш күш-ажылчы улуг кедүрлүүшкүн-биле уткаан.

Бай-Хаак суурга байырлыг чыскаал эгелээр мурнунда болган митингиге СЭКП райкомунуң бирги секретары В. В. Дунаевский чыглганнарга байыр чедирип, чүве чугаалаан, байырлал мурнунуң социалистиг чарыжынга таңдыжыларның чедип алган күш-ажылчы чедиишкиннерин демдеглеп, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдырала боттандырар, ССРЭ-ниң 60 чыл аңаа төлептинг уткуур талазы-биле районнуң ажыл-ишчилериниң мурнунда салдынган сорулгаларны айыткан.

Революцияның, дайынның болган күш-ажылдың хоочуларының мурнундан Н. Пашкевич, ажылчын ангының өмүлээзинден № 585 КМК-ның тудугжулар коллективинде шеферлекчи В. Паухина, улусчу интеллигенциянның мурнундан район эмнелгезиниң медсестразы Д. Никитина болган өскелер-даа чыглганнарга байыр чедирген.

Байырлыг чыскаалдың колонналарын каас-чараш кеттинген спортчулар, школачылар, будүрүлгениң мурнакчы коллективтери баштаан.

Ол-ла хүн Тывага бир дугаар тургустунган Элегес күрэкономнуң баштайгы директору Павел Григорьевич Городищевтиң кулактарга елүртүп каан черинде — Чал-Кежиг суурда тургускан аңаа турасказтаткан байырлыг байдалга ажыктаан. Оон соонда аңаа Таңды, Кызыл, Улуг-Хем районнарның спортчуларының кир-килгези-биле маргылдаалар болган.

ТООРА-ХЕМ

Май 1-ге турасказтаткан байырлыг хуралдар Тоора-Хемге, Тожунуң чурттакчылыг суурларынга апрель үзенде эрткилээн. Байырлалга үткүштүр калбарган социалистиг чарыштың түңнелдерин аңаа үндүрген, тиилекчилерге шаңналдарны тывыскан.

Район төвүнге байырладдың митингизин район Советининг күүсекчи комитединиң даргазы Д. Х. Монгуш ажыткан. СЭКП райкомунуң ийиги секретары Ч. А. Удумбора сес ап, Май 1 таварыштыр байырлыы чыглган чонга чедирген. Ыяш ажыл-агыйының ажылчыны А. А. Маслов, Тоора-Хем ортумак школазының онгу классчызы Ольга Мозгалевская, ВЛКСМ райкомунуң бирги секретары В. Б. Донгак олар база чүве чугаалаан, байыр чедиргеннер.

Митинг соонда байырлыг чыскаад эгелээн. Колонналарның аразында Тожунуң аңыыр-тывыш ажыл-агыйының коллективи. Ол планныг онаалдаларын 163 хуу күүсеткен, СЭКП райкомунуң, райкүүскомунуң шилчиир Кызыл тугун чаалап алган. База ол ышкаш үлетпүр будүрүлгелериниден ыяш ажыл-агыйы чарышка эки күш-ажылчы түңнелдерин көргүскен. Оон ажыл-ишчилери ыяш үндүр сеэртүрүп 102, пиломатериалдар будүрерин 103, продукция сайгарарын 103 хуу, күүсеткен. Чыскаалганнарның аразында оон-даа өске мурнакчы коллективтер, ажыл-ишчидер бар.

Спортчу маргылдаалар, культура-массалыг хемчеглер чер-черге эрткен. 32 мегеинг хүрежи Тоора-Хемге эрткен. Чиик атлетика, шыпыраа маргылдаалары ол хүн болган.

САРЫГ-СЕП

Каа-Хем районнуң төвү Сарыг-Сеп, суурлары, чурттакчы черлери каас-шиник аянче кирген, кызыл туктар кинскээн, лозун-плакаттар болгаш өске-даа шимелделер өөрүшкү-маңнайны хайныктырган. Эвилелдешкен республикаларның туктарын кинскидир кедүрген мотоциклчилер, спортчулар чыскаалдың бажынга чорааннар.

Күш-ажылчы коллективтерниң колонназын социалистиг чарыштың тиилекчизи, СЭКП райкомунуң, райкүүскомунуң шилчиир Кызыл тугун бедик кедүрген үлетпүр комбинадының ажыл-ишчилери баштаан. Бо будүрүлгениң мурнакчылары чолаачылар И. А. Махов, М. В. Черепанов, тракторист Ф. Х. Изыных, бригадир И. С. Шутов, Г. С. Стародубов болган. өскелер-даа планныг онаалдаларын ажыр күүседип, бедик үлегерин көргүзүп турар.

Чыскаалганнарның одуруунда Каа-Хемниң ыяш ажыл-агыйының коллективи. Чоокта чаа бо будүрүлгени Тыва АССР-ниң Ыяш ажыл-агыйының эргелели хүндүлел бижик-биле шаңнаан. Сарыг-Септиң орук сепгелге-тудуг эргелелиниң ажылчыннары Май 1-ге үткүштүр планныг онаалдаларын 113,3 хуу күүсеткен, олар чыскаалганнарның одуруу-биле өөрүшкүлүг эрткен.

Май бирээде спорт-массалыг оюннар, оюн-концерттер Сарыг-Сепке, районнуң суурларынга болгулаан. Район төвүнүң погаан спорт шелүнге хүрешке, футболга, волейболга, мерге кагарынга база өске-даа оюннарга маргылдаалар эрткен. Бот-тывынгыр уран чүүлдүң коллективтериниң концерттерин чон сонуургал-биле көрген.

ТУРАН

Эртенгиниң 10 шак. Байыр аян-шинчи кинр дериттинген шелге район төвүнүң ажылчы чонунуң байырлыг митингизи болган. Делегейниң ажылчы чоннарының эң-сеткил каттыштырылгазының хүнү—Май Бирге турасказтаган митингини СЭКП Бии-Хем райкомунуң ийиги секретары А. А. Салчак ажыткаш, районнуң ажылчы чонунуң бо чылдың эрткен айларында ажыл-ишинде чедиишкиннерни айытпышаан, чыылганнарга байыр чедирип, чүве чугаалаан.

Дараазында ажылчы чоннарның чыскаалы эгелээн. Байырлал чыскаалын № 1,2 школаларының башкылар, өөренчилер коллективиниң каас-шиник дериттинген колонназы ажыткан. Оларның соондан Май мурнунуң социалистиг чарыжының тиилекчилери — райүлетпүр комбинадының, хлеб заводунуң, сепгелге-тудуг участогунуң, районнуң амыдырал хандырылга будүрүлге эргелелиниң коллективтериниң колонналары сүрүштүр эрткеннер.

Чыскаал соонда тыва хүрешке, волейболга, футболга маргылдаалар болган.

ТЭЭЛИ

Холдарында К. Маркстың, Ф. Энгельстиң, В. И. Ленининг, СЭКП-ниң болгаш Совет чазактың удуртукчуларының портреттерин, диаграммалар, лозуңнар, туктар тутнап, каас-шиник кеттинген, катыкхөглүг ажылчы чоннар партия райкомунуң бажыңының чанында шелге эртенгиниң 10 шак четпээнде-ле чыглып келген.

Эртенгиниң 10 шакта маңаа Май 1-ниң байырлалынга турасказтаткан районнуң ажылчы чоннарының митингизи болган. СЭКП райкомунуң бирги секретары Д. С. Данзын-оол чыылганнарга байыр чедирип, чүве чугаалаан, бай-тайгажылар күш-ажылдың, тайбынның, частың байырлалын күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткаанын демдеглээн. Күрүнеге эът, сүт садарының дөрт айлар планын ажыр күүсеткен. Амгы үеде районнуң ажыл-агыйлары часкы хову ажылдарынче киришкен.

Митинг соонда ажылчы чоннарның чыскаалы болган. Чыылганнарның колонназын Эвилелдешкен Республикаларның туктарын тутнап мотоциклистер баштап алган келгеп, оон соондан школачылар, май мурнунуң социалистиг чарыжының тиилекчилери — сепгелге-тудуг участогунуң, мехколоннаның ажыл-ишчилери болгаш өске-даа коллективтер ыр-шоорлуг, омак-хөглүг эрткеннер.

Чыскаал соонда стадионга мөгелер хүрешкен, волейболга, чиик атлетикага маргылдаалар болган.

МУГУР-АКСЫ

Ажылчы чоннарның эң-сеткил каттыштырылгазының хүнү — Май 1-ниң байырлалынга киржири-биле Мугур-Аксы суурнуң ажылчыннары, албан-хаакчылары, школачылары, чурттакчылары эртенгинин 10 шакта чыглып келген. Улус депутаттарының Мөңгүн-Тайга райкүүскомунуң даргазы Д. С. Хорлуу митингге байыр чедирип, чүве чугаалаан, районнуң ажылишчилериниң күш-ажылчы чедиишкиннерин демдеглээн.

Суурнуң ажылчы чоннарының чыскаалы эгелээн. Пролетариаттың баштынчылары К. Маркстың, Ф. Энгельстиң, В. И. Ленининг, Коммунистиг партияның база Совет чазактың удуртукчулары — Л. И. Брежневтиң, И. А. Тихоновтуң болгаш өскелерниң-даа портреттерни, лозуннар, плакаттар, диаграммалар тутнап кижилерниң ырыннарын өөрүшкүнүң хулумзуруг долган, омак-хөглүг эртип турганнар.

Май 1-ниң байырлалынга турасказтаткан ыяш-бүрү спортчу маргылдаалар болуп эрткен.

ЭРЗИН

Май 1-ниң бүдүүзүнде-ле район төвү —Эрзин суур болгаш совхозтар төптери, чурттакчылыг черлер байырладдың хевшин кедишкен, ажыл-ишчилиг кылдыр дериттинген турган. Апрель 30-де районнуң Культура бажынынга хөй-нийти организацияларының болгаш ажылчы чоннар коллективтериниң төлөөлекчилериниң байырлыг хуралы болган. Аңаа Эрзин райкүүскомунуң даргазы И. В. Чындыгыр илеткел кылган. Улуг байырладды районнуң ажылчы чоннары чаа-чаа күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткаан. Бо чылдың бирги кварталында район күрүнеге эът, сүт садар планын ажыр күүсеткен.

Дүүн, Эрзин суурга Май 1-ге турасказтаткан ажылчы чоннарның байырлыг чыскаалы болган. Чыскаал эгелээр мурнунда оон киржикчилерине партия райкомунуң бирги секретары А. Ч. Монгуш улуг байырладды таварыштыр СЭКП райкомунуң база райкүүскомунуң өмүлээзинден байыр чедирген. Ол ышкаш аңаа аныяктарның болгаш күш-ажылчы коллективтериниң төлөөлекчилери чыылганнарга байыр чедирип, чүве чугаалаан. Оон соонда байырлал шинчи кирер шиметтингеп ажылчы чоннарның колонналары теп кудумчуда индирнип баары-биле бедик кедүрлүүшкүнүүг эрткилээн.

Чыскаал соонда 64 мөге хүрешкен болгаш спортчуң ыяш-бүрү хевирлеринге маргылдаалар эрткен.

САМАГАЛДАЙ

Бүгү улустуң улуг байырладды—Май Бирни Тес-Хемниң ажылчы чоннары улуг кодүрлүүшкүн-биле, чөргээралдың байдалынга эрттирген. Оң бирги беш чылдың баштайгы чылында Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга тиилекчилерниң бирээзи болгаш, район СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан. Ынчаарга бо чылдың бирги кварталында күрүнеге эът, сүт садар планын база ажыр күүсеткен.

Дүүн эртенгиниң 10 шакта Самагалдайның теп кудумчузунга байырлыг чыскаалдың киржикчилериниң колонналары чыглып келген. Ажылчы чоннарның Май 1-ге турасказтаткан байырлыг чыскаалын СЭКП Тес-Хем райкомунуң бирги секретары П. Т. Дамба-Хуурак ажыткан. Чыскаалганнарга райкүүском даргазы И. У. Успун болгаш өскелер-даа байыр чедирип, чүве чугаалаан соонда чыскаал эгелээн.

«Ажылчы чоннарның делегейге эң-сеткил каттыштырылгазының хүнү—Май 1 делгерезин», «Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы делгерезин!» дээн болгаш өске-даа яңы-бүрү лозуңнарны, плакаттарны, өңгүр кызыл туктарны киинскиткен колонналар төп кудумчулап чалгаан хем дег эртип турган. Чыскаалды Самагалдай ортумак школазының колонназы эгелээн. Оон соонда «Сельхозтехниканың» район салбырының, ыяш ажыл-агыйының, амыдырал хандырылга комбинадының болгаш өске-даа будүрүлгелериниң база албан организацияларының коллективтери улаштыр-улаштыр эткилээн. Чыскаалганнарның кырынга «Делегейге бижыг тайбың дээш»: «Коммунистиг партияга алдар!» деп кыйгылар, «ура» деп үннер, өөрүшкүнүң ырлары чаңгыланып турган.

ШАГААН-АРЫГ

Шагаан-Арыг хоорайның ажылчы чону Май бирниң байырлалын байырлыг чыскаал-биле эгелээн. Аңаа он үш колонна киришкен. Каас-шиник кеттинген чыскаалганнарның кырынга лозуннар, плакаттар, чуруктар болгаш туктар чалгын турган. Кижи бүрүзүнүң шыраймында өөрүшкү чайнаан. Ында-мында ыры-шоор, каткы-хөг, оюн-баштак дыргын.

Колонналарның бажынга мотоциклчилер чораан. Олар бүгү эвилелдешкен республикаларның туктарын, «ССРЭ-ниң 60 чылы» лозуңну тудуп чорааннар. Оларның соондан школаларның, уруглар албан черлериниң болгаш улус өөрединлгезиниң коллективтери базын орган. Дараазында социалистиг чарыштың тиилекчилери — үлетпүр комбинадының, Сельхозтехкүркомнуң, районнуң коллективтери эрткилээн...

Шуиту он үш колонна стадионга келген. Маңаа бүгү делегейниң эң-сеткил каттыштырылгазының хүнүнге турасказтаткан байырлыг хуралды улус депутаттарының Улуг-Хем район Советининг күүскомунуң даргазы А. И. Стрельников ажыткан. Аңаа ВЛКСМ райкомунуң бирги секретары Б. Б. Монгуш, район эмнелгезиниң эмчизи З. Э. Монгуш, № 586 КМК-ның партия организациязының секретары В. И. Шумихина болгаш оон-даа өскелер сес ап, чүве чугаалаан.

Чыскаал соонда спортчу оюннар болган.

Май Бирниң байырлалы совхозтар төптеринге болгаш өске-даа суурларга база бедик деңгелге эрткен.

ХАНДАГАЙТЫ

Өөрүшүн суурларынга Май 1 байырлалый уткаан хуралдар хөй кезиинде апрель 30-де болгулаан. Аңаа күш-ажылчы коллективтериниң төлөөлери бо чылдың эрткен айларында боттарының чедиишкиннерин чугаалавышаан. Май 1-ге уткуштур алган хүлээлгелериниң күүселдезин чугаалашканнар.

Дүүн Хандагайтының ажыл-ишчилери байырлыг чыскаалче чаңгыс кижи дег үнүпкен. Колонналарның мурнуку одуруун районнуң мурнакчы коллективтериниң төлөөлери эзлээннер. Ленинчи партияга, совет улуска алдар болдурган лозуң-плакаттар тутнап хандагайтыжылар Май 1-ниң байырлыг чыскаалында омак-хөглүг базып органнар.

Өөрүжүлериниң арнынга өөрүшкү чайнаар эрге бар. Олар он бирги беш чылдың ийиги чылының эрткен айларында бага эвес көргүзүглериг ажылдааннар. Районнуң совхозтары бо чылдың часкы чер ажылынга база хынамчалыг белеткенгеннер.

Байырлыг чыскаалдың соонда спортчу байырладдар Хандагайтыга болгулаан. Ол ышкаш Май 1-ни уткаан байырладдар районнуң өске-даа суурларынга, күш-ажылчы коллективтеринге бедик кедүрлүүшкүнүүң байдалынга эрткен.

ЧУРУКТАРДА: Кызылга Май 1-ниң чыскаалы.

ЭП-СЕТКИЛ КАТТЫШТЫРЫЛГАЗЫНЫҢ, ТАЙБЫҢНЫҢ БОЛГАШ КҮШ-АЖЫЛДЫҢ БАЗЫМЫ-БИЛЕ

(Төнчүүр. Эгеэн 1-ги арында).

корүп турган. Шынап-ла оларның таңгыс эвинің ачызында Совет күрүнеһин күүү-шыдалы өзүп турар.

ССРЭ-ниң тургустуунаның 60 чыл оюн найысылалдың ажыл-ишчилери чаа-чаа күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткуп гурардар. Бирги кварталдың планын үлетүрүүң, транспорттун, тудугнун коллективтери бүрүн күүседикпеннер. Юбилейге тураскаатқан социалистиг чарышка найысылалдың ажыл-ишчилери идепкейлиг киришкеннер. СЭКП-ниң XXVI съездизинге шиитпирлерин чедиишкиниг күүседиринге В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүден бээр 112 чыл болган оюнга тураскаатқан коммунистиг субботник улуг салыышкынны киирген. Он бирги бең чылдың фондузунче москвачылар 25 миллион рубльди шилчиткен.

«Москва — маадыр хоорай» дээн сестер шелде көстүп келген. Байырлалдың чыскаалы эгелээн.

Совет автомобиль тудуушкунунуң хоочун бүдүргелгези — Лихачев аттыг автомобиль заводунуң демдээ чүк автомобили часкы хүнде чайынаан. Ол сураглыг бүдүргелгенин конвейеринден 108 секунда болгаш-ла бир машина дүжүп бадып турар.

Кайгамчык заводтуң бөгүнгү ажыл-херектериниң дугайын транспарантылар база чугаалаан турарлар. Олар бо чылдың эрткен айларында планнан ажыр 600 автомобильдерни, бажынга салыр 510 соодукчуларны бүдүрүп үндүргеп. ЗИЛ-ниң ажылчыларындан 3,5 муң кижи 25-чылдың планның даалгаларын ССРЭ-ниң 60 чылынга уткуштур бүрүн күүседирин хүлээдиргеп.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң делегады, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, дыка хөй эгелээшкиннериниң киноаппарат стержень кылыкчызы Ю. Т. Баскаковтуң чанында ВЛКСМ-ниң XIX съездизиниң делегады, Улустарының найыралдың орденниң эдилекчизи Сергей Люжев базып орар. Чүүгүн комсомолунуң шүлүглелгелиг ажыттынар хүнге недуп чаңгыс чылдың планын күүседиринге ол хүлээдиргеп. Ол чайынаанга шыпчызын 20 муң автозаводчулар ажыл-херээ-биле бапыткан турар.

Тиезельниг автомобильдерни бүдүрер —харыысаалыг чаа совхозтуң партия болгаш чагаг бүтүүлге коллективиниң мурнунга салган. «Партияның планнарын күүседир бис!» дээп автозаводчуларның бызыыр сес Кызыл шелге ажылчып ёзу-биле байырлалдыг дыңналып турган.

Алдарлыг «Трехгорка» фабриканың коллективи улуг байырлалды күш-ажылгы улуг тиилелге-биле уткаан. «360 муң метр пестү планнан ажыр бүдүргеш, байырлалга бараалгаттывыс» деп рапорт сөөнү фабрика коллективиниң степизинде бижээн. Күш-ажылдың байырлалы «Трехгорка» фабриказының ажылчыннарынга эрим үнеәнг: 1920 чылдың Май 1-де, субботник хүнүнде, В. И. Ленин оң будүргелге чериже барып чораан болгаш ажылчыннар мурнунга үүе чугаалаан. Фабриканың хөй-ниитә амыдыралынга улам идепкейлиг киожиринче, оон ажылчыннарын Владимир Ильич кыйгырган. «Партийжи болгаш совет ажылга хереэженнерниң киржилгези кайгамчык улуг үжүп-дүзалыг болуп турар. Бо ажылга хереэженнер бирги рольду ойнаар үжүрдүг, олар оңу күүседип шыдаавас-даа» —деп, В. И. Ленин 1920 чылда база бижээн. Улуг башкынчының назының коллектив алдаалыы-биле күүседиптер болгаш күүседип-даа турар.

Күш-ажылчы Москваның айлгазы хоорайга чоргаары-биле чаңгылаңдыр дыңналып турган. «Компрессор» заводтуң ажылчыннары «Коммунистиг бригаладаларның маңзыжы ырының аялгазы-биле Кызыл шелге чедип келген. Күш-ажылды оргинизастаарының бригада хевиринче шилчиңнер талазы-биле оң будүргелгенин чаагай дүрүкүргелы бүгү чүрттә пептерзон. Ындыг бригада бең ыяш бүрүңгаар ол завода алган.

— Мээң элээдә чылдарым Совет күрүнеһиң аныяк чылдарында эрткен. Ынчангаш бистиң чонувустун эртип келген оруктары меңээ улам чоок — деп, Дмитрий Аркадьевич чугаалаар.

Никарагуаның профэвилелдериниң төлөөзү Алехандро Араус Лагуна база байырлалды москвачылар-биле Кызыл шелге уткаан.

— Мындыг хүнде, делегейде эң баштайгы социалистиг күрүнеһиң чүрээнге турары меңээ улуг аллар болгаш өөрүшкү-дүр—деп, ол чугаалады.— Бистиң чүрттарывыстың аразы аажок ырак-даа болза, сорулгаларывыс чаңгыс. Амгы үеде бистиң чүртувустун ажыл-ишчилери хостуг ажылдан, Май 1-нии байырлалын сүр-күүзүү-биле демдеглеп турарынга өөрүүр-дүр мен. Никарагуаның ажыл-ишчилериниң өмүнээзинден совет улуска аңы-дуңмаһын байыңнын дамчыдып көрейн.

ССРЭ-ниң Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делегезинниң коллективи бүгү-ле эвилелдешкен республикаларның туктарын тутқан, Кызыл шелге чедип келгеннер. Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниг УАЧД-ниң ат-алдары улуг. Ол бистиң Төөгөн чүрттувустун чедиишкиннериң калбак-биле пропагандалап турар. Совет экономиказын, эртемнин, техниказын, культуразының, чырыктыышкынның, кадың камгалалының чедиишкиннери ышпа көргүстүнгеп.

Ол делегейниң эң тергиин экскурсоводу Малика Салыкова байырлал колонналыңга чорун оогап.

— Кадзо ажыл-агыйның болгаш хол-биле ышпыр үлетүрүнүң эң баштайгы делегези бистиң чүртка 1923 чылда болган —деп, ол чугаалаар.— Ол үеден бээр

МОСКВА. Польшаның «Шленск» ансамбли кайгамчыктыг ырлары болгаш танцылары найыылалдың чурттакчыларынга сөңнээн. Совет Эвилелинге гастрольдап келген аалчылар Күрүнениң төп концерт залынга боттарының оюнун көргүскеннер.

Барык үжен ажыг чыл бурунгаар тургустунган бо коллектив делегейге ат-сураглыг апарган. Оон уран чүүлүн Европаның, Азияның, Африканың база Американың барык үжен ажыг чурттарының чону сонуурган көрген. Совет Эвилелинге ук ансамбль каш-даа катап чораан. Оон уран чүүлүн Польшаның Күш-ажылчы тук орден-биле болгаш Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң алдын медалы-биле үнелээн.

ЧУРУКТА: «Россия» Төп концерт залынга «Шленск» ансамбльдиң күүселдези.

Н. Малышев биле А. Сенповтуң фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

АВАЗЫНГА ЧЕЧЕКТЕР

Часкы хүннерниң бирээзинде Адхам Ибрагимов авазынга чечектер эккеп тудускан.

— Менээ бо чечектерни концертке эки ойнаарым дээш тывысты — деп, ол эгени аарак чугаалаан.

Өөрүшкүден авазы Мастура караның чажын тудуп шыдаваан. Оларның бажыңынга ам эки байдал катап тургустунганы ол.

...Адхамны «берге» оол деп адай бергени үени ава ам сактып шыдавас. Оглу ону шынап-ла дыңнавастай берген турган. Авазы — оожум болгаш чымчак сеткилдиг не кижи оглун болгаш уруун (улуг уруглары өске хоорайларже көжүп чоргулай берген) чааскаан өстүрүп турган. Оглун ол канчап-даа шыдаваан. Ол кара дүнеге чедир гитаралыг тоян чоруур, таажылаар, киноолдер үзер апарган.

Бир-ле катап ол телефон-автомат үреп тура тургаш. Оон соонда кезек оолдар шоп үндүрген. Ону назы четпээннериң херектериниң талазы-биле хоорай комиссиязынче кыйгырткан.

Аңаа чугаалажып тура, төнүзүнде барып манаваанны саналды ол дыңнаан: ыры-көгжүм ансамблинге кирер сен бе? «Кым удуртурул, ынчаш?» «Баштай мен, оон соонда сен-даа болгай-ла» — деп, танывазы уруг чугаалаан.

Ол уругну — Ташкент областың педагогика институдунуң үшкү курсчузу Мухаббат Пердимбаеваны «Гренада» отряд берге кижизидилгелиг ер-бе л е ажылдаар кылдыр чоруткан.

Бодунуң ажылдаар ужурлуг элээдилериниң кандыг сонуургалдыг болуп турарын өг-бүлелеринге баш удур барып тура, оол билип алган, гитаралыг келген. Адхамның авазы суг болза, оглу түгле гитара «соктаарындан» аңгы ажыы чок кижи деп хомудаан. Мухаббат оол-биле чугаалашкан, оон чаагай мөзү-шынарлыын дораан эскерип билип апкан. Ол дириг амытыннарга хөлчок ынак, моортайлар, ыттар тоянчылай бээрге, оларны канты-даа бажыңынга экеп азырап турган, чуруу-ру база шору, колдуундала хөгжүмчүлер чуруур, а ырлаарын кижи чаптап ханмас. Ынчалзажок оон ырлары дүшкан-на ырлар, колдуу «кудумчу» ырлары болган.

Гитара Мухаббаттың эвилелчизи апарып, оолдарның чүректеринге оруктуу ажыткан. Удаваанда оолдар хөгжүм боттарынга болгаш дыңнакчыларга таарышкан болзуун дизе, оны хүндүлеп көөр, ойнап, ырлап өөренир херек деп билип алганнар. А бир эвес өөренир деп шиитпирлээр болза, ыдчыкайның турган хөрээ чок.

Ансамбль хоорайның «уран чүүл байырладының» шаңналын чаалаан ап, хоорайның комсомол комитединиң хүндүлел бижин-биле шаңнаткан.

Институттуң комсомол комитеди М. Бердимбаеваның — «Гренада» клубтуң идепкейлиг киржикчизиниң ажылын база бедии-биле үнелээн. Ол отряд Ангрен хоорайның элээдилериниң аразында сураглаан, а ада-иелер оон кежигүннерин хүндүлээр апарган. Ол ажыл кезиг үениң башкыларынга база ажыктыг.

Э. ТУХВАТУЛЛИНА.
СЭТА-ның корр.
Ангрен.
Узбек ССР.

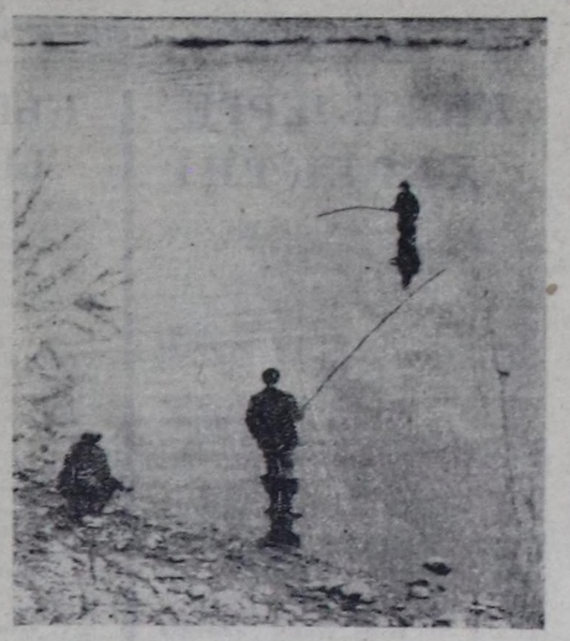
ӨҢНҮКТЕРНИҢ ҮНҮ

Тывага тывылган одуруглар

«Юность» журналдың поэзия килдизиниң эргелекчизи Натан Маркович Злотников бистиң республикага 1980 чылдың августа Бүгү-эвилелдиң ак-ыдуңма аныяк шүлүкчүлериниң XI фестивалынга база бир удуртукчу боп чораан. Ол Чаа Шагаан-Арыгны, Саян далайның чалгый бээр девискээрин сонуургап көрген. Эртикен чылдың сөөлгү кварталында Натан Злотниковтуң шүлүктериниң «Кенен аңчы» деп аттыг чыындызы Москваның «Советский писатель» дээр ном үндүрер черинге үнген. Чыындыда Тыва дугайында шүлүктер база киргизээн. Ук чыындыдан «Тыва орук» деп шүлүктү Вл. Серен-оолдуң өчүлгазы-биле бараалгаттывыс.

ТЫВА ОРУК

Кидиреэштиг орук-биле дукпурту дег маңнаан дугуй,
Хире-хире өпейлеп каап, сиягнигилеп чүглүп олур.
Бурунгунуң доозуну пружина дег дүргектелди,
Бүзүк дөштү сагындырып сайырам сай кизиреди.
Чаа хоорай Шагаан-Арыг чедирип каап, узун оруум —
Чаасканзырыгай мени каапкаш чоруй баары ыглаксанчыг.
Сонгу түкче чоруур эжим Улуг-Хем бол, демги орук
Чоктанчыг-дыр, эжежи боон артказымның хомудан чыын.
Чоруй баар мен... Оруктар-ла көвей болбазыкпе!
Чоорту оны бир-ле черге уттуптарым канчап билир.
Дээлдиген хөлегези орук кыдыы оңгарларга,
Тегерип каап чоруур орук оон өске кайда боорул аап.
Сагыш-чүрээм хомудалдыг артып калган, өңнүүм орук,
Чарлыышкын дээш, чаңгыс эвес мени ыяап хөлзедир боор.
Узак черже менден дезип, херли берген орукту ам
Урук сунуп, доссумза-даа менээ кайын четтирерил.
Терең хемге уннаш болган, аргамчы дег, эргим орук,
Дээрже бедээн дүдүскектиг даглар ажыр артып калды.
Оон ады кезээ-моңге чуртталгага артып каар боор,
Олан эрткеш, хензиг-даа бол чалгаарал часкарзымза.

«Хемде» деп В. КАРА-САЛДЫҢ фотоэтюду.

Быжыг найыралдың оруу узун. Хоорай чурттуг Цветков-даа, тайга чурттуг Кенден-даа сын-сыныы бажында шыргай иштинге эгелээн найыралын ол узун орукче чайгаар ушта тырта бергеннер. Кенден туризчи путёвкалыг Москвадже хаспан.

Өөшүктер «Волгага» олурупкаш, Бористиң ада-иезиниң бажыныңга хаа келгеннер. Москва хоорайның бирле кыдыында каът бичии төгерик бажык. Дескиндир хадылар үнген. Аңаа Цветковтар үжен ажыг чыл чурттаан. Бористиң адазы Иван Алексеевич алдан хар ажа берген, авазы база ол хире. Иван Алексеевич — фронтучу, төрээн чуртунга маадырлыг чоруу дээш хөй орден болгаш медальдар-биле шаңнаткан, сураглыг эртемден, академик, ылаңгыя казымал байлак шинчилээр талазы-биле хөй болгаш эртем ажылын кылган. Чаңгыс оглу Борис адазының изин базып, геолог болзуун дээш Иван Алексеевич ону бичиизинден бээр өөредип, кижизидип келгени халас барбаан. Бористиң аданезин Кенденни уткуп, кудумчуга үнүп келген турганнар.

— Чаңгыс оглумнуң амытының камгалаан, оон таныш-өңнүү болганыкларга кончуг өөрүүр-дүр бис! — деп, Иван Алексеевич дөгдегер ак-көк буурул баштыг, карак шилдиг, арганзымаар, оглу Борис ышкаш, чолдак сыныг, күдүгүр кижи Кенденнин хөлүн дыңзыг тудуп, караның чажы төктүп тура хөлчок хүндүлеп мендилешкен. Иван хөлзей берген. Академик хөлүн чүктенипкеш, ыңай-бээр базып, ыяктан келген аалчызынга чоргаарланып турган.

Борис биле Кенден бир-ле чүвени тывалап чугаалажы каапталга. Иван Алексеевич

(Төнчүзү. Эгеан № 96 «Шында).

НАЙЫРАЛ

рассказ

оглунуң ол дылды чүгээр билип апканын кайгаан: «Школага, оон соонда университетке өөренип чораан. Борис дылга кошкак турган кижи болгай, оон ыңай чечен-чогаалга база хиреликг». Академик ак-көк бажын суйбап туткулаашы, мындыг түңнел кылган. «Амыдырал болгаш ажыл кижиниң аажы-чаңынга улуг салдар чедирип, ону өстүрүп, чаартып, өөредип турар. Өске хөй совет кижилер ышкаш Борис амыдыралга бодунуң улуг үлүүн киирип чоруур. Оон ыңай, бот-боттарын камгалажыр, чаагай сеткил, найырал, эш-өңнүк болур өөрүк бистиң чурттуң аймаксөөк хөй улустарынга чуртталганын, аас-кежиниң улуг баганазы болган. Оон бир херечизи-ле бо оолдар ышкажыл — Борис биле Иван...

Дөртелээ дескиндир олурупкаш, стол сымдас аъш-чемнит далаш чок шайлап, ырак Сибирьде Тыва, бо Москва дугайын хөөрежип эгелээннер. Столдан турбайн өлүүп олурганнар. Москваның Тываныңдан дөрт шак сонгап турар кежээзи орнун эгеленкеп.

Кажан тыва улустуң төөгүзүн, амыдырал-чуртталгазының дугайын чугаалажы бээрге, Иван Алексеевич сонга караанче көргүлеп каап ора, караның шилин ужулташ, столдан дүрген тургаш, кухпядан үпе кылаштаан. «Чүү болду?!» деп кайгай бергеннер. Иван Алексеевич дедир кирип келгеш, Кенденниң эктин орта ходуп салган.

— Дамдыда Иван: Волгаларда сээн чаңгыс чер чурттугларың — эки-турачы тывалар-биле Украинага чаңгыс фронтуга кады турган мен. Оларны эки оңнур мен: кончуг-ла эрес маадыр улус! Ам сен дээрге тайбың үенин маадыры-дыр сен.

— Мен база билир мен, ачай-деп, оглу ачазынга каттышкан. Менээ чугаалап турган болгай сен. Ол дугайын Кенденниң маңгынынга бала хөөрешкен бис.

Иван Алексеевич делгем улуг тыңнаш, сандайынга катап олуруп алган.

— Иван, фронтуга чораан силер бе?

— Чок, эжим чораан.

— Эх, маадыр-ла эрлер ийин!.. Херээженнери база чораан але?

— Ындыг-ындыг.

Элээн хөөрешкен соонда кудумчуга үнүп келгеннер. Москваның кежээки хөлээзин — поездилерниң, электрижкаларның дизилээрин, машиналарның тиилээрин, каранғы далдавас ушкулаан самолеттарның дириилээрин бодунуң шыпшың, удумзургай тайгаларынга дениеп, ол деңнелди дамчыштыр Москвада амыдыралдың хайым ижиниң күштүүн бодап, бодуп—москвачыларга денниеп, Кенден кезек када хөйну бодай каапкан.

— Ачай, Кызыл Шөлдээш, Горький кудумчузун таварып бир дескиндир каккаш келирдир, Иванга кежээки Москваны көргүзер-дир—деп, Борис ачазынга чугаалаан.

— Борис, чолаачы Викторже долгавыт.

Үвадаанда үзэрби беш хире харлыг аныяк эр кирип келген. Академиктиң «Волгазының» чолаачызы ол болган. Хапканнар. Аътка бодаарга, иви мунары чымчак, «Волга» оон-даа эптиг, чымчак. Хигхиг, шыг-шыг дигилээн соонда, машина карак чылчырыктаар түмен оттуң аразынче шымның кирген.

Ленинниң Мавзолейиниң дужунга кезек турганнар. Ын минутада олардан кым-даа үүве чугаалавааи. Адашкылардан бир үүве айтырар деп бодаза-даа, Кенден ара соксап каан. Оон көрүжү «Ленин» дээн сесче угланган, аңаа чагырткан. Ынчангаш оон караанга эрткен амыдыралындан бир таварылга көстүп келген. Кенден ынчан чеди-сес хире харлыг турган. Кожа чурттан турганы чадыр өглерниң бирээзинге, улустуң чугаазы-биле алырга, «Ада Ленинниң чуруу», «Башкы Ленинниң чуруу» деп дөр бажында хүндүлүг черде азып каан турган. Колдуунда аңмек, ай-бес-биле хырнын тоттуруп, үжүк-бижик билбес чораан аңчы арат хувискаал өскээн соонда чаа ажылажын, амыдырал-чуртталгазын чугаалажып, уруг-дарыын ойнадып орар аразында Ильич башкызынче эргим болгаш чымчак көрүп каар турган. Иван оны кажан-даа утпас! Бир хем уны аалдарга чаңгыс-ла чурук ол.

Ивижилер төлээзи Кенден туристчи хөй өөрүн мурнай Кызыл Шөлге, Мавзолейге чедип хаапкан. Чугаажок, өөрүбиле маңаа база көөр, улам ханы танывжар. Кызыл шөлден Горький кудумчузунче хапканнар, Кежээки Москва хөглүг, магалыг чараш. Сактырга, шуутү москвачылар, шуутү машиналар кудумчуда үнүп келген дег. Ынчан Кенденге дыка магалыг. Ивижи өөрүнге Кенденниң тө каан бээр үүвеш-ле хөй: Мерген ашак кымны-даа мурнай айтыргылаан, ылавылаан олуруптар, эрес кыс Дынчымей дыка сонуургаан, Иванга адаарган көөр, а Иван дээрге улуг кадыр тайганы одуртур эвес, а дорт базып үнгенибиле дөмей-ле.

Цветков адашкылар. Кенден дүүнүг «Волгазынга» чымчаннадып. Улус ажылагый чедишкиннериниң делгелгезинин чанында туристер чурттаар аалчылар бажыңынче бар чытканнар. Кенден көрген, билген ол-ла бүгү үүлдерни аңдара-дүүдере боданып ора, хенертен мун-мун километр ыракта чыдып калган тайгазынга, күскү хатшуурганныг кежээ Цветковту хардан ушта көдүрүп, оон майгынынга чедиргенин, кажан-даа уттундурбас өңнүктер апарганын шокараш кылдыр бодап эрттиринкен. Бир эвес ынчаардагы бо таварылга эвес болза, Кенден маңаа, чурттуң чүрээ Москваны көрүп, амыдыралында кончуг улуг болуушкунга таалап чорбазы ыын болуп чаагас. Депшилгелиг, бирээзи бирээзинден эки, бирээзи бирээзиниң тиилеп турар күштү Иван Кенден үүлге аңчы, ивижи амыдыралдан эвес, а өскеда байлак амыдыралдың улам ханы билип бар чоруур. Ынчаарга-даа, үзегер домак бар: «Эжишкилер найыралы — эртиңе-дагны будүрер».

А. НУГУУРАК.

ЧАЗЫН

Чырык хүннүң үнгенинге,
Чылыг частың дүшкенинге
Чижик куштар өөрүп хөглеп
Чиртиңейдир эдип орар.

Адыг безин ижээниңден
Ала-чайгаар үнүп келген,
Арга-дажын чаңгылындыр
Алгырып каап базып
чоруур.

Үүжелиг үнгүрүнге
Бузуп кыштаан өргелер-даа
Үне халааш, «чык-чык»
кынгаш,
Буртуңайндыр маңнап
турар.

Көк-көк чараш хек-даваннар
Хөрзүн шуглаан деже теп
кээп,
Хажыызында харны тоовайн,
Карандыга олургулаар.

Кыштыы өттүр удаан хемнер
Кырлаңайндыр мөөп бадар.
Чаржап доңган үнүш-бойдус
Шак ол өйде чүзүн херер.
Өөр-өнөр малывыс-даа
Адаккыр чиик .дешкилежир.

А кижи база ишчи часты
Өөрүшкүлүг уткуп алыр.
Чырык хүннүң үнеринге,
Чылыг частың дүжеринге
Байыр тудуп, уткувайн баар
Магадавас чүве-ле чок?!

К. ЭКЕР-ООЛ.

КОНЦЕРТ

Кызыл хоорайның № 4 профессионал - техниктиг училищезиниң болүк сургууулдары чоокта чаа Улуг-Хем районнуң Хайыракан, Кызыл-Даг, Арыг-Үзүү, Ак-Туруг база Чаа Чаа-Хөл суурларынга солуун концерттиг аалдан чорааннар. Республиканың профтехучилищелериниң ыры, танцы ансамблиниң удуртукчузу Сергей Монгуш, хөгжүм үдекчизи Валентин Попов, хөгжүм удуртукчузу Сергей Юрьев олар сургууул артистерни удуртуп чорааннар.

О. ХЕМЕР-ООЛ.

ағаар

Бөгүн республикага көжүп турар булуттаар, чамдык черлерге бүргээр. Хаттыг күжү кошкак. Агаарның температуразы 10-12, чамдык районнарга 5-7 градус чылыыр.

Кызылга онзагай өскерлиишкин болбас. Хат кошкак. Агаар хүндүс 10—12 градус чылыыр.

Сонуургактарга

БАЙКАЛДЫҢ ШЫГЖАМЫРЫ

Ыльменскиниң заповеднигинден дүвак чок даш эртинелер шыгжамырын Байкал чоогундан тып илереткен. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының эртемденнери бир дөрбелчин километр черден янзы-бүрү 150 минералдарны тыпканнар. Оларның чамдыызы журнунда кымга-даа биландинмейн чораан чүүлдер болган.

Сибирьде Тажеран хөвүзү дег чалгааранчыг чер чок ышкаш сагындырар болгай. Ында үнүш-даа барык чок, кезек тейлер карарып көстүр. Ол хөвү Байкал хөлге кээп «үзер». Амна кайгамчык чарааш оон эриктеринден эгеллээр. Ындыг черни бойдустуң чайгаар бүткен музейи деп адаар. Элээн каш чыл журнунда оон алюминий үлегтүрүнге ажыглаар нефелинни тып үндүрген, оон соонда-ла эң хөвар минералдарны илередип эгеллээннер.

— Чер алдының шыгжамырының чажыдын билип алыр дээш, Тажеранның делгемнерин сонуургап көрээлинер. Геологтар ону үе-бүптен бээр шинчилеп келгеннер — деп, ССРЭ-ниң ЭА-ының Сибирь салбырының чер карты шинчилээр институдунуң улуг эртем ажылдакчызы А. Конев чугаалады.

Эң-не хөвар дээн бүдүмелдерниң бирээзи — Киртитейнит болур. Ону журнунда төп Африкага, өжүп бар чыдар сулкан орундан тыпкан чүве-дир. Суг ышкаш арыг, кылаң, барык оң чөк ол бүдүмел өске минералдарны хевир киирип чыткан.

Тажеранның шыгжамырындан эртемденнер оон аңы база чаа чүүлдерни тыпканнар. Ол — апопроит болган. Ындыг кара алмаз өңнүг кристаллдар оон өске кайын-даа тывылбаан. Нефелинден аңгы улус ажылагыйынга чүгүла болгу дег өске-даа минералдар ол база тывылгылаан. Чижээ, отка краморларның оңдагай хевирлери, эки шынарлыг шил база сингетикиг үдалыын. Хөвар металлдар — амазонит, кызылзымаар кварц болгаш өскелер-даа ында бар.

В. ХОДИП,
СЭТА-ның корр.
Иркутск.

телевидение

МАЙ 2-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—«Ye». Информастыг программа. 8.15— Эртенги гимнастика. 8.30— «Оттуруктуу». 9.00— «Хөглүг нотажыгаштар». Останкиновуң Концерт студиязынга аныяк вокалистер конкурузу. 10.00— «Совет Эвилелинге бараан боон тур мен!». 11.00— «Адыр, сени канчаар эвес мен!». 13-кү үндүрүлге, «Сапык иштинде ыт». Мультфильмнер. 11.30— «Эртенги почта». Музыка программазы. 12.00— Совет Эвилелин даштыкы аалчыларның көргени. 12.15— «Көдөө шак». 13.15— «Музыка киноскузу». 13.45— «Айтырыгларга үтлеткен чогаадыкчы». 14.15— «ТТ-ниң экранынга эң баштай»: «Роберт-биле кады Тереза». Уругларга уран-чечен фильм. (ЧССР). 15.35— «Челээштиң өң-баазыны». Улус чогаадылгазының «Челээш» дээр телепрограммаларының чурттар аразының 4-кү фестивалының түңнел концерти. 16.35—16.50 — Чапсар. 16.50— «Кино аян-чоруктарының клуву». Ю. А. Сенкевич дамчыдылгаш чорудар. 17.50— «Цирк ареназында». 18.20— «Ададыңга үш оол турган». Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 1-ги, 2-ги сериялар. 21.00— «Ye». Информастыг программа. 21.35— 23.05— Классиктиг оперетта кежээзи. Оон соонда— телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

14.20— «Фестивальдар... Конкурстар... Концерттер...». Дамчыдылганы музыка таңылыртакчызы О. Доброхотова чорудар. 15.40—«Хуулгаазының калош, азы уругларның театрга канчаар келгенинең дугайында чугаа». ССРЭ-ниң улустуң артизи С. В. Образцовтуң удуртулгазы-биле Күрүненің үлегерлиг төп ойпаарактар театрының концерт-фильмия. 16.45— «Көдөө эдют». Документалдыг телефильм. 17.00— «Ажык пом». Уран-чечен хөй сериялыг телефильм. Бирги фильм. 4-кү серия. 18.05— «9-ку студия». Политиктиг хайгааракчы В. С. Зорин дамчыдылганы чорудар. 19.05— «Бистиң доңчу намдарывыс». 17-ги фильм. «1933 чыл». 20.00— «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Челээш». Мультфильм. 20.15— Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 20.30—Фортепьянныг дуэт ойнаар: Патрик болгаш Таэко Кореммелник (Бельгия). 21.00—«Ye». Информастыг программа. 21.35—«Эрги чагаалар». Уран-чечен телефильм. 22.40— «Москвага аян-чорук. Нелинка хемниң агыы чыткан черинде». Документалдыг телефильм. 23.00—00.45— Бут бөмбүүрге ССРЭ чемпионады. «Спартак»—«Металлист». 2-ги тайм. В. И. Ленин аттыг Төп стадионда дамчыдылга. Бут бөмбүүрге ССРЭ чемпионады: «Динамо» (Киев) — «Торпедо» (Москва). 2-ги тайм. Киевтен дамчыдылга.

МАЙ 3-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Эрги чагаалар». Уран-чечен телефильм. 10.00 —«Сарыал» дээр уругларның якут национал ыры болгаш танцы ансамблиниң концерти. 10.25 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 11.25 — Телемедээлер. 11.30 — 14.15 — Чапсар. 14.35 — «Кодээнин чымыштыг хүннери». Документалдыг фильмнер программазы: «Ачазының шөлү», «Чүгле дээр бедик», «Оруун чаагай болзун, виноград». «Тавлиниң дамыраа». 15.35—«Билир болгаш кызыл билир бол». Аныяк техниктерге дамчыдылга. 16.20 — С. Насидзе. Үшкү кылдыг хөгжүм квартеди. Тбилисиден дамчыдылга. 16.50 — Социалистиг Күшажылдың Маадыры, дөрт Алдар орден-хавыяалыг, Алтай крайкүүскомуун даргазының бирги оралакчызы В. Т. Христенко-биле школачыларның ужуражышкыны. 17.35 — «Бистиң садывыс». 18.05 — «Хөглүг карусель». Мультфильм. 18.15 — Футбол дугайында лончудаал. 18.45 — «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга». «Комбайн «Ярославец» — Кара эвес хөрзүнүг чер». Дамчыдылгага СЭКП-ниң Ярославль обкомуунуң бирги секретары Ф. И. Лощенков киржир.

КЫЗЫЛДАН

19.15 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

19.30 — «Хосталга» деп киноэпопея. 1-ги фильм — «Оттуг дээрбек». 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — 23.30 — «Театр ужуражышкыннары». Оон соонда —Бөгүн делегейде деп информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — Орус чугаа. 12.30— Төөгү. 6-гы класс. Катап тургустунуушкун үезинин уран чүүлү. 13.00— Физика. Электричество сээң ажыл-херээнде. 13.30 — Ленин — журналист болгаш редактор». 14.20 — «Эртем амыдыралы». 14.50 — И. В. Гоголь. «Өлүг сүнезиннер». 8-ки класс. 15.20 — АБВГД-жигеш. 15.50 — Телемедээлер. 16.00 — 18.15 — Чапсар. 18.15 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин— амыдыралга». 18.40 — «Азия төвү». Информация-публицистиг программа. 19.10 — Кызыл хоорайның ортуман болгаш дээди өөредилге черлерниң бот-тывыгтыг уран чүүл коллективтериниң концерти. 19.45 — Чарлаллар. 19.50 — Документалдыг фильм.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Пэбичи Бэхрамның салгакчылары». Мультфильм. 20.15 — Спидвей талазы-биле делегей чемпионады. ЧССР-деп дамчыдылга. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — 23.00 — «Дүвүрээзиниң ийи хүнү». Уран-чечен фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

ӨӨРЕНИРИНЧЕ ЧАЛАП ТУР

КЫЗЫЛДЫҢ БАШКЫ УЧИЛИЩЕЗИ

1982—1983 өөредилге чылында дараазында салбырларга сургуулдар хүлээп алырын чарлап тур:

Школа салбыры. 8 класс доосканнар 3 чыл 10 ай, а 10 класс доосканнар—2 чыл 10 ай өөренир.

Школа пазы четпээннер-биле ажылдаарлар салбыры. 8 класс доосканнар 3 чыл 6 ай, 10 класс доосканнар 1 чыл 10 ай өөренир.

Күш-ажыл салбыры. (Техниктиг күш-ажыл). 10 класс доосканнар 1 чыл 10 ай өөренир.

Училищеге киреринин чуруму бүгү ортумак өөредилге черлериниң-биле бир демей.

8 класс доосканнар орус дылга (диктант), математикага аас-биле киреринин экзаменнерин дужаар.

Ортумак эртемниглер орус дылга (диктант), математикага (аас-биле) экзаменнер дужаар.

Школа пазы четпээннер-биле ажылдаарлар салбырынга киреринин үзээн ортумак эртемниглер орус дылга (диктант) бодгаш төөгүге киреринин экзаменнерин дужаар.

Ортумак ниити билиг школаларын 4 болгаш 5 демдектерге доосканнарны киреринин экзаменнери чокка хүлээп алыр.

Школа-даа, школа пазы четпээннер-биле ажылдаарлар салбырларынга-даа киреринин үзээннер киреринин экзаменнериниң мурнунда хөгжүмге салымныының талазы-биле хынаңданы эртер.

Директорнуң адынга бижээн билдиришкинге билиниң дугайында документтиниң (боду-биле), № 286 маймак өзугаар эмчи справказын, 3×4 хемчээлдиг 4 фото-чурук кожар.

Билдиришкиннерни июль 31-ге чедир хүлээп алыр. Киреринин экзаменнери август 1-ден 20-ге чедир. Училищеге киргеннер ниити чурум өзугаар стипендия-биле хандырттынар. 18 харга чедир шуут өскүстерни, а ол ышкаш совхозтарның хөй уругларын ажылымнарының уругларын күрүненің долу хандырылгазынга алыр. Олар түгле чогуур документилерни экээр ужурлуглар.

АДРЕЗИ: Кызыл хоорай, Колхозная кудумчузу, 56.

КИНО

МАЙ 2-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Гобиниң болгаш Хинганны таварып эткен» (2 сериялыг) 9.30, 13.00, 16.30, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: № 68 киночыынды 10.00, **«Кичээнгейлиг көр»** 13.20, **«34-кү дүрген поезд»** 11.30, 15.00, 16.50 (узаткан) 19.30, 21.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Ызыгууртан чуртунуң бузундуларында» 11.00, **«Лесси»** 12.30, **«Ийи амыдырал»** (2 сериялыг) 15.00, 18.40 шактарда.

«ВОСТОК»: Киночыынды 12.30, **«Эртежи аътты кижилер»** (2 сериялыг) 14.00, 17.00, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Шуриктиң «Ы» операциязы болгаш эске-даа ужуралдары» 14.00, **«Киноскиткен аътты шериг эскадрону»** 15.30, 18.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ КИНОТЕАТР»: «Кай баарыл ол!? 14.00, 16.00, 18.00 шактарда.

МАЙ 3-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Гобиниң болгаш Хинганны таварып эткен» (2 сериялыг) 9.30, 13.00, 16.30, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: № 12 киночыынды 9.30, **«34-кү дүрген поезд»** 10.50, 14.40, 16.30, 18.20 (узаткан) 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ийи амыдырал» (2 сериялыг) 15.00, 19.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Кичээнгейлиг көр!» 15.00, 16.50, 18.40, 20.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ КИНОТЕАТР»: «Кай баарыл ол!» 14.00, 16.00, 18.00 шактарда.

Бо чылдың май 9-та Хербис даанга мотоцикл спортунга маргылдаа болур. Эгелээри 10 шакта.

Редакциянның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийн ам амыдырал болгаш совет тургузуг киллистерниң 2-37-13, пропаганда киллизинин 2-31-75, культура киллизинин 2-21-54, кадза ажыл-агый киллизинин 2-21-47, үлетпүр киллизинин 2-31-75, чагаа киллизинин 2-41-27, информация киллизинин 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 904

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң галазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ГС—06360

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 104 (11902) | 1982 чылдың май 4, вторник | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 3 кап.

СОҢГУКЧУ БҮРҮЗҮНГЕ ЧЕДИР

Улус депутаттарының чер-чер Советтеринге болгаш улус судтарынга соңгулдалар кампаниязы бистиң чүртувустуң—ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюнуң байырлалынга төлептиг ужуражыр дээш белеткел үезинде эртип турар. Советтер чүртүнүң юбилейинге белеткел Тыванның ажыл-ишчилериниң политиктиг болгаш күш-ажылчы чаа көдүрлүүшкүнүң база болдурган.

Совет эрге-чагырга ажылчы чоннарга күрүнениң, бүдүрүлгелерниң, хөй-ниитиниң ажыл-херектерин эргелеп башкарарынга киржир калбак аргаларны берген. Ынчангаш бисте соңгулдалар чугула ниитилел-политиктиг болуушкун. Ооң уламындан соңгукчулар депутаттарның кандидаттарынга ажылчын аңгының, колхозчу тараачыннарның, улусчу интеллигенцияның эң төлептиг төлээлерин депшидип тураалар. Оларның аразында Кызылдың № 1 АТБ-зиниң чолаачызы, СЭКП обкомунуң бюро кежигүнү А. И. Галайко, Чөөн-Хемчикте «Алдан-Маадыр» совхозтуң хойжузу, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Д-Н. Ч. Ооржак, Бай-Тайгада «Тээли» совхозтуң саанчызы, СЭКП обкомунуң кежигүнү Р. Х. Билчей болгаш өскелердаа бар.

Амгы үеде республиканың идеология активи соңгулда мурнунуң масса-политиктиг ажылын калбартып чоруткан. Пропаганда ажылында кол чүүл болза СЭКП-ниң XXVI съездизинин, партия ТК-ниң ноябрь (1981 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин, эш Л. И. Брежневтиң айтыышкыннарын чедингир тайылбырлаары. Бо чугула документилерде партияның болгаш чоннуң он бирги беш чылда социал-экономиктиг программаны амыдыралга чедишкинниг боттандырар дээш демиселдиң кол угланыышкыннарын тодаратқан. Масса-политиктиг болгаш агитация-пропаганда ажылының дээштии ооң утка-шынарындан, ону кижи бүрүзүнге билдилиг чедиреринден улуу-биле хамааржыр. Лекторларның, илеткелчилерниң, политинформаторларның, агитаторларның сорулгазы болза улуг ленинчи идеяларның тургузукчу күчүзүн, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлериниң төөгүлүг ужур-дузазын тодаргай база ханы тайылбырлаары болур.

Соңгулда мурнунуң кампаниязын идеология талазы-биле хандырар улуг болгаш харыысалгалыг ажыл республиканың партия организацияларынга онаажып турар. Ону чедишкинниг боттандырарының бүгү аргалары бисте бар. Хоорайларда, суурларда 200 ажыг агитпункт ажылдап эгелээн. Олар соңгулдаларга белеткел болгаш ону эрттирер талазы-биле политиктиг ажылды чорударының төвү болу бергеннер.

Найысылалда дыка хөй агитпунктулар соңгулда кампаниязы эгелээри билек ажылын эде организастаан. Респотребсоюзта, филармонияда, № 1 автотранспорт бүдүрүлгезинде, автоорук техникумунда, № 4 профтехучилищеде агитпунктулар көскү агитация-биле эки дериттинген, агитаторнуң, аныяк соңгукчуларның булуңнарын чараштыр кылган, соңгулдаларга белеткел үезинде чорудар агитас-массалыг ажылдың планын аскан, агитаторларга болгаш соңгукчуларга херектиг солунналарны, литератураларны, чер-чер Советтеринге соңгулдалар чорударының дүрүмүн делгеп салган. Соңгукчулар ортузунда агитас-массалыг ажылды Кызылдың үлетпүр, аъш-чем садыгларының, педагогика институдунуң, сүт комбинадының, автосептелге заводунуң агитколлективтери калбартып чоруткан. Хову-Аксы суурда, «Алдан-Маадыр», «Хемчик», «Мурнакчы», «Барлык» совхозтарда агитпунктулар, ында агитколлективтер база багай эвес ажылдап турар.

Соңгулда мурнунуң кампаниязында сес муң ажыг агитатор хаара туттунган, оларның хөй нуруузу соңгукчуларның чүрттап турар черниң аайы-биле масса-политиктиг ажылды калбартып чоруткан. Партия хооркомунуң, райкомнарның бадылаан планнарын ёзугаар агитаторлар шын ажылдаан, соңгулда темазынга хамаарышкан эргежок чугула саннар-фактылар, литературалар-биле хандыртынган турарынче партия организацияларының киржээнгейни салыр хүлээлгелиг.

Соңгулда кампаниязының кол соругазының бирээзи — чер-чер Советтериниң ажыл-чорудулгазын, соңгукчуларның чагыгларының күүселдезин тодарадыры болгай, ындыг болганда ону улам идепкейжидери чугула.

Кыдынган түүлдер-биле чергелештир соңгулда мурнунуң масса-политиктиг ажылында четпестер бар. Чамдык районнар төптеринде, суурларда агитпунктулар, агитколлективтер ажылын ам-даа шуудадып чорутпаан. Көскү агитация-биле эки дериттинмээн, планы чок, соңгукчулар ортузунда масса-политиктиг ажыл кошкак. Ону кыска хуусаада эдер хемчеглерни партия организацияларының алыр ужурлуг.

Тыванның ажылчы чоннары ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын болгаш соңгулдаларны төлептиг уткууру-биле бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган. Партия организацияларының, оларның идеология активиниң сорулгазы болза, ол патриотчу эгелээшкиннерни бүгү талазы-биле деткири, эки түннелдерни чедип алырын хандырары болур. Ам эртер соңгулдалар бистиң партияны долгандыр чоннуң сырый каттыжыышкынының, ооң идей-политиктиг чаңгыс эвиниң, ленинчи национал политиканың, социалистиг демократияның база бир чайынаачак көргүзүү болзун дээш бүгү-ле агитас-массалыг ажылды чер болганга улам күштелдирип чорудар ужурлуг бис.

Соңгулдаларга уткуштур

ТӨЛЕПТИГ КАНДИДАТТАР

Барыын-Хемчик районнуң көдээ, суур Советтериниң депутаттарынга кандидаттар дешпидер талазы-биле ажылчы чоннарның соңгулда мурнунуң хуралдары ында үргүлүлеп турар. Районда чер-чер Советтеринге соңгулдалар чорудар талазы-биле 385 соңгулда округунуң тозан сезинге депутаттарның кандидаттары кылдыр чоннуң эң эки ооллар, кыстарын дешиткен.

Оларның аразында № 741 көжүп чоруур механизастаттыган колоннаның комплекстиг бригадазының удуртукчузу Шойдар-оол Санчытович Күжүгетти, районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң дааранықчызы Нина Очуржаповна Салчакты, «Шекпээр» совхозтуң хойжузу Күр-Седи Саятыевич Ооржакты оларның коллективтери Барыын-Хемчик район Совединиң депутаттарынга кандидаттар кылдыр чаңгыс эпсеткилдиг дешпиткен.

Ш. С. Күжүгеттиң удуртқан бригадазының эки ажылжи сөөлгү үеде түгле районда эвес, харын республикада сураглыг. Ол онгу беш чылды чедишкининг дооскан. Оң бирги беш чылдың бирги чылының планныг даалгаларын дыка ажыр күүседкеш, ийиги чылын бедик темпилер-биле эгелээн.

Районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелинде даараныкчы Н. О. Салчак бодунуң ажылынга кызымак, бедик мергежилдиг, чоннуң чагыгларын шынарлыг күүседип турар мастер. «Шекпээр» совхозтуң хоочун хойжузу К. С. Ооржак хүлээнген ажылынга бедик харыысалгалыг, чыл бүрүде бедик көргүзүглерни чедип ап келген районда мурнакчыларның бирээзи.

(Бистиң корр.).

ССРЭ-НИҢ 60 ЧЫЛЫНГА УТКУШТУР

Ленинабадтың «Ходжентаглае» будурулге каттыжыышкынының пөс-таавычызы, Таджик ССР-ниң Дээди Совединиң депутады Ульфатинсо Абдукахарова (ортузунда) беш чыл даалгазын ийи-чартык чылда күүседир деп хүлээлге алган.

(Ол республика дугайында материалдарны 2-ги арында парлаан).

Ю. Пабатов биле Р. Нетелевтиң фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

100-ТЕН 102-НИ

Бай-Тайга районнуң «Бай-Тал» совхозта хойжу Эзер-оол Салчакович Мөңге чыл санында-ла көдээ ажыл-агый продукциязын будуреринге, күш-ажылдың будурукчуүүн бедиреринге үлегерлиг. Ол бо чылын төрүүр чүс хойдан-на ортумаа-биле 102 хураганны камгалап алган.

ВЛКСМ кежигүнү М. И. Лама база-ла ажыл-ижинге шалыпчы, хөй-ниити ажылынга идепкейлиг. Э. С. Мөңгени, М. И. Ламаны чаңгыс чыг чүрттулары район Совединиң депутаттарының кандидаттарынга дешпиткен.

А. БЕГЗИН-ООЛ

„ХАДЫЛЫГНЫҢ“ ҮШКҮ БРИГАДАЗЫНДА

Шөл кырында ак-көк ышдаа ышкаш, дүдүскек турушкан. Салгын-сырын чок, дунаарғайы ажок. Эрги сигенниң дүдүксүг чыды черден чытталыр. Алырартыр дилиндектеп каашкан ховулар. Мында чер ажылының дилиндектей тарыыр системазын шагда-ла шиңгээдип апкан.

Чедер ооргазының эң ъдинде бажың-балгаттың, машина-техниканың барааны көстүп келди. Олар часкы чиргилчинге бирде кедергей улут-даа болуп, чамдыкта чиде берип-даа турар. Көдээ ажыл-агыйның Дуржулга станциязының «Хадылыг» дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйының үшкү трактор-хову бригадазы. Ону долгандыр дилиндектер кылып каан делгем шөлдерде ажылдап турар машина-техника-даа көзүлбес. Харын-даа оңнаиргей кыдыр сагындырар. Ынчалзажок бригада төвүнде ажыл-иш хайнығып турар болду.

Турлагның арай кедезинде, барааны көстүп турар черде, саазын шоодайларда минералдыг чемиштидилгелерни дөңнелдир дүжүрүп каан. Чүгүрү боду дүжүрер машиналар ынаар барып, ооң көэп турар. Бригаданың агроному орлапзымаар, чазык, чугаа-кыр, аныяк уруг Ольга Давыдова-биле аңаа ужуражы бердивис. Кызылдың көдээ ажыл-агый техникумун дооскаш, Ольга аңаа агрономнай берген. Аныяк специалист бодунуң баштайгы чазын маңаа, Чедерниң карак четпес делгем шөлдеринге уткаан.

— Баштайгы чазынар кандыг-дыр, Ольга Владимировна? — деп, ооң айтырдывыс.

— Ажыл-даа солун-дур — деп әгеледи. — Бригаданың коллективи кончуг эп-найыралдыг, бир демниг уэуг-тур. Ынчангаш ажылывыс шуудан тур. Бо час нарын-берге болду. Артында дыка орай эгелээн. Ол чорук бүгү-ле ажылдарны эң кыска хуусаада, эки шынарлыг чорударын негеп турар. Бис харын ынчаар кылып тур бис.

— Бо минералдыг чемиштидилгени кайыын сөөртүп эккеп турары ол?

— Мурнунда эккеп алган минералдыг чемиштидилгевис арай четпес хире боорга, немей бээрин дилээн бис. Ынчангаш бо калийлиг чемиштидилгени Кызылдан сөөртүп эккеп тур. Чаагай дүжүт алырының бир ынаныштыг магадыллалы — чемиштидилгени чөпгүт ажыглаары. Кандыг чемиштидилгени, чежени, кайы шөлге, канчаар ажыглаарын Дуржулга станцизының эртем ажылдакчылары айтып берип турар. Мону аңаа-ла чер кырынга тө чаштырбас. Баштай үрезинни черге чаштырып каашкаш, ооң соонда минералдыг чемиштидилгелерни шөл бүрүзүнге чогуур норма ёзугаар, тускай машина-биле база-ла одуруглага үрезин ышкаш чаштырарын баш удур көрген.

Бригада төвүнде бүгү техниканы корум-чурумнуг кылдыр чыскаап каап. Күчүүлүг сарыг К-700-түң чанында идик-хеви үс апаргылаап, арыннары хову сырынына, хүнге хүреэти додуга бергилээп, күдер эрлер бир-ле чүве кылган турлар. Оларның бирээзи — бригаданың бригадири Александр Петрович Горбанюк болду.

— Частың баштайгы ээлчеде кылыр ажылы —шөлдериниң ел-шыгын базырары доосту берген — деп, Александр Петрович биске чугаалады. — Ынчангаш чаштырылгага чедир элээн хостуг үе бар апарган. Ону ажыглаап база катап техниканың таарыштырылгазын ыяк хынап тур бис. Чаштырылгаже майның ортандан эгелеп кирер.

Бо бригаданың бүгү тарылга шөлүү дөрт муң ажыг гектар. Аңаа часкы ел-шык базырыышкынын алды-ла хонук дургузунда бедик шынарлыг чоруткан. 3400 гектар хире черге кызыл-тас чаштырар. Акаа херек бүгү үрезинни бирги классты кылдыр аштап арыглаап, хораннап каан. Чаштырылганы он ажыл хүнүнде доозарын планнаан.

— Бистиң бригадавыстың механизаторлары чер ажылының хөрүн камгалалдыг системазын шиңгээдип алган, оон ажыын көре берген улус чүве — деп, бригадир уламчылады.— Од системаның кол онзагай чүвези — черниң довураан аңдара кагдырбайн, адаандан үлдүредип болбазырадыры. Бок үнүштерни үзуткаарын, шөлдерни куруктурарын база ынчаар болбазырадыр. Ынчаар кылырга черниң кырында тараа төжээ хевээр артар, довурак доюлбас. Ооң уламындан хөрзүнүү хат чула шаап албас болур.

Ындыг техника-биле шагдала бүрүн хандыртынган бис. Дуржулга станциязы чер ажылының зона системазын ажылдап кылган болгаш ону бодунуң шөлдеринге ажыглап турар.

Бригаданың шөлдеринге черниң ел-шыгын базырарынга Е. Командышко, А. Зелин болгаш Д. Маадыр-оол олар эрес-шудургу ажылдап, К-700 трактор-биле хүнде 52 гектарның шыгын базырар турган, ону 102-120 гектар чедирип турганнар.

ЧУРУКТАРДА: механизаторлар Е. Командышко биле А. Панюков олар хөрзүн болбазырадыр культиваторну таарыштырып турлар; бригада төвүнде механизаторлар ажыл үезинде.

К. АРАКЧАА,
«Шынының» түскай корр.
В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

Хүннүң медээлери

АЖЫР КҮҮСЕТКЕН

Май 1-ге уткуштур социалистиг чарышка Барыын-Хемчиктиң мадчыннары бедик көдүрлүүшкүнүг киришкеннер. Райондан 14 хойжу, 11 саанчы бедиткен социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүсеткеннер.

«Барлык» совхозтан чүс хойга онаапшыр Болат Хомушку 110 хураганны, Данзычы Содунам — 109-ту, Шактар Саяа —108-ти алган.

«Шекпээр» совхозтуң Биче-Тейде К. Монгушка, «Барлыктың» Бижиктиг-Хаяда Ч. Салчакка удуртқан хойжу бригадалар кайызы-даа 100 хойдан-на 96 хураганны камгалап алган, чарыштың тиилекчилери болганнар.

Эрткен 4 айларда саанчылар аразында чарыштың мурнуку одуруунда: «Хемчик» совхозтан С. Монгүш 706 кг, М. Ооржак 500 кг сүттү саап алган, «Барлыктан» — Р. Хертек 457 кг, В. Хертек 479 кг сүттү сааган, алган хүлээлгелерин ажыр күүсеткеннер.

В. УУРТАК.

⊙ ⊙ ⊙

ЧАРЫШТЫҢ ТИИЛЕКЧИЛЕРИ

Ак-Довуракта амыдырал хандырылга комбинадының Кызыл-Мажалыкта салбырында Ирина Чүлеге удурткан комсомолчу-аныктар бригадазы апрельде планныг онаалдазын 100,5 хуу күүсеткен.

Мурнакчы дараанықчылар Н. Шаравия, В. Ооржак үлүг-нормазын үргүлчү ажыр күүседип, эш-оорүнге эки үлегер-чижекти көргүзүп келгеннер.

* * *

Сельхозтехкүркомнуң Кызыл-Мажалыкта районнар аразында каттыжыышкынының коллективи 4 айларның планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүсеткен. Каттыжыышкын 223 муң рубльдиң ажылдарын кылыр тургаш, херек кырында 225,1 муң рубльдиин бүдүрген.

Чолаачылар Т. Монгүш, К. Ооржак, слесарь Б. Ооржак социалистиг чарыштың тиилекчилери.

МАЙ БИРГЕ ТУРАСКААТКАН МИТИНГ

«Өскен-төрээн чүртүм дег делгем, өске ыңдыг чүрттү билбес-даа мен...» Бүгү диптерден келген хөй санныг даштыкы аалчылар москвачылар-биле кады бо ырыны Май бирниң колонналарынга чыскаалбышаан, ырлажып эрткеннер. Олар май 2-де Эвилелдер бажыңының колонналыг залынга ажылчы чоннарның эң-сеткил каттыштырылгазының хүнүнге холбаштыр болган Москваның ажылчы чоннарының митингизинге киришкеннер.

ВЦСПС-тиң даргазы **С. А. Шалаев** москвачыларга, даштыкы аалчыларга байыр чедиргеш, күш-ажылдың кижилериниң эң-сеткил каттыжыышкыны — канчаар-даа аажок улуг күш, улустарның эң эки келир үе дээш демиселин деткиринииң күүлүг чепсээ болурун чугаалаан.

Делегейде болуушкуннарның байдалы пролетаржы интернационализмниң туктарының адаанга күш-ажылдың бүгү кижилериниң сырый каттыжарын негеп турар. АКШ-ка баштаткан империалистиг күштериниң, ооң даймынырак чазааның милитаристиг чүткүлдери тайбың херээнге, бөмбүрзектиң кижилериниң амыр-тыныгына кажангызындаа артык аймылды дирген турар. Ак бажыңның амгы ээлери ССРЭ-ниң тодаргай сананалдарынга харыылавайн, боо-чепсектиң улам улуг күштүг, айылдыг системаларын дүвү-далаш-биле немештир бүдүрүн үндүрерин үргүлүлеп, Европага «кызыгаарлаттырган ядролуг дайын» дээр калчаалыг чүткүлүн идепкейжидип, бодунуң чаа дайынзырак стратегиязының кол негелдези кылдыр «баштайгы ядролуг согуушкун» дугайын ажыы-биле чулчуруп турар.

Америк империалзин угаапмедел чок дайынзырак программазын боттандырары-биле социал мөлчүгделди күштелдирип, ажылчы чоннарның ажылдаар болгаш амыдыраардаа эргелерин кызамдап турар.

Гитлеризмни чылча шапкаы үеден бээр 37 чыл болган. Ынчалза-даа дайзынны тиилээнииң өөрүшкүзү болгаш чоок кижилерин оксуурган ие-херээженнериң, ажылөлдериң ажыг-шүжүү амгы-даа үеде үттүндүрбаан. Ынчангаш бистер ындыг аймылхалаштың база катап болдурбас, тайбыцны камгалаар дээш бергеш, даңгыраавыска шыычы боон турар-даа бис.

Бистер бүгү диптериниң ажылчы чоннарын болгаш профэвилелдерин боттарының хүрээлеңнерин улам сырый каттыштырып, тайбың дээш, боо-чепсекти дүжүрери болгаш чавырлыышкын дээш, дайын кыжаныын үзуткаары дээш, ядролуг, нейтроннуг болгаш химиялыг чепсектерни хорутдаары дээш демиселге делегейниң профэвилелдериниң канчаар-даа аажок улуг күжүн долузу-биле ажыглаарынче база катап кыйгырып тур бис деп, оратор түңнелинде чугаалаан.

Индирде — **Профэвилелдериниң Бүгү-делегей каттыжыышкынының чиңгине секретары И. Закария.** ССРЭ-ниң 60 чылдар иштинде эрткен оруу. улуг Ленинниң болгаш ооң тургускан партиязының политиктиг тура-соруун, генналдыг үгаан-медерелин болгаш организакчы аргаларын чүгле чайынпандыр көргүзүп турар эвес, харын база ол орук эп-сеткил каттыштырарының кайгамчыктыг үлегер-чижээн көргүзүп турарын ол чугаалаан. Оратор Совет Эвилелиниң дузаламчызының, совет кижилериниң эң-сеткил каттыштырылгазының улуг ужур-дузазын Кубаның, Вьетнамның болгаш Афганистанның чижээ-биле көргүскен.

Амгы үеде кижи төрелгетениң төөгүзүнде эң-не нарын байдал тургустунганда Совет Эвилели тайбың дээш, боо-чепсекти эңдере бүдүрерин соксадыры болгаш дүжүрери дээш чайгылыш чок демисежин турарын айыткаш, оратор, янзы-бүрү чурттарның ажылчы чоннары, ону эң-сеткил каттыштырылгазының илерели кылдыр үнелээр бис деп чугаалаан. Бистер тайбыңны негеп, боо-чепсекти дүжүрерин негеп турар бис, чүге дээрге, бистер дириг артарын болгаш эки чурттаарын күзеп турар бис. Ону чедип ап шыдаар-даа бис, чүге дээрге, бистиң талавыста Совет Эвилели, а бистер —Совет Эвилели-биле кады бис.

Дараазында сес ап, чүве чугаалааннар: Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры даараныкчы-моторист М. А. Соловьёва, академик С. Е. Северин олар СЭКП-ни, ооң ленинчи ТК-зын долгандыр сырый каттышкан совет профэвилелдериң пролетаржы интернационализмниң тугун бедик тудуп турарын айыткаш, кижи төрелгетенин делегейниң термоядролуг айыыл-халавынга таварыштырар деп кыжанып турар агрессияның болгаш милитаризмниң күжүнге удур шиитпирлиг демиселче кыйгырган.

Араб профэвилелдериниң чүрттар аразының конфедерациязының чиңгине секретарының орлакчызы С. Бадру араб ажылчы чоннарны АКШ-тың империализминиң, сионизминиң болгаш реакцияның кылып турар планнарынга удур демиселди күштелдиреринче кыйгырган. Удурлашыышкынның палестин шимчээшкини, Ливанның патриотчу күштери Сирия-биле кады Ливанның мурнуу талазын сионистериң эжелээрин болдурбас, бодувустуң чаңгыс базым-даа черивисти бербес бис деп, ол чугаалаан.

Африканың профэвилелдериниң чаңгыс эвиниң организациязының чиңгине секретарын дузалакчызы Э. К. Афрани Африкада боон турар национал-хосталга дээш шимчээшкинге социалистиг чурттарның, хамыктың мурнунда Совет Эвилелиниң деткиишкини дээш өөрүп четтирип турарын дыңнаткан. АКШ-ка баштаткан империалистиг күрүнелериниң дайынзырак политиказын шиитпирлин-биле буруу шаварынче ол кыйгырган.

Латин Америкадың ажылчы чоннарының профэвилелдериниң чаңгыс эвиниң докгаамад конгрезиниң секретары **Мигель Антонио Каро,** ГДР-ниң садыг, аъш-чемнер үлетпүрүнүң ажылдакчыларының профэвилелиниң төп баштаар черииң даргазы **Ш. Вельм,** Франциянның күш-ажылдың бүгү-ниити конфедерациязының төлээлекчизи **К. Бийар,** Афганистанның профэвилелдериниң төлээлекчизи **Гулам Али Раешу** олар база-ла митингиге үүе чугаалаан, профэвилелдериниң ниитя дайзыны — империализмге, ооң дарлал-мөлчүгдел политиказынга удур чаңгыс эптиг, сырый каттыжыышкынбиле демисежиринииң, боо-чепсекти эңдере бүдүрерин соксадырын болгаш дүжүрерин чедип алыры, тайбың дээш демиселге эң-сеткил каттыштырылгазын күштелдиреринииң чугулазын онзалап демдеглээннер.

Митингиге СЭКП ТК-ның делегей килдизиниң эргелекчизиниң бирги оралакчызы В. В. Загладин, хөй-ниити организацияларының төлөлекчилери кирипкен. (СЭТА).

СССР-60

ЧАҢГЫС ЭПТИГ ӨГ-БҮЛЕДЕ

Таджик ССР

Бистер, кайгамчык эпоханың үеанинде чурттап турар бис. Солун-сеткүүл помчаш, радио дыянап, телевизор көрүп ораш, бо-ла таваржырывыс ол сөстер хүн бүрүнүң аналарын апарган, а оларда бистиң хүннеривстиң шыны сынныккен. Чүге дээрге бис шынап-ла онзагай үеде чурттап турар бис. Мен ада: кайгамчык, тергиин эки чурттап турар бис деп немээр бодай-дыр мен.

Бистер бо хүнге чедир революцияның берге оруу-биле, ленинчи туктуң адаа-биле, чурттуң аксы-дүжмалышкы улустарының чаңгыс эптиг өг-бүлезинге келген бис. Мээң салгалым ол марштың маадырлыг үе-чадаларын сактып чоруур. Кагыдыр суксаан черже «Вахшстройнүң» баштайгы экскаваторларының кастының кирип турганын көрген мен. Ол тудугнуң киржикчилери, бистер, халыың изигде, кыржаң соокта карак кызыл ажылдап, келир үениң чечектелген садтарын, хөвең шөлдерин сагыжывыска чуруп турган бис. Амгы Вахш шынаазы —чиге волокполуг хөвең өстүрер талазы-биле чуртта кол чер.

Мээң төрээн дагаарымга Памирниң улуг трактызын, Хорогту делегей-биле харылзаштырган орукту, тудуп турар турган үеним сактып ор мен.

Улуг оруктуң ындыг өртээлдерин адап тура, Владимир Ильич Ленининиң ат салганы Россияның болгаш Чөөн чүктүң бүгү мусульманнарынга кыйгырыын сагынмас арга чок: Россияның бүгү улустарының эргелери ышкаш, силерниң эргелеринерни революцияның болгаш ооң организаторлуг күжү-биле камгалап турар». Чогум харын ынчан таджик черниң кырынга хоталганын болгаш аас-кежиниң хүнү үнүп келген.

«...Ыяап-ла улам бурунгаарлаар, ыяап-ла улам хөйүү чедип алыр херек...» деп, Ленин чагаан. Ол кыйгырыг бистиң амыдыралывыстың үндезини апарган. Бедик утка сининккен ленинчи сөстер күш-ажылды болгаш идепкейин тывылдырып турар, олар партияның болгаш чоннуң ажыл-херектеринде болгаш планнарында.

Бистиң бо үевис коммунистиг тургузуушкунуң көстүн көрбээн халбарыышкынының үези. Республиканың экономиктиг күүзү чылдан чылче өзүп, ооң ниити эвилелдиң күш-ажыл хуваалдазынга үлүг улам-на арбыдап турар. Даглыг черниң экономиказы шапкын хөгжүп турар.

Бөгүн номчукчу хүннээректиг Таджикистанга «четкеш кээп» болур. Бистиң тургузуушкунувустуң саннары, фактылары аңаа шудук дег дыңналзын. Кердүнген бүгү-ле чүүлдерни амыдыралга боттандырып келген болгаш боттандырар бис. Чүге дээрге бистиң чедиишкиннеривистиң үндезини —аксы-дүжма совет улустарның бузулбас пайналы, ленинчи Коммунистиг партияның мерген удуртулгазы.

Мирсаид МИРШАКАР,
Таджикистанның улустуң шүлүкчүзү, ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады.

ТУРГУЗУКЧУЛАРНЫҢ ЧОРГААРАЛЫ

М. ХОЛОВ,
Таджик ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы

Таджикистан! Бис бо сөстү сагыш-сеткилдиң онзагай хөлзээшкини-биле адап турар бис. Алдан-на чыл бурунгааргы чурт чуруундан Таджикистанны тыппас силер. Ооң төрүттүнген хүннеринде бистиң адаларывыс найысылалды каяа тургузар чоор деп үр боданыр ужурга таварышканнар. Адак сөөлүнде дөртеп өг-бүле чурттап турган Душанбе кыштакты шилип алганнар.

Мурнумда эрги фото-чуруктар чыдыр. Дойдан кылган бажында Күш-ажылдың улус комиссариады турар, база-ла ындыг оран-савада—Чер ажылының улус комиссариады. Керосин кудар аналга-ла лампа тергиин үнелиг эт бооп турган.

Таджик улустуң ол хире кылыйты ужуда бергенинің чажыды чүдел? Харыы чаңгыс: чүгле мерген угаанныг ленинчи национал политиканың ачызында, аксы-дүжма улустарның, бир-ле дугаарында улуг орус улустуң ачызында, оларның дузаламчызының ачызында шаандагы хөжудангай кыдыг-кызыгаар чер ам Ортаа Азияның индустрияаграрлыг улуг району апарган.

Улуг Октябрь бүгү улустарның дең эргелиин чарлаан. Ынчалза-даа ол чугула юрилдиктиг акт ылап деп эргелиг чорукту долузу-биле берип шыдавас турган. Хөгжөн девискээрлерниң деңнелиинге чедир экономиканы болгаш культураны көдүрер ужурлуг. Совет Социалистиг Республикалар Эвилелинге каттышкан өске республикаларның дузаламчызы чокка, таджик улус бүдүүлүк чоруктан деңнилгеже бай-патриархалдыг харылзаалардан социализмче од хире ындыг улуг шураашкыны кылып шыдавас турган.

Бистер бөгүн мынча деп чоргаарал болгаш өөрүн четтиришкин-биле чугаалап турар бис: бистиң экономикавыстың, эртемивистиң, культуравыстың быжыглыг тургустунарының эге бажынга Москваның болгаш Ленинградтың, Киевтиң, Ташкентиниң болгаш өске-даа улуг-улуг хоорайларның төлөөлекчилери турганнар.

Амгы үеде Ортаа Азияда ең улуг дээн Мурнуу-Таджик девискээр-бүдүрүлге комплекизи республикада тургустунуп турар, ооң составында Нурек гидроэлектростанциязы, Яванның электрохимия заводу, аныяк хоорай Турсунзадеде алюминий заводу, улуг-улуг даг-тывыш болгаш даг-арыглал заводтары кирип турар.

Таджикистанда ажытлап болур черлер эвээш, ооң девискээриниң 93 хуузу — даглар. Даг хемнериниң берип болур энергетика курлавырларының талазы-биле өске чердерден байдал эки. Бистиң республикада ниити чурттуундан үш катап хөй кижи төрүттүнүп турар.

Бистиң ажыл-агыйбысыс чаңгыс аай план ёзугаар хөгжүп турар, аңаа бүгү чурттуң болгаш республика бүрүзүнүң эрге-ажыктарын барымдаалап көрген. Таджикистанның улуг энергетиказының баштайгызы Нурек ГЭС болган, ону көрдүпгенинден 15 ай бурунгаар ажытталга киирген. Эш Л. И. Брежнев ол тудугга чораан, ол бодунуң байыр чедириишкининге мынчаар демделгээн: ук тиилелге социалистиг чарыштың күчүлүг күжүн база катап тодаргай көргүскеп, ниити сорулганы чедип алыр дээш, Таджикистанның суг тудугжулары, Украинаның, Ленинградтың, Уралдың машина тудукчулары, чурттуң өске үлетшүр төптеринин ажылчы чоннары күженишкиннерин каттыштырган. Тудугга тывылган «ажылчын эстафетаны» дыка хөй күш-ажылчы коллективтер ажыглай бергени таварылга эвес.

Таджикистанның энергетиказының хөгжүлдезинге ам база бир арын ажыттынар. Нуректен чеден километр черде, Ортаа Азияда ең улуг Рогун ГЭС-тиң тудуу эгелээн. Ооң плотиназының бедии 335 метр болур, ол дээрге Нил хемде Асуан плотиназындан үш катап бедик болуру ол. А турбиналарының күчүлүү 3,6 миллион киловатт Вахштың алды агымында Байпазын станцинзын тудуп турар, ону тудугжулар планнаан хуусаазындан бир чыл бетинде дужаарын хүлээпгеннер.

Чурттуң 500 ажыг заводтары Вахшче бульдозерлерни, экскаваторларны, хөй чүүк сеертүр автомобильдерни, металл конструкцияларны чорудуп турар.

А. Таджикистанның аныяктары Байкал-Амур магистралының, КамАЗ-тың, Атоммаштың тудугларында база чедиишкиннүг ажылдап, Старый Оскола металлургия күүзүтенинин тудуунда, Кара эвес хөрээннүг зонаны шингээдип алырынга киржип турар.

Он бирги беш чылдың баштайгызында Таджикистан күрүне шыгжамырынга 929 муң тонна «ак алдынны» киирген, ол планнаанындан хөй.

Бистиң даглырыг черивисте цитрус өстүрери чедиишкинниг хөгжүп турар. Лимонларны чылда муң тонна ажыгны ажаап ап келген. Бо чылын бистиң чер ажылдыгларывыс пекан тооруктуг аргаларны өстүрүп эгелээн. Тараа, бобы, мал чеми культураларының бедик дүжүттү берип турар. Бо бүгүге чер, сад, виноград база ногаа ажылының эртемденнериниң киирген үлүг улуг.

Чер кургадыр болгаш суггарар талазы-биле программаларны боттандырарга, ам-даа 100 муң ажыг гектар чаа черлерни ажыглалга киирер арга алдынар. Амгы үеде Нурек далайдан Вахш сынып таварты делегейде ең узун—14 километр суг дамчыдар түңнельди казып турар. Ону дамчын Вахштын суу Данғарин ховузунга чедип кээр.

Улуг тудугларга чурттакчы чон күш-ажылдың чаа чанчылдарынга, чаа-чаа мергежилдерге өөренип ап турар. Ам республикада 500 ажылчын мергежил бар апарган.

Красноярскиниң, Новокузнецкиниң, Братскиниң алюминий заводтарындан келген дуржулгалыг ажылчынар-биле кады чоокка чедир хөвең, сад, ногаа өстүрүп чораан кижилер ажылдап турарлар. Ооллар, кыстарны металлургтуң мергежили солуургадыр турары ол, Нурекке «кижилер плотинаны тудуп турар, а плотина кижилерниң озеринге дузалап турар» деп үлегер сөстүң тывылганы ужурлуг болбайн.

Таджик совет литератураның үндезилекчизи, Таджикистанның Эртемнер академиязының башкайгы президентизи Садриддин Айни мынча деп бижээн: революция мурнунда Туркестанга бижик-билигликг кижиге ужуражыры курут ховуга ыяшка таваражыры дег ховар турган. Ам республикада школа чок суурну тывары берге. — Хөй санныг профессионал-техниктиг училищелер, техникумнар, дээди өөредилге черлери үлетшүрүнүң чаа адырларынга кадрларны белеткеп турар. Ооң ангыда Таджикистанның чүс-чүс ооллар, кыстары чурттуң ең эки дээш өөредилге черлеринге бижиг чедип ап турарлар.

Чоокка чедир-ле биске дag чурттугларны арнында быжардумаа истеринден таныл болур турган. А шынаа чурттуглар малыриядан аарып чорааннар. Ам ындыг аарыгларның сураа-даа чок. Ам ең чаа дериг-херекселдиг поликлиникалар, эмнелгелерден аңгыда, эмчилерни ыракта малчыннарга самолёттар, вертолёттар бээп чедирип турар апарган.

Бистиң хемнердей алдынган электри Ортаа Азияның ниити энергосистемазынга каттыжып, оларның суглары акыдүмма Узбек болгаш Туркмен республикаларның күр черлерин суггарып турар.

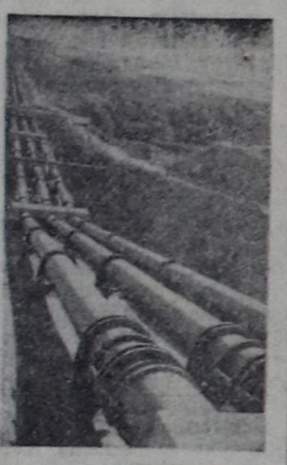
Улуг акывыс — улут орус улус баштаан бистиң чаңгыс эптиг өг-бүлевис — Советтер чуртунда кирген бүгү республикалар-биле кады бистиң даглыг черивистиң ажыл ишчилери СЭКП-ниң XXVI съездиниң тодаргайлаан сорулгаларын боттандырарынга төлептиг үлүг киирер дээш, күжүм, энергиязын, билинн харамнанмас.

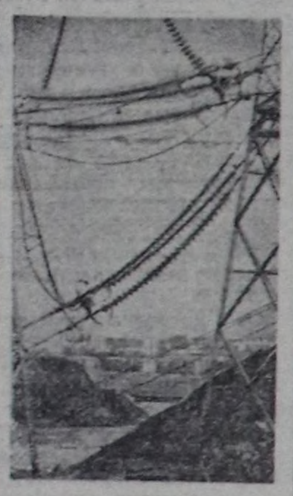
Душанбениң «Гулваст» будүрүлге каттыжылышкынының кылыгларын республикада болгаш ооң өөреникчизи Т. Исмаилова.

Вахштың суу он-он муң гектар хевең, виноград шөлдеринче, садтарже чоруп турар. Хемниң суун күчүлүг насос станциялары Ташрабадтың дүжүткүр черлеринче кан хоолайлар дамчыштыр берип турар (чурукта). (1981 чылдың июнь).

Нурек — Вахшта таджик энергетиктерниң хоорайы. Ооң тудуунга 46 нацияларның төлөзлери киришкен.

ССРЭ биле Индияның аразында тропосфера харылзаазының хүлээп алырдамчыдар станциязы 2300 метр бедик дагда ажылдап турар.

Таджик ССР-ниң найысылалы — Душанбе. Садриддин Айни аттыг шөл.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧЫЛДАР, АЖЫЛ-ХЕРЕКТЕР

1928 чыл. «Республика улуг чедиишкинни чедип алган — 52,5 муң тонна хөвең чыгдынган» —деп, солуннар дыңнаткан.

1981 чыл. Таджикистанның хөвең шөлдериндең 929 муң тонна «ак алдынны» белеткээн.

* *

1929 чыл. Гармада эге школа ажыттынган. Аңаа 25 өөреникчи хүлээп алган.

1982 чыл. Ам республиканың школаларында миллион ажыг өөреникчилер бар.

* *

1930 чыл. Вахш каналының тудуунга дыка хөй аксы-дүжма республикадан улустар келген.

1982 чыл. БАМ, Атоммаш, КамАЗ тудугларында, Россияның Кара эвес хөрээннүг зоназын шингээдип алырында Таджикистанның чорукталары муң-муң кижилер ажылдап турар.

* *

1932 чыл. Совет Эвилелинде улуг дээш суггарылга системаларының бирээзи —Вахш системазының бирги эвлүзэ ажылдап эгелээн.

1982 чыл. Ирригация каналдарының узуну 40 муң километр ашкан.

* *

1940 чыл. Республика найысылалын Хорог хоорай-биле тудуштурган автомобиль оруун 105 хонук иштинде казып кылган.

1982 чыл. Таджикистанның районнарын болгаш хоорайларын автомобиль, агаар оруктары тудуштурган.

* *

1948 чыл. Таджикистанның күрүне университеди ажыттынган.

1982 чыл. Республиканың он дээди өөредилге черлеринде 56 муң ажыг студентилер өөренип турар. 38 түскай ортумак өөредилге черлеринде 40 муң ажыг ооллар, кыстар бар.

* *

1951 чыл. Республикага Эртемнер академиязын тургускан.

1982 чыл. Академияның составында 20 чиңгине кежигүн, 23 корреспондент-кежигүн бар.

2000 ЧЫЛЧЕ КӨРҮШ

Бо час Ленинабад хоорайга ийи онзагай таланыг болган: архитекторлар ооң 2000 чылга чедир көрдүнген кол планының төлевилелии тургузуп эгелээн, а тудугжулар хоорайның код кудумчузу— Ленин проспектизин чаартырыы дооскан.

Шаанда ырган-дагыр, довурак-доозунчуг, кызыы кудумчуларлыг, чаңгыс каът бажыңнарлыг хоорай ам улуг үлетшүр төвү апарган. Онзагай чараш хевирлиг хөй каът бажыңнарлыг, делгем проспектилерлиг, сесерликтерлиг, шөлдерлиг хоорай магаданчыг апарган.

Архитекторларның болгаш тудугжуларның демниг ажылының, Ленинабадтың хөгжүлдезиниң дугайын СЭТА-ның корреспондентизинге хоорайның код архитектору Р. Сабиров мынча дээн:

— Аңгы бажыңнарның болгаш чурттагга комплекстериниң тус-туста аңгы телевилеллериче шилчиишкин хоорайга катаптаттынмас тускай онзагай хевирни киирип турар. Бир онзагай үүл болза, тудугда, бир-ле дугаарында чурттагга тудуунда индустриалдыг аргаларны ажыглап кииргени болур. Аңаа кол черни бажың тудуунуң комбинады эзлээн. Сырдарьяның оң талакы эриинде амгы ёзубиле чаагайжыттынган бажыңнарның кварталдары, садыг болгаш культура төптери чаптырган, транспорттуң магистральдары шойулген. Хоорайның В. И. Ленинге кайгамчык улуг тураскаал бедээн кол шөлү калбарган.

Чаа районнарны комплекстиг арга-биле тудуп турар: чурттагга тудуу-биле кады школаларны, культура-амыдырал хандырылгазының тудугларын кады тудар. Чаа кварталдар каас-чараш каастагалгалыг. Аңаа национал угулза-хээлерни калбак-биле ажыглап турар. Шупту бажыңнар колдуунда хемче көрүнген: ол дээрге боду бүткен улуг агаар арыглакчызы-дыр.

Бажың тудар комбинаттың бирги эзлээн ажыглалга кииргени будүн-будүн кварталдарны турар черинең аайы-биле таарыштыр чогаадып кылыр арганы биске берген. Оларның бединң, туружун черинге таарыштыр шилип турар апарган бис. Бажыңнарда чайгы өрөөлдер—балконнар, лоджиялар хөй, чүге дээрге бистиң агаар-бойдузувус изиг болгай.

Чоокку үеде бажың тудар комбинаттың ийиги эзлээ ажыглалга киред. Ол тос каът бажыңнарның конструкцияларын бээр. Ооң соонда 16 каът бажыңнар бедиир — сларның тудуун хоорайның чаа код планында төлевилээн.

Ленинабад бодунуң төөгүлүг тураскаалдары-биле алдарлыг. Чаа тудуглар ол бүгү хөй культура байлактарын барымдаалап таарыштыр туттунар. Тураскаалдарны шупту-зуун күрүпе камгалалында алган.

СЭТА-ның корр.
Ленинабад.

Мамадали Юсупович Халиков—«ырлаар ыяштың» республикада сурагжаан мастери. Национал хөгжүм херекселдерин рубботу, дутарны, сетарны ол тергиин эки кылып билир. Ооң кылганы хөгжүм херекселдери Ортааны Азияда нептерээн, бистиң чуртувуска болгаш даштыкыга делгелгелерге улуг үнелелди алган. Ол республиканың аныяк техниктер станциязының таджик хөгжүм херекселдери чогаадыр лабораториязын эргелекчилеп турар.

СЭТА-ның фотохрониказы.

«АЛИФБО»

Душанбеде харыкчок бичии хемчээлдиг үжүглед үнген. Ону ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскаады республиканың аалчыларынга белек кылдыр үндүрген. «Алифбо» үжүглелди Таджик ССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы Хилол Каримов чогаадып кылган.

Республикага баштайгы үжүглелдиң бир экземплярын автор өртек-үнезинге тывылбас улуг эртине кылдыр шыгжап чыдар. Ол өске документилер-биле тускай аалдаңда шыгжаттынган. Оларның аразында Чырыдыышкынның улус комиссариадының 1925 чылдың февраль 11-деги № 1 дужаалы база бар. Оортан одуруглар: «Улус өөредилге кылдизининң ажылдакчыларын, башкыларны — шупту 31 кижини, 4 интернатты, 3 эге школаны 152 өөреникчилерни-биле кады санга алыр...»

Хөй-хөй кижилерге бо факт-барымдаалар шүүт элдептиг үүл ышкаш сагыжыр. Чүл дээрге бөгүнгү Таджикистан сургууулдарның болгаш студентилериң республиказы: үш кижиниң бирээзи-ле өөренип турар. Республиканың ажыл-агыйында 250 муң ортумак болгаш дээди эртемниг специалистер бар.

Бистиң даглырыг черивисте цитрус өстүрери чедиишкинниг хөгжүп турар. Лимонларны чылда муң тонна ажыгны ажаап ап келген. Бо чылын бистиң чер ажылдыгларывыс пекан тооруктуг аргаларны өстүрүп эгелээн. Тараа, бобы, мал чеми культураларының бедик дүжүттү берип турар. Бо бүгүге чер, сад, виноград база ногаа ажылының эртемденнериниң киирген үлүг улуг.

Чер кургадыр болгаш суггарар талазы-биле программаларны боттандырарга, ам-даа 100 муң ажыг гектар чаа черлерни ажыглалга киирер арга алдынар. Амгы үеде Нурек далайдан Вахш сынып таварты делегейде ең узун—14 километр суг дамчыдар түңнельди казып турар. Ону дамчын Вахштын суу Данғарин ховузунга чедип кээр.

Улуг тудугларга чурттакчы чон күш-ажылдың чаа чанчылдарынга, чаа-чаа мергежилдерге өөренип ап турар. Ам республикада 500 ажылчын мергежил бар апарган.

Красноярскиниң, Новокузнецкиниң, Братскиниң алюминий заводтарындан келген дуржулгалыг ажылчынар-биле кады чоокка чедир хөвең, сад, ногаа өстүрүп чораан кижилер ажылдап турарлар. Ооллар, кыстарны металлургтуң мергежили солуургадыр турары ол, Нурекке «кижилер плотинаны тудуп турар, а плотина кижилерниң озеринге дузалап турар» деп үлегер сөстүң тывылганы ужурлуг болбайн.

Таджик совет литератураның үндезилекчизи, Таджикистанның Эртемнер академиязының башкайгы президентизи Садриддин Айни мынча деп бижээн: революция мурнунда Туркестанга бижик-билигликг кижиге ужуражыры курут ховуга ыяшка таваражыры дег ховар турган. Ам республикада школа чок суурну тывары берге. — Хөй санныг профессионал-техниктиг училищелер, техникумнар, дээди өөредилге черлери үлетшүрүнүң чаа адырларынга кадрларны белеткеп турар. Ооң ангыда Таджикистанның чүс-чүс ооллар, кыстары чурттуң ең эки дээш өөредилге черлеринге бижиг чедип ап турарлар.

Чоокка чедир-ле биске дag чурттугларны арнында быжардумаа истеринден таныл болур турган. А шынаа чурттуглар малыриядан аарып чорааннар. Ам ындыг аарыгларның сураа-даа чок. Ам ең чаа дериг-херекселдиг поликлиникалар, эмнелгелерден аңгыда, эмчилерни ыракта малчыннарга самолёттар, вертолёттар бээп чедирип турар апарган.

Бистиң хемнердей алдынган электри Ортаа Азияның ниити энергосистемазынга каттыжып, оларның суглары акыдүмма Узбек болгаш Туркмен республикаларның күр черлерин суггарып турар.

Улуг акывыс — улут орус улус баштаан бистиң чаңгыс эптиг өг-бүлевис — Советтер чуртунда кирген бүгү республикалар-биле кады бистиң даглыг черивистиң ажыл ишчилери СЭКП-ниң XXVI съездиниң тодаргайлаан сорулгаларын боттандырарынга төлептиг үлүг киирер дээш, күжүм, энергиязын, билинн харамнанмас.

ДАГЛЫГ ЧЕРНИҢ ЭРТИНЕЗИ

Карл Маркс аттыг колхозтуң даргазы Сапар Джумаев конторага сагыш-сеткили сергек чедип келген: Вахш шынаазында ажылгал чок чыткан база бир 200 гектар черлерни механизаторлар ристарырыынга белеткээн. Чемаштиг хөрээннүг шуут долузу-биле эккеп төгөр ужурга таварышкан.

Бахш шынаазының үндезин чурттакчызы С. Джумаев ажыл-агыйны 25 чыл удуртуп келген. Ада-чурттуң Улуг дайынынга эгезинден төнчүзүнге чедир тулушкан, ол төрээн черинге ээп келген. Ол баштай партия болгаш ажылагый органнарынга ажылдап чораан, ооң соонда ону хожудап турар колхозтуң даргазынга соңгаан. Ам ол ажылагый Таджикистанның чоргааралы.

— Ырак эвес эрткен үеже хая көрүнмейн Вахш шынаазының үнезин билири берге деп ол чугаалады. Хөй номнарлыг байлак библиотеказындан ол «Туркестан» деп ховар номну көргүстү. Ону 1913 чылда үндүрген. «Вахш шынаазы эвээш чурттакчылыг, харын-даа шинчилеттинмээн черлерге хамаарыжыр. Хемниң эриктери шыргай арыглар-биле дуй үнген, чурттакчылыг черлер ховар таваржыр...» деп, ында бижээн.

— Октябрь революциязының мурнунда бүгү шынаага суггаттыг черлер чүгле тос муң гектар чедип турган. Ам чаңгыс бистиң колхозта беляп ындыг черлер үш муң га ажыг—деп, ол уламчылады.— Ооң мурнуидагы кужурлуг черлер, хыргыыштар орну, тудаалар ам тергиин эки хөвеңни берип турар. Торгудапчак хөвеңни Москваның, Ленинградтың, Ивановоның болгаш чурттуң өске-даа хоорайларының пөс-таавыжылары моон ап турар.

Вахштың суггарылга системазының тудуу бирги бешчылдың ең улуг тудугларының бирээзи болган. Ооң бежен чылын бо чазын демделээн. Ийи-ле чыл дургузунда, ең кыска хуусаада (ол үеник дөңнели-биле алырга) түс километр дурттуг канадлы казып кылган, суггарылга четкизи ажылдап эгелээн. Ам мында барык 200 муң гектар черни суггарган, оларны 114 улуг совхоздар, колхоздар ажыглап турар. Оларның чылда ниити продукциязы чартык миллиард рубль түңнүг.

Революция мурнунда шынаага бодүүн удаазынныг хөвеңни өстүрүп турган. 30 чылдарда нарын удаазынныг египет хөвеңни шенеп турган. Олар таарышпаан. 1936 чылда эртемденнер бүгү көргүзүглер талазы-биле египет хөвеңни ажып турар түс черниң сортун өстүрүп үндүрген. Оортан бөөр нарын удаазынныг адачурт хөвеңни пептередин өстүрүп эгелээн. Таджик чер ажылдыглар чуртка төөгүлүг улуг ужур-дузалыг сорулганы —узун болгаш ең нарын удаазынныг хөвеңни ССРЭ-же даштыкыдан кирер сөөртүрүнден хостамырын шиитирлээринге үлүүн киирген.

Амгы үеде шынаада чиг-өт хөвеңни 500 муң тонналы будүрүп турар. Ол ооң аңгыда хөй лимонну, гранатты, виноградты, арбузту, дыняны, персиктерни чуртка берип турар. Республика сайзырааңгай мал ажылдыг девискээр, аъш-чем программазын боттандырарынга улуг үлүүн киирип турар.

Шынааны ол-бо чүкче кежилген асфальтылаан оруктар, электри дамчыдылгазының шугумнары маңаа келген кижи бүрүзүнүң сагыжынга артар. Чап-чаа телевилелдербиле туткан хоорайлар, колхоз, совхоздар суурлары каракка өөрүнчүг.

Шынаага бет чыл бурунгаар Курган-Тюбе областы тургускан. Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге чедиишкиннеги, дээш арткен чылын ол Ленин орденн-биле шаңнатканн. Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга дөртку удаа тиилекчи болган.

...Чугаазын доозуп тура, Сапар Джубаев мынча дээн:

— Совет кижилер чөрил квартирлап, оортан ам байлак үүш-дүжүттү ап турар.

Я. НУДЕЛЬ,
СЭТА-ның корр.
Курган-Тюбе.

КҮЗЕЛ-СОРУК-БИЛЕ

Бедүүн тараачының оглу Рауф Баратовтуң ажыткан байлактарынга кандыг-даа тывыш дилекчилери адаарган болур. Эртемден Тянь-Шаньның болгаш Памирниң дагларында ажыктыг казымалдарның чыдарының хоойлужаан хевирни үндезилеп тургускан. Ооң удуртулгазы-биле бижиттинген сөөлгү коллективтиг «Таджикистанда чер карты болгаш кырында казылы» деп монографияны геологтарга республиканың казымал байлактарын дилеп тыварынга өрүк айтыкчызы кылдыр дамчыткан.

Баратов бодунуң дилээнкиннерин дөртен чыл буруңгаар эгелээн. Ынчан ооң баштайгы башкызы, Ленинградтың даг институдунуң доцентизи И. Никитин аңаа байыр чедирген. Чүл дээрге аныяк геолог Тамдикульдуң мышьяк-вольфрам тывыштыг черин ажытканы ол турган. Бир чыл болганда ооң кижилгези-биле Хаит чоогунда коргулчуниг черин, Рохаттарда флюориттиг черлерни ажыткан. А бурунгаар көрүүге чаа сорулгалар эртем болгаш практиктиг-даа углуг тургустунган.

Баратов 28 харлыында эртем кандидады апарган, ынчан-на Коммунистиг партияның хүрээленнинге киргеп.

Ам ол академик, Таджикистанның Эртемнер академиязының оралакчы-президентизи, ССРЭ-ниң геологтарының национал комитединиң кежигүнү, петрография (даш бижик, чурумалдар талазы-биле), металл тургустунарының, чер иштинниң тургузуунуң талазы-биле ат-алдарлыг эртемден, Таджик ССР-ниң эртем болгаш техника талазы-биле Авиценна аттыг күрүпе шаңналының лауреады.

Ооң салым-чолу өске-даа таджик эртемденнериң салым-чолу-биле дөмөйлешкек. Олар аксы-дүжма республикаларның эртем төптери-биле муң-муң доңнар-биле тудушкан 20 ажыг эртем институтларында ажылдап турарлар. Олар эрткен чылын безин үш миллион рубль ажыктыг эртем ажылдарын кылган.

О. СОБОЛЕВ,
СЭТА-ның корр.
Душанбе.

ШЫН

КЕМЕРОВО ОБЛАСТЬ. ВЛКСМ ТК-ныц «Молодогвардеец» агитпоездизи Сибирныц болгаш Казахстанныц комсомолчу тудугларын кезип чоруп турар. ВЛКСМ-ниц XIX съездизиниц мурнуу чарыында ол поезд Эрги Уренгой — Чаа Уренгой аразында чаа тутказ орук-биле эртер. Поездиниц составында аныяк эртемденнер, ном парлакчылары, ыры-танцы ансамблдери, кыргыс хомусчулар, агитаторлар бар.

ЧУРУКТА: «Молодогвардеец» агитпоездиниц киржикчилери.

А. КУЗЯРИННИҢ фотозу. СЭТА-ныц фотохроникази.

АВТОРЛАР НЕМЕШКЕН, ЧАГААЛАР КӨВҮДЭЭН

«Шынныц» почтазы – апрельде

Чагаа талазы-биле чылдыц эрткен айларында дег, «Шын» солуп редакциязынга апрель база «дужүттүг» болган. Черчерде бижикчилерден солуныц адрезинге 600 чыгаа чагаа келген. Бистиц республиканыц ажылчы чоннары СЭКП-ниц XXVI съездизиниц, партия Тёп Комитединиц ноябрь (1981 чыл) Пленумунуц шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, ССРЭ-ниц тургустунганындан бээр 60 чылыныц юбилейин төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышта идепкейлиг киржип турарының дугайын ол чагааларда бижип турар.

Республика бирги кварталдың планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чогуур үезинде күүсеткен. Ол чедиишкинни улам быжыглаар дээш үлетпүр бүдүрүлгелериниц ажылдакчыларының чаа кварталче хол дыпзыг киргенин, эрткен кварталда фермаларның, бригадаларның, цехтериц ажылдаанының түңнелин ол чагааларда делгерекгей бижээн.

Апрель — чаңчылчаан Ленинчи коммунистиг субботниктиц айы. Аңаа тураскаатакан, чоннуц көдүрлүүшкүнүп илереткен чагаалар хөй келген. Оларның барык шуптузу солуп арыннарынга парлаттынган.

Амгы үеде бүгү совет кижилер ССРЭ-ниц тургустунганындан бээр 60 чылыныц юбилейин төлептиг уткуур дээш күжениишкиниг ажылдап турар. Чогум-на ооц дугайында солуныц хөй санныг бижикчилериниц чагаалары чүгле бистиц республикадан эвес, эвилелдешкен, автономнуг республикалардандаа «Шынның» адрезинге кээп эгелээн. Ооц тодаргай чижээ апрель 6-ныц солуныңаа «КамАЗ: бүгү чурт киришкен» деп улуг эгелиг арын болгаш айның 14-те солуныңаа «Чаңгыс эштиг өг-бүле» деп эгелиг. Армян ССР-ниц бөгүнгү байдалын көргүскен арынның материалдары болур.

Айда үнген «Социалистиг чарыш», «Улустуң контроль», «Номчукчулар саналдан, сүмелеп, шүгүмчүлеп тур» деп тускай арыннарны болгаш неделя санында үпер «Аяк шайны аартап ора»... деп дөртку арынның материалдарын база «Шевер-кыстың булуңу», «Бойдус болгаш киржи», «Хүнүгеш», «ДОСААФ — эрес-дидим чоруктуң школазы», «Шыдыраага бодал хемчеглер» деп булуннарыны авторлар чагааларындан үндүрүп турар бис. Номчукчуларның, бижикчилериниц ол арыннарга, булуңнарга материалдарны бижээш чорудуп турарынга солун редколлегиязы өөрүп, байыр чедирип турар.

«Волейбол — массалыг оюн» деп эгелиг, авторнуң бижээн, айтырыг көдүрген түүлү солунга парлаттынган. Ол түүлдү деткээн, волейболду мурнуку үеде турганы дег, массалыг оюн болдурарын черчерге чедип алырын саналдаан чагааларны Бай-Тайгадан О. Чедер-оол, Эрзиндеп В. Күндүү болган өскелердаа бижээн.

Партия Тыва обкомунуң чоокта чаа болуп эрткен V пленумунга «СЭКП ТК-ныц болгаш ССРЭ-ниц Министрлер Чөвүлелиниц «Күш-культураның болгаш спорттуң массалыын улам ынай көдүрер дугайында» доктаалын күүседир талазы-биле хемчеглер дугайында айтырыгны чугаалашкан. Пленумнуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш чер-черде партия, комсомол, хөй-ниити организациялариның кылып турар ажыл-ижиниц дугайында материалдарны бижиир херек.

Өөрүшкүлүг байырлалдарның, чымыштыг ажыл-иштиң айы — май эгелээн. «Часкы хүй чылды чемтерер» дээр болгай. Тараажыларның, сугтатчыларның ажыл-ижинин, оларның ажылга арга-дружулгазының дугайында материалдардан бижинер.

Удавас хөй кыргылдазы эгелээр. Ол чугула кампаниядырлары, могаг-шылаг билбес ол кижилериц дугайында ам-даа хөйү-биле бижиир болза эки.

ССРЭ-ниц тургустунганындан бээр 60 чылыныц юбилейин төлептиг уткуур дээш ангы-ангы коллективтерде, суурларда, хоорайларда эвээш эвес ажылдар кылдыпп турар. Чогум-на ооц дугайында материалдарны бижиирин утпаңар.

Апрельде «Шынга» 42 чаа автор немешкен. Оларның эң баштай бижээни материалдар солуныңаа арыннарынга парлаттынганы-биле чаа авторлар дирткеннер. Оларның аразында пенсионерлер, студентилер, инженерлер, партия, совет ажылдакчылары дээш кымнарны чок дээр. Өвүр районуңаа Саглыда пенсионер Саая Агбаан черни ээ ёзу-биле көрбейн, чеп ажыглавайн турарының дугайында шүгүмчүлеп бижээн. Ол апрель 20-де солунга «Черни чеп ажыглаар» деп эгелиг парлаттынган.

Солунче материалдар бижип эгелээн чаа авторларның болгаш ооц эрги-даа бижикчилериниц парлалганың ажылынга моон сонгаар-даа идепкейлиг киржирин солуныңаа редколлегиязы Парладга хүнүңаа бүдүүзүнде күзеп тур.

Кым-даа, чүү-даа уттундурбаан

«Блокада номун»: фашизмни болгаш дайынны килеңнээшкин-биле сойгалаан

Ийи чогаалчыларның — Даниил Граниниц болгаш Алесь Адамовичиниц кады бижээни «Блокада номунуң» ийиги кезээ эрткен чылдың өөнчүзүнде парлаттынган. Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде Ленинградты фашистерниц бүзээлеп турганының көргүнчүг болгаш маадырлыг 900 хүнериниц болгаш дүннериниц дугайында номда бижээн.

Ох хүннер дугайында херечилелдерни болгаш документилерни ийи чогаалчылар алды чыл дургузунда чыып келгеннер. Номнуң олдуруг бүрүзүнде боттуг амыдырал: фамилиялар, аттар, адрестер, телефоннар дугаарлары бар... Адамович болгаш Гранин номну чүректиц ханызындан бижээннер. Олар нарын сорулганы күүсеткеннер. Дайын үезинде ленинградчыларның амыдыралын, маадырлыг чорууп бижээннер.

«Ол дугайында бижиир эргелиг турган бис бе?» деп айтырыгны бодувустуң мурнувуска салып турган бис деп Гранин бижээн. Ол айтырыгга харыыны ленинградчылар боттары тайылбырлап берген.

Номну бижээн ажылының дугайында чогаалчылар радио дамчыштыр чугааланнар. Бүзээлээшкинге турган хоорайның амыдыралының дугайында хөй чагааларны олар алган. Оларга эки тура-биле хөй кижилер дузалаан.

Катаптаттынмас документилериниц болгаш эртинеиниц иштинден чүнү билип ап болуруу?

Эң берге байдалдарның үезинде кижилерниц маадырлыг болгаш тыламыкай чорууның үндезинин тодаргайлаар сорулгалыг болган бис деп, авторлар айыткан. Аш-чут, соок, фашистерниц бомбалаашкыннары, ооолаашкыннары, өлүм турза-даа, ленинградчылар тинилеге быжыг бүзүредиг болган. Хоорай болгаш чурт тиилээр дээрзинге олар ылаптыг бүзүрээннер.

Үш демдеглел «Блокада номунуң» ийиги кезээниц үндезини болган.

Ол демдеглелдериниц авторлары: төөгү эртемденi Георгий Князев. Дайын үезинде демдеглелдерни ол хүн бүрүде кылып келген. 15 харлыг школачы Юра Рябинкин дайынның баштайгы хүнүнден агелээн, демдеглелди кылып турган. Пионерлер ордузунга шыдыраага, төөгү болгумнуге ол оол хандыкшаан чораан. Болгумнуң үдуртукчузу академик Тарле ынчаарда школачыга улуг өөредигни берген. Ийи бичии оолдарның аныяк иези Лидия Охапкине демдеглелдерни база кылып келген. Бодунуң чаштарын бүзөлеткен хоорайга аш өлүмүнден ол камгалап ап шыдаан.

Берге байдалдарда хилинектеииишкиннерни тиилээр арганы чогаалчылар ол демдеглелден тодаргай керген. Эртемденниц сарыылдыг угааны, школачының чаагай сеткилдиги, иениң ынакшылы — ол кижилерниц телептиг чорууның үндезини-дир. Оларның демдеглелдери фашизмни болгаш дайынны ханы киленнээшкинбиле сойгалап илереткен.

«Бистиц хоорайывыс дайынның холунга кажандаа кирбес дээрзинге быжы-биле бүзүрээр мен» деп, эртемден Князев дайынның чылдарында бижээн. Школачы Юра Рябинкин ынчаарда мынча деп бижээн: «Чартык чыл болгаш дайын доостур. Хоорайга аас-кежиктиг эки амыдырал катап тургустуна бээр. Чоргаар хоорай Ленинград Нева хемниц эриниге моңгези-биле турар».

1941 чылдың кыжынында Юраның бижээни: «Дайын деп чүвени чаңгыс-даа кербээн, билбээн турар үе делегейге чедип келир дээрзинге база бүзүрээр мен». Ленинградтың чевээнде чыдар 600 мун киижилериниц өмүнээзинден ол бижээн.

А. БЕЛЯКОВА.
(ПМА).

КӨРҮЛДЕ ЭГЕЛЭЭР

РСФСР-ниц Министрлер Чөвүлелиниц Президиумунуң 1981 чылдың июнь 26-да хүлээп алган доктаалын күүседир-биле, СЭКП Тыва обкомунуң IV пленумунуң доктаалынга база Тыва АССР-ниц Министрлер Чөвүлелиниц 1982 чылдың март 15-теги доктаалынга дүүштүр 1982 чылдың мэй 1-ден декабрь 31-ге чедир база ооц ынай 1986 чылга чедир чыл санында январь 1-ден декабрь 31-ге чедир улусчу дружиналарның ажылының көрүлдезиниц райкүүскомнар, Кызыл хооркүүском чорудар дугайында доктаалды Тыва АССР-ниц Министрлер Чөвүлели хүлээп алган. Ол доктаалда «Ниитиниц корум-чурумун камгалаар талазы-биле эң эки улусчу дружина» деп ат дээш улусчу дружиналарның ажылының көрүлдезиниц пегелделерин бадылаан болгаш районнар төптеринге, хоорайларга, суурларга ниитиниц корум-чурумун камгалаары-биле дружинниктериц дежурныйлап үнериниц нормазын доктаткан.

Бо доктаалды күүседир талазы-биле кылдыгаан ажылдарның түңнелдерин Тыва АССР-ниц Министрлер Чөвүлелиниц херектер, Юстиция министерстволарынга, райкүүскомнарга, Кызыл хооркүүскомга даскан.

● ● ●

Ооң негелделери

1. Көрүлдейиц хүүсаалары болгаш сорулгазы. Көрүлдени улусчу дружиналарның ниитиниц корум-чурумунга удур илереэшкиннерге удур демисел талазы-биле ажыл-чорудулгазын идепкейжидер сорулга-биле чыл бүрүде чорудар.

Көрүлдениц кол сорулгалары болза: улусчу дружиналарның ниитиниц корум-чурумун хоорай, суур, чурттакчылыг чер болгаш микрорайон бүрүзүнге быжыглаарынга бар арганы эң долу ажыглаары; эки тура улусчу дружиналарның, оларның штабтарының иштики херектер, прокуратура, юстиция болгаш суд органнары-биле эрге-чурумну хандырарынга кады ажылдажылгаын улам быжыглаары;

улусчу дружиналарның ажылынга эки арга-хевирлерни шинчээдип алыры, дружинниктериц эрге-чурум өөредилгезин организастаарын экижидери, эки тура улусчу дружиналериц (ЭУД-лериц) корум-чурум камгалаар болгаш профилактиктиг ажыл талазы-биле ажыл-чорудулгазын парлалгага, радиога, телевидениеге пропагандалаарын идепкейжидери;

ЭУД-лериц шынар составын экижидери болгаш материал-техниктиг хандырылгазын экижидери, улусчу дружиналарны чер-чер Советтериниц күүскомнарының, районнарның, хоорайларның иштики херектер органнарының талазындан удуртуруп экижидери.

2. **Көрүлдени эрттиреринiц чуруму болгаш негелделери.** Ниитиниц корум-чурумун камгалаар болгаш профилактика талазы-биле улусчу дружиналарның ажылының көрүлдезиниге бүгү дружиналар, дружиналарның каттышкан оперативтиг отрядтары, комсомолчу оперативтиг отряд-тар, тускайжыткан дружиналар киржир.

Көрүлдени чорудуп турар үеде өске хемчеглер-биле кады эрге-чурум камгалалын күштелдирер талазы-биле немелде хемчегдерни хоорай, район, чурттакчылыг суур, микрорайон санында ажылдан кылгаш боттандырар, ажыл-чы чоннарның хуралдарыга, хөй-ниити организацияларына дружинниктериц квартал санында отчёттарын, ЭУД-лериц штабтарының начальниктериниц дружинниктерге, күш-ажылчы коллективтерге, Советтерге болгаш оларның күүскомнарынга отчёттарын организастаар. Байдалды барымдаалап тургаш, дружинниктериц хүн бүрүде хайгааралче үнер нормазын доктаадыр, херек апарганда дружинниктериц турар чердерин болгаш хайгаарал кылыр маршруттарын иштики херектер органнары-биле эде тургузар. Дружиналарның, комсомолчу оперативтиг отрядтарының, тускайжыткан дружиналарның составын экижидер. Херек апарганда ЭУД-лериц штабтарынга оран-бажың тускайлап бээр, материал-техниктиг хандырылганы экижидер.

Корум-чурум камгалалының хөй-ниитичи пунктуларының, дружина штабтарының бажыңнарынга, бүдүрүлгелерге, албан организация черлерине көскү агитацияны дээштиг болдурар. Улусчу дружиналарның ажылынга үчёдун болгаш отчёттуг болуруп сайзырангайжыдар хемчеглерни алыр.

3. **Көрүлденiц түңнелдерiн үндүрери.** Көрүлденiц түңнелдерин үндүрерде дараазында көргүзүглерни барымдаалаар:

дружиналарның ажылдап турар черлеринде корум-чурумуң байдалы, эрге-чурум хажыдыышкынарын болдурбазынга болгаш чайладырынга дружинниктериц киржилгези, корум-чурумга удур үүлгедиглер кыла бээр кижилерни дружинниктериц тус-тузунда шефке алганы, корум-чурум камгалалынче дружинниктериц хүн бүрүде үперининц нормазын күүсеткени;

дружинниктери эрге-хоолулу талазы-биле болгаш корум-чурум үрээшкиннери-биле демиселдиц эки аргаларынга болгаш методтарынга өөретккени, дружиналарның шынар составы болгаш материал-техниктиг хандырылгазы, даалга күүседип турган үезинде дружинниктериц хоолулу-дүрүмну сагып турары, күш-ажылга хамаарылгазы болгаш амыдыралга ажыы-чаңы;

улусчу дружинниктериц, оларның штабтарының эрге-чурум камгалаар органнар-биле кады ажылдажылгазының ажыктыы, дружиналарның болгаш штабтарның ажылында эки аргаларны болгаш методтарны өөренир, байыдар болгаш неттередир ажылды организастаары, дружиналарның, оларның штабтарының ажылының үчёдун болгаш отчёттуу.

Улусчу дружиналар ажылының көрүлдезиниц түңнелдерин районнарның болгаш Кызыл хоорайның дружина штабтары кварталдап, чартык чылдап, 9 айлап болгаш чылдап бээр баллдыг система-биле үндүрер. ЭУД-ниц районнар, Кызыл хоорай штабтары көрүлденiц түңнелдериниц дугайында информацияларны ЭУД-ниц республика штабынга чыл бүрүде апрель 15-те, июль 15-те, октябрь 15-те, январь 15-те киирер.

Эрге-чурум камгалалынга идепкейлиг киришкен улусчу дружинниктерни чер-чер Советтериниц күүскомнары, хамаарылгалыг күрүне органнары, албан черлери, бүдүрүлгелер болгаш хөй-ниити организацияларының мактап, шаннаар.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

БҮГҮ ДЕЛЕГЕЙ БАЙЫРЛААН

Майның Бирии бистиң планетавыстың бүгү чурттарының ажылчы чоннары тайбыңны болгаш дүшкүүрлүг чоруктуң чавырлыышкынын быжыглаар база камгалаар, боо-чепсектерни эңдере бүдүрер чорукту болдурбас, империализмниң агрессечи планнарыны үзе шавар бижыг шиитпириңг чорууби-ле уткаан. Демократия болгаш социализм дээш демиселди күштедиреринче кыйгырыглар чаа күш-биле чаңгыланың үнген. Массалыг чыскаалдар ядролуг дайынга удур, империализмге удур, тайбың дээш, күш-ажыл дээш демисежип турар улустарның аразынга эп-сеткил каттыштырылгазының чырыткыланчак көргүзүүг болган.

ПРАГА. Ажылчы чоннарның бүгү Чехословакияга Май бирде массалыг чыскаалдары Коммунистиг партиязының болгаш чоннуң бузулбас чаңгыс эвининң, ЧКП-ниц XVI съездизиниң салган сорулгаларын амыдыралга идепкейлиг боттандырар, ССРЭ-биле найыралды болгаш эвилелди быжыглаар деп улустуң шиитпирлиг чоруунуң демдээ-биле эртжен.

Праганың Летең шөлүнде чыскаалчылар колонналарының мурнунга ЧКП ТК-ныц Чиңгине секретары, ЧССР-ниц Президентизи Г. Гусак чүве чугаалаан.

СОФИЯ. Болгария Улус Республиканың найысылалы байырлалдыы-биле шиметтингеп турган. Хоорайның кудумчуларында — БУР-нуң болгаш ССРЭ-ниц күрүне туктары, акы-дуңмалышкы ийи улустуң аразында бузулбас найыралды алдаржыткан дозуңнар.

Хоорайның төп шөлүң,— Сентябрь 9-түң шөлүнге болган Май бирииң чыскаалынче найысылалдың муң-муң төлээлекчилери үнген. Г. Димитровтуң Мавзолейииниц индириидеп чыскаалчыларга БКП ТК-ныц Бирги секретары, БУР-нуң Күрүне чөвүлелиниц Даргазы Т. Живков, БУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниц Даргазы Г. Филипов, чурттуң партиязының болгаш чазаанның өске-даа удуртукчулары, даштыкы аалчылар байыр чедирип турганнар.

БУДАПЕШТ. Социалистиг Венгрияга Май бирии уткааны частың, тайбыңның, күш-ажылдың чыыртыкыланчак болгаш өөрүшкүлүг байырлалы болу берген. Ол өөрүшкү, хөглүг байырлалдың төөгү Будапештиниң Парадтар шөлүнге чаңгыланып турган.

Праганың Летең шөлүнде чыскаалчылар колонналарының мурнунга ЧКП ТК-ныц Чиңгине секретары, ЧССР-ниц Президентизи Г. Гусак чүве чугаалаан.

СОФИЯ. Болгария Улус Республиканың найысылалы байырлалдыы-биле шиметтингеп турган. Хоорайның кудумчуларында — БУР-нуң болгаш ССРЭ-ниц күрүне туктары, акы-дуңмалышкы ийи улустуң аразында бузулбас найыралды алдаржыткан дозуңнар.

Хоорайның төп шөлү,— Сентябрь 9-түң шөлүнге болган Май бирииң чыскаалынче найысылалдың муң-муң төлээлекчилери үнген. Г. Димитровтуң Мавзолейииниц индириидеп чыскаалчыларга БКП ТК-ныц Бирги секретары, БУР-нуң Күрүне чөвүлелиниц Даргазы Т. Живков, БУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниц Даргазы Г. Филипов, чурттуң партиязының болгаш чазаанның өске-даа удуртукчулары, даштыкы аалчылар байыр чедирип турганнар.

БУДАПЕШТ. Социалистиг Венгрияга Май бирии уткааны частың, тайбыңның, күш-ажылдың чыыртыкыланчак болгаш өөрүшкүлүг байырлалы болу берген. Ол өөрүшкү, хөглүг байырлалдың төөгү Будапештиниң Парадтар шөлүнге чаңгыланып турган.

Ол хүн Май бирииң чыскаалдары Венгрияның хөй-хөй хоорайларында база болган.

БЕРЛИН. ГДР-ниц пайысылалдыңың байырлалдыы-биле кызыл чайт кылдыр каастаан будумчуларынче мун-мун берлинчилер үнүп келген. Олар Май бирииң чыскаалынга киришкен. Германияның Социалистиг Единствоның Парадтар шөлүнге чыскаалынга киришкен. Германияның Социалистиг Единствоның Парадтар шөлү болуп, аңаа венгр пайысылалдың ажылчы чоннарының массалыг чыскаалы болган. Байырлалдыы-биле шиметтингеп индирден чыскаалчыларның колонналарына Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының ТК-зының Бирги секретары Я. Кадар, ВУР-нуң Президиумунуң Даргазы П. Лошонци, ВУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниц Даргазы Д. Лазар, республиканың өске-даа партия болгаш күрүне удуртукчулары байыр чедирип турган.

ССРЭ-ниц, социалистиг дем каттыштырылгазының тайбыңга ынак даштыкы политиказын, Совет Эвилелиниц бүгү делегейге тайбыңны быжыглаарыңче, чавырылдырыышкынны улам-чылаарыңче, чепсегленiишкинни дүжүреринче угланган могаг чок күжениишкиннерин чүүлдүргүнүп, деткээн чорук илергейлеттингеп плакаттарны болгаш транспарантыларны Май бир чыскаалының киржикчилери тудуп чораан. Бүзүлбас совет-венгр найыралды, социалистиг дем каттыштырылга чурттарының аңы-дуңмалышкы деминг, үреттүңелдиг хөделиишкинин алдаржыткан йёроолдер Парадтар шөлүнге чаңгыланып турган.

Ол хүн Май бирииң чыскаалдары Венгрияның хөй-хөй хоорайларында база болган.

БЕРЛИН. ГДР-ниц пайысылалдыңың байырлалдыы-биле кызыл чайт кылдыр каастаан будумчуларынче мун-мун берлинчилер үнүп келген. Олар Май бирииң чыскаалынга киришкен. Германияның Социалистиг Единствоның Парадтар шөлү болуп, аңаа венгр пайысылалдың ажылчы чоннарының массалыг чыскаалы болган. Байырлалдыы-биле шиметтингеп индирден чыскаалчыларның колонналарына Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының ТК-зының Бирги секретары Я. Кадар, ВУР-нуң Президиумунуң Даргазы П. Лошонци, ВУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниц Даргазы Д. Лазар, республиканың өске-даа партия болгаш күрүне удуртукчулары байыр чедирип турган.

ССРЭ-ниц, социалистиг дем каттыштырылгазының тайбыңга ынак даштыкы политиказын, Совет Эвилелиниц бүгү делегейге тайбыңны быжыглаарыңче, чавырылдырыышкынны улам-чылаарыңче, чепсегленiишкинин дүжүреринче угланган могаг чок күжениишкиннерин чогуур үезинде, эки пынарлыг эрттирер дээш амыгаштан канчаар белеткенип турар силер? Совхозтарда болгаш райкүүскомнарның көдээ ажыл-агый эргеледеринде специалистерниц (мал эмчилериниц, зоотехниктерниц), ажыл-агыйларның удуртукчуларының, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилерниц ол темага чагааларын алыры күзенчиг. Мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттирер, оларның баш саның менди камгалап алыр дээш көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилери хөй күштү үндүрүп, багай эвес түңнелдерлиг болган. Хүниүң маадырлары, могаг-шылаг билбес ол кижилериц дугайында ам-даа хөйү-биле бижиир болза эки.

ССРЭ-ниц тургустунганындан бээр 60 чылыныц юбилейин төлептиг уткуур дээш ангы-ангы коллективтерде, суурларда, хоорайларда эвээш эвес ажылдар кылдыпп турар. Чогум-на ооц дугайында материалдарны бижиирин утпаңар.

Апрельде «Шынга» 42 чаа автор немешкен. Оларның эң баштай бижээни материалдар солуныңаа арыннарынга парлаттынганы-биле чаа авторлар дирткеннер. Оларның аразында пенсионерлер, студентилер, инженерлер, партия, совет ажылдакчылары дээш кымнарны чок дээр. Өвүр районуңаа Саглыда пенсионер Саая Агбаан черни ээ ёзу-биле көрбейн, чеп ажыглавайн турарының дугайында шүгүмчүлеп бижээн. Ол апрель 20-де солунга «Черни чеп ажыглаар» деп эгелиг парлаттынган.

Солунче материалдар бижип эгелээн чаа авторларның болгаш ооц эрги-даа бижикчилериниц парлалганың ажылынга моон сонгаар-даа идепкейлиг киржирин солуныңаа редколлегиязы Парладга хүнүңаа бүдүүзүнде күзеп тур.

АЖЫЛЧЫ ЧОННАРНЫҢ БАЙЫРЛАЛЫ

ХАРАРЕ. (СЭТА). ССРЭ-ниц улустарының улуг найыралы болгаш деп эргелиг бүгү кижилерниц магадалын турар деп, Патрис Лумумба аттыг улустар найыралының университединиң доозукчузу, Ботсеванаңын хамаатызы Уинстон Секгома медеглээн. ССРЭ-ниц 60 чылы — деп эргеже болгаш аас-кежикче чүткүп турар делегей улустарының ниити байырлалы-дыр. Национал айтырыын чедиишкинниг шиитпирлээнiн ССРЭ-ниц улустарның найыралдыг өг-бүлези болдурган, а совет хамаатызы бүрүзү бодунуң национальидан хамаарылга чоокка эргелерин бүрүнү-биле боттандырын турар деп, ол онзалап демдеглээн. Совет Эвилелиниге өөредилгевистиң үезинде бо талазы-биле мен болгаш Африкадан барган өске-даа студентилер бүрүн бүзүреп көрген.

Совет дээди өөредилге черлериниң доозукчулары биетер ССРЭ-ге өөренип, чурттан турган чыдарывыстың дугайында уттундурбас сактышкыннарны кезээде кадагалаар бис деп, У. Секгома айыткан. Бедик мергежилдиг план специализин болуур арганы улустарның найыралының университединiң менээ берген болгаш бодумнуң чонумнуң чаагай чоруунга бараан кылдыр билиимни бүрүн ажыглаарын күзээр мен. Бо кайгамчык эки университетке өөренип турган үевисте улустарның ден эргезиниң, акы-дуңма найыралының болгаш эп-сеткил каттыштырылгазының сагыш-сеткили бистерниң чүректеривиске сиңиккен.

МАПУТУ. (СЭТА). Тайбың болгаш тургузукчу күш-ажылды кылып турар совёт улустуң бедик көдүрлүүшкүнүт чоруун ССРЭ-ге өөренип турган үеде көрген мен деп, Лесотонуң национал университединиң башкызы, Москванын күрүне университединиң физика факультединиң доозукчузу Самуэль Макелепо медеглээн.

Империализмге, неоколониализмге болгаш расизмге удур, мөлчүткен улустарның хосталгазы дээш, тайбың болгаш социал деңнилге дээш демисеалдың мурнуку одуруунда Совет Эвилели чоруп турар деп, ол демдеглээн.

ССРЭ-ге өөредилгем менээ байлакшылды берген, мээн чаа-чаа өңнүктерим хөй, совет улустуң чаагай сеткилдиин болгаш аалчыларны хүндүлээчелии чылыы-биле сактып чоруур мен.

Москваның күрүне университединге чедип алган билиглерим башкы болур арганы менээ берген. Лесотонуң национал университединде лекцияларны помчуп, алларлыг совет эртемденнериң чогаатканы өөредилге номнарын ажыглап турар мен деп, С. Макелепо чугаалаан.

РЕЙГАННЫҢ ЭӘЛЧЕГЛИГ ЧУЛЧУРУУ

ВАШИНГТОН. Президент Рейган чуртка радио дамчыштыр эәлчеглиг угаадылга кылып, ону бодунуң чонга удур экономиктиг политиказын агартырынга ажыглаан.

Оң политика шуут-ла чөптүг эвес политика болуп турар: ону чүгле баңаттарның эрге-ажыктарынга таарыштыр чорудуп турар, а миллионмиллион бөлүүн американнар улам-на аар-бергелерге болгаш кызагдадыышкыннарга таваржып турар. Ынчаарга чурттуң экономиктиг бергедээшкиннери чогум-на харын эрге-чагырга республиканчы администрацииниң туруп келген үезинде болу берген ниитиге билдингир ол фактыны чажырарып кызыткаш, дөртен чылдарның төөчүзүнден бөөр эң хөй — 10 миллион ажыг кижиниң ам АКШ-та ажыл чок болуп турарын президент мыттаваан.

1983 чылда чаа федералдыг бюджеттиң төлевилелии американнарның деткирiрин чедип алырын Рейган бодунуң радио дамчыштыр угаадылгазынга ораладнакан. Илергейле чонга удур угланыышкынныг болганы-биле ол төлевилелди конгрессче шыңгыы шүгүмчүлээн. Шериг чарыдалдарын хемчээл чокка өстүрериниң ангыда, чаа федералдыг бюджет Ак бажыңның бодалы-биле алырга, «рейганомиканың» кол принциптеринге таарыштыкан, тодаргайлаарга, социал программаларга акша дээзевилелдерин калбаа-биле кыскарыгы болган монополияларга чүүл-бүрү чиигелделерин узаттыраарын көрген турар ужурлуг.

Президент ооң экономиктиг политиказы сандарап дүшкенин билиимейн, харын амгы экономиктиг программаларны уламчылаары чүртту «чечектелиишкинге» чедирип болуур деп медеглээн.

Б. ИВАНОВ,
СЭТА-ныц корр.

Чурттуң амгы чазаанның угаан-медел чок милитаристиг, эдиңизырак чүткүдеринге удурланыышкын Каттышкан Штаттарда улам-на калбарып турар.

Чурттуң калбак хөй-ниитизиниң дайынга белеткелге удур шимчээшкиниңиң чамдык хевирлери митингилер болгаш чыскаалдар, аныяктарны шеригге келдирери-биле рейганчы ёзу-биле даңзылап, бүрүткээрiнге оларның удурланыышкыны ол боон турар.

«Ньюсдей» деп солунга парлаттынган бо плакат аныяктарны шеригге келдирери-биле бүрүткедириндеп ойталап, тайбың болгаш боо-чепсекти дүжүрери дээш демисежиричe кыйгырып турар.

СЭТА-ныц фотохроникази.

ӨӨРЕНИП,
ХАНДЫКШЫП

Самагалдайның музыка школазында чүе ажыг кижи өөренип турар. Уран чүүлге хандыкшыдыг уруглар баян, фортепиано, чуруулга, хылдыг хөгжүм, хореография салбырларында кичээлден, оларны башкылары өөреткен. Кызылдың уран чүүл училищезинниң доозукчузу Александр Ондар — школаның директору. Д. Данзырын, И. Ондар, А. Сезөөп олар түс-түс салбырларда башкылап. бичиилерин уран чүүлге өөредип, хандыкшыдып турарлар. Түс-түс мергежилдер аайы-биле экп өөренип турарлар школада хөй.

Т. КУНГА.

ЧУРУКТА: школаның өөреникчилери кичээл үезинде.
Авторнуң фотолары.

ШКОЛАНЫ ДООСКАШ...

Профтехөөредилге эргелелиниң сургууллдарының ыры, танцы ансамбліниң концертин бистер, чаа-хөлчүлер, сонуургап көрген бис. Ансамбльдиң удуртукчузу —балет артизи чорааан Сергей Монгуш. уран чүүл удуртукчузу — Сергей Юрьев. балетмейстер — Валентин Попов.

Сургууллдарның бо концерт программазын тургузарынга Ак-Туругнуң № 7 ПТУ-зунуң уран чүүл удуртукчузу, боттывынгыр композитор Бегзи Каадыр-оол чогаадыкчы ёзубиле тывынгыр ажылдаан. Ансамбльдиң концертин көрген уруглар, оолдар аразында: «школаны дооскаш профтехучилищеже кирер-дир, экидир» деп чугаалажып турганы таварылга эвес.

С. ДУГАР-СҮРҮН.

КИНОМЕХАНИК

Эрги-Барлык суурнуң чурттакчылары Культура бажыңынга кино көөрүнге ажок сонуургалдыглаар. Уран-чечен болгаш аңгы-аңгы адырлар аайы-биле кинолар доктаамал болуур. Киномеханик Степан Салчак онгу класстың соонда шериг албанын эрттиогеш. тускай курсту доозуп алган, төрээн суурунда ажылдап турар. Онаашкан ажылынга ол ыызымак, кино пропагандазынче сагыш салып турар. Кино белүмүнге 10 кижини өөреткен. Ол эртиен чылын болгаш бо чылдың бирги кварталының планнарын бүгү көргүзүүлер аайы-биле ажыр күүсеткен.

А. ЕВРОП.
Барыын-Хемчик район.

агаар

Республикага бөгүн көжер булуттаар, чамдык черлерге кезек чаар. Соңгу барыын угланыышкынның хаттың дүргени секундада 9-14 метр чедер. Агаарның температуразы дүне 0-2, хүндүс 13-18 градус чылыыр.

Кызылга көжер булуттаар, чагбас. Агаарның температуразы дүне 1-2, хүндүс 14-16 градус чылыыр.

Кижизидилге темазынга

«КИЖИ БОЛУРУ ЧАЖЫНДАН»

Кижизидер, ылаңгыя эде кижизидер дугайында чугаа соолгу үеде хүнүң эң чидиг айтырыгларының бирээзи болуп турар. Ол дугайында беседалар, лекциялар, илеткелдер, солуу, сеткүүлдерде чүүлдер дээш сургап-суртаалдаар ажылдың янзы-бүрү хевирлери хөй. Бо ажыл кажан-даа соксаш кымнас. Ол харын улам күштелир, нарыылдаар, шыдамыккай чорукту негээр. Чүге дээрге кижизидикчилер хүн бүрүде чаа-чаа аргаларны тып, оларны билдилиг, дээштиг ажыглаарын оралдажыр.

Ийи оол чаңгыс хүн төрүттүнген дижик деп чижекти көрээлинер. Олар чоргек иштиже чыдар өйде чанагаш, ылгап чыдар, эмер, удуур дээнде бот-бодунга ажок дөмей болганнар. Кажан чугаадомаа үнүп эгелээр душта аразында бичии ылгалыш эгелээрлер. Ниити күш-шыдал өзүлдези дөмей, кадык-шыырак доругуп орза-даа, ажымчан талазы-биле чоорту ылгалын, элээди назы түлүүнде, бирээзи сөс дыңнавас. улуг туралыг, каржы, бодуң туттунуп, хынаттының шыдавас «берге» ооп болу берген. Бирээзи топтут-томаанныг, төлептиг, угаан-сарыылдыг болган. 15-17 хар үезинде мындыг ылгалдыг апарган. А чүге? Мындыг таварылгада кижизидикчилерже көрүп, хамыкты мүрнай чылдагаанны ада-иелерден дилээр апаар. Маңаа эмчилериниң түннели бөдәа херек. Уругнуң бөгүнгү угаан-бодал өзүлдезин, төп нерви системазының байдалын шинчилеп тура, уруг не иштинге тыптың эгелээр душта ада-иезинин кадыының байдалы чогуур негелдеге дүжүр турган бе дээрзин көрүп, ону уругнун өзүлдезинге дорт хамаарыштыра бөөр таварылгалар тудар. Чербиниң дузалал школазынга кээп өөренир турар уругларның барык хөй кезиниң психиатр эмчи документилериндe ада-иелерден хамааржыр фактыларны айыткан боор. Моон көөрге, бичии уругнуң кадык өзери ооң психиказынга, угаан-бодалынга дорт салдарлыг болуурун ада-ие кичээр ужурлуг-дур. «Кадык мага-боттуң угаан-бодалы база кадык» деп орус улустуң, «Кижи болуру чажындан» деп тыва улустуң үлегер домактарының тывылган ужуру база ында. Белен эттинмес «берге» кижизидилгелиглерге барымдаа болгу дег еске чылдагаанар база бар.

Ниити өзүлде талазы-биле хажыдыышкын чок, чурттага байдалы эки уругларың аразында база «бергелер» тура бөөр. Мындыг чорук колдуунда-ла ада-иениң талазындан кижизидилгени чаяан айы-биле чоорту бүде бөөр, улгадып келгеш минии бөөр дээр хөөн-биле уруг мырыңай бичии чаш турда-ла чаңчыктырып, угаадыр ажылды сурадып, өйүн эрттиргенинде бооп турар. Уругнуң кижизиг мөзүзүн хевирлээрде бир неделя, бир ай, бир чыл иштинде деп хуусаалар турбас, а эки мөзү доктаамал шыдамыккай чорукка, кээргел болгаш кичээнгейге үндезилеттинген негелдерден хамаарыштыр. Негелдер кампания хевирлиг үзүктелчек. Бөгүн шыңгыы, даарта чымчак, бөгүн хайгааралда, даарта хостуг дээш ышкаш эвес. Бөгүн кижизидилгеге чазыг эрте берген болза, ону бир неделя азы ай эрткенде катаптап турар чоруктуң хайыңдан чамдык «берге» уруглар белеп эттинмейн артып, чурттап турар черинниң айы-биле сан-данзыда кирген бооп турар. Олар-биле ажыл нарын болгаш хөй янзы. Хамыкты мурнай маңаа уругнун амыдырал байдалын, психиказын, ада-иезинге, кижизидикчиларинге хамаарылгазын, сонуургалын кичээнгейлиг өөренип көөрү. чылдагаанны шын тодарадыры дээш чергелиг ажылды чорудар. Элээди назылыг уруг азы ооп кижизидикчилерниң негелдезинге түү дээш өжежип, сургаалдарны «уттуп» турарыл деп чүүлду билип алза чогуур. Чылдагаанны тып алгаш, соруглаңы тодаргайлаар. Чүден эгелээрил, ажылды канчаар углаарыл деп айтырыларга харыылап, дораан хөделдирип эгелээр. Өй-йлеп түзел кылыры-биле хая көрүп, бөгүн биле эртеп хүнү, бо ай биле дөө айны денеп көөр. Аңаа улай түтканнай түүлүнге чедирип, шыдамыккай ажылдаар. Улуг педагоггар А. С. Макаренко, И. К. Крупская, В. А. Сухомлинский олар шын кижизидилгени хамыктың мурнунда кижиниң мөзүг-нүүрүн хундүлеп, кээргеп, болгунун чүрээнге чоок көөр чоруктан эгелээр деп өөредип келгеннер. Шинчилеп уругнуң иштики сеткил-хөөнүн бодунуунга бириктирери, уругну өөртүп, хөй-аъдын кодурери, ооң идегелин чаалап алыры чергелиг психологтуг белеткелди баштай кылып алыр. Ол чокта чеже-даа сургаалдар, негелдерер халас баар.

Эртиг-эвилең чорук-биле хүн бүрүнүң шыңгыы негелделери аралашкак, дүүшкек болуру база албан. Чамдыкта бодунга бүгү харыысалганы албышаан, шыңгыы хемчетлер алы бөөр чоруктар база тургулаар. Ынчалза-даа бо арга колдуунда түнелиш баш бурушгаар билген, тургустунган байдалды шын өөренип көрген таварылгада ейүн бодап улуг дуржулгага даянып, кончуг хаая чорудар хемчег.

Кижизидилгеге эки салдар болгаш үлегер, дагдыныышкын дээш ышкаш эң дээштиг хемчегларын «бергелер»-биле ажылга чөп ажыглаарын чедип ап турарлар бисте хөй. «Амыдыралчы дуржулгазы-биле мөргежээн, угаангыр-сагыңгыр кижилерни дыңнаар, оларның саналын түңнээр, херек» — деп, Л. И. Брежнев профэвилелдерниң XVII съездизинге чугаазынга айыткан. Хөй янзы мергежилдиң кижилери бисти долгандыр чурттап, ажыллап турар. Сураглыг, алдар-аттыг кижилер-биле ужуражылгалар кылып, оларның чоңга билдингир үлегерин ажыглап турар бис. Шиңгыг-даа болза бо чаагай херектиң чаңгыс талалай көөр чорук ам-даа бар. Амыдыралчы дуржулгазы улуг, шаңнал-мактал чок-даа бол, бедүүн, эскертинмес кижилер бистиң аравыста хөй. Оларбиле ажуражылга кылып, дуржулга солчуру харын улам салдарлыг болгу дег. Чижээ, кедээ сууурларга, чамдык коллективтерге. Бүгүзавиледдин телевидениезинде «Сеткилдиң ханызындан» деп дамчыдылга ышкаш, ужуражылганы организастаап, аңаа сураглыг кижилер-биле кады үлегерлиг эштерин, аныяктарны-даа сцеваже чалап, «берге» дирткеннер-биле ужураштырган дижик, чүге дээштиг болбас деп? Аныяк кижини бодуң дооразындан көрүп, ыңнап билир кылдыр кижизидери чугула.

«Берге» кижизидилгелиглерни долгандыр турар бүгүле кижилер хүүзүнда кижизидикчи рольдуг: ажы-чаны, ажылга хамаарылгазы, хепсыны, чугаа-соолу дээш ооңдаа еске. А оран-савапын, эт-септин байдалы, туружу, ары-шевери, эмге-сексилиг база хамаарыш кээр. Херек кырында чогум-на маңаа частыыглар хөй болуп, багай салдар чедире боор. таварылгалар көвүдеп турар. Маңаа үзүп көөрге, кижизидикчилер агартының, аразында чүүй кагжып, шын түңнелге четпейн, ара соксап каап турар. Ада-ие болганчок школага, башкыларга шамнай бергилээр. Бо чорук үндезинин-биле шын эвес.

ССРЭ-нин чогаалчыларының VII съездизинге сураглыг чогаалчы Чингиз Айтматов кижизидилге херээнде эчис сорулгаларны демдеглээш, башкыларга бүгү талының дузазын көргүзер айтырыгны чөптүү-биле көдүрген. Партияның күрүненин сагыш салыышкынының ачызында чоңнуң материалдыг байдалы хүн бүрүде экижип турар. Ол бүгүнү соора ажыглаар ада-иелер акша-шалын, эт-сеп-биле оглун, азы уруун көөргеттинчек. улуг туралыг болурунга чедирип алгаш, сөөлүнде эде сургап чалашкап тургулаар. Хөй-ниити, ада-ие, күш-ажылчы коллективтер чаңгыс аай негелделиг, демниг болза эки. Мынчангаш кижизидилгеге «сөөлүнде», «чүгле бодум», «чүгле школа» дээр хөөнүң хоралыы илдеп.

Бистин ада-иелерде бир ниити частыыг база бар. Уруу азы оглу 15-16 хар чеде бөөрге, ам ажырбас, ажылга күш чедиптер апарды, угааны четчи берди, харын-даа менден артык артемниг кижидир дээш шуут-ла кичээнгейге албастап, сургап, негээрни соксап кааптар. Мынчап моңга олуруп алган аныяк кижи хостуг ажылаар. еске улуг кижилерниң сөзүн херексевес, удурланып, күш дөгээр, боданмас болгулаар. Оол азы кыс назы чедип, өг-бүле тутkан соонда безин кол айтырыгны ыяап-ла ада-иениң санал, чөпшөэрели-биле шиитпирлээр, чээрби хар ырак ашкыже оларны дыңнаар, безин оларның мурнунга хостуг чаңнавас, хөңнү бичее кылдыр кижизидип турар өг-бүлелер шын кылын турарлар.

«Берге» кижизидилгелиглербиле ажылдың чамдык айтырыгларынга хамаарыштыр мээң бодалдарым мындыг. Бодаа болгаш еске-даа кижизидилге айтырыынга хамаарышкан санал, бодалдарын эргим номчукчулар солуп дамчыштыр илередир боор деп идегедим.

К. ЧАМЫЯҢ,
башкы.

«Шынның» шаңналы дээш

ГИМНАСТИКА, ЧАРЫШ, ХҮРЕШ...

Кызыл хоорайның бүдүрүлгелериниң, албан организацияларының спортчу байырлалы, ужуражылгалары найысылалдың культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгының «Хүреш» стадионунга болуп эрткен.

Гимнастарның, мөгелериниң, чүгүруктериниң, спорттуң өскедаа хевирлеринге кирээр ооллар, кыстарның ден-дески, каас чараш колонналарының бажында кызыл тукту Олег Ооржак хөлбеңнедир тудуп алган үнүп кээп, чоргаар базыпкан. Спортчу байырладың эгелээнп бо. Тук туткан, шодак-шуудактыг мөге 1980 чылдың май 1-де тыва хүреш маргылдаазынга шүүлгеш. «Шынның» шаңналын чаалап алган.

«Хүреш» стадионунуң асфальт дээрбээн долгандыр шуушкан спортчу колонналарының иштинде Тываның эң шилиндек спортчулары, күндамыр кижизидилгезиниң дагдыныкчылары бастырып чораан.

Спортчу колонналарның эрткенинде соон дарый спортчу көргүзүглер, гимнастика, чадаг чарыш. өске-даа оюнар удаа-дараа үргүлчүлээн. Ылаңгыя аар шей көдүрениле көрүкчүлерни Евгений Червогривов магадаткан. 145 килограмм штанганы ол хол бажынга чииги-биле көдүрүпкен.

Оюннарның кайызын ол дээр. Спорттуң чайгы сезонунга ажыктаныпга тураскаатказ чадаг чарыш эстафетазы база-ла «Хүреш» стадионунга болуп эрткен. Аңаа будүрүлгенниң, албан организацияларның, дээди болгаш тускай ортумак өөредилге черлериниң, школаларның шилиндек командалары киришкен. Эр улустуң командалары 1500 метр черге чарышкан. Эстафетаның эге киржиктилери 800, ийиги этаптың — 400, үшкүзүнүң — 400, сөөлгү этаптың — 100 метрге чарышкан. Эр улустуң эстафеталынга биргп. ийиги черлерни «Динамо» эки тура спорт ниитилелиниң ийи командазы эзлээн. Херээжен улустуң командаларындан биргп черни уругларның спорт школазының командазы биргп, башкы училищезинин — ийиги, кедээ ПТУ-нуң — үшкү черни эзлээн. Чадаг чарышка школачыларның эстафетазынга биргп черни № 14, ийиги-зин № 14 ортумак школаларның командалары чаалап алганы.

Май 1-де эрткен маргылдаалариның кол өзээ — «Шын» солуунуң шаңналы дээш спорт ниитилелериниң эң шилиндек 32 мөгелериниң хүрежи болган. Тыва хүрешке республикага каш дакпыр шүүлүп чораан Д. А. Ооржак, хостуг хүрешке ССРЭ-нин спорт мастери Б. М. Чөкпек, хоорайның күш-культура болгаш спорт комитединиң даргазы М. Д. Биче-оол олар мөгелериниң хүрежин судыялап эрттирген.

Баштайгы салыгда боттарының удурланыкчыларын Кара-Кат Ооржак, Виктор Хертек, Олег Ооржак, Сергей Дандаа болгаш өске-даа мөгелер октагылаан. Ылаңгыя Сергей Дандаа («Урожай» эки тура спорт ниитилелиниң төлөзөн) чарап, аваңгыр болгаш хей-аъттыг хүрешкен. Бо аныяк мөгеге бир дугаарында спортчу белеткели эки, тыва хүрешке база бедик мергежилдиг болгаш тозап ажыг килограмм деңзилиг, самбо хүрешке бирги разрядчы Анатолий Шишкин («Динамо» эки тура спорт ниитилелиниң төлөзөн) чарап, аваңгыр болгаш хей-аъттыг хүрешкен. Бо аныяк мөгеге бир дугаарында спортчу белеткели эки, тыва хүрешке база бедик мергежилдиг болгаш тозап ажыг килограмм деңзилиг, самбо хүрешке бирги разрядчы Анатолий Шишкин («Динамо» эки тура спорт ниитилелиниң төлөзөн) таварышкан. Олар кайызы-даа эптиг аргаларын ажыглап, хылдың кырынга келип, ачыр-дачыр тутчуп турганнар. Карак чивеш аразында Сергей удурланыкчы эжин дискен караа-биле чөрже дээй ужар кылдыр албаткан. Чаа хүрежин чоруур аныяк мөге аар-даа деңзиндиг мөгелер таваржы бээрге, дегээлээш, ооң соонда долгаптар арганы ажыглаап, онаагларын октап турган. Бо арганы ыяк-ла ажыглап билир кылдыр ол бодун коргускен.

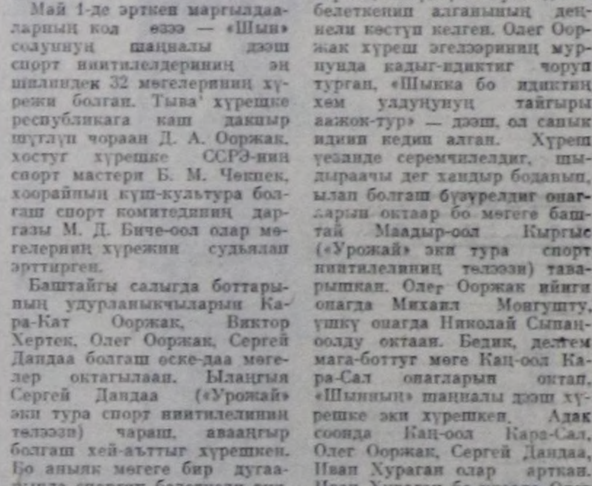
Ийиги салыг үезинде мөгелериниң бөгүнгү маргылдаага белеткенип алганының деңнели көстүп келген. Олег Ооржак хүреш эгелээриниң мурнунда кадыг-идиктиг чоруп турган, «Шыкка бо идиктиң хөм уздуңунуң тайгыры аажок-тур» — дээш, ол санык идини кедип алган. Хүреш үезинде серемчилелдиг, шыдыраачы дег хандыр боданып, ылап болгаш бүүреллиг онаагларын октаар бо мөгеге баштай Маадыр-оол Кыргыс («Урожай» эки тура спорт ниитилелиниң төлөзөн) таварышкан. Олег Ооржак ийиги онагда Михаил Монгушту, үшкү онагда Николай Сыпан-оолду октаан. Бедик, деңгем мага-боттуг мөге Кан-оол Кара-Сал онагларын октап, «Шынның» шаңналы дээш хүрешке эки хүрешкен. Адак соонда Кан-оол Кара-Сал, Олег Ооржак, Сергей Дандаа, Иван Хураган олар арткан. Иван Хураган бо удаада Олег Ооржакты октаан. Сергей Дандаа Кан-оол Кара-Салды база-ла тиилеп алган. Бирги чер дээш арткан ийи мөге хүрешкен. Хостуг хүрешке, самбога ССРЭ-нин спорт мастери, спорттуң национал хевирлериниң РСФСР-ниң спорт мастери Иван Хураган удурланыкчызын октап, шүүлүп үнген. Олег Ооржак, Кан-оол Кара-Сал үшкү-дөрткү черлерни үлешкен.

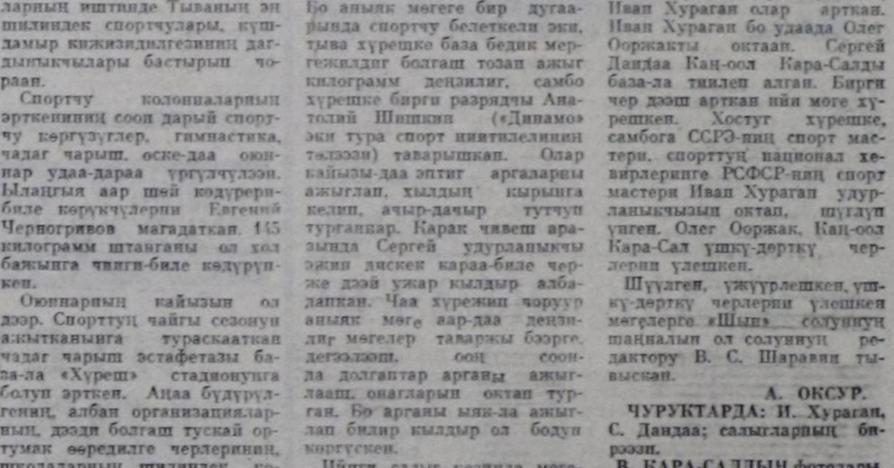
Шүүлген, үжүүрлешкен, үшкү-дөрткү черлерни үлешкен мөгелерге «Шын» солуунуң шаңналын ол солуннуң редактору В. С. Шаравин тывыскан.

А. ОКСУР.

ЧУРУКТАРДА: И. Хураган, С. Дандаа; салыгларның бирээзи.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

КӨРҮКЧҮЛЕРГЕ БАРААЛГАТКАН

Республиканың эң аныяк «Аян» ансамбли Эрзин районга аалдаап барды. Улустуң ырларын, сыгыт, хөөмейин музыкага үдеттиргеш, күүсеткенин көрүкчүлер дыка сонуургаан. Солистер Михаил Айыжы, Кежиктиг Демир-оол орус, тыва. моол ырларны күүседирге көрүкчүлер катап-катап дилеп турган.

Танцычылар Галина Сат, Надежда Иргит, Марина Сарыглар олар ухраин, чуваш, орус танцыларны бедик мергежилдиг күүсеткеннер. «Аян» ансамбль тургустунгаш, ийи-ле чыл болган. Бо аразында ол узун орукту эрттип, РСФСР-ниң болгаш Украинаның улуг-улуг хоорайларынга уран талантызын бараалгаткан.

ССРЭ-нин тургустунганының 60 чылының юбилейинге уткуштур эрзинчилер «Аян» ансамблинин коллективинге чогаадыкчы чедиишкиннерни күзээн.

К. ЛАМАЖАП.

КҮЗЕНЧИГ ААЛЧЫЛАР

Самагалдайның Культура бажыңының чанында Евгений Допуй-оолга улурткан «Калдак-Хамар» деп 10 кижилиг агиткультбригада бо чылдың эгезинден бээр хөй үнүүшкүнерни кылган. Тес-Хем районда совхозтар төптеринің чурттакчылары, ажыл-агыйларның сүт-бараан фермаларының, хойжу бригадаларының ажылнышчылери ол агиткультбригаданың концертин улуг сонуургал-биле көргүлээн.

Бригада бо чылдың бирги кварталының планын ёзугаар Эрзин районнуң төвүнге болгаш ооң совхозтарының төптеринге солун программалыг концертин бараалгаткан.

К. ТАШ-ООЛ.

МАЙ 4-ТЕН 6-ГА ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

МАЙ 4-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Чалыыларның чогаадылгазы. 9.20 — «Дүвүрөөзүнниң ийи үнүү». Уран-чечен фильм. 10.45 — Документалдыг фильмнер программазы: «Урал», «Оттуг чинчилер». 11.30 — Телемедээлер. 11.35 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Беш чыл — кижи бүрүзүнүң херээ». Документалдыг телефильмнер программазы: «Соруктуг», «Оолдарың сен дег болзун», «Бригадир Дмитрий Крецул». 15.45 — Профовилелдер бажыңының улустуң симфония оркестрининиң концерти. Воронежтен дамчыдылга. 16.15 — Леонид Леонов. «Чаза таварышкын». 17.00 — Чүрттүп шөлдериниде. Москва областтың Шатура районунуң ажыл-агыйларында часкы хоюу ажылдарының дугайында. 17.15 — «Пионериягa. салют!». Минск хоорайның пионерлер ордуларының уруглардың бот-тывынгыр коллективтериниң оюну. 18.00 — «Кижи болгаш хоойлу». 18.30 — Бөгүн делегейде. 18.45 — БАМны кылып турар бис.

КЫЗЫЛДАН

19.15 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

19.30 — «Хостаашкын». Киноопопея. 2-ги фильм — «Чаза шавыышкын». 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Правда» солунуң 70 чылынга уткуштур. «Правда» дугайында сөс» деп документалдыг фильмнин баштайгы көргүзүү. Дамчыдылгага солуннуң кол редактору В. Г. Афанасьев киржир. 22.40 — Бөгүн делегейде. 22.55 — 23.10 — С. Рахманиновтуң романстарын ССРЭ-нин улустуң артизи П. Лисициан күүседир.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00—Француз дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 12.30 — Физика. 8-ки класс. Механика болгаш будүрүлгени механизастаары. 13.00 — Ада-чурттуң Улуг дайынының шүлүктери. 13.45— Ада-иелер, силерге. 14.15 — Совет шин чогаалында күш-ажыл темазы. 15.15 — ПТУ сургууллдарынга. Астрономия. Галактикалар. 15.45 — Телемедээлер. 15.55 — 18.15 — Чапсар. 18.15 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.35 —«Чалбыыштыг арыннар». Телефильм. 18.55 — «Азия төвү». Информация-публицистика программазы. 19.10 — Чарлалдар. 19.15 — Телемедээлер. 19.30 — «Отчугаш». Дамчыдылга.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Илбичи Бахрамның салгакчылары». Мультфильм. 20.15 — Кызыл туктуг Кара далай флодунуң ыры болгаш танцы ансамблиниң концерти. 20.40 — «Өң болгаш чыт чок газтар». АКШ-тың химия дайынынга белеткенип турарының дугайында. Автору — политиктиг хайгаракчы Г. Зубков. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 23.00 — «Дашпыкы фильм экраны», «Альбомга арын». Уран-чечен телефильм. (ЧССР).

МАЙ 5-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.35 — Эртенги гимнастика. 8.50 — «Сапык иштинде ыт». Мультфильм. 9.10—«Альбомга арын». Уран-чечен телефильм. (ЧССР). 10.35 — «Кино аян-чоруктарының клуву». 11.35 — Телемедээлер. 11.40 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Сезен чылдарның коммунистери». Документалдыг телефильмнер программазы: «Маховтуң бригадазының автогравы», «Ооң шөлү». 15.35 — «Горизонт». Ленинградтан дамчыдылга. 16.35 — Чүрттар аразының конкурузунуң лауреады С. Иголинский ойнаар (фортепиано). 16.50 — «Горнистер, кыйгыга харыылаңар!» Минскиден дамчыдылга. 17.20 — Күрүненин Н. Осипов аттыг үлегерлиг орус улус оркестрининиң концерти. 17.45 — «Сээң ленинчи библиотекаң», «Партия организациязы болгаш партийжи литература». 18.30—Бөгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН

18.45 — Телемедээлер. 19.00 — «Партияның күштүг чепсээ». Дамчыдылга. 19.25 — Чарлалдар. 19.30 — «Азия төвү». Информация-публицистика программазы.

МОСКВАДАН

20.00 — «Хостаашкын». Киноопопея». 3-кү фильм — «Кол согуушкун угланыышкыны». 1-ги серия. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 22.25 — Совет Армиянын А. В. Александров аттыг ийи дакпыр Кызыл туктуг ыры болгаш танцының үлегерлиг ансамблиниң концерти. Ооң соонда — Бөгүн делегейде. Информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Немец дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 12.30 — Ниити биология. 9-кү класс. Кижиниң тывылганы. 13.00 — ССРЭ-нин тургустунганыдан бээр 60 чылынга. «Чырык орук». 13.50— Шыдыраа школазы. Эгелеп чоруур ойнакчылар класы. 14.20 — «Специализапия болгаш концентрация дээш». Эртем-тайылбырлыг фильм. 14.35 — Дайын чылдарының шүлүктери болгаш ырылары. 15.20 — «Черни дескизи-биле көөрге». Эртем-тайылбырлыг фильм. 15.50 — Телемедээлер. 16.00 — 18.15 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Культура болгаш амыдырал». Дамчыдылга.

МОСКВАДАН

18.45 — «Ранса Стручкова» («Орбита-3»). Документалдыг фильмнин баштайгы көргүзүү. Информация-публицистика программазы.

МОСКВАДАН

20.00 — «Хостаашкын». Киноопопея». 3-кү фильм — «Кол согуушкун угланыышкыны». 1-ги серия. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 22.25 — Совет Армиянын А. В. Александров аттыг ийи дакпыр Кызыл туктуг ыры болгаш танцының үлегерлиг ансамблиниң концерти. Ооң соонда — Бөгүн делегейде. Информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Немец дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 12.30 — Ниити биология. 9-кү класс. Кижиниң тывылганы. 13.00 — ССРЭ-нин тургустунганыдан бээр 60 чылынга. «Чырык орук». 13.50— Шыдыраа школазы. Эгелеп чоруур ойнакчылар класы. 14.20 — «Специализапия болгаш концентрация дээш». Эртем-тайылбырлыг фильм. 14.35 — Дайын чылдарының шүлүктери болгаш ырылары. 15.20 — «Черни дескизи-биле көөрге». Эртем-тайылбырлыг фильм. 15.50 — Телемедээлер. 16.00 — 18.15 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

19.05 — Уругларга фильм. «Цабуня».

МОСКВАДАН

19.20 — «Эртем амыдыралы». («Орбита-3»). 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Билбеспей рульда». Мультфильм. 20.15 —Н. Мясковский. № 21 симфонил. 20.30 —Неделяның спорту. 21.00 — «Үе». Информастыг программа 21.35 — Уран чүүл мастерлери. ССРЭ-нин улустуң артизи Е. Леонов. 23.00 — 00.45 — Бут бөмбүүнге чурттар аразының эш-хуу ужуражылгашкыны. ССРЭ-нин болгаш ГДР-ниң шилиндек командары ужуражыр. В. И. Ленин аттыг Төп стадионнан дамчыдар.

МАЙ 6-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55 — «Горнистер, кыйгыга харыылаңар!» Минскиден дамчыдылга. 9.25 — «Заречная кудумчуда час». Уран-чечен фильм. 10.55 — ССРЭ улустарының ырылары болгаш танцылары. 11.35 — Телемедээлер. 11.40 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Чурттуң телестудияларының документалдыг фильмнер программазы: «Сонгу дээрниң камгалалында», «Идегел парузу». 15.10 — «Орус чугаа». 15.40 — ССРЭнин күрүненин үлегерлиг орус хорунуң концерти. 16.15 — Германияны гитлержи фашизмден хостаан хүнге уткуштур. «ГДР-биле ужуражылга». Киноопрограмма. 16.50 — Шыдыраа школазы». Разрядчылар клазы. 17.20 — «Маршта — чалыылар». 17.50— «Миллионарный ленинчи университеди». «Камналгалыг экономика». Дамчыдылганы — ССРЭнин ЭА-зының корреспондентикежигүнү П. Г. Бунич чорудар. 18.20 — «Хөглүг нотажыгаштар». 18.30 — Бөгүн делегейде. 18.45 — Улустуң аялгалары.

КЫЗЫЛДАН

19.00 — Телемедээлер. 19.15 — «Бөгүн радио болгаш харылзаа ажылдакчыларының байырлалы». Дамчыдылга. 19.40 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

19.50 — «Хостаашкын». Киноопопея. 3-кү фильм — «Кол согуушкун угланыышкыны». 2-ги серия. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 23.20 —Р. Паулстуң Москваның күрүненин сатира театрынга концерти. Ооң соонда — Бөгүн делегейде. Информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Испан дыл. 12.35— Зоология. 7-ги класс. Сарбашкынар. 13.00 — «Солдат фронтудан келген. Уран-чечен фильм. Бижимел тайылбырлыг. 14.30 — «Бистиң сад». 15.00 — «Чер хүнү». Эртем-тайылбырлыг фильм. 15.20 — ПТУ сургууллдарынга. В. И. Ленин Л. Н. Толстой дугайында. 15.50 — Телемедээлер. 16.00 — 18.15 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Мультфильм. 18.45 — «Азия төвү». Информация-публицистика программазы. 19.00 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

19.15 — «Дем каттыжыргазы». Тележурнал («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

19.50 — Киножурнал.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Алым болгаш ооң элчигенчигежи». Мультфильм. 20.15 — «Йөрөөтпеген маадырлыг чорук». Политехниктиг музейге литература кежээзи. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Вальс». Уран-чечен телефильм. 22.45 — 01.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Москва) — «Торпедо». В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң Спорт ордузундан дамчыдар.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

МАЙ 4-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Гобиниң болгаш Хинганны таварты»—9.30, 13.00, 16.30, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: № 12 киночыыны 9.30 шакта, «34-кү дүргене» 10.50, 14.40, 16.30, 18.20, 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ийи амыдырал» 15.00, 19.30 шактарда. «Петровка-38» 18.30, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Карак салба» 15.00, 16.50, 18.40, 20.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Эртенги аътты кижилер» 14.00, 17.00 шактарда.

Редакциянның адреси: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң ораалакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийын амыдырал болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетүүр киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейп барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 905.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00168

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 105 (11903) | 1982 чылдың май 5, среда | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 3 кап.

Чурукчу В. Сачковтуң «Правданың» 70 чылы» деп плакады.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ БОЛГАШ ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

«1982 чылда көдээ ажыл-агый продуктуларын белеткээрин, дүжүт ажаан алыышкынын болгаш 1982—83 чылдың үезинде мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттиреринде хандырарының талазы-биле немелде хемчеглер дугайында» доктаалды СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели хүлээп алган.

Көдээ ажыл-агый продуктуларын белеткээрин, дүжүт ажаан алыышкынын чогуур үезинде чорудар болгаш мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттирер сорулга-биле СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели 1982 чылда көдээ ажыл-агый продуктуларын белеткээрингe, дүжүт ажаан алыышкынын чорударынга, а база ол ышкаш 1982—83 чылдың үезинде мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттирерине колхозтарны, совхозтарны болгаш белеткел организацияларын чогуур үезинде белеткээрин хандырары компартияларының ТК-ларынга болгаш эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдерингe. ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунга, ССРЭ-ниң Кат-погаа ажыл-агыйының министерствозунга, ССРЭ-ниң Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозунга, ССРЭ-ниң Сельхозтехкүркомунга, ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунга болгаш өске-даа министерстволарга, колхозтарга болгаш совхозтарга белдирлерниң, агрегаттарның база артык кезектериң эргежок чугула санныг солчулга фондузун тургузар, техниктиг ажазынадың турум болгаш көжүп чоруур херекселдерин белеткээр, диспетчер харылзаазының ынаныштыг ажыллаарын хандырар, мал ажаалаарын, чем белеткээр цехтерин, склад оран-савазын, силос база сенаж кадагалаар черлерин, кургадылга пунктуларын болгаш оларның дериишкиннерин чогуур үезинде септээринин хемчеглерин алыр;

— ажаан алырының болгаш белеткел пунктуларывче база кадагалаар черлерже сөөртүүнүң үезинде көдээ ажыл-агый продукциязының чидиринии болдурбас талазы-биле хемчеглерни ажылдан кылыр болгаш боттандырар;

— машина-трактор агрегаттарының болгаш комбайнарның ийи эдлеглиг ажылдаарын хандырары-биле ажыл-агыйларга тракторист-машинистерни четчелээр, механизаторларның мергежилин бедидээр, техниканы ажылдаарының, ажаалда-транспорт комплекстерин (отрядтарын) хереглээринге үндезилээр, ажаалда ажылдарын организастаарының мурнакчы аргаларын колхозтарга болгаш совхозтарга шиңгээдирип, ажылдарны бедик шынарлыг чоруткушаан, күш-ажылдың эң бедик бүдүрүкчүлүүн чедип алыры база ажаалда машиналарының күчүзүн бүрүн ажыглаары дээш көдээ ажыл-агыйның механизаторларының социалистиг чарыжын калбартып чорударын хандырар:

— дүжүт ажаалдазын болгаш көдээ ажыл-агый продуктуларын белеткээрин чорудар үеде ажыл-агыйларга шинтиниң чемненилгезин, культурааимдырал база медицина хандырылгазын болур-чогуурубле организастаарын хандырар;

— бызааларны, хаван оолдарын, анай, хураганны, а ол ышкаш күштүң чаш төлүп эң-не хөңү-биле алырынче, шинтиниң малының баш санын өстүрериче, мал ажылының продуктуларын күүгенеге садарының талазы-биле хүлээлгелерин күүседиринче болгаш өстүр азырап, семиртсин дээш хаван база куш оолдарын колхозчуларга ажылчыннарга болгаш албан-хаакчыларга садарып дыка көвүдедиринче углапган хемчеглериң комплекизин ажылдагый бүрүзүнге ажылдан кылыр болгаш боттандырар;

— кыштаглаашкынга кирер бүтүн малды ветеринарлыг шинчип көөрүн, малдың аарыгларын болдурбазы-биле ветеринар-профилактика хемчеглерин чорударын 1982 чылдың ноябрь 1-ге чедир доозар.

1982 чылдың дүжүт ажаан алыышкынын, көдээ ажыл-агый продуктуларын белеткээрин, мал кыштаглаашкынынга белеткелди чедиишкинниг эрттиреринче улапган масса-политиктиг ажылды чогуур үезинде калбартып чорударын компартияларның ТК-ларынга, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдерингe. партияның край, область болгаш район комитеттеринге, автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдерингe база улус депутаттарының чер-чер Советтеринiң күүскомнарынга, профвилел болгаш комсомол организацияларынга хүлээткен. Коммунистерни, чер-чер Советтеринiң депутаттарын, профвилел болгаш комсомол активин, улусчу контролёрларны будүүлгениң эң-не шинтиприлиг участоктарынга шын тааржыштыр тургузарын база оларның ажылын организастаарын хандырар, дүжүттү бүрүн кадагалаарын, дүргеп сөөртүп чедирери болгаш шыпарлыг болбаазырадып кылыры дээш демиселге оларның ролюн база харыысалгазын бедидер.

Тургустуның келген байдалдардан хамаарыштыр көдээ ажыл-агый культураларының дүжүдүн ажаан алырын дүргедедири-биле ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозу, ССРЭ-ниң Сельхозтехкүркому болгаш Орук-харылзаа министерствозу эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери-биле дугурушканын ёзугаар. 1982 чылдың май—августа ажаан алыышкын техниказын чорудуп бээрининг хуусааларын өскертирип болгаш эргежок чугула апарган таварылгаларда дүжүт ажаан алыышкынының үезинде өске эвилелдешкен республикалардан дургулгыг комбайнерлерни Казах ССР-же болгаш РСФСР-ниң күр чер районнарынче чорударын чөпшээрээн.

1982 чылда көдээ ажыл-агый машиналарын бо доктаалда айыткан хемчээлдерге база хуусааларда белеткээп, оларны көдээ болгаш суг ажыл-агыйынга чорудуп бээрин ССРЭ-ниң Күрхандырылга черинге, ажаалда база көдээ ажыл-агыйның өске-даа машиналарын, автомобильдерни, трактор кожугларын, оларның артык кезектерин, аккумуляторларны, металлпродукциязын болгаш четчелээр кылыгларны, резинотехниктиг база электротехниктиг кылыгларны, будүүлге хереглелиниң дериишкиннерин болгаш өске-даа материалдарын будүүлүн үндүүлүн турар ССРЭ-ниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга санаалдаан.

Көдээ ажыл-агый машиналарын, тракторларга, автомобильдерге, ажаалда машиналарынга, трактор кожугларынга артык кезектерни, а ол ышкаш кывар-чаар болгаш өске-даа материалдарны немей белеткээп, көдээ ажыл-агыйга чорудуп бээр талазы-биле опаалдаларны үлетпүр министерстволарынга база ведомстволарга бергеп.

1982 чылдың планында баш удур көрдүнген мал кажааларын база чем белеткээр цехтерни ноябрьдан орай эвес, а силос болгаш сенаж дериишкинчерин, склад оран-савазын 1982 чылдың сентябрьдан орай эвес тударын, чаартыкылырын болгаш ажыглалга киирерин дүргедедиринин эргежок чугула хемчеглерин алырын эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдерингe. ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунга, ССРЭ-ниң Кат-погаа ажыл-агый министерствозунга, ССРЭ-ниң Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозунга база ССРЭ-ниң Сельхозтехкүркомунга санаалдаан. Эвилелдешкен республикаларга кывар-чаар материалдарның сөөртүлгезиниң ай санында графигин доктаадын тургузар.

Дүжүт ажаалдазын хандырары-биле көдээ ажыл-агыйже чорудун турар автомобильдерни, тракторларны, көдээ ажыл-агый машиналарын, артык кезектерни, кывар-чаар материалдарны болгаш өске-даа чүметрин бирги эдлеглиг сөөртүрүн хандырарын Орук-харылзаа министерствозунга, РСФСР-ниң Хем флодунун министерствозунга болгаш Далай флодунун министерствозунга дааскан.

Орук-харылзаа министерствозунга дараазында түүлдерни кылырын хүлээткен:

— чимистерни база ногааларны сөөртүр дүрген чоруур тускай поездилерни чорударын шимчээшкин графигинге баш удур көргеш, ук продукцияны хереглээр пунктуларынга чедирер вагоннарны дүрген чорударын 1982 чылда хандырар;

— орук чанының свёкла хүлээп алыр пунктуларындан чигир свёклазын чигир кылыр загодтарже сөөртүп чорудар вагоннар бээрин хандырар. ону сөөртүрүн 1982 чылдың декабрь 15-ке чедир дооскан турар.

— 1982 чылдың октябрьның 1-ден 1983 чылдың май 1-ге чедир үеде эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдерининң чагыгларын ёзугаар, өске республикаларда, крайларда болгаш областарда белеткээн бөдүүн мал чемперин күштүг болуп турарына удур 50 хуу чингеткен тариф ёзугаар, пресстээн бөдүүн чемнерни вагоннарга долдур чүдүрбээни дээш төгаал тыртпайн колхозтарже, совхозтарже база күрүпенин өске-даа көдээ ажыл-агый будүүлгелеринче сөөртүп чорудар.

Ажыл-агыйларның бедик шынарлыг үрезинии бүрүн четчири-биле уруп алыры, колхозтарга, совхозтарга болгаш күрүпенин өске-даа көдээ ажыл-агый будүүлгелеринге тараа база тараа-бобы культураларының үрезиннериниң магадылал болгаш шилчилге фондуларын тургузары, а ол ышкаш күрүпе курлавырынга соргтуг үрезиннер белеткээринии планын күүседири дээш шынгыы контрольду тургузарын, оларны хереглелиндеи өскээр ажыглаарын болдурбазын, а ол ышкаш кывар база чаар материалдарны туруп турар нормаларга шынгыы дүүштүр камналгалыг чарыгдаарының хемчеглерин алырын эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдерингe. ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунга, ССРЭ-ниң Кат-погаа ажыл-агый министерствозунга, ССРЭ-ниң Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозунга база ССРЭ-ниң Сельхозтехкүркомунга санаалдаан. Эвилелдешкен республикаларга кывар-чаар материалдарын сөөртүлгезиниң ай санында графигин доктаадын тургузар.

Ажаалдазын хандырары-биле көдээ ажыл-агыйже чорудун турар автомобильдерни, тракторларны, көдээ ажыл-агый машиналарын, артык кезектерни, кывар-чаар материалдарны болгаш өске-даа чүметрин бирги эдлеглиг сөөртүрүн хандырарын Орук-харылзаа министерствозунга, РСФСР-ниң Хем флодунун министерствозунга болгаш Далай флодунун министерствозунга дааскан.

Автотрактор парыгынын үүктелиишкин чок ажылдаарын хандырар болгаш чаар материалдарны 1982 чылдың дүжүдүн ажаанга чедир моөнчеп алырын, ажыл-агыйларга нефть продуктуларын ажыглаарын болгаш кадагалаары дээш шынгыы контрольду тургузарын, оларны хереглелиндеи өскээр ажыглаарын болдурбазын, а ол ышкаш кывар база чаар материалдарны туруп турар нормаларга шынгыы дүүштүр камналгалыг чарыгдаарының хемчеглерин алырын эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдерингe. ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунга, ССРЭ-ниң Кат-погаа ажыл-агый министерствозунга, ССРЭ-ниң Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозунга база ССРЭ-ниң Сельхозтехкүркомунга санаалдаан. Эвилелдешкен республикаларга кывар-чаар материалдарын сөөртүлгезиниң ай санында графигин доктаадын тургузар.

Дүжүт ажаалдазын хандырары-биле көдээ ажыл-агыйже чорудун турар автомобильдерни, тракторларны, көдээ ажыл-агый машиналарын, артык кезектерни, кывар-чаар материалдарны болгаш өске-даа чүметрин бирги эдлеглиг сөөртүрүн хандырарын Орук-харылзаа министерствозунга, РСФСР-ниң Хем флодунун министерствозунга болгаш Далай флодунун министерствозунга дааскан.

Орук-харылзаа министерствозунга дараазында түүлдерни кылырын хүлээткен:

— чимистерни база ногааларны сөөртүр дүрген чоруур тускай поездилерни чорударын шимчээшкин графигинге баш удур көргеш, ук продукцияны хереглээр пунктуларынга чедирер вагоннарны дүрген чорударын 1982 чылда хандырар;

— орук чанының свёкла хүлээп алыр пунктуларындан чигир свёклазын чигир кылыр загодтарже сөөртүп чорудар вагоннар бээрин хандырар. ону сөөртүрүн 1982 чылдың декабрь 15-ке чедир дооскан турар.

— 1982 чылдың октябрьның 1-ден 1983 чылдың май 1-ге чедир үеде эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдерининң чагыгларын ёзугаар, өске республикаларда, крайларда болгаш областарда белеткээн бөдүүн мал чемперин күштүг болуп турарына удур 50 хуу чингеткен тариф ёзугаар, пресстээн бөдүүн чемнерни вагоннарга долдур чүдүрбээни дээш төгаал тыртпайн колхозтарже, совхозтарже база күрүпенин өске-даа көдээ ажыл-агый будүүлгелеринче сөөртүп чорудар.

Ажыл-агыйларның бедик шынарлыг үрезинии бүрүн четчири-биле уруп алыры, колхозтарга, совхозтарга болгаш күрүпенин өске-даа көдээ ажыл-агый будүүлгелеринге тараа база тараа-бобы культураларының үрезиннериниң магадылал болгаш шилчилге фондуларын тургузары, а ол ышкаш күрүпе курлавырынга соргтуг үрезиннер белеткээринии планын күүседири дээш шынгыы контрольду тургузарын, оларны хереглелиндеи өскээр ажыглаарын болдурбазын, а ол ышкаш кывар база чаар материалдарны туруп турар нормаларга шынгыы дүүштүр камналгалыг чарыгдаарының хемчеглерин алырын эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдерингe. ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунга, ССРЭ-ниң Кат-погаа ажыл-агый министерствозунга, ССРЭ-ниң Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозунга база ССРЭ-ниң Сельхозтехкүркомунга санаалдаан. Эвилелдешкен республикаларга кывар-чаар материалдарын сөөртүлгезиниң ай санында графигин доктаадын тургузар.

Дүжүт ажаалдазын хандырары-биле көдээ ажыл-агыйже чорудун турар автомобильдерни, тракторларны, көдээ ажыл-агый машиналарын, артык кезектерни, кывар-чаар материалдарны болгаш өске-даа чүметрин бирги эдлеглиг

(Төнчүзү 3-кү арында).

«ПРАВДА» СОЛУНГА

Үндезилекчи, идейлиг сорук киирикчизи болгаш баштайгы редактору Владимир Ильич Ленин чораан солуннуң 70 чылы — кайгамчыктыг юбилейи-биле правдачыларның коллективинге, «Правданың» автор активинге болгаш номчуучуларынга, совет парлалганың бүгү ажылдакчыларынга Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди чүректиң ханызындан изиг бәйзы чедирип тур.

Ленинчи «Правданың» бүгү алдарлыг ооруу бистиң партиявыстың маадырлыг төвүгүзүвиле чарымбас холбаалыг. Бирги номеоинден эгелээш-ле бо солун коллективтиг пропагандист, агитатоо болгаш массаларның организакчызы болуп келген. Ажылчын аңгының, бүгү ажылчы чоннарның эге-ажыктаоын болгаш күзелсоруун, олардың революсчу чүтүлүүн ол чайгылыш чокка илергейлеп турар.

Бүгү чеди он чылдарда «Поазда» бүгү делегейге төвүгүүр ужуо-дузалыг болуушкуннарның идепкейлиг кижизинчизи болуп келген. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилелгези база ажылчыннарның болгаш тараачыннаоның кижи төөлгетен төвүгүүнде баштайгы күүсүнүн — Совет Социалистиг Республикалар Эвилелин тургузао дээш могаг чок демиселди ол чоруудуп турган. Адаччуттың Улуг дайбаның чылдарында «Поазда» элесказаның дайынчы турган. Коммунистиг паотиянең удуртулгазы-биле санчыпаңгай социалистиг ниитилелди тургускан совет улустун өндүр чаагай чедиишкиннеринге солуннуң киирген үлүг-хуузу улуг.

Өлүм чок ленинчи өөредигниң, боттуг социализмниң чедиишкинниринiң болгаш артык күштүүнүң чалбыштыг болгаш могаг чок пропагандизи, империалистиг идеологияга, оппортунизмге болгаш ревизионизмге удур эптеш чок демиселчи болганы-биле «Правда» бедик ат-алдарны чедип алган.

«Правда» солун — партийжи болгаш бүгү улустуң хөй-ниитизи саналгонал илередилгезиниң ёзулуг индири-дир. Бистиң бүгү парлалгавыста ышнаш, «Поавдада» СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төвүгүлүг шиитпирлеорин чедиишкинниг боттандыраорынга, он биирги беш чылга болгаш ниитизи-биле 80 чылдаога төлевилеттинген социал-экономиктиг эң улуг программаларны күүсединиринге илиг бээринден, партийжи публицистиканың чепсектери-биле совет кижилерни идейлиг бүзүрелдиг болурунче, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнге болгаш ниитилел мурнунга бедик харыысалгага кижизидериндеи артык чугула сорулга бегүн чок.

«Правданың» хүлээлгези — идеолоогтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды сайзыраңгайдырынга, амыдырал-биле, коммунистиг тургузуушкүннүң практиктиг, сорулгалаорын шиитпирлээри-биле он харылзаазың бүжыглаарынга бүгү хемчег-биле идиг бээри болуп.

Солун болза, совет улустуң төвүгүлүг ажыл-херектерин чыыткыланыыр болгаш бүзүрелдиг чедиишкиннерин, чоннарның бүгү улустуң хөй-ниитизи саналгонал илередилгезиниң ёзулуг индири-дир. Бистиң бүгү парлалгавыста ышнаш, «Поавдада» СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төвүгүлүг шиитпирлеорин чедиишкинниг боттандыраорынга, он биирги беш чылга болгаш ниитизи-биле 80 чылдаога төлевилеттинген социал-экономиктиг эң улуг программаларны күүсединиринге илиг бээринден, партийжи публицистиканың чепсектери-биле совет кижилерни идейлиг бүзүрелдиг болурунче, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнге болгаш ниитилел мурнунга бедик харыысалгага кижизидериндеи артык чугула сорулга бегүн чок.

«Правданың» хүлээлгези — идеолоогтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды сайзыраңгайдырынга, амыдырал-биле, коммунистиг тургузуушкүннүң практиктиг, сорулгалаорын шиитпирлээри-биле он харылзаазың бүжыглаарынга бүгү хемчег-биле идиг бээри болуп.

Солун болза, совет улустуң төвүгүлүг ажыл-херектерин чыыткыланыыр болгаш бүзүрелдиг

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТӨП КОМИТЕДИ

ДЕЛЕГАЦИЯ КЕЛГЕН

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Совет чазактың чалааның ёзугаар Никарагуа республиканың Национал хосталганың сандиножу фронтузунуң Национал удуртулгазының кежигүнү, Национал катап тургузуушкуннуң чазаанын удуртулга чөвүлелиниң координатору, революция комендантызы Даниэль Ортега Сааведрага удурткан күрүне делегациязы албанның аян-чорууп кылып май 4-те Москвага чедип келген.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихонов, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары К. У. Черненко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары Б. Н. Пономарев, албанның өске-даа кижилери аалчыларны аэродромга утказаннар.

(СЭТА).

ТӨЛЕПТИГЛЕРНИ ДЕПШИТКЕН

Мугур-Аксы

Мөңгүн-Тайгада «Малчын» совхозтуң үш дугаар хойжу бригадазының малчыны, ында партия эге организациязының секретары К. С. Бораранны кады ажылдап турар эш-өөрү район Совединиң депутадының кандидадынга бир эр-сеткилдиг депшиткен.

Кан-оол Сааевич ажыл-агыйның дуржулгалыг хойжуларының бирээзи, ооң түңнелинде багай эвес көргүзүглиг болуп турар. Бо чылын чүс баш төрүүр хойга оваапгыр 95 хураганны ол менди камгалап алган.

Бригаданың коммунистери болгаш хойжулары шиитиниң малының баш санын өстүрер, продуктулуун бедидеп дээш бүгү күжүн салып, ак сеткилдиг ажылдап келгеннер, ынчангаш бердинген онаалдаларны күүседип турарлар.

УЛУСЧУ ПАРЛАЛГА

Бөгүн календарьда база бир байырлал. Совет парлалганың хүнү. СЭКП ТК-ның дайынчы органы — «Правда» солуннуң үнүп эгелээнинден бээр 70 чыл ою. Чеден чыл дургузунда чоннуң болгаш партияның херээнге ол шынчы бараан болуп келген. Ооң үнүп делегейниң миллион-миллион кижилери дыңнап турар. Ынчангаш бо чылдагы Парлалга хүнү ийи дакпыр байырлал болганы-биле онзагай.

«Делегейде эң хөй помчуп турар чурт». Ындыг үнелеште бөмбүрзектиг улустарны бистиң чуртувуска берген Парлалга Совет Эвилелинде ажылчы чоннарның калбак индири апарган.

Совет парлалга Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың мурнунда туруп турар парын болгаш белеп эвес сорулгаларны, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга чонга СЭКП-ниң политиказын тайылбырлап, ажылчы чоннуң планныг оваалдаларны күүседиринче хаара тудуп, мурнакчыларның дуржулгазын нептередиринге улуг рольду ойнап турар.

Совет парлалганың күжү — чон-биле харылзаазында. Ол чоннуң калбак индири болдурбушаан, миллион-миллион кижилерни бодунче хаара тудуп турар. Ынчангаш Парлалга хүнү бүгү чоннуң байырлалы апарган. Чүгле «Шын» солунга безин республиканың ажылчы чоннарындан чылда 6000 ажыг чагаалар кээп турар. Оларның хөй кезии солуннуң арынарынга үнүп турар. «Шын» солуннуң арынларында малчыннарның-даа, эртемденнериниң-даа чагааларын номчуп болгур. Тыва бижикчилер бодунуң солуннуңуң арынга ажыл-агыйга чедишкиннер болганы четпестерден айтыда, амыдыралда болуп турар чугула айтырыгларны көдүрүп, ону шиитпирлээриниң аргаларын айтып, чон-биле сүмележип турар апарган. Чижээ: чүгле бо чылдың эгезинде безин Ак-Довурак хоорайда ажылчын С. Судак эрге-хоойлу дугайында, Өвүрде «Торгалыг» совхозтуң директору Тапов Монгуш болгаш «Ак-Чыраа» совхозтуң экономизи Тадар-оол Тыртый-оол Ак-Чыраа девискээриниң бойдус-байлааның сөөлгү чылдарда үрелип турарының, ону камгалап алырының аргаларының дугайында, Чөөп-Хемчик районда саанчы Алдын-кыс Монгуш коммунист кижиниң атаалдарының болгаш арын-нүүрүнүң дугайында айтырыгны көдүргеннер. Ол айтырыгларга хамаарыштыр ажылчы чоннуң чагаалары бо хүннерге чедир үзүк чок кээп турар.

Бистиң чуртувустуң хөй национадлыг өг-бүлези, ооң аксы-дүңма республикаларының эң хеймери—Совет Тыванның ажылыпчылери ССРЭ-ниң тургустунганындаа бээр 60 чыл болур юбилейин ажыл-агыйга чедишкиннииг үткууру-биле хайныышкынныг белеткенип, хүн бүрү бедик коргүзүглерни чедип ап турар. Ажыл-агый болгаш ажылчын коллектив бүрүзүнде социалистиг чарыш калбарып, бедиткен хүлээлгелерни алгылаан. Ол болгаш ооң-даа өске амыдыралда хүн бүрү болуп турар чугула болуушкуннар дугайында «Шынның» чүге-чүс көдээ болгаш ажылчын корреспондентилери бижип турарлар. Бо чылдың 4 айларында безин редакцияның адрезинге 2400 хире чагаа келген. 125 чаа автор немешкен. 740 хире бижикчи—«Шынның» доктаамал бижикчилери.

Парлалга байырлалын тавариштыр эң идепкейлиг авторларны адаары күзенчиг. Оларга дарган Бичe-оол Сат. экономист Данзын-оол Маадыр-оол, малчын Чечек Сади, механизатор Шүүкү Девек, гидротехник Санчы-Мидип Сотнам, эртемден Василий Бичe-оол, чогаалчы Александр Даржай, юрист Анай-оол Ажы, партия ажылдакчызы Аваа Монгуш, культура ажылдакчызы Бичe-оол Доюндуп, башкы Көк-оол Чамыян, ажылчын Самданчап Хертек, тудугжу Чүддүм-оол Донгак, совхоз директору Бичe-оол Монгул-оол болган өскелер-даа хамааржыр.

Парлалга коллективтери кылып турар ажылының түңнелин шүгүмчүлекчи ёзубиле көрүп, хүнүнү негелдезинге дүүштүр ажылдаары негеттинип турар. Солун амыдыралдың чидиг айтырыгларын ооп эртпес, бисти дүвүредип турар айтырыгларны хөй-ниитиниң шииткелинге киирер, коллективтиг санал-оналды өөренип көөр, четпестерге удур шыңгыы шүгүмчүлелди чорудар ужурлуг. Ол дээрге бистиң бурунгаар шимчээшкинниивиске шаптыктаар чорукту чок кылыр дээш, амыдыралга чаа, мурнакчы түүлдерни чедип алыр дээш демисел-дир. Хөй санныг номчукчуларның чагаалары, санал-оналдары, негелде-хомудалдары бижикчилер-биле сыгый харылзаанын болгаш солун арынга чаа темаларның төнчү чок үнер дээш.

Журналистиг, ажылчын болгаш көдээ корреспондентинин хүндүлүг хүлээлгези чүл дээрге, хүн бүрүнүң парын болуушкуннарын чонга тайылбырлаары, совет кижилерниң чогаадыкчы күш-ажылын, оларның үнелиг эгелээшкиннерин, үлегер-чижээн мергенi-биле эскерип, ол бүгүнү парлалгага дээштиг кылдыр чыыры болур. Түс-түс кижилерниң, бригаларның будүүлгелериниң чедишкиннеонин, мөөнцеттинген бар дуржулгазын бүгү улустуу болдурары — бистиң хөй санныг бижикчилеривистеп хамааржыр дээрзин база айтыры чугула. Ынчангаш чер-черинiң партия, совет, профвилел органнары корреспондент постуларының ажылчын болгаш көдээ корреспондентилерниң хүндүлүг ажылынга таарымчалыг байдалды тургузуп, оларны бүгү талазы-биле деткиир ужурлуг.

СПОРТЧЕ САГЫШ САЛЫЫШКЫН

СЭКП обкомунуң хуралдаар залынга СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партия Тыва обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин-биле республиканың күш-культура болгаш спорт комитединиң, спорт ниитилелериниң, ВЛКСМ обкомунуң болгаш хооркомунуң, профобл-чөвүлелдиң, ДОСААФ обкомунуң ажылдакчылары-биле ужуражылгазы болуп эрткен. Партия обкомунуң, хооркомунуң, республиканың Чырыдыышкын министерствозунуң удуртукчу ажылдакчылары аңаа киришкен.

«Күш-культураның болгаш спорттуң массалыын улам ынай көдүрер дугайында» СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын боттандырарының айтырыгларынга Г. Ч. Ширшин доктаагаи. Күш-культураны болгаш спорттуң хөгжүдерининге таарымчалыг байдалды тургузуп, ооң материалдыг базазының быжыгын турарын демдеглевишаан, массалыг чорукту хандырарынче болгаш спортчуларның мергежилин улам ынай бедидеринче активтиг кичээнгейин одуг угаан.

Маргылдаалаларны эртиреринеи аки организастаарынче, ооң культуразын бедидеринче кичээнгейни салыры чугула. Харыылап турары хереэ, тренер кадрларның шилилгезин экижидери, күш-культурага ажыттынчилерниң массадыг киржир черлери болур спорт залдарының, стадионнарның, шөлдериниң ажыглалын экижидер дээш спорт ажылдакчыларының харыысалгазын бедидер херек. Күш-культура болгаш спорттуң улам хөгжүдер дээш профвилел болгаш комсомол ажылдакчылары, өөредилге черлериниң болгаш школаларның башкылары идепкейлиг ажылдаар ужурлуг.

СЭКП обкомунуң V пленумунуң доктаалын, республиканың культуразын болгаш спортту хөгжүдериниң хемчеглерин боттандырар талазы-биле күш-культура болгаш спорт ажылдакчыларының, профвилел болгаш комсомол активиниң тодаргай сорулгаларынга хамаарыштыр партия обкомунуң секретары Д. Б. Ооржак чүве чугаалаан.

(Бистиң корр).

Эш О. Б .Тас-оолду Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Көдээ корреспондент ажылын идепкейлиг күүседип турары дээш Кызыл районда «Х Улуг хурал» совхозтуң малчыны эш Опаа Бай-кара-евич Тас-оолду Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕҢДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1982 чылдың май 4.

Бөгүн — Парлалга хүнү

ЛЕНИНЧИ ЧАҢЧЫЛДАРГА ШЫНЧЫ

Россияның шаандагы пайысылалы—Петербургка В. И. Ленинниң үндезилеп тургусканы ажылчыннарның хүннүң үнер аажык солуну «Правданың» үнүп эгелээнинден бээр ам чеден чыл болуп турар.

«Правда» ан эгезинден тура-ла революстуг демиселге, инитилелдиң бүгү амыдыралынга бодунуң туружун Ленинниң тодаратканы ёзугаар барымдаалап келген. Ол бол-за солун чүгле коллективтиг пропагандист болгаш коллективтиг агитатор эвес, харын база коллективтиг организаккы болур ужурлуг дээн айтышкын-дыр.

«Правда» ол ленинчи үндезин принциптерни Россияга революстуг чаа көдүргүүшкүнүң, ажылчы чоннарның калбак массаларының политиктиг демиселче оттуп турганының үелеринде болгаш большевиктер партиязының пролетаржы хүрээлеңнерни организастап, сырый каттыштырып турган үезинде-даа хажык чок барымдаалап турган.

«Правда» баштайгы базымнарындан эгелээп, большевик партияның хүрээлеңин өстүрүп бижыглаарынга, ажылчы чоннарның калбак массаларыбиле харылзааны ханыладырынга идиг берип турган. Солун парлаар акша-хөреңгини чыыры, ону нептередири, фабрика, заводтарга чедирери резолюстуг демиселче чаа-чаа ажылчыннарны хаара тударының дээштиг хевири боол турган. Баштайгы үеде солуннуң 40 муң экземплярын тарадып турган, ынчалза-даа чамдык номерлерниң саны 60 муң экземпляр чедип тургулаан. Солунну долгандыр хөй санныг ажылчын корреспондентилер чыылган. Олар чоннуң амыдыралының аңы-бүрү боюнда ажылчыннарның хаара тударының дээштиг хевири боол турган. Баштайгы үеде солуннуң 40 муң экземплярын тарадып турган, ынчалза-даа чамдык номерлерниң саны 60 муң экземпляр чедип тургулаан. Солунну долгандыр хөй санныг ажылчын корреспондентилер чыылган. Олар чоннуң амыдыралының аңы-бүрү боюнда ажылчыннарның революстуг күзелсоруунуң болгаш демиселиниң ёзулуг илередикчизи кылдыр нептерей берген.

Солун ажылчын аңгыга бүрүү-биле даянып турган. Чогум-на ооң ачызында солун каргыс шагдааларның доктаамал истеп сүрүүшкүнүнден чайлаар, революцияның херээн болгаш пролетаржы күштерниң чаңгыс эвин бижыбиле камгалаар аргалыг боол турган. Солун Октябрьның социалистиг Улуг революциязын белеткээн, тиилелгелиг дооларына болгаш Совет эрге-чагыргаңы догунадыл тургузарынга шиитпирлиг рольдуг болган.

Улуг Октябрьның тиилелгезининң соонда «Правда» Россияның ажылчы чоннарының төөгүлүг тургузукчу ажылажын болгаш чүртка ан баштайгы социалистиг чаартылгаларны кылганын бижип көргүзүп орааладжып турган. Ол В. И. Ленинниң айтышкыннарын чайгылыш чокка чедип ап келген. Ол, Советтер чүртүнүң индустриализастаашкынга чедиишкиннерин, көдээге колхозчу тургузугунуң быжыы-биле тиилээнин, чоннуң амыдырал-чуртталгазының улам чаагайжышкынын, эртемниң болгаш культураның хөгжүлдезин бодунуң үүлдериңге көргүзүп турган. Солун совет улустуң гитлерлиг фашизмге удур дайынга төөгүлүг тиилелгени чедип алырынга идиг кылып, экономиканы улам-на хөгжүдүрүнүң тургузукчу ажыл-ижиниң чедиишкиннериниң дугайын бижип, совет эртемниң болгаш техниканың делегейге эң-не мурнуку одуругже үнгенин чырыдып турган. «Правданың» арыннары—СЭКП-ниң, хөй миллион совет кижилерниң коммунизм дээш демиселиниң эң солун чыл демдеглелдери-дир.

«Правданың» тугунда—ийи Ленин орден болгаш Октябрь революциязы орден чайнап турар. Марксизм-ленинизмниң пропагандалаарынга, ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезинге, совет улусту ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунче, социалистиг Ада-чурттуң камгалаарынче мобилизастаарынга солуннуң шылгараңгай ачы-хавыязын ол бедик шаңналдары-биле демдеглээни билдингир.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң он бирги беш чылда болгаш 90 чылдарга-даа айыткаңы планнарын публицистикаңың дузазы-биле амыдыралга боттандырарынга идиг кылып, совет кижилерни күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көрүүнге болгаш инитилел мурнунга бедик харысалгалыг болурунга кижизидиринден артык чугула соруга бүгү-де совет парлалгада ышкаш, «Правда» солунда база ыңдыг.

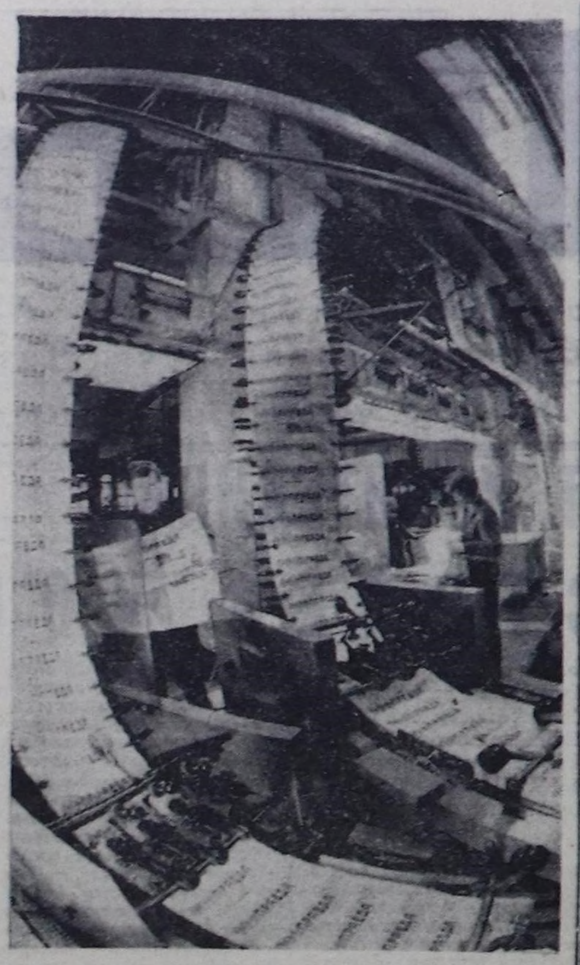
«Правда» ССР Эвилелининг ам болур 60 чылынга белеткелди калбак-биле чыридып турар. Ол болуушкунга холбаштыр солун ленинчи национал политиканың боттанышкынының болгаш ооң бүгү делегейге улуг ужур-дузазының дугайында үүлдерни парлап, экономиканы, эртемни болгаш культураны хөгжүдүрүнге оң бөст республикаларның шупгузунуң чедиишкиннериниң дугайында очерктерни болгаш корреспонденцияларны үндүрүп, улустарның чаңгыс аптиг өг-бүлезининң дугайында. Советтер чүртүнга чурттаар аас-кежиниң дугайында чагааларны парлап турар.

«Правда» солуннуң ан чугула угланышкыны—делегей амыдыралын, СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнеңиң тайбың күзээн даштыкы политиктиг шугумун калбаа-биле чырыдары. Марксизм-ленинизмниң болгаш пролетаржы интернационализмниң чайгылыш чок үндезининге коммунистиг болгаш ажылчын партияларның делегейниң революстуг шимчээшкининге бузулбас чаңгыс эвиниң улуг ужур-дузазын көргүзүп турар. «Правда» тайбыңны бижыглаарының идеяларын камгалап, тайбыңга удур дайзынарның үүлгедиишкиннерин сойгалап, энне дайзынырак империалистиг күштерниң. Барыын чүк чурттарының, хамыктың мурнупда АКШ-тың милитаристиг бөлүктериниң боо-чепсекти, ыланғыя ядролуг чепсекти эндере бүдүреринче чүткүлүн илередип, буруу шаап турар.

«Правда» солун номчукчулар, автор активи-биле, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилери-биле харылзаазын улам калбартып турар. Солуннуң хары угда үнер ортумак тиражы 10.7 миллион экземпляр. Москвадан аңгыда, ону 47 хоорайларда парлап турар. Номчукчулар конференцияларын үргүлчү кылып турар. Чылда редакция 500—600 муң чагааларны ап турар.

СЭКП Төп Комитединиң дайынчы органы —«Правда» совет парлалганың мурнуку одуруунда. Ол кажан-даа партияның идеелдиг дузалакчызы боон келген болгаш болуп-даа турар, ол—бүгү улустуң индирип, партийжи шугумунуң чайгылыш чок нептередикчизи. Солуннуң 70 чыл юбилейи—ССРЭ-ниң инитилелполитиктиг амыдыралынга чугула болуушкун, бистиң бүгү парлалгавыстың байырлалы.

Иван ВОРОЖЕЙКИН.
«Правда» солуннуң кол редакторунуң оралакчызы.

Ленинградчылар-даа, хоорайның аалчылары-даа Социалистическая кудумчулап бар чорааш, 14 дугаарлыг бажыңның чанынга доктаай дүжер. Аңаа революция мурнунда «Художественная печать» деп типография турган чүве-дир. Ында тургустунган мемориалдыг самбырада «1912 чылдың май 5-те (апрель 22-де) большевиктерниң «Правда» солунунуң баштайгы номери маңаа үнген» деп бижик бар.

Ол үеден бээр чеден чыл эрткен. Ленинниң үндезилеп тургусканы партияның ол дайынчы органы улус чоннуң сонуургалын чаалап албышаан. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының музейининиң залдарында экспонаттар үк солуннуң эрткен орууң тоожуп турар. Парлалганы үндезилеп тургусканнар аныяктар мурнунга аңаа чүве чугаалап турарлар.

Амгы үеде чурттуң кол солунун Москвадан Ленинградче фототелеграф дамчыштыр чорудуп турар, аңаа чүс-чүс муң экземплярга парлаттынар.

«Правданың» тиражы 10 миллион экземпляр ажып турар.

ЧУРУКТА: «Правда» солуннуң типографиязында.

В. ВЕЛИКЖАНИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

«Хүндүлелдиң Демдээ» орденниң эдилекчизи «Шын» солуннуң баштайгы номери 1925 чылда үнүп эгелээн. Бөгүн «Шынның» үнүп республиканың бүгү булуннарында ыңнап турар. Солуннуң номер бүгүдезин номчукчулар четтикпейн мапап турар, ам ооң бир үнер тиражы 18 муң четкен.

ЧУРУКТА: тудугжу Виктор Онанда чаа солун.
В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

САННАР БОЛГАШ ФАКТЫЛАР

Парлалганың амгы байырлалы онзагайы-биле ылгалдыг, бистиң парлалгавыстың үндезилекчизи—«Правда» солун 70 харлап турар. Ол үениң дургузунда ленинчи «Правда» делегейде ың массалыг солун апарган.

* * *

Бистиң Коммунистиг партиявыс массалыг информация болгаш пропагандаңың чепсектерин экижиделиринче болгаш сайзыраңгайжыдарынче доктаамал кичээнгейни салып турар. Бистиң чуртувуста 14 муң хире хүн бүрүнүң парлалгазы үнүп, 212 төп болгаш тус-тус черлерниң ном үндүрер черлери, телевидение болгаш бүгү-эвилелдиң радиозу, 250 телерадиостудиялар ажылдап турар.

* * *

ССРЭ-ниң улустарының 55 дылдарында 159 республика, 325 край, область болгаш округ, 704 хоорай, 2983 район солуннары, автономнуг республикаларның болгаш областарның 97, 3182 хөй тиражтыг база 620 колхоз солуннары үнүп турар. Оларның бир үндүрер тиражы 176 миллион экземпляр ажып турар.

* * *

Солуннарның корреспондент активи өзүп орар. Редакциялар бир хүнде-ле номчукчуларның 200 муң хире чагааларын ап турар.

* * *

Массалыг информацияның болгаш пропаганданың чепсектериниң системазында 100 муң журналистер ажылдап турар. Оларның иштинден 30 муң кижи күрүне шаңналдары-биле демдеглеткен, Совет Эвилелиниң Маадыры болгаш Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты парлалганың 31 ажылдакчыларынга тывыскан.

* * *

ЮНЕСКО-нуң санаавы-биле, парлалганың болгаш үндүрүп турары номнарының база өчүлгазының саны-биле ССРЭ — делегейде бирги черни эзлеп турар. Бистиң чурттуң авторларының 2500 хире номнары чыл санында-ла делегейниң 50 чурттарында үнүп турар.

* * *

ССРЭ-ниң Журналистер эвилели бодунуң хүрээленинде 75000 кежигүнерни хаара тудуп турар. Дыка хөй журналистер эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларының кежигүннери болгаш кежигүннеринге кандидаттар, крайномнарның кежигүннери болуп турар. 10 журналистер ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаты, 96 журналистер эвилелдешкен республикаларның Дээди Советтериниң депутаттары.

* * *

Амыдыралдың чугула болуушкуннарын эгиттиргээринге парлалганың киржилгезининг база бир ноя хевири — беш чылдың чугула объектилеринге журналистер эвилелиниң маттышкан летучкаларын эртирери апарган.

М. ГОРЬКИЙ — АЖЫЛЧЫН КОРРЕСПОНДЕНТ

ЧЭЭРБИ чылдар үезинде «Ленинградская правда» «Литературулуг капсырылгаз-биле айда ийи катап үнүп турган. Харын аңаа А. Толстойнуң, Ю. Тыняновтуң, О. Форштуң, Б. Пастернактың, Н. Тихоновтуң номчукчуларга билдингир апарган дыка хөй очерктери, чечен чугаалары, шүлүктери көстүп келгилээн. 1928 чылдың апрель 7-де үндүрүлгеге «Сактыышкыннардан» деп эге адаанга М. Горькийниң «Эрткен үеден» деп чечен чугаазы парлаттынган. Чечен чугааның эге сөзүнде М. Горький ону «Красная заря» деп завод солунче чоруткапын бижээн. Заводтуң ажылчын корреспондентилери ол чечен чугааны «Ленинградская правдага» парлаарын сүмелээн.

Горькийниң чечен чугаазы завод солунунче үүге чеде бергенил?

«Красная зарянның» баштайгы номери 1927 чылдың ноябрь 5-те—Улуг Октябрьниң 10 чыл ооюнуң бүдүүзүнде парлаттынып үнген. Солуннуң алды арнында күш-ажылчы коллективтиң амыдыралының дугайында материалдар. Редколлегияның бир хуралынга ажылчыннар өөрүшкүнү Горький-биле үлежир деп шиитпир үндүрген.

Соррентоже чагааны шупту демнежип чогаатқан. Ону мынчаар эгелээннер: «Хүндүлүг Алексей Максимович. Силерже Ленинградтың телефон заводунуң «Красная заря» солунунуң ажылчын корреспондентилери бижип тур. Бистер — заводтуң ажылчынары амгы үеде заводтуң парлалга солунун үндүрдүвүс». Оон ыдай ажылчын корреспондентилериң шимчээшкининиң болгаш ажылчыннарның чечен чогаалга сонуургалының улгатканының дугайында чугаалап турар. Чагаа солунга улуг эвес хемчээлдиг чогаал бээрин дилээп дилегбиле доозулган.

Оон харызын алгаш, кызыл хаяжылар чогаалчыга ол-ла дораан харылааннар: «Эргим хүндүлүг Алексей Максимович, февраль 5-те чагааларыңы алдывыс. Силериң чагааларыңы завод солунунга парлаптарга, өөрээп сеткилиристи ылередир сөстер тыппас-тыр бис. Оон-биле кады... Силерже солуннуң баштайгы номериниден эгелээп бүдүн комплектиня болгаш долдурары-биле ажылчын корреспондентиниң карточкаларын база чоруттувус. Ону долдургаш бисче чорудуңар. Силер бистиң ың ынак болгаш хүндүткелдиг ажылчын корреспондентивистиң санынга кирер силер».

Удаваанда ол чагаага харынны Соррентодан алганнар. Долдурган анкетаны болгаш «Эрткен үеден» деп чечен чугааны чагаа-биле кады чоруткан. Ынчан-на чечен чугаа болгаш Горький-биле чагаалажышкын «Ленинградская правда» солуннуң арыннарынга кестүп келгилээн.

Чечен чугаада сагыш-сеткилди хайыктырып кээр мындыг одуруглар бар:

«Кижи бүрүзү улуг-улуг ажыл-херектерни кылыптар күзелдиг апарган үеге чедир ам чурттап келген-дир мен, көрүү тур мен,—кылып турлар ышкажыл! Ындыг болганда мен часпаан-дыр мен: өөр кырында кайгамчык хүүлгаазын үүлдерни кижиниң бодундан өске кым-даа кыдыш шыдавас деп чүвени, ооң күзел-соруу болгаш угаан-бодалының ачызы-биле чер кырында бүгү чаагай үүлдер кылдынар деп медереп билип турда, чогум-на ынчан кижи онзагай, эки».

Ол чечен чугаада пролетариаттың улуг чогаалчызы чаа, социалистиг инитилелдиң кижизининг, өндүр чаагайын, ында «улуг-улуг ажыл-херектерни кылыр күзел-соруу» тыптың келгенин көргүскен, чогаалчының аңаа идегели улуг. «Красная заря» солуннуң редакциязы. Заводтуң чурукчузунуң чурааны хүндүлүг ажылчын корреспондент Алексей Максимович Горькийниң чуруун эң-не көскү черде чалап аскан. Редакцияга чагаа эңмежок көөр. Бижик кагар машинага тода чараш хап каан-даа, хол-биле далаш бижээн-даа чагаалар көөр-ле. Оларда шеткерден, салбырлардан чаа медээлерни, чедиишкиннер болгаш четпестер-даа дугайында ажыт-чажыт чокка бижээн боор. Ол ышкаш ында шагда Горькийниң чаңчылын ёзугаар «литература пеги» — заводтуң «Хаяа» деп чечен чогаал каттыжышкынының кежигүннери эдилеглиг кичээнгейдерге чыглып келгеш, чогаалдар сайгарып, ижин-кара чок чугаалажып турардар.

«ЛИТЕРАТУРНАЯ РОССИЯ» солундай.

ПАРЛАЛГАНЫҢ БАЙЫРЫНГА

Майның база чаагай хүнү—
Парлалганың байырында
Бижикчилер, номчукчулар—
Бистер сеңээ аян тудаал,
Үнген хүннүң херели дег
Алдынналдыр хереледенген
Үжүк-бижик — башкызыс—сен.

Авыралын алган хаммас.
Эргим төрээн, хүндүлүг сен —
Эвилелдеп, сурган баштаар,
Эки, бакты ылган айтыр
Эртемден-даа, адыгжы-даа.
Сылдыс, шолбан хереливден
Чырык орук, кежиг тывар.
Шынап шынчы сөстериңден
Чыргал, кежик, алдар тывар.
Чырык хүннүң буяны дег,
Чырыын, чылыын хайырлан кээр
Ленинчи «Правдавыс»
Идегелдиг солунувус
— Чырыы, чылыы, шынчы сөзүү
Чыда ышкаш откүт болзун!

Л. ЧАДАМБА.

НОМЧУКЧУЛАРГА ЧЕДИР

Репортаж

ПАРЛАЛГА хүнүнде типография коллективиниң дугайында репортаж бижиир даалга алгаш, типографияның цехтерин шуптузун кезип көрүп, кижилериниң кылып, бүдүрүп турар ажыл-херээ-биле каксы-даа бол таныжып аптар ёргалыг болдум. Сөөлгү чылдарда ында өскерлиишкиннер бар апарган чорду. Чамдык цехтер делгемчий берген. Чурук кылыр чер аңгы бажыңны делгем өрээлдерин эзлепкен. Өске-даа дузалал өрээлдер немешкен.

— Бижип алыңар — деп, ында парторганизация секретары Владимир Яковлевич Голубков чугаалаай, блокновдун ажып алды. — Бирги кварталдың түннели-биле эң эки көргүзүг парлаар цехте болган. Олар бүдүрүлге планын 113,3 хуу күүселткен-дир. Ол цехтен кызыл вымпелди З. М. Чашухинаның бригадазы чаалап алган. Дараазында черде цехтерлээр пех-дир. Ында план күүселдези —110 хуу. Н. В. Корнипскаяның бригадазынга кызыл вымпелди тывыстывыс. Ол кварталда өрүлге пегиниң коллективи база багай эвес ажылдаан чүве. Цех бүдүрүлге планын 105 хуу боттандырган. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаты В. Х. Доржунуң бригадазы квартал планын 103,8 хуу күүселткеш, кызыл вымпелди алган. Ажыл-херээвис кысказы-биле чугаалаарга ындыг ийин.

Ол саннар Коммунистиг күш-ажыл бүдүрүлгези деп бедик атты бистиң республикага бир дугаарында чаалап алган улуг коллективтиң кижилериниң чаңгыс демниг, тура-соруктуг күш-ажылының тодаргай барымдаазы болур. Бо бүдүрүлге черинде ак сеткилдиг, шудургу ажыл-ижи, амыдырал-чуртталгазында төлептиг ажы-чаңы-биле макталдыг, күш-ажылдың хоочунары хөй. Оларны үүлге чаңгыс цех — өрүлге пегинден безин көрүп болур чорду.

Хоочуннардан мастер Антонина Матвеевна Ерахтина, номнар чыскаап турар Галина Павловна Жарова олар аныяктарның дагдыныкызы хүлээлгезин эки күүседип, төлептиглерниң төлептиглери болуп турарын цех начальниги Р. К. Ооржак чугаалады. Цехтиң аныяк ажылчыннары Степан Адыг, Нина Ховалыг, Раиса Монгуш «Шын» солуннду, Лада Кондрашова, Василий Кобылин, Марита Тойлутоол «Тувинская правда» солунну чыскаап турарлар.

— Солуннуң бир номериң үндүрүп, ону чагаалардан номчукчуларга чедир кылыры — кончуг нарын технологтуг ажыл. Номер бүрүзүн үндүрериңге хөй кижи киржип турар. Корреспондент материалды бижип каар, оон ону килдис эргелекчизи номчаап, секретариаттың ажылдакчызынга берип каар. Ол солуннуң македин тургускап, ону типографияга аппаары-биле үндүрүкчүге берип каар. Ол бодунуң эзлеңзинде өрүкчүге дужаар. Өрүттүнген материалдарны солун чыскаакчылары хүлээп алыр. Оон соонда корректорлар, дежурный, редактор номчуур. Солунну частырыг чок кылдыр номчаап, чырыкче ат салгап, парлакчылар парлап дооскан соонда районнарже чорудар. Чаңгыс номер парлап үндүрер дээш чеже кижи киржир-дир, санап көрүңер. Бистер, солун чыскаакчылары, ажылывысты шалыпкын, эки шынарлыг кылыр дээш бүгү күжүвүстү салып турар бис—деп, аныяк ажылчын Степан Адыг кыска тайылбыр берди.

Цехтиң бригадаларының аразында чарышты организастааны эки. Бирги кварталдың түннелинде Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады В. Х. Доржу бригадирлээн номчыскаакчылары тиилекти болганнар. А апрельдиң түннелиниде Зоя Доңчун-оол, Галина Бобарыгина, хоочун өрүкчү Раида Ивановна Заворотная олар чарыштың тиилекчилери кылдыр санатканнар.

Республика типографиязының коллективи Парлалга хүнүн шак мындыг күш-ажылчы белектерлиг үткүп алганнар.

Ш. ДОРЖУ.

СОЛУН АРНЫНГА ЧУРУК

СОЛУН бүрүзүнүң чурук каасталгазы оон ажыдында база бир кол черни эзлеп турар.

Мен үр чылдарда «Шын» солунга фотокорреспондентилеп ажылдап келдим. Мээң ажылымга бөдүүн кижилер, ажыл-ишчилер боттары үнелеп бээрге, кончуг өөрүүр чораан мен. Бир катап болган мындыг таварылганы бөгүнге чедир сеткилим ханып сактыр болгаш чурук тырттырган саныма ону бо-ла бодап келир мен.

Таңды районда «Кызыл партизан» колхозка хөй кыргылдазын тырттырып турган мен. Чурук эки композиялыг, шыпарлыг болзун дээш кызыдыпла турган мен. Оон кадында социалистиг чарыштың мурнакчыларын болгаш кыргылданың хоочун мастерлерин база утпас дээш ол-бо талазындан тырттырып-ла турдум. Ол аразында мээң чанымга фуфайкалыг кара эр кылаштап келгеш:

— Кончуг шын-дыр —диди.

— Чүү шын?—деп айтырарымга,

— Маңаа тургаш, тыртканың кончуг шын болду—диди.

Сөөлүнде солунга ол чурук шынап-ла чараш кылдыр үнген. Эң-өөрүмден мактал-даа алган мен.

Композиция талазы-биле кошкак, багай шыпарлыг чурук солунга үнүп келирге, азы солун арнынга хүлээп албайн барганда, улус мурнунга кончут-ла эвчок болур чүве. Бир катап «Алдан-Маадыр» совхозтуң мурнакчы бир хойжузунуң коданынга чеде бергеш, малчын Кара-Дагның бедигээжинге хөй кадарып чорда, чуруун тырттырып алган мен.

Чедип келгеш плёнканы чуггаш, көөрүмге солунга үндүрер аргажок болган. Чылдагазны чүл ёзорге, аппаратың объективин чырыкка эмин эрттир үр тудушкан болган мен. (Ынчан экспонометр чок турган). Бедик черге чурук тырттырарда объективти чырыкка үр түтпас деп чүвени сөөлүнде билип, ол малчынга бүрүүм миннип, катап чурукка тырттырган мен.

С. ФЕОКТИСТОВ,
хоочун фотокорр.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ БОЛГАШ ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

(Төнчүүу. Эгези 1-ги арыда). тудуп тургаш, тараа болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый продуктуларын сөөртүр чүүк автомобильдериниң дүн-хүн чок ажылдаарын организастаарын чүгула деп көрген.

Септелге ажылчыннарының, механиктериң, автоколоннаалар начальниктериниң болгаш автоажыл-агыйларының диспетчерлериниң, а ол шыгаш колхозтарның база ажыл-агыйлар аразының бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының тарааны, өске-даа көдээ ажыл-агый продуктуларын, силосту база сенаж массазын болгаш өске-даа мал чемин сөөртүү-биле командировкалап келген чолаачыларының ортумак шалыңының 75 хуузун, ынчалза-даа кол ажылдап турар черинiң шалыңының хемчээлинден эвээш эвээш командировкалап турган үезинде арттырарын көрген. Соң-биле чергелештир командировкалап келгеннерге чем өртээн болгаш чурттаар чер хөлөзинiн төлевес.

1982 чылдың тараазын болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа продуктуларын сөөртүү-биле улуг чүүк сөөртүр автомобильдерге болгаш прицептиг автомобильдерге (автопоездилерге) ажылдаан чолаачыларга шалыңының 25 хуузу чедир немелде шаңнай акшаны тыпсырып доктааткан. Доктаатты-ган ажылчын үезинiң дургузунда эвлеп үүдүп эдлеп санында канчаар күүседип келгенiн барымдаалап турган, шаңнай акшаны саналар.

Тараазы болгаш чигир сөөлгазын комбайннардан белеткел пунктуларынга чедир ийи эдлчегде (чаңгыс машиналыг ийи чолаачыга) сөөртүр чолаачыларга оларны шаңнаары-биле мурнунда көрген хемчеглерге немей хонукта 20 шак дургузунда үзүк чок ажылдааны дээш шалыңының 20 хуузун, а РСФСР-нiн Кара хөрөүнүг аъес зоназынга, Сибирьге, Уралга, Ортаа болгаш Адакы Волгага база Казах ССР-нiң күр черлиг районнарынга тараа сөөрткен чолаачыларга шалыңының 40 хуузу чедир төлээри эвилелдешкен республиканың Министрлер Чөвүлелдериниң чөпшээрээн. Шаңнал акшаны хонук даалгазын күүседип турарын база дараазында хонукта ажылдаары-биле автомобилиниң бүдүн-бүрүн дужаалганын өөренип көрүп, саналар.

Бо докталда көрдүнген шаңналдарны чолаачыларга бөөрии оларның командировкалап келген бүдүрүлгелериниң база организацияларының тодарадыр. Колхозтарның болгаш совхозтарның автомобиль чолаачыларының эдлчегде даалгазын барымдаалап турган, оларның эдлчегде даалгазын тодарадыр.

Тараа болгаш тараа-бобы культураларын, картофельди, хөй чылдыг сигеннериң үрезиннерин, хөвеңни, силос болгаш мал чеминiң культураларын ажаарынга киржип турган трактористер-машинистерге болгаш өске-даа механизаторларга ажыл-агыйда тургустунган сезон үлүүн күүсеткен дээш, дужүттү чидириг чок эки шынарлыг ажаганы дээш 2—4 пептнер чедир тарааны халас бөөр.

Комбайннарга болгаш өске-даа ажаалда агрегаттарынга ажылдап турган өске кижилерге-даа тарааны дараазында хемчээлдиг кылдыр бөөрии көрген: трактурга ажылдап турган тракторист-машиниске 80 хуу хемчээлдиг кылдыр, тракторист-машинистиң комбайнга азы өске-даа агрегатка ажылдап турган дузалакчызынга — тракторист-машиниске берген тараанның 70 хуузун, ажаалда агрегадын септеп турган септекчи-мастерге ол ажаалда агрегаттарынга ажылдап турган тракторист-машинистерге берген тараанның ортумаа-биле 50 хуузун. Оон-биле чергелештир тракторист-машинистиң болгаш өске-даа ажылчынның күзелин барымдаалап оон алыр тараазының өртээн садын алыр өртээн бүгаар акша-биле берип болур.

РСФСР-нiң Кара хөрөүнүг аъес зоназының, Сибирьнiң, Уралдың, Ыраккы Чөөн чүктүң база Казахстанның күр черлериг районнарының ажыл-агыйларынга тараа бастырын, ону кестирип турган, тракторист-машинистерге баштайгы 7 хонукта, а өске артканын районнарга культура бүрүзүн массалыы-биле ажаан турган үеде баштайгы 5 хонукта дүжүттүң болган ажаалдавың кандыг-даа байдалдыы хамаан чокка 05 километрмү тарааны бөөрии, горох незилдезинiң үезинде — ажааттынган гектар чер бүрүзү дээш 1,5 килограмм чедир тарааны бөөрии көрген. Тарааны совхозтарга болгаш күүненiң өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң бөөр нормазын эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелиниң чөпшээрээн.

Картофельдың, погааларның, чимистериниң, виноградтың, болгаш бахча культураларының 10 хуузун совхозтарның доктаамал ажылдап турар ажылчыннарынга, а ол шыгаш ол культураларны ажаарынга хаара туткан ажылчынарга планнаттынган өртээн бүгаар, үүрмектеп садар өртээдең улгаттырбайын 1982 чылда садарын совхозтар болгаш күүненiң өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң директорларынга чөпшээрээн.

Совхозтар болгаш күүненiң өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң ажылчынарынга бо докталл бүгаар көрдүнген шаңналларны ажыглаарын колхозтарга сүмелээн.

Сиген, саван, силос, сенаж белеткелинде, кылымал мал чеми бүдүрүлгезинде хаара туттунган ажылчынарга немелде төлевир кылдыр оларның белеткээн сигенiниң болгаш силозунуң 10 хуузун, саваңының 20 хуузун халас бөөрии, хууда малдыг совхозтар күүненiң өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң доктаамал ажылчынарынга планда көрдүнген өртээ-биле садарын совхозтар болгаш күүненiң өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң директорларынга 1982 чылда чөпшээрээн.

Тракторлар болгаш машиналар ажыглаттынмас черлерден сигенни хол-биле белеткеп турар ажылдакчыларга кескен сигенниден 50 хуу чедир бөөрии (халас) совхозтар, ыяш ажыл-агый болгаш өске-даа күүне бүдүрүлгелериниң директорларынга чөпшээрээн.

Ажаалда-транспорт комплекстериниң (отрядтарының) ажылдакчыларының дүжүтту кыска хуусаалларда болгаш чидириг чок ажаан алыр-тарматталдыг сонуургалын күштелдирер сорулга-биле 1982 чылда совхозтарга болгаш күүненiң өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң комплекстериниң (отрядтарының) ажылдакчыларының күш-ажылының төлевирин комбайннарда азы өске ажаалда агрегаттарында ажылдап турар трактористмашинистериниң херек кырында ажылдап алганының ортумак хемчээлин (класс дээш немелдеин кииpбейн) барымдаалап болгаш автомобиль чолаачыларындан ажыглаттынган республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң чөпшээрээн. Ажаалда агрегаттарының техниктиг ажаалдазын кылып турар эдикчи-мастерлерниң, ажылчынарының база комплекстиң (отрядтың) составынга өске ажылдар кылып турар тракторист-машинистериниң ажыл төлевириниң хемчээлин ол ажылдакчыларга көрдүнген тарифтиг ставкаларының болгаш ажаалда агрегадында ажылдап турар тракторист-машинистиң тарифтиг ставказының хамаарыжылгазын барымдаалап тодарадыр.

1982 чылда колхозтарга болгаш совхозтарга ажылдың эң не улуг куженишкин негээр үелериниде көдээ ажыл-агый ажылдарынга база тараа хүдээп алыр бүдүрүлгелерге болгаш свёкла хүлээп алыр пунктуларга ажылдаары-биле хоорайларның, ажылчын суурларның база көдээ чуртталга черлериниң күш-ажыл кылып шыдаар чонун, а ол шыгаш, доктаалда айыттыйган бүдүрүлгелериниң ажылдакчыларындан, механизаторларындан болгаш автомобиль чолаачыларындан ангыда, үлетпүр, транспорт болгаш өске-даа бүдүрүлгелериниң ажылчынарын, трактористмашинистерин болгаш өске-даа механизаторларны база автомобиль чолаачыларын хаара тударын эвилелдешкен республиканың Министрлер Чөвүлелдериниң чөпшээрээн.

Ажаалда ажылдарынга хаара туттунган ажылчынарның болгаш албан-хаакчыларның бодунуң кол ажылдаар черинге ортумак шалыңының 50 хуузун арттырар деп доктааткан. Оон-биле холбаштыр хонук шүүдели болгаш квартира хөлезинiн дээш оларга акша төлевес.

РСФСР-нiң болгаш Казах ССР-нiң күр чер районнарынга ажаалдага киржип келген тракторист-машинистерге болгаш тракторист-машинистерниң дузалакчыларынга ол районнарга комбайнарга ажылдап кылырының сезон нормазын күүсеткеннерге — 10 центнер чедир тарааны, а сезон нормазын күүсетпээннерге, комбайнарга сезон нормазын оларның канчаар күүсеткенiн барымдаалаап, совхоз директорунуң азы колхоз баштаар черинiң шинтирлээни-биле оон эвээш хемчээлдиг тарааны күүненiң садып алыр өртектерин бүгаар туда саналыга-биле садарын колхозтарга, совхозтарга болгаш күүненiң өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң чөпшээрээр эргени РСФСР-нiң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш Казах ССР-нiң Министрлер Чөвүлелиниң берген.

Күскү тарыга чорудар чөр чардырып база күскү тарыга чорудуп турар трактористмашинистерге, а ол шыгаш эрте часкы чер аидарылгазынга киржип турар тракторист-машинистерге доктаалда көрдүнген хемчээл бүгаар тарааны 1982 чылда садарын совхозтарга болгаш күүненiң өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң чөпшээрээн.

Тараа хүлээп алыышкынының хуусаазын кызырар соруга-биле оон кирип эгелээн үезинден 1982 чылдың декабрь 1-ге чедир ону чорудар эргени РСФСР-нiң болгаш Казах ССР-нiң Министрлер Чөвүлелдериниң тывыскан. Күр черлер районнарынга элеваторларда болгаш тараа хүлээп алыр бүдүрүлгелерде чүдүрүкчү ажылчынарның кылган бүгү ажылдары дээш күш-ажыл төлевирин ажылдан кылыышкынының нормазын 100-тен 105 хуу күүсеткен турда—15 хуу, 105-тен өрү 110 хуу чедиргенде — 30 хуу, 110 хуудан өрү күүсеткенде — 50 хуу бедиткен распенка-биле чорудар.

Көдээ ажыл-агый техниказын садып алырынга, мал фермаларының техниктиг хаңдырылгазының пунктуларының, автомобильдериниң база тракторларның турар ажык шөлдериниң, тараа кургадыр черлериниң, хаалгыг шаңнарның, тараа шыгжамыларының болгаш тараа калгалаар шөлдериниң, саваларның, катчымнс, ногаа продукциязын хүлээп ап, арыглаар серилериниң болгаш пунктуларының, артык кезектер складтарының, гаражтарының, а ол шыгаш көдээ ажыл-агый техниказын эптеп кылыр пехтериин тудунга болгаш квартылгазынга чарыгдаар үр хуусаалыг акша чөлүнүн чамдык колхозтарга, совхозтарга болгаш күүненiң өске-даа көдээ ажыл-агый база белеткел будурүлгелериниге онза херек таварылгаларда тыпсырын ССРЭ-нiң Күрбанкызынга чөпшээрээн.

Дээди середилге черлериниң студентилерин (бирги болгаш доозар курстардан аңгыда) болгаш тускай ортумак середилге черлериниң үстүкү курстарының (доозукчу курстардан аңгыда) сургуулдарын, а ол шыгаш профессионал-техниктиг училищелериниң (ортумак профтехучилищелерден аңгыда) сургуулдарын. 1982 чылдың көдээ ажыл-агый ажылдарынга онза чугула таварылгада бир ай хуусаадан ажыг эвес үеде хаара тударын эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниге чөпшээрээн.

Көдээ районнарга азы белүк районнарга, а ол шыгаш областарга, крайларга болгаш автономнуг республикаларга 1982 чылдың тараа болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый продуктуларының дүжүдүн ажаан алырының болгаш сөөртүлгезинiң үезинде автоколоннаалардың база өске-даа транспорт салбырларының 10 хонук санында ажылының түнелдерин бүгаар тыпсыр шилчир. Кызыл туктарны акша шаңналлары-биле калы ССРЭ-нiң көдээ ажыл-агый Министерствозу биле чогуур республикаларның профавилелдер чөвүлелдериниң дуржулгазы бүгаар тургузарын эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниге саналдаан.

«1982 чылдың көдээ ажыл-агый продуктуларының дүжүдүнүң автомобиль сөөртүлгезинiң тергиинiң» деп хүндүлүг атты үлүс депутаттарының край, өбласть Советтериниң, республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң күүсконнарының хүнүлел бижиктерин тыпсырып-биле калы тургузарын эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниге сүмелээн.

1982 чылдың дүжүдүнүң ажаан алыышкынын болгаш көдээ ажыл-агый продуктуларының белеткелдерин чорударыга бедик көргүүлгелерин хандырган тракторист-машинистерге, ажылчынарга болгаш специалистерге садарыбиле чиик автомобильдерни рынок фондуларындан колхозтарга, совхозтарга болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниге үндүрүп бөөрии эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниге саналдан турар.

1982 чылдың дүжүдүнүң ажаан алыышкынын чорударынга үндүрүп берген материал-техниктиг курлавыларның шыгыы кампалгазын хандырарын эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниге, ССРЭнiң Көдээ ажыл-агый министерствозунга, ССРЭ-нiң Чимис болган погаа ажыл-агый министерствозунга, ССРЭ-нiң Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозунга, ССРЭ-нiң Белетткелер министерствозунга болгаш ССРЭ-нiң Сельхозтехүркомитединге даскан.

Доктаалда көрдүнген онаалдаларның күүселгезинге контрольду тургузарын ССРЭнiң Үлүсчү контроль комитединге даскан.

1982 чылдың дүжүт ажаалдазынга өй-шаанда белеткенир болгаш ону организастыр чорудар база 1982-83 чыдарның мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттирер талазы-биле өске-даа хемчеглерни СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭнiң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалында айыткан.

СЭКП-нiң XXVI съездизиниң шинтирлерин удуртулга болдургаш, партия, совет, көдээ ажыл-агый, профэвилел болгаш комсомол организациялары, колхозтар болгаш совхозтар, үлетпүр болгаш транспорт организацияларының көдээ ажыл-агыйны улам ыныай көгжүдер, 1982 чылда дүжүт ажаалдазын чидирит чокка чорударын, күүненiң тараа болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый продуктуларын садарының планнарын долдур болгаш ажыр күүселдирип база 1982-83 чыдарның мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттирериниң талазыбиле сорулгаларны чедиишкинниг күүседиринче бүгү күштү мөөнүзер дээринге бүзурелди СЭКП Төп Комитединiң болгаш ССРЭ-нiң Министрлер Чөвүлели илергейлээн.

ХОМУДАЛДАР ТУРБАЗЫН ДЭЭШ

Тыва АССР-ниң үлетпүр будүрүлге коллективтеринде ажылдың ажыктыын болгаш оон шынарын бедидер талазы-биле үнелиг эгелээшкиннер улуг деткимчени ап, планны база социалистиг хүлээлгелерни ажыр күүседиринге чаагай салдарны чедирип турар. Ынчангаш эгелээшкиннериниң бирээзи Ростов областың мурнакчы будүрүлгелериниң: «Хожудап турарлар чок ажылдаар» деп кыйгырыы болур. Ону республиканың будүрүлгелеринде чөптүү-биле ажыглап, ында кирген түүлдерни социалистиг чарыштың негелделеринге киирип, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап турар үлетпүр будүрүлге черлери бисте дыка көвүдээн.

Шак ындыгларның бирээзинге «Тыва коммунэнерго» коллективи хамаарыжыр. Ында партия, комсомол, профэвилел организацияларының будүү-биле шинтээдип, оон негелделерин амыдыралга боттандырар, чаңгыс-даа хожудап турар цех, бригада, кижилер чок болдурар дээш боттуг ажылдарны кылып келген. Ростовчу системаны будүрүлгеге шинтээдип алыр дээш чоруттунган ажылдарның ачызында «Тыва коммунэнерго» коллективи социалистиг чарышка удаа-дараа тиилекчи болуп келген. Оон тодаргай херечээн болза, 1981 чылда Тываның үлетпүр будүрүлгелериниң аразында чарышка тиилекчи болганы-дыр. Күш-ажылчы чедиишкиннерни дээш он коллективиже СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профобласовүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл ымпелин тывыскан.

Хүлээлгеде негелделерниң канчаар күүсеттиниң турарын көөрде, социалистиг чарыштың ай, квартал түнелдерин барымдаалап турар апарган. Оларның бирээзинде хүнде будүрүкчүлүг ажылдаары, дериг-херекселдерни долу күүзүү-биле ажыладыры, ай болгаш квартал бүрүзүнде планнарның кол экономиктиг көргүзүлгелерин чедип алыры болур. Участоктарның болгаш бригадалардың ажылының түнелдерин үш чыл бурунгаар ыяшкаш бир ай эвес, а неделя санында чугаалажып көөрү, четпестерни ылеёдирип дужаалганын өөренип көрүп, саналар.

Бо докталда көрдүнген шаңналдарны чолаачыларга бөөрии оларның командировкалап келген будүрүлгелериниң база организацияларының тодарадыр. Колхозтарның болгаш совхозтарның автомобиль чолаачыларының эдлчегде даалгазын барымдаалап турган, оларның эдлчегде даалгазын тодарадыр.

Тараа болгаш тараа-бобы культураларын, картофельди, хөй чылдыг сигеннериң үрезиннерин, хөвеңни, силос болгаш мал чеминiң культураларын ажаарынга киржип турган трактористер-машинистерге болгаш өске-даа механизаторларга ажыл-агыйда тургустунган сезон үлүүн күүсеткен дээш, дужүттү чидириг чок эки шынарлыг ажаганы дээш 2—4 пептнер чедир тарааны халас бөөр.

Комбайннарга болгаш өске-даа ажаалда агрегаттарынга ажылдап турган өске кижилерге-даа тарааны дараазында хемчээлдиг кылдыр бөөрии көрген: трактурга ажылдап турган тракторист-машиниске 80 хуу хемчээлдиг кылдыр, тракторист-машинистиң комбайнга азы өске-даа агрегатка ажылдап турган дузалакчызынга — тракторист-машиниске берген тараанның 70 хуузун, ажаалда агрегадын септеп турган септекчи-мастерге ол ажаалда агрегаттарынга ажылдап турган трактористерге берген тараанның ортумаа-биле 50 хуузун. Оон-биле чергелештир тракторист-машинистиң болгаш өске-даа ажылчынның күзелин барымдаалап оон алыр тараазының өртээн садын алыр өртээн бүгаар акша-биле берип болур.

РСФСР-нiң Кара хөрөүнүг аъес зоназының, Сибирьнiң, Уралдың, Ыраккы Чөөн чүктүң база Казахстанның күр черлериг районнарының ажыл-агыйларынга тараа бастырын, ону кестирип турган, тракторист-машинистерге баштайгы 7 хонукта, а өске артканын районнарга культура бүрүзүн массалыы-биле ажаан турган үеде баштайгы 5 хонукта дүжүттүң болган ажаалдавың кандыг-даа байдалдыы хамаан чокка 05 километрмү тарааны бөөрии, горох незилдезинiң үезинде — ажааттынган гектар чер бүрүзү дээш 1,5 килограмм чедир тарааны бөөрии көрген. Тарааны совхозтарга болгаш күүненiң өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниге бөөр нормазын эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң чөпшээрээн.

Картофельдың, погааларның, чимистериниң, виноградтың, болгаш бахча культураларының 10 хуузун совхозтарның доктаамал ажылдап турар ажылчынарынга, а ол шыгаш ол культураларны ажаарынга хаара туткан ажылчынарга планнаттынган өртээн бүгаар, үүрмектеп садар өртээдең улгаттырбайын 1982 чылда садарын совхозтар болгаш күүненiң өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң директорларынга чөпшээрээн.

Тракторлар болгаш машиналар ажыглаттынмас черлерден сигенни хол-биле белеткеп турар ажылдакчыларга кескен сигенниден 50 хуу чедир бөөрии (халас) совхозтар, ыяш ажыл-агый болгаш өске-даа күүне бүдүрүлгелериниң директорларынга чөпшээрээн.

Ажаалда-транспорт комплекстериниң (отрядтарының) ажылдакчыларының дүжүтту кыска хуусаалларда болгаш чидириг чок ажаан алыр-тарматталдыг сонуургалын күштелдирер сорулга-биле 1982 чылда совхозтарга болгаш күүненiң өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң комплекстериниң (отрядтарының) ажылдакчыларының күш-ажылының төлевирин комбайннарда азы өске ажаалда агрегаттарында ажылдап турар тракторист-машинистериниң херек кырында ажылдап алганының ортумак хемчээлин (класс дээш немелдеин кииpбейн) барымдаалап болгаш автомобиль чолаачыларындан ажыглаттынган республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң чөпшээрээн. Ажаалда агрегаттарының техниктиг ажаалдазын кылып турар эдикчи-мастерлерниң, ажылчынарының база комплекстиң (отрядтың) составынга өске ажылдар кылып турар тракторист-машинистериниң ажыл төлевириниң хемчээлин ол ажылдакчыларга көрдүнген тарифтиг ставкаларының болгаш ажаалда агрегадында ажылдап турар тракторист-машинистиң тарифтиг ставказының хамаарыжылгазын барымдаалап тодарадыр.

1982 чылда колхозтарга болгаш совхозтарга ажылдың эң не улуг куженишкин негээр үелериниде көдээ ажыл-агый ажылдарынга база тараа хүдээп алыр бүдүрүлгелерге болгаш свёкла хүлээп алыр пунктуларга ажылдаары-биле хоорайларның, ажылчын суурларның база көдээ чуртталга черлериниң күш-ажыл кылып шыдаар чонун, а ол шыгаш, доктаалда айыттыйган бүдүрүлгелериниң ажылдакчыларындан, механизаторларындан болгаш автомобиль чолаачыларындан ангыда, үлетпүр, транспорт болгаш өске-даа бүдүрүлгелериниң ажылчынарын, трактористмашинистерин болгаш өске-даа механизаторларны база автомобиль чолаачыларын хаара тударын эвилелдешкен республиканың Министрлер Чөвүлелдериниң чөпшээрээн.

Ажаалда ажылдарынга хаара туттунган ажылчынарның болгаш албан-хаакчыларның бодунуң кол ажылдаар черинге ортумак шалыңының 50 хуузун арттырар деп доктааткан. Оон-биле холбаштыр хонук шүүдели болгаш квартира хөлезинiн дээш оларга акша төлевес.

1982 чылда өске республикалар, крайлар болгаш областарның колхоз, совхозтарынче, а ол шыгаш республика, край, өбласть иштинге өске районнарже ажаалда ажылдарынга киржири-биле чорун дужаалганын өөренип көрүп, саналар.

Бо докталда көрдүнген шаңналдарны чолаачыларга бөөрии оларның командировкалап келген будүрүлгелериниң база организацияларының тодарадыр. Колхозтарның болгаш совхозтарның автомобиль чолаачыларының эдлчегде даалгазын барымдаалап турган, оларның эдлчегде даалгазын тодарадыр.

Картофельдың, погааларның, чимистериниң, виноградтың, болгаш бахча культураларының 10 хуузун совхозтарның доктаамал ажылдап турар ажылчынарынга, а ол шыгаш ол культураларны ажаарынга хаара туткан ажылчынарга планнаттынган өртээн бүгаар, үүрмектеп садар өртээдең улгаттырбайын 1982 чылда совхозтарга

Бижикчиге сөс

«РАЗВЕДЧИК»

ОН СЕС дугаарлыг геология шинчилел бөлүү — «Тыва кобальт» комбинаттың ажылчын сууруида хооҗун бүдүрүлге. Эрги Хову-Аксы суурда даштындан көрүштүг, көскү агитацияның янзы-бүрү хевирлери-биле шиметтинген ол бажында геологтар ажылдап турар.

— Чараш-тыр оо!

— Ах, күжүр эрлерни, балыкчыларны!

— Солун-дур. Эр-хейлер!

Мөөннежип, бөкперлежип алган бир-ле чүве номчуп турган улустуң аразында чугаазы ындыг болду. Сонуурган чеде бердим. Геологтар коллективиниң «Разведчик» деп хана солунунуң эвлечглиг дугаарының үнүп келгенин ынчаар каткы-хөг-биле үткүп турганнар болду. Сонуурган, материалдарның барык шуптузуун номчудум. Шынап-ла солун, утка-шынары бедик, коллективиниң ажыл-ишчилериниң чедишкинин чарлаан, оларның хей-аъдын көдүүп турар материалдар долу. Оонбиле кады четпестерни илереди, оларны дарый эдип алырының аргаларын сүмелээн, шала шүшпеннерни шүгүмчүлээн чуруктарлыг, шулуктеп каан материаллар, катырынчыг чугаалар номчуштуг чорду.

Хана солун редколлегизының ажылының дугайында чугаалап бээрин ында партия эге организациязының секретары, улуг геолог А. Л. Кононенкодан дилээн бис. Александр Леонидович мынчаар чугаалаан:

— «Разведчик» ай санында доктаамал үнүп турар кылдыр чүрүмчаан солун. Номчукчуларга ажыктыг, сонуурганчыг, indeйлиг утказы бедик материалдарлыг, көрүштүг кылдыр хана солунунуң каастаттынган турлыынче кичээнгей салыры сорулгавыс ындыг. Оны чедип ап-даа турар бис. Солунга чыоыдар материалдарны бижиниинге удуртукчулардан эгелээн ажылчыннарга чедир киирилтирип турар бис. Бистиң бо солунувус Хову-Аксы суурнуң, район болгаш республиканың ийи-ийиде бодуң турар хана парлалгазының конкурстарынга киржип келген болгаш үргүлчү шаналдыг черлерни ап келди. Анаа бис өөрүп, сорук киирип турар бис. Кол материалга хүнүң чугула айтырыглары кирер. Чогаадыкчы, чаартыкчы саналдар, мурнакчы дружулганы пептередири материалдарывыс кол темазы ол. Шүгүмчүледдиг болгаш шоодуглуг одуруглар, баштактаныышкынынар база үргүлчү үнер.

Бо чылдың апрель 4-те геологтар хүнү байырлалга тураскаатакан «Разведчик» онза болган: узуну—2 метр 50 см, дооразы —1 м. Анаа мурнуку чүүлдү А. Л. Кононенко боду «Хову-Аксының казар байлактарын шинчилээни болган ажыглалга киирген төөгүзү» деп темага бижээн. Солуннуң бо удаада үндүрүлгезинге редколлегия кежигүннери: редактору геолог Н. Б. Кононенко, чүрүкчүзү геолог Л. В. Иноземцева болгаш өскелер-даа иденкейлиг киржип, чогаадыкчы, тывынгыр ажылдаан.

Геологтарның чедишкинниг ажылдаарынга солуннуң киржилгези улуг рольдуг. 1982 чылдың бирги кварталында механиктиг арга-биле черни өрүмнээринге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 1,5 катап өскен. План дагаар геологтар 2490 метр черни өрүмнээр тургаш, оны 3290 метр кылдыр өрүмнеп, онаалдазын 103 хуу күүседкен. 170 муң рубльдиг ажылдарын кылыр тургаш, 175 муң рубльдиин бүдүргеп. Чер өрүмнээр бригадалардан Ц. С. Анисимовтуң, Г. А. Козловтуң, Ю. П. Морозовтуң бригадалары бедик көргүзүглерни чедип ап турар. Өрүмнекчилериниң күш-ажылчы чедишкинин «Разведчик» хана солунга чырыдып, социалистиг чарыш түнээн бүдүрүлге хуралдарынга мурнакчыларны шаңнап-мактап турар.

Кааставлагазы-биле, партийжи бедик утка-шынарлыг материалдары-биле бо хана солун номчукчуларны бодунче хаара тудуп турар.

О. КОРОДА.
кедээ бижикчи.

ШУПТУЗУН ХААРА ТУДАР

Күш-культура болгаш спорт кижилериниң амыдыралының чарылбас кезии болу берген. Спорт шөлдери, хаак оруу, хоккей коробказы, эштир бассейн чүгле кадыкшыл бижыглаарының, омак-сергек болурунуң төптери эвес, кижилерниң бот-боттарының аразынга аралажырының, эп-найыралдыг болурунуң хевирлери. Эртенги сула шимчээшкин, янзы-бүрү күш-дамыр мергежилгелери кандыг-даа мергежилдиң ишчизинге чугула херек, күш-культураның база бир код талазы бар, коллективти бижыглаарынга ол база идиглиг.

Күш-культура болгаш спортка күш-ажылчы коллективтериниң, ажыл-ишчилериниң киржилгезин массалыг болдуррының байдалы бистин республикада тургустунган. Спорттуң материал-техниктиг баазазы бижыгып турар. Күш-дамыр кижизидилгезинiң специалистери, активи өскен. Күш-культуржуларның саны чыл келген тудум улам-на немежип турар. Оон уламындан Бүгү-эвилел, Бүгү-россия, зона маргылдааларын бистин республикага эрттирип турар болу берген.

Спорт шиитилелдериниң, комитеттериниң сорулгалары болза, спорт эге организацияларының инициативазын деткип, арга-шинээн бедидип гургаш күш-культуржуларның санын көвүдедири, спорттуң улам массалыг болдурары. Чүге дээрге хей-хей күш-ажылчы коллективтериниң кежигүннери күш-дамыр кижизидилгезинче долузу-биле амдаа хаара туттунмаан. Районнарның болгаш хоорайларның спорт комитеттеринге практиктиг дузаны республиканың спорт комитеди, эки тура спорт шиитилелдери ам-даа долузу-биле чедирбээн. Мурнакчы күш-культура коллективтериниң эки дуржулгазын чер-черге пептередип турары кошкак. Будүрүлгелер, тудуглар, совхозтар болгаш албан организацияларда күш-культура болгаш спорттуң сайзыралынче кошкак кичээнгей салып турар деп шүгүмчүлелге спорт ажылдакчылары таварыжып келген.

Кызылдың алгы, туйбу, хлеб, пиво заводтарында күш-культура ажылы кошкак тургустунган. Ындыг байдалдың кол чылдагааны: күш-культура коллективтериниң, профэвилел болгаш комсомолдуң ажылын идепкейжитпээнинде, спорт ажылын ажылагый удуртукчуларының деткимчезинге албааны. Найысылалдың, дыка хей коллективтери, чижээ, ПАТБ, АТБ-2, АТБ-3, 49 дугаарлыг тудуг эргелели, эът комбинады, садыг четкилери. «Каа-Хем» разрези болгаш оон-даа өске черлер спорт комплекстерин, залдарын тудуп, дериг-херекселдерин кылып ап болур аргалыг турбуже, ону ажыглавайн турар. «Совет Тываның 5 чылы» стадионнуң мурнуу талазында олуттарны, аңаа спортзалды болгаш өске-даа спорт тудугларны тударын спортчулар манап турар.

Ылаңгыя хоорайның барын талазы сайзыраан, ында дөртку микрорайон тургустунган. Оон чурттакчылары оң муң кижи ашкан. Бо хей чурттакчылыг черде чаңгыс-даа спорт залы, дериг-хереселдери чок. Бо чорук күш-культура болгаш спортче бичии ургуларны, элээдилерни хаара тударынга бергелерни таварыштыра берген.

Күш-дамыр кижизидилгезинин кадрларын белеткээр, оларны чер-черге быжыглаар ажылдың чугулазы кымга-даа билдингир. Күш-культура башкылары, будүрүлге гимнастиказының методистери бистеам-даа чедишпес. Ынчангаш бар специалистерни эки ажыглаары, чурттуң өөредилге черлериниге күш-культура болгаш спорт кадрларын четчири-биле белеткээри негеттинин турар.

СЭКП обкомунуң V пленуму СЭКП ТК-ныи болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Күш-культураның болгаш спорттуң массалыын улам ынай көдүрер дугайында» доктаалын күүседир талазы-биле хемчеглер дутайында айтырыгны чугаалашкан, бо талазы-биле тодаргай хемчеглерни айыткан доктаалды хүлээп алган. Бо чүгүлә доктаалды күүседир дээш шалыпчы ажылхеректер бистин мурнувуста тургустунган.

В. БИЧЕ-ООЛ,
Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Күш-культура болгаш спорт комитединиң даргазы.

КҮШ-КУЛЬТУРА БОЛГАШ СПОРТ—БҮГҮДЕНИҢ ХЕРЭЭ

ТИИЛЕЛГЕ ХҮНҮНГЕ

ДОСААФ хооркому Май 9-ка—Тиилелге хүнүнге тураскаатказ боодалга маргылдаазын эрттирген. Аңаа 40 командадан 120 адыгжы кириишкен. Шыырак адыгжыларның немешкенин, оюннарның массалыг болганын бо маргылдаа көргүскен. Каш хонуг үргүлчүлээн маргылдаага Тываның электри четкилериниң командазы (кежигүннери В. К. Долгополов, П. С. Попов, А. А. Аржаков) бирги черни эзлээн.

Моон мурнунда ады бидиимейн турган командалар шыырак адыгжыларны ашкан. Чижээ, республиканың үргулар эмнээр салбырының командазы (кежигүннери В. П. Мочалов, А. В. Мезенцев, А. С. Тулин) ийиги черни эзлээн. ДОСААФ комитединиң адыгжылары (команда кежигүннери А. М. Архипов, А. В. Рудин, А. Г. Ефимов) үшкү черде болган.

Боодалгага хууда бирги чер дээш демисел база солун эртжен. Чүстен кайызы-даа 99 саннарлыг А. С. Тулин, А. М. Архипов бир-ийи черни үлешкен, В. И. Иргашов оларга чүгле чаңгыс сап четпейн баргаш, үшкү черни эзлээн.

Э. МОНГУШ.
Кызыл хоорай.

БИР ДУГААР ЭРТЕР

Тыва хүрешке Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чуктуң команда болгаш хууда бирги чери дээш чемпионады бистиң республиканың найысылалы Кызыл хоорайга май 8—9 хүнүнде болуп эртер. Спорттуң бо хевирииге шак мындыг улуг хемчээлдиг маргылдаа Тывага бир дугаар болур. Ынчангаш тыва хүрешти РСФСР-ниң автономнуг республикаларынга, областарынга база массалыг болдурарынга идиглиг болуру чугаажок.

Ук чемпионатка Башкир, Бурят, Татар, Тыва автономнуг республикаларның, Адыгей, Карачаев-Черкесс, Хакас автономнуг областарның, Усть-Орда, Агин-Бурят автономнуг округтарның мөгелери киржир. Маргылдаа Кызылда Культураның болгаш дыштанылганың Н. Гастелло аттыг парыгында «Хүреш» стадионга май сесте он шакта эгелээр. Мөгелериң деңзи айыбиле шенелде хүрежи 14 шакка чедир үргүлчүлээр.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

МАССАЛЫГ БОЛГАН

Эрткен суббота, воскресенье хүннеринде Кызыл хоорайның күш-культура болгаш спорт комитеди, ВЛКСМ хооркому, «Спартак», «Динамо», «Урожай», «Трудовые резервы» эки тура спорт шиитилелдери күш-культура болгаш спорттуң аңгы-аңгы хевирлеринге спортчу маргылдааларны эрттирген.

—Май ийиде спортчу оюнларга, маргылдааларга муң чыгам кижи киришкен. Күш-культура коллективтериниң чиик атлетикага кросу, водейболга блиц-маргылдаа, чадарынга хоорайның бирги чери дээш, культураның болгаш дыштанылганың И. Гастелло аттыг парыгының шаңналы дээш баг кагарынга база шыдыраа болгаш спорттуң өске-даа хевирлеринге маргылдаалар эрткен.

Маргылдаалар моон мурнунда-даа доктаамал эртип турган. Ынчалза-даа бо оюннар ылгалдыг. Чүге дээрге, чоокта чаа СЭКП обкомунуң V пленуму күш-культураның болгаш спорттуң массалыын улам ынай көдүрер талазыбиле хемчеглер дугайында айтырыгны чугаалажып көрген. Пленум ол талазы-биле доктаалды хүлээп алган, күш-культураның болгаш спорттуң массалыг чоруун улам кадбартыр талазы-биле хемчеглерни тодаратказ.

Бо чүгүлә партийжи документтиниң удуртулга кылдыр ажыглап, хоорайның эки тура спорт шиитилелдери күш-культура болгаш спорттуң массалыы дээш эге базыныарын кылган. Ылаңгыяда будүрүлге, албан организацияларның, дээди болгаш тускай ортумак өөредилге черлери, школалар чадаг чарышка элээн хей командаларын үндүрген. Аңаа будүрүлге, албан организацияларның командаларының чадаг чарышка эстафетазынга бирги черни «Динамо» эки тура спорт шиитилелиниң, кедээ ажыл-агый техникумунуң, № 14 ортумак школаның командалары эзлээн.

(Бистиң корр).

СТОЛ ТЕННИЗИНГЕ

Кызылдың «Херел» спорт залынга ВЛКСМ Кызыл хооркомунуң бирги чери дээш стол теннизинге маргылдаа болган. Аңаа 12 команда киришкен. Аныяк ойнакчыларның оюннары шалып, кашпагай болгаш шиитпирлиг болгулаан. Теннискe бир дугаар черни Красноярскиниң тудуг транспортунуң автобаза командазы ап үнген. Ийи дугаарын Кызылда дүлейлер шиитилелиниң спортчулары алган. Кызылдың педагогика институдунуң командазы үшкү черже үнген.

Херээженнер аразынга хууда бирги чер дээш маргылдаага дүлейлер шиитилелиниң төлээзи Мира Ооржак бирги черни алган. Геология-шинчилел экспедициязының ажылдакчызы, спорт оюннарының хөочуну Лариса Коренкова ийиги черде. Урулларның эжеш болуп алгаш ойнаар ужуражылгаларынга бирги черни Мира Ооржак — Лариса Коренкова, кашпагай болгаш бедик мергежилдиг ойнаан. Эр улустар аразынга ужуражылгаларга Хеймер-оол Күжугет, Николай Данчыыр-оол бүзүрелдиг ойнаннар. Тиилекчилерге база мергежилдиг ойнакчыларга шаңналдарны байырлалдыыбиле тывыскылаан.

ЧУРУКТА: ВЛКСМ Кызыл хооркомунуң бирги чери дээш теннис оюннарының киржикчилери.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

СОРУЛГАМНЫ АЙТЫП ЧОР СЕН

Үжүктерни шала-була
Үжүглептер болгандан бээр
Солун бүгү арыннарын
Сонуурган-ла номчуп чор мен—
Шынап сеңден
Шыдал, утаан кирип чор мен.
Келир өйже чүткүлүвүс —
Херии, шалып базымывыс
Дөгерезин тода соглеп,
Төөгүлеп берип чор сен —
Солунум сен
Сорулгамны айтып чор сен.
Өөредилге ажыл-ишче
Өргүн чонун эвиледдеп,
Аас-кежиин каңнан чоруур
Айтыкчым сен, чырыткым сен—
Шынап сеп дет
Шыламыккай суртаалчы чок.

Бичe-оол САТ.

ЧАҢЧЫККАН КОЛЛЕКТИВИМ

МЭЭҢ амыдыралым, салымчолум совет парлалга, республика типографиязы, «Шын»-биле тудуш холбаалыг болганын аас-кежиим деп санап чоруур мен. Типография будүрүлгези Тывада хоочун коллективтериниң бирээзи. 1943 чылда аңаа ажылдап кирдим, парлакчылап сее чыл ажылладым. Солун, еткүүл будүрери, ону үндүрери белен эвес херек, хүнүң хүн, дүнүң дүн дивес ажылдап-ла турар. оон башка хоржок, ээлчеглиг номерни малчыннар, ажылчынар манап турар.

Парлакчылаан соонда корректорлап эгеледим. «Тываның аныяктары» солунга ийи чыл ажылладым. «Бо-даа шору кижи-дир»—дээш. «Шынның» парлалары болдунуң коллективинге хүлээп алган. Партийжи улуг харыысалга. «Мун кара» солунга корректорлаары — үжүктерни «ончалап-четчелээр», чангыс чартык сек-даа, демдек-даа арттырбас.

«Шынга» үжен ажыт чыл иштинде корректорлап, үндүрүкчүдеп ажылдадым. Ам харназы улгаткан. Коллектив мени пенсияже үндүрүп, үдеп каан. Өөренген коллективим чокта менээ берге чордум. Өскелерге база ындыг-ла боор, катап чедип келдим. Ам танпыылдап ажылдап, «Шынның» долу эргелиг кежигүнү болу бердим, кижилерге, чоок улузунга дуза чедирери дет аас-кежиик кайда боор.

О. ДАНЧАЙ-ООЛ,
персоналдыг пенсионер.

Эмчиниң сүмези

ХАН БАЗЫЫШКЫНЫ, ООҢ ПРОФИЛАКТИКАЗЫ

Хан базыышкыны — дамыр системазының аарыы. Ылаңгыя хан дамырларының базыышкыны кончуг пептерең-гей, айыылдыг аарыг. Чүге дээрге ол артериосклероз (хан дамырының тарлаанындан болу бээр хоочу аарыы) база инфаркт аарыгларын өөскүдериниң код баазазы апаар.

Аарыг кижи эмчиниң айтыышкынын шыңгыы сагыыр үжурлуг. Оон ангыда кижи бүрүзү аарыгны болдурбазының, канчаар эмнеринiиң сүмелерин эмчиден алыры ажыктыг. Чүгле эмчи-биле бижыг харылзаа аарыгны ажып эртер.

Мага-ботка будүмелдер солчүүшкүну доктаамал болур. Бо бүгүнү хан дамчыдылгазының системазы күүседип турар. Ону күүседирде хан магаботче дамырлар дамгыштыр тарап турар. Дамыр системазы даштыкы өскерлиишкинперге кончуг дүрген харыыны бээр. Ынгде кеш адаанын дамырлары алгый бээр. Соок черлерде чыырлыр. Бир эвес дириг амытан ыяктан бодунуп дайзынын көрүп каар болза, оон чүрээнин ажылдаары дүргеден, иштики органнарның дамырлары чиңгелей бээр. Оон хан базыышкыны улгадыр. Шынган эттерниң дамырлары алгыыр. Ынчангаш дириг амытан хеделип эгелээр. Кижи эң-чок байдалга таваржып, дүвүрээрге база ыңдыг.

Хан базыышкыны хөй янзы чылдагаанналрдан улгадыр. Чижээ, чаа болгаш хоочураан бүүрек аарыгларындан база бүүректиң дамырлар системазының төрүмелден эгелеп шын эвес сайзыраанындан, ол ышкаш сыныйның, бүүректиң даштапын аараанындан тыптыр. Оон ангыда баш мээзи ыжып, оон дегдиргенде хан базыышкыны улгадыр.

Клиниктиг хайгаралдан алган көөрге, хан чүрек-дамыр системазының аарыглары бичии чаш болган элээди турда тыптып болур. Он муң өөрениктчини шинчип хынаарга, 670 өөрениктчиниң ханының базыышкыны улуг болган. Олар долгандыр турар чүүлдерни сеткилинге кончуг чоок, дүвүрээзинниг хүлээп алыр. Ынчангаш хан базыышкыны улгадыр турар.

Бичии уругларның аажы-чаңын кижизидип быжыктырары чугула. Элээди болгаш бичии уругларны хүндүлээчел, эп-көрзүрек, шынчы, күш-ажылга ынак кылдыр кижизидери чугула. Өг-бүленiиң кежигүннериниң аразында быжыг харылзаалар кижиниң перви системазынга болгаш кадыкшылга эки салдарлыг. Бичии чажыдан уругларны хөй-ниитиге бодун канчаар туттунарын, аажы-чаңын канчаар башкарарын кижизидер ужурлуг. Бодунуң кадыынын байдалын көрүп тургаш, таваржыр мергежилдиг шилип алыры чугула. Ажылчын коллективке, улустар аразынга оларның перви системазын камгалаары-биле быжыг харылзааны тургузары эң-не кол айтырыг. Чоокка чедир-де чүрек системазының аарыгларындан хөй кезиниде угаан-биле ажылдаар улус зарыыр деп санаттынып турган.

Сөөлгү үеде ол аарыгдан күшаажыл кылыр улус база хөйүбиле аарыг турар апарган. Будүрүлгени автоматчыдыг, конвейерлиг системалар тургустунган түңнелинде, күш-ажыл кылыры эвээжеп, кедээде ол аарыглар өзүп турар. Кедээ биле хоорайның аразы чоокшулаан. Амыдырал-чуртталга экижээн. Хан базыышкыны улгадыр аарыгдан колдуунда угаан ажылы кылыр, шимчевес мергежилдиг улус аарыыр. Ынчангаш ол аарыгны болдурбазы-биле угаан ажылын күш-ажыл-биле холбаар херек. Ажыл-агый черлеринде будүрүлге гимнастиказын кииргени кончуг улуг ужур-дүзалыг. Чадаг селүүстээшкиннер кылып, туристеп, аңнап, балыктаарга дыка ажыктыг. Таакпы мага-ботка хоралдыг. Ылаңгыя хан базыышкыны улуг улуска багай салдарлыг. Таакпыда никотин кадык-даа дамырларны чыыртырын, бичеледип турар.

Үйгү төп перви системазын, угаан-медерелге, сагыш-сеткилге хей янзы-бүрү бодалдар кирген үеде, кончуг эки камгалап чоруур. Кижи хонукта 7-8 шак удуур ужурлуг. Удуур бетинде арыг агаарга агаарлап, удуур өрээлди агаарладын алыры чугула. Ийиги профилактиканы кажан хан базыышкыны доктаамал улгаткан деп бадыткаттынганда чорудар. Бо аарыгдан аараан кижи бүрүзү диспансерлиг учётка чурттап турар черiниң аайы-биле дандылаткан турар ужурлуг.

Хан базыышкыны улгаткалынын эге чадазында аарыг улусту санаторий, курорттарга эмнээр. Олар агаар-бойдус аайы-биле янзы-бүрү черлерде турар. Чижээлээрге, Крымда, Кавказта, Ригa бедиргожинде, Карел мойналыында, ССРЭ-ниң ортаакы кезээнде, Сибирьде, Ыраккы Чөөн чүкте.

Б. ОЧУР-ООЛ,
терапевт.
Чөөн-Хемчик район.

Телевидение

МАЙ 5-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.35 — Эртенги гимнастика. 8.50 — «Сапык иштинде ыт». Мультфильм. 9.10—«Альбомга арын». Уранчечен телефильм. (ЧССР). 10.35 — «Кино аян-чоруктарының клуву». 11.35 — Телемедээлер. 11.40 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Сезен чылдарның коммунистери». Документалдыг телефильмиер программазы: «Маховтуң бригадазының автогравы», «Оон шөлүү». 15.35 — «Горизонт». Ленинградтан дамчыдылга. 16.35 — Чурттар аразының конкурсунуң лауреады С. Иголинский ойнаар (фортепиано). 16.50 — «Горнистер, кыйгыга харыылаңар!» Минскиден дамчыдылга. 17.20 — Күрүненип И. Осипов аттыг үлегерлиг орус улус оркестриниң конперти. 17.45 — «Сээң ленинчи библиотекаң». «Партия организациязы болгаш партийжи литература». 18.30—Бөгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН

18.45 — Телемедээлер. 19.00 — «Партияның күштүг чепсээ». Дамчыдылга. 19.25 — Чарлаалдар. 19.30 — «Азия төвү». Информация-публицистика программазы.

МОСКВАДАН

20.00 — «Хостаашкын». Кинопопопея. 3-кү фильм — «Кол согуушкун угланыышкыны». 1-ги серия. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — 22.25 — Совет Армиязының А. В. Александров аттыг ийи дамнып Кызыл туктуг ыры болгаш танцының үлегерлиг ансамблиниң конперти. Оон соонда — Бөгүн делегейде. Информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Немец дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 12.30 — Ниити биология. 9-кү класс. Кижиниң тывылганы. 13.00 — ССРЭ-ниң тургустунганыдан бээр 60 чылынга. «Чырык орук». 13.50— Шыдыраа школазы. Эгелеп чоруур ойнакчылар класы. 14.20 — «Специализация болгаш концентрация дээш». Эртем-тайылбырлыг фильм. 14.35 — Дайын чылдарының шулуктери болгаш ырылары. 15.20 — «Черни дескизи-биле көөрге». Эртем-тайылбырлыг фильм. 15.50 — Телемедээлер. 16.00 — 18.15 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Культура болгаш амыдырал». Дамчыдылга.

МОСКВАДАН

18.45 — «Раиса Стручкова» («Орбита-3»). Документалдыг фильминиң баштайгы көргүзүүү.

КЫЗЫЛДАН

19.05 — Уруглarга фильм. «Цабуня».

МОСКВАДАН

19.20 — «Эртем амыдыралы». («Орбита-3»). 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!», «Билбесней рульда». Мультфильм. 20.15 —Н. Мясковский. № 21 симфония. 20.30 —Неделяның спорту. 21.00 — «Ye». Информастыг программа 21.35 — Уран чүүл мастерлери. ССРЭ-ниң улустуң артизи Е. Леонов. 23.00 — 00.45 — Бут бөмбүүрге чүрттар аразының эң хуу ужуражышкыны. ССРЭ-ниң болгаш ГДР-ниң шилиндек командазы ужуражыр. В. И. Ленин аттыг Төп стадиондан дамчыдар.

АЖЫЛЧЕ ЧАЛАП ТУР

«Тыва кодээ тудуг» трестиң демир-бетон кылыглар заводунга ажылдаары-биле дараазында мергежилдиг кижилерни чалап турар;

ТКК начальниги, инженер-лаборант, мастерлер, улуг техник, бухгалтер, машинакчы-секретарь. Од ышкаш түр ажылга будүрүлге-техниктиг кылдистиң инженерин, экономист-претензионисти Ак-Довурак хоорайга ажылдаарыбиле чалап турар.

АДРЕЗИ: Кызыл хоорай, Трудовая 43. Автобус доктаар чер —«Тудуг кезектери» комбинат», азы Заводская кудумчузунуң 24 дутаар бажыңы, кадрлар кылдыы. Уруглар садыы база бар.

ДИРЕКЦИЯ.

Профессионал-техниктиг өөредилгениң Тыва республика эргелелинге дээди азы тускай ортумак эртемниг методистер (3,5 чылдан эвээш эвес педагогика азы будүрүлге стажтыг), секретарь-машинистка херек болуп турарын чарлап тур. Эргелелдиң адрези: Кызыл хоорай, Каа-Хем кудумчузу, бажың № 21 телефоннары 2-42-64, 2-14-34.

ӨРТ АЙЫЫЛЫНДАН ЧАЙЛААРЫ-БИЛЕ

Эзим-арга болгаш тайга черлерге өрт айыылы тургустунуп болгу дег үе апрель 15-те эгелээнин Тыва АССР-ниң Ыяш ажыл-агый министерствозу дыңнадып тур. Оът-сиген, ыяш бүрүзү кургаг амгы үеде өрт болгу дег айыыл дыка улуг болуп турар. Эзим, тайга черлерге өрттүң айыылын болдурбае сорулга-биле апрель 15-тен эгелээп, ыяш ажыл-агый органнарының чөпшээрели чокка ынаар барып болбазын айыткан. Тарылга болгаш сиген төлдеринде бок үнүштерни өрттедирин болгаш эзимнерге, тайгага одаг кыпсырын бүгү черлерге хорун каан.

КИНО

МАЙ 5-ТЕ

«НАЙЫРАЛ» «Гобиин болган Хинганны тавартыы» (2 сериялыг) 9.30, 13.00, 16.30, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: № 12 киночымды 9.30, «Мен — Хортица-дыр мен» 10.50, 12.10, «34-кү дүргеи поезд» 14.40, 16.40, 18.40, 20.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Карак салба!» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Шуриктиң «Ы» операциязы болгаш өскедаа ужуралдары» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ КИНОТЕАТР»: «Ийи амыдырал» (2 сериялыг) 14.00, 17.40 шактарда.

АГААР

Республикага бөгүн каак хүн болур. Соңгу-барыын угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 3—8 метр чедер. Агаарның температуразы дүне 3—8 градус соор, чамдык черлерге 0—5 градус чылыыр, хүндүс 16—21, чамдык черлерге 9—14 градус чылыыр.

Кызылга алс хүн болур. Соңгу-барыын угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 3—8 метр чедер. Агаарның температуразы дүне 3—8 градус соор, хүндүс 17—19 градус чылыыр.

АЖААЛГА КАССАЛАРЫНГА ОЙНААШКЫННЫГ САЛЫЫШКЫННАР

Калининград областың Светлый хоорайынга 1982 чылдың апрель 8-те болган ойнаашкыннарның шүүштүрүлге ТАБЛИЦАЗЫ

РСФСР-ниң бүгү-ле ажаалга кассаларында чыдар ойнаашкынныг салыышкыннарның счёттарының дараазында номерлеринге ойнап алыышкыннар таварышкан:

Счёттар №№	Салыышкынның ортумак түңүнге онаштыр ойнап алыышкын хуузу	Счёттар №№	Салыышкынның ортумак түңүнге онаштыр ойнап алыышкын хуузу
А 23	Чээрби беш	А 548	Чээрби беш
А 69	Чээрби беш	А 582	Чээрби беш
А 110	Чээрби беш	А 636	Чээрби беш
А 137	Бежен	А 664	Чүс
А 180	Чээрби беш	А 715	Чээрби беш
А 204	Ийи чүс	А 739	Бежен
А 254	Чээрби беш	А 761	Чээрби беш
А 289	Чүс	А 832	Чээрби беш
А 355	Чээрби беш	А 846	Чээрби беш
А 361	Чээрби беш	А 911	Чээрби беш
А 413	Чээрби беш	А 921	Чээрби беш
А 457	Чээрби беш	А 978	Чээрби беш

Счёттар саны 1000 ажыг ажаалга кассаларындан баштайгы муңгуу ышкаш, дараазында бүгү муң санныг счёттарның ол-ла номерлери, тодаргайлаарга, дараазында А 1023, А 2023, А 3023 болгаш А 1069, А 2069, А 3069 дээш оон-даа ыцай №№ ойнап алыышкынга таварышкан.

Тираж эрттирииниң талазы-биле комиссия даргазы — улус депутаттарының Свердловск хоорай Советиниң күүсекомунуң даргазы В. И. ГВОЗДЕВ.
Комиссияның харыысалгалыг секретары О. В. ЯШИН.

Редакцияның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистерниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, улетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 906.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00171

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 106 (11904) | 1982 чылдың май 6, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 кәп.

ЛЕНИНЧИ «ПРАВДА» ДУГАЙЫНДА ФИЛЬМ

«Правда» солун — ленинчи партияның Төп Комитединиң дайынчы органы, оон идегелдиг болгаш шынчы дузалакчызы 70 чыл болган. Ол тураскаалдыг хүнге тураскаады «Правда» дугайында сөс» деп документалдыг кинолентаны үндүрген. Ону Төп телевидениеге май 4-те көргүзеккен.

Октябрьның төрүттүнген чүртүнүн өндүр улуг херектериниң эткен оон чылдарда чыл бижикчизи боон келген арыннарлыг солуннуң төөгүзүнүң болгаш амгы хүннериниң дугайын экран көргүзүп турар. «Правданың» кол редактору В. Г. Афанасьевтиң эге сөзүг-биле ажыттынган фильм оон журналистери, ажылчын корреспондентилери-биле, солуннуң номер бүрүзүнге боттарының күш-ажылын киирип турар кижилер-биле көрүкчүлерни таныштырар. Оон-биле кады көрүкчүлер Совет Эвилелиниң болгаш даштыкының янзы-бүрү булуңнарынга, солуннуң корреспондентилериниң соксаал чок элчелерни эрттирип турар бүгү черлеринге чедер. Правдачы хоочуннарның сактыышкыннары, солуннуң төөгүзүнүң арыннарын катап тургузуп турар документалдыг кадрлар болгаш фото-чуруктар фильмде киргеп.

Совет парлалганың баштайгызы болур ленинчи «Правда» номчукчуларның хүндүткелин чаалап алган. амгы үеде оон чангыс хүндеги тиражы 10 миллион ажыг экземпляр четкен. Совет кижилер ынак солуннуң сүмелекчи, политиктиг билиглериниң болгаш дуржулганың үнер дөзү ыялдыр көрүп турар. Чоннуң амыдыралында солун кандыг черни эзелеп турарының дугайын үлетпүрүнүң болгаш кедөө ажчылаттыйның ажыл-ишчилери. эртемнин болгаш культураның ажылдакчылары экрандан чугаалап турар.

(СЭТА-ның корр).

СОРУК КИРИП ТУР

Тиилекчи коллективтиң удуртукчузунга сөс

1981 чылдың түңнелдерин өзугаар ажылчы чоннуң библиотекалар помпары-биле хандырарын эки организастааны дээш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугун Чөөн Сибирь зоназының талазы-биле Тыва АССР-ниң төнчүткен библиотека системазын шаңнаан. Ынчангаш республиканың культура амыдыралында база бир ол өөрүнүг улуг бөлүүшкүнга хамаарыштыр биетиң корреспондентивие республиканың А. С. Пушкин аттыг библиотеказының директору А. А. Давыдовадан интервью алган.

— Библиотекаларны төнчүткен системаже кирген соонда байдал кайы хире өскүзүнүл?

— Каш чыл мурнуда республиканың библиотекалары төнчүттүнмээн турган. Ынчан чаңгыс аай ажылдаарында таарымча чок, бетин кыдыы кайда кандыг номнар чедиштези билдинмес. Номчукчунуң хереглээн ному ук библиотекада чок боорга, ону өскээртен тып бериптер арга чок. А ам төнчүткен системаже кирген соонда байдал оранчок өскүзээн. Сөөлгү бо каш чылдарда республиканың бүгү-ле библиотекалары төнчүткен система-биле ажылдап турар. Ынчангаш байдал аажок таарымчалыг, номнар болгаш дериг-херекселдер-даа талазы-биле бир черде шуут чок, азы чедиштес болза өскээртен тып бээр, азы солчуп алыр арга бар апарган. Ынчангаш номчукчунуң хереглээн ному ыяап-ла тывылган турар.

Тыва АССР-ниң чурттакчы чону 273 мун ажыг кижи, а библиотекаларда ном фондузу 3 млн. 750 ажыг мун экземпляр. Чурттакчы чоннуң ном-биле хандырылгазын республиканың библиотекалары багай эвес чорудуп келген. Чыл дургузунда 179,5 мун номчукчуга 3208,5 мун экземпляр номну бижиткен. «Библиотека-биле чурттакчы чоннуң эң эки хандырылгазы дээш» деп социалистиг чарышка бүгү-ле системаның болгаш ведомстволарның 323 библиотеказы кирипшкен. 1981 чылда номчукчуларны хаара тудар болгаш номну бээр талазы-биле планныг опаалданы 103 хуу күүсеткен. Бо дээрге бистиң чедиишкинивис; а ол төнчүткен системаның ажык-дузазының болгаш социалистиг чарыштың ачызында чедип алдынган.

— Мурнакчыларның аргадуржулгазын кандыг янзылыг нептередип турарыл?

— СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирин амыдыралга боттандырары-биле ажылчы чоннуң идей-политиктиг кижизидилгезинге номнуң ужур-дузазын болгаш Ленинниң теоретиктиг номналын, СЭКП-ниң документилерин пропагандалаарыңче углап турар. Оон ынай Л. И. Брежневтиң «Бичии чер», «Катап тургузуушкун», «Күр чер» болгаш «Сактыышкыннар» деп номнарынга номчукчулар конференцияларын чер-черге эрттирилээни ажыктыг, дээштиг болгулаан. Оон-даа өске ажылдарны чогаадыкчы ёзу-биле дилеп тып чорудун турар. Шилчиир кызыл тукбиле шаңнадып турарывыс республиканың бүгү-ле библиотека ажылдакчыларын улам кызымаккай ажылдаарыңче сорук киирди.

Ура тудар талазы-биле планның опаалдазын 110 хуу, а ном бээр талазы-биле 119 хуу күүсеткен. Эрзинниң төнчүткен библиотека системазы (директору М. Шойдук) базала эки ажылдаан. тиилекчи болган. Республика библиотекаларының аразында социалистиг чарышка олар бирги черни алган, шилчиир кызыл туктар-биле, коллективтери номнар болгаш акша-биле шаңнатканнар.

Уруглар библиотекалары база-ла кол-кол көргүзүглер талазы-биле опаалдаларын күүсеткен. Олар номчукчуга ном бижидер талазы-биле планын 103 хуу күүсеткен. Бай-Хаактың төнчүткен уруглар библиотеказы (методист В. Ощепкова), Балгазының (О. Филкова). Кызылда Гайдар аттыг (Г. Ускова) уруглар библиотекалары эки ажылдыг боон мактадып турар.

Бай-Тайга, Тес-Хем, Тожу, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Бии-Хем районнарда библиотекаларның ажылы сөөлгү үеде экижээн.

Арга-дуржулгазы байлак болгаш ону өске эш-өөрүнге күзелдиг-биле дамчыдып берип чоруур эң кызымаккай библиотекарьлардан А. Чавынчакты (Эрзин), Л. Кашпаны (Элегест), Е. Агышы (Улуг-Хем) болгаш өскелерни-даа адап болур. Мурнакчыларның арга-дуржулгазын бижимел-биле-даа, семинарлар дамчыштыр-даа, бот-боттарыңче чалаалгалар хевири-биле-даа дамчыдып пептередип турар.

— Библиотека ажылында кол кичээнгейни үүже углаңдырып турарыл?

— СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирин амыдыралга боттандырары-биле ажылчы чоннуң идей-политиктиг кижизидилгезинге номнуң ужур-дузазын болгаш Ленинниң теоретиктиг номналын, СЭКП-ниң документилерин пропагандалаарыңче углап турар. Оон ынай Л. И. Брежневтиң «Бичии чер», «Катап тургузуушкун», «Күр чер» болгаш «Сактыышкыннар» деп номнарынга номчукчулар конференцияларын чер-черге эрттирилээни ажыктыг, дээштиг болгулаан. Оон-даа өске ажылдарны чогаадыкчы ёзу-биле дилеп тып чорудун турар. Шилчиир кызыл тукбиле шаңнадып турарывыс республиканың бүгү-ле библиотека ажылдакчыларын улам кызымаккай ажылдаарыңче сорук киирди.

СОВЕТ-НИКАРАГУА ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР

Майның 4-те Кремльге совет-никарагуа чугаалажыышкыннар болган.

Совет таладан чугаалажыышкыннарны СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихонов, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары К. У. Черненко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары Б. Н. Пономарев чоруткан.

Никарагуа таладан — Национал хосталганың Сандиночу фронтузунуң (НХСФ-ниң) Национал удуртулгазының кежигүнү. Национал катап тургузуушкун чазаанын удуртулга чөвүлелиниң координатору революция комендантези Д. Ортега, НХСФ-ниң Национал удуртулгазының кежигүнү, Никарагуа Республиканың планнаашкын министри Г. Рунс, НХСФ-ниң Национал удуртулгазының секретары Р. Нуньес, Никарагуаның даштыкы херектер министри М. Д. Эското чугаалажыышкыннарны чоруткан.

Найыралчы, чүректиң ханызындан байдалга эткен чугаалажыышкыннар үезинде ССРЭ-ниң болгаш Никарагуаның аразында ийи талалыг харылзааларның айтырыгларын, олышкаш делегей байдалының чугула айтырыгларын чугаалашкан.

Совет Эвилелиниң болгаш Никарагуа Республиканың аразында дең эргенин, дузалажылганың болгаш бот-болуунуң иштики херектерин холгаарлавазының принциптеринге үндезилеген харылзааларның чедиишкинниг хөгжүлдезинге Л. И. Брежнев биле Д. Ортега сеткил ханыышкынын илергейлээн. ССРЭ-ниң болгаш Никарагуаның улустарының чаагай чорууңга таарыштыр ол харылзааларны улам ынай хегжүдер талазы-биле күжениишкиннерни уламчылаар деп ийи таланың чүткүлү илергейлеттинген.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин Совет Эвилелинде канчаар күүседип турарын, экономиканы, эртемнин болгаш культураны хөгжүдеринге ССРЭ-ниң чедиишкиннерин Л. И. Брежнев никарагуа делегацияга таныштырган. Ленинчи национал политиканың тиилелгезинин, Совет Эвилелиниң улустарының пайыралының болгаш аксы-дууна ёзуунуң байдалында демдеглээр апаар алдарлыг юбилейниң—ССРЭ-ниң тургустуганының 60 чылының демдээ-биле бо чылып ол ажылды чорудуп турар деп, Л. И. Брежнев чугаалаан.

Никарагуада революстуг чорудулганың хөгжүлдезинин дугайын, Сандиночу улусчу революциянын чаалап алышкыннарын бижиглаар талазы-биле Национал хосталганың Сандиночу фронтузунуң болгаш Национал чаартылга чазаанын ажыл-чорудулгазының дугайын база чүртта чорууңун турар социал чаартылгаларның дугайын Д. Ортега дыңнаткан.

Делегей айтырыгларын чугаалажып тура ийи тала делегейде дүшкүүрлүг чоруктуң өзүп турарын дугайты, хамыктың мурнунда АКШ-тың империалистиг бөлүктериниң шериг талазы-биле артык күштүг болууп чедип алыр соруула-биле делегейде күштернин тургустуган деңзигүүрүн үрээр, делегей социализминин туруштарын баксырадыр, национал-хосталгалыг шимчээшкинниң чаалап алышкынарынга согуушкуун таварыштырар дээр үткүлүүнүң түңнелинде делегейнин чамдык девискээрлеринде тургустуган айтырыгларын дугайты шыңгыы сагышсыралын илергейлээн.

80 чылдарга СЭКП-ниң XXVI съездизиниң хүлээп алганы Тайбыңның программазын боттандырарынче угландыр Совет Эвилелиниң кылып турар практиктиг базымнарының болгаш инициативаларының дугайын Л. И. Брежнев Д. Ортегага дыңнаткан. Делегейниң нарыдаан байдалында Совет Эвилели империализмниң чимзеңиишкиннерине, ооң дайын белеткелдерине болгаш чер болганга коргуушкуунуң байдалын чидиглендирер дээр чоруунга быжыг ойтур шаңыышкынны бербишаан, делегей байдалын чогумчударынче, күрүнелер аразынга быжыг тайбыңны болгаш үре-түңелдиг кады ажылдажылганы хандырарынче шугумну чайгылыш чок чорудуп турарын ол онзалап демдеглээн.

Боо-чепсекти эңдере бүдүрер чоруктуң болдурбас база бүгү-шиити тайбыңны болгаш айыыл чок чоруктуң быжыглаар талазы-биле Совет Эвилелиниң күжениишкиннерин бүрүн деткип турарын никарагуа тала илергейлээн.

Төп Америкада байдал дугайты айтырыг талазы-биле санал-оналдар солчуп турганының үезинде Совет тала Никарагуаның чазаанын ол кавы девискээрге байдалды чогумчударынче уткыңга ыпак саналдарын бүрүн деткип турарын илергейлээн. Вашингтонда америк колониализмнин империячы категориялары-биле ам-даа чүрттавышаан турарын Л. И. Брежнев онзалап-демдеглээн. Каттышкан Штаттарның талазындан төнгээлерниң болгаш халдаашкыннарның кол объектилериниң бирээзи болу берген Никарагуа ол үүлгедиишкиннер Латин Американың улустарынга чүүү таварыштырарын бодунуң дуржулгазындан эки билир. Ол кавының өске күрүнелеринге удур база дыка өскөзөтен кампанияны чорудуп турар.

Латин Американың чүрттарынга хамаарыштыр Вашингтонның политиказының империалистиг утказы Фолкленд (Мальвин) ортулуктар ужурунда англи-аргентин черүүдээ-биле холбаштыр база дагын тодаргай бадыткаттынган.

Никарагуаның, Кубаның болгаш латин-америк өске-даа күрүнелериниң адынга АКШ-тың кыжаныышкыннарын, Сальвадорнуң херектеринге АКШ-тың холгаарлаашкынын ийи тала шиитпирлиг бүүү шапкан, Латин Американың патриотчу болгаш демократтыг күштери-биле боттарының эң-сеткилин каттыштырып турарының дугайын медеглээн.

(СЭТА).

НАЙЫРАЛДЫГ БАЙДАЛГА

СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң чазаа май 4-те Кремльдин Улуг ордузунга Национал удуртулгазының кежигүнү, Национал катап тургузуушкун чазаанын удуртулга чөвүлелиниң координатору революция комендантези Д. Ортега Саведрага баштаткан Никарагуа Республиканың күрүне делегациязынга алдар кылдыр дүштеки шайлалга кылган.

Совет таладан дүштеки шайлалгага эштер Л. И. Брежнев, Н. А. Тихонов, Ю. В. Андропов, А. А. Громыко, Д. Ф. Устинов, К. У. Черненко, П. Н. Демичев, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарёв, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчылары, ССРЭ-ниң министрлери, ССРЭ-ниң Күрүне комитеттериниң даргалары, өске-даа албан кижилери барганнар.

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев дүштеки шайлалгага чүве чугаалаан.

Эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ чугаазы

Хүндүлүг эш Ортега!

Хүндүлүг никарагуа аалчылар!

Эштер!

Никарагуа Республиканың эш Даниэл Ортегага удуртқан делегациязынга чүректиң ханызындан байыр чедирерин чөпшээреп көрүңер.

Силер бистиинге дыка ырактан, чер бөмбүрзээнин өске чартыындан келген болгай силер.

Силерниң Москвада келгенивер, чугаалажыышкыннарның үре-түңелдерлиг болганы-даа, бистиң бодап турарывыс-биле алырга, делегейнин амгы үеде хөгжүлдезининг чугула дүрүм ёзугаар болуушкуун чайыннаачаа-биле көргүзүп турар-дыр. Улустарны болгаш чүрттарны чүгле география болгаш политика чоокшулаштырып турар эвес, харын база оларның бот-боттарын билчиринге болгаш пайыралдажырынга ырак-узак чер-даа шаптыктап шыдавас боон турар-дыр.

Никарагуаның улузу шыпныг херекти, боттарының хавдамырындан тудуп херээн камгалап турар. Төп Америкада ол улуг эвес күрүне бодунуң хамаарышпас чоруун камгалаар болгаш тайбың байдалдың үезинде чүрттаар, аңаа удур кандыг-даа ончүкчонгээлер соксазын дээш бүгү күүүн салып турар.

Ол улустуң тура-соруун ёзугаар Национал хосталганың Сандиночу фронтузунга удуртун алган, демократияга болгаш социал дешпилгече үндезилээш, пнитилел харылзааларын чаартырынче эгелеп киргеп.

Никарагуа делегей херектериниң талазы-биле кана-даа каттышпазының политиказын чорудун, делегей байдалын орталандырарынга көскү үлүүн киирип турар. Бистер өске-даа күрүнелер-биле бир дөмей, бо бүгү талазы-биле силерге эң-сеткил каттыштырып, деткип турар бис.

Бөмбүрзектиң барыын чартыындан бистерни калбак делгем океаннар ацгылап турар. Европаны, Азияны болгаш Африканы хоозуратан делегейниң ийи дайынарыныч өрт-халаптары Америк шиити дорт хемчээлдин-биле ышыва албаан болгай.

Ынчалза-даа тайбыңны кайда-даа үнелээр болгаш тайбыңны бүгү улустар күзеп турар. Ынчангаш күрүне ажылданчызы кижиге тайбыңны камгалаарындан бедик харыысалгалыг үүл бистиң үевисте чок.

Ол Мурнуу Америкага-даа болгаш Каттышкан Штаттарга-даа азы Канадага-даа шын болур ужурлуг. Делегей дайынарының төөү болуп турган өске күрүнелерге чедир Америкадан ыраа олардан Америкага чедир бичии-ле ырак болгай.

Бодунуң кожалары болгаш Каттышкан Штаттар-биле харылзааларда бергелерни болгаш дүшкүүрлүг байдалды чугаалажыышкыннар аргазы-биле узуткаарынче Никарагуаның удуртукчуларының кызыммаккай чүткүлү ынчангаш долузу-биле билдингир боон турар.

Латин Американың өске-даа чүрттарының, ылаңгыя Мексиканың, Кубаның ол-ла угланыышкын-биле кылып турар тодаргай инициативаларын бистиң политикавыстың эчис сорулгаларынга дүгжүп турар.

Латин Американың улустарының ортузунда хосталгаже чүткүлдүг шимчээшкин үргүлүлеп, улам калбарып турарының хөй-хөй бадыткалдарын төөгү болган амгы үеде бары харааданчыг. Оларга «Тыва тудуг материалдары» каттыжыышкының чиигине директору Ю. С. Самойлюк, «Тудуг кезектери» комбинатның директору А. И. Антонов, Таңды райкүүскомунуң кедөө ажылдатқы эргелелиниң начальниги Н. Н. Борисенко, Өвүр райкүүскомунуң даргазы А. Б. Семис-оол болгаш өскелер-даа хамаарыкыр. Ады үнген болгаш өске-даа чамдык эштер солуннар шүгүмүделин дыңнаңгыры-биле көөр, чогуур түңнелдерни үндүрер ужурлуг.

Ажылчын болгаш кедөө корреспондентилер: күрхайгаралдың Тыва лабораториязының килдис начальниги Г. Н. Тутынина, Тожунуң радиоорганизакчызы В. С. Тамдын-оол, «Кызыл тудуг» эргелелинде бригадир Ч. Ч. Доңгак, а ол ышкаш «Тувинская правда» солуннуң редактору В. Л. Маслов, «Кызыл ЦЭС тудугнун» прорабы А. В. Ковальчук, Кызыл хоорононуң уругларның спорт школазының директору В. С. Хопров олар партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга солуннар, телевиденне болгаш радио канчаар дузалап турарының дугайында тодаргайы-биле чугаалааннар.

СЭКП обкомунуң секретары Д. К. Ооржак СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профобъединүлелдин болгаш ВЛКСМ обкомунуң хүндүлел бижиктерин солуннар активчилери: прораб А. В. Ковальчукка, Кызыл хоорайның хамаатты камгалал курстарының начальниги А. Ч. Дыртый-оолга, УСШ-тың директору В. С. Хопровка тывыскан.

Тыва АССР-ниң Журналистер эвилелиниң баштаар черииң даргазы В. С. Шаравии «Тувинская правда» солуннуң удуг корреспондентизи А. А. Быковка болгаш «Шынның» килдис эргелекчизи Х.-К. С. Монгушка 1981 чылдың эң эки чүүлдери дээш лауреаттарның дипломнарын база тывыскан. Республиканың шериг комиссариадының политкилдис начальниги Н. И. Коротаев шериг-патриоттуг темаларны калбаа-биле чырытканы дээш «Тувинская правда» солуннуң редакторунун оралакчызы О. И. Гавриловка болгаш дайын хоочуну А. К. Коробейниковка Дайын хоочуннарының совет комитединиң тураскаал медальдарын тывыскан. ДОСААФ обкомунуң даргазы Ю. М. Камышев «Тувинская правда», «Шын» солуннарның редакцияларынга ДОСААФ ТК-ның Хүндүлел бижиктерин дамчыдып берген.

Бистер бүгү делегейге тайбың дээш көдүрерин саналдап тур мен.

Д. Ортега харыы сес ап, чүве чугаалаан.

Эш Д. ОРТЕГАНЫҢ чугаазы

Хүндүлүг эш Брежнев!

Совет эштер!

Никарагуа эштер!

Никарагуа революциянын баштыңчызы болгаш Национал хосталганың Сандиночу фронтузунуң үндезилекчизи Карлос Фонсека 25 чыл мурнунда аныяктарның болгаш студентилерниң VI Бүгү-делегей фестивалынга Сандинонуң улузу биле Ленинниң улузунуң арызында аксы-дуңмалышкы найыралдын демдээ кылдыр Москва парыгына мяш олурткан. Ынчангаш бистер бөгүн ол яыш өзүп үнген болгаш бистиң улустарывыс, чазакгарывыс болгаш партияларывыс аразынга харылзааларның быжыг болгаш бүзүлбас демдээ апарган деп чугаалап болбур-дур бис.

Агрессияга, аш-чутка болгаш улуг бергелерге удур демнеелге дискек кырынга сөгүрбейн, империалистиг болгаш фашистиг эжелекчилерни чылча шапкан маадырлыг совет улустуң чайынанчак төөгүзүнүң шынчы камгалакчылары — Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединден, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумундан болгаш Совет чазактан алганывыс чалаага болза, бистерге улуг алдар-хүндү-дүр деп санап турар бис.

Бистер Ада-чүрттүң Улуг дайынында бүгү кижи төрелгетенин фашизмниң кулданыышкынындан хостаары дээш өлген 20 миллион совет кижилериниң тураскаалынын мурнунга мөгейип, боттарының амы-тынын никарагуа революция дээш берген бүгү делегейге тайбың дээш көдүрерин саналдап тур мен.

Д. Ортега харыы сес ап, чүве чугаалаан.

Эш Д. ОРТЕГАНЫҢ чугаазы

Хүндүлүг эш Брежнев!

Совет эштер!

Никарагуа эштер!

Никарагуа революциянын баштыңчызы болгаш Национал хосталганың Сандиночу фронтузунуң үндезилекчизи Карлос Фонсека 25 чыл мурнунда аныяктарның болгаш студентилерниң VI Бүгү-делегей фестивалынга Сандинонуң улузу биле Ленинниң улузунуң арызында аксы-дуңмалышкы найыралдын демдээ кылдыр Москва парыгына мяш олурткан. Ынчангаш бистер бөгүн ол яыш өзүп үнген болгаш бистиң улустарывыс, чазакгарывыс болгаш партияларывыс аразынга харылзааларның быжыг болгаш бүзүлбас демдээ апарган деп чугаалап болбур-дур бис.

Агрессияга, аш-чутка болгаш улуг бергелерге удур демнеелге дискек кырынга сөгүрбейн, империалистиг болгаш фашистиг эжелекчилерни чылча шапкан маадырлыг совет улустуң чайынанчак төөгүзүнүң шынчы камгалакчылары — Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединден, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумундан болгаш Совет чазактан алганывыс чалаага болза, бистерге улуг алдар-хүндү-дүр деп санап турар бис.

Бистер Ада-чүрттүң Улуг дайынында бүгү кижи төрелгетенин фашизмниң кулданыышкынындан хостаары дээш өлген 20 миллион совет кижилериниң тураскаалынын мурнунга мөгейип, боттарының амы-тынын никарагуа революция дээш берген бистиң мун-муң маадырларывыстың тураскаалының баарынга эң-не ханызы-биле мөгейип, хүндүлээрнивис ышкаш, шак-ла ынчаар мөгейип турар бис.

Совет ажылчы чоннар агрессия болгаш бергелер дурза-даа, боттарының чүртүнүң хөгжүлдезинге кайгамчыктыг чедиишкиннерни төөгүнүң кыска үезинин иштинде чедип алганын билир бис. Социал-экономиктиг тургузугну ажылчы чоннарның чаагай чоруунун эрге-ажыктарына дүүштүр дең-дески тургузарын магадылаан күүү-шыдалдың үндезилеттинген принциптери ындыг хөгжүлдениң кол үүлгү боон турар. Бистер II беш чылдың кол-кол сорулгаларын шиитпирлээринге кандыг-кандыг чедиишкиннер чедип алдыганын билир болгаш совет профэвилелдерине каттышкан миллион-миллион кижилериң ыжыг холдары салдынган сорулгаларның күүсеттинерин хандырарынга бүзүрээр-дээ бис.

СЭКП-ниң XXVI съездизинге Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының ТК-зының Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Леонид Ильич Брежневтиң кылган чаа тайбың саналдарын делегейниң бурунгаар деңшилгелиг болгаш демократтыг күштери шуптузу деткээн турар ужурлуг.

Партияда, совет улуста болгаш бистиң бөмбүрзээвистиң бүгү улустарында-даа тайбыны камгалаарының сорулгазы **(Уланчызы 3-кү арында).**

РЕСПУБЛИКА СЛЁДУ

Дүүн СЭКП обкомунуң Политиктиг чыыдыышкыны бажыңынга ажылчын болгаш кедөө корреспондентилерниң республиканың солуннар, телевиденне болгаш радио журналистери-биле кады слёду болган.

Слёдту СЭКП обкомунуң секретары **Д. К. Ооржак** ажыктаан. Ол Парлалга хүнүн болгаш «Правда» солуннуң баштайгы номеринниң үнгенинден бээр 70 чыл болганы-биле холбаштыр чылганнарга байыр чедиргеш. оларга моон-даа соңгаар чогаадыкчы чедиишкиннерлиг болурун күзээн.

«СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин күүседир талазы-биле солуннар, телевиденне болгаш радио ажылдакчыларының, ажылчын болгаш кедөө корреспондентилерниң сорулгаларының дугайында» илеткелди партия обкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизининиң эргелекчизи А. К. Кандай кылган. Бо чылын Парлалга хүнү алдарлыг хүн — СЭКП ТК-ның даймычы болгаш шылгаттынган органы, делегейде эң-не массалыг солун—«Правданың» бирги номеринниң үнгенинден бээр 70 чыл болганы-биле капсырлажып турарын ол демдеглээн. Өске-даа солуннарның тиражтары чүртта чыл келген тудум улам-на улгадып турар. Бистиң республикада бо талазы-биле чедиишкиннер база бар. Амгы үеде Тывада республиканың дөрт. ол хире санныг районнар болгаш хөй тиражтыг солуннар, «Агитаторнун блокноду» парлаттынып үнүп турар. Оларның харыы угда тиражы 68 мун экземпляр ажып турар. Республиканың ажылчы чоннарының амыдыралында радио болгаш телевиденне бижыыбиле кирген.

Чедиишкиннер-биле чергелештир солуннарда парлап турар чамдык материалдар журналистикаңын улам өзүп турар негелделеринге ам-даа чедир харыылавайн турар. Чүүлдерниң болгаш корреспонденцияларның чамдыызы кызыы темалыг, кыры-биле, чалгаарынчыг дыл-биле бижиттинген болуру ховар эвес. Чүге дээрге редакциялар коллективтери авторлар-биле ханы бодалдыг, чогаадыкчы ажылдаарын ам-даа чедип албайн фурар.

Республиканың редакциялар коллективтериниң ажылында кол черни СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин пропагандалаары, он бирги бес чылдың планнарын болгаш хүлээлгелерин күүседиринче ажылчы чоннарны мобилизастаары эзлеп турарын илеткелчи уламчылап чугаалаан. Чижээ, «Тувинская правда» солун капитал тудугнун, чигээртен болгаш одалга-энергетика курлавырларын камнаарының айтырыгларынче улуг кичээнгейни салып турар. Солуннар камналга чурумун эң-не шыгыызы-биле сагыыр чорукту бүгү талалыг чырыдарынче чүткүвүшаан, «Экономика камналгалыг болур ужурлуг», «Камналганың арыны» деп рубрикаларны доктаамал ажыглап турар. Солуннарның арыннарынга темалар аайы-биле материалдарны үргүлүү үндүрүп турар.

«Шын» солунга хой, чылгы малды болгаш сарлыкты өстүрер дугайында, мал ажылын шиитизи-биле хөгжүдер талазы-биле темалыг аныннар үе-үеле үнүп турар. Ынчангаш солуннуң редакциязынында материалдар болгаш аныннар дээштиг, чедингир болзун дээш, малчыннар-биле сырый харылзааны тудуп турар.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлериниң негеп турарын ёзугаар республиканың журналистери болгаш автор активи-даа материалдарының дээштиг, ажыктыын бедидерин чедип алыры эргежок чугула деп, влеткелчи түңнелинде чугаалаан. Ханы утка-шынарлыг, тодаргай барымдаа-чижектерлиг материалдар помчукчуларга солун, оларнын сагыш-сеткилинге таажыр болгаш удуртукчулар, специалистер-даа оларны кичээнгейге ап, айыттынган четшестерни узуткаарынын дарый хемчегларын алыры билдингир. Ынчалза-даа солуннарның, телевиденне болгаш радио-даа дамчыдылгаларының шүгүмүделдиг чүүлдерниңе ажыл-херекчи харыы бербес удуртукчулар ам-даа бары харааданчыг. Оларга «Тыва тудуг материалдары» каттыжыышкының чиигине директору Ю. С. Самойлюк, «Тудуг кезектери» комбинатның директору А. И. Антонов, Таңды райкүүскомунуң кедөө ажылдатқы эргелелиниң начальниги Н. Н. Борисенко, Өвүр райкүүскомунуң даргазы А. Б. Семис-оол болгаш өскелер-даа хамаарыкыр. Ады үнген болгаш өске-даа чамдык эштер солуннар шүгүмүделин дыңнаңгыры-биле көөр, чогуур түңнелдерни үндүрер ужурлуг.

Ажылчын болгаш кедөө корреспондентилер: күрхайгаралдың Тыва лабораториязының килдис начальниги Г. Н. Тутынина, Тожунуң радиоорганизакчызы В. С. Тамдын-оол, «Кызыл тудуг» эргелелинде бригадир Ч. Ч. Доңгак, а ол ышкаш «Тувинская правда» солуннуң редактору В. Л. Маслов, «Кызыл ЦЭС тудугнун» прорабы А. В. Ковальчук, Кызыл хоорононуң уругларның спорт школазының директору В. С. Хопров олар партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга солуннар, телевиденне болгаш радио канчаар дузалап турарының дугайында тодаргайы-биле чугаалааннар.

СЭКП обкомунуң секретары Д. К. Ооржак СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профобъединүлелдин болгаш ВЛКСМ обкомунуң хүндүлел бижиктерин солуннар активчилери: прораб А. В. Ковальчукка, Кызыл хоорайның хамаатты камгалал курстарының начальниги А. Ч. Дыртый-оолга, УСШ-тың директору В. С. Хопровка тывыскан.

Тыва АССР-ниң Журналистер эвилелиниң баштаар черииң даргазы В. С. Шаравии «Тувинская правда» солуннуң удуг корреспондентизи А. А. Быковка болгаш «Шынның» килдис эргелекчизи Х.-К. С. Монгушка 1981 чылдың эң эки чүүлдери дээш лауреаттарның дипломнарын база тывыскан. Республиканың шериг комиссариадының политкилдис начальниги Н. И. Коротаев шериг-патриоттуг темаларны калбаа-биле чырытканы дээш «Тувинская правда» солуннуң редакторунун оралакчызы О. И. Гавриловка болгаш дайын хоочуну А. К. Коробейниковка Дайын хоочуннарының совет комитединиң тураскаал медальдарын тывыскан. ДОСААФ обкомунуң даргазы Ю. М. Камышев «Тувинская правда», «Шын» солуннарның редакцияларынга ДОСААФ ТК-ның Хүндүлел бижиктерин дамчыдып берген.

Х. С. Серенге, З. Ф. Стрелковскаяга
Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы хүндүлүг атты тыпсыр дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Чоннуң библиотека хандырылгазының хөрээнге ачы-хавыяазы дээш **Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы хүндүлүг атты** Бай-Тайганың төнчүткен библиотека системазының Шүй кедөө филиалының эргелекчизи **Серенге,** уругларның К. И. Чуковский аттыг Тыва республика библиотеказының директору **Зинаида Фёдоровна Стрелковскаяга** тыпсыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1982 чылдың май 5.

С. А. Бичелдейни, М. Ф. Домареваны
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Чоннуң библиотека хандырылгазының талазы-биле үр чылдарда үре-түңелдиг ажылы дээш Эрзинниң төнчүткен библиотека системазының Мөрен кедөө библиотека филиадының эргелекчизи Сапчима Алексáндровна **Бичелдейни,** Таңдының төнчүткен библиотека системазының директору Мария Филипповна **Домареваны** Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1982 чылдың май 5.

ССРЭ-ниң 60 чылынга уткуштур

ҮЕНИҢ БАЗЫМЫ-БИЛЕ

Совет улустарның айы-дукма өг-бүлезинде чечектелип хөгжүп орар бөгүнгү Тыва — амгы үеник йндустриалдыг, бедик хөгжүлделиг көдөө ажыл-агыйлыг, социалистиг культуразы чечектелген республика апарган. Республиканың бир чечектелген булуну — Эрзинниң ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин боттандырарынга төлептиг салыышкынын киирип, ССРЭ-нин 60 чыл оюнга уткуштур бедик көдүлүүшкүн-биле чоруп орар.

Оон тодаргай бадыткалынга мындыг чижектерни көргүзүп болур. Дөртен чылдарга чедир Эрзинниң девискээринге улус өредилгезинин, культураның кадык камгалалының албан черлериниң баазазы барык чок турган дээрзин чугаалаза чогуур. Бо хүннерде Тываның ол булуңу кайы хире чаартынып, сайзыраанын ылангыя хоочун салгалдың кедөө ишчилери онза чоргаарал-биле сактып чоруурлар. Чүге дээрге олар ол чаартылгаларны караа-биле көрүп, аңаа боттарының тургузукчу үлүүн киириштиргеннер.

Амгы үеде районнуң суурларында 2 мун ажыг өреникчилерни хаара түткан дөрт ортумак болгаш бир сес чыл школалары бар. Өреникчилерниң 445-и күрүнеги долу хандырылгазында, малчыннарның 400 ажыг уруглары ясли-садиктерде хаара түттунган. Кедөөниң ажыл-ишчилериниң кадыкшылын камгалаар талазы-биле кыдынын турар ажылдар хөй. Харын үгда 50 кижини чыттырып эмнээр район эмнелгези, Нарын суурда он беш орунчуг участок эмнелгези, чурттакчылыг өскедда суурларда медицина пунктулары ам доктаамал ажылдап турар.

Районда культура амыдыралы хөгжүп, чоннуң бот-тывынгыр уран чүүлче хандыкшылы, ураң мергежилги өскен. Ленин аттыг, «Мерен» совхозтарның тептеринге чаа клубтарны туткулаан. «Чаа орук», «Нарын» совхозтардан Культура бажыңнарының тудуун эгелээн. Район төвүнден эгедээш чурттакчылыг суур бүрүзүнде чуртталганын, культура-амыдыралдың, албан черлериниң тудуглары чаптылын, чаа-чаа кварталдар чыл бүрү немежип келген.

Партияның болгаш чазактың ада сагыш салышкынының база доктаамал кичээнгейинин ачызында районга болган социал-экономика болгаш культура талазы-биле улуг чаартылгаларның иштинде бир кол черни ажылчы чонларның материалдыг болгаш культурлуг деңгелиниң чыл бүрүде бедип, садыш алыр аргазы өзүп турары болур. Оон чижээнге дараазында сашнарны көргүзүп болур. Чүгле он бирги беш чылдың бирги чылында районнуң чурттакчы чонуң 70,7 мун рубль түүнүг бажың иштинин херекселдерин, 88,7 мун рубльдин хевис кылыгларын, 97 соодукчуну, хеп чуур 60 ажыг машинаны, 174 телевизорну, 30 хире автомашиналарны, культура-амыдыралдың өске-даа хөй-хөй баразаларын садыш алгылаан. Советтиг чылдарда чоннуң амыдырал хандырылгазының комплекстиг пунктулары ажыттынган.

Кедөө ажыл-агый бүдүрүлгезин хөгжүдеринге калбак орук ажыттынган. Районнуң совхозтарының техника-биле хандырылгазы чыл бүрү өзүп, сайзырап келгенин онзалап демдеглеге чогуур. Бо хүннерде ажыл-агыйларда 100 ажыг тракторлар, 148 чүк машиналары, кедөө ажыл-агыйның өске-даа техникалары бар. Иштинин малының баш санын өстүрер, продуктулуун бедидер, чер ажылының культуразын сайзырадыр талазы-биле биче эвес ажылдарны районда боттандырып келген.

Районнуң экономиказының кол адыры —кедөө ажыл-агыйның ишчилери он бирги беш чылдың бирги чылын багай эвес көргүзүглерлиг дооскан. 1980 чылга деңнээрге эрткен чылын эът бүдүрери 18,4 хуу, сүттүг 3,2 хуу, дүктүг — 12,7 хуу өзүлделиг болган. Малдың чаш төлүн камгалап алыр талазы-биле: төрүүр чүс башка онааштыр бызаалары 13, анай, хураганнарны 33, кулунну 18 башты хөйнү камгалап алган. Ол-ла үе-биле деңнээрге, мыйыстыг бода малдың, хой, өшкүнүң, тевениң саны өзүлделиг болган.

Социалистиг чарыштың хөй-хөй мурнакчыларының кызымаккай күш-ажылынга чоргаарланыр бис. Оларның мурнуку одуругларында коммунистер чоруп, күш-ажылчы үлегер-чижээн чонга көргүзүп чоруурлар. Чижээ, Ленин аттыг совхозта коммунист О. Назылмаа эрткен чылын төрүүр чүс хойдан 113 хураганны менди доруктуруп, бир хойдан-на 2 кг дүктү кыргын алган. Оон күш-ажылын партия болгаш чазак бедин-биле үнелеп, «Күш-ажылчы шылгарал» медаль-биле шанпаан. Ам оон коданында хой бүрүзүн хураганныг. Ол шыкаш Тыва АССР-нин алдарлыг малчыны, Ленин орденнин эдилекчизи Орус Намдал төрүүр чүс хойдан-на 110 хураганны эрткен чылын менди ап, бир хойдан 2,3 кг дүктү кыргаан. Оон коданында хой оолдаашкыны амгы үеде дооступ турар. бо чылын төрүүр чүс хойга онааштыр 106 хураган камгалап алган. «Чаа орукө совхозтуң мурнакчы хойжузу А. Дамчай чыл бүрүде бедик көргүзүглерлиг ажылдан келген. Чоокта чаа аңаа Күш-ажылчы Алдар орденниң пйнги чергеанн тывыскан. Ынчангаш ам оон хөрөзинде үк орденнин пйнги болгаш үшкү чергелери чайнап чоруур. Бо чылын мурнакчы малчынның коданында хой бүрүзүнүң чаш төлү камгалап алдынган.

Он бирги беш чылдың бирги чылында районнуң ажыл-ишчилери социал-экономиктиг хөгжүдениң күрүне планнарын күүседир дээш бүгү чуртта калбарган чарышка көскү чедиишкиннерни чедип алган. Оон тодаргай бадыткалы болаа СЭКП ТК-ның, ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тин болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугун болгаш бирги чергенин дипломун районга тывысканы болур. Бо бедик шаннал районнуң ажыл-ишчилериниң политиктиг болгаш күш-ажылчы кедүлүүшкүнүн улам хайныктырып, хөйнү хүлээпдирип турар.

Районда бир чугула кампания — пиитинин малының кыштаглаашкыны амгы үеде парын байдалда дооступ турар. Эрткен чайын кандаашкынныг болганындан мал чеминиң белеткелиниң планы күүсеттинмээн. Мал одарларының дүжүдү куду болган. Күзүн октябрьдан эгелээш улуг хар чаан, дожанналдыг доңган, Берге байдалдарны ажып эртер сорулга-биле районнуң партил, Совет органнары, ажыл-агыйлар удуртукчулары, хөй-пиити организациялары организастыг хемчеглерни ап чоруткан. Чыл эгезинден бөөр пиитинин малынга 700 ажыг тонна хышыгыштыг, 347 тонна шиви будуун. 400 хире тонна тал, терек, хадын будуун белеткээш, кыштагларже сөөртккеп. Ажыл-агыйлар бо чылдың бирги кварталында күрүнеге мал ажылының продуктуларын сапдарының планнарын күүсеткен.

Мал бажың чидириг чокка камгалап алыр дээш организастыг хемчеглерни ап, чер-чер Советтериниң сонгулдаларынга белеткел ажылдарын организастаары-биле партия райкомунуң, райкүүскомунуң, ВЛКСМ райкомунуң харыысалгалыг ажылдакчылары ажыл-агыйларже хүваалда сөөгаар үнгеннер. Бо ажылдар-биле калы олар ССРЭ-нин 60 чыл оюнуң дугайында СЭКП ТК-ның доктаалын, ажылчы чоннарның интернационалдыг кижизидилгезинин дугайында СЭКП обкомунуң доктаалын. ССРЭ-нин профэвилелдериниң XVII съездизинин материалдарын болгаш аңаа эш Л. И. Брежневтиң чугаазында айыткан чүүлдерни болгаш түннелдерни ажылчы чоннарга калбаа-биле танышпырып турадлар.

Төрээн чуртувустуң юбилейинге уткуштур өске-даа ажылдарны кылып чоруткушаан, районнуң ажыл-ишчилери шиитпирлезе чогуур айтырыгларже кол кичээнгейни салып турар. Ылангыя бо чылдың бирги кварталында малдың янзы-бүрү чылзагаанпардан хорамчазы «Мерен», «Нарын» совхозтарда (директорлазы Б. Дойбаа, трактористер Х. Доржу, Б. Лопсан, О. Ооржак, грейдеристер О. Хомушку, О. Монгуш, Д. Монгуш) улуг-нормазын ажыр күүсеткеш, шалыпчыларның одурүнда киргеннер.

Орук көвүрүлериниң септелгезин бо чылын мурнундагы чылдардан чүгээр экижиткеп. Автотранспорт оруктарының кидирээштиг черлерин дескилээр ажылдар база кыдынып турар. «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыгдал фабриказынга үүрметкээн сай даштарны оруктарның оңгуд-чиңгил черлеринде төп, дескилээр ажылдарны амгы үеде чорудуун эгелээн. Эки кыдынган чазаглыг орук машина-техниканың эдилелин үзадыр болгаш олап чораан чолаачылларга тавырымчалыг, эптиг база оруунга озал-ондакты болдурбазынга магадылал. Орук-септелге-тудут участогунуң коллективи бо чылдың пйнги кварталының социалистиг хүлээлгезин, планныг онаалдаларын күүседир дээш шудургу ажылдан турар.

А. МОНГУШ.
СЭКП Эрзин райкомунуң бирги секретары.

Районнуң будуруулге, күш-ажыл коллективтериниң аразында калбарган социалистиг чарышка районнуң хереглемчилер ниитилелиниң коллективи бирги черни эзлээш. СЭКП райкомунуң, райкүүскомунуң, ВЛКСМ райкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнатткан. Ол шаңналга коллектив эртнен чылдың аяктку кварталында база төлептиг болгаш ону бо удаада база салбаан.

Кооператорлар бирги кварталда 1152 мун рубльдиг баразының садар планныг тургаш, ону ажыгып, 1161,1 мун рубльдиин садып, планныг онаалдазын 101 хуу күүсеткен. Ниитинин чемненилгези планын 102,7, хлеб-булочка будуреринин — 127 хуу боттандырган.

Бирги кварталда тус-тус магазиннер аразында калбарган социалистиг чарышты түннээн. Эозин суурза Л. Биилей эргелекчилээн нөм магазини күш-ажылчы маргылдаага

ЧАРЫШКА ТИИЛЭЭН

гиилекчи болган. Район төвүнде төп үлетпүр баразаннар магазинининг бир дугаар салбыры, №1 аъш-чем. Нарын суурда аъш-чем магазиннери база муонакчыларның санында киреп. Автомагазиннер сазыгжы-чөлаачыларычдан Б. Нупсат, С. Комбу, М. Дамдың, Х. Монгуш-оол планныг онаалдаларын ажыр күүседип, эки ажылдааннар.

Я. СОЯН-ООЛ.

ЧАЗАГЛЫГ ОРУКТАП

ССРЭ-ниң тургустуганының 60 чыл оюн төлептиг уткуур дээш социалистиг чарыш Ак-Довуракта орук-септелге-тудут эргелелиниң участоктарының аразында калбарган, оон түңнелдерин ай, квартал санында чугаалажып, бедик будуруулгечи көргүзүүлүг коллективтерни илереткеш, мактап шаңналары чаңчыл болган. Юбилейлиг чылдың бирги кварталының күш-ажылчы чеднишкиннерни түңнээрге, бирги черни Кызыл-Мажалыкта № 1 орук-септелге-тудут участогу эзлээн. Районнуң девискээрлерде көвүрүглериниң, оруктарның каңгал болгаш үүрмек септелгезин кылып чорударынга олар үлүүн киирип келгеннер. Эрткен айларда Кызыл-Мажалык—Аянгаты аразында оруктуң улуг септелгезин база Эргилик-Барлыкче барган оруктуң үүрмек септелгезин кылып чоруткан.

Коллективтиг күш-ажылчы чеднишкиннериниң чаяыды болза боттарында бар машина-техниканы чеп ажыглаап, ажылчын күштү шын хүваап тургускаш, кылар ажылдарны тодарадып турарында. Машина-техника үр чылдарда адыгеттиниң келген-даа болза оларга техниктиг ажаалданы чогуур үезинде чорудуп келгенинден туруушкуп чок ажылдаап планныг даалгалар күүседезин хандырып турар. Хой чылдарда ажылдаап, бедик мергежилдиг апарганнар оруксептелге-тудут участогунда бар. Дуржулгалыг мастер коммунист Б. Дойбаа, трактористер Х. Доржу, Б. Лопсан, О. Ооржак, грейдеристер О. Хомушку, О. Монгуш, Д. Монгуш олар улуг-нормазын ажыр күүсеткеш, шалыпчыларның одурүнда киргеннер.

Орук көвүрүлериниң септелгезин бо чылын мурнундагы чылдардан чүгээр экижиткеп. Автотранспорт оруктарының кидирээштиг черлерин дескилээр ажылдар база кыдынып турар. «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыгдал фабриказынга үүрметкээн сай даштарны оруктарның оңгуд-чиңгил черлеринде төп, дескилээр ажылдарны амгы үеде чорудуун эгелээн. Эки кыдынган чазаглыг орук машина-техниканың эдилелин үзадыр болгаш олап чораан чолаачыларга тавырымчалыг, эптиг база оруунга озал-ондакты болдурбазынга магадылал. Орук-септелге-тудут участогунуң коллективи бо чылдың пйнги кварталының социалистиг хүлээлгезин, планныг онаалдаларын күүседир дээш шудургу ажылдан турар.

С. СЕРИН-ООЛ.
Барыын-Хемчик район.

Чагаа парлаттынмаза-даа

ХҮЛЭЭНДИРГЕН

«Д. Дүлүкей Мерген салбырының эргелекчизинден арагалаар, бодун тогдунар, улус бак сөглээр дээш ажылындан үш катап, СЭКП кежигүнүнден база үндүрткен. Ам база ажылдадым каан, а ферманың ажылы экиживестеди, ажылдаары халалыг апарды, Өске эргелекчи бээрииге дузалажып көрүнер».

Каа-Хем районда «Ленинчи орук» совхозтуң бо фермазындан редакпнига келген чагаалаарның кол утказы ындыг. Аңаа харыыны райкүүскомунуң кедөө ажыл-агый эргелелиниң пачальныгы Г. Черепанов биле совхоз директору А. Моргуш редакпняже чорутнан:

«Ажыл шагында арагалаап, ажылындан үндүртүп турган Д. Дүлүкей дугайында СЭКП райкомунуң бирги секретары В. А. Бакулиге болгаш «Шын» солунга келген чагааларны совхозтуң техчөвүлел хурадында чугаалажып көрген. Д. Дүлүкей бодунуң частыыгларын билиргеп. моон соңгаар частыыгларын катаптавас деп сөзүн берген.

Техчөвүлел прогул кылган дээш Д. Дүлүкейге шыгыыы докгулда берген болгаш ам катаптаар болза, ажылындан үндүреринн сагыныырган. Ынчангаш сүт-сааның элбедир, малдың деңгелин экижидер талазы биле дээштиг хемчеглерин дарый алырын аңаа үүлээндирген».

АНЫЯКТАРНЫҢ ҮЛҮҮ

«Торгалыг» совхозта комсомол комитеди бо чылын хой оолдаашкынынын үезинде 67 аныяк болдар, кыстарны малчыннарга дузалажып, сакманчылаары-биле үндүрген турган. Оларның хөй кезии бирийи чыл бурунгаар ортуман школа дооскаш, төрээн совхозунга ажылдап артып калган аныяктар.

Комсомолчу путёвка-биле сакманчылаанарның аразында боттарының ажылгыр-кежээлин көргүзүп, мактал-шаңналды алган болгаш үндүрткен. Ынчангаш сүт-сааның элбедир, малдың деңгелин экижидер талазы биле дээштиг хемчеглерин дарый алырын аңаа үүлээндирген».

АНЫЯКТАРНЫҢ ҮЛҮҮ

«Торгалыг» совхозта комсомол комитеди бо чылын хой оолдаашкынынын үезинде 67 аныяк болдар, кыстарны малчыннарга дузалажып, сакманчылаары-биле үндүрген турган. Оларның хөй кезии бирийи чыл бурунгаар ортуман школа дооскаш, төрээн совхозунга ажылдап артып калган аныяктар.

Комсомолчу путёвка-биле сакманчылаанарның аразында боттарының ажылгыр-кежээлин көргүзүп, мактал-шаңналды алган болгаш үндүрткен. Ынчангаш сүт-сааның элбедир, малдың деңгелин экижидер талазы биле дээштиг хемчеглерин дарый алырын аңаа үүлээндирген.

Кызыл садыгның ажылдакчызы сүт заводунуң коллективи ярмарка, үнүшкүнүүт садыглаашкынынарга организастыг киржип, элбек ассортименттиг, багай эвес шыларлыг продукцияны садыл турарын демдеглээн. Ынчалза-даа продукцияны магазинверже чүдүрерде фактура орнунга аңаа ак саазынга үүгле сан-түңүн биижир, продукцияның шынарының көргүзүглерин салбайн келирге болганчок-ла таваржыр.

Фасовкалыг продукция чедиишпейн турар, ылангыя сыркини садып алыкчылар үргүлчү айтырар деп магазинер эргелекчилери чугаалаан. Сүт куткаң шилдер, сметана флягалары хирлиг болгурундан ону заводче дедир чандырар таварылгалар тургулаар.

Кажан магазиннерге стандартка дүүшпес продукция келирге аңаа чогуур документацияны кылыр турбуже, үрелик продукцияны заводка дедир агитккеш, чогуур документацияны тургузарын негевейн, эки продукция-биле солуштуруп ап турары таарышпазын хынапда органнарының төлээлери айыткан.

Заводтуң бүгү коллективин ажылчыннары, специалистери боттарынга онаашкан ажылынга харыысалгазын бедидер болза, стандартка дүгжүр эки шынарлыг продукцияны бүдүрериин бүгү-ле ажылдары бар деп комиссия кежигүннери демдеглээн.

Н. ООРЖАК.

СӨЗҮНДЕН КАРЫШПАС

СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң комсомолчу-аныяктарның Доргун сүт-бараан фермазының коллективи бо чылын бир иректен-не 3760 килограмм сүттү саап турган, 500 тоннаны бүдүрер, 460 тоннаны күрүнеге садар (пландан 10-10 тонна хөй) хүлээлгени алган, «Искра» совхозтуң Арыг-Бажы фермазының коллективин чарышка кыйгырган.

Эрткен үш айларда дөргүнчүлер чарыштыг кожаларынга аштырза-даа, багай эвес көргүзүглерни чедип алган. Сүтүү бүдүрериниң планы 100 хуу, күрүнеге садарының планы 101 хуу күүсеттингеп. Продукцияның шынары база экижээн — дужаатгынган сүт шупту бирги, ийиги сорттуу болган.

Ферманда үр үеде ажылдап келген хоочуннарның-даа, оларның арга-дужулгазын күзелдин-биле шиңгээдип ап, ажылынга идепкейлиг ажылдап турарларның-даа аразында мурнакчылар хөй. Оларның бирээзи, дужулгалыг саанчы Дүктүг Ондар эрткен үш айларда бодунга бызыглаан инектеринден 14 тонна сүттү саап, ферма эргелекчизи, база-ла хоочун саанчы Алдынкыс Монгушка чүгле ийи тонна чедирбейн баргаш, социалистиг чарышка ийиги черни эзлээн.

Дүктүг Дөпеи-ооловна бызыглаан инектеринден чылда 49 тонна сүт саар планын 52 тонна кылдыр күүседирин хүлээнген. Оон сөглээн созу ажыл-херээ-биле кажан-даа карышпайн чоранын эш-өөрү эки билир. Ол дугайын хоочун саанчының хөрээн каастап чоруур Күш-ажылдың Кызыл Тук орден, Ленинчи юбилей медалы, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны деп хүндүлүг ат, тоску, онгу беш чылдарның шалыпчызының хөрек демдектери база-ла хереглеп турар.

Коммунист Д. Ондар хөй-ниити ажылдарынга идепкейлиг киржип чоруур. Ол фермада партболдуктуң организазкызы. Аныяктар колдаан коллективте ажылдап турар кижи болганда, коммунист аъш-өөрүнүң авангардчы ролюн бедидер, күш-ажылдың сагыла-чурумун быжыглаар, бүдүрүкчүлүүн бедидер, аныяктар ортузунга дагдынылга ажылын экижидер, хоочуннарга төлептиг салгалды белеткөөр дээш хөй күштү үндүрүп, үе-шагын берип чоруур. Оон удурткавы партболуктө Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады саанчы Алдын-кыс Монгуш, саанчы Татьяна Сат, кадарчы Кызылоол Монгуш, тарыкчы техник Ольга Артына дээш өске-даа коммунистер ажыл-ижинге кызымаа-биле коллективтиң хүндүткелин чаалап алган.

Улус депутаттарының Чөөп-Хемчик район Советиниң депутады Дүктүг Ондар сонгукчулар ортузунга база идепкейлиг ажылдап, оларның чагыларын күүседир дээш болдунар-ла чүүлдерни кылып чоруур.

Дүктүг Дөпеи-ооловна он үргүнү өстүрүп кижизиткеп Маадыр-ие. Оон кижизиг эки будужүү, кызымак чоруун ажы-төлү база хөөзөр дээп, авазынга төлептиг кижилер кылдыр өскен.

Х-К. МОНГУШ.
ЧУРУКТА: Д. Д. Ондар.
В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

Улусчу контроль

ЧУРУМУН ХАЖЫТКАН

Барыын-Хемчик районнуң улусчу контроль комитеди садыглар шугумунга хынапданы чоруткан. Чамдык садыг ажылдакчылары совет садыгның чурумун хажыдын турары илерөөн. Районнуң хереглекчилер ниитилелинде садыг ажылының культуразы чавыс деңнелде, оларның санитарлыг байдалы куду болуп артпышаан. Чамдык садыгларның эжиктеринде оларның ажылдаар шактарының графиги аслытынмаан. Садыгжылар хирлиг халаттарлыг ажылдап турарлар, үүрмек барааннар ораар саазынар садыгларда чок.

Кедөө садыгларда бараанларның ассортиментилерин үе-шаанда четчелеп, хынап көрбейн турар. Хынапда үезинде Хөнделеп садыгга доңурган балык, бижектер, омаштар, стаканнар, тавактар, хөвектер, даараныр хендирлер шуут чок болган. Дөң-Терезин садыгына хлеб, кыдыраштар, шугумнар, кидис идиктер, а Аянгаты садыгына маргарин, доңурган балык, демир-үжүк, кыдыраштар, демир-оруннар, сыртыктар дээш өске-даа чүгула хереглеп барааннары чок болган. Доңгурган минтай деп балыктар Шекпээрниң, Барлыктың садыгларынга база чок турган, а херек кырында районнуң складтарынга ол балык четчир санныг чыдып турган.

Хынапда үезинде Барлык магазинниге 370 рубльдиң, райсельхозтехника магазинниге 104 рубльдиң барааннарын садыгжылар чажырып алгаш турганы илерөөн. А универмаг магазинининң садыгжызы П. Струкова даштыкы барааннарны чүгле бодунуң чоок кижилеринге чажырып садып турган.

Бараан өртөөн улгаттырып садар чоруктар база тургулаан. Аянгаты магазинниге эр сорочкаларны 3 рубльге, Хөнделенге 1 рубль 80 копеекке, а универмагка 50 копеектиң «Ландыш» деп хеп чуур порошогун 20 копеекке улгаттырып садып турган болган. Аэропорт буфединге 881 шил «Вермут» деп араганың өртөөн улгаттырып саткандыннан садып алыкчылардан 767 рубльди ажыр алган.

Районнуң хереглекчилер ниитилелиниң садыг килдизи магазиннерге киргеп барааннарның шыпарын, ассортиментизин, чонга канчаар саарын турарын үр үеде хынавайн келген. Үндүр бижиттинген барааннарга акт тургуспайн турган. Кызыл-Мажалыктың № 1 столоваязының калькулятору Ф. Монгуш чем өртөөн 3 копеекке улгаттырып садып турган. Универмаг буфединде столоваялардан эккеп турар чем аймааның шынары багай.

Ажылга негелдезин кошкаткан база чамдык барааннар өртөөн өстүргеш садып турган кижилерге хемчеглер хүлээткен. Илереттинген четпестерни дарый чайладырын районнуң улусчу контроль комитеди шыңгыы негээн.

Б. МОНГУШ.

ДЕПУТАТТАРНЫҢ ИДЕПКЕЙЛИИНДЕН

Эрткен 1980 чылда болган соңгуздалардан бөөр Бай-Тайга районнуң улус депутаттарының Шүй кедөө Советиниң күүсекчи комитеди эвээш эвес ажылдарны чоруткан. Кедөө Советтиң девискээринде «Мурнакчы» совхозтуң участок эмнелгези, ортумак болгаш кадыкшылганың 8 чыл школалары, ясли-сад, почта салбыры, аъш-чемниң болгаш үлетпүр барааннарының магазиннери ажылдап турар.

Кедөө Советте шупту 25 депутат бар. Советтиң сессиялары Конституцияда көрдүнген чурум ёзугаар болуп, эөлчеглиг сессияларга Советтиң девискээринде бүдүрүлге, албан организацияларының ажыл-чорудулгазын дыңнап турар. Улус өредилгезинин, кедөө ажыл-агыйның, кадык камгалалының, корум-чурум камгалалының доктаамал комиссиялары тускай планнарлыг ажылдап турар.

Кедөө Советтиң депутаттары — РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкылары С. Комбу, С. Майны, «Улус өредилгезинин тергиини» деп хөрек демдээнин эдилекчизи Д. Хертек, Бай-Тайга район Советиниң депутады, хой кадарчызы Ч. Кара-Доңгак, хоочун чолаачы Б. Шойдан болгаш өске-даа депутаттар боттарының депутат хүлээлгезин эки күүседип, бодунуң соңгукчулары-биле доктаамал ужуражып, сессияларга хүлээп алган доктаал-шиитпирлерни амыдырала боттандырар дээш кызымаккай ажылдап турарлар.

Район Советиниң депутадың кадарчы Ч. Кара-Доңгак чылдан чылче бедик көргүзүгнү чедип ап келген. Бо чылдың агаар-бойдузу берге болза-даа, хоочун хойжу чүс хойдан чүс хураганны менди ап, амгы үеде кажаазының көрежин хоорул, үүрмек септелгезин кылып алгаш. Шүй бажыңын эки оттуг тайгаларынче чайлаглаары-биле белеткеңнип орар. Школа башкызы К. Салчак, С. Кудурукпай чүс хуу өредилгени чедип алганнар.

Советтиң депутаттарының совхоз бүдүүлгезинге идепкейлиг киржилгезинин уламындан совхоз эрткен чылдың көргүзүглерлиг ажылдан келген. Чоокта чаа аңаа Күш-ажылчы Алдар орденниң пйнги чергеанн тывыскан. Ынчангаш ам оон хөрөзинде үк орденнин пйнги болгаш үшкү чергелери чайнап чоруур. Бо чылын мурнакчы малчынның коданында хой бүрүзүнүң чаш төлү камгалап алдынган.

Районнуң коммунистери болгаш бүгү-ажыл-ишчилерге он бирги беш чылда болгаш оон пйнги чылында салдынган сорулгаларны чедиишкиннинг күүседип, Төрээн чуртувустуң юбилейинге төлептиг узураажыр дээш пйн дакпыр күжелиишкин-биле ажылдап турадлар.

А. МОНГУШ.
СЭКП Эрзин райкомунуң бирги секретары.

СТАНДАРТКА ДҮҮШТУР

Кызылдың сүт заводунга шынар көрүлдези чоокку хүнперде эрткен.

Көрүлдеге заводтуң продукциязының кол хереглекчилери Кызыл садыгның ажылдакчылары, аъш-чем магазиннериниң эргелекчилери, курсадыг инспекциязының эргелелиниң, күрхайгаарал лабораториязының төлээлекчилери, заводтуң удурткучулары, специалистери киришкеп.

Заводтуң кол технологу В. Ф. Семенкова продукцияның шынарын экижидерн-биле кандыг ажыл чоруттунганын, ол талазы-биле моон соңгааргы сорулгалар дугайын чугаалаан.

1981 чылдың июльдан 1982 чылдың апрельже чедир Кызылдың сүт заводунуң, коллективин продукцияның шынарын экижидерииче угланган тодаргай ажылдарны кылган.

Сүт эрыглаар тускай херекселдп ажыглаарны шиңгээдип алдынган, сүттүң хирчамын арыглаары экижээн болгаш аппарат цегинде ажылчыннарның ажылы чиңгээн.

Кайызынга-даа 6 тонна сүт кирер ийи танкты тургускан, сл танктарның иштин чуур механизастаттынган тускай херекселди ында кошкан.

Шууштурулга аргазы-биле саржаг кылыр шугумну монтажтап тургузарын барык доозуп турар.

Чаа техниканы болгаш технологияны шиңгээдип алырының планын ёзугаар сүт сарыг суун ажыглаанны (хлеб бижырары-биле кады) 1,8 тонна (план 1,3 мун тонна) чедип турар.

Үзүн эвээжеткен болгаш үс чок сүт аймааның продукциязының планын күүсеттиргеп.

Дүрткен сүттү болгаш ажыткан сүт биштаан сүт аймааның продуктуларын кылырынга ажыглаанны 5,2 тонна чедип турар.

Соодугага дериг-херекселдерн база чалаң сүттүң чедиишпезинден завод үстүкү сорттуң саржаан бүдүрер аргазы чок болуп турар. Саржаг кылырынга сүт хоюун каш хонук иштинде чыын келиринден ол ажыксаң, кислотность көвүдээриинден саржагның түгле бирги сорттуун завод бүдүрүп турар.

Шынар көрүлдези чорун тур

Завод 21 аңгы аттыг продукцияны бүдүрүп үндүрүп турган. Чамдык хевирлерниң, ылангыя фасовкалыг продукцияны белеткээри чедир күүсеттинмейн турар. 10 хуулуг сливки, үс чок творог, фасовкалыг творог, сметана, сырки талазы-биле план күүсеттинмээн. Ону кылыр ажылчыннар саны база чиг-эт чедиишпес болуп турар.

1981 чылдың июльдан бо чылдың апрельже чедир Күрсадыг инспекциязының болгаш күрхайгаарал лабораториязының ажылдакчылары 4 санныг хынапданы чоруткан. Хынапдага киирген 407 тонна сүт аймааның кылыгларындан 16 тонназы нормативтехниктиг документацияның негелдезинге дүүшпес болган. Ынчангаш 16,2 тонна продукцияны будурүлгенин план күүселдезинден үжүлган болгаш 4,7 мун рубльди күрүне бюджединче киирген.

Ол үеним дургузунда заводка 6,2 тонна продукция үрей илддырган болгаш бракты эде кылырынга 1,2 мун рубльди чарыгдаан.

Заводта шынар хүүн ай санында эрттирери чурумчаан. Аңаа продукцияны будурери, сайгарары-биле холбашкан айтырыгларны чугаалажып турар.

Продукцияның шынарын экижидерииче угланган ажылдарны ам-даа эвээш эвести чорударын завод планнап турар. Саржаг кылырының шууштурулга цегин ажыглалга киирер болгаш бутербродсаржагны кылырын шиңгээдип алыр. Пастеризация-соодугага хереселин болгаш творог кылырынга соодукчуну эптеп тургузар база инженертехниктиг ажылдакчыларның технологияны, микробиологияны, санитарияны болгаш озал-ондак болдурбазының техниказын билиряне аттестацияны эрттирерин, саржагга маркировка кылырының эрги штампыларын солуур, хөрецги (закваска) кылыр автоклавты ажыглалга киирерин планнап турар. Продукцияны башкарарының комплекстиг системазын шиңгээдип алыры ийиги кварталда эгелээр.

Хереглекчилерниң, хынапда черлериниң төлээлекчилерни заводтуң продукциязынга хамаарыштыр четпестерни шүгүмчүлеп, боттарының саналгаларын киргеннер.

Кызыл садыгның ажылдакчызы сүт заводунуң коллективи ярмарка, үнүшкүнүүт садыглаашкынынарга организастыг киржип, элбек ассортименттиг, багай эвес шыларлыг продукцияны садыл турарын демдеглээн. Ынчалза-даа продукцияны магазинверже чүдүрерде фактура орнунга аңаа ак саазынга үүгле сан-түңүн биижир, продукцияның шынарының көргүзүглерин салбайн келирге болганчок-ла таваржыр.

Фасовкалыг продукция чедиишпейн турар, ылангыя сыркини садып алыкчылар үргүлчү айтырар деп магазинер эргелекчилери чугаалаан. Сүт куткаң шилдер, сметана флягалары хирлиг болгурундан ону заводче дедир чандырар таварылгалар тургулаар.

Кажан магазиннерге стандартка дүүшпес продукция келирге аңаа чогуур документацияны кылыр турбуже, үрелик продукцияны заводка дедир агитккеш, чогуур документацияны тургузарын негевейн, эки продукция-биле солуштуруп ап турары таарышпазын хынапда органнарының төлээлери айыткан.

Заводтуң бүгү коллективин ажылчыннары, специалистери боттарынга онаашкан ажылынга харыысалгазын бедидер болза, стандартка дүгжүр эки шынарлыг продукцияны будурериин бүгү-ле ажылдары бар деп комиссия кежигүннери демдеглээн.

Н. ООРЖАК.

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ХУРАЛЫ

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүге кандидат, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының бирги оралакчызы В. В. Кузнецовтуң даргалааны-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ээлчегліг хуралы май 4-те Кремльге болган.

Улус депутаттарының черчер Советтеринге болгаш районнарның (хоорайларның) улус судтарынга бо чылдың июнь 20-де болур соцгулдаларга белеткелдиг чоруп турарының дугайында айтырыгны ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму база чугаалажып көргеп. Ленинград хоорай Соведининиң күүскомунуң даргазы Л. Н. Зайков болгаш Ленинград область Совединиң күүскомунуң даргазы Р. С. Бобовиков олар бо айтырыг талазы-биле дыңнадыглар кылган.

Чугаалажып көөр кылдыр айтырыгны белеткээринге киришкен ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының план-бюджет комиссияларының өмүнээзинден Эвилел Совединиң План-бюджет комиссиязының даргазы Г. И. Ващенко санал берген. Ажылдың практиказы-биле тус черге барып ташыткан ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады И. Я. Прокофьев хуралга база чүве чугаалаан.

Экономиктиг болгаш социал комплекстиг хөгжүдениң планнарын сайзырангайжыдар талазы-биле Ленинград хоорайның болгаш Ленинград областың улус депутаттарының Советтериниң ажылынын дуржулгазының дугайында айтырыгны ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму база чугаалажып көргеп. Ленинград хоорай Соведининиң күүскомунуң даргазы Л. Н. Зайков болгаш Ленинград область

Франция биле ССРЭ-ниң аразында дугурушканың ёзугаар космонавтар белеткээрииң Ю. А. Гагарин аттыг төвүнде совет-француз талаларның космоска каттышкан ужудуушкунуына белеткед үргүлчүлевишаан.

ЧУРУКТА (солагай талазындан): ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавы Алексеандр Иванченков, француз космонавт Жан-Лу Кретьен болгаш ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавы Владимир Джанибеков олар ужудуушкун мурнуу чарыының белеткелиниң үезинде.

А. ПУШКАРЕВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

ШӨЛДЕ КӨЖЭЭЛЕР

Бистиң «Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа салбырының девискээринде Көжээ-Шыгы деп черде даш көжээлер шагдан бээр туруп келген. Кижи эскерип көөрге, оларның колдуу-ла кижи дүрзүлүг кылдыр хевирлеп каан болгаш кандыг-ла-бир кыска бижимелдериг болур. Ындыг көжээлериҢ чажыттарының дугайында, олар төвүнүң кандыг арыннарын ажыдып турарының дугайында номнарда-даа, солуннар-даа бижип турар болгай.

Чоокта чаа Көжээ-Шыгынган бир даш көжээни республиканың 60 Маадыр аттыг чүрт-шинчилел музейиниң эртем ажылдакчылары музейде эккеп салган. База бир көжээни трактористер Санчай-оол Ондар, Даргы-Сарыг Ондар олар адаанда довураан каскаш, оны арыглан ашташ, од черинде катап эде тургусканнар. Эрги көжээни эде тургузуп, аян кириптерге, ам Көжээ-Шыгын каастай берген.

Б. ОНДАР.

БӨРҮ ИСТЭЭШ

Агаарның байдалын хайгаарап турган аңчы дүне тайгага хар чаай бергенин билген. Сүүрдан кончуг эрте аъттанмышкаш, Бүзээлээр деп черден дурапнап олуурга, аксында күве ызырып алган дег бөрү бо-ла шошкуп чораан. Оон үгшиин чидирбээи-биле эдерти көрүп олуурга, Хамар хемче ажытталын кире берген. Быскан хар кыры-биле араатанның изин көөрге, кыс бөрү болган.

Элекке барып болбас, эскерип катаа үйгүрүнче барбас деп бодаап, анчы элээн манап олурган. Оон истээш чорупкан, арга-каскак, кара-хаактыг берт черге келген, изин будан чораан хевирлиг. Хүн үнүп келзе быскан хар эрип каар. Анчы ындан кажар болбас болза алдырбас деп чүвени бодаап, истии ойбунун дөгелеп чораап, чиге келген. Хербектеиин турган эниктер «лайзын келди» дээнзиг үйгүрүнче ажытталы бергеннер. Ол чоок-кавыда хой, хураган баштары, эрги, чаа сөөктер эмгежок болган.

Анчы доскут черде чыткан тос бөрзекти даялап алган. Тос бөрзёк доруккаш, дойлуп үнген болза, чаңгыс «Торгалыг» совхозтуң девискээринден безин та чеже малды хорадыр турган.

Дөгүс-оол Үстүнчүкович Түлүш түгле бо чылын эвес, мурнуку чылдарда-да бөрүлер-биле демисеннип, оларны узуткап чораан дуржулгалыг анчыларның бирээзи.

В. САНАА.

Өвүр район.

ДУЗА

Бай-Тал ортумак школаның үстүкү класстарының өөреникчилери малчыннар-биле бижыг харылзаалыглар. Чоокта чаа оолдар, уруглар Шыдазында хой кадарчызы Анай Кудай-Мергенниң аалынга дуза кадып чораан. Малчынның хойларының кажаазының көржеңин хооржуп, идепкейлиг ажылдааннар. Олар Даштыг-Тей, Мешпең-Хөл, Туралыг девискээринде малчыннарны база шефке ап турар.

Х. КАРА-ООЛ.

Бай-Тайга район.

ЮБИЛЕЙГЕ ТУРАСКААТКАН

Ажылчы чоннарның бот-тывынгыр улусчу чогаадылгазының 1982—1984 чылдарда республика фестивалынга киржир дугайында доктаалды СЭКП Кызыл хооркому болгаш хооркӱҮСКОМ хүлээп алган. Үк фестивальды ССРЭ-ниң 60 чылынга болгаш Совет Эвилелиниң составынга Тываның эки тура-биле бактаан киргенинииң 40 чылынга тураскаадын эрттирер.

Фестивальды эрттиреринің хоорай оргкомитедин 14 кижи составтыг кылдыр тургускан, оргкомитеттиң даргазы — СЭКП Кызыл хооркомунуң секретары Г. Ш. Монгуш.

Фестивальды бот-тывынгыр уран чүүлдүң массалыын, идейлиг-уран-чечен деңнелии бедидеринче, ажылчы чоннарның хостуг үе-шагын чөп организастаарынче утландырар.

Баштайгы эөлчег — 1982 чылдың марттан декабрь чедир. Ноябрьда — бүдүүлгелериниң, организацияларның, албан черлериниң көрүлдези эртер.

Ийиги эөлчег — 1983 чылдың сентябрьда — бот-тывынгыр уран чүүлдүң хоорай фестивалы.

Үшкү эөлчег — 1984 чылдың март—июльда республиканың түңнел фестивалынга киржилге-биле доостур.

ШӨЛЭЭ БЭЭР БЕ?

Бүдүн чыл иштинде бир ажылдан өске ажылче бодунуң күзели-биле шилчээнде (ол аразында ажыл стажы чаңгыс-даа хүн үзүктелбээнде) шөлээни канчаар санаарыл? Чижээ, ажылдакчы ажылдап тургаш, 1981 чылдың февраль 16-да үнгеш, ол-ла айның 17-де өске организацияга ажылдай берген. Мындыг тавырылгада ажылдакчының эөлчеглиг шөлээни кандыг болурул? Оон аңгыда, бир ажылдан үнерде 12 ажыл хүнүн ажылдаан үнер турган. Ам бир ай ажылдаары көрдүнген. Ол дүрүм кажан күштүг апарганыл?

С. МОНГУШ.

Чөөн-Хемчик район.

РСФСР-ниң Күш-ажыл хоойлузунуң дугайында кодексизиниң 71 үүлүнүң ёзугаар ажылдан үнген кижи чаа албан организацияга, будүүлгелерге ажылдап киргеи хүнден эгелээш, 11 ай иштинде үзүктел чок ажалдаанда бирги шөлээни алыр, а дараазында шөлээлерни чылдың-на чыл эгезинде администрацияның болгаш месткомнуң бадылап тургускан графигин ёзугаар алыр.

Бир эвес ажылчын азы албан-хаакчы кижи чаа киргеи организацияныңа 11 ай ажылдавайн чораап, үнер үжүрга таварышканда, ажаа шөлээ бербес. А түгле шөлээниң акшазын каш ай ажылдааның барымдаалап сапаш бээр. Чижээ, 24 ажыл хүнүнде дыштанныр ажыл азы албан дужаалга тургаш, кижи чаа организацияга түгле 6 ай иштинде ажылдаап, үнгенде, эөлчеглиг шөлээ албас, янчан түгле 12 ажыл хүнүнүң шөлээ акшазын алыр.

Бүдүн чыл иштинде бир организациядан өске организацияже чаңгыс-даа хүн иштинде ажыл стажын үспейн киреп турган-даа болза, чаа ажылга киргеш, 11 ай чедир ажылдаваанын барымдаалаап, администрация шөлээ бербес үжүрлүг.

СЭКП ТК-ниң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң 1979 чылдың декабрь 13-те «Улус ажылагыйынга кадрларның ажылдап үнер-кирер чоруун кызырар болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун улам ыцай быжыглаар дугайында» доктаалын ёзугаар ажылчын азы албан-хаакчы кижи болуунун күзели-биле ажылдап үнерге, администрацияны бир ай бурунгаар сагындырар кылдыр үзелиг көрген болгаш бо дүрүм 1980 чылдың январьдан эгелеп күштүг апарган.

А. АЖП.

Тыва профобличөвүлелдиң юрист-консультантызы.

Бистиң республикавыстың найысылалының баштайгы национал школазы—№ 2 ортумак школада өөреникчилерни интернационалчы болгаш патриотчу чорукка кижизидер талазы-биле эвээш эвес дуржулга чыгдынган. Ону школаның өөредилге-кижизидилгелиг ажылынын программазындан, комсомол болгаш пионер организацияларының, интернационалчы найырал клубунуң, башкылар коллективиниң кылын чорудуп турар ажылдарындан көрүп болур. Школаның өөреникчилери аксы-дүкма Моол Арат Республиканың, Украин ССР-де Ровно хоорайның, Абакан хоорайның национал школазының, Кызылдың школаларындан эш-өөрүн чалап, солуң үжуражылгаларны үргүлчү эрттирип турар. Бистиң школавыска партияның, комсомолдуң, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннары аалчылар болуп кээп, сактыышкыннарын аныяк-өскенге сонуургадып турар. Партия болгаш күрүне хөй-нитни ажылдакчызы, ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Салчак Калбакхөрекович Тока өөреникчилерниң улуг өөрүү чораан болгаш бистиң школавыска үргүлчү кээп турган. Оон амыдыралының дугайында школада солуң материалдар чыгдынган. Эрткен чылын С. К. Токаның 80 харлаанынга тураскааткан байырлыг кежээни школага болуп эрткен. Кежээге боттарының сактыышкынарын чугаалап бээри-биле аалчылар Х. А. Тока, Л. Б. Чадамба, Ю. Ш. Кюнзегеш, О. О. Сувакпит келгеннер. Аалчыларга 7-ги класстың өөреникчилериниң күүселдезиниле «Араттың сөзүнүң» 1-ги номундан «Шаагай» деп эгени өөреникчилер сценажыдын көргүскен. Үстүкү класстар «Мерген», «Тос чадырда», «Чонуң оглу», «Шаагай» деп хаза солуннарны үндүргүлээп. Орус болгаш тыва улустуң найыралын көргүскен үзүндүлерни өөреникчилер шээжибиле помчаан.

С. К. Токаның чогаалдарыбиле эге класстарга-ла таныжып, өөренип эгелей бээр. ТАР-ның төөгүзүнден фотоматериалдарны, өске-даа төөгүлүг экспонаттарны хөйү-биле ажыглап. Алдан Маадыр аттыг музейже экскурсиялап, оон пемелде материалдарны бербишаан, башкылар кичээлдерин бедик деңнелге эрттирип турар.

Тыва дыл болгаш литература кабинеди, башкыларның методика каттыжышкыны өөреникчилерге төрөөн дылды болгаш литератураны өөредирде, класстан дашкаар ажылдарны интернационалчы, патриоттуг кижизидилге айтырыглары-биле кезээде быжыг холбаалыг эрттирип турар. Кичээл бүрүзү совет чонуң бузулбас найыралын алдаржадып, өөреникчилерин Ада-чуртунга ынакшылын, Ленинчи партияның болгаш совет чонуң төөгүзүнге, чаңчылдарынга хүндүткелди быжыктырар.

Интернационалчы кижизидилге

БИСТИИНДЕ МЫНДЫГ

Хөй националдыг, чаңгыс эптиг совет литературанын тудуш кезээ тыва чогаалдың хөй-нитни кижизидилгелиг ужур-дузазы чүүн-даа мурнунда оон коммунистиг идейлии-биле тайылбырлаттынар. Тываның чогаалчылары башкы Ленинге, Улуг Октябрьга, коммунистиг партияга чонуңнуң кызыгаар чок өөрүп четтиргенин болгаш бердингенин чүректин ханызындан илереткилээп. Школа программазында кирген болгаш өске-даа чогаалдарны кичээлдерге, класстан дашкаар ажылдарга хөйү-биле ажыглаарга интернационалчы болгаш патриоттуг кижизидилге ажылы-биле бижыг хөлбаалыг болур.

Маңаа чижек кылдыр С. Сарыг-оолдуң «Аалдан чордум», «Москвамга», Л. Чадамбаның «Волга-Донпаа», «Алгап тур бис», О. Сувакпиттиң «Украин өңүүмге», «Ада-чуртум», К-Э. Кудажының «Ада-чуртка сес», «Октябрьга йөрээл» деп шулуктерни болгаш проза чогаалдарын адап болур бис.

Аныяк салгал-биле кижизидилге ажылынга В. И. Ленинниң памдарын, оон өг-бүленнинң эш-өөрүнүң төөгүзүн өөредири улуг ужур-утказыг болгаш дээштиг болуп турар. Тыва дылдың болгаш литератураның башкылары өөреникчилерге төрөөн дылдыңа баштайгы бижээн, помчаан сөстери-биле кады делегейниң ажылчын айтызының башкызы В. И. Ленинни өдүм чок овур-хевиринге улуг хүндүткелди болгаш ынакшылды бижип көргүскен чогаалдар хөй. Ындыг чогаалдарны РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкылары З. С. Куулар, А. А. Алдын-оол олар кичээлдерге дээштиг ажыглап, боттарының байлак арга-дужулгазын аныяк башкыларга дамчыдып берип турарлар. С. Бүрбүүнүң «Ленинниң өлбес чүрээ», «Ленинниң ачызында», С. Сарыг-оолдуң «Ленинге», Б. Хөвеңмейниң «Ленинчи тук» деп шулуктерга болгаш орус база өске-даа дылдарда очулдурган номнар хөйү-биле ажыглаттынып турар.

Кабинетте тыва эки турачылларның маадырлыг чорууның дугайында солуң материалдарны чыгаан, алдан-маадырларның тура халыышкының 100 чыл оюнга база материалдар чыгдынып турар. Школаның тыва дыл кабинединде литератураже эге базының бөлүмүнде элээн хөй өөреникчилер хаара туттуынган. Оларның чижээнге 7 «в» класстың өөреникчизи Тюлюш Байлакты хамаарыштырып болур. Оон тыва эки турачыларга тураскааткан шүлүүндеп чамдык одуруглар бо:

Делегейге дайын деп сөс
дыңналбазын,
Делегейге мөңге тайбын
турзун дээштиг
Аар-берге үелерде ада-өгбем
Арыг ханын, амы-тынын
харамнанмаан...

Бөлүмүнүң киржикчилери, боттарының шүлүктеринде Төрөөн чүртунга ынаан; эпнайырал болгаш патриотчу мөзүг-шынар дугайында шүлүктерни колдады бижип турар. Бо айтырыглар талазы-биле бистиинде байдал мындыг.

Интернационалчы болгаш патриотчу ёзугга өөреникчилерни кижизидерде янзы-бүрү арганарының болгаш хевирлерни ам-даа чедир ажыглавайн турар бис. Бо айтырыгга хамаарыштыр методиктиг номнар болгаш материалдар кончуг ховар. Ынчангаш республиканың тыва дыл башкыларының кичээлдеринге чуруктарны, Тываның төөгүзүн көргүскен материалдарны, тыва эки турачыларның дугайында фото-чуруктарны, өөредип турар чогаалдарынга өөреникчилерниң билип алганы-биле чураан чуруктарын дээш оондаа өске көргүзүг материалдарны ажыглаар болза эки.

Өөреникчилерни интернационалчы болгаш патриотчу ёзуга чедимчелиг кижизидери чүгле бүл башкыларның хөрөө эвес, а ол школада класс удуртукчу башкызының, комсомол, пионер организацияларының болгаш башкыларының нийтя коллективиниң хөрөө болур.

А. СОДУНАМ,
Кызылдың № 2 школазының башкызы.

ТЫВА ХҮРЕШТЕ ЧАА ЧҮҮЛДЕР

Тыва АССР-ниң хүреш федерациязының хуралы чаа болуп эрткен. Аңаа хүреш маргылдааларының дүрүмүн чаартып көргеп. «Маргылдаанын хевирлери болгаш эрттиреринии аргалары» деп эгеде чаа чүүлдер бар. Деңзи аайы-биле хүрештиргенде, киржикчи ийи октадыр болза, оюндан үнер. Бир деңээниң мөгелери моон мурнунда ийи хүн хүрежир. Үш кижи артканда мөгелер боттарының аразында хүрежир, хөй саннын тиилээп деп санаар. Бир эвес ийи мөгениң саны деп болза, оларны хүрештирер, октаяны тиилээп болур.

«Маргылдаанын киржикчилери» деп эгеде мөгелерни харлазын аайы-биле бөлүктерге чарган: бичии оолдарның бөлүү —он хардан 14 харга, элээди оолдарның—14-тен 18 харга чедир, улуг оолдарның болгаш улуг улустуң бөлүү — 18 хардан өрү.

Маргылдаа киржикчилерин дараазында деңзиге чарган. Бичии оолдарның деңзиин 32 килограммдан 75 килограмм чедир база оон өрү (он деңзиге чардынган), элээди оолдарның — 42-ден 81 килограмм, оон өрү (он деңзиге чардынган). Улуг оолдарның болгаш улуг улустуң деңзиин 52 килограммдан 90 килограмм болгаш оон-даа өрү (8 деңзиге чардынган).

Мөгелерни деңзилээри маргылдаа мурнунда ийи шак бурунгаар. 30 минута дургузунда болур. Деңзилээшкинден озалдаан мөгени маргылдааже киирбес.

Мөге бижиниң хевиниң дугайында чүүлдерни дүрүмде база киирген. Содак, шуудакты бижыг торгудан дааграар, сапшын чымчак хөмден кылыр, кадыг-идик болза эки. Судьяларның хеви кара өңнүг костюм, карарын көстүр галстук, ак хөйлеи болур ужурлуг. Мөге салыкчыларынга шыва тон, шляпа, сапык азы кадыг-идик кончуг тааржыр.

Судьяларның, командалар төлээлериниң эрге-хүлээлгелерин чаа дүрүмде тодаратқан. Судьяларның шиитпири чаңгыс аай болуру чугула. Олар хүрештиң дүрүмүн эки билген турар ужурлуг. Маргылдааны улуг судья, үе айтыр судья, кол судьяның болгаш оон оралакчызының удуртулгазы-биле эрттирер. Команда төлээзиниң ужур-дузазын бижээш, оон маргылдаа үезинде херек чок черге маргыжыш, ыыт-шимээн үндүрбезин, судьялар, шиитпиринге кириишпезин чаа дүрүмде демдеглээн.

«Судьялаарының дүрүмнери» деп эгеде хүрежириниң үезин айыткан. Бичии болгаш элээди оолдарның түңнел ужуражыышкыннарга хүрежирииге 4 минутаны, сөөлгү ужуражыышкыннарга 6 минутаны берген. Улуг оолдарга болгаш улуг улуска ужуражыышкынга 6. түңнел ужуражыышкынга 10 минутаны берген.

Хүрештиң түңнели: арыг октаары азы сан-биле ажыл алыры. Арыг октаашкынга дараазында үүлдер хамааржыр: 1) октаткан мөге мага-болуун кандыг-бир чери-биле черге дээптери (ийи бут кырындан анга). Чаңгыс холдан черге даянытпар болза, октаткан болур, а бир эвес чаңгыс холбиле черге дээптер болза, удурланыкчызы бир санны алыр. 2) үш дугаар шыгыы сагындырыг соонда.

Үш минута дургузунда эде кеттинии четтикпээнде, эмчи дузазынга үш минута саадаар болза, үш минута иштинде хүрежир шөлге үнмээнде арыг октаткан болур. Хүреш соонда арыг октаан мөге 4 сан ойнап алыр, октаткан мөгеге 0 салыр.

Бир санны мөгеге дараазында таварылгада бээр: удурланыкчызын чаңгыс холдап черге дээртипкеин дээш; чедир кылдынмаан арга дээш догааш дүшкен үеде, арганы мурнай кылганда; хөлбээнде сагындырыг дээш; хоруглуг арга ажылаашында; үнериниң мурнунда 1 минутадан хөй озалдаанда. Чаа дүрүмде хоруглуг үүлдер: хүреш үезинде чугаалажыры, мөгениң арнынга холу-биле дээри, салаалардан тудары, шанчары, шымчыктаары, дырбактаары, аартыр аргаларны ажыглаары, сенчилээри, салаларны аралаштыр тудары.

Тыва АССР-ниң чемпиондынга, паадымга шүүлген мөгелерге дараазында хүндүлүг аттарны тыпсыр. Дөрт катап шүтлүүге —«Авыргаа», үш катап—«Чаан», ийи—«Арыылаң», бир шүтлүүге —«Начын» атты тыпсыр. Үстүнде хүндүлүг аттарны Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Күш-культура болгаш спорт комитединиң тыпсыр.

О. ДАПЫЛ,
спорттуң национал хевирлеринге РСФСР-ниң спорт мастери.

БАЙЫРЛАЛ ХҮННЕРИНДЕ КАЯА, ЧҮҮ БОЛУРУЛ?

МАЙ 8

● Тыва хүрешке өске-даа автономнуг республикаларның, областарның болгаш автономнуг округтарның мөгелериниң киржилези-биле Сибирь болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң чемпионады. «Хүреш» стадионга.

10 шакта эгелээр.

● Волейболга, баскетболга хоорайның бирги чери дээш маргылдаа найысылалдың Культураның болгаш дыштанылганың Н. Гастелло аттыг парыгының спорт шөлдеринге болур.

10 шакта эгелээр.

● Ча адарынга «Урожай» эки тура спорт нитилелиниң бирги чери дээш маргылдаа.

10 шакта эгелээр.

Культураның болгаш дыштанылганың Н. Гастелло аттыг парыгының танцы шөлүнге дыштанылга кежээзи.

20 шакта эгелээр.

МАЙ 9

● В. И. Ленин аттыг шөлге Кызыл гарнизонунуң шериглериниң чыскаал болгаш ыры көрүлдези.

10 шакта эгелээр.

● «Тываның аныяктары» солуннуң шаңналы дээш чиик атлетика эстафетазы. Хоорайның күш-культура коллективтери киржир.

11 шакта эгелээр.

Мотокросска Тыва АССР-ниң бирги чери дээш маргылдаа Хербиске эртер.

11 шакта эгелээр.

● Тыва хүрешке Сибирь болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң чемпионады «Совет Тываның 5 чылы» стадионга, волейболга болгаш баскетболга хоорайның бирги чери дээш маргылдаалар Культураның болгаш дыштанылганың Н. Гастелло аттыг парыгының «Хүреш» стадионунга, спорт шөлдеринге уламчылаар.

10 шакта эгелээр.

● Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуннарыбиле Культураның болгаш дыштанылганың Н. Гастелло аттыг парыгының. Ногаан театрынга ужуражылга.

14 шакта эгелээр.

● Культураның болгаш дыштанылганың Н. Гастелло аттыг парыгының Ногаан театрынга үрер хөгжүмнүң байырлалы.

14 шак 30 минутада эгелээр.

● Тыва хүрешке РСФСР-ниң автономнуг республикаларының болгаш областарының, округтарының мөгелериниң киржилези-биле Сибирь болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң чемпионады «Совет Тываның 5 чыл» стадионунга уламчылаар.

10 шакта эгелээр.

● Культураның болгаш дыштанылганың Н. Гастелло атттыг нарыгынга Кызылдың педагогика институдунуң бот-тывынгыр уран чүүлүнүң концерти.

18 шакта эгелээр.

● Май 7—9 хүннеринде «Совет Тываның 5 чылы» стадионунга футбол маргылдаазы.

17 шакта эгелээр.

● Баг кагарынга Абакан, Кызыл хоорайларның командаларының эш-хуу ужуражылгазы культураның болгаш дыштанылганың Н. Гастелло аттыг парыгынга эртер.

11 шакта эгелээр.

МАЙ 7-ДЕН 8-КЕ ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МАЙ 7-ДЕ
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55— Уругларга документалдыг телефильмнер программазы: «Адмиралга баркас», «Мээң делегейим», «Тевежигеш». 9.30—«Вальс». Уран-чечен телефильм. 10.30—Москваның камерлиг оркестриниң концерти. 11.35—Телемедээлер. 11.40—14.15—Чапсар. 14.15—Телемедээлер. 14.35 — «Радио — революцияга». Документалдыг телефильм. 15.00 — «Эрткен үүлдү катаптаары». 15.30—«Москва болгаш москвачылар». 16.00—С. Прокофьев. 7-ги симфония. 16.40— «Элдептиг эвес элдепнейлер». 17.10—«Аныяктар адрестери». 18.10 — «Василиса Прекрасная». Мультфильм. 18.30 — Бөгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН

18.45— «Май 9— Тиилелге хүнү». Дамчыдылга. 19.15— Телемедээлер.

МОСКВАДАН

19.35 — «Хостаашкын». Киноопопея. 4-кү фильм—«Берлин дээш тулчуушкун». 21.00 —«Ye». Информастыг программа. 21.35—«Ол оруктарны үттүп болбас бис». РСФСР-ниң улустуң артизи А. Покровскийниң киржилгези-биле концерт-фильм. 22.30—Бөгүн делегейде. 22.45—01.00 —Хоккейге ССРЭ чемпионады. Спартак»—ЦСКА. В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң Спорт ордузундан дамчыдар. Чапсарда— Бөгүн делегейде. Информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Д. Д. Шостакович. 13.00 — А. П. Чехов—«Үш угбалышкылар». 14.05 — Адачурттуң Улуг дайынының чылдарында совет чурулга уран үүлү. 14.35—Төөгү. 4-кү класс. 15.05— «Биляр болгаш кылып бил». Аныяк техниктерге дамчыдылга. 15.50—Телемедээлер. 16.00—18.00—Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — «РСДРП(б)-ниң VII апрель конференциязының чакыттынганының 65 чылы». Телелекторий. 18.15— «Азия төвү». Информация-публицистиг программа.

МОСКВАДАН

18.45 — Музейлер болгаш делгелге залдарындан. Дрезденниң чурук чыындызы. «Эртине-байлактарны камгалаары». («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

19.15 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

19.30 — Марио дель Монако ырлаар. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Ёзулуг өңнүктер». Мультфильмнер. 20.15 —ССР Эвилелиниң күрүпенин үлегерлиг Улуг театрының үрер хөгжүмүнүң концерти. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — 00.15 — «Кижиге ынак болур херек». Уран-чечен фильм. 1-ги, 2-ги серийлар.

МАЙ 8-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.35 — Эртенги гимнастика. 8.50 — «Бир эвес кадык болуксазынза». (Күш-культуржуларга сүмелер). 8.55 — «Бистиң адаларывыстың ырылары». Төп телевидениниң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң уругларының Улуг хорунуң концерти. 9.25 — «Уругларга анчыгаштар дугайы». Ленинградтан дамчыдылга. 9.55 — «Ада-иелер, силерге». 10.25 — «Хөй-ле эки барааннар дээш». 10.55 — «Спортлотонуң» 19-ку тиражы. 11.00 — Тиилелге байырлалынга утказыттур. «Тиилекчилер». Фронтучу өңнүктер клуву. 12.45 — Политиктиг хайгааракчы В. П. Бекетовтуң беседазы. 13.15 — «Билдингир-даа болза, бүзүренчиг эвес». 14.15 — Бөгүн делегейде. 14.30 — Уругларга фильм. «Кызыл хунчүгеш». 16.00 — Эвилелдер бажыңының Колониалыг залынга Радио хүнүнге холбаштыр концерт. 17.25 — «Октябрь болгаш тайбың дугайында сес». Документалдыг телефильм. 18.30 — «Хоочувнар, силерге». Музыка программазы. 19.30 — 19.45 — Чапсар. 19.45— «Хостаашкын». Киноопопея. 5-ки фильм — «Сөөглүг штурм». 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — РСФСРниң күрүпенин М. Пятницкий аттыг үлегерлиг орус улус хорунуң концерти. 22.35 — «Правда» солуннуң шаңналары дээш чиик атлетиканың Бүгү-эвилел крозу. 22.50 — 00.05 — РСФСР-ниң улустуң артизи О. Табаков А. Твардовскийниң «Василий Тёркин» деп шулуглелиниңден үзүндүлерни номчуур. Оон соонда — телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.20 — «Дайын үезиниң хууда хрониказы». Хөй сериялыг документалдыг телефильм. 15.20 — Волгоградтың телестудиязының программазы: «Мээң хоорайым». Волгоград дугайында очерк. Волгоградтың театрларының болгаш филармонияларының дайынның хоочун киржикчилери-биле кады музыка программазы. «Сылдыстар, бистерни мананар». Документалдыг фильм. 16.20 — В. Козов. «Мөңгеде дириглер». Шин-фильм. Москваның «Современник» театрының шин-фильми. 18.45 — Делегейде болуушкуннар дончулалы. 19.00 — «Кино аян-чоруктарының клуву». 20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Удаа кырган-авай». Мультфильм. 20.15 — «Музыка киноскузу». 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — «Дайын соонда кежээкиниң алды макта». Уран-чечен фильм. 23.05 — 00.35 — Бут бомбүүнге ССРЭ чемпионады. «Нефтчи» — «Спартак». Бакудан дамчыдар.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

аграар

Республикага бөгүн көжер булуттаар, чагбас. Соңгу-барыын угланыышкынныг хаттың дургени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы дүне 2—7 градус соор, чамдык районнарга 0—5 градус чылыыр, хүндүс 19—24, чамдык районнарга 13—18 градус чылыыр.

Кызылга көжер булуттаар, чагбас. Соңгу-барыын угланыышкынныг хаттың дургени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы 0—2, хүндүс 20—22 градус чылыыр.

КИНО

МАЙ 6-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Гобиния болгаш Хинганны таварты» (2 серийлыг) 9.30, 13.00, 16.30, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: № 28 Сылдыс-чыгаш 9.30. **«Мен — Хортицадыр мен»** 11.00, 12.30. **«Амыдыралга бодуңну тывар сен» деп киноклуб** 15.00. **«Василий болгаш Василиса»** 17.30 (узатқан). 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Карак салба!» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узатқан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «34-кү дүргеи поезд» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ КИНОТЕАТР»: «Ондактыг аян-чорук» (2 сериялыг) 14.00, 17.00 шактарда.

«ЕННСЕЙ»: «Эртежи аъттыг кижилер» (2 сериялыг) 17.00, 20.00 шактарда.

Кызылдың даараныла фабриказы дараазында мергежилге ажылдаарларны хүлээп алырын дыңнадып тур:

Даараныкчылар, даараныкчы өөреникчилер, белен продукция контролёрлары, даарадыла цегиниге технологтар, пөс-таавы чадыкчылары, секретарь-машинистка, будүүлгелерге бухгалтери, маркалакчылар, бышкан пөс кезикчилери, хамааты камгалалдың инструктору (шалыңы 160—170 рубль), товаровед, белен продукция складының эргелекчизи, экспедитор, кухня ажылдакчылары, столоваяга аштакчылар.

Айтырыг тургузар адрес: Кызыл хоорайның Горная кудумчуда 104 дугаар бажың, кадрлар кылдызы. телефон № 2-29-94, 2-47-21.

Редакциянын адреси: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийнын амыдырал болгаш совет тургузуг кылдыстериниң 2-37-13, пропаганда кылдызының 2-31-75, культура кылдызының 2-23-54, көдээ ажыл-агый кылдызының 2-21-47, улетпүр кылдызының 2-31-75, чагаа кылдызының 2-41-27, информация кылдызының 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солуң келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 906.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының хереглериниң талазы-биле аргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00176

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 107 (11905) | 1982 чылдың май 7, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп.

БЕШ ЧЫЛДЫҢ КИЖИЛЕРИ

Эстонияның «Вяйке-Мазрья» колхозу эртken чылын сүт саар талазы-биле республиканда эң бедик көргүзүгнү чедип ап, инек бүрүзүнден 5011 килограммны алган.

ЧУРУКТА: мурнакчы саанчылар (солагай талазындан)— Вирве Лейтен, Линда Карме, Клара Хонканен, зоотехник Майре Круве, Эльги Бори, Маррет Пыйма. Вийве Вахер болгаш Урве Аасуметс.

П. КУЗНЕЦОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

СУГГАТ-ХҮННҮҢ АЙТЫРЫЫ

Ам республиканың шиңгээдил ап эгелээни чер ажылының эртемге үндезилеттинген зона системазында бир кол чүүл — суггатты чеп ажыглаары. Бистиң республикада суггаттыг черлер 52 муң, а өөң иштинде тараа шөлү — 42 муң гектар. Тыванның көдээ ажыл-агыйының чер ажылдыглары он бирги беш чылдың ийиги чылында суггаттыг черлерниң гектар бүрүзүнден 17 центнер тарааны, 85 центнер картофельди, 125 центнер ногааларны, кукурузаның 150 центнер ногаан массазын, 25 центнер хөй чылдыг сигенни алырын хүлээнген. Ам хүлээлгени ажыл-херек-биле бадыткаарының үези келген.

Часкы хову ажылдары хайныышкынныг. Хөрзүнге өлшыкты хевээр арттырары — тараажыларның кол сагыш салыр чүүлү. Ынчангаш олар шөлдерниң өл-шыгын базырарын кыска хуусаада, 7—9 хонукта бүрүн дооскан.

Амгы үеде часкы тарылга кампаниязында кол агротехниктиг хемчег — шөлдерге өл-шык сиңирер суггатты чогуур үезинде чорудары. План ёзугаар республикага часкы өл-шык сиңирер суггатты 27 муң гектарга чорудар ужурлуг. Бо чылдың майның үшке чедир совхозтарда 16,5 муң ажыг гектар чер суггартынган. Ол чугула ажылды Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик болгаш Бай-Тайга районнарның ажыл-агыйлары организастыг чорудуп турар. Чижээ, Барыын-Хемчик районнуң совхозтары үш муң ажыг гектар черни суггарган. Суггатты «Хемчик» болгаш «Барлык» совхозтарда эки организастаан. Ол ажыл-агыйларның суггарылга системаларында суг элбек, суггатчылар улуг күжениишкин-биле ажылдап турар. Оларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургускан. Ук совхозтарның удуртукчулары болгаш специалистери суггаттың шынарын чогуур үезинде хынап көрүп турары чугула ажылды шапкынчыдарынга идигни берген. Ооң-биле чергелештир суг чаштырып чер суггарар машиналарны база-ла ажылдады берген.

Чөөн-Хемчик районнуң «Алдан-Маадыр» болгаш «Сүт-Хөл» совхозтарның суггатчыларының ажылдап турары мактанчыг. Ында суггатчы бүрүзү чырык үени бүрүнү-биле ажыглап, бердинген онаалдаларны күүседирин чедип ап турар. Ниитизи-биле Чөөн-Хемчик районда 4 муң гектар хире чер суггартынган. Ол ышкаш Бай-Тайга районнуң ажыл-агыйларының суггатчылары база шалыпкын ажылдап турар. Ында 1560 гектар чер суггартынган. Сөөлгү хүннерде Улуг-Хем болгаш Тес-Хем районнарның совхозтары суггаттыг черлерни суггарарының темпизин дүргедедип турар.

Республикада чер суггарарында 980 хире кижи, суг чаштырар 64 машина ажылдап турар. Часкы суггатты эртken чылдыындан элээн эки болгаш организастыг чорудуп турарын демдеглээр херек. Чижээ, бо чылын эртken чылдың ол үезинииннден 6,5 муң гектарны хөйнү суггарган.

Ооң-биле чергелештир чамдык районнарда часкы өл-шык сиңирер суггатты чорудуп турарының темпизи оожум болгаш шынары куду. Бар сугну ажыглавайн, аңаа аксып турар азы суггарылга четкилеринде суг чок, ону ынаар бадырбаан таварылгалар бар. Элээн хөй совхозтар насос станцияларын бегүнге чедир-ле ажылдадып шыдаваан. Чижээ, «Енисей» совхозтуң Бай-Сүүтте суггарылга системазында ам-даа суг чок. Карл Маркс аттыг совхозтуң Хемчик эриинде суггарылга системазының дөзү кылдынмаан, ынчангаш суг бугаже батпаан. «Кызыл тараачын» совхозтуң Зэрбеите суггарылга системазы ажыглаттынмайн турар, чүге дээрге суггатчыларны четчелевээн. «Улуг Октябрь» совхозтуң Көк-Хаакта суггарылга системазында насос станциязы амга чедир ажылдавайн турар. Суггат ышкаш ындыг чугула хереkte үстүнде айытkан четпестер канчап болу бергенил? Ук ажыл-агыйларның база суггарылга системаларының эргелелдериниң удуртукчулары болгаш специалистери суггат дугайында ношкан сагыш салганының уржуу-дур. Часкы суггатка баш удур белеткенген болза, бүгү чүүлдерни кылып ап болур турган. Оларны ам-даа чайладып болур, Бугаларже сугну бадырарының, суггатчыларны ажылче киирериниң хемчеглерин үстүнде ажыл-агыйлар доп-дораан алыр ужурлуг. Суг бар хирезинде-ле часкы суггатты Кызыл районнуң ажыл-агыйлары кончуг оожум чорудуп турар. Ында дөңгүп-ле 400 ажыг гектар чер суггартынган.

Өске-даа бүгү ажылдарга ышкаш, суггатка чедишкин, ажылдың темпизи суггатчыларның күш-ажылын шын организастаарындан, аңаа моральдыг болгаш материалдыг деткимчеден кол хамаарыр. Маңаа эң чугула чүүл суггатчыларның звеноларын, бригадаларын арга-дуржулгалыг кижилер-биле четчелээри. Оон аңгыда суггатчыларның ажылдаарынга база чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарының, тускай идик-хеп, дериг-херексел-биле бүрүн хандырарының дугайында баш удур сагыш салыр. Мурнакчы ажыл-агыйлар, ылаңгыя «Алдан-Маадыр» болгаш «Сүт-Хөл» совхозтар, чогум-на ынчаар кылып турар. Ооң ачызы-биле ол черлерде суггатчылар «чедишпес» дээр айтырыг тургустунмастаан, суггатчылар чылдың-на бедик түңнелди чедип алыры чаңчыл апарган. Бүгү-ле черлерге суггатты ынчаар организастаары, суггатчы звеноларны чаңгыс аай бригада иерээзи-биле ажылдаар бот-орулга-чарылгалыг кылдыр шилчидери эргежок чугула.

Ам бүгү-ле участоктарны массалыы-биле суггарарының үези келген. Ынчангаш бар четпестерни дарый чайлатпышаан, олче күштү мобилизастаары хүннүң чугула сорулгазы. Ажыл-агыйларда суггатты чорудуп турарын районнарның партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнары хүн бүрүнүң доктаамал кичээнгейинге алыр хүлээлгелиг. Суггатты чеп ажыглаар болза, суггаттыг черден магадылаттынган чаагай ажыктыг ап болур дээрзин утпас херек.

ССРЭ-60

Часкы хову ажылдарын эң-не бедик шынарлыг чорудаалы

ЧАШТЫРЫП КИРЕРИНГЕ БЕЛЕН

«Өөк» совхозтуң тараажылары часкы хову ажылдарын баш бурунгаар ажылдап кылган план-графикке дүүштүр дүргеп болгаш шынарлыг чорударынга эки белеткеттинген. Хөрзүн болбаазырадыр, үрезин чаштырар база өске-даа ажылдар кылыр бүгү-ле техниканы ёй-шаанда септээш, белевиниң шугумунга тургускан. Тараа, мал чеми культураларның, картофельдиң болгаш ногааларның үрезиннери четчири-биле белеткеттинген. Хову ажылдарының үезинде механизаторларның, суггатчыларның болгаш өске-даа ажылчыннарның социалистиг чарыжының, күш-ажыл төлевириниң негелделерин ажылдап кылгаш, кижи бүрүзүнге чедир тайылбырлаан.

Совхозка шык базырыышкының кыска хуусаада дооскан. Мурнунда хөй чылдыг сигеннер тарып турган шөлдерге минералдыг чемнигчидилгелерни төп, хөрзүнүң эроинга удур техника-биле болбаазыраткан. Ол ышкаш 580 гектар сиген шөлүн суггарган. Ажыл ам-даа уламчылап турар.

Чер чардырар, хөрзүн болбаазырадыр болгаш үрезин чаштырар үш отрядтан тургустунган чаңгыс улуг комплекс хову ажылдарын бүрүнүбиле чорудар. Отрядтарда улуг К-701 тракторларда кошкан агрегаттарны өйи эелчегге бүдүрүкчүлүг ажыглап турар. Ооң эки чижээн В. Климовтуң удуртканы бирги трактор-хову бригадазындан көрүп болур. Мында механизаторлар ортузунда чарлаттынган чарыштың мурнуку одуруунда К. Сарыг, И. Демберг, С. Дава, Т. Ховалыг биле В. Сандыев адашкылар чоруп, хүнде кылыр үлүүн 50-80 хуу ажыр күүседип турарлар. Ол ышкаш Сельхозтехниканың Кызылда районнар аразының каттыжышкынының мастери Г. Лопатин «Кировецтрин» техниктиг ажаалдазын эки чорудуп турарын бригадир мактап чугаалаар болду.

Механизаторларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургускан. Ажылдап үнер болгаш эелчээн дооскан улусту тускай автобус дажыглап турар. Улуг повар З. Сат, повар Ф. Ошевкова оларның белеткээн чеми эки шынарлыг, амданныглаагай. Механизаторларның чемненир столовая-вагончугажының ишти кажан-даа арыг турар. Ооң ишти-даштында лозуңнарны, плакаттарны аскан.

Д. Доржукайның удуртканы ийиги трактор-хову бригадазының шөлдеринге түгле мал чеми культураларны тарыыр кылдыр тускайлаан. Ам мында ажыл база-ла хайныышкынныг. Үзэрби «Беларусь» тракторлардан тургустунган агрегаттар тарылга мурнунда хөрзүн болбаазырадырын чорудуп турар. Сөөлгү хүнперге чедир 2700 ажыг гектар чернин хөрзүнүн хоюглап, илиирткээн.

Ооң-биле чергелештир чаштырылгага ажылдаар 15 агрегатты дерип, четчелеп турар. Олар баштай кукуруза болгаш сула үрезиннерин кыска хуусаада чаштырар.

Хүлээнген ажыл-херээнге кызымаккайы-биле бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап, коллективинде мактадып турар механизаторлар бо бригадада база эвээш эвес. Б. Доржу, Е. Гусев, У. Хертек К. Баян-оол дээш өскелер-даа хүн нормазын 80 хуу чедир ажыр күүседип турарлар. Бригадада чарыштың бет хонуктап түнеп, тиилекчилерни шаңпап, мактап турар.

Совхозтуң кайы-даа бригадазының чер ажылдыглары тарылганы чүгле хөрзүн камгалаар арга-биле шалыпкын болгаш бедик агротехниктиг деңнелге чорудар, элбек дүжүттүг өстүрүп алыр дээш эрес кызымаккай ажылдап турарлар.

Х-К. МОНГУШ.

ЧУРУКТАРДА: мурнакчы механизатор И. В. Демберг; Дүштеки чем.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары. Бии-Хем район.

МУРНУНДА — КОМСОМОЛЧУЛАР

Кызыл-Мажалыкта 741 КМК-ның Тээлиде бот-орулга-чарылгалыг участогу бо чылдың эртken айларында 160 муң рубль түңнүг тудуг ажыладарын кылыр ужурлуг. Коллективтиң ажыл-ишчилери ол планныг онаалдаларын 100,6 хуу күүсеткен.

Чарыштың мурнунда Тыванның Ленинчи комсомол шаңналының лауреады Андрей Кара-оолдуң он кижиден тургустунган комсомолчу-аныяктар бригадазы чоруп, планныг онаалдаларын 137 хуу күүсеткен. Комсомолчулар Александр Онгай-оол, Михаил Назылай, Виталий Хомушку оларның ажылы эң мактадыг.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

ПАРТИЯНЫҢ ШЫНЧЫ ДУЗАЛАКЧЫЛАРЫ

Үндезилекчиэн, идейлиг сорук кирииштиң болгаш баштаңгы редактору Владимир Ильич Ленин чораан «Правда» солунның бирги номери үшеп үнген үзүн дээш 70 чыл болган. Ленинчи «Правданың» бүгү алдарлыг оруу бистиң партивыстың маадырлыг төөгүзү-биле чарылбас холбаалыг деп, СЭКП ТК-ның чедирген байырында демдеглээн.

«Правда» солунның 70 чылдыгына болгаш Парлалга хүнүнге тураскаатkан байырлыг хурал май 5-те Эвилелдер бажыңының Колонналыг залынга болган.

Президиумга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары Б. Н. Пономарев, СЭКП ТК-ның секретары М. В. Зимянин, СЭКП ТК-ның киллдистер эргелекчилериниң Л. М. Замятин, Е. М. Тяжельников, ВЦСПС-тиң даргазы С. А. Шалаев, ВЛКСМ ТК-ның бирги секретары Б. Н. Пастухов, СЭКП ТК-ның киллдистер эргелекчилериниң бирги оралакчылары К. М. Боголюбов, В. В. Загладин, О. Б. Рахманин, партияның харыысалгалыг өске-даа ажылдакчыдары, чогаадыкчы эвилелдериниң удуртукчулары, солунналарның болгаш журналдарның кол редакторлары олурган.

Москваның партия болгаш хөй-ниити организацияларының төлээлекчилери, солуннар, журналдар, телевидение болгаш радио, информация агентилелдериниң болгаш ном үндүрер черлериниң, полиграфия бүдүрүлгелериниң ажылдакчылары, пайысылалдың ажылчын корреспондент активи Колоннаның залга чыглып келгеннер.

Делегейниң 50 ажыг чурттарындан хүндүлүг аалчыларны, акы-дүмелиишки коммунистиг, ажылчын болгаш революсчу-демократтыг партияларның парлалга органнарының удуртукчуларын чыглаанар чылыы-биле уткаан.

ССРЭ-ниң Журналистер эвилелиниң Баштаар черииниң даргазы, «Правда» солунның кол редактору В. Г. Афанасьев илеткел кылган.

Хуралга чүве чугаалаанар — «Известия» солунның кол редактору П. Ф. Алексеев, «Кызыл пролетарий» заводунуң чондуругчузу Социалистиг Куш-ажылдың Маадыры И. И. Мальцев, «Новый мир» журналдың кол редактору Совет Эвилелиниң Маадыры В. В. Карпов, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры А. С. Елисеев, Москва областың Талдомск районунуң «Правда» совхозунуң партком секретары В. В. Щербаков олар партияның шынчы дузалакчылары — совет журналистериниң, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилериниң хөй миллион кижиниг армиязынга изиг байыр чедирип, коммунистиг тургузуулганың болгаш тайбыңны быжыглаарының үүрүнде боттарының буянныг ажылыжынге олар чаа-чаа чедишкиннерлиг болуруун күзээн.

Акы-дүмэ партияларның массалыг парлалга чепсектериниң байырлалда келген удуртучуларының өмүзээнден «Правда» солунның коллективинге, бүгү совет журналистерге, Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, «Нойес дойчланд» солунның кол редактору Г. Шабовский байыр чедирген.

СЭКП Төп Комитединге, эш Л. И. Брежневке байырлыг чагааны чыглыганнар улуг сорук кирииштиң-биле хүлээп алган.

(СЭТА).

ЭКИ АЖЫЛЫ ДЭЭШ ҮНЕЛЕЛ

Билиглериниң үндезини — номнуң кижиниң амыдыралынга кайы хире ужур-дузалыының дугайын биллбес кижи чок. Ном, солун, журнал чок өг-бүлелерни ам тыппас бис. Ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезиниң айтырыгларын шиитпирлээрингe улуг рольду ойнап турар бистиң библиотекаларывыс дамчыштыр хөй янзы арга-хевирлиг улуг ажылдарны чер болганда чорудуп турар.

Тыванның библиотека ажылдакчылары эртken чылдың социалистиг чарыжының түңнелдери-биле улуг чедишкиннерлиг болганнар. Ажылчы чоннарның библиотека хандырылгазын эки организастааны дээш Чөөн Сибирь зоназынга РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугун бистиң республикага тывысканынга тураскаатkан партия, совет, профэвилел, комсомол органнарының төлээлекчилериниң, культураның болгаш улус өөредилгезиниң, эртемнин ажылдакчыларының ойгырлыг хуралы дүүн Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга болуп эрткен.

СЭКП обкомунуң секретары Д. К. Ооржак байырлыг хуралды ажыктkан.

Совет Эвилели делегейде эң-не хөй ном номчуур чурт болу берген. Библиотекаларның баазазы быжыккан, оларның ролю бедээн, ном фондузу өскен болгаш номчукчулар саны ковудээн дээрзин байырлыг хуралдың эгезинде чугаазынга Культура ажылдакчыларының профэвилел Төп комитединиң секретары **В. П. Слопин** демдеглээн. Библиотекаларның социалистиг чарыжын организастап турарынга, бистиң республикада бо талазы-биле байдалга база моон соңгаарги сорулгаларга ол доктаанган, В. П. Слопин РСФСР-ниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугун республиканың библиотека ажылдакчыларының төлээлекчилеринге байырлалдыг байдалга тывыскан.

Ооң соонда Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы А. С. Пушкин аттыг библиотеканың директору А. А. Давыдова сес ап чүве чугаалаан. Политика-кижизидилгелиг болгаш культура-массалыг ажылдарга библиотекалар партия организацияларының шынчы дузалакчылары боон келгенин ол демдеглээн. Бедик шаңналды тывысканы дээш оратор өөрүп четтиргенин илергейлевишаан, шаңнал библиотека ажылдакчыларын чаа-чаа сорулгаларны шиитпирлээринче сорук кирип турарын айытkан. Республикада төөчүткен он үш библиотека системазында 155 массалыг библиотека кирип турар. Бүгү-ле бар ном фондузун чеп ажыглаары, эртем-техниканың мурпакчы дуржулгазын пропагандалаары, бүдүрүлге-биле харылзааны улам экижидери кол сорулгалар болуп турар.

Бай-Тайганың төөчүткен библиотека системазының Шуй көдээ филиалының эргелекчизи Х. С. Серен бодунуң саналынга тус черде ажыл-херектериниң байдалын чугаалаан. Төөчүдулгенин ужур-дузазы ханы болганы чугаажок. Ниити ажыл экижээн, адырлар аайы-биле, ылаңгыя көдээ ажыл-агый литературазын, пропагандалаары чогумчалыг апарганын ол демдеглээн. Эртken чылын библиотека 856 номчукчуну хаара туткан, он муң ажыг номнарны оларга берген. Бүгү ажылдарны партия организациязының тускай комплекстиг планын ёзугаар чорудуп турар. Көжер библиотекаларны организастаан.

Тыва АССР-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черииниң даргазы, республиканың алдарлыг чогаалчызы К. К. Кудажы хуралга сөс алган:

— Бөгүн бисте улуг байырлал-дыр — деп чугаалап эгелээн. —Силерниң байырлалывыс — бистиң байырлалывыс. Кайывыс-даа идеология фронтузунуң дайынчылары-дыр бис. Чогаалчылар номнарны бижип турар. библиотека ажылдакчылары оларны пропагандалап, чонга чедирип турар... Бүянныг ажылы дээш библиотека ажылдакчыларына өөрүп четтиргенин илередип, чедишкиннерин чогаалчы күзээн.

Номчукчуларның мурнундан Күрбанкының Тыва конторазының эргелекчизиниң оралакчызы М. А. Ховалыг библиотека ажылдакчыларынга байыр чедирип, чүве чугаалаан. Тандының төөчүткен библиотека системазының директору М. Ф. Домарева кедээнин номчукчуларының библиотека хандырылгазын канчаар организастап турарының дуржулгазы-биле таныштырган.

Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы К. С. Шойгу хуралга чүве чугаалаан. Тываның ажылчы чоннары партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл болур юбилейин төлептиг үткүүр дээш эрес-шудургу ажылдап турары демделеттинген. Хөй националдыг акы-дүмэ совет улустарының улуг өг-бүлезинге 1944 чылда бактаан киргени Тываның хөгжүлдезинге чаа үе-чадапы ажыткан. Совет эрге-чагырганың чылдарында социал-экономиктиг ханы чаартылгалар болган. Республикада үлетүр, көдээ ажыл-агый хөгжүп турар, чоннуң угаан-бодал байдакшылы улам өзүп орар.

Культура, чаа амыдырал, эртем болгаш чырыдыышкын чечектелип сайгыраан. Совет Тыва ам бүрүн бижик-билигниг чоруктуң республиказы анарган. Аныяктарның бүгүнүнүн ортумак өөредилгезин амыдырала боттандырып турар.

Культура албан черлериниң четкизи калбарган, культура-массалыг ажылдың ужур-утказы чаартынган. Он муң чурттакчыга онаашты бисте сес клуб, алды библиотека, бир кижиге-ле сес ном онаажып турар. Чечен чогаалдың кижизидикчи ужур-дузазы кончуг улуг.

Тываның библиотека ажылдакчыларынга оларның чедишкинниг ажылдааны дээш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугун тывысканын оратор онзалап демдеглевишаан, Россия Федерациязының чазаанга болгаш ВЦСПС-ке өөрүп четтиришкинин илергейлээн. Бедик шаңнал республиканың культура ажылдакчыларын улам сорук кирип, партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин, он бирги беш чылдың сорулгаларын күүседиринче ажылчы чоннарны мобилизастаар дээш күжениишкининг ажылдаарын оларга даандырып турар. Библиотека ажылдакчылары эртken чылын планныг онаалдаларын чедишкинниг күүседип, ном пропагандазын экижиттken. Бүдүрүлге-биле харылзаа экижээн. Ниитилел-политиктиг литератураны, ылаңгыя В. И. Ленинниң теоретиктиг номнарын, пропагандаларын эки тургустунган. Библиотекалар күш-ажылчы коллективтер-биле сырый харылзаалыг ажылдап турар.

Төөчүдүлгенин ужур-дузазы онза улуг болган. Ооң ачызында материалдыг база бызыккан. Чоп ортузунга номбиле ажылга боттарының билиг-мергежилин харам чокка бараалгадып чоруур эки ажылдыг библиотекарьларны база адаан.

Байырлыг хуралдың төөчүзүнде Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы **М. К. Мендуме** Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы хүндүлүг атты алганының хереченилеп Бай-Тайганың төөчүткен библиотеказының Шуй көдээ филиалының эргелекчизи Х. С. Серенге, Чуковский аттыг уруглар библиотеказының директору З. Ф. Стрелковскаяга, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижиктерин Эранниң библиотека системазының Мерең көдээ филиалының эргелекчизи С. А. Бичелдейге, Тандының төөчүткен библиотека системазының директору М. Ф. Домаревага тывысканнар.

Тыва АССР-ниң Культура министерствозунуң, профобщественный Хүндүлел бижиктерин культура министри А. С. Серен, СЭКП Кызыл хооркомунуң болгаш хооркүүскомнуң база ВЛКСМ обкомунуң Хүндүлел бижиктерин СЭКП хооркомунуң секретары Г. Ш. Монгуш, ВЛКСМ обкомунуң ийиги секретары А. А. Садовой олар болуп ажылдакчыларга тывысканнар.

• *Бөгүн—Радио хүнү,* •

харылзааның бүгү адырларының ажылдакчыларының байырлалы

ЧОНГА БАРААН БОЛУР.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ харылзаа ажылдакчылары партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, он бирги беш чылдың ийиги чылының социалистиг хүлээлгелерин, планныг онаалдаларын ажылхерекке күүседир дээш кызымаккай ажылдан турар. Харылзаанын янзы-бүрү хевирлериниң аайы-биле ачы-дуза чедиртиниш, бо талазы-биле чамдык боттуг ажылдар кылдыыш чоруттунган. Телевидение, радио, телефон, почта харылзаазының чамдык объектилери ажыглалга кирип, аңаа айыттынган акша-хөрөнгө планда көрдүнгени-биле шинээттинген. Харылзаачыларның чогаадыкчы, кызымаккай ажылының ачызында радиорелелиг болгаш тускай кабельдиг дамчыдылга шугумнарын тургускан. Оларның санында Кызыл —Абакан, Кызыл—Кызыл-Мажалык аразында телевидение болгаш телефон каналдарын дамчыштыр радиорелелиг шугумнар, районнар төптеринде база совхозтарда автоматтыг телефон станциялары, хоорайлар, суурлар иштинге радио дамчыдылга аппаратуразы тургустунган. Холбиле кылыр ажылдарга бичe механизацияны нептереткеш, харылзаачыларның ажылын чинээткенинден ажылдың ажыктыг чоруу бедип, чонга ачы-дуза чедирилгези экижип орар.

Москвадан телевидение программазын харылзааның кылымал эдеринчилерин дамчыштыр хүлээп алыр «Экран» дээр хүлээп алышкын станциязының дузазы-биле дамчыдылга кылыр чээрби ажыг телетрансляторларны Чадаана, Шагаан-Арыг хоорайларда болгаш Кызыл-Мажалык, Самагалдай, Сарыг-Сеп, Эрзин суурларда тургусканындан республиканың чурттакчыларының 86 хуузу ак-көк экранның солун дамчыдылгаларын көөр аргалыг апарган. Телефон харылзаазын экижидерибиле чартык автоматтыг аппаратураны база ажыглалга кирген. Чээрби ажыг ындыг телефон каналдарының дериг-херекселдерин Кызылдың телефон станциязынга эртиеп чылын эптеп кылган. Оон түннелинде Москва болгаш эвилелдешкен республикалар, областар аразында радиорелелиг шугумнар тургустунган болгаш Кызыл хоорай олардың-биле хүн бүрүнүң харылзаазын кылып турар. Кызылдың хоорайлар аразының телефон станциязында тургускан телефон-автоматтың дузазы-биле Кызыл—Москва аразынга чугаалажып болур. Чадаана, Шагаан-Арыг хоорайларының чамдык абоненгилери чартык автоматтыг телеаппаратураны дамчыштыр Кызылдың чурттакчылыг бажыннары-биле, албан организацияларбиле харылзажып турар.

Районнар төптеринде почта салбырларында чонның шилчиткен акшаларын хүлээп алыр черлериниде «Опега» дээр электроннуг машиналарны эрткен чылын ажыглалга киирген. Ол чорук ында ажылдан турар кижилерниң ажыдың чиигеткен, ачы-дузаны дүрген чедиреринге аажок таарымчалыг апарган. Республика иштинге авиашугум-биле почта чедирилгезиниң ниити хемчээли сөөлгү чылдарда өскен. Хоорай, суурлар чурттакчыларының чагыдылгаларын чедиреринге автотранспортту ажыглап турары почтальоннарның ажылын чиигеткен.

Республиканың радио-телевидение төвү, Сарыг-Септиң, Туранның харылзаа белдирлери, республиканың «Союзпечать» агентствозу эрткен чылдың социалистиг чарыжынга киришкеш, тиилекчилер боош шылгарааннар. 70 ажыг харылзаа ажылдакчылары чыл планның хуусаадан эрте күүседкеш, мергежилиниң тергииннери болуп, мактал, шаңналга төлептиг болганнар.

Тээли, Мугур-Аксы харылзаа белдирлериниң коллективтери юбилейлиг чылды күш-ажылчы чедишкиннерлиг эгелеп, бо чылдың бирги кварталында эки түннелдерни чедип алганнар. Хууда хүлээлгелерин ей-шаанда күүседип, харылзааның аңгы-аңгы хевирлеринге чоннуң негелдерин хандырып, чаңгыс чер чурттугларының хүндүткелин чаалап алганнарның саны арбын. Оларга Мугур-Аксыда «Союзпечать» начальниги В. Айызан, Кызыл хоорайда «Союзпечать» киоскузунуң ажылдакчызы Н. Карпенко, пайысылалда телефонист Н. Миронова, почта оператору С. Товарищтай, Туравда. Сарыг-Септе электромонтёрлар В. Немкин, Г. Ксенофонтов, Шагаан-Арыгда почта оператору Л. Седип. Каа-Хем суурда почтальон В. Кудрявцева, Чөөн-Хемчик районнуң Хайыракан суурда электромонтёр Д. Сат. Чадаанада телеграфист Н. Монгуш. Кызыл-Мажалыкта телефон станциязының электромонтёру О. Иргит, телефонист Л. Панченко болгаш оңдаа өске ажылдакчылар оларга хамаарыжыр. Олар болза харылзаа шугумунуң хөй талалыг хевирлеринге ачы-дузаны чонга чедирер дээш кыымаккай ажылдан келген хоочуннар-дыр. Профессионал мергежилди бедик, арга-дружулгазы байлак хоочуннар чаа ажылдап чоруур аныяктарга деткимче-дузаны көргүзүп, чагыг-сүмени берип, оларныңбиле бир демниг ажылдап, чонга бараан болуп чоруурлар.

Бо юбилейлиг чылда харылзаачыларның мурнунда соруглар улуг. Ынчангаш чыл эгезинде социалистиг хүлээлгени тус-тус коллективтер, киижи бүрүзү бодунга алган. Ону ажыл-херекке боттандырар дээш ажылдар чоруттунуп турар. 1982 чылда Кызыл хоорайга радиодамчыдылга станциязын, Улуг-Хем районга аккөк экранның ийиги программазын көргүзер телевидение станциязын, О. Шываа, Сыстыг-Хем, Торгалыг ышкаш ырак-узак суурларның чурттакчыларынга дамчыдылга көргүзер телетрансляторну, Кызыл хоорайга автоматтыг телефон станциязын ажыглалга киирери планда көрдүнгеп. Наймыслалдың төвүнге телеграф станциязын, телефон харылзаазының чаа каналдарын болгаш өске-даа дериг-херекселдерни эптеп тургузар. Ол бүгү объектилер харылзаа шугумунуң ажылдакчыларының чогаадыкчы, шудургу ажылының түннелинде ажыглалга киирип, чонга ачы-дузазын көргүзер апаар.

Республиканың харылзаачылары ССРЭ-ниң 60 чылын төлептиг уткуур дээш калбарган чарышка идепкейлиг киришпишаан, харылзааның хөй талалыг хевирлеринге ачы-дуза чедирер хүлээлгезинге бараан болуп, боттарының профессионал байырлалын күш-ажылчы чедишкиннерлиг уткуп турар.

А. ИРГИТ.
Харылзааның бүдүүлге-техниктиг эргелелиниң начальниги.

Мал ажылы—шалыпчы фронт

СҮТ БҮДҮРЕРИНИҢ ЧАА ТЕХНОЛОГИЯЗЫ

Чурттуң ажыл-агыйлары сөөлгү чылдарда сүт бүдүрериниң чаа технологиязынче—шууштурулга-цех системазынче шилчип эгелээн. Ол арганың алыс утказы чүдел дээрге, сүттү үлетпүү үндезининге бүдүрерин болгаш сүткүр инектериң сүт бөөр аргаларын бүрүн ажыглаарың чаңгыс чүүл кылдыр тудуштурары-дыр.

Бии-Хем районда «Өөк» совхозтуң 600 баш саар инектиг Чанзаш фермазын чаа технологияже шилчиткен. Ол чорук ук адырның зоотехниктиг база экономиктиг көргүзүглерин дыка ажыктиген. Чижээ, чаа аргаже шилчээн үеден бөөр сүт бүдүрери 53 тонна көвүдээн, а төрүүр 100 инекке онаалтыр бызаа алыры 42-деп 62 чедир өскен.

Амгы үеде республиканың 20 ажыг совхозу инекти фермаларга ажаарынын, сларының үлетпүр технологиязын шингээдирип чорудуп, инектерниң улуг-улуг коданнарын тургузуп турар. Ындыг болганда ажылдың чаа технологиязынче шилчириниң болдунар аргалары бар апаргандыр.

Шуудулга-цех системазын ажыл-агыйларга чедишкининиг шингээдир төлээде, мал ажылының специалистерииниң болгаш ажылдакчыларының бүгү категориялары ону баш удур ханызы-биле өөренип алыры эргежок чугула. Ынчангаш организастыг, экономиктиг болгаш зоотехниктиг хемчегларни алыр херек.

Оон-биле чергелештир бир чугула чүүл болза, сүткүр мал ажылынга ужаажыдылга хераэн экижидеринче доктаамал кичээнгей салыры, ону үре-түннелдиг кылдыр чорудары болур. «Мал ажылынга ужаажыдылга хераэн улам ынай сайзырангайжыдар талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1979 чылда үндүрген доктаалын барымдаалаш, ол ажылга үндезин эргилдеп кылырын чедип алыр херек. Маңаа кол соруга болза, сүткүр инектерниң чаңгыс аай бедик продуктулуг коданнарын фермаларга тургузары болур.

Ону өөренип көргеш, 1990 чылга чедир чорудар ужаажыдылга ажылынга эткиргсүткүр продуктулуу холушкак болуп турар симменталь ужсааны мыйыстыг бода малды экижидер ужсаа кылдыр саналп. Ужсаа райончудулгазының планын сүзүгаар алырга, экижиткен симменталь-чыткан инекти Тыва АССР-ниң барык-ла бүгү районнарга өстүрери төлевилеттинген.

Бисте ужсааждылга ажылында четпестер ам-даа хөй болуп турар. Амдыгында инектиниң продуктулуу куду болгаш классты составы шоолуг эвес болуп артпышаан. Республикага бир инектен саап алыр сүт ортумаа-биле 1670 килограммдан ашпайн, ужсаалыг малдыг фермаларга 1900-2000 кг болуп турар. Мыйыстыг бода малдың ниити баш санында элита класс болгаш 1 класс чүгле 2,5 хууну, ужсаалыг малдыг фермаларда — 9,5 хууну эвлеп турар.

Күрүнениң ужсаажыдылга каттыжышкынының болгаш совхозтарның специалистери бо беш чылда чугула сорулгаларны шиитпирлээр апаар. Арыг ужсаалыг болгаш экижиткен инектернин санын көвүдедир, ажыл-агыйларга ужсаа өзектерин түргүзар херек. Симменталь инекти сайзырангайжыдарын чүгле саап алыр сүттү көвүдедириниң угланышкыны-биле эвес, харын судунуң үскүрү хөй болурун хевээр арттырарынын, республика ортумаа-биле инектен саап алыр сүттү чылда 1900 болгаш ужсаалыг малдыг фермаларга 2100 килограмм чедиреринің угланышкыны-биле-даа чорударын Тывага симменталь инекти өстүрүп келгенинин онзагай чүүлдери көргүзүп турар.

Моон соңгаар республикага бодунун ужсаажыдылга базазын калбартыр болгаш бижыглаар сорулга-биле «Кызыл тараачын» болгаш ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтарны симменталь ужсаанын инектерин өстүрер талазы-биле ужсаалыг инектиг ажыл-агыйлар кылдыр эде организастаар, «Саян», «Ленинчи орук», «Өөк» болгаш «Большевик» совхозтарга симменталь ужсаалыг инектиг дөрт ужсаажыдылга фермазын түргүзар.

Чадаананың база республиканың күрүксаажыдылга каттыжышкынныарынга үндезилээш, сүттүн төнчүттүнген селекция лабораторияларын тургузарын планнап турар.

Сүткүр мал ажылының технологиязын сайзырангайжыдар талазы-биле ап чорутткан хемчеглер ук адырда ажыл-херектиң байдалын үндезини-биле өскертириниң, ооң ажыктыын дыка бедиреринің аргазын берип турар.

Ам республиканың малчынарында мал чазагладыышкыны чоруп турар. СЭКП-ниң XXVI съездизинин шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, он бирги беш чылдың ийиги чылының планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседир, ССРЭ-нин тургустунганының 60 чыл болур ооң төлептиг уткуур дээш, социалистиг чарышты калбартпышаан, олар күженишкинниг ажылдап турар. Мал ажылының продуктуларын бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарының квартал планнары ажыр күүсеттинглээн. Ынчалзажок «Ленинчи орук», «Улуг Октябрь», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Хадың», «Кок-Тей», «Тиилелге», «Найырал», «Күш-ажылдың хостуу», «Х Улуг хурал» дээн ышкаш совхозтар кыштагларынгы кошкак белеткенгенинин ужурундан ону улуг бергедээшкиннерлиг эртиргеп. Ол чорук фермаларга сүт бүдүрериниң кудулаарынга чедирген. Чижээ, бо чылдың бирги кварталында республикага ниитизи-биле сүт бүдүрери эрткен чылдың ол үезинин деннелиилеп 385,8 тонна азы 6.1 хуу, бир инектен саап алыр сүт 53 килограмм кудулаан. Ол ышкаш эът бүдүрери 587 тонна азы 18.7 хуу авважаан.

Оон чылдагааны чүдеп? Дыка хөй ажыл-агыйларның сүт-баразал фермаларынга кышкы үеде инектерни азырап чемгерерин болур-чогуурулгу-биле организаставайн турган-дыр. Совхозтарның удуртукчуларының болгаш специалистери ылаңгыя саалда үезинде фермаларга ховар барып, ында ажылхеректин байдалын билбейн, контроль чок чорукту болдуруп турар. Малчынарның орту-зунга өөредилгени чогуурубиле организаставаан, чарыштың түннелдерин чамдыкта үндүрбейн, сорулгаже угланган организакчы болгаш кижизидилгеп ажылды кошкак чорудуп турар. Үетүнде айыттынган четпестерни дарый чайладыры эргежок чугула.

В. КУРКУТОВ,
республиканың кадэ ажылагый министриниң бирги орлакчызы.

КҮЗЕНЧИГ ААЛЧЫЛАР

Кызылдың төп харылзаа белдириниң коллективи професснонал байырлалының бүдүүзүнде социалистиг чарыштың түннелдерин үндүргеш, тус-тус тиилекчилерни илереткеш, оларны мактап, шаңнаан. Чонга ачы-дуза чедиреринің хемчээлин 106,9 хуу, тариф орулгазын — 100, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 110,5 хуу күүсеткен № 5 харылзаа салбырының коллективи юбилейлиг чылдың бирги кварталында күш-ажылчы маргылдаанның мурнуку одурууп эөлээш, шилчиир Кызыл тукту эдилээр эргени алган.

«№ 5 харылзаа салбыры» дээн бижиктиң адаанда даштыкы эжикти ажыткаш, шевергин дериттинген бичежек өрээлче ортумак дурт-сынныг, кижи ортузу ажа берген назылыг, чазык арын-шырайлыг улуг кара барбаны эгин ажыр чүктеп алган хөрөжөн кижи кирип келгеп:

— Экии, Оля. Кел чыдар профессионал байырлалывыс-биле!— деп, тывалап чолукшуурга, бичежек дурт-сынныг Оля Отук-оол орустап менди солушту. Өрээлдин дөрүнде турган столга олар чоокшулап чеде бергеш, оон кырында чыткан солуннарны, сеткүүлдерни, чагааларны кара барбазынче айлай суп эгеледилер. Орус, тыва эжишкилериниң мергежили —почтальон. Оларның пазы-хары, арга-дружулгазы аңгы-аңгы: Валентина Азанова он беш чыл ажылдаан. Оля Отук-оол чаа-ла ийи чылдың нүүрүн көрүп турар.

— Шилип алган мергежилиниске хавдыкшылывыс, чаңгыс иениң төлдери дег, бисти найыралдаштырды. Ынчангаш бот-боттарывысха дузалажып, ажылдап келдивис. Оля бодунуң ажылынга дыка ынак, арга-сүмени бо-ла айтыра бээр. Билир үүлдеримни акаа күзелдиим-биле айтып бээр-дир мен. Чагыдылгаларны ей-шаанда чедирер дээш тус-тус участоктарывысче эртен эртежик-ле чоруптар бис. Бажыңнарның чурттакчылары күзенчиг аалчылары дег уткуп ап, өөрүп четтиришкиниң чылыг сестерин биске бо-ла сеглээрлер —деп, В. Азанова чугаалаан, эжикче углаптарга, О. Отук-оол эжиниң соо-биле базыпты. База бир күш-ажылчы эөлчегни эгелеп, чагыдылгаларны ей-шаанда эөлерииге чедирер-биле оларның далажыкпаны ол.

Харылзаа салбырында келгенниң саны арбыдаан: кыргаппар-даа, аныяктар-даа бар. Оларның чамдыктары посылкалар, бандерольдар, шилчиттинген акшалар алыр, өскелери ол үүлдерни чорудар дээш келгени чугаажок. «Бо телеграмманың сестерин бижип берип көрем, кызым»—деп, бир кырган дилег кылырга, оон чанында олурган аныяк кыс күзелдин-биле чөпшээрешти.

— Силер маңаа үргүлчү келир силер бе? — деп кырган чугаа эредивис.

— Барык-ла доктаамал аалчызы мен. Үругларымның үругларынче байыр чедирген бижиктерни, посылкаларны чорудуп, пенсия акшазын база моон алыр мен. Бо харылзаа салбырының ажылдакчыларын безин пат таныыр апардым. Чагыг кылып келир үнген-кирген чоннуң эвилеөзүдек, ынай-бээр баар почта чорудулгаларын божуу-дүрген чорудуптар улус болгай—деп, ол хөөреди.

Ол хүн кирген чагыгларны А. Шепелина хүлээп ап, ачыдузаны шалыпкын чедирип турарындан оочур маңаанналгының саны чоорту эвээжей берди. Почта чорудулгаларын хүлээп ап турар оператор А. Шепелина коллективтиң хоочунарының бирээзи дээрзин билип алдывыс. Ол В. Федоренко-биле эөлчежип ажылдап турар. Оларның кайызы-даа бедик мергежилдиг, бирги класстың операторлары, ынчангаш почта чорудулгаларың аъткарарынга саадаашкыннарны болдурбайн, даанган ажылын ак сеткилдиг күүседип келгеш, үнген-кирген чоннуң хүндүткелин чаалап алганнар.

Бо бичии коллективте ийи оператор, дөрт почтальон ажылдап, янзы-бүрү хевирниң чорудулгаларын хүлээп алгаш, оларны айыттынган адрестерже чорудуп турар. Харылзаа салбырының начальниги Ф. Д. Мамонтова-биле ужурашкаш, оон удуртуп келген коллективиниң дугайында сонуургаарывыска, ол мынчаар чугаалады:

— ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын төлептиг уткуур дээш калбарган чарышка бистиң коллектив идепкейлиг киржип келген. Бирги кварталдың күш-ажылчы чедишкиннерин улам быжыглавышаан, апрель айның планныг даалгаларын база күүсеттивис. Ынчангаш професснонал байырлалывысты ажыл-ишчи чедишкиннер-биле уткудувус.

Кады ажылдап турар өөрүмден ол-бо кижини онзалап мактаары дыка берге. Чүге дээрге олар колдуу бедик мергежилдиг хоочун ажылдакчылар. Аравыста найырлывыс, чаңгыс сөстен-не бот-боттарывысты билчиривис, мергежилиниске бердингенивис бүдүрүкчүлүг ажылдарынче сорук киирип турар.

Харылзаа салбырының ажылдакчылары бөгүн база ажылчын туруштарында.

М. ОНДАР.

Харылзаа ажылдакчызы. Бо мергежилдиг кижилери бистиң бажыңнарывыска хүн бүрү «кирер» күзенчиг аалчыларывыс. Төп телевиденнеңиң 54 дикторунуң 34-ү хөрөжөннер. Дикторларның аттарын кижи бүрүзү билир, ынчангаш бажың иштиниң ак-көк экранынга оларның көстүп келирин четтикпейн маңаар.

«Ак-көк экран», «Төгериктей туруп алыңар», «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» деп теледамчыдылгаларны Татьяна Веденеева башкарып турар. Оон мергежилиниң кино артизи. «Хей черге шуугаазын», «Экии, силерниң угбаңар-дыр мен» деп киноларга болгаш оон-даа өске фильмнерге ойнаанының соонда, оон амыдыралынга онзагай болуушкун болуп, дикторлар конкурузунуң тиилекчизи апарган. Оон бээр-ле ол берге шылгалданы телекөрүкчүлер-биле хүн бүрү эрттирип, солун дамчыдылгаларны башкарып келген. Үлегерлеп, өттүнүпкү дег артист өөрлер ында чок, ынчалза-даа ботка бүзүрел, сагыгыр-тывыгыр чорук, доктаамал дилээшкиннер оон ажылының чарылбас кезээ. Ынчангаш Татьяна Веденеева эөлчеглиг дамчыдылганың соонда чаа-чаа чогаадыкчы чедишкиннерни күзээп чагааларны телекөрүкчүлерден ап турар.

ЧУРУКТА: «Кичээнгейлиг! Эфир» дээн команда ам дыңналыр.

УЛАМЧЫЛАВЫШААН

Ыраккы Мөңгүн-Тайга районнуң Мугур-Аксы суурнуң аалчылар бажыңынга 1953 чылдан бээр чоок тенмээрим Ким-оол Одучүевич Хертекке база катап ужуражы бергеш, ажыл-үүле, амыдырал-чурталга дугайында аңаа-ла хөлүүсте чугаалажы бердивис.

Радиожурналистикага барык үжен чыгаа чылдарның дургузунда үзүктел чокка ажылдап, ак сеткилдиг, шудургу бараан боол чоруур бистиң эживис — Ким-оол Хертектиң дугайында сеткилсагыжым ханыындан элээн каш чылыг сөстерни солун дамчыштыр чугаалакседым.

К. О. Хертек Тыва радиога 1953 чылдың күзүнүнде ажылдап киргеш бо үннерге чедир ол-ла чымыгыг ажылда ажылдавышаан. Ынча үенин иштинде ол чоннуң чогаадыкчы, тургузукчу ажыл-ишкин саазын хереглевес солун—радиога чугаалап, моогаг чокка чырыдып келген.

К. О. Хертек аныланда Кызылдың башкы училищезин, оон соонда наука дөгүп келгеш, СЭКП Кызыл хоорай комитединиң чанында марксизм-ленинизмниң университединиң чедишкинниг дооскан.

Ол онаашкан ажылын аксеткилдиг, бүдүмчелиг кылып биилир. Оон ажылгырыг, тураскоруктуун бедик шаңналдар биске бадыткал-барымдаа кылдыр чугаалап берип турар. Совет радио шугумунга хөй чылдарда үзүктел чок, үре-түннелдиг ажылдап келгени дээш «Хүндүлелдиң Демдээ» орден-биле, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижиибиле шаңнаткан. Аңаа «ССРЭниң хүндүлүг радизи» деп хөрек демдээн база тыескан.

Кадыынның кошкаапы-биле персоналдыг пенсионер болу берге-даа, Ким-оол Одучүевич радиожурналистиң чымыгыг ажыл-үүлезин ам-даа турасоруктуг уламчылаавышаан.

А. БЕГЗЕЛ.
«Шынның» штаттан дашкаар корреспонденгизи.

АГИТАТОРЛАР НЕМЕШКЕН

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин пропагандалаарынга, масса-политиктиг ажылды чорударынга шыырак билиглиг политинформаторлар, агитаторлар херек. Ону барымдаалаш, СЭКП обкомунуң марксизм-ленинизм университеди масса-политиктиг ажыл чорудар кижилер белеткээр тускай салбырны ийи чыл мурнунда ажыткан. Чоокта чаа ону республиканың ангы-аңгы районнарындан келген 50 кижи доозуп, политиктиг дээди эртемниг деп дипломнарны алганнар.

Университетке өөренириңге бүгү-ле таарымчалыг байдалдарны тургускан. Лекциялар помчуурунга, практиктиг кичээлдерни эрттиреринге бедик мергежилдиг башкыларны хаара туткан. Аңаа СЭКП Тыва обкомунуң харыысалгалыг ажылдакчылары, Москванын, Красноярскинин, Кызылдың лекторлары, башкылары киришкен.

Салбырның дыпдакчылары «Чон ортузунга масса-политиктиг ажылды чорударыңа деп тема-рефератты бижээн.

Доосканнарның аразындан чеди дыңнакчы тергиин эки демдекке дужааган. Оларга Каа-Хемде «Совет Тыва» совхозта М. Буян, Сарыг-Септе Л. Заиграева, Бай-Тайгада Кызыл-Дагда М. Ооржак болгаш өскелер-даа хамааржыр.

Партияның иштики болгаш даштыкы политиказын чон ортузунга тайылбырлаар база бир чаа күш немешкен.

С. САРЫГ.
университеттиң доозукчузу.

ЗВЕНОНУ ТУРГУСКАН

«Бурунгаар» совхозта Н. Багай-оолга удурткан суггатчылар звенозу үш буганы сентеп, иштин аштап арыглаан, оларның девискээринде 35 гектар шөлдү эки шынарлыг суггарып дооскан.

Суггатчы звенода сес кижи ажылдап турар. Олардан Анай-оол, Чаш-оол, Дамба дээш өске-даа эптер хүлээнген участоктарын эки суггарар дээш кызымаккай ажылдап турарлар.

Совхозтуң удуртулгазы суггаттыг черлериниң ажыглалын экижидер, үиүш-дүжүтүүрүн бедидер, часкы суггатты кыска хуусаада эки шынарлыг доозары-биле база бир звенону немей четчелеп турар.

В. САЛЧАК.
Каа-Хем район.

ЧАҢГЫС ААЙ ДААЛГА-БИЛЕ

Михаил Захарович Мокшин радио, телевизор септээр механик. Ол Кызылдың телеательезинге 1967 чылдан бээр ажылдап келген. Бо үениң дургузунда бодунуң мергежилин чылдан чылче бедидип, эң бедик класстың специализи аларган. Бо бүдүрүлгеде өөнүг телевизор септээриниң мергежилин эң баштай ол шиңгээдип алган.

Дуржулгалыг мастерни бригадир кылдыр томуйлаандан бээр ам элээн наш чыл эрте берген. Ол бодунуң бригадазының кежигүннерин негелдехарыысалгага чоорту чаңчыктырып, ажылдың шынары дээш кижи бүрүзү хүн бүрү сагыш салыр чорукту чедип алган. Оон түннелинде бригадазынга чаңгыс наряд-даалгабиле ажылдаар арганы нептереткен.

Михаил Захаровичиниң бригадазы эп-найыралдыг. Ынчангаш олар бедик көргүзүглерни чедип ап, социалистиг чарыштың тиилекчизи болуп турарлар.

Ажылынга бедик негелделиг коллектив ажылдың шынарын улам экижидер дээш доктаамал сагыш салып турар. Оон түннелинде септээн соонда айыттынган магадылал хуусаазы четпээнде үрели бээр, катап септедип таварылгалар дыка кызырылган.

ССРЭ-ниң 60 чылын төлептиг уткуур, 1982 чылдың планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чедишкининиг күүседир сорулга-биле Михаил Захаровичиниң бригадазы бедиткен социалистиг хүлээлгени алган. Олар чыл планын ССРЭ-ниң юбилейиниң хүнүнде боттандыргаш, планнан ажыр 1000 рубльди киирерлер.

М. З. Мокшин — биче сеткилдиг, ажылынга бедик негелделиг кижи. Хөй чугаага хөңнү чок, чаңгыс сөглээр. Кады ажылдап турар эштеринге ажылдың шынары дээш шыңгыы негелделиг.

Михаил Захарович боду ышкаш алдын холдуг мастерлерни хөйү-биле өөреткен. Оон өөреникчилери бүгү бригадаларда бар. Бо чылын база-ла ийи кижини өөредип турар.

Күш-ажылчы чедишкиннери дээш Михаил Захарович хөй удаа шаңнадып, мактадып келген. Оон аразында «Хүндүлелдиң Демдээ», орден база бар. Оон аңгыда ол «ССРЭниң хүндүлүг радизи» деп аттың эдилекчизи. Оон бригадазының ажыл-херээ бо үннерде үре-түннелдиг чоруп турар. Бирги кварталдың онаалдазы ажыр күүсеттинген.

Д. КАРА-ООЛ.

ХҮЛЭЭНГЕНИН КҮҮСЕДИР ДЭЭШ

Туранда районнуң үлетпүр комбинадынга ажыл шагы четкелекте келдивис. Ажылчымнар оон-моон шуужуп кээп турлар. Чае ыдыг, хүн база эрте үпер, кижилер база ажылче эрте ходелип үпер. «Эртежи кижи эзер, чүгенниг аътка таваржыр» дижири дег көдээ черинде кижилери ыңдыг, үнген хүн-биле дөңге ажылче хайнығып кирер.

Районнуң үлетпүр комбинадының директору Михаил Николаевич Моллеров-биле бо күш-ажылчы коллективтиң дугайында элээн-не чугаалаштывыс, оон хөй чүвени билип алдывыс. Комбинатта шынап-ла, чаңгыс, соруктуг, шалыпчы ажыл-ишчи кижилер ажылдап турар. Оон түннелинде бо бүдүрүлге чери эрткен чылын эки ажылдаан, ынчангаш аңаа улам сорук киирип, он бирги беш чылдың ийиги чылының бирги кварталының бүдүрүлге планын база-өөн күүсеткен.

Ажыл-ишчи чедишкиннербиле бисти таныштырып турган партия организациязының секретары Владимир Григорьевич Зуев доңчулай аарак мынчаар чугаалады:

— Бүгү-ле чүвениң үндезини — кижилер-биле ышкыдан билириниде болур чүве-дир. Кижи дээрге кижи-ле болгай. Оон ажыл-амыдыралынче, негелделеринче база дилеглеринче кичээнгей салыр херек. Оларның ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг байдалды баштай тургузуп бергеш, оон соонда ажыл талазы-биле негелдени шиңгырадыр апаар.

Бо күш-ажылчы коллективте ындыг байдалды тургускан-даа. Оон түннелинде ажылчыннарның, күш-ажылчы тура-соруу бедик, олар алган хүлээлгелерин чогуур үе-шаанда күүседир дээш, шиитпирлиг ажылдап турар. Ону ындыг чижектер тодаргай хереченил турар. Районнуң үлетпүр комбинады бо чылдың эрткен квартылында бараанның продукция бүдүрериниң 155 мун рубль планныг тургаш, ону 166 мунга, сайгарарының даалгазы 135 мун турда 144 мун рубльге күүсеткен. Ол ышкаш 2600 кубометр тудуг ыяжын белеткен сөөртүр планын 3200 кубометрге чедирген. Дилиг материалдары белеткээрин, чугай өрттедирин, культурамыдырал хандырылгазынга хамаарыжыр кылыгларны шуптузун ажыр күүсеткен.

Көргүзүглер эки. Ажылчын бүрүзү социалистиг хүлээлгезин ыяап күүседир дээш ажылдаан. Оон түннелинде районнуң үлетпүр комбинады ай, кварталдың планын күүсеткен. ам-даа ол темпизин кошкапайн, харын-даа бар курлавырны долу ажыглаар, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер дээш ажылдап турар.

Х. ОЙДАН-ООЛ.

Хой ургларлыг кежерни «Иениң алдары» орден-биле болгаш «Иениң медалы» медаль-биле шаңнаар дугайында *Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы*

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүпээзинден шаңнаары болза:

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Алды-ургуну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Любовь Семёновна **Кочеткова** — № 9 магазинниң ажылчыны.

Светлана Дамдын-ооловна **Куулар** — даараныл фабриказының техниктиг ажылчыны.

Любовь Васильевна **Пестова** — № 2 орук-септелге-тудуг өргелелиниң ажылчыны.

Кара-кыс Хертековна **Хомушку** — Кызылдың хлеб заводунуң мастери.

Беш ургуну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Александра Доржатпаевна **Даргыт** — Кызылдың № 3 харылзаа салбырының техниктиг ажылчыны.

Сержинмаа Суидуевна **Ховалыг** — ажылчын аныяктарның кежээки школазының техниктиг ажылчыны.

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Тос ургуну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Тыртык Сарыгларовна **Лаа** — Ак-Довурак хоорайда өг-бүле эзэзи.

Сес ургуну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Кертик Чимитовна **Болат-оол** — «Бардык» совхозтуң ажылчывы.

Чылбак Допдуковна **Кувиекаалчы** — Бардык ортумак школазының интернадының нянязы.

Санчы Будуповна **Күжүгет** — Ак-Довурак хоорайда өг-бүле эзэзи.

Чеди ургуну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Мария Чыргаловна **Соян** — «Бардык» совхозтуң ажылчыны.

Каая-Байыровна **Хомушку** — Ак-Довурак хоорайда өг-бүле эзэзи.

Алды ургуну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Онгаа Ыймаевна **Сарыглар** — «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Галина Сотпаевна **Шагдыр-оол** — «Бардык» совхозтуң ажылчыны.

Беш ургуну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Кок-кыс Бүрбүевна **Күжүгет** — Ак-Довурак хоорайда өг-бүле эзэзи.

Дарыана Сарыгларовна **Монгуш** — Ак-Довурак хоорайда өг-бүле эзэзи.

Ольга Кок-ооловна **Монгуш** — Ак-Довурак хоорайда өг-бүле эзэзи.

Татьяна Кижээевна **Монгуш** — «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Людмила Сарыг-ооловна **Ондар** — Ак-Довурак хоорайда өг-бүле эзэзи.

Екатерина Дөрбелчиновна **Ооржак** — Ак-Довурак хоорайда өг-бүле эзэзи.

Валентина Дажы-Сереновна **Сат** — Ак-Довурак хоорайда өг-бүле эзэзи.

Зоя Салчаковна **Хатпаалык** — Ак-Довурак хоорайда өг-бүле эзэзи.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Сее ургуну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Зоя Харалбаевна **Кара-Сал** — «Шамбалыг» совхозтуң ажылчыны.

Александра Седеповна **Куулар** — Кур-Чер суурда участок эмнелгезиниң санитарказы.

Чечеймаа Демчиковна **Куулар** — «Тиилелге» совхозтуң ажылчыны.

Даржап Борбашкыловна **Ховалыг** — «Тиилелге» совхозтуң ажылчывы.

Чеди ургуну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Галина Ондаровна **Оруйгу** — «Х Улуг хурал» совхозтуң ажылчыны.

Барынмаа Түлүшевна **Серен** — «Х Улуг хурал» совхозтуң ажылчыны.

Алды ургуну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Светлана Мачылайевна **Кыргыс** — «Х Улуг хурал» совхозтуң саанчызы.

Кок-кыс Салчаковна **Ооржак** — «Кара-Хаак» совхозтуң ажылчыны.

Вера Овузааковна **Хертек-Каа-Хем** суурда өг-бүле эзэзи.

Зинаида Васильевна **Эрексен** — Кунгуртугнуң музыка школазының техниктиг ажылчыны.

Беш ургуну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Зоя Хертековна **Бегзи** — — Күнгуртуг суурда уруглар садының нянязы.

Александра Ойдуповна **Кара-Сал** — «Шамбалыг» совхозтуң ажылчыны.

Баир Шыраповна **Кунчуп** — «Терс-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Хорлуу Букуштеевна **Ооржак** — «Кара-Хаак» совхозтуң ажылчыны.

(Улапчылыг).

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

КИЧЭЭНГЕЙНИ ХААРА ТУТПУШААН

«Делегейниң эмчилери ядролуг дайынны болдурбас дээш» делегейниң иениң конгрезиниң кыйгырыынга эш Л. И. Брежневтиң харыызы даштыкы информация органнарының кичээнгейин хаара тудуп турар. Ол документ— ССРЭ-ниң тайбыңга ынак даштыкы политиказының, ядролуг халаптан кижи төрелгетенин камгалаар дээн оон чайгылыш чок чүткүлүүнүң тодаргай херечизин-дир деп, делегейниң информация органнары, солуннары, радиозу болгаш телевиденiези демдеглеп турар.

«Эң-не чогумчалыг дугуржулгаларны кылырынга», «Ядролуг халапты болдурбазынга», «Делегейге тайбыны камгалаларынга ССРЭ белеп» деп эгелерлиг кылдыр Л. И. Брежневтиң харыызын Чехословакияның солуннары парлаан. Ядролуг дайын кандыдаа чүртка, кандыг-даа улуска кедергей халаптыг болур дээрзин совет удуртукчу, тайбың дээш могаг-шылаг чок шылгарангай демиселчи Л. И. Брежнев база катап сагындырган деп, «Руле право» солун бижээн.

Өске чүрттар-биле чогумчалыг дугуржулгаларны кылырынга Совет Эвилели белеп болгаш ядролуг дайынны болдурбазынче угланган тодаргай хөделиишкинперже бүгү чазактарны кыйгырып турардыр деп, Герман Демократтыг Республиканың «Нойес дойчланд» солуну демдеглээн. Ядролуг дайының айылыңдан бистиң өртемчейни камгалаары, тайбыны хандырары — боттарының улустарының мурнунга, кижи төрелгетенiнiң мурнунга күрүнелер удуртукчуларының дээди хүлээлгези болуп турар.

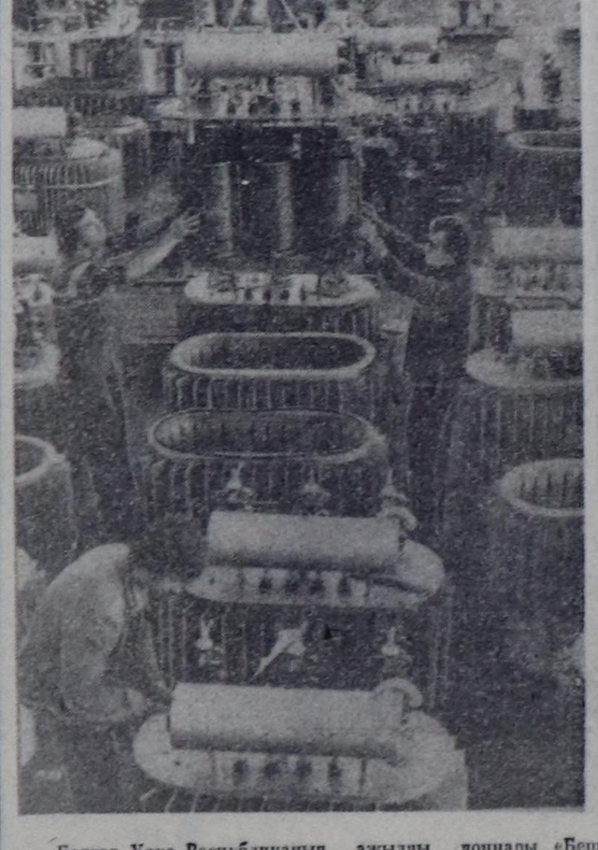
Л. И. Брежневтиң харыызын «Лос-Анджелес таймс» деп америк солун тайылбырлавышаан, «ядролуг дайынны кызыгаарлап болур дээр чүл-чүруушкүнүнар — ол дээрге, ядролуг бүгү-ниитi дайынны кыпсырының айылдыг планнарын чажырар дээн ораладажышкыннар-дыр» деп бижээн. Ядролуг дайынга күүшүлүг моондактарны доп-дораан тургузар соруулга-биле өске чүрттар-биле эң-не чугула дугуржулгаларны кылырынга ССРЭ белен болуп турар деп, «Нью-Йорк таймс» солун демдеглээн. «Делегейниң эмчилери ядролуг дайынны болдурбас дээш» деп делегейниң иiнги конгрезиниң киржикчилериниң кыйгырыынга АКШ-тың президентиниң Р. Рейган амга чедир харыылавааң деп, ол солун айыткан.

Ядролуг чепсегленiишкинни дужүрерин чедип алырынга ССРЭ-ниң бүрүн шиитпирлиин совет удуртукчу база катап бадыткаан деп, Японияның Киодо пусин информация агентствозу дыңнаткан. Ядролуг чепсек чок зоналарны тургузарын, Европада ортумак ыракшылдың болгаш тактиктиг ракета-ядролуг боочепсектерни узуткаарын ССРЭ-ниң чаңгыс эвес удаа саналдан келгенiн агентство демдеглээн.

Тайбыңның херээн быжыглаарынга, ядролуг делегей халавын болдурбазынга Совет Эвилелiнiң тайбың инициативаларының онза чугула ужүр-дүзазын Индияның «Пэшнл геральд» солуну айыткан. Тайбыңны камгалаарынче, дүшкүүлүг чорукту чавыдылдырарынче угланган ССРЭ-ниң чугула хөй базымнарының дугайында ол солун бижээн.

(СЭТА).

ОБЪЕКТИВТЕ— БОЛГАРИЯ

Болгар Улус Республиканың ажылчы чоннары «Беш чылды — хүүсаа бетинде!» деп лозуннуң адаа-биле ажылдап, БКП-ниң XII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга төлептиг үлүг киирип турарлар.

Кюстендильде трансформатор заводунуң пегинден бо чурукту кылган. Ук будүрүлгениң коллективи социалметиг хүлээлгезин чедиишкинниг күүседип турар.

БТА—СЭТА-ның фотозу.

ЛЕНИН ДУГАЙЫНДА ТУРАСКААЛ

ТАМПЕРЕ. В. И. Ленинниң Тампереге чоруп турганының дугайында тураскаал кылдыр хоорайның ортузунда Кюттәлянкату кудумчузунда 11 дугаарлыг бажында тураскаал самбыразын байырлалдыг байдалда ажыткан.

Ол самбырада финн болгаш орус дылдарда мынча деп бижээн: «1905-1907 чылдарда бирги орус революциязының чылдарында төөгүлүг улуг ужүр-дузалыг конференция Тампереге болган.

1905 чылдың декабрьда РСДРП-ниң конференциязының хүнеринде маңаа чораан В. И. Ленин гостиницага доктаваан».

Ажылыышкын ёзулалынга Тампере хоорайның тергилекчизи Пекка Паавола биле ССРЭ-ниң Финляндияда элчизиниң В. М. Соболев чүве чугаалаан.

Мында ажыттынган тураскаал самбыразы Октябрьниң социалистиг Улуг революциязының тиилээнiнiң болгаш Совет Эвилелiнiң тургустуунының башталгазы медээлекчилери болу берген кайгамчык төөгүлүг болуушкынарның дугайын бистерге болгаш келир үеним салгакчыларынга сагындырар деп. П. Паавола чугаалаан. Совет чазактың башталгы шиитпирлериниң бирээзи Финляндияның күрүне талазы-биле хамаарыышпас логуннаашкының хүлээп көөр чугайында 1917 чылдың декабрьның 31-де В. И. Ленинниң ат салган декрези болганын эки биле бис. Ынчангаш бистер — Тамперениң чурттакчылары — бистиң хоорайывыстың кайгамчык төөгүлүг үеде чугула болуушкүнүнарның төөү болганынга чоргаарланыр бис деп, ол тергиилекчи чугаалаан.

Тураскаал самбыразын ажыдарының ёзулалынга Финляндияның политиктиг партиядавының, «Финляндия — Совет Эвилели» нииттелелiң, өскелээ хөй-ниитi организацияларының, Тамперениң хоорай эрге-чагыргаларының төлээлекчилери болгаш хоорайның чурттакчылары, ол ышкаш совет хөй-ниитiнiң делегациязы киришкен.

Байырлыг ёзулал доозулган соонда оон киржикчилери тураскаал самбыразының базырынга чечектер салган.

В. ЛЕСКИНЕЙ,
СЭТА-ның корр.

ССРЭ—хөй националдыг күрүненiң үлегер-хевири

ПАНАМА. (СЭТА). Совет Эвилели — ангы-ангы улустарны хостуг эрге-шөлээ болгаш дең-дескi эвилел-биле каттыштырган хөй националдыг күрүненiң үлегер-чижээ боор турарын Панаманың «Унидад» солуну ССРЭ-ниң тургустунганыындан бээр 60 чылдыңга хөлбаштыр үүлүнде демдеглээн.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының баштыңчызы В. И. Ленинниң тургусканы, оон мөгаг-шылаг чок ажыл-чорудулгазының түннелинде тывылган Совет Эвилелiнiң ажылчыннарының эвономиктиг өөредилгезиниң кичээлдери эртип турар.

«Билиг» нииттелелiниң доктаамал кежигүнүери боор идепкейлиг ажылдап турар дуржулгалыг лекторлар совхозта хөй. Ындыгларга совхоз директору К. Куулар, Д. Ховалыг, К.-С. Оолак, С. Эрелчин болгаш өскелер-даа хамаржыр. Чыл бүрү олар янзы-бүрү темаларга хөй санныг лекцияларны номчуп турар.

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюнга тураскаакаан «Силерни эки билир бис» деп нииттi темага эвилелдешкен республикалар, совет улустуң бүзүлбас акыдүмалышкы пайыралының дугайында кежээлер Культура бажыңында бедик идей-кижизидилгелиг деннелге эртип турар. Оларны организастап эрттирериниг «Билиг» нииттелел организациязының даргазы башкы В. Бүрүмаа, Культура бажыңының директору Ю. Куулар болгаш өскелер-даа идепкейлиг киржип турар.

Дагыр-Шемиде комсомолчу аныяктарның хойжу бригадазының төвүнде кызыл-өгнү дерип тургусканы эки. Анаа аныяк хойжуларның солун, ыры-хөлдүг кежээлери, национал оюнпары доктаамал болур, политэкономиктиг өөредилгениң кичээлдери эртип, лекция, беседаларны олар дыңнап турар.

Совхозтуң фермаларында, хойжу бригадалар төптеривде шуптуг оеш кызыл-оуаң чогуур негелдезиниг чедир шиметтинген ажылдап турар.

«Чыраа-Бажы» совхозтуң «Билиг» нииттелел организациязы лекция пропагандазының идеялиг бедик деңнелии улам экижидер дээш дээштиг хемчеглерни ап, лекторларның бот-идепкейин бедидип, оларга методиктиг арга-сүмени чогуур үезинде берип турар.

Ынчалза-даа чамдык парткомнар, салбырларда партия эге организациялары «Билиг» нииттелелiниң эге организацияларының ажылынче киүзегейни кошкадып, кылдынган ажылдарның учёт-отчёдун тургуспайн турар. Чижээ, «Сүт-Хөл», «Большевик», Карл Маркс аттыг совхозтарның парткомнарында ындыг таварылгалар бар.

«Билиг» нииттелелiниң кежигүнери 8 лекторлар Томск, Владивосток, Новосибирск болгаш оон-даа өске хоорайларже семинарлап чоруп, билиин бедиткен. Кызылга 58, район төвүнге 65 лектор тускай семинарны эрткен.

Кем-херек үүлгедир чоруктар, ылангыя аныяктар оргузунда эвээжевейн турар. Ол чүл дээрге административтиг органнар суд, прокуратура болгаш иштики херектер органының ажылдакчыларының талазындан лекция, беседаны ховар помчуп, профилактика ажылдарын эвээш чорудуп турарының херечизин-дир.

Партияның XXVI съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның ноябрь (1981 ч.) Пленумунуң материалдарын чон ортузунга пропагандалаар, оны амыдыралга боттандырар талазы-биле Чөөн-Хемчик районнуң «Билиг» нииттелел организациязының лекторлары ээлээн ажылдарны кылып чоруткан. Эрткен чылын ажылчын коллективтерге, албан организацияларга, будүрүлге черлериниг нииттизи-биле 2338 лекция номчуттунган. Лекторлар болгаш хөй-ниити организацияларга каттыжып алган темалыг 85 кежээлерни, диспуттарны, айтырыг, харыы кежээлерни, күш-ажылдың хоочуннарны болгаш будүрүлгениң мурнакчылары-биле ужуражылгаларны организастап эрттирген.

СЕССИЯНЫҢ ШИИТПИРИ

ПЕКИН. (СЭТА). УТБХ-ниң доктаамал комитединиң аңаа бооп эрткен сессиязының шиитпирiнi ёзугаар КУР-нуң Күрүне Чөвүлелiниң удуртур ажылдакчыларын эде тургузуп, чаарткан. Күрүнеүлелдiң премьеринге Чжао Цзян хевээр арткан. Оон 13 оралакчыларындан чүгле иiи кижи: Вань Ли болгаш Яо Илинь боттарының эрги эргедужаалында арткан. Күрүне чөвүлелiниң 10 кежигүнерин томуйлаан. Оларның чамдыктары күрүне комитеттерiниң даргаларын база дакпырлап турар.

УТБХ-ниң доктаамал комитеди ол ышкаш 23 чаа министрлерни болгаш комитеттер даргаларын база томуйлаан. Даштыкы херектер министрiнге Хуан Хуа хевээр арткан, камгалал министра—Гэн Бяо болган.

«АНТИИМПЕРИАЛИСТИГ УГЛАНЫЫШКЫН»

ГАВАНА. (СЭТА). Суринамның Чепсектиг Күштериниң командылакчызы, чурттуп Революстуг чөвүлелiниң даргазы подполковник Д. Боутерсе бистиң революциявыс тодаргай-ла антиимпериалистиг угланыышкынныг боор турар деп чугаалаан. Ол Суринам пайысылал Парамарибо хоорайга парлалга конференциязынга чүве чугаалаан, ынча дээн.

Суринамның шериг эрге-чагыргалары революстуг болуушкунарны бурунгаар депшилгелиг чаартылгаларның оруу-биле углап турарын Д. Боутерсе демдеглээн. Суринамның бойдус курлавырын даштыкы капиталдың холгаарлаар эргезин узуткаар болгаш оларны суринам улустуң холунга дамчыдып бээр соруулганы салып турар бис деп, ол чугаалаан.

Бо чылдың мартта барыын үезелдиг күштер империализмнiң дузазы-биле революстуг чазакты дужур октаар дээш орадашканының үезинде чурттуң таварышкан берге хүннерiнiң дугайын сагындыргаш, Д. Боутерсе, Суринамның улузунуң организастыг болгаш политиктиг чангыс эвин быжыглаарының эргежок чугулазын айыткан. Бо хүнперде суринам кижи бүрүзү чуртта революстуг болуушкунарга бодунуң үлүүн киирiштирер ужурлуг деп, ол чугаалаан.

Революстуг чөвүлелдiң даргазы реаксылыг үйлээн соонда тургускан онза байдалды болгаш комендант шагын ол бүгү эргежок чугула эвес аңаарга, дораан-на күш чок болдурарын түңнелинде дыңнаткан.

«Лекция пропагандазы»

ДУРЖУЛГА БАР...

Районнуң «Билиг» нииттелелiниң эге организациязыларындан СЭКП-ниң XXVI съездизи аттыг совхозта М. Долаанга удурткан эге организация акп ажылдап турар. Ооң учёдунда 22 кежигүн бар. Олар ажыл планның ай санында тургузуп, ол ёзугаар ажылдап турар. Ында хөй кезиинде көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглерни, совхозтуң харыысалгалыг ажылдакчылары, башкылар болгаш эмчилер хаара туттунган.

Лекторлар: эмнелге пунктузунуң эргелекчизи Д. Дамба-Даржаа, кол экономист Д. Монгуш, башкылар М.-К. Монгуш, Л. Дамбар, Культура бажыңының директору О. Донгак олар хөй лекция помчун, идепкейлиг ажылдап турар. Эрткен чылдың дөртку кварталында «Тывалардың эки чанчылдары», «Өг-бүленiң хүлээлгези» база тыва национал оюннарга кежээлер солуп арткен.

«Искра» совхозта Бажын-Алаак ортумак школада башкы С. Ховалыг удурткан эге эге организациянның ажылы база эки. Ында лекторларның хөй кезии башкылар. Олар өөренiкчилерниң болгаш аныяктар ортузунга кижизидилге ажылынын айтырыгларынче кичээнгейни угландырган. Субботаларда дыштанылга кежээлерин эрттирип, суурнуң аныяктарын чалап турар.

Хойжу бригадаларның бригадирлери С. Хертек, Д. Монгуш олар малчыннар ортузунга лекция, беседаларны доктаамал чорудуп, мурнакчы малчыннарның арга-дуржулгазын пептередир ажылды эки организастаап.

Чадаанының № 1 школада, төп эмнелгеде болгаш «Алдан-Маадыр» совхозтарда «Билиг» нииттелелiниң эге организациялары идепкейлиг ажылдап, кылын чорудар ажылдарын парткомнар, партия эге болгаш хөй-ниити организациялары-биле демнежин чорудуп турар.

«Чыраа-Бажы» совхозта «Билиг» нииттелелiниң үш эге организациязында 48 кежигүн бар. Эрткен чылын 350 лекция совхозтуң ажыл-ишчилериниң ортузунга помчуттунган. Эге организацияларның киржилгези-биле совхозтуң Культура бажыңында, клубтарга темалыг кежээлер, айтырыг болгаш харыы кежээлери, диспуттар, күш-ажылдың хоочуннары-биле база мурнакчылар-биле ужуражылгалар доктаамал болуп турар.

Совхоз төвүнде мурнакчы дуржулганың экономиктиг кабинеди ажыттынган. Ону кескү агитация — плакаттар, стендилер-биле болгаш техниктиг херекселдер, диаграммалар, таблицалар, экономиктиг саналгалар самбразы-биле, тускай эртемниглериниң чогаадыкчы база перспективтиг планнары-биле дорээн. Маңаа ажылчыннарның экономиктиг өөредилгезиниң кичээлдерi эртип турар.

«Билиг» нииттелелiниң доктаамал кежигүнерi боор идепкейлиг ажылдап турар дуржулгалыг лекторлар совхозта хөй. Ындыгларга совхоз директору К. Куулар, Д. Ховалыг, К.-С. Оолак, С. Эрелчин болгаш өскелер-даа хамаржыр. Чыл бүрү олар янзы-бүрү темаларга хөй санныг лекцияларны номчуп турар.

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюнга тураскаакаан «Силерни эки билир бис» деп нииттi темага эвилелдешкен республикалар, совет улустуң бүзүлбас акыдүмалышкы пайыралының дугайында кежээлер Культура бажыңында бедик идей-кижизидилгелиг деннелге эртип турар. Оларны организастап эрттирериниг «Билиг» нииттелел организациязының даргазы башкы В. Бүрүмаа, Культура бажыңының директору Ю. Куулар болгаш өскелер-даа идепкейлиг киржип турар.

Дагыр-Шемиде комсомолчу аныяктарның хойжу бригадазының төвүнде кызыл-өгнү дерип тургусканы эки. Анаа аныяк хойжуларның солун, ыры-хөлдүг кежээлери, национал оюнпары доктаамал болур, политэкономиктиг өөредилгениң кичээлдерi эртип, лекция, беседаларны олар дыңнап турар.

Совхозтуң фермаларында, ажылчыннарның эвономиктиг өөредилгезиниң кичээлдерi эртип турар.

«Билиг» нииттелелiниң доктаамал кежигүнерi боор идепкейлиг ажылдап турар дуржулгалыг лекторлар совхозта хөй. Ындыгларга совхоз директору К. Куулар, Д. Ховалыг, К.-С. Оолак, С. Эрелчин болгаш өскелер-даа хамаржыр. Чыл бүрү олар янзы-бүрү темаларга хөй санныг лекцияларны номчуп турар.

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюнга тураскаакаан «Силерни эки билир бис» деп нииттi темага эвилелдешкен республикалар, совет улустуң бүзүлбас акыдүмалышкы пайыралының дугайында кежээлер Культура бажыңында бедик идей-кижизидилгелиг деннелге эртип турар. Оларны организастап эрттирериниг «Билиг» нииттелел организациязының даргазы башкы В. Бүрүмаа, Культура бажыңының директору Ю. Куулар болгаш өскелер-даа идепкейлиг киржип турар.

Дагыр-Шемиде комсомолчу аныяктарның хойжу бригадазының төвүнде кызыл-өгнү дерип тургусканы эки. Анаа аныяк хойжуларның солун, ыры-хөлдүг кежээлери, национал оюнпары доктаамал болур, политэкономиктиг өөредилгениң кичээлдерi эртип, лекция, беседаларны олар дыңнап турар.

Совхозтуң фермаларында,

Партияның XXVI съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның ноябрь (1981 ч.) Пленумунуң материалдарын чон ортузунга пропагандалаар, оны амыдыралга боттандырар талазы-биле Чөөн-Хемчик районнуң «Билиг» нииттелел организациязының лекторлары ээлээн ажылдарны кылып чоруткан. Эрткен чылын ажылчын коллективтерге, албан организацияларга, будүрүлге черлериниг нииттизи-биле 2338 лекция номчуттунган. Лекторлар болгаш хөй-ниити организацияларга каттыжып алган темалыг 85 кежээлерни, диспуттарны, айтырыг, харыы кежээлерни, күш-ажылдың хоочуннары болгаш будүрүлгениң мурнакчылары-биле ужуражылгаларны организастап эрттирген.

Х. ОЙДАП-ООЛ,
Н. ДАЖИНМАЙ.
Чөөн-Хемчик район.

АНГЛИ~АРГЕНТИН ЧӨРҮЛДЭЭ

ЛОНДОН. (СЭТА). Великобритання Мурнуу Атлантикада агрессчи үүлгедиишкинiнерiн калбартып турар. Камгалал министри Дж. Нотт парламентиге чүве чугаалап турган, англи самолёттар май 4-те Фолкленд (Мальвин) ортулуктарында аэродромнарны болгаш самолёттар ужуп-хонар дилиндектерни ажыглалдап үндүрер дээш база катап бомбалаанын дыңнаткан. Ол халдаашкынның үезинде ийи англи самолёттуң дужүр аткан база ээлээн каш самолёттар далайже барып ушкан.

Премьер-министр М. Тэтчер кежээ орай «шериг кабинединиң» ээлчеглиг дүрген хуралын кылган, Мурнуу Атлантикада дайын байдалын ында чугаалажып көргеп. Солуннарның дыңнадын турарыбиле алырга, Лондон мисилдежишкинiн айтырыын шиитпирлээрiн шериг күжү-биле чедип алырының туружундан ойталавас дээрзин билдингир боор турар.

АКШ-тың ШДК-зының министри Леман-биле Англияның камгалал министерствозунуң чепсектиг күштер херектериниң министри Блейгериниң аразында Лондонга болган чугаалажышкынынарга «кол-ла тема Мурнуу Атлантикада британ эскадрага шериг дузаламчызының дугайында» болганын «Таймс» солун дыңнаткан. АКШ ашчем болгаш кывар түүлдү чедирери-биле бодунуң шериг корабльдерин Англияга берип болзурунга чөпшээрешкенiн ол солун бижээн.

Англияның даштыкы херектер министри Ф. Пимнин К. Уайнбергер-биле беседазы оңу база бадыткап турар. Америк ок-чемзекти болгаш кывар түүлдерни америк транспорт ужар-хемелери-биле Вознесения ортулукка аппаргаш, оон англи судноларга-биле дайын чорудулгазының девискээрiнче чедирерин ол база бадыткаан. Англи-аргентин шериг месилдежишкинiнiң Пентагон чаа дайынчы техниканы шылгаарының шөлү кылдыр көөрүн күзеп турары Пимбиле Уайнбергериң аразында беседадан илереп турар.

Лондондан келген дыңнадыларны ёзугаар алырга, Мурнуу Атлантикада дайын чорудулгалары улам калбарып турар. Аргентин самолёттан салган ракетаның чиге дээшкибинден эң улуг англи эскипептерiнiң бироэзи — «Шеффильд» далайже дуже бергеп. Экипаждың 280 кежигүнiнiң 30-и өлген деп турар.

БУЭНОС-АЙРЕС. (СЭТА). Аргентинадан келген медээни ёзугаар алырга, Порт-Дарвинче халдаан үш англи шүүргедекчи-бомбардировщиктерниң ийизин дужүр адыкпан. Фолкленд (Мальвин) ортулуктарында аргентин гарнизон бүрүн дайынчы белеткелдиг турар. Май айның дертте аргентин дайынчы самолёттуң ужудуктузу «Гермес» дээр британ авианосецче 40 километр черде ракетаны салып үндүрген түңнелинде оон кырынга өрт үнген.

Аргентин «Хенераль Бельграно» дээр сугже дуже бергеп крейсериниг экипажын тып, камгалал алырының ажылдары үргүлүүлен турар. Сөөлгү үеге чедир экипаждың 1042 кежигүнiнiринден 750 кижини тыпкан, сугдан үштүп алыр арганыг болган. Оларның чамдыктарын курган черде эккелген, ынчалза-даа экипаждың ийи чүс хире кежигүнiнiң Атлантиканың шуургазынга чалгып чыдар, соок сууга дужүп өлген деп санап турар.

БУЭНОС-АЙРЕС. (СЭТА). «Пресса» солуннуң дыңнатканы-биле алырга, эрткен субботада Мальвин (Фолкленд) ортулуктарынга бөрүн дужүртүвер арганыг болган бир чүе хире англи десантниктер тудурган иiнкпе азы түлчуушкуннарга өлүртken боор турар. Ол-ла хүн ортулуктарның администрativтиг төвүнүң чоогунга бир англи вертолётту дужүр аткан болгаш чаэрби хире англи солдаттарны узуткаанын солун бижээн. Оон өске база иiи вертолёттарны өске районнарга дужүр аткылаан. Соледад ортулукче халдаашкынның үезинде англичаларның 40 десантниктерiнiң өлгенiн база дыңнадын турар. Аргентинаның солуннары иiи таланың чидириглериниң дугайын бижээн. Англичанар «Харриер» дээр 11 шүүргедекчи-бомбардировщиктерни болгаш 5 вертолёттарын узуткатыргаан. Аргентина «Белыграно» крейсерден аңгыда май үштө база бир суднозун чидиргеп. Англияның ужар-хемелериниң бомбалаашкынынарының түңнелинде ол ортулуктарга британ уктуг 17 кижи өлген болгаш 11 кижи балыгланган.

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШ-тың Национал айымак чоок чорук Чөвүлелiниң хуралы Ак бажыңга боор. аңаа президент Р. Рейган бала олурушкан. Англияның Аргентинага удур агрессчи чүткүлдерiн оон боттандырып, чорударынга Вашингтонның дузаламчызының дугайында болган.

ЯРМАРКА-ДЕЛГЕЛГЕ

ЭССЕН. (СЭТА-ның корр.). 150 ажыг филателистер авиелдерiниң, почта албан черлерiниң, садыг фирмаларының янзы-бүрү чурттардан киришкени почта маркаларының чурттар аразының IV ярмарка-делгелгези аңаа ажыттынган, ажылын доозкан.

Совет павильонунуң делгирлерiнге совет графиктерiнiң болгаш полиграфия техниказының чедиишкиннерiн көргүскен маркаларны, темалар аайы-биле альбомнарны, буклеттерни салган турган. Совет күрүнениң үндезилекчизи, делегейниң коммунистиг шимчээшкинiнiң баштыңчызы В. И. Ленинниң дугайында, ССРЭ-ниң социалистиг тургузуунукунга чедиишкиннерiнiң, Москвага болган Олимпийжи оюннарга тураскааткан маркаларның тематиказы хөй янзы, калбак болган.

«Совет Эвилелiнiң хүнү» ол ярмаркага ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылдыңга тураскаадып эрткен. Шыдыраага делегейниң үш дакпыр чемпиону, чүткүлдүг филателист Анатолий Карпов совет павильонунуң залчыларынга байыр чедиргеп. ССРЭ-ниң Харылзаа министерствозунуң тускай танмазын каккан, сураглыг совет шыдыраачының ат салганы, ол хүнге уткуштур парлап үндүрген чагаа хавы ярмарка-делгелгениң эң үнелиг үүлү болган.

Совет павильонга В. И. Ленинге тураскааткан ГФР-де эң хөй дээн маркаларның ээзи — федералдыг канцлерниң чазааның күрүне министри Г.-Ю. Вишневский кээп човаан.

«Межкнига» дээр Бүгү-эвилел каттыжышкынының 50 ажыг чыл дургузунда харылзажып келген «Зигер» деп садыг фирмазының удурткачызу Г. Зигер СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга аңгы-аңгы чурттарның улустарының аразында культура талазы-биле дуржулга солчуушкунунуң ылангыяда филателизиге улуг ужур-дузалыын айтып, оон киржилгениң ажыл-чорудулгазының эң-не янзы-бүрүү, хевилелiниң чедиишкиннiнiң көргүзерiн онзалап демдеглээн.

В. ГЛУХОВ.

Парлалга агентилелiниң дыңнадыы

ВАРШАВА. (СЭТА). ПАП агентилелiниң дыңнаткаңыбиле алырга, май 3-те, хүнүң иiнги чартыында Варшаваның ээлээн каш черлериниг кудумчуларга корум-чурум үреэшкиннери болгулаан. Оон киржикчилерге иiнтинiң корум-чурумун камгалаарының күштери-биле сегирикiй алышкынарны хөөктүргенер. Милиция корум-чурумну орталандыр тургузар дээш эргежок чугула хемчеглерни алган. Элээн каш оң санныг үүгедиичилерни тутнаан, шынчаган олар шериг байдалының хөөйлу-дурумнерiн ёзугаар харылаар аңаар.

НУР-нуң сейим чуртта амыдыралды улам-на чогумчалыг болдурарының айтырыын көрүп турган үеде бөлүк хамаатылар чуртта социализмге удур бөлүктерiниң болгаш шагда-ла хөй-ниитiнiң үймээшкiнiн өөскүдериче угланган үүлгедиглер кылып келген даштыкы диверсиларның политиктиг идалакчыларның көгүдүүшкүнүнге алышканнар.

Од корум-чурум чок чорук-тарны социализмниң дайзыннарының боттарының ышкынган туруштарын катап чедип алыры дээш кызымак ораладажышкыны кылдыр көөр апаарын ПАП-тың дыңнадында айыткан. Ол политиктиг өнчүк-чөнгээ ужурундан күрүне эрге-чагырганың социалистиг чаартылганың болгаш чуртту кризистеп ушту алырының политиказының шилиттинген угланышкынын дөмей-де салбас-даа.

Янзы-бүрү МЕДЭЭЛЕР

АЯН ТУТКАН

Совет ырлар күүселдезининг «Сочи-80» деп үшкү бүгү-россия конкурузунуң лауреады, Тываның күрүне филармониязының «Аян» ансамбли «Нарын» совхозтуң ажыл-ишчилеринге аян туткан. Аалчыларның оюн-концертин көөрү-биле ырак-узакта малчыннарны совхоз төвүнге чыып эккелген.

Чараш музыка, ыры, сыгыт-хөөмей чыылганнарның сеткилинге таарышкан. ССРЭ-ниң Дээди Соведининң депутады, совхоз директору М. К. Дүгер байыр чедирбишаан, аныяк коллективке чедиишкиннерни күзээн.

Т. КУР.

Эрзин район.

ТҮҢНЭЭН

«Бай-Тал» совхозтуң ажылчыннары болгаш школа коллективи чоокта чаа ортумак школага токпак ыяш белеткеп берген.

Остуг-Арыг деп черге 120 кижи он звенога үстүн алгаш, шалыпкын ажылдаан. Олар 160 кубометр токпакты белеткээн. Ажыл доозулган соонда, звено бүрүзүнүң ажылын база түңнеп чугаалашкан. Чыдымоол Мылдыктың удуртканы звено оналашкан ажылын шынарлыг күүсеткен деп үнелеткеш, бирги черде болган. Звено кежигүннеринге өртектиг белектерни тывыскан.

ИЛЕРЭЭН

Кызылда көдээ ажылагый техникумунуң бот-өөредилгелиг салбырында өөренип турар мен. Курузувуста 21 кижи бис. Бистиң аравыста садыгжы, малчын, тудугжу, аргыкчы дээш янзы-бүрү мергежилдиң кижилери бар. Боттарының шилип алган мергежилинге шыырак билиглиг диртип турарлар чоокта болуп эрткен шылгалдалардан илерээн.

Бөлүүвүс башкызы В. Н. Ермолина чедип алыр дээн мергежилиviскe сонуургалывысты улам хайыктырган. Бистиң бөлүүвүс «чангызы хөйү дээш, а хөйү чангызы дээш» деп лозунунуң адаа-биле өөренип, чурттап турар бис. Үшкү курстуң шылгалдаларын чангыс дем-биле чедиишкинниг дужаагаш, дөрткү курстуң сессиязынче кириптивис.

Т. СУНДУЙ-ООЛ.
Бай-Тайга район.

КАТТЫШКАН ХУРАЛ

Республиканың тайбың камгалалының комитединиң президиумунуң болгаш Тайбыңның совет фондузунга дузалаарының республика комиссиязының каттышкан хуралы май 4-те болуп эрткен. Тайбың камгалалының Совет комитединиң пленумунуң түңнелдеринге хамаарышкан дыңнадыгны республиканың тайбың камгалалының комитединиң даргазы О. А. Толгар-оол кылган.

Хуралдың киржикчилери Совет Тайбың комитединиң шиитширин деткип, СЭКП Төп Комитединиң болгаш Совет күрүнеңиң даштыкы политиказын тайылбырлаарының агитация-массалыг ажылдарын күштелдиринче, Совет тайбың фондузунуң соругалаарын бөстандырарынче угланган хемчеглерлиг планны бадылаан. Бүдүрүлгелерге, албан организацияларга, өөредилге черлеринге митингилер, хуралдар эртиреринге, «тайбың элчээн», «тайбың рейстери» болгаш өске-даа хемчеглерни планда киирген.

В. АНАНЬИН.

Украин ССР. Тернополь хоорайда хоочунар бажыңы ажыглалга киргеп. Ону Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери, күш-ажылдың хоочуннары ээлепкен. 200 олуттуг дыштанылга залы, библиотека, номчулга залы, аалчылар хүлээп алыр чер, дайынчы болган күш-ажылчы алдарның музейи ында бар.

Ук бажыңны тускай тургустунган төвүлел удуртуп турар.

ЧУРУКТА: курлавырда полковник А. В. Белецкийниң Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында ужудукчуларның маадырлыг чоруунуң дугайында аныяктарга чугаалап турары.

В. ПЕСЛЯКТЫҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникази.

БААЗАНЫ, ХАРЫЛЗААНЫ БЫЖЫГЛААР

Школа болгаш амыдырал

СОЦИАЛИСТИГ НИИТИЛЕЛ — күш-ажылчы кижилерниң ниитилели. Бистиң ниитилеливистиң алыс бүдүжү ындыг. Күш-ажыл кылып шыдаар кижи бүрүзүнүң долу үре-түңелдиг ажылдаан турарынга ниитилелдиң сонуургалы улуг. Профуглаңышкынны чогумчалыг организастап чорукканындан коммунистиг кижизидилгениң база бир чугула айтырыы шиитширлеттинери билдингир. Профессияны шын шилип алганындан ажылчын ангының өзүлдезин, ажылдап үнер-кирер чоруктуң эвээжээри, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү кол хамаарыжыр.

Күш-ажылчы чанчылдарга кижизидилге өг-бүлеге уругнуң хензиг бичезинден-не эгелээр. Белеткел клазынга келген хүнүнден школаны доозукуже чедир, ону шын организастап чорудар апаар. Материалдыг база, кичээлдерни эрттиреринiң бүгү талалыг деңнели, кадрлар-биле хандырылга дээш еске-даа чүүлдерден күш-ажылга белеткелдип айтырыглары хамааржыр.

Бистиң районнуң школаларында күш-ажыл кичээлдерин программа ёзугаар эки организастап турар башкы кадрлар хөй. Г. С. Бекее, М. Н. Чыргал (Мөрен), З. С. Биликти, Л. С. Динчит (Бай-Даг), Р. М. Аракчаа, Н. Э. Ендан (Сылдыс), Б. О. Кыргыс, В. Б. Кабаа (Нарын), В. К. Натсак, Л. Т. Дамба-Хуурак, Б. М. Килчин (Эрзин школазы) дээш оң-оң аттарны макталбиле адап турар бис. Эге класстарның кабинеттери шупту школаларда бар. Ында саазын, пластилин, пос, бойдус материалдары-биле кылган ажылдар колдап турар.

Домоводство (бажың ажылы кылыры) кичээлдеринге ажыглаар дериг-херекселдер бистиң школаларывыста чедишпес. Аъш-чем кылып өөредириче ам-даа чогуур кичээнгей салдынмайн турар.

РАЙОННУҢ школаларында дөрт бүдүрүлге бригадазы, бир дыштанылга болгаш күш-ажыл лагери бар. Анаа эрткен чылын 8725 рубльдиң ажылын уруглар кылган. Көдээ ажыл-агыйга 7320 рубльге, сентелге участогунга 1050 рубльге, ыяш ажыл-агыйынга 355 рубльге ажылдарны бүдүрген.

Үстүкү класстарның 140 өөреникчизи бүдүрүлге бригадаларынга ажылдап чайлаанар. Олар келдуунда хой ажылынга болгаш мал чемин белеткежириңге киришкен. Мөрен ортумак, Сылдыс сес чыл школаларының школа чанынга тараан погаалары эки дүжүттүг болган. Бо чорук моон соңгаар аныяк салгалдың чер ажылын улам сайырадырынга киржилгезиниң баштайгы базымы болур. Ынчалза-даа бүдүрүлге бригадаларының техника-биле хандырылгазын болгаш бригадаларның төвүн кылын бээринче «Мөрен», «Нарын», «Чаа орук», Ленин аттыг совхозтарның директиялары бөгүнге чедир шиитширлеп чадап каан.

Школаларның бүдүрүлге бригадаларының удуртукчулары: Сылдыс школазындан К. Ш. Ношпу, Мөрен школазындан Т. Б. Бадарчы, Нарын школазындан В. Н. Назын оларның эки ажылын демдеглээр ужуралыг.

1981—1982 өөредилге чылындан эгелеп районнуң ортумак школаларында хой ажылын өөредип турар, а Эрзин ортумак школазынга 1982—83 өөрсдилге чылыпдан эгелеп тудуг мергежилин өөредири көрдүнген.

Хой ажылын өөредири өөреникчилериниң практиказын болгаш бүдүрүлге өөредилгезин планнап чорударынга копчуг эптиг апарган. Бо кыжын бистиң районнуң 184 тоску классчылары практиказын малчыннарга сакманщиктеп, эрттиргеннер, а чайгы үеде бригада бүрүзү 1000—1200 чедир баш хойну бо чылдың июнь 20-ден август 15-ке чедир кадат-биле семиртилге коданнарынга ажаар.

Эрзин ортумак школазында ыяш ажыл-агыйының бир бригадазы, чаагайжыдылганың болгаш сентелгениң 5 отрядтары ажылдап турар. Бо бүгү хемчеглер чайгы үеде өөреникчилерни бүдүрүкчү күш-ажылга кириштирип киживидериниң база бир аргазы деп санап турар бис.

БҮДҮРҮЛГЕ БРИГАДАЛАРЫ тургустунуп, ажыл-агыйлар-биле керээ чаргап-даа болза, ол ажылче совхозтарның удуртукчуларының болгаш хей-ниити организацияларының киржилге, кичээнгейи чавыс дениелдиг болуп турар. Хойжу бригаданың төвүнде чурттап турар уруглар колдуунда малчыннар уруглары болгаш, чайгы үеде аалчелеринге улуг дузаны чедирип, доктаамал ажыллап туралар. Ылангыя «Нарын», «Мөрен», «Чаа орук» совхозтарда уруглар мал ажылынга эки дузалажып турар.

Өөреникчилериниң күш-ажыл өөредилгезиниң болгаш белеткелиниң шынарын бедидер, оларны амыдыралга болгаш улус ажыл-агыйынга ажылдаарынга белеткээр улуг соңгаал соругаяы школаларның мурунга партияның XXVI съездизин салган. Ук соругаяы күүседири-биле школаларда сес болгаш он класс доозукаларны чурттуң ортумак болгаш дээди өөредилге черлеринче өөредип чорудуп турар. Эрзин ортумак школазының доозукчулары: Аля Чамзырай Москванын ветеринария академиязын, Света Кенден Барнаулдуң көдээ ажылагый институдун, Дадый Чечек Кызылдың пединститутунуң биология-химия факультедин бо чылын доозарлар. Дээди өөредилге черлеринде Эрзин ортумак школазындан өөренип турарлар хөй.

Республиканың ПТУ, КПТУ болгаш үнелиишке техникумнарынга өөрепшири-биле чоруткан угуглар, янзы-бүрү чылдагааннар-биле өөредилгезин ара каапкан, чедип көөп турар таварылгалар база бар. Школалар директорлары, көдээ Советтер сургуулдарыны доозукуже чедир хайгааралга албайн турарының хараазындан көдээ ажыл-агыйга специалистер ам-даа чедиишпейн турар. Оларны өөредип алырынче совхозтар директиялары кичээнгей салбайн келген.

Школаның чаа доозукчуларын болгаш ажылдап турар доозукчуларны профтехучилищелерже өөредип чорударының талазы-биле хей-ниитиниң дузазы кошкак, бо ажылды чедиишкиниг чорударынга ВЛКСМ райкомунуң, көдээ Советтериниң, совхоз директиялары-ның киржилгези негеттиниң турар.

К. ИДАМ.
Эрзин районо эргелекчизи, Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы.

ЭВЕРЕСТИҢ БЕДИИНЧЕ ҮНГЕН!

КАТМАНДУ. (СЭТА-ның корр. Ю. Родионов). Эверестиң бедиинче ленинградчы 32 харлыг инженер В. Балыбердин биле Москвада башкы, 44 харлыг З. Мысловский олар Непалдыы-биле 14 шак 35 минутада, Москваныы-биле 12 шак 50 минутада үнүп, делегейде эң бедик дагже совет экспедициядан эң баштай үнүп, ооң кижи чедип шыдавас дээш мурнуу-барыын ханазынче орукту ажыткан. Совет экспедицияның Эверестче (8848 метр) барык ийи ай дургузунда үнер деп чүткүп келген күжениишкини ынчаар боттанган.

Баазада лагерьде турган экспедиция кежигүннери ол чедиишкин соонда «Ура!» дижип байырлап, команда кежигүннери бот-боттарын куспаңташканнар.

Эверестиң мурнуу-барыын ханазынче орукту ажыдар дээш баазада лагерьден ийи спортчу апрель 26-да үнүпкен. Олар дөрткү лагерьге чедир дөрт хүн дуогузунда чоруп келгеннер, бирээзи-ле 45 метр хендирни шөйүп чорааш, үш хонганда бешки лагерьге четкен. Олар боттарынга, совет альпинистерниң еске-даа бөлүктеринге оруктарны ажыгдар дээш бораннигда-даа, кежээ орайга-даа чедир ажылдап турганнар.

Балыбердин биле Мысловский 8500 метрде турар бешки лагерьден 6 шак 10 минута турда чорупканнар. Бедикти олар сес шак ажыг үениң дургузунда штурмнап келгеннер. Олар дагның шыпшык бажыңга хар-даа чаап турар болза, чурук тырттырып үжен хире минута турганнар.

Эверестиң эң баштайгы «чагырыңчызы», Чаа Зеландия чурттуг Эдмунд Хиллари Непалдың найысылалы Катмандуга совет альпинистер-биле ужурашкаш, ол орукту ажыгдар ,чорук бедик черже үнер альпинизм спортунга улуг базым болур дээрзин чугаалаан. Ол бистиң альпинистеривиске эки орукту күзээн чүве-дир.

Дагның бажыңче үнер черден эгелеп агаар-бойдус «килеңнээш» ынаар үнериңге шаптыкты ужураштырган. Ынчалза-даа совет альпинистер Эверестиң бажыңче углапкан, температура 40 градус соок. Хат улам дыңзып, барын шуурган деңнелинге чедип, хар чагбышаан турган. Дам-на айыылдыг болгаш берге маршрут оон-даа нарыыдаан.

Ийленчээ 40-ден 60 градус чедип турар бедик черлеп ийи совет альпинист үнүп келген. Эверестиң шыпшык бажыңга четкен. Ооң кырында өрген кагар, чүве баглаптар, күштүг хаттан ыжыктаныптар чер чок. Ынчалза-даа олар чүгедаа торулбазын, дидимин, кандыг-даа үеде бот-боттарынга дузалажырын көргускеннер.

Экспедицияның ийиги бөлүү бедикче штурмнаар деп белетиенип турар. Ооң составында В. Иванов, С. Бершов, М. Туркевич болгаш С. Ефимов олар бар. Олар бешки лагерьже чоокшулап келгеннер. Е. Ильинский биле С. Чепчев олар ийиги лагерьде чедип келгеннер. В. Хомутовтуң бөлүү баазада лагеринден үнүптерлер.

Тес-Хемден спортчу медээлер

ЧАДАГ ЧАРЫШ

ВЛКСМ-ниң XIX съездизинге тураскаатқан чиик атлетика маргылдаазын комсомолдуң Тес-Хем райкому болгаш районнуң спорт комитеди организастап эрттиргеп. Аңаа эр, херээжен командаларның спортчулары киришкен. Ылангыя 3000 база 1000 метрге чарыш солун болган.

Үш муң метр черге чарышка эр улустан Валерий Сырат бирги, Василий Күжүгет ийиги, Сергей Шагаачы үшкү черни эзээн. Муң метрге чарышка Елизавета Монгуш бирги, Чечен Соян ийиги, Саяна Седен үшкү черни чаалап алган. Чадаг чарышка маргылдааларны майда база эрттирерин планнаан.

Т. КУНГА.

САМАГАЛДАЙЖЫЛАР ТИИЛЭЭН

Волейболга районнуң хоочунар маргылдаазы Берт-Даг ортумак школаның спорт залынга болуп эрткен. Аңаа 40 хардан өрү назылыглар ойнаан. Командаларның капитаннарының рапорттарын район Советиниң күүсекчи комитединиң даргазы И. У. Успун хүлээп алган.

Оюн үезинде Борис Шоолай, Мөңге Доржу, Даңгыт Чеден, Санакчы Доспан, Евгений Адар-оол ээ эки ойнаавнар. Түңнелинде район төвүнүң командазы бирги черни бүзүрелдини-биле эзээн.

М. ТИРЧИН.

Чурттуң хөгжүм театрларының Бүгү-эвилел көрүлдезининг лауреады, Красноярскининг хөгжүмнүг комедия театры май 12-ден 26-га чедир бистиң республиканың найысылалынга шиилер көргүзер.

ООҢ РЕПЕРТУАРЛЫГ ПЛАНЫ

Май 12-де — «ПАШТАНЧЫ» 19.30 шакта.
Май 13-те — «ГРАФИНЯ МАРИЦА» 19.30-де.
Май 14-те — «ЭЛДЕПТИГ ЧАЖЫТ» 10 шакта. «ЧАСКЫ» 19.30-де.
Май 15-те — «КЕША ДЕП КИШКЕ ААЛДАП ЧОРААШ» 12 шакта. «КУРУЯКТАР ҮЙМЭЭНИ» 19.30-де.
Май 16-да — «ЭЛДЕПТИГ ЧАЖЫТ» 12 шакта. «ЧАРДАШТЫҢ ТЕРГИИНИ» 19.30-де
Май 17-де — «ДОННА ЛЮЦИЯ» 19.30-де.
Май 18-те — «НАШТАНЧЫ» 19.30-де
Май 19-та — «ЭЛДЕПТИГ ЧАЖЫТ» 10 шакта. «ЧАСКЫ»
Май 20-де — «КЕША ДЕП КИШКЕ ААЛДАП ЧОРААШ» 10 шакта. «КУРУЯКТАР ҮЙМЭЭНИ» 19 шакта.
Май 21-де — «ГРАФИНЯ МАРИЦА» 19.30 шакта.
Май 22-де — «ЧАРДАШТЫҢ ТЕРГИИНИ» Эгелээри 19.30 шакта.
Май 23-те — «КЕША ДЕП КИШКЕ ААЛДАП ЧОРААШ» 12 шакта. «ДОННА ЛЮЦИЯ» 19.30-де
Май 24-те — «ЧАРДАШТЫҢ ТЕРГИИНИ» 19.30-де.
Май 25-те — «КЕША ДЕП КИШКЕ ААЛДАП ЧОРААШ» 10 шакта. «ЧАСКЫ» 19.30-де
Май 26-да — КОНЦЕРТ 19.30-де.

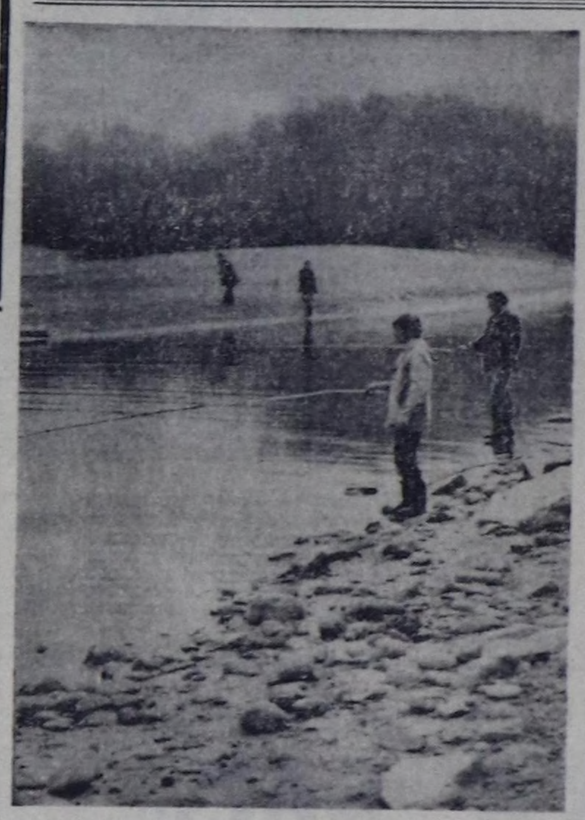
ЧАЗАЛГА

«Шын» солуннуң май 6-да үнген 106 номериниң 4-кү арнывда О. Дапылдың «Тыва хүреште чаа түүлдер» деп материалының үшкү колонказының сөөлгү абзазында шүүлген мөгелерге хүндүлүг аттар тыпсыр дугайында бадылаттынмаан негелделер авторнуң болгаш редакцияның буруулау-биле парлаттынганын дыңнаттывыс.

● ● ●

Уйгузундан оттуп келген
Улуг-Хемим оруун улап,
Чалгый аарак, шала далаш
Саарыглап бадып чыдар.
Эртен, кежээ Улуг-Хемниң
Эриин орта чедип кээр бис.
Сырынынга сериткенип.
Сыырткыыш туткаш.
туруптар бис.

● ● ●

телевидение

БИРГИ ПРОГРАММА
МАЙ 7-ДЕ
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55— Уругларга документалдыг телефильмнер программазы: «Адмиралга баркас», «Мээң делегейим», «Тевежигеш». 9.30—«Вальс». Уран-чечен телефильм. 10.30—Москваның камерлиг оркестриниң концерти. 11.35—Телемедээлер. 11.40—14.15—Чапсар. 14.15—Телемедээлер. 14.35 — «Радио — революцияга». Документалдыг телефильм. 15.00 — «Эрткен чүүлду катаптаары». 15.30—«Москва болгаш москвачылар». 16.00—С. Прокофьев. 7-ги симфония. 16.40— «Элдептиг эвес элдепейлер». 17.10—«Аныяктар адрестери». 18.10 — «Василиса Прекрасная». Мультфильм. 18.30 — Бөгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН

18.45— «Май 9— Тиилелге хүнү». Дамчыдылга. 19.15— Телемедээлер.

МОСКВАДАН

19.35 — «Хостаашкын». Киновопея. 4-кү фильм—«Берлин дээш тулчуушкун». 21.00 —«Ye». Информастыг программа. 21.35—«Ол оруктарны уттуп болбас бис». РСФСРниң улустуң артизи А. Покровскийниң киржилгеи-биле концерт-фильм. 22.30—Бөгүн делегейде. 22.45—01.00 —Хоккейге ССРЭ чемпионады. Спартак»—ЦСКА. В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң Спорт ордузундан дамчыдар. Чапсарда— Бөгүн делегейде. Информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Д. Д. Шостакович. 13.00 — А. П. Чехов—«Үш угбалышкылар». 14.05 — Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында совет чуруулга уран чүүлү. 14.35—Төөгү. 4-кү класс. 15.05— «Билир болгаш билбес». Аныяк техниктерге дамчыдылга. 15.50—Телемедээлер. 16.00—18.00—Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — «РСДРП(б)-ниң VII апрель конференциязының жыттынганының 65 чылы». Телелекторий. 18.15— «Азия төвү». Информация-публицистиг программа.

МОСКВАДАН

18.45 — Музейлер болгаш делгелге залдарындан. Дрезденниң чурук чыындызы. «Эртине-байлактарны камгалаары». («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

19.15 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

19.30 — Марио дель Монако ырлаар. 20.00 — «Тамчыгыты удунар, чаштар!» «Езулуг өңнүктер». Мультфильмнер. 20.15 —ССР Эвилелиниң күрүнеңиң үлегерлиг Улуг театрының үрер хөгжүмүнүң концерти. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — 00.15 — «Кижиге ынак болур керек». Уран-чечен фильм. 1-ги, 2-ги серилар.

агаар

Кызылга бөгүн кожер булуттаар, чамдык черлерге дымыралыр чаъстаар. Соңгу-барыын угланышкынның хаттың дүргени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы дүне 4—8 градус чылыыр, чамдык районнарга 0—5 градус соор, хүндүс 15—20, чамдык районнарга 5—10 градус чылыыр.

Кызылга кожер булуттаар, чагбас. Дүне 7—10, хүндүс 18—20 градус чылыыр.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

МАЙ 7-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Гобиниң болгаш Хинганны таварты» (2 серилыг) 9.30, 13.00, 16.30, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: № 28 Сылдыс-чыгаш 9.30, **«Мең — Хортицадыр мен»** 10.40, 12.10, 13.40. **«Василий болгаш Василиса»** 16.10, 18.10 (узаткан), 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: Мерседес четтирбейн барган» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «34-кү дүрген поезд» 15.00, 16.50 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ КИНОТЕАТР»: «Карак салба!» 14.00, 16.00, 18.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Ийи амыдырал» (2 серилыг) 16.30, 20.00 шактарда.

ДЫШТАНЫР ХҮННЕРДЕ ЧҮҮ БОЛУРУЛ?

МАЙ 8

● Тыва хүрешке еске-даа автономнуг республикаларның, областарның болгаш автономнуг округтарның мөгелериниң киржилгези-биле Сибирь болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң чемпионады «Совет Тыванын 5 чылы» стадионга.

10 шакта эгелээр.

● Волейболга, баскетболга хоорайның бирги чери дээш маргылдаа найысылалдың Культураның болгаш дыштанылганың Н. Гастелло аттыг парыгының спорт шөлдеринге болур.

10 шакта эгелээр.

● Ча адарынга «Урожай» эки тура спорт ниитилелиниң бирги чери дээш маргылдаа.

10 шакта эгелээр.

● Культураның болгаш дыштанылганың Н. Гастелло аттыг парыгының танцы шөлүнге дыштанылга кежээзи.

20 шакта эгелээр.

МАЙ 9

● В. И. Ленин аттыг шөлге Кызыл гарнизонунуң шериглериниң чыскаал болгаш ыры көрүлдези.

10 шакта эгелээр.

● «Тываның аныяктары» солуннуң шаңналы дээш чиик атлетика эстафетазы. Хоорайның күш-культура коллективтери киржир.

11 шакта эгелээр.

● Мотокросска Тыва АССР-ниң бирги чери дээш маргылдаа Хербиске эртер.

11 шакта эгелээр.

● «Пушкин кудумчузу» автобус доктаар чер чоогунга авиамодель спортунга маргылдаа.

11 шакта эгелээр.

● Тыва хүрешке Сибирь болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң чемпионады «Совет Тыванын 5 чылы» стадионга, волейболга болгаш баскетболга хоорайның бирги чери дээш маргылдаалар Культураның болгаш дыштанылганың Н. Гастелло аттыг парыгының спорт шөлдеринге уламчылаар.

10 шакта эгелээр.

● Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуннарыбиле Культураның болгаш дыштанылганың Н. Гастелло аттыг парыгының Ногаан театрынга ужуражылга.

14 шакта эгелээр.

● Культураның болгаш дыштанылганың Н. Гастелло аттыг парыгының Ногаан театрынга үрер хөгжүмнүң байырлалы.

14 шак 30 минутада эгелээр.

● Тыва АССР-ниң бирги чери дээш тыва хүрешке РСФСР-ниң автономнуг республикаларының, областарының, округтарының мөгелериниң киржилгези-биле чемпионат «Совет Тыванын 5 чылы» стадионга болур.

16 шакта эгелээр.

● Культураның болгаш дыштанылганың Н. Гастелло аттыг парыгынга Кызылдың педагогика институдунуң бот-тывынгыр уран чүүлүнүң концерти. 18 шакта эгелээр.

● Баг кагарынга Абакан, Кызыл хоорайларның командаларының эш хуу ужуражылгазы Культураның болгаш дыштанылганың Н. Гастелло аттыг парыгынга эртер. 11 шакта эгелээр.

● Май 7—9 хүннеринде «Совет Тыванын 5 чылы» стадионунга хоорайның бирги чери дээш футбол маргылдаазы.

17 шакта эгелээр.

Редакциянның адреси: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралактыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партий-ын амыдырал болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетүүр киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 906.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Төвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының хөреңгеринiң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00179.

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 108 (11906) | 1982 чылдың май 8, суббота | 1925 чылда үнедип алгаш башталган | Өртээ 3 коп.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы

ЭШ Л. И. БРЕЖНЕВКЕ

Эргим Леонид Ильич!

Совет альпинистерниң Эверестче үнер баштайгы экспедициязы моон мурнунда кымнарның-даа эртпээни кадыр-берт, нарын черни таварты орукту чедиишкинниг эрткеш, май 4-те делегейде эң-не бедик дээн сүүрге чедир үнгеш, ында ССРЭ-ниң Күрүне тугун асканын Силерге сеткилдин ханызындан, чоргаарланыышкын-биле айыткап тур бис.

Тренерлерниң, эртемденнерниң, инженерлерниң болгаш ажылчынарның экспедицияны белеткээри-биле үндүрген улуг күжү чедиишкинниң-биле доозулган.

Бистиң улуг Төрээн чуртувустуң төлээлекчилери—совет спортчуларның бедик мергежили, быжыг тура-соруу болгаш эрес-дидим чоруу бүгү делегейге база катап көргүстүнген.

Эверестиң шыпшык бажынче үнгенивисти Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганындан бээр 60 чыл болганынга тураскаадып тур бис.

Экспедициянын удуртукчузу Е. И. ТАММ.

НЕПАЛ, 1982 чылдың майның 5.

СПОРТ АЖЫЛЫНЧЕ— ПАРТИЙЖИ КИЧЭЭНГЕЙ

Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың доктаамал сагыш салыышкынының ачызында, бүгү чурттаазында ышкаш, бистиң республикада күш-культураны болгаш спортту улам хөгжүдеринге эргежок чугула байдалдар тургустунган. «Күш-культураның болгаш спорттуң массалыг болурун улам ыңай көдүрер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалы ол сагыш салыышкынның база бир чаа чайыннанчак илерээшкини болган.

Ол чугула документини партия, совет органнар ажыл-чорудулгага боттандырар программа кылдыр хүлээп алгаш, маңаа холбаштыр ажыл-агый, профэвилел, комсомол органнарының болгаш спортчу организацияларның харыысалгазын бедидериниң хемчеглерин ап турар. СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ол доктаалында күш-культура шимчээшкининиң амгы үе-чадада сорулгаларын тодаратпышаан, ону улам массалыг болдурарын, оларны совет кижилерниң хүн бүрү амыдыралынга нептередирин хандырарын кол негелде кылдыр салган.

«Күш-культураның болгаш спорттуң массалыг болурун улам ыңай көдүрер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын боттандырар талазы-биле хемчеглер дугайында» айтырыгны чоокта СЭКП обкомунуң V пленумунга чугаалашкаш, түскай доктаалды болгаш хемчеглерни хүлээп алган. Партия комитеттери болгаш зге организациялары, чер-чер Советтери база профэвилел, комсомол, спортчу организациялар күш-ажылчы коллективтерге, школаларга, өвредилге черлеринге, чоннуң чурттап турар черииниң аайы-биле бо чугула хереекти сайзыраңгайжыдар талазы-биле чамдык ажылдарны чорудуп турар. Сөөлгү чылдарда оон материалдыг баазазы элээн быжыкан.

Оон-биле чергелештир партия комитеттериниң, зге организацияларның күш-культураны болгаш спортту удуртур талазы-биле ажылы СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның болгаш Совет чазактың доктаалының негелделеринге четпейн турар дээрзин партия обкомунуң пленумунуң доктаалында демдеглээн. Олар Кызыл хоорайның, районнарның спорт комитеттеринге, эки тура спорт ниитилелдеринге удуртулганы кошкак боттандырыпп, ажылчы чоннар, аныяктар ортузунга күш-дамыр культуразының массалыын хөгжүдеринче профэвилел, комсомол, спорт организацияларының, ажыл-агыйжы удуртукчуларның кичээнгейин четпес угландырыпп келген. Каа-Хем, Бии-Хем, Тес-Хем, Таңды, Тожу, Барыын-Хемчик районнарда база Ак-Довурак, Кызыл хоорайларда ажылчы чоннар болгаш аныяктар күш-культураны болгаш спортту массалыг болдурар дээш чогуур хемчеглерни кошкак ап келген. Чамдык партия, совет, ажылагый органнары, профэвилел база комсомол, спортчу организациялар СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң үстүнде адаанывыс доктаалын боттандырар талазы-биле хемчеглерни тодаратпааны илерээн.

Республикада күш-культура шимчээшкини ам-даа массалыг болуп калбарбаан. Кижилерниң кадыкшылын быжыглаарынче, оларның ажылдаар арга-шинээзин база күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидеринче угланган спортчу-кадыкшыдылга хемчеглерин, массалыг маргылдааларны, турисчи походтарны организастаарын, ГТО комплениизиниң нормаларын дужаарын план ёзугаар чорутпайн келген. «Сүңпак», «Революцияның чалбыыжы», «Тээлиг», «Ак-Туруг», «Хөндергей», СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтарда, Кызылдың алгы заводунда, Кызыл-Мажалыктың эът комбинадында болгаш өске-даа үлетпүр, транспорт будүрүлгелеринде база тудуг организацияларында спортчу секцияларны чоокка чедир-ле тургуспаан.

Республикада күш-культураны болгаш спортту хөгжүдериниң материалдыг баазазы ам-даа кошкан. Совхозтарның хөй нуруүзунда спорт залдары, комплекстиг спортчу шөлдер чок. А Кызыл хоорайда, өске-даа сүүрларда бар ындыг дериглерни багай ажыглап келген. «Спартак», «Урожай» эки тура спорт ниитилелдериниң, республиканың Күш-культура болгаш спорт комитединиң организакчы ажылы кошкак.

Демдеглеттинген четпестерни шалыпкын чайладып, СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын херек кырынга күүседир талазы-биле эргежок чугула практиктиг хемчеглерни алырын партия комитеттеринге, зге организацияларынга СЭКП обкомунуң пленумунуң доктаалы хүлээндирип турар. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпилелеринге, партияның болгаш чазактың ол доктаалынга дүүштүр СЭКП Кызыл хооркому, райкомнар болгаш партиомнар күш-культура болгаш спорттуң сайзыралынга партийжи удуртулганы күштелдирерин, күш-ажылчы коллективтерге, өвредилге черлеринге, школаларга болгаш чоннуң чурттап турар черииниң аайы-биле спорттуң массалыг хевирлерин калбартырын чедип алыр талазы-биле партия зге организацияларының, улус депутаттарының Советтериниң, профэвилел база комсомол организацияларының, ажыл-агыйжы удуртукчуларның харыысалгазын бедидерин пленум негээн. Күш-культураны болгаш спорттуу хөгжүдериниң эң чугула сорулгаларын шиитпирлээриниң база аңаа кадрларны шилип алырының болгаш белетизериниң, спортчу дерилгелерни тударының база бар ындыг черлерин чөп ажыглаарының, спорт-массалыг хемчеглерни эрттиреринг талазы-биле ажылды партия комитеттери таарыштырып дүүштүрерин күштелдирер хүлээглегиглер.

Партия организацияларының күш-культураның болгаш спорттуң массалыын улам бедидеринче угланган тодаргай хемчеглерни ап, спортту ажылчы чоннарның хүн бүрү амыдыралынче нептередир, оон массалыг хевирлерин калбартыр талазы-биле профэвилел, комсомол организацияларының, күш-культура комитеттериниң, эки тура спорт ниитилелдериниң харыысалгазын бедидерин, олар министерстволар, ведомстволар, хөй-ниити организациялары, ДОСААФ комитеттери-биле сырый холбаалыг ажылдап тургаш, организакчы болгаш пропагандисчи ажылын улам идепхейжидерин чедип алыр ужурлуг.

Күш-культура болгаш спортту улам ыңай хөгжүдеринче угланган партияның болгаш чазактың доктаалын амыдыралга боттандырарынга холбаштыр СЭКП обкомунуң ол пленумунуң доктаалының база хүлээп алган хемчеглерниң күүселдезин организастаары, аңаа контрольду бүгү черлерге күштелдирери партия комитеттериниң, зге организацияларның бир чугула сорулгазы болур.

ЭЛБЕК ДҮЖҮТ ДЭЭШ

Чөөн-Хемчик районнуң совхозтары бо чылын 32478 гектар черге яазы-бүрү культураларны тарыыры көрдүнген. Оон тараанын 19700, картофельдин 2595, ногаалардың 1240 тонна болгаш ниитиин малынга ингеннин 26350, силостуң погаан маассазының 51810, сенажтың 11800, витаминниг ингеи далганының 840 тонна дүжүдүн ажаап алыр ужурлуг.

Бо даалгаларны күүседирде, тарылса шөлдерин эки чемиштидери болгаш суггарары, хөрзүнүү хат болгаш суг эрозиязындан камгалаар депшилгелиг технологияны комплекстиг шингээдип алыры чугула дээрзин билип, ол талазы-биле эвээш эвес ажылдарны кылыпдаа турар бис.

Сөөлгү чылдарда агаар-бойдустуң байдалы чер ажылдыларга кончуг таарымча чок болуп келгени билдингир болгай. Оон уламынан районнуң совхозтары ылангыя эрткен чылын колдуунда дүжүт албаан.

Ынчалза-даа суггаттыг чер ажылының культуразын уламна бедидип, элбек дүжүт дээш кызымаккай демисежип турар «Алдан-Маадыр» совхозтуң тарааж ларды чыл бүрүде багай эвес түнелдерин чедип ап келген. Эрткен чылын олар гектар бүрүзүнден 10,4 центнер таразны ажаап ап, мал чемин белеткээриниң даалгазын 97 хуу күүсеткен. Бодунуң 25 гектар сортучастогунга люцерна тараан, оон гектар бүрүзүнден 32 центнер дүжүттү алган. Совхозта тараа курлавырларының чүгле сорттуг үрезиннерин ажыглаарын көвүдеткен. Машина-техника ажыглалының бүдүрүкчүлүүн бедиткен. Бо чижектиг ажылдарны чогумчалыг организастап, чер ажылының үнүш-дүжүттүрүн, культуразын бедидер дээш чүткүлдүг демисежир болза тараа, мал чемин культураларның элбек дүжүдүн ап болур арга өске-даа совхозтарда бар деп чүвени алдан-маадыржылардың ажылхерээ тодаргай бадыткап турар-дыр.

Хову ажылдары районда түлүк чоруп турар. Совхозта шык базырыышкынын шалыпкын дооскаш, тарылга мурнунда .өрзүнүү үлдүредип болбаазырадырын чорудуп турар. Суггатчылар боттарының ажылдаар чөрлерин цагда-ла ээлепкен. Олар ниитизи-биле 8721 гектар черни чазын суггарар ужурлуг. Суг ам дээрезинде элбек.

Ындыг болзажок, хову ажылдарынга белеткелде четпестер база-ла хөй. Бо хүннерде ажыл-агыйларда 53 трактор септеттинмээн, хөй-хөй механизаторлар чедишпээс. 774 тонна үрезин чажар шинаарынга чөлир арыглаттынмаан. Эрткен чылдың дувуренниг фактылары чамдык черлерде катаптап турар. Ынчан «Большевик», «Октябрь 30 чылы» совхозтар (кол агрономнары Ю. Ооржак, Б. Монгуш) бокту үрезиннер тараап, дүжүт албаан болгай. «Сүт-Хөл» совхоз хораннаттынмаан кызылтас үрезини чаштырган, өртенээр аарыган хөй дүжүттү алдурген. Ол ышкаш Карл Маркс аттыг, «Сүт-Хөл» совхозтар чайгы үеде үүш камгалаар хорааннаашкынны кылбаанындан оларның шөлдерине тараан хөй рапсты хорааларлыг курттар үрегдээн. Ындыг чижектерни оон-даа ынай көргүзүп болур. Оларны бо чылын катаптавазының дээштиг хемчеглерин алыр ужурлуг.

Бистиң районнуң девискээри колдуунда кургаг хову зоназы болганда, хөрзүн эрозиязынга удур депшилгелиг аргаларны комплекстиг ажыглаары онза чугула. Ындыг турбуже, чамдык ажыл-агыйларда, чижээ, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Искра» совхозтарда хөрзүн эрозиязыйга удур машиналар чамдык көвүдеткен четчелеттинмээнинден ажыл чок турар. Бо совхозтарның удуртукчулары, чер ажылының түскай эртемниглери ол аңаа турар техниканың четпес кезектиин дүрген четчелеп, суггат чок черлериң хөрзүнүн болбаазыратырын чүгле ындыг техника-биле чорудар ужурлуг. Ол ышкаш «Большевик», «Сүт-Хөл», «Тыва», Карл Маркс аттыг совхозтарга база чүгле эрозиягa удур машиналарны ажыглаар херек.

Районга часкы тарылганы майның ийнги чартыында шалыпкын болгаш шынарлыг доозар бис.

Б. МОНГУШ.
Чөөн-Хемчик райкүүкомунун кедээ ажыл-агый эргелелиниң кол агроному.

Часкы хову ажылдары

СҮТТҮ ЭЛБЕДИР

«Кызыл тук» совхозтуң Чараш-Дыт сүт-бараан фермазынга чазаглаашкын элээн берге болган болза-даа, ында малдың ниити күш-денгели эки. Ажыл-агыйның удуртукчулары, түскай эртемниглери ферманы мал чемнери-биле үзүктел чок хандырарынче доктаамал кичээнгейни салып келген.

Фермада ажылдап турар беш саанчы ында бар инектерни хуваажып алган, оларны эки чемгерип, суггарып, сүткүр продуктулуун көвүдедип дээш кызымаккай туржуп турарлар. Дуржулгалыг саанчылар Полина Сат, Тарчын Саая коллективте социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чорун турарлар.

Чараш-Дыт фермазының коллективи моон сонгаар сүт саалдазын улам көвүдедип тургаш, планныг даалгаларны чедиишкинниг күүседир. ССРЭ-ниң 60 чыл оюн төлептиг уткуур дээш күженишкинниг ажылдап турар.

Д. ООРЖАК.
Өвүр район.

ЧАШТЫРЫЛГА БЕТИНДЕ СЕПТЕП ДООЗАР

Көдээ ажыл-агыйның бүгү машина-техниказын кышкы үеде септеп белеткеп алыры планнаттынган турган болгай. Ам тараалардың болгаш мал чемни культураларның чаштырылгазынга чедир санныг-ла хонуктар арткан. Ынчаарга ону чорудар техника бүрүү-биле белеткеттинген бе? Майның 1-ге чедир трактор парыгының 90, а «Кировецтериниң» 84, чүк автомобильдериниң 77 хуузун септээн, хөрзүн болбаазырадыр болгаш чаштырар машиналарны бүрүү-биле белеткээп турар ужурлуг. Ынчаарга хөй-хөй совхозтар болгаш Сельхозтехниканың районнар каттыжыышкыннары арткеп чылдың күскү хову ажылдары доостуру билек-ле машина-трактор парыгын септээринче кирип, мергежилдиг механизатор кадрлардан септелге звеноларын тургузуп, күш-ажылды база чарышты болдур-чогуурду-биле организастаап, үстүнде салдынган сорулганы чедиишкинниг күүсеткен. Ындыгларга «Хемчик», «Искра», «Кызыл тараачын», «Тес-Хем», «Сукпак», «Тиилелге» совхозтар, Сельхозтехниканың Туран салбыры хамааржып турар.

Ынчалзажок часкы хову ажылдарынга техниканы белеткээринде боттуг четпестер ам-даа арткап. Чижээ, трактолар септээрин — Эрзин, Өвүр районнарның ажыл-агыйлары, «Октябрь 30 чылы», «Кызыл тук» совхозтар. Кызылда районнар аразының каттыжыышкыны, тараа комбайнарын белеткээрин — Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик, Каа-Хем районнарның ажыл-агыйлары, Сельхозтехниканың Чадаана, Кызыл-Мажалык, Шагаан-Арыг каттыжыышкынары улуу-биле хожудаткан.

Амгы үеде херек кырында трактолардың белеви планда көрдүнгенинден 7 хуу, а улуг күчүлүг «К-700-терниң» база чүк автомобильдериниң — 4 хуу, тараа комбайнарының — мырыңай 32 хуу куду болуп турар.

Техниканы септеп белеткээриниң, хожудааныңың кол чылдагаанынарының бирээзи болза, техниканы септээринин агрегат аайы-биле кылыр депшилгелиг аргазын калбаа-биле ажыглавайн турары болур. Ол арганы ажыглаар чорук кезектерни катап тургузарының хуусаазын кызырар, оон шынарын экижидер. Оон аңгыда, үндүр бижиттинген техниканы ажыглаарының күселди-биле артык кезектерни бар болуп турар курлавырларын көвүдедириниң аргазын база-ла чогуур хемчээли-биле ажыглаваан. Үндүр бижиттинген машиналарны алыр, албас кезектерин тодарадып корбейн-ие, металл чыыр черже чорудуп турарының таварылгалары ховар эвес.

Чамдык ажыл-агыйларның удуртукчулары часкы хову ажылдары эгелээринге чедир чаа тракторлар алырынга ынангаш, боттарында бар бүгү-ле ДТ-75М тракторларны белеткеп албаан. Ынчангаш олар сотка олурар ужурга таварышкан, түге дээрге улуг күчүлүг Т-150К тракторларны ам-даа үүдүрүп чорутпаан. Ону барымдаалаап, часкы тарылгага киржир бүгү машиналарны белеткээрин доозарының бачым хемчеглерин совхозтарның, Сельхозтехниканың районнар каттыжыышкыннарының удуртукчулары болгаш специалистери алыр хүлээглелиг.

Бо частың онзагай түүлү болза, эрозиянга удур техниканы калбаа хемчээлдин-биле, тараалардың, ногааларның, мал чемни культураларның магадылаттынган чаагай дүжүдүн алырын хандырар сүттат машиналарын үре-түнелдиринде ажылдаары болуп турар. Бо талазы-биле совхозтарга улуг дузаны Сельхозтехниканың районнар каттыжыышкыннары көргүзер ужурлуг. Ону барымдаалаап, көжүп чоруур сес автомастерскааны дуңзаалаар агрегаттар-биле болгаш дүрген элээр артык кезектерниң чыылдазы-биле четчелээн. Каттыжыышкынар бо чылын 1150 тракторну, 380 тараа база силос комбайнарын, суг чаштырар хегрекселдерин, насос агрегаттарын, 86 үс-бензин колонказын техниктиг ажаалдага алган. Тараанын чаштырыышкыны массалыы-биле эгелей бергенде каттыжыышкынарның садыг баазалары болгаш складтары, септелге мастерскааларының кол цехтеря суббота база воскресенье хүннерин кириштир, чырык турар үениң бүгү дургузунда ажылдаар.

Н. ОЛДЫРЕВ.
Сельхозтехкүркомнуң септелге эргелелиниң начальнигы.

Күннүң медээлери

ЧЕДИИШКИНИНГ ЭГЕЛЭЭН

«Тыва суг тудуг» трестиң демир-бетон кылыглар заводунуң коллективи ССРЭ-чиң тургустунганының 60 чылынга тураскаатказ соцаалистиг ажылынга киришкеш, юбилейниг чылдың ийнги кварталын күш-ажылчы чедиишкиннерибиле эгелээн. Ук коллектив апрель айның социалистиг хүлээглезиин, планныг опаалдаларын хуусаадан эрте күүседип, эресшалып ажылдаап, бараанның продукция будүрерин 118 хуу, ону сайгарарының даалгазын 112 хуу күүсеткен.

Күш-ажылчы чарышты будүрүгенинг хоочуннары кадынакчы В. Зуев, кран башкарыкчызы А. Ишенко болгаш оон-даа өскелер баштап, кады ажылдап турар өөрүнге үлегерин көргүзүп турар. Хептекчи В. Дагба, токарь В. Попов, арматурщик А. Иванов улуг эдээзин 110—120 хуу күүседип, мурнакчыларның одуруунда киргеннер.

А Ж Ы Р КҮҮСЕТКЕН

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглаал фабриказының бедик сорттуг руда болбаазырадыы кылыр цеги апрель айның будүрүлге планын үш хонук бурунгаар күүсеткен. Цехтиң коллективи 4146 тонна сорттуг даг-дүгүн ажылдап кылган. Олар 560 мун рубльдин бараанныг продукциязын бергеннер. Ылаңгыя № 3 эдлчег (улуг мастери Б. Куулар) апрель айның планныг даалгаларын өскелериндеп мурнай күүсеткен.

Цехтиң коллективи апрельдиң сөөлгү үш хүнүнде май айның үлүгүнүн продукциязын будүрүп үндүргеннер. Олар ам ажылдың бедик темпизин кудулатпас соругланы салып алган ажылдап тураалар.

Хүннүң медээлери

АКЫ-ДУҢМАЛЫШКЫ ӨГ-БҮЛЕДЕ

Ленинчи национал политиканың боттанышкынының дугайында, Совет Якутияның ажылчы чоннарының коммунистиг тургузуушкунга чедиишкиннериниң дугайында чугаа май 6-да Москвага. Бүгү-эвилелдиң «Билиг» ниитилелиниң Төп декториинге болган кежээнин киржикчилери чугаалап турганнар. Ону Якут АССР-ниң тургустунганының бээр 60 чылынга болгаш Якутияның Россияның составынга эки-тура-биле каттыжып киргеининден бээр 350 чылынга холбаштыр эрттиргеп.

ССРЭ-ниң улустарының акыдуңма өг-бүдезинге турган, ук автономнуг республиканың эрткен оруктарының дугайында илеткелди Якут АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы Е. Н. Горохова кылган.

Ол кежээге СЭКП ТК-ның Пропаганда киллизиинин эргелекчизиниң орадакчызы П. К. Лучинский, СЭКП ТК-ның, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң өске-даа Харыысалгалыг ажылдакчылары одуруушканнар.

Кежээнин киржикчилери экономиканы болгаш культураны хөгжүдеринге автономнуг республиканың чедиишкиннериниң дугайын, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпиолеринин күүселдезинин, ССРЭ-ниң тургустунганыдаан бээр 60 чылынга белеткелдиң дугайында чугаалап турар «Бистиң чуртувус — Якутия» деп аттыг фотоделгелге-биле танышканнар.

Якут АССР-ниң уран чүүлдер мастерлериниң конперти база болган.

Якут АССР-ниң 60 чылынга болгаш Якутияның Россия составынга эки тура-биле каттышканынган бээр 350 чылынга холбаштыр ол автономнуг республиканың литературазының болгаш уран чүүлүнүн хүннери Москвада чедиишкинниг эртип турар.

Май 6-да байырлалдың киржикчилерин «Кызыл пролетарий» болгаш ВЛКСМ ТК-ның «Аныяк гвардия» дээр пом үндүрер черинин типографияларының машина кылыр «Салют» заводтуң ажыл-ишчилери акы-дуңма өзүзү-биле өткүн хүлээп алганнар. Соңгу чер чурттуг уран чүүлдер мастерлери конперттер көргүскен. Ол-ла хүн Якутияның тогаалчылары «Революцияның тугу» дээр машина кылыр заводтуң, Москванын нефть-химия болгаш газ үлетпүрүнүң институдунуң ажылдакчылары-биле барып ужурашканнар. Аалчылар республиканың амыдыралының дугайын оларга чугаалап, боттарының чаа тогаалдары-биле таныштырганнар. Москва хоорайның пионерлериниң Ордузунга танцының уруглар ансамблиниң конперти болган. Якут мастерлериниң симфония болгаш камера музыказының тогаалдары Композиторларның Бүгү-эвилел бажынынга чаңгыланган.

Чурукчуның төп бажынында тургускан «Совет Якутияның уран чүүлү» деп делгелгенн москвачылар болгаш ажылчылар соңгургал-биле танышып көрүп турарлар. Найысылалдың кинотеатрларында Якутия дугайында фильмилерни көргүзерин үргүлчүлеп турар. Ол фестивальдың программазында чаа уран-чечен болгаш хроника-документалдыг фильмнер кирип турар.

(СЭТА-ның корр).

...Дашпыкыдан соңгу медээлер...

УЛУСТАР МУРНУНГА ДЭЭДИ ХҮЛЭЭЭЛГЕ

«Чазылдырыышкын нарг а үрегдеткен эвес, а чечектелген делегейни дараазында салгакчыларга арттырып каар ужурлуг» бис деп, «Делегейниң эмчилери ядролуг дайынны болдурбас дээш» делегейниң ийнги конгрезиниң кыйгырыынга эш Л. И. Брежневтиң харыызында айткан. Ядролуг дайынга улуг моондактарны доп-дораан тургузар дээш тодаргай хемчеглерни алырынче совет удуртукчунуң кыйгырыын тайылбырлаарын даштыкы чурттарның парлалгазының хөй органнары үргүлчүлеп турар.

Тайбыңны камгалаар болгаш быжыглаар дээш бүгү-ле чүүлдерни кылырынга ССРЭ-ниң шиитпиринин эш Л. И. Брежневтиң кыйгырыы база катап бадыткап турар-дыр деп, Болгарияның «Работническо дело» солуну демдеглээн. Делегейде тургустунган амгы нарын байдал-биле холбаштыр Совет Эвилелиниң ханы сагышсыраашкынын ол кыйгырыг херечилеп турар. Дайын кыжаныышкынының күштелгени — сарыылдыг угаанга күштү удурланыштырар дээн орландажыышкынарның дорт түнелиди-дир.

Ядролуг дайынны болдурбас дээш өске чурттар-биле эң-не чугула дугуржулгаларны кылырынга Совет Эвилели белеп деп, Польшаның «Трибуна люду» солуну бижээн.

Эш Л. И. Брежневтиң чугаалаан чүүлдерин моол эртемденнер изин-биле бүрүн деткип турар деп, Моол Арат Республиканың Эртемнер академиязының орадакчы президентизи Ш. Цэгмид медеглээн. Делегейде тургустунган дүшкүүрлүг байдалга холбаштыр сагышсыраашкынны илергейлээн Совет Эвилели тайбыңны болгаш улустарның айыыл чок чоруун камгалаар дээш тодаргай хемчеглерни ап чорударынга бодунуң белеңин база катап чарлаан.

«Делегейниң эмчилери ядролуг дайынны болдурбас дээш» делегейниң ийнги конгрезиниң даргаларының бирээзи америк профессор Б. Лаун конгресстиң кыйгырыынга Л. И. Брежневтиң харыызын «дээди децилелге чугула болгаш чогумчалыг» деп санап көрген. Делегейниң маргылдаалыг айтырыгларын боо-чепсектерни эндере будүрериниң аргазы-биле эвес, а чугаалажыышкынарның аргазы-биле шиитпирлээри эргежок чугула дээрзин сарыылдыг угаан бадыткап турар-дыр деп, ол онзалап демдеглээн. Ядролуг дайынга удур улуг моондактарны тургузар дээш эң-не чугула дугуржулгаларны кылырынга, ол угланыышкынга чогумчалыг хемчеглерни алырынга ССРЭ-ниң белеңи эң-не чугула ужур-дузалыг болуп турар. Ёзулуг чаагай сеткил-биле болгаш тайбыңны камгалаар дугайында сагыш салыышкын-биле сингиккен Л. И. Брежневтиң медеглели эртемденнерге эң-не чоок болгаш эки билдингир.

Эртемден эмчилериниң болгаш эмчилерниң тайбын дугайында сагыш салыышкын-биле сингиккен сагындырыын Совет Эвилели эң-не кичээнгейлиг көрүп турар деп. Нарижтиң «Юманите» солуну бижээн. Европаның, Америкаяың болгаш Азияның 31 чурттарындан кээп чыылган эмчилерниң чаагай ажыл-чорудулгазын оларның кыйгырыынга харыызынга Л. И. Брежнев бедин-биле үнелээн деп, солун онзалап демдеглээн.

Кажан хөй күрүнелер социал, экономиктиг болгаш өске-даа айтырыгларны шиитпирлээр ужурлуг амгы үеде чаа дайынны, оон иштинде ядролуг дайынны кыпсырыынче чүткүүр эвес, а ол айтырыгларны шиитпирлээриниң аргазын тывары эргежок чугула деп, Барыын Берлининиң «Вархайт» солуну бижээн.

Ядролуг чепсек чок зоналарны тургузары, Европада ортумак ыракшылдың болгаш тактиктиг ракета-ядролуг чепсектерни узуткаары эргежок чугула дээрзин совет удуртукчу онзалап айыткан деп, Японияның «Номуран» солуну демдеглээн.

Л. И. Брежневтиң илергейлээн бодалдары делегейниң тайбың чурттаарын күзээн бүгү улустарының күзел-соруунга бүрүн дүгжүп турар деп, панама-куба найырал институдунуң даргазы, Панаманың сураглыг хөй-ниити ажылдакчызы Моисес Торрихос медеглээн. Делегейге тергиндээрин оралдашкан Вашингтон администрациязының айыылдыг хөделиишкиннеринге холбаштыр Латин Американың депшилгелиг хөй-ниитизи ханы сагышсыраашкынын илергейлеп турар деп, ол онзалап демдеглээн. Совет Эвилелиниң чорудуп турары тайбыңның мерген угаанныг политиказын бүрүн деткип, изин-биле чүүлдүзүнүп турар бис.

Тувинская республиканская библиотека

Партийжи амыдырал

БОТ-ШҮГҮМЧҮЛЕКЧИ ЁЗУ-БИЛЕ

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитиргелерин, «Партияның Тамбов область организациязында шүгүмчүлелдиң болгаш бот-шүгүмчүлелдиң байдалының дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын удуртулга болдургаш, коммунистерниң шүгүмчүлелдит саналдарын өөренип көрүп, амыдыралга боттандырар талазы-биле бистиң районуң партия организациязының чамдык ажылдарны чорудуп келгей. Чижээ, районуң XXV партия конференциязынга, партия организацияларының отчёт сонгудалыг хуралдарынга, пленумнарынга, партия активиниң, эге организацияларының хуралдарынга ажыл-херекте четпестерни чайладырынче углаңган чөптүг, чидиг шүгүмчүлелдер болгулаан.

«Партия обкомунуң XVIII конференциязының шиитиргелерин күүседир талазы-биле районуң партия организациязының сорулгалары». «Партияның XXVI съездизиниң түңнелдери болгаш районуң партия организациязының сорулгалары». СЭКП обкомунуң IV пленумунуң шиитиргелерине удур демиселди күштелдирер, шиитиниң корум-чүрүмүн быжыглаар талазы-биле партия, совет, ажыл-агый органнарының сорулгаларының дугайында болгаш өске-даа айтырыгларны райкомуң пленумнарынга чугаалашкан.

Районуң партия конференциязынга санал берген коммунистер эки чүүлдер-биле чергелештир. ажылда четпестерни база демдеглээн. Ылангыя күш-ажылга бедик организастыг, сатыгла-чүрүмүг чоруктуң чедиг алырын, ажылгатынмаан курлавырларны тыварын, мал ажылының продукциязын бүдүрер болгаш көвүдедир талазы-биле тодаргай хемчегларни алырын коммунистер саналдаан.

Райком шүгүмчүлелдерни өөренип көрбүшаан, чамдык хемчегларни ап чоруткан. Районуң көдээ ажыл-агый эргелелиниң начальнигги С. И. Ильенковтуң илеткелин райкомуң бюрозунга дыннап, тодаргай хемчегларни ажылдап кылган. Оон түңнелинде районуң ажыл-агыйлары эрткен чылын чамдык чедиишкиннерни чедип алган. Күрүнеге эът, сүт садарының онаалдаларын ажыр күүсеткен. Бода болгаш шээр малдарының баш саны элээн өскен. «Барлык», «Дөн-Терезин» совхозтар эрткен чылын планныг онаалдаларын ажыр күүседип, бо чылдың бирги кварталын багай эвес дооскан. «Хемчик» совхозтуң Ыйгылак, «Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хаяда № 1, Адыр-Мажалык СБФ-леринде күш-ажылды организастаашы эки, социалистиг хүлээлгелерни чедиишкиниг күүседип турар.

Совхозтарның будурүп үндүрүп база күрүнеге садып турар судуның шынары экижээн. Малдың семиртилгези экижип, күрүнеге садып турар малдың ортумак деңнээн эрткен чылдардан өскен. Сарлыктар-биле кады бир баш бода малдың деңнээн 310 кг, а шээр малдыы —40 кг чедир өскен.

Районуң экономкалынга бир кол чугула черни үлегүр эвлээр. Конференциянга бо аныры хөгжүдүнүң талазы-биле санал-оналдар хөй болгулаан. Чижээ, экономиктиг идиг бериишкинче болгаш планнаашкының чаа системазынче В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинатты шилчидерин конференциия сүмелээн. Комбинаттың парткому (секретары В. Х. Сүге-Маадыр) коммунистерниң ол саналын деткивишаан, бо айтырыг талазы-биле тускай хемчегларни ажылдан кылгаш, ону эге организацияларга, бригадаларга, эвлчеглерге, цехтерге чедир тайылбырлап чугаалашкаш, саналдарны боттандырып чоруткан. Оон түңнелинде арыглал фабриказының коллективи эрткен чылдың ноябрьдан эгелеп ажылды организастаарының чаа хевири—бригада аргазынче шилчээн.

Фабриканың бедик сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар цехиниң № 3, № 4, № 5 эвлчегларинде ол чаа арганы ажыглап киргени оон ажыктыны, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң бедээнин көргүскен. Ынчангаш комбинаттың дирекциязы ол чаа аргаже эвлчег бүрүзүн шилчидерин бо чылын доозарыш планнаан. Бо ажыл ам бөдүүн рудадан даг-дүгү арыглаар пехтин эвлчегларинде эгелээн.

Конференциягa районуң малчыннарының культурлуг амыдырал байдалын улам экижидер дугайында чөптүг айтырыгны кадүрген. Ону өөренип көргеш, СЭКП райкомуның бюрозунуң болгаш райкүскомуң каттышкан хуралынга малчыннар түрлагларын электрижидеринии беш чыл планын чугаалашкан. Чүгле бо чылын безин 28 турлага электри шугүмүн кожар. Чыл санында-ла малчыннарга 3-4 чедир чүрттээга бажыннарын, кызыл-булуңнарны чунар-бажыннарны тудар.

Бо хүннерде районуң малчыннарында ийи чунар-бажын, үш кызыл-булуң ажыттынган. Кадарчылар уругларының хөй кезии интернаттарда, ясли-садтарда хаара туттунган. Малчыннарның амыдыралының культурлуг деңнели сөөлгү үеде элээн экижээн, материалдыг байдалы бедээн.

Ол ышкаш тудуг организацияларының ажылында четпестерни районуң партконференциязынга шүгүмчүлээн тургаш.

Ниитиниң корум-чүрүмүн быжыглаар талазы-биле ажылда четпестерни районуң партия конференциязынга шүгүмчүлээн. Ону экижидеринче углаңган саналдарын коммунистер берген. Бо талазы-биле партия, совет, ажыл-агый органнары, хөй-ниити организациялары элээн хемчегларни ап чоруткан. Сөөлгү үеде Эрги-Барлык, Дөн-Терезин суурларда кем-херек үүлгедиишкиннери эвээжээй, ынчалзадаа Кызыл-Мажалык суурда, Ак-Довурак хоорайда, «Шекпээр» совхозтуң Аянгаты салбырында ол кыырылбайн турар.

Бо четпестерниң дугайын районуң улусчу дружинниктериниң слёдунга, административтиг органнар ажылдакчыларның хуралдарынга сайгарган, ап чорудар хемчегларниң планын баскылаан. Шүгүмчүлелдиг саналдарны амыдыралга канчаар боттандырарындан СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитиргелерин чедиишкиниг боттандырары база улуу-биле хамаарыжыр.

Ф. НАМНАП.
СЭКП Барыын-Хемчик райкомуның оргкилдизиниң инструктору.

ВЛКСМ-ниң XIX съездизинге уткуштур

ЧЕЛЯБИНСК ОБЛАСТЬ. Миасс хоорайда Уралавтозаводтуң комсомолчулары ВЛКСМ-ниң XIX съездизинге боттарының ажылынга чаа-лаа чедиишкиннер-биле ужуражыр деп турар.

ЧУРУКТА: Ленинчи комсомол шаңналының лауреады Виктор Давыдовтуң комсомолчу-аныяктарның мурнакчы бригадазы. Солагай талазындан — шепекчи-чолаачы Евгений Лосев, слесарь-эптекчи Роза Калимова, бригадир Виктор Давыдов, слесарь-эптекчи Сергей Батуров болгаш шепекчи-чолаачы Риф Адиятов. Бригада комсомолдуң XIX съездизиниң ажыттынарынга чедир беш чылдың бүдүнчартык чылының планын күүседирин шиитиргээн.

Б. КЛИППИНИЦЕРНИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

АЖЫР КҮҮСЕТКЕН

Он бирги беш чылдың ийиги чылының баштайгы кварталында Барыын-Хемчик районуң мал ажылдыглары багай эвес ажылдаан. Ынчангаш район СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчинир Кызыл тутуң чаалап алган.

Совхозтарның сүт-бараан фермалары сүт будүрериниң чаа технологтуг арга-дүржүглезин шиигээдип эгелээнинден база саар инектерниң ажаалда, азыралын экижиттеринден, эрткен чылдың бо үеэниңге деңнээрге, сүт будүрери 114,5 хуу көвүдеткен. Сүттү күрүнеге салгарының планын 119 хуу күүсеткен азы планнан ажыр 50 тонна сүттү сатнаан. Ажыл-агыйлаар айыы-биле коргузерге, сүт салгарының планын «Хемчик» совхозтуң 145 хуу, «Дөн-Терезин» 143, «Шекпээр» 114, «Барлык» 110 хуу күүсеткелээн. Ынчангаш районуң бүтү совхозтары күрүнеге сүт салгарының планын эрткен чылдан элээн бедиткен.

1981 чылдың бирги кварталында район бир саар инекке онаашпаан 355 килограмм сүт саап алган болза, бо чылдың ол-ла үезинде 420 килограмм сүттү саап алган азы сүт салгазы 18,3 хуу өзүлделе болган. «Хемчик» совхозтуң Ыйгылак сүт-бараан фермазы бир инектен-не 500 килограмм сүттү саап алган. Үш айлапа «Хемчиктиң» саанчызы Светлана Монгуш бир саап инекке онаашпаан 706, «Барлык» совхозтан Валентина Хертек 479, «Шекпээрден» Алевтина Ундун 480 килограмм сүттү түстүзүнүп саап алгаш, совхозтарынга социалистиг чарыгтың тиленчилери болганнар.

Кышкы үеде малдың азыралын, ажаалдазын күштелдирип, оон семиртилгезин эки организастаашының ачызында, район эът будүрер болгаш ону күрүнеге садарының квартал планын ажыр күүсеткен. Күрүнеге 306 тонна эътти азы планныг онаалдада кордугешиниден 76 тонна хойну сатнаан. Район эртken чылдың ол-ла үези-биле деңнээрге, эът садарын 30 тонна көвүдеткен.

Хой ооладашкынынга эң эки коргузугларин «Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая, «Шекпээрниң» Бичө-Тей, «Барлыктың» Аксы-Барлык, «Хемчик» совхозтуң № 1 хойжу бригадалары чедип алганнар. Хойжулардан чүс баш торүүр хойга онаашпаан 110 хураган алган Болат Хомушку, 100 хураган алган Данылчы Содунам, 108 хураган алган Шактаа Саая, 103-ту алган Мачал Монгуш одар шилгараанар. Одар шүүлү «Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хаяда ажылдап туроолар. «Шекпээр» совхозтан Шыдыраа Монгуш. Базыр-оол Оюнак олар 100 хойдан чүс хураганнарын камгалап алганнар.

Малдың олуң хораар чорчу эрткен чылгы деңнелиннен кудулаан. Оон-биле кады малзыл чедер чорчу, база кызылган. Ынчангаш мыйыстыг бога мал 101,7 хуу, ооцку бозаң хой —108,7, чылгы—109,4 хуу өскен. Ол багай эвес көрүүлер дээрзи билдингир.

Час мал ажылынга берге шылгалданы ам-даа товарыштыгын болур. Ынчангаш мал чедиишкиниг курлавыларын совхозтарда турускан. Ол-ла үеде авткан 2500 баш хой, ооцку торүүр чыгулуг. Ынчангаш чүс баш торүүр хой, ооцкуге онаашпаан 85 баш тоолу алып ара райончуң ажыл-агыйтарында бар. Оон түңнелинде малдың олуң төлүн камгалап алыр талазы-биле социалистиг хүлээлгелерни районуң мал ажылдыглары күүседиптер.

Районуң малчыннары чазагларже көшпейн турда, мал кыштагларын, кажааларын сентээр сорулга салдынган. Апрель 15-тен май 15-ке чедир келир кыштаглаашкынга белеткенириниң шалыңчы айын чарлаан. Ол ажылдарны удуртур район штабы ам түлүк ажылдап турар.

Чартык чылда район күрүнеге 510 тонна эътти, 550 тонна сүттү, 80 тонна дүктү дужаар ужурлуг. Ынчангаш күрүнеге дужаар 3700 баш ортердин амдыгаашта тускай коданнарда тургускан. Оон-ынай саар инектерниң чемгерилгезин экижидип турган, сүт саалдазын бедидер. Ол-ла үеде хой кыргылдазынга, чуулдазынга белеткенир, чайлаглаашкынга, хойнуң эдерзилгезин болгаш тарын боозалыгзаын эртирерине белеткел ажылдарын чорудар апаар. Ынчангаш келир кыжын хойнуң түлүк ооладашкынын ооцкуларын чедип алыр сорулга салдынган.

Харымсалгазы үе-часы хөө ажылдары болгаш ажылагыйларның хөөү-шөлдериниң сүттарылга эгелээн. Техника сентеглээн, хөө тураглаарының белеткедип эки. Ынчангаш часы хөө ажылдарын организастыг, бедик агротехниктиг байдалга чорууп, мал чемперинин бижыг курлавының тургузуп алыр сорулга районуң көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының мурнунда салдынган.

Ч. МАНДЫЫНЧЫ.

ХЛЕБ—ҮНЕЛИГ БАЙЛАК

Хлеб— чонуң үнелиг байлаа, ону чүү-даа солуп шыдаавас. Стол кырында хлевинисти будүрериңге каяа хире үлүг күш негеттинген, үнген дең. Ындыг болза-даа бистиң арабыста хлебке кам чок чоруктар бар. Ону дараазында чижектен безин көрүп болур.

Кызылдың № 15 школазының столовазынга өөреникчилер чемненген соонда, 20 хире минута эрткенде, аңаа чеде бергеш, ында повар Ольга Иосифовна Сарапай-оолге чугаалажы бердивис. Оон бистиң колда билип алыксаан айтырыгывыс — уруглар чемненген соонда чеэ, хлеб артыы столдарга каяа хире артып каарры. Ол айтырыга столовада дежурный столдарга чем үртымның, ылангыя хлебтиң хөй ооглаңыл-чугаалап-дыр. Элеэти шала чигеш, каапкаар чоруктар бар дээрзин биеке чугааладылар.

Чемге кижи бүрүзү ийи кескинди хлеб алыр, бир чемнеширге ол чергеш. А оңу чеп ажыглаваас уруглар бар.

Бир кескинде каш грамм болуруун Ольга Иосифовнадан сонуургадывыс.

— 50 грамм, кескинди бүрүзү ол хире хемчээлдиг болуп турар деп дөрт чугаалаан шыдавас мен. Хлеб кезер түскай керекеел чогундан ону каракбиле хемчээп, кезип турар бис. Оон мурнунда кескинди хлебти 100 граммнаан кезип турдувус. Ынчаарывыска артынчы хөй болур апарган. Оон соонда кескинниң хемчээлин бичелеткеш, хлебтиң камнаан алыр аргалыг апарган бис, айда 300 хиреңи камнаан ап болур. Бир эвес башкылар бистиң ажылывыска эки дузалажыр болза, ындыг камналганы чедип ап болур-дур —деп, Ольга Иосифовна чугаалады.

Ол-ла айтырыг-биле № 1 профессионал - техниктиг ортумак училищениң столовазының кедиивис. Элчет новары Е. М. Петенова бистиң-биле чугаазынга училищениң сургуулдарының хлебтиң үнезин кончуг эки билирин демдеглевишаан, аңаа кончуг камнаан чугаалады. Хлебти тотчеглеп, аңаа октаптар таваарызга ыпда чок.

Ниити училищеде камналга айтырыы багай эвес тургустунган. Училищениң ончу-хөреңгизинге камныг болур дээш чарыы болуктер аразында казбарган.

В. БАРМИН.

ПРОПАГАНДИСТ

Кызылдың бир дугаар профессионал-техниктиг училищезинде төөгү башкызы Павел Митрофанович Муренков элээн хөй чылдарда пропагандистээ ажылдан келген. Чээрби чылдың нүүрүнде чаңгыс ол-ла коллективиниге ажылдан келген болгаш ол училищениң төөгүзүн, амыдыралын кончуг эки билир. Бо өөредилге чылында дуржулгалыг пропагандист «Делегей ареназында идеологтуг демиселдиң айтырыглары» деп курсту удуртуп турар, дыннакчылары — дээди эртемниг башкылар.

— Аудиториямда эң идепкейлиглер чыыласаң—деп, Павел Митрофанович сеткил хавын чугаалап олурду.—Оларның-биле кичээлдээри мени таалал: ажыл-керекчи ёзу-биле кичээлге белеткенип, солуп болгаш нарын айтырыгларны кады сайгарып турар бис...

СЭКП ТК-ның ноябрь (1981 ч.) Пленумунуң материалдарынга кичээлдерни коллективтиг-биле эрттирип, дыннакчыларга бот-ажылдарны кылдырткээн. Оон бо аргалы ажыглааны эки түңнелди болгаш дыннакчыларның бот-тускайлаң ажылдаары оларның боттарының дилеп тырышкынын байыдарынга ажыктыг салдарны көргүскен. Бот-ажыл берип турганы пропагандист чуртталыг будүрүкчү кужуңүн сайгыралының дугайында айтырыгже кичээнгейни уландырган. Ол айтырыгны сайгарып турган, пропагандист болгаш чүве чугаалаан дыннакчылар училищенин ажыл-амыдыралын кичээлиниң темаазы-биле сырый холбаштырып, чижектерни хөйүү ажыглаанындан солуп болган.

Павел Митрофановичиниң кичээл эрттирери оңзагай. Чүге дизе оон билип ханы болган байлак. Ындыг байлакшылды ол кайнын ап турарыы? Пропагандист кижи номнар, журналдар суп каан портфельди аңаа кедүрүп чорбас болгай. Пропагандист кижи хөйүү номчуур, шинчээлер, саанар фактыларны чыып алгаш, ону чогумчалыг ажыглап билир ужурлуг. Ындыг шынар Т. М. Муренковта сиңиккен. Ынчангаш оон дуржулгазы-даа, билин-даа байлак.

П. М. Муренков чүгле бодуңун дыннакчыларының пропагандизи эвес, а будуң училищениң пропагандизи. Ол өөренчилер мурнуга бо-ла лекция, беседа кылган турар. Кижилер-биле ажыт-чажыт чокка чугаалажыры, долгандыр болуп турар болуушкунну хыналыг эскерери, бергедерге таварышкан эшке кымнын мурнай дузалажыры, ону деткирип бодуңун хүлээлгези кылдыр ол санап чоруур. Училищеде партия организациязының секретары Н. А. Бегзи-биле кады ол агитатор, политинформатор боон ажылдан турар башкылар, мастерлер-биле чоокта чаа хурал эрттирген. Аңаа агитаторларның, политинформаторларның ажылын чугаалашкан, оларның каяа, кымнар-биле, кандыг темага ажылдаарын тодаратkан.

— Мындыг-дыр—деп, ол оожум үн-биле чугаалаан.—Училищеде шүүлү дээри эртемниг кижилер ажылдан турар-дыр. Ынчалза-даа чамдык эптерниң беседа, позитивинформация эрттирип турары аңаа-ла кара чугаа, оорган кижи билип алыр чүве коңгус чок, а чамдыктарының— дыннаксанчыг, сеткил-хоонге дээй бээр. Чүге ындыгыл? Мен ол дээш дүвүреп чоруур-дур мен...

Училищениң директору М. А. Куршаков, партия организациязының секретары Н. А. Бегзи олар арга-сүме айтырып Павел Митрофановичиге бо-ла кээрлер. Училищеге бо өөредилге чылында өөренип кирген өөренчилер база хоочун башкыга бо-ла келирлер. Оларның шүптүзүн Павел Митрофанович бир демей хүлээп ап, арга-сүмени берип турар.

Январьның бир чыыласында оок хүнеринин бирээзинде аңаа токарь каре дүшкеп: «Павел Митрофанович, Иран, Ирак дугайында, оларның шериг үеқүлежиишкининиң дугайында билбейн турарым чүве бар, силерниң чайлыг үеңер ажыглап, тайылбырыңар дыннаксап кирип келдим»...—дээн. Токарь-биле кидин түлүк чугаалажып орда, ийи мастер база кирип келген. Олар чугааны ыыт чок дыннап-дыннап, доостурга база-ла айтырыг салыаш турупкаңнар...

Кандыг-бир айтырыг-биле арга-сүме айтырып келген кижилерге ол өөрүүр боордан башка, оон черле Павел Митрофанович ойталавас, үе аңаа канчап-даа тыпты бээр. Ылангыя дыннакчылары-биле ужуражылга бүрүзү аңаа улуг өөрүшкү. Чүге дизе ол дагдыныкчыларның пропагандизи.

В. АЛЕКСЕЕВ.

ИДЕОЛОГИЯ АЖЫЛЫНЫҢ ДУРЖУЛГАЗЫНДАН

МУРНАКЧЫ САДЫГЖЫ

Маадыр-оол Монгушович Артаа районда дээре ажылдыг садыгжыларның бирээзин. Ол апрельде 14 мун рубльдин барааның сааргаң.

— Апрельде Арыскан биле Арыг-Узуу аразының орук харылзаазы бергедей бээр. Ынчангаш бо айдэ саарар ужурлуг барааннарның кол журуузун орук ажык, чер дөн үеде, баш удур сөөртүп алган бис. Оон уламындан суурнуң чурттакчыларының, малчыннарның янзы-бүрү хереглелин хандырар аргалыг болдувус — деп, ол биеке чугаалады.

Мурнакчы садыгжы Арыскында үш чыл ажылдап турар, ол садыг ажылын, оон культуразын эки билир, хереглекчилерге эптиг-ээлдек, сагыш човаачал.

Н. ЛАМА.

МУРНАКЧЫ САДЫГЖЫ

ХУУСАА БЕТИНДЕ

«Каа-Хем» разрез бистиң республиканың үлетчүрүүнүң ажыл-херээнге эвээш эвес үлүг-хууну киирип турар коллективтеринге бирээзи болур. Коллектив чылдан чылче планныг даалгаларын ажыр күүседип келгеш социалистиг чарыштың тиилекчиин болуп, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелиниң болгаш ВЛКСМ обкомунуң, СЭКП Кызыл хоркомунуң болгаш хоорукуекомунуң шилчинир Кызыл туктары-биле каш удаа шаңнатkылаан.

Разрезтиң директорунуң кабинединге ажыл-херектеринге байдалынын дугайында чүтээлажып олур бис.

— Республиканың кайы-даа ажыл-агыйларында ышкаш, «ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга—60 шалынчы неделя» деп лозунг-биле ажылдан турар бис—деп, Иван Порфирович Брюзгин чүгээлады.

— Чедиишкиннеривис, четпестеривис-даа бар ийин —деп, ол бодунуң чугаазынга немелдеп кылды. Шынап-ла чедиишкиннер-даа эвээш эвес бар.

Моңу дараазында сан-түңнер бадыткап турар. Разрез бирги кварталда планны чедиишкиниг боттандырган. Тодаргайзаарга, продукция будүрер планын 110 хуу, сайгарарын 112 хуу күүсеткеннер. А бир эвес апрельдиң алыр болза, продукция будүрерин 100 хуу, сайгарарын 117 хуу боттандырган. Чадаана разрезиниң, Өөрүде Дуе-Дагның карьерининг коллективтери бирги кварталдың болгаш апрельдиң планныг даалгаларын ажыр күүседеткеннер. Кандыг-даа коллективтерде ышкаш, планныг даалгаларны хуусаа бетинде күүседир дээш ажыл-херээнге бердинген кижилер мында хөй. Оларның чамдыктарының аттары бо: коммунист М. К. Бергере удурткан «ЭКГ-10-70» деп боду чоруур экскаваторлуң экипажы. Оон кежигүннери эвлчегде 3800 кубометр даг породазын дажыглаан, чарыштың бирги одурүнче үгеннеер.

Разрезтиң хоочун чолаачылары. Н. И. Кудачин, Н. П. Туров, бульдозер башкарыкчылары П. А. Гребиёв, Я. Я. Жнитко, экскаватор башкарыкчылары А. А. Нехорошков, В. М. Гончаров, Чадаана разрезинде тракторист И. С. Качан, механик М. И. Кондрашов, даг участогунуң начальнигги К. Д. Куулар, Дуе-Дагның дуе казар карьеринде бульдозерист А. М. Допул, дизелист М. Д. Кыргыс болгаш өскелер-даа кызымак ажылдап турарлар.

Разрезтиң дирекциязы, ажылчын комитеди коллектив кежигүннериниң таарымчалыг байдалды тургузар дээш чамдык хемчегларни ап эгелээн. Ажылчыннарны погаа, сүт аймаа-биле хандырар сорулга-биле чаа теплицаны тудуп эгелээн. Разрезтиң баазазынга дуза-лаа ажыл-агыйын тургузарын база планнаан. Аңаа хаван болгаш саар инектерни тударын көрдүнген.

Ажылчыннарның эвлчегден хоостуг үеэнинде дыштаныр, эмнедир 50 кижи чыдар үш каът профилакторий бажыңының тудуу доостурунуң кырында келген.

— Хамык-ла ажылдың чедиишкиниг болуру кижилерден хамаарыжыр. Ынчангаш оларның амыдырал-чурттал газын экижидер дээш бүтү-ле хемчегленни алыры — бистиң кол хүлээлгевис болгай — деп, П. П. Брюзгин бееседавыстың түңнелинде чугаалады.

П. КЕЛИК-СЕҢГИ.

ДААДЫ-ЛА ОРУКТА

Хоорайның чоон талазында Баян-Дугай, Чинге-Дагларның кырындан часкы хүн шонуп келген. Бора-Хол ховузундан сырыннаан эртенги салгынга, бөрт адаандан кестүп келген, бажыңның дүктерин суйбатпышаан, Маадыр-оол Ондар Чадаанаөмэ АТБ-ниче углай кылаштап орган. Ол ажылдаар черинге келгеш, автобусуун хынамчалыг көрүп, үзеп-чаап алган.

Пиджак карманынга үр чорааныңдан дашты саргарыксап берген блокнотту ужулгаш, орук маршрудун айыткан биженити диспетчерден алгаш, оон араңынче суп алгаш, Чыргакыже эртежик чорупкан. Ак-Хаяның арт кырынга үнүп каан, часкы чылыг хүн караанга эрээн хар дүне катап доңа берген дожан орукка серемчилелдиг чоруурун ол бодан, мөөс чарыктарда аштып, карандылай берген каттарны одурту оожум көргүзээн. Автобуста пассажирлер база-ла боттарының бодалдарынга алдын, ол-бо чарыкта сонгалардай карак албайн чорааннар. Арттан ынай довуңчүктээрге автобустуң маңы улам дүргедээн.

Бире дүүн четкелек чорда, Чыргакыга четкеш, Чадаанаже дедир ээп чорун орда, Чыраа-Бажы суурга аңаа ужуражы берднээс. Калчаңзымаар бажының дүгүн аткаар дыран алган, ортумак дурт-сынныг, акеымаар шырай-арны часкы хүнге, салгын-хатка хүрертир додуккан, чазык-чаагай ажыл-чанныг чолаачы-биле амыр-менднвис солчуп чугаалаштывыс.

— Автобузуңар чаа хевээр олчаан, эдинерге ажок камныг, оон техниктиг байдалын доктаамал хайгаарап көрүп чоруур-дур силер аа?—деп чугаа эредивис. Ол хүлүмзүрүй аарак автобузуун эргидир көрүп чоруй харылады:

— Орукка үзээр-чаар материалдарны, дериг-херекселдерни, эдинил, дүлгүүлдерни, суг узуп кудар кочадды, артык дүгүйну, орукчуң тускай демдээн, аптечканы ап чоруур мен. Ол дугайын аныяк чолаачыларга база чагыыр чанчылым бар. Оглум Даг-оол чолаачы курузун доозуптарга, чолаачы кижиге хүн бүрүде херек кезээде ап чоруур чүүлдерин таймырлап, чугаалап бердим. Кады төрээн дунмам Дал-оол Ондар шериг чораан келгеш, мээң-биле кады чангыс организацияда ажылдай берди. Чүүк машиназын башкарып тур. Бистиң ада-иевис—Мөңүк болгаш Сүге Ондарларның хөй уруг-дарыглыг ог-бүлезинден эмчи-даа, башкы-даа кижилер үнген, а мен дунмам-биле чолаачылар болдувус. Даадыл-да орукка чоруур, чолаачының белеп эвес ажыл-ижин шилип алганывыс ол-дыр ийин—дидир.

Ол черле шын, дэргээ ооренмейн, бергээ оореп» деп чоңуң үлегер чугаазының алыс утказы ында-ла болгай. Чолаачының оглу бодунуң септээр дээш чазып алган машинказын ээп-эптеп, артык кезектерни солуй салып турда, көрген улус бис. Адазы дег, топтуг-томаанныг, ажылгыр оол-дур деп ынчан билген бис.

Чолаачы Маадыр-оолдуң ажыл-амыдырады-биле таныжылганы ынчаар эгелединвис. Амыдыралдан хөйүү көрген, үр чылдарда чолаачылаан кижи бодунуң чымыштыг ажылынындан хойүү чугаалап, аңаа бедик арга-дүржүглалыы иле болду. Автобус чолаачызы кижиниң бедик харымсалгазының дугайында ол биеке мынчаар чугаалады:

— Чаңгыс коллективте үр үениң дүргузунда кады ажылдап келген чолаачы эжим, Күш-ажылдың Алдар орденнин эдилекчизи Дарь-Сүү Дукурович Ондарны чижекке ап көрээлинер. Бодунуң даапган ажыл-ижинге дика-ла кызымак кижи. Автобузуунуң ишти-дашты кезээде арыг-сылыг, үреливишкиннерин баш бурунгаар эдип алыр чанчылдыг. Ынчангаш чаа алган автобузу-биле чүс мун километрни капитал сентелге чок эртип, кывар-чаар материалдар, артык кезектерни камнаар ап чораан, техниктиг хандырылгага болган сентелгеге артык чарыгдалдар үндүрбес, бедик дүржүглелиг чолаачыларның бирээзи—дээш, бөргүн үштүп, хүн херсилерине кылаңнаан суук кара бажының дүгүн сүйбавышкан. Чыргакы хемниң чоок чүгүнде, Ооран-Хавак сыының кырындан, орайчок бедик үне берген хүнүңүн үүнче далажыксаан хевирлиг көрүнгеп, чугаалай-дыр:

— Пассажирлер далажыксап манай берген боор. Чадаанага графикте айытkан шакта барып чедер, оон озалдап болбас. Оларның аразында эмчилер, өске черлер баар, хоорайда чорук-херээнче далажыксаан-даа кижилер турары чадавас, район товүнге ужуражы бээр бис ыйнаан—дээш, автобустуң кабиназының эжинп ажыткаш, кашпагайы-биле олдуңда саадапты. Автобус чоорту шимчеп чоруй, маңынга кирип, суурдан ырай берди.

Маадыр-оол Сүгеевич Ондар 1961 чылда чолаачылай бергеп. Автосептекчиден чолаачы ажылынче шилчээн чылы база ол. Баштай ГАЗ-93 маркалыг самосвалга ажылдааш, чоорту билиг-мергежилин бедидип, автобус башкарып эгелээн. Ол хевээр-ле чолаачы бедик будүрүлгечи көргүзүглерин чылдын-на чедип ап келген. Оон кескү херечилери бо: автотранспорт шүгүмүнүг үр чылдарда үре-түңнелдиг ажылдап келгеш, хөй санныг хүндүлел бижиктер, өртектиг белектер-биле шаңнатkан. Коммунистиг күш-ажылдың шалыңчызы, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң транспортунуң алдарлыг ажылдакчызы деп бедик аттарны ол чедип алган. Мурнакчы чолаачы бедик күш-ажылчы көргүзүгдерин, хөй-ниитиниң хөрээнге идепкейлиг киржилгези дээш Күш-ажылдың Кызыл Тук ордени-биле, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижиктиби-биле база шаңнатkан. Маадыр-оол Ондарның хөрээнге чазаактың бедик шаңналдары-биле каспырлаштыр «Аварния чок ажыл дээш» деп хөрек демдээник ийиги чергези каастап чоруур. Дуржулгалыг чолаачының ажыл-ижиниң чамдык чажыттарын, күш-ажылчы чедиишкиннерин билип алыр дээш Чадаанаңның автотранспорт будүрүлгезинге баргаш, оон удуртукчулары, инженер-техниктиг ажылдакчылары-биле ужураштывыс. Бистиң билип алганывыс болза, сөөлгү алган ПАЗ-672 деп автобузу-биле орук транспортунуң озал-ондаан болдурбайн, капитал сентелге чокка, дерт чыл иштинде 220 мун километрни эртип, хөй пассажирлерни сөөртkен.

Чыл санында будүрүлгеге 18-20 мун рубльдиң орулгазын киирип, планныг онаалдазын доктаамал 110-120 хуу күүседип келген. Кывар-чаар чүүлдү 1000-1200 литр, автодүүйлары 1-2 комплект чедир кампаң ап келген.

Хөй-ниитиниң ажылдарынга дыңнангыр, ак сеткилдиг болуп, бердинген даалганы күүседиринге идепкейлиг болгаш ол район болгаш хоорай Совединиң депутадынга каш удаа сонгудуп келген. Онгу беш чылдың сөөлгү үш чылында автобустар колонназының начальнигинге ажылдааш, оон соонда база катап автобус чолаачылай бергеп. Ол бирги беш чылдың бирги чылының планныг онаалдазын база-ла чедиишкиниг күүседкеп.

А. МОНГУШ.

Чадаана хоорай.

Хоорай, суурларывыс аян-шинчизи

КҮЗЭЭНИН ЧЕДИП АЛЫР

Чыл келген тудум бистиң хоорай, суурларывыстың ниити өвүр-хевирин өскерлип, ааска-чаа чараш хевирлиг тудуглар немежип турары кижи бүрүзүнге өөрүнчүг. Коммунистиг партия, Совет чазак кижилериниң амыдырал-чурттазыгаашкының байдалын экижидер, оларның чаагай чоруун моон соңгаар бедидер дээш бүгү-ле чүүлдерни кылып чорудуп турар. «Совет улустуң материалдыг чаагай чоруун экижидерге эвээш эвес чүүлдер чедип алдынган. Ол сорулгавы моон соңгаар-даа чайгылыш чок боттандырар дээш чорудар хемчеглер ам-даа алдынар ужурлуг» деп СЭКПиниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринде айыткан.

Бистиң Чыраа-Бажы суурувус чурттакчы чон саны-биледаа, девискээр талазы-биледаа улуг. Оон чаагайжыдылгазы, база чоруттуунуп, чыл санында чаа-чаа тулуглар немей туттунуп турар. Ынчалза-даа оон чаагайжыттыныш турары сеолгу чылдарда негелдеге дүүшпейн турар деп болур. Суурда будүрүлгелер болган албан организациялар, бо айтырыгны харылап турар улус депутаттарының Чыраа-Бажы кожуун Советиниң түүскому кошкак кичээнгей салып турар.

Өрткен чылын суурнуң кудумчуларынга ыяш олуртунмаан, суурнуң Ленин кудумчузун суг оңгарлап, үреп каапкан, ол ам-даа дескилеттинмээн, чамдык ыяштар куурарын кургап калган. № 6, 14 кварталдарда кудуктар ажыттагынының турар. Суурда дугаар чон черлик ыттар көвүдээн. Уруглар ойнаары-биле кылдынган чамдык шелүүгешкер үрелгилеп калган. МТМ-ниң, Чыраа-Бажы ортумак школазының, Шын-Бажы сүтбараан фермазының, участок эмнелгезиниң база чамдык чурттарга бажыңнарының херииелери бузук, чирик, девискээри боктуг, хирлиг.

СССР Конституциязының 44 чүүлүнде «ССРЭ-ниң хамаатылары чурттарга бажыңнарын алыр эргелиг» деп бижээн. Ол эрге-биле капсырлаштыр бижээнге болза, ССРЭниң хамаатылары алган чурттарга бажыңнарын кампаар ужурлуг дээн. Бо дээрге совет хамаатызы бүрүзү боттарының чурттан орар бажыңбалгадынга камнаг болуруун, ону үрегдевезин, хирлендирбезин айыткан. Ажылдап, чурттан орар оран-савазының ишти-даштын канчаар ажаарыпче, ону чаагайжыдып турарыпче улуг кичээнгейни салырын чугаалаан.

Бо чүүлдү түге бижидин дээрге, чамдык кижилер күрүнеңиң бажың-балгадынга олуруун айгап, ону кайы-хамаан чок ажылаар, ниити чурттарга бажыңнарының ишти-даштыг хирлиг, чүтайлаттынмаан, соңга, рамалары бүзүк, үреликболгулаарын бистер бо-ла көөр бис. Оларның девискээринде олурткан ыяштар, чечектер өспейн, ара курган каар. Шак мындыг хамаарылгалыг болур болзувусса, күрүпениң чыл санында чаагайжыдылга, септелге дээш үндүрүп турар хей түңнүг акша-хөреңгизи анаа-ла агаарже халас чарыгдаттынын турары ол болур.

Чурттакчы кижи бүрүзү бажың-балгадының чавынга чылдың-на чаңгыстап-даа бир дөс ыяш эккеп олуртуп турар болза, ол ыяштар элээн каш чыл дургузунда ногаан садче шилчий берип болуру чугаажок. Шак мындыг ажылды чорудары Чыраа-Бажы суурнуң чурттакчыларындан негеттинип турар. Ону организастаарынга көдөө Советтиң күүскому улуг рольду ойнаар ужурлуг.

Ынчангаш суурувусту улам чараш кылып, аян-шинчи киирип, ону погаан, арыг-сүглиг суур кылыр дээш ажылдаар ужурлуг бис. Улуг, бичe чурттакчылар чурттап, ажылдап орар бажың-балгадывыстың ишти-даштынче кичээнгей салып, суурнуң күскү, часкы чаагайжыдылгазынга идепкейлиг киржири албан деп бодаар мен. Кижи бүрүзү оран-савазын арыглап, оон санитарлыг байдалын экижидип, ыяш, чечек олуртулганын чылдын-на чорудуп турар болза, күзээнивисти черле чедип алгай бис.

О. КАРА-САЛ.

Чөөп-Хемчик район.

ХУУЧУЛАР ХУРАЛЫ

Улуг-Хем райпозунуң хуучулар төлөөлекчилериниң хуралы болган. Анаа райпо баштаар черинiң ажыл-чорудулгазының отчёдун дыңнаан.

Коллектив он бирги беш чылдың баштайгы чылында планныг онаалдаларын бүгү хевирлерге чедиишкинниг күүседкен. Садыг культуразын чедип алыр, чоңнуң негелдехереглелин долу хандырар талазы-биле боттуг хемчеглер алдынын турар болгаш барааннарны четчелээр, садыг четкилеринге таарыштыр хугазиннериңге хүн бүрүнүң эргежок чугула барааннарының чамдыкта үстү бээри-нында.

Райпонуң ниити чемненилгезиниң ажылдакчылары планныг онаалдаларын күүседип турза-даа, белеткеп турар аъш-чемниң шынарының негелдеге ам-даа дүүшпес болуп турарынга хамаарыштыр хуралга шүүгүмчүлелдер болган.

Райпонуң хереглекчилер ниитилелиниң белеткел конторазы кодөө ажыл-агый проблемалар айтырыглар багай эвес тургустуунган.

Райпонуң кодөө чоңун садыг-биле хандырып турарында чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар бар. Ол талазы-биле хуралга шыгыы чугаа болган. Чижө, аъш-чем барааннары көрдүнген фондаунга чедир бердинмейн турар. Барааннарны четчелээр ажыл негелдеге дүүшпес, садыг баалалары-биле быжыг харылзаа ам-даа тургустунмаан. Оон түңнелиниде Респотребсоюзтуң, «Ресторгодежда», «Ростекстильторг», Кызылдың база Краснояркының «Рыба», «Молторг» баалалары районну бараан-биле четче хандырбайн баар таварылгалар бар. Райпонуң маагазинниериниң ассортименин, чамдык ыяштар куурарын кургап калган. № 6, 14 кварталдарда кудуктар ажыттагынының турар. Суурда дугаар чон черлик ыттар көвүдээн. Уруглар ойнаары-биле кылдынган чамдык шелүүгешкер үрелгилеп калган. МТМниң, Чыраа-Бажы ортумак школазының, Шын-Бажы сүтбараан фермазының, участок эмнелгезиниң база чамдык чурттарга бажыңнарының хериннери бузук, чирик, девискээри боктуг, хирлиг.

СССР Конституциязының 44 чүүлүнде «ССРЭ-ниң хамаатылары чурттарга бажыңнарын алыр эргелиг» деп бижээн. Ол эрге-биле капсырлаштыр бижээнге болза, ССРЭниң хамаатылары алган чурттарга бажыңнарын кампаар ужурлуг дээн. Бо дээрге совет хамаатызы бүрүзү боттарының чурттан орар бажыңбалгадынга камнаг болуруун, ону үрегдевезин, хирлендирбезин айыткан. Ажылдап, чурттан орар оран-савазының ишти-даштын канчаар ажаарыпче, ону чаагайжыдып турарыпче улуг кичээнгейни салырын чугаалаан.

Бо чүүлдү түге бижидин дээрге, чамдык кижилер күрүнеңиң бажың-балгадынга олуруун айгап, ону кайы-хамаан чок ажылаар, ниити чурттарга бажыңнарының ишти-даштыг хирлиг, чүтайлаттынмаан, соңга, рамалары бүзүк, үреликболгулаарын бистер бо-ла көөр бис. Оларның

Кооператорларда

ХУУЧУЛАР ХУРАЛЫ

Улуг-Хем райпозунуң хуучулар төлөөлекчилериниң хуралы болган. Анаа райпо баштаар черинiң ажыл-чорудулгазының отчёдун дыңнаан.

Коллектив он бирги беш чылдың баштайгы чылында планныг онаалдаларын бүгү хевирлерге чедиишкинниг күүседкен. Садыг культуразын чедип алыр, чоңнуң негелдехереглелин долу хандырар талазы-биле боттуг хемчеглер алдынын турар болгаш барааннарны четчелээр, садыг четкилеринге таарыштыр хугазиннериңге хүн бүрүнүң эргежок чугула барааннарының чамдыкта үстү бээри-нында.

Райпонуң ниити чемненилгезиниң ажылдакчылары планныг онаалдаларын күүседип турза-даа, белеткеп турар аъш-чемниң шынарының негелдеге ам-даа дүүшпес болуп турарынга хамаарыштыр хуралга шүүгүмчүлелдер болган.

Райпонуң хереглекчилер ниитилелиниң белеткел конторазы кодөө ажыл-агый проблемалар айтырыглар багай эвес тургустуунган.

Райпонуң кодөө чоңун садыг-биле хандырып турарында чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар бар. Ол талазы-биле хуралга шыгыы чугаа болган. Чижө, аъш-чем барааннары көрдүнген фондаунга чедир бердинмейн турар. Барааннарны четчелээр ажыл негелдеге дүүшпес, садыг баалалары-биле быжыг харылзаа ам-даа тургустунмаан. Оон түңнелиниде Респотребсоюзтуң, «Ресторгодежда», «Ростекстильторг», Кызылдың база Краснояркының «Рыба», «Молторг» баалалары районну бараан-биле четче хандырбайн баар таварылгалар бар. Райпонуң маагазинниериниң ассортименин, чамдык ыяштар куурарын кургап калган. № 6, 14 кварталдарда кудуктар ажыттагынының турар. Суурда дугаар чон черлик ыттар көвүдээн. Уруглар ойнаары-биле кылдынган чамдык шелүүгешкер үрелгилеп калган. МТМниң, Чыраа-Бажы ортумак школазының, Шын-Бажы сүтбараан фермазының, участок эмнелгезиниң база чамдык чурттарга бажыңнарының хериннери бузук, чирик, девискээри боктуг, хирлиг.

СССР Конституциязының 44 чүүлүнде «ССРЭ-ниң хамаатылары чурттарга бажыңнарын алыр эргелиг» деп бижээн. Ол эрге-биле капсырлаштыр бижээнге болза, ССРЭниң хамаатылары алган чурттарга бажыңнарын кампаар ужурлуг дээн. Бо дээрге совет хамаатызы бүрүзү боттарының чурттан орар бажыңбалгадынга камнаг болуруун, ону үрегдевезин, хирлендирбезин айыткан. Ажылдап, чурттан орар оран-савазының ишти-даштын канчаар ажаарыпче, ону чаагайжыдып турарыпче улуг кичээнгейни салырын чугаалаан.

Бо чүүлдү түге бижидин дээрге, чамдык кижилер күрүнеңиң бажың-балгадынга олуруун айгап, ону кайы-хамаан чок ажылаар, ниити чурттарга бажыңнарының ишти-даштыг хирлиг, чүтайлаттынмаан, соңга, рамалары бүзүк, үреликболгулаарын бистер бо-ла көөр бис. Оларның

ЫРАК-УЗАК ТАЙГА-СЫНДА

«Торгалыг» совхоз Өвүр райондың улуг ажыл-агыйларының бирээзи. Совхозтуң экономиктиг күчү-шыдалын улам ыңай хөгжүдеринге тудугжуларның кирип турар үлүг улус. Бистиң совхозтуң тудуг бригадазы чыл бүрүде улуг үүлеин будурүп, мал кажаалары, чуртталга, культура албан черлериниң тудугларын тудуп, ажыглалга киирип келген. Олар эрткен ажыл-агый чылында 191 муң рубльдиг тудуг ажылдарын кылыр планын чедиишкиниг күүседип, бир болгаш ийи аал ишти чурттаар ийи бажыңны, 500 хой кирер бир кажаанны, нефтебазаны, гаражты тутканнар. Бо чылын база оларның мурнунда улуг сорулгалар салдынып, 108 муң рубльдиг тудуг-монтаж ажылдарын кылырлар. План ёзугаар бир аал чурттаар үш, ийи квартиралыг бир бажыңнарны, 300 баш шээр мал кирер кажаанны, Чаа-Суур салбырга гаражты ажыглалга киирерн көрдүнген. Ук объектилерни тударынга хереглеттинер 760 кубометр тудуг ыяжыг кезип белеткээн, тус-тус объектилерге чедирер апаар. Ынчангаш тудугжулар бригадазы үш авеногa үстүн алгаш ажылдап турар. Гараж тудуунда Деспцл-оол Санчыным, тудуг материалдарының белеткелинде ийи звено Торгалыг-ла черден удуртуп турган. Корум-чурум үрээр чорук хүрээлерден шажынчылар үүнүн турган үелерде дораанна кылдынган.

Чамдык черлерге кудумчуларга үймээн чорудуп тургулаан бөлүктер, ылангыя Варшавага элээн күштүг удурланышкыннарны кылган. Ынчангаш пайысылалга 51 милиционерниң балыглаттаны харааданчыг. Варшавага 271 кижини тутkан. Олар — үстүнде айыткан кижилерниң баштыңнары болгаш корум-чүрүмүнүң эң каржы үрекгилери боон турар.

Бо болуушкуннарны социализмниң дайзынналрының өөскүткени тодаргай деп медеглээн. Олар боттарының хоралыг күзел-чүткүлдерин ажыы-биле көргүзүп турардыр. Социализм дайзынналрының даштыкыдан ап турар деткимчези, «Хостуг Европаның» чуйгуруушкуннары ам «хөн-мегечи политиктиг пропагандаңын-даа» хемчээлинден эртип турар. Ол радиостанциязы үүле канчаар чажыды-биле үүлгедиишкиннер кыдырының дугайында айтырыышкынарны дамчыдып турар эвес, харын база коммунистиг партияның, ишчи класстың, чамдык черлерге кудумчуларга үймээн чорудуп тургулаан бөлүктер, ылангыя Варшавага элээн күштүг удурланышкынарны кылган. ынчангаш пайысылалга 51 милиционерниң балыглаттаны харааданчыг. Варшавага 271 кижини тутkан. Олар — үстүнде айыткан кижилерниң баштыңнары болгаш корум-чүрүмүнүң эң каржы үрекгилери боон турар.

Бо болуушкуннарны социализмниң дайзынналрының өөскүткени тодаргай деп медеглээн. Олар боттарының хоралыг күзел-чүткүлдерин ажыы-биле көргүзүп турардыр. Социализм дайзынналрының даштыкыдан ап турар деткимчези, «Хостуг Европаның» чуйгуруушкуннары ам «хөн-мегечи политиктиг пропагандаңын-даа» хемчээлинден эртип турар. Ол радиостанциязы үүле канчаар чажыды-биле үүлгедиишкиннер кыдырының дугайында айтырыышкынарны дамчыдып турар эвес, харын база коммунистиг партияның, ишчи класстың, чамдык черлерге кудумчуларга үймээн чорудуп тургулаан бөлүктер, ылангыя Варшавага элээн күштүг удурланышкынарны кылган. ынчангаш пайысылалга 51 милиционерниң балыглаттаны харааданчыг. Варшавага 271 кижини тутkан. Олар — үстүнде айыткан кижилерниң баштыңнары болгаш корум-чүрүмүнүң эң каржы үрекгилери боон турар.

ПОЛЬШАДАН МЕДЭЭЛЕР

ВАРШАВА. (СЭТА). ПУРнуң сейминиң ийи хүн болган хуралы доозулган. Национал чөпшээрежилге айтырыының талазы-биле медеглелди болгаш культураны база дээди өөредилгени хөгжүдер дугайында элээн каш хөөйлуларны хүлээп алган.

ПУР-нуң ишти-хи херектер министри Ч. Кишак май 3-те Варшавага болгаш өске-даа чамдык польша хоорайларда кудумчуларга болгулаан корум-чүрүм үрээшкиннериниң дугайын сеймге дыңнаткан. Ол таварылгалар социалистиг күрүнеге удур кыйгырыгларның адаа-биле, чаңгыс аай кылган сценарийни ёзугаар болган болгаш оларны чаңгыс-ла черден удуртуп турган. Корум-чүрүм үрээр чорук хүрээлерден шажынчылар үүнүн турган үелерде дораанна кылдынган.

Чамдык черлерге кудумчуларга үймээн чорудуп тургулаан бөлүктер, ылангыя Варшавага элээн күштүг удурланышкынарны кылган. ынчангаш пайысылалга 51 милиционерниң балыглаттаны харааданчыг. Варшавага 271 кижини тутkан. Олар — үстүнде айыткан кижилерниң баштыңнары болгаш корум-чүрүмүнүң эң каржы үрекгилери боон турар.

Бо болуушкуннарны социализмниң дайзынналрының өөскүткени тодаргай деп медеглээн. Олар боттарының хоралыг күзел-чүткүлдерин ажыы-биле көргүзүп турардыр. Социализм дайзынналрының даштыкыдан ап турар деткимчези, «Хостуг Европаның» чуйгуруушкуннары ам «хөн-мегечи политиктиг пропагандаңын-даа» хемчээлинден эртип турар. Ол радиостанциязы үүле канчаар чажыды-биле үүлгедиишкиннер кыдырының дугайында айтырыышкынарны дамчыдып турар эвес, харын база коммунистиг партияның, ишчи класстың, чамдык черлерге кудумчуларга үймээн чорудуп тургулаан бөлүктер, ылангыя Варшавага элээн күштүг удурланышкынарны кылган. ынчангаш пайысылалга 51 милиционерниң балыглаттаны харааданчыг. Варшавага 271 кижини тутkан. Олар — үстүнде айыткан кижилерниң баштыңнары болгаш корум-чүрүмүнүң эң каржы үрекгилери боон турар.

Хоорайларга кудумчу корум-чүрүмүн үрээр чорук чавырлып, социализм дайзынналрының чуртта байдалга салдар чедирер аргалары кошкан турары-биле холбаштыр бистиң социалистиг күрүнебиске удур үүлгедиишкиннер боон турар-дыр деп, министр уламчылаан. «Польша айтырыгның» барыын чүк солушларының алган-йөрээн чүүлдери элээш дыңналып турары оларның сеткилинге таарыштайн турар.

Хоорайларга кудумчу корум-чүрүмүн үрээр чорук чавырлып, социализм дайзынналрының чуртта байдалга салдар чедирер аргалары кошкан турары-биле холбаштыр бистиң социалистиг күрүнебиске удур үүлгедиишкиннер боон турар-дыр деп, министр уламчылаан. «Польша айтырыгның» барыын чүк солушларының алган-йөрээн чүүлдери элээш дыңналып турары оларның сеткилинге таарыштайн турар.

Тыва хүрешке Сибирь болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң чемпионады

Тыва хүрешке Россия Федерациязының автономнуг республикаларының болгаш областарының, округтарының мөгелериниң киржилгези-биле Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң чемпионады бөгүн бистиң республиканың найысылалынга эгелээр. Тыва улустуң национал оюну— тыва хүрешке шак мындыг улуг хемчээлдиг маргылдааны эрттирип эгелээнин дээргеле спорттуң национал хевирлерин моон-даа соңгаар сайзырадып, пепгередип, чон ортузунга массалыг болдурарынга улуг рольдуг.

Тыва улустуң ыпак оюнун РСФСР-ниң өске-даа автономнуг республикаларынга, областарынга, хоорай, суурларынга сайзырадып, оон массалыг болдурун чедип алырынга улуг идиглиг. База од ышкаш хөй националдыг совет улустуң аразында пайыралын улам бижыктырып, аныяк-өскенни интернационалчы кижизидилгеге дадыктырарынга улуг салдарлыг.

Чемпионаттың дүрүмүнде тыва хүрешти 8 ангы деңзинге үскен. Эң-не чиик деңзини 52 килограммдан эгелээш, 57, 62, 68, 74, 82, 90 килограммнарга болгаш оон аар деңзинге мөгелер хүрежир. Деңзилерни мычаар үскени кончуг таарымчалыг. Чүге дээрге, хостуг болгаш самбо хүрештериң спортчуларының хүрежир деңзилери база ындыг. Ынчангаш тыва хүрештиң кайы бир деңзизинге хүрежип турар мөге хостуг азы самбо хүрештериниң ол-ла деңзилеринге белеткенип, хүрежип болур аргаларлыг.

Чемпионаттың ээлери— бистиң республиканың мөгелеры ук маргылдаага багай эвес белеткенген. Деңзи бүрүзүнге үш кижи составтыг мөгелер апрельдиң 22-дең эгелеп Кызылга белеткенип келген. А чоокта чаа оларның аразынга шилилге маргылдааны эрттирген. Ынчангаш ам эң шыырак мөгелер шилиндек команданың составында киргеп. Маргылдааның эрттирикчилери — тыва мөгелерни ук чемпионатка ийи составтыг киржирин РСФСР-ниң Күш-культура болгаш спорт комитедиң чөпшээрээн.

Мындыг улуг хемчээлдиг маргылдаага бистиң республиканың шилиндек командазын тыва хүрешке республиканың каш дакпыр чемпиону чораан Дапыл Апыянович Ооржак белеткээн. Ам аңаа сес.

— Россия Федерациязының автономнуг республикаларының болгаш областарының мөгелериниң киржилгези-бис тыва хүрешке бир дугаар өртер бо чемпионатка бистиң мөгелеривис бүгү талалыг белеткенген. Бис өске черлерден келген эш-өөрүвүске чүгле хүреживис бараалгадыр эвес, а харын ынак спортувустуң салгалдан салгалче дамчыы келген аваангыр-каапкагай арганың, чараш чайчылдарын көргүзер ужурлуг бис. Ынчангаш белеткелдер үезинде чүгле аргалар өөренири-биле кызыгаарлаттынмайн, чараштыр девиири, хүн айы-биле долганыры, удурланыкчызын хүндүлеп, октаткан мегенин довураан аштап баары, мөге кижиниң болуп төлептиг алыры дээш чижектиг чүүлдерни хөөчүп мөгелер командада киргеп аныяк эш-өөрүнге өөредип турганнар.

Шынап-ла бистиң республиканың шилиндек командазының составында Тываның ыяш-ла тыва хүрешкө

АВАЙ-ЛА ДЭЭР

Белиңээнде, өөрээнде-даа
Бистер шупту «авай» дээр бис.
Айыыл-халап дириелгенде,
«Авай!» дивес аргавыс чок.
Кожам сугга бир-ле хүндүе
Кочал дилеп кире бердим.
— Алыр сен, хан, адыр! — дигеш,
Ажын-чемин салып берди.
Чаңчыл болган хүндүткелди
Сагываска кайыын болур:
«Чораан чорук чогувайн баары».
Чонның сөзүн ыңдыг болгай.
Хөөрежип орувуста,
Хөнек чоорту сыыган калган.
Амыдырал-чуртталгавыс
Амыр ышкаш сагындырган.
Хенертен-не кожам оглу
Аажок ыглаан кирип келди:
— Авай-авай! Авай! Авай!..
Кезек када кулак уюк.
— Авайлава! Аңаа ойна!
Аваң келбээн, көрбес сен бе?
Чүү-даа боорга, «авай!»-ла дээр,
Чүге «ачай!» дивес сен сең?
Оолдуң ыызы чиде берди.
Ойнаар дээштиң үнүвүттү,
Кожам аяан катап алгаш,
Кончуг топтуг мынча диди:
—Ава чокка өстүм, сарыым.
Ачам мени азырап каан.
Азырганчыг бичимден-не,
Авайлавас, «ачай» дээр мен...
Аскак хой-даа ырай берген.
Ажыл база маңай берген.
Кочалымны дилеп алгаш,
Кожам сугдан чаныпкан мен.
Бир-ле катап кожам ааран.
Билиимеетеп шаг-ла болган.
Чалаан эмчи келгижеге,
Чаныңдан шуут ыраваан мен.
Улуг аарып, дембээрээштин
Амдыы кожам, элдеп чүве.
Үс-човуур аразында
«Авай!»-ла дээр, «ачай!» дивес.

Ч. КАРА-КҮСКЕ.

● ● ●

АЛТАЙ УЛУСТУҢ ТЫВЫЗЫКТАРЫ

Удур-дедир көрүшкен бол,
Ужуражып чадаштывыс.
Дедир-удур көрүшкен бол,
Дезжип безин чадаштывыс.
(эдилелде)

Калбак шөлде
Кара буга бустап чор.
(эдилелде)

Ускен-ке чериңден
Уне халыыр кок чылан.
(эдилелде)

Дөжек алдында өөрт курут,
Дөрттөлдирип кадыг курут.
(дириг амыганда)

Теппеске, турар,
Теверге, маңнаар.
(эдилелде)

Соңгаларлыг бажың
Согунналдыр халып ор.
(эдилелде)

Турган иш бар,
Барган иш чок.
(эдилелде)

Чоку чок-даа бол, чүрт,
Бажың чок-даа бол, хоорай,
Суг чок-даа бол, далай.
(эдилелде)

Алыс боду көзүлбес
Алгыларга өттүнчек.
(бойдуста).

Кызыл чаактыг чараш кыс
Кырлаң ажыр харап келди.
(бойдуста)

● ● ●

БАДЫТКАЛ

(БАСНЯ)

«Хоптак, ооржу, чижеңи кедерээн» — деп,
Хомудаадар кирген дээрзин дыңнай сал-ла,
Адыг дарга аалынга кажар Дилги
Аалчы боон белек, сөңнүг чедип келген.
— Үш-дөрт чылдың иүүрүнде елерниинге
Үзүктел чок ажылдап-даа келдим, дарга.
Бады-шынчы бараан болуп келгеним дээш,
Бадыткалдыг бижиктен мээ берем, куда?
«Ужур ыңдыг, амзап, чооглап көрүңер»—дээп,
Ужа-төжүн, арагазын үштүп сөңнээн.
Кээргээчел сеткил-хөөнге алзыңчык бе,
Хээлилекчиниң дузаан орта түттүнчүк бе,
Даартазында Адыг дарга аалчызынга
Дараазында бадыткалдыг бижик берген:
«Бистиң Дилги олут орбас, чыдын чыттас
Биябеан чок ажылгыр-даа, угаангыр-даа.
Чогаадыкчы, тывынгырын кым-даа билир,
Чонунга ол хүндүткелдиг, макталдыг эш.
Чашпаа, кажар, оптуг чоруун шагда каггап.
Чалгаа, хоптак ооржузу эттиңген төл.
Аажызының эптиг эолдээн, ынангырын
Адыг дарга — мооң-биле бадыткадым».
Адыг дарга адын салган, таңма баскан
Албан бижиин Дилги ынчаар апкап дижир.
Хээлилекчи, хээлиин алтаны-даа
Кеземчеги дөңге чүктээр дивежик бе!

Ч. ЧАП.

РОВНОДА КЫЗЫЛ ТУК

Иван КУЗНЕЦОВ.

Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи, тыва эки турачыларның чаңгыс-полкчузу, Кызыл хоорайның хүндүлүг хамаатызы Иван Тимофеевич Кузнецов ам Ровно хоорайда чурттап турар. Ол 1944 чылдың эгезинде, дайынның кадыг-дошкун хүнеринде, Совет Эвилелиниң Маршалы С. М. Будённыйның даалгазын ёзугаар. Тывага кээп, Оюн Билчиир-оол-биле ийилээн тыва эки турачыларның дайынчы херектериниң дугайын ТАР-ның арат чонунарынга чугаалап берип чораан. Хоочун разведчик сөөлгү үеде Совет Тывага үргүлчү кээп, дайынчы өөнүктери-биле, ажылчы чонпар, аныяк-өскен-биле доктаамал ужуражып турар.

И. Т. Кузнецов чоокта чаа тыва эки турачыларның дугайында «Саяндан Ровно чедир» деп номну бижип доозкан. Ону Тыва АССР-ниң алдарлыг чогаалчызы К. Кудажы тыва дылче чеченчидип бижээн. Ону Тываның ном үндүрер чери парладып турар. Ам оон бир эгезин номчукчуларга бараалгадыр-дыр бис.

Коргулчуң ышкаш, аар болган хөлүгүр бүлүттар черже баткылап келгилээн. Үзүк-үзүк хат мага-ботту оттүр шаан, шөлдерге туразында чаңнап чоруп турган. Ол хар биле чаъс хөлүй күтпүшаан.

Ровнода моңгешкен дайынны долгандыр оттуг дээрбек улам-на чыырлып оргап. Гитлержилер бүзээлээшкинден үштүнүп алыр дээш, бистиң кезектеривистиң коштак черин дилеп шаг болгаппар.

Кан дээрбектиг фашистер Ровно-Луцк-Млынов оруктарының белдиринден чала таварыырынга белеткенип турар дээрзин бистиң разведчиктеривис тодарадып келген. Орта дайзынны гвардия лейтенант коммунист Петр Гончаровтуң артиллеристери дуй турупкан.

1944 чылдың февраль 2-нин эртенинде 200 хире фашистер 10 танкыларны, боду чоруун үтер-бооларны, куяк-машинадарга үдедип алган, орук белдиринче шимчер үнгеш. Инда күштүг дайзынны доктаадып кандыг-даа арга чок ышкаш сагындырган.

Дайзынны чоокчуладып алган, Гончаров командылаан:

— Совгу хараад бол, башкы хараадле киирер! От!

Баштайгы даалтаашкынзап-ла гитлержилерниң мактап хаммаан «бөдиңанчыгы» ок каталы берген.

— Чадаг шеригленге от!

— Танкыларже от!

Командирниң үнү үзүктелбээн.

Артиллериянын күштүг согуушкунунга шыдажайн, оның сектерни каггаш, дайзын аттыгарлай дезе берген.

Гитлержи командылал дерп баштайгы болалын салбаан: бистиң маадырлыг артиллеристеривисти чыдча бомбалаар дээш, ужар чүүлүн октаан. Оон девин-биле фашистер атакаже катап-катап шуургуп-ла тудуннаар.

Артиллеристерге Гончаров чагып каан:

— Дайзынны эрттирбес ужурдуг бис. Ок эвээжээндир, ынчалза-даа карман артиллериязы-гранаталарыв ы с база бар... кур күш чедип келир...

— Ол кур күш кайда чүвел, лейтенант? — деп, дайынчылар Дмитриев биле Уткин айтырган. Гончаров харыызынга далашпаан:

— Ол дээрге, бистиң Төрээн чуртувустуң мурнунга ыдыктыг хүлээлгевис-тир, бистиң маадырлыг тура-соруувус-тур. Шын чугааладым бе, эштер?...

— Шын-дыр. Туюлунга чедир сокчур бис! Гвардейжи адывысты чүдеретпес бис!

Гитлержилер артиллеристерниң туруштарынче мырынай шургуп кирип кээп тургулаан.

— Рус, дүжүп бөр! —деп, азырнай үнүпер дыңналгылаан.

—Төрээн чурт дээш!

Командирниң алгызының соонда артиллеристер тура халышкаш, хол тудуччушкунунче кирипкеннер. Фашистерже гранаталар ужугуп-ла турган. Өлүмнүг тулчуушкун кидин түлүк.

Аңаада оожум, томаанныг командир Петр Гончаров дайзынга чаңчык дег болган. Ол фашистерни гранаталар-биле чала тепсип, пистоледи-биле боолап турган. Дайзын оны дириггe тудуп алырын ораалдашкан. Маадырлыг кызыл офицер Петр Гончаров өлүмнүү-биле балыглатса-даа, сөөлгү ийи огунун бирээзинбиле бир фашисти база узуткаан, боду амы-тынын оскунган.

Хүн чавызап келген. Удаас имир дужер. Ровно-Луцк-Млынов оруктарының белдиринге болган өлүмнүг согуушкунуң үн чок херечизи — дайзынның чылча шаптырган танкылары, бронетранспортёрлары кара ыы апаргылаан, чемдиглелей бергилээн бурунайның чыткылаан. Оларны долгандыр өлүрткен немец солдаттарның сектерин кара-кара кускуннар дескинип тургулаан.

Чээрби үш-ле харлыг гвардейжи лейтенант Петр Гончаровка командылаткан совет артиллеристер Төрээн чуртунуң мурнунга ыдыктыг хүлээлгезин эрес-маадырлыг күүседип, дайынчы дангыраккa шынчы болуп турганнар. Олар шупту өлгеннер, ынчалза-даа дайзынны эртпээннер. Маадыр артиллеристерни Ровно-Луцк-Млынов оруктарының белдиринде аку-дунма хөөрүнге орвукшуткан.

Тулчуушкун болуп турган ол шөлге улуг тураскаадлы ровножулар тургузуп каан. Оон кырында үтер-боону салган. Инда бичии даш дөңге мрамор самбырада алдын сестер эрес-дидим артиллеристерин Төрээн чурту дээш маадырлыг чоруун кезээде мөңгежилип каан.

Ровно-Луцк-Млынов оруктарының белдиринге тулчуушкун болуп турар чеде 31-ги аътты полкчуң эскадроннары Ровно хоорайның төвүче чеза былган кире бергеннер. Ынчалза-даа дайзынның удурланыышкыны улам кедерең турган.

Дайзынның бүзээлээшкининге тыва эскадрон ийи катап таварышкан, ийи катап буза чүткүп үнгеш. Бурунгаралавышаан чораан. Баштайгы таварылгада гвардейжи улуг лейтенант Коташев дузалаан. Өскезинге — биезги гвардейжи капитан Ахмеджанов.

Фашистер улам араатанзып, бурунгаар чүткүп-ле турганнар. Тываларны база катап бүзээлээшкинниң кырынга кептеннер. Бо тулчуушкунга кайгамчык дидим болган эрес чоруктуң пулемётчиктер кылганнар. Гвардейжи сержант Монгуш Кечил-оол (эскадрон командирининг авыдайы), пулемётчиктер Мезил-оол, Суван-оол-биле бомбадан шала үрелген бажынче бурунгаарлаар дужаалды алган. Орта от туружуп эолээш, дайзынның удур атаказын ойтур шаан, эскадроннуң бурунгаарлаарының хандырар. Байдал берге болган. Сержант Кечил-оол каш-даа катап балыглаттырган, ханы төктүп турган. Ол бүзүндүзү ооң хөлүн база балыглапкан, эштери база маадырлыы-биле өлүгээн. Фашистер хей-ле амыраавнар, гвардейжи сержант диштерин үзырыныкпан, чангыс хөлүн боолавышаан. Ынчан гвардейжи улуг лейтенант Бүрзеккей пулемётчиктер-биле чеде хонуп келген. Ам пулемёт артынга Бүрзеккей боду чыдыпкан.

— Фашистер эртпээннер. Каргыттыг дайзынны согунар. Гвардейжи адыыны бедик туруп шылаан деп мээң алзымге, алган кадайымга, төрелгенивиге дыңнадыр сиздер..

Гвардейжи сержант Монгуш Кечил-ооллуң сөөлгү сестери ол болган.

Ол чеде гвардейжи старшина Сарыглар Биче-ооллуң танкыга удур боолары ескe турштан от ажыдып эгелээн. Бир транспортёр өртенип берген, ескези шимчевейн баргаң.

Тыва эскадрон база катап атакаже кирипкеп. Ынчан 3-ну эскадрон (ону казах Михаил Коташев командылаан) база чедишкинниг шаап халдап эгелээн.

Тулчуушкун үезинде снайпер Иргит Чудурукпайга ок дээпкен, ооң боозун сержант Доңгак дораан хүлээп алган. Октар бедик ыяш бажындан сыыгайнып кээп турарын ол эскерип каан. Ында шынапла немец снайпер олурган. Чангыс адарга-ла фашист хөлбере берген, ынчалза-даа будуктарда ызырыныышаан. База бир боолаан, база шимчевээн. Оон база сураг... Оштүп даажы дээп турган. Сержант кайган калган. Чоокшулай бергем көөрге, фашисти ыяш бажында чыпшыр шарып каан болган. Чанында будун хааржак окту база. Кандыг-ла бир херек дээш шинтирген немец турган боор. Фашизм черле кандыг-даз көөрге билбес.

Ровно дээш тулчуушкуннарга онза маадырлыг чорукту салбыр командирин гвардейжи сержант коммунист Донгак Бегзи-Хуурак кылган. ТАР нарчыны, турза узун, тутса мөге, кадыр хавактыг Бегзи-Хуурак баштайгы туңуушкунпардан эпти-ле эрес-дидимин, кашнагай-шалывын көргүзүп турган.

Эскадроннуң атаказы кезек када соксай хона берген. Аңаа фашист пулемёт, моондак апарган, ону чүгле, граната-биле узуткан болур турган. Ону бир дугаарында Бегзи-Хуурак эскерип каашт, ыңдыг даалганы бодунга алган.

Дидим сержант бомба дүшкен онгарлар, үрелик бажынар аразы-биле эртип чораан. гитлержилерже чоокшулап бар чыткан. Ынчалза-даа дайзын эскерип каашт ону хөме боолап эгелээн. Ынчан Бегзи-Хуурактың холу ишин дээп, оон соонда буду база. Балыглаткан сержант чангыс-ла чүүлду бодап турган: «Дайзынга оода-ла чоокшулай берзе...» Ханы төктүп турдала, сөөлгү куженишкин-биле дайзынның пулемётунга чеде берген. Бегзи-Хуурак ковайын келгеш, бир гранатаны ыпаап октапкан. Оон үйи дугаарынчы дугаарын. Частымшыкпар соонда пулемёт ыржым баргаң. Гвардейжилер база катап халдап киирипкеннер.

(Уланчылыг).

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

МАЙ 8-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.35 — Эртенги гимнастика. 8.50 — «Бир эвес кадык болуксазыңза». (Күш-культуржуларга сүмелер). 8.55 — «Бистиң адаларывыстың ырылары». Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозуңуң ургуларның Улуг хорунуң концерти. 9.25 — «Ургуларга аңчыгаштар дугайы». Ленинградтан дамчыдылга. 9.55 — «Ада-иелер, силерге». 10.25 — «Хөй-ле эки бараанвар дээш». 10.55 — «Спортлотонунуң» 19-ку тиражы. 11.00 — Тиилелге байырлалынга утказтыр. «Тиилекчидер». Фронтучу өңнүктер клуву. 12.45 — Политиктиг хайгааракчы В. П. Бекетовтуң беседазы. 13.15 — «Билдингир-даа болза, бүүренчиг эвес». 14.15 — Бегун делегейде. 14.30 — Ургуларга фильм. «Кызыл хүнчүтеш». 16.00 — Эвилелдер бажыңының Колонналыг залынга Радио хүңүнге холбаштыр конверт. 17.25 — «Октябрь болган тайбың дугайында сес». Документалдыг телефильм. 18.30 — «Хоочуннар, силерге». Музыка программазы. 19.30 — 19.45 — Чапсар. 19.45 —«Хостаашкын». Киноэпопея. 5-ки фильм — «Сөөлгү штурм». 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — РСФСР-нин күрүнениң М. Пятницкий аттыг үлегерлиг орус улус хорунуң концерти. 22.35 — «Правда» солунның шаңналдары дээш чиик атлетиканың Бүгү-эвилел кроссу. 22.50 — 00.05 — РСФСР-нин улустуң артизи О. Табаков А. Твардовскийниң «Василий Тёркин» деп шулуглелиидеп үзүндүлерни номчуур. Ооң соонда — телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

14.20 — «Дайын үезиниң хууда хрониказы». Хөй сериялыг документалдыг телефильм. 15.20 — Волгоградтың телестудиязының программазы: «Мээң хоорайым». Волгоград дугайында очерк. Волгоградтың театрларының болгаш филармонияларының дайынның хоочун киржикчилери-биле кады музыка программазы. «Сылдыстар, бистерни манаңар». Документалдыг фильм. 16.20 — В. Розов. «Мөңгеле дириглер». Шин-фильм. Москваның «Современник» театрының шин-фильми. 18.45 — Делегейде болуушкуннар допчулалы. 19.00 —«Кино аян-чоруктарының клуву». 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Удав кырган-авай». Мультфильм. 20.15 — «Музыка киоскузу» 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — «Дайын соонда кежээкиниң алды шакта». Уран-чечен фильм. 23.05 — 00.35 — Бут бөмбүүнге СССРэ чемпионады. «Нефтчи» — «Спартак». Бакудан дамчыдар.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

ағаар

Республикага бөгүн көжер булуттаар, чамдык черлерге дымырадыр чаъстаар. Соңгубарыын угланыышкынығ хаттың дүргени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы дуне 0—5 градус чылыыр, чамдык черлерге 0—5 градус соор, хүндүс 10—15, чамдык черлерге 0—5 градус чылыыр.

Кызылга көжер булуттаар чагбас. Агаарның температуразы дуне 0—2, хүндүс 11—15 градус чылыыр.

КИНО

МАЙ 8-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Гобини болгаш Хинганны тавартыы» (2 сериялыг) 9.30, 13.00, 16.30, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «№ 28 Сылдыс-чыгаш» 9.30, «Мен —Хортинадыр мен» 10.40, 12.10, 13.40, «Василий болгаш Василиса» 16.10, 18.10 (узатнан), 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «34-ку дүрген поезд» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Кежээки болуушкун» 15.00, 16.50, 18.40, 20.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ КИНОТЕАТР»: «Өлүм кашпалыңга ужуражылга» 14.00, 16.00, 18.00 шактарда.

Амыдыралдың совет хевири

ААС-КЕЖИКТИГ ОН ҮШ

Инна болгаш Михаил Пригожийлерниң өг-бүлезинге он үшкү уругнуң төрүттүнгени Витебск хоорайга чугула болуушкун кылдыр демдеглеттинген. Аас-кежиктиг ол өг-бүлениң эолериниң кайызы-даа 37 харлыг, олар тос ооолдуг. дөрт кыстыг.

«Пригожийлер» деп сестү белорус дылдан очулдурарга — чараштар дээн-дир. Өг-бүлениң эолери болдунуң фамилиязынга төлептиг болуп турар. Оларның школачы уруглары болгаш садикте оолдары, уруглары дыка солун кылдыр ырлажып, өг-бүле концертинге эрестиг киржип турар. Олар спортка база ынактар: уруглары акробатикага, оолдары — хүрешке тергиннер болган. Оларның даайы, иезинин кады төрээн акызы Игорь Каныгин—класстиктиг хүреш талазы-биле делегей чемпиону болгаш Европаның ийи дакпыр чемпиону. Москвага болган Олимпиада оюннарынга эрестиг киржип, мөңгүн медаль-биле шаңнаткан. Игорь даайы чээннеринге чайлыг үезинде үргүлчү кээп, хүрешке оларны өөредип турар.

Хөй кижилиг өг-бүле дугайында доктаамал сагыш салыышкынны хоорайның хөй-нинити организацияларынга илергейлеп турар. Пригожийлерниң өг-бүлези хөй өрээлдерлиг болгаш чаагайжыдыр кылдынган квартирада. «Керамика» каттыжыышкынының профбилел комитеди оларның бажың хөлезизин төлеп турар. Михаил Матвеевич — ол каттыжыышкынның ажылдакчызы. А Инна Владимировнаның ажылдап турары будурулге черинин профбилел комитеди ооң уругларының садиктер, ыслилер хөлезизин төлеп турар.

Хөй кижилиг өг-бүле дугайында доктаамал сагыш салыышкынны хоорайның хөй-нинити организацияларынга илергейлеп турар. Пригожийлерниң өг-бүлези хөй өрээлдерлиг болгаш чаагайжыдыр кылдынган квартирада. «Керамика» каттыжыышкынының профбилел комитеди оларның бажың хөлезизин төлеп турар. Михаил Матвеевич — ол каттыжыышкынның ажылдакчызы. А Инна Владимировнаның ажылдап турары будурулге черинин профбилел комитеди ооң уругларының садиктер, ыслилер хөлезизин төлеп турар.

Хөй кижилиг болгаш аас-кежиктиг аныяк өг-бүлени хоорайда хүндүлеп. Пригожийлерниң ак сеткилдиг күш-ажылын, хөй-нинти амыдыралынга идепкейлиин бедин-биле үнелеп турар.

В. ЛЕВИН,
СЭТА-ның корр.
Витебск.

ЫНАК БОЛГАШ ЫНАКШААНЫ БОЛУРДА...

Бистиң үеживис

— Ырыынай азарганчыг, хенизиг херекселдер-дир, доктор. Аңаа кижиниң холу оны тудуп, ажыглап ыыдаптар деп бүгүдээри безин берге-дир.

— Ол чүү дээриер ол. Мырынай оон-даа хенизиг херекселдер бар. Чижээ, кескен черни даараар удазыннар дижик, оларны микроскоп чокка шынап-ла көрүп ыыдаас сең.

—Эр болган хөрөөжен улустуң күш-ажылының дугайында чаңчыл болган бодалдар биоте мырыңай холуужуп калган чүве болгай. Кедергей нарын кезиишкин тиин хөрөөжен улуг эки даараар эвес чүве бе?

— Харын чүү дээр чүвел? Эки хирург — талант-тыр, а бургап буяны эр, хөрөөжен деп ыңаазас дижир болгай...

Мээң чугаалажып олургам кижии медицина доктору профессор Алевтина Федоровна Бровкина карак аарыларының Гельмгольц аттыг институдунуң офтальмоонкология болгаш радиология салбырын удуртуп турар. Мында кезиишкин хуулгазының чүүлдерни кылып турар эвес. Ыжыктарны кезип каан, кижилерни катап карактадырып, а чамдыкта харын оларның амы-тынын-даа эгидип турар. Ынчалзажок бистиң чугаавыс эртем дугайында эвес — амыдыралчы айтыыртлар дугайында. Ону харын медицинадан эгелей бердивис.

— Амыдыралдың, чурттуң хөгжүлдезиниң бөгүнгү үечадазында хөрөөжен болган эр улустуң күш-ажылының ылгалдыының дугайында айтырыг меңээ элээн хөөреткен чүүл кылдыр сагындырар-дыр —деп, Алевтина Федоровна уламчылады. — Чүге дээрге, ажылга специализация уламна кызыыдап бар чыдар-дыр, а ыңдыг болганда, кижи бодун сайгарарының болдунар арганын тывары чүүден белен ышкажыл. Бот-онзагай чорукту илередиринге үе боду-ла дузалап турар-дыр... А ыңдыг бот-онзагай чорук бар бе, ынчаш? Бир эвес бот-онзагай чорук чок болза, үш катап эр азы үш катап хөрөөжен-даа болур болзунза, ол ажыл-херекке дузалаан шыдаавас.

Ынчаарга карак огунга кезиишкин кылыры үш-дөрт шак үргүлчүлеп келир, ол үе дургузунда хирург деезинден бүдүн чартык чедир килограммны чидирер-дир. Ону бодан көрүүер даан — бистиң ажылывыс эр улустуу азы хөрөөженнин-дир бе?

— Черле ынчаш, хөрөөжен кижиге деңнинр чада дыка аар болур, эр улуска бодаарга, бот-боду капсырлашпас херектерниң: диссертация бижиринииң, уругларын ажаарының, бажың ажылы кылырының ийи аразын ол шилип ап турар дээрзинге чөпшээрежир боор силер.

— Эртем темазын, диссертацияны ханызы-биле ажылдап кыла бээрге, бажың ажылынга үе барык-ла артшайн баар-дыр. Ынчалзажок ол дээрге хөрөөжен кижиниң амыдыралының ыңдыг-ла үр эвес үези ышкажыл. А ооң соонда... соонда соксан каашт, эргий көөр херек. Бир эвес деңнинр чадага улуг күшажыл негеттинер болза, бодап көрзе чогуур: а бурунгаар баскан хөрөө бар бе? Өг-бүле амыдыралының чайгаар бүткен чоруун хажыдын тур эвес мен ыйнаан? Ажы-төлүм түрөй бербес бе?

— Эр кижи бүргүү-ле ыңдыг эвес болбайн аан, ынчалзажок ыңдыглар база тургулаар. Чеховтуң «Сеткилчигеш» деп чечен чугаазының маадырындан хөрөөженнер чамдык түүлдерни үлегерлеп алыр болза, багай эвес боор деп, ооң-биле ходбаштыр бодап ор мен. «Ашаанның бодалы кандыг болдур, ооң бодалы база ыңдыг».

— Ынчалзажок ол дээрге, амгы үениң байдалдарынга чайлаш чок овуушпаашкын эвес чүве бе?

— Ыңдыг-даа болза, чүү деп. Бүгү чүве эки болганда, өг-бүлеге ажыктыг-дыр.

— Силерниң бодап турарыңар-биле алырга, ёзулуг ашаа кандыг болурул?

— Ёзулуг ашаа — ынак болуру. Ынчан ол кандыг-даа болза, чүү-даа кылып турар болза, эң-не-эң-не...

— Ынчалзажок ынакшыл меңге эвес болгай.

— Ынчаарга, бирээде, ынакшылдың эрте бээри кезээде эвес болгай. Бир эвес ол эрте-даа бээр болза, кижиниң аразынга билчиир чорук артып каары кол чүүл ол-дыр. Ыңдыг болганда, ёзулуг ашаа дээрге, кадайынга хамаарышкан чүүлдерни бодупуу кылдыр көөр ыңдыг кижи-дир деп бодаар мен. Ол детки-ринден чажам дивес, чүге дээрге, кадайының ажылының чүгулазын бодупуң дузалаан ышкажыл. Ынчаарга ынакшылыңдан куду эвес деп үнелеп турар-дыр.

— Ыңдыг болганда, «удур ашак» — човаар сеткил чок кижи ышкажыл?

— Бир эвес хөлүн эрттирбес дээр болза, ийет ыңдыг. Ол дээрге куруг ээн чер ышкажыл, ону ажаап-тежээри херек болгай. Оон ашгыда, човаар сеткил чок кижи кадайын ийилээ олургаш-ла чаасканзыраар ужурга таварыштырар. Чамдыктары шыдажып чоруур, чамдыктары чарлы бээр боор-дур.

— Ынчангаш, ооң түңнелинде улам-на чаасканзыргай апаар ышкажыл?

— Ону көөр апаар. Ам ураң чүүлде пептерепгей апарган херөөжен кижиниң чаасканзыраашкынының айтырыы хөй нуруузында хөөреткен айтырыг-дыр деп бодаар мен. Бүгү чүве кижиден хамааржыр. Бир эвес ол кижилерге ажык болур болза—ол бодун чаасканы мен деп санап чорза-даа, чаасканзырал чок болур. Сенээ кижилер көөп, сенче телефоннап турар болганда, чаасканзырал кала турар боор... Бодумнуң амыдыралымдан мыңдыг чижекти көүзейн. Ашаам-биле бис мырыңай чай чок улус бис, ол база эмчи, офтальмолог. Ынчаарга кежээлерде телефон чамдыкта дыка үр дагжавайн баргылаар, бис чаа-ла ооң кыңгыраарынга хыйланып турган хиревисте дүвүреп эгелээр бис: чүү болду? Бистер кым-бир кижиге херек чок апарганывыс ол бе?

— Силерниң ашаанар чүгле сураглыг эмчи эвес, харын эртемденнериниң улуг бөлүүниүң удуртукчузу болгай. Силер бодунарның удуртулганарның «шинчизин» ооңуубиле деңнеп болур-дур. Кижилер коллективин херөөженнерниң удуртурунга онзагай бергедээшкиннер бар боор-дур бе?

— Ийет, бар боор-дур. Херөөжен кижиниң амыдыралды, кижилерни көөр үзел-бодалы эр улустуунга бодаарга, арай субъективтиг. Ынчангаш удуртукчуга ыяап-ла албан болур, чүвени боттуу-биле көөр чорукту «херөөжен бүдүштүң» ажа бээрии болдурбас дээш, доктаамал бодамчалыг турар херек.

Наталья КРАМИНА,
интервьюну алган.

Ярославль областын пөстаавы болгаш чиик үлетпуруунуң аныяк ажылчыннарының делегейде эң баштайгы херөөжен-космонавт, Совет Эвилелиниң Маадыры В. В. Николаева-Терешкова аттыг шаңналы дээш социалистиг чарышка ВЛКСМ-ниң XIX съезди-зиниң делегады. Ленинчи комсомол шаңналының лауреады. Гаврилов-Яманың «Социализмниң херели» лён комбинадының аргыкчызы Ольга Соловьёва тиилекчи болган.

Аныяк аргыкчы эрткен беш чылда аргыыр стапоктарның санын көвүдетпишаан. 10 чылдың нормазын күүсеткен.

Ольга бедик мергежилдиң аргаларын Гаврилов-Ямага бооп турар мурнакчы дуржулганың Бүгү-россия школазын дамчыштыр күзелдиибиле эске эш-өөрүнге дамчыдып берип турар. Ольга Соловьёва хөй шакты хөй-нинтиниң ажылынга чарыгдап турар. Ол. ВЛКСМ обкомунун, лён комбинадының партком кежигүнү.

ЧУРУКТА: аргыкчы Ольга Соловьёва (оң талазында) бодунуң эжи мурнакчы пөс-таавычы Татьяна Чабаненко-биле кады олур.

С. МЕТЕЛИЦАНЫҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

Редакциянның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партий-эн амыдырал болгаш совет тургузуг киллистерниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетүүр киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-26-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн баргында 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 907.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелеливиң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00182

ТИИЛЕЛГЕ ХҮНҮ-БИЛЕ, ЭШТЕР!

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 109 (11907) | 1982 чылдың май 9, воскресенье | 1925 чылда хөдеҥилеттингер | Өртээ 3 кеп.

Чурукчу М. ЛУКЬЯНОВТУҢ «Төрээн чурттуң камгалалында» деп плакады.

ӨНДҮР УЛУГ МААДЫРЛЫГ ЧОРУК

Армия генералы В. Ф. ТОЛУБКО, Стратегтиг угланыышкынның ракета шериглериниң кол командылакчызы

1945 чылдың май 9—бистиң Төрээн чуртувустуң маадырлыг чыл демдеглелинде алдын үжүктер-биле кип бижиттинген чырыткылыг болгаш уттундурбас хүн-дүр. Ол хүн Москвага байырлалдыг салюттуң муң-муң бооларының даштаашкыннары болгаш хөй өңүг оттар Европада дайынның доозулганының, фашистиг Германияны ашкан өндүр улуг тиилелгениң дугайын делегейге медээлеп дыпнатканы ол.

Тиилелгениң чырыткылыг байырладын бистиң чуртувустуң ажылчы чоннары, Армияның болгаш Флоттуң дайынчылары СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш калбарган демселдиң, кайгамчыктыг юбилейге — ССРЭ-ниң тургустуганының 60 чылынга белеткелдиң уламындан политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрүүшкүнүң байдалында бо чылын демделеп турар. Ол черле дүрүм ёзугаар чүүл-дүр, эрткен дайынның болуушкыннарын, бистиң улуг тиилелгевисти ленинчи национал политиканың боттанышкынының херечизи, совет социалистиг күрүне эвилелиниң тиилеттирбес бижыының илереп, бистиң хөй национадыг Төрээн чуртувустуң бүгү улустарының дайынчы аку-дулма чоруунуң тиилелгези кылдыр үнелеп турар бис.

Империалистиг реакцияның биске чыгаан дайынга кажан-бир шагда чурттуң көрүн эрткени бүгү дайынпардан эң аар-берге болгаш хөй хан төгүүшкүнүг дайын болган. Гитлержилерниң болгаш олардың чалчаларының шовинизминиң база расизминиң хораны-биле эдерээн, баш буруугаар мобилизастаттынган күштүг армиязының Совет Эвилелиниң девискээринче хаылап кирген үезинде, ылаңгыя дайынның эгезинде кадыгдошкун шылгалданы көрүп эртер ужурга чурт таварышкан.

Бистер, хоочуннар, ол кадыг-берге үени утпаан бис. Дайынның баштайгы айларының халавын көрген кижи бүрүзү Совет Эвилелиниң хөй национадыг чону, оон Армиязы күжүн чыгдынган, фашистериниң халдаашкының доктаадын, оларны чурт иштинден үндүр сывырыптар дээрзинге быжыг бүүрел турган.

Совет улус, оон маадырлы Чепсектиг Күштери коммунистер партизиннүн удуртулгазы-биле бүгү-ле бергелерин ажып эрткен. Чурт чаңгыс аай шериг лагерьже шилчээн турган. Москва чоогунга гитлержи аг-шериглер баштайгы улуг аштырышкынга таварышкан. «Чаңгыс дайынының» фашист планы чогум-на аңаа бууран, германия армияның тиилеттирбес күжүнүн дугайында хоозун чугаа оон-биле читкен.

1982 чылда Сталинград тулчуушкунунуң 40 чыл ооң совет улус демделээр. Волгага ол улуг тиилелге делегейинин нийги дайынынга үндезин эргилдезиниң эгези болган.

Курск чоогунга тулчуушкунга ол эргилде доозулган. Оон соонда стратегтиг инициатива Совет командылалдың талазынче бүрүнү-биле шилчээн. Совет девискээрден дайзынны массалыы-биле үндүр сывырары эгелээн. 1944 чылдың шавар халдаашкыны хемчээлиниң талазы-биле деңзээр чүве чок болган.

Ада-чурттуң маадырлыг чыл демделеливе дайынның доолукчу үе-чадазында дайынчы хөделиишкиннер чырыткыланчак арын болуп кирген. Бистиң Армиявыс бодунуң хостакчы хүлээлгезин күүсетпишаан, хөй-хөй улустарны фашист дарлалдан хостаарынга шиитпирлиг салыышкыны кирген.

Бистиң тиилелгевистиң үндезини болза социализм тургузуушкуну-биле, чурттуң индустриализастааны, кедээ ажыл-агыйны коллективизастааны, культура революциязын боттандырганы-биле салдынган, империализмни-биле болгаш оон эң чүдек-бүзүр сыскындызы — фашизм-биле канчаар-даа ажок улуг дайын үскүлеринишкинниг социалистиг шиитилел болгаш күрүне тургузуу тиилээн, чурттуң бүгү-ле күжүн агрессорну чылча таварынче кыска хуусаа-да мобилизастап, шериг-политиктиг удуртулганын чаңгыс аай болгаш ажыктыын хандырган шиитилелдиң политиктиг организациязының эң эки хевири дээрзин ол херек кырынга бадыткап шыдаан.

Гитлержи Германияны чылча шапкан чорук социалистиг

(Төнчүзү 2-ги арында).

ССРЭ-ниң камгалал министриниң ДУЖААЛЫ

1982 ч. май 9 № 125 Москва хоорай

Эштер солдаттар болгаш матростар, сержантылар болгаш старшиналар!

Эштер прапорщиктер болгаш мичманнар!

Эштер офицерлер, генералдар болгаш адмиралдар!

Эштер Армияның болгаш Флоттуң хоочуннары, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери!

Бөгүн совет улус болгаш оон дайынчылары, социализмниң аку-дулма чурттарының ажылчы чоннары, бурунгаар дешпилгелиг бүгү кижи төрелгетен совет улустуг Ада-чурттуң Улуг дайынынга тиилээнииң 37 чыл ооң байырлап турар.

Тиилелге байырлалын совет кижилериниң, Армияның болгаш Флоттуң дайынчыларының политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик идепкейлиг чоруунуң байдалында демделеп турар. Чурттуң ажылчы чоннары СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, он бирги бешь чылдың планнарың чедиишкиниг күүседир, ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылын төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышты улам калбарткан.

Делегейге эң башгайгы социалистиг күрүнениң бижыын, Улуг Октябрьдан тывылган шиитилел болгаш күрүне тургузуунуң бадыткаттынганын, марксизм-ленинизмниң идеологиязының тиилээнин, социалистиг экономиканың күжүн, совет шиитилелдиң мораль-политиктиг чангыс эвин, ССРЭ-ниң улустарының бүзүлбас найыралын Ада-чурттуң Улуг дайынынга тиилелге бүүредилги-биле көргүскен. Фронтуга болгаш тылга-даа тиилелге дээш эрес-шудургу, кызымаккай ажылдан турган бүгү-ле кижилериң —бодунуң адырлыг дайынчыларының маадырлыг чоруун, ажылчын аңгының, колхозчу тараачыннарның болгаш улусчу интеллигенциязың эрес-шудургу ажыл-ижин Төрээн чурт кажан кезээде утпас.

Гитлержилерге удур эвилел күрүнелериниң улустары болгаш шеригле, улусчу-хосталгалыг күштериниң дайынчылары, удурланыышкынның болгаш фашизмге удур демиседдиг киржикчилери база-ла дайзынны тиилээринге шиитилелдиң хөрээнге үлүг киргеп.

Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң тиилелгезиниң делегейиниң оон соңгааргы бүгү төөгүзүнге хаы салдарын чедирип, революстуг болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкиннериниң кедүрлүрүнге, Европаның болгаш Азияның хөй-хөй чурттарынга улусчу-демократтыг революциялаарга таарымчалыг байдалдарны тургузарынга, делегейге социализмниң күчүлүг системазының тыптырынга идиглиг болган. Дайынның түңнелдери империалистиг агрессорларга, ССРЭ-ге удур чаа дайынзырак аванттюраны кылыр деп бодап турар бүгү кижилерге баш удур күчүлүг сагындырыг боон турар.

Империализмниң, хамыктың мурнуңда АКШ-тың болгаш НАТО-нуң өске-даа чурттарының дайынзырак күштери делегей төөгүзүнүң чорудулгазынга шаптыктап, социализмниң пөптерең, сайзыраарынга шаптыктаарынче, улустарның хосталга дээш шимчээшкинин боой тударынче чүткүвүшаан, өске чурттарның херектеринге холгаарлап, боттарының күзел-бодалдарын оларга албадаарын оралдажып, боо-тенсекти эндере бүдүрерин улам күштелдирип, ядролуг дайынны өөскүдеринің планнарын ажыы-биле чарлап турарлар.

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак тайбың күзээн ленинчи даштыкы политиканы бижыы-биле чорудуп турар. Тайбыңның 80 чылдарга совет программазын, ССР Эвилелиниң профсоюзулериниң XVII съездизинге болгаш Ташкентиге байырлыг хуралга эш Л. И. Брежневтиң кылган чаа тайбың эгелекчи санадларын бурунгаар дешпилгелиг бүгү кижи төрелгетен деткип, чүүдүгүнүп турар.

Совет күрүне делегей байдалының шынгыызы-биле чидигленген байдалында чурттуң камгаланыр аргазын болгаш Чепсектиг Күштерниң дайынчы күүш-шыдалын бижыглаарынче кичээнгейни кошкатпайн турар. Маадырлыг чаңчылдарга шынчы совет дайынчылар Коммунистиг партияны болгаш оон ленинчи Төп Комитедин, эш Л. И. Брежневке баштаткан СЭКП ТК-ниң Политбюрозуй долгандыр сырый каттышпышаан, боттарының дайынчы мергежилин кызымаккай сайзырангайжыдып, дайынчы белеткелин күштелдирип, сагылга-чүрүмнү болгаш организастыг чоруун бижыглап, бистиң Төрээн чуртувустуң ыдыктыг кызыгаарларын серемчилелдиг камгалап турарлар. Олар Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериң, өске-даа шериглери-биле чаңгыс эптиг дайынчы чыскаалга турбушаан, боттарының патриотчу болгаш интернационалчы хүлээлгезиң күүседиринге кажан-даа белен. Армияның болгаш Флоттуң хууда составында, ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң хоочуннарыга, дайынның бүгү киржикчилеринге улуг Тиилелгениң байырлалы-биле баймак чедирип тур мен!

Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң үжен чели чыл ооң демделээри-биле **дужаарым болза:**

Бөгүн, май 9-та, тус черлерниң-биле 22 шак турда бистиң Төрээн чуртувустуң найысылалы маадыр-хоорай Москвага, эвилелдешкен республикаларның найысылалдарынга, маадыр-хоорайлар Ленинградка, Волгоградка, Одессага, Севастопольга, Новороссийскиге, Керчиге, Тулага, маадыр-шивээ Брестиге, а ол ышкаш Калининградка, Львовка, Допда-Ростов, Куйбышевка, Свердловск, Новосибирск, Чита, Хабаровск, Владивосток болгаш Североморск хоорайларга үгер-бооларның үжен даштаашкыны-биле артиллерия салюдун кылыр.

Бистиң Төрээн чуртувустуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш тулчуушкыннарга өлген маадырларга мөңге алдар!

Маадырлыг совет улус болгаш оон ереодилим Чепсектиг Күштери делгерезин!

Бистиң бүгү-ле тиилелгелеривистиң сорук киприкчизи болгаш организакчызы — Совет Эвилелиниң Коммунистиг партизиниң делгерезин!

ССРЭ-ниң камгалал министри
Совет Эвилелиниң Маршалы Д. УСТИНОВ.

ТУАПСЕНИҢ ТУГУНДА ОРДЕН

ТУАПСЕ. (Краснодар край), (СЭТА). Ол хоорайның ажылчы чоннарының Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында эрес-маадырлыг болгаш быжыг туруштуг чоруу дээш база ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунуңга чедип алган чеднишкиннери дээш Туапсе хоорайны Ада-чурттуң дайыны орденниң I чергезибиле шаннаан. Партияның хоорай комитединиң болгаш улус депутаттарының хоорсоведининиң, партия совет болгаш хөй-ниити организациязының, күш-ажылчы коллективтериниң төлээлекчилери-биле каттышкан ол бедик шаналды Туапсеге тыпсырыгга холбаштырган байырлыг хүралы аңаа болган. Хоорайже чаза таварын киргеринде оралдашкан дайзын ынаар эртип шыдаваан!

Оон ыңай ол дайын соондагы үениң дугайын чугаалаш, Коммунистиг партияның болгаш Совет чазагтың сагыш салыышкынының, Туапсениң ажылчы чоннарының кызымаккай ажыл-ижинин ачызында Туапсени кыска үениң иштинде катап тургускының болгаш оон улам-на калбарып, хөгжээнин демделээн. Далайжыларның болгаш судно септекчилериниң, нефтичилериниң болгаш машина тудукчуларының, демир-орукчуларның болгаш тудугжуларының, аъш-чем бүдүргүкчүлериниң хоорайы олчөөнүн эң чугула индустриалдыг төптериниң бирээзин апарганы.

А. П. Кириленко түңнелинде Туапсениң ажылчы чоннарынга СЭКП-ниң XXVI съездизинии шиитпирлерин боттандырарыңга чаа-чаа чедиишкиннерлиг болурун күзээш, оларга үгеген байырлал — Тиилелгехүнүң таварыштыр байыр чедирген.

Оон соонда ол ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Туапсени Ада-чурттуң дайыны орденниң I чергезибиле шаннадар дугайында Чарлыын помчаан, чыылганнар диңмиттиг адыш часкан турда, ол хавыяны хоорайның тугунга кадап берген.

СЭКП-ниң Туапсе хооркомунуң бирги секретары К. В. Самушкова, СЭКП-ниң Краснодар крайкомунуң бирги секретары С. Ф. Медунов, бүдүргелге мурнакчылары, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочунларының дыка хөөрү-хоорайга бедик шаналдарын дээш чүректиң ханызындан өөрүшкүнүн илереткеннер. Совет улустуң фашизмге удур дайынга чаалап алган тайбың амыдыралы, төөгүлүг чедиишкиннери болгаш социализмниң артык күштүг чоруу, бистиң партиявыстың, амгы үениң шылгарангай политиктиг болгаш күрүне ажылдакчызы эш Л. И. Брежневке баштаткан СЭКП Төп Комитединиң, ТК-ниң Политбюрозуның ленинчи политиказы — карачангыс шыныг төөгүлүг орук — коммунизмниң болгаш тайбының оруу-биле моон-даа соңгаар тура дүшпейн чоруурунуң үндезини боон турарын олар онзалап демделээннер.

ЧАСКЫ, ЧАЙГЫ ЧААГАЙЖЫДЫЛГА

ССР Эвилелиниң 60 чылынга белеткенин турар бо чылда Тываның чурттакчылыг черлериниң часкы болгаш чайгы чаагайжыдылгазы чаңчыл болганын ёзугаар ленинчи коммунистиг субботникке белеткелдерден болгаш ону эрттиргенинден эгелээн. Коммунистиг субботникке киришкен 146528 кижиниң хөй кезии хоорайларның, суурларның, бригадалар, фермалар төптериниң чаагайжыдылгазынга ажылдаан. Оон түңнелинде чурттакчылыг черлерде он-он муң ыяштар, дыка хөй чадан үңүштер тарып олуртунган, олардың девискээрниде кышкы бок-күзүрүмден арыглаттынган.

Юбилейлиг чылда хоорай, суур бүрүзү улам чаагайжыттынган, погаанчыттынган болгаш аян-шинчи кирген туразы дээш ажыл-херектер чурттакчылыг черлер санында бо хүннерде хайныышкынныг чорун турар болгаш олар үргүлчүлээр. Бо чүгула ажылды улам шапкынчыдары-биле база аңаа коллективтерни болгаш чурттакчы чонну калбаа-биле киприштирер дээш хоорай, суур болгаш кодээ Советтерниң күүсекомнары ССРЭ-ниң 60 чылынга туракаатканы чаагайжыдылга айларын чарлаан. Ол хемчеглер багай эвээ үре-түңнелдерлиг болуп турар.

Кызыл хоорайның кол кудумчулары бо арадында безин дыка аян кирген. Ленин кудумчузунуң эрги кадан үңүштерин солаан, делгем газонларны кылган. Кочетов кудумчузун эде кылыры төңчүзүнче чоокшулап келген. Хемэриин чаагайжыдап ажылдан калбарган. Албан черлериниң болгаш чурттакчылыг базыңналарын аян кирер шын, будун турар. Паркта безин муң ажыг мяш олуртунган. Чаагайжыдылга талазы-биле хөй ажылдар Алдан-Маадыр, Шекпээр, Бай-Тал, Бүрен, Бай-Хаак, Эрзин, О. Шынаа, Арыг-Узуу кодээ, Туран хоорай, Хову-Аксы, Каа-Хем суур Советтериниң девискээрлеринде кылдынган.

Ынчалзажок чурттакчылыг черлериң эрткен чылдагыдаа, бо чылдың часкы үезинде-даа чаагайжыдылга ажылдары бүгү черлерде бир дески эки болган деп чугаалаарының барымдаазы амдыызында чок болуп турар. Чамдык Советтериниң күүсекомпаны чаагайжыдылга айларын чыл бүрүде чазын, күзүн чарлап турза-даа, оларның алыс эки түңнелдиг болуруп чедип албайн турар. Олар ийи, үш маселыг воскресниктер-биле кызыгаарланган, оон соонда оожургап чоруй баар. Чарлаттынган айларның чоруп турарын Советтериниң күүсекомнары, докгаамал комиссиялары, чурттакчылыг-коммунал ажыл-агый эргелелдери, будурүлгелери кошкак контрольдап, түңнелдерин өй-шаанда үндүрбейн, мурнакчы коллективтерни илереткейн, хожудан турарларга хамаарыштыр дээштиг хемчеглер албайн турар.

Харын бо чылдагаанпардан Чадаана хоорайның, Самагалдай суурнуң, Мөген-Бүрен, Суг-Бажы, Чаа-Хөл, Барлык, Өөк, Берт-Даг, Ий, Черби, Балгазын болгаш өске-даа чамдык кодээ Советтериниң төптеринин, девискээрниде чурттакчылыг черлериниң чаагайжыдылгазы чыл-чылда өөндеревейн артып, улаа-дараа шүүмүүлелге таваржын турар. Республикада улуг хооларының бирээзин, таарымчалыг черде турар Чадаана хоорай тарымал үнүш-биле эки-даа болза, оон кудумчулары, херимнери корум-чурум чок, хоорай ишти болгаш оон чоок кавызы бокгуг, хирлиг. Эң хоочун суурларның бирээзи — Самагалдайның байдалы база шак-ла ындыг. Кызыл хоорайның кыдыларында чамдык кудумчуларны, ылаңгыя чаагайжыттынмаан болгаш хамаатыланнын хуузунда чурттакчы бажыннары турар кудумчулары, переулоктары бок-күзүрүмден амга чедир арыглаттынмаан.

Амдан эгелээш, чурттакчылыг черлерге сиген, чечек тарылгазы, тарымал үнүштериниң суггарылгазы болгаш объект бүрүзүнүң чайгы ажаалда-тежээли эгелээн. Мурнуку чылларның практиказындан алырга, чазын кыдынган чаагайжыдылга ажылдарының дыка хөйү чайгы үеле үрелиө каар болуп турар. Чижек кылдыр алырга, Хандагайты, Саглы, Мөген-Бүрен, Чыраа-Бажы дээш өске-даа суурларга тарын олурткан ыяштар суггат чогундан кадып каап туразы. Штакетниктер, ногаан үнүштер мал, машина-техника баскандан, орук, ковүрүглер узгаткан суглар алгаһындан үрелип турар. Оз чүүлдерни удур кылырын организаставайн турар. Ынчангаш бо талазынче чер-чер Советтериниң күүсекомнары кичээнгей салыры чугула.

Чаагайжыдылганы хоорайларга-даа, кодээ черлерге-даа чедиишкиниг чорударының аргалары болган акша-хөрөнгилери аңгы үеде мурнундаагы чылдардан ыракта экижээн. Бүдүрүлгелер, совхозтар райларның бирээзин, таарымчалыг черде турар Чадаана хоорай тарымал үнүш-биле эки-даа болза, оон кудумчулары, херимнери корум-чурум чок, хоорай ишти болгаш оон чоок кавызы бокгуг, хирлиг. Эң хоочун суурларның бирээзи — Самагалдайның байдалы база шак-ла ындыг. Кызыл хоорайның кыдыларында чамдык кудумчуларны, ылаңгыя чаагайжыттынмаан болгаш хамаатыланнын хуузунда чурттакчы бажыннары турар кудумчулары, переулоктары бок-күзүрүмден амга чедир арыглаттынмаан.

Амдан эгелээш, чурттакчылыг черлерге сиген, чечек тарылгазы, тарымал үнүштериниң суггарылгазы болгаш объект бүрүзүнүң чайгы ажаалда-тежээли эгелээн. Мурнуку чылларның практиказындан алырга, чазын кыдынган чаагайжыдылга ажылдарының дыка хөйү чайгы үеле үрелиө каар болуп турар. Чижек кылдыр алырга, Хандагайты, Саглы, Мөген-Бүрен, Чыраа-Бажы дээш өске-даа суурларга тарын олурткан ыяштар суггат чогундан кадып каап туразы. Штакетниктер, ногаан үнүштер мал, машина-техника баскандан, орук, ковүрүглер узгаткан суглар алгаһындан үрелип турар. Оз чүүлдерни удур кылырын организаставайн турар. Ынчангаш бо талазынче чер-чер Советтериниң күүсекомнары кичээнгей салыры чугула.

Чаагайжыдылганы хоорайларга-даа, кодээ черлерге-даа чедиишкиниг чорударының аргалары болган акша-хөрөнгилери аңгы үеде мурнундаагы чылдардан ыракта экижээн. Бүдүрүлгелер, совхозтар болгаш өске-даа организациялар аңаа акша-хөрөнгилерин, материалдарны, транеспортту түскайлап көрүп, социал-экономиктиг хөгжүлде планнарынга, социалистиг хүлээлгелеринге киирип турар апарган. Оон аңгыда район бүрүзүнде чурттакчы-коммунал ажыл-агыйның бүдүрүлге эргелелдери тургустунгулаан, олар чаагайжыдылга айтырыгын база харыылаар болган ол соруулгага көрдүнген акша-хөрөнгилиг, план-даалгалыг.

Улуг депутаттарының районнар, хоорайлар, суурлар болгаш кодээ Советтериниң күүсекомнары үстүнде айыттынган арга-курлавырларны долу ажыглаарын хандырып, дүүштүрүп база контрольдап, чурттакчы чонну, күш-ажылчы коллективтерни чаагайжыдылга ажылынга калбаа-биле киприштирип тургаш, часкы, чайгы үеде хөй түүлдерни кылган турарын, мурнунда болгаш ам кылдынган түүлдерниң бүрүн бүдүн турарын чедип алыр хүлээлгелиг. Маңаа доктаамал комиссиялар-ның, депутаттарның, квартал, кудумчу комитеттериниң, агитквартираларның болгаш бот-башкарылгалыг хөй-ниити организацияларының идепкейлиг киржилгезин чедип алыр херек.

Алдарлыг юбилей — ССРЭ-ниң 60 чыл ооң кижи бүрүзү каае-шинчи оран-бажыңныг, чаагайжыттынган, арыг-селиг, аян-шинчилиг хоорай, суурлар, кудумчулардың үскүүрүн күзээрп чугаажок. Бо бүгү бистиң боттарывыстан улуубиле хамаарыжырын угаап билгеп, чурттакчы бүрүзү часкы-чайгы чаагайжыдылгага идепкейлиг киржири чигзинниг чок.

Соцүлдаларга уткуштуг

БЕДИК БҮЗҮРЕЛ

Улус депутаттарының чер-чер Советтериниң депутаттарның кандидаттарын дешпидер хураддар бистиң республиканың күш-ажылчы коллективтеринде, партия, комсомол, кооперация болгаш өске-даа хөй-ниити организацияларында үргүлчүлевишаан.

Бай-Хаак

«Тыва кодээ тудуг» трестиң Бай-Хаакта № 585 кежүп чоруур механолонналының коллективиниң ниити хураңы шында шеверлекчи Любовь Михайловна Папинаны Таңды район Соведининиң депутадынга кандидат кылдыр дешпидер дугайында саналды чаңгыс эп-сеткилдиг хүлээп алган. Л. М. Папина бедик мергежилдиг тудугжу. Ол он бирги бешь чылдың бирги кварталында базә бедик көргүзүглерлиг ажыглаан.

Тока аттыг совхозтуң төп сүт-бараан фермазының коллективи мурнакчы саанчы Валентина Түлүшовна Чалыпты район Совединиң депутадынга кандидат кылдыр бир үн-биле дешпиткен.

Валентина Түлүшовна хүлээлгеп ажылынга кызымак, ынчангаш элбек сүт дээш саанчыларның чарыжынга идепкейлиг киржип келген. Хөй-ниити ажылынга киржилгези эки. Ынчангаш коллектив аңаа улуг бүзүрелди көргүскен.

Тандыда кодээ ажыл-агый дуржулга станциязының машина-трактор мастерскаязының болгаш автопарыгының коллективиниң ниити хураңыдан район Совединиң депутадынга кандидат кылдыр мурнакчы чолаачы Владимир Викторович Долинскийни дешпиткен.

Тээли

Бай-Тайгада «Тээли» совхозтуң Ээр-Хавак сүт-бараан фермазының коллективинге район Совединге депутаттың кандидадын дешпидериниң хуралы болуп эрткен.

Ферманың мурнакчы саанчызы Р. Х. Билчейни район Совединиң депутадының кандидадынга саанчылар, шнек кадарчылары, бызаа ажаакчылары бир үн-биле дешпиткен.

СЭКП обкомунуң кежигүнү Роза Хертековна Билчей районнуң мурнакчы саанчызы, чылдың-на багай эвес көргүзүглерни чедип ап келген. Ынчангаш оон чедиишкиннерин чазак бедин-биле үнелээш, Күнажылчы Алдар орденниң III чергези-биле шаннаан. Ферманда партия эге организациязын он бир чыл улаштыр ол баштап келген. Сүт саалдазын көвүдедир, малдың баш санын өстүрер херектиг мүрүкүу одуруунда коммунистер чоруп орар. Коллектив бо чылдың эрткен дөрт айында күрүнеге сүт саларының планын ажыр күүсеткен.

ЧҮСТЕН 106-НЫ

Эрендей Дуктел-оол шиитиниң малын 18 чылдарда кадарын келген. Бо үениң иштинде ол төрээн совхозунга эвээш эвес малды өстүрүп берген. Эки көргүзүглери, ажыл-ижинге кызымак чоруу дээш ол хүндүлел бижиктер, дипломнар болгаш социалистиг чарыш тиилекчизиниң хөрек демдээ-биле шаңнаткылаан.

Малчын он бирги бешь чылдың бирги чылында 600 баш хоюндан чүс башка опааштыр 105 хураганнарны камгалап алган. 3 кг дүк кыргып алыр планын 4,1 кг кылдыр күүсеткен.

Бо чылын ол чүс башка опааштыр 106 хураганны алган. Хойдан-на 3 кг дүк кыргыыр планын 3,5 кг кылдыр күүседир бедиткен, социалистиг хүлээлгени алган.

«Тиилелге» совхозтуң Кежээлиг-Ховуда малчының Эрендей Дуктел-оол ССРЭ-ниң тургустуганының бээр 60 чыл ооң төлептиг уткуур дээш бодунуң ор-бүзелиниң ниити Кара-кыс-биле бо хүнперде эки көргүзүглерни чедип алганнар. Өг-бүле ол чедиишкинни чавызаптас дээрзинге бүзүрел болур.

Э. ТЕЖИТ.

Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

ӨНДҮР УЛУГ МААДЫРЛЫГ ЧОРУК

(Төнчүүү. Эгээн 1-ги арыда).

экономиканың буржуаз экономикадан артык күштүүн көргүскен. Берге байдалдарда совет экономиканы дайын байдалычче эде тургускан.

Дайынга Совет Чепсектиг Күштер тиилээн. Төрээн чуртунга, чонунга. Коммунистиг партияга кызыгаар чок бердингенин олар көргускеннер. Социалистиг күрүнениң шериг организациязының, чаа хевириниң армиязының артык күштүү бүгү талазы-биле көзүлген.

Дайынга тиилелге социалистиг идеологияның фашизмниң кижи төөр хөөн чок идеологиязындан артык күштүүн көргүскен. Социализмниң болгаш коммунизмниң улуг херээжиң шынчыынга ханы бүзүрел, социалистиг Ада-чуртка ынакшыл болгаш дайынны көөр хөөн чок чорук Төрээн чуртуң камгалакчыларының күжүн кап дакпыр улгаттырган.

Дайын болза ССРЭ-ниң тендиш дивес бижыының, бистиң чуртувустуң улустарының бузулбас найыралының кадыг-берге шылгалдазы болган. «Ада-чурттуң Улуг дайынының кадыг-дошкун чылдарында аky-дүкмалышкы чоннар Төрээн чуртуң камгалалыңга чаңгыс кижи дег туруп алган. эрес-маадырлыг чорукту массалыы-биле кылып, тиилелгеге чайгылыш чогу-биле бүзүрел, фашист эжелекчилерни чылча шаап, делегейниң улустарын дарлалдан болгаш узуткаашкыдан хостаан»— деп, «Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 60 чыл ооюун дугайында» СЭКП ТК-ниң доктаалында демдеглээн.

Бистиң тиилелгевистиң, Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң күүзүүнүң кол үндезини дээш болза совет чанчалелдиң удуртукчу болгаш башкарыкчы күжү болур Коммунистиг партияның мерген удуртулгазы болган. Канчаар-даа аажок берге байдалдарда чуртуң бүгү амыдыралын шериг байдалынче эде тургузуп, фашист эжелекчилерге удур ыдыктыг демиселче совет улусту ол мобилизастап шыдаан. Партия бодунуң күштерин фронтуже чоруткан. Ооң Теп Комитединиң шийтпири-биле шеригге удуртур ажылче ТК кежигүннерин, обкомнар секретарьларын, өске-даа сураглыг партия удуртукчуларын чоруткулаан. Оларның аразында эш Л. И. Брежнев база турган. Дайынның баштайгы хүнинеринден эгелээш, гитлержи Германияны бүрүү-биле ажыл тиилегиже чедир ол армияга тургап.

Фронтуларга болгаш фашист хоругдалга 20 ажыг миллион совет кижилер өлген дээрзин утпаан бис. Гитлержилер 1710 совет хоорайларны болгаш ажылчын суурларны үргедээн, 70 ажыг муң суурларны өртедип хүюктаан. Бо бүгү болза бөгүн серемчилелдиг болурупче. бүгү нийти тайбынның болгаш улустарның айыыл чок чорууның херээн чайгылыш чок бижыглаарыпче бисти албадап турар.

Империализм, хамыктың мурнунда америк империализм, төөгүүнүң кичээндиргээринден тоон көрбейн, гегемонисти бодалдардан ойталаваашын сөөлгү үеде делегей болуушкуннары көргүзүп турар. АКШ-тың болгаш НАТО-ның дайынзырак бөлүктери «Совет шериг кыжаныышкыны» дээр меге-хоозун бодал-биле чажыртының алгаш, чавырлыышкынны үзүп, «соок дайынче» катап эглиривче угланыышкынны алганнар.

Ол соруглаларны чедип алыры-биле боо-чепсекти эндере бүдүрер хемчеглерни калбартып тураглар. 1982 санхөө чылында АКШ-тың шериг бюджеди 220 миллиард доллар ажып турар, а 1983 чылда 263 ажыг миллиард долларны бээрин планнап турар. Чоокку беш чылда АКШ-тың шериг чарыгдалдары 1,5 триллион доллар чедер.

Делегейниң дүшкүүрлүг байдалы аажок парыыдай берген үеде Коммунистиг партия болгаш Совет чазак тайбыңы бызыглаар дээш, амгы үениң тайбыңга ынакшылдыг бүгү күштерин каттыштырар дээш демиселче угланган ленинчи даштыкы соруланы идепкейлиг боттандырып турар.

Амгы үеде ракета шеригленинде, Чепсектиг Күштериң өске-даа хевирлеринде «Совет улустуң тайбың күш-ажылын бүзүрелдиг камгалаалы!» дээш кыйгырыглыг социалистиг чарыш калбарган. Ол чарыш ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл ооюнга тураскаатты-нган.

Ленинчи Коммунистиг партияны долгандыр сырый каттышкан, социалистиг дем каттыжылганың аky-дүнма чурттарының армиялары-биле дээдинчи демин каткан бистин алдарлыг Чепсектиг Күштеривис патриотчу болгаш интернационалчы хүлээлгезин моон соңгаар-даа төлептинбиле күүседир. Ада-чуртунуң болгаш социализм делегейниң камгалалыңга серемчилелдиг бараан болур-даа. Ында совет кижилер бүрүүбиле бүзүрээрлер.

Иван Алексеевич Маркин Ленинградтың «Рабочий» фабриказының слесарьлар бригадазының бригадири. Дайының баштайгы айларындач эгелээш, ооң сөөлгү хүннеринге чедир дайынның бүгү оруун эртиккен кижилерниң бирээзи. Ол артиллерист чораан.

1942 чылдың чайынында Волгаже шургуп кирип келген гитлержилер-биле кадыг-берге тулчуушкуннарга ол киржип, эрес-дүрүмин, техниканы билдилиг башкарып билир мергежилдиин көргүскен. Ынчангаш ооң аткан октары шыгаагган черлеринге часпайн дүжүп, хөй санныг дайзыннарны узуткаан. Чээрби ийи хаалыг гвардейжи старшина батарея командалап турган.

Дайын доозулган соонда аныяк солдат төрээн Ленинградынче эвп келген. Ооң гимнастёрказының хөрээнге Алдар орденниң шупту үш чергези, Кызыл Сылдыс орден болгаш өске-даа медальдар

БӨГҮН-ДАА АЖЫЛ-ИШТЕ

чайнап турган. Дайынның берге чылдарында ада-иезиниң улуг болгаш найыралдыг өг-бүлези наңчаар чурттап турзырын ол билбээн. Бүзээлээшкин үезинде авазы, адазы, дүкмалары, чүржулары амы-тынындан чарылган.

Артиллерист чораан И. А. Маркин дайын дооскаш, ленинградтың ажыл-ишчилериниң ажыл-ишчилериниң ажыл-ишчилериниң

ДУРЖУЛГА СӦЛУШКАН

«ССРЭ Конституциязын, а ооң соонда эвилелдешкен база автономнуг республикаларның Конституцияларын хүлээп алгыланы-биле улуг депутаттарының Советтериниң ажылында чаа үе-чада эгелээн... Бисте миллион чыгы депутат коммунистер бар. Олар болза Советтиң сессия бүрүзү, доктаамал комиссияның хурал бүрүзү кижилериниң ёзулуг чөвүлели, эң-не шын шиитпирлериниң коллективтиг дилеп тывыышкыны болзун дээш боттарының ат-алдарын, дуржулгазын ажыглаар ужурлуг» деп, эш Л. И. Брежнев СЭКПниң XXVI съездизинге чугаалаан. Бо харыысалгалыг сорулгаларны күүседиринге Советтериң доктаамал комиссиялары чугула роль ойнаар ужурлуг. Ол дугайын Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң доктаамал комиссияларының даргаларының семинар-чөвүлел хуралынга чоокта чаа чугаалаткан.

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Даргазы Ю. Л. Аранчын «Доктаамал комиссиялар — Советтиң органы» деп илеткелинге Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң доктаамал комиссияларының чорудун турар ажылының дугайын тодаргай чугаазаан. Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң бешки чыыжының бирги сессиязында 13 доктаамал комиссияны тургускан, ында 95 депутат, азы Дээди Советтиң бүтү составының 73 хуузу бактаап турар.

Чаа Конституцияларга дүүшүүр Советтериң доктаамал комиссияларының эргелээлгелерин улам калбартыкылаан хоойлуларны үдээп алган. Мурнуда болза, чижээ, мандат комиссиязы чүгле депутаттарның бүрүн эргелерин хынаары-биле кызыгаарлаттының турган болза, ам үнүп чоруткан депутаттарның орнуна депутаттарны сонгуур сонгулдаларны эрттирер талазы-биле саналдарны Дээди Советтиң Президиумунга ийикпе, Советтиң күүскомунга киирер эргелиг. Депутатты кыйгыртыр азы ооң дээп болбас эргелери-биле холбашкан айтырыглар талазы-биле түннелдерни бээр, депутаттарның эргелээлгелери-биле холбашкан айтырыгларны хөйүбиле көрүп турар апарган.

Доктаамал комиссиялар ам министерстволарның, эргелелериниң, совхозтарның, будүүлгелериниң болгаш бодунуң девискээринде турар өске-даа организацияларның ажыл-чорудулгазын, ол ышкаш сонгукчуларның чагыгларының күүселдезин хынаар, чүрттакчы чоонуң негелде, хомудалдарын өөренип көргеш, ол талазы-биле бодунуң саналонаалдарын чогуур организацияларга киирер апарган.

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң бешки чыыжындан бээр ооң доктаамал комиссияларга 46 катап хуралдаан, айлаа янзы-бүрү 80 айтырыгны чугаалашкан. Оларның аразында Тожу районда бойдус камгалалының байдалының, чүрттакчы чоонуң автомобиль база хем транспорту-биле хандырылгазының, Таңды биле Эрзин районнарда чоонуң социал база эмнелге хандырылгазының дугайын, бүгүнүнүң өөредилгезиниң дугайында Хоойлуну Аянгаты кадаа Советиниң күүскомунуң күүседип турарының дугайын болгаш өске-даа айтырыгларны чугаалашкан.

Сөөлгү үеде Тыва АССРниң Дээди Советиниң Планбюджет (даргазы Ш. Д. Куулар), Кадык камгалал, социал хандырылга болгаш спорт (даргазы В. А. Верещагин), Бойдус камгалалының (даргазы К. Н. Шулуу), Улус өөредилгезиниң, эртем болгаш культура (даргазы Д. Б. Ондар), Транспорт болгаш харылзаа (даргазы М. М. Муизук) талазы-биле доктаамал комиссиялары ажылын улам экижидип, дээштиг хемчеглерни алганын илеткелчи демделээн. Чижээлээргe, Тыва АССР-ниң План-бюджет талазы-биле доктаамал комиссиязының кежигүнүнер республиканың улусчу контроль комитединиң садыг, ниитиниң чеменилгезиниң болгаш амыдырал хандырылга киллизиниң база профэвилелдериниң область чөвүлелиниң чүртталга, амыдырал хандырылга киллизиниң ажылдакчылары-биле кады Өвүр районда чоонуң садыг хандырылгазының план күүселдезин хынап көрген. Анаа чамдык чедиишкиннерибиле чергелештир, районуң садыг ажылында улуг четпестерни илереткен. Ылангыя магазиннер болгаш дарөктар өйлээнда ажыттынмайн түрүлгының, садыг четкилериниң санитарлыг байдалы багайын, малчыннарның садыг хандырылгазы кошкаан илереткен. Ол айтырыгны План-бюджет комиссиязының хуралынга чугаалашкаш, бар четпестерни чайладыр талазы-биле район Советиниң күүскомунга база райпо баштаар черинге сүмелерни киирген. Оны ёзугаар чогуур хемчеглерни алгылаан, ылангыя малчыннарның садыг хандырылгазы элээн экижээн.

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң доктаамал комиссияларының даргаларының хуралынга республиканың Дээди Советиниң Президиумунга база Министрлер Чөвүлелиниң дыкнадып турар. Доктаамал комиссиялар план күүседир талазы-биле чамдык ажылдарны республиканың министерстволары, эргелелдери болгаш ведомстволары кылгылаан.

«Дээди Советтиң доктаамал комиссияларының сүмелериниң база Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң дөртку чыыжының оң ийиги сессиязында база бешки чыыжының бирги сессиязында Дээди Советтиң депутаттарының санал-онаалдарының күүселдезиниң дугайында» Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумуну чүскай доктаалды хүлээп алган. Доктаамал комиссияларның сүмелерин күүседир талазы-биле республиканың чамдык министерстволары, эргеледдерге болгаш ведомстволары дээштиг чамдык хемчеглерни ап келген. Чижээ, Туран—Шивилиг аразында автобустүн чаа маршрудун ажыткан, Эрзин биле Тээли суурларда автостанцияларны ажыглалда кииргилээн. Тожу районда ЯК-40, Л-410 самолеттарны хүлээп алыр шөлдү дужаагаш, Кызыл хоорайның аэропортунда «Пилот» кафени ажыткан.

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң доктаамал комиссиялары боттарының шиитпирлериниң күүселдезин тодаргай хынап, ооң түннелин хуралдарыны чугаалажып, республиканың Дээди Советиниң Президиумунга база Министрлер Чөвүлелиниң дыкнадып турар. Доктаамал комиссиялар план ёзугаар ажылдап турар. Чүгле апрель айда безин Дээди Советтиң 6 доктаамал комиссиязы улус ажыл-агыйының янзы-бүрү айтырыгларын чугаалажып, чогуур шиитпирлерни хүлээп алгылаан. Транспорт болгаш харылзаа талазы-биле доктаамал комиссия пассажирлер аргыштырылгазының планын Тыва автобудүрүлге канчаар күүседип турарының дугайын хынап көрген. Хуралынга чугаалашкан Пассажирлер хандырылгазының культуразын бедидер, чамдык районнарда аэропорттарның базазын улам экижидер талазы-биле саналдарны комиссия чогуур райкүскомнарга кииргилээн.

Моон-биле кады доктаамал комиссияларның ажылында ам-даа четпестер барын илеткелчи Ю. Л. Аранчын тодаргай чижектер-биле айтып чугаалаан. Ылаңгыя Кедээ ажыл-агый, Ашыктар хөрээниц, Чүртталга-коммунал ажыл-агый талазы-биле доктаамал комиссияларның хуралдары белеткел чок, эрең-эргей эрткенин илеткелчи шүгумүлээп. Ол ышкаш чер-чер Советтериниң чамдык күүскомнары, чамдык министерстволар, эргелелдер, ведомстволар Дээди Советтиң доктаамал комиссияларының сүмелерин кичээнгейге шоолуг албайн белгинин семинар-чөвүлел хуралга демделээн. Республиканың экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын база Күрүне бюджединиң күүседиринге Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң доктаамал комиссияларының ролюн, оларның сорулгаларын семинарга тодаргай чугаалашкан.

Дээди Советтиң Бойдус камгалалының база Кадык камгалалының, социал хандырылгага болгаш спорт талазы-биле доктаамал комиссияларының даргаларының К. Н. Шулуу, В. А. Верещагин олар комиссиялардың ажыл дужулгазын семинар-чөвүлел хуралдын киржикчилеринге таныштырган.

Бойдус камгалалының талазы-биле доктаамал комиссия Тожу районда бойдус камгалалының дугайында райкүскомның даргазының база республиканың арга-маяң курдавырларының ажыглалының дугайында одалга үлетшүр министри Б. С. Нечаев, ыяш ажыл-агый министри эш М. А. Гаков, «Тыва кедээ тудуг» трестиң эргелекчизи Г. М. Шубник оларның дыңнадыгларын чугаалашкаш, чогуур шиитпирлерни хүлээп алган. План ёзугаар чугаалажыр айтырыгларның дугайын чогуур райкүскомларже, министерстволарже, эргелелдерже баш удур дыңнадып турар. Оон ацгыла доктаамал комиссияның кежигүннеринге даалгаларны берип, ажыл планын чорудуп турар.

Доктаамал комиссияның даргазы чамдык министерстволарга, эргелелдерге, ведомстволарга барып, бойдус камгалалының талазы-биле чугула төп ол бажын болур. Анаа удуг делгелге залдары, совет ураң-чечен, политиктиг болгаш эртем-техниктиг литератураның библиотеказы, орус дылга өөредиринiң методиктиг кабинеди, музыка салоннары болгаш кинозалдар турар.

Ол кайгамчыктыг болуушкунга тураскаатказын митингиге ГСЧП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Герман-совет чайырал ниитилелиниң президентиви Э. Моккенбергер, чамдык министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчулары, хөй-ниитиниң төлээлекчилери чораан.

Хунтаның мегелээшкини

ГААГА. Сальвадорга өлүрткеп голланд дөрт журналисти партизаннар өлүрген дээр бадыткаашкын кылып, Сальвадорның Национал хосталганың Сандиножу фронтузунун органы «Баррикада» солуунун бижээни болза: «Ийи улустарның чоок чорууп географиялыг ыракшыл-биле хемчээп болбас». Никарагуаның делегациязын Совет Эвилелинге эң-не найыралдыы-биле хүлээп алган деп, ол солун бижээн. Бистиң революциявыс-биле эң-сеткил каттыштырылгазын совет удуртукчу база катап бадыткаан болгаш таңбыны бижиглаарынче угланган Никарагуаның күжениишкиннерин деткээн деп, солуи демделээн.

Совет-никарагуа чугаалажыышкыннар чүректин ханызындан найыралдыг байдалга болуп эртken деп, Манагуаның «Нуэво диарио» солуну бижээн. Ол чугаалажыышкыннар кады ажылдажылганың үндезиннерни эгелээн болгаш бистиң экономикавысты хамаарышкыг хөгжүлдениң оруунче кииреннге дузалаар деп, солун демделээн.

Тайбынны бижиглаарынче угланган Никарагуаның делегей байдалын экижидиринче, ядролуг дайынның кыжаныышкынын узуткаарынче ССРЭ-ниң бүрүн чүткүлдүү Л. И. Брежневтиң Москвага чугаазында база катап бадыткаан деп. Төп Американың болгаш Тарыб бассейнниң антиимпериалистиг тробуналының күүсекчи секретары **Фредди Бальс** чугаалаан. Американың Каттышкан Штаттары Британияның колониалдыг политиказын деткип, Аргентинага улур Англияның агрессиязынга херек кырында киржип турда, Совет Эвилели Латыя Американың улустары-биле эң-сеткил каттыштырылгазын база катап илергейлээн.

Л. И. Брежневтиң чугаазы таңбының салым-чолуун дугайында ёзулуг сагыш салышкыя-биле сиңиижкен деп, Перунүн сенатору **Анхель Кастро** демделээн. Бүгү делегейге Совет Эвилелиниң политиказы — таңбының болгаш улустар аразында найыралдыг дениинги политиказы болуп турарын совет удуртукчу тодаргай бадыткаан.

Дайын кыысырын ораалашкан күштер кыжаныышкынны, коргудуушкуну, бүзээлээшкинни кылып турарының түңнээнде бомбүрзектиң барын келээнде делегей байдалының чидиглеңгенин Л. И. Брежнев тодаргай айыткан-дыр деп. Франциянын **«Паризьен либере»** солуну бижээн. Империалистиг бөлүктерниң, хамыктыг мурунда АКШ-тың болгаш Англияның амгы чагырыкчыларының агрессия хөделиишкиннериниң түңнелинде делегей байдалының улам чидиглеңгенин совет удуртукчу демделээн.

Никарагуаның күрүне делегациязының ССРЭ-ге даянчоруу делегейниң хөй-ниитизинин болгаш парлалгазының кичээнгейинин төвүнде туруп турар. Ийи чурттарның улустарының аразында харылзааларның быжыкканың парлалганың, радионун болгаш телевизеңеңниң материалларында изни-биле чүүлдүгүнүп, совет-никарагуа найыралды база кады ажылдажылганы улам-на чедиишкинниг хөгжүдеринге Москва чугаалажыышкынынарының чугула ужур-дузазын онзалап айтып турар.

ТАЙБЫҢНЫҢ УГЛАНЫЫШКЫНЫ-БИЛЕ

Болбурзектиң судалы

СЭТА-ның корреспонденттилери дыкнадып тур

Совет-никарагуа чугаалажыышкыннарны, эштер Л. И. Брежнев болгаш Д. Ортега оларның Кремльге чугааларын делегейде белзи-биле үнелеп турар. Совет Эвилели империализмниң чимзенишкиннеринге шиитпиргиг ойтур шавышкынны бербишаан, делегей байдалын экижидиринче, быжыг тайбыны болгаш күрүнелер аразынга чогумчалыг кады ажылдажылганы хандырарынче угланган политиканы чайгылыш чокка чорудуп турар деп, солуннар онзалап демделээн.

Никарагуаның Күрүне делегациязының ССРЭ-ге даянчоруу делегейниң хөй-ниитизинин болгаш парлалгазының кичээнгейинин төвүнде туруп турар. Ийи чурттарның улустарының аразынга харылзааларның быжыкканың парлалганың, радионун болгаш телевизеңеңниң материалларында изни-биле чүүлдүгүнүп, совет-никарагуа найыралды база кады ажылдажылганы улам-на чедиишкинниг хөгжүдеринге Москва чугаалажыышкынынарының чугула ужур-дузазын онзалап айтып турар.

НАЙЫРАЛДЫГ УЖУРАЖЫЫШКЫН

САН-ФРАНЦИСКО. (СЭТА-ның корр). «Тайбын», «Найырал» деп сестерин Совет Эвилелиниң төлээлекчилери-биле—даштыкы чурттар-биле найыралдын болгаш культурлуг харылзааларның совет ниитилелдериниң эвилелиниң делегациязыбиле Сан-Франциско хоорайга болган ужуражыышкынынга киржикчилери кыйгырып турганнар. Америк-совет найыралдың национал чөвүлелиниң чаланың ёзугаар совет делегация ында чеде берген. Тайбыңга ынак америк хөй-ниитиниң төлээлекчилери совет аалчыларга чүректиң ханызындан изни байырны чедирген.

АКШ-тың тайбың чөвүлелиниң удуртулгазының кежигүнү А. Пригофф митингини ажыктаан болгаш совет делегациянын ол хоорайга барганы чугула болуушкун болуп турар деп онзалап демделээн. Бот-боттарының харылзаалары бистиң улустарывыстың боттарын эки билчиринге, оларның аразынга тайбыңны хандырарынга чугула ужур-дузалыг болуп турар деп, ол айыткан. Чер кырынга тайбыңны камгалаары—бистиң ниити сорулгавыс-тыр. Ол сорулганы чедип алыр дээш идегелге болгаш бот-боттарынга ажыктыг кады ажылдажылгага үндезилеттинген ийи таланың харылзааларын тургузар ужурлуг бис.

Совет болгаш америк улустар дайынны күзевейи турарын эки билир бис деп, АКШ-тың тайбың чөвүлелиниң Сонгу Калифорнияда салбырының даргазы И. Туоминен чугаалаан. Фашистиг халаптан камгалаавы дээш бүгү кижи төрелгетен Совет Эвилелиниге үүректиң ханызындан өөрүп четтиргенин илергейлеп турар. Совет Эвилелиниге чангыс эвес удаа барып чораан болгаш совет кижилер-биле чугаалашкан мен. Дайын халавын болдурбас дээш совет кижилер бүгү-ле чүүлдерин кылып турар деп...ол демделээн.

Бүгү делегейге тайбыңны камгалаар талазы-биле могаг-шыдаг ток чаагай ажыл-чорудулгазы дээш Совет чазакка, Л. И. Брежневтиң бодунга үүректиң ханызындан өөрүп четтиргенин АКШ-тың демократтыг хөй-ниитизинин өөмүзээзиниден И. Туомиңен илергейлээн.

Б. ЮЖИН.

МЕДЕГЛЕЛ

ХЕЛЬСИНКИ. «Боттарының айыыл чок турарының магадалалы боо-чепсекти мөөнүзээри эвес, харын чепсегленишкинниң дужүреры болур, дүшүүрлүг чорук эвес, харын дүшкүүрелдиг чорукту чавырылдырары болур дээрзин Европа дилтин улустары билип турар» деп. Тайбының Бүгү-делегей Чөвүлелиниң Хельсинкиде тараткан медеглелинде чугаалаан. Европага ыйыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга дээш хөделиишкиннерини Тайбының Бүгү-делегей Чөвүлелиниң шиитпирин ёзугаар майның 7-де эгелээн неделязынга ол медеглелди тараскаткан.

Европага 37 чылдарның дургузунда дайынчыг мөсилдежишкиннер болбаан, ынчалзажок ядролуг халаптың ыйыылы ам кажаңгызындаадаа артык улуг арганының кым-даа утпас ужурлуг деп, ол документтиде чугаалаан. Ортумак ыракшылдыг ядролуг чаа ракеталарны Барыын Европаның чурттарынга НАТОның сайгара тургузар дээш планнары, Европа ликке ажыглаары-биле нейтроннуг бомбаны, долуу хемчээлге бүдүрер дугайында АКШ-тың шиитпири, химиктиг боо-чепсектерни бүзүрерин АКШ-тың күштелдирип турары — ол-ла бүгү чүүлдер делегей байдалын чидиглендирип, Европада болгаш бүгү делегейде тайбыны кыжаныышкын аданга тургузуп турар.

«Кызыгаарлалдыг» ядролуг дайын дижир чүвени чорудуп болур арганыынын дугайында Каттышкан Штаттарның көдүргеп доктриназын документизе шыкгыы шүүмүүлээп болгаш ыкаы ыяылыг дайынга тиилекчилер туруп шыдаазын демделээн.

Милитаризм күштеринге удур демисеэге бирги эргелиг роль тайбың дээш шимчээшкинге онаажыр, сөөлгү үеде ол шимчээшкини Европада улам массалыг будүүттүг апарган деп, Тайбының Бүгү-делегей Чөвүлели айыткан. Ол шимчээшкин улам өөр болгаш боо-чепсектерни эндере будүрериниң оруунга шыңгыы мооидек, ядролуг дайынны болдурбазының чугула фактору болу бээр.

Европага ыйыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга дээш хөделиишкиннерини боо неделязының хемчеглериге идепкейлиг киржиринче Европа динтин тайбыңга хандыкшылыг бүгү күштерин Тайбының Бүгү-делегей Чөвүлели кыйгырган.

(СЭТА).

ЧЕЧЕКТЕР САЛГАН

ПРАГА. Чехословакияны фашистиг эжелекчилерден хостаанындан бээр 37 чыл ооң таварыштыр Чехословакияны хостаары дээш тулчуушкуннарга амы-тынын берген совет дайынчыларның Праганың Ольшанск хөөрүнде тураскаалынга чечектер салырының ёзулалы болган.

ЧКП ТК-ның Чиңгине секретары, ЧССР-ниң Президентиин Г. Гусак, ЧССР-ниң чазаанның Даргазы Л. Штроугал, партияның болгаш күрүнеңиң өске-даа удуртукчулары, Чехословак улусчу армияның болгаш чүрттүн хөй-ниитизинiң төлээлекчилери, ССРЭ-ниң ЧССР-де эдиин черинiң ажылдакчылары киришкен.

(СЭТА).

БҮГҮ ДИПТЕРДЕН

БУДАПЕШТ. Тайбының Бүгү-венгр Чөвүлелиниң шиитпирин ёзугаар бо чылдың май айы тайбының болгаш найыралдың айы кылдыр чарлаттынган. Фашизмиң ашкан тиилегенiң 37 чыл ооңун будүүзүнде бүгү чуртка чүс-чүс мун венгр ажылчы чоннарның киржилгези-биле тайбың талалакчыларының митингилери, чыскаалдары болгулаар. Венгрияның бүгү-ле хоорайларында болгаш суурларында май айда Ада-чүрттүн улусчу фронтузунун организацияларды, профэвилелдери, комсомол тайбың болгаш айыыл чок чорук дээш, чавырлыышкын болгаш бос-чепсекти дүжүрери дээш демисеелге тураскаатказын ужуражыышкыннарны, лекцияларны болгаш беседаларны организастап эрттирер деп турар.

ЛОНДОН. Төп Америкада болгаш Карыб далайның девискээринде Каттышкан Штаттарның агрессчи политиказын Великобританияның машина тудукчуларын, дагжыларын, металлургтарын, транспортчуларын болгаш ажылчы чоннарын өске-даа кезектерим каттыштырган 17 профэвилелдериниң удуртукчулары шиитпирлин-биле буруу шаап турарын илереткеннер. Делегейниң ол районунуң талазы-биле Вашингтонуң угланыышкынын «бүгү делегейге айыылдыг» болгаш «ден-дески чорукка, тайбыныың болгаш бурунгаар депшилгенiң херээнге кыжаныышкын» бооп турарын оларның мында парлап, нептеретkен медеглелинде онзалап айыткан.

АЛЖИР. Чер ортузунуң далайын тайбынның, айыыл чок чоруктуң болгаш улустар аразынга дең эргелиг кады ажылдажылганың зонаазы болдурар деп кыйгырыт-биле алжир найысылалда Чер ортузунуң далайынын чурттарының депшилгелиг болгаш демократтыг күштериниң 4-кү конференциязы ажыттынган.

Депшилгелиг партияларның, демократтыг хөй-ниити организацияларының, национал-хосталгалыг шимчээшкиннериниң 30 хире делегациязары империалистиг күштериниң боттарының ол районгө шеригелерин мөөнүзээриче чүткүп турар агрессчи үүлгедиишкиннериниң түңнелинде Чер ортузунуң далайында тургустунган айыылдыг байдалды ачылизтеп көргеш, империализмниң халдаашкынынга удурланырының каттыштыкан хемчегелерин ажылдап кылыр дээш Алжирде чыыгааны ол.

БРАЗИЛИА. Латин Американың улустары-биле эң-сеткил каттыштырарының бразил комитеди парагвай диктатураның чүрттүн чоонуга удур үүлгедип турар террорун болгаш истеп-сүрүүшкүнниерин шиитпирлин-биле буруу шаап турар. Бразилияның политиктиг, профэвилелдериниң болгаш хөй-ниитизин-даа 400 ажылдакчыларының ат салганы негелде бижиңде Парагвайның кара-бажыңнарында халиичектеттирип чыдар бүгү политиктиг хоруглаттырганнарны хостаарын, диктатураның араатанзыг аппаратын узуткаарын болгаш демократтыг корум-чурумнарны катап тургузарын шиитпирлин-биле иеген турар.

КАНБЕРРА. КНО-нуң Кол Ассамблеязының боо-чепсекти дүжүрер талазы-биле ийиги тускай сессиязының алызга 400 мун хире австралий жилеп негелде бижикке ат салган, чорутканнар. Олар ядролуг чепсекти болгаш массалыг узуткашкынның боо-чепсектериниң бүгү хевирлерин хоруурун иеген турар.

Негелде бижик адаакка хол үжүүн чыыр талазы-биле кампанияны организастаарынга чүрттүн депшилгелиг организацияларын идепкейлиг киришкен. Австралияның социалистиг партиязының Сиднеңте организациязы эрткен чылын кампанияя чаа-ла эгелеп турда, баштайгы 10 мун хол үжүүн чыгган.

БАМАКО. Республиканың бүгү-ле областарында ол эвилеңин ат-алдарын болгаш саддарын улам быжыглаар талазы-биле кампания «Мали улустун демократтыг эвилели партиязының 1-ги съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга» деп, кыйгырыгның адаа-биле калбарган.

Партияжи ажылдакчылар болгаш актывилер митингилерин болгаш хуралдарны эрттирип, оларга мали улустун демократтыг эвилелиниң февраль айда болган съездизиниң шиитпирлерини чоңга тайылырлап турарлар. Ол съезд Малиге национал демократияның күрүнезин тургузарының болгаш план ёзугаар ажылдаар, ёзулуг хамаарышпас экономиканы тургузарының программазын хүлээп алганы билдингир.

(СЭТА).

Партийжи өөредилге

ШЫЛГАЛДАЛАР ЭГЕЛЭЭН

СЭКП Тыва обкомунуң марксизм-ленинизм университединге өөредилге чылы доостурунга чедир ай хире четпес үе артkан. Ооң дыңнакчылары экзаменнер болгаш зачёттар дужаап турар. Кижи бүрүзү-ле шылгалда дужаар эртемнеринге хаңы, эки билиглиин көргүзер дээш эрткен материалдарын хынамчалыг номчуп, белеткелди шыңгыыраткан.

Бирги куретуң 70 хире дыңнакчызы совет хоойлудүрүмнүң үндезиннеринге зачёттуу чеднишкинниг дужаагаан. Партия тургузуунуң болгаш ажыл-агый удуртукчуларының салбырларының дыңнакчыларындан 50 ажыг кижи «Сайзыраңгай социализм» деп эртемге баштайгы экзаменни дужаагаш, багай эвес билиглиин көргүзүп, дыка хөй кижи чүгле «дөрт», «беш» демдектерге харыылаан. Шылгалдалар үргүлчүлеп турар.

ЧУРУКТА: дыңнакчыларның зачёт дужаап турар үезинде.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

СЕПТЕП, ДЕСКИЛЕЗЕ...

Тес-Хем районнуң девискээринде Калдак-Хамарның арт кырындан Самагалдай, Куранның Бай-Даглан Шуурмак суур чедир автомашина оруу дыка бакырааш. Ында онгуланчыгыл, дески эвес черлер хөй.

Бо оруктуң ажыы улуг. Тываның мурнуу зонаазында бүгү-ле чүрттакчылыг черлербиле аргыжарының чаңгыс-ла оруу ол болуп турар. Ол хирede бо оруктуң септелгезин чорудар ужурлуг орук-тудуг эргелелдери сагыш салбайн турарын киижи кайгаар.

Орук эки-де машина-техниканың эдилелинге эки, үешакка, кыйыр-чаар материалдарга камналгалыг болур дээрзин кым-даа билир. Маңза чижек кылдыр Тес-Хем районузунга таваржып турар когаралдарны киирейн. Респотребсоюзтуң садыг баазазындан келген чүүк машиналарын көрээл. Хрусталь аяк-савалар, шилдер, арага аймаа эндере буступ, ногаа аймаа үрелип калган келгилээр. Чамдык чолаачылар Самагалдайже баразын сөөртүрүнден түвексинер, дадагалзаар апарганнар.

Ындыг үрелиишкиннерден когарал эвээш эвес болуп турар. Эрткен чылдың ийиги чартында 814 рубль өртектиг сава үрелген. Бо чылдың баштайгы үш айында 218 рубльдин баразынары бүзулган.

Мындыг байдалды өөренип көргеш, Тываның автооруктар эргелели үстүнде аданым черлерде орук участоктарын септеп, дескилээр ажылдарны чорудары негеттинип турар.

Д. МИЖИТ.

КРЫМ. Аджимушкайның өлүм билбес гарнизонунуң мадырлыг дайынчыларын алдаржыдып, чалым хаяда тураскаалды оюп-сиилбип кылган. Бедии он беш метр хире ийи хаяда фашистер-биле партизан дайынын чорудуп турган дайынчыларны, ол черниң чурттакчыларын оюп-сиилбээн.

ЧУРУКТА: тураскаал кылган хаяның бирээзи, ында аджимушкайжы дайынчыларның мадырлыг чоруун көргүскен.

К. ДУДЧЕНКОНУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Иван КУЗНЕЦОВ.

РОВНОДА КЫЗЫЛ ТУК

Гвардейжи сержант Бегзи-Хуурактың салбыры ∆ мир-орук чалын дургаар бурунгаардан бар чыткан. Немецтер күштүг отту демир-орук таңнылының бажыңындан ажыдып эгелээн. Ону база узуткаары негеттинин келген. Бегзи-Хуурак кедеп чеде бергеш, пулемётчик Иргит Майын-Тараабиле дайзынының пулемёдун хөме тутсу бергеннер. Оон соонда гвардейжи сержант атакаже салбырын баштап алгаш кирипкен. Ынчан каш удаа балыглаткан Бегзи-Хуурактың күжү суларап бар чыткан. Оон чанынга база катап снарядтар чазыгылаан.

Сержант Бегзи-Хуурак барып ушкан. Оон кулаа уюк апарган, бажының ишти дүүнейнин турган. Ол чүгле госпитальга миннип келген. «Тыва кижи бар бе?» — деп, Бегзи-Хуурак төрээн дылынга айтырган. «Бар, бар» дээ-ле, гв. улуг сержант Ооржак Комбуй болган. Оон соонда Салчак Лавзын-оол, биче сержант Монгуш Сундүй сугларны тып алган. Бодунуң салбырындан кым-даа чок болган, дегерези өлүрткен деп бодаан.

Ол үеде Улуг-Хем кожуунуң Хендерге сумузунда ада-иези дыңнадыг алган: «Силерниң оглунар Доңгак Бегзи-Хуурак биствиң Төрээн чуртувустуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш тулчуушкуннарга мадырлыы-биле өлген...» Кажан эки турачылар фронтудан Тываже ээп келгенде-даа, БегзиХуурак оларның аразында чок болган. Ам канчаар өлүмден кончуг чүве бар эвес, ада-иезиниң, төрел-дөргүлүңүң каратарының чажы кургап, маадырның адын арбан-суму чону-биле сактып, оглунуң сөелгү доюн кылып кааннар.

Гвардейжи Бегзи-Хуурак Сочиле госпитальга экирип алган, база катап чаалажып киргеш. Румынияны, Венгрияны, Чехословакияны немец-фашистерден хосталкаш 1945 чылдың августа өскен-төрээн Хендергезинге хап чанып келген. Өлген кижи диригеп дег байырлал аңаа турган. Базарга-ла көк, эдергеле хек Хендерге хүлүмзүруп чыткан. ТАР начыны чораан мөге Бегзи-Хуурак база катап республикага шүглүп эгелээн.

Ада-чурттуң Улуг дайынының гвардейжизи Доңгак Хелин-оолвич Бегзи-Хуурак тайбың күш-ажылдың база гвардейжизи болган. Ол район Совединин депутадыгга каш катап соңгудуп, партком секретарыгга ажылдап чораан. Доңгак Хелин-оолович пенсиялай берзе-даа, ам-даа малчын болуп ажылдавышаан. Фронтучу шынарын салбаан.

Ровно дээш тулчуушкунга маадырлыг чорукту гв. улуг сержант Монгуш Чот кылган. Немецтерниң удур атаказының үезинде оон кырынче үш фашист шураң келген, ынчан огу-даа төнген, дайзынга бүзөөлеттирген, кара чааскаан арткан турган.

— Рус, дүжүп бер! — деп, немецтер алгырышкан.

Гвардейжи Монгуш Чот серт-даа дивээн. Бир фашисти сөелгү огу-биле боолап каапп, ийизин ланчыызының ужазы-биле соккаш, үшкүзүп кызыл хол-биле боой тудуп каап. Монгуш Чот өөрүнге кан-кадык чедип келген.

Ровнонуң төвүнге тулчуушкуннар чоруп турда, гвардейжи пулемётчик Монгуш Шеттиң маадырлыг чоруу хөйге билдине берген. Ол дайзынның бир талазынче дуюкаадап чеде бергеш, бузук бажын кырындан пулемёду-биле бүлүртүп эгелээн: 24 фашист солдатты бир пулемёт расчёду-биле узуткаап. Монгуш Шет балыгланза-даа, тулчуушкун шөлүн кагбаан

Бүгү чүрттарның пролетарийлери. каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлеликтиң органы

№ 110 (11908) | 1982 чылдың май 11, вторник | 1925 чылда үндезилеттингеш | Өртээ 3 коп.

ССРЭ-60

ТЫВАНЫҢ АЖЫЛ-ИШЧИЛЕРИ, ЧАРЫШ ТУГУН УЛАМ БЕДИК ТУДААЛ

ДӨРТ АЙ ЭРТКЕНДЕ

Он бирги беш чылдың ийиги чылының эрткен дөрт айында республикага ниитизи-биле 34334 центнер эътти күрүнеге саткан азы чартык чыл планы 52 хуу күүсеттинген. А сүттү 70648 центнери дужааган, ол чартык чыл планының 56,5 хуузу. Бо ийи продуктуның кайызын-даа алырга, эрткен чылдың ол үезинде турган деңнелден кудулаан. Чижээ, эът 7805 центнер азы 18,5 хуу, сүт—7425 центнер ийикпе, азы 9,5 хуу эвээш саттынган.

Күрүнеге эът дужаарының чартык чыл планын чаңгыс-ла район — Тожу эрткен дөрт ай дургузунда 120,5 күүседип, чаржыш турары Бии-Хем болгаш Кызыл районнарны мурнап турар. Тожуның ажыл-агыйлары күрүнеге эът садарын эрткен чылдын ол үезинден 1,7 хуу көвүдедип, деңнилгени чедип алган. Ол ышкаш Каа-Хемниң ажыл-агыйлары эът дужаарының чартык чыл планын 82,7, Бии-Хемнин—78,5, Кызылдыы—62,3, Барыын-Хемчиктиң — 61,3 хуу күүседип, өске районнарның мурнунда чоруп турар. Эът садарын эрткен чылдың бо үезинде чедип алдынган турган деңнелден Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Бии-Хем көвүдеткеш, бурунгаар базымны кылган. Ындыг-даа болза чамдык районнар ол деңнелдиң чартыынга безин четпээни харааданчыг: чижээ, Тес-Хем, Таңды, Өвүр ындыг.

Эът дужаарынга Тес-Хем районнуң ажыл-агыйлары хамыктың кудуруунда чоруп, чартык чыл планын деңгүп-ле 15,4 хуу чедирген. Ол ышкаш Өвүр, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем болгаш Таңды районнар эът дужаарынга база-ла улуг хожудаашкынны болдуруп, бо талазы-биле республиканың нинити көргүзүүн кудуладып турар.

Чурттакчы чондан күрүнеге эът садарын организастап турар район амдыызында чаңгыс-ла Каа-Хем болуп турар. Ол районнуң чурттакчылары күрүнеге 171 центнер эътти дужааган.

Күрүнеге эът дужаар планныг ажыл-агыйлардан «Мурнакчы», «Саян», «Тоора-Хем», «Май 1», СЭКП-ниң XXV съездиэи аттыг болгаш «Тере-Хөл» совхозтар чартык чыл планын ажыр күүсеткилээн. Ынчаарга «Чыраа-Бажы», «О. Шынаа», «Торгалыг» болгаш «Коммунизмче оруг» дээн ышкаш ындыг совхозтар чартык чылдың онаалдазын деңгүп-ле 5—19 хуу чедирип, улуг хожудаашкынны болдуруп турар. Ам чартык чылдың төнеринге чедир бүдүн чартык хире-ле ай арткан. Эң-не дээштиг хемчеглерни албас болза, бо ажыл-агыйлар чартык чылдың эът талазы-биле планныг онаалдазын күүседирин үзүп болур чадавас-тыр.

Күрүнеге сүт садарының чартык чыл планын күүседиринге Барыын-Хемчик, Бай-Тайга, Кызыл болгаш Чөөн-Хемчик районнар мурнап. социалистиг чарыышты баштап чоруп турар. Бай-Тайга районнуң совхозтары бо чылын эрткен чылдың ынчангы деңнелинден 482 центнер азы 35,8 хуу хөй сүттү күрүнеге дужаган. Оон ында Кызыл болгаш Барыын-Хемчик районнарның ажыл-агыйлары база эрткен чылдың ол үезинин деңнелинден элээн ажырган. Өске районнар күрүнеге сүт садарын 1981 чылдың дөрт айларында турганынга чедирип шыдаавайн барганы дувүрөзүнин болдуруп турар.

Тус-тус ажыл-агыйлардан «Хемчик», «Дөн-Терезин», «Хадыңа», СЭКП-ниң XXV съездиэи аттыг, «Ак-Туруг», «Алдап-Маадыр» болгаш «Тээли» совхозтар күрүнеге сүт садарының чартык чыл планын күүседир чоокшулап, чарышка мурнап турар. Ынчалзажок хамыктың кудуруунда чоруп турар ажыл-агыйларны база яйытса чогуур. Ындыгларга «Тоора-Хем», «Май 1», «Ленинчи оруг», «Тес-Хем», «Кызыгаар» болгаш «Мөрен» совхозтар хамааржып, сүт садарының чартык чыл онаалдазын чаа-ла 35—37 хуу чедирип турар.

Күрүнеге эът болгаш сүт садарының талазы-биле районнарның, тус-тус ажыл-агыйларның социалистиг хүлээлгелерин күүседип турары дески эвес, дыка улуг карышкактарлыг болуп турары үстүнде саннардан тодарғайдыр. Маңаа берге кыш багай салдарны чедиргени чугаажок. Планныг онаалдаларны күүседиринге улуг хожудаашкынны болдурган чамдык совхозтарның удуртукчулары боттарының ажыл-агыйжы эвес чоруун, бар курлавырларны болгаш болдунар аргаларны ажыглап шыдаваанын чогум-на кыштаглаашкынның бергези-биле агартырын орландажып турар. Кыш кыш-ла болгай харын. Ынчалзажок ажыл-херекте четпестерни үгле олче чуүл каап болбас. Эрткен чылдың ол үезинин деңнелинге үгле четкен эвес, харын-даа дыка ажырган, чартык чылдын планныг онаалдаларын ам безин ажыр күүсеткен ындыг районнар, ажыл-агыйлар эвээш эвезин көрдүвүс. Ол дээрге «экономика кампалгалыг болур ужурлуг» деп принципти ёзулуг удуртулга болдургаш, ажылдын ажыктыын, бедик шынарлыын херек кырында тедип, ап турар ындыг черлер-дир. Шуптузу ынчаар ажылдаар ужурлуг. Планныг онаалданы күүседиринге хожудап турар ажыл-агыйларның удуртукчулары, специалистери оон югуур түңнелди кылза эки. Оон башка хонук-хуусаа кыска, а планныг онаалдаларны күүседири-биле кылза чогуур түүлдер хөй. Малдың ажаалдазын чемгерилгезин болгаш одарадылгазын чогуур-биле организастаар, семиртир азыралды экижилер херек. Эът болгаш сүт будурериң, ону күрүнеге садарын көвүдедирин чедип алырының дулгүүрүнда.

Көдээ ажыл-агый

Хүлээлге күүселдези кандыгыл?

үлетпүр

Январь — апрель айларда чамдык будурулгелер дең-дескн эвес ажылдааш, план күүселдезин үскен. Белеп продукцияны сайгарарының даалгалары 12 будурулге күүсетпээнинден 244 муң рубльдиң продукциязы ээлеринге четпейн барган. Бараанныг продукция будурериниң планын 15 будурулге үскен болган 21 коллектив эртken чылдың бо үезинде будурун турган деңнелиндеп кудулаткан. Ынчангаш бараанныг продукция будурериниң планын республика 3,4 хуу эвээжеткен. Оон түңнелинде 777 муң санныг туувйбу, 4,6 муң кубометр үүрмектээн сай, 18,7 муң эжеш кидис идик, 5,3 муң эжеш хөм идик чедир бердинмээнинден хереглекчилер ол үнелиг продукцияны чогуур үезинде албайн барган. Үш будурулгенің бирээзи-ле күштажылдың будурукчулуунуң даалгазын күүсетпейн барганындан 1,8 миллион рубльдин янзы-бүрү продукциязы чедир бердинмээн. Социалистиг хүлээлгелерниң, планныг даалгаларның күүсеттинмейн турарының кол чылдагааны болза технологтуг дерилгелерниң анаа туруп, үрелиишкинге таваржып турарындан база бедик мергежилдиг ажылчыннарның чедишпээнинден хамааржып турар. Оон ыңай чамдык коллективтерде будурулге чорудулгазын болгаш күш-ажылды организастап турарында четпестер бар. Ажылды шын эвес организастаанындан эдлчеглер аразында туруушкуннар, ажылдан озалдаар, прогулдаар чоруктар хөй болуп артпышаан. Бо чылдың бирги кварталында ажылчын үе-шактың чоп ажыглавайн келгенинин түңнелин көөрге, Кызыл-Мажалыктың эът комбинады, тууйбу заводу, Шуурмактың ыяш пунктузу, Кызылдың алгы заводу, Туранның ыяш йүнктузу будурулге чорудулгазының үнелиг үе-шагын ажыктыг ажыглавайн турар. Адаттыгган организацияларның удуртукчулары, хөй-ниити организациялары ажыл шагын шын ажыглаарынче кичээнгейин салыры чугула.

Чылдагаан чок черге ажылчыннарның ажылдан үнер-кирер чоруу планныг даалгалар күүселдезинге багай салдарлыг дээрэи билдингир. Ындыг түрбүже Кызыл-Мажалыктың эът комбинадындан, Кызылдың, Чадаананың хлеб заводтарындан, алгы заводундан, типографиядан кадрларның ажылдан үнер-кирери эвээжевейн турар.

Республиканың үлетпүрү дөрт айларның планныг даалгаларын кол көргүзүглер-биле күүсетсе-даа, чамдык үлетпүр будурулгелерде байдал ам-даа чогуур деңнелинде эвес дээрэи тодаргай. Хожудаашкынның ажылдап турар коллективтер бар четпестерни дарый чайлаткаш, планныг даалгаларның күүселдезинге быжыг магадылалды тургузар апаар.

Р. ЕЛИЗАРОВА,
республиканың Статистика эргелелиниң үлетпүр кылдызының начальныгы.

Бөгүн социалистиг чарыш экранында:

●МУРНААННАР, ХОЖУДААННАР ●ҮЛЕТПҮР, КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ ДОПЧУЛАЛЫ ● КӨДЭЭ ИШЧИЛЕР ЧАРЫЖЫ ● БРИГАДА КЕРЭЭЗИН АЖЫГЛААШ ●ЧАРЫШ ХРОНИКАЗЫ

КОЛ КӨРГҮЗҮГЛЕРНИ КҮҮСЕТСЕ-ДАА

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюн төлептиг үткүүр дээш калбарган социалистиг чарышка республиканың үлетпүр будурулгелериниң ажыл-ишчи коллективтери киришкеш, юбилейлиг чылдың эрткен дөрт айларында чамдык чедиишкиннерни чедип алганнар. Продукцияның кол-кол хевирлерни будурериниң болгаш сайгарарының планныг даалгалары хуусаадан эрте күүсеттинген.

Тодаргайлааргa, пландан ажыр 1,7 миллион рубль түңнүг продукция сайгартынган. Январь—апрель айларда пландан ажыр 43 муң тонна хөмүр-даш, 6,8 миллион киловатт шак электри энергиязы, 2,8 муң дөрбелчин метр эжик блоктары, 57 тонна чугай, 8,9 муң рубльдиң культура амыдырал барааннары, 108 тонна эът, 13 тонна саржак, 270 тонна чалак сүт продукциязы, 291 тонна дагган, 12 тонна кондитер кылыглар, 6 муң дал эзиртпес суксун будурулгеп. Чыын-эптээр демир-бетон кылыгларны, сорттуг даг-дүгүн, мал чемин белеткеп будурериниң планныг даалгалары база ажыл-херекке боттанган.

Бо чылдың эрткен дөрт айларында Тываның электри четкилери, Чадаананың тараа пунктузу, мебель фабриказы, бар-арга курлавырларын чогумчалыг ажыглап, шуудаашкынныг ажылдаан социалистиг хүлээлгелерин, планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүсеткеш, эрткен чылдың ол-ла үезинин деңнелинден хөй продукцияны будургеннер. «Тудуг кезектери» комбинаттың ажылында бурунгаарлаашкынны демдеглезе чогуур. Ук коллектив продукция будурерин база ону сайгарарының планын күүсеткеш, тудуг материалдарын будурерин көвүдеткеп.

Будурулгениң ажыктыын, ажылдың шынарын янзы-бүрү көргүзүглер тодарадыр. Оларның бирээзинге продукцияның бот-үнези хамааржып, будурулгеге үнген чарыгдалды көргүспүшаан, курлавырларны ажыктыг ажыглаанын айыткаш, арыг орулганың хемчээлин тодарадыр. Бараанныг продукцияның ботүнезин чиигедириниң планныг даалгалары бо чылдың бирги кварталында күүсеттингеп. Республиканың үлетпүр будурулгелери оон түңнелинде 415 муң рубльдиң арыг орулгазын алган. Эң-не хөй көмналганы «Тыва даг-дүгү» комбинат (386 муң рубль), «Тыва тудуг материалдар» каттыжыышкын (262 муң рубль) чедип ап, бар курлавырларын чогумчалыг ажыглаанар. Бо эрткен дөрт айларда республиканың үлетпүр будурулгелери багай эвес ажылдаанын демдеглээри чугула. Оон тодаргай бадыткалы —адаттыпып турар үениң иштинде бараанныг продукция будурериниң болгаш бир кижиге онааштыр кылыр ажылдарның даалгалары бүрүн күүсеттингеп.

үлетпүр

Январь — апрель айларда чамдык будурулгелер дең-дескн эвес ажылдааш, план күүселдезин үскен. Белеп продукцияны сайгарарының даалгалары 12 будурулге күүсетпээнинден 244 муң рубльдиң продукциязы ээлеринге четпейн барган. Бараанныг продукция будурериниң планын 15 будурулге үскен болган 21 коллектив эртken чылдың бо үезинде будурун турган деңнелиндеп кудулаткан. Ынчангаш бараанныг продукция будурериниң планын республика 3,4 хуу эвээжеткен. Оон түңнелинде 777 муң санныг туувйбу, 4,6 муң кубометр үүрмектээн сай, 18,7 муң эжеш кидис идик, 5,3 муң эжеш хөм идик чедир бердинмээнинден хереглекчилер ол үнелиг продукцияны чогуур үезинде албайн барган. Үш будурулгенің бирээзи-ле күштажылдың будурукчулуунуң даалгазын күүсетпейн барганындан 1,8 миллион рубльдиң янзы-бүрү продукциязы чедир бердинмээн. Социалистиг хүлээлгелерниң, планныг даалгаларның күүсеттинмейн турарының кол чылдагааны болза технологтуг дерилгелерниң анаа туруп, үрелиишкинге таваржып турарындан база бедик мергежилдиг ажылчыннарның чедишпээнинден хамааржып турар. Оон ыңай чамдык коллективтерде будурулге чорудулгазын болгаш күш-ажылды организастап турарында четпестер бар. Ажылды шын эвес организастаанындан эдлчеглер аразында туруушкуннар, ажылдан озалдаар, прогулдаар чоруктар хөй болуп артпышаан. Бо чылдың бирги кварталында ажылчын үе-шактың чоп ажыглавайн келгенинин түңнелин көөрге, Кызыл-Мажалыктың эът комбинады, тууйбу заводу, Шуурмактың ыяш пунктузу, Кызылдың алгы заводу, Туранның ыяш йүнктузу будурулге чорудулгазының үнелиг үе-шагын ажыктыг ажыглавайн турар. Адаттыгган организацияларның удуртукчулары, хөй-ниити организациялары ажыл шагын шын ажыглаарынче кичээнгейин салыры чугула.

Чылдагаан чок черге ажылчыннарның ажылдан үнер-кирер чоруу планныг даалгалар күүселдезинге багай салдарлыг дээрэи билдингир. Ындыг түрбүже Кызыл-Мажалыктың эът комбинадындан, Кызылдың, Чадаананың хлеб заводтарындан, алгы заводундан, типографиядан кадрларның ажылдан үнер-кирери эвээжевейн турар.

Республиканың үлетпүрү дөрт айларның планныг даалгаларын кол көргүзүглер-биле күүсетсе-даа, чамдык үлетпүр будурулгелерде байдал ам-даа чогуур деңнелинде эвес дээрэи тодаргай. Хожудаашкынның ажылдап турар коллективтер бар четпестерни дарый чайлаткаш, планныг даалгаларның күүселдезинге быжыг магадылалды тургузар апаар.

Р. ЕЛИЗАРОВА,
республиканың Статистика эргелелиниң үлетпүр кылдызының начальныгы.

КЫЗЫГААР ДУРГААР ЭСТАФЕТА

ВЛКСМ-ниң XIX съездизинге болгаш ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскааткан. комсомолчу-аныяктарның кызыгаар дургаар эстафетазын май 9-та Кызылдан эгелээн.

Эстафетаның 10 шакта, Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында амы-тынындан чарылган дайынчыларга тураскаал чанында Тиилелге хүнүнге тураскааткан митинг болган. Митинг соонда эстафетаның киржикчилери узун орукче — Кызыл—Самагалдай— Эрзин—Хандагайты —Мугур-Аксы — Чадаана—Чаа Шагаан-Арыг — Кызыл маршрутче үнүпкеп.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин, партияның иштики болгаш даштыкы политиказының пропагандалаары, республиканы ооллар, кыстарын, кызыгааржы-шериглерни ВЛКСМ-ниң съездизин төлептиг күш-ажылы-биле уткуурунче мобилизастаары, аныяктарның шериг-патриоттуг кижизидилгезинин деңнелин бедидери, оларны күш-культураже болгаш спортче, ылангыя спорттуң шериг-дузаазал хевириичe долу хаара туттунган турарын чедип алыры —эстафетаның соруглазы ындыг.

Эстафетаның кежигүннериниң составында дайынның болгаш спорттуң хоочуннары, мотоциклчилер, авиамодельчилер, шыдыраачылар, бот-тывынгыр артистер база хөгжүмчүлер бар. Чурттакчылыг черлерге, кадарчылар, малчыннар турлагларынга спорттчу көргүзүг озунар, мотокросс, мотоциклчилериниң фигурлуг көргүзүглери болур. Ол ышкаш авиамодельдер ужудулгазы, шыдыраага кыска көргүзүг оюннарны олар күүседир. Агиткультбригада концерт көргүзер, а лекторлар чуртта болгаш даштыкыда болуп турар чугула болуушкуннар, айтырыглаар дугайын дыңнадып чугаалап бээр.

Эстафета май 18-те Кызылга дооступ кээр.

Бистиң корр.

МААДЫРЛАРГА МӨҢГЕ ТУРАСКААЛ

Тиилелге байырлалында Билдинмес солдаттың хөөрүнүң чанынга кижилер оннаа хөй болур, Партияның, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннары, дайынчылар, найысылалдың аалчылары фашистиг эжелекчилерге удур демиселге бистин социалистиг Ада-чурттувустун хосталгазын болгаш хамаарышпас чоруун камгалап алган совет солдаттын тураскаалын сактып ёзулаар дээш анаа чедип келир.

Тулчуушкуннар шөлүнге амы-тынындан чарылганнарга өөрүп четтириишкинин, төрүттүнген черинге ээп келбээннерге мөңге ынакшылдын болгаш хүлээп көрүүшкүнүн демдээ кылдыр Мөңге оттуң гранит плиталарының кырынга часкы боодал-боодал чечектерни салып каар.

Боемль ханазының бадарында Александров садынга найысылал гарнизонунуң шеригленнинин колонналары чыскалыпкан. Фашистиг эжелекчилерге удур тулчуушкуннарга алдаржалап кезектерниң дайынчы туктары чыскаалдын кырынга салгынга кинскип турган.

Совет дайынчыларның чырыткылыг тураскаалын сактып ёзулаары-биле СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң камгалал министри Совет Эвилелиниң Маршалы Д. Ф. Устинов, ССРЭ-нин камгалал министриниң бирги орлакчылары Совет Эвилелиниң маршалдары И. В. Огарков, В. Г. Куликов, Совет Армиязының болгаш Шериг-Далай Флодунуң Политиктиг кол эргелелиниң начальныгы армия генералы А. А. Епишев, ССРЭ-нин камгалал министриниң орлакчылары, көскү шериг начальниктер чедип келген.

Каждыдал аллгазы байырлалдыг чангыланып турган. Билдинмес солдаттың хөөрүнге чечек салган: «Билдинмес солдатка ССРЭ-нин Чепсектиг Бүштеринин дайынчыларынан» деп кызыл кожада бижээн. Малыволанның тураскаалын шериг начальниктер сактып ёзулаан.

Совет Эвилелиниң Күрүне гимнизинин аллгазы чангыланып турган. Билдинмес солдаттың хөөрүнүн базы-биле Москва гарнизонунуң шеригларын эртип, амы-тынын бергенериниң дайынчы алдарын ёзулап чорааннар.

* * *

Тиилелге байырлалында Билдинмес солдаттың хөөрүнге ССРЭ-ниң Күрүненин айыыл чок чорук комитединден чечектер салган.

Москвага «Маадыр хоорай» деп хүндүлүг атты тывыскаанынга алдар болдурган тураскаалдың баарынга база ол-ла хүн чечектер салган.

Чечектер салырының ёзулалынга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП-ниң Москва хоорқомунун бирги секретары В. В. Гришин, СЭКП-нин Москва обкомунун бирги секретары В. И. Конотоп, Моссоветтиң күүскомунуң даргазы В. Ф. Промыслов, Мособлкүүскомунун даргазы В.С. Пестов, СЭКП-ниң Москва хоорай болгаш область комитеттериниң секретарьлавы, бюро кежигүнпери, дайын хоочуннары, ажылчы чоннар төлээлекчилери киришкеп.

* * *

В. И. Ленининиң Мавзолейинге болгаш Билдинмес солдаттың хөөрүнге ССРЭ-ниң Күрүненин айыыл чок чорук комитединден чечектер салган.

(СЭТА).

САКТЫП ЁЗУЛААН

Социалистиг Ада-чурттуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш демиселге амытының берген совет дайынчыларының чырыткылыг тураскаалының мурнунга Тиилелге байырлалының хүнүнде совет улус баштарын мөгейтип турар.

Төрээн чурт хээш, телегейге тайбың дээш тулчуп турган маадырларны май 9-та [illegible] чурт хүндүткеп, сактып, ёзулаан.

Тоо телевидениеге болгаш Бүгү-эвилел радиозунга дамчыткан кажыдал аялгазы чангыланып турда:

«Амы-тынын берген дайынчыларның аттары бистиң өөрүп четтириишкинивистин, ынакшылвыстың чырыткылыг херели болуп, далайгылаштыр чалгаан тараанын, чаа тулугларның шимээн-даажыгга, улуг байырладдың тиилелгиниг марыжынга оларның үнери ыңналып, амыдыралчурттагланның салгакчыларынга дамчын турзун...» деп ханы утказыг сөстер сагыш-сеткилди хайыктырып келир турган.

19 шак. Сактып ёзулаарының минутазы келген. Совет Эвилелиниң бүгү радиостанпиялары шимээн чок барган. Телевизорларның экраннарында — Боемль ханазының базында Билдинмес солдаттың хөөрүнде мөңге от.

Өөрүп четтирген Ада-чурт маадырларның аттарын, эрес-маадыр чоруктарын кажан-даа утпас. Оларга мөңге алдар!

БАЙЫРЛАЛДЫҢ АЛДАРЫ ДЭЭШ

Тиилелге салюдуңун оттары маадыр хоорай Москванын кырында дээрге хөй янзы өнөрлиг кайгамчык улуг боодал чечек шинчилиг болу берген. Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң найысылалы май 9-тун Тиилелге байырлалын артиллериянын үжен даалтаашкыннары-биле демдеглээн.

Фашистиг Германияны ашкан тиилелгенин хүнүлел боор 37 чыл оюн демдеглээри-биле эвилелдешкен республикаларның найысылалдарынга, маадыр хоорайлар Ленинградка, Волгоградка, Одессага, Севастополька, Новороссийскиге, Керчиге, Тулага, маадыр шивээ Брестиге, ол ышкаш Калининградка, Львов, Донда-Ростов, Куйбышев, Свердловск, Новосибирск, Чита, Хабаровск, Владивосток болгаш Североморск хоорайларга база салют болган.

(СЭТА).

АК-КӨК ОРУКТАП...

Он бирги беш чылдың ийиги чылының ээлчеглиг эжиндириишкининде Енисейниң Кызылда район эргелелиниң хемчилери 3,5 муң тонна нефть продуктуларын, 6,5 муң тонна улус ажыл-агыйының янзы-бүрү чүүктерин болгаш тудугга хереглээр салдарны Улуг-Хемни куду салладып бадыраар.

Хемчилериң эжиндириишкини сезонныг ажыл болгавда, чүүк сөөртүр теплоходтарның септелгезин кышкы үеде ыяк кылып алыр чанчылдыглар. Бо юбилейлиг чылдың социалистиг хүлээлгезин, планныг онаалдаларын чедиишкиннинг күүседир дээш аңаа баш удур белеткел ажылдарын кончаар кылып чорукканын сонуургаап, эргелелде партия организациязының секретары В. А. Шашков-биле ужуражы бердивис.

— Бо онзагай чыл болгай. ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюн демдеглеп эрттирер. Силерниң хемчилериңер юбилейлиг эжиндириишкинин сезонун кандыг белеткелдиг уткудулар, Василий Александрович? —деп айтырдывыс.

— Эрткен чылдың эжиндириишкини доостуру билек-ле, аңаа киржип турган теплоходтарны тургускаш, оларны септээринге белеткедивис. Дүржулгалыг капитаннарывыс септелге ажылдарын кылып чорудар комплекстиг бригадаларны четчелеп тургускаш, оларның ажылын башкара бергеннер. Партия, профвилел организациялары социалистиг чарыштың негелдёлерин ажылдан кылгаш, бригада, септекчи бүрүзүнге таныштырган. Оон түңнелдерин ай, квартал санында үндүрүп, септелгениң чоруп турарын, кылдынган ажылдарның шынарын үргүлчүнүң кичээнгейинге алганының түңнелинде ажыл шуудаашкынныг чоруп келген— деп, ол чугаалады. Септелгеге хаара тутган бригадалар сөглээн сезүнге зө болуп, судноларга септээр планның хуусаазын ийи неделя кызырганнар. Оларның кызымаккай ажыл-ижинин түңнелинде пассажирлер сөөртүр дөрт теплоход, оң бир буксир, он баржа сезонга киржириинге белеп болган.

Тываның хем оруу ажыттынганы-биле хемчилериңер эжиндириишкини эгелээн. Улус ажыл-агыйынга эргежок чугула чүүктер сөөртken теплоходтар суг оруу-биле ыраккы Тожуже чорупкан. Дистиишитир эжиндирип чоруп орар теплоходтарның эң бажында «Ангара-45» теплоходтуң экипажы юбилейлиг чылдың ак-көк оруунда эжиндириишкинии баштап чоруур.

Оон капитаны Пётр Михайлович Марков. Оон соондан «МБВ-176», «МБВ-263» теплоходтарның капитаннары В. Лапшов, А. Яковенко болгаш оон-даа өскелер аар чүүктүг караваннарны билдилиг башкарбышаан, эжиндирип чоруурлар.

Эргелелдиң судноларының саны чыл санында көвүдеп олурар. Эрткен чылын «Ангара-51» теплоход немешкен. Ону аныяк капитан Анатолий Васильевич Путинцев башкарар. Теплоходтуң экипажы аныяктардан тургустунган.

— Республиканың ыракузаак району —Тожуже эжиндирипгеринге белеткенип алдывыс. Улуус ажыл-агыйынга херектиг чүүктерни ынаар чүгле хем оруу-биле чедирер. Бистин апаар чүүгүвүс — нефть продуктулары. Дөгерниң, белеткенип алган ыракузак орукче чоруптар бис — деп, капитанның бирги дузалакчызы Александр Яковенко чугаалады.

Аныяктар экипажы омаккөглүг, найыралдыг улуус болду. Ырак орукче аъттанырынга белеткенип, орукка ап чоруур чүүлдерин эмгелеп-сескелеп, сөөртүр чүүгүн чүдүртүнүп алганнар.

— Баштайгы эжиндириишкинiңер чедиишкинниг болуп, орук-суур менди-чаагай чоруңар!—деп йөрээривиске, «четтирдивис!» деп бир дем-биле харыладылар.

М. ОНДАР.

ЧУРУКТАРДА: «Ангара-51» теплоходтуң экипажы: (солагай талазындан) моторист В. Полежаев, повар-матрос М. Барсукова, капитанның бирги дузалакчызы А. Яковенко, башкарыкчы Ю. Тупеков эжиндирер мурнунда; чергелешкен теплоходтар эжиндириишкинче үнер мурнунда.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин-амыдыралга!

XI БЕШ ЧЫЛ:
БҮГҮ ТАЛАЛЫГ ИНТЕНСИФИКАЦИЯ

ЧАРЫШ — ЧЕДИИШКИННИҢ БЫРАЗЫ, КИЖИЗИДИКЧИ КҮШ

1982 ИЙИГИ ЧЫЛ

МАЙ

Ажыл-агыйны эргелеп башкарарының амыдыралчы, хөгжүп турар организмин чаңгыс черде турар, чаңчыл апарган хевирлерге таарыштырып болбас. Ындыг эвес, харын ажыл-агыйның өскерлип турар сорулгалары-биле хевирлерни дүүштүрер ужурлуг.

(СЭКП-ниң XXVI съездизинге СЭКП-ниң ТК-ның Отчёт илеткелинден).

МУРНААННАР

Бо чылдың эрткен дөрт айларында «Каа-Хем» разрезтиң, «Тыва кобальт», «Тудуг кезектери» комбинаттарының, Кызылдың сүт заводунуң, сайгарылга бааззының, Чадаананың тараа пунктузунуң, Кызылдың, Чадаананың, Ак-Довуракты, Хову-Аксының, Туранның хлеб заводтарының коллективтери эки ажылдаан, социалистиг хүлээлгелерин күүсеткеннер.

Күрүнеге эът садарының чартык чыл планын күүседиринге «Мурнакчы», «Саян», СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг болган «Тере-Хөл» совхозтар, а сүт дужаарының планын күүседиринге—«Хемчик», «Алдан-Маадыр», «Тээли» совхозтар социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар.

Экономика камналгалы болур ужурлуг

ХӨЙ КЕЗИИН АЖЫГЛАП БОЛУР

Амгы үеде камналга чурумун күштелдирери—нинтилел бүдүрүлгезиниң ажыктыын бедидериниң эргежок чугула негелдези.

Тракторларны, автомобильдерни болган көдээ ажыл-агыйның өске-даа машиналарын бүдүрүп үндүрери чыл бүрүде улам-на көвүдеп, оларның күүзүү база бүдүрүкчүлүү улгадып турар. Амгы үеде бистиң республиканың совхозтарында 2,6 муң хире трактор, 2,4 муң ажыг автомобиль, өске-даа хөй муң аскылыг болгаш кожуг машиналары санаттынып турар.

Ынчаарга кээп турар чаа техниканың колдуг хөй нуруузу үндүр бижиттинген машиналарның орнуң дугларынга кирип турар. Чижээ, ындыг тракторларның үлүг-хуузу 85 хуу чедип, харын-даа улам ынай көвүдеп турары дүвүреткинг.

Сөөлгү чылдарда машина-трактор парыгының сан талазы-биле өзүлдезиниң темпизи кудулап турар апарган. Үндүр бижиттинген машиналарның орнунга улам-на улуг күүлүг болган будүрүкчүлүг машиналар кээп турар.

Ооң-биле чергелештир тракторларның күүзүү улгатканынган ангыда, оларның конструкциязы база нарыдан турар. Оларда чаа белдирлерни, агрегаттарны, дериишкиннерни болган приборларны кылгылаан. Машиналарның конструкциязының нарыдазы-биле кады оларның өртээ дыка зартап, ук машиналарны ажылдаар байдалга тургузарынга үнер чарыгдалдар улгадып турар. Чижээ, трактороң ажыглал үезининң бүгү дургузунда ындыг чарыгдал ук трактороң .болунуң эгезинде турган өртээнден ийи катап ажар, а ооң кезии—солуур кезектерге онаажыр.

Септелгениң калбаа-биле нептерээн агрегат зайы-биле кылыр аргазы, машинаны ажыглап турарының дургузунда кезектерни база белдирлерни солуп турарының улуг хемчээли, септелгениң индустриалдыг аргаларын ажыглап турар чорук машинаны үндүр бижиир үеде дыка хөй санныг кезектерни болгаш белдирлерни ийи катап ажыглаар арганы берип турар.

Амгы үениң машиналарының онзагай чоруу техника үндүр бижиири экономика талазы-биле ылаптыг үндезилээриң негеп турар. Машинаның ажыл-агыйга турганының хуусаазы эвес, а ону удам ынай ажыглаарының болдунар азы болдунмазы техниканы үндүр бижиирин тодарадыр апаар.

Практикадан «ырга, үндүр бижиир ужурлуг апарган ДТ-75М трактороң кезектериниң база белдирлериниң чүгле 20—25 хуузун металлолом кылдыр чорудуп болур, а арткан 75—80 хуузу удам ынай ажыглаарынга, ооң иштикте 30—35 хуузу—катап тургузуушкун чокка олчаан ажыглаарынга таварыш болуп турар. Ынчангаш үндүр бижиттинген машиналарның кезектерин база белдирлерин ажыглаар чорук механизастаан ажылдарны чиик карылгалыг болдурарын хандырар, артык кезектерни элбедир, машиналарның техника-экономиктиг көргүзүтлерин экижидер. Ындыг турбуже, бистиң республиканың совхозтарының хөй нуруузунга үндүр бижиттинген машиналарны чазып көрбейн, ооң ажыглап болур кезектерин ап албайн турары шын эвес. «Экономика камналгалыг болур ужурлуг» деп кыйгырыгга ол канчап-даа дүүшпес-тир.

И. ОЛДЫРЕВ,
инженер.

ЧАРЫШТЫ ОРГАНИЗАСТАП, ХӨГЖҮДҮП...

СЭКП-ниң XXVI болгаш ССРЭ-ниң профсөвилелдериниң XVII съездилери социалистиг чарышты организастаарынга болгаш хөгжүдеринге профсөвилел организацияларының онзагай ролүн айыткан. Ол бүгүдеге билдингир. Чүге дээ, профсөвилелдери ажылчы чоннарның эң массалыг организациязы. Бистиң республиканың көдээ ажыл-агыйында безин оларның хүрээлеңинде 39 муң кижи бактааран. Ботарының калбак эргелерин ажыглаап, профсөвилелдери социалистиг чарышты организастап база хөгжүдүп, ССРЭ-ниң 60 чыл болур ооңга төлептиг ужуражырыпчо ажыл-ишчилерни мобилизастап турар.

Партия организацияларының удуртулгазы-биле республиканың көдээ ажыл-агыйында профсөвилел организацияларының хөй кезии социалистиг чарышты идепкейлиг организастап келген. «Хемчик», «Нарын», СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтарда, «Кызыгаар» совхозтуң Шара-Нур, «Алдан-Маадыр» совхозтуң Чечектиг хойжу бригадаларында, «Большевик» совхозтуң Арыг-Бажы, «Саян» совхозтуң Өөк, СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң төп СБФ-леринде, өске-даа коллективтерде профсөвилел организацияларының ол талазы-биле дүржулгазы бичe эвес. Ол коллективтерде профсөвилел хураддарынга бүдүрүлгезин чугула айтырыгларын чугаалажып, планныг онаалдалар күүседезин хандырарынче углапган хемчегдерни ап турар.

Республиканың совхозтарында, көдээ ажыл-агый организацияларында болгаш будүрүлгелеринде социалистиг чарышта 35 муң кижи, азы ында профсөвилелдериниң бүгү кежигүннериниң 91 хуузу хаара туттунган. Оларның ишти-нде профсөвилелдериниң бүгү кежигүннериниң 91 хуузу хаара туттунган. Оларның ишти-нде «Күш-ажылдың хостуу» совхозта Н. Ш. Сат, «Революциянның чалбыыжында» И. П. Сафонов, «Большевикте» Г. Д. Кара-Сал, «Кызыл тараачыда» К. М. Кыргыс олар ышкан мурнакчылар бар.

Социалистиг чарыштың принциптерин, чаагай чаңчылдарын көдээниң ишчилериңе тайылбырлаары — чарыштың дээштинээ бедидериниң, ажылчы чоннарны аңаа идепкейлиг хаара тударының бир чугула чепсээ. Маңаа республикада коммунистиг күш-ажыл школаларының ролю улуг. Бо өөредилге чылында коммунистиг күш-ажылдың 153 школаларынга 3 муң ажыг дыңнаачы өөренген. Оларның хөй кезии коммунистиг күш-ажылдың дээш шимчээшкинниң киржикчилери болгаш коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары. Ол ышкан көдээ ажыл-агый ажыслакчыларының профсөвилел обкомунуң эргезинде 14 клубту, 27 турум кинону, 200 ажыг кызыл-будуңну дамчыштыр база хөй талалыг тайылбыр ажылдарын чорудуп турар. Партия организацияларының удуртулгазы-биле чарыштың түңнелдерин үндүрериңге, коммунистиг күш-ажыл коллективтериниң болгаш шалыпчыларның аттарын тыңсырынга профсөвилелдери идепкейлиг киржиң келген.

Бо хүнерде күш-ажылчы коллективтерге, клубтарга, культура бажыңнарынга, кызыл-булуңнарга хуралдар эрткилеп, профсөвилелдериниң XVII съездизиниң материалдары-биле таныжылганы организастаан. «Кызыл тараачын» совхозтуң «Чөлээш». ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң «Романтик», «Ак-Туруг» совхозтуң «Малчын» болгаш өске-даа агитация-уран үүлү бригадалары солуп утка-шынарлыг конкурттерни көдээниң ишчилериңе бараалгаткан. Хөй профсөвилел комитеттери социалистиг чарыштың хейге калбаа-биле билдингир, ооң түңнелдериниң деңнештирилгелиг болурун пропагандаларынга культура олагларын ажыглап келген. Ажыл-агыйлар мурнакчыларга алдаржыдын Күш-ажылчы алдар тугун кедүрүп, чарыш түңнелдериниң биллетеньнерин үндүрүп турар. Мурнакчы эгелээшкинерии деткиир, нептередир талазы-биле ажыл юбилейлиг чылда улам хайныышкынныг апарган.

Профсөвилел организацияларының чорудун турар бо бүгү ажылдары республиканың көдээ ажыл-агыйын улам ынай хөгжүдеринге идигин берген. Ооң материал-техниктиг баазазы быжыккан, продукция будүрерий көвүдээн. Эрткен чылын күрүнеге сүт, эът, дук. чуурга садарының планнары күүсеттинген. Бүгү-ажылел социалистиг чарыжының түңнелдери-биле Эрзин, Тес-Хем, районнарның, «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажыл-ишчилери СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчилир Кызыл туктары-биле шаңнаткан. «Чаа орук», «Барлык» совхозтар Бүгү-ажылел социалистиг чарыжының типлекчилери болганнар.

Республиканың малчыннары боттарының арга-дужургазынга даянгаш, 1982 чылдың бирги кварталында күрүнеге эът садар планын—102,6 хуу, сүттү — 106 хуу, чуурганы — 131,4 хуу күүсеткен. Мал ажылының продукцияларын будүрериңге болгаш садарынга, баш санын камгалап ап өстүрериңе Барыын-Хемчик, Тожу районнар, «Хемчик» совхоз, Кызылдың күш фабриказы эки түңнелдерлиг болган. Ол коллективтерге СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүделиниң, профсөвилелдиң, ВЛКСМ обкомунуң шилчилир Кызыл тугун тывыскан.

Ынчалза-даа чамдык профсөвилел комитеттери күш-ажылды болгаш социалистиг чарышты кошкак организастаптан турар. Ооң түңнелинде чамдык ажыл-агыйлар мал ажылының продукциязын будүрериниң болгаш күрүнеге садарының планнарын үскен, баш санын кудулаткан.

Күрүнеге эът садарының планын 64 совхозтуң 27-зи, сүттүүн 59 совхозтуң 11-ри күүсеттинээн. «Чодураа», «Тес-Хем», «Октябрь 30 чылы», «Найырал» совхозтарда күрүнеге эът садарының «ҮТКА 25 чылы», «Ленинчи орук» совхозтарда сүт садарының талазы-биле ажыл чогуур деңнелде эвес. Кышкы үеде мал чемин немей белеткээринiң немелде хемчегдерин албаанының, малды багай ажааганының уражуундан чамдык ажыл-агыйларда бода малдың чидирии улуг болуп турар. Тес-Хем, Каа-Хем, Өвүр, Кызыл районнарда мыйыстыг бода малдың чаш төлүүнүң өлүп чидери эрткен чылдың бирги кварталынга деңнээрге бо чылдың бирги кварталында көвүдээн. Ылангыя С. К. Тока, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Кара-Хаак», «Өөк», «Коммунизмниң херели» совхозтарда чидирилгер хөй.

Бо хүнерде республиканың тараажыларының мурнунда улуг ажыл-иш—часкы хову ажылдары эгелеп турар. Көдээ ажыл-агый культуралдарының дүжүттүрүп бедидер талазы-биле алган социалистиг хүлээлгелерни чедиишкинниг күүседир дээш чарышче ажыл-ишчилерни мобилизастаары профсөвилелдериниң бир чугула сорулгазы болуур.

Социалистиг чарышка чедип алдыгнан түүлдерни улам быжыглап, бар курлавырларны будүрүлгеге ажыглавышаан, профсөвилел организациялары ажыл-агый организациялары-биле кады чарышты улам организастаарын сайгыраңгайжыдар, чаа түүлдерни нептередир, көдээ ажыл-агыйны көгжүдеринге боттарының үлүү улам идепкейлиг киирер сорулгалыг.

К. ШИРШИН,
республиканың көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының профсөвилел обкомунуң даргазы.

Чарыш хрониказы

Өшкүден-не 2,2 кг

Ангор өшкүден алыр продукция дыка үнелиг. Өшкүнүң бо уксаазы «Мурнакчы» совхозта 3800 баш четкен. Бо хүнерде өшкү кыргылдазы түлүктээн. Оларның кыш ашканы эки, деңгиладаан багай эвес. Ынчангаш оларның дүгү эрткен чылдарныңдан хөй болуп турар.

Ылаңгыя Саймын Күжүгеттиң кадарган сергелери хөй «дүжүттү» берген: бир баштан-на 2,2 килограмм болган. Балды Салчак, Кара-оол Борбай-оол, Мергеноол Донгак оларның кадарган өшкүзүнүң дүгү бир баштан-на барык ийи килограмм чедип турар.

А. КАНЧЫЫР.

Беш айныын

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинатта П. Д. Козловка удуртқан экскаваторлар экипажының ажылы мактадыг. Олар чыл эгезинден бо хүнерге чедир 360 муң тонна даг массазын чүдүрген. Ол дээрге беш айларның планынга дең болуп турар.

Н. А. Соколов, Н. И. Щербинин болгаш өскеда бригадирлериң удуртқан бригадалары хүн бүрүзүнде-ле планныг онаалдаларын күүседип, шалыпчы ажылдан турар.

Ш. КУУЛАР.

Часкы суггарылга

Он бирги беш чылдың ийиги чылында тараа болгаш мал чеми культуралдарның бедик дүжүдүн өстүрүп алыр дээш часкы ажыл-иш Улуг-Хем районнуң ажыл-агыйларында хайныышкынныг.

«Найырал» совхозтуң Терезин бригадазында К. Содупамга баштаткан суггатчылар звенозу мал чеми культуралар тарыыр 560 гектар черниң часкы суггарылгазын чоруткан. Механизаторлар Иван Доржу, Оксал Меңниң олар ДТ-75 тракторлуг ДНД-70 аппарат-биле чер суггарарының хүн нормазын 105—110 хуу күүседип, сөөлгү беш хонукта чарыштың типлекчилери болганнар.

К. МААДЫ.

Чаа бажыңнар немешкен

«Тыва көдээ тудуг» треститиң бригадалары он-он чаа чурттарга тудуглардың ажыглалга киирген. Үжен коллектив бригада керээзинбиле ажылдап турар. Өскелерге бодаарга, оларның күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидиң турары эки. Будүрүлге болгаш хой-шиитиниң чурумү быжыг, тудуг материалдары чеп ажыглаттыышы, камнаттыныш турар.

Барыын-Хемчик районда Ш. С. Күжүгеттиң бригадазы ийи аял чурттаар үш бажыңны туткан. Н. И. Кудымовтуң бригадазы Таңды районда. Бо коллективтиң кежигүннери базала эки ажылдыг.

А. МОНГУШ.

ХОЖУДААННАР

«Чыраа-Бажы», «Октябрь 30 чылы», «Коммунизмче орук», «Торгалыг» совхозтар—күрүнеге эът садарынга, а «Тоора-Хем», «Май 1», «Ленинчи орук», «Тес-Хем», «Кызыгаар», «Мөрен» совхозтар — сүт садарынга хамыктың соонда кирип, улуг хожудаанкынны болдурган.

«Тыва даг-дүгү» комбинат, Кызыл-Мажалыктың, Кызылдың эът комбинаттары, Шагаан-Арыгның саржат, Үстүү-Енисейниң базык заводтары бар аргакурлавыларын чедир ажыглагайн, дөрт айларның планныг онаалдаларының күүседизин үскенner.

Чарыш типлекчизи

Бай-Тайга районнуң «Бай-Тал» совхозтуң чылгызының саны чыл келген тудум өөрүп, көвүдеп орар. Ам ында бар 220 ажыг малдың уксаазын экижидер, продуктузүүн бедидер сорулга-биле Тыванның аът ажаар черинден уксаалыг аскыларны садып алган.

Чылгы малдың баш санын өстүрериңе төлептиг үлүүн дуржулгалыг чылгычы, чарыш типлекчизи Эрес Монгушович Ойдуп кирип чоруур. Бо чылын ол төрүүр бе бүрүзүнден кулунну камгалап алырын хүлээнген.

Х-К. МОНГУШ.

Туранның хлеб заводу бо чылдың бирги кварталында продукция сайгарарының планын 119,5 хуу күүседип, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн эрткен чылдың деңнелинден 24,4 хуу улгаттырган, хоорайның үлетпүр будүрүлгелериниң аразында социалистиг чарышка типлекчи болуп, СЭКП райкомунуң болган райкүүскомнуң шилчилир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Бо коллективте хүлээнген ажыл-херээже кызымаккай, эш-өөрүңге хүндүткелдиг ажылчыннар хөй. Оларның бирээзи хлеб быжырыкчызы Чыртай Найдыновна Маады доктаамал бедик көргүзүглерни чедип ап турар. Ооң хөрек чуруун районнуң Хүндүлел самбыразында киирген.

Туранның хлеб заводунуң будүрген продукциязы эки шынарлыы-биле ылгалып турар.

ЧУРУКТА: Ч. Маады, технолог Т. Кочеткова, хлеб быжырыкчызы О. Зайцева.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

БРИГАДА КЕРЭЭЗИН АЖЫГЛААШ...

Продукция көвүдээн

Көдээге хөйү-биле кээп турар чаа техниканы бедик будүрүкчүлүг, ажыктыг кылдыр ажыглаар төлээде, көдээ ажыл-агыйга күш-ажылды организастаарын сайзыраңгайжыдары эргежок чугула. Көдээ ажыл-агыйга күш-ажылды организастаарының ындыг дешилгелиг аргазы—бригада керээзин шингээдири болур.

СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозка күш-ажылды организастаарының болгаш аңаа деткимчениң чаа системазын мал чемнери будүрериңге элээн каш чылдар мурнунда ажыглап эгелээн. Тодарғайлаарга, шаг-үеким, күш-ажыл болгаш материал курлавырларының дыка улуг камналгазын чедип алыр, чаңгыс ажыл керээ-биле ажылдаар, мал чемнерiн белеткээр комплекстиг бригаданы тургускан. Ол бригадага сагылга-чурум быжыккан, кижилерниң алыр ажыл төлевирi улгаткан, аныяк ажылчыннар база механизаторлар мергежилге дүргеп эрелиин, күш-ажылдың будүрүкчүлүг бедик турар апаргаң.

Механизаторлар болгаш совхозтуң ажылчыннары боттары ону калбаа-биле көрүп бүзүрээн. Бригада кежигүннери чернин хумагалыг, чурумнуг ажыглап турар, ону болбаазырадып турар бүгү кижилериң бедик эчис түңнелди чедип алырынга сонуургалы көдүрүлгеп.

Совхозта чүү өскерилгенил? Хамыктың мурнунда—чер ажылынга күш-ажылды организастаары чаа хевирже шилчээн. Мурнунда турган трактор-хову бригадаларының орнунга мал чеми культураларны болгаш тараа культураларын тарыр өстүрер ийи улуг, механизастаттынган комплекстиг бригаданы тургускан. Коллективтерни механизаторларның боттарының күзели-биле четчелээн. Удуртукчуларын-даа демократтыг эгелерге сонгуп алган. Мал чеми белеткээр талазы-биле бир механизастаттынган бригаданы К. И. Яковлев, а тараа культуралары тарыр өстүрер өске бригаданы—В. Ш. Барбалдай удуртуп турар.

Совхозтуң будүрүлге планынга үндезилээш, бригадаларга анкоратуг онаалданы

ССРЭ-ниң профсөвилелдериниң XVII съездизинге чугаазынга эш Л. И. Брежнев чаңгыс аай керээ ёзугаар ажылдап турар бригадаларны ажылчы чоннарның эргелеп башкарар чаңчылдарын хөгжүдеринге ёзулуг школа, чогаадыкчы, эгелекчи чоруктарның шенелде кылыр лабораториязы деп адаан. Бедунуң будүрүлгезиниң эзи, бодунуң чуртунуң эзэзи болур медерел ындыг коллективтерге тыптып тургустукнар, эвээш чарыгдалды үндүргеш, бедик түңнелдерлиг болуру ынчан чедип алдынар.

Республиканың бир совхозунда база автотранспорт будүрүлгезинде бригада керээзининң дугайында материалдарны парладывыс.

доктаадып тургускан. Культура бүрүзүнүң тарылга шөлүн, тараанның гектардан дүжүттүүн, ооң ниити чылдазын, чарыгдалдар хемчээлин аңаа тодаргайлап айыткан.

Мал чемнерiн болгаш тараа культураларын өстүрериниң талазы-биле технологтуг карталарны совхозтуң специалистери тургускан. Күш-ажылдың кол хемчээкчизи—дүжүт, эвээш чарыгдалды үндүрүп тургаш, ону хөйүү алыры.

Бригада-биле түңнел саналжылганы кылырда, бухгалтерия база-ла ону барымдаалап көөр. А бригада кежигүннери бүгү чылдың дургузунда ай санында аванс ап турар. Бригаданың тус-туе кежигүн бүрүзүнге ооң онаажыр хемчээлин ажыллакчының класзын база ажылга хамаарылгазын барымдаалап тодарадыр. Кысказы-биле чугаалаарга, совхозтуң удуртулгазы бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар, а бригаданың кежигүннери — чер ажылының культуразын бедидер ужурлуг.

Ынчап кээр орта, бригада кежигүннери шелдерге органиктиг болгаш минералды чемнишчидилгелерни хөйүү теп, черни болбаазырадырын экижидип, чаштырылганы чогуур үезинде чорудуп, тараалардың чайгы ажаалдазын чобумчалыг хуусаалдарында кылып турар апарган.

Күш-ажылды организастаарының болгаш аңаа деткимчениң чаа хевири бригада кежигүннерiн сырый каттыштырган, олар «чаңгызы шупгузу дээш, шупгузу чаңгызы дээш» деп принцип-биле чурттап, ажылдап турар.

М. ХАЗБУЛАТОВ.
республиканың Көдээ ажыл-агый министерствозунуң кол агропому.

КЫЛЫРЫ ӨСКЕН

Эрткен чылын Тыванын автотранспорт эргелеп Минусинск АТБ-зинин баазазынга чолаачылар ортузунга бригада керээзин шингээдип алырын организастап чоруткан. Ажыл хүнерде ол автобудүрүлгеде бригада керээзи-биле 24 бригада ажылдан турар. Ында барык 350 чолаачы бактааган. Бригада керээзи-биле ажылдан турар бригадаларын эрткен чылын болгаш бо чылдың бирги кварталында ажыл-херээн анализтеп келген. ооң ажыктыг болганын көрдүвүс. Чижээ, автомашинаның орукка баар-кээриниң үези 4,6 шакка кызырылган. Бир эвес бригада керээзин ажылга шингээдип эгелевейн турда, Абакан-Кызыл—Кызыл-Абакан аразында трассага «КамАЗ» автомобиль 61 шак чарыгдан турган болза, ам 57-56,6 шак иштинде эртер апаар. Бир автомашинаның ажылдан кылышынын 3 хуу улгатқан. Клиентилерниң талазындан хомудал кылырының саны оранчок эвээжээн. Бригада керээзининг ажыктыын чагыкчылар билир апартаннар.

Бригада керээзиг бригадаларда күш-ажылдың сагылгачурумуң үрээр кижилерниң саны дыка кызырылган. Чолаачыларның ажылдаан ажыл шагының хемчээли 10—15 хуу өзе берген. Чолаачы бүрүзү ам шалыңынга немей 30—35 рубльди алыр апарган.

Бригада керээзин улам ажыктыг ажыглаар сорулгаби-ле Минусинск АТБ-зинде септекчилерниң ол чаа арга-дүзугаар ажылдаар бригадаларын тургузуп турар. Оларның кол сорулгазы машина-техника гаражының техниктиг белеткелиниң коэффициентизин бедидери болур.

Күш-ажыл болгаш шалың төлевири килдистин ажылдакчылары бригада керээзиг чолаачыларны ниити нарядче шилчидиринiн ажылдарын кылып турар. Ажылды ындаар организастаан соонда ол бригадаларның күүседип турары хемчээл көргүзүглери дока улгадып ооор дээрээнге бүзүрел турар бис.

Бистиң республиканың байдалынга бригада керээзи транспорттуң эжидээшкинин үзүктел чок болдурун болгаш чүгле ажыл хүнеринде эвес, а харын суббота, воскресеньеде ажылдаарын чайгаар-ла негеп бээр. Ол хүнерде садыг организацияларының, Главнефтеснаб, эът комбинаттарының автомашиналарны ажылче үндүрерин организастыр, эки чорудун турар болза, «Тыва тудуг» треститиң бүдүрүлге-техниктиг четчелээшкин эргелелинде, Главспабсбытта байдал эки эвес. Чүге дээрге олар чүүкту чүдүрер, дүжүрер ажылдарны эки организаставаайн турар. Ынчангаш ажыл шагын кежээ 10 шакка чедирип, дыштанып хүнерде автомашиналар чүзүү дүжүрер ажылчыннарны организастап тургузарын ол коллективтериниң удуртукчуларындан дилеп турар бис.

Амгы үеде Тыванын автотранспорт эргелези бригада керээзи-биле ажылдаар коллективтерни тургузарының айтырыгын шинтирлеп турар. Моон сонгаар Кызылдың № 1 АТБ-зи республикаже нефть продуктуларны сөөртүрүп хандырарынга. № 2 АТБ садыг организацияларын болгаш трансагентвону. № 3 АТБ «Тудуг кезектери» комбинатты болгаш «Тыва көдээ тудуг» треститиң салбырларын чандырар кылдыр эле тургустунар.

В. ПАЛАМАРЧУК.
Тыванын автотранспорт эргелезиниң чүүк сөөртүлге килдизининг начальнигиниң оралакчызы.

Хөй уругларлыг иелерни «Иениң алдары» орден-биле болгаш «Иениң медалы» медаль-биле шаңнаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

(Эгези № 107 «Шында).

ӨВҮР РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Өшкү-Саар Маңзырыкчыевна **Монгуш** —«Коммунизмче орук» совхозтуң ажылчыны.

Сенди Биче-ооловна **Монгуш** — «Коммунизмче орук» совхозтуң ажылчыны.

Валентина Кыргысовна **Тюлюш** —«Торгалыг» совхозтуң ажылчыны.

Сее уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Маннааштай Чүлдүм-ооловна **Донгак** —«Коммунизмче орук» совхозтуң ажылчыны.

Оболью Бюрбүевна **Донгак**— «Кызыл Тук» совхозтуң ажылчыны.

Зоя Салыговна **Монгуш** — «Коммунизмче орук»» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Вера Чечек-ооловна Дажыма — районнуң черии комиссариадының техниктиг ажылчыны.

Вера Сандановна **Дамдын-ool** — «Коммунизмче орук» совхозтуң ажылчыны.

Кызыл-Уруг Монгушевна Доржу — «Торгалыг» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Балдыжык Очуг-ооловна Кара-Сал —«Кызыл Тук» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Наталья Андреевна Балдан— «Торгалыг» совхозтуң ажылчыны.

Валентина Бургутовна Донгак— «Кызыл Тук» совхозтуң ажылчыны.

Зинаида Байыровна Донгак —Солчур ортумак школазының директору.

Сентябрина Доржуевна Кара-Сал —«Кызыл Тук» совхозтуң зоотехниги.

Галина Шулуувна Куулар — Саглыг ортумак школазының башкызы.

Наталья Алдыновна **Куулар** —Хандагайтының харылзаа садбырының почтачызы.

Зоя Тас-ооловна **Кыргыс** — «Торгалыг» совхозтуң ажылчыны.

Вера Машпак-ооловна **Монгуш** — чурттагга-коммунал ажыл-агый бүдүрүлге эргелиниң бухгалтери.

Феня Туматовна **Монгуш** — чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң ажылчыны.

Татьяна Дамдыновна **Сая**— Солчур ортумак школазының техниктиг ажылчыны.

БИЙ-ХЕМ РАЙОНДАН

Сее уругну божаан болгаш кижизиткен иениң «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Лидия Григорьевна — **Сандан** —Турап хоорайда өг-бүле эези.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Надежда Петровна Кукарина —«Саян» совхозта уруглар садының эргелекчизи.

ТЕС-ХЕМ РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Өшкү-Саар Сояновна Калаа — «Кызыгаар» совхозтуң склад эргелекчизи.

Норбуштай Шыраповна Ооржак — «Тес-Хем» совхозтуң столовазының повары.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Тамара Аракчаевна Хумбун — районнар аразының «Сельхозтехника» каттыжышкынының таныжылы.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Тамара Дываевна Шыырап — «Тес-Хем» совхозтуң техниктиг ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Торебижи Суван-ооловна Чооду — район эмнелгезиниң санитарказы.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1982 чылдың апрель 23.

АГИТПУНКТУЖЕ КИЧЭЭНГЕЙ САЛЫР

Кызыл хоорайның мырыңай төвүнде, төп харылзаа белдириниң чоогунда автобус доктаар черге дүжүп каарга, бир дугаарында ында үш каът улуг бажың болгаш ооң кирер эжиниң бажында кызыл пөсте «Агитпункт» деп бижип кааны эскертинер. Өөредилге комбинадының агитпунктузу — дөртку микрорайоңнуң соңгукчуларының соңгулда мурнунуң белеткел ажылдарының үезинде агитас-массалыг ажылдар чорударының төп пунктузу ол. Марина Михайловна Фирсова эргелекчилээн бо агитпункт сезеп-ажыг агитаторларның күжү-биле ажылдап, тос улуг организацияларны бодунда хаара тудуп турар.

Агитпунктунуң турар өрээлиниң дериттингени багай өвес. Ында схема-карта, дежурныйның, соңгукчуларның демдеглел кылыр дептерлери, соңгулдалар дугайында дүрүм, солун-сеткүүл, агитпунктунуң планы бар. Ынчалза-даа аңаа кижи кире бээрге, сеткилге таарышпас чүве бар, чүл ол? Эргелекчи кижиниң чогаадыкчы ажылдап билириндеп, оон тывыңгыр, сагыңгырындан улуг хамаарылгалыг «Агитаторнуң булуңу», «Соңгукчуга булуң» дээн чижектиг булуңнар, стендилер ында чок. Барда чүвени стол кырында, сонга-баарында холуштур делгеп каан. Часкы хүннер хат-когурумнуг болгулаар. Сонга карааңда дептерлер доозунга үгледи бергилээн. Оортан-па өөрээл ишти хиралаг, шевергин эвес көстүр.

Агитпункт дээрге соңгукчуларның сонуургап кирер, аргасүме ап, айтырыг тургузуп баар чери. Иниити байдалы мындыг агитпунктуга кирген соңгукчу оортан таалал албас хире. Оон бир херечизи соңгукчуларга азы агитпунктуга келгеннерге демдеглел дептеринде чаңгыс-даа үжүк шыйдынмаан. Дежурный графиги тургустунмаан, дежурныйлаашкын бо хүннерге чедир чорувайн турар. Агитпунктунуң ажылдаар шактарын бижээш азын каан, ол шактарда эргелекчи болгаш чүтле комбинатта агитаторлар дежурныйлап турар дээрзин эргелекчи М. М. Фирсова чугаалады.

Дериаде, шимелдениң ара соксаашын. дежурныйлаашкынны шыңгыыратпайн турарын комбинатта сентелге чоруп турарынче чүүй каап турар. Ол шын-на. Ынчалза-даа чер-чер Советтерияге соңгулдалар хүнүнге чедир ынаыг-ла үр эвес уе арткан. Шимелде дугайында айтырыг турбас ужурлуг. Соңгукчуларбиле, ылаңгыя аныяк соңгукчулар, бажың эелериниң, пенсионерлер ортузунга агитас-массалыг ажылды организастап, оларның сонуургалын, бот-идепкейин бедидеп-биле ажыл хайныыщкыныңг турар уе-дир бо.

Соңгукчулар даңзызын агитаторлар кылып доозуп турар.

Хоорайның улусчу контроль комитединиң, облпрофсовелчөвүлелиниң, республиканың спорт комитединиң организациларының агитколлективтерин агитпунктунуң ажылынга идепкейлиг киржип турар.

Агитация ажылдарының төвүн чогуур петелде бүгаар бедик деңнелге чедир дериң, шимеп, соңгукчулар ортузунга чорудар ажылдарны планда чүрүм сагыш эрттирип турар болза агитаторларга-даа, соңгукчуларга-даа чиик, хөлүг болур. Ол бүгүге үлегер-чижек кылдыр Ч. С. Серен-оол эргелекчилээн филармонияда агитпунктуну бала катап мактаксай-дыр мен.

Эргелекчизи Марина Михайловна Фирсованың «...агитпунктуну аштай, арыглап ийиги удаа эде дериң, доозуң, плакат, стендилерни доздур азар, дежурныйлаашкынны бо хүннерде эгелээр»...—деп чугаалаанынга бүзүреп, оларның масса-политиктиг ажылдарынга чедишкинии күзээр-дир бис.

В. САТ.

«Шынның» корр.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

ТИИЛЕЛГЕ ХҮНҮН ДЕЛЕГЕЙ ДЕМДЕГЛЭЭН

⊙ **БЕРЛИН.** Немец улусту фашизмден хостаанының 37 чылынга тураскаатқан Германияның Социалистиг чаңгыс аай партизының ТК-зының, ГДР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш Национал фронтузунуң Национал чөвүлелиниң баймырлыг хуралы Берлинге болган.

ГСЧП ТК-ниң Чиңгине секретары, Герман Демократтыг Республиканың Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Э. Хонеккер болгаш республиканың партия база күрүне удуртукчулары, хөй-ниитиниң төлээлекчилери чечектер салышкынынга киришкен.

⊙ **ГАВАНА.** Гитлержи фашизмни чылча шапкан совет улустуң болгаш ооң маадырлыг Чепсектиг Күштериниң төөгүлүг тиилелгези делегейниң улустарынга тайбыңны хандырып берген деп Кубаның тайбың шимчөшкининиң медегелинде айыткан.

Ынчалзажок чамдык кижилер дайын халавырлап чогуур түңнелди кылбаан деп, ол документиде демдеглээн. Империализмниң амгы үеде эң-не реаксылыг бөлүктери боо-чепсектерни эңдере бодурүп, «кызыгаарлаттынган» ядролуг даймыны кыпсын болурун чарлап турар.

Кубаның тайбың дээш шимчөшкини тиилелге хүнүпде совет улуска чүректиң хамыындан изиг баймыны чедирген. Тайбың дээш ССРЭ-ниң чазааның улуг демиселин Кубаның тайбың дээш шимчөшкини изий-биле деткип турар.

СЭКП ТК-ниң Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң кодүргени тайбың сапаллар бүгү чурттарның эрге-ажыктарынга бүрүн дүжүүп турар деп документиде демдеглээн. Тайбың дээш, чаа дайын кыпсыкчыларының айыылдыг планнарынга удур демиседди күштелдирериңче делегейниң удустарын Совет Эвилеп кыйгырып турар.

⊙ **БУХАРЕСТ.** Румыниянын хостаар дээш тулчуушкуннарга өлген совет дайынчыларның тураскаалынга чечектер садыышкынының байырлыг өзулазы Бухарест хоорайга болган.

Румыниянын Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары, Румыния Социалистиг Республиканың Президентизин Н. Чаушескунуң, РКП Төп Комитединиң, Румыниянын Күрүне Чөвүлелиниң болгаш чазааның өмүнээзинден чечектерни салган.

Совет дайынчыларның тураскаалдарынга чечектер салыышкынары республиканың оске-даа хоорайларынга база болган.

⊙ **ПХЕНЬЯН.** Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң тиилелгезиниң 37 чылынга тураскаатқан кино көрүлдези аңаа болган. Көрей-совет пайырал иниителининиң төп баштаар чери кино көрүлдезин организастаан.

⊙ **ПАРИЖ.** Фашистиг Германияны чылча шапкан тиилелге хүнүп сөөлгү чеди чыл дургузунда Францияга демдеглевейн келген. Тиилелге хүнүп француз чазактың шиитпирин өзугаар бо чылын база катап демдеглээн.

Фашистиг Германияны чылча шапкан тиилелге Францияның болгаш бүгү делегейниң төөгүзүнде алдарлыг байырлал болуп турар деп. «Юманите» солун бижээн. Чаа дайынны болдурбазы делегейниң аң сеткилдиг бүгү кижилериниң ыдыктыг хүзөөлгези болуп турар.

Француз телевиденнениң түскай дамчыдылгазының тиилелге хүнүнге тураскаатқан. Фашистиг рейхтиң пайысылалын совет шеригленниң хостаанын телевидение дамчыдылгазынга көргүскен. Москвага болгаш Парижке тиилелге парадтарының дугайында материалдарны база көргүскен. Фашизмге удур тулчуушкуннарга 20 миллион кижизин оскуган совет улус делегейниң йиити дайынының кол чымыжын болдуун октынге шыдажын эртпеп деп телевидение дамчыдылгазынга онзалап демдеглээн.

⊙ **МЕХИКО.** Гитлержи Германияны чылча шапкан тиилелгезиниң 37 чылынга тураскаатқан Мексиканың хөй-ниитизининң байырлыг хуралы пайысылалдың «Бельас артес» театрынга болган. «Мексика—ССРЭ» пайырал институдунуң президентизи Б. Сапата Вела байырлыг хуралга чүве чугаалаан болгаш, фашизмни чылча шапканынга Совет Эвилелининң төөгүлүг ролюн онзалап демдеглээн.

Тайбың дээш, чавырлыышкын дээш америк империализминиң болгаш оон чалчаларының агрессиң чимзенниишкиннериңге удур демиселди улам-на күштелдирериниң эргежөл чугулазын байырлыг хуралдың киржикчилери айыткан.

⊙ **БОНН.** Фашизминиң дарлалындан немец улусту хостаанының 37 чылынга тураскаатқан хөй-ниитиниң улуг ыяскаалы Гамбург хоорайга болган. ГФР-деп, Испаниядан, Чилиден келген тайбың талазлакчылары, совет хөй-ниитиниң төөлелекчилери ол ыяскаалга киришкен. Фашизмге удур Эвилелдиң удуртукчуларының бирээзи Герберт Бааде ыяскаалганнарның мурнунга чүве чугаалаан болгаш ССРЭниң хостакчы хүзөөлгезиниң төөгүлүг үжүр-дузазын онзалап демдеглээн. АКШ-тың болгаш НАТО-ның талазындан тайбыңга улуг кыжамышхынны Г. Бааде айыткан. Фашизминиң катап тургустунарының кыжамышхыны ам-даа бүрүн үзүткаттынмаан. Америк ядролуг чаа ракеталарны Барыын Европага эккеп тургузарын каңчап-даа болдурбас херек деп, ол медеглээн.

⊙ **БАРЫЫН БЕРЛИН.** Немец улусту фашизмден хостаанының 37 чылынга тураскаатқан ыяскаалга Барыын Берлинниң хөй муң чурттакчылары киришкен.

Фашизминиң үезинде хилинчектиг чораан кижилерниң Барыын Берлин каттыжышкынының даргазы Э. Редман митингиге чүве чугаалаан болгаш фашизмни чылча шапкан улуг тиилелгеге совет улустуң төөгүлүг ачы-хавыяларын онзалап демдеглээн. Совет улус болгаш оон маадырлыг Чепсектиг Күштерни Европаның улустарынга, оон иштинде немец улуска тайбыңны болгаш хосталганы хандырып берген.

⊙ **МАНАГУА.** Гитлержи фашистериниң холу-биле кижи төрелгетпеин кулданыр дээн империализмниң орадажымышкынарын чок кылыры Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң маадырлыг тиилелгези иниитирлиг ролдуу ойнаан деп. Национал хосталганың Сандиножу фронтузунуң органы «Баррикада» солун бижээн.

Америк империализм герман фашизминиң орнуун ээлээн болгаш делегей контрреволюциязының каргыс шагдаазының ролюн амгы үеде күүседип турар деп. ол солун айыткан. Империализмге удур идеалдар гитлеризмни чылча шапкан тиилелгениң сөөлүнде 37 чылдар дургузунда мурнуку хөзөөр улустарның демиселинин кол чепсээ болуп турар.

⊙ **ХАНКО.** Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында өлген совет дайынчыларга болгаш ССРЭ хамаатыларынга тураскаалдың баарынга чечектер салыышкынының байырлыг ёзулазы Финляндияда совет алдан черлериниң төлээлекчилери чечектер салыышкынынга киришкен.

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында өлген совет дайынчыларга тураскаалдарга чечектер салыышкынары Хельсинкиге, Туркуга болгаш чурттуң оске-даа хоорайларынга база болган.

(СЭТА).

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

ДУБЛИН. «Иниити рынок» чурттарының Аргентинага удур садыг хемчегларин соксадырын Европаның экономиктиг иниитилежилгезиниң талазы-биле бодуунуң эвилелчилериниң Ирландиниңың чаза чедип алыр бодап турар. Аргентинага удур ол хемчегларни бейтрандыг чурт болур Ирландиятa дүүшпес деп, премьер-министр Ч. Хохи медеглээн. Дайын чорудулгазын деткөн ол хемчегларни деткөн шыдавас бис деп, ол чугаалаан.

ОТТАВА. Кавадада ажыл чоктарның саны бо чылдың апрельде 1,2 миллион четкен болгаш чуртта төлезиилелген ажылчын күжүүн 9,6 хуузу болуп турар.

1946 чылдан бээр чуртта ажыл чоктарның саны ол хире хөй турбаанын Канаданың статистика бюрозу демдеглээн. «Артык кижилерниң» саны моон сонгаар улам көвүдээр деп турар.

КАНБЕРРА. Иеремия Табан чоокта чаа болгаш сонгулдалар үезинде Кирибати республиканың президентизинге база катап сонгуткан.

Кирибати күрүнези шаанда Аглинның колониязы болуп чораан. Оон иниити чолу 861 дербелчин километр. Чурттакчы чонунуң саны 60 муң кижи. Ол бичии күрүнениң хамаарышнас чорүүн 1979 чылдың июлында чарлаан.

ДАР-ЭС-САЛАМ. Африка күрүнелериниң массалыг информация органнарының удуртукчуларының ужуражыышкыны Танзанииның Арушка хоорайынга болган. Танзанияның даштыкы хереқтер министри Салим А. Салим ужуражыышкынга чүве чугаалаан болгаш ядролуг халаптың кыжамышкынын узуткаарынче делегейниң төлээлекчилери чечектер салыышкынынга киришкен.

Боо-чепсектерни эңдере будүрериң соксадыр болгаш тайбынны камгалаар дээш демиселге парлалганын, радионуң болгаш телевиденнениң чугула ролюн ол онзалап демдеглээн.

(СЭТА).

БОТТАНДЫРЗА...

Моңгүн-Тайга районга тууйбу заводун тудар дугайында чугаа тоску бөш чылда-ла эгелээн. Ол дугайын райкүүскомнуң сессияларынга, хуралдарга чаңгыс эвес катап чугаалашкан. Ол дээрге өзек айтырыгларның бирээзи. Чүге дээрге, тууйбуну Кызыл, Ак-Довурак, Чадаана хоорайлардан сөөртпейн барып болур.

Элээзин каш чыл мурнунда «Малчын» колхоз турда-ла Кудус-ool Сааяның, Коңгар-ool Сааяның бригадалары дөрт өрээл чурттагга бажыңнарын тууйбу-биле кылып турдулар. «Мөген-Бүрен» совхоз район төвүнден тууйбу сөөртүп ап тургаш, печкаларны септеп ап турду. Сөөлгү үеде тууйбу будүрбестей берген септелге ажылдарын кылыры бергедеп турар. Бо бүгү бергелерден уштунар дизе чүгле тууйбу будүрер пунктуну катап ажылдадыр керек. Ынаыг болза-даа ында кылдынган ийи цехтиң чамдык кезектери үрелип, эргижирел калганындан катап кылдынар арга чок туруп берген.

Бир эвес хөй чыл дургузунда шиитпирлеттинмээн айтырыг ам боттаны бээр чүве болза эки-ле-дир ийин. Аңаа чүгле тууйбуну эвес, харын чугайны өрттедип болурунуң айтырыы тургустунуп келир. Ынчан ону база өске черлерден база сөөртпестей бээр.

З. ХОМУШКУ.

КАЯА ДУЖААРЫЛ?

Мооң мурнуунда чылдарда Кызыл районнуң Баян-Кол суурга алгы-кеш, дүк болган өске-даа өлүк хүлээп алыр белеткел чери ажылдаң турган. Эрткен чылдың августа аңаа ажылдап турган кижи халашкан. Оон бээр белеткел чери ажылдавастаан.

Ам алгы-кеш садар дээн кижилер ону каяа ашарын дужаарын билбейн турарлар.

Алгы-кеш хүлээп алырының үезин келген. Чамдык кижилер хуу өшкүлерин кыргын турар. Ону улаштыр хой кырлыдазы эгелей бээр. Ону хүн бүрү хүлээп ап турар пункт чок болганда дүк кижилериң хууда ажыглалынга баары билдингир. Ону болдурбас дээр болза, мооң мурнунда чылдарда ыяскаң, совхозтан автомашинадан организастаан, улусту кезип чораан олардан алгы-кешти хүлээп ап, белүп алза кандыгыл?

Ынчангаш Баян-Колга доктаамал ажылдаар белеткел пунктузун Кызыл райпо баштаар чери. Баян-Кол кодээ Советиниң күүскому дарый ажылдадыры чугула.

С. ДУВАА.

ССРЭ-ниң 60 чылынга

САГЫШ САЛЫЫШКЫН АЧЫЗЫНДА

Тожулар шаанда чүгле ивви, аңчылыр амыдыралдыг чурттап чораан. Тарааны чиир хамаан чок, чамдык тайга чурттуг кижилер көрүп безин чорбаан. Тожунуң үнделзин чурттакчызы мен сес, тос харлыымдан чактыр боо чүктеп, аңнап, диниңеп өзүп келдим. Чаш шаамда далган, хлебти безин көрбейн чордум. Ивви кежи самдар тоннуг, ивви кежиниң алгызындан даараан чүвүрлүг чордум. Хеп садып кедер хамаан чок пөс безин кижи көрбес турду.

Район ыяңан Кол (иштики суму). Ак, Өдүген, Хамсыра, Улуг-Даг, Сыстыг-Хем деп алды сумулуг турган. Оларның арат чону аралажыр, аргыжар хамаан чок чаңгыс сумунуң чону безин чыл чыды-биле көрүшпес, тайга-таңды кезип, черниң черлик аңы-биле демей чурттап чораан. Ада-ием мындыг чугаазын үпас мен:

— Силер төрүттүнмейн турунарда ийи өг чурттап, ай, бес казын чип амыдырап, бир чыл ажыг үеде аалга өске кижи барааны көрбейн келдивис. Ынчан чылда ийи удаа эреге үндүрүү төлээр турдубус. Бир өг үш киши кежи дужаар. Ону төлээр дээш чаңгы, дүжүметтер дилеп каш хонду чидип чордум. А сумунуң арат чону кыштын ортан айында поянга «албан» өргүүр дээш каш ивизин тайгага эөп келгеш, чоокшулады кежүп кээр. Эр кижилер поянга тейлеп, албан үндүрүүн эккеп берип турар. А хереэжеп кижи поян оргээлиниң чанынче баар туржук, чоокавыга кылаштавас. Ноян хамык суму чонунуң эккелген үндүрүүн чыын алгаш. «Хайырааты сартыы» кылдыр бир сувай бе соктургаш, оон аъдын чыылган чонга чедиштир үлээр. Чамдыктарынга үлеш четпейн баар. Тожунуң Донмит ноянны чанарда арат чонунуң эккелгени өлүүнүң кежин улуг-улуг барбаларга долдур тырып дыгаш, 3—4 аътка коштан чүдүрүп алыр. Албан, үндүрүг төлевээн кижилерниң эриндээр, эттээр чордуу...

Чазый, чилби ноян, дүжүметтерге ынчаар мөлчүдүп, дорамчыладып чораан чонунуң килец, кылыын, эриишаагайдан үе-човаурну дыңнаан мен.

Араттар бир черге 2, 3 кылдыр чыглып келгенде, «...шагтөре өскерилген, Чаа үе келир. Ону оттур билир Леней деп орус кижи бар...» дижип чугаалажыр апарганын билир мен.

Тывада революс өөскээн деп чугаа кыдыг-кызыгаар, тайгатанды тожуларынга чедип келген. Ооң тиилелгезиниң чылдарында шору эр кылдыр өзе берген мен. Тываның национал революциязы Улуг Октябрьның ачызында өөскүп үнгеш, тиилелгени чедип алган. Арат чон каш дакпыр дарлалдан адырылган. Амыр-шөлээн чыргалайның оруунче арат чон ынчаар кирген. Оон соонда амыдырал көзүлдүр чаартының эгелээн. Тайга, танды арты, ырак, узак Тожу черге Тываның түскай догуунаан национал революциязының ынчаар чедип келгенин көрүп чораан болгаш амгы Тожунуң сайзыралын магадап, өндүр Ленинниң тургускаңы Коммунистиг партиязының, Совет чазактың аныралы деп чүвени медереп билип, бо хире чаагай чурттагга канчап мага хаммас, өөрүвес боор. Тайга-даскыл кезип чурттап чораан тожулар совхозтар ажылчыннары боон каттышкан. Суурларда делгем, чырык ортумак школалар, культура одаглары, библиотекалар, магазиннер, эмнелге, харылзаа салбырлары, уруглар садтары дээш түүү өөк дээр.

Партия, чазактың кижи дээш, кижиниң чаагай торуу дээш ада сагыш салыышкынының ачызында аңчы Тожунуң чонундан эртем-билиглиг кижидер үнүп, күрүне мурнунга ажылдап, чонунга бараан боон чоруурлар бар. Олардың аразында чогаалчылар Леонид Чадамба, Юрий Кюзегеш, эртем кандидады Зоя Чадамба дээш кымнарны чок дээр.

Тождан Кызылга чедир аъттыг 4—5 хонуп чораан чедер чорду. Ам кандыг-дыр? Күчүлүг ЯК-40, Л-410, АН-2 ужар-хемелер-биле 20—30 минута болган чеде бээр. Улуг Төрээн чуртувус найысылалы Москвага хүнүнүн-даа бол үжүп чедип туруксаа кээр. Ачыр, магалыг, чараш чурталганы «ивви малдыг ыяш тожузун» дыртып чораан кижи канчап магадавас мен. Кыраан, назылаан сен дээш акшаны ай санында берип турар. Хөй уруглуг дээш пособие-дузаламчыны, янзы-бүрү чингелделерни тыпсып турардыр...

Ээп турган Адыр-Кежигде хөй-хөй чаа тудуглар немежип, суур бүгү талаже херлип, кестүп чыдар. Ильичиниң сайлыгаанны дүн, хүн чок чырып турар. Оюн, концерт, кино, шиини базында ора-ла көрүп орар. Тожута телевизор кээр деп чүвени ким дүжээн. Арат чонунуң ажы-төлүнүң өскенин, бир хүн-не бир янзы кеттинген чорүп турар чаражын. Ивви кежи чолдак, самдар тоннуг чоруур шаамны амгызынга дөмейлепкеш, «амдаа аңаяк болган болзумза аар» деп бодай бээр мен.

Бисте эки кижилер хөй. Аңчылар, малчыннар, тудугжулар, механизаторлар, башкылар, эмчилер, өөренирчилер... СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлериң база он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын күүседир дээш, ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл оонга ыяш-агый, культура тургузуушкуунуун талазы-биле улуг-улуг чедишкиннерлиг ужуражыр дээш кижи бүгүдезин улуг-хуузун кириштирип, чөр-делегейниң кырынга моңге тайбың, чырык чаагай чурттагга, коммунизм дээш ажылдаар ужурлуг бис.

Б. ЧИГЖИТ.

ДЕМОКРАТИЯНЫ КАМГАЛААР ДЭЭШ

ЛИССАБОН. (СЭТА). Май бир чыскаалының аныяк ийи киржикчилерин чурттуң соңгу талазы девискээринде Португ хоорайга орнукшуткан. Португали патриоттарның орнукшудулгазы демократияны болгаш чоннуң революстуг чаалап алышкыннарын камгалаар дээш Португалияның ажылчы чоннарының күштүг демиселинин көргүзүү болган. Делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү—Май Бирге тураскаатқан ажылчы чоннарның чыскаалын тарадыр сывырып турган үеде португали ийи патриоттарны полиция боолап алырген.

Дерзин үүлгедиишиң үезинде өлүрткен патриоттарны орнукшударынга киржир дээш он-он мун ажылчы чоннар Порту хоорайга келген. Аныяк патриоттарны хоорайның, төп шөлүнге өлүрген. Ол шөлден хоорай чоогунда чеверге чедир колонналар шуушпур чыскаадыпкан.

Португалияның Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары Алваро Куньял кажыдалдың митингизинге чүве чугаалаан. Чыскаалганнары тарадыр сывырар дээш Лиссабондан Порту хоорайже чоруткан «согугжу полициязының» араатанзыг хөделиишкиннери демократтыг эргелерни болгаш хосталганы каржызы-биле үрээни болуп турарын ол демдеглээн. Порту хоорайга полициянның кем-бурулуг үүлгедиилерин суд шугуму-биле шыңгыы истеп хынаарын болгаш бүгү национал-дың ажыл соксадыышкынын кылырын Португалияның ажылчы чоннарының бүгүнүнүн конфедерациязы—Национал интерсиндикал шиитпирлээн.

Португалияның Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары Алваро Куньял кажыдалдың митингизинге чүве чугаалаан. Чыскаалганнары тарадыр сывырар дээш Лиссабондан Порту хоорайже чоруткан «согугжу полициязының» араатанзыг хөделиишкиннери демократтыг эргелерни болгаш хосталганы каржызы-биле үрээни болуп турарын ол демдеглээн. Порту хоорайга полициянның кем-бурулуг үүлгедиилерин суд шугуму-биле шыңгыы истеп хынаарын болгаш бүгү национал-дың ажыл соксадыышкынын кылырын Португалияның ажылчы чоннарының бүгүнүнүн конфедерациязы—Национал интерсиндикал шиитпирлээн.

Барыын Германияда тайбың талалакчыларының оларның чуртунуң девискээриниге чаа америк ядролуг ракеталарны болгаш нейтроннуг чепеекти тургузарынга удурланган шимчөшкинни хүн келген тудумна, улам калбарын турар. Штуттартка, Франкфурт-на-Майнга, Дортмундуга. Эсеңге болгаш чурттуң оске-даа хоорайларынга удурланыышкын илередириниң масеалыг чыскаалдары болгулаан.

ЧУРУКТА: Дортмундуга болган чыскаалдың киржикчилериниң тудуп алган транспарантызында — «Рейганның нейтроннуг бомбазы чок болзуун!»—деп бижип каан.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЛЕНИНЧИ КОМСОМОЛ ШАҢНАЛЫНЫҢ ЛАУРЕАТТАРЫ

МОСКВА. Советтер Союзунда кинофильмнерге болгаш шинелерге таарыштыр бижээн музыка аялгалары дээш 1982 чылдың Ленинчи комсомол шаңналын композитор Алексей Рыбниковка (чуруктаа) тывыскан.

В. САВОСТЬЯНОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧАГ ИШТИНДЕ БҮҮРЕК ДЕГ

Бора-Тайга школазынга бистиң башкывыс Чылбак Баазановна Ховалыг база ажылдап турган. Башкывыс бистиң кызымак чүткүлге, амыдыралга өөредип турган. Салган соруглазын чедип алыр дээш соруктуг болурундан артык чүү турар боор! Башкымны салган, башкы болуксаан мен. Күзелимни боттандырып, Кызылдың башкы училищезинде өөренип тур мен.

Ачам Маржымал Очурович база ол школаның хоочун башкыларының бирээзи. Школада «Сарадак» ансамбльди удуртуп турар, уран чүүлге бердиинген кижи. Авам Хоор Дагбаевна Ондар бистерни, 14 уругну, өстүрүп кижизиткен Маадыр-ие. Аваавыс база школага хөй чылдарда ажылдап келген, коммунист. Хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг киржип, хөй ажы-төлүг бистерниң кижизидилгези, өөредилгези дээш сагыш салып чоруур. Аваавыс, ачавыс мынча хөй бистерни өстүрүп, кижизидип, төлептиг хамаатылар болзуң дээш өөредип чоруурунга чоргаарланмас аргавыс чок.

Школаны алды кижи доозуп, янзы-бүрү өөредилге чөлеринде өөренивиис өөренип, ажылдап, чүрттап чор бис. Дунмаларым Алёша, Алдын-оол, Чойганмаа, Аян-оол, Буян-оол олар шупту 4—5 демдектерлиг өөренип турарлар. Үш бичии хеймерлериниң өзүлдези, сайзыралы дээш олар база сагыш салып, хайгааражып турарлар.

Аас-кежиктиг келир үелиг совет чаштарының чүрту—ССРЭ. Ажы-төлүң аас-кежии дээш сагыш салышкын улуг. Оон ачызында ава, ачавыстың 14 уруглары бистер, чаг иштинде бүүрек дег, өзүп доруглу чор бис.

Ч. ОНДАР,
башкы училищезиниң сургуулу.

АЖЫЛ СООНДА

Бир эрткен субботникте чылгы малды челдеп, таңмалааны байыр-наадым-даа ышкаш сагыжымда артып калган. «Мөрен» совхозтуң бода мал, чылгы, теве бригадазы. Бо коллективтиң кежигүннеринге ынчан Мөрен ортумак школаның 7-8 классчылары дузалашкан.

Богба, чаваа малдар эмдик, баг билбес, оларның чел-кудуруун кыргыыры оолдарга солун-даа, хөглүг-даа болган.

Эреспейлер бош аътка олуруптарга, мөөп-тывылаан малдарның, оон мунукчуларының чаражын чүү дээр! Өөреникчилернин эрес-дидим, аътган аңдарлың чылазың чон чаптап сонуургаан.

— Аныяк-өскен мал ажазынга чоруп, ону ажаап, мунун өөрензин, практика болзун дээш, ада-иелерниң малчын угун салбазынга кижизидер чүве дээш бо оолдарны мында эккелген чүве. Ажыл соонда оларны хүрештирер — деп, совхозтуң кол зоотехниги С. Н. Чыргал чугаалады.

Шынап-ла, ажыл соонда, малдың чел-кудуруун кезери, оларга им-демдек салыры, аскыларны чазап-арыглаары доозулган, спортчу оюннар эгелээн. Кажык адарынга, шыдыраага, хүрешке маргылдаалар эрткен. Оюнга хоочуннар көрүкчү болуп оруп шыдавайн «бис база» дээш киржи бергеннер.

Кажык адарынга күш-ажылдың хоочуну пенсионер Чыпсынак Дамба бирги черни бүзүрелдин-биле эдээн. Хүрешке Чүс-Сүрэн Допчут шүүлген, Андрей Лопсан үжүүрлешкен. Шыдыраага ийиги черни совхозтуң кол бухгалтери Херел-оол Монгуш эдээн.

К. ХАНГАЙ.
Эрзин район.

ТЫВАГА ТУРАСКААТКАН

ССРЭ-ниң Харылзаа министерствозу хөй чылдарда уран чурулгалыг чагаа хаптарының маркаларын үндүрүп эдээн. Ында бистиң чуртувустуң тураскаалдыг черлерин, төөгүзүн чугаалап турарларыдаа бар.

Чоокта чаа Москванын болгаш өске-даа хоорайларның почта салбырларынга Тыва АССР-де СЭКП обкомунуң бажыңын чураан маркаларлыг чагаа хаптарын киргидээн.

Л. ЖАРОВ.
Москва хоорай.

ЧАА МОНОГРАФИЯ

Төөгү эртемнериниң кандидады Ю. Л. Аранчынның «Тыва улустуң социализмче төөгүлүг оруу» деп монографиязын бо чылын Новосибирскиниң ном үндүрер чери парлап үндүргеи.

Монографияда революция мурнунда Тываның социал-экономиктиг тургузуун, оон административтиг структуразын, тыва араттарның национал-хосталгалыг шинчээшкининиң характерин болгаш онзагай үүлдерин, Улуг Октябрьның соонда Тывага күрүениң тургустунганының болгаш революстуг хөгжүлдениң айтырыгларын чырыткан шинчилелдер киргеи. Ында Тываның капиталистиг эвес орукпан социализмче хөгжүлдезиниң арга-дужулгазынче кол кичээнгейин угландырган, ол төөгүлүг чорудулганың дүрүм ёзугаар болуруп болгаш онзагай талаларын ажыткан, ленинчи национал политиканың дириг күжүн көргүзүп турар.

Монографияда мындыг кезектер бар: «Тыва XIX болгаш XX вектерде», «Улуг Октябрьның социалистиг революциязы болгаш 1921 чылда Тывага улусчу революция, «1921—1931 чылдарда улусчу революцииниң антиимпериалистиг, антифеодалдыг үе-чадазы» болгаш өске-даа чугула айтырыгларны хаара тутkан кезектер бар.

Ол үндүрүлгениң харыысалгалыг редакторлары төөгү эртемнериниң доктору Виктор Александрович Демидов болгаш философия эртемнериниң доктору Владимир Иванович Бойко.

Ук ном 3950 экземпляр кылдыр парлаттынган; төөгүчүлерге, башкыларга болгаш дээди өөредилге черлериниң студентилеринге, а ол ышкаш Совет Эвилелиниң улустарының төөгүзүн сонуургап чоруур бүгү-ле номчукчуларга ажыктыг, үнелиг ном боп турар.

О. ДАРЫМА.
ТДЛТЭШИ-ниң улуг эртем ажылдакчызы.

АВААНГЫРЛАР ШҮГЛҮП ҮНГЕН

Эрткен воскресеньеде бүгү совет улус болгаш социализмниң аксы-дуңма чурттарының ажылчы чоннары, бүрүнгаар депшилгелиг бүгү кижи төрелгеген совет улустуң Ада-чурттуң Улуг дайынынга тиилээнииниң 37 чыл оюн байырлап эрттирген. Тиилелге хүнүнге тураскаатkан янзы-бүрү спортчу маргылдаалар, оюн-тоглаа бистиң республиканың хоорай-суурларынга база хөйү-биле болган. Ам оларның чамдыызы-биле танышып көрээли.

Тыва хүрешке республиканың ажык чемпионады Кызылда Совет Тываның 5 чылы аттыг стадионга ийи хүн үргүлүлээш доозулган. Болуп эрткен маргылдаанын эң чиик дезизлинге Кызыл районнуң Баян-Кол суурдан келген Сандаков Канчыыр шупту онагларын арыг октап тургаш, шүүлгеи.

Хостуг хүрешке ССРЭ-ниң спорт мастери, тыва хүрешке РСФСР-ниң спорт мастери Владимир Монгуш ол бедик аттарын база катап бадыткап, 57 килограммга бирги черни бүзүрелдин-биле эдээн. Владимир амгы үеде Барымын-Хемчик районда тренерлеп турар. Хостуг хүрешке ССРЭ-ниң спорт мастерлери Улуг-Хемниң Хайыракан суурдан келген Сергей Бичe-оол 62 килограммга, а Кызылдың педагогика институдунуң студентизи Олег Ооржак 68 килограммга чемпионаттың бедик шаңналдарын чаалап алганнар.

Кызыл районнуң «Шамбалыг» совхозтуң чолаачызы, моон мурнунда мындыг улуг хемчээлдиг маргылдааларга хүрежип безин чорбаан аныяк мөге Владимир Монгуш шелге үнүп келгеш, бодунуң опагларын удаа-дараа октап турган, ол дезизге чемпионнаан. Республикада ат-сураа алгый берген мөгелер: Кызылдан Виктор Хертек 82 килограммга, «Х Улуг хурал» совхозтуң зоотехниги Матвей Допуй-оол 90 килограммга шүүлгеннер.

* * *

Тиилелге хүнүнге тураскаатkан тыва хүрешке эң шилиндек 64 мөгелериниң хүрежи республика найысылалыының «Хүреш» стадионга болган. Ук маргылдаа чүгле шүүлген мөгени илередир эвес, а харын 1982 чылда тыва хүрешке республиканың тулган чемпионун илередириниң маргылдаазы. Ынчангаш аңаа Тываның эң шыырак дээп мөгелер киришкеп.

Хүндүскүнүн 4 шакта хөгжүм үнү чаңгыланып үнген соонда, шириктеп каан ногаан стадионнуң чоон талакы индирииниң чанындан мөгелер девип үнүпкеп. Оларның аразында моон мурнунда чылдарда мындыг улуг маргылдааларга шүүлүп, үжүүрлежип, шаңналдыг черлерни ап чораан ат-сураглыг мөгелер Иван Хураган, Николай Сынап-оол, Сыын-оол Күжүгет, Кан-оол Кара-Сал, Олег Ооржак дээш оон-даа өскелер бар.

Ол хүн хадымырлап каан турар соок-даа болза хүрешти көөр дээш келген кызылчылар болгаш оон аалчылары стадионну долдур олурупкаш, аваангыр-кашпагай аргалар кылып, чараш хүрежин турар мөгелерни улам хей-аът киирип турганнар.

Дөртку салыг соонда шаңналдыг черже киргеи 4 шилинден мөге артып калган. Барыын-Хемчиктен келген Александр Ооржак болгаш Виктор Хертек, Тес-Хем чурттуг Максим Даживаа, Улуг-Хемниң мөгези Бегзи-Хуурак олар бешки салыгда ужуражы бергеннер. Маңаа В. Хертек биле Б. Бегзи-Хуурак боттарының опагларын октап алгаш, чемпион ат дээш хүрешкеннер. Аңаа арга-дужулгалыг В. Хертек октааш шүүлгеп. Хоочун мөге Доргак Хелин-оолович Бегзи-Хуурактың оглу Борис Бегзи-Хуурак адазының изин салган, улуг спортче баштайгы базымнарны кылып, мындыг улуг хемчээлдиг маргылдаага үжүүрлешкени аныяк мөгеге улуг чедиишкин.

В. ЧАДАМБА.

ЧУРУКТАРДА: мөгелерниң девип үнүп турары; шүүлген мөге В. Хертек (солагай талазында) биле Б. Бегзи-Хуурак.

АВТОРНУҢ фотолары.

ТЫВА ТЕЛЕВИДЕНИЕ

Май 11-ден 13-ке чедир

МАЙ 11-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—«Үе». Информастыг программа. 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55—«Адазынга үш оол турган». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги сериялар. 11.05 — «Айлаң куш ырызы». Концерт-фильм. 11.35 — Телемедээлер. 11.40—14.15—Чапсар. 14.15—Телемедээлер. 14.35—«Бистиң чедип алган түүлдеривис». Документалдыг телефильмнер программазы: «Бараан болгаш завод». «Черде болгаш дээрде». 15.25 — «Өөредикчи». Тележурнал. 15.55— Москваның камерлиг оркестриниң концерти. 16.35—«Аныяктар адрестери». 17.15—«Хөглүг нотажыгаштар». 17.30—Бүгү-эвилелдин В. И. Ленин аттыг пионер организациязының 60 чылынга. «Байырладыы-биле даңгыраглаарым болза...» Документалдыг телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 1-ги фильм.

КЫЗЫЛДАН

18.30—Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45—Бөгүн делегейде. 19.00 — «Маадырлыг чорук». 19.25—«Хендрик Крумм опера сценазында». Концерт-фильмниң баштайгы көргүзүү. 19.55—«Кан канчаар катканыл». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 2-ги серия—«Шылгалда». 21.00—«Үе». Информастыг программа. 21.35—22.55 — ССРЭ-ниң хоккей талазы-биле шилиндек — 1982 чылда делегей чемпионы командазы-биле телекөрүкчүлериниң ужуражылгазы. Оон соонда—Бөгүн делегейде. Информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00—Француз дыл. 12.30—Эстетиктиг кижизидилге. Бодун ап чоруурунуң болгаш өскелер-биле харылааның культуразы. 13.00—«Эртем амыдыралы». 13.40 — Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинин литературазы. 14.10— Физика сээн ажылында. 14.40—В. Шекспир. 1-ги дамчыдылга. 15.30 — «Черниң кижиге төрөл чыттары». Эртем-тайылбырлыг фильм. 16.00 — 18.45 — Чапсар. 18.45— Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.30— Телемедээлер. 18.45 — «Чогаалчы болгаш үе». Тыва АССР-ниң культуразының елдарлыг ажылдакчызы, шүлүкчү Юрий Кюнзегештиң помчукчулар-биле ужуражыышкыны. 19.25—«Азия төвү». Информация-публицистиг программа. 19.40 — «Шумерлер». Документалдыг фильм.

МОСКВАДАН

20.00— «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Лукошко тоолчургулар-биле». 20.15— Бокска делегей чемпионады. ГФР-ден дамчыдар. 21.00—«Үе». Информастыг программа. 21.35—22.50—«Поэзия» альманах».

МАЙ 12-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—«Үе». Информастыг программа. 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55— «Чаш назыдан укталган». А. И. Герцен. «Болган түүлдер болгаш бодалдар». 9.35—Күрүениң үлегерлиг хореографиялыг «Берёзка» ансамблиниң концерти. 10.30—«Кино аян-чоруктарының клуббу». 11.30—Телемедээлер. 11.35— 14.15—Чапсар. 14.15— Телемедээлер. 14.35—ССРЭ-биле Болгария Улус Республиканың аразында найырал, кады ажылдажылга болгаш бот-боттарынга дуралам-чы дугайында керээге ат салганындан бээр 15 чылынга. Кинопрограмма. 15.05—Болгария Улус Республиканың улусчу коллективтериниң оюн көргүзүү. 15.25—С. Гудзенконун шүлүктери. 16.00—«Горнистер, кыйгыга харыылаңар!». 16.30 — ССРЭ-ниң улустарының музыкага аас чогаалдары. 17.15 — «Чүрүк санында—хүн». 17.30— Бүгү-эвилелдин В. И. Ленин аттыг пионер организациязының 60 чылынга. «Байырладыы-биле даңгыраглаарым болза...» Документалдыг телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 2-ги фильм.

КЫЗЫЛДАН

18.30— Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45—Бөгүн делегейде. 19.00 — «Көдээ суур». Документалдыг телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 19.55—«Кан канчаар катканыл». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 3-кү серия—«Маадырлыг чорук». 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 23.30 — «Кинопрограмма». Оон соонда—Бөгүн делегейде. Информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00—Немец дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 12.30—Всеволод Гаршиниң дугайында сактыышкыннар. 13.30—Тиилелгениң хол үжүктери. 14.15—ПТУ сургуулдарынга. Астрономия. Өртемчейниң тургузуу болгаш чоорту тывылганы. 14.45—«Шыдыраа школазы». Разрядчылар классы. 15.15 — Хоойлу билир сен бе? 15.50—Телемедээлер. 16.00—18.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Уругларга фильм. «Прикинделдин тоолдары». Ойнаарактар телефильми. 18.30—Телемедээлер. 18.45 — «Нинелла Кургапкина танцылаары». Концерт-фильм. 19.15—«Азия төвү». Информация-публицистиг программа. 19.45—Чарлалдар. 19.50—«ОСКП деп чүл?» Документалдыг фильм.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Бзык-биле Тюк». Мультфильм (ЧССР). 20.15 — БАМ-ны кылып турар бис. 20.45 —Делегейниң чалаг-терге маргылдаазы. ЧССР-ден дамчыдар. 21.00 —«Үе». Информастыг программа. 21.35—А. В. Неждановаың бажыында. 23.00—00.45 —Бут бөмбүзүнге ССРЭ чемпионады. «Торпедо» (Москва) —Динамо (Минск). «Торпедо» стадионтан дамчыдар. 00.45—01.00 — Делегейниң чалаг-терге маргылдаазы. ЧССР-ден дамчыдар.

МАЙ 13-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55 — «Горнистер, кыйгыга харыылаңар!». 9.25—«Старшина». Уран-чечен фильм. 10.50 —Улустуң аялгалары. 11.05 —Будүүлге гимнастиказы. 11.35 —Телемедээлер. 11.40—14.15—Чапсар. 14.15—Телемедээлер. 14.30 — «Күш-культураны болгаш спорттубүгүдеге». Документалдыг фильмнер программазы: — «Олимпиниң эдээлээ», «Сегизжил алышкыш», «Бисте дыштанылга түбээс». 15.10 —Орус чугаа. 15.40 —РСФСР-ниң күрүенин үрер хөгжүмүнүн концерти. 16.10 — «Шыдыраа школазы». Ак терге. 16.40 — «Пионерияга, байыр!». Ашхабад хоорайның Пионерлер орденүүнүң ургуларның бот-тывынгыр коллективтериниң концерти. 17.40 — «Миллионнарның ленинчи университеди». Профессия уландырышкынының айтырыглары. 18.10 —«Калиф-аист». Мультфильм.

КЫЗЫЛДАН

18.30—Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45—Бөгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН

19.00 — «Социалистиг чарыштың хүн демделгели». Дамчыдылга.

МОСКВАДАН

19.30 — РСФСР-ниң алдарлыг артизи О. Эрдели арфаға таарыштыр бижээн аялгаларны күүседир. 19.45 — «Экономика кампалгалыг болуп ужурлуг». 19.55 — «Кан канчаар катканыл». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 4-кү фильм. — «Ажыл эртекини». 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.45—«Дмитрий Налбандян». Документалдыг телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 22.45 — 00.55 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. ПСКА — «Торпедо». В. И. Ленин аттыг Тел спортивондан дамчыдылга. Чапсар үезинде — делегейниң чалаг-терге маргылдаазы. ЧССР-ден дамчыдар.

ЧАРЛАЛДАР

Тываның көдээ ажыл-агый техникумунга өөренип киирерин күзээнерге 1982 чылдың июнь 1-ден июль 1-ге чедир белеткел курузунга хүлээп алышкынны кылыр. 8—10 классчыны дооскаш, совхозтарда болгаш Көдээ ажыл-агый министерствозунуң шугумында организацияларда ажылдап турарлары, а ол ышкаш 8—10 классчынын өөреникчилерин курска хүлээп алыр.

Курсту дооскаңының соонда дыңнакчылар техникумга киреринниң шылгалдазы кылдыр экзаменнерни дужаар.

Белеткел курузунга хүлээп алырын далаш билдириишкинни директорнуң адынга, өөредилге дээш 20 (чээрби) рубль төлээнииниң квитанциязы-биле кошкаш киирер. Өөредилге дээш төлээр түңнү Кызыл хоорайның бүгү-ле почта салбырларында № 12055 саналжылга отчёдунче почта дамчыштыр шилчидер.

Документилер хүлээп алыр адреси: Кызыл хоорайның Ленин кудумчузу, № 5 бажың, телефон №№ 2-36-04, 2-43-09.

Республиканың бүдүүлге-техниктиг харылзаа эргелелиниң септелге-тудуг участогу тараа ажаан алыр СКД-5 комбайнның 16 комплект 530—610 р. дугуйларын болгаш ыяш сөөртүр дөрт чаа кожуктергелерниң сайгарын турарын чарлады.

АДРЕЗИ:
Кызыл хоорай, Сукпак кудумчузу, 1. Харылзаанның септелге-тудуг участогу. № 2 автобус-биле «Стройдеталь» автобус доктаар черге чедер. (Көдээ ажыл-агый министерствозунуң автобаазазының чанында).

Тываның көдээ ажыл-агый техникуму 1982—1983 өөредилге чылынга бот-өөредилге болгаш хүндүскү салбырларга сургуулдар хүлээп алырын чарлап тур.

Өөренириниң хуусаалары:

Хүндүскү салбырынын дараазында тускай мергежилдерге—агрономия, зоотехния, ветеринария (10 класс соонда) 2 чыл 6 ай; ветеринария (8 класс соонда)—3 чыл 6 ай; көдээ ажыл-агыйның механизациязы (8 класс соонда)—3 чыл 10 ай; бухгалтер учёду (көдээ ажыл-агый бүдүүлгелеринге) (8 класс соонда)—2 чыл 10 ай.

Бот-өөредилгенин салбырының дараазында тускай мергежилдерге — агрономия (8 класс соонда)—4 чыл 6 ай; агрономия болгаш зоотехния (10 класс соонда)—2 чыл 6 ай;

— бухгалтер учёду (8 класс соонда)—3 чыл 9 ай;

бухгалтер учёду (10 класс соонда)—1 чыл 10 ай; көдээ ажыл-агыйның механизациязы (10 класс соонда)—2 чыл 11 ай; көдээ ажыл-агыйның механизациязы (8 класс соонда)—4 чыл 11 ай.

Техникумга ССРЭ-ниң эр, херээжен хамаатыларын хүлээп алыр. Шуут кээп өөренир салбырларга 30 хар чедир назылыг, ажылдавышаан (заочное) өөренир салбырларга — хар-назы ылгал чокка хүлээп алыр.

Техникумга киирер үеде мурнай хүлээп алыр эргелерлиг кижилер болза:

1. Нинти билиг школазын доозарда мактал бижик, алдын азы мөнгүн медальдар-биле шаңнатканнар, а ол ышкаш ортумак профтехучилищелерни тергиин дипломнуг доосканнар,

2. Совхозтардан болгаш Көдээ ажыл-агый министерствозунга хамаарыжыр организацияларның доктаатkан дүрүм ёзугаар өөредип чоруткан кижилери.

3. Өөредилге черинге чедип алыр дээш мергежилиниң талазы-биле ацаа дөмей черлерге 2 чылдан эвээш эвес хуусаанын иштинде ажылданнар алы ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштеринге 2 чылдан эвээш эвес албан эрттиргеп, курлавырже халажып үнген шериг албанныглар).

Киреринниң шылгалдаларын дужаары:

8 класс доосканнар орус дылга (диктант), математикага (аас-биле); 10 класс доосканнар — литературага (чогаадыг), математикага (аас-биле), зоотехния, агрономия, ветеринария салбырларынга 10 класс доосканнар—литературага (чогаадыг) болгаш химияга (аас-биле).

8-10 классчар дооскан болгаш документилеринде чүгле 4—5 демдектерлиг кижилерня хүндүскү болгаш бот-өөредилге салбырларынга киреринге шылгалдалары чокка хүлээп алыр.

Киреринии дугайында билдириишкинни техникумнуң директорунуң адынга чаңгыс аай майык-биле чорудар.

Билдириишкинге капсырлаштырар түүлдер:

— сес чыл азы ортумак билиг дугайында документилер (боттары);

— № 286 майыктың эмчи шынызылгазы;

— практиктиг ажыл стажтыглар болза, күш-ажыл депterиннен ушта бижилге, бир эвес кежээки болгаш бот-өөредилгеге кирип турар болза, чангыс аай хевир бүзүгаар чоруткан бижик, совхозтарның болгаш Көдээ ажыл-агый министерствозунга хамаарыжыр организацияларның чоруткан бижиктери;

— 3Х4 см хемчээлдиг 6 фото-чурук (бөрт чок).

Техникумга киирер дээш келгеннер терүттүнгенниин дугайында хереченилелди азы паспортту, шериг биледин (курлавырда шериг албанныглар) азы кинр бижээн хереченилелди (келдириишкин назылыглар) боттары көргүзер.

Бот-өөредилгелиг салбырга биддириишкиннерни 1982 чылдың июнь 1-ден июль 31-ге чедир хүлээп алыр. Киреринниң шылгалдалары августуң 1-ден 20-ге чедир болур, сургуулдар составынга кинр санап, хүлээп алыры 1982 чылдың августуң 21-ден 25-ке чедер. Бот-өөредилгелиг салбырга киреринии шылгалдаларын 1982 чылдың августуң 1-ден 20-ге, ноябрьның 18-тен 21-ге чедер, сургуулдар составынга кинр санап, хүлээп алыры 1982 чылдың декабрь 16-дан 25-ке чедер.

Техникумнуң хүндүскү салбырынга киирип алганнарны пиити чурум-биле стипендиябиле хандырар. Совхозтарның үнезин пашонал ажылчынарының уругларын өг-бүлениң материалдыг байдалының дугайында шынызылгага үндезилээш, күрүнениң долу хандырылгазынга алыр.

ТЕХНИКУМНУҢ АДРЕЗИ:
Кызыл хоорай, Ленин кудумчузунуң 5 дугаар бажыңы. Телефоннар №№ 2-36-04, 2-55-93, 2-43-09.

КИНО

МАЙ 11-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Ангар-18» 9.30, 11.20, 13.10, 16.50, 18.40 (узаткан). 21.10. «Сагыш-сеткилдиң аймаараашкыны» 15.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Тооллар уламжын-ла турган» деп киноклуб 10.40. «Совлгу салыышкын» 12.10, 17.50. «Гобиниң болгаш Хинганны тавартыр» (2 серия-лыг) 14.30, 19.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Мен—Хортица-дыр мен» 15.00, 16.50, 18.40, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: Василий болгаш Василиса» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ЧАЙГЫ КИНОТЕАТР»: «34-кү дүрген поезд» 14.00, 15.50, 17.40, 19.30 (узаткан) шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Огорева-6» 18.30, 20.30 шактарда.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

АГААР

Бөгүн республикага көжүн турар булуттаар, чагбас. Сонгу-барыын чүкче угланышкының хаттың дүргени сегээ 7—12 метр чедер. Агаарның температуразы 13—18, чамдык районнарга 3—8 градус чылыыр.

Кызылга онзагай өскерлиишкин болбас. Хат кошкак. Агаар хүндүс 13—15 градус чылыыр.

Чагыг № 909.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Редакциянын адреси: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң ораалакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партий-ан амыдырал болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетшүр киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, корректорларының 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 4). ТС—00419

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 111 (11909) | 1982 чылдың май 12, среда | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 3 коп.

ШАЛЫПЧЫ АЖЫЛЫВЫСТЫ— ССРЭ-НИҢ ЮБИЛЕЙИНГЕ

ШАҢНАЛДЫ САЛБАС ДЭЭШ

Бистиң совхозтуң ажыл-ишчилери бо чылдың башташкы дөрт айларында бедик көдүрүлүшкүнүг ажылдап эртирген. Ылаңгыя бирги кварталдың түңнели-биле Өвүр районда ажыл-агыйларның аразында калбарган социалистиг чарышка идепкейлиг киришкеш, ол чарыштың тиилекчизи болган. Ынчангаш мал өстүрериниң, мал продуктуларын бүдүрериниң болгаш оларны күрүпеге садарының планныг онаалдаларын ажыр күүседеткен.

Совхоз күш-ажылчы чедиишкиннери дээш СЭКП райкомунуң болгаш райкүүкомнуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаннаткан. А районнуң сүт-бараан фермаларының аразында шилчиир тукту бистиң Сарыг-Хөл сүт-бараан фермазы чаалап алган. Саная Сааның удурткан ол коллективи районда мурнакчыларның мурнуку одуруун ээлеп берген. «Ак-Чыраа» совхозтуң Моңгуш Кызыл-оол удурткан сигенчи бригадазы СЭКП Тыва обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң профобличөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң диплому-биле шаннаткан. Бо шанналдарны апрель 27-де совхозтуң ажыл-ишчилеринге тывыскан.

Совхозта мыйыстыг бода малдың саны эрткен чылдың бо үезинден ээлэп көвүдээн. Быжаа эрткен чылдың бирги кварталында 81 баш турган болза, бо чылдың ол үезинде 140 баш болган. Малдың өлүп хораар чоруу дыка кызырылган.

Ажыл-агыйның бүгү адырларында мурнакчылар көвүдеп, оларның көргүзүглери бедип турар. Удувас Долума, Түлүш Делгер-оол, Севекшит Бичө-оол болгаш оон-даа өске малчыннар чедиишкиниг ажылдап турар. Мурнакчы малчыннар кыштааның сентээшкинин ам доозуп алганнар. Бүгү кыштагларның сентелгезин май 15-ке чедир доозар соруга салдынган.

Мал бажын өстүрериңе механизаторларның болгаш човаачыларның киирип турар үлүг база улуг. Олар, чижек хемчег-биле алырга, эрткен чылдың бирги кварталындан хөй ажылды кылганнар. Кывар-чаар материалдар камналгазы база хөй болган. Ылаңгыя трактористер Н. Базыр-оол, Т. Алдай-оол болгаш човаачылар С. Коңгар, М. Түлүш социалистиг чарыштың мурнуку одуруун ээлеп келгеннер.

Ак-Чыраанның ажыл-ишчилери чедип алган чедиишкиннеринге доктаавас, ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга төлептиг ужуражыр дээш, улам күжениишкиниг ажылдап турарлар. Олар социалистиг чарышка чаалап алган туктарын салбас соруганы боттарының мурнунга салган.

Т. ТЫРТЫЙ-ООЛ,
«Ак-Чыраа» совхозтуң кол экономизи.

МАЛ ЧЕМИ КӨВҮДЭЭР

Бо хүннерде бистиң республиканың хөвү-шөлдеринде часкы ажылдар кидиң-түлүк. «Барлыкө совхозтуң Шөлде-Тей хөвү-трактор бригадазының ажыл-ишчилери база шудургу ажылдап турар.

Коммунист Саая Көк-оол удурткан бо бригада он бирги беш чылдың ийиги чылында 420 гектар тараа культураларын тарыыр. Бо чылын көл сорулганы мал чеми культураларны көвүдедиринче углангдырган. Ынчангаш кукурузаны 400 гектарга олуртур, көк-суланы 160 гектарга тарыыр. Оон ыңай 833 гектар черде хөй чылдыг сиген база бар.

Часкы тарылгага Шөлде-Тей бригадазы багай эвес белеткеген. Техника септелгези, үрезин четчелээшкини болгаш арыглаашкыны чогуур үезинде доозулган. Хөвү турлаан септээни база эки. Ында көргүзүг самбыралары, лозун, плакаттар көрүштүг. Хана-солун база үнүп турар. Чунар-бажын доктаамал ажылдап турар.

Часкы хөвү ажылдарының мурнуку одуруун Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады коммунист Михаил Мөөктээр, көдээ Совет депутадының кандидады коммунист Анатолий Хомушку, Саная болгаш Володя Хертек адашкылар ээлеп турар. Олар хүнде кылыр үлүүн ажыр күүседип, ажылдың шынарын бедидип турарлар. Ындыг механизаторлар турда, бригада салдынган сорулгазын чедиишкинниг күүседип шыдаар.

Н. САЛЧАК.

ТУРА-СОРУК ТУРДА

Сүт-Хөл ажылчын кооперациязының коллективи эрткен чылын шинти бараан саарылгазының чыл планын 102,9 хуу күүседкеш, районнуң үлетпүр, бүдүрүлге, садыг черлериниң аразына калбарган социалистиг чарышка тиилекчи болган. СЭКП райкомунуң, райкүүкомнуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаннаткан. Ол шанналды салбас дээш ажылчын кооперациянның ажылдакчылары он бирги беш чылдың ийиги чылында база багай эвес ажылдап туралар.

Коллективте партия, профэвилел, комсомол организациялары, ажылчын кооперациянның баштаар чери түс-түс садыг ажылдакчылары-биле нижизидилге ажылын күштелдирип, социалистиг чарышты калбартып турар. Садыг килдизи (эргелекчизи Б. Сарыглар) чоңну чугула хереглелдиң янзы-бүрү барааннары-биле хандырар дээш күжениишкиниг ажылдап турар. Садыгларга аъш-чем аймаан көвүдедип, амыдыралга хүн бүрүде онза херектиг барааннарны доктаамал садын турар апарган. Тодаргайлаарга, сүт, аңгы-аңгы үстер аймаа, өске-даа чоңнуң хереглел барааннары магазинерге кирип турар. Бо чылдың бирги кварталында коллектив үүрмектеп садар бараан саарылгазының планын 110 хуу, шинтиниң чемненилгезинин —103,2 хуу, оон иштинде янзы-бүрү аъш-чемни боду бүдүрериниң планын 106,1 хуу, көдээ ажыл-агый продукциязын чондан кирип садын алган, үндүр садарын 100 хуу, хлеб бүдүрерин 102 хуу күүседткен. Ниитизи-биле бараан саарылгазын 109,9 хуу күүседип алган. Көрдүгеп пландан дашкаар 83 мун рубльдиң бараанын чонга саарган.

Совет садыгның культуразын бедидер, чоңнуң негелдехереглелдерин улам долу хандырар дээш сагыш човарнгыр ажылдап турар садыгжылдар эвээш эвес. Бирги кварталдың бараан саарылгазының планын Бора-Тайгада аъш-чем магазинининиң эргелекчизи Анзат Моңгуш 110 хуу, Кызыл-Тайга суурда хөлушкак барааннар магазинининиң эргелекчизи Серефима Моңгуш 110 хуу, Суг-Аксыда ном магазинининиң эргелекчизи Татьяна Ооржак 100 хуу күүседкилээшнер. Ишкининериниң малчыннарын доктаамал эргип, оларның хереглээн барааннарын чогуур үе-шаанда чедирип берип турган, автомагазинниң човаачы-садыгжызы Михаил Моңгуш кварталда 12 мун рубльдиң бараанын «зарган» автомагазинниерден шылгаран үнген.

Сүт-Хөлдүң садыг ажылдакчыларының ССРЭ-нин 50 чыл болур оюнга уткуштур салып турар сорулгазы чиик эвес. Олар хереглекчилер-биле бижыг харылзааны тутпушаан, садың алыкчыларга эптиг-эолдек байдал-биле бараан болбушаан, бо чылын 4 миллион 100 мун рубльдиң бараанын саарар сорулганы салгаш, бижыг тура-соруктуг ажылдап туралар.

О. БОРАШ.

ХОЖУДААШКЫНДАН УШТУНГАН

Ак-Довуракты № 3 орук-тудуг участогу—бистиң районнуң мурнакчы бүдүрүлгелериниң бирээзи. Ол он бирги беш чылдың бирги чылын чедиишкиниг доозкаш, оон ийиги чылын база эки эгелээн. Участоктуң коллективи бо чылдың бирги кварталында 140 мун рубльдиң тудуун кылыр тургаш, планын 100 хуу күүседткен. Ында С. Курбановка удурткан бүдүрүлге баазазы мурнап турар. Ол бирги кварталда 73 мун рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр тургаш, ону 77,5 мун рубль чедирген.

Кызыл-Мажалык—Тээли автоорууның 282 болгаш 295 участоктарынга тудуг ажылының планы чылдың баштайгы ийи айларында чүгле 93,3 хуу күүсеттингеи, оон соонда участок март айда бедик темпилиг ажылдаашкы, планын 257,7 хуу күүсеткен. Ынчангаш кышкы айларда болдунган хожудаашкындан ушпуун болурунуң аргазы бар апарган. Чүге дээрге орук тудуунга таарымчалыг үе эгелээн. Орук септекчилери апрельдиң планын база ажырганнар. Ынчангаш олар хожудаашкындан бо хүннерде уштунганнар.

Коллективте битүм сөөртүкчүзү В. П. Грачев, экскаватор машинизи А. В. Проничков, автогрейдерист В. М. Могильный, човаачы В. А. Вовно олар планныг даалгаларын хүн бүрү ажыр күүседип, өскелерге үлегерин көргүзүп турар. План күүседиринге оларның киирген үлүг-хуузу улуг.

М. ООРЖАК.

Алексей Иванович Панюков ам чээрби чыл чедир трактористеп ажылдап келген. Оон бүгү ажыл-ишчи амыдыралы чүгле маңаа. Таңдыда Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязынга эртикеи.

Алексей Ивановичиниң амылдап турары үш дугаар бригаданың механизаторлары ам шын базырыышкынын доозуп турар. А дуржулгалыг тракторист А. И. Панюков хүн үлүүн көрдүнгенинден 60—70 хуу ажыр күүседип турар.

ЧУРУКТАРДА: тракторист А. И. Панюков; шын базырыышкыны.

Г. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотолары.

ЧАҢГЫСТЫ-ДАА ХОРАТПААН

Ак-Чыраанын Кудуктуг-Өдектен көшкеш, шынаа кыдынга хонгандан бээр Чамзырыкнар ээлээн болу берген. Бо үениң дургузунда хойнуң дүгү безин агарып, силин ажок апарган. Кыштагның улуг өдөөнден адырлып, чазагның оът-кегүпге кээрге, шынап-ла, кижи боду безин сергей берген ышкаш болур.

Тес-Хемде «О. Шынаа» совхозтуң хойжуларын Кац-Төмүр биле Калымаа Чамзырыкнар чазагже көжериниң мурнунда кыштаан септеп каан. Чазаглаар үе келирге, көжер арга чок болган: Хоолу Бажындан кара булут үнгеп соонда, шуурганнап, доңаттаап туруп берген. Ынчап турда, кажаа ишти үш илиг чедир көржеңеп берген. Оны база катап коптарар ужурга таварышкан. Оон соонда өдек белген. Оны тускай кажаага ургаш, кырындан өл дүшпес кылып каан. Кажаа септелгези эгезинде барыктыг хире болган-даа болза, база ээлээн үеин чарыгдаан. Бир хүнү кодан иштин аштап, ширбиринге эрттиргеп. Ол хире чымыштыг иштиң соонда чазагга келирге, магалыын чүү дээр, бир-ле аар чүктү эгинден дүжүр октапкан-биле дөмей.

Чамзырыкнарның коданында төрүвес 497 хой бар. Эрткен чылын оларның бирээзинден-не 1,2 килограмм дүктү кыргыш алган. Тус черниң байдалы-биле алырга, бо багай эвес көргүзүг болур. Ынчалза-даа ег-бүле бо чылын хойдан-на 1,6 килограммны алырын хүлээнгеп. Эрткен кыжын хой бажының камгалалын 98 хуу күүседирин шинтирлээш, чаңгысты-даа хоратпаанын маңаа демдеглээр херек. Кац-Төмүр биле Калымаа боттарының бо чедиишкинин ССР Эвилелиниң 60 чыл оюнга тураскаадып турар.

Бо хүнперде совхозтуң хойжулары Шынаа кыдының дургаар хонгулапкан. Оон көжерге-ле, чайлагдаар. Чамзырыкнар Хоолу-Бажының Бурганыгга баар. А амдыызында, чылыг дүшкүже, хоюнуң башташкы семиртилгезин маңаа эрттирер.

К. ЧООДУ.

ХҮННҮҢ МЕДЭЭЛЕРИ

БЕЛЕТКЕЛ ЭГЕЛЭЭН

Кандыг-даа ажылдың чедиишкинниг болуру ацаа баш бурунгаар белеткенириндеп улуг хамааржыр. Ынчангаш Эрзинде «Мөрен» совхозтуң хойжулары хой кыргылдазынга белеткелди бо чылын эрте эгелээннер.

Мөн совхозтуң үшкү бригадазының хойжузу мен. Бригада кежигүннери кыргылдага база белеткеним тур бис. Кыргылда пунктузунга Сагаачы Делгер учётчиктээр.

Бо хүнперге чедир кыргылда пунктузунуң херимин септээн болгаш кажаалар иштинин, кодан девискээриниң богун аштаан, ырадыр сөөртүп каапкан. Ам хой кыргыыр агрегаттарны септеп, четчелеп, үзеп-чаап турар. Оон-биле чергелештир эм-тан, хендир, деңзи болгаш өскедаа чүүлдерни база белеткеп эгелээн. Кыргыкчыларны база четчелеп, кодапарның эолчээн болгаш ажылдың планын кылын турар. Кыргылда пунктузунуң кааспалга-шимелдезинин, кыргыкчыларга массаполитиктиг болгаш культурлуг ажылдарның планларын база дутуржуп турар.

Бо чылын хойнуң дүгүнүн байдалы багай эвес. Мен бодаарымга, он бирги беш чылдың ийиги чылының планын долдур болгаш ажыр күүседир арга бисте бар.

С. ЧЕЧЕК,
кыргыкчы.

БИРГИ ЧЕРДЕ

Ыраккы «Мөген-Бүрен» совхозтуң дөртку хойжу бригадазы бо чылдың бирги кварталында улуг хойнуң камгалалын 99,7 хуу күүсеткен. СЭКП райкомунуң болгаш райкүүкомнуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаннаткан.

Сергелең Делгер-оол удурткан бригада хойнуң чаш төлүн камгалап алырынга база багай эвес көргүзүгүг болган — төрүүр чүс хойга онаштыр 88 хураганны алган. Сарыг-оол Сагаан, Өргеш-оол Борбай-оол, Салчак Лонсан-оол болгаш оон-даа өске малчыннар 90-дан өрү хураганнарны чүс башка онаштыр алган.

Бригаланың хойжуларын ам чазагларже көшкен болгаш кыргылдага белеткенин эгелээн.

Ч. ХУРАЛ.

Соңгулдаларга уткуштур

БҮЗҮРЕЛГЕ ТӨЛЕПТИГ

Чер-чер Советтериниң депутаттарының кандидаттарынга күш-ажылчы коллективтер ажылчын адгының, колхозчу тараачыннарның, интеллигенцияның төлептиг төлээлерин дешиидип турар. Соңгулда мурнуңуң кампаниязы совет кижилериниң ленинчи партияны долгандыр улам сырый каттышканын, оларның ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюн төлептиг уткуур шиитпирлерин көргүзүп турар.

ТАЛЛИН. Моостек көдээ Совединиге дешиткен депутаттарның кандидаттарының аразында башкы Э. Мадиссонуң өөреникчилери хөй. Совхозтуң кайы-даа участогунга баар болза, бо школаның доозукчулары ажылдавайн турар чери чок. Э. Мадиссон —көдээ Советтиң амгы чыжыкның депутады. Аныяктар ортузунда профориентация чөвүлелиниң ажылының ажыктыын бедидер дээш ол эки ажылдаал. Бо чылын оон дыка хөй өөреникчилери көдээ ажыл-агыйга ажылдаарын шиитпирлээн. Башкының ажылында ам эңне харыысалгалыг үе — экзаменнер эгелээр. Оон удуртқан класты школада дээре ажылдыгларның бирээзинге хамааржыр.

БАКУ. ССРЭ-ниң күрүне шаналының лауреады скульптор И. Зейналовтуң ады бүгү чуртка билдингир. Оон кылган ажылдарын В. И. Ленинниң төрээн чери—Ульяновскиде болгаш өске-даа хөй-хөй хоорайларда кылган. Азербайджанның пайысталының төвүнде кылган Бакунуң 26 комиссарларынга кайгамчыктыг тураскаадның тургузукчуларының бирээзи ол.

Бакунуң № 190 ортумак школазынга эрткен соңгулда мурнуңуң хуралынга скульпторну район Совединин депутадының кандидадынга дешиткен.

ПЕНЗА. «Магистральный» совхозтуң ажыл-ишчилери машина-биле өнек саар оператор Е. Лобачуң область Совединин депутадының кандидадынга дөрт удаа дешиткен. Чангыс чер чурттугларының идегелин шалыпчы күш-ажылы-биле ол харылаан турар. Елена Андреевна области бир дугаарында бир инекten чылда саап алыр сүттү беш муң, алды муң, оон соонда чеди муң килограмм чедирген. Мурнакчы ишчиниң күш-ажылчы чедиишкиннери Социалистиг Күш-ажылдың Маадырының Алдын Сылдызы, ийи Ленин орден-биле демдеглеттирген. Ол —СЭКП-ниң XXVI съездиниң делегады. Областың саанчыларының ортузунда социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда ол чорчи орар. Чыл эгезинден бээр бир инекке опааштыр колдуунда ийи тонна сүттү саап алган.

(СЭТА).

КӨДҮРЛҮҮШКҮННҮГ

Сүт-Хөл көдээ Совединиң девискээринде улус депутаттарының чер-чер Советтеринге соңгулдаларга белеткелдер калбаргап.

Чер-чер Советтеринге округ соңгулда комиссиялары чурум аъутаар аймаашынган хуусаазында тургустунган. Көдээ Советтиң девискээринде үш соңгулда участогу бар. Оларны Кара-Чыраада, Сүт-Хөлде, Үстүү-Ишкинде тургускан. Район болгаш көдээ Советтерге депутаттарның кандидаттарын дешиидиринге хураалдары күш-ажылчы коллективтерде организастыг эртип турар. Советтер депутаттарының кандидадынга 35 кижини дешиидери адактальп турар. Чер-чер Советтеринге депутаттарның кандидаттарынга бүдүрүлгенин мурнакчыларын адаан турар.

Чурттакчылыг чер бүрүзүнде агитпункулар иогеллеге дүүштүр дериттинген, эргелекчилерин томуйлаан. Ында агитаторларга, соңгукчуларга эргежок чугула материалдар четчири-биле бар. Агитаторлар быжыглаттынган участоктарынга соңгукчудар ортузунга тайылбыр ажылын чорутпушаан, соңгукчуларның данзызын тургузуп, четчелеп турар.

Сүт-Хөл көдээ Совединиң девискээриниң чурттакчы чону улус депутаттарының чер-чер Советтеринге соңгулдаларга белеткелдерин политиктиг бедик көдүрүлүшкүнүүн байдалында чорудуп турар.

В. ООЛЧУКАЙ,
көдээ Советтиң күүсеком даргазы.

ДЕПШИТТИРГЕН

«Малчын» совхозтуң аныяк малчыны Игорь Дагба көжериниң мурнунда көрженеин хооруп, чурум ёаугаар оваалаан.

Малчыннын чазаа, шынапла, онза черде—Каргының Кускунгут-Арыгда. А ол — аъргаларлыг тейлерге бүзөлеттирген делгем шынаа-дыр. Оон хемче кирген кара суглариың бажы мырыңай ог чанындан эгелээн. Магалыг-ла чер!

Аныяк коммунист Игорь Дагбаның кадарган хою эрткен кыштың хүр ашкан. хорамча иогучут ээлээп болган. Оон түңнелинде төрүүр чүс хойга онаштыр 94 хураган алдынган. Ынчангаш ол районнуң мурнакчы малчыннарының бирээзи болу берген. Ам оон чуруун районнуң хүндүлел самбыразында көрүп болур. Эрткен чылын чүс башка онаштыр 110 хураган алдынын турган. Мурнакчы малчын Моңгуш-Тайга район Совединин депутадынын кандидадынга дешиттирген.

А. БЕГЗИ.

ДАШТЫКЫДА

КАЛБАК ДЕТКИИШКИН

ХАНОЙ. Бүгү делегейге тайбыңны хандырарынче, ядролуг дайынның кыжанының чайладырынче угландыр СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-нин Дээди Совединин Поезидиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң көдүрген инициативаларын бүгү чурттарның улустары изин-биле чүлдүгүнүп турар деп, социалистиг Вьетнамның «Куан дой нян зан» солуну бижээн. Тайбыны камгалаар дээш бо чазын Американы, Барыын Европаны, Японияны шыва алган шимчээшкинниң калбак хемчээлдин ол дугайын бүзүрелдиг хереченлел турар. Кижи төрелгетен империализминиң болгаш делегей реакциязының дайынзырак үүлгедиишкиннерин өйтур шавар деп шиитпирлиг сорук киргенин ол солун демдеглээн.

Ядролуг дайынга удур шимчээшкинниң көдүрлүүшкүнү АКШ-тың авантюристиг политиказынга удур угланган деп, ол солун айыткан. Тайбыңга болгаш айыыл чок чорукка кыжанышкын америк администрациядан үнүп турарын шимчээшкинниң киржикчилери айтып турар.

* * *

КОЛОМБО. 80 чылдарга СЭКП-ниң XXVI съездизининг ажылдап кылган Тайбың программазы, Л. И. Брежневтиң көдүрген тайбың инициативалары—улуг Ленининиң тайбың дугайында өөредиининиң амыдыралда тодаргай болгаш чайгылыш чок боттанышкынындыр деп, Шри Ланканың Компартиязының ТК-зының Чингине секретары К. П. Сильва медеглээн.

Америк империализм боочепсекти эңдере бүдүрерин күштелдирип, кижи төрелгетенни чок кылыр ракета-ядролуг дайынны белеткеп турар амгы үеде тайбың дээш демисел эң чугула ужур-дузалыг болуп бар чыдарын Коломбога болган митингиге чүве чугаалап тура ол онзалап демдеглээн.

В. И. Ленининиң чагыгларын амыдыралга боттандырбышаан, Совет Эвилели тайбыңны быжыглаар дээш могаг чок демиселди чорудуп турар. Ядролуг чепсектерни кызырарынче, дүшкүүрлүг чорукту кошкадырынче угланган чаа тайбың инициативалар ядролуг халапты болдурбазынче угланган орукту ажыдып турар.

Тайбың дээш демиселди идепкейжидеринче, дайын оруун моондактаар төлээде, бүгү делегейге тайбың дээш демиселчилерниң калбак шимчээшкининге киржиринче бүгү ажылчы чоннарны К. П. Сильва кыйгырган.

АДЛЧЫНЫ ХҮЛЭЭП АЛГАН

ПРАГА. (СЭТА). ЧКП ТК-ның Чингине секретары, ЧССР-ниң Президентизи Г. Гусак Күш-ажыл партизы — МПЛА ТК-ның кежигүнү, Ангола Улус Республикавың Улусчу ассамблеязының бирги секретары М. Б. де Соуза баштаан ангола парламентинин делегациязын хүлээп алган.

Пайыралчы байдалга эрткен беседа үезинде чехословак-ангола харылзааларның байдалын болгаш ол харылзааларны улам ынай хөгжүдеринин аргаларын чугаалашкан. Ол харылзаалар ийи чурттуң улустарынга ажыктыг кылдыр калбарып, бүгү делегейде тайбыңның болгаш дешиидиниң херээнге бараан болуп турарын сеткил ханышкын-биле талалар демдеглээн.

НАЙЫРАЛ НЕДЕЛЯЗЫ

БЕРЛИН. Герман-совет найыралдың чанчылчаан неделязын ГДР-те ажыдарынга тураскаатқан байырлыг хурал Веймарга болган. Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының ТК-зының Политбюро кежигүнү, Герман-совет найырал ниитилелиниң президентизи Э. Моккенбергер, хөй-ниити организацияларының төлээлекчилери, ол ышкаш СЭКП ТК-ның кежигүнү, СЭКП Карел обкомунуң бирги секретары И. И. Сенькин баштадыр ГДР-биле найыралдың Совет ниитилелиниң делегациязы ол хуралга киришкен.

Герман-совет найырал ниитилелиниң Төп баштаар черииң секретары Г. Шефер ол хуралга чүве чугаалаан, совет улустуң гитлержи фашизмни ашкан тиилелгезиниң төөгүлүг ужур-дузалыын демдеглеп, Европаның улустарынга, оларның аразында немец улуска база ол тиилелгениң тайбыңны болгаш хосталганы бергенин онзалап айыткан.

Мурнунда Бухенвальдының нацисчи концлагериниң девискээринге чечектер салырының ёзулалы болган, хорудалга өлүрткен муң-муң кижилерни тураскаап хундулээн тураскаалды ында тургускан. Немец болгаш делегейниң ажылчын шимчээшкинининиң кёскү ажылдакчызы Э. Тельманның өлүрткен черинге база чечектер салган, 1944 чылдың августа ону гитлержи идегептер аңаа хилинчектеп өлүргеннер.

(СЭТА).

Партийжи амыдырал

НЕГЕЛДЕНИ УЛАМ БЕДИТПИШААН

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин болгаш «Партияга хүлээп алыышкын болгаш СЭКП кежигүнүнге кандидаттарны кижизидер талазы-биле Киргизияның партия организациязының ажылының дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын удуртулга болдургаш, бистиң районда партия комитеттери, партия эге организацияларының бюролары партийжи хүрээлеңиң өзүлдезинче, аныяк коммунистерниң партия эге организацияларына кижизидилгезинче улуг кичээнгей салыы турар.

Партияның хүрээлеңиге эң мурнакчы ажыл-ишчилерни киирип албышаан, аныяк коммунистерни партия хуралдарын белеткээринге, янзы-бүрү айтырыгларны идепкейлиг чугаалажып көөрүнче болгаш өске-даа организапчы ажылче хаара тудуп турар.

Бо ажылче хаылап кирип, ону кичээнгейлиг, чогаадыкчы ёзу-биле чоруткан партия организацияларының эки түңнелдерин чедип алгылаан. Чижээ, «Коммунизмниң херели» совхозтуң партия организациязы эрткен чылын партия кежигүнүнге 4 кандидаттың дыңнадыгларын хуралдарга дыңнаан, чугаалашкан. Ол ышкаш рекомендация берген коммунистерниң харысалгазын бедидер сорулга-биле айтырыгны база кичээнгейге ап, оларның дыңнадыгларын хуралга сайгарып, коммунистерниң санал-оналын өөренип көрүп турар.

Эрткен чылын районнуң партия организациязы эң эки мурнакчы ажыл-ишчилерден 78 кижини СЭКП кежигүнүнге кандидат кылдыр хүлээп алган. Оларның хөй кезии материалдыг чаагай кежиктиг бүдүрүп турар кижилер. СЭКП кежигүнүнүң кандидадыга хүлээп алганнарның 63 хуузу ажылчыннар, 65 хуузу комсомолду дамчыштыр киргеп. Боттарының чаңгыс чер чурттуглары — механизаторларның, бригадирлериниң, ажылчыннарның, малчыннарның эки ажыл-хөрээнге ажыл-ишчилер чоргаарланыр. Оларның иштинде «Россия» совхозта механизатор С. Ензак, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозта С. Куулар, «Революцияның чалбыыжы» совхозта саанчы Д. Эрикситмаа ышкаш аныяк коммунистер ол бедик атка толептиг, ак сеткилдиг, эки ажылдан, хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиин көргүскеннер.

«Коммунизмниң херели», «Россия» совхозтарда партия организацияларының мурнакчы механизаторларыны, чолаачыларыны партияга хүлээп алырын, оларны кижизидер талазы-биле ажылды сөөлгү чылдарда элээп экижиткен.

Кандидат стажты эрттиреринии СЭКП кежигүнүнге болгаш ооң кандидадынга кирип турарларга рекомендация бээрининң ужур-дузазын, харысалгазын бедидер талазы-биле партия организациялары-ның ажылының өске-даа чижектерин чугаалап болур.

Аныяк коммунистер-биле кижизидилге ажылынга шиитпирлиг ужур-дузалыг бир чүүл — оларның-биле түс ажыл болур. Чогум-на ону чогуур деңнелге тургузары СЭКП кежигүнериниң болгаш кежигүнге кандидаттарның политиктиг өзүлдезинге, чогаадыкчы идепкейлии бедидерине идиг берип, оларның идея талазы-биле четчип бышкан чоруун күштелдирер.

СЭКП райкому партияга хүлээп алыышкынны болгаш аныяк коммунистер-биле ажылдың байдалын доктаамал анализтеп, ону чорудун турарының практиказын шиитилештирип турар.

Коммунистер-биле кижизидилге ажылынга ёзу барымдаалаар, дээштиг эвес ажылдаар чоруктан чайлап, кижи бүрүзүнүң эки-даа, кошкакдаа талаларынче, негелде-хереглелиниче, күзел-чүткүлдүүнче кичээнгей салырын партия эге организацияларга, партбёлүктерге сүмелээп. Рекомендация берген коммунистер СЭКП кежигүнүнге кандидаттар болгаш аныяк коммунистер биле доктаамал ажылдаан турарын парторганизациялардан негеп турар бис.

Ынчангаш бо талазы-биле ажыл чер-черлерде элээп идепкейжээп. Эге организациялар секретарылары, партбёлүктер организакчылары, хоочун коммунистер СЭКП кежигүнүнге кандидаттарның ажылын, өөредилгезин, өзүлдезининң перспективаларын, амыдырал-чуртталгалын сонуургап, беседалажыышкынны чорудуп турар. Бо ажылды ажыл-агыйжы болгаш идей-политиктиг сорулгаларбиле ханы холбаштыр чорудуп келген.

СЭКП кежигүнүнге болгаш кежигүнге кандидатка кирип тураргларга рекомендация берген коммунистер бедик харысалгалыг болур, аныяк коммунистерниң дагдыныкчызы деп негелдени ханызы-биле медереп билип, ону кижизидилге ажылы-биле холбап турар. «Россия» совхозта инек кадарчызы Д. Иргит, «Коммунизмниң херели» совхозта бригадир, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Ш. Ш. Оюн ышкаш сагыш човангыр, боттарының байлак дуржулгазын аныяк коммунистерге дамчыдып берип чоруурлар районнуң партия организациязында хөй.

СЭКП кежигүнүнге кандидаттарны болгаш чаа хүлээп алганнарны кижизидерииге аныяк коммунистерниң школазы база улуг ужур-дузалыг. Олар аңаа партияның Программазын болгаш Уставын, партия тургузуунуң айтырыгларын өөренип, партийжи-организастыг болгаш политмассалыг ажылдар-биле танышып турар.

Бо бүгү ажылдар партияга хүлээп алыышкынны экижидип, партийжи рекомендацияның ужур-дузазын бедидерип-ге, аныяк коммунистерни кижизидерииге улуг ужур-дузалыг болган.

Партийжи ажылдың ол чугула айтырыында четпестер ам-даа бар. Рекомендация берип турар коммунистер аныяк кижиниң чүгле эки талаларын бодунуң рекомендациязынга бижип турары хөй. Ол арай шын эвес. Ооң ажылдыышинде, сагылга-чурумунда четпестерни база аңаа демделээр апаарын уставта айыткан болгай. ВЛКСМ райкомунуң берип турар рекомендацияларында база четпестер бар. Олар чаңгыс аайланчак, ниити чүүлдер хөй.

ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозта партком хүрээлеп өзүлдезин, шынар талазы-биле шилиишкинни кошкак чоруткан. Мурнакчы саанчыларны партияга ам-даа эвээш хүлээп ап турар. № 585, 7 КМК-ларда, Балгазының орук-тудуг участогунда партия организацияларының мурнакчы тудугжуларны партияга эвээшти хүлээп ап келгеннер.

Районнуң партия организацияларының организакчы болгаш политиктиг ажылын оң бирги беш чылдың планныг ошаалдаларын күүседирип хандырарынче углайдырбышаан, партияга хүлээп алыышкынның болгаш аныяк коммунистерни кижизидериниң айтырыгларынче кичээнгейин ам-даа күштелдирер апаар.

С. ОЮП.
СЭКП Таңды райкомунуң оргкилдизиниң инструкторы.

Амурда Комсомольск хоорайның Амур хемни кежилдир көвүрүүнүң тудуу. № 8 «Көвүруг тудуг» трестиң № 26 тудуг отрядының коллективи бодунга бедиткен социалистиг хүлээлгени алган болгаш хоорайның байырлалынга чедир көвүруг тудуун бүрүн доозарын шиитпирлээн.

Автоорук көвүрүүн ажыглалга киирген соонда Хабаровск хооорай-биле доктаамал харылзаа тургустунар.

ЧУРУКТА: көвүруг тудуунуң Е. П. Ставицкий удуртқан монтажниктерниң мурнакчы бригадазы.

С. МЕТЕЛИЦАНЫҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

АЖЫЫ УЛУГ

Чылгы малдың ажыын көрбээн кижи ховар деп болур. Маңаа каш чижектен чугаалап көрейн. Бистиң тыва улус кыш, чай чок ырак-узак тайгаларга аңнап, дагларда кыштагларже аътка чүдүртүнгеш, уругларын соонга, мурнунга ушкаргаш көжүп чораан. Чоокка чедир-ле аът-биле тараа тарып, бастырып, ооң чел-күдүруубиле өг базырыы, куру, аргамчылар эжип алыр чордувус.

Албан организацияга чергелерге аът тударын чамдык эштериң солуннарда бижип, саналдан турары черле чөптүг. Чүге дээрге аар-саар ажылдар кылырда, ырак-узак, кадыр-өөрт черлер баарда ол улуг дузалыг.

1947—50 чылдар үезинде Бай-Тайга районнуң харылзаа черинге 12 аът турган. Ол үеде машина-даа эвээш турган. Почтаның бүгү-ле ажылын аът-биле кылып келген. Мөңгүн-Тайгаже почтаны Тээли суурдан Ортуң-Назын болгаш Очурлыг кыш, чай дивес аът-биле чедирип турганнар. Аъдының чиир сулазын олар дергилеп аарлар. Ол үеде Тээли суурга ажаалга кассазы турбаанындан Бай-Тайга районнуң суурларында садыгларның бараан акшазы почтага кирер. Барыын-Хемчик районнуң банкызынга мунмуң акшаны Тээлиден аът-тыг кээп дужаар турлу. Ам-даа харылзаа шугумунда ажылдап чоруур Б. Билчей биле Э. Дылак олар ынчан ол акша-көпеекти чедирип турганнар. Чурттакчы чонга келген посылкаларны шанактап азы тергелеп алган бажың бүрүзүнге чедирип турган.

Харылзаа белдириниң ынчангы ажыл-агый эргелекчилери турган Шаравии, Суге-Маадыр олар коллективтиң аъттарының чемин боттары белеткеп аар турдулар. А чазын малдарының өдээн погаа тарыырынга ажыглап келген. Кайы-даа районнарның райполарынга, ажыл-агыйларынга чылгы малды тударын чөп. Чоок садыгларга бараан-даа соөртүп, аарсаар үүрмек ажылдар-даа кылгай-ла. Бистиң Чинге-Каътта алдын казып турган чер бар. Аңаа база-ла аъттарны мунуп, чүдүрүп ажыглап турганын бо хүнде дег сакты-дыр мен.

Д-Д. САЛЧАК.

ЧАА ЧҮҮЛДЕРНИ ШИҢГЭЭДИР

Эртем-техниктиг шиитилелдерниң кол сорулгазы инженер-техниктиг ажылдакчыларыңы чогаадыкчы чорууң бүгү тала-биле сайзырадыры болуур.

Сельхозтехкуркомнуң бүгү бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының ажылы совхозтарның чагыглырын бүрүн хандырарынче, оларның берижчегин улгаттырарынче, эртем-техниктиг депшилгени оргедедиринче, курлавырларны долу ажыглаарын хандырарынче угланган. Туранның райсельхозтехсалбыры ның, Кызылдың транспорт бүдүрүлгезиниң болгаш өске-даа коллективтериниң эртем-техниктиг шиитилелдериниң эге ны баштай эки шинчилеп, үреген черлерин тып ап турар. Эрриил эгрер автоматтарны, чамдык келектер ушпар херекселдерни база шиңгээдип, хол-биле кылыр ажылдарны эвээжедип турар.

Кызылдың транспорт бүдүрүлгези (эртем-техниктиг шиитилелдиң эге организациязының даргазы Л. Шафеев) чүүле эртken чылын бешин чаартыкчы он саналды киирген, ооң камналгазы 15 муң рубль болган. Ол саналдарның дөртүн Красноярскиниң Эртем-техниктиг медээлер базыңы тускай номга парлап үндүрген. Кызылдың райсельхозтехсалбыры чылда 3,6 муң рубль камналгалыг алды саналды шиңгээткен. Сельхозтехсалбырының эртем-техниктиг шиитилели бүдүрүлгелерге шиңгээдир айтырыгларның даңзызын организацияларже чылдың-на чорудуп берип турар. Оон ында чолаачылар, слесарьлар, каңнакчылар болгаш өске-даа массалыг жергежилдиң кадрларының аразынга «Эң эки жергежил дээш» конкурстарны организастап келген. Чылдың-на организастап турар «Шынар конференциязының» үезинде кылдыңган ажылдарның делгелгелерин база организастап турар.

Эртем-техниктиг шиитилелдерниң ажылында четпестер ам-даа хөй. Ынангыл. Самаалдай, Кызыл-Мажалык райсельхозтехсалбырының, Чадаананың транспорт бүдүрүлгезиниң коллективтери чаа техниканы чедир шиңгээтпейн, эртемниң болгаш техниканың чедишкинин чедир ажыглавайн, ажылдың шынарын болгаш бүдүрүкчүлүүн бедидеринче кичээнгейни сураадып келген. Ол коллективтерде хол-биле кылыр ажылдарны механизастаар талазы-биле айтырыглар база сула шиитпирлеттинип турар. Бо бүгү четпестерни коллектив бүрүзү чайладыр. эртем-техниктиг шиитилелдерниң ажылын экижидер керек.

Н. ОЛДЫРЕВ.

ИДЕПКЕЙЛИГ-ДАА, ТЫВЫНГЫР-ДАА

ООҢ МЕРГЕЖЭЭН ажылы демир кацпаары. Бо дээрге шарын, берге, тывынгыр чорук негеттинер ажыл. Демириң ёй-тавында изиири, хоолайларны ыргартыры, радиаторларны кацпаары эң-не шарын, харысалгазыг. Демириң кадыгчымчаан, кылын, чугазын таарыштырып турган кылыр.

— Ону шынарлыг кылдыр кылырынга бистиң хоочун тыва дарганнарывыстың демирден эт-сеп кылырда дуйаалаашкынны кацчаар кылын чоруурун шиңгээдип алганым дыка дузалаан турар—деп, Бичеоол Түлүшович чугаалаар.

Ортумак школаны доозканымның соонда ол «Сүт-Хөл» совхозтуң МТМ-зинге 1968 чылда ажылдап эгелээш, ам коллективтиң мурнакчыларының бирээзи апарган. Ылангыя чаартыкчы, чогаадыкчы ажылдарга сундулуг. Чижээ, ундүр бижиттинген ДТ-54 тракторунуң радиаторун алган, ону ГАЗ-53 «А» машинага ол таарыштыр эптээн. А кускү дүжүт ажаан алыышкынының үезинде совхозтуң комбайнарын тараа төгүдбес кылдыр, дуглаарының аргазын база чогаадып кылган.

Бичеоол Түлүшович бодунуң билиг-мергежилин аныяктарга күзелдин-биле дамчыдып берип чоруур. «Сүт-Хөл» совхозтуң баазазында ажыттынган Кызылдың профтехучилищезиниң филиалында ам дөрт чыл башкылап, сургууларга кудумчу шимчээшкинниң, слесарь херээниң, техниктиг черчениниң талазы-биле ханы билиглерни берип чоруур. Ук филиалды 120 кижи доозуп үнген. Бо өөредилге чылында ында 30 кижи өөренип турар.

Коммунист кижи каяа-даа мурнуку одуруглага туржур хүлээлгелиг. Совхозтуң мурнунда бир чугула айтырыг — малдың чем базазын тургузарынга база үлүүн киириштирип. МТМ коллективиниң кежигүкперин баштап алган ажылдап турлар. Аныяктарны хоочун дагдыныкчыларга быжыгладывыс. К. К. Дамдыноолга школа дооскан Роман Чүлдүмүү, К. И. Сарыг-оолга комсомолчу Марг-оол Оюнну, А. С. Арачыга дуимазы Николайны бижыглаш, өөредир даалганы бердивис.

Бистиң кол сорулгавыс хоңудангай бригаданы мурнакчыларның одуруунга киирер, материалдар-биле хандырар-ла болза, планны 120 хуудан кудулатпас сорулгалыг бис. ССРЭ-ниң 60 чылының хүнүнде чыл планын күүседир сорулганы салып алган бедик көдүрүлүшкүнүүр ажылдан турар бис.

— Бригада мурнунда канчап хоңудангай ажылдан турган ирги, ону чүнүн-биле тайылбырлап болур силер? — деп, айтырыг салдым.

Бригадир бичии бодаанын ора мынча диди:

— Кол-ла чүве кижилерни ажылче шын организастаар, оларны ажыл-биле четче хандырар, сагылга-чурумну быжыг тудар, дагдыныкчыларның ажылын идепкейжидери болур. Чангыс сөс-биле чугаалаарга, бригада үстүнде негелделерни күүседип шыдавайн турган. Ынчангаш бо коллективтиң ажылын экижидер талазы-биле меңээ хүлээндирген, идегээн-дир. Ону ажылчерек кырынга боттандырар дээш ажылдаар апаар мен.

Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу Хунай-оол Туматовичиниң ажыл-амыдыралы Хову-Аксы комбинады-биле сырый холбашкан. Ол диаа 17 харлыынган эгелеп тудугжулаан. Комбинаттың таваан салып, тудушкан. Алдарлыг аттыг, бедик шанналдарны маңаа чээрби ийи чыл ажылдаш чедип алган.

— Тудугжу мергежилди чедип алырынга эш-өөрүм улуг дузаны чедирген. Оларга сеткилимнии ханызындан өөрүп четтиргенимни илерейн чоруур мен. Күш-ажылымның багай эвес түңнелдериниг өөрүп, ону акы-дүнма найыралдың аңызы деп билип чор мен. Тудугжу коллективим бажыңым, өг-бүлем, школам ышкаш болу берген. Ол мени күш-ажылче сорук киирип келген. Эш-өөрүмнүң деткимчези чок турган чүве болза, мындыг ат-алдарга кайын чедер мен — деп, ол чугаалап турар.

Шынап-ла, күш-ажылчы коллективтиң мобилизакчы база кижизидикчи ролю улуг. Хунай-оол Туматовичиниң балдызының бизи, мастерогу дегбээни тудуг Хову-Аксы суурда чок дизе хөөрем эвес. Ол чээрби ажыг чыл дургузунда тудугжунуң чымыштыг берге ажылынга үжеи чыгыы аныяктарны өөредип кижизиткен. Оларның иштинден ат-сураглыг, мактал-шанналлыглар хөйү-биле илерээн. Чижээ, Александр Аравы, Александр Тараканов, Чолдак-оол Ак-оол, Николай Коктяков, Мерген Балыжык болгаш оон-даа ескелерни адап болур. Ак-оол Чолдак-оолду ап көрээлинер. Ол партия кежигүнү, ам аныяктарның дагдыныкчызы, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчизин. Тыва АССР-ниң Дээди Соведиииң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле база шаннаткан, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп бедик атты эдилеп чоруур. Ол боду база тудуг ажылынга хөй аныяктарны өөреткен. Хунай-оол Туматовичиниң өөренижилериниң мастерле , бригадирлер апарган ажылчыннар бар. Ол оларга сеткил ханыышкын-биле чоргаарланып, ажыл ижин, амыдырал-чуртталгазын сонуурган, чылыг сөзүн, аргасүмезин ам-даа берип чоруур.

Хендерге чурттуг малчын араттың оглу он сес чыл иштинде тудугжу бригадаларны удуртуп келген. Кандыг бир бригаданың ажылын сегидип, бут кырынга тургузуп кааргала, ону хоңудангай бригаланы мурнакчылаанын олуруунга киирер даалга бээрге Хунай-оол Туматович ону хүлээп алгаш, чоорту-ла ол коллективти көдүрүп, мактады бээр кижи. Ол дээрге ооң кижилер-биле мергежилдиг, чогаадыкчы ажылдан билирин киргүзүп турар. Ол боду төлептиг, бичесеткилдиг. Аксы-сөзү эптиг-эолдек, кижилериниң ажы-чаңын ылап билип алгаш, оларбиле чугаалажыр. Кижилерниң харысалгазын бедидерибиле, оларның кылган ажылын хынап турар.

Коллективке кандыг бир кижи чылдагаан чокка ажылшагы үзүп, арага-дары ишкеп хөй-ниитиниң чүвүмүн үреңкен таварылганы Хунай-оол Туматович дүвүренчиг байдал кылдыр көөр кижи. Ону дораан-на бригаланың хуралынга тургузуп, ооң аксы-сөзүн ап, билиндир сурган, чаагай оруктуң чаңыр бараазын сүмелээп. Шак ынчаар чорук кижилерге ажыктыг, шын орукче чайгаар-ла киирер болур. Ол дээрге кижизидилге ажылының бир дээштиг хевири-дир.

К. ХЕРТЕК.

БРИГАДИР, ДАГДЫНЫКЧЫ

Беш чылдың кижилери

«Тыва кобальт» комбинаттың күчүлүг цехтериниң чанында кобальт «үүжелээн» бедик даглар Таңды-Уулының сынызары-биле адаанналкан чүве дег ыракта-на бедик чазагай көстүп турар. Хову-Аксының чаа хоорайжыгажының кедээ талазында бичии оргулашта чаа объектиниң тудуп турар Хунай-оол Туматовичиниң Натпит-оолдуң бригадазынга чеде бердим.

Комбинатка дузалал ажылагыйын хөңүдери-биле төрүүр 100 инек кирер кажаанны, ол аал чурттаар бажыңны тудуп турары ол болду. Ынчалза-даа ажыл-ин хайныышкынныг. Хоочун, аныяк тудугжулар кажаанның дээвирин кылын турлар.

«Бригадир-биле чугаа ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга уткуштур канчаар ажылдап турарының дугайында болган чүве.

— Хоңудангай турган бригада хүлээп алдым. Чамдыктары чаа келген аныяктар. Амгы хүннерде ажылчыннар эки ажылдап турлар. Аныяктарны хоочун дагдыныкчыларга быжыгладывыс. К. К. Дамдыноолга школа дооскан Роман Чүлдүмүү, К. И. Сарыг-оолга комсомолчу Марг-оол Оюнну, А. С. Арачыга дуимазы Николайны бижыглаш, өөредир даалганы бердивис.

Бистиң кол сорулгавыс хоңудангай бригаданы мурнакчыларның одуруунга киирер, материалдар-биле хандырар-ла болза, планны 120 хуудан кудулатпас сорулгалыг бис. ССРЭ-ниң 60 чылының хүнүнде чыл планын күүседир сорулганы салып алган бедик көдүрүлүшкүнүүр ажылдан турар бис.

— Бригада мурнунда канчап хоңудангай ажылдан турган ирги, ону чүнүн-биле тайылбырлап болур силер? — деп, айтырыг салдым.

Бригадир бичии бодаанын ора мынча диди:

— Кол-ла чүве кижилерни ажылче шын организастаар, оларны ажыл-биле четче хандырар, сагылга-чурумну быжыг тудар, дагдыныкчыларның ажылын идепкейжидери болур. Чангыс сөс-биле чугаалаарга, бригада үстүнде негелделерни күүседип шыдавайн турган. Ынчангаш бо коллективтиң ажылын экижидер талазы-биле меңээ хүлээндирген, идегээн-дир. Ону ажылчерек кырынга боттандырар дээш ажылдаар апаар мен.

Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу Хунай-оол Туматовичиниң ажыл-амыдыралы Хову-Аксы комбинады-биле сырый холбашкан. Ол диаа 17 харлыынган эгелеп тудугжулаан. Комбинаттың таваан салып, тудушкан. Алдарлыг аттыг, бедик шанналдарны маңаа чээрби ийи чыл ажылдаш чедип алган.

— Тудугжу мергежилди чедип алырынга эш-өөрүм улуг дузаны чедирген. Оларга сеткилимнии ханызындан өөрүп четтиргенимни илерейн чоруур мен. Күш-ажылымның багай эвес түңнелдериниг өөрүп, ону акы-дүнма найыралдың аңызы деп билип чор мен. Тудугжу коллективим бажыңым, өг-бүлем, школам ышкаш болу берген. Ол мени күш-ажылче сорук киирип келген. Эш-өөрүмнүң деткимчези чок турган чүве болза, мындыг ат-алдарга кайын чедер мен — деп, ол чугаалап турар.

Шынап-ла, күш-ажылчы коллективтиң мобилизакчы база кижизидикчи ролю улуг. Хунай-оол Туматовичиниң балдызының бизи, мастерогу дегбээни тудуг Хову-Аксы суурда чок дизе хөөрем эвес. Ол чээрби ажыг чыл дургузунда тудугжунуң чымыштыг берге ажылынга үжеи чыгыы аныяктарны өөредип кижизиткен. Оларның иштинден ат-сураглыг, мактал-шанналлыглар хөйү-биле илерээн. Чижээ, Александр Аравы, Александр Тараканов, Чолдак-оол Ак-оол, Николай Коктяков, Мерген Балыжык болгаш оон-даа ескелерни адап болур. Ак-оол Чолдак-оолду ап көрээлинер. Ол партия кежигүнү, ам аныяктарның дагдыныкчызы, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчизин. Тыва АССР-ниң Дээди Соведиииң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле база шаннаткан, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп бедик атты эдилеп чоруур. Ол боду база тудуг ажылынга хөй аныяктарны өөреткен. Хунай-оол Туматовичиниң өөренижилериниң мастерле , бригадирлер апарган ажылчыннар бар. Ол оларга сеткил ханыышкын-биле чоргаарланып, ажыл ижин, амыдырал-чуртталгазын сонуурган, чылыг сөзүн, аргасүмезин ам-даа берип чоруур.

Хендерге чурттуг малчын араттың оглу он сес чыл иштинде тудугжу бригадаларны удуртуп келген. Кандыг бир бригаданың ажылын сегидип, бут кырынга тургузуп кааргала, ону хоңудангай бригаланы мурнакчылаанын олуруунга киирер даалга бээрге Хунай-оол Туматович ону хүлээп алгаш, чоорту-ла ол коллективти көдүрүп, мактады бээр кижи. Ол дээрге ооң кижилер-биле мергежилдиг, чогаадыкчы ажылдан билирин киргүзүп турар. Ол боду төлептиг, бичесеткилдиг. Аксы-сөзү эптиг-эолдек, кижилериниң ажы-чаңын ылап билип алгаш, оларбиле чугаалажыр. Кижилериниң харысалгазын бедидерибиле, оларның кылган ажылын хынап турар.

Коллективке кандыг бир кижи чылдагаан чокка ажылшагы үзүп, арага-дары ишкеп хөй-ниитиниң чүвүмүн үреңкен таварылганы Хунай-оол Туматович дүвүренчиг байдал кылдыр көөр кижи. Ону дораан-на бригаланың хуралынга тургузуп, ооң аксы-сөзүн ап, билиндир сурган, чаагай оруктуң чаңыр бараазын сүмелээп. Шак ынчаар чорук кижилерге ажыктыг, шын орукче чайгаар-ла киирер болур. Ол дээрге кижизидилге ажылының бир дээштиг хевири-дир.

К. ХЕРТЕК.

Көскү агитация

ЧААРТЫР, ДЕРИИР

Ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезинге ажыктыг хевирлериҥ бирээзи көскү агитация. Совет кижилерниҥ идей-политиктиг кижизидилгезин эжиживеринге, ниитилел бүдүрүлгезиниҥ ажыктыын бедидеринге ол дузалыг.

СЭКП-ниҥ XXVI съездизиниҥ, партия Төп Комитединиҥ ноябрь (1981 ч.) Пленумунуҥ шиитпирлеринде, аналаа эш Л. И. Брежневтиҥ илеткелинде болган чугаазында айыттынган экономиктиг болган социал-амыдырал улуг сорулгаларны пропагандалаарынга, он бирги беш чылдыҥ планныг онаалдаларын, ССРЭ-ниҥ тургустунганыныҥ 60 чылынга алдар болдурган социалистиг хүлээлгелерин амыдыралга боттандырарынга, ажыл-ишчилерниҥ күш-ажылчы болган политиктиг идепкейин көдүрерине көскү агитацияныҥ бүгү-ле хевирлерин ажыглап турар. Бо талазы-биле Чөөп-Хемчик районнуҥ чамдык бүдүрүлге, албан организацияларында болган ажыл-агыйларында көскү агитацияны кыып кааны эки.

Районнуҥ хереглекчилер шнитилелиниҥ коллективинде, «Алдан-Маадыр» болган «Большевик» совхозтарда көскү агитацияны дерип тургусканы багай эвес. Он бирги беш чылдыҥ ийиги чылынга боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерни үк ажыл-агыйларныҥ төптеринде чараштыр бижээш аскылаан, янзы-бүрү стендилерни, плакаттарны, лозуҥнарны, көргүзүг самбыраларын чаартып кылган.

Чадаана хоорайда чамдык бүдүрүлге, албан организация черлеринде көскү агитацияны чогуур негелдезинге чедир кылбаан болуп турар. Чижээлээрге, автотранспорт бүдүрүлгези Чадаанада улуг коллективтериҥ бирээзи. Организацияныҥ девискээринде стендилер, самбыралар барын бар, ынчалза-даа олар эргижирел, будуу онганыныҥ көрүш чок. Улуг хаалга артында, көскү эвес черде хүндүлел самбыразында бир шагда мурнакчылар чуруун азып турганыҥ хереглээн эргижирээн, үрелген чуруктар чамдык хоолара бар, а чамдыктарында чүү-даа чок, хос. Көскү агитацияныҥ мындыг чүгула хевирлериниҥ байдалы бо хире турда, хаҥ-солуп дугайында чугаалаан-даа херээ чок. Ол хуусаазында үнместээн. Ажыл-ишчилериҥ эстетиктиг база политиктиг кижизидилгезинге, ажылдыҥ бүдүрүкчүлүүне көскү агитацияныҥ салдарын ында партия организациязы чедир үнелевейн турарын үстүнде чижектер хереченлеп турар.

№ 3 БМК, колхоз тудуг, кедээ тудуг организацияларында байдал үстүнде организациядан дээредевее. Оларда кижи караанга илдигер чырык чүве чок деп болур.

«Хемчик» аҥныр-тывыш

Ээрбек улуг оруктан хайыы, чогум оруу кадыр-берт чер-ле болгай. Оон девискээри делгем. Ында дөрт хойжу бригаданыҥ тоҕан ажыг малчыннары чурттаан, чымыштыг ажылнижин кылып чоруур. Олар ырак-узак чурттан чоруур-даа болза амыдырал хандырылгазыныҥ талазы-биле кандыгдаа бергедээшкиннерге таварышпайн турар. Чүге дээрге Ээрбек суурда чагыглар хүлээп алыр комплекстиг пункт ажылдап турар. Оны дамчыштыр кандыг-даа чагыгны кылып ап болуур. Амыдыралдыҥ негелдези улуг, хөй талалыг. Чаа хеп-даа даарадып, телевизор, радиоприёмник-даа септедир таварылга туруп кээр.

Ээрбектиҥ комплекстиг хүлээп алышкын пунктузуныҥ эргелекчизинде Екатерина Алексеевна Өпей-оол он үш чыл ажыг ажылдап турар. Ол Бии-Хем районда чонныҥ амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниҥ мурнакчызы.

Екатерина Алексеевнаныҥ ажылы чонныҥ амыдыралы, негелделери-биле сырый холбаалыг. Комплекстиг хүлээп алышкын пунктуларыныҥ ажылдакчылары хоорай болгаш көдээниҥ чурттакчыларыныҥ амыдыралыныҥ байдалын деңнештирер дугайында партияныҥ салган сорулгаларын боттандырар херекке боттарыныҥ үлүг-хуузун киирип келгеннер.

Ээрбектиҥ хүлээп алышкын пунктузуныҥ ачы-дузаны көргүзүп турар. Ол дээрге ийик-хеп септээри, хеп аймаан аштаҥчууру, радиоприёмниктер, телевизорлар, шактар септээри, өг херекселдерни кылдырары, иштики, даштыкы хептер даарадыры дээш оон-даа өске чагыглар болур.

Е. Өпей-оол малчыннарныҥ күзенчиг аалчызы. Малчын аалларны эргиир тускай графикти тургускап. Чагыглар хүлээп алыр машинага олурупкаш, малчын кодаиларга неделяда ийи катап барып, кылдыҥган чагыгларны эзелеринге ей-шаанда чедирип бергеш, чаа чагыгларны хүлээп алыр. Үнүүшкүннер үезинде Екатерина Алексеевна ачы-дузаа чедирериниҥ чаа-чаа аргаларын тайылбырлап, чамдык чаа кылыгларныҥ, хептериниҥ хевирлерин көргүзүп чоруур.

Ол бодунуҥ ажылынга ынак, чонныҥ амыдырал хандырылгазыныҥ хөгжүлдезин эжиживедер дээш бүгү күжүн үндүрүп, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап келген. Ынчангаш оон эргелекчилээн пунктузу районда эки көргүзүүлгелиг болуп турар. Суурнуҥ чурттакчыларын, тус-тус турлагларда малчыннарны ол танып, кым кандыг чагыгны кылырын безин билир апарган. Хүлээп алыкчы чон-биле сырый харылзаалыг. Чагыгларны чогуур хуусаазында күүседир дээш бүгү хемчегларни ап турар. Оон-биле кады чагыглар күүселдезиниҥ шынарынче кичээнгейни үгландырар. Екатерина Алексеевна тус-тус мастерлерниҥ кылган ажылдарын кичээнгейлиг хынап көргеш, ээлеринге эгидип бээр.

— Чагыглар эки шынарлыг, чогуур үезинде күүсеттингенде ээзинге-даа, бискедаа өөрүшүг-дүр. Чон бистинге күзеллин-биле кээп, кандыг-даа чагыгны дадагалзавайн кылдырып алыр — деп, Е. Өпей-оол чугаалап орар.

Екатерина Алексеевна бо чылдыҥ дөрт айыныҥ планын ажыр күүседеткен. Ылангыя чагыглар күүселдезиниҥ шынары бедээн. Чамдык чаа хевирниҥ чагыгларын пептеретпеен.

Он бирги беш чылдыҥ ийиги чылынга чедиишкиннерин улам быжыглаарын коллектив хүлээнген. Бо чылын Ээрбектиҥ малчыннарынга 9,5 муҥ рубльдиҥ ачы-дузазын көргүзер.

...Ээрбектиҥ комплекстиг чагыглар хүлээп алыр пунктуэуңдан чон черле үүлбес. Олар кандыг-даа чагыгны күүселип турар. Ында эвилеҥ-эвилек, бодунуҥ ажылыныҥ мастерлери ажылдап турар.

Д. КАРА-ООЛ.

ХУУСААЗЫНДА КҮҮСЕДИР ДЭЭШ

«Барлык» совхозтуҥ Бижиктиг-Хая салбырында Болат Хомушкунуҥ санманчылары Бэк-кыс Куулар биле Зинаида Суге олар бо чылын совхозта мурнанчы болган санманчыларныҥ аразында киргеннер. Олар бо чылын 110—110 хураганнарны алганнар.

ЧУРУКТА: Б. Куулар биле З. Хомушку олар.
В. КУДРЯВЦЕВТИҢ фотозу.

СОНУУРГАДЫМ

ПМА-ныҥ корреспондентизи Н. Масловтуҥ апрель 3-те үнген «Шын» солунда «Амгы үениҥ казах өө» деп чүүлүн номчаш, аажок сонуургадым. Чүгле сонуургаан эвес, «Амгы үениҥ тыва өө кандыг болза экил?» деп айтырыг-даа болдыр тыптып иззр болду. Шынап-ла, чурттаар шөлүг 32 дөрбелчин метр хемчээлдиг амгы үениҥ сайзыраҥгаймыткан бүрүн дериг-хереселдиг өөн нылыр фабрика Казахстанда бар-дыр. Ынчангаш ында малчыннар каас-шиник, делгем өглерде чурттап турары солунду. Ук чүүлдү номчаан кижи тыва өгнү ынчаар нылып болурунуҥ аргалары бисте бар деп чайгаар бодай бээр-дир.

Өг малчыннарныҥ эргежек чугула оран-савазы. Кежер-дүмерге-даа эптиг. Ынчангаш бистиҥ малчыннарывыс өглерде чурттап турар. Ынчалза-даа олаонуҥ хемчээли чаҥгыс аай эвес: улуг, бичелиг. Тар өглерге чурттаары таарымча чок дээрзин чугаалаандаа херээ чок.

Амгы тыва өгнүҥ чаҥгыс аай хевирин чогаатнаш, ону чамдык районнарда үлетпүр комбинаттарынга чүге бүдүрүп болбас деп. Делгем хемчээлдиг, дериг-хереселдерлиг өглерни бүдүргеш садар болза малчыннар күзелдии-биле алырлар. Өгнү кылырынга хөй кидис аймаа хереглеттинер апаар. Ынчаарга кидис шывыгны өске кылын пөс материалдар-биле-даа солуп болурунуҥ аргалары бар.

Чаа хевирниҥ тыва өглерин чүгле малчыннарга эвес, хөй-ниитиниҥ дыштаныр черлеринге, ылаҥгыя чайгы үеде, чоп ажыглап болбазыл. Казахтарныҥ хоорайдан дашкаар дыштаныр черлеринде кафе-ег, өг-рестораннар дыштанганнарныҥ культурлуг чемненир өргээлерин апарган-дыр. Ынчангаш шагдан бээр чаглактанып келген оран-сававыс — өөвүстү чаа аян-хевирже шилчитикеш, чурттаарынга бүгү талазы-биле таарымчалыг кылыр үе келген.

«Шынныҥ» номчукчулары мээҥ бодаалымны кады үлешнеш, санал-оналын бижиир дээрзинге идегедим.

В. САГААН-ООЛ.
Кызыл хоорай.

БАЗА-ЛА МАНААР

Чорук аайы-биле Өвүр районнуҥ төвү Хандагайты суурга келгеш, ында столоваяга кирдим. Чемненир шинти залда алды стол, чээрби хире сандай бар. Маңаа чемненип келген кижилерге черле таарымча чогу ажок. Эдлчегманап, чем алыр дээш чеде бээрге, тавактары чок, ону база маңаар. Чемненген соонда столду кижи боду аштап, арыглаар. Ажылчыннар чедиишээн ындыг ийикте.

Бо коллективтиҥ ажылын эде көөрү күзенчиг деп бодаар мен.

Ол-ла чораан, дараазында чүүлдү база эскердим. Чадаанадан Хандагайтыже график ёзугаар автобус эртенгинии чеди шак чартыкта үнерип чүрүмчүткан. А Хандагайтыже баар автобусту эрте дизеле тос, он шакка чедир маңаары чаҥчыл апарган.

Бо айтырыгны ол талазыбиле харылаан турар эштер канчаар көрүп турар ирги?

Л. МОҢГУШ.

УДУРТУЛГА БОЛДУРАР

Күрүне садыныҥ болгаш хереглекчилер кооперациязыныҥ ажылдакчыларыныҥ профэвилел обкомуныҥ эөлчеглиг пленумунга ССРЭ-ниҥ профэвилелдериниҥ XVII съездизиниҥ шиитпирлеринге дүүштүр ук адырыныҥ ажылдакчыларыныҥ сорулгаларыныҥ дугайында айтырыгны чугаалашкан. Айтырыг талазы-биле илеткелди күрүне садыныҥ болгаш хереглекчилер кооперациязыныҥ ажылдакчыларыныҥ профэвилел обкомуныҥ даргазы Д. Л. Ондар кылган.

Илеткелчи болгаш пленумга санал бергеннер бо чылдыҥ эрткен айларыныҥ түнелдеринге доктаап, аңаа ханы анализ кылбышаан, профэвилелдериниҥ XVII съездизиниҥ шиитпирлеринге дүүштүр садыг четкилеринде месткомнарыҥ, профвилелдиҥ каттышкан месткомнарыныҥ ажыл-чорудулгазыныҥ сорулгаларынче улуг кичээнгейни угландырган.

Республиканыҥ садыг ажылдакчылары бо хүннерде «ССРЭ-ниҥ 60 чылынга — 60 шалыпчы неделя» деп кыйгырыгныҥ адаа-биле социалистиг чарыштыг калбарткан. 1982 чылдыҥ бирги кварталыныҥ планын республиканыҥ садыг ажылдакчылары эки көргүзүглиг дооскан. Кызыл хоорайда «Детский мир» магазинниҥ, столоваялар болган рестораннар трезинии коллективтери бирги кварталдыҥ планныг онаалдазын профэвилелдериниҥ XVII съездизиниҥ бүдүүзүнде хуусаадан эрте күүсеткеннер. Кызылдыҥ аъш-чем садыы, Каа-Хем райпозу көскү чедиишкиннериг ажылдаан. Каа-Хем районнуҥ хереглекчилер кооперациязыныҥ коллективи бирги кварталда республиканыҥ садыг организацияларыныҥ арагында социалистиг чарышка тиилекчи болуп, СЭКП обкомуныҥ, Тыва АССР-ниҥ Министрлер Чөвүлелиниҥ, ВЛКСМ обкомуныҥ шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан. Кызылдыҥ аъш-чем садыыныҥ коллективи — чарыштыҥ ийиги черии ээлээш, шилчиир вымпелди чаалап алган. Ол коллективтериҥ хөй-ниитии организациязыныҥ, месткомнарыныҥ садыг хандырылгазын экижидер талазы-биле ап чорудуп турар хемчегериниҥ аргадуржулгазын аңаа солушкан. Кызылдыҥ аъш-чем садыында профвилелдиҥ каттышкан месткомуныҥ даргазы В. Г. Сапелькина саналына коллективте социалистиг чарышты организастап турарынга доктааган. Ол-да айтырыгга Кызылдыҥ үлетпүр барааннар садыында профвилелдиҥ каттышкан месткомуныҥ даргазы Т. С. Адыг база доктаан, садыгныҥ ажылдакчыларыныҥ 90 хуузу социалистиг чарышта хаара туттунганын ол чугаалаан. Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкин мында калбак пептерелдя алган. 180 кижи коммунистиг күш-ажылдыҥ шалыпчызы аттыҥ эдилекчизи. 120 ажылдакчы ол ат дээш туржуп турар. Үетүнде санал бергеннер коллективтериҥ ажылында эки чүүлдер-биле чергелештир магазиннерде дыштанылга, гигиена ёроолдери, садыгныҥ кайызында-даа кызыл-булуҥ чок деп шүүмчүзээннер.

Социалистиг чарышты организастап, тус-тус коллективтериҥ социалистиг хүлээлгелерин канчаар күүседип турарынче илеткелчи пленумныҥ киржикчилериниҥ кичээнгейин угландырган. Социалистиг чарыштыҥ организастап турары негелдеге ам-даа дүүшпес, ону эрегжей көөр чоруктар чамдык коллективтерде бар, чогаадыкчы ажыл четпес. Оон-биле чергелештир мурнакчы дуржулганы пептередир, тайылбырлаар ажыл чер-черде ам-даа кошкак, дээштин ам-даа чедип алдынмайн турарын илеткелчи тодаргай чижектерге көргүскен болгаш профвилел организациязыныҥ кичээнгейлиг шиитпирлээринге профвилел организациязыныҥ удуртулгазыныҥ улуг болуп турарын ол айтырыгларже угландырган.

Садыг шугумунда социалистиг чарыштыҥ киржикчилериниҥ 68,5 хуузу коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинде хаара туттунган. Оларныҥ алды кижи бүрүзү коммунистиг күш-ажылдыҥ шалыпчызы. Чамдык райоларда, чижээ, Тес-Хем районнуҥ болгаш өске-даа хереглекчилер пиитилелинде ол шимчээшкин калбак пептерелдя ам-даа албаанын илеткелчи айтыкан.

Садыг шугумунда ажылдап турарларныҥ күш-ажылын, дыштанылгазын шын организастаар, кадрларны ажылга быжыглаар талазы-биле ханы чугаа болган. Ол айтырыгга хамаарыштыр комплекстиг планнар четче тургустунмаан, ынчангаш-даа болза ханы эвес. Садыг министерствозунуҥ дузалал ажыл-агый өдүүргезиниҥ экономнаан М. Н. Баринова бодунуҥ саналынга коллективниҥ ажыл-ишкиге доктааган. Бүдүүлгеде ажылчыннарныҥ ажыл-амыдыралыныҥ байдалынче чогуур кичээнгейни угландырып турарын эки деп, ол демдеглээн. Чурттазга шелү, школа назыны четпээн уруглар албан черлери-биле хандырар айтырыгны кичээнгевлиг шиитпирлеп турарындан кадрларныҥ ажылдан үнер-кирер чоруу эвээжээн. Бүдүүлге көргүзүү бедээн. Бирги кварталдыҥ планныг онаалдазын коллектив 125 хуу күүсеткен. Ол айтырыгларны чогумчалыг шиитпирлээринге профвилел организациязыныҥ удуртулгазыныҥ улуг болуп турарын ол саналынга демдеглээн.

Культура-массалыг ажылды садыг организацияларында тургускавында үлегерлиг чүүлдер бар. Ындыг болза-даа ол хемчегериниҥ кижизидикчи талазы ам-даа чавыс болуп артышаан. Спорт шөлдери тургузар айтырыг черче кошкак.

Пленумныҥ киржикчилери чурттуҥ профэвилелдериниҥ эөлчеглиг съездизиниҥ салган сорулгаларынга дүүштүр ажыл-ишкин биилдилиг тургузарын сүмележин, ону амыдыралга күүседирин хүлээвин, ол талазы-биле делегеренгей доктаалды хүлээп алган.

В. КУУЛАР.

Бомбурзектиҥ судалы

ӨЛҮМ ЧОК МААДЫРЛЫГ ЧОРУК

ПРАГА. Гитлержи фашизмни ашкан тиилелгениҥ 37 чылын болгаш ЧССР-ниҥ национал байырлалын — фашистиг эжелекчилерден чурттуу хостаанныҥ оюн Чехословакиянныҥ ажылчы чоннары совет улуска аажок улуг өөруп четтиришкин-биле утказан. Праганыҥ хостакчылары — совет дайынчыларга алдар болдурган салютар чурттуҥ чер болганынга диңмирел турган. Байырлалдыг митингилер, совет дайынчыларга тураскаалдар баарынга чечектер салырыныҥ ёзулалдары, байырлал концерттери бүгү Чехословакияга болган.

Совет Армиязыныҥ хостанчы буянныг чоруунуҥ ачызында чехословак улус Коммунистиг партиязыныҥ удуртулгазы-биле бодунуҥ төрөөн чуртун чаартырыныҥ оруунче, таа иитилелдин тайбыныҥ байлалдарынга тургузарынче кирер аргалыг болган деп. «Руде право» солун айыткан.

1945 чылдыҥ май 9-тун—кижи төрелгетениҥ төөгүзүнде эң-коргунчуг дайынныҥ доозулган хүнүвүн төөгүлүг ужур-дузаазы бистиҥ үевисте кажангызындан-даа артык чугула. Октаргайныҥ улустарыныҥ идегелдери болгаш тайбын күзел-чүткүлдери база дагын Совет Эвилелинче углаган деп, ол солун онзалап демдеглээн. Фашистиг агрессияны ойтур шаңкан делегейде баштайгы социалистиг күрүне бөгүн тайбыга шыак бүгү күрүнелериниҥ бажында турар болгаш оларныҥ изиг деткимчезин ап турар. Совет тайбын инициативалар СЭЛГҮ үеде дайынга удур шимчээшкинге чаа улуг идигин бергенин «Руде право» онзалап дсмдеглээн.

* * *

ВАРШАВА. Гитлержи фашизмни ашкан тиилелгениҥ 37 чылын таварыштыр Варшавада Биилиимее солдаттыҥ хөөрүнге чечектер салырының ёзулалы болган. ПКАП ТК-ныҥ Бирги секретазы, Польшаның Министрлер Чөвүлелиниҥ Даргазы В. Ярузельский, ПУР-нуҥ партиязының болгаш күрүнезиниҥ өске-даа удуртукчулары, хөй-ниитии организациязыныҥ телээлекилдери ол ёзулалга киришкен.

Варшаваны хостаары дээш демиселге амы-тыныш берген совет дайынчыларныҥ хөөрмавалейнинге база чечектер салырының ёзулалы болган.

* * *

БУДАПЕШТ. Фашизмни ашкан тиилелгениҥ 37 чылынга алдар кыш Венгрияның найысыладында Гелерт дагда хостадга тураскаалныҥ чечектер салырының байырлыг ёзулалы болган. Будапештиниҥ куш-ажылчы коллективтериниҥ телээлекилери, шериглериҥ Мурнуу бөлүүнүҥ дайынчылары аңаа киришкен.

* * *

БЕЛГРАД. Гитлержи фашизмни ашкан тиилелгениҥ 37 чылын холбаштыр Белградтыҥ хостакчыларынга тураскаал комплексинге чечектер салышкыны болган. Югославияныҥ найысыладыл фашистиг эжелекчилерден хостаар дээш тулчуушкунларга амы-тынындан чарылган совет болгаш югослав дайынчыларны ол комплексте орнукшуткан.

Хөөрге хүндүлел таныылын чыскаан, Югославияныҥ болгаш ССРЭ-ниҥ күрүне гимнин ешкүктери шиитилелдиҥ чалаанын ёзугаар аңаа чазак кежигүннери, политиктиг болгаш хөй-ниитии көскү ажылдакчылар, чогаалчылар, журналистер киришкен.

Тайбыныҥ хөрээнге ниити хандыкшылга, делегейниҥ эң чугула айтырыгларын дүгайны ийи чурттуҥ туруштарыныҥ чоогунга азы дүгжүп турарында үндезилеттинген бузулбас найырадлыг харылзаалары Совет Эвилелиниҥ болгаш Индияныҥ улустарын каттыштырып турарын эрткен ай база дагын бүзүреликергускей деп, информацияга болгаш радио дамчыдылга министри В. П. Сатхе ол кежээге медеглээн. Ийи чурттуҥ аразында дипломаттыг харылзааларыны тургускавындан бээр эрткен үеден бээр 35 чыл дургузунда Совет Эвилели Индияныҥ шылгаттынган болгаш шынчы өөнүү болуп, Индияга берге болу бергенүе-шактарда аңаа кезээде дузалап келген деп, ол демдеглээн.

(СЭТА).

ДЭЭРБЕЧИ ХАЛДААШКЫН

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ливанче Израильдиҥ халдаанныҥ түнелиинде Чоокку Чөөп чүктө байдал база катап чидирленген. Дамур, Сайда, Захрани хоорайларныҥ районнарында чурттакчылыг суурларны болгаш дескен палестинчерниҥ лагерьлерин Израильдиҥ шериг-агаар күштериниҥ самолёттары араатанзыг ёзубиле бомбалаан. Дээрбечи халдаашкынга «Ф-15» болгаш «Ф-16» ден 24 израиль самолёттар киришкен. Бомбалаашкынардан аҥгыда агрессорлар Ливаниҥ оруктарын пулемёттар-биле база боолаан. Израильдиҥ самолёттары коллуунда чурттакчылыг районнарны бомбалаанын ВАФА агенство дыннаткан. Баштайгы медээлерни ёзугаар алырга, 20 хире кижи өлүрткен, 40 ажыг кижи балгаттаткан. Хөй бажыңнар үрелгеп.

ИРАН ИРАК ФРОНТУЗУНДА

ТЕГЕРАН. (СЭТА). Шавар халдаашкынарныҥ үшкү үечадазының үезинде Ираныҥ шериглери Хорремшехр хоогунда Шаламче болгаш Джофейр суурларны ээлеп алганын Ираныҥ ИРНА информация агентствозу дыннаткан. Шавар халдаашкынарны эгелээнден бээр иран шериглери Иракның шериглерин 3400 дөрбелчин километр шелден үндүр сывырганын агентство база дыннаткан.

БАГДАД. (СЭТА). Иракты кол шериг командылалыныҥ эөлчеглиг дыңнадыын Багдадтыҥ радиозу дамчыткан. Фронтуныҥ үш участоктарынга шавар халдаашкынарны хары угда чорудар дээш иран шериглериниҥ ораалдажышкынарын үэлгеп деп, дыңнадыгда айыткан. Карун хемниҥ оң талазы эриинге иран шериглер улуг когаралга тавары-шпаан.

НАЙЫРАЛЧЫ ХАРЫЛЗААЛАР

ДЕЛИ. ССРЭ-ниҥ болгаш Индияның аразынга дипломаттыг харылзаалары тургускавындан бээр 35 чыл оюнга холбаштыр эрттирген индий-совет найырал айы доозулганынга тураскааткан байырлыг кежээ Совет Эртемнин, культураның болгаш уран чүүлдүң Делиде бажынынга болган. Совет Эвилелиниҥ өөнүктери шиитилелдиҥ чалаанын ёзугаар аңаа чазак кежигүннери, политиктиг болгаш хөй-ниитии көскү ажылдакчылар, чогаалчылар, журналистер киришкен.

Тайбыныҥ хөрээнге ниити хандыкшылга, делегейниҥ эң чугула айтырыгларын дүгайны ийи чурттуҥ туруштарыныҥ чоогунга азы дүгжүп турарында үндезилеттинген бузулбас найырадлыг харылзаалары Совет Эвилелиниҥ болгаш Индияның улустарын каттыштырып турарын эрткен ай база дагын бүзүреликергускей деп, информацияга болгаш радио дамчыдылга министри В. П. Сатхе ол кежээге медеглээн. Ийи чурттуҥ аразында дипломаттыг харылзааларыны тургускавындан бээр эрткен үеден бээр 35 чыл дургузунда Совет Эвилели Индияның шылгаттынган болгаш шынчы өөнүү болуп, Индияга берге болу бергенүе-шактарда аңаа кезээде дузалап келген деп, ол демдеглээн.

(СЭТА).

МАНАГУА. Совет Эвилелиниҥ болгаш Никарагуаның аразында харылзаалар бистиҥ чурттарывыстың аразында бот-эргени болгаш национал төлептиг мөзүнү хүндүлежирин үндезилеткен ак сеткилдиг найырадлыг чырыткылапчак үлегер-чижээ болуп турар деп. Никарагуаның Национал хосталгазыныҥ Сандиночу фронтузунуҥ органы — «Баррикада» солун редакция чүүлүнге бижээн.

Ол харылзаалар Никарагуа ёзулуг хамаарыштыг чоруун чедип алган үеден бээр болдупар арталыг болу берген деп, ук солун бижээн. Совет Эвилелиниҥ болгаш Никарагуаның аразында харылзаалар бистиҥ чурттарывыстың аразында бот-эргени болгаш национал төлептиг мөзүнү хүндүлежирин үндезилеткен ак сеткилдиг найырадлыг чырыткылапчак үлегер-чижээ болуп турар деп. Никарагуаның Национал хосталгазының Сандиночу фронтузунуҥ органы — «Баррикада» солун редакция чүүлүнге бижээн.

Ол харылзаалар Никарагуа ёзулуг хамаарыштыг чоруун чедип алган үеден бээр болдупар арталыг болу берген деп, ук солун бижээн. Совет Эвилелиниҥ болгаш Никарагуаның аразында харылзаалар бистиҥ чурттарывыстың аразында бот-эргени болгаш национал төлептиг мөзүнү хүндүлежирин үндезилеткен ак сеткилдиг найырадлыг чырыткылапчак үлегер-чижээ болуп турар деп. Никарагуаның Национал хосталгазының Сандиночу фронтузунуҥ органы — «Баррикада» солун редакция чүүлүнге бижээн.

Ол харылзаалар Никарагуа ёзулуг хамаарыштыг чоруун чедип алган үеден бээр болдупар арталыг болу берген деп, ук солун бижээн. Совет

ЧЫРЫТКЫЛАНЧАК ИЛЕРЕЛИ

Эвилели-биле бистиҥ кадыы ажылдажылгавысты никарагуа улустуҥ дайзыннары амбаксырадырын ораалдажып турар. Никарагуага үр үеде тергиидеп келген империалистер оон чонун куду көрүп болгаш дарлап, базынмышаан, хөгжүлдези янзы-бүрү дейнелдиг күрүнелеринге аразыпга харылзааларын, ден эргенин, эң-сеткил каттыштырылгазының, буянныг сеткилдин болгаш ажы-дунма ёзузунуң принциптеринге үндезилеткен өске хевири база туруп турар деп чүвени билип шыдавас турган деп. «Баррикада» онзалап демдеглээн.

Совет Эвилелиниҥ болгаш Никарагуаның аразында кады ажылдажылга республиканың экономиказын катап тургузарының херээнге эң улуг ужур-дузалыг деп. «Нузво Диарио» солун бижээн. Ол дээрге ак сеткилдиг чоруктуң болгаш Ленининиҥ Төрөөн чуртунуҥ бистиҥ чуртувус-биле эң-сеткил каттыштырылгазының эң тода бүзүредилгези, делегейниҥ бүгү улустары-биле Совет Эвилелиниҥ наймаалды болгаш ден эргелиг кады ажылдажылганы быжыглаар дээр чүткүлүнүң база бир илерели-дир.

Вашингтонуҥ Никарагуаже чорудуп турар дайзыннары республиканы божаңнадырып, оон экономиказын баксыралдырын ораалдажып турар мындыг үеде ол кады ажылдажылганы үнелеп чедери берге. Никарагуаже ачы-дузалыг холуп суйуп турар Совет Эвилели-биле кады ажылдажылга бистиҥ чурттувус чааскаан эвезин хереченлеп турар деп, ол солун айыткан.

(СЭТА).

УЖУРАЖЫЫШКЫН ДООЗУЛГАН

САНА. Йемен Араб Республиканыҥ президентизи А. А. Салехтиҥ болгаш Йемен Улус-Демократтыг Республиканыҥ Улустуҥ дээди Улуг хуралының президиумунуҥ даргазы А. Н. Мухаммедтиҥ аразынга ужуражыышкын Таиэз хоорайга доозулган. Ийи күрүнениҥ баштыңнары парлалгага бээри-биле кады кылган меделгелиниге бодунуҥ дүрүм ёзугаар эргелери дээш Палестинаның араб улузунуҥ маадырлыг демиселин деткип турарын бадыткаан.

Израиль агрессияга удурлаыштыр туржуп турар ливан улустуҥ талазында бүрүн туржуп турарын олар бадыткап. Чоокку Чөөп чүктө дүшүүлдер-биле чергелештир магазиннерде дыштанылга, гигиена ёроолдери, садыгныҥ кайызында-даа кызыл-булуҥ чок деп шүүмчүзээннер.

Социалистиг чарышты организастап, тус-тус коллективтериҥ социалистиг хүлээлгелерин канчаар күүседип турарынче илеткелчи пленумныҥ киржикчилериниҥ кичээнгейин угландырган. Социалистиг чарыштыҥ организастап турары негелдеге ам-даа дүүшпес, ону эрегжей көөр чоруктар чамдык коллективтерде бар, чогаадыкчы ажыл четпес. Оон-биле чергелештир мурнакчы дуржулганы пептередир, тайылбырлаар ажыл чер-черде ам-даа кошкак, дээштин ам-даа чедип алдынмайн турарын илеткелчи тодаргай чижектерге көргүскен болгаш профвилел организациязыныҥ кичээнгейлиг шиитпирлээринге профвилел организациязыныҥ удуртулгазыныҥ улуг болуп турарын ол айтырыгларже угландырган.

Садыг шугумунда социалистиг чарыштыҥ киржикчилериниҥ 68,5 хуузу коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинде хаара туттунган. Оларныҥ алды кижи бүрүзү коммунистиг күш-ажылдыҥ шалыпчызы. Чамдык райоларда, чижээ, Тес-Хем районнуҥ болгаш өске-даа хереглекчилер пиитилелинде ол шимчээшкин калбак пептерелдя ам-даа албаанын илеткелчи айыткан.

Садыг шугумунда ажылдап турарларныҥ күш-ажылын, дыштанылгазын шын организастаар, кадрларны ажылга быжыглаар талазы-биле ханы чугаа болган. Ол айтырыгга хамаарыштыр комплекстиг планнар четче тургустунмаан, ынчангаш-даа болза ханы эвес. Садыг министерствозунуҥ дузалал ажыл-агый өдүүргезиниҥ экономнаан М. Н. Баринова бодунуҥ саналынга коллективниҥ ажыл-ишкиге доктааган. Бүдүүлгеде ажылчыннарныҥ ажыл-амыдыралыныҥ байдалынче чогуур кичээнгейни угландырып турарын эки деп, ол демдеглээн. Чурттазга шелү, школа назыны четпээн уруглар албан черлери-биле хандырар айтырыгны кичээнгевлиг шиитпирлеп турарындан кадрларныҥ ажылдан үнер-кирер чоруу эвээжээн. Бүдүүлге көргүзүү бедээн. Бирги кварталдыҥ планныг онаалдазын коллектив 125 хуу күүсеткен. Ол айтырыгларны чогумчалыг шиитпирлээринге профвилел организациязыныҥ удуртулгазыныҥ улуг болуп турарын ол саналынга демдеглээн.

Культура-массалыг ажылды садыг организацияларында тургускавында үлегерлиг чүүлдер бар. Ындыг болза-даа ол хемчегериниҥ кижизидикчи талазы ам-даа чавыс болуп артышаан. Спорт шөлдери тургузар айтырыг черче кошкак.

Пленумныҥ киржикчилери чурттуҥ профэвилелдериниҥ эөлчеглиг съездизиниҥ салган сорулгаларынга дүүштүр ажыл-ишкин биилдилиг тургузарын сүмележин, ону амыдыралга күүседирин хүлээвин, ол талазы-биле делегеренгей доктаалды хүлээп алган.

В. КУУЛАР.

КЫДАТТЫҢ ЭКОНОМИКТИГ БАЙДАЛЫ

ПЕКИН. (СЭТА). 1982 чылда чурттуҥ экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниҥ планының болгаш бюджединиҥ дугайында түскай материалдарны Кыдаттың парлалгавында бижээн. Ол планны болгаш бюджетти Бүгү-кыдаттың улус төлээлекчилериниҥ сессизизи бадылаан. Бо чылын чарыгдал орулгадан 3 миллиард юань акша хөй болур. 1982 чылда шериг чарыгдалзары эрткен чылдаазындан 1 миллиард юань хөй болурун бюджетте айыткан. Культурага, өөредилгеге болгаш эртемге чарыгдалдарны чүгле 780 миллион юань болдурарын планнаан.

Кыдат экономикада байдал «дыка өөрүнчүг» деп сессиягa киирген илеткелдерде айыткап. «Экономиктиг ажыктыг чорукту бедидериниҥ» эргежок чугулазын ында демдеглээн. Ынчалзажок Кыдатта барааннар өртектери үргүлүг бедип, акшаның үнези будулап турар. Ажыл чоктарының саны сеолгу чылдарда улам көөдээн. Экономиканы «таарыштырар» деп утланышкынны үш чыл буруңгаар эгелээн. Оон түнелиинде ажыл чок чорук көөдээн. хөй будурүлгелер хагдынган, капитал тудуунуҥ хемчээли кызырыдган.

Экономиканы «таарыштырарының» үезинде Кыдаттың аар үлетпүрүнүҥ хөй адырлары, оларга-энергетиктиг адырлар дыка хожудаан. Хөмүрдеш тывыжын бо чылын шоодуг көөдүлетпезин планнаан. Нефть тывыжы эртеп чылдың деңнелиниге хевээр артар. Кад эзилдиришкинии эрткен чылдаазындан эвээш болур.

Барыын чүктүҥ чурттарыбиле садыг-экономиктиг харылзааларга хамаарыштыр «ажык эжиктериниҥ» политиказын Кыдаттың удуртулгазы чорудуп турар. Ол политика экономикага, идеологияга, социал херээнге багай салдардыг болуп турарын Кыдаттың солуннары ажыы-биле бижээн. Кыдатче даштыкы продукциянын шургуушкунундан национал үлетпүрүү кампаларынче «Жэньминь жибао» солун кыйгырган. Ынчалзажок даштыкы капиталды үдепкейлиг киприштирерии план болгаш бюджет дугайында илеткелдерде айыткан. Кыдат бо чылын 3,5 миллиард юань акша өрени даштыкы чурттарга төлээрин Кыдаттың сан-хөө министри медеглээн.

Анзы-бүрү медээлер

ДУРЖУЛГА СОЛУШКАН

Бүрен-Хем суурда хөрөөженнер чөвүлелиниң кежигүннери болгашында ортумак школаның «Челээш» агитбригадазы кожазы «Совет Тыва» совхозка аалдап чораан.

Баштай анаа семинарны эрттирген. Ийи совхозтуң хөрөөженнер чөвүлелдери боттарының ажыл планы-биле ташлажып, чөвүлелдер дарааларының кыска иелеткелдерин дыңнаан. Оон соонда ийи чөвүлелдиң кежигүннери боттарының дуржулгазын солушкан. «Совет Тыва» совхозта агитквартираларга, уруглар садыңга, библиотекага барып, оларның ажылы-биле аалчылар танышкан.

Түңнелинде Бүрен-Хем ортумак школазында «Челээш» агитбригаданың солун концертин көөрү-биле «Совет Тыва» совхозтуң ажыл-ишчилери клубка чыылган. Аалчыларның аянныг, чараш кеттингенин көрүкчүлер мактап, чылыы-биле уткаан. Үк концертти олар ССРЭ-ниң 60 чыл ооңга болгаш В. И. Ленин аттыг пионер организациязының 60 чыл болур ооңга тураскаатkан. Концерттиң программазында «Чинчилерим» деп ырны тыва дылга Л. Соломатова, А. Амзыракова, Т. Малышева оларның ырлаанын, «Халдып ор, чолаачы» деп ырны сценажыдын алгаш ырлашканы солун болган. 6 «Б» класстың өөреникчизи Т. Кууларның сыгыртканын көрүкчүлер база чылыы-биле уткаан. Чедиги классчылар Л. Маады, О. Кардı олар молдав болгаш узбек улустуң танцыларын аянныг, чараш күүседкеннер.

Часкы дыштанылга үеэинде районнуң агиткультбригадаларының көрүлдезинге киришкеш, ийиги черни эрлээн «Челээштиң» бичии артистеринге көрүкчүлер чедиишкиннерни күзээн.

С. САРЫГ.

Каа-Хем район.

АГИТКВАРТИРАЛАРНЫҢ ҮЛҮҮ

Чөөн-Хемчиктиң район эмнелгезиниң кызыл-булуңу чараш кылдыр дерип, шиметтиргеп. Ол—эмнелгениң девискозиниге хамаарышкан № 18 агитквартираның төөгү болу берген.

Ында М. Ооржак даргалаан агитквартираның квартарда чорудар ажыл планын, агитквартирага хамаарышкан кудумчуларның чурттакчыларының дансызын тускай дептерге бижээш аскан. Агитквартираның тос кижи составтыг чөвүлели бажыңнарны кезип, оларның арыг-шеверин хынаан. Бажыңнар чанының богун аштап, арыглаар талазы-биле ажылды организастаан. Чурттакчылар коммунистиг субботникке идепкейлиг киржип, 500 метр херимни септээн.

Чадаана хоорайда будүрүлге, албан черлериниде шупту 20 агитквартира тургустунган. Олар партия организацияларының удуртулгазы-биле ажылдап, лекция, беседаларны эрттирип, оюн, концерттерже, чаагайжыдылга болгаш нотаанчыдылгаже чөөнү мобилизастап турар.

А. ОНДАР.

Чөөн-Хемчик район.

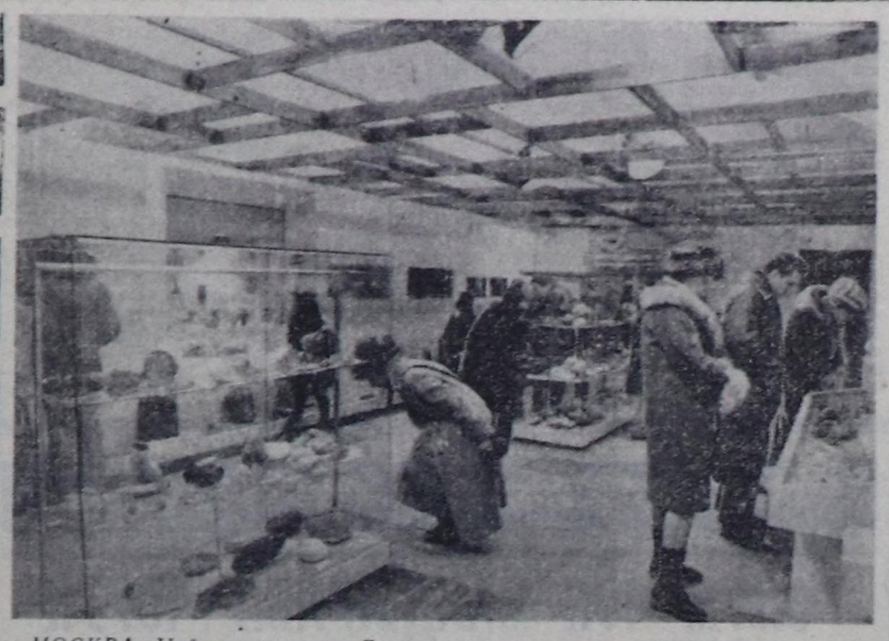
МАКТАЛДЫГ

Улуг-Хем районда «Ак-Туруг» совхозтуң төвүнде столованың ажылы эки, макталдыг. Күзенмаа Монгуш эргелекчилээн бо столовая коллективиниң проварларының белеткеп турар аъш-чемининиң шынары эки.

Чемзиг хөлдуг поварлар О. Доржу, К. Монгуш оларның бёлёткээн чеми маңаа келгеннерниң бедик үнелээшкинин ап турары таварылга эвес.

Хөй эвес кижилиг бо коллективтиң ажылынга мергежээн ишчилери ак сеткилдиг ажылы-биле планныг онаалдаларын база доктаамал ажыр күүседип турар.

С. СОТНАМ.

МОСКВА. Найысылалдың Воровский кудумчузунуң № 5 бажында делгелге ажыттынган. Ол дээрге бойдус камгалалының Бүгү-россия нитилелининиң залы-дыр. Минералогияның А. Е. Ферсман аттыг музейиниң организастааны экспонаттарда ол сураглыг эртемденниң «...даштар безин чугаалаптар» дээн сөстерин сиилбип бижээн. Аңаа келгеннер сөөлгү беш чылда музейге немешкен солун чүүлдер-биле таныжар.

Совет геологтарның коллекционерлерниң өске чурттарның музейлеринден орнап алганы, эртем экспедицияларындан экелгени экспонаттарны музейде делгээн. Тянь-Шаньның 4 километр бедининден тыпканы, «Витязь» деп шинчилел суднозунуң Оожум океанның ханы дүвүнден үндүрүп эккелгени минералдар. Индияның, Австралияның, Бразилияның, Конгонуң, Францияның, Японияның черлериниң ховар даштар ында бар.

Даштан кылган савалар, тураскаалдар, чинчилер онза сонуургалды хайныктырар.

ЧУРУКТА: делгелгениң залдарының бирээзинде. В. КОШЕВОЙНУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

БАЗА КАТАП ЭВЕРЕСЧЕ

КАТМАНДУ. (СЭТА-ның корр. Ю. Родионов). Эверестиң эң бедиинче ийи совет альпинист —алма-атажылар Казбек Валиев биле Валерий Хрищатый олар база үнгеннер. Олар ийиги оралдажыышкын соонда тиилелгени чедип алганнар. Баштай олар бешки лагерьден пятницаның эртенинде үнгеннер, ынчалза-даа агаар-бойдустуң бергезинден катап чанып кээр ужурга таварышканнар. Шуурган биче намдай бээрге, ол-ла кежээ ийи дугаар оралдажыышынны ыылганнар. Олар лагерьден 17.00 шакта үнгеш, бедиктиң кырынче караңгылай бергенде четкеннер. Шакты көрген —дүн ортузу ашкан: 1 шак 50 минута. Совет альпинистерниң Эвересче үнүүшкүнүнүң ийиги кайгамчык тиилелгези ол.

Чаа ийи кижи ол бедикче дыка берге үеде штурмнааннар. Агаарның байдалы черле дээредээр хире эвес болган. Эверест чоогунга соок күштелир, барыын чүкче угланыышкынның хат дыңзыыр деп медээдаа турган. Дагның эң бедиинге хаттың дүргени секундада 30—35 метр чедер деп турган болза, херек кырында ол 40 метр чедип турган.

Инженер-сейсмолог Валиев биле хөрзүн талазы-биле инженер Хрищатый олар он бөш шак дургузунда бедикти штурмнап келгеннер. Дагның бедиинге олар он хире минута хире турганнар-даа, келир үеде аңаа баап кижилерге бадыткал болуру-биле чамдык суверниирлерни-даа аңаа кагганнар.

КАТМАНДУ. Май 10. (СЭТА-ның корр. Ю. Родионов). Эверестиң эң бедик шыпшыынче база үш совет альпинистер — москвачылар Валерий Хомутов биле Владимир Пучков, алма-атажы Юрий Голодов олар үнүп, делегейниң эң бедик дээш он сынынче баштайгы совет гималай экспедициязының үнүүшкүнүн доозкан. Ол спортчулар (мергежил аайы-биле шуптузу эртем ажылдакчылары) агаар-бойдус дыка баксырап турза-даа, ынаар үнер чөпшээрелди апканнар, чүге дээрге, сын кырынга чедир бичии-ле чер арткан турган.

«1982 чылдың май 9-та Эверестиң эң шыпшыынче үнген совет альпинистер, бистер, совет улуска өске-даа чурттарның фашизмге удуур демисежип турар улузунга Тиилелге хүнү-биле байыр чедирип тур бис. Боттарывыстың чедиишиннеривисти ол байырлалга тураскаттывыс» деп, олар сын кырындан телефон дамчыштыр дыңнатканнар.

Эверестиң агаар-бойдузу өөнделевеэтээн. Ынчангаш совет экспедицияның тренерлер чөвүлели шупту улусту куду бадырар деп шиитпирни хүлээп алган. Баштайгы алды кижи пятница кежээзинде-ле баазада лагерьде чанып келген.

Валиев биле Хрищатый штурмга хөй үе чидирип, туруп могапканнар-даа. Олардың соо-биле дагже үнүп орган Ерванд Ильинский биле Сергей Чепчев олар бешки лагерь чоогунда 8500 метр бедикке оларга ужуражы бергеш, өөрүнге лагерьге чедеринге дуза көргүзер дээш, дагның бедиинче үнер дээн соруглазын соңгаарлаткаш, дедир бадып келгеннер.

* * *

Эверестиң штурм доозулган. Ол кайгамчык бедик дээн сынче 11 совет спортчу үнген. Эвересче дүне ийи удаа үнгеннер, ол дээрге делегей альпинизминиң төөгүзүнде база бир кайгамчык рекорд болур. Амгы үеде олар баазада лагерьден бадып орарлар, Эверестиң шыпшык бажында Советтер чуртунуң Кызыл тугу киискээн.

КҮЗЭЭНИН ШИЛИП АЛЫР

КАНДЫГ-БИР тускай мергежил шилип алыр үе кижи бүрүзүнүң амыдыралынга ынап таварыжып кээр. Угаансарыылдыг кижи бүрүзү-ле чонунга, ниитилелге ажыктыг чаагай чүүлдү кылырын күзээр. Ынчангаш сонуургаан, ынак ажылын шилип алыр. А ол ажыл кижиниң бодунга болгаш өске улуска ажыктыг болбушаан, өөрүшкүнү бээр ужурлуг. Чырык чер кырында 40000 хире ангы мергежил санаттының турар, а кижи ооң чүгле чаңгызын шилип алыр...

Бистиң чурттап турар үевисте, эртем-билиг чок кижиге берге. Ол дугайын улустуң аас-чогаалында уран-мерген сестер безин чугаалап турар. А билиглериң үнер дезү ном болгай. Ынчангаш ном чокта база берге. Биске номнар барык-ла базым бүрүзүнде — өөренириңге-даа, ажылдаарывыга-даа, дыштанырывыга-даа херек. Чүнүң дугайында номчукчай-дыр бис, херек номну бис библиотекадан бижидип алыр бис. Ынчангаш харын мен библиотекарь ажылының дугайында чугаалаксадым. Өске-даа ажылдар ышкаш, ол ажыл бистиң чуртта база чугула болгаш хүндүлүглериң бирээзи.

Бөгүнгү библиотекарь политика талазы-биле бышкан билиглиг болур болгаш билигмергежили-даа калбак, ханы болур ужурлуг. Библиотека дээрге партия организацияларының ажылчы чонну коммунистиг ёзугга кижизидериниң херээнге кол даянып база бооп турар. Ынчангаш библиотека ажылдакчызы кижи бүрүзү СЭКП-ниң XXVI съездизинин шиитпирлерин амыдыралга боттандырарының херээнге бодунуң үлүгхүүзүн телептиг киириштирер хүлээглелиг.

Ат-сураглыг совет чогаалчы С. Я. Маршак мынча дээн: «Номчукчуларның болгаш номнар делгириниң аразынга боттарының амыдыралчуртталгазын эрттирип турар кижилерни ак сеткилдиг, буянныг чаагай деп сеткип бодавайн барып шыдавас бис.

Боттарының салым-хүүзүн ном-биле аңаа-ла ужур дээш эвес, а аңаа ёзулуг хандыкшыл-биле холбаан деп оларны хөөредиг чокка чугаалап болур. Оларның эң эвилелиг ёзулуг литературоведтер болгаш педагогтар деп адап болуур!».

Ол сестерде библиотека ажылының алыс ужур-утказы сиништеккен. Өске-даа мергежилдерде ышкаш, ында базала опзагай талалар, бергелер болгаш чажыттар бар. Библиотекарьны ном-депгерлер далайының лоцманы (башкызрыкчызы) дижири таварылга эвес, чүге дээрге ооң дузазы чокка бирги классчы-даа, эртемден-даа бурунгаарлап шыдавас. Ол дээрге ким-на номга ынак болгаш ону хүндүлээр болдур, ындыг кижилерге херек мергежил-дир. Библиотекарь, башкы кижи ышкаш, улусту өөретпишаан, солун, кайгамчык, эң херек номнар-биле дузалап турар.

«Чүнү номчууруул?», «Канчаар номчууруул?», «Ким болуруул?», «Лас-кежик деп чүл?», «Амыдыралдың утказы чүдел?» — бо дээрге аныяктарның айтырыглары-дыр.

Школа доозукчуларыңа

А оларга харыыларны номнардан дилээр силер. Чогумна ол үеде херек, эң чугула, солун ном холга кирерин күзээр силер. Ындыг номну тып алырынга силерге ким дузалаарыл? Чугаа чок, библиотекарь болбайн аан.

Ёзулуг библиотекарь кандыг болурул? Бирээде, ол хөйну билир, культура талазы-биле бедик, библиотека ажылын тергиин эки билир, педагогика талазы-биле чанчыл дадыгышкынарны алган, эртемнер аайынга ханы билиглиг боор ужурлуг. Чүге дээрге библиотекарь назы-харыы-даа, эртем-билии-даа, сонуургалы-даа янзы-бүрү кижилерни хүлээп алыр болгаш олар-биле барык хүнүн-не ужуражып харылзажыр болгай. Кандыг номну шилип алырынга номчукчуга дузалажыр, ол-бо номну номчууруп сүмелеп база болур.

БИБЛИОТЕКАРЬЛАП чүгле херээжен кижи ажылдаар дээр болза шын эвес. Боттарының үезинде ат-сураглыг кижилер библиотекарьлап чораан фактылар бар. Чижээ, сураглыг басня бижикчизи И. А. Крылов библиотекарьлап 30 чыл, а музыка болгаш театр талазы-биле критик В. В. Стасов 50 чыл ажылдаан. Ынчангаш эр-даа улус библиотекарьлап ажылдап болур, ол база-ла хүндүлүг профессия-дыр!

Бо чаагай херекке билинип, күжүн харам чокка өргүп, шаңнадып, мактадып чоруур библиотекарьлар бистиң республикада эвээш эвес. Оларга Тандыдан Е. Егорова, Улуг-Хемден Е. Агыы, Бии-Хемден З. Немкина, Кызылдан А. Даваыдоваңы болгаш өскелеринидаа хамаарыштырын болур.

Бистиң чуртувуста 25 дээдө өөредилге черлери болгаш 120 техникумнар, училищелер тускай мергежилдиг библиотека ажылдакчыларын белеткеп үндүрүп турар. Оон иштинде Кызылдың уран чүүл училищези эң-не аңыяк. Ында библиотека салбыры 1976 чылда ажыттынган. Бо үениң иштинде ол 70 хире тускай эртемниг библиотекарьларны белеткеп үндүрген. Олар шупту бистиң республиканың суурларында, хоорайларында чедиишкинниг ажылдап турар, номчукчулар оларның ажылын мактаар. Бистиң доозукчуларывыстың хөй кезии культура институттарында өөредилгезин уламчылап турары өөрүнчүг. Училищеде библиотека салбырынга киреринкүзээн аныяктарны күзелдинбиле хүлээп ап турар. Номга кым ынак эвес боор! Библиотекарь болурун күзээннерни училищевисче чалап тур бис. Ол салбырга 2 чыл өөренир болгаш ортумак эртемниг аныяктарны хүлээп ап турар.

Киреринин экзаменнери: литература (чогаадылга) болгаш ССРЭ төөгүзү; экзаменнерни чедиишкинниг дужааганнар 30 рубль стипендия алыр. Тыва националдыг аныяктарга общежитие бээр болгаш күрүне хандырылгазынга хүлээп алыр. Библиотека салбырынга киргеннер алган билиин практика-биле холбап, Тываның эң эки библиотекаларынга практиказын эрттирерлер.

Ынчангаш Кызылдың уран чүүл училищезинде библиотека салбыры барын утпанар, олче чалап тур бис, аныяктар!

Г. БАЙКАРА.

Кызылдың уран чүүл училищезиниң башкызы.

МАССАЛЫГ СТАРТТАР

«Тываның аныяктары» солуннуң шаңналы дээш чиик атлетикага эстафета маргылдаазы эрткен воскресеньеде республика найысылалының кол кудумчуларынга болуп эрткен. Тиилелге хүнүнге тураскаатkан чыл бүрүде чаңчыл болган эртип турар бо эстафета киржикчилериниң саны-биле алыр болза республикада эң-не массалыг маргылдааларның бирээзи деп болур.

Ук эстафетага киржир күзелин илереткен командаларның саны чылдан чылче улам көвүдеп кел чыдары өөрүнчүг.

Спортчуларның маннап үнер черинге лозун-плакаттарны, фотостендилерни дерип, аскаяны көрүштүг. «Тываның аныяктары» солуннуң шаңналы дээш эстафета маргылдаазының киржикчилеринге изиг байыр!а деп орус, тыва дылдарда чараштыр бижээн лозунгарны кудумчуда аскан. Ол бүгү —маргылдааны байырланчыг ёзуга эртиреринге база спорттуң бо хевирин аныяктар ортузунга пропагандалазырынга улуг идиглиг болуп турар. Кызылдың көл кудумчуларынга болуп эрткен эстафетаны 10 ангы этапка үскен болгаш ооң ниити хемчээли 4 километр 500 метр. Ынчангаш команда бүрүзү 10 киржикчилиг. Болуп эрткен эстафетага республика пайысылалының школаларының, ортумак, дээди өөредилге черлериниң, спортчу ниитилелдериниң болгаш үлетпүр бүдүрүлгелериниң командалары киришкен.

Бөлүктер аайы-биле тиилекчилерни шаңнагары-биле 12 кубокту, 24 тураскаалдыг вымпелдерни, дипломнарны болгаш 100 ажыг мактал бижиктерни эң эки түңнелдерни көргүскен оолдар, кыстарга тывыскан.

В. ЧАДАМБА.

ЧУРУКТА: эстафета маргылдаазының бир эзлчээниң старттан маңнап үнүп турары.

телевидение

МАЙ 12-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—«Ye». Информастыг программа. 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55— «Чаш назыдан укталган». А. И. Герцен. «Болган чүүлдер болгаш бодалдар». 9.35—Күрүненин үлегерлиг хореографиялыг «Берёзка» ансамблиниң концерти. 10.30—«Кино аян-чоруктарының клубу». 11.30—Телемедээлер. 11.35— 14.15—Чапсар. 14.15— Телемедээлер. 14.35— ССРЭ-биле Болгария Улус Республиканың аразынга пайырал, кады ажылдажыыга болгаш бот-боттарынга дузаламчы дугайында керээге ат салганындан бээр 15 чылынга. Кинопрограмма. 15.05—Болгария Улус Республиканың улусчу коллективтериниң оюн көргүүү. 15.25—С. Гудзенконың шүлүктери. 16.00—«Горнистер, кыйгыга харыылалар!». 16.30 — ССРЭ-нин улустарының музыкага аас чогаалдары. 17.15 — «Чурук санында—хүн». 17.30— Бүгүзэвилелдиң В. И. Ленин аттыг пионер организациязының 60 чылынга. «Байырлалдыы-биле дагыгараагаарым болза...» Документалдыг телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 2-ги фильм.

КЫЗЫЛДАН

18.30— Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45—Бөгүн делегейде. 19.00 — «Кодээ суур». Документалдыг телефильмниң баштагы үндүрүлгези. 19.55—«Кан канчаар катканыл». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 3-кү серия—«Маадырдыг чорук». 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — 23.30 — «Кинопрограмма». Ооң соонда—Бөгүн делегейде. Информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00—Немец дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 12.30—Всеволод Гаршинниң дугайында сактыышкыннар. 13.30—Тиилелгениң хол үжүктери. 14.15 —ПТУ сургуулдарынга. Астрономия. Өртемчейниң тургузуу болгаш чоорту тывылганы. 14.45—«Шыдыраа школазы». Разрядчылар класы. 15.15 — Хоойлу билир сеп бе? 15.50 —Телемедээлер. 16.00—18.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Уругларга фильм. «Прикиделдиң тоолдары». Ойнаарактар телефильми. 18.30 —Телемедээлер. 18.45 — «Нинелла Кургашкина танцылаар». Концерт-фильм. 19.15— «Алия төвү». Информация-публицистиг программа. 19.45— Чарлалдар. 19.50—«ОСКП деп чүл?» Документалдыг фильм.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Бзук-биле Тюк». Мультфильм (ЧССР). 20.15 — БАМ-ны кылып турар бис. 20.45 —Делегейниң чадаг-терге маргылдаазы. ЧССР-деп дамчыдар. 21.00 —«Ye». Информастыг программа. 21.35— А. В. Неждановың бажыңында. 23.00 —00.45 —Бут бөмбүүнге ССРЭ чемпионады. «Торпедо» (Москва) —Динамо (Минск). «Торпедо» стадиондан дамчыдар. 00.45 —01.00 — Делегейниң чадаг-терге маргылдаазы. ЧССР-деп дамчыдар.

АГААР

Республикага бөгүн көжер булуттаар, чамдык черлерге дымыradыр чаъстаар. Соңгузбарыын угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 7—12 метр чедер. Агаарның температуразы дүне 0—5 градус чылыыр, чамдык черлерге 0—5 градус чедир соор, хүндүс 10—15, чамдык черлерге 0—5 градус чылыыр.

Кызылга көжер булуттаар чагбас. Агаарның температуразы дүне 0—5, хүндүс 13—15 градус чылыыр.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

(Солуннуң даваазында номери май 14-те үнер).

КИНО

МАЙ 12-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Ангар-18» 9.30, 11.20, 13.10, 16.50, 18.40 (уэаткан) 21.10 «Санаашкынның эгези» 15.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киночыынды 9.00, «Элээди оол болгаш хоойлу» деп киноклуб 15.00, «Сөөлгү салыышкын» 10.20, 12.10, 17.00 (уэаткан) «Гобини болгаш Хинганны таварты» (2 сериялыг) 19.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Мен —Хортипа-дыр мен» 15.00, «Ол ким боор?» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Узамдыккан кеземче» (2 сериялыг) 14.50, 17.30, 20.10 шактарда.

«ЧАЙГЫ КИНОТЕАТР»: «Конкордту» камгаланар» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

МАЙ 13-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Ак хептиг херээжен» (2 сериялыг) 9.30, 12.20, 17.00, 20.00. «Онза чугула даалгалыг отряд» 15.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Оң ийи ай» 9.00, 10.30, 12.00, 15.00, «Гобини болгаш Хинганны таварты» (2 сериялыг) 17.00, «Сөөлгү салыышкын» 20.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Ол ким боор?» 15.00, 16.50 «Мен—Хортипадыр мен» 18.40, 20.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ КИНОТЕАТР»: «Василий болгаш Василиса» 14.00 (уэаткан) 17.00, 19.00 шактарда.

Тыва АССР-ниң Социал хандырылга министерствозу РСФСР-ниң социал хандырылга органнарының шугумунда ажылдап турар интернат-техникумнарга, профессионал-техниктиг училище-интернаттарга 1982-1983 өөредилге чылында дараазында өөредилге черлериниге II болгаш III белүктүг инвалидтерни өөренири-биле чалап турар:

1. **ИЛАНЫҢ профтехучилище-интернадынга** —үлетпүр бүдүрүлге черлериниң бухгалтерлерин;

2. **ИРКУТСКИНИҢ профтехучилище-интернадынга** — модельдиг болгаш ортопедтиг идиктер дааракчыларын, фотографтарны, шак септээр мастерлерни;

3. **ПОВОКУЗНЕЦКИНИҢ профтехучилищезинге** — даараныла бүдүрүлгезиниң септекчи-слесарьларын, радиотелеаппаратураларны септеп, хайгаарзарының радиомеханиктерин;

4. **КУНГУРНУҢ интернат-техникумунга** — кедээ ажылагый үчёдунуң бухгалтерлерин;

5. **НОВОСИБИРСКИНИҢ интернат -профтехучилищезинге** —электри дериг-херекселдерин септээр электрик-слесарьларны, үлетпүр бүдүрүлге черлериниң бухгалтерлерин, херээженнериниң чиик хептеринин даараныкчыларын, хууда чагаан идиктер даараап мастерлерни;

6. **ЧЕЛЯБИНСКИНИҢ интернат- профтехучилищезинге** — даараныла-бүдүрүлгезиниң септекчи слесарьларын, херээженнериниң чиик хептеринин даараныкчыларын, хууда чагаан идиктер даараап мастерлерни, херээженнериниң чиик хептеринин быжыкчыларын өөредири-биле хүлээп алыр.

Билдиришкиннерни 1982 чылдың апрель 1-деп эгелээш, августун 1-ге чедир хүлээп ап турар, киреринин шылгадалары—августун 1-деп 20-ге чедир, өөренир кижилер составын августун 21-деп 25-ке чедир тодарадыр.

Интернат- техникумнарга 7-8 класстан куду эвес билиглиг, 15-тен 40 хар чөпүр назылыг II болгаш III белүктүг инвалидтери эр-херээжен кижилерни хүлээп алыр.

Профессионал-техниктиг интернат-училищелерге өөренири халас. Сургуулдар шуптузу өөренип турган үезинин дургузунда күрүнеш долу хандырылгазынга (чемненири, идик-хеви, чурттаар чери) турар. Оларга өөредилге номнарын, дериг-херекселдерни бээр. Училищеге өөренип киргеп инвалидтерге пенсияларны Дүрүмнүң 175-ки чүүлүн ёзугаар бээр.

Өөренирин күзээн кижилер бүгү айтырыгларны чурттап турар черлериниң хоорайсобестерден азы Тыва АССР-ниң Социал хандырылга министерствозундан тодарадып ап болур.

АДРЕС: Кызыл хоорай, Комсомольская кудумчузунуң № 3 бажын.

Тываның күрүне филармониязының майда концерттери дараазында хүннерде болур:

МАЙ 14-ТЕ кежээкиниң 7 шакта уран чүүлдер училищезинге, МАЙ 15-ТЕ Кызылдың педагогика институдунга болур. РСФСР-ниң алдарлыг артизи В. Отделенов аңаа кирежир. К. Огонянның концерттери МАЙ 16-ДА филармонияның залынга кежээкиниң 6 шакта, МАЙ 20-ДЕ кежээкиниң 7 шакта Чадаанага болур. Сибирьниң шериг округунуң ырыңы болгаш танцылың Кызыл туктуг ансамблиниң концерти МАЙ 22-ДЕ хүндүскүнүң 3 шакта республиканың хөгжүм-шин театрынга болур. Костромаңың «Россияне» деп ансамблиниң концерттери МАЙ 21-ДЕ кежээкиниң 7 шакта, МАЙ 23-ТЕ хүндүскүнүң 4 болгаш кежээкиниң 7 шакта филармонияның залынга, МАЙ 22-ДЕ Хову-Аксынга, МАЙ 24-ТЕ Туранга болур. Делегей конкурстарының лауреады В. Шпиллериң концерти МАЙ 25-ТЕ кежээкиниң 7 шакта филармонияның залынга болур. Көрейниң «Ариан» эстрада ансамблиниң концерттери МАЙ 27-ДЕ кежээкиниң 6 болгаш 8 шак 30-де хөгжүм-шин театрынга, МАЙ 28-ТЕ «Тиилелге» совхозка болур.

Редакциянның адреси: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партий»ө амыдыраа болгаш совет тургузуг киливстериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетпүр киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейп барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 909.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң галазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00422

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 112 (11910) | 1982 чылдың май 14, пятница | 1925 чылда үнделеттингеп | Өртээ 3 көп.

АРМИЯ КОММУНИСТЕРИНИҢ ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛЫ

Совет Чепсектиг Күштерде партийжи-политиктиг ажылдың чугула айтырыгларын чугаалажып көөрү-биле ленинчи партияның дайынчы болгаш шылгаттынган отрядының — Армияның болгаш Флоттуң эң эки төлээлекчилери майның он бирде Москвага Кремльдиң Улуг ордузунга чыылган.

Чөвүлел хуралдың президиумунда — эштер Д. Ф. Устинов, К. У. Черненко, И. В. Капитонов, М. В. Зимянин, СЭКП ТК-ның килдистер эргелекчилери, чамдык министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчулары, ССРЭ-ниң камгалал министриниң оралакчылары, өске-даа шериг начальниктер, политажылдакчылар.

Партия эге организацияларының секретарьларының Бүгү-армия чөвүлел хуралынга СЭКП Төп Комитединиң чедирген байырын чыылганнар үргүлчүлелдиг адыш часкап турда СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары К. У. Черненко номчаан.

Чымыгаларга чылыы-биле уткуттурган СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң камгалал министри Совет Эвилелиниң Маршалы Д. Ф. Устинов илеткел кылган. Байыр чедирилгезинин чылыг сестери дээш партия Төп Комитединге, ТК-ның Политбюрозунга, эш Леонид Ильич Брежневке чөвүлел хуралдың киржикчилериниң мурнундан чүректин хаңызындан өөрүү четтиргенинин сестерин ол чугаалап. Чепсектиг Күштер дугайында доктаамал сагыш салышкыны дээш ханы четтиргенинин ол илергейлээн. СЭКП ТК-ның чедирген байырын социалистиг Адачурттуң камгалаар талазы-биле ыдыктыг хүлээлгени моон соңгаар-даа төлептиг күүсединер дээш партияның чагыы кылдыр хүлээп ап тур бис деп. ол чугаалаан. Бистиң алдарлыг Чепсектиг Күштеривистиң коммунистери, бүгү дайынчылары ол чагыны олар алдарлыы-биле күүседип шыдаарын Төп Комитетке айытказаан.

Экономиктиг, социал-политиктиг болгаш угаан-бодал хөгжүлдезинге Советтер чурту чылдың улам бурунгаарлап орар деп, илеткелчи чугаалаан. СЭКП-ниң XXVI съездизинин шиитпирлерин, он бирги беш чылдың планнарын партияның удуртулгазы-биле совет кижилер амыдыралда сорук киришкинниг боттандырып турар. Бистиң хей национадлыг Төрээн чуртувустуң алдарлыг юбилейинге — Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюнга уткуштур олар найыралдыг, сырый каттышкан өгбүле болуп алган бар чоруур.

Коммунистиг тургузуушкунуң сорулгаларын даштыкы политиктиг нарын байдалдарда шиитпираэр апаар. Империализмниң агрессчи углаңышкынынга бедик серемчилелдиг, быжыг туруштуг болур чоруктуң, амгы үениң эң чугула айтырыгларын оваарымчалыг, боттуг ёзу-биле көөр чоруктуң удурланыштыр тургузуушаан, Совет Эвилели тайбыңы быжыглаарының талазы-биле СЭКП-ниң XXVI съездизинин тода болгаш допчу кылдыр илергейлээнин, партиянын болгаш күрүненин оон дараазындагы үедеги документилеринде улам хөгжээн база тодаргайлаттынган шугумну чайгылыш чок чорудуп турар. Чурттуң айыыл чок чоруунуң дугайында бүгү чонунуң сагыш салып турарын демдеглээш, Д. Ф. Устинов ол чорук Коммунистиг партияның политиказындан, шериг тургузуушкунуң оон хүн бүрү удуртуп турарындан илергейлеттинип турарын онзалап айыткан.

Акы-дуңма социалистиг чурттарның армиялары-биле Совет Чепсектиг Күштериниң кады ажылдажылгазының айтырыгларынга доктаагаш, ол ажылдажылгада интернационализмниң сөзүлү сеңиилеңнин, деп эргенин, хүндүлеттингенин болгаш хамаарышпас чоруктуң принциптеринге оон үндезиленгенин камгалап министри демделээн. Дайынчы сагылга-чурумну улам ыжыглаарының айтырыгларынче, Чепсектиг Күштериниң дайынчы белеңин улам өөдөөр, дайынчы составты кижизидеринге сайзыраңгайжыдар талазы-оңле партия организацияларының сорулгаларынче кичээнгейни плеткелде уламдырган.

Партия организацияларының болгаш политажылдакчылар командирлер-биле сырый чагыг эштиг ажылдавышаан, СЭКП-ниң политиказын Армияга болгаш Флотка моон соңгаар-даа амыдыралга идепкейлиг, түткүлдүг боттандырар, Чепсектиг Күштериниң дайынчы белеңин бедидер, бистиң Төрээн чуртувустуң күрүне эрге-ажыктарының идегелдиг камгалалын хандырар талазы-биле СЭКП-ниң XXVI съездизинин шиитпирлерин күүседир дээш могаг чок ажылдаар дээрзин партия Төп Комитединге, ТК-ның Политбюрозунга, эш Л. И. Брежневке Бүгү-армия чөвүлел хуралының киржикчилериниң мурнундан Д. Ф. Устинов бүзүредип чугаалаан.

Оон соонда Совет Армиязының болгаш Шериг-Далай Флодунуң Политиктиг кол эргелелиниң начальныгы, армия генералы А. А. Епишев илеткел кылган.

Чөвүлел хуралдың киржикчилери ол-ла хүн илеткелдерни чугаалажып киришкен. Армияның болгаш Флоттуң амыдыралының база ажыл-чорудулгазының бүгү талаларынга партия организацияларының ролүн улам бедидери, салдарын күштелдирери — совет шериг тургузуушкунуның үндезиниериниң бирээзи-дир деп, сапал бергенгер онзалап демделеп турган.

(СЭТА).

ОРГАНИЗАСТЫГ ДООЗАР

Политиктиг чырыдыышкын системазында өөредилге чылы доостур чыгаан. Коммунистерниң марксисчи-ленинчи өөредилгезин болгаш кижизидилгезин экижидер деп СЭКП-ниң XXVI съездизинин айтыышкыннарын, партия Төп Комитединиң «СЭКП-ниң XXVI съездизинин шиитпирлеринге дүүштүр партия өөредилгезин улам ыңай сайзыраңгайжыдар дугайында» доктаалын күүседир дээш партия комитеттери, эге организациялар ажылдап турарлар.

Партия өөредилгезиниң системазын эде тургузарының, оон шынарын болгаш үре-түңнелдиин бедидериниң сорулгаларын партия хуралдарынга, бюроларга болгаш хоорайга, районнарга болган семинарларга чугаалашкан.

Партия өөредилгезиниң системазында бо чылын 15,6 муң дыңнакчы хаара туттунган. Оон иштинде коммунистер эрткен чылын турганындан бо чылын бир муң ажыг кижиге өскен. Эрткен чылын өөредилгениң бүгү хевирлеринге коммунистерниң 94,5 хуузу хаара туттунган турган болза, бо чылын 97,8 хуу четкен.

Политиктиг чырыдыышкын системазы чаа сорулгалар ёзугаар эде тургустунган. Мурнунда чылга деңнээрге политшколаларның саны кызырылган. Марксизм-ленинизмниң үндезиннериниң школаларында СЭКП-ниң төөгүзүн, марксизм-ленинизмниң үндезин кезектерин өөренип турар коммунистерниң саны эрткен чылын 1,1 муң турган болза, бо чылын 1,5 муң кылдыр өскен.

Өөредилгениң чаа хевири—эртемниг коммунизмниң школалары бо чылын эң-не баштай тургустунган. Республикада ындыг школаларда 1,3 муң дыңнакчы хаара туттунуп, «Сайзыраңгай социализмниң теориязының болгаш дуржулгазының чугула айтырыгларын», «СЭКП-ниң төөгүлүг дуржулгазын» болгаш өске-даа курстарны улуг сонуургал-биле өөренип турарлар. Марксисчи-ленинчи теорияны теоретиктиг база методологтуг семинарларда, хууда план ёзугаар өөренип турарларның саны үш муң ашкан.

Бии-Хем, Барыын-Хемчик районнарда политиктиг чырыдыышкын кабинеттери, чамдык партия организацияларының политиктиг кичээлдерни эрттиреринге экижидериниң хемчеглерин ап, күш-ажылчы коллективтерге, чоннуң чурттап турар черинге политиктиг беседа кылыр, хөй-ниитиниң саналын өөренип көөр, бүдүрүлгелерниң экономиказын анализтээр практиктиг даалгаларны дыңнакчыларга берип турар.

Бо өөредилге чылының дургузунда СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңы партия Кызыл хооркомунуң, он партия райкомунуң, «Тыва даг-дүгү», «Тыва кобальт» комбинаттарда партколмнарның СЭКП ТК-ның өөредилге талазы-биле доктаалын канчаар күүседип турары-биле танышып, хынап көрген. Кызыл хоорайның, Таңды, Каа-Хем районнарның чамдык партия организациялары дыңнакчыларның бот-идепкейин көдүрбейн, оларның политиктиг ном-биле ажылдаарын идепкейжитпейн, политиктиг өөредилгениң дээштиин бедидер чогуур хемчеглерни албайн турганы илереттинген. Улуг-Хем, Тес-Хем, Тожу районнарда, Хову-Аксы суурда партия организациялары пропагандистерни билининиң, мергежилининиң аайы-биле шын шилип алыр ажылды чедир чорутпайн келгенниң түңнелинде, партия өөредилгезинин пропагандистериниң 90 хуудан эвээжи коммунистер, Тожу, Мөңгүн-Тайга, Кызыл районнарда оларның чүгле 60 ажыг хуузу дээди эртемниглер болуп турар.

Политиктиг чырыдыышкын системазында өөредилге чылы доостур чоокшулаан үеде СЭКП ТК-ның доктаалында айыттынган сорулгаларның канчаар күүсеттинип турарын тус-тус партия комитеттери, партия эге организациялары анализтеп көөр ужурлуг. Школаларның, семинарларның ажылын, коммунист бүрүзү идей-теоретиктиг билиин бедидер талазы-биле Устав негелдезин канчаар күүседип турарын ханы сайгарар. Ол сорулга-биле партия комитеттеринге, бюроларга, ниити хуралдарга СЭКП кежигүннери бүдүрүлгеде канчаар ажылдап, хөй-ниитиниң даалгаларын күүседип, политиктиг билиин бедидип турарының, ону амыдыралга канчаар ажыглап турар дугайында отчёттарыны дыңнап, эки өөренип турар коммунистерниң дружулгазын нептередири чугула. Чамдык партия кежигүннериниң өөредилгеге сонуургал чогун, кичээлдерге четче олурбазын, программа ёзугаар сүмелээн үндезин чогаалдарны, партияның документилерин боттары хууда ханы өөренмейн, конспектилевейн турарының чылдагааннарын тодарадыр херек.

Үстүнде айыттынган айтырыгларны партия комитеттериниң ажылдакчылары, бюроларның, методиктиг чөвүлелдерниң кежигүннери тус-тус партия организацияларынга, школаларга, семинарларга барып анализтеп, эртемнер аайы-биле өөредилге чылын кандыг чугула темаларга конференциялар, түңнел беседалажыышкыннар эрттирерин, илеткелдер база рефераттар бижип, сайгарып азы зачёттар, экзаменнер хүлээп алыр бе дээрзин тодарадыры чугула. Оон-биле кады келир өөредилге чылына школаларны болгаш семинарларны баш удур четчелээшкинин чорудуп, пропагандистерни амдыгааштан шилип ап, чайгы үеде оларны кандыг семинарларга, курстарга белеткээрин бодамчалыг көөрү эргежок чугула.

СОВХОЗТУҢ ИШЧИЛЕРИ-БИЛЕ УЖУРАШКАН

СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаты, партия обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** дүүн Улуг-Хем районда «Ак-Туруг» совхозтуң ажыл-ишчилери-биле ужурашкан.

СЭКП-ниң XXVI съездизинин шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылын төлептиг уткуур дээш республиканың ишчилериниң күш-ажылчы көдүрлүүшкүнүнүң дугайын ол чугаалаан. Ишчилериң бедик соруктуг ажылдаарынга чер-чер Соведтерниге удавас болур соңгулдалар база улуг салыышкыны киирип турар дээрзин ол демдеглээн. Депутаттарга кандидаттар депшидилгезинин хуралдарынга ажыл-ишчилер партияның иштики болгаш даштыкы политиказын ишчилеринге деткип турарынга доктаавышаан, боттарының коллективтеринде тергиннерниң тергиннерин депшидип турарын ол чугаалаан.

Он бирги беш чылда республиканың экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинин перспективаларының дугайын Г. Ч. Ширшин чыылганнарга тодаргайы-биле чугаалавышаан, ажыл-агыйның экономиказын быжыглаар, ишчилерниң ортузунга идей-политиктиг ажылдың деңнелин бедидер талазы-биле тодаргай сорулгаларга доктаагаш.

Боттарының күш-ажылчы коллективтериниң дугайында чугаалавышаан, санал бергенгер Ак-Туруг суурнуң база совхозтуң моон соңгааргы социал хөгжүлдезинге хамаарышкан дилеглерни база саналдарны киргенгер. Он бирги беш чылдың ийиги чылының планнарын чедиишкинниг күүседип. ССРЭ-ниң юбилейин төлептиг уткуур дээш бүгү-ле чүүлдерни кылырын олар бүзүреткеннер.

(Бистиң корр).

Туранның хлеб заводу—Бии-Хем районда мурнакчы бүдүрүлгелерниң бирээзи. Оон коллективи он бирги беш чылдың ийиги чылының эрткен дөрт айларының түңнели-биле мурнакчыларның санынга кирип, СЭКП райкомунуң, райүүскомнуң шилчиир Кызыл тугун чаалап алган.

Кандыг-даа коллективтиң күш-ажылчы чедиишкини ында мурнакчыларның үлүг-хуузундан хамааржыр. Ында Ч. Маады, Т. Кочеткова, О. Зайцева дээш ышкаш мурнакчыларның үлегерин өскелер эдерип, социалистиг чарыштың мурнуку одуруун эзлеп турар.

ЧУРУКТА: мурнакчы ажылчын Ч. Маады.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

КАРДИОЛОГТАРНЫҢ БИРГИ РЕСПУБЛИКА КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

Бо чылдың май 10-дан 15-ке чедир Кызыл хоорайга кардиологтарның бирги республика конференциязы болуп турар. Ону кардиологтарның чугула айтырыгларынга тураскаатказын.

Оон ажылынга ССРЭ-ниң МЭА-зының Кардиологияның бүгү-эвилел эртем төвүүн Сибирь филиалының директорунуң эртем ажылының талазы-биле оралакчызы академик Р. С. Карпов, ССРЭ-ниң МЭА-зының корреспондент-кежигүнү В. В. Пекарский, медицина эртемнериниң кандидаттары доцентилер И. Ю. Стукс, Г. В. Астафьева, В. И.Турчинский, Сибирьниң болган Ыраккы Чөөн чүктүң чамдык областарының кардиологтары киришкеннер.

Чүректин чамдык аарыгларын баш удур тодарадырының, профилактиказының база оңу эмнээринин талазы-биле айтырыгларны конференцияга чугаалашкан. Республика эмнелгезинин терапия салбырының эргелекчизи Г. В. Яковлева Тыванын кардиологтарының ажылынын дугайында чүве чугаалаан.

(Бистиң корр).

НАЙЫРАЛДЫҢ ТУДУУ

Кызыгаар Амударья хемнин кежилдир транспорт кежии— автомобиль-демир-орук көвүрүү найыралчы күрүнелериниң —Совет Эвилелиниң болгаш Афганистан Демократтыг Республиканың эриктерии тудуштурупкан.

Тайбыңның, найыралдың болгаш кады ажылдажылганның ол тудуун ажыгаалга киргенин таварыштыр кызыл туктар-биле шиметтинген бурунгу Гермез (Узбекистанның Сурхандарья облазында) май 12-де шуут-ла чалыытай берген. Ийи улустуң аксы-дуңма ёзузун болгаш революсчу эпсеткил каттыштырылгазын алдаржыткан лозуннар, транспарантылар чер болганда, социал депшилгенин болгаш чөптүг чоруктуң принциптеринге үндезиленген чаа нииттилел тургузуушкунунга, даштыкының өжээнниг халдаашкынынарындан төрөп чуртун болгаш революцияны камгалаарынга демократтыг Афганистан чедиишкиннерлиг болзун дээн күзээшкиннерлиг кыйгырыглар.

Байыралда чеде бергеннер-ге: СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, Узбекистанның Компартиязының ТК-зының бирги секретары Ш. Р. Рашидов баштаан ССРЭ-ниң партия-чазак делегациязынга, Афганистанның Улус-демократтыг партиязының ТК-зының Чизгине секретары, АДР-ниң Революстуг чөвүлелиниң Даргазы Б. Кармаль баштаан Афганистан Демократтыг Республиканың партия-чазак делегациязынга чыылганнар чүректин хаңызындан байыр чедирип турган.

Эштер Б. Кармаль биле Ш. Р. Рашидов олар чыылганнарның мурнунга чүве чугаалаан, найыралдың чаа тудуу, ону ажыглалга хуусаазындан чыл мурнады киргени кожа ийи чурттуң ажылчы чонназының аразында аксы-дуңма найыралдың база бир чырыткыланчак илереди-дир деп чугаалааннар.

ССРЭ-ниң болгаш АДР-ниң делегацияларының удуртукчулары кызыл кожаанны одура кезиикеп — Ортаа Азияның улуг хемнин кежилдир рельс болгаш автомобиль оруу ажыттынган.

Б. Кармал биле Ш. Р. Рашидов Термезтен Амударьяның афган эриинче — Хайратон портче ол көвүргүлеп кешкеш, чеде берген. Анаа афган-совет найыралдың митингизи болган. АУДП ТК-ның Политбюро кежигүнү, АДР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы С. А. Кештманд биле Үзбек ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. Д. Худайбердыев ук митингиге чүве чугаалаан.

Совет тудугжузарының дузазы-биле туттунган болгаш чүктер сайгарар сорулгалыг тудугларның улуг комплекизин, Хайратонда баштайгы афган демир-орук станциязын, электростанцияны, склад бажыңнарын, өске-даа объектилерни совет болгаш афган делегациялар кежигүннери эргин көрген.

Ол-ла хүн ССРЭ-ниң партия-чазак делегациязының АДР-ниң партия-чазак делегациязы-биле ужуражышкыны болган.

Совет Эвилелиниң болгаш Афганистан Демократтыг Республиканың найыралы, кады ажылдажылгазы база интернационалчы эп-сеткил каттыштырылгазы ийи чурттуң улустарының чаагай чоруунга, ол кавы девискээрге тайбыңны болгаш ниитизи-биле улустар аразында айыыл чок чоруукту быжыглаарынга эргежыктарынга таарыштыр бижыгып уламчылавышаанын беседа үезинде демделээн.

(СЭТА).

Чер ажылының зона системазы

ХӨЙНҮ БИЛИП АЛГАН

Чер ажылының эртемге үндезилеттинген зона системазын бо чылын бистиң республиканың чамдык районнарында шинээдип ап эгелээн. Бо чаа арга чер ажылының мооң мурнунда турган эрги системазындан онзагай үүлдерлиг болгаш бергелерлиг. Мында хамык ужур үүдел дээрге хөрзүн камгалаар янзы-бүрү чаа машиналарны бедик беримчелиг кылдыр ылаптыг ажыглаарынга ыяк өөренип алыры.

Улуг-Хем район — тарылгазының шөлү хат эрозиязынга таваржып турар черлериниң бирээзи. Ынчангаш республиканың тараалап районнары-биле чергелештир, Улуг-Хемниң хөрзүн камгалалдыг системаже шилчидер дээш, оон ажыл-агыйларын эрозияга удур чепсек-херекселдер-биле бүрүн хандырган.

ЧЕР АЖЫЛЫНЫҢ хөрзүн камгалалдыг системазынче бистиң районнуң ажыл-агыйлары 1981 чылда эгелеп киргенин деп, Улуг-Хем районнуң көдөө ажыл-агый эргелелиниң начальныгы Валентин Васильевич Хангаев чугаалады.— Баштайгы чылда чогумчалыг түңнел чедип ап шыдаваан бис. Оон боттуг чылдагааннары бар. Бирээде, хөрзүн камгалаары-биле ажыглаар техниканы четче ап шыдаваан турган. Ийиде, чаа техниканы ажыглаарынга чер ажылдыглар өөренип албаан. Үште, черниң довураан андара кагдырбайн болбаазыраткан болзажок, тараанны чаштырарын эрте чоруткан, оон ужурундан тараалар өлүшык дүжеринге чедир кандап калган. Үстүнде айыткан үш кол чылдагаанны чайладырының боттуг хемчеглери бо чылын алдынган.

Ол хемчеглериң бирээзи — май 10-да «Улуг-Хая» совхозтуң № 2 бригадазынга эрттирген район семинары болган. Чер ажылының хөрзүн камгалалдыг системазын херек кырынга боттандырын чорударының практиктиг айтырыгларын аңаа сайгарып көрген. Семинарга республиканың Көдөө ажыл-агый министерствозунуң специалистерин, Көдөө ажыл-агыйның дружулга станциязының эртем ажылдакчыларын чалап келдирген. Районнуң бүгү совхозтарының директорлары, парткомнар секретарьлары, кол агрономнары, кол инженерлери, бригадирлери, районнуң удуртур ажылдакчылары киришкен.

Семинарны эрттирер чер кылдыр «Улуг-Хая» совхозтуң № 2 бригадазын шилип алганы таварылга эвес. Хөрзүн эрозиязын болдурбас чаа техниканы кадагалап, аайлап таарыштырып, ажыглап турары ында районнуң өске ажыл-агыйларындаазында дээре. Чаа техниканы ажыглаарынче совхозтуң удуртукчулары, специалистери онза кичээнгейни салып турар.

Семинар эгелээриниң мурнуу чарыында, ажыл-агыйның кол агроному Иван Андреевич Иванов биске мынча диди:

— Бистиң шөлдеривис хат эрозиязынга аажок таварышкан. Кырында чеминтиг кара довураан хат чула шаап каапган ховулар-дыр бо. Ынчангаш чаңгыс-ла ыңаныжывыс —эрозияга удур техниканы чеп ажыглаары. Чүгле оон ачызы-биле турум, чаагай дүжүттү ап болур.

ДЕЛГЕМ шөл ортузунда хову турлааның бажыңнарының арыг-сидии аажок, агарты чугайлагылап каан. Каш янзы маркалыг күчүлүг тракторларны чурумчыскаадыг кылдыр тургускулаан. Районнуң совхозтарындан келген аалчыларга көргүзер, хөрзүн эрозиязынга удур ажыглаар техниканы ында делгээн. Машина бүрүзүнүң чанында ону ажыглаарын, будүрүкчүлүүн, канчаар кожарын калбак ыяшта тодаргай бижээш, өргенде быжыглап каан.

СЭКП Улуг-Хем райкомунуң бирги секретары Кара-оол Андреевич Маспык-оол семинарны ажыдарда чүве чугаалаап, чер ажылының хөрзүн камгалалдыг системазынче шилчиир талазы-биле районда байдалга кысказы-биле доктааган. Эрткен чылдарда районнуң ажыл-агыйларынга черни хумагалавайн, кайы хамаан чок чардырып, ширинин аңдара кагдырып болбаазырадын келгенинин ужурундан тарылга шөлдери колдуунда хат эрозиязынга таварышкан, үнүш-дүжүткүрү харык чок апарган. Ынчангаш чер ажылының хөрзүн камгалалдыг зона системазынче шилчиири хүннүң соңгаарлаттынмас айтырыы болу берген. Районнуң бүгү совхозтары эрозияга удур хереглээр бүгү техника-биле бүрүн хандыртынган. Ынчалзажок ону ажыглап билир дуржулга, чаңчыгышкын чок болуп турар. Ону барымдаалаашкын, практиктиг семинарны эрттирер деп шиитпирлээнин дыңнаткан.

СЕМИНАРГА Көдөө ажыл-агыйның дуржулга станциязының чер ажылының килдизиниң эргелекчизи Владимир Александрович Барышников чер ажылының үндезилеттинген зона системазын ажылдап кылганының, оон үжүр-дузазының, эчис сорулгазының дугайын кыскаазы-биле тайылбырлаан. Чаа систейманың онзагай үүлү — черни хат эрозиязындан камгалаары, оон үнүшкүрүн болгаш дүжүткүрүн бедидери. Хөрзүн камгалалдыг системаның чарылбас кезээ—шөлдерин дилиндектей тарыры. Дилиндектерниң калбаа 30—50 метр болур. А Улуг-Хемниң чамдык ажыл-агыйларында ону шын эвес кылып, дилиндектерниң калбаан 100—150 метр чедир улгаттырып турар. Оон кандыг-даа ажык болбас деп, В. А. Барышников айыткан. Хат эрозиязынга таварышкан черлерге эң чугула хемчеглерниң бирээзи — курактурар черлерни болбаазырадырының технологиязын шыңгыы сагыры. Ылаңгыя Улуг-Хем районга куруктурар черлер бүгү тарылга шөлүнүң кезии хирези болур ужурлуг. Куруктурар черлериң технологиязы дээрге, часкы баштайгы болбаазырадылгазын БИГ—3 дээр илинр-биле эгелээри, хөрзүнүң кырында каъдында үнүп эгелээн бок үнүштерин узуткаары. Ынчан ханызын 4—6 см кылдыр болбаазырадыр. Дараазында улам ханыладып 10—12 см чедирер. Үшкүзүнде 14—16 см үлдүредир. Бок үнүш кестүп кээрге, шак ынчаар болбаазырадып турган, чаңгыс сезон дургузунда-ла ону бүрүн узуткан, черни көңүс арыг кылып ап болур.

Үрезин ажылы зона системазында онзагай черни эзлеп турар. Өске черлерден үрезин садыш алыр чорук янзы-бүрү бок үнүштер-биле шөлдерни бокталдырар болгаш чогумчалыг түңнел бербес. Ындыг болганда, онза кичээнгей салыр чүве—бодунуң үрезиниң өстүрүп алыры. Тус черге өстүрген, оон агаар-бойдус байдалынга тааржыр, райончуткан үрезин турум чаагай дүжүттү берип болур. Оон аңгыда үрезин тараа өстурер участоктарга чемиштидилгени чогуур норма ёзугаар тегеринге база үрезинин алыр тарааларны чаштырарының хуусаазынга, хөрзүнге хөмдүрериниң ханызынга кичээнгей салыры эргежок чугула. Бо бүгү айтырыгларны Көдөө ажыл-агыйның дружулга станциязының үрезин ажылының килдизиниң эргелекчизи О. Т. Евзак чугаалаан.

ТҮҢНЕЛИНДЕ республиканың көдөө ажыл-агыйының министриниң чер ажылының талазы-биле оралакчызы Г. И. Ларионов зона системазын шиңгээдии алырының онзагай үүлдериниге, хат эрозиязынга удур хереглээр техниканы мергежилдиг ажыглаарынга, оң бирги беш чылдың ийиги чылында чер ажылдыгларының мурнунда турар сорулгаларга доктаагаан.

Оон соонда хөрзүн камгалалдың янзы-бүрү машиналарының делгелгезин көрген болгаш оларны эдип таарыштырарын, тракторга кожарын, канчаар ажыглаарын практика кырынга өөренген. Чогуур таймылбырны Көдөө ажыл-агый министерствозунуң база Дуржулга станциязының специалистерин кылган. Үк семинар солуп болуп эткен. Оон киржикчилери хей чаа үүлдерни билип алган.

К. АРАКЧАА,
«Шыңның» тускай корр.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА А. С. Пушкина

Партийжи амыдырал

ЭКИ ЧҮҮЛДЕРНИ УЛАМ БЫЖЫГЛААР

Мурнунда чылдарда хожудангай ажыл-агыйларның санында кирип турган «Дөң-Терезин» совхоз он бирги бешчылдың баштайгы чылының планныг даалгаларын бир-ле дугаар долдур болгаш ажыр күүсеткен. Совхоз күрүнеге 155 тонна эът садар тургаш 192,4 тонналы, 50 тонна сүт садар тургаш 62,4 тонналы сатканы болгаш төрүүр 100 сарлыкка онаштыр 95 бызаалы камгалап алган. «Дөң-Терезин» бо чылдың баштайгы кварталында күрүнеге көдээ ажыл-агый продуктуларын садарының планын база ажыр күүсеткен.

Ажыл-агыйның хожудангай байдалдан үштунарынга совхозтуң дирекциязы (директору С. Ш. Комбу), шында партком (секретары М. А. Сарыглар) ажылының стилин, методун үндезинин-биле экижиндир, чон ортузунга кижизиндилге ажылын улам күштелдиргени улуг салдарлыг болган. Партком коммунистерниң авангардчы ролюн бедидип, оларны ажыл-агыйның харыысалгалыг үүсктоктарынга быжыглаар дээш тодаргай ажылдарны чоруткан. Ол соругабиле совхозтуң машина-трактор мастерскаязынга партия эге организациязын, малчыннар ортузунга бир партийжи бөлүктү тургускан. Совхоз будүрүлгезинде пинтизи-биле 43 коммунистер, азы бүгү коммунистерниң 70,5 хуузу ажылдап турар. Ылаңгыя механизаторлар ортузунда партийжи өзек сөлгү үеде элээн быжыккан болгаш амгы үеде трактористерниң, чолаачыларның аразында коммунистерниң саны чээрби ашкан.

Совхозтуң парткому сезонныг хову ажылдарының үезинде аңаа түр партбөлүктерни тургузарын практикалап турар. Ол партбөлүктер ажылчыннар ортузунга политиктиг ажылды калбартыр, социалистиг чарыштыг организастаар, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле боттарының авангардчы ролюн көргүзүп келген. Амгы үеде суттатчыларда түр партбөлүктү тургускан болгаш чайгы, күскү сезоннуг хову ажылдарының үезинде оларны ам-даа немей тургузарын плайнап турар.

Парткомхөй-ниити организацияларын удуртур, администрацияның ажыл-чорудулгазын контрольдаар талазы-биле ажылды сөлгү үеде база элээн күштелдиргени. Совхоз дирекциязының, колхозниң специалистериниң база хөрөөженнер чөвүлелиниң, комсомол комитединиң дээш өске-даа хөй-ниити организацияларының чорудуп турар ажылдарының дугайында отчеттарны парткомнуң, партия эге организацияларының хуралдарынга дыңнап, оларның ажылында эки дүржулганы иентередир, четпестерни чайладыр талазы-биле практиктиг дузаны чедирип турар.

Чижээ, эрткен чылдың сөлгү болгаш бо чылдың баштайгы кварталдарында парткомнуң хуралдарынга «Культура албан черлериниң ажыдының дугайында», «Эш хуу судтарының болгаш эки турачы улусчу дружиналарның ажылдарының дугайында» отчеттарны парткомнуң, партия эге организацияларының хуралдарынга дыңнап, оларның ажылында эки дүржулганы иентередир, четпестерни чайладыр талазы-биле практиктиг дузаны чедирип турар.

Оон-биле чергелештир совхозтуң парткомунуң организастыг болгаш политикижизидилгелиг ажылында ам-даа чедир шинтирлеттинмээн чүүлдер база бар. Парткомнуң кадрларны шилип, оларны ажылга таарыштыр тургузар, кижизидер талазы-биле ажылда чамдык четпестерниң түңнелинде, оларның иштинден күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр, даандырган ажылынга харыысаалга чок кижилер бар болуп турар. Совхозтуң инженер-техниктиг ажылдакчыларын шилип алырынче кошкак кичээнгейни салып келгенинден бо хүнгерде олардан чаңгыс-даа дээди эртемниг кижи чок болуп турар. Ажыл-агыйда пинтизи-биле 42 кадарчылар, сарлыкчылар бар болза, оларның чүгле алдызы коммунистер, а саанчылардан чаңгыс-даа партия кежигүнү чок. Партком малчыннарда тургускан партбөлүктүң авангардчы ролюн улам бедидип, кадарчылар ортузунга партийжи өзекти улам быжыглаар дээш тодаргай ажылдарны кылып чорудар ужурлуг.

Парткомнуң талазындан үстүнде четпестерни чайладыр талазы-биле шалыпкын хемчеглерни ап, бодунуң организакчы болгаш политмассалыг ажылын СЭКП-ниң XXVI съездизиниң негеделеринге дүүштүр тургузар дээш амда улам күжепшикшинниг ажылдаар херек. Ындыг таварылгада коммунистерниң авангардчы ролю улам бедидир, партия эге организацияларының, партбөлүктөрниң дайынчы арга-шинээзи күштелир аңаар.

А. БЕГЗИН-ООЛ,
«Шынның» корреспондентизи.

Соңгулдаларга уткуштур

КИЖИ БҮРҮЗҮНГЕ ЧЕДИР

Районнуң үлетпүр будүрүлгелеринде, совхозтарында, албан организацияларында, өредилге черлеринде партия организацияларының агитколлективтери соңгулда кампаниязының үезинде чорудар политмассалыг ажылдарының планын тургузуп, агитаторларны чоннуң чурттап турар черинге дайы-биле кварталдарда быжыглаан.

Районнуң хоорайында, суурларында үжен үш агитпункт ажылдап турар. Соңгулда мурнунуң масса-политиктиг ажылын чорударында нинтизи-биле чеди чүс ажыг агитатор хаара туттунган, оларның хөй пурузу коммунистер болгаш ВЛКСМ кежигүннери.

Агитпунктуларның ажылын амгы үениң негелделеринге дүүштүр чорудары-биле оон эргелекчилериниң семинар-хуралын, чыылдырган. Аңаа СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомнуң харыысалгалыг ажылдакчылары плетколдерни кылып, оларның соругларын, кылыр ажылдарын тодаргай айтып, өөретпен. Ол ышкаш агитаторларның семинарларын тус-тус черлерде партия организацияларының агитколлективтери соңгулда кампаниязының үезинде чорудар политмассалыг ажылдарының планын тургузуп, агитаторларны чоннуң чурттап турар черинге дайы-биле кварталдарда быжыглаан.

Районнуң хоорайында, суурларында үжен үш агитпункт ажылдап турар. Соңгулда мурнунуң масса-политиктиг ажылын чорударында нинтизи-биле чеди чүс ажыг агитатор хаара туттунган, оларның хөй пурузу коммунистер болгаш ВЛКСМ кежигүннери.

Агитпунктуларның ажылын амгы үениң негелделеринге дүүштүр чорудары-биле оон эргелекчилериниң семинар-хуралын, чыылдырган. Аңаа СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомнуң харыысалгалыг ажылдакчылары плетколдерни кылып, оларның соругларын, кылыр ажылдарын тодаргай айтып, өөретпен. Ол ышкаш агитаторларның семинарларын тус-тус черлерде партия организацияларының агитколлективтери соңгулда кампаниязының үезинде чорудар политмассалыг ажылдарының планын тургузуп, агитаторларны чоннуң чурттап турар черинге дайы-биле кварталдарда быжыглаан.

Районнуң хоорайында, суурларында үжен үш агитпункт ажылдап турар. Соңгулда мурнунуң масса-политиктиг ажылын чорударында нинтизи-биле чеди чүс ажыг агитатор хаара туттунган, оларның хөй пурузу коммунистер болгаш ВЛКСМ кежигүннери.

Агитпунктуларның ажылын амгы үениң негелделеринге дүүштүр чорудары-биле оон эргелекчилериниң семинар-хуралын, чыылдырган. Аңаа СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомнуң харыысалгалыг ажылдакчылары плетколдерни кылып, оларның соругларын, кылыр ажылдарын тодаргай айтып, өөретпен. Ол ышкаш агитаторларның семинарларын тус-тус черлерде партия организацияларының агитколлективтери соңгулда кампаниязының үезинде чорудар политмассалыг ажылдарының планын тургузуп, агитаторларны чоннуң чурттап турар черинге дайы-биле кварталдарда быжыглаан.

Карл Маркс аттыг совхозта Шаңгак Бичеи эргелекчилээн агитпункт багай эвес ажылдап турар. Ону көскү агитация-биле көрүштүг кылдыр дерээн. Агитпуйктуда соңгулда кампаниязының үезинде чорудар агитмассалыг ажылының планын, агитаторларның хуваалдазын, соңгулда участогунуң схемазын аскан. Агитаторнуң, соңгукчунуң булуннарын дерип алган. Бо агитпунктуга 36 агитатор хамаарыжыр, олар чоннуң чурттап турар черинге дайы-биле политмассалыг ажылды калбаа-биле чорударынче утландырган. Оон уламындан 22 кижи составтыг агитколлектив баш бурунгаар тургускан план өзугаар ажылдап, салган сорулгазын чедип ап турар.

«Алдан-Маадыр» совхозтуң Бора-Тайга салбырында агитпункт (эргелекчизи Б. Д. Сарыглар) эки дериттинген болгаш ажылын айыткан план өзугаар чорудуп турар.

Районнуң чамдык агитпунктулары ден-дески ажылдавайн турар, ону экижидер хемчегдерни алган бис.

Д. ООРЖАК,
СЭКП райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизинин эргелекчизи.

ЧЕТПЕСТЕРНИ ЧАЙЛАДЫР

Улус депутаттарының черчер Советтеринге болгаш улус судтарынга соңгулдалар кампаниязынга белеткелди Танды районнуң партия организациялары, суур база көдээ Советтери бо хүнгерде калбартып чоруда берген.

Соңгукчулар ортузунга политмассалыг ажылды чорудар чээрби бир агитпунктуну районда тургускан, ында агитколлективтерни быжыглаан. Партия организацияларының агитаторларның сан составын эде көрүп, теоретиктиг билиш шыырак, арга-дүржулгалыг эштерге соңгукчулар-биле ажылдаар даалгаларны берген. Амгы үеде олар ажыл-ишчилерниң ортузунда СЭКП-ниң болгаш Совет чазакчын иштики база даштыкы политиказының, совет демократия, соңгулда системазының дугайында беседаларны кылып берип, ажылчы чонларны ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга, соңгулдаларга күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражырыныче мобилизастаар хемчеглерни ап тураралар.

Тока аттыг совхозтуң төвүнде агитпунктуну көскү агитация-биле эки дерээн. Соңгулда кампаниязының үезинде чорудар агитмассалыг ажылының планын, агитаторларның аттарын, суурлуң схема-чуруун болгаш өске-даа эргежок түүлдерни ында аскан. Агитаторларга болгаш ылаңгыя аныяк соңгукчуларга хереглеттинер номнарны, солуннарны столда корум-чурумнуг кылдыр салып каан. Агитпунктуну ында библиотеканың эргелекчизи Л. С. Кашина удуртуп, улуг организакчы ажылды кылып турар. «Россия», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтарның төптеринде, районнуң хереглекчилер шинтилелинде болгаш өске-даа черлерде тургустунган агитпунктулар ажылын сөлгү үеде идепкейжиткен.

Ындыг болза-даа районда чамдык агитпунктулар ажылын шуудадып чорутпааны четпес. Район төвү —Бай-Хаакка дерт агитпунктуну тургузары көрдүнген, оларның бирээзи районнуң Культура бажыңында кылдынганын дыңнаан, оон ажылын соңуургап көөрү-биле аңаа чеде бердивис. Культура бажыңының даштында агитпункт деп-даа биженээн, соңгулданың календары-даа чок болду. Оон ажылдакчыларыбиле чугаалажып көөрүвүске, агитпунктуну маңаа тургузар дээш шлап болду. Ам дээрэзинде ында чүүл-даа кылбаан. ону тургузар өрээл безин тускайлаттынмаан. Агитпунктунуң эргелекчизинге ужуражыр, херектиң ужуруун айтырар дээримиске, ында ону эргелекчилер турары билдинмээн.

Районнуң Культура бажыңдан Бай-Хаакта чаңгыс-ла соңгулда ужуражыр, суурнуң бүгү чурттакчылары соңгулда хүнүнде аңаа кээп боттарының бадылаашкынын бээр. Район төвүнүң агитпунктузу үлегерлиг дериттинген, эки ажылдаар ужурлуг болгай. Амдыызында ол чедип алдымаанны хомудаачыг.

Агитпункт чүге дериттинмээнин, ажылы чорувайн турарын тодарадыр дээш СЭКП Танды райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизинин эргелекчизи К. К. Ендзука ужуражыш, чугаалаштывыс.

Агитпунктунуң эргелекчизинге дүржулгалыг эштин төмүйлээрин райкүүскомда партия организациязынга даасканын турган, ынчалза-даа ону чогуур үезинде күүсетпээн. Ким ону эргелекчилеп турарын бистер билип ап ыыдаадывыс. Партия райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизин, райкүүскомда партия эге организациязы Культура бажыңында агитпунктунуң ажылын чогуур деңнелге тургузар дээш сагыш салбаанындан бо четпестер үнгеидир.

Районнуң өске-даа чамдык суурларында агитпунктуларның ажылында четпестер чок деп болбас. Оларның ажылын амгы соңгулда кампаниязының негелделеринге дүүштүр тургузар үе келген.

Т. ХЕРТЕК.

ШЕВЕР ЧҮЛДҮМ

Чаңгыс суурнуң чурттакчыларында атташ аттарлыг кижилер бо-ла таварышкылаар. Оларны ылгап адаар дээш, тускай мергежилии адынга кожуп каарга, аңаа чаңчыктып, ону шуут-ла атсына бээр.

Монгуш Чүлдүм Дагбаевичиин база-ла ынчаар адаан. Оон ураң-шевер мергежилии ону чараш атка чедирген. Шевер болбаан болза, та кандыг Чүлдүм турар, оон аныяк чылдарында ол төрүүр чүс хойга онаашты 89 хураганы доруктурган. Хойдан-на кыргаан дүгү 2,6 килограмм болган. Чайын Эжим-Аксындан 15 тонна сигенин белеткеп алган. Кыштаан база өскелерге үлегерлиг сеткээн.

— ССР Эвилелиниң 60 чыл оюнга күш-ажылчы белек кылдыр төрүүр чүс башка онааштыр тозан хураган алырын хүлээнген турдум. Ам көргүзүүм оон оранчок ажыш тур — деп, ол чугаалады.

Ажыл-ишн чедиишкинниг, амыдырал-чуртталга чогумчалыг болур болза, кымга-даа өөрүнчүг болбайн канчаар. Серээдар Далай-оолдуң чедиишкинниге чүгле ол болду эвес, оон эш-өөрү, чаруш салган эжи Дүгжү Байыр-оол безин өөрүп турар. Хойжу эвес, хөй ажылынга хамаарышпас-даа болзумза бо ужуражышкын менээ база өөрүнчүг болду.

К. НАТПИЙ-ООЛ.
Улуг-Хем район.

Чылдар болгаш кижилер

ӨӨРҮНЧҮГ БОЛДУ

Кыжын Хаймакан дужубиле Улуг-Хемни кеже бээр болзунарза, орук дораан-на ийи чарлы бээр. Оон бирээзи — Эжижиниң малчыннарыга, өскези — Демир-Сугнуң хойжуларынга силерни чедирер. Ол ийи оруктуң кайызы-даа ээп чыпас. Дүне безин мындыг: суг сөөрткен машиналар, сигенниг тракторлар, кодээ ажыл-агыйның тускай эртемнигдери ыдай-бээр шуужуула турар.

«Улуг-Хая» совхозтуң экономиказының кол адыры — хой ажылы. А хойнуң ораны — бугаланган Демир-Суг, ээрерген Эжим ол. Эжимде хой он дөрт кодан, оларның ниити саны 4650 ажыт. Оон ыдай бо чылын төрүттүнген чаш мал база бар.

Бригадир Түлүш Күнзек чугаалады:

— Байдалывыс бо чылын кажантызындан-даа эки-дир. Кыштың хүр аштывыс. Мал чеми безин күр аштың. Малда хорамча барык-ла чок. Чаш төлүү база менди. Амгы кол сорулга — чазаглаашкынны чедиишкиннер эрттирери, кыргыздага бызырымчалыг белеткенири болгаш күрүнеге дүк садарыпшың планын күүседири.

Бригадирниң чугаазы-биле алырга, чоокку үениң чугула айтырыы ол болду. Ол айтырыгны шинтирлээрде, бо хүнгерде кыштагларны келир кышка белеткээри чугула. Ынчангаш малчыннар кыштаанның өдээн белүүн, кажаазының көржегин хооруп, хамык-ла чүвени эмгелеп, бүгүле үүрмек септелгени кылып турар. Оон соонда чазагже көжүүтер. Чамдык малчыннар кыштаанның чоогунда хонуп алган, кыштаанның септелгезин кылып турар.

Түлүш Күнзектиң хойжу бригадазында Буянчык Кызыл-оол, Дүгжү Байыр-оол болгаш оон-даа өске мурнакчыларны билир мен. Оларның бирээзи Серээдар Далай-ооллуң четкилээр бис.

Аныяк, кырган, аарыг-аржык, ажы-төлдүг дээш чөрле кандыг кижи чорук кылбазыл! Бо айтырыгны улус депутаттарының Мөңгүн-Тайга район Советиниң күүскомунга чугаалашкан. кандыг-бир боттуг шинтирини хүлээп алыр уе келбээн бе?

Бодап-даа көрүнер. Бистин ийи суурувустуң аразы 150 километр боон турар. Аңаа кылаштап чедер арга чок. Мындыг болганда шагның кайы-даа үезинде аргыжары дыка берге. Районнуң-даа, совхозтарның-даа удуртукчулары чоннуң шегелдезинге дыңнаптыр болуп, аргыжылга айтырыын дарый шинтирлептер боор деп идегел-биле бо материалды бижидивис.

Н. ТӨРЕ-БИЖИ,
В. ХЕРТЕК,
Х. ХЕРЛИИ,
А. ХЕРТЕК.

Оң чыл бурунгаар Кызылдың № 4 профтехучилищезинн дооскаш, Нина Иргит Мөңгүн-Тайга районнуң сентелге-тудуг эргелелиниге ажылдай берген. Дөрт чыл ажылдаан соонда бригадир апарган. Бригадада алды кижи бар. Олар шупту чурттанга базынарыпшын шеверлел ажылдарын кылып тураралар.

Бригада бо чылдың бирги кварталының планын 126 хуу күүсеткен. Чаңгыс чер чурттуглары төлептиг бригадир Нина Делгер-ооловна Иргитти Мугур-Аксы кодээ Советиниң депутадыныи кандидады кылдыр дешпиткеннер.

ЧУРУКТА: шеверлекчилер бригадири И. Д. Иргит.

В. ТАНОВТУҢ фотозу.

КЕРЭЭ ЧАРЗА-ДАА

Тес-Хем район — республиканың база бир аң-меңниг черлериниң бирээзи. Ында аңныыр-тывыш ажыл-агыйының аңчылары күрүнеге «чымчак алдын» дужаарының планын күүседип, эрткен чылын эки ажылдааннар. Аңнаашкын сезонунга киришкен аңчылар 12 мун ажыг диңг, 22 киш кептерин дужаагаш, 64 улуг, биче бөрүлерни узуткааннар. Дүржулгалыг аңчылар Юрий Коновалов, Анатолий Палухин оларның дужаган кептериниң шынары эки болуп, үнелелди алган. Үнелиг өлүктү тывар дээш, чыл санында кызымаккай аңнап келгеннер бар-даа болза, аңнаарының чурумун хажыдар чүүлдер хөй. Керээ-дүгүржулганы чарып алгаш, ырак-узак тайгага өлүрген аңнарының эттерин, кептерин дужаавайн, хуузунда ажыглай бээр аңчылар бар.

Аңныыр-тывыш ажыл-агыйының штаттыг аңчызы А. Шитов үш мыйгак эъдин белеткен хүлээдир чөпшээрелди алгаш, кышкы сезонну төндүр аңнаашкын, чаңгыс килограмм-даа эътти хүлээтпейн, бо чылдың март айда чүгле тос киш кежип дужаган. Аңныыр черинин араалыг боозун эдилээн Ш. Тумат аң-мең турлаа черге кыштаашкын, эът-даа, өлүк-даа дужаваан.

Эрткен аңнаашкын сезонунда 150 ажыг араалыг бооларны чөпшээредип алгаш аңнаан аңчыларның 50 хуузу чарын алган дүгүржулгазын күүсетпейн, планын үскеннер. Аңменин кадагалап, камгалап өстүрериниң ажылы Шуурмак девискээринде сандаргай байдалда.

Т. САНДАП.

Юристиң тайылбыры

СУГГАРЫП КИРИПКЕН

«Ак-Туруг» совхозтуң каймдаа салбырларында хову турлагларын септеп-селээп. Ак-Турут салбырда Даваа Шопур-оолга удурткан чеди кижи составтыг звено Кара-Дуруг бугазының унуп довурактан, оон ишти-даштын ашпан дооскан. Олар ону шалыпкын дооскаш, Улуг-Ховунуң тараа шөлдерни суггарып кирипкен.

К. КОМБУ.
Улуг-Хем район.

ТӨЛЕП БЭЭР

Мен хуу мотоциклдиг мен, оомну совхоз ажылы кылырынга ажыглаан турар мен. Ынчаарга совхозтуң удуртукчулары мээң мотоциклимниң артык кезектериниң өртээн болгаш септелгезиниң хөлезинии төлеп бээр бе? деп, Брянск области кодээ ажыл-агый тускай эртемниг И. Матвеев редакциядан айтырган.

Колхозтар болгаш совхозтар боттарының тускай эртемниглерин ажыл-агыйның херээн бүдүрерде транспортбиле хоойлу өзугаар бүрүн хандырар хүлээлгелиг.

Тускай эртемниглер боттарының хуу транспортун ажыл-агыйының херээн бүдүрериге ажыглаан таварылгада, оон кывар-чаар материалдарын халас бээрин, септелгезин төлеп бээрин совхозтарга чеппээрээн болгаш колхозтарга сүмелээп. Бригадирлерге база мындыг болур.

«Сельская жизнь» солундан.

ӨСКЕЛЕРГЕ ҮЛЕГЕРЛИГ

Ажылга кызымак кижилер кандыг-даа ажылга ажылдаанда, билдингир, өскелерден ылгалдыг болур чүве-ле болгай. Чөөн-Хемчик районда күрүне страхованиезиниң инспекциязының агентизи Валентина Көкеевна Ооржактың ажыл-ижиниң доктаамал бедик көргүзүглерин билир болгаш, оон ажыл-ижин сонуургап айтырдым.

— Валентина Көкеевна силер күрстрахование инспекциязынга элээн үр үеде ажылдап келдиңер, бо аразында квартал, чыл планнарын доктаамал ажыр күүседир, бедик көргүзүглерлиг болуп турарыңарның азы чедиишкиннериңерниң чажыды чүдел? Силерниң бо ажылынар чон ортузунга тайылбыр ажылын чорудуп тургаш чедиишкиннерни чедип алыр ажыл дээрзин билир мен. Ынчангаш чамдык ажылдан келген ажылдакчылар планныг онаалгаларын күүседип шыдавас болгулаардыр.

— Ийе, харын кандыг-даа ажыл домей, кижиден шыламык болурун иегээр. Мен бо ажылга 1974 чылдан бээр ажылдап келдим, бо аразында мээң квартал, чыл планнарын доктаамал күүседип келгенимниң кол чажыдын ажылдакчы бүрүү билир. Чон ортузунга тайылбыр ажылын чорудуп, күрүне страхованиениң чонга ажык-дузазын тайылбырлаары, ажылчы чонбиле страхованиениң янзыбүрү керээлерин чарары, чонга болгаш күрүне бюджединиң чарыгдалынга, кайы-даа талага ажыктыын кижи бүрүү билген турары чугула. Ынчангаш бодумнуң хамаарышкан участогумга тайылбыр ажылын доктаамал чорудуп, страхование керээлерин чарып, чамдыкта төлевирлерни төлээринің документилерин түргүзарынга дузалажып, хамаатыларның айтырыгларын ей-шаанда харыылап, бүгү-ле мээң ажылымга хамаарышкан чүүлдерни кылып ажылдаарымга, участогумда ажылчиилер меңээ бүүрээр болур-дур. Олар керээлерни доктаамал хуусаазында кылдыртып, узадып ап, дадывырларны эки туразы-биле төлеп турарлар.

Страхованиени эки турага үндезилээн чүве болганда, кижилерни азбадавас, оларга тайылбыр ажылын чогуур деңнелге кылып ужурлуг. Бо ажылды бичии-ле чедир кылбаска, керээлерни хуусаа четпээнде үзер, алыр ужурлуг хөй түүнүг төлевирлерни ап ыыдаавайн баар таварылгалар, хамаатыларның, талазында амдаа бар болуп артышаан. Күрстрахованиенни чонга ажык-дузазын тайылбырлаары ам-даа четпейн турар. Республика, район солуннарыга, радио, телевидение дамчыштыр тайылбыр ажылын калбаа-биле иептередири чугула чүүл деп билип турар мен. Моон мурнунда бо ажылдар кончуг эвээш кылдынган.

Ынчангаш кандыг-даа ажылды кылырда тура-сорук, күжениишкинниг чорук негеттинер дээрзин ажылдакчы бүрүү билзе чогуур. Эрткен чылда планымны багай эвес күүседип, а бо чылдың бирги кварталының планныг даалгаларын база эки күүсеткен мен. Ам ийиги кварталдың планнарын күүседир ажылдарны кылып, белеткей берген мен деп, ол чугаазын доосту.

Шынап-ла бо ажылдакчының ажыл-ижиниң көргүзүглери бедик. Эрткен 1981 чылда эки тура страхованиезиниң керээлеринге киирер дадывырларны ниитизи-биле 103,7 хуу күүсеткен, оон иштинде тудуг-суур (бажың) камгалалынга 104,6, бажың иштиниң эт-сөөнүге 110,1 хуу, хууда автотранспорт камгалалынга 119,8 хуу, олал-оюктан камгалалга 105,9 хуу, амыдыралдың холушкак страхованиезинге 103,2 хуу көргүзүглиг болуп, ниитизи-биле чылда 36826 рубльдин дадывырын киирген. Бо 1970—71 чылдар үезинде Чөөн-Хемчик районнуң йөп инспекциязының чылда киирер дадывырынга дең көргүзүг-дүр. Ынчан инспекцияга чаңгыс агент ажылдап турган болза, ам 23 агент ажылдап турар.

Мурнуку чылдарда 3 бригада турган болза, ам бригада чок, чылдагааны бригаданың кежигүннери дең эвес ажылдаарга, план күүселдезинге бергедээшкиннер болу бээрин инспекцияда ажылдап турар чамдык кижилер бадыткады. Моон соңгаар бо ажылды чогумчудуп, бригадалыг методбиле ажылдаар болза эки деп дүржулгалы улуг инспекциялар бадыткаан.

Валентина Көкеевна мурнунда чылларда бригадирлеп-даа турган болду. Ажыл-агыйынга кызымак болганы дээш В. К. Ооржакты хөй-хөй хүүдүлел бижиктер, өртектиг белектер-биле шаңнаан. Оон иштинде 1977 чылда «Социалистиг чарыштың тилекчизээ» деп хөрек демдээн. 1976 чылдан бээр коммунистиг күш-ажылдың шалынчызының адын эдилеп келген. 1981 чылда РСФСР-ниң Күрүне страхование эргелелиниң Хүндүлел бижиин Күрүне страхованиезиниң 60 чыл оюн таварыштыр тывысканы эки ажыл-иштиң херечизин.

1976 чыл В. К. Ооржактың амыдырал-чуртталгазында онзагай болган — ону СЭКП кежигүнүге хүлээп алган. Ол бодуң үүлге ажыл-ижи-биле кызыгаарлаваан. Хөй-ниити ажылдарының эң идепкейлиглериниң бирээзи. Сац-хөө килдизиниң болгаш страхованиe инспекциязында хереэженнер чөвүлелиниң даргазы, профэвилел комитединиң кежигүнү.

Ол өг-бүленің төлептиг эзэзи, дөрт уругларның иези. Ооржактарның уругларының ниити билиг школазының 2—8 класстарында эки өредилелиг, сагылга-чурумнуг өөренгичилер. Өг-бүленің эр эзэзи, уругларның ачазы Кавай Чүлдүмович Ооржак райкүүскомнуң сац-хөө килдизинде экономист болуп ажылдап турар. Хөй-ниитичи, профэвиледдер райкомунуң даргазы, Чадаананың № 1 школазының ада-иелер комитединиң даргазы. Өг-бүле үлегерлиг, корум-чурумнуг, кайызы-даа кол ажылынган ацтыда, хөйгинити ажылдарында идепкейлиг киржип чоруур. Ынчангаш оларның ажыл-ижида, ажы-төлүүң өредилгези, сагылга-чуруму-даа өскелерге үлегерлиг.

С. МОНГУШ.
Чөөн-Хемчик райкүүскомнуң сац-хөө килдизинде экономист.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Улус ажыл агыйында хөй чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылын үнелеп көргенинден демдээ кылдыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден шаңнаары болза:

КАА-ХЕМ РАЙОНДАН

Виктор Ефимович **Арчумаев** — Сарыг-Септи орук-сеңгелге тудуг эргелелиниң мастери.

Ульяна Александровна **Балакина** —«Улуг Октябрь» совхозтуң ажылчыны.

Нина Михеевна **Бызова** — одаар чүүл сайгарарының конторазының склад эргелекчизи.

Мария Степановна **Валькова** —район эмнелгезиниң санитарказы.

Дежитмаа Доңьяновна **Дава** —СЭКП-ниң XXV съездиви аттыг совхозтуң саанчызы.

Дамбаа Чамыяпович **Даңдаан** — «Бурунгаар» совхозтуң ажылчыны.

Нина Александровна **Жирова** —чонның амыдырал хандырылгазының районда будурулге эргелелиниң ажылчыны.

Екатерина Никитична **Иргит** —СЭКП-ниң XXV съездиви аттыг совхозтуң бызаа ажаакчызы.

Мария Петровна **Камзалакова** —мал аарыглары-биле демисел чорудар станцияның кол бухгалтери.

Мария Петровна **Коркина** — нефтебаазаның вахтёру.

Мария Павловна **Куьмина** —«Улуг Октябрь» совхозтуң уруглар садының эргелекчизи.

Анна Игнатьевна **Курагина** — Буреңниң интернат-бажыңының повары.

Анастасия Михайловна **Лукина** — район эмнелгезиниң санитарказы.

Галина Михайловна **Никитенко** —угааны четшестерниң Бай-Сөөт бажыңының ажылчыны.

Александра Фёдоровна **Никитина** — улус депутатларының Бүрен-Хем кодээ Совединиң күүскомунуң бухгалтери.

Кыске Домлаповна **Өшкүүт** —«Совет Тыва» совхозтуң ажылчыны.

Клавдия Захаровна **Радонская**—СЭКП-ниң XXV съездиви аттыг совхозтуң саанчызы.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Зинаида Аркадьевна **Зайцева**—Үш-Белдир курорттуң склад эргелекчизи.

Ольга Лазаревна **Крючкова**—Үш-Белдир курорттуң улуг повары.

Андрей Григорьевич **Миков**—Үш-Белдир курорттуң чазаныкчызы.

Валентина Андреевна **Оканькина** — чурттелга-коммунал ажыл-агыйының районда будурулге эргелелиниң ажылчыны.

Нина Калзановна **Очур** — «Тере-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Николай Дорофеевич **Рябыкин** —Терлиг-Хая суурда пенсионер.

Чимис **Севильбаа** — «Тере-Хөл» совхозтуң малчыны.

Борис Назынович **Тамаа** — «Тере-Хөл» совхозтуң склад эргелекчизи.

Евдокия Романовна **Ташкаракова** —Үш-Белдир курорттуң улуг повары.

Анна Константиновна **Фролова** — Каа-Хем суурда пенсионер.

Прокопий Федосеевич **Фролов** —Каа-Хем суурда пенсионер.

Сояп Шыырапович **Чамзырын** — «Тере-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

ТАҢДЫ РАЙОНДАН

Вера Осиповна **Березникова** — Балгазың ортумак школазының интернадының повары.

Анна Чалтыг-ооловна **Бичеол**—ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң ажылчыны.

Иван Кузьмич **Борзенко** — Тываның кодээ ажыл-агый дуржулга станциязының ажылчыны.

Федосья Егоровна **Благинина** —Балгазында участок эмнелгезиниң санитарказы.

Полина Яковлевна **Буравинская** —пенсионер.

Мария Ивановна **Зубкова** — пенсионер.

Николай Иудович **Зулин** — райпонуң белеткел конторазының бухгалтери.

Наталья Павловна **Клявина** —пенсионер.

Пётр Харитонович **Кокорев** — Садыг министерствоның автобудурулгезиниң чолаачызы.

Анастасия Ивановна **Коробейникова** — «Тыва кодээ тудуг» трестиң № 585 КМК-зының шеверекчизи.

Анна Александровна **Крыцина** —чонгун амыдырал хандырылгазының районда будурулге эргелелиниң даараныкчызы.

Людмила Артемьевна **Мигель** —раймагтың садыгжызы.

Хонуг-оол Байрович **Монгуш**—Дуржулга станциязының малчыны.

Алексей Петрович **Новиков** —одаар чүүл сайгарар тазазы-биле конторанын директору.

Татьяна Васильевна **Обрезкова** —Межегей ортумак школазының башкызы.

Седенмаа Маадырovна **Оюн**—ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң ажылчыны.

Елизавета Терентьевна **Павлушкина** — чонгун амыдырал хандырылгазының районда будурулге эргелелиниң ажылчыны.

Валентина Сергеевна **Пинигина**—«Бай-Хаак» райгаз» конторазының кладовщик-оператору.

Елена Аполоновна **Рыженкова** — Дуржулга станциязының ажылчыны.

Ксения Афанасьевна **Старикова** —Балгазының участок эмнелгезиниң одакчызы.

Татьяна Герасимовна **Уластова** —пенсионер.

Бопаа Кокуушеевна **Учупак**—Кочетов ортумак школазының интернадының повары.

Мария Павловна **Чуб**—чонгун амыдырал хандырылгазының районда будурулге эргелелиниң даараныкчызы.

МӨҢГҮН-ТАЙГА РАЙОНДАН

Севил Намгай-ооловна **Ооржак** — Мугур-Аксы ортумак школазының техажылчыны.

Сынык Ламаевна **Хертек** — Мугур-Аксы суурда ясли-садтың ажылчыны.

Иргит Конгашевич **Шожут**— чурттелга-коммунал ажыл-агыйының районда будурулге эргелелиниң ажылчыны.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1982 чылдың апрель 27.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

ЕВРОПАГА ТАЙБЫҢ ДЭЭШ, КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА ДЭЭШ

Европага айыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга дээш хөделиишкиннерниң Тайбының Бүгү-делегей Чөвүлелиниң шинтпирин ёзугаар эртирген неделязы доозулган.

Совет Эвилелинге ону ажок улуг көдүлүүшкүнүүр эртирген деп. Тайбын камгалалының совет комитединиң даргазы, «Правда» солунуң политиктиг хайгаракчызы Г. А. Жуков СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаан. Бүгү чуртка тайбын талалакчыларының ыяскаддары, маршгары, хүүлдары болгаш ужуражыышкыннары болган.

Ленинградта Тинлелге тураскаалының чапшыга, маадырлыг Брест шивээзиниң ханаларының баарынга чыылган он-он мун кижилер: халаптыг дайын катантавас ужурлуг! деп быжыы-биле медеглээннер. Донбасстың хостаар дээш кадыг-дошкун тулчуушкуннар болган черге — ат-сураглыг Сачо-хөөрге болган митингиге хөй мун кижи киришкен. «Европага тайбын хереок». «Европага — ядролуг чепсектиг дужурер». «Ядролуг дайын туробас ужуралуга дээш доозунар-биле Астраханының ооллары, кыстары «Аныяктар тайбын дээш» деп ыяскаалче үпгеннер.

Ындыг чижектерни хөйүбиле көргүзүп болур деп. Г. А. Жуков чугаалаан. Ол-ла бүгү чүүлдер тайбыцның нүүрүнде бүгү-ле болдунгу дег чүүлдерни кылыр дээр совет кижилеринiң шинтпирлиниң дугайын. эш Л. И. Брежневтиң көдүрген чаа тайбын инициативаларын оларның чангыс эп-сеткиллиг деткип турарының дугайын хереченип турар.

Хөделиишкиннер неделязын күш-ажылчы эдлелгер эрттирери-биле база демдеглээн. Тинлелге хүүнде —баймралдыг хүнде тайбыкның хөй-хөй совет талалакчылары ажылдап үнген болгаш ажылдап алган акша-хөрөнгизин Тайбының совет фондузунче шилчиткен. Ындыг эдлелгер Волгоградка. Магаданга. Ростовка. Минскиге. Витебскиге, өске-даа чамдык хоорайларга база болган.

Ядролуг чайынның айыл-кыжанының болдурбазынче социалистиг чурттарның акыдүмна улустарының чайгылыш чок чүткүлүн үш көрүнгенин кызыгаарында —Ужгород хоорайга Совет Эвилелиниң, Венгрияның болгаш Чехословакияның төлөөлекчилериниң делегей ужуражыышкыннары көргүскен.

Европа динке тайбынны хандырар дээш чыскаалдар киржикчилериниң кол кичээнгейинге турган толаргай айтырыгның дугайын чугаалаар дээр болза, Европага ортумак кызакшылың ядролуг чепсектерни кызыгаалаар дугайында айтырыг биоги черге турган деп. Г. А. Жуков онзалап демдеглээн.

(СЭТА).

Тайбың – социализмниң политиказы

ШЫНЧЫ АЙТЫКЧЫ

НХСФ-ниң Национал удуртулгазының кежигүнү, Национал катап тургузуушкун чазаанын Удуртукчу чөвүлелиниң координатору революция комендантызы Даниэль Ортега баштаткан Никарагуа Республикавын күүрне делегациязын Кремльге хүлээп ап тура, Леонид Ильич Брежнев мынчаар чугаалаан: «Никарагуанын удузу мынчыг херекти, бодунун хан-дамырындан тудуп хөрээн камгалап турар. Тен Америкада ол улуг эвес күүрне бодунун хамаарышпас чоруун камгалаар болгаш тайбың байдалга чурттаар дээш, анаа удур кандыг-даа өөрүк-чеңгээлерниң соксаттынган турарын чедип алыр дээш бүгү күжүн салып турар. Никарагуа улус боттарының ыдыг шынныг демисселинге Совет Эвилелиниң тайбың күүзүн таштыкы политиказындан улуг деткимчени ап турар. НХСФ-ниң удуртулгазының кежигүнү, Никарагуа Республикавын Күүрне чөвүлелиниң даргазы Карлос Нуньес Тельес ПМА-ның корреспондентизи Игорь Немира-биле беседазынга ол бичүүн дугайын чугаалап турар.

— СЭКП-ниң XXVI съездизинге, оон соонда совет профсоюзтарның XVII съездизинге СЭКП ТК-ның Чиргине секретары Л. И. Брежневтиң тайбын эгелекчи саналдары делегей байдалының дыка чидиглиниң туралары амгы үеде онза чугула боон турар деп санаар мен—деп, ол чугаалаан.

Күрүнелер аразында маргылдаалыг айтырыгларны шинтпирээнинге кара чангыс магалыалы болур тайбың кожаелбээ догуиаашкынның болгаш кайы-даа талага ажыттыг кады ажылдажылганы чорударының принциптеринге ССРЭ-ниң бөөдиргени база катап батыткаттынган. Ол дээрге, боо-чепсекти эдлере будуреринге болгаш дайынның кыжанышкынынга удур демисселге кавчаар-даа аажок улуг салыышкын-дыр.

Америк империализминиң агрессечи болуглежиишкиннери бистиң күрүневиске хамаарыштыр хоралакчы политиканы чорудуп турары амгы үеде Никарагуа социалистиг демократтыырлыгазының чурттарының деткимчезинге болгаш эп-сеткил каттыштырылгазынга бүзүреп турарының дугайын чангыс эвес улаа медеглел келген бис. Никарагуа —тайбының чайгылыш чок талалакчызы, оон политиказының үндезини —бүгү-ле улустарның бот тодарадылга кылыр эргелерин хүндүлеп көөру болур. Бистиң чуртувус кала-даа каттышпазының угланышкыны-биле чоруурунга болувун шинтпирлиниң бадыткаан болгаш өске күрүнелериниң иштики херектеринге холгаарлаарының кандыг-даа орлалдажышкынынарын бүрүү шаап турарывысты демдеглээн бис.

ССРЭ болза, чер кырынга тайбының камгалаары дээш болдунап-да бүгү чүүлдерни кылырының дугайында Леонид Ильич Брежневтиң сестерин улам-на боттуг утка-шынарлыг боон кел чыдар. Совет тайбың саналдар делегейниң улустарын сорук киирип-даа турар.

СЭКП-ниң даштыкы политиктиг угланышкынны делегейниң берге болгаш нарын байдалының үезинде орук айтыкчызы компас болу берген. Ындыг угланышкын моон-даа соңгаар чыдарда киижи төрелгетенниң мурнунда тургустунган эң чугула айтырыгларын шинтпирлээринге база дузалаар дээрзинге шүүт бүзүрээр мен.

Манагуа.

(ПМА).

ДЖ. КАРТЕРНИҢ ЧУГААЗЫ

КОПЕНГАГЕН. (СЭТА). АКШ-тың президентизи турган Дж. Картер Данияның найысылалында барган болгаш дайынны болдурбас дээш Совет Эвилелиниң удуртулгазының чүткүлүнге бүзүреэр мен деп медеглээн. Бодунун чонун болгаш чуртун камгалаар дээш Совет Чазак бүгү-ле чүүлдерни кылыр дээрзинге президент Брежнев-биле мээн ужуражыышкынарым мени бүзүреткен деп, Картер чугаалаан.

Стратеттиг шаап халдазарының боо-чепсектерни кызыгаарлаар дугайында совет-америк чугаалажыышкынынар СБК-2 керээнин принциптеринге үндезилеттинер дээрзинге бүзүредди Дж. Картер база илергейлээн.

Ынчазарга оон президент турган үезинде америк тала ол кереэни күштүг болдуруп бадылаваны билдингир болгай.

НАЙЫРАЛЧЫ ХАРЫЛЗААЛАР ДЭЭШ

БЕРКЛИ. (Калифорния штат). Даштыкы чурттар-биле найыралдың болгаш культура харылзааның совет институлелдериниң эвилелиниң делегациязы Каттышкан РСФСР-ниң, Белоруссияның, Грузияның, Молдавияның, Таджикистанның болгаш Литваның төлөөлекчилери делегациянның составында кирген. Оларның аразында—сураглыг эртемденнер, эмчилер, юристер, төөгүчүлер, экономистер, журналистер, ажылчыннар бар. Америк-совет найыралдың национал чөвүлелиниң чалааның ёзугаар Совет Эвилелиден аалчылар АКШ-та чеде берген.

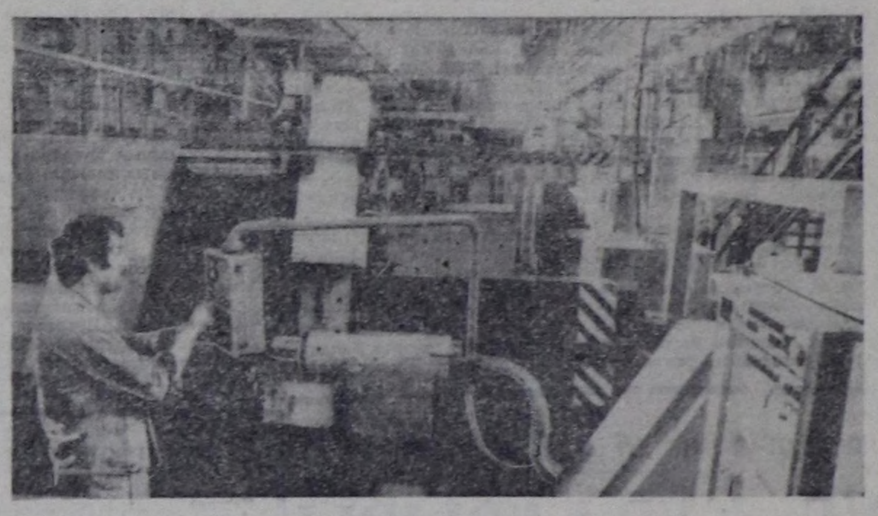
Совет делегацияга алдар болдурган улуг хүлээп алышкыны Берклиге болган. Хоорайның эрге-чагыргалары болгаш Америк-совет найыралдың национал чөвүлелиниң түс черле салбыры ол хүлээп алышкынны организастаан. Хоорайның мэри Ю. Ньюпорт Берклиниң хөй-ниитизининң өмүнээзинден Совет Эвилелиниң төлөөлекчилеринге пэиг байыр чедиргеп. Мындыг ужуражыышкыннар бистиң улустарывыстың аразында найыралдыг харылзааларны калбартырыгга, бүгү делегейге тайбың херээн камгалаарынга идиглиг болуп турар деп, ол демдеглээн. Дорт харылзаалар боттарыгысты эки билчиринге дузалап, идегежир чоруктуң байдалын хандырып турар.

Бистиң чурттарывыстың аразында харылзааларны божаңиадырынче угланган Рейганның администрациязының политиказын чүүлдүзүнмейн турарывысты АКШ-тың тайбынга чыак хөй-ниитизининң өмүнээзинден, Берклиге хоорайның чонунуң өмүнээзинден совет аалчыларга чугаалаар бодаан мен деп, Ю. Ньюпорт медеглээн.

Совет улус болгаш американнар тайбыцны күзеп турар. ССРЭ-ниң даштыкы политиктиг хөй инициативаларының термоядролуг дайынның айылын узуткаарынче, боо-чепсекти эдлере будурерин кыңчыктырбазынче угланган дээрзин АКШ-тың чазаа медереп биле бээр дээрзинге идегээр бодаан ййнк мен деп, ол чугаалаан. Делегейде политиктиг байдал бистиң чурттарывыстың аразында харылзаалардан дыка хамааржыр. Делегейге тайбыцны камгалаарынга болгаш быжыглаарынга боттарывыстың күжениишкиннеривисти сырый каттыштырар ужурлуг бис деп, Берклиге хоорайның мэри медеглээн.

Совет делегация Сан-Диегоже чорушкан болгаш АКШ-тың барыын талакы девискээриниң хөй-ниитизиниң төлөөлекчилери-биле ужуражыр.

Б. ЮЖИН.
СЭТА-ның корр.

ЧССР. Праганың «ТОС-Гостиварж» деп будурулге каттыжыышкыны совет специалистериниң дузазы-биле станок кылыр эң улуг будурулге чери боон кел чыдар. Ол демир хоюглаар станоктар кылып үндүрер тазазы-биле Чехословакияның үлегер-көргүзүг будурулге чери болур ужурлуг. Каттыжыышкынының цехтеринде сан программазы-биле башкарар совет станоктарны эптеп кылып турар. Аңаа бүгү-ле ажылдарны электронныг саналга машиналары башкарып, хынаар.

«ТОС-Гостиваржтың» үндезинин-биле чаартынганының соонда бо беш чылдың төнчүзүнге чедир продукция будурериниң чартык катап көвүдедир. Аңаа кылган хөй санныг станоктарны ССРЭ-же болгаш ЭДЧ кежигүнү өске-даа чурттарже чорудуп берип турар.

ЧУРУКТА: будурулге цехинде.
ЧТК—СЭТА-ның фотозу.

ЧЕР ОРТУЗУ ДАЛАЙГА ТАЙБЫҢ ЗОНАЗЫН ТУРГУЗАР

АЛЖИР. (СЭТА). Чер ортузу далайның чурттарының дешилгелиг болгаш демократтыг, күштериниң 4-кү конференциязы ажылын Алжирниң найысылалынга доозукан. Делегейниң ол районун тайбыцның, айылы чок чоруктун болгаш улустар аразынга дең эргелиг кады ажылдажылганын зоназы болдурар дээш дозунуун адаа-биле конференция болуп эрткен. 16 күрүнелерниң дешилгелиг партиаларының болгаш хөй-ниити организацияларының төлөөлекчилери конференцияның ажылынга кириишкен.

Чер ортузу далайның улустарынга кыйгырыгны конференция хүлээп алган болгаш делегейниң ол районунуң улустарының бот-башкартынар болгаш хамаарышпас чорук дээр дүрүм ёзугаар эргезинче империализмниң халдаашкынарын шыңгыы буруу шапкан.

Эжелеткен араб девискээрлерден израиль шериглерни бүрүн үндүрер болгаш палестин улустуң дүрүм ёзугаар эргелерин хандырар байдалларда Чоокку Чөөн чүкке чөптүг тайбың тургустунуп болур дээрзин докумептиде онзалап демдеглээн.

Йордан хемнин оң талакы эриинде, Газа секторунуң болгаш Голан бедиктериниң араб чурттакчыларына удур Израильдин сионисчи чагырыкчыларының дерзин үүлгедиргенин конференцияның киржикчилери шыңгыы буруу шапкан болгаш эжелеткен черлерде палестиннерниң маадырлыг демисели-биле эп-сеткил каттыштырылгазын илергейлээн.

Ливанга удур Израильдин агрессия белеткелдиргенин, Сирияга удур Тель-Авивтиң дерзин өөрүк-чеңгээлериниң тайбын хереэнге улуг айыылдыын кыйгырыгда демдеглээн болгаш Ливияга удур Американың Каттышкан Штаттарының ылгай көрүүшкүннүг политиказын киленнээшкин-биле буруу шапкан.

Кипр айтырыын чөптүү-биле шинтпирлээр дээш, ортулуктан даштыкы шериглерни удурер дээш Кипрниң чонунуң демиселин конференцияның киржикчилери деткээн.

Дарлалга удур, демократия болгаш социал дешилге дээш демисежин турар Турцияның демократтыг күштери-биле эп-сеткил каттыштырылгазын олар база илергейлээн.

Тайбың дээш, боо-чепсектерни эдлере будурериңе удур, Чер ортузу далайже империализмниң стратеттиг шугуушкунуна удур демисселлэ улам-на идепкейжидиринге делегейниң ол районунуң улустарын делегей шуулганының киржикчилери кыйгырган.

СЕССИЯ БОЛГАН

БАМАКО. (СЭТА) Сенегал хемниң бассейнин шинчээдип алыр талазы-биле организацияның министрлер чөвүлелиниң 16-гы сессиязы Малиниң найысылалынга болган. Ол организацияга Мээн, Сенегал, Мавритания кирип турар болгаш ук чурттарның социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедиринче угланган чугула чамдык хемчеглерни боттандырып эгелээн.

Африка динге эң улуг Маиантлиниң плотиназының тудуу бо чылдың майда эгелээрин Малиниң улетпур хөгжүлдезиниң болгаш туризм министри Р. Идао сессияга медеглээн.

ТАЙБЫҢНЫҢ, УЛУСТАРНЫҢ АЙЫЫЛ ЧОК ЧОРУУНУҢ ИДЕГЕЛДИГ КАМГАЛАКЧЫЛАРЫ

Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелерниң Каттышкан чепсектиг күштериниң штавының начальниги армия генералы А. И. ГРИБКОВ

Социалистиг дем каттыжылга чурттарының камгаланыкчы шериг-политиктиг эвилели — Варшава Керээзиниң организациязы 27 чыл болуп турар. Варшава Керээзиниң организациязын тургускаңы империализмниң агрессечи оралдажышкыннарынга харыы хемчег болган. Империализмниң төөгүзүнде эң улуг шериг-политиктиг болуглежиишкин — Соңгу Атлантиканың блогу 1949 чылдың апрельде тургустунган. Ол блок Совет Эвилелинге болгаш өске-даа чурттарга удур угланган. Империалистиг чурттарның чаа шериг блоктары болгаш эвилелдери оон дараазында база тургустунган.

Совет Эвилели болгаш социалистиг дем каттыжылгазының өске-даа күрүнелери боттарының айыыл чок чоруун хандырар талазы-биле хемчеглерни алыр үжүрга таварышкан. Найырал, кады ажылдажылга болгаш бот-боттарынга дузалажылга дугайында хөй талалыг керээге 1955 чылдың май 14-те Варшавага ат салган. Социализмни коллективтиг камгалаарының ленинчи идеялары акыдүмга чурттарның шериг-политиктиг ол эвилелинде илергейлеттингеп. Ол эвилел тайбының болгаш социализмниң эрге-ажыктарынга идегелдиг бараан болуп турар.

Социал-политиктиг, экономиктиг, идеологтуг болгаш шериг-стратеттиг чаңгыс аай сорулгалар Варшава Керээзиниң организациязының быжыг үндезини болуп турар. Социалистиг дем каттыжылга чурттарының шериг-политиктиг эвилели — Варшава Керээзиниң организациязы 27 чыл болуп турар. Варшава Керээзиниң организациязын тургускаңы империализмниң агрессечи оралдажышкыннарынга харыы хемчег болган. Империалистиг чурттарның чаа шериг блоктары болгаш эвилелдери оон дараазында база тургустунган.

Совет Эвилели болгаш социалистиг дем каттыжылгазының өске-даа күрүнелери боттарының айыыл чок чоруун хандырар талазы-биле хемчеглерни алыр үжүрга таварышкан. Найырал, кады ажылдажылга болгаш бот-боттарынга дузалажылга дугайында хөй талалыг керээге 1955 чылдың май 14-те Варшавага ат салган. Социализмни коллективтиг камгалаарының ленинчи идеялары акыдүмга чурттарның шериг-политиктиг ол эвилелинде илергейлеттингеп. Ол эвилел тайбының болгаш социализмниң эрге-ажыктарынга идегелдиг бараан болуп турар.

Социал-политиктиг, экономиктиг, идеологтуг болгаш шериг-стратеттиг чаңгыс аай сорулгалар Варшава Керээзиниң организациязының быжыг үндезини болуп турар. Социалистиг дем каттыжылга чурттарының шериг-политиктиг эвилели — Варшава Керээзиниң организациязы 27 чыл болуп турар. Варшава Керээзиниң организациязын тургускаңы империализмниң агрессечи оралдажышкыннарынга харыы хемчег болган. Империалистиг чурттарның чаа шериг блоктары болгаш эвилелдери оон дараазында база тургустунган.

Совет Эвилели болгаш социалистиг дем каттыжылгазының өске-даа күрүнелери боттарының айыыл чок чоруун хандырар талазы-биле хемчеглерни алыр үжүрга таварышкан. Найырал, кады ажылдажылга болгаш бот-боттарынга дузалажылга дугайында хөй талалыг керээге 1955 чылдың май 14-те Варшавага ат салган. Социализмни коллективтиг камгалаарының ленинчи идеялары акыдүмга чурттарның шериг-политиктиг ол эвилелинде илергейлеттингеп. Ол эвилел тайбының болгаш социализмниң эрге-ажыктарынга идегелдиг бараан болуп турар.

Социал-политиктиг, экономиктиг, идеологтуг болгаш шериг-стратеттиг чаңгыс аай сорулгалар Варшава Керээзиниң организациязының быжыг

Бистиң аалчыларывыс

ХӨГЖҮМНҮГ КОМЕДИЯЖЕ ЧАЛАЛГА

Акы-дүмә совет улустарның найыралдыг улуг өгбүлези болур ССРЭ-ниң 60 чыл болуруңга тураскаатқан культура, уран чүүл талазы-биле республикалар, областар аразында көрүлделерни бо чылын чер-черге организастап эрттирери көрдүнүп турар. Кожавыс Красноярскиден хөгжүмнүг комедия театры биете аалдап келген. Оларның амгы гастроль оюннарын бо чылдың июльда биетиң республикага эртер Красноярск крайның хүннериниң программазында киирип турар.

Ук театр тургустунгандан бээр 23 чыл болган. Оон репертуары байлак, артистиниң составында ат-сураглыглар, аныяктар хөй. Ындыг комедия-биле кызылчылар колдуунда бир дугаар таныжарлар. Ук театр бисте бир дугаар аалдап келген. Шиилерде күүселделерни артистер ырлап, танцылап дургаш көргүкчүге дамчыдар, анда каттырынчыг аян кол киирип турар болгаш, көргүкчүлер ону сонуургалбиле хүлээп алыр.

Кызылчылар аалчыларның ийи шиизин көрүп четтигипкеннер. Баштайгы көрүлде бүдүүзүнде республиканың хөгжүм-шин театрынга ийи театрның чогаадыкчы коллективтериниң найыралчы ужуражылгазы болган. Тыва АССР-ниң культура министри А. С. Серен-ужуражылганы ажыткаш, театр-биле, оон чогаадыкчы составы-биле аалчыларны таныштырган. Тыва болгаш орус ийи бөлүктүң артистери бистиң театрда ажылдап турар. Чурттуң улуг хоорайлары —Москвага, Ленинградка эртем-билиг чедип алган дөрт салгалдың артистери анда чонга бараан болган. Асураглыглар-даа, өзүп олурар аныяктар-даа бары демдеглеттинген.

Совет Эвилелиниң составынга Тываның бактаап киргендеп бээр 40 чылын ийи чыл болгаш байырлаар. Аңаа утку-штур база ССРЭ-ниң 60 чыл болур улуг юбилейин таварыштыр улусчу чогаадылганың бот-тывынгыр уран чүүл фестивалы чарлаттынган. Республикаңың хөгжүм-шин театры Тергөөн чуртувустуң найыралы Москвага чогаадыкчы отчёдун база бараалгадыр.

Тыва театрның артистери шин чогаалдарындан аңгыда, киноларда база ойнап турарын министр айыткан. Совет Тыванын 40 чыл болур юбилейинге уткуштур Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, Күрүне шаңналының лауреады Салчак Токаның «Араттың сезу» деп романын кино кылдыр тургузары көрдүнген. Чугаазының түнелинде А. С. Серен аалчыларга чедиишкиннерни күзеп, байыр чедирген.

Красноярскиниң хөгжүмнүг комедия театрының кол дирижёру Л. З. Гельруд харын сөс алгаш, театрның артистери-биле чыылганнарны таныштырган. Ук театр Бүгүэвилел конкурстарының дипломантызы. Театрның кол өзээ болуп турарларның аразындан РСФСР-ниң алдарлыг артистери К. П. Гегель-Бородина, Г. С. Агапова, Карел АССР-ниң алдарлыг артизи В. И. Ожерельев база И. Г. Бойко, Г. Т. Хакимов, В. А. Вавилов дөш өскелерни-даа ол адаан.

Аалчыларның көргүзер шиилеринде совет шиилер, классика, ол ышкаш урукларга чогаалдар кирип турар. А. Софроновтуң шизинге композитор Н. Гроховскийниң музыказын өзугаар тургускан «Стряпуха» деп музыкалыг комедия-биле кызылчылар бир-ле дугаарында таныжар. Михаил Шолоховтуң «Дон чеден чугааларынга» үндезилеп тургускан «Куруяктар үймээни» деп шин база солун болур ужурлуг. Оон аңгыда кызылчылар үш опереттаны база көөрлер. Оларның аразында Иоганн Штраустуң «Часкы», Имре Кальманның «Графиня Марица» болгаш «Чардаш кадыны» деп оперетталарын адап болур.

Уругларга «Элдептиг чажыт», «Кеша деп кишке аалдап баргаш» деп шиилерни бараалгадыр. Сөөлгү музыкалыг көргүзүтде бо кыжын Красноярскиге болган Кышкы спартакиада дугайын чугаалап турар.

Баштайгы кежээ болган «Стряпуха» деп музыкалыг комедияны кызылчылар улуг сонуургал-биле хүлээп алган. Көрүкчүлер аалчыларга адыш часкап, хөглүг, баштак күүселделерге, музыка, танцыга сеткил ханганнар.

Б. ДИРЧИН.

КОЖАЛАРНЫҢ ХОЮГ ҮНҮ

Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, «Огонек» журналдың кол редактору, шылгарацгай совет шүлүкчү болгаш драматург Анатолий Владимирович Софроновтуң ады кижи бүрүзүге билдингир. ССРЭ-ниң Күрүне шаңналдарының каш дакпыр лауреады драматургтуң чогаадыкчы ажылының өзээнде ооң тараалаң Кубаның омак-хөглүг, күш-ажылчы кижилериниң дугайында үш кезектиг комедиязы кирип турар. Ол үш комедияның маадырлары —аъш-чем кылыкчызы кыс Павлина, хову бригадазының бригадири Галина, механизаторлар бригадири Чайка, комбайнер Казанец (халашкан солдат) болгаш өскелер-даа трилогияның кол маадырлары болуп арткан. А. Софроновтуң үк трилогиязы бежен чылдарны сөөлзүреди, алдан чылдарның эгезинде совет драматургияга диңмирей берген. Ооң бирги кезээ— «Аъш-чем кылыкчызы кыс» деп комедия кайы-даа нацияда аңаа-ла орус адын ёзугаар «Стряпуха» деп чаңчыгып адаттына берген. Ынчангаш мен база ынчаар адаксаар кижи-дир мен. Трилогияның бирги кезээ—«Стряпуха» (Аъш-чем кылыкчызы кыс), ийиги кезээ—«Стряпуханың ашакка барганы», үшкү кезээ—«Павлина» (бо кезээнге музыканы Борис Мокроусов бижээн)...

Бистиң кожаларывыс — Красноярскиниң хөгжүмнүг комедия театры бодунуң оюнуң В. Гроховскийниң музыказын өзугаар «Стряпуха»-биле ажытканын сонуургап көрдүм. Аъш-чем кылыкчызы кыс Павлинаның ролюн эртикен сезонда крайның артистериниң аразынга болуп эртикен эң эки кыс роль дөш конкурстуң тиилекчизи Ирина Бойко чедиишкинниг ойнады. Ол ышкаш Галина (РСФСР-ниң алдарлыг артизи Т. Агапова), Чайка (Г. Хакимов), Казанец (Ф. Калашников), Пчёлка (В. Вавилов), таңпыыл ирей Слива (Карел АССР-ниң алдарлыг артизи В. Ожерельев)—солун овур-хевирлер, аажы-чаңнар болгаш чедиишкинниг кылдыгаан артисчи ажылдар деп түңнелге келдим.

Кожаларның хоюг үнүн дыңнап ора, ооң чогаадыкчы бөлүүнүң талантылыг аныяктардан тургустунганынга өөрбес арга чок. Аныяк болганда ооң келир үезин, чедиишкиннерни мурнунда дээрзи билдингир. Хөгжүмнүг комедияның шимелде каасталгазы бөдүүн болгаш шынарлыг. Улуг ак суугу, херимнелдир үнген алдын-сарыг тараалар бүгү болуушкуннарны, долгандыр болуп турар байдалдарны чайгаар-ла хаара туда бээр, таарымчалыг.

Бистиң театрывыс база хөгжүмнүг театр болгай. Ынчалза-даа аңаа немелде күш кылдыр хөгжүмнүг комедияларга ойлаар ыры, танцы артистерин белеткеп чорудар деп айтырыгның чугулазын чугаалажып турары шын. Бо чылын биске он шаа балет артистери немежин кээри, а бет-алды чыл болгаш ырлаар, танцылаар дээди эртемниг аныяк кадрларның доозун чедип кээри—Тыва драматургияның, музыканың, хореографияның хөгжүлдезинге чаа базым, хөгжүлде болур ужурлуг.

Кожаларывыс Красноярск крайның культуразының болгаш уран чүүлүнүң бистиң республикага ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскаатқан хүнерин ажыткан хөгжүмнүг комедия театрының оюн-тогдаазынга чедиишкиннерни Тыва театрның коллективи күзеп, чогаадыкчы харылзааларны уламчылаар бодалдыг бис. Улуг-Хемниң унунда кожаларывыстың эткир үнү улам өткүт болуп, хөгжүмү чаңгыланып, көрүкчү чону хөй болуруп чүректиң ханызындан күзээр мен.

В. СЕРЕН-ООЛ.

ЧУРУКТА: Красноаржылар-шың «Стряпуха» деп шизинден көргүзүүт.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

Кижи болгаш бойдус

ИЖЕР СУГ КУРЛАВЫРЫ

«Кижи төрелгетенге ижер суг чедиишпейн баар үе келир» деп чамдык футорологтар сагындырып турар. Оларның ооху үндезининг бе?

ЫНДЫГ-ЛА айылдыг болгу дег чүве чок-даа болза, чамдык таварылгалар бо талазы-биле кижини элээн хандыр бодандырыптар болдур ийин. Он-оп чурттарда ижер суг чедиишпейн турар, чамдык күрүнелер ону каан чылдарда улуска нормалап берип турар, а чамдыктары өске чурттан сөөртүп ап турар. (Чижээ, Голландия биле ГФР—Норвегиядан, Чаа Зеландиядан экеп турар).

1981—1990 чылдарны КНО ижер сугнуң он чылы деп чарлаан. Нииттизи-биле ийи миллиард хире кижини оонбиле бүрүн хандырары арай бергедеп турар. Ооң өзүп орар негелдезини долузу-биле хандырарынга ам-даа дыка хөй түүлдерни кылыр керек. Бирги эллегде ижер сугнуң чер, чурттар аайы-биле база чер кырында ниити чеже барын тодарадыры, ону чөп ажыглаары чугула.

Айтырыглар нарын-даа болза, күүсеттинүп болур. Ону шинтпирлээринге совет специалистер боттарының эвээш эвес салыышкынын киирип турар. Оларның улуг хемчээлдиг ажылдарын аңаа чижек кыдыр киирип болур. Делегейниң суг балансызының атласы (70 муң хире метео болгаш гидрология станцияларының медээлеринден тургускан 50 карта) болгаш «Делегейниң суг балансызы болгаш Черинң суг курлавыры» деп монография хамаарыкыр. Ол дээрге бөмбүрзектиг девискээрлер аайы-биле кылган тодаргай анализи-дир. Ужур-дузазының талазы-биле делегей практиказында аңаа деңнежип ажылдар ховар. ЮНЕСКОнуң шинтпирин ёзугаар ол ажылдарны англи болгаш испан дылдарда база парлап үндүрген. Ол монографияны болгаш атласты белеткээн авторлар 1981 чылда ССРЭ-ниң Күрүне шаңналын алган.

ЧЕРНИ октаргайдан көөрге, «суг бөмбүрзээ» кылдыр көстүр. Чүге дээрге, өске планеталарга бодаарга, үштүң ийи кезии хиреэнн суг шыва алган. Ынчалза-даа оон хөй кезии дустуг суг болдур ийин. Ижер суг чүгле 2,5 хире хуузу, а бистиң белени-биле ап ижип турарывыс суг (поляр доштарың сапаваска)— чүгле 0,3 хуу.

Янзы-бүрү хереглелдерге кижи төрелгетен ижер сугнуң 6 хире хуузун, азы 2600 кубокилометрни ажыглап турар. Ынчалза-даа делегейниң ажыл-агыйының болгаш чонунуң санының өзүп турарыбиле 2000 чылда 6000 кубокилометр чеде бээр.

Экологтуг чурумнуң кызыгаарлаашкынын санавайн барып болбас херек. Бир эвес үлетпүр артыкчыларын арыглавайн төгөр болза, сугну 15, харын-даа 40—60 катап болбаазырадыр херек, а арыглан каан болза, алды хире катап болбаазырадыр. Бир эвес бо талазы-биле чогуур хемчеглер албас болза, XXI үс чылдың эгезинде делегейниң бүгү хемнерин арыглап аштаар аңаар бис. Ынчангаш суг курлавырынга хумагалыг болур чорук элээн шыгыыр негелде апарган.

Далай суун кижи ижер кылдыр арыглаптар аргаже улуг идегел салдынган. Ол соруулга бистиң чуртувуста чедиишкинниг боттанып турар, аңаа Каспий далайның эриинде Шевченковуң атомнуг электростанциязын болгаш өске-даа улуг-улуг установкаларны киирип болур. Ооң салыышкыны база ындыг-ла улуг эвес болдур ийин. Бо арганы ажыглаар-даа болзувусса, чоокку үеде эвес. келир үениң херээ болур.

КАНДЫГ шинтпир бөгүн чеп деп хүлээп алдынып турарыл? Оларның бирээзинге үлетпүрүнүң суук артыкчыларын хемче, хөлче аңаала халас агыспазы, ооң-биле шөл суггарары болур. Ынчан чер чүгле шыгыыр эвес, харын-даа чемишчиир. Ындыг арганы колхозтар болгаш совхозтар хөй чылдар дургузунда ажыглап келген.

Ынчалза-даа артыкчы бүрүзү суггарылгага хереглеттинмес болгай. Оларның дыка хөйү чүгле бойдусту бокталдырар дээрзин утпас херек. Ынчангаш хаарлыг арга дээр түүлче шилчиири чугула апарган. Ол чүл дээрге, сугну камгалап алыр (ажыглаан соонда ону арыглаап, катап ажыглаарыдыр) арга-дыр. Ынчап бойдуска когарал болбас, үнелиг бүдүмелдерни артыкчылардан хөйүүлеп тып алыры көөдээр.

Чаа технологияның дузазыбиле бүдүрүлгете сугну эвээшти чарыгдаары база кол айтырыг болур.

Суг курлавырларын комплекстиг ажыглаар болгаш камгалаар талазы-биле чиңгине схема ССРЭ-де тургустунган. 20 чыл дургузунда (2005 чылга чедир) девискээр аайыбиле, республикаларның, ниити эвилелдиң эртем-техниктиг деңшилге программазы ооңбиле кады боттанып.

Лев БОБРОВ,
ПМА-ның тайылбырлакчызы.

БУГОЙНОДА МАРГЫЛДАА

БЕЛГРАД. Май 12. (СЭТА-ның корр.). Делегейниң шыдыраачыларының Бугойно деп югославтың хоорайда болуп эртип турар маргылдаазынга дөртку салыгның сооңда Каспаров 3,5 санны ап, өскелерни мурнаап. Эзлегглиг ужуражылгага ол Ивковту уткан. Өске улустуң ужуражылгалары Тимман — Кавалек оларның соңгаарлаткан салыындан аңгыда, хаймын болуп доозулган. Любоевич—Найдорф, Хюбнре — Ларсен, Андерсон—Спасский, Глигорич—Петросян, Иванович—Полугаевский олар хаймынашканнар.

Арткан ойнакчылардың байдалы мындыг: Полугаевский—3 санныг, Петросян—2,5, Иванович, Спасский, Ларсен, Любоевич, Андерсон болгаш Найдорф олар 2-2, Тимман—1,5 (бир соңгаарлаткан салыглыг). Хюбнер болгаш Глигорич—1,5-1,5, Кавалек—1, Ивков—0,5 санныг.

ЧЕТТИКПЕЙН МАНАП ТУРАР

Кожеге ажыттынгалакта сцена кырындан тыва аялгаларны күүсеткени оожум, хоюг чымчак куттулуп турар. Оон улаштыр сыгыт. «Мен — Совет Эвилелиниң хамаатызы мен» деп ырнын аялгазы база чаңгыланыр. Ыры-хөгжүм аялгазы дыңналып турда, көжеге чоорту ажыттынар. Сценаның артында элээн ыракта ышкаш кылдыр «Азияның төвү» обелискиниң болгаш делгем чаагай Улуг-Хемниң дуруу-хевириниң бараланы көстүр. Оон дуруу-хевириниң мурнунга эстрада-цирк бөлүүнүң киржикчилери үнүп көөр. Олар тыва танцыны эзлеп эвилел күүсеттип эгелээр. Ол-ла бүгү — аялгалар, чурук-хөрүк. танцы шимчээшкиннер көрүкчүлерниң эстетиктиг таалалын хандырбышаан, хүндүлээчел чоруктуларын турар.

Оон улаштыр-ла лирактиг аялгага удеттинээн, эквилибрист О. Ондар «Долаана» деп танцыны теп, чоорту наның болгаш бөөге программазын күүсеттир. Ол номер дооскаш, төрээн Тывазынга ээп келгеш, бадылаттынган бо программа ёзугаар ойнап эгелээр. Ол аныяк цирк бөлүүнүң удуртукчузу РСФСР-ниң алдарлыг артизи болгаш Тыва АССР-ниң улустуң артизи К. Б. Хензиг-оол.

Свердловскиде эстрада уран чүүлүнүң чогаадылга мастерскаязының доозукчуларының «Тываның чалыы назыны» аттыг цирк бөлүүнүң программа сценарийнин Тываның күрүне филармониязының чанында тургустунган комиссия чүүлдүг деп хүлээп алган.

Аныяк циркчилер июньда дооскаш, төрээн Тывазынга ээп келгеш, бадылаттынган бо программа ёзугаар ойнап эгелээр. Ол аныяк цирк бөлүүнүң удуртукчузу РСФСР-ниң алдарлыг артизи болгаш Тыва АССР-ниң улустуң артизи К. Б. Хензиг-оол.

МАЙ 14-ТЕН 16-ГА ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

МАЙ 14-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.50—Эртенги гимнастика. 9.05 — Мультфильмнер: «Аңнар ыштаа», «База катаң квартет дугайында», «Мамонтыжыгаштың авазы», «Бонифацийниң дыштанылгазы». 9.50 — Хоккейге ССРЭниң шилиндек командазы — 1982 чылдың делегей чемпиону. Телекөрүкчүлер-биле ужуражышкын. 10.55 — «Сактыышкыннар»». Концертфильм. 11.25 — Телемедээлер. 11.30 —14.15 —Чапсар. 14.15— Телемедээлер. 14.35 —«Өңнүктер экраны». Социалистиг чурттарның телевидениезинин документалдыг фильмнер программазы: «Берлин ону ам-даа көрбээн» (ГДР) «Болгар машина тудуушкуну» (БУР). «Будапешт» (ВУР). 15.05 — И. Брамс. № 3 симфония. Ленинградтың Дм. Шостакович аттыг күрүне филармониязының симфония оркестри күүседир. 15.40 — «Никита Изотов». Документалдыг фильм. 15.50 — ССРЭ-ниң ДХМ-ниң иштики шериглериниң ыры болгаш пляска ансамблиниң концерти. 16.30 —Москва комсомолунуң ажыл-херектери. 17.00 —«Тоолдуң аалчылары». «Чедиги Джин». Уран-чечен телефильм.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00—«Кач канчаар катканыл». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 5-ки серия — «Демисел». 6-гы серия — «Өлүм чок чорук». 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.30 — Бокска делегей чемпионады. Чартык финал. ГФР-ден дамчыдар. 22.00—Бөгүн делегейде. 22.15 — «Орус аът». Документалдыг телефильм. 22.45 —00.55 —Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Спартак» — «Динамо» (Москва). В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң Спорт ордузундан дамчыдар.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Англи дыл. 12.30 — А. П. Чеховтуң театры. 13.25— — А. Блок. «Он ийи». 13.55 — Совет чурулга уран чүүлүнде В. И. Ленининиң овур-хевири. 14.25 — «Авам школазы». 14.55 — В. Быков. Чогаалдар арыннарындан. 15.50—Телемедээлер. 16.00 —18.15—Чапсар. 18.15 —Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.30—Телемедээлер. 18.45 — «Азия төвү». Информацияпублицистикалыг программа. 19.15 — «Россияның улустуң ус-тывыжы». Документалдыг фильм. 19.25 «Культура болгаш амыдырал». Дамчыдылга. 19.55 —Чарлаалар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удукар. чаштар!». «Лукошко тоолчургулар-биле». 20.20 — Бокска делегей чемпионады. Чартык финал. ГФР-ден дамчыдылга. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.30 — 23.40 — Уран чүүлдерниң «Москваның сылдыстары» деп фестивалының түңнел концерти. Күрүнениң Төп концерт залындан дамчыдылга.

МАЙ 15-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.35 — Эртенги гимнастика. 8.50 — «Бир эвес кадык болуксаныза». (Күш-культуржуларга сүмелер). 8.55 — «Ада-иелер, силерге». 9.25 —«Үш+миллион». 9.55 — «Шүүглел». А. Гидаш. 10.40— «Спортлотонуң» 20-ги тиражы. 10.45 — РСФСР-ниң алдарлыг артизи А. Ворошило ырлаар. 11.30—Айыыл чок чорук шимчээшкини. 12.00—«Москвичка». Телеклуб. 13.30 —Ону шыдаар силер. 14.15 —Бөгүн делегейде. 14.30 —«Дириг амытаннар амыдыралы». 15.30 —Уругларга фильм. «Аэропланнар». (Болгария). 16.05 — Политиктиг хайгааракчы В. П Бекетовтуң беседазы. 16.35—ССРЭниң тургустунганындан бээр 60 чылынга. Воронежтиң күрүненин улусчу хорунуң концерти. 17.15—«Америка— он чыл болганының соонда». Документалдыг телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. Автор —В. Зорин. 18.25—18.40—Чапсар. 18.40—Уран чүүлдерниң «Москваның сылдыстары» деп фестивалы. П. И. Чайковскийниң «Куулуг хөл» деп баледи. ССР Эвилелиниң Күрүненин үлегерлиг Улуг театрының шизи. Кремльдиң съездилер ордузундан дамчыдар. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — Бокска делегей чемпионады. Чартык финал. ГФР-ден дамчыдар. 22.50 — 23.55 —«Даштыкы эстраданың аялгалары болгаш ритмнери». Ооң соонда —телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.20 — «Пионерия, салют!». Минск хоорайның Пионерлер ордузунуң уругларның бот-тывынгыр коллективтериниң концерти. 15.05 — Даюдо күрешке Европаның чемпионады. ГДР-ден дамчыдар. 15.35— Н. Мирошниченко — «Андрей Колобов». Телешни. Горький телестудиязының программазы. 16.55—«Өйнуг шыкшыгаш». Уругларның чогаадылгазының дугайында. 17.15 — «Одуруг хевертен бижиттинмеске». А. Люкин шүлүкчүнүң дугайында. 17.35—Камерлиг музыка концерти. 17.55— «Куштуглер, дидимнер, аваагырлар». 18.40 —Делегей байдалынын дончулалы. 18.55 — «Чүү? Кана? Кажан» Телевикторина. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Кырганаванның хол майгыны». Мультфильм. 20.15 — «Маадырлыг чоруктун оруктары-биле». Документалдыг фильм. 20.30 — «Музыка киоскузу». 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 —«ТТ-ниң экранынга эң баштай». «Ивановтарның

МАЙ 16-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 —«Зарядкаже, чыскаалынар!». 8.55 — «Делегейниң улустарының чогаадылгалары». 9.30 —«Шуптузуп билип аликсан тур мен». Киножурнал. 9.40 —«Оттурукчу». 10.10 —«Совет Эвилелиниге бараан боон тур мен!» 11.10 — «Кадыкшыл». 11.55 —«Эртенги почта». Музыка программазы. 12.25 —«Кунеомага чедир дүрген...» Документалдыг фильм. 12.45 —«Кедээ шак». 13.45 — «Музыка киоскузу». 14.15 — ССР Эвилелиниң Күрүненин үлегерлиг Бичии театрының «Кыйгырыг» деп фильм-шизи. Автор —Г. Марков. 16.45— «Кино аян-чоруктар клуву». 17.45 — «Бичии уруг болгаш пар». Мультфильм. 18.00—«Делегей панорамазы». 18.45 — 19.00 —Чапсар. 10.00 —Бокска делегей чемпионады. Түңнел ужуражышкынар. ГФР-ден дамчыдылга. 21.00 —«Үе». Информастыг программа. 21.35— «Театрда, кинода, телевиденедеги музыка». «Н. В. Гоголь-Сорочинскийниң чугаазы...» 22.50 —23.15 — Делегейниң чадагжерге чарыжы. Польшадан дамчыдар. Ооң соонда —телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.20 — «Тоолдуң аалчылары». «Чедиги Джин». Уран-чечен телефильм. 15.50 —«Москва Кремлиниң комендатуразының үлегер-көргүзүглүг оркестри ойнаар. 16.15 — Бистиң корреспондентилеривистиң чугаалары. 16.45 — «Чогаалчының салым-хуузу — улустуң салым-хуузу». Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры чогаалчы Г. Мусреповтуң чогаад ажылының дүтүлү. 17.25 — Даюдо күрешке Европа чемпионады. ГДР-ден дамчыдар. 17.55 — Улуг Октябрьның 65 чылынга. «Бистиң допчу памдарывыс». 19-ку фильм—«1935-ки чыл». 18.50 —«Ажык ном». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. В. Каверинниң чогаалдарын ёзугаар тургускан. 2-ги фильм. 1-ги серия. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Винни-пух болгаш бир хүннүң ажылы». Мультфильм. 20.15 — Азербайджан телевидение болгаш радионуң симфония оркестрининң концерти. Дирижёр — Р. Меликасланов. Бакудан дамчыдылга. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35—22.45—Уранчечен «Ийиги бир дугаар кадың» (ЧССР) деп телефильмниң баштайгы үндүрүлгези.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

МАЙ 14-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Ак хептиг херээжен» 9.30, 12.20, 17.00, 20.00, «Онза чугула даалгалыг отряд» 15.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Он ийи ай» 9.30, 11.00, «Тимур болгаш ооң командазы» 12.30, «Фантастика делегейинде» деп киноклуб 15.00, «Ангар-18» 16.50, 18.40 (узаткан), 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ» Киночыныды 10.00, 13.10, «Гобинин болгаш Хинганны таварты» (2 сериялыг) 15.00, 18.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Мен—Хортиндыр мен» 15.00, 17.00 (узаткан) шактарда.

«ЧАЙГЫ КИНОТЕАТР»: «Ол кым боор?» 14.00, 15.50, 17.40, 19.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «34-кү лургеп поезд» 18.30, 20.30 (узаткан) шактарда.

ӨӨРЕНИРИНЧЕ ЧАЛАП ТУР

Кызылдың күрүненин педагогика институдунуң бот-өөредилге салбыры дараазында мергежилдерге 1-ги курска студентилер хүлээп алырын чарлап тур.

1. Математика.
2. Орус дыл болгаш литература.
3. Педагогика болгаш эге өөредилгениң методиказы.
4. Биология.

Киреринин шылгалдаларын 1982 чылдың июнь 2-ден 11-ге чедир дараазында эртемнерге чорудар:

«Математика» түскай эртемге:—математикага (аас болгаш бижимел-биле), физикага (аас-биле), орус дылга болгаш литературага (бижимел-биле);

«Орус дыл болгаш литературага»—орус дыл болгаш литературага (аас болгаш бижимел-биле), ССРЭ төөгүзүнге (аас-биле), даштыкы дылга (аас-биле);

«Педагогика болгаш эге өөредилгениң методиказынга»—орус дылга болгаш литературага (аас болгаш бижимел-биле), математикага (аас-биле), ССРЭ төөгүзүнге (аас-биле);

«Биология» түскай эртемге—орус дылга болгаш литература (бижимел-биле), биология (аас-биле), химияга (аас-биле), физикага (аас-биле).

Билдириишкинни июнь 1-ге чедир дараазында документилерни ынаң-ла кошкаш чорудар: ортумак билиг дугайында документ (боду-биле), күш-ажыл дептериниң хоолгазы, эмчи шынызылгазы (№ 286 майык), ажылдан турган черинден характеристика, билдириишкин болгаш 3×4 хемчээлдиг 4 фото-чурук.

Документилерни чорудар адрес: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузунда № 34 бажың, **пединститут**, бот-өөредилге салбыры.

Телефон №№ 2-20-36.

ХҮЛЭЭП АЛЫР КОМИССИЯ.

Тываның көдээ ажыл-агый техникумунга өөренип киреринин күзээннерге 1982 чылдың июнь 1-ден июль 1-ге чедир белеткел курузунга хүлээп алышкынны кылыр. 8—10 класстарны дооскаш, совхозтарда болгаш Кедээ ажыл-агый министерствозунуң шуулганында организацияларда ажылдап турарларны, а ол ышкаш 8—10 класстарның өөреникчилерин курска хүлээп алыр.

Курсту дооскаанының соонда дыңнакчылар техникумга киреринин шылгалдазы кылдыр экзаменнерни дужаар.

Белеткел курузунга хүлээп алырын дилээн билдириишкинни директорнуң адынга, өөредилге дээш 20 (чээрби) рубль толээнинин квитанциязы-биле кошкаш киирер. Өөредилге дээш төлээр түңнү Кызыл хоорайның бүгү-ле почта салбырларында № 12055 саналжылга сүңдүнче почта дамчыштыр шилчидер.

Документилер хүлээп алыр адреси: Кызыл хоорайның Ленин кудумчузу, № 5 бажың, телефон №№ 2-36-04, 2-43-09.

Редакциянын адреси: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийын амыдырал болгаш совет тургузут киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетпүр киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 909.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00422

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№114 (11912) | 1982 чылдың май 16, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттингеден | Өртээ 3 кап.

ЧАШТЫРЫЛГАГА— БЕДИК ТЕМП

Республиканың шөлдериниң ажыл-ишчилери хөрзүнге өлшыкты базырарын кыска үеде чоруткан. Ам хөрзүннүң болбаазырадылгазын, тараа база мал чеми культураларның чаштырылгазын, картофельдиң олуртулгазын кылып турар.

Хөрзүннү эрозияга удур болбаазырадырынче бо чылын улуг кичээнгейни саяган. Тывага чер ажылын чорударының эртемге үндезилеттинген зона системазын ажылдап кылган. Ону боттандырар талазы-биле практиктиг хемчеглерни көдээ ажыл-агый эргелелериниң, совхозтарның, «Сельхозхимия» каттыжыышкынның болгаш Сельхозтехүромнүң удуртукчуларының база специалистериниң агрономиктиг чөвүлел хуралынга чугаалашкан. Чер ажылының зона системазын шиңгээдир, хөрзүн камгалалының чаа техниказын өөренир семинар-чөвүлел хуралдарны Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Кызыл болгаш Тес-Хем районнарга база эрттиргилээн.

Бо чылын Кызыл, Таңды, Улуг-Хем районнарның бүгү совхозтары, а Бии-Хем, Каа-Хем болгаш Чөөн-Хемчик районнарның совхозтарының чамдыызы эрозияга удур техника-биле бүрүн хандыртынган. Ам ол ажыл-агыйларның тараажыларының сорулгазы чүл дээрге, эрозияга удур чаа техниканы часкы хову ажылдарынга билдилиг, бедик бүдүрүкчүлүг кылдыр ажыглаш, черден бедик беримчени алыры болур. Чаштырылганы дүрген темпилиг болгаш эки шынарлыг чорудар төлээде, эрозияга удур бүгү машиналарны шын кожуп алыры, хөрзүннү болбаазырадырының база үрезинни хөмдүреринiң ханызын ылаптыг таарыштырары эргежок чугула.

Республиканың бүгү-ле совхозтарында тарааларның чаштырылгазы кидин түлүк эгелей берген. Бо чылын чаштырылганы мурнунда чылдарга бодаарга, чогумчалыг үеде—майның 10-дан соңгаар эгелээн. Ол хуусаа эки түңнелди бээр дээрзинге ынанып болур. Республиканың совхозтары майның 12-ге чедир 64,8 муң гектарны болбаазыраткан, ол —онаалданың 62 хуузу. Чаштырылганы 50,8 муң гектарга, оон иштинде тараа культураларны — 8,7 муң гектарга чоруткан азы планның 5,4 хуузу.

Таңды, Бии-Хем, Улуг-Хем, Кызыл, Чөөн-Хемчик болгаш Барыын-Хемчик районнарның ажыл-агыйлары тарааларның чаштырылгазынче организастыг кирген. Олар кол тараа культураларын суггатыг болгаш тайга эдээ, өл-шык дүжер черлерде чаштырып турар.

Амгы үеде база бо чугула айтырыг — картофель олуртулгазы. Хөй-хөй ажыл-агыйлар картофель олуртур черлерни шилип алырынче, болбаазырадырынче, органиктиг база минералдыг чемишчидилгелерни долу норма-биле төгеринче, үрезинни белетиззринче улуг кичээнгейни салган. Ол чорук картофельдиң чазагай дүжүдүн алырының магадылалы болур. «Ленинчи орук», «Хемчик», Тока аттыг, «Куш-ажылдың хостуу», «Тиилелге» болгаш «Кызыл тараачын» совхозтар черниң хөрзүнүн эки белетиззн болгаш картофель олуртулгазынче кирипкен.

Ам бо хүннерде ажыл-агыйларның удуртукчуларының болгаш специалистериниң, парткомнарның база ажылчын комитеттериниң хүн бүрү кичээнгейи чаштырылганың темпизинче болгаш шынарынче угланган турар ужурлуг. Ындыг турбуже, чамдык черлерде бо чугула кампанияже чогуур кичээнгей салбайн турарының фактылары бар. Чижээ, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг болгаш «Коммунизмниң херели» совхозтарда тараа культураларының бок үнүштери узуткаттынмаан, баш удур болбаазырадып кагбаан аңгыстарда чаштырып турар. Ол дээрге тарааларны тарып өстүрериниң технологиязын каржызы-биле хажыткан чорук-тур. Оон ыңай «Енисей», «Бурунгаар», «Совет Тыва» болгаш «Россия совхозтарда чаштырылганы база ынчаар кылып турар таварылгалар илерээн. Ол четпестерни чайладырының дарый хемчеглерин көдээ ажыл-агый эргелелдериниң, айыткан совхозтарның удуртукчулары болгаш агрономнары алыр хүлээлгелиг.

Суггаттыг черлерни суггарары — ам хүннүң кол сорулгазы. Тарааларны чаштырары-биле чергелештир, суггатче кошкаш дивес кичээнгейни салза чогуур. Мурнаачы ажыл-агыйлар чогум-на ынчаар кылып турар. Өл-шык сиңирер суггарылганы 27,2 муң гектарга чорудар планныг турда, бо хүннерге чедир республикада 14,7 муң гектар чер суггартынган. Ол — планның 54 хуузу. Улуг-Хем болгаш Бии-Хем районнарның ажыл-агыйлары өл-шык сиңирер часкы суггатты ам доозуп, өзүүшкүн суггарылгазының темпизин дүргедип турар. Ынчалзажок чамдык черлерде суггаттың темпизи кончуг оожум болуп турарын айтыр херек. Чижээ, Каа-Хем районнуң ажыл-агыйлары часкы суггаттың планын чаа-ла 24 хуу. Кызылдыы—39, Барыын-Хемчиктии —31, Бай-Тайганыы — 28 хуу чедирген. Оон-биле чергелештир суггатты багай чорудуп, шөлдерни алалай суггарып, сугну шоолуг черже сиңирбейн турар таварылгалар бар. Чижээ, «Барлык». СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтарда суг чаштырар машиналарны багай ажыглап, черже сугну чүгле 10-12 см сиңиоип турар. Суггат ышкаш чугула хереекке ындыг четпестер-биле канчап-даа эптежип болбас.

Часкы хову ажылдарын чорудуп турарының шынаюын совхозтарның удуртуучулары болгаш агрономнары хүн бүрү контрольдаар херек. Он бирги беш чылдың ийиги чылында чаагай дүжүттү алырының магадылалы — чүгле часкы хөву ажылдарын шынаолыг күүседир. Ынчангаш районнарның партия, совет база көдээ ажыл-агый органнары, улусчу контроль комитеттери часкы тарылганың шынарын хынаарынче чогуур кичээнгейни салыр ужурлуг.

Эш В. С. Балдинге «РСФСР-ниң алдарлыг тудугжузу» хүндүлүг атты тыпсыр дугайында

РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Тудуг талазы-биле ачы-хавыязы дээш «Тыва көдээ тудут» трестиң № 585 көжүп чоруур механизастаттынган колонназының комплекстиг бригадазының бригадири эш Василий Сергеевич Балдинге «РСФСР-ниң алдарлыг тудугжузу» хүндүлүг атты тыпсыр.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. ЯСНОВ.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва, 1982 чылдың май 13.

СЭКП-НИҢ XXVI СЪЕЗДИЗИНИҢ ШИИТПИРЛЕРИН - АМЫДЫРАЛГА!

ИЙИ БРИГАДА НЕМЕЖИР

«Саян» универмагының платьелер садарының салбырының комсомолчу-аныяктар бригадазы шалыпчы күш-ажылдың эдлүзинде кирген.

Садыгжы комсомолчулар сеткен, 13.683 рубльдиң баргаш аныяктар дөрт айларның планын 101-2 хуу күүсаарганнар. Универмаг коллективинге комсомолчу-аныяктарның ийи бригадазын немей тургузар.

А. МОНГУШ.

«Тудуг кезектери» комбинаттың коллективи апрель айда ниити продукция бүдүрериниң планын 105,4, ону сайгарарын 100,2 хуу күүсеткен. Цехтер аразында социалистиг чарышты Л. Петрусеваның болгаш В. Маскырның хептекчилер бригадалары баштап, ниити көргүзүглер талазы-биле мурнап турарлар.

ЧУРУКТАРДА: (үстүнде) В. Маскырның бригадазының кежигүннери: белен продукцияны цехтен үндүрүп турары.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

МОСКВАЖЕ,

ВЛКСМ-НИҢ СЪЕЗДИЗИНЧЕ

Калбак-делгем Төрээн чурттуң аныяк өскенниериниң шуулганы —ВЛКСМ-ниң XIX съездизи май 18-те Москвага ажыттынар.

Бистиң республиканың комсомолун Эрзин районнуң «Нарын» совхозунуң хойжузу Людмила Банчик, «Тыва кобальт» комбинаттың септелге-механика цехиниң токары Владимир Лебедев, Мөңгүн-Тайганың Мугур-Аксы ортумак школазының тоску класының өөреникчизи Изольда Тондар. ВЛКСМ обкомунуң бирги секретары О. Х. Хопуя олар съездиге төлээлээр.

Делегаттар Москваже аъттаныптарының мурнуу чарыында СЭКП обкомунуң ийиги секретары П. И. Кравченко-биле ужурашкан. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин, он бирги беш чылдың соруглаларын боттандырарынга республиканың комсомолчуларының болгаш аныяктарының идепкейлиг киржилгезин ол демдеглээн, комсомолдун шуулганынга Тыванын комсомолунуң делегаттары идепкейлиг киржир дээрзинге бүүрелин илергейлээн.

Дүүн Тыванын комсомолунуң делегаттары Кызылдан Москваже, съездиже аъттанышкан.

ТУДУШТУРУЛГАНЫ БОТТАНДЫРГАН

Башкарылгалыг «Салют-7»—«Союз Т-5» комплекс орбитада СЭТА-ның дыңнадыы

«Союз Т-5» космос кораблин «Салют-7» орбита станциязы-биле тудуштурарын 1982 чылдың май 14-те Москваныы-биле 15 шак 36 минута турда боттандырган. Эштер А. Н. Березовой болгаш В. В. Лебедев станцияның ерзэлинче кирген сөөлүнде чер чоогунуң орбитазында «Салют-7»—«Союз Т-5» ужудуушкуну башкарылгалыг эр тем-шинчилел комплекизи ажылдап эгелээн.

«Салют-7» станция ийиги салгалдың орбита эртем станцияларының сайзыраңгайжыткан хевири болуп турар, тудуштурарының ийи белдирлери-биле ону хандырган болгаш экижиткен ажыглал шынарларлыг. «Союз Т-5» корабльди станцияже кирер экижитиң талазындан оон-биле тудуштурган.

Комплекстиң экипажы станцияны ажылдадырын болгаш ужудуушкуннуң программазын күүседирин эгелей берген. Ол программада дараазында чүүлдерни айыткан:

— улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларының эргеажыынга дүүштүр черниң кырын болгаш оон агаарын шинчилээри:

— астрофизиктиг, медицина-биологтуг шинчилелдерни, технологтуг болгаш техниктиг шенелделерни чорудары;

— орбита станцияларының сайзыраңгайжыткан системаларын болгаш аппаратуразын шенээри база таарыштырары.

Телеметриктиг информацияның медээлерин ёзугаар алырга, «Салют-7»—«Союз Т-5» комплекстиң берт системалары чогумчалыг ажылдап турар. Космонавтылар Березовойнуң болгаш Лебедевтиң калыкшыл байдалы эки.

Чер чоогунуң космос делгеминде амгы үеде орбитаның эртем-шинчилел совет ийи комплекстери ажылдап турар: ужудуушкуну башкарылгалыг «Салют-7»—«Союз Т-5» комплекс болгаш ужудунчузу чок чурумда ажылдап турар «Салют-6» — «Космос-1267» комплекс.

«Салют-6» станция космос ужудуушкунунга дөрт чартык чыл ажыг үениң дургузунда чоруп турар. Чер чоогунуң орбитазынга үр үеде чоруурунуң байдалдарында «Салют-6»—«Космос-1267» комплекстиң дериг-херекселерин болгаш аппаратуразын шенээри үргүлчүлеп турар.

Башкарылгалыг «Салют-7»—«Союз Т-5» эртем-шинчилел комплекизиниң чедиишкинниг ажылдап эгелээни космос делгемнерин тайбың сорулгаларга улам ыңай шинчилээринге болгаш шиңгээдип алырынга доктаамал ажылдаар орбита станцияларын тургузар орукка чугула базым болуп турар.

Совет космонавтиканың чаа чедиишкини — Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 60 чыл оюнуң чылында Төрээн чурттка чаагай белек-тир.

СОҢГУЛДАЛАРГА УТКУШТУР

Улус депутаттарының чер-чер Советтеринге депутаттарның кандидаттарын депшидер хуралдар бистиң республиканың күш-ажылчы коллективтеринде, хөй-ниити организацияларында үргүлчүлеп турар.

ЭРЗИН

Эрзин суурда № 5 КМК коллективиниң ниити хуралы район Совединге депутаттың кандидадынга Ю. Ламажапты депшидер саналды хүлээп алган. Ю. Ламажап — мурнакчы чоллачы. Эш-өөрүнүң аңаа бедик бүзүрелди илереткени таварылга эвес.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК

«Октябрь 30 чылы» совхозтуң ажыл-ишчилериниң соңгулда мурнуңуң хуралы Баян-Тала суурвуң көдээ Культура бажыңынга болган. Хуралдың киржикчилери ажыл-агыйның мурнакчы малчыны Е. Ч. Кууларны район Совединге депутаттың кандидадынга депшиткен.

* * *

Чайка Калдар-ооловна Мөңгүш «Искра» совхозтуң Чодар хойжу бригадазының мурнакчыларының бирээзи. Он бирги беш чылдың баштайгы чылында хойжу төрүүр 100 баш хойнан 106 хураганны алган.

Эрткен чылын ол Чодар бригадазында төрүүр бир кодан өшкүнү хүлээп алган. Малчының коданы эрткен чылды хүр ашкан. Чаңгыс чер чурттуглары аңаа ниит бүзүрелди илередип. район Совединге депутаттың кандидадынга оны депшиткени таварылга эвес.

ТАҢДЫ

Екатерина Дельбировна Мөңгүш ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң Кара-Булун сүт-бараан фермазының мурнакчы саанчызы. Кады ажылдап турар эш-өөрү аңаа бедик бүзүрелди илередип, ону район Совединге депутаттың кандидадынга база катап депшиткен.

Е. Д. Мөңгүш соңгукчуларының бүзүрелин эрткен чыышта шынзыдып шыдаан. Ынчангаш коммунист саанчыга эш-өөрү база катап бедик бүзүрелди илереткен.

КЫЗЫЛ

Кызылдың аъш-чем садыының коллективи республиканың садыг организацияларының арагында социалистиг чарыштың чаңгыс эвес удаа тинлекчизи. Бо чылдың бирги кварталының түңнелинбиле ук садыг республика чарыжынга ийиги черни эзээп. Мурнакчы коллективке болуп эрткен соңгулда мурнуңуң хуралынга Кызыл хоорай Совединге депутаттарның кандидаттарынга алды кижини депшиткен.

Хуралдың киржикчилери № 32 магазинниң бригадири коммунист Н. П. Аржакова, № 9 магазинде садыгжы коммунист О. Б. Бадан, садыгның директору коммунист М. Р. Еремцова, № 14 магазинде бригадир З. М. Кузьмина, № 35 магазинниң садыгжызы комсомолчу М. П. Пантелеева оларны хоорай Совединге депутаттарның кандидаттарынга депшиткен. Ону садыгның бүгү ажылдакчылары чаңгыс үн-биле детиксээн.

УЛУГ-ХЕМ

«УТКА 25 чылы» совхозтуң Арыскан салбырының ишчилери Шактар Мөңгушевич Көшкендейни эки таныырлар. Ш. М. Көшкендей—ында киномеханик. Аңаа ажылдап келген үезиниден бээр ол кызымак ижи-биле чаңгыс чер чурттуларының бүзүрелин чедип алган. Салбырга чоокта чаа болуп эрткен соңгулда мурнуңуң депшидилге хуралынга санал бергеннер Ш. М. Көшкендейниң адынга, ажылынынге хамаарыштыр макталдың бүзүрелдиң сөстерин чугаалап, район Совединге депутаттың кандидадынга ону чаңгыс үн-биле адаан.

КАА-ХЕМ

Каа-Хемде Авыйган суурнуң чурттакчыларының көдээ Советтиң депутадының кандидадын депшидериниң хуралы болуп эрткен.

Бүрендe кырганнар болгаш ивалидтер бажыңының эмчизи Л. М. Таюрекааның көдээ Советтиң депутадының кандидадынга эмнелге коллективи, суурнуң чурттакчылары бир үн-биле депшиткен.

Любовь Михайловна эмнелге шугумунга он бир чыл дургузунда мактадыг ажылдап келген. Ооң мергежелиниге дуржулгазы улуг. Кандыгдаа даалганы төлептиг күүседир чаңчылдыг. Хөй-ниити ажылынга киржилгези эки. Ынчангаш аңаа эш-өөрү улуг бүзүрелди көргүскен.

ЧҮГЕ КУДУ ХЕВЭЭРИЛ?

Бо чылдың эрткен дөрт айларында бистиң республикага ниити шөлү 1782 дөрбелчин метр чурттагга бажыңнарын ажыглалга киирген, 140 орунлуг уруглар садын, 60 километр электри шугумун дужаагаш. Ниитизи-биле 1200 бода, 4300 шээр мал кирер кажааларны тутkан. 5,6 муң гектар одарларны сугдуг бодурган, 8,3 муң гектар черде суггарылга дериглелерин эде кылган болгаш еске-даа объектилерни ажыглалга киирген.

Республиканың улус ажыл-агыйының бүгү адырларын хөгжүдүрүнге киирген капитал салыышкынарының ниити хемчээли 1981 чылдың январь-апрель айларныынга деңээрге, 1,4 хуу өскен. Чурттагга бажыңнарын тударынга үндүрүп турар капитал салыышкынары 16,5 хуу өскенин эки чижек кылдыр демдеглээр херек.

Капитал салыышкынарын шиңгээдип алырының программазын Мелиорация болгаш суг ажыл-агыйының министерствозу, Автомобиль оруктарын септээриниң болгаш ажыглаарының талазы-биле бүдүрүлге эргелели, «Тыва тудуг» болгаш «Шаговартяжстрой» трестер чеднишкинниг күүсеткенер.

Эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге, өзүлдени чедип ап, дөрт айларның планнарын күүседип алган коллективтер эвээш эвес. Оларга «Кызыл үлетшүр тудуг» эргелели, «Тыва көдээ тудуг» трестиң 463, 585, 586, 741, 1070 дугаарлардыг КМК-лары, «Тыва суг тудуг» трестиң № 5 КМК-зы, 2 болгаш 3 дугаарлыг орук-тудуг эргелелдери, Аъш-чем үлепүрүнүң министерствозунуң септелге-тудуг-монтаж эргелели, № 833 тудуг участогу болгаш «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынының коллективи хамаарыжыр.

Январь-март айларның түңнелдери-биле алырга, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң талазы-биле планын республика ниитизи-биле 101,1 хуу, а көрөэлиг организациялар ол көргүзүүн 101,8 хуу күүсеткен. Эрткен чылдың-бо үези-биле деңней көргүзерге, бир кижиге онааштыр ажылдап кылыышкын 5,7 хуу өскен. А оон темпизи ажыл төлевириниң өзүлдезиниң темпизин 2,4 хуу мурнап турар. Ындыг болза-даа, кол көргүзүглер талазы-биле планныг онаалдалар күүсеттинмейн барганын билип адыгы артык эвес.

Кол фондуларны ажыглалга киирериниң чартык чыл планы эрткен дөрт айларда 41,9 хууга күүсеттинген. Капитал салыышкынарның болгаш тудут-монтаж ажылдарының ажыглалы 74,6 биле 79,3 хуу болгулаан. Тудуг организациялары көрөэлиг ажылдарының программазын 84,9, тудугнуң барааныг продукция будурер талазы-биле планын 44,7 хуу күүсеткен.

Республиканда социал-культура амыдыралының объектилериниң тудуу оожум темпилиг чоруп турар. Эрткен дөрт айларның дургузунда ниити билиг школаларының тудуунга ажыглаар ужурлуг капитал салыышкынарының чүгле 26, уруглар албан черлериниинге — 40, кадык камгалалынга — 40 хире, культура объектилериниинге —16,7 хуузун чарыгдаанын чугаалаарга-ла аңаа чижек болур. Оон түңелинде ол объектилерни ажыглалга киирериниң хуусаалары үстүп турар.

Чамдык тудугларда күш-ажылдың организациязы куду болуп артышаан. Аңаа тодаргай чижек кылдыр январь-март айларда 21 тудуг организациязы күш-ажылдың будурүкчүлүүн бедилериниң планын күүсетпээнин, 18 коллектив оны эрткен чылдың бо үезинде турган деңелиниден кудулатканын айтып болур. Ынчангаш ол коллективтер ийи миллион хире рубль каражага таварышканнар.

Эрткен үш айларның дургузунда тудуг-монтаж ажылдарында херек кылында артык чарыгдал үнген. Ниитизи-биле республикага доктаатынган бот-үне планнан турганындан 1,7 хуу улгады берген.

Т. МЕЛЬНИКОВА,
республиканың Статистика эргелелиниң капитал тудуг килдизиниң начальныгы.

Фиптерден МЕДЭЭЛЕР

Чаңгыс аай көделири чугула

ПРАГА. (СЭТА). Дайын кыжанында удур эртем болгаш өөредилге ажылдакчыларының идепкейлиг хөделиишкиннериниң эргежок чугулазын «Тайбың дээш, чепсегленишкинни дүжүрер дээш демиселге эртемденнериниң болгаш башкыларның ролю база сорулгалары» деп темага Прагага чаа доозулган делегей семинарының киржикчилери онзалап демдеглээн. Бүгү диптериин барык 30 чурттарының төлээлекчилери аңаа киришкен. Империализминиң, хамыктың мурнунда Рейган администрациязының агрессивчи, дайынзырак политиказын олар шиитпирлиг буруу шанкаан.

Бүгү делегейниң эртемденнершге кыйгырыгны семинар киржикчилери чаңгыс эң-сеткилдиг үүлдүгээнген. Дүшкүүрлүг чорукту чавырыздырарын камгалап арттырарының болгаш уламчылаарының база улустар аразында ботту кады ажылдажылганы хөгжүдүрининг херээнге бүгүле эргежок чугула үүлдерни кылыр ужурлуг деп ында медеглээн. Үргүлчүүнүң дайын кыжанымының үнүн турар дөстеринче делегейниң хөй-ниитизиниң кичээнгейин угландырары —бистиң хүлээлгевис деп документинде чугаалаан. Массалыг улуттажашкынның чепсээнин чаа хевирлерин ажылдап кылын турары-биле холбаалыг улуг айылды улустар билген турар ужурлуг. Боо-чепсекти эңдере бүдүрериниң политиказы дайынныг месилдежиишкинниң тыптып келиринiң аргазын күштелдирип турар.

Ядролуг халапты болдурбас талазы-биле эртемденнериң күжениишкиннерин айлаштыр башкарып болгу дег делегей комитедин тургузар дугайында совет саналга байыр чедирип турар бис. Боо-чепсекти эңдере бүдүрерин шеглээринге болгаш ядролуг чепсектерни база массалыг узуткашкынның өске-даа чепсээн көрүүрүнге бистиң салдарывысты ажыглаалынар.

КНО-нуң Кол Ассамблеязының чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле ийиги тускай сессиязынга киржир күрүнелериниң чазактарынга чагааны семинарга хүлээп алган. Ол сессия боо-чепсекти эңдере бүдүрериниң болгаш делегейге удурланыштыр туржурундан улустар аразынга тайбыңны, кады ажылдажылганы болгаш билчиишкинни чедип алырынче эргилде болган турар ужурлуг деп ол чагаада онзалап демдеглээн.

Аныяк салгакчыларны тайбыңның, найыралдың болгаш кады ажылдажылганың өзүлүнга кижизидер талазы-биле башкыларның сорулгаларының дугайында документинде делегей семинарының киржикчилери чүүлдүг деп көрген.

Чидиг чөрүлдээлерниң байдалынга

ПАРИЖ. (СЭТА). «Ниити рыноктуң». Япониянның, АКШ-тың болгаш Канаданың бедик албан-дужаалдарлыг төлээлекчилериниң ужуражыышкыны Париж чоогунда Эсклимон бажыңынга чидиг чөрүлдээлериниң байдалынга болган. Делегейниң садыг айтырыгларын од ужуражыышкынга чугаалажып көрген. Экономиктиг кады ажылдажылга болгаш хөгжүлде организациязының чөвүлелиниң сессиязы база түңнел чок болган. Капиталистиг чурттарның таваржын турары экономиктиг кризисти кошкадырын сессияга оралдашкан.

Ужуражыышкынның киржикчилери боттарының аразынга чидиг чөрүлдээлерлиг болган. Барыын чүктүң капиталистиг чурттары өзүлүг сегиржип алыышкынның байдалында туруп турар деп. Франциянның хөрецигген бөлүктериниң органы «Нувo журналь» солун бижээн. Боттарының эвилелчилериниң эргеажыктарын херекке албаан Рейганның администрациязының туружук «Ниити рынок» чурттарының шыжыгышкынын болдуруп турарын солун айыткан. Банк үзөлилериниң хуузун болгаш америк долларның үнезин бедидеринче угланган АКШ-тың политиказы Барыын Европа чурттарының экономиктиг бергедээшкиннерин улам улгаттырып турар.

Англияның «шериг кабинединиң» хуралы

ЛОНДОН. (СЭТА). Фолкленд (Мальвин) ортулуктарының районунга Аргентина-биле дайын байдалының чидигленгенин-биле холбаштыр Лондонуң чагырыкчы бөлүктеринде байдал дүшкүүрлүг болуп турар. «Шериг кабинединиң» үзелчеглиг хуралы Англияның премьер-министриниң албан кылыр кабинединге болган.

Ындыг хевирлиг хуралдарны сөөлүг үеде хүн бүрүде кылып турар. Аргентинага удур дайын айтырыгларын ол хуралдарга чугаалажып көрүп турар.

Фолкленд ортулуктарже халдаашкынны кылыр дугайында шиитпирни Англияның чазаа чоокку үеде хүлээп алыр деп турарын Ай-ти-ви телекомпанния дыңнаткан.

КҮЖҮВҮС - НАЙЫРАЛДА

НАЙЫРАЛДЫҢ МУЗЕЙИНДЕ

Ийи дакпыр орденниг Тыва АССР биле Ровно областың аку-дуңма найыралынга тураскааткан музейни бистиң Деражно ортумак школага организастап тургускандан бээр беш чыл ашкан. Бо үениң дургузунда музейге дыка хөй делегация, анга-анга кижилер кээп, музейниң экспонаттары-биле танышкан. Украин черни фашистерниң аспаандан хостажыр дээш тулчуушкунарга эрес-дидим киржип чораан тыва эки турачылар дугайында, Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында тыва чоннуң совет фронтуга чыгган белекселээнин, дайын хоочуннарының тыва, украин черлерге ужуражылгаларының, улуг ажыл-агыйының адырларынга, әртемге болгаш культурага тываларның чедип алган чедиишкиниинин база Тыва АССР-ниң болгаш Ровно областың ажыл-ишчилериниң аразында найыралыпның дугайында материалдарны ам-даа көвүдеди чыырын хүндүлүг аалчылар музейге бүзеп, демдеглел дептеринге санал-оналын бижип, холуунуң үжүүн арттырып турар.

Тыванын дыл, литература болгаш төөгүнүң эртем-шинчилел институдунуң директору Ю. Л. Аранчын, тыва эки тура эскадроннуң командириниң дайынчы болгаш политиктиг белеткел талазы-биле оралакчызы чораан М. Т. Байыскылан, медсестра чораан эки турачы Кыргыс Норжуң оларның 1974 чылдың эгезинде, Ровенщинаны фашистиг эжелекчилерден хостаанындан бээр 30 чыл оюнга хөлбап-тыр бистиң суурга эң баштай кээп чорааны биске уттундурбас. Ынчан бистиң школага музей организастап тургузарының планы кылдыынган турган. Ол делегация бистиң совусту деткип, ыланғыя Юрий Лудужапович материалдар чыып бээр талазы-биле улуг дузаны чедирген чүве.

Музей тургустунгаш, элээн шуудан ажыдай бергенде, Туранның № 2 ортумак школазының өөреникчилери болгаш Кызылдың педагогика институдунуң филология факультединиң студентилери база аалдап чораап барган.

Кызыл хоорүүскомунуң даргазы Ш. Д. Куулар баштаан делегация-биле ужуражылга бистиң школаның өөреникчилериниң, башкыларының база суурнуң бүгү чурттакчыларының сеткилинде артып калган. Оларның чалаанын өзугаар, йүзейниң тайылбырлакчылары чүрээвиске чоок, ак-көк Тывага чедип, оон хүндүлээчел, күш-ажылга ынак чону-биле танышып, тыва черниң бойдус чурумалының катаптаттынмас чаражын магадаан бис.

1982 чылдың февраль 23. Ынчан музей Ровно областың Николай Островский аттыг хөгжүм-шин театрының 30 актёрун хүлээп алган. Олар бистиң музейивисти улуг сонуургал-биле кезип көргеш, чоокта чаа тыва эки турачыларның төрээн чери, ак-көк хемнериниң чурту Тывага аалдап чорааның биске сонуургаттылар. Ол-ла хүн болган бүгү школаның шугум чыскаалынга школа директору Б. А. Лукьянчук хүндүлүг аалчыларның чедип келгенинге байыр чедирип, чүве чугаалаан. Артистерниң өмүнээзинден театрның уран чүүл удуртукчузу Я. Ф. Бабий чүве тугаалаш, Тыва АССР-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинин даргазы, драматург К. К. Кудажының «Оң бир» деп шинзин Тывага көрүкчүлерге бараалгатканын чугаалап берген.

Украин ССР-ниң алдарлыг артизи В. Петрухин биске тыва өнүктеривистиң чоруткаңы белектерни тыпсып берди.

Аку-дуңма республикаларның аныяк шулукчуларынын Кызылга болуп эртеп XI Бүгү-эвилел фестивалыга киржип чораан аныяк шулукчу Николай Пшеничный чоокта чаа бистиң музейге кээп, оон эксповатгарын, материалдарын сонуургап көргеп. Тывага ийи удаа чорааш, көргеп, билгенин ол уругларга чугаалап берген. А уруглар шулукчунуң бижип турары «Озырнын девни» деп тоожу балладазының дугайын сонуургап, хөй айтырыгларны салган. Ол тоожуда тыва эки турачылар дугайын бижип турар.

ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскааткан бо чижектиг ажылдар музейнин ажыл планның улам байыдып, аку-дуңма найыралдың быжыглып, делгемчин, чечектелип орарын хереченип турар.

Я. ВОЙЦЕШКО,
Деражно ортумак школаның башкызы.

ЧУРУКТА: музейнин экспонаттарындан «Хүндүлүг пионерлерге хүлээп алышкыны» деп чурук.

АЖЫЛ АЪДЫНЫҢ АЖЫ-ЫЛ, КҮЖҮ

Бистиң өөнүүвүс—аът дугайында журналистерниң, кедээ ажыл-агыйның удуртукчу ажылдакчыларының-даа, кедээ ажыл-агый продуктуларының будурукчулериниң-даа бодалдарын, санал-оналдарын бижээнин солундан үргүлчү номчуур мен. Ол чүүлдерни танышкаш, аът дугайында бодумнуң чамдык бодалдарымны үлежикседим. Ону бижиримде литератураны болгаш республика статистиказының чамдык саннарын ажыгладым.

1916 чылда Россияга 38 миллион аът турган болза, а амгы үеде—5 миллион арткан. АКШ-ка чылгы мадыңыг баш саны 3,5 миллионга чедир кызырылган, оон соонда өзүп эгелээн болгаш амгы үеде 11,5 миллион четкен, өзүлдези уламчылап турар. Бистиң чуртувуста чылгы малдың эң-не хөй баш саны Казахстанда, Киргизияда, Узбекистанда, Туркменияда, Россия Федерациязындан Алтай, Красноярск крайларда, Новосибирск областа, Якутияда, Татарияда. Башкирияда чылгының баш саны хөй болгаш ында аътты тергелеп-шанактаары база эзертеп-даа муңары уттунмаан.

Тывага 1940 чылда 122,5 мун баш чылгы турган болза, амгы үеде —28,1 мун баш апарган. 1970 чылдан 1980 чылга чедир оон баш саны 10,4 мунга кызырылган. Чөөн-Хемчикте 6,7 мундан 3,2 мун (2 катап). Өвүрде 3,5 мундан 1,7 мун, Таңдыда 2,6 мундан 1,5 мун, Барыын-Хемчикте 2,3 мундан 1,1 мун четкен. Эрзин район эң-не хөй чылгылыг болуп турар, ында эрткен он чылда оон баш саны 800 чедир оскен болгаш амгы үеде 5 мун чедип турар.

Чылгының баш санының ынчаар кызырылганының чылдагааны билдингир. Механиктиг болгаш электрилиг шимчедикчилер аът күжүн «үндүр кызыпкан». Ындыг өскерилгелер, млактыг ийиги делегей дайынының совгулде кескүзү-биле болган. А дайын чылдары аъттың баш санынга улуг хорамчаны база болдурган болгай.

Чылгы малдың баш саны кызырылганында чөптүг чылдагаанар-биле чергелештир субъективтиг чылдагаанар база бар. Оларны чайладып болуруның аргалары бистиң ажыл-агыйывыста бар. Чүнүңдээ мурнунда аътка хамаарылгавысты өскертир бис: шаг-төөгүден чанчылдарывыс, ажыл-херектиң дүржүлгазы, кывар-чаар материалдарны, техниканы камнаг ажыглаары ону неген турар апарган.

Тывада чайгаар үнген чем баазазы бар. Ынчангаш чылгы малды өстүрүп болурунуң аргазы бар. Аът малчыннарның кол транспорту болу берген. Ону улуг хемчээлдиг эвес ажыл кылырда тыртар күш кыадыр ажыглап турарлар. Бир битон сүт, хөнээн сиген дажыглаарда, механизаторларга чем чедирерде оң-оң аът күштүг моторлаарлыг автомашиналарны, бо-ла ажыглай бээр бис. Шынында хову турлаа-биле аңдарган черлериң араазы чоок болгай. Аңаа чүге аът ажыглап болбас деп. Чеже-даа машина, трактор, мотоцикл хөй болза, чамдык совхоз директорлары аътты утпас, оларның хөй кезии колдуунда механиктиг күштү ажыглап турарлар. Мыйыстыг бода малдың, хой, өшкүүн баш санын хевээр артырар соруглга-биле чамдык ажыл-агыйлар сүт-даа, дүк-даа бербес, тыртар күш кыадыр ажыглаттынмас дээш эът комбинаттарынга аъттарны дужаап турарлар. Бажың чанының участогун аңдарарда аътты чүге ажыглап болбас боор!

Амгы үеде аът «бажыңы» чок мал апарган. Бода болгаш шээр малга кажааларны тудуп берип тургаш, аътка кажаа тударын чүге бодавайн турар бис.

Аът оорлаар чоруктуң амдаа бары хомудавчыг. Бистиң республикавыста аътты чүгле улуг кижилер эвес, а аныяк оолдар база оорлап турар. Ол кижилер ажыл-агыйларга улуг каржа, когаралды чедирип келгеннер. Ол бүгү чалыы салгал ортузунга кижизидилге ажылын четпес чорудун, аныяк-өскенни аътты хүндүлеп билир кылдыр, аңаа ынак болур чоруккa тыва улустуң болгаш өске-даа улустарның чаагай чаңчылдарынга өөретпейн турарывыстан болуп турар.

Улуг-даа, бичии-даа байырлалдар Тывага маңнаар, чыраалаар аъттар чарыжы чокта эртпес турган. Бо чаагай чаңчыл ам уттундуруп бар чыдар. Ол эки чаңчылдыг дедир эгидип, катап эгелээр болза, ыңчан аныяктарның аътка ынак болуру, ону камнап, ажаан билир чоруккa хандыкшылы чайгаар-ла төрүттүүн келир.

Чылгы малдың баш санының эвээжеп турарының бир чылдагааны — оон чаш төлүн эвээш ап турарында. Уксаажыдылга ажылын четпес чорудуп, белеңнең кызыраар чоруунуң хөй болуп турарының түңнелимде ындыг болуп турар. Онгу беш чылдың чылдарында эвилелдешкен болгаш автономнуг республикалар, чижээ, Казахстан чүс бедең-не 65—70 кулун ап турда, бистиң республикавыс чүгле 50 кулун алган болуп турар.

Уксаажыдылга ажылын экижиндин тургаш, Тываның байдалынга чылгы малдың баш санын өстүрүп, ону бүгү-ле ажыл-агыйларга 35—40 мун чедирип болурувуң аргазы бар. Он бирги беш чылда республиканың Күрлапының сан-медээнин өзугаар алырга, чылгы малдың баш санын 30,1 мун чедирерни көрүп турар.

Ажыл аъдын багай ажыглап турарывыстың өске бир чылдагааны — аъттың дериг хережелдериниң чок болуп турарында. Хомут болгаш терге дугуюн кылып алыры болу чоруур экскаватордан берге апарган. Чүге дээрге, ону кылып билир кижилер чок, а аныяктары өөретпейн турар бис. Ам магазинверде хомуттар, дагалар, эзерлер сатпайн турар. Оларны чүгле музейлерден көрүп болур. А тыва эзерлер кылыры уттундурган. Аъттың дериг-хережелдерин ылыг ажылды республиканың чурт-үлетпүр эргелеп организастаары күзенниг. Ол ажылды кырганнар, төвер кижилер чүге кылып болбазыл? Бир эвес ол хережелдерниң хемчээлин болгаш хевирлерин билбес болза, оларны музейлерден көрүп ап болгай.

Чылгы малды өстүрүп тура, хымыс будурер дугайында айтырыгны чергелештир чорударын шиилирлээр херек. Ажыл-агыйларда бар белеңнин саалдазын организастаап, хымысты кылып ап, пиити хереглелге ажыглап болур. Ынчалза-даа бе саар кижилер чок болгашындан черчерде ону будурбейн турар. Хымыс кижи бүрүзүнге аажок ажык-дүзалыг сускун болур. Хымысты будурүп болурунуң бүгү арталары бистe бар.

Тывага аът спортун, аът туразының хөгжүдери, ону организастаары черле артык эвес. Районнар төптеринге, совхозтарга аът спортунуң секцияларын тургузуп ап болур. Бо спортка хандыкшылдыг кижилер аныяктар аразында бар болгай.

Чылгы малды Тывага өстүрер, оон баш санын көвүдедиринче сагыш салбайн турар дээр болза, шын эвес апаар. Бо талазы-биле чамдык ажылдар чоруттунган. Владимир уксаалыг аар чүүк соөртүр, орлов уксаалыг челер аъттарны өстүрерин практикалап турар.

Ынчангаш чылгы малды өстүрер, оон баш санын көвүдедиринче сагыш салбайн турар дээр болза, шын эвес апаар. Бо талазы-биле чамдык ажылдар чоруттунган. Владимир уксаалыг аар чүүк соөртүр, орлов уксаалыг челер аъттарны өстүрерин практикалап турар.

Ынчангаш чылгы малды өстүрер, оон баш санын көвүдедир, уксаазын экижидер талазы-биле ажылды совхоз бүрүзүнге чорутса эки деп санадыг мен.

К. ШАКТАРЖЫК.

«ДЕҢ ЭРГЕЛИГЛЕРНИҢ ЭВИЛЕЛИ»

Москвачылар болгаш бистиң Төрээн чуртувустуң найысылазы Маадыр-хоорайның аалчылары Тыва АССР-ниң найысылады Кызыл хоорай-биле таныжар арталыг болган.

Ону сонуургап көөр дизе, ССРЭ-ниң Улус ажыл-агый чедиишкинериниң делгелгезинниң «Центральный» деп павильонунга чеде бээр силер. Ында ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскааткан «Совет кижилер бис» деп кино программаны көрүзүп турар. 17 минутаның дургузунда шинтизи-биле 190 дөрбелчин метр шөлдүг 21 экранга совет күрүнениң маадырлыг төөгүзүнүң, совет улустуң бөгүнгү ажыл-херектериниң, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң чуртту сайзырадырының экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң планнарының дугайында чугаалап турар.

Залга чыырык өшкен соонда көрүкчүдер Владимир Ильич Ленининиң «Совет эрге-чагырга деп чүл?» деп чугаазын дыңнаар.

Көрүкчүлер бистиң кәлбак делгем Төрээн чуртувустуң чамдык хоорайлары, хөй национал улустарның уран чүүлү-биле таныжар.

«Бистер ийи чүс алдан сес миллион бис. Бистер — совет кижилер бис» —деп дикторнуң үнү чоргаар дыңналып турар.

А. ЗЛОТИН.

Москва хоорай.

ЧАҢГЫС ИЕ КЫСТАРЫ ДЕГ

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюнга алдар болдурган социалистиг чарыш Кызылдың бараан садыгларының коллективтеринде онзагай черни эзелеп турар. «Детский мир» магазинниң садыгжылары чарыкка идепкейлиг киржип, бо чылдың бирги кварталында планның онаалдазын ажыр күүседкен. Тодаргайлаарга, бир миллион 84 мун рубльге бараан саарар онаалдазындан ажыр 47 мун рубльдиин сатканнар. Ынчангаш бо магазинниң коллективи Кызылдың үдетпүр барааннар магазиннериниң коллективтериниң мурзакчыларының одуруунче кирген.

«Детский мир» магазинниң бодунуң салбырларының аразында социалистиг чарыш база калбарган.

Салбырлар аразының социалистиг чарыжының тиилекчилерин оолдар хевиринң салбыры баштап турар. Комсомолчуланыктарның бо интернационалчы коллективинде бистиң хөй национал Төрээн чуртувустуң каш янзы улустарының төлээлери, бир үениң аныяк кыстары, чаңгыс өгбүленин уруглары дег, ажылдап турар. Ында орус, тыва, татар, хакас националдыг садыгжылар сайын алыкчыларга үзүүн-харакчаа көргүзүп, ыяшты, ыяштан эдилеттиг чүүлдерни, ооң-биле кожалыг-ла, ыяштан эдилеттиг эмчилгелерни сонуургаар кижилерге чөпшээрелдиг сорулгаларны бүдүрүп турар.

Ооржак Ангыр-оолович 1975 чылга чедир ирт кадаргаш, оон соонда төрүүр хой хүлээп алган. Хой эки уксаажыттынмаан, колдуунда тыва уксаанны. Баштайгы чылында дуңгуш хойдан алган хураганның саны-даа, дүгү-даа чер албаан. Ынчалзажок чоорту өөреңип, мергежин, чыл саныда-ла улам бедик көргүзүглүг болуп бар чораан. Ыланғыя 1980 чылдың кыжы Ооржак Ангыр-ооловичиге «дүжүткүр» болган. Ол ынчан 100 хойга онаалтыр 110 хураганны, бир баштан-ла барык 2 кг дүктү алган.

— Чыл чыл-биле дөмей эвес — деп, Ооржак Ангыр-оолович чугаалады. — Чамдыкта каан-халның, агаар-бойдустуң байдалы берге-даа болур. Сөөлгү чылдар чогумна ындыг болгулаан. Ынчангаш кол-ла чүве — чайның тайгаларже чайлаглап үнери. Одар солуур, хемнер уңуудан, иштик чөрлерден сиген кезер. Даглыг, кадыр-берт, ий черлерге сиген бар болур, ону кескеш, дораан долгаап, ыяшка азар улус бис. Азып кургаткан сиген хоолулуг, амдан-сүүзүнүн чидирбес боор чүве. Чылдын-на өг-бүлем-биле 26 тонна чедир сигеннн белеткеп ап турар мен. Малчыннарның сиген белеткеп алганын совхозтуң специалистери база хынаар, хемчээр. Ол черле чүүлдүг харын. Оон башка «Дөңгүр-оолдаптар» чадавас болгай.

...Шала кежээ, кызыл хүн үезин чедип турда, аалдың өдээнче баалык ажылдыр шуушкан хой алгы-кышкылыг маңнажып кирипти. Чадагай кажаа иштинде дешкилешкен хураганнарның эткен үнү база чиидээр. Малчын боду, өөнүн иштп, улуг-биче уругларын шуптузу кажаада хой, хураган аразында.

— Дем эртен-не төрүттүнген хураган-дыр ийин. Ам хойнуң төрүүру доозулган. Бо чаңгыс хой харын орай төрээнин олдур. Баштай арай суларгай чүве, а ам ана иезинче чүткүп турар, көрбес силер бе— дээш, чаптанчыг дыдыраш ак хураганны иезинче салыпты.

Эрткен чылдың чайы каан, берге болган. Ынчалзажок «Алдан-Маадыр» совхозтуң малчыннары ниитиниң малынга быжыг чем-суурну тургузар дээш шудургу ажылдаан. Ооржак Ангыр-оолович боду 20 ажыг тонна сигенни белеткеп алган. 1981 чылда ол төрүүр 100 хойдан 106 хураганны менди доруктурган.

Бо чылын совхозтуң девискээринге хар чуга болган. Ынчангаш Кара-Шатта эки одар-белчиргиг кыштатта Ооржак Ангыр-оловичиниң кодан хою хүр кыштаан. Шынап-ла кажаада хойларны көөрге, артында-ла дүгү арыгсилиг, улуг-шыырак, хураганнары ана дезе аарак дешкилежип турар болду.

— Хойлар деңгел-күштуг, семиг тургаш төрүүрге, хураганнары арык-дорук эвес боор, иезин безин шоолуг эмес, дораан ътка кире бээр — деп, Ооржак Ангыр-оолович чугаалады.

— Бо чылын чеже хураган менди алдыңар? Хүлээлгенер чеже ийик? — деп хойжудан сонуургап айтырдывыс.

— Бо Кара-Шатка кыштап тургаш, чаңгыс хураган-даа оскунуп көрбээн улус бис. Ам 380 хойлуг мен. 100-тен 110-ну чайлыг алыр мен. Ындыг арга бар — дидир.

Өг-бүленин уруглары хөй. Белек Байыровна — «Иениң Алдары» орденниң үшкү чергезинниң эдилекчизи. Ол — совхозта мурнакчы иелерниң бирээзи. Беш уругларын өстүрүп кижизитпишаан, ниитиниң малын менди ажаап, кадарынга улуг улуг-хуузун киирип турар.

Эрткен чылын эки көргүзүглерни социалистиг чарышка чедип алганы дээш, «Алдан-Маадыр» совхоз СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан. Аңаа бо малчын өг-бүле бодунуң эвээш эвес салыышкынын киирген. «Кежээниң мурнунда — мактал» деп үлегер чугаа бар. Ынчангаш совхозтуң ишчилери Ооржак Шолбан-оол биле Хурал Белекти мактап, оларга чоргаарланып турар.

Ооржак Ангыр-оолович Шолбан-оол күш-ажылчы бедик көргүзүглери дээш, ССРЭ-ниң Улус ажыл-агый чедиишкиннериниң делгелгезинге баар халас путевка-биле шаңнаткан. Ол чоокта чаа Төрээн чурттуң чүрээ Москва хоорайга четкеш, солун чүүлдерни көөр аас-кежиктиг болган. Ол дээрге оон күш-ажылының ачызы, өөрүшкүзүү-дүр.

И. КЕЛИК-СЕҢГИ.
Чөөн-Хемчик район.

ЮБИЛЕЙЖИ ЭСТАФЕТА

Совет хөй националдыг уран чүүлдүң чедиишкиннерин «Москваның сылдыстары» фестиваль бадыткаан. Ол чоокта чаа найысылалга доозулган. Аңаа Россия Федерациязының, Украинаның, Молдавияның, Закавказье база Прибалтика республикаларының коллективтери болгаш күүседикчилери киришкеннер. Фестивальдың концерттеринге болгаш шиилеринге 200 мун хире кижи, оон иштинде бежен чурттардан келген 30 мун хире даштыкы туристер база келгеннер.

«Москваның сылдыстары» фестиваль Бүгү-эвилелдиң уран чүүлүнүң «Улустарның найыралы» байырлал-биле каттыжып, ССР Эвилелиниң 60 чылынга тураскааттынып эртикен. Юбилейлиг ол көрүлдениң программазында драма болгаш хөгжүмнүң 50 театрларының, эң улуг 150 ажыг уран чүүл коллективтериниң, ССРЭ-ниң Ленин болгаш Күрүне шаңналдарының лауреаттары — сураглыг күүседикчилерниң, Бүгү-эвилел болгаш делегей конкурстарының тиилекчилериниң күүселделери кирген.

Аңы-дуңма улустарның уран чүүлүн Москвага калбаа-биле чарлап дыңнатнан. Аңаа «Москваның күзүү», «Орус кыш» деп фестивальдар, драматургия болгаш театр уран чүүлүнүң бүгү-эвилел көрүлдезиниң түңнел оюну, чогаадакчылар аныяктарның неделязы база болуп эртер. Новосибирскиниң опера болгаш балет театры, Грузияның З. Палиашвили аттыг опера болгаш балет театры болгаш өске-даа театрлар отчёттарын бээр. Эң тергиин дээш национал уран чүүл коллективтериниң көрүлдези ССРЭ-ниң УАЧД-ге болур.

(СЭТА-ның корр).

БҮРҮН КАМГАЛААН

«Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң өшкү бригадазының (бригадири А. Хандываа) кежигүннери районда эң шалыпчы ажылдыг, бедик күш-ажылчы көргүзүглүг малчыннарның бирээзи. Оларда 3524 баш шээр мал бар. Өшкү кадарчылары бо чылын чаш малдың бажын чүс хуу камгалап ап шыдаан.

Өшкүлерниң анайлары онча-менди болганы-биле кады бо дүрген өзүген, үнелиг продукциялыг малдың дүгү база эки болуп турар. Бир баштанна ортумаа-биле 920 грамм дүктү кыргып алган.

Б. СЕРЕН-ООЛ.

ЧУРТТУҢ ХОВУ-ШӨЛДЕРИНДЕ

Чазын тарыыр культуралар чаштырарының темпилерин чурттуң ажыл-агыйларында улам дүргедиин турар. Ол культуралар сөөлгү неделяда 25,1 миллион гектар шөлдү эзлепкен.

ССРЭ-ниң Төп статистика эргелелиниң сөөлгү медээзин өзугаар алырга, чазын тарыыр культураларны чуртка ниитизи-биле 65,6 миллион гектар шөлде чаштырган. Россия Федерациязының мурнуу чүгүне болгаш Украинада хөй чылдыг сигеннерни, тараа болгаш өске-даа культураларны тарыырын, а Ортаа Азия республикаларында болгаш Казахстанда — хөвеңни, ристи, тараазын алыр кукурузаны тарыырын колдуунда доөскәй. Хову ажылдарының фронтузу чурттуң Сөңгү болгаш Чөөн чүктеринче чаттыгган.

Кара эвес хөрээннүг зонала шөлдериниң улуг-улуг участоктары кедергей ыяш болганындан ажыл-агыйлар хову ажылдарын аралай чорудуп, үрезинерни агротехниктиг эки хуусаларда чаштырарын кызыдып турар. Бурган, Оренбург областарның, Алтай крайның механизаторлары техниканы бедик бүдүрүкчүлүг ажыглап турар. Ону тарылганың улуг-улуг комплекстери кылдыр мөөңнээш, колхозтар болгаш совхозтар бедик дүжүттүң быжыг үндезинин дүрген болгаш шынарлыг тургузуп турар.

Кукурузаны санаваска, тарааны болгаш тараа-бобы культураларны ниитизи-биле 37,4 миллион гектарда тараан. Техниктиг культураларны тарыырын уламчылавышаан. Чигир свеклазы үш миллион ажыг гектарда, а чемижин алыр тарымал төөрукту 3 миллион хире гектарда тараан.

Картофель өстүрүкчүдери болган ногаалыглар хайнышкының ажылдан турар. Бо чылын дыка хөй ажыл-агыйлар картофельди мурнунда белеткээн шөлдерде олуртуп турарлар. Ол технология чурттуң янзы-бүрү девискээрлеринге бодуп эки кылдыр көргүскен. Картофельфи 1,2 миллион гектарны тараан. Ногааларны 740 ажыг мун гектарны тараан.

Ажыл-агыйлар мал чеми дазыл-чеминиттерни, мал чемгерер бахчи культураларын, чаңгыс болгаш хөй чылдыг сигеннерни база тарып уламчылавышаан.

(СЭТА-ның корр).

ШЫНАРЛЫГ ЧОРУТКАН

«Ак-Туруг» совхозта гидротехник Юрий Чанчылка удуртқан 34 кижи составтыг бригада бар. Олардан 20 кижи Кызыл-Даг салбырында чер суггарып турар. Ында ийи звеноның ажылы макталдыг. Олар кыска үениң иштинде 873 гектар тарылга шөлүнүң болгаш 278 гектар сиген шөлүнүң баштайгы суггарылгазын чоруткан. Суггарылгага каш чыл улаштыр ажылдап келген, дуржулгалыг трактористер Чысхаал-оол Бады, Алёша Амыртаа оларның ажылы шуудаан. Механизаторлар амдыызында 58 гектар тараа шөлүн шынарлыг суггарган.

Ак-Туруг салбырында 10 суггатчы Кызыл-Хая болгаш Улуг-Ховуда 143 гектар кукуруза тарыыр шөлдү суггарган. Ынчангаш совхоза ниитизи-биле 1290 гектар чер суггартынган. Суггатчыларның кылган ажылын совхозтуң удуртукчулары, тускай эртемнигнери хынап, чедир кылдынмааның эде кылдырып турар. Ынчангаш ажылдың шынары дээш тайылбыр ажылын күштелдирген.

Бо чазын часкы суг эдбек болган. Оон ачызында баштайгы суггат эрткен чылдыынга деңнээрге, шалыпкын чорун, ажылдың темпизи дүрген болуп турар.

С. СОТНАМ.
Улуг-Хем район.

Дузалал ажыл-агыйы-ниитиге ажыктыг

КУРЛАВЫРЛАР ХӨЙ

ЧУРТТА аъш-чем айтырыын шиитпирлээрининг үндезини болза кедээ ажыл-агыйда бүдүрүлге ажыдыы улам сайзырадып, оон эки түңнелдиин чедип алырында. Оон-биле чергелештир дузалал ажыл-агыйын хөгжүдериниң чугулазын СЭКП-ниң XXVI съездизиниге онзалап айыткан. Оон соонда олдугайында докталл, шиитпирлерии удаа-дараа хүлээп алгылаан.

Чамдык кедээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң удуртукчулары ажылчыыларыын хууда дузалал ажыл-агыйынче сагыш салып, чамдык өг-бүлелер черии шын ажыглап, оон чогуур продукциияны ап турар. Дузалал ажыл-агыйын чүүле түс-түс өг-бүлелерге чорудуп турар эвес, а харыдаа албан организациия, бүдүрүлге чердери безин ыидыг ажыл-агыйлыг болуп турар. Олар иязы-бүрү хевирлериин продуктуларын бүдүрүп, бүгүле кижилериин чаагай чоруунга боттарыынң ол ажыктыг үлүүн киирип келгеи.

Бистин республикада хөй үлетиүр бүдүрүлге, тудуг, транспорт болгаи албан организациин черлерии картофель, погаа болгаи мал өстүрериин талазы-биле тодаргай планныг. «Тыва даг.дүүг». «Тыва кобальт» комбинаттар боттарыынң теплицаларында эрте үнер погааларыы өстүрүп турар. Бодунуң дузалал ажыл-агыйынга эът бүдүрериин талазы-биле эки дуржулга Садыг министерствозунда болгаи республиканың хереглекчилер кооперациязынга моонгеттинген. Амгы үеде бистин республиканың төөү Кызыл хоорайда сад, кат-чимис өстүрериниң эштежилгелеря ажыллап турар. Од чугула эгелээшкинии бистиң Чадаана хоорайга чүге деткин, боттандырып болбазыл?

Эрткен чылын районнуң ажыл-ишчилери боттарыынң хуузунда дузалал ажыл-агыйларындан күрүнеге 399 тонна эътти, элээп хөй дүктү сатканн. Кедээ ажыл-агыйның продуктуларыынң план күүселдезиниге хамаатыларнын хууда дузалал ажыл-агыйы ол хире ажык-дузалыг болуп турар-дыр. Сеелгү каш чылдарда чоннуң хууда малынын баш саны шоолуг өскээн. Бо чылын январь 1-ниң медээзи-биле алырга, районнуң чурттакчы чоиунда бода малдың баш саны 6784, хөй, ошкү 20116, чылгы 496, хаваи 1254 баш болуп турар. Ийме суурда 286 өрегеден 270 өрегеде 770 баш бода мал, 130 баш хаван, 2100 баш шээр мал бар. Баян-Тала суурда Тас-оол Ондар, Сундуй-оол Куулар оларнын өг-бүлелериниде хаван, дагааны эдбек өстүрүп турар. Хорум-Дагда пенсионерлер Бекей Ховалыг, Серенмаа Монгуш, Ирген Ондар дээш оонда өскелер хуузунда мал өстүрер ажылды чылдан чылче өкпиндип келген.

«Сут-Хөл» совхозтуң Кызыл-Тайга суурунуң чурттакчыларынын хуузунда хөй, ошкүлерии азырап, тедүп четче бүрүи доруктурүп ап турары солуи. Суурнуң бүгү хөй, ошкүүн болгаи бызааларын түс-түзүнда эртеи каттыштырган, эдлчеглиг кадарын Монгуш, школа ажылчыны Самбуу Даржык оларнын огородунда погаа дүжүдү экн. Ийме суурда Сендин база Кызылдаа Ондарлар. Валентина болгаи Лида Монгуштар погаа аймаан хөйнү тарын өстүрүп турар. Ынчангаш районнуң аңныр-тывыш ажыл-агыйының болгаи хереглекчилер кооперациязының белеткелчилерин кат-чимис база моогу аймаан хүлээп ап турар. Бо чугула ажылнште кол-ла четпес чүве—оон түс-түс совхозтарның төптөринде картофель, погаа болгаи кат-чимис аймаан хүлээп алыр черлерии тургуспайн турары. Эрткен чылын картофель болгаи погаа культураларының аймаан ажаап алырын орайтаткан болгаш оон белеткелн организас чок болганы-биле шынары кудулаащ. эвээш дүжүт хүлээп алдынган. Оларны садып-сайгарар транспорт челпшпейн турар. А бо чылын ону катаптавайн, совхозтарга погаа культураларыңң ажаалдазын организастыг чорудуп, белеткел конторазынга болгаи өске-даа албан организациия, эмпелге база үргулар албан черлерииге погаа аймаан чогуур үезинде хүдээге эки.

Хамаатыларның хуузунда болгаш бүдүрүлге, албан организациия черлериин дузалал ажыл-агыйлары мал болгаи чер ажылының продуктуларын күрүнеге садарын кавүедиринге, аъш-чем курлавырларын тургузарынга ажок улуг салдаалыг. Ол ышкаш ол-ла өг-бүле бүрүзүнүн бюджет кампалгазынга, оон кежигүннериниң боттарының хостуг шактарын күрүнеге болгаш кижилерге ажыктыг кылдыр чөп ажыглаарынга, чайгы дыштанылгада школаларны күш-ажылга кижизидеринге болгаш оларның профуглапыышкынга дөгүмүүн совет хамаатызы кижи бүрүзү, партия, совет ажылдакчылар, үлүс ажыл-агыйының удуртукчу кадрлары утпайн, дузалал ажыл-агый талазы-биле кылчн болур ажылдар ам-даа хөйүн оиу организастаи чорударының ергалары эгээртинмес дээрээи билзе чогуур.

А. МОНГУШ.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

ТАИБЫҢ ПРОГРАММАЗЫН ДЕТКЭЭН

БЕРЛИН. (СЭТА). 80 чылдарга СЭКП-ниң XXVI съездизиниң хүлээп алганы Тайбыңның программазын база СЭКП ТК-ның Чиигине секретазы. ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң кедүргеи чаа тайбың саналдарын бүрүи деткип турарын Германияның Демократтыг тараачын партиязының болгаш бо-ла партияның XI съездизиниң ажылынга киришкеи Болгар чер ажылыг улусчу эвилелдиң болгаш ПҮР-вүн Каттышкан тараачын партиязының делегацияларының аназ болган ужуражышкынынга илергейлеттинген.

Совет Эвилелдиниң тайбынга кынак ленинчи даштыкы политиказы, оон политиктиг, экономиктиг болгаш шериг күчүзү, ССРЭ-ниң болгаш социалистиг дем каттыжылгазының өске-даа чурттарының улам өзүп орар салдары—оларда бүгү чүүлдер империалистиг политиканың оруунга ажыл эртинмес моонлакты тургузуп турар деп, ужуражышкынга хүлээп алдынган кады кылган медеглелде онзалап демдеглээн.

Империализмниң хамыктын мурнунда АКШ-тың болгаш НАТО талазы-биле оон эң-не агрессечи күштеринии удуралыштыр туржурунче болгаш боо-чепсекти эндере бүдүреринче угландыр чорудуп турар угланышкынын ужуражышкынын киржикчилери шиитпирлиг буруу шапкан.

Ынчангаш ортумак ыракшылдын америк ядролуг чепсектерин Барыын-Европага сайгара тургузар дугайында НАТО-нуң шиитпири Европада болгаш бүгү делегейде тайбынын херээнге ыыгтыы кыжаныышкын болуп, дүшкүүрлүг чоруктуу чавырылдырарының херээн бакырадып турар деп демдеглээн.

Боо-чепсектерни кызыгаарлаар болгаш чепсегленнишкинни дүжүрер дугайында чугаалажышкынныр, иязы-бүрүниитилел тургузуглуг күрүнелернин тайбын кожа-хелбээ долгунаарынче чайгылын чок угланышкын — АКШ-тын амгы администрациязының авантюристиг политиказынга удур угаангыр кара-чангыс шилип алышкын олдур деп медеглелде онзалап демдеглээн.

Үлүсчү Польшаның иштики херектериие АКШ-тың болгаш НАТО-нуң өске-даа чурттарының холгаарлаашкынын делегациялар шиитпирлиг буруу шапкан. Польша Үлүс Республикага, Совет Эвилелиие болгаш социалистиг өске-даа чурттарга удур угланган кыжаныышкынын база хоптап-нүүлдээрииии империалистиг политиказы делегей әргезин дерзии ёзу-биле үрээни, улустар аразынга айыыл чок турар чорукка кыжаныышкын-дыр деп, делегациялар онзалап демдеглээн.

ЮГОСЛАВИЯДА БАЙДАЛ ДУГАЙЫНДА

БЕЛГРАД (СЭТА). Югославияның Федеративтиг Социалистиг Республиказының бүгү талалыг хөгжүлдезиниң сорулгаларын Югославияның Коммунистер эвилелиниң XII съездизи тодаргайлаар болгаш социалистиг бот-башкартынарының орүү-биле чорүүр дээш Югославияның коммунистерииң шиитпирлиин бадыткан көргүзер ужуруг деп. ЮКЭ ТК-ның Президиумунуң даргазы Д. Драгосавацтың медеглээнин ТАНЮГ агентство дамчыткан.

Үлетпүр, өзредилге болгаш кадык камгалалының талазы-биле эрткен беш чылда Югославия улуг чедишкиннерлиг болганын Югославияның телевидениезинге берген интервьюзунга ол демдеглээн.

Ынчалзажок шыпгыы айтырыгларның тургустунуп келириие удур эргежок чугула хемчеглер чогуур үезинде алдынмаанын питервьюда демдеглээн. Төлегге балансыының өскеии, инфлациия, ноиду ажыл-биле хандырарының айтырылары парын болуп турар. Делегейниң политиктиг болгаш экономиктиг парын байдалы капитал салыышкынарының политиказын эде кеорүнүн эргежок чугулазын болдурганын чамдык кижилер чедир билбейн турар деп, ол айыткан. Чурттуң материалдыг аргаларының хирези-биле капитал салыышкынарының политиказын боттандырар бодап турар. Хөгжүлдениң чугула чамдык айтырыгларын чугаалажыш кеорүнге чаңгыс эйги ЮКЭ-ниң кежигүннерии чамдык организацияларда идергейлевейн турар.

Антисоциалистиг, младшы национализтиг күштериин хеделиишкиннеэя чуртта идепкейжээнии Югославияның удуртукчузуу айыткан. Чамдык партия организациялының болгаш удуртукчу органнарның идепкей чогуүнүн түүелинде антисоциалистиг күштерге чогуур ойтур шаавышкынны коммунистер эвилелиниң кежигүннерии таварыштырбайн турар.

Массалыг информациянын чамдык органнары материалдарны парлаарда щүгүмүүлелии эвес болуп, өжээтен идеялардыг чамдык чүүлдерии бижии турарын ол демдеглээн. Парлалганың родзон шын эвес билии турар чамдык коммунистер база бар. Коммунистер эвилелии ыыдыг болуушкуиларга удур шиитпирлиг хемчеглерии алыр ужурлуг.

ЧИҢГИНЕ СЕКРЕТАРЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

КУВЕЙТ. (СЭТА). Араб күрүнелерге хамаарыштыр агрессечи угланышкынны катгышкан Штаттарга деткиткеи Израиль моон сөңгаар-даа кылыр бодап турар деп. Египеттиң Национал-демшилгезиг (Төөи үзелдиг) партиязының чиигине секретары Х. Мохи Эд-Дин медеглээн. Синай чартык ортулуктан израиль шериглерии үндүргеии Египеттиң аймыл чок чоруун хандырбаан болгаш Израильдиң талазындан кыжаныышкын хевээр арткаи деп, ол медеглээн. Кэмп-Дэвидтиң сүлчээзии ёзугаар Синай чартык ортулукка «хөй националдыг күштерии» тургускаиы Египеттиң хосталгазын боогдап турар.

Кэмп-Дэвидтиң дугуржулгаларын үзуткаар дээш Египеттиң Национал-демшилгелиг (төөи үзелдиг) партиязы моон соңгаар-даа демисежир деп, Х. Мохи Эд-Дин чугаалаан.

АЙЫЫЛДЫГ ШИИТПИРНИ КҮШ ЧОК БОЛДУРАР

БАРЫЫН БЕРЛИН. (СЭТА). «Ортумак ыракшылдын америк чаа ракета-ядролуг чепсээи барыын Европага экпеи иептередир дугайында НАТО-нуң шиитпирии күш чөк болдурар дээш, чепсегленнишкинии дүжүрер дээш, атомнуг чепсектеи хостуг Европа дээш!» деп долуккуг хөй кижи киржикчилиг тайбың шуулганы Барыын Берлиниң Темпельгоф районуида болган. Боо-чепсектерии эидере бүдүрериие удур, ядролуг дайыннын ыжжанышкынын узуткаар дээш дмиелдии чугула айтырыгларын шуулганныр киржикчилери чугаалажын көргеи.

Шуулганны чыылдырганының эгелекчизи—«Тайбың камгалалының ажылчын болгуму» деп организациия. Профовилел балуктериниң Берлиниң Социалистиг чаңгыс аай партиязының, «аныяк социалистериниң», хөрээжеиниерии демократтыг эвилелиниң телээлекчилери ол организациияның составынга киржип турар.

НАТО-нуң ракета-ядролуг планнары Европага «кызыгаарлаттынган» атомнуг дайынны белеткээриче болгаш кыпсыриче угланган деп шуулганның киржикчилериниң кады кылган медеглелинде демдеглээн. Ортумак ыракшылдын америк ядролуг чаа ракеталарын Барыын Европага иептередир дугайында НАТО-нуң шиитпирии күш чок болдурарын чедип алырга делегей байдалы чидиглеигеи амгы үеде оиза чугула ужур-дузалыг болуп турар.

ДАШТЫКЫ КУЛЬТУРАНЫҢ ЧАА ЧҮҮЛДЕРИ

⊙ **ПРАГА.** «1982 чылда Праганың чазы» деп делегейии хөгжүм фестивалы Карл университединиң хоочун залынга байырлыг байдалга эгелээн. Ол фестивалдың лозуну — «Хөгжүм тайбың херээнге, улустар аразынга найыралга бараан болур ужуруг» дээн.

Хөгжүмниүн ол байырлалының программазы солуп болгаш калбак болуп турар. Хөгжүм фестивалы бо чылдың июнь 4-ке шедир үргулчүзээр. Фестивальдың үезинде 65 концерттер, операның болгаш балеттиң 13 шнилери болур. Даштыкы чурттарның хөгжүмчүлериниң ужуражышкынпары база болур. Стравинскийнин, Гайданның, Паганиниң болгаш өске-даа композиторларның чогаатказн аялгаларын күүседир.

⊙ **ХЕЛЬСИНКИ.** Финляндияның национал операзының ССРЭ-ге болур концерттерии «Культуруг кады ажылдажылга боттанышкында» деп адаанын операның директору Юхани Райскиисн СЭТА-ның корреспондентизинге дыңнатказн.

ССР Эвилелиниң Улуг театрының болгаш сураглыг өске-даа совет театрларның спецназынга бистиң коллективтиң ойнаары биске улуг алдар болгаш бедик хүндүткел болуп турар деп, Ю. Райскиисн чугаалаан.

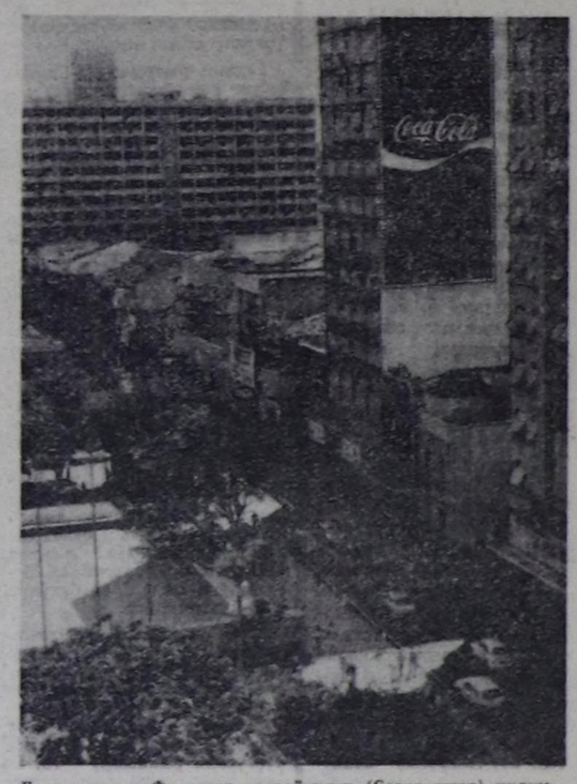
⊙ **УЛАН-БАТОР.** Моол Арат Республиканың Күрүнеэии академиктиг опера болгаш балет театрының байырлал концерти чурттуң пайысылалыга болган. Совет болгаш даштыкы чурттарның композиторларының аялгаларын. Моолдуң улустуң ырларын ойнап күүсеткеи. Хөгжүм коллективиниң тургустунган хүнүнден бөөр 35 чылынга ол концерти турасказтаи.

⊙ **БЕРЛИН.** Чурулга уран чүүлүнүң чогаалдарының делгелгези герман-совет пайыралдың Берлинде бажыыынга ажыттынган.

Герман-совет пайырал ниитилелиниң шаиалдарын алган чогаалдарын чурукчулар болгаш скульиторлар делгелгеге эңкелген. Сураглыг совет скульитор И. Томскийнин ажылдарын делгелгеге база киирген. Сөөлгү 30 чылдарда ГДР-ниң чурукчуларының чогаалдары улуг сонуургалды база болдуруп турар.

⊙ **ТОКИО.** Ядролуг дайын кыжаныышкынынга удур демиелчи чурукчуларның ажылдарының делгелгезин Токионуң чуруктар галереязында ажыткан. Нагасаки хоорайга чазылдырган америк атомнуг бомбаны улуг ак песке япон херээжеи чурукчу Хисако Акэсака чураап. Ол чурук делгелгеиің код черии ээлеп турар.

(СЭТА).

Бразилияның Форталез хоорайының (Сеара штат) кудумчуларының бирээзи. Амты үеиин тудутларының дээрже бедээн бажыиарының аразында эргиниң тудуглары база ылгалып көстүп турар.

Г. ПЕТРОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Үлегерлиг корум-чурум дээш

ДРУЖИННИКТЕРНИҢ КИРЖИЛГЕЗИ-БИЛЕ

Эрзин суурда эки тура улусчу дружина штабы чээби дөрт коллективтерниң дружинниктеринден тургустунган. Дружиналарның хайгааралдарже үнер хүннериниң графигин штабта, районнуң иштики херектер килдизинде, коллективтерде аскан.

Эрзин суурнуң эки тура улусчу дружиналарының аразында хөй-ниитичи ол хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип турарлар эвээш эвес. Эрзин райпозунда, күрбаик салбырында, коммунал ажылчагый бүдүрүлге эргелелинде тургустунган улусчу дружиналарның ажылы мактадыг. Эдлчеглиг дежурныйлаашкынче олар организастыг үнүп, хөй-ниитининң корум-чурумун быжыглаар, орук шимчээшкининге айыыл чок чоруктуу хандырар талазы-биле боттуг хемчеглерни ап турарлар.

Март 17-ниң хүнүнде районнуң харылзаа белдириниң дружинниктери эдлчеглиг дежурныйлаашкынче үнүп турда, суурда бир бажыңның сонгазын бускаш, кижилер кирген деп медээ келген. Аңаа келирге, бажыиче бөлүк оолдар кирген болган. Дөрт эзирик өөлүг дружинниктер алгаш чоруур деп турда, оларның даштыгаа турган эштери удурланып эгелээн. Дружинниктерниң хереэжеи улузу дузалиеп милицияже медээлээри-биле чоруткан. Аңаа арткан дружинник Сарыглар Хүреш-оол кемзээшкинге таварышса-даа, хулиган херек үүдгедикчилерии салбадан.

Чамдык коллективтерде улусчу дружиналарның ажылы сула, хайгааралдарже үнзе-даа, суурда бир бажыңның сонгазын бускаш, кижилер кирген деп медээ келген. Аңаа келирге, бажыиче бөлүк оолдар кирген болган. Дөрт эзирик өөлүг дружинниктер алгаш чоруур деп турда, оларның даштыгаа турган эштери удурланып эгелээн. Дружинниктерниң хереэжеи улузу дузалиеп милицияже медээлээри-биле чоруткан. Аңаа арткан дружинник Сарыглар Хүреш-оол кемзээшкинге таварышса-даа, хулиган херек үүдгедикчилерии салбадан.

Чамдык коллективтерде улусчу дружиналарның ажылы сула, хайгааралдарже үнзе-даа, суурда бир бажыңның сонгазын бускаш, кижилер кирген деп медээ келген. Аңаа келирге, бажыиче бөлүк оолдар-биле ажылды чер-чергеге күштелдирери болгаш ажылыралдың шын орууиче оларны киирери чугула.

Чөөн-Хемчик райкүүскомунуң иштики херектер килдизинии Чадаана хоорайда эзириктер сергедир черинде профилактика кабинеди профилактиктиг, сагындырар хемчеглерни чорудуп, районнуң бүдүрүлгелери, күш-ажылчы коллективтери-биле харылзаалыг ажылдап турар. Ынчангаш болза-даа, алдынып турар хемчеглерде чедир дыштанылгада школаларны күш-ажылга кижизидеринге болгаш оларның профуглапыышкынга дөгүмүүн совет хамаатызы кижи бүрүзү, партия, совет ажылдакчылар, үлүс ажыл-агыйының удуртукчу кадрлары утпайн, дузалал ажыл-агый талазы-биле кылчн болур ажылдар ам-даа хөйүн оиу организастаи чорударының ергалары эгээртинмес дээрээи билзе чогуур.

А. ТАВА.

ХАРЫЛЗААЛЫГ АЖЫЛ-ХЕРЕК

Араганы шын ижип билбес чорук күзенчиг эвес түңнелдерлиг болурун амыдыралдан чамаын чижектер бадыткаар. Хулиганнап, нем-херек-даа үүлгедип турар кижилерниң хөй кезии хереити эзирик тургаш ыыган болуру база таварылга эвес.

Кижиниң кадыынга хамаарыштыр чугаалаар болза, оон хоразы база ажок улуг. Арагага сундулуг кижилер аажы-чанында эң-не кижизиг, чымчак сеткилии чидириптер болгаш каржы, хорадаачал болу бөзер. Уруг-дарыынын өөредилге-кижизидилгезинче сагыш салбас чорук база оон үвер болгай. Шынап-ла, ыыдыг адаиелер эвээш эвес. Оларның хөй кезии иштики херектер килдизинии Чадаана хоорайда эзириктер сергедир черинде профилактика кабинеди профилактиктиг, сагындырар хемчеглерни чорудуп, районнуң бүдүрүлгелери, күш-ажылчы коллективтери-биле харылзаалыг ажылдап турар. Ыыдыг болза-даа, алдынып турар хемчеглерде чедир турбайн турар чүүлдер бар. Арагаже сундулуг, хөй-ниитининң корум-чурумун хажыдар чоруктар-биле ажылды дээштиг чорудар төлээде, демниг, харылзаалыг ажыл негеттинер. Ынчангаш профилактиктиг хемчеглерниң янзы-бүрү аргаларын ажыглап, демниг ажылды тургузары — бистиң мурнувуста көл сорулга.

С. САЛЧАК.
профилактика кабинединиң начальныги.

ХӨЙНҮҢ КИРЖИЛГЕЗИ-БИЛЕ

Самагалдай суурнуң иишти чаагайжыдылгазында четпес чүүлдер эвээш эвес. Суурнуң төп кудумчузуи безии ап көөрге, үреликбузук штакетник херимпер ыыда эидерик.

Черле ыынаш чурттакчылыг черлериии аяа-шиичизи, чаагайжыттынганы ыыда чурттап турар кижилериин идепкейиидеи кончуг хамаарыкыр болгай. Ыыдыг-болганда кедээ Совет күүскомунуи, чаагайжыдылга талазы-биле докталар-биле ажылды чер-чергеге күштелдирери болгаш ажыдыралдың шын орууиче оларны киирери чугула.

Чөөн-Хемчик райкүүскомунуң иштики херектер килдизинии Чадаана хоорайда эзириктер сергедир черинде профилактика кабинеди профилактиктиг, сагындырар хемчеглерни чорудуп, районнуң бүдүрүлгелери, күш-ажылчы коллективтери-биле харылзаалыг ажылдап турар. Ыыдыг болза-даа, алдынып турар хемчеглерде чедир турбайн турар чүүлдер бар. Арагаже сундулуг, хөй-ниитининң корум-чурумун хажыдар чоруктар-биле ажылды дээштиг чорудар төлээде, демниг, харылзаалыг ажыл негеттинер. Ынчангаш профилактиктиг хемчеглерниң янзы-бүрү аргаларын ажыглап, демниг ажылды тургузары — бистиң мурнувуста көл сорулга.

С. САЛЧАК.
профилактика кабинединиң начальныги.

АНГЛИ-АРГЕНТИН ЧӨРҮЛДЭЭ

Фолкленд (Мальвин) ортулуктарга хамаарыштыр англи-аргентин чөрүлдээге Великобританияның неоколониалисчи политиказы делегейниң ол райоиунга дайын чорудулгаларын калбартырынга чедирип турар.

Буэнос-Айрестеи медээлерии ёзугаар алырга, АКШ-тың элчин чери америк хамаатыларны кежүрүп эгелээн. Англияның болгаш Аргентинаның аразынга дайын чорудулгалары калбарып магат чок деп айыыл-биле холбаштыр америк хамаатыларны кежүрүп эгелээн деп политиктиг хайгааракчылар санап турар. Америк элчин черииин болгаш АКШ-тың өске-даа төлээ черлериинң ажылдакчылары, Буэнос-Айресте оларның өг-бүлелериниң кежигүннери Уругвайже чорун турар. АКШ-тың элчин черииин документациязын шаар база дамчыдып эгелээн. Аргентинада америк улуг компаниялар боттарының капиталдарының болгаш үнелиг саазыиларының кол кезиин, а ол ышкаш америк хамааты ажылдакчыларын Латин Американың өске чурттарынче база чорудуп турар.

Мурнуу Атлантикада дайын чорудулгалары күштелип турар. Англияның шериг корабльдери Фолкленд (Мальвин) ортуулуктарны үргүлүү боолдап, Аргентинаның чепсек чок корабльдериие халдаашкынарны кылып турар.

Англияның чепсектиг күштерии кедергей хөй кылдыр мееиеп, ол күштерге шериг деткимчезин Каттышкан Штаттарның талазындан көргүүп турар-даа болза, Мурнуу Атлантикада англи флот берге байдалга таварыжып турарын НАТО-нуң бөлүктериидеи демдеглеп турар. Англияның шериглери агаарга тергииделди амга чедир чедип албаан. Оон-биле холбаштыр америк авианосецтериің бүрээзии Англияның шериг командылалынга дамчыдып бөөр бодап турар. Оон самолёттары англи флотту камгалаар сорулгалыг.

Фолкленд (Мальвин) ортулуктар дээш англи-аргентин чөрүлдээ ийи чурттарның аразынга удурланышкынның хемчээлиинден эртеи. Ол чорулдээ Латин Америка чурттарының чүгле Англия-биле эвес, харын-даа АКШ баштаан НАТО блогу-биле месилдежиишкини болуп турар деп, политиктиг хайгааракчылар демдеглээн.

Болуиуң «пейтралитединиң» дугаймында хоозуи медеглеп турган Каттышкан Штаттар бодунуң шериг базаларын Фолкленд (Мальвин) ортулуктарга тургузарын, англи-аргентин чөрүлдээге НАТО блогунуң стратеттиг туруштарын быжыглаарын оралдажып турар.

Латин Американың кааздаа каттышпас чүпту —Аргентина амгы үеде НАТО-нуң агрессия хеделиишкиннеринге таваржып турар. Вашингтоига хөөп чөк утланышкынны чорудуп турар Чоокку Чөөи чүкте азың делегейниң өскедаа районунга кандыг-даа күрүне шак ыыдыг агрессияга таваржып магат чөк дээрзин политиктиг болуктер демдеглеп турар.

Аргентинаның удуртулгазынга чөрүлдээни болдурарын ол чурттуң амгы президентизи Л. Гальтиерии эрге-чагыргадан чайладырын Каттышкан Штаттар ораддажып турар дугаймында медээлер бар. Аргентина күрүнеиин баштыдының албан-дужаалыидан Л. Гальтиерии үнери аза ону өлүрери амгы байдалда америк эрге-ажыктарга чөрүшкеч эвес деп. Вашингтоида санап турарын парлалганың болгаш чамдык америк ажылдакчыларын медеглелдери бадыткан турар.

Англи-аргентин чөрүлдээге АКШ-тың туружун Латин Америка чурттарында шыыгтыы шүүмжүлеп турар.

(СЭТА).

КОМПАРТИЯНЫҢ КЫЙГЫРЫЫ

ПАРИЖ. КНО-нуң Кол Ассамблеязының чепсегленнишкинии дүжүрер талазы-биле ам болур иишги тускай сессиязынга кыйгырыгны Францияның Коммунистиг партиязы парлап үндүрген.

Боо-чепсекти эидере бүдүрерии соокадырын, массалыг үзуткаашкынның боо-чепсээнии чаа хевирлерии өңдүрерии, ортумак ыракшылдын ракета-ядролуг чаа америк чепсектерии Европага экпеп сайгара тургузарын хорууруи, бүдүрежиринии хемчеглерии доктаадып тургузарын чедип алырын орайдажып турар масалыг шимчээшкинии онза үжур-дузалыын кыйгырыгда айтып, ыыдыг хемчеглер шериг талазы-биле дүңкүүрлүг чорукту чавырылдырарыиг, үзүстер аразынга тайбыиы, найыралды болгаш кады ажылдажылганы быжыглаарынга идиг бөөр ийик деп демдеглээн. Европада, АКШ-та болгаш бүгү делегейде эң-не иязы-бүрү үзел-бодалдарлыг миллион-миллион эр, хереэжеи кижилер ыыда киржип турар.

Чепсегленнишкинии дүжүрер талазы-биле бүгү талалыг программазы үлүзеи алырын, чепсегленнишкинии бүгү-иишти дүжүреринии, боо-чепсектерии кызыгаардаарыиын азы оон курлавырларын кызырарыиын, азы ол-ла угланышкынга чамдык хемчеглерии алырынын айтырыгларга хамаарышкан бүгү-ле чугаалажышкынынарны деткиирии Франциияның Компартиязы саналдаан. Европага бүзүрежилгеи болгаш аймыл чок чорукту быжыглаар хемчеглерии база чепсегленнишкинии дүжүреринии талазы-биле Европа конференциязын чыылдырары дээш ол партия туржуп турар. Франциуз коммунистерии бодалы-биле алырга, химиктиг, бактериологтуг болгаш радиологтуг боо-чепсекти хорууруи, ядролуг чепсектер шенелдерии бүрүи хорууруи, ядролуг чепсектер бир даагаарында ажыглавас дугаймында кереэлер чергелиг бар турар бүгү-ле кереэлерии бүгү күрүнелер күштүг болдуруп бадылаар болгаш чаа ыыдыг кереэлерии чарыи алыр ужурлуг деп, ФКП айыткан.

Кэнзы-бүрү МЕДЭЭЛЕР

ҮШ САЛГАЛДЫҢ УЖУРАЖЫЫШКЫНЫ

Республиканың Алдан-Маадыр аттыг музейинге Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуннары-биле үш салгалдың ужуражылгазы болуп эрткен.

Совет Эвилелиниң Маадыры Л. Н. Ефимов, Ф. Л. Мартынов, А. К. Ак-оол олар чыылганнарга дайынчы чылдарын сактып, ярестидиим, маадырлыг чорук дугайында чугаалаан. Хоочуннарның чугааларын найысталадың өредилге черлериниң студентилери, сургууддары, школаларның өреникчилери сонуургал-биле дыңнаан.

Ужуражыышкын соонда республиканың ыры нииттелининиң харыысалгалыг секретары С. Бюрбэ пианинога ойнавышаан, ырыбиле аян-туткан.

Р. ДОЛЗАТМАА.

ЭКСПОНАТ НЕМЕШКЕН

Республиканың Алдан-Маадыр аттыг чурттышинчилел музейинде чаа экспонаттар немешкен. Ону Бай-Тайганың «Кара-Хөл» совхозта чазаныр мастер пенсионер Күжүгет Балган кылгаш, энкеп берген.

Бурунгу тыва херээжен кижиниң овур-хевирин ыяштаң сиилбин кылгаш, оон кедип чораан ийик-хевин ол ёзугаар кылган. Тыва улустуң тоолдарынга үндезилээш, тоолчургу овур-хевирлерни автор база тургускан.

Музейниң чаа экспонаттарын көрүкчүлер сонуургап көрүп, тыва улустуң төвүзүү-биле танышкын турар.

С. ВИКТОРОВ.

ХӨЙ ТАЛАЛЫГ ХАНДЫКШЫЛ

ССРЭ-ниң Чурукчулар эвилелиниң кежигүнү, Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Бригад Санчиевич ДУПЧУРНУҢ чогаадыкчы ажылынга тураскаатткан кежээ Эрзин районнуң Культура бажыңынга эрткен. СЭКП райкомунуң ийиги секретары Д. Б. Чамзырай кежээни ажыткан. Уругларның музыка школазының директору И. Э. Дирчинчап кежээге сөс ап, чүве чугаалаан.

Школачы чылдарында-ла ол шевер хөлдуг диртткен. Терек чөвүрээзи-биле аңгы-аңгы мал-маган дүрзүлээр турган. Совет Армиязың хүрээлениңге тура хөгжүмге сундулалы тыптып келген. Культура шугумунга ажылдап эгелээн чылдарындан-на ырыларга музыка бижирин шенеп кирипкен. А. Арапчорнуң «Амырактың чечээ» деп сөзүнге аялганы бижээнин ону удам сорук киирген. Бот-тывынгыр композиторнуң чогааткан аялгаларын музыкага сонуургалдыглар билирлер.

Ол чурук чуруурунга база улуг сонуургалдыг. Оон ажылдары бо хүннерде Эрзин суурну аян киирип, каастап турар. Уран-шевер мастериниң чонар-даштан сиилбип кылган ажылдары аңгы-аңгы делгедгелерге киришкен. Ол тускай болгүмде 15 кижиниң өөредип турар.

Культура бажыңынга болган кежээге уран-шевер кылыгларны, шүлүктерни, ырыларны делгээн. Бригад Дунчур национал хөгжүм херекселдерин кылырынга база улуг сонуургалдыг. Уран чүүлдүң хөй жанрларынга ханы сонуургалдыг кижиниң чогаадыкчы ажылынга тураскаатткан кежээ солун эрткен.

И. АРАПТАН.

ССРЭ-ниң 60 чылынга

Хаанныг Россияның хожудаңгай кыдыг черинг чораан Абхазия Совет эрге-чагырганының чыдарында аграр-индустриалдыг мурнакчы республика кылдыр сайзыраан.

Хүнээрек Абхазияда 70 ажыг национальдарның төлөөлекчилери чүрттап, ажылдап турар.

Абхаз АССР-де аъш-чем, чиик, ыяш болбаазырадыш кылыр үлетнүр болган машина тудуу сайзыраан. Хөмүр-даш тывыжы көвүдээн. Шай болган таакны көтээ ажыл-агыйның чүгүла культуралары болуп турар. Абхазия бодунуң цитрустарыбиле алдаржаан.

Бүгү-эвилелдиң социалиетиг чарыжынга бедик түңнелдерни чедип алганы дээш, 1981 чылдың экономиктиг болган социал хөгжүлдезиниң планын чедиишкинниг күүсеткени дээш Абхаз АССР-ни СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүзелиниң, ВЦСПС-тиң болган ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугу-биле шаннаан.

Абхазияның кайгамчык чараш бойдузун көөр дээш анаа хөй туристер кээп турар. Гагра, Пицунда, Чаа Афон курорттар делегейге алдаржаан.

ЧУРУКТА: Сухими хоорай. Эрик кыдыының болган далай портунуң хевири.
И. Чохопелидзениң фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ОЙНАП ААЛАМ

Эртенгиниң хүннээрээнге
Эргеленип дадыгаалам.
Эрик кыдыы элезин, сай
Энчээвис бооп хуулгай аан.
Сеткил-хөөннү сергедип кээр

Сериин сугга эштип аалам,
Чалгыгларын кавайлангаш,
Чайгандырып чассып аалам.
Чараш-даштар чыып туруп,
Сайзанак-даа тинкей-ле бис.
Саарыгларга, ээремнерге

Сайлык-даштап ойнаай-даа бис...
Чаштан өөскээн найыралдың
Чалынынга чыннып чоруул.
Чалыы шагда улам өөскээн
Чалар одун өжүрбээл!

Ч. ЧАП.

Кым-даа, чүү-даа уттундурбаан

МӨҢГЕДЕ ТУРАСКААТКАН

МАЙ Бир чоокшулап келген. Күрэкономуң ажылчыннары болгаш машина эштежилгезиниң кежигүннери ону четтикпейн ыдап турган. Павел Городишев база коммун-намның суурда үүрүнүң секретары Михаил Пахомов болгаш машина эштежилгезиниң даргазы Агафон Пахомов Май Бирни суурга каичаар эрттиреринің планын ылап бодап кылып турганнар.

1930 ЧЫЛДЫҢ чазы Тывага дүвүрээзининг турган. Чадаана. Өвүр ынчалдыр феодал, лама идегеттер Тываның улусчу нам, чазаанга удур үймээн үндүрген. Улуг-Хемге, Тандыга, Бии-Хемге орус кулактар, дээрбечилер «колхоздар болгаш коммунистер чөкка. арыг совет эрге-чагырга дээш» деп хоралыг лозуннарны хөрлээледи база контрреволюстуг сүлээзин кылганнар.

Улуг-Хемниң Торгалыга үймеп үнген контрреволюстуг кулак дээрбечилер анаа турган баштайгы колхозтуң активчилерин балыглагылаан, а оон даргазы Казанцев чогуур өйүнде чаштына бергеш, оларга өлүртпейн барган. Дээрбечилерниң баштынарыы Араттың революстуг шериниң болгаш онза даалгалар күүседир отрядтың дайынчылары узуткаан. Ынчалзажок дээрбечилерниң чамдыызы дезе берген.

Бир катап Чал-Кежигниң ынчангы бичии клувунга кижилер чудурук сыннас дег кылдыр чыылган. Оларның аразында кажан-даа хурал деп чүве дыннап көрбээн тыва араттар безин бар. Ботбашкарылганын орус күпажылчы колониязының күүсекчи комитединиң даргазы Русинов Кызылдан аваа чедип келген. Революстуг улусчу нам, чазакка болгаш коллективизацияга удур контрреволюстуг сулчээнниң, тура халыышкыннарның дугайында тайылбырлыг илеткелди оларга ол кылып берген. Түкнелинде ол:

— Контрреволюстуг дээрбечилерниң сулчээзинге алзып болбас, оон-биле кады кайы хамаанчок шуугаан үндүрер, девидеп бачыдаар болза база таарышпас. Серемчилелдиг болур, олар кестүп келзе-ле ойтур шаварынга белеп турунар. Май Бирни эки күш-ажыл-биле демдеглеңер—деп чагаан.

АПРЕЛЬ 30. Чылыгзымаар апарган. Май Бирни демдеглээринге бүгү чүүлдер белеп. Чал-Кежиг суурга күш-ажылчы судал бодуңуң аймыбиле какпышаан. Кежээликтей апарган. Улуг-Хемниң Торгалыгта контрреволюстуг тура халыышкын үндүргеш чылча шаптырган дээрбечилериң артыңчылары Хендергелээш, тайга-танды ажыр маңаа «аалдап» кээрин оон чурттакчылары манаваан. Павел Городишевтин ажжок өөнүктежи берген эжи машина эштежилгезиниң даргазы Агафон Федорович Пахомов суурнуң үстүү талазынга чурттап турган. Кежээ ажылдан чедип келгеш, чиге кызыл пөс-биле шарый тыртып каан, эргижирей берген панказын ажыткаш, столга бижиттингеш олурупкан.

— Бажың ажылы деп чүве билбес, кезээде-ле бижиттинип-ле олурарынга болур чүве бе, даштын инектерин, хаван, дагааны чемгер — дээш, кадайы Екатерина хорадаксаан.

Шынап-ла, оларны чемгерип каар-дыр деп бодаан, Агафон бажыңыдан үне халып келген. Ол аразында суур бажында бооларлыг бөлүк кижилерни көрүп каан. «Дээрбечилер кайчаа мында чедип келди?» — деп дүвүрээзин-биле бодай тыртып каап, бажынче ол дораан көре халаан. Ашаанын арнын-бажы агара берген, дүвүрээн байдалын Катя эскерип каан.

— Чүү болду, ачазы? — дээш, эмзирип турган чаш оглун хөрээнге чыпшыр туткаш, айтырган.

— Дээрбечилер келген-дир — дээш, хапада азып каан турган карабин боозун алган, ол кончуг дүрген үне халаан. Катя соңга оттүр көрүп тураргa, боолуг дээрбечилер херим эжинче чоокшулап олурган. Оларның бажыңының бир талазын олар бүзээлеп келген. Эжикте чыгы элээн кап-боолаашкыннар диимиттелген. Угаанын оскынар чыгы турган Катя чаш оглун кавайынга сала тыртып каап, үне халаан.

Оларның бажыңының кодан чоогунуң ужунда буга унунга чаштының алгаш, Агафон дээрбечилерни боолап турда, оон артындан кедеп келген чөкпек салдыг ийи дээрбечи шуут-ла оон ооргазынче боолагылаптарга, ол аар балыглангаш удаваанда өлген, оон чаа божаан кадайы-даа, чаш оглу-даа ынчаар өскүс калган. Контрреволюстуг дээрбечилер кызыл партизан чораан, большевик партиянын кежигүнүнге кандидат Агафон Пахомовтуң хапыңга холун чиндап бораанар.

УДАВААНДА дээрбечилер суурнуң төп кудумчузунче шургун кирип келген. Оларның хартаачызы Антон Кузнецов (өөрү ону Курнай дээр турган) хыы хапганы кончуг чүве ышкаш, эзеринің кырында шала хыйыштыр мешпек шоодай дег кылдыр олурупкан:

— Ам коммунистер бар бе, олар кайдал, кымнарыл? — деп алгыргылаан.

Алызындан-на кулак бай чораан болгаш, саттынычы Евгений Манин дораан-на алгырып үнген:

— Мында ам күроконом директору Павел Городишев бар.

— Кайдал, биске дораан тып бер — деп, сегел салдыг чолдак Яков Юдин ашак алгырган.

— Ону мен чер адаандаа болза, ушта тыртып экээр мен — деп, Манин чашпаалай аарак чугаалаан.— Бистиң-биле кожа Людвиктиң бажыңында боор, оон чемнеңир киижи — дээш, шуут-ла оларны эдерткеш чорупкан. Анаа баргаш, оларның бирээзи Сафон Медников:

— Директор Чайдал?— деп соора-саара келдирлей аарак айтырган.

— Дөө ында боор ийин — дээш, эжикте чада кырында үнүп келген бажың ээзин Людвик шоочалыг аннаарже айыткан.

— Дораан ажыт— деп, ону дужаагаш. Чемнеп тып алгаш аш бөрүлер дег үш дээрбечи бооларын шуут-ла мажызын базарынга белеткеп алгаш, бажың ээзин олче сүрүп чедире берген. Оозу шоочаны ажыдыпкан.

— Бээр үл, ында чүге хоруй берген олур сен —деп, оларның бирээзи дужаагаш. Шимээн-не чок.

— Дээрги директор, силерге кайын хол дээй бээр ийик бис, бээр үнүп келиңер —деп, контрреволюсчу Евгений Блинов көгүде аарак чугаалаан.

С. ШОЙГУ.
(Уланчылыг).

ОПЕРЕТТА СОЛУН-ДУР

К. Греков биле Г. Яропуң шиизинге бижээн И. Кальманның «Графиня Марица» деп опереттазы Европаның классиктиг оперетталарының бирээзи болуур. Тыва көрүкчүдерге бо опереттаны Красноярскиниң хөгжүмнүг комедия театрының коллективи боттарының репертуарынга киирип, бараалгадып келгени таварылга эвес. Бо опереттаны бистиң чурттуң улуг-улуг хоорайларында оперетта болгаш музыкалыг комедия театрлары үргүлчү ойнап келген.

Бистиң театрывыска музыкалыг комедияларны база ойнап тургулааның билир болгай бис. Аңаа« Аршин Малалап», «Мадемазель Нитуш» (композитор Жан Эрван) «Малиновкага болган куда» болгаш өске-даа шиилер хамаарыжыр. Драматургияның бо адырын биске ам-даа уламчылап, хөгжүдеп күзенчиг.

Оперетта музыкалыг комедияларның оңзагай талазы — шииниң маадырлары боттарының сагыш-сеткилиниң лириктиг болгаш янзы-бүрү көдүрлүүшкүннерин долгандыр турар кижилерге, болуушкуннарга хамаарылгазын түгле чугаа, диалогтарның дузазы-биле эвес, харын ыры, танцы аргалары-биле база илергейлеп турарында болур. Ынчангаш көрүкчү ук шиинии көрүп ора: шиини-даа көрүп, опера-даа дыңнап, балет-даа көрүп, музыка-даа дыңнап орган ышкаш апаргылаар. Чүге дээрге, ында ол бүгүнүң элементилери бар.

Мен бодаарымга, краснояржыларның бо опереттазында бистиң режиссёрларывыска, артистеривиске болгаш көрүкчүлеривиске-даа өөредиглиг, солун талалар хөй. Ол чүл дээрге, хамыкты мурнай, тургускан режиссёру Ю. И. Гвоздиков, оркестриниң концертмейстери В. А. Эркилэ, дирижёру Л. З. Гельрут, чүрүкчузу РСФСР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы В. К. Алексеев, декорация-бутафория цегининиң ажылчыны Д. Е. Ильментьев оларның опереттаны сценага көргүзер кылдыр дерип, каастап таарыштырып тургускаанында болуп турар. Опереттада музыка биле ыры танцылар, декорация каасталгазы болгаш ийик-хевү-биле шиниң көргүзүглериниң аразында утка-шыларлары эки дүжүп турар.

Ук опереттада болуушкунар бистиң эравыстың эге чылдарында Венгрияга Графиня Марица деп бай херээжениң именнезинге болуп турар.

Графиня Марица хөй-хөй чалча ажылдакчылардыг, чоргаар болгаш кара-туразында аныяк херээжен. Оон именнезинде хөй-хөй ажылдаар кижилерден ацгыда, оон аалчыларынга болгаш бодунга аян тудуп, оюн-тоглаа кылып цыганнар, ыраажылар болгаш танцычыларлыг.

Көргүзүгүнүң эгезинде узун музыкалыг увертюраның соонда бай херээженнің ордуменнезинде янзы-бүрү хөглээшкиннер, арагалаашкыннар — ыпакшыл аайы-биле янзы-бүрү кочулар, үскүлежиишкиннер болуп турглаар. Ол бүгүнүң төвүнде— именнеңиң ээзи дулгуяк аныяк херээжен Графиня Марица. Оон чугаалап турарын ёзугаар алырга: «Мен бай, аныяк, чараш кадай-дыр мен, ынчангаш, ам канчаар боор, хүнде үжеп-даа хире ыпакшыл талазы-биле мөгеорлерге таварышкылаар-дыр мен» деп турар. Шынап-ла, ону долганып турар бай чагырыкчы (князь) Марин Драгомир, граф Коломан Зупан дээш ышкаш кижилер Марицага бар-ла шаа-биле чашпаалап, ооң чоок болур сеткиишкинин чаалап алыр дээш бот-боттарын хоптажып, мегележип, кыжыржып... канчап-даа турарлар.

А Марица оларны туразыбиле аажылап, күзезе, оларның кайызын-даа эрге-дужаалындан үндүрүп, киирип-даа, күзезе оларны ордузундан үндүр сывыргаш, дедир кыыр сывырып-даа турар. Шак бо нарын будуштуг бай херээженнің овурун РСФСР-ниң алдарлыг артизи Т. С. Агапова чедимчезин-биле ырлап-даа, чугаа, шимээшкиннерге ойнап-даа күүседип турар. Оон аңыда чаа келген ажыл-агый эмгелекчизи эр Тас-Силопун дорт утаанныг мөзүү-бүдүжүн артист Калашников чымчак аян-биле ырлап-даа, чашпаачы, мегечи Марип. Зупан сүгларны өттүр соглеп, кыжырып, шоодуп-даа, Марицага ынакшылын илергейлеп-даа эки күүседип турар. Ол опереттада ядыы аңгының төлээзи болуп, бай, хоозун-мегечи, хончу чорукту сойгалап, көөр хөөн чокталып, оон дезиксеп турар. Ол угаанныг, дорт шынчызы-биле болгаш черле мөзү-бүдүжүнүн онзагайы-биле Марицаның ынакшын, чоокшулаарын безин чедип ап турар. Ол-даа база-ла Марицага үзе шиитпирлеттинген амыдырал-чуртталга эвес, а амыдыралды аңаа-ла бир оюн кылдыр көөрү илден. Ынчангаш бо ийи овур-хевир колдуунда ооң бодунга социал айтырыларының талазы-биле удурлашкак кылдыр көстүп турар.

Кошкак бүдүштуг граф бай К. Зупанның (артист С. Динейкин), чоргаар, туразында, каржы-хедер чагырыкчы Морин Драгомирнин овур-хевирин С. Олейник көрүкчүлерге каттырыпчыт, кыжырыг-шоодуглуг арга-биле чедимчелиг көргүзүп турар.

Опереттаны көрүкчүлер аажок чылыы-биле үзүп, көрүп, үр-ле адыш часкааннар.

Ч. СЕРЕН-ООЛ.

ЧУРУКТА: «Графиня Марица» деп опереттада К. Зупан (артист С. Динейкин) биле Лиза (артист Шиянцева).

В. КУДРЯВЦЕВТИҢ фотозу.

ИНЧЕЕГИМ

Арбын малым одарладып,
Аалдан үнгеш чүктеп аарым,
Өлең сиген көвешкилиг
Өтпес-катпас инчеегим.
Чап-чаа төрээн өшкүм оглу
Сагыш амыр—оозу чорда—
Чывар-хаттың челбиин билбес,
Сыңнып-доңуп дидиревес.
Чашкы шара өлүгени
Чайгаар сиңип, кевип калыр.
Ылбыртың чаш анайларым
Ынаныштыг чылыг шуглаа.
Өскеш харын дөскелчоктар
Өрү аскан инчеенче
Кавайывыс бо-дур дээнзиг,
Халбантанып тургулаарлар.
М. ДУЮНГАР.

телевидение

МАЙ 16-ДА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 —«Зарядкаже, чыскаалынар!». 8.55 — «Делегейниң улустарының чогаадылгалары». 9.30 —«Шуптузуп билип аликсан тур мен». Киножурнал. 9.40 —«Оттурукчу». 10.10 —«Совет Эвилелинге бараан боон тур мен!» 11.10 — «Кадыкпыл». 11.55 —«Эртенги почта». Музыка программазы. 12.25 —«Күнеомага чедир дүргеп...» Документалдыг фильм. 12.45 —«Көдээ шак». 13.45 — «Музыка киоскузу». 14.15 — ССР Эвилелиниң Күрүнеминг үлегерлиг Бичии театрының «Кыйгырыг» деп фильм-шиизи. Автор —Г. Марков. 16.45— «Кино аян-чоруктар клуву». 17.45 — «Бичии уруг болгаш пар». Мультфильм. 18.00—«Делегей панорамазы». 18.45 — 19.00 —Чапсар. 10.00 —Бокска делегей чемпионады. Түкнел ужуражыышкынар. ГФР-ден дамчыдылга. 21.00 —«Үе». Информастыг программа. 21.35— «Театрда, кинода, телевидениеде музыка». «Н. В. Гоголь-Яновскийниң чугаазы...» 22.50 —23.15 — Делегейниң чалгатерге чарыжы. Польшадан дамчыдар. Ооң соонда—телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

14.20 — «Тоолдуң аалчыларыы». «Чедиги Джин». Уран-чечен телефильм. 15.50 —«Москва Кремлиниң комендатуразының үлегер-көргүзүглүг оркестри ойнаар. 16.15—Бистиң корреспондентилеривистиң чугаалары. 16.45 — «Чогаадчының салым-хуузу — улустуң салым-хуузу». Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры чогаалчы Г. Мусреповтуң чогаал ажыглынып дугайы. 17.25— Дзюдо хүрешке Европа чемпионады. ГДР-ден дамчыдар. 17.55 — Улуг Октябрьның 65 чылынга. «Бистиң допчу намдарывыс». 19-ку фильм—«1935-ки чыл». 18.50 —«Ажык нөм». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. В. Каверинниң чогаалдарын ёзугаар тургускан. 2-ги фильм. 1-ги серия. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Винни-пух болгаш бир хүннүң ажылы». Мультфильм. 20.15 — Азербайджан телевидение болгаш радионуң симфония оркестриниң концерти. Дирижёр — Р. Меликаслапов. Бакудан дамчыдылга. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35—22.45—Уран-чечен «Ийиги бир дугаар кадыы» (ЧССР) деп телефильмниң баштайгы үндүрүлгези.

МАЙ 17-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Тоолдуң аалчылары. «Чедиги джин». Уран-чечен телефильм. 10.25— «Башнялар чуртунда». Документалдыг телефильм. 10.35— «Дириг амытыннар амыдыралы». 11.40 — 14.15 — Чапсар. 14.15 —Телемедээлер. 14.35 — «Көдээниң ажыл-ишчи хүнү». Документалдыг телефильмнер программазы: «Бүгү чурттарга көскү», «Бодуңуң черин тывар херек». 15.20 —Э. Батринкийниң шүлүктери. 15.50 — Норвегияның национал байырлалы —Конституция хүнүнге. «Норвегияның эрте-бурун ырылары». 16.20 —Дзюдога Европаның чемпионады. ГДР-ден дамчыдар. 16.55 —Кызыл Пресняда аныяктар театрының фильм-шиизиниң баштайгы үндүрүлгези: «Эрес-дидимнериниң маадыр чоруунга ыры сөңнеп тур бис», Б. Горбатовтуң «Аалдарының чалыы назыны» деп шиизиң ёзугаар тургускап.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — «Хөй-ниити амыдыралының экраны», 18.30 —Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 —«Бичии уруг болгаш арыслан». Мультфильм. 19.00— «СЭКП-ниң XXVI съездиниң шиитпирлерин — амыдыралга!». Угличиниң шак заводунда ВЛКСМ-ниң XIX съездиниң ышкак кылдыр көстүп турар.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

14.20 — «Тоолдуң аалчыларыы». «Чедиги Джин». Уран-чечен телефильм. 15.50 —«Москва Кремлиниң комендатуразының үлегер-көргүзүглүг оркестри ойнаар. 16.15—Бистиң корреспондентилеривистиң чугаалары. 16.45 — «Чогаадчының салым-хуузу — улустуң салым-хуузу». Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры чогаалчы Г. Мусреповтуң чогаал ажыглынып дугайы. 17.25— Дзюдо хүрешке Европа чемпионады. ГДР-ден дамчыдар. 17.55 — Улуг Октябрьның 65 чылынга. «Бистиң допчу намдарывыс». 19-ку фильм—«1935-ки чыл». 18.50 —«Ажык нөм». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. В. Каверинниң чогаалдарын ёзугаар тургускан. 2-ги фильм. 1-ги серия. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Винни-пух болгаш бир хүннүң ажылы». Мультфильм. 20.15 — Азербайджан телевидение болгаш радионуң симфония оркестриниң концерти. Дирижёр — Р. Меликаслапов. Бакудан дамчыдылга. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35—22.45—Уран-чечен «Ийиги бир дугаар кадыы» (ЧССР) деп телефильмниң баштайгы үндүрүлгези.

Агаар

Бөгүн республикага көөкүн турар булуттаар, чамдык черлерге бораңнаар. Хаттың күжү секундада 9—14 метр чедер. Агаар 11—16, чамдык райондарга 5—10 градус чылыыр.

Кызылга алс хүн болуур. Хат кошкак. Агаар 14—16 градус чылыыр.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

МАЙ 16-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Ак хептиг херээжен» (2 сериялыг) 9.30, 12.20, 17.00, 20.00 «Сөөлгү идегел» 15.00 шактарда.

ПИОНЕР»: «Оң ийи айлар» 9.20, «Оюшпуң эгезинде» 11.00, «Тимур болгаш оон командазы» 13.10, «Ангар-18» 14.50, 16.40 (узаткан) 19.20, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Киночыынды 11.00, «Гобинн болгаш Хинганны тавартыы» (2 сериялыг) 14.00, 17.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Чаңгыс ак паруе» 10.30, «Мен—Хортиладыр мен» 12.20, «Өөчүк-чөңгээлерге алыскан» 14.10, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ КИНОТЕАТР»: «Узамдыккан кеземче» (2 сериялыг) 12.00, 15.00 18.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Киночыынды 15.00, «34-ку дүрген поезд» 16.50, 18.30 (узаткан) шактарда.

МАЙ 17-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Ол оол чаның келген-дир» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан), 21.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: Оң ийи айлар» 9.30, 11.10, «Бичии чаштар байырлалдары» 12.50, «Алдыгы» 14.40, 16.30, 18.20 (узаткан), 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Сөөлгү ойнаашкын» 15.00, 16.50, 18.40, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Бичии оол болгаш океан» 15.00, «Гобинн болгаш Хинганны тавартыы» (2 сериялыг) 17.00, 20.10 шактарда.

Суд залындан

Харыысалга чогу-биле

ВОЛОДАРСК. (Донец область). Володарскиниң «Райсельхимия» каттыжышкынының кол инженери Г. Балабанов судтан келдиришкин алыр деп дүжевээн-даа. Албан кылыр хүлээлгезин сулаткан дээш ону буруудаткан болган. Оон судтан турда безин буруузун миниин шыдаваан. А ооң үүлгеткен херээ, чажыртынар-даа арга чок, кастүп турган, инженер кижи эртин техниканы кадагалаларының болгаш ажыглаарының чурумун үрээп болган.

Күскү хову ажылдарының соонда септелгеге кирер ужурлуг элээн каш экскаватор, чемиичидилге чажар машина болгаш өске-даа техника хар адаанга кыптаар ужурга таварышкан. Тракторларны кедүртүп кагбаан, үзевээп болгаш аштап-арыглаваан хевээр. Техниканың кадагалалы база багай, чамдык иезектери тоймаглаттынган болган.

Каттыжышкынның инженер ажылы сулараан, чедир кылдынмаан үүлдерни эдер талазы-биле хемчеглер алдынмаан. «Куртехнадзорнуң» болгаш улусчу контролёрларның айтышкынынары база-ла күүсеттинмээн.

Улус суду Г. Балабановтуң херээн көрген болгаш ону буруулуг деп санаан. Ол бир чылда хосталгазын казыттырган, чедирген когаралын төлээр болган.

(СЭТА).

Редакциянның адреси: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийн амыдырал болгаш совет тургузуг кылдыстерининг 2-37-13, пропаганда кылдызының 2-31-75, культура кылдызының 2-23-54, көдээ ажыл-агый кылдызының 2-21-47, үлетнүр кылдызының 2-31-75, чагаа кылдызының 2-41-27, информация кылдызының 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 988.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүзелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00437

ВЛКСМ-НИҢ XIX СЪЕЗДИЗИ БӨГҮН АЖЫТТЫНАР

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№115 (11913) | 1982 чылдың май 18, вторник | 1925 чылда үндезилеттингеН | Өртээ 3 кап.

БҮГҮ-ЭВИЛЕЛДИҢ АНЫЯКТАРЫНЫҢ ЛЕНИНЧИ КОММУНИСТИГ ЭВИЛЕЛИНИҢ XIX СЪЕЗДИЗИНГЕ

Эргим эштер! Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитедиң ВЛКСМ-ниң XIX съездизиниң делегаттарынга, чурттуң бүгү комсомолчуларынга, ооллардынга болгаш кыстарынга чүректиң ханызындан изиг байыр чедирип тур.

Бодунуң идегелдиг күр күжү, ниитилелди револючуу ёзулүбиле чаартырынга, коммунизм дээш демисеелге идепкейлиг дузалакчызы болур Ленинчи комсомолду партия бедик-биле үнелээр. Политиктиг болгаш хамааты дадыгыышкынныг улуг школазының миллион-миллион совет кижилер ВЛКСМ-ге эртип турар. Ада-чуртка кызыгаар чок бараан болуушкунубиле комсомол бүгү чонуң ханы хүндүткелин чедип алган.

Эш Л. И. Брежневтиң онзалап демделгээни ышкаш, бүгүн 18—25 харлыг аныяк кижилер лаарта бистиң ниитилелливистиң өзээ болур. Аныяктарны кижизилеп дээш комсомолдуң бедик харыысалгазы оон-биле тодаргайлаттынар. Салгакчыларны политика талазы-биле идепкейлиг, ажылчыларга идепкейлиг киржилгези, эки өредилгээн-биле харыылавышпаан. ВЛКСМ-ниң эдлеглиг XIX съездизиниң төлептиг ажыл-херектер-биле уткуп турар.

СЭКП-ниң XXVI болгаш ВЛКСМ-ниң XVIII съездилериниң шиитпирлерин боттандырбышаан. Тываның комсомол организациязы Бүгү-эвилелдиң комсомолчу шалынчы тудуу Чаа Шагаан-Арыгның болгаш Саян-Шушенск ГЭС-тиң суг хөлбөзүнүң чоогунга турар суурларының тудугларында идепкейлиг шефтен турар. Хой ажылын улам шнай хөтүкүдеринге, капитал тудугга, чонга ачы-дуза чедирерингө комсомол организацияларны киржип турар. Комсомолчулар болгаш аныяктар дүжениишкинин киирбейн турар улус ажыл-агыйының ындыг адыры чок.

ВЛКСМ-ниң XIX съездизинге комсомолдуң область организациязының рапортунга аттасалыр эрге дээш чарышка комсомолчу бүрүзү, комсомол организациязы бүрүзү хаара туттуныр, аныяктарның идейполитиктиг, күш-ажылчы, мөзү-шынар кижизидилгезиниң талазы-биле ажылды улам сайзырангайжыткан.

Ооллар болгаш кыстарны амыдыралчы идепкейлиг турушка дадыктырыр кижизидеринге комсомолчу-аныяктар коллективтери чугула черни эзелеп, «Он бирги беш чылга — аныяктарның шалынчы күш-ажылын, билиин, инициативазын болгаш чогаадыкчы чоруун бараалгадыр» деп патриоттуг шимчээшкинни калбарткан. Ол шимчээшкинде 300 ажыг комсомолчу-аныяктар коллективтери, 35 мун ажыг ооллар, кыстар киржип турар. Аныяк ишчилерниң хөй кезии күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөр дээш шимчээшкинде киржип турар. Амгы үеде республикада беш коллективтиң-не бирээзи комсомолчу магадылалдың коллективи, 40 ажыы коммунистиг күш-ажылдың коллективтери.

«Комсомолдуң 19 съездизинге —19 шалынчы неделя! деп лозун-биле калбарган мурнакчы коллективтериң инициативазын деткиишаан, комсомолчу-аныяктар коллективтериниң хөй кезии чартык чыл планын Ленинди комсомолдуң съездизиниң ажыттынар хүнүнге чедир күүседир дээш сөзүн эдлээн. Оларның ниитиледе Улуг-Хемниң райүлетпүр комбинадының эптекчилер коллективи. Тожу районнуң «Тоора-Хем» совхозунуң Көк-Чар, Тес-Хем районнуң «Чодураа» совхозунуң Хараал-Тей СБФ-лери, Кызылда «Детский мир» магазинниң комсомолчу-аныяктар коллективи ВЛКСМниң XIX съездизинге алдарлыг ажыл-херекке олар боттарының онзагай романтиктиг кыптыгышкынын, харыдаа хып дээш чалгынанышкынын көргүзүп турар деп чугаалап болур ийик мен. Олла бүгү чүүлдери дээш комсомолга четтирдивис. Совет чурттуң бүгү аныяк кижилериңе четтирдиниз!» деп, эш Л. И. Брежнев ВЛКСМ-ниң XVIII съездизинге онзалап демделгээн.

Бүгү-чурттаазында ышкаш, бистиң республиканың комсомолчулары болгаш аныяктары аныяк салгал дугайында Коммунистиг партиязының ала сагыш салыышкынынга шудургу күш-ажылы, хөй-ниити амыдыралынга идепкейлиг киржилгези, эки өредилгээн-биле харыылавышпаан. ВЛКСМ-ниң эдлеглиг XIX съездизиниң төлептиг ажыл-херектер-биле уткуп турар.

СЭКП-ниң XXVI болгаш ВЛКСМ-ниң XVIII съездилериниң шиитпирлерин боттандырбышаан. Тываның комсомол организациязы Бүгү-эвилелдиң комсомолчу шалынчы тудуу Чаа Шагаан-Арыгның болгаш Саян-Шушенск ГЭС-тиң суг хөлбөзүнүң чоогунга турар суурларының тудугларында идепкейлиг шефтен турар. Хой ажылын улам шнай хөтүкүдеринге, капитал тудугга, чонга ачы-дуза чедирерингө комсомол организацияларны киржип турар. Комсомолчулар болгаш аныяктар дүжениишкинин киирбейн турар улус ажыл-агыйының ындыг адыры чок.

ВЛКСМ-ниң XIX съездизинге комсомолдуң область организациязының рапортунга аттасалыр эрге дээш чарышка комсомолчу бүрүзү, комсомол организациязы бүрүзү хаара туттуныр, аныяктарның идейполитиктиг, күш-ажылчы, мөзү-шынар кижизидилгезиниң талазы-биле ажылды улам сайзырангайжыткан.

Ооллар болгаш кыстарны

ТЕС-ХЕМ РАЙОН: Соңгулдаодан соңгулла чедир

Бүгү совет улустуң бузулбас чаңгыс эвиниң болгаш ленинчи Коммунистиг партияны долгандыр сырый каттыжыышкынының байдалынга улус депутаттарының чер-чер Советтерине ээлчеглиг соңгулдаларга белеткел ажылдары чоруп турар.

Чаңчыл сӱзүгаар бо кампания Советтерниң, оларның депутаттарының ажыл-чорудулгазының бүгү-улусчу көрүлдези болу бээр. Ынчангаш «Соңгулдадан соңгулдага чедир» деп рубрика ɜдаанга бистиң амыдыралывыста чер-чер Советтерине сөөлгү соңгулдалардан бөгүнге чедир болгулаан чаартылгаларны, күрүне эргечагыргазының хөй талалыг ажыл-чорудулгазын көргүскен корреспонденцияларны, чүүлдерни, очерктерни солунга парлаар.

Ол рубрика-биле бөгүнгү номерге Тес-Хем райондан бөлүк материалдарны парладывыс.

БҮЗҮРЕЛДИ—АЖЫЛ-ХЕРЕК-БИЛЕ

Улус депутаттарының чер-чер Советтери хоойлуда кӧрдүгеп эргe-хүлээлгелерни долу ажыглап, девискээринде турар бүдүрүлге, албан организацияларның экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиң планнап турар, ону амыдыралга бottугдырар талазыбиле эвээш эвес арга-дүрбүдүглиг. Партияның XXVI съездизиниг СЭКП ТК-ның Отчёт плеткелиинге СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң «Чер-чер Советтерииниң ажыл-чорудулгазында хей солуп, чаа чүүлдер кӧстүп келгилээн. Олар тус черниң ажыл-агыйының, чонуң хандырылгазының айтырыгларыиче кичээнгейни коштапайн, экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң комплекстиг байдалын хандырарынга улам улуг салымшкынны киирип турар...» дээн хаңы уткалыг сестери Советтерниң ажыл-чорудулгазынга бедик үнелел.

Тес-Хем районуң чер-чер Советтери районуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиң улам быжыглап, сайзырадыр талазыбиле боттуг хемчегларни ап келген. Ылаңгыя сөөлгү чылдарда, тодаргайларга, эрткен соңгулдадан бээр эрткен үе иштинде элээн кескү хемчегларни алдынган.

Районуң улус ажыл-агыйының кол адыры —мал ажылы. Оон хөгжүлдезиниге эрткен ажыл-агый чылында элээн чедиишкиннер чедип ɜлдынган. Кӧдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрииниң болгаш күрүнеге садарының хемчээли өскен.

Районуң бүдүрүлгелери, күш-ажылчы коллективтери база багай эвес көргүзүглерлиг ажылдаан. Оон херечизи —1981 чылда Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга район тывлекчи болуп, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугу-биле шаннаткаиы болур. Ол шаналды ажылхерек-биле быжыглавышаан, ССРЭ-ниң 60 чылын төлептиг уткуурунче бүгү күштү районуң ажылчы чону угландырган. Районуң ажыл-ишчилери юбилейлиг чылды ажыл-агыйга багай эвес көргүзүглериг эгелээн. Күрүнеге эът садарының бирги кварталда планы 140. сүттүү — 102.7 хуу күүсеттинген болган төрүүр чүс баш хойга онаштыр 85 хураган алдынып турар. Төрүүр 100 баш хойдан 90-дан 110 чедир хураганы 52 хойжу алган. «Кызыгаар» совхозтуң № 1 хойжу бригадазы (бригадири Н. М. Дандаа) бо чылдың бирги кварталында төрүүр 100 баштан 96 хураганны камгалап алган болгаш ажыл-агыйларның хойжу бригадаларының аразында чарышка тиилекчи болган. Районуң хөйжулары ам эрткен чылдың ынчангы деңнелиидеп 12,2 хуу хөй хураганны алган.

Районуң бүдүрүлге, албан организация черлери бирги кварталда ден-дески ажылдап, планнаг онаалдазын 103,1 хуу күүсеткен. «Сельхозтехниканың» районнар аразында каттыжышкынының, коммунал ажыл-агый эргелелиниң, районуң, районнуң амыдырал хандырылгага бүдүрүлге эргелелиниң киржиң келген. Оны дараазында чижекке көргүзүп кӧрейн. «Чодураа» совхозтуң Хараал-Тей сүт-бараан фермазы районда мӱнакчы коллектив. Бирги кварталдың түнелиниле ук коллектив фермалар аразында чарышка тиилекчи болуп, СЭКП райкомунуң, райкүскомнуң, ВЛКСМ райкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаннаткан. Бүдүрүлге, продукцияның шынары-биле хозбашкан айтырыгларны шиитпирлээриие депутат К. Оюн удурткан ында депутаттар бөлүүнүң киржилгези улуг.

Бо хүннерде чер-чер Советтериниге соңгулдаларга белеткелдер калбарган. Соңгулдалар округтары хуусааларында тургустунган, агитпунктулар ажылдап турар, районуң чер-чер Советтериниге депутаттарга кандидаттар кылдыр ɜн төлептиг оолдар, кыстарны чоң адап турар. Оларга бүүрел бедик.

Районуң кӧдээ Советтериниң ажыл-чорудулгазы кӧскүүзү-биле экижээн болгаш хөй талалыг болу берген. Кӧдээ Советтер ортузунга калбарган социалистиг чарышка 1981 чылдың түнелиле О. Шынаа кӧдээ Соведи эки көргүзүглерлиг болуп, бирги черни элээн. Советтиң ажылында өөредиглиг чүүлдер хөй.

Районуң чер-чер Советтериниң ажыл-чорудулгазында кылдынган эки чүүлдер-биле чергелештир, шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар бар. Чижээ, чурттакчылыг черлериниң чаагайжыдылгазында чедир көөр айтырыглар элээш эвес. Оон-биле кады тудуг организациялары капитал салыышкыннарны долу шингээдип албайн турар. Мал ажылында база шиитпирлээр айтырыглар элээш эвес. Оларны холга алыры Советтериниң, күүскомнарының мурнунда өөл сорулга.

Н. УСПУН,
улус депутаттарының Тес-Хем район Советиниң күүскомунуң даргазы.

КОМИССИЯНЫҢ КИРЖИЛГЕЗИ

Улус депутаттарының Тес-Хем район Советиниң кӧдээ ажыл-агый, бойдус камгалалының талазы-биле доктаамал комиссиязында чедиг депутат бактаан турар. Комиссияның ажылын чыл хуусаалыг перспективтиг план ёзугаар тургускан. Эрткен соңгулдалардан бо хүннерге чедир доктаамал комиесия ол ёзугаар тодаргай хемчеглерни ап чорутскан. Бистиң мурнувуста кол сорулга — районнуң ажыл-агыйларының экономиказын улам быжыглаарынга, мал ажылдакчыларының ажыл-амыдыралының байдалын экижиддеринге боттуг үлүг-хүүну киириштирери. Ынчангаш комиссияның депутаттары бодунуң ээлчеглиг хуралдарынга сезон аайы-биле хүннүң чугула айтырыглары — совхозтарда мал кыштаглаашкынының, мал чемниң белеткелиниң дугайында айтырыгларны чугаалажыр турар болгаш ол талазы-биле сүмелерни ажыл-агыйларга, райкүүскомга киирип турар. Депутаттар хыналдаларны ажыл-агыйларга, сүт-бараан фермаларынга, хойжу бригадаларга бо-ла чоруда бээр. Оон түннеддери кӧскү. дээштии эки. Ылаңгыя эрткен кыштаглаашкын үезинде мал чемни канчаар чарыгдан турарынга хамаарыштыр эвээш эвес хынаалдалар чер-черге чоруттунган. Хыналдадан иереттинген четпеетерни чайладыр, эки дуржулганы өскелерге пептередир талазы-биле тодаргай хемчеглер алдынып турар.

Комиссияның кежигүннери колдуунда кӧдээ ажыл-агыйның ишчилери. Оон ажылывыска идиглиг болуп келгени чугаажок. Оларны ажылдап турары участоктарында ажылиштиң байдалын хайгаараары-биле харыысалгалыг кылдыр ында быжыглаан. Үстүнде чүүлдер-биле чергелештир комиесия Советтиң сессияларынга болгаш күүсеком хуралдарынга чугаалажыр айтырыгларны белеткээринге идепкейлиг киржип, эдеринчи плеткелдерни кылып турар.

Район эрткен чылдың түнелиле-биле болгаш 1982 чылдың бирги кварталында кӧдээ ажыл-агый талазы-биле чамдык чедиишкиннерлиг болган. Оон бадыткалы — СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугу-биле шаннатканывыс болур. Ажыл-агыйга районнуң ишчилериниң эки көргүзүглерлиг болганынга бистиң доктаамал комиссияның депутаттарының киириштирген үлүг база бар деп көрүп турар бис.

Эрткен бирги кварталда районуң кӧдээ ишчилери багай эвес ажылдаан. Бо хүннерде ажыл-агыйлар эрткен кыштаглаашкының түнелиниң үндүрүп турар. Түннел багай эвес деп чугаалап болур. Эрткен кыштаглаашкынны «О. Шынаа», «Чодураа», «Кызыгаар» болгаш өске-даа ажыл-агыйлар багай эвес көргүзүглерлиг дооскан.

Районуң ажыл-ишчилериниң күш-ажылга хей-аъды бедик. Бо хүннерде ажылдың кайы-даа участогунда ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскаатқан социалистиг чарыш калбарган. Эрткен кыштаглаашкының түнелдерин чугаалап турар болганымда, районуң мурнакчы ажыл-агыйы «О. Шынаа» совхозту чижек кылдыр ап көрээлиниер. Эрткен кыжын малдың хорамчазы оон мурнунда чылдыындан шынап-ла эвээш болган. Ынчангаш эрткен чылдың ол-ла үезин бо чылдыыбиле деңнээрге, мыйметыг бода мал 23 хуу, инек 41,4 хуу өскен, шээр мал өстүрериниң чыл планын ажыл-агый 142,3 хуу күүсеткен. Аныяк коммунист В. Хажылай удурткан № 2 хойжу бригада төрүүр 100 баштан 98 хураганны алган.

Бүдүрүлгениң эң чугула участокторында депутаттар бөлүктери, постуларны тургускан. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн, шынарын бедидер талазы-биле олар дээштиг хемчеглерни ап чорудуп турарлар. «Чодураа», «Кызыгаар» совхозтарның Хараал-Тей, Улуг-Күзег сүт-бараан фермаларында депутаттар бөлүктериниң ажылы эки. Бирги кварталдың түнелиле-биле ол коллективтер бүдүрүлгечи бедик көргүзүглерлиг болганнар. Улуг-Күзег сүт-бараан фермазы планнаг онаалдазын 122 хуу күүсеткен.

Кӧдээниң ажыл-ишчилери дузалал ажыл-агыйын багай эвес хөгжүдүп турар. Чурттакчы чондан кӧдээ ажыл-агый продуктуларын садып алырын организастаарыиче доктаамал комиесия улуг кичээнгейни углаидырып келген. Районуң чонунуң дузалал ажыл-агыйында 2343 бода мал, 973 баш хой, 1909 баш өшкү, 478 хаваи бар.

Районуң кӧдээ ажыл-агыйында кылдынган эки чүүлдерби-ле чергелештир четпеетер, шиитпирлээр сорулгалар бар. Оон биоги беш чылда мыйметыг бода мал районга ортумаабиле 18 хуу, инек — 24 хуу өзер. Хой, өшкү он бирги беш чылдың эгезинде тургапындан 32 хуу өзүлделиг болур. Ону амыдыралга боттандырары кол сорулга, ону шиитпирлээрииге Советтериин, доктаамал комиссияларның, депутаттарның киржилгези улуг.

С. МӨҢГЕ,
доктаамал комиссияның даргазы.

ЧОРГААРЛАНЫР БИС

Депутатка сөс

Оюн-оол Чаш-оолович Тюлюш — Самагалдайда районнар аразының «Сельхозтехника» каттыжышкынында чолаачылар бригадазының бригадири. Улус депутаттарының район Советиниң депутады. Коммунист бригадирнин удурткаиы бригада бо чылдың бирги кварталының түнелиле-биле бүдүрүлгенин мурнакчыларының одуруунче кирген. А бригадир боду бирги кварталдың планнаг онаалдазын 162,0 хуу күүсеткен.

О. Ч. Тюлюш төрээн бүдүрүлгезинин ажыл-ижин мынчаар чугаалап турар:

—Депутаттың эрге-хүлээлгезиң күүседип доозар үем чоожулаан. Июньда ээлчеглиг соңгулдалар. Советтерге 1980 чылдың эгезинде соңгуттурган эш-өөрүм-биле бир дөмей, ийи ажыг чыл иштинде кандыг-кандыг эки, аныяктыг чүүлдер ыылдынганын, коллективимниң шынары ажылыпга киирген үлүүм кандыг болганын түннээр үе келген.

Бистиң бүдүрүлгевис — районда улуг коллективтериниң бирээзи. Бирги кварталда бүдүрүлгечи бедик көргүзүглерлиг ажылдадывыс, социалистиг хүлээлгелер бүрүн күүсеттингеп. Кварталдың чүүк сөөртүлгезиниң планы 173,3, продукция бүдүрери 120,7, бараан саарылгазы 117,7 хуу күүсеттингеп.

Автопарк биле септелге мастерсказы кайызы-даа эки ажылдаан, социалистиг чарышка бот-боттарынга аштырбаан, ден-дески ажылдаан. Тус-тус ажылчыныидан хуу-да хүлээлгелерин бедик көргүзүглерлиг күүседип, үлегерлиг ажылдааннар ээвээш эвес. Чижээ, чолаачылар В. Д. Ноокай чүүк сөөртүрүнүң планын 265, О. К. Кунгаа—140, А. Д. Дамбаа — 181, Д. В. Бюрбю — 135 хуу күүсеткен. Күш-ажылчы көргүзүглер шынап-ла бедик. Аныяк коммунист О. Д. Шулуу эргедекчилээн септелге мастерскаязының септекчилериниң аразында калбарган социалистиг чарыштың мурнуку одуруун слесарь Г. О. Бичe-оол, А. Х. Аракчаа, А. Х. Калзан олар баштап турарлар. Планныг онаалдаларын олар доктаамал 112-деп 125 хуу чедир күүседип келгеннер.

Үстүнде адааным мурнакчыларының хей кезии аныяктар. Ажыл-ижинге бердингеи совет ажылчыл кижиниң адын төлептин-биле эдилеп чоруур аныяк эш-өөрүүстүң ажыл-ижинге чоргаарланын турарывыс таварылга эвес. Комсомолчу чолаачылар Олег Кунгаа, Данил Бюрбю оларның күш-ажылчы календарында июнь ай, олар үеии мурнап турарлар. Ажылга киирип бүдүрүлгечи көргүзүглеривисти алыр болза ынаыт.

Бүдүрүлгенин кайы-даа участогунда ажыладың шынары экижээн, бүдүрүкчүлүү бедээн. Часкы хову ажылдарынче үшер машина-техниканың септелгези бо чылын эки чоруттунган. Бүдүрүлгениң харыысалгалыг участоктарында коммунистерни быжыглаан. Олардан пегелде бедик.

Бүдүрүлгеде кижилерниң ажылдаарынга, культуралуг дыштанылгазынга таарымчалыг байдалды тургузарынче партия организациязы, местком болгаш еске-даа хей-ниити организацияларны улуг кичээнгейни углаидырып келген. Ол айтырыгны шиитпирлээрииге депутат кижи-мээ киржилгем албан. Бир эвес соңгулдадан соңгулда чедир үени алыр болза, бүдүрүлгенин ажыл-ижинге элээш ескерилгелер, чаартылгалар болган. Олардың хей кезии-ле соңгукчуларның чагыгларын ɜзугаар боттангап. Чижээ, бүдүрүлге элээш хей эде дериишкиннер болган. Септелге мастерскаязынга чаа дөрт станокту тургускан. Бүдүрүлгеге ол үеиин дургузунда үш ажал иштн чурттаар бажыңны алган. Автопарктың машина-техниказының саны ийи чылда кескүзү-биле өскен — эрткен чылын сес чаа машинаны алган болза, бо чылдың эрткен айларында ɜдаа үш автомашина пемешкен. Бистин бүдүрүлгевиске келген кижилерге таарымчалыг байдалды тургузары-биле ɜдаа ажылчылар бажыңы тударын чагыг ɜдугаар көрдүнген, оон таваап салын эгелээп.

Коллективтиң кежигүннери ажылдап-даа, дыштанып-даа билир дээнзе, хөөредиг болбас боор. Бүдүрүлгеде спортка соңуургалдыглар бар. Бо чылын теннис маргылдаазын ийи удаа организастаан. Волейболдуң дөрт командазын тургускан, бүдүрүлгениң девискээринде дерээн волейбол шелүүнге маргылдаалар бо-ла эртер. Чүгле бо чылын спорт дериг-херекселдери садарынга бүдүрүлге 1500 рубльди үндүрген. Бот-тывынгыр ураи автомашина пемешкен. Бистин бүдүрүлгевиске келген кижилерге таарымчалыг байдалды тургузарыпче партия организациязы, местком болгаш еске-даа хей-ниити организацияларны улуг кичээнгейни углаидырып келген. Ол айтырыгны шиитпирлээрииге депутат кижи-мээ киржилгем албан. Бир эвес соңгулдадан соңгулда чедир үени алыр болза, бүдүрүлгенин ажыл-ижинге элээш ескерилгелер, чаартылгалар болган. Олардың хей кезии-ле соңгукчуларның чагыгларын ɜзугаар боттангап. Чижээ, бүдүрүлге элээш хей эде дериишкиннер болган. Септелге мастерскаязынга чаа дөрт станокту тургускан. Бүдүрүлгеге ол үеиин дургузунда үш ажал иштн чурттаар бажыңны алган. Автопарктың машина-техниказының саны ийи чылда кескүзү-биле өскен — эрткен чылын сес чаа машинаны алган болза, бо чылдың эрткен айларында ɜдаа үш

Бөгүн-Делегейниң музейлер хүнү

КУЛЬТУРА ХАРЫЛЗААЗЫНЫҢ ЧУГУЛА ЧЕПСЭЭ

Делегейниң музейлер хүнүн чыл бүрүде май 18-те демдеглеп турар. Бо дугайында шинтпирни Делегейниң музейлер човүлелиниң 1977 чылда Москвага болган XI Кол конференциязынга хүлээп алган.

Октябрьниң социалистиг Улуг революциязынга чедир Россияга 213 музейлер турган. А Совет эрге-чагырганың баштайгы он чылдарының дургузунда безин чуртка музейлерниң саны ийи катап көвүдээн. Одарның фондузу база өскеп: бай хөрецигтевперниң холунга турган эртине байлактарны национализастаап, музейлерге дамчыдып берген. 1917 чылга чедир Россия империязының улустарының национал музейлери барык чок турган. Национал музейлер амгы үеде совет республикаларның шупгузунда бар.

Амгы үеде бистиң чуртувуста 1500 ажыг музейлер бар. Оларны чыл бүрүде 150 миллион ажыг кижи кээп көрүп турар. Ол музейлерден аңгыда хөй-шинтичи эге-биле ажылдап турар улусчу музейлер шөлөларда, заводтарда база бар.

Хааның Россияның үезинде Эрмитажка бодүүн кижилерни киирбейин турган. II Екатерина хаан ыяаарда мынча деп бижээн: «Эрмитажтың делгелге чүүлдерни чүгле күскелер болгаш мен көрүп турар мен». Ленинградтың Эрмитажы амгы үеде делегейниң эң улуг үш музейлериниң бирээи болуп турар. Чыл бүрүде ацаа дөрт миллион ажыг кижи кээп, ооң солун чүүлдерип көрүп турар.

Бистиң музейлеравис дашты кы чуртарның бүгү улуг музейлери-биле сырый харылзаалыг. Социалистиг чуртарның, Барыын Европаның чуртарының болгаш хөгжүп орар күрүнелериниң музейлери-биле уран чүүл делгелгелерин солчуруп Совет Эвилелиниң музейлери чыл бүрүде улам калбартып турар. «Музейлер — культурлуг харылзаазының, культурлуг байлакшылганың, бот-боттарын билчириниң, улустар аразында кады ажылдажылганың болгаш тайбыңның чугула чепсээ» деп Делегей хүнүнүң дозуңунга ССРЭ-ниң музейлериниң калбак ажыл-чорудулгазы бүрүн дүгжүп турар.

Парижтиң Луврунуң, Лондонуң Уран чүүлдериниң хаан академиязының чогаалдары-биле, Австрияның, Финляндияның, Испанияның, Италияның, Японияның, Германияның Федеративтиг Республиказының болгаш өскедаа чуртарның музейлериниң-солун эртинелери-биле совет кижилер чүгле совлгу үеде безин калбаа-биле танышкан. ССРЭ-ниң музейлери бодунуң эдлээнде делгелгелерин даштыкы чурттарга аппарып көргүзүп турар. «Улуг ураа чүүлдүң чогаалдары-биле таныжары салгакчыларның улай шилчилгелиниң дугайын бодаарын кеззеде болдурун, төөгүнүң мурнунга, делегей культуразының мурнунга, келир үениң мурнунга харыысалганың сагыш-сеткилин дыңзыдып турар» деп, эш Л. И. Брежнев онзалап демделээн.

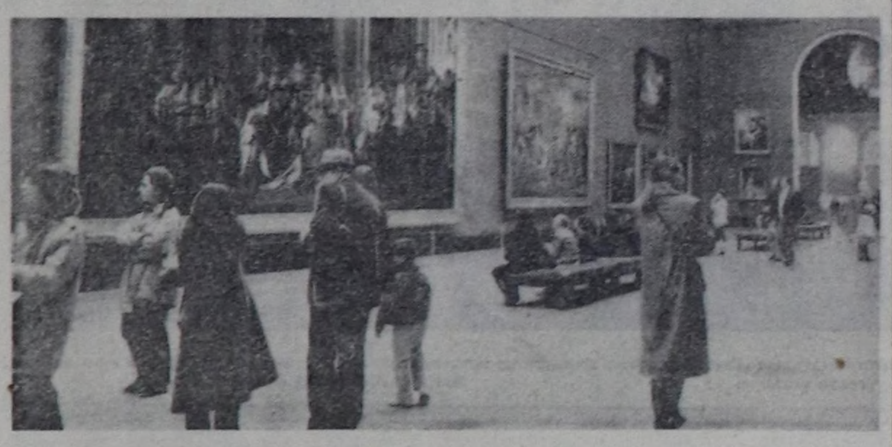
Музейлериң эртине чогаалдарын катап тургузар талазы-биле совет болган даштыкы түскай эртемнигилериң экскурсиялар башкарыкчыларының, фбндулар кадагалакчыларының аразында харылзаалар база калбарган. Хөгжүп орар чурттарга музей хөрөөнүң специалистерин белеткээр талазы-биле ССРЭ өске күрүнелерге дузалап турар. Алжирниң, Индияның, Сириянын, Мексиканың, Афганистанның, Кампучиянын болгаш Азияның база Африканың өске-даа чуртарының музей ажылдакчыларына практиктиг дузаны көргүзеп орулгабиле совет музейлериниң ажылдакчылары, ылаңгыя академик Грабарь аттыг катап тургузулга мастерскаязының Ленинград Эрмитажының специалистери ол чуртарга барып чораан.

Музейлериниң делегей хүнү бистиң чуртувуска — совет музей хөрөөнүң чедишкинниериниң көргүзүү-дүр. Совет музейлериниң мурнунда кандыг сорулгалар туруп турарыл?

Бироөде, музейлериниң четкизин үргүлүү кылбартыры эргежок чугула. Музейлер түгле улуг хоорайларда эвес, харын-даа суурларда, чурттакчылыг черлерде база тургустунуп турар. Ийиде, чаңчыл болган көжүп чоруур делгелгелерни доктаамал организастаары пегеттинип турар. Төп музейлерге кижи бүрүзүнүн баары белен эвес болгай. Көжүп чоруур музейлер делгелгелерин Москвадан, Ленинградтан, культураның өске-даа төптеридеп Сибирьге, Камчаткага, Сахалинге, харындаа Тувдрага, Памирнин даглырынга барып организастап болур болгай. Үште, бүдүрүлгелериниң, албан организацияның черлериниң коллективтиг чагыларын ёзугаар массалыг көрүүшкүннерни калбаа-биле организастаары пегеттинип турар. Чыл бүрүде ыидыг экскурсияларны 800 муң чөвир организастап турарының дурыылгазын калбаа-биле ажыглаары чугула.

Ынчаарга музей хөрөөнде шинтпирлеттинмээн айтырыглар база бар. ССРЭ-ниң музей фондузу — кайгамчын улуг байлак-тыр. Ынчалзажок ол эртине байлактарның түгле 15 хуузун көжүп чоруур делгелгелерге көргүзүп турары четпес. Харын-даа музейлериниң шыгжалга черлериндеэртине байлактарны чонга чедир көргүспейн турарын шүгүмүүлелчи ёзу-биле демделээр херек. ССРЭ-ниң бүгү музейлериниге чыл бүрүде 100 муң лекцияларны яизы-бүрү темаларга помчун турарын улам көвүдедир сорулга салдынган.

Г. ПЕТРОСЯН.
(ПМА).

Лувр — Франциянын эң улуг национал музейи. Ында эрте-бурунгу Египеттиң, бурунгу үениң, Барыын Европаның уран чүүлүнүң эң хөй чогаалдарын чыгган.

ЧУРУКТА: музейниң залында. В. СОБОЛЕВТИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Болбурзектиң судалы

СЭТА-НЫҢ КОРРЕСПОНДЕНТИЛЕРИ ДЫҢНАДЫП ТУР

БЕДИК ҮНЕЛЕЛ

МАНАГУА. Совет Эвилелинге албаннын найыралчы алинчоруунда Никарагуа Республиканың күрүне делегациязы Манагуага ээп чеде берген турда, делегацияның баштыкы. Национал хоеталганын Сандиночу фронтузунун Национал удуртулгазынын кежигүнү. Национал катап тургузуушкун чазааның удуртулга човүлелиниң координатору Даниэль Ортега найысылалдың делегей аэропортунга чүве чугаалаан. ол аян-чоруктун түкнелдеринге сеткили ханганын илергейлээп.

Никарагуа делегациязының ССРЭ-ге чорааны бистиң чуртарывыстың аразында акыдүмма харылзааларны быжыглаарынга улуг салыышкынны киирген деп, парлалга конференциязынга ол чугаалаан. Никарагуанын болгаш ССРЭниң улустарының найыралы хөгжүп орар болгаш сайзырангай чурттарның аразында харылзааларның тергиин үлегер-чижээ болуп турар. Совет Эвилелинге Никарагуанын делегациязы СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев-биле болгаш совет өскедаа удуртукчулар-биле онза ажыктыг кап-даа үжуражышкынналарны эрттирип, ажылчыннарның болгаш тараачыннарның делегейде баштайгы күрүнезинин төөгүзүү база амгы амыдыралы-биле танышкан. Бистиң аян-чоруувус майның 4-те — Никарагуанын национал төлептиг чоруунун хүнүнде эгелээн. гитлержи фашизмни тиилээнинин оюн бүгү совет улустуң байырлап турганы майның 9-та дөөзулганы-биле кайгамчыктыг болган. Нацизмден кижи төрелгетенин хоетаарынын шүүрүнде миллион-миллионнары боттарының амы-тынын берген совет кижилериниң маадырлыг эрее-дидим чоруунун бүгү-де өндүр чаагай чүүлдерин Совет Эвилелинге аян-чорук үезинде долу хемчээлинге мык биляп алдывыс.

Совет тала-биле чугаалажышкынналарның үезинде Никарагуанын экономиказының хөгжүлдезинге улуг ужур-дузалыг каш-даа чугула-документилерге ат салдынганын Д. Ортега демделээн. Ден эргеге болгаш калбак кады ажылдажылгага үндезиленгеи экономиктиг калбак кады ажылдажылганың аргазын Совет Эвилели бистиң чуртувуска тывыскан.

Револючу Никарагуа-биле ССРЭ-нин аку-дүмалышкы эп-сеткил каттыштырылгазының чыыртыкыланчак илереп Никарагуа делегацияга алдар кылдыр Кремльге тургускан шайлалтага Л. И. Брежневтиң чугаазы болуу берген деп. Д. Ортега чугаалаан. Совет улустуңчугаазы бистиң чурттарывыстың аразында ак сеткилдиг найыралдың бүзуредиг херечизи болуп турар деп, ол онзалап демделээн.

Латин-америк күрүнелерге хамаарыштыр амгы америк администпетрацияның позитиказын Д. Ортега шыңгыы шүгүмүүлээн. Латин Америкаының эрге-ажыктарының болган Вашингтонның чүткүлдериниң аразында чөрүүдээ хүннүң-не улам тода болуп кел чыдар деп, ол чугаалаан. Никарагуага удур АКШ-тың агрессчи чимзеннишкиннери, Аргентина-биле чөрүүдээге Великобританияны Рейганның администпетрациязының деткип турары ол дугайын херечилеп турар. Бистиң чурттарывыстың хамаарышпас, бот-эргелиг чурттаар, боттарының эргезин эзизинге чедир камгалаазо деп долу шинтпирлинн АКШ билин алыр ужурлуг деп, Д. Ортега медеглээн.

(СЭТА).

ДЕМИСЕЛДИҢ ЧАЛБЫЫЖЫ

«Латин Америкада болгаш Карыб бассейнинде революстуг чорудулганың дүрүм ёзугаар пинти болгаш онзагай чүүлдери» деп темалыг делегейниң теоретиктиг конференциязы Гаванада Конгресстор ордузунга болган. Ооң эмблема демдээ — Кызыл тук-биле шыптынган чер бөмбүрээ.

Конференцияның ажылынын дугайында чугаалап бээрил ооң киржикчилериниң бирээзи, Сальвадорнуң Коммунистиг партизынын Политкомиссиязының кежигүнү Сантьяго Лопестен ПМА-ның корреспондентизи Сергей Самойловтан дилээп.

— Конференцияның киржикчилериниң саны хөй болган. Ол дээрге таварылга эвес-тир — деп, Сантьяго Лопес чугаалаан. Эң чугула айтырыгны конференцияга чугаалажып көрген. Латин Америкада болгаш Карыб бассейнде революстуг чаа кодурлүүшкүнүүн барын политиктиг 28 партияларның болгаш хосталгалыг шимчээшкиннериң бир үн-биле демделээн. Улус массаларның империализмге удур хосталгалыг демисели улам калбарын турар.

Транснационал монополиялар-биле холбаалыг чагырыкчы ацылар боттарының улустарының эрге-ажыктарын ажыыбиле сатпышаан, революстуг чаартылгаларны базарын оралдажып турар. Байлар эрге-чагырганын чайлавас дээш дерзин ярганарын, ооң иштинде олурукчу чорукту ажыглап турар. Сальвадорда болгаш Гватемалада байдал амгы үеде ыидыг болуп турар.

Мындыг байдал турда национал хосталышкын дээш, политиктиг болгаш социал чаартылгалар дээш демократтыг бүгү күштерин сырый каттыштырары революстуг организацияларның болгаш политиктиг партияларның кол сорулгазы болуп турарын конференцияга онзалап демделээн. Дерзин ёзу-чурумнарны дүжүрер, кижилериниң эргелерин хүндүлээри дээш демиселди улам калбартыры эргежок чугула.

Латин Америкага болгаш Карыб бассейнге революстуг чаартылгаларны моондактаарын ораддашкан Каттышкан Штаттар эң-не реакцылыг ёзу-чурумнарны деткип, дерзин рольду күүседип турарын конференцияның киржикчилери демделээн. Сальвадорга хамаарыштыр Вашингтонның туружу — ооң тодаргай барымдаазы-дыр. Сальвадорнуң айтырын шериг күжү-биле шинтпирлээрин Каттышкан Штаттар ам-даа оралдажып турар. АКШ-тың төлөөлекчилериниң дөрт киржигези-биле Сальвадорга «соңгулдалар» дээр хоозун шуугаашкынны организастаан. «Өлүм эскадроны» дээр барыын-үзелдиг организацияның удуртукчузу Роберто д'Обюссон ол «соңгулдаларның» түңнелинде конституция ассамблеязын эжелеп алган. А чурттуң түр президентизинин албан-дужаалын АКШ-тың чалчазы Альваро Магана алган. Сальвадор улустуң ол өлүрүкчулеринге «соңгулдаларга» тиилээни дээш Ак бажың байыр чедирген.

Империализмге болгаш ооң чалчаларынга удур чидит демиселдиң чалбыыжы Латин Америкада улам калбарып турар. Вашингтонның администпетрациязының идеологтуг болгаш психологтуг дайыны, боо-чепсээ Кубаның, Никарагуаның, Гренаданың улустарын коргудуп шыдавас. Сальвадорнун, Гватемаланың болгаш өске-даа чурттарның патриоттары хосталга дээш демиселди күштелдирип турар. Делегейниң хосталгага ынак бүгү кижилери ол демиселди деткип турар.

Хөй айтырыглар талазы-биле санал-оналдарны солчурунга конференция дыка ажыктыг болган. Латин Америкаының болгаш Карыб бассейнинин айтырыгларын шинтпирлээрнин улустар боттарының холунга алган.

(ПМА).

АНГЛИ-АРГЕНТИН ЧӨРҮЛДЭЭ

Мурнуу Атлантикада англи эскадравың корабльдеринде «Харриер» деп хыдыкчы-бомбалакчы самолёттар Фолкленд (Мальвин) ортулуктарны база катап бомбалааннар. Англи самолёттар Пуэрто-Архентино (Порт-Стэнли) хоорайны үш удаа бомбалаанын Аргентинаның чепсектиг күштеринин каттышкан кол штабы дыннаткан.

«Нью-Йорк таймс» солунның дыңнатканын ёзугаар алырга, Англияның «Канберра» лайнери Фолкленд (Мальвин) ортулуктарның районунда чеде берген. Ооң кырында 2,5 муң десант шериглери бар. Ортулуктарже шупгуп кирери чайлаш чок деп Лондонда шериг кижилериниң сапаң турарын солуннар бижээн.

Англияның премьер-министри М. Тэтчер уржуктуг сагыыдырыг кылган деп, Лондонуң «Дейли телеграф» солуну демделээн. Фолкленд ортулуктарны дедир эгидип алыр сорулга-биле Тэтчер шаанны дайынга белеткеп турар-дыр. Ортулуктарны күш-биле алырынга четчир шериг кораблдери, кижилер болгаш боочесек Мурнуу Атлантикада англи шериглериниң командылакчызы контр-адмирал Вудвордта бар дээраш Тэтчер эки билир деп, «Д ... лейл» солун бижээн.

Англи-аргентин чөрүлдээн таарыштыр шинтпирлээр талазы-биле КНО-да чугаалажышкынларда Англияның кол төлөөлекчизин Лондонче хенертен дедир келдирип эккелгенин америк Эй-би-си телекомпания дамчыткан. Муңгатталган чугаалажышкынларда дешпилгениң барып азы чогун КНО-да англи дипломаттар чугаалавайн турар деп, Эй-би-си демделээн.

Британияның агрессиязы күштелген таварылгада Аргентина Перудан азы Латин Американың өске-даа чурттарындан дузаламчыны дилеп болур деп, Аргентинаның президентизи Л. Гальтиери Перунун телевидениезинге берген интервьюзунга медеглээн.

«Хенераль Бельграно» крейсерже Англияның суг адаапга чоруур атомнуг хемезининдээрбечи халдаашкынының түңнелинде Аргентинаның шериг-далай күштериниң чидириниң дугайында чогуур медээлерни чарлаан. Крейсерге чораан 1.111 кижиниң ишпиден 770 кижини камгалап алган. «Дайын чорудулгаларының» 200 миль зоназындан дашкаар чораан аргентин крейсерже халдаан турган. Ынчаарга Фолкленд ортулуктарны долгандыр 200 миль зонаны Англияның чазаа туразы-биле доктаткан. Крейсерниң чораан чернн америк шпион-спутниктериин берген медээзин ёзугаар Англияның шериглериниң билип алганы Аргентинага улуг киленцээшкинни болдурган.

Англияның агрессиязы эгелээнден бээр Аргентинаның чидирии: 61 кижазын олүрткен. 44 кижазын балыглаткан. «Хенераль Бельгранодан» 311 кижи ис чок читкеп.

«ПОЛЬ РОБСОН ЧУГААЛАП ТУР»

«Совет Эвилели-биле найыралдың талалакчылары Американың ёзулуг патриоттары болуп турарын дорту-биле чугаалаар ужурлуг мен. Даймнче улустарны ыдалап турар кижилер АКШ-тың болгаш америк улустуң эргеажыктарын доржучылааны болуп турар».

Алдарлыг улуг артист, тайбың дээш идепкейлиг демиселчи Поль Робсон бо сестерни 1949 чылда-ла, «соок дайынның» үезинде чугаалаан. Поль Робсонуңун бижээн номун «Прогресс» деп ном ундурер чер чоокта чаа парлаан. Ол номну «Поль Робсон чугаалап тур» деп адаан. 1918—1974 чылдарда ооң чүүлдерин, чугааларын болгаш чагаалармын ол номда киирген. Депшилелиг америк төөгүчү Филипп Фонер ол чугааларны, чүүлдерни, чагаарны чыып дүштурген. Тайбының Бүгу-делегей Човүлелиниң кежигүнү Михаил Котов номнуң киришке чүүлүн бижээн. Тайбың дээш демиселчилерниң делегей шуулганнарынга Михаил Котов болгаш Поль Робсон хай удаа ужуражып турганнар.

Поль Робсон АКШ-тың депшилелиг өске ажылдакчылары-биле кады тайбың талалакчыларның идепкейлиг киржикчиси болуп чораан. «Улустар аразынга тайбынын быжыглаар дээш» Делегейниң Ленинчи шанналын 1952 чылда ацаа тывыскан. Уильям Дюбуа болгаш Мартин Кингбиле бир дөмей Поль Робсон АКШ-та расизмге удур массалыг шимчээшкинниң эгелекчилериниң бирээзи болган. Кара кеңиг американнарның хамаглы эргелери дээш, Африканың болгаш өске-даа диттернин улустарын колониалдыг дарлалдан бүрүн хостаар дээш шинтпирлиг демиселди чорударының эргежок чугулазын ол онзалап демделээн.

Поль Робсонның номун парлаарындан АКШ-тың ном ундурер черлери ойталаан турган. Ынчалзажок делегейниң хөй-ниитизинден ол номну чажырарын реакцылыг күштер чедип ап шыдаваан. Номну Лондонда «Деннис Добсон», Нью-Йоркта — «Отелло ассошиэйтс», Бухарестеде — «Идитура политикэ», Берлинде — «Конгресс-ферлаг» деп ном ундурер черлер парлаан. Поль Робсонның номун Москвага орус дылга «Прогресс» болгаш «Молодая гвардия» ном ундурер черлер кадып паплаан.

Поль Робсон бистиң чуртувустуң улуг ооңгу болуп, ССРЭ-ге хөй удаа кээп чораан. Ол эң баштай бистиң чуртувуска 1934 чылда келген болгаш кала-даа ынчаар үнелдип, хүндүледип чорбаан деп медеглээн. Москвага, Ленинградка, Ташкентиге болгаш ССРЭ-ниң өске-даа хоорайларынга ооң концерттери улуг чедишкинниг болган. Совет чурттуң экономиктиг, культура чедишкиннерин, ССРЭ-ниң улустарының деминчи улуг найыралын Поль Робсон магадап чораан.

Поль Робсон совет болгаш америк улустарның найыралы дээш туружун келген. Совет болгаш америк улустар делегейниң ыйыы дайынның чылдарында фашизмге удур дем-биле демисешкен. мынкаш, тайбың дээш демисежип шыдаар даарыже ол быжыгбиле бүзүрел чораан.

М. ДОЛГОВ,
ПМА-ның корреспондентизи.

ПЛАННАП ТУРАР

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Америк стратегтиг туруштарны Чоокку Чөөн чүктүң болган Перси мугулдурунуң районунга быжыглаар сорулгабиле делегейниң ол районунга бодунун шериг күжүн улгаттырарын Каттышкан Штаттар планнап турар. АКШ-тың күрүне секретарының Чоокку Чөөн чүк болгаш Мурнуу Азия хереқтериниң талазыбиле дузалакчызы Н. Велвотес бо дугайында америк конгресске чугаазынга бадыткаан. Делегейниң ол районунга Р. Гейганның администпетрациязы код кичээнгейни шериг айтырыгларынче угландырын турар деп, ол демделээн. Делегейниң ол районунче чепсектиг күштерни чедирер, «найыралдыг күрүнелериниң» девискөрлеринге шериг баазаларын тургузар талазы-биле аргаларывысты улгаттырар бодап турар бис деп ол чугаалаан.

ОН БИРНИҢ ЧЕДИИШКИНИ—БҮГҮ СПОРТЧУЛАРНЫЫ

Делегейниң эң бединге — Эверест четкен совет альпинистериң чедиишкинии делегейниң хөй чурттарында бедии-биле үнелээн. Экспедицияның түңнелдерин тайылбырлаарын СЭТА-ның корреспондентилери бедик даг үнер сураглыг специалистерден дилээн.

СОФИЯ. Совет альпинистер улуг чедиишкинниг бозур дээраниге экспедицияның эгезинден төнчүзүнге чедир бүзурел турган мен деп. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, Болгарияның алдарлыг спорт мастери Хрвето Продапов чугаалаан. Ол маадырлыг экспедицияның чайынначак тиилелге-биле доостурунга бүрүн бүзүрээн мен.

Совет альпинистериин ол чедиишкини— бүгү альпинистериин тиилелгеан-дир. Эверестин бединче чаа орукту ол тиилелгё биске ажыдып берген!

КАТМАНДУ. Совет спортчуларның Эверест бединге чедиишкинии чайынначак тиилелге болуп турар деп, АКШ-тың командазының хереэкеи альпинизм Мэри Макварн демделээн. Ол команда чоокта чаа Гималайның бединге четкен. Кандыг-даа бедикче үнери кезээде берге болур. Ынчаарга Совет Эвилелиниң спортчуларының шилип алган орүү техника талазы-биле опза парын болган. Өске чурттарның альпинистериниң шинээдип алырынга члагай дужжулганы совет спортчулар берип турар.

МОСКВА. Делегейниң эң-не бединче ССРЭ-ниң спортчуларының үнгенп түгле он бир кижинин эвес. харын-даа бүгү спортчуларның чедиишкинии-дир деп. ССРЭ-ниң спорт комитединин күрүне тренери Владимир Шатаев чугаалаан. Ол бир совет спортчуларның иштинден сес муң ажыг метр бедикке моон мурнунда чорбаан-даа болза, экспедицияның чедиишкининг болзурунга бүзүреп турган бис.

Делегейниң эң-не бединче үнеринге хынамчалыг белеткелди чоруткан. Спортчулар хөй айлар дургузунда белеткенген. Альпинистерге эң быжыг дериг-хереккелдерни бүдүрүп бээр талазы-биле улуг ажылды бүдүрүлге черлери кылган. Бо бүгү хемчеглерниң болгаш совет альпинистерниң маадырлыг чоруунун түңнелинде чедиишкин хандыртынган.

Баштайгы экспедицияның чедиишкини ССРЭ-ге альпинизмни хөгжүдүрүнге идиглиг болуп, чаа-чаа чедиишкинперже спортчуларны сорук киирип турар.

(СЭТА-ның корр).

⊙ ⊙

Төп Америкада АКШ-тың агрессчи политиказынга удурланыышкын илередиринин чыскаалы Мехикога болган. Ооң он-он муң киржикчилери мексикан пайысылалдың кудумчуларын-биле эрткеш. Вашингтонуун Сальвадорда холгаарлаашкынынарын. Кубага болгаш Никарагуага удур кыжаныышкынның болгаш хоралыг үүлгедиишкиннериин политиказын доп-дораан сокладырын иеген турганнар.

ЧУРУКТА: чыскаалчыларның колонналарының Мехикоиун кудумчулары-биле чорун турарын.

АДН—СЭТА-ның фотозу.

⊙ ⊙

Экономиктиг өөредилге

ТҮҢНЕЛ КИЧЭЭЛДЕРНИ ЭРТТИРЕРИ

Амгы үеде ажылчы чонның экономиктиг өөредилгезиниң чыл түңнелдерин үндүрер харыысалгалыг ажылдарны партия организациялары, экономиктиг өөредилгениң човүлелдери, ажыл-агый органнары чорудуп эгелей берген.

«СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шинтпирлеринге дүүштүр партия өөредилгезин улам ынай сайзырангайжыдар дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын ёзугаар «партияның XXVI съездизиниң материалдарын, эш Л. И. Брежневтиң СЭКП ТК-ның ноябрь (1981 чыл) Пленумунга болгаш СЭРЭ-ниң профовилеларининиң XVII съездизинге чугааларын кичээнгейлиг өөренип, ында көрдүнген айтырыгларны коллективтиг ажыл-херээ-биле сырый холбаарын чедип алыр дээш пропагандистер ажылдап келген.

Экономиктиг өөредилгениң пропагандистериниң болгаш дыңнакчыларының кичээнгейниң төвүге камналга болгаш хумагалыг чорук дугайында айтырыглар турган. СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭниң Министрлер Човүлелиниң «Чиг-эт, одалга-энергетиктиг болгаш өске-даа материалдыг курлавырларны камнаар болгаш хумагалыг ажыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» доктаалын ёзугаар «Хумагалыг чорук — коммунистиг онзагай чүүл» база «Камналгалыг экономика» деп курстарны республикага 16 муң дыңнакчы өөренип доозар. Ооң-биле кады ажыл-агый механизмин сайзырангайжыдарының, социалистиг чарышты хөгжүдүрининн болгаш мурнакчы дуржулганын айтырыгларын өөренирин уламчылаан.

Экономиктиг өөредилгенин амыдырал-биле харылзаазын быжыглаар, бүдүрүлгенин ажыктыын, ажылдың шынаарын бедидер талазы-биле «Тыва кобальт» комбинаттың, Бии-Хемде «Саян», «Өөк», Барыын-Хемчикте «Хемчик», Чөөн-Хемчикте «Чыраа-Бажы», «Алдан-Маадыр» совхозтарының, Бии-Хем райпозунун, Кызылда, Тувакоммунэнергонун, № 3 АТБ-нин, авиабудурулгенин пропагандистери улуг ажылды кылган.

Ажылчыннарның өөренип турар экономиктиг болгаш коммунистиг күш-ажыл школаларынга бижимел хыналда ажылды берип, аъы зачёттар, беседалажылышкын эрттирерин сүмелээр. Бижимел хыналда ажыл үе-шак кампаң алырынга эптиг база бүгү дыңнакчыларның программаның кол-кол темаларын билип алганын хыпаарда, оларның харыыларын дөңеп, анализтеп, ылаңгыя алган билиглерин херек кырында ажыл-херээ-биле холбап билирин көөрде эптиг. Ынчангаш бижимел хыналда ажылды бээрде чугула айтырыгларга харыылаар азы бүдүрүлгенин бир-ле айтырыын шинтпирлээр кылдыр, чок-ла болза мурнакчы дуржулганы бижирип даалганы бээр. Чижээ. кадарчы төрүүр 100 бапш хойдан 120 хураганы менди алган-дыр. Ооң дуржулгазын өөренип көргеш, чедиишкининиң чажыдын бижирип.

Зачёттуу болгаш беседалажышкынны школанын бүгү дыңнакчыларының мурнунга аас-биле эрттирер.

Удуртукчулар, специалистер болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылар курстарны төп-дүр өөренген болза, кижи бүрүзүү тус-туста азы коллективтин-биле рефераттарны бижирип азы эртем-практиктиг конференцияны, семинарны эрттирер. Рефераттарга дыңнакчылар түгле теория айтырыгларын сайгарбайн, харын коллективте ажыл-агый айтырыгларын канчаар шинтпирлеп болгурун, бо талазы-биле бодунуң саналдарын киирери чугула.

Бо өөредилге чылының чугула айтырыглары камналга болгаш хумагалыг чорук болганда, түңнел кичээлдерни тускай темалыг эрттирерни сүмелеп турар. «Сээң кампаңга ажылыңга киржилгең», «Чүнү кампаң алдың?» дээн ышкаш темаларны алгаш, дыңнакчы бүрүзүнүң бүдүрүлгенин планныг онаалдаларын күүседирингe киржилгезин көөрү солун.

Бо хевирлерден аңгыда теоретиктиг семинарларның дыңнакчылары экзаменнерни дужаап болур.

Түңнел кичээлдерни эрттирерининн мурнунда экономиктиг өөредилгениң човүлелдериниң азы партия комитеттериниң хуралдарынга, бир эвес коммунистиг күш-ажылдың школалары болза, профовилел организапиязының киржилгези-биле кичээлдерни канчаар эрттирерни чугаалашкап, графикти бадылап алыр. Партия, профовилел организацияларының төлөелеринден, ажылагый удуртукчуларындан болгаш экономиктиг өөредилгениң човүлелиниң кежигүннеринден комиссияны тургузар. Од комиссия школа бүрүзүнүн журиалын хынап, өөредилге программазының күүселдезин көрүп, дыңнакчыларын билининн деңелин тодарадыр.

Чер-черде экономиктиг өөредилгениң човүлелдеря, пропагандистер партия организацияларының удуртулгазы-биле зачётка, экзаменге, беседалажышкынга киирер айтырыгларны, рефераттар темаларын дарый тодарадыр.

Өөредилгениң түңнелин протоколдарга бижирип. Олар ажылчыннарга коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары деп атты тыпсырга база ажылчыннарның, специалистериниң разрядын, класын бедидерге документ болур. Удуртукчу бүрүүзү экономиктиг билинн бедитпээн ажылчыннарның разрядын, класын бедидерин чеппээревес болза эки, ынчан бүгү ажылчыннарны экономиктиг өөредилгеге хаара тулуп болур бис.

Дыңнакчыларның берген харыысын түңнел тура, оларның алган билинн практика кырынга ажыглап билирин ажыпаар. Коллективтиг экономиктиг байдалын анализтеп, бүдүрүлгенин курлавырларын дилеп тыварынга киржип, продукцияның шынарын экижйдиргне, хөй-ниитининн болгаш күш-ажылдың сагыла-чурумун быжыглаарынга оларның киржилгезин көөр.

Өөредилге чылын доозары дээрге өөредилге чылында моөнпеп алган дуржулганы шинтилештирери, кичээлдерниң шынарын анализтээри, четпестерни эдер талазы-биле хемчеглерни алыры болгаш чаа өөредилге чылына белеткел болур. Ынчангаш партия организациялары болгаш экономиктиг өөредилгениң човүлелдери өөредилгенин байдалын бүгү талазы-биле ханы анализтеп. дыңнакчыларының саналдарын өөренип көөр. Бо айтырыгларны партия хуралдарынга, бюроларга, пленум. нарга чугаалажырындан аңгыда экономиктиг өөредилгенин човүлелдерининн хуралларынга, министерство, ведомстволарның коллегияларынга дарый түңнел көөр. Бо хуралларга чүүлдер түңнелдер үндүрер эвес, а харын келир өөредилге чылынын белеткел ажылдарын чугаалажыр апаар.

Е. АЖИ.

СЭКП обкомунун Политиктиг чырыдыышкын базының экономиктиг өөредилге талазы-биле консультантызы.

Чүүл-дүрү МЕДЭЭЛЕР

КОМПОЗИТОР-БИЛЕ УЖУРАЖЫЫШКЫН

Бо хүнде рде «Тиилелге» совхозтуң хову-шөлдеринде часкы тарылга киди нтүлүк. Часкы сезонну г ажылдар үезинде культура-массалыг ажылды комплекстиг чорударын ажылчын комитеди болгаш клуб човүлели баш удур планнаан.

Ол планга дүүштүр Тыванын хоочун композитору, Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Ростислав Кенденбиль-биле ужуражылганы хову турааның болгаш совхозтуң Культура бажыңынга организастап эрттирген. Композиторнуң удавас 60 харлаарынга тураскаатказ «Ырлап берейн, эргимнем» деп литература-музыкалыг композиция-биле ужуражылга эгелээн. Ында композиторнуң амыдырал-чуртталгазын, чогаадыкчы ажылчорудулгазын бүрүнү-биле көргүзүп турар. Композицияның онзагай үүлү чүл дээрге, оон күүседикчилеринге Кызылдың янзы-бүрү албан черлериниң таланттылыг кижилерин шилип алгаш, киниритирип турары болур. Чижээлээрге, бот-тывынгыр композиторлар Д. Шактар, С. Бюрбөө, М. Кертик-оол, эртем-шинчилел институдунуң ажылдакчызы М. Монгуш, ыраажы В. Чооду болгаш оон-даа өскелер киржип турар.

Композитор 200 ажыг ырның аялгаларын бижээн. Оон ыры чогаалында уран-чечен овур-хевирин музыкага көргүзүп тургаш, оон үндезининге музыканың интонациязын хөнүг чедимчелиг ажыглааны композиторнуң чедишкини болур. Ылаңгыя аныяктарның эстетиктиг кижизидилгезин болгаш культуразын бедидеринге Кенденбильдиң музыка чогаалы көскү черни эзелеп турар. М. Рамазанованың «Төрээн Тыва», А. Борбак-оолдуң «Аяс хүн дег», Ю. Күнзегештиң «Каттыраңнап чаңнап келем», «Байырлал валызы», К. Калындуунуң «Авам үнү» болгаш оон-даа өске чогаалчыларның сөзүнге бижээн аялгалары, чоннуң сонуургалын чаалап алган.

«Тиилелге» совхозтуң хоочун хойжузу, Ленин орденниг эдилекчизи Ондар Баяндоо дугайында Ю. Монгуштуң бижээн сөзүнге Кенденбиль аялга чогаатказын. Ону артист Вероника Чооду ырлай бээрге, көрүкчүлер адын часкап турганнар.

Композитор боду сценага үнүп келгеш, оон чогаадыкчы ажылын чон ынчаар үнелеп турарынга өөрүп четтиргенин илерет кен. Композиторнуң 60 харлаар юбилейинге тураскаатказ литература-музыкалыг композицияны сонуурган көрүкчүлерниң болгаш чымыштыг ажыл-ишке турар механизаторларның сагыш-сеткилинге мындыг чангыс-аай бодал төрүттүнүп келген. Тывада ат-сураглыг, уран талантылыг кижилер конч уг хөй. Ынчангаш мындыг кижилерниң ажыл-амыдырал, талантызын чонга удаа-дараа бараалгадып, таныштырары чаңчыл болу бээр боо оо деп күзеп турарлар. Мындыг ужуражылталар уран чүүлү нептерелип сайзырадырының бир хевири болгаш чоннуң, ылаңгыя аныяктарның эстетиктиг кижизидилгезинге улуг салдарлыг болуру чугаажок.

К. МОНГУШ.
Кызыл район.

ЧАРЫШКА ТИИЛЭЭН

Тыва АССР-ниң Садыг министерствозунуң Кызылда аъш-чем садыынның коллективи ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюн төлептиг уткуур дээш калбаргап социалистиг чарышка киришкен. Юбилейлиг чылдың дөрт айларында үре-түңнелдиг ажылдаан. Бараан саарылгазының планын 104,3 хуу күүседип, плandан ажыр 50 мун рубльдин аъш-чем бараапарын ажылчы чонга садыгдаан. Янзы-бүрү чарыгдалдарны эвээжедип турган. 5 мун рубльдин ажыг орулгазын алган. Ылаңгыя Кызылда 13 дүгаар садыг каттыскыжыны (директору Е. Куниякай) чарышка тиилекчи болган.

К. ХЕРТЕК.

Адрезивис—Совет Эвилели

ФРУНЗЕГЕ ӨДНҮКТЕШКЕН

Кыргыс ССР биле Тыванын аразы каш муң километр. Ол аразында орук ырак-узак-даа болза, Михаил Максимович Чаш-оол (Каа-Хемниң Бүрен-Хемде чурттап турар) ол аразынга чаңгыс эвес-даа чоруп келген. Ында совхозта партком секретары Михаил Максимовичиниң оон кадайы көдээ Совет күүскомунуң секретары Надежда Тюлюшевна үдеп каан. Ырак Фрунзеде өөренип турар бичии кызы Саланазынга ачазы барып ужуражыр болганынга иезининг адаарганы иштинде хайның турган. Уруу үр-даа болбайн, дыштанылгазында дораан чедип келгей-ле.

Саланаңың ачазы Абаканга чедир автобус-биле чорааш, кыргыс найысылалга поездбиле чедип келген. Бир чыл бурунгаар ол-ла орукту ачазы база эрткен. Ынчан ол уруун Фрунзеге өөренири-биле эккеп чораан. Орук ара оон сагыш-сеткилин Саланазы-ла дүвүреди п чораан: кандыг тур ирги, ырак-узак черде кижиге түү хереглеттинип тур ирги. Шынында Саланага түү-даа херек чок, эки өөренип, чурттап турар дээрзин боду билир-ле болгай.

Ачазы чеде бээрге, өөрүшкүүннайлыг кызы олче шурай-ла берген. Кайызының-даа характырында өөрүшкүүнүң какпак чаштары бүдедиңнешкен. Уруунуң өөредилгезин, чурттап турарын ачазы сонуургаан. Салана база-ла аалында үгба-дүмдыларының дугайын салдыкынайн айтыргылаан. Чугаа-соот төктүп-ле турган.

Ийиги каътта Салананың чурттап турар ёроолинге келгеннер. Ында оон өөрү Влада Төмүр, Марина Монгуш, Чойгана Санчай кады чурттап турар, олар классиктиг танцы уран түүлүнге өөренири-биле ийи чыл бурунгаар мында келгеннер. 1980 чылда келгеннер шупту—12 кижи, оолдар база бар. 1981 чылда келген база бир бөлүк бар, ында 10 кижи кирип турар. Олар шупту Фрунзениң хореография училищезинде өөренип келген.

Уругларның өөренип, чурттаарынга бүгү-ле байдал таарымчалыг. Танцы залынга кичээлдээн соонда, чылыг суглуг душка кирип ап болур. Чемненир чери—бирги каътта столованда, Чоокта чаа тутkан бо бажың амгы үениң төлевилели-биле кыдыынган. Бирги, ийиги каътта — өөредилге класстары, улуг концерт залы, танцы класстары. Үшкү каътта база ийиги каътын кезиинде — уруглар чурттап турар. Киргизиниң шупту булуңнарындан келген уруглар мында интернатта, күрүнениң долу хандырылгазында.

Интернат эргелекчизи Елизавета Нуртазаевна Альпиева өөрээлге кирип келген. Михаил Максимович ону шагда-ла таныыр. Чаа-ла тостаан Саланазын училищеге чедирип чораашн таныжып алган. Уруглар сагыш човангыр, эптигзолдек кижи болган. Башкыларның дугайында уруу база чүгле мактап бижинир. Рыскуль Дюйменалиевна Дюйменалиева Тывага кээп, танцылаар салымныг уругларны шилип ап чораан. Тывадан барган уруглар чүткүлдүг өөренип турарлар.

Салана, эр-хей! Кызымак, түткүлдүг уруг. Түскай эртеминге-даа, ниити программага-даа эки дарткен. Уруунуң чедишкиннери дээш ядаа аңаа чоргаарланып, оон хоюг бажың чассыдып сүйбаан. Аал-ораның сактып оспаксыратпайн, харын-даа уругларны эки өөредип, танцы уран түүлүнге хандыкшыдып турары дээш Михаил Максимовичиниң сеткили өөрээн.

Чүгле Салананың ада-иези авес, харын Мариналың адазы Орус-оол Анай-оловнч биле Борбаана Кертик-ооловна Монгуштар уруунга база чоргаарланыр өөредилгилер. Оларның уруунуң артысчы келир үези эки болуру амдыгаалтан тодаргай. Ам-даа алды чыл өөренир-даа болза, Марина Монгуш танцылаары, кызымаккай чоруу-биле башкыларын өөртүп турар. Владаның ада-иези база-ла уруу дээш сагыш човавазын, ол бүгү эртемнерге эки өөренип турар. Ния Комбуй-оол, Чойгана Санчай, Начын Новажап болган өске-даа уруглар база эки өөредилгелиглер.

Улуг сценаже орук изеп үнери уруглarга ам-даа ыракта, а Начын Новажап бодун барып артист болган деп санап болур: Чингиз Айтматовтуң «Ие шөлү» деп тоожузун ёзугаар тургускан балетте улуг авес рольда ол киржип турар.

Өөредилгениң чылдары бил диртпейн эрте бээр. Фрунзениң хореография училищезинде өөренип турар тыва оолдар, уруглар шупту зу-ла профессионал артистер болбазадаа, училищеге эрттирген чылдарын, оларга эргим, чоок улуг-биче кижилерни олар кажан-даа утпастар. Уран түүлдүң кижиге салдары үнеделеп четпес ханы. Оон дугайын уруглар боттары улуг кижилер апарган ажы-төлүнге дамчыдардар...

Уруглар дугайында сагыш салыышкың бистиң чуртувуста кайда-даа чаңгыс аай. Уруглар' келир үевис, оларның аас-кежии, чаагай чоруу дээш бүгү талалыг кичээнгей салдынын турар. Ангы-аңгы аймак-сеек чоннуң ажы-төлү кайда-даа бир денге өзүп, доругуп, өөренип, чурттап чоруурлар. Түге дээрге оларның адрези — Совет Эвилели, акыдунма республикаларның Эвилели.

Фрунзениң хореография училищезинин уран түүл удуртукчузу Берик Алимбаевти сес харлыг оол турда ону ада-иези Ленинградтың Вагапова аттыг күрүпенің академиктиг хореография училищезинге өөредип чоруткан. Ынчан 1946 чыл турган. Училище соонда Берик Алимбаев Киргизияның опера болгаш балет театрынга 25 чыл танцылаан. Ол ам Кыргыс ССР-ниң алдарлыг артизи, Фрунзениң хореография училищезинин өөредилге-кижизидилге ажылын башкарып турар. Ук училище Тывага хореография кадрларын белетиизеринге үлүг-хуузун киирип келген.

1958 чылда баштайгы бөлүк Тывадан келген. Ам Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Евгения Салчак бо училищеге классика танцызының уран түүлүнге өөренип алган, баштайгы бөлүктүң доозукчуларының бирээзи. Виктор Монгуш — «Саян» ансамбльде, база-ла Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи, бо училищени дооскан.

Амгы сургуулдар училищени дооскаш, төрээн Тывазынга удавас чеде бээрлер. Чедип алган мергежилиниң аайы-биле чонунга бараан болур. Кыргыс ССР-ниң наймсылалынга өөренип эткен чылдары, эргим башкылары, эш-өөрү — кыргыс оолдар, кыстар оларга кажан-даа уттундурбас.

В. КИРЬЯНОВ.
Фрунзе хоорай.

Кым-даа, чүү-даа уттундурбаан

МӨҢГЕДЕ ТУРАСКААТКАН

ЫНДЫГ какпага киже бээр боор мен деп чүвени Городишев бодаваан, оон сагыш-сеткили ынчан улам хаиныгын, чаашкын журнунда кара булут дег дүүдерлип-ле кеяген. Аңаа ол шимчеш-даа дивейн, элээп үр турган соонда, дээрбечилериниң баштыңы Курнай:

— Бир эвес сен үнмес болзуңза, бо аңмаар-биле кады дириггe өрттедиптер бис, шорун-на — деп кыжанган.

Арны агарып, сарыгарыксай берген болза-даа, Городишев оон дидим, чоргаар базып үнүп келгеш, дээрбечилерже килеңнээшкин-биле көрген.

— Менден чүнү күзеп тур силер, каргыштыг кара четкерлер — дээш, ол бажын улам-бедик кедүргеп.

Дээрбечилериниң аразындан узун кылчыгыр өске бир Блинов Николай, диштерин ызыртынгап:

—Моон-биле чүге мынчап ылчынаажып турар чүвел? — дээш, оон ооргазынче, бажыңче ланчыы ужазы-биле үстүргүлеп, онуу эттеп эгелээн.

Павел Григорьевичиниң олар күш-биле сөөртүп алгаш, күрзконом конторазының херээнге эккелген. Аныяк мөге-шыырак кижи болгаш, оларның холуудан күш-биле адыра тыртынып алгаш, ол бажын улам бедик кедүргеш, базып олурган. Ол ёроолда түү болганын чедир билбээн ажылчыннар аңаа чыглы берген. Городишев оларның чанынга доктаай бергеш, бир-ле чүве чугаалаар бодаан.

Ынчан Блинов ланчыы-биле оон чүшкүзүзүнче үстүртеш:

— Шуут-ла конторажe—деп дужаагаи.

— Ынаар чүге баар мен, ында кылыр чүвем-даа чок— деп, Городишев шыңгыы харыылаан.

Дээрбечилериниң хардаачызы Курнай олче шуут-ла кышкыргылаан:

— Чажырын алган бооларың кайдал, ыт оглу — дээш олче шурай берген.

Курнайже ол удур чиге көргеш:

— Мен шериг чораан кижи мен, силерде боо бербес мен— деп, улам шыңгыы харыылаан.

— Чүү дидир сен, кончуг сек?

— Ол сээн херээн эвес-тир, дүржок дээрбечи.

Курнай ланчыының аксын Павел Городишевтиң хөрээнге үстүргеш:

— Бооларны кайда чажырып каанын ол, кончуг ыт оглу, дораан көргүс, база катап дужаан тур мен —деп алгырган.

—Катканының кара бажы, бооларр болзунза, боола харын, аш берү, контрреволюстуг дээрбечи — дээш, Городишев улам өткүт үн-биле: — Мени өлүрүп-даа каглызза, совет эрге-чагырганы черле узуткан шыдавас силер. Байырлыг эштер! Тываның улусчу нам, чазаа делегерезин!

Араатанзып, шыжыккан дээрбечи мажызын базыпкан соонда, боо чык дээп, Городишевтиң сөөлгү сөстери ол болган. Адазы чок, өскүс арткан төл дег, ажылчыннар ыглажып туруп калган.

ОЛ-ЛА УЕДЕ Кызылдан үнген араттың революстуг шеринниң дайынчылары болгаш Михаил Иванович Пахомовтуң кончуг дүрген дыңнадыг чедиргени-биле онза даалга күүседир отрядтың Атамановка (амгы Кочетово) суурдан келген бөлүү Чал-Кежиге бичии озалдан келзедаа, контрреволюстуг дээрбечилериң хөй пуруузуун чылча шаап каан. А оларның чамдыктары дүвүң карангызын ажыглаан, күш немеп алырыбиле Бии-Хемче дезинкеннер. ТАР-ның революстуг шеринин дайынчылары оларны истеп-сүрүп тургаш, аңаа үндезинин-биле узуткаан.

Торгалыгга тура халышкын үндүргеш, Элегестин Чал-Кежигге ханның үүлгедиг кылган дээрбечилериң сүлчээзининг, оларны чылча шапканының дугайын партияның область организациязының архивинин бир документизинде тодаргай бижээн. Ол документинин арыннарынын бирээзинде мындыг одуруглар бар: «Павел Григорьевич Городишевтиң мөчүзүн харжаабиле кады оон төрелдериниң дилээ-биле төрээн чуртукчу апарган».

* * *

Оон бээр ам 50 ажыг чыл эрткен. Улуг эвес куроновомдан эгелээш, амгы Тока аттыг совхоз чедир коллектив хөй адырлыг, механизасттыгнаан улуг ажыл-агый апарган, элээп каш салгалдың хөй санныг ёзулуг кадр ажылчыннары-даа оон өзүп үнген.

Совхозтуң амгы салгалының коммунистери болгаш ажылчыннары хоочун салгалдың чаагай чаңчылдарын ыдыктыы-биле кадагалап чоруур. 1930 чылда контрреволюстуг дээрбечилерге араатанзыл-биле өлүртken баштайгы директорнуң, коммунистиң адын мөңгежидери-биле каш чыл буруугаар Элегес суурнуң кудумчуларының бирээзинге Городишевтиң адын тывыскан.

Павел Григорьевичиниң болгаш оон-биле кады ынчан дээрбечилерге өлүртken кызыл партизан чораан, баштайгы коллективтиг ажылагыйның даргазы Агафон Федорович Пахомовтуң аттарын мөңгежидери-биле бөлүүн-даа бол тураскаалды совхозтуң ажыл-ишчилериниң күселиби-биле кылган. 1982 чылдың май 1-де Чал-Кежиг суурда ажыткан. Чоннуң «Кым-даа, чүү-даа уттундурбаан!» деп буянныг сөстериниң база бир бадыткалы ол-дур.

С. ШОЙГУ.

Культураның болгаш дыштайылганың Гастелло аттыг паркыгынга эрткен дыштанар хүнде болуп эрткен ыры байырлалының киржикчилерге күүселде үезинде. В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

МАЙ 18-ТЕН 20-ГЕ ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

МАЙ 18-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг дыңнадыг. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Москва». Кино таймылбыры. 9.05 — «Олар баштайгылар болган». Уран-чечен кинофильм. 10.40 — Москва хоорайның бичии уруглар уран түүл коллективтериниң концерти. 11.35 — Сөөлгү медээлер. 11.40 —14.15 — Чапсар. 14.15 — Сөөлгү медээлер. 14.35 — «Комсомол — мээң салым-чолум». Документалдыг фильмперинин программазы. 15.40 — «Музейлерниң делегей хөвүзүнүң Совет комитединиң даргазы, Чуруллга уран түүлдериниң А. С. Пушкин аттыг Күрүне музейининг директору И. А. Антонова дамчыдылганы башкарар. 16.15 — «Ыры дугайында тоожу». Фильм-концерт. 17.35 — «В. И. Ленин аттыг Бүгү-эвилел пионер организациязының 60 чылынга». «Байырлалдыы-биле дангыраглап тур бис» деп документалдыг телефильмнин баштайгы көргүзүү.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Мээдиолдыг чорук».

КЫЗЫЛДАН

19.30 — «Делегей байдалының домчулалы». 19.40 — «Улусчу контроль». Дамчыдылга.

МОСКВАДАН

19.55 — «Декабрь 20» деп хөй сериялыг уран-чечен телефильмнин баштайгы көргүзүү. 1-ги серия. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.45 — 00.05 — ВЛКСМ-ниң XIX съездизинге тураскааткан спортчу байырлал. «Бөгүн делегейде» деп информастыг үндүрүлге ол байырлалдыг дараазында болур.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — «Томскиниң угулзаларыы». Эртем пептередир фильм. 12.10 — «ПТУ-да чүү үүвеге. канчаар өөредип турарыл?». Көдөө механизаторларны белеткеп турар дугайында. 12.40 — Ботаника. 5-ки класс. Чайны хайгаарадар. 13.00 — Совет чуруулга уран түүлүнде төөгүүнүң революстуг темазы. 13.30 — Сээң ленинчи библиотекаң. «Аныяктар эвилелдериниң сорулгазы». 14.10 — «Кан канчаар катканыл». Н. Островскийниң амыдыралының болгаш чогаадылгазының арыннары. 14.55 — Башкыга —музыка кичээли. 3-кү класс. 3-кү дамчыдылга. 15.50 — Сөөлгү медээлер. 16.00— 18.30 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.45 — Тыва АССР-ниң Телевидение болгаш радиодамчыдылга талазы-биле күрүне комитединиң симфония оркестрининг концерти. 19.15 — «Азиянын төвүнде». Информация-публицистиктиг программа.

МОСКВАДАН

19.30 — «Бистиң күш-ажылчы чалыы назыныыс». Совет ырның концерти. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, бичии чаштар!» «Иң ыт дугайынга». Мультфильм. 20.15 — Моспортунуң талазы-биле делегей маргылдаалары. «Социалистиг чурттаның пайыралының кубогу». Ригадан дамчыдылга. 20.45 — Чоннуң ырларының аялгалары. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.45 — 22.25 — «Кызыл агитатор Трофим Глушков». Уран-чечен телефильм.

МАЙ 19-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 9.05 — Эртенги гимнастика. 9.20 — «Декабрының 20». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги серия. 10.25 — «Кино аян-чоруунуң клуву». 11.25—«Шураашкын». Мультфильм. 11.35 — Сөөлгү медээлер. 11.40 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Сөөлгү медээлер. В. И. Ленин аттыг Бүгү-эвилелдиң пионер организациязының 60-чылынга. Документалдыг фильмперинин программазы. 15.25 — В. И. Ленин аттыг Бүгү-эвилелдиң пионер организациязының 60 чылынга тураскаатказ дамчыдылга. 16.20 — «Салют, пионерия!» Пионержи ырларның байырлалы. 17.55 — ВЛКСМ-ниң XIX съездизиниң хүн демдеглели.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Бистиң уругларывыс». Киноэтюд. 19.05 — «Эртем амыдыралы». ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының 25 чылынга. 19.50 — «Декабрь 20» деп хөй сериялыг уран-чечен телефильмнин баштайгы көргүзүү. 2-ги серия. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.45 — 23.50 — ВЛКСМ-ниң XIX съездизиниң делегаттарынга концерт. Кремльдин Съездер ордузундан дамчыдылга. Концерт сөөлүнде — «Бөгүн делегейде» деп информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Немец дыл. 2-ги чылдың өөредилгези. 12.30 — Ада-иелерге дамчыдылга. 13.05 — ПТУ-нуң өөрениктеринге. Эстетиктиг кижизидилге. Техниктиг эстетика. 13.35 — География. 7-ки класс. ССРЭ-де бойдус камгалалы. 14.05 — Ада-чурттуң Улуг дайынының аныяк маадырлары. 14.35 — А. П. Гайдарның амыдырал болгаш помнары. 15.20 — П. И. Чайковский. «Чылдың үелери». 15.50 — Сөөлгү медээлер. 16.00—18.15 — Чапсар. 18.15 — Сөөлгү медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.45 — «Сыдыстыгаш». 19.15 — Киножурнал. 19.25 — «Азияның төвүнде». Информация-публицистиг программа. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, бичии чаштар!». «Хуулгаазының экран». 20.15 — «Скульптор Манизер». Документалдыг фильм. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.45 — 23.05 — «Нина». Уран-чечен фильм.

МАЙ 20-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.50 — Эртенги гимнастика. 9.05 — «Декабрь 20» деп хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 2-ги серия. 10.10 — Совет Армиязыг ырның болгаш танцының А. В. Александров аттыг ийи даңзыр Кызыл туктуг академиктиг ансамблиниң концерти. 11.00 — «Бедик». Документалдыг фильм. 11.30 — «Сөөлгү медээлер. 11.35 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Сөөлгү медээлер. 14.35 — «Сибирьге болгаш Ыраккы Чөөн чүкке». Кинопанорама. 15.45 — Ленинчи комсомол шаңналының лауреады чогаалчы В. Крапивиниң чогаалдарының дугайында. 16.30 — «Шыдыраа школазы». 17.00 — Дж. Вердиниң. М. Глинканың, С. Прокофьевтиң операларындан шилиттинген аялгаларны РСФСР-ниң улустуң артизи Н. Охотников күүседир. Ленинградтан дамчыдылга. 17.15—«Милиционарның ленинчи университеди». Күш-ажылчы коллективке кижизидилге. 17.45 — Чурук бүрүзүнде — хүн. 18.00 — ВЛКСМ-ниң XIX съездизиниң хүн демдеглели.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН

19.05 — «Азияның төвүнде». Информация - публицистиг программа.

МОСКВАДАН

19.35 — «Чурттуң ховуларында». Химиктиг түүлдерни чер ажылынга Харьков областа ажыглап турарының дүржүлгазының дугайында. 19.50 — «Декабрь 20» деп хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 3-кү серия. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.45—23.20 — «Кино камеразы делегейже көрүп турар». Политиктиг тайыгырлакчы И. Фесуненко дамчыдылганы башкарар. Дамчыдылга доозулган сөөлүнде «Бөгүн делегейде» деп информастыг үндүрүлге болур.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Испан дыл. 12.30— И. В. Гёте. «Фауст». 9-ку класс. 13.00 — «Болдунмаан шелээ». Субтитрлиг уран-чечен фильм. 14.15 — С. Прокофьевтиң чогаадылгазы. 15.00 — «Бистиң садывыс». 15.30 — «Эртенги даң халазындан кежээкиниң чырык ымырыңе чедир» Эртем пептередир фильм. 15.50 — Сөөлгү медээлер. 16.00 — 18.15 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Урулларга фильм. «Петя койгун өңнүктеринден чарлып турар». 18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

19.05 — Аныяктарның болгаш студентилериниң IX Бүгү-делегей фестивалының лауреады, Украин ССР-ниң улустуң танцызының «Ятрань» деп алдарлыг ансамблиниң концерти.

КЫЗЫЛДАН

19.35 — Кызылда 48-ки тудуг эргелеринин бот-тывынгыр артистериниң соңгукчуларга концерти.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, бичии чаштар!». 20.15 — «Шай, далган болгаш кино». Документалдыг телефильм. 20.35 — «Михаил Мунтяну ырлап тур» деп фильм-концерттин баштайгы көргүзүү. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.45 —22.50 — «Баштайгы ынакшыл дугайында чеди бичии рассказтар». Уран-чечен телефильм.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

МАЙ 18-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Ол оол дедир чаның келген» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан), 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Он ийи айлар» 9.40, «Ленинниң болгаш партияның хөрээнге шынчы бис» деп пионер чыыры 12.00, «Алдыгы» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Сөөлгү ойнаашкын» 15.00, 16.50, 18.40, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Петьканы көрдүңер бе?» 15.00, «Гобиниң болган Хинганны таварты» (2 сериялыг) 16.50, 20.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ КИНОТЕАТР»: «Мен — Хортица мен» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

ЧАРЛААЛ

Тыва АССР-ниң Социал хандырылга министерствозу РСФСР-ниң социал хандырылга органнарының шугумунда ажылдап турар интернат-техникумнарга, профессионалтехниктиг училище-интернаттарга 1982-1983 өөредилге чылында дараазында өөредилге черлеринге II болгаш III бөлүктүң ивидитерин өөренирге-биле чалап турар:

1. ПЛАННЫҢ профтехучилище-интернадынга —үлетпүр будурүлге черлериниң бухгалтерлерин:

2. ИРКУТСКИНИҢ профтехучилище-интернадынга — модельдиг болгаш ортопедтиг идиктер даараакчыларын, фотографтарны, шак септээр мастерлерин:

3. НОВОКУЗНЕЦКИНИҢ профтехучилище-интернатка — даараныла будурүлгезинин септекчи-слесарьларын, радиотелеаппаратураларны септеп, хайгаараарынын радиомеханиктерин:

4. КҮНГУРНУҢ интернат-техникумунга — көдөө ажылагый үчёдуунуң бухгалтерлерин:

5. НОВОСИБИРСКИНИҢ интернат -профтехучилищезинге —электр дериг-херекселдерин септээр электрикслесарьларын, үлетпүр будурүлге черлериниң бухгалтерлерин, хөрөжөннериниң чиик хептериниң даараныкчыларын, хуула чагаан идиктер даараар мастерлерин:

6. ЧЕЛЯБИНСКИНИҢ интернат- профтехучилище зинге — даараныла-будурүлгезинин септекчи слесарьларын, хөрөжөннериниң чиик хептериниң даараныкчыларын, хуудан чагаан идиктер даараар мастерлерин өөредири-биле хүлээп алыр.

Байдыңнаашкыннерни 1982 чылдың апрель 1-ден эгелээш, августуң 1-ге чедир хүлээп ап турар, киреринин шылгалдалары—августуң 1-ден 20-ге чедир, өөренир кижилер составын августуң 21-ден 25-ке чедир тодарадыр.

Интернат- техникумнарга 7-8 класстан куду эвес билиглиг, 15-тен 40 хар чедир назылыг II болгаш III бөлүктүң ивидитерин эр-хөрөжөн кижилерни хүлээп алыр.

Профессионал-техниктиг интернат-училищелерге өөренирге халас. Сургуулдар шупту-зу өөренип турган үезинин дургузунда күрүпенин долу хандырылгазынга (чемненирге, идик-хевир, чурттаар черге) турар. Оларга өөредилге номнарын, дериг-херекселдерни бээр. Училищеге өөренип киргеп ивидилтерге пенсияларны Дүрүмнүң 175-ки үүлүн ёзугаар бээр.

Өөренирин күзээн кижилер бүгү айтырыгларны чурттап турар черлериниң хоорайсобестерден азы Тыва АССРниң Социал хандырылга министерствозундан тодарадып ап болуп.

АДРЕС: Кызыл хоорай, Комсомольская кудумчузунда № 3 бажың.

Редакциянын адреси: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, тарыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийнь амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдөө ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетүүр килдизиниң 2-11-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация эдилекчиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун — кезээйи барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 988.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Төвүзелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле аргелелиниң гипографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00722

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 116 (11914) | 1982 чылдың май 19, среда | 1925 чылда үнедевлеттинген | Өртээ 3 кап.

Дүүн Москвага, Кремльдин Съездилер ордузунга, ВЛКСМ-ниң XIX съездизи бодунуң ажылын эгелээн. Анаа СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединин Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежнев чүве чугаалаан.

ОРБИТАДА «ИСКРА-2»

СЭТА-ның дыңнадыы

Космонавтылар А. Н. Березовый биле В. В. Лебедев башкарган «Салют-7» — «Союз Т-5» дээр орбита комплексизинде Черниң «Искра-2» деп кылымал бичии спутнигин 1982 чылдың май 17-де ангылаан болгаш космос долгемнинче салып үндүрген.

Космонавтылар А. Н. Березовый биле В. В. Лебедев спутникти салып үндүрүшкүге белеткеп, оон системаларының ажылдаарын кыпаан болгаш шлюз камераның таварты спутникти чогуур үезинде ажык космосче салып үндүрүпкен.

Орбитада ужудуушкунун оз спутник дараазындагы параметрлер-биле уламчылап чоруур:

— Черниң кырындан максималдыг ыраашкыны — 357 километр;

— Черниң кырындан минималдыг ыраашкыны — 342 километр;

— орбитаның ийлениишкини — 51,6 градус;

— Черни долгандыр эргилериниң үези — 91,3 минута.

Чүрттүн аныяк артемделиниң болгаш радиога хандыкшылдыгларын кинриштирип тургаш, «Искра-2» спутникти Москваның Серго Орджоникидзе аттыг ужар түүл институдунун студентилериниң конструктор бюрозу чогаадып тургускан.

Хандыкшылдыгларның радио харылзаазының талазы-биле шенелделерге Совет Эвилелиниң, Болгария Улус Республиканың, Венгрия Улус Республиканың, Вьетнам Социалистиг Республиканың, Герман Демократтыг Республиканың, Куба Республиканың, Лаос Улус-Демократтыг Республиканың, Моол Арат Республиканың, Польша Улус Республиканың, Румыния Социалистиг Республиканың, Чехословак Социалистиг Республиканың аныяктар болгаш студентилер организацияларының киргинер.

Социалистиг чүрттарның аныяктар эвилелдериниң шенелде киржикчилериниң эмблемаларлыг вымпелдерин спутникте тургускан.

Студентилериниң Москва болгаш Калуга хоорайларда хүлээп алышкын — команда пунктулары спутникти башкарып, келген информацияны хүлээп ап, сайгарып турар.

Телеметриктиг информацияның сан-медээлерин үзүгаар алырга, спутниктиң борт системалары болуп-чогууру-биле ажылдап чоруур.

«Искра-2» спутниктин ужудуушкунун Бүгү-эвилелдин Аныяктарының Ленинчи Коммунистиг Эвилелиниң XIX съездизинге турескааткан.

БАЙЫРЛЫГ ТЕЛЕГРАММА

Республиканың пионерлеринге, пионер ажылдакчыларына, башкыларга болгаш пионер шимчээшкининиң хоочуннарынга Бүгү-эвилелдин В. И. Ленин аттыг пионер организациязының 60 чылын таварыштыр чүректин ханыңнан изиг байырлы чедирдивис. Аныяк салгалды ленинчи чагыгларның, совет улустуң болгаш партияның революсчу, дайынчы база күш-ажылчы чаңчылдарының үзүзунга киженнеринге улуг чедиишкинерлиг болурунарны күзедивис. Аныяк ленинчилерниң чаа солун эгелээшкинилерин пионержи салгалдың аллаглыг ажыл-херектериниң эстафетазын уламчылавышаан, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин күүседиргинге оларның төлептиг салымшыкны болзуп.

ВЛКСМ ТК ПАСТУХОВ. Пионерлериниң Төп Чөвүлели ФЕДУЛОВА.

СОВЕТ АНЫЯКТАРНЫҢ ДАЙЫНЧЫ АВАНГАРДЫ

ВЛКСМ-ниң XIX съездизиниң ажыттынганы

СЭКП-ниң идепкейлиг дузалакчызы болгаш идегелдиг курлавырлары комсомол бодунуң маадырлыг төөгүзү-биле, бөгүнгү күш-ажылчы тиилелгелери-биле Ленинниң адын дүрүм ёзугаар эдилеп чоруурун бадыткаан. Ада-чүртка эрес-маадырлыг бараан болуушкуну-биле ВЛКСМ бодун алдаржыткаан ындыг участок коммунистиг тургузуушкунда чок.

Байкал-Амур магистраль, Кара хөрзүнүг эвес чер, Камада кайгамчык улуг автозавод, Казахстанның карак четпес кур чер делгемнери, Сибирьнин нефтилиг черлери болгаш тайбың атомнуг Волгодонск хоорайы—комсомолдуң күш-ажылчы маадырлыг чоруунун чүгле чамдык адрестери-дир. Бистин хөй националдыг Төрээн чүртүвүстүн улустарының пайыралының болгаш аңы-дүнма чоруунун улуг байырлалын —ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын төлептиг түткуурунга бүгү совет улус-биле кады комсомол белеткенип турар.

Совет аныяктарның дайынчы авангарды —комсомол, аныяк салгакчыларның политиктиг болгаш хамаату кижизидилгезининг кезээде школазы болуп келген болгаш болуп-даа турар. Коммунизмнин өлүм чок идеалдары дээш бижыг туруштуг демиселивилерни өстүрерин комсомол бодунун кол сорулгазы кылдыр санап турар. Тергиннерниң тергиннерин —партияга болгаш чонга кызыгаар чок бердингени-биле, беш чылдың эдлээнге шалыпчы күш-ажылы-биле ат-алдарны болгаш эш-өөрүнүн илегелин чаалап алганнарны комсомолнайның 41 миллион ажыг кежигүннерлиг отряды ВЛКСМ-ниң XIX съездизинче чоруткан.

Кремльдин Съездилер ордузунга ВЛКСМ-ниң съездизи май 18-те ажыттынган.

Эртенгинин 11 шак. Эштер **Л. И. Брежнев, Ю. А. Андропов, М. С. Горбачев, В. В. Гришин, А. А. Громыко, А.П. Кириленко, А. Я. Пельше, Н. А. Тихонов, Д. Ф. Устинов, К. У. Черненко, П. Н. Демичев, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, М. С. Соломенцев, И. В. Капитонов, В. И. Долгих, М. В. Зимянин** оларны чылгааннар үдегленгеш, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле утка аан.

ВЛКСМ ТК-ның бирги секретары Б. Н. Пастухов съездиниң ажыткан. Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң удуртукчулары ВЛКСМ-ниң XIX съездизиниң делегаттары кылдыр бир үнбиле сонгутканың оң дыңнаткан. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневке, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүннеринге болгаш кежигүнүүнге кандидаттарга, СЭКП ТК-ның секретарьларынга чүректин ханыңнан изиг байырны Б. Н. Пастухов бистин Төрээн чүртувустун бүгү комсомолчуларының болгаш аныяктарының өмүнээзинден чедирген. Бүгү-эвилелдин Аныяктарының Ленинчи Коммунистиг Эвилелиниң Кызыл тугун, РКП (б) ТК-ның болгаш СЭКП ТК-ның Тураскаалдыг туктарын марш аллагазының үдегези-биле залга киирип келген.

Делегейниң алды организацияларының 110 чүрттарның аныяктарының 140 коммунистиг эвилелдериниң болгаш аныяктарның демократтыг болгаш социалистиг организацияларының төлээлекчилерин съездиниң ажылынга киржири-биле чедип келгенин ВЛКСМ ТК-ның бирги секретары демдеглээн.

Бүгү чүрттарның аныяктары-биле дайынчы эң-сеткил каттыштырылгазын моон сонгаар-даа бижыглаарын, пролетарлыг интернационализмниң принциптерин чайгылыш чокка эдерерин, делегейниң демократтыг аныяктарының шимчээшкининиң чангыс эви болгаш сырый каттыжыышкыны дээш демисежирин Ленинчи комсомол, бүгү совет аныяктар бодунун интернационалдыг үүлгээлгези кылдыр санап турарын съездиниң делегаттарының өмүнээзинден даштыкы аалчыларга ол бүзүреткен.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң составын эш Л. И. Брежнев баштадыр хүндүлүг предзидиумга улуг көдүрүүшкүнбиле съезд сонгаан.

Съездиниң удуртукчу органнарын: президиумун, секретариадын, редакция болгаш мандат комиссияларын сонгаан.

Съездиниң хүн айтырыының чурумун бир үн-биле бадыдаан:

1. ВЛКСМ-ниң Төп Комитединиң отчёду.

2. ВЛКСМ-ниң Төп ревизия комиссиязының отчёт илеткели.

3. ВЛКСМ-ниң төп органнарының сонгулдалары.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединин Президиумунуң Даргазы **Л. И. Брежневке сөс берген.** Съездиниң делегаттары болгаш аалчылары туруп келгеш, Леонид Ильичиви диниттиг, соксаал чок адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Эш Л. И. Брежневтин «Чоннуң эрге-ажыктарының дугайында сагыш салыры — комсомолдуң алдарының херээ» деп чугаазын Кремльдин Съездилер ордузунга чыылганнар кайгамчык улуг кичээнгей-биле дыңнаан. Диниттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары ол чугаанны хөй удаа үзе киирип турган.

«ВЛКСМ ТК-ның отчёду болгаш политика талазы-биле идепкейлиг, ажыл-херээн билир, күш-ажылга ынак болгаш ажылдан билир, бодунун Төрээн чүртүн камгалаарынга «кезээде белен кижилерниң салгакчыларын кижизидер талазы-биле Ленинчи комсомолдун соругалары» деп илеткелдя ВЛКСМ ТК-ның бирги секретары Б. Н. Пастухов оон дараазында кылган.

Комсомолдун XIX съездизинге ВЛКСМ-ниң Төп ревизия комиссиязының отчёт илеткелин оон даргазы **Е. М. Глушкевич** кылган.

Мандат комиссиязының илеткелин оон даргазы **В. М. Шошин** кылган.

ВЛКСМ ТК-ның болгаш комсомолдун Төп ревизия комиссиязының отчёт илеткелерин съезд чугаалажып эгелээн.

Май 19-та ВЛКСМ-ниң съездизи ажылын уламчылаар.

* * *

Съездиниң делегаттары болгаш аалчылары В. И. Ленинниң Мавзолейинге чораан болгаш венок чечек салган. Кремль ханазының баарында Билдинмес солдаттың хөөрүнге база венок чечек салган.

(СЭТА).

ЧОННУҢ ЭРГЕ-АЖЫКТАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА САГЫШ САЛЫРЫ— КОМСОМОЛДУҢ АЛДАРЫНЫҢ ХЕРЭЭ

ВЛКСМ-ниң XIX съездизинге эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ чугаазы

Эргим эштер делегаттар! Съездиниң хүндүлүг аалчылары!

Ленинчи комсомолдуң XIX съездизиниң ажыттынын турарының байырладыг шагында Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң өмүнээзинден, чүрттүң бүгү коммунистеринден силерге чалбыыттыг байырны чедирип, ажыл-херекчи, үре-түңнелдиг ажылдыг болунар деп күзээшкинин дамчыдып тур мен. **(Үр адыш часкаашкыны).** Силерге, эргим өөнүктер, база силерниң үүрүнерде бүгү комсомолчуларга, бүгү совет ооллдарга болгаш кыстарга амыдыралчүрттталгага болгаш ажылчыкте улуг «чедиишкиннерни, хууда чаагай кежик-чолдуг болурунарны күзеп тур бис. **(Адыш часкаашкыны)**

Улуг Октябрьның 65 чыл оюн болгаш ССР Эвилелиниң түргустунган хүнүнден бээр 60 чыл оюн бо чылын совет улус байырладыг демдеглээр. Ол дээрге, харын кончуг берге-даа бол, алдарлыг он-он чылдарын болган. Аар-бергелерин болгаш чедиимес чоруктарны таварты эртип, удурла өөренип, четшеглерни болгаш частыырларны ажып эртиишаан, делегейниң чедиишкиннеринге-биле кайгаткан бис. Түттунуп кылдынган чүүлдеривисти камгалаар болгаш боттарывыс идеалдарлыг болур эргевисти камгалап арттырар дээш фашистиг агрессор-биле тулчуушкунга бистиң улузувус чээрби миллион кижиниң амы-тынын берген.

Оң-ла бүгү чылдарда ленинчи партиязынга удуртурган болгаш сорук киртирген аныяктар мурнуу шугумга чоруп келген. Бөгүн бисте бар бүгү-ле чүүлдерни харын олар, силерниң мурнуларда ажылдап турган кижилер, хамаату дайынның алдарлыг дайынчылары болгаш баштайгы беш чылдарның шалыпчылары. Ада-чүрттүң Улуг дайынның болгаш дайын соондагы катап тургузуушкунуун маадырлары, сөөлгү он-он чылдарның кайгамчык улуг тудугларының киржикчилери тургускан. **(Адыш часкаашкыны).** Олар үнелеп четтинмес байлакты — тиилээн социализмниң делегейде баштайгы күрүнезин, коммунизмни тургузуп турар инитилелди силерниң холуңарга дамчыдып берип турар-дыр. Ында бистиң күзээшкиннеривисти боттуг чүүл болу бээр кылдыр хуулдураарының бүгү-ле аргалары бар. Ону харын силер боттарынар. 80 чылдарның аныяктары — силерниң күш-ажылынар, силерниң билдилиг чоруунар, силерниң кадрлүүшкүнүер кылыр ужурлуг. Ынчангаш силер мурнуларда турар төөгүдүг сорулталарга төлептиг болур силер дээрээнге бүзүрөөр бис.

Тюмень болгаш БАМ, «Атоммаш» болгаш Кара эвес хөрзүнүнг черлер, бүгү чүрттә күүзүлүг үлетпүр комплекстери — совет аныяктарның күш-ажылчы маадырлыг чоруунун бөгүнгү демдектери ол-дур. А комсомол ам ниитизи-биле бүгү-эвилелдин 135 шалыпчы тудугларын шефке алган. Кайгамчык улуг хемчээлдиг тудугларны кылып турар. Чүс-чүс чаа бүдүрүлелер, мелиорация талазы-биле ажылга улуг салыышкын, шөлдерниң дүжүткүрүн бедиринге болгаш мал ажылын кодүреринге чедиишкиннер — комсомолдун XVIII съездизиниң соондагы үеде бистиң аныяктарывыстың күш-ажылчы отчёду ындыг. Ол дугайын эш Пастухов бодунун илеткелинге болгаш съездиниң делегаттары чугаалаар боор.

Ынчалзажок улус ажылагыйының болгаш бистиң инитилел амыдыралывыстың бүгү талаларының хөгжүлдезинге комсомолдун бөгүнгү салыышкыны моон-даа улуг болгаш турар ужурлуг. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлери аныяктардан улуг энергияны болгаш үргүлчү күжениишкининг ажылдаарын негеп турар. Чүге дээрге чедиишкин Ленинниң сөстери-биле чугаалаарга, чүгле чамдыкы изиг күзелдин маадырлыг кыптыгыышкыны-биле чедип алдынмас, харын массалыг болгаш хайныышкынныг ажылдаарының эң-не үр, эң-не шудургу, эң-не берге маадырлыг чоруун негээр».

Бисте ам 41 миллион комсомолчу, 450 ажыг мун комсомол эге организацияларының бар. Ол бүгү армия чаңгыс чүгле Бүгү-эвилел шалыпчы тудугларын шефке алган. Кайгамчык улуг хемчээлдиг тудугларны кылып турар. Чүс-чүс чаа бүдүрүлелер, мелиорация талазы-биле ажылга улуг салыышкын, шөлдерниң дүжүткүрүн бедиринге болгаш мал ажылын кодүреринге чедиишкиннер — комсомолдун XVIII съездизиниң соондагы үеде бистиң аныяктарывыстың күш-ажылчы отчёду ындыг. Ол дугайын эш Пастухов бодунун илеткелинге болгаш съездиниң делегаттары чугаалаар боор.

Ынчалзажок улус ажылагыйының болгаш бистиң инитилел амыдыралывыстың бүгү талаларының хөгжүлдезинге комсомолдун бөгүнгү салыышкыны моон-даа улуг болгаш турар ужурлуг. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлери аныяктардан улуг энергияны болгаш үргүлчү күжениишкининг ажылдаарын негеп турар. Чүге дээрге чедиишкин Ленинниң сөстери-биле чугаалаарга, чүгле чамдыкы изиг күзелдин маадырлыг кыптыгыышкыны-биле чедип алдынмас, харын массалыг болгаш хайныышкынныг ажылдаарының эң-не үр, эң-не шудургу, эң-не берге маадырлыг чоруун негээр».

Бисте ам 41 миллион комсомолчу, 450 ажыг мун комсомол эге организацияларының бар. Ол бүгү армия чаңгыс чүгле Бүгү-эвилел шалыпчы тудугларын шефке алган. Кайгамчык улуг хемчээлдиг тудугларны кылып турар. Чүс-чүс чаа бүдүрүлелер, мелиорация талазы-биле ажылга улуг салыышкын, шөлдерниң дүжүткүрүн бедиринге болгаш мал ажылын кодүреринге чедиишкиннер — комсомолдун XVIII съездизиниң соондагы үеде бистиң аныяктарывыстың күш-ажылчы отчёду ындыг. Ол дугайын эш Пастухов бодунун илеткелинге болгаш съездиниң делегаттары чугаалаар боор.

Ынчалзажок улус ажылагыйының болгаш бистиң инитилел амыдыралывыстың бүгү талаларының хөгжүлдезинге комсомолдун бөгүнгү салыышкыны моон-даа улуг болгаш турар ужурлуг. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлери аныяктардан улуг энергияны болгаш үргүлчү күжениишкининг ажылдаарын негеп турар. Чүге дээрге чедиишкин Ленинниң сөстери-биле чугаалаарга, чүгле чамдыкы изиг күзелдин маадырлыг кыптыгыышкыны-биле чедип алдынмас, харын массалыг болгаш хайныышкынныг ажылдаарының эң-не үр, эң-не шудургу, эң-не берге маадырлыг чоруун негээр».

Бисте ам 41 миллион комсомолчу, 450 ажыг мун комсомол эге организацияларының бар. Ол бүгү армия чаңгыс чүгле Бүгү-эвилел шалыпчы тудугларын шефке алган. Кайгамчык улуг хемчээлдиг тудугларны кылып турар. Чүс-чүс чаа бүдүрүлелер, мелиорация талазы-биле ажылга улуг салыышкын, шөлдерниң дүжүткүрүн бедиринге болгаш мал ажылын кодүреринге чедиишкиннер — комсомолдун XVIII съездизиниң соондагы үеде бистиң аныяктарывыстың күш-ажылчы отчёду ындыг. Ол дугайын эш Пастухов бодунун илеткелинге болгаш съездиниң делегаттары чугаалаар боор.

Ынчалзажок улус ажылагыйының болгаш бистиң инитилел амыдыралывыстың бүгү талаларының хөгжүлдезинге комсомолдун бөгүнгү салыышкыны моон-даа улуг болгаш турар ужурлуг. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлери аныяктардан улуг энергияны болгаш үргүлчү күжениишкининг ажылдаарын негеп турар. Чүге дээрге чедиишкин Ленинниң сөстери-биле чугаалаарга, чүгле чамдыкы изиг күзелдин маадырлыг кыптыгыышкыны-биле чедип алдынмас, харын массалыг болгаш хайныышкынныг ажылдаарының эң-не үр, эң-не шудургу, эң-не берге маадырлыг чоруун негээр».

Бисте ам 41 миллион комсомолчу, 450 ажыг мун комсомол эге организацияларының бар. Ол бүгү армия чаңгыс чүгле Бүгү-эвилел шалыпчы тудугларын шефке алган. Кайгамчык улуг хемчээлдиг тудугларны кылып турар. Чүс-чүс чаа бүдүрүлелер, мелиорация талазы-биле ажылга улуг салыышкын, шөлдерниң дүжүткүрүн бедиринге болгаш мал ажылын кодүреринге чедиишкиннер — комсомолдун XVIII съездизиниң соондагы үеде бистиң аныяктарывыстың күш-ажылчы отчёду ындыг. Ол дугайын эш Пастухов бодунун илеткелинге болгаш съездиниң делегаттары чугаалаар боор.

Ынчалзажок улус ажылагыйының болгаш бистиң инитилел амыдыралывыстың бүгү талаларының хөгжүлдезинге комсомолдун бөгүнгү салыышкыны моон-даа улуг болгаш турар ужурлуг. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлери аныяктардан улуг энергияны болгаш үргүлчү күжениишкининг ажылдаарын негеп турар. Чүге дээрге чедиишкин Ленинниң сөстери-биле чугаалаарга, чүгле чамдыкы изиг күзелдин маадырлыг кыптыгыышкыны-биле чедип алдынмас, харын массалыг болгаш хайныышкынныг ажылдаарының эң-не үр, эң-не шудургу, эң-не берге маадырлыг чоруун негээр».

Бисте ам 41 миллион комсомолчу, 450 ажыг мун комсомол эге организацияларының бар. Ол бүгү армия чаңгыс чүгле Бүгү-эвилел шалыпчы тудугларын шефке алган. Кайгамчык улуг хемчээлдиг тудугларны кылып турар. Чүс-чүс чаа бүдүрүлелер, мелиорация талазы-биле ажылга улуг салыышкын, шөлдерниң дүжүткүрүн бедиринге болгаш мал ажылын кодүреринге чедиишкиннер — комсомолдун XVIII съездизиниң соондагы үеде бистиң аныяктарывыстың күш-ажылчы отчёду ындыг. Ол дугайын эш Пастухов бодунун илеткелинге болгаш съездиниң делегаттары чугаалаар боор.

Ынчалзажок улус ажылагыйының болгаш бистиң инитилел амыдыралывыстың бүгү талаларының хөгжүлдезинге комсомолдун бөгүнгү салыышкыны моон-даа улуг болгаш турар ужурлуг. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлери аныяктардан улуг энергияны болгаш үргүлчү күжениишкининг ажылдаарын негеп турар. Чүге дээрге чедиишкин Ленинниң сөстери-биле чугаалаарга, чүгле чамдыкы изиг күзелдин маадырлыг кыптыгыышкыны-биле чедип алдынмас, харын массалыг болгаш хайныышкынныг ажылдаарының эң-не үр, эң-не шудургу, эң-не берге маадырлыг чоруун негээр».

Тураашың орук септелге-тудуг участогунуң коллективи бо чылдың эртken дөрт айларында оруктуң капитал септелгезиниң планын 100,2 хуу, кезектеп септээриниң планын 100,3 хуу күүседген.

Автогрейдер машинизи Владимир Новоторжинцев мында чаа-за бир чыл ажыр ажылдап турар. Ынчалза-даа ол коллективте мурнакчы ажылчыннарның бирөзүн. Оон башкарган техниказы бичии-даа туруушкун чок бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап турар.

В. Новоторжинцев эртken дөрт айларда социалистиг чарышка удаа-дараа тиилекчи болуп келген болгаш «Мергежилиниң тергинин» деп атты чедип алган.

ЧУРУКТА: машинист В. Новоторжинцев.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

Эш Р. Д. Кенденбильге «Тыва АССР-ниң улустуң артизи» хүндүлүг атты тыпсыр дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Музыка уран чүүлүнүң талазы-биле ачы-хавыязы дээш композитор, Республиканың улусчу чогаадылгазының болгаш культура-чырыдыышкын ажылының эртем-методиктиг төвүнүң музыка секторунуң эргелекчизи Ростислав Докур-оолович Кенденбильге «Тыва АССР-ниң улустуң артизи» хүндүлүг атты тыпсыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДҮМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1982 чылдың май 18.

Эш Л. Н. Корягинаны Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Республиканың садыг организацияларынга хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылы дээш база төрүттүнген хүнүнден бээр 50 харлаанын-биле холбаштыр Кызылдың үлетпүр бараанларының садының «Саян» универмагының директору Лидия Николаевна Корягинаны Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДҮМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1982 чылдың май 18.

(Төнчүзү 2-ги арыында).

ЧОННУҢ ЭРГЕ-АЖЫКТАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА САГЫШ САЛЫРЫ—КОМСОМОЛДУҢ АЛДАРЫНЫҢ ХЕРЭЭ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

үргуступуп келирин болдуруп болбас.

Европага ядролуг боо-чепсекти кызыгаарлаар дугайында чугаалажыышкынарның чаа эдээлегин ССРЭ биле АКШ чоокку хүннерде Женевага эгелээр. Американнар кандыг аажылыг болуруп — ракеталарны сайгара тургузарынга белеткенмишаан, олар база катап үени шөөр бе, азы дугуржуп алырын күзээрин илергейлээр бе, көре бээр бис.

Бо айтырыг талазы-биле совет сапаадар билдингир болгай. Бис Европада ортумак ыракшылдың бүгү ядролуг чепсектерин бүрүн узуткаары дээш чугаалаан бис; Барыын тала, ол дээрге хөлүн эрттир ырай бергени болу бээр дээш, дадагалзаанар. Бис мындыг чепсектерни үш катаптан ажыр кызырарын саналдаан бис; биске ол дээрге кончуг эвээш-тир дээр янзылыг чугаалаанар. Ам канчаар, бот-боттарынга хүлээп алдынар хемчээлди дилээлинер — бис улуг-даа кызырышкынга белен бис, чүгле ийи талага таарымчалыг үндезинге дээрэн билдингир.

Ажыл-херекке дузалыг болаун дээш, Совет Эвилели чоокта чаа чаңгыс талалыг ыракшылдың ракеталарын ССРЭ-ниң Европа кезээнге моон соңгаар сайгара тургузарын соксаткаш, оларныя санының чамдыызын кызырар шинтпирни хүлээп алган. Ындыг ракеталарның элээп хөй санныя кызырарын боттанды-ра бергенивисти дыңнадыр болур мен.

Бистиң чүртувустуң тайбыңга ынак бо боттуг хөделиишкиннерин делегейде хүлээп көрүүшкүн-биле уткаан. Ынчалзажок Барыын талада чамдык кижилер оларның ужур-дузазы чиганиишкинниг дээрэн оралдажып турар.

Чижээ, Совет Эвилелиниң хүлээп алган шинтпирвис ракеталарывысты, олар Урал артынга-даа дижик, турар кылдыр. Ынчалза-даа Барыын Европа чүрттарынга «чедип» шыдаар кылдыр моон соңгаар-даа сайгара тургузарынга шаптыктавас, деп бадыткан тураралр. Бүгү-ле тодазы-биле мынчаар чугаалап болур мен: ортумак ыракшылдың ракеталарын ГФР-ге-даа, Барыын Европаның өске чүрттарынга-даа чеде бээр кылдыр немей сайгара тургуспас.

Оон ынай бистиң хүлээп алган шинтпирвис ракеталарны сайгара тургузарынга белеткелдерин чаңгыс тадалыг доктаадырын, ол ышкаш база соксадырын баш удур көрүп турар бе деп айтырыг турар. Ийе, көрүп турар, ындыг ракеталарга салып үндүрер туруштарны тударын база киириштир көрүп турар.

База бир сагындырыг. Бистиң чүртувустун чөөн талазында сайгара тургускан ракеталарны ССРЭ доктаатсын, а харын-даа шуут үзутказын дээрзинге АКШ-тын чаза кордап турар. Бо дээрге шуут-ла кара турада негелде-дир! Од ракеталар дугайында айтырыгларны —оларны кызыгаарлаарын болгаш кызырарын — шинтпирлеп болур. Ынчалзажок бистиң ракеталарывыстың удур турары ядролуг чепсектерни холунда тудуп турар ындыг кижилер-биле чугаалажышкынарның аргазы-биле ону шинтпирлээр. База-ла бот-боттарынга таарымчалыг үндезинге болбайн аан. Ындыг чугаалажышкынарга бис удурланмас бис. Ынчалза-даа бо аңгы айтырыг дээрэн билдингир.

Дайынның болгаш тайбыңның салым-чолу стратегтиг боо-чепсекти кызыгаарлаар болгаш кызырар дугайында совет-америка дугуржулга чедип алдынган азы чедип алдынмаан турарындан хөйү-биле хамаарыжыр. Шынчы, чепсек характерлиг дээрэн билдинин турар-дыр. Чүге дээрге, бирги эдээлегде, АКШ амгы үеде алээп сайзыран турар стратегтиг боо-чепсээнин хевирлерин чугаалажышкынарга киирбезин оралдажып турар эвес-пе.

Каттышкан Штаттарның боттарында чүве билир кижилер ону шынга дүүшпес, амыдыралдан хоорук, оон туржук аңаа-ла чөптүг эвес туруп деп санап турары таварылга эвес. Ол ССРЭ-нин айыыл чок чоруунга хора чедирериниче угланмышаан, стратегтиг боо-чепсекти көвүдедир талазы-биле америк программаны боттандырарынга Вашингтонга арга берип турар.

АКШ-тың президентиниң чарлаан ол туружу дугуржулганы дилеп тыварынче эвес, а шериг күжү-биле Совет Эвилелин ажар дээп Вашингтончун оралдажышкынын уламылаарынга таарымчалыг байдалды тургузуп турар деп түңнелге келири берге эвес.

Чугаалажышкынар четпишкинниг болзуп, дугуржулга чедип алдынзын дээп чүү кылыр ужурлугуп?

Кысказы-биле чугаалаарга, бирээде, боо-чепсекти эндере бүдүрериң болгаш тургустуңуп келген таарымчалыг байдалды үреэринге чугаалажышкынарны хөлеге кылбайн стратегтиг боо-чепсекти кызыгаарлаар база эвээжедир деп ёзулуг сорулгазы чугаалажышкынарга салыр ужурлуг.

Ийнде, чугаалажышкынарны ийи тала бот-боттарының айыыл чок чоруунга хоойлу ёзугаар дүүжүп турар база дең эргенин болгаш бир дөмей айыыл чок чорукчун принциптерин ёзугаар чорудар херек.

Түңнелинде, мурнунда чедип алдынган эки чүүлдериң шуптузуп арттырып алыр дээш туржур апаар. Шынында чугаалажышкынар курут черге эгелевес болгай, улуг болгаш черле артык эвес ажылдар кылдынган. Оон дугайында үтпаза чогуур.

Ийи таланың стратегтиг боо-чепсээн көскүзүү-биле кызырар талазы-биле тодаргай хемчеглер дугайында дугуржулганы ындыг янзылыг чедип ап болур дээрзинге бис идегээр бис.

Стратегтиг боо-чепсектиң кандыг-даа хевирин бүдүрериниң бүгү-ле оруктарын идегелдин-биле дуглаары эң-не чугула. Ол дээрге, стратегтиг боо-чепсектиң чаа хевирлерин тургузарын хоруур пийкие, азы дугуруштуган параметрлер ёзугаар эң улуг хемчээлге кызыгаарлаары болур.

Оон аңгыда бисте мындыг саналдар база бар.

ССРЭ-нин болгаш АКШ-тың стратегтиг боо-чепсектерин бүдүрерин чугаалажышкынар эгелээрге соксаткан турарын дугуржуп ап база болур. Ол дээрге, сан талазы-биле соксадышкын-дыр. Оон-биле кады оларны чаартарын эң улуг хемчээлге соксадыр.

Стратегтиг байдаалдың деп турарын үреп болгу дег ажыл-чорудулганы АКШ-даа, Совет Эвилели-даа кылбазы чугула. Ындыг соксадышкын черле чугула болбушаан, стратегтиг боо-чепсекти дыка кызыгаарлаарынга болгаш эвээжедириңге бурунгаар базымны чиигедир ийик.

Стратегтиг боо-чепсек дугайында бистиң туружувусту кысказы-биле чугаалаарга мындыг-дыр.

Тайбың дээрге, дээрден бадың көөр белек эвес-тир, ону камгалаарынга болгаш быжыглаарынга хүн бүрүүн берге демисели негеттинер. Тайбың байдалга, дайынның аар-дерээин билбес үеде өзер болгаш чүрттаар аас-кежик силерге, аныяктарга таварышкан-дыр. Ону үнелээр, ол үнелиг байлакты камгалаар херек. (Дыңмиттиг, үргүлчүледдиг адыш часкаашкыны).

Бүгү дипторнин аныяктарының төлээлери — даштыкы аалчыларның он-он делегациялары силериң-биле кады съездиге киржип турардыр, эргим оңучктер. Тайбың дээш, кижи төрелгетениниң чыруктылыг келир үезин дээш аныяк демисечилерге байыр чедирбишаан, оларны эп-сеткил каттыштырылгазын быжыглаарынче, бөмбүрдектиң келир үезин турушту-туу-биле камгалаарынче кыйгырып тур бис! Тайбының эстафетазы — Черниң аныяк салгалының холунда. (Дыңмиттиг, үргүлчүледдиг адыш часкаашкыны).

Партияның шынчы дузалакчызы — ленинчи комсомол делгерезин! (Дыңмиттиг, үргүлчүледдиг адыш часкаашкыны).

Совет аныяктарга алдар! (Дыңмиттиг адыш часкаашкыны).

Коммунизм тургузукчузу совет улус делгерезин. (Дыңмиттиг, үргүлчүледдиг адыш часкаашкыны. Шупту туруп келген). Адыш часкаашкыны аалга үр-ле соксаваан. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязынга алдар болдургаң кыйгырыгларны делегаттардаа, аалчылар-даа салып турган. «Ленин! Партия! Комсомол!» дээн сөстер чаңгыланган.

АЖЫЛЧЫ ЧОННАР—ТАЙБЫҢ ФОНДУЗУНГА

БҮГҮ чүрттаазында ышкаш бистиң республиканың ажылчы чоннары Тайбының совет фондузунче акша-хөреңги шилчидерин боттарының эң бүлүүг ижи кылдыр көрүп, бо чугула херекке идепкейлиг киржип турар. Партия болгаш өске-даа хөй-нинти организацияларының доктамал деткимчези-биле Тайбың камгалалының республика комитеди болгаш Тайбының совет фондузунга дузалаар талазы-биле комиссиялар эрткен-даа база бо-даа чылын улуг ажылды чорудуп келген. Бистиң чүрттүң тайбыңга ынакшылдыг ленинчи даштыкы политиказын оон чоп ортузунга калбаа-биле пропагандалавышаан, патриоттуг болгаш интернационалчы кижизидилгени күштелдирер талазы-биле ажылды чорудуп келген.

Оон-биле кады Тываның хоорайларының болгаш суурларының ажыл-ишчилери, чөөнүң бүгү кезектери эрткен чылын тайбың фондузунга эвээш эвес рубльди боттарының эки туразы-биле киирген. Бо чугула чаагай херекке хөй-хөй бүдүрүлге коллективтери болгаш организациялар улам-на идепкейлиг киржип турар апарган. Ылаңгыя республиканың хөгжүм-шии театрындан РСФСР-ниң улустуң артизи М. М. Мунзук биле К. Н. Мунзук болгаш Тываның композиторлар эвилелиниң баштаар черинің даргазы А. Б. Чыргал-оол болгаш өскелер ажыл-ишчилер маңаа эвээш эвес үлүүн киирген. Олар тайбың фондузунче 2200 рубльди, а республиканың бүдүрүлге-техниктиг харылзаа эргеледи болгаш оларның салоорлары 2635 рубльди шилчиткен.

ПРОФОБЛЧӨВҮЛЕЛДИҢ болгаш профэвилелиниң адырлар аайы-биле обкомнарының чамдык ажылдакчылары тайбының быжыглаарының база интернационалчы кижизидилгениң айтырыгларында. холбашкан лекция, беседаларны клубтарга, Культура бажыңнарынга болгаш Ордуларынга чон мурнунга кылып, бистиң партиявистың болгаш күрүневистиң тайбыңга ынакшылдыг даштыкы политиказының, фашизмге удур Ада-чүрттүң Улуг дайынынга совет улустун демиселиниң дугайында документалдыг болгаш уранчечен фильмнерин көргүзериниң неделяларын арттыргилээн. Бо бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң өртектиг концерттерин организастагылаан. Ниитизи-биле Тываның профэвилелдериниң тайбың фондузунче 3 муң ажыг рубльди шилчиткен.

Хөй-хөй бүдүрүлгечи коллективтер база совхозтар, тус-тус ажыл-ишчилер болгаш пенсионерлер ол фондуга акша-хөреңгиин бээрин боттарының патриоттуг херээ кылдыр, бедик медерел-биле билип турар. Чижээ, Тес-Хем районнуң «Чодураа» совхоз 1012 рубльди. Каа-Хемде СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхоз — 944, «Ленинчи орук» совхоз 900 рубльди, Улуг-Хемде «Күш-ажылдың хостуу» — 712, Тандыда «Россия» совхоз 710 рублди олче шилчиткен болгаш өске-даа ажыл-агыйлар маңаа үлүүн киирген.

Кызылдың аъш-чем садыының, электри четкилериниң коллективтери Тайбының совет фондузунче эң хөй салыышкынны киирген. Оларның баштайгызы 1900 рубльди, а өскези 1200 рубльди олче шилчиткен. Оон аңгыда статистика эргелези саналга тевү биле кады 948 рубльди, «Сельхозтехниканың» күркомитеди 952 рубльди ол фондуже шилчиткен.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ хоорайларының болгаш районнарының тайбың фондузунче киирип турар акша-хөреңгизиниң хемчээли база эвээш эвес. Эрткен чылын ниитизи-биле найысылал Кызылдың ажылчы чоннары тайбың фондузунче 25500 рубльди, Каа-Хемниң база Чөөн-Хемчиктиң ажыл-ишчилери катай 13390 рубльди берген. Районнардан, коллективтерден болгаш тус-тус ажылчы чоннардан тайбың фондузунче акша шилчидери бо чылын база-ла уламчылавышаан.

Аңгы-аңгы мергежилдиг ажылчыннары, албан-хаакчылары, интеллигенциянын төлээлекчилери, студентилер болгаш сургуулдар, өөренниклер, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннары, пенсионерлер бо чугула хемнээ Совет чогуур үезинде сагыш салып, ону кичээнгейге алган болза, мындыг байдал турбас ийик. Совхозта бүлдозерлер, грейдер бар. Орукту суг үрээн чамдык черлерин кылырыга ийи хүн четчир. Бо орукту шалыпкын кылгаш, автобус аргыжылгазын катап эгелээрин ак-талчылар негеп турар.

СУГНУҢ КҮЖҮН АЖЫГЛААРЫ-БИЛЕ

МОСКВА. Бүгү-эвилелдиң институдунуң специалистери С. Я. Жук аттыг төлевилелшинчилелдиң «Гидропроект» 10—12 чылдар иштинде тудуп тургузар болгаш ССРЭ-ниң Европа талазында кезээнге, болдуунда-ла атом болгаш суг күжү-биле ажылдаар, улуг электри-станцияларның калбак тудуг программазын чогаадып тургузар талазы-биле ажылдарны кылып турар. Институтта улуг кичээнгейниң электри энергиязын эң-не хөй хереглээр үелерде ажыглаттынар суг күжү-биле ажылдаар электри станцияларын төлевилээринче салып турар.

Институттуң төлевилелдерин ёзугаар 50 миллион киловатт ажыг күчүлүг болгаш чылда-ла 200 миллиард хире киловатт-шак электри энергиязын бээр 200 ажыг электри станцияларын тудуп тургускулаан. Олардың аразында эң-не улуг дээн Волганың В. И. Ленин аттыг, Нуректиң, Усть-Илимниң, Братскиниң Улуг Октябрьның 50 чылы аттыг ГЭС-эри, Красноярскиниң Совет эрге-чагырганың 50 чылы аттыг болгаш өске-даа гидроэлектри станцияларын бар. Ол институттуң төлевилээрин ёзугаар даштыкы-даа тудугларны кылып турар.

ЧУРУКТА: «Гидропроект» институттуң эртем-шинчилел секторунда техниктиг эртемнер кандидады Г. Н. Цедров (созагай талазында) болгаш улуг инженер М. С. Коршунова Вьетнамга тургузар Хоабинының суг белдирииң моделин шенээринге белеткеп турары.

В. КОШЕВОЙНУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

МАССАЛЫГ БОЛДУРАР

Күш-ажылчы коллективтерге болгаш чоннуң чурттаа турар черииң аайы-биле политиктиг аас агитациязының база бир делгеренгейээн хевири республикада ай санында эрттирип турар чаңгыс аай политчүүнер апарган.

Амыдыралга бодунуң туружун тыпкан идеология ажылынын бо чугула хевирин организастаар талазы-биле бисте элээп дружугла мөөңнеттинген, күш-ажылчы коллективтерге, чоннуң чурттаа турар черииң аайы-биле ажылчы чоңга политиктиг илеткелдерин, лекцияларны, беседаларны кылып чорударынга партия, совет, ажыл-агый удуртукчуларының, улус ажыл-агыйының специалистеринің киржилгези элээп ядеп-кейлээн, чаңгыс аай политхүнүң система, план ёзугаар чорудары чурумчаан.

Лекциялар, беседалар, ужуражылга кежээлерин организастап эрттирген черлерге илеткелчилерге, лекторларга, өске-даа активке дыңнакчылар сонуургаан айтырыгларын салып, ук айтырыгларга чогуур харыыны ап турар. Оларның отчёт-учёдун кылып, анализтеп, чамдык эргежок дуза чедирер, хемчег алыр айтырыгларны хамаарышкан албан организацияларынга, бүдүрүлге коллективтериниң удуртукчуларынга сайгарарыбиле дамчыдып берип турар.

Политхүнүнерни Мөңгүн-Тайга, Эрзин, Бай-Тайга районнарда болгаш Ак-Довурак хоорайда элээп организастыг эрттирип турарын демделгезе чогуур.

Ындыг-даа болза политхүнүнерни эрттирип турарында четпестер ам-даа бар. Политхүнүнер бүгү республикага чүгле чаңгыс хүн болуур ужурлуг. СЭКП Тыва обкомунуң бюрозунуң шинтпирнин ёзугаар политхүнүң ай санында үш дугаар пятницада эрттирерин шинтпирлээн. Чамдык черлерде чаңгыс аай политхүнүң өске хүннерже көжүрер, шынар чок организастап эрттирер фактылар ам-даа бар. Партия Таңды райкому эрткен чылын политхүн эрттирериниң хүннерин үш катап өске хүннерже көжүрген. СЭКП Бии-Хем райкому, «Тыва кобальт» комбинадының парткому эрткен чылын политхүнүң бир-бир катап өскээр көжүрген. Бо чылдың мартта эртер политхүнүң Таңды районунга эрттирбээн.

Чаңгыс аай политхүнүнериниң тематиказын шилип, идейлиг деңнелин бедидеринче, коллективтериниң мурнунда салган сорулгазын чедиишкинниг күүседиринче угланган чогаадыкчы күш-ажылчы көдүрлүүшкүнүн болдурарынче, бар курлавырларны илередип, чөп, шын ажыглаарынче СЭКП обкому кичээнгейни салып турар.

Политхүнүнүң организастап эрттирериңге удуртур ажылдакчыларның дөрт киржилгези, ролю кончуг чугула болгаш дээштиг болуруп база катап чугаалаары артык эвес.

Майның 21-де эртер политхүннүң тематиказын СЭКП Тыва обкомунуң чоокта болуп эрткени V пленумунуң түңнелдериңге тураскаадыр. Ук пленумга СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүделиниң «Күш-культураның болгаш спорттуң массазының улам ыңай көдүрер дутайында» айтырыгны чугаалажып көрген болгай. Ам бо хүнде СЭКП Тыва обкомунуң V пленумунуң түңнелдериңге болгаш сорулгаларына холбаштыр СЭКП хооркомунуң, райкомнарының пленумнары, актив хуралдары эртип турар. Ынчангаш политхүнге СЭКП Тыва обкомунуң V пленумунуң материалдарын аңаа болган илеткелдиг, хүлээп алган доктаалдың болгаш хемчеглерни ханы анализтеп, өөренип көөрү, ону күүседири-биле район, совхоз, күш-ажылчы коллектив бүрүзүнге оларның байдаалдарынга таарыштыр ниити эвес, а тодаргай айыттынган хемчеглерни ажылдан кылыры чугула. Идеткедчилерниң, лекторларның, бүгү активтиң аас пропагандазы оон-биле холбашкан, олче угланган турар ужурлуг.

Кадыкшылдың, омак-сергек чоруктуң үндезинин — күш-культураны болгаш спорттуң массалыг болдурар дээш бүгүле чүүлдерни кылыр сорулгадыг бис.

Д. ЕНДАН.
СЭКП Тыва обкомунуң лектору.

СОҢГУЛДАЛАРГА УТКУШТУР

Республикада соңгулда мурнунуң хуралдары үргүлчүлевишаан, Партия, комсомол болгаш өске-даа хөй-ниити организацияларының, күш-ажылчы коллективтерниң ниити хуралдары мурнакчы ажылчыннарны, партия, совет ажылдакчыларын, коммунистерни болгаш партия кежигүнү эвестерни, а аныяктар төлээлекчилерин чер-чер Советтериниң депутаттарына кандидаттар кылдыр депшидип турар. Депутаттарга кандидаттар депшидер талазы-биле соңгулда мурнунуң хуралдары ажылчы чоннарның политиктиг болгаш күш-ажылчы көдүрлүүшкүнүнүң, оларның чаңгыс эп-сеткилдиниң байдалынга болуп эрткилеп турар.

Чөөн-Хемчик

Чадаанадан биске медээлээни болза, Чөөн-Хемчик район Соведиңге соңгулдалар талазы-биле 85 округтуң бежен дөртүнге соңгудар депутаттарның кандидаттарын соңгулда мурнунуң хуралдарындан депшиткен. Оларның аразында улус ажыл-агыйының янзыбүрү адырларының мурнакчылары, культураның идеологияның ажылдакчылары, партия, совет, хөй-ниити органнарының төлээлекчилери бар.

«Искра» совхозтуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермазының коллективиниң ниити хуралы район Совединиң депутадынга кандидат кылдыр мурнакчы, саанчы Марина Лундуповна Моңгушту бир үн-биле адаан. «Хөндергей» совхозтуң ажылчын, албан-халкчыларының ниити хуралы ВЛКСМ-ниң Чөөн-Хемчик райкомунуң бирги секретары Владимир Чылбакович Оңдарны район Совединиң депутадынга кандидат кылдыр чаңгыс эп-сеткилдиг депшиткен.

«Алдан-Маадыр» совхозтуң Ак-Даш салбырынын коллективиниң ниити хуралы районнуң «Ленинчи орук» солуннуң редактору Биче-оол Арбасатович Донгакты база-ла район Совединиң депутадынга кандидат кылдыр депшиткен.

Чадаана хоорай Совединиң 55 депутаттарынга кандидаттар депшидер. Ам оларның чэярби үжүн депшиткен. А районда кедээ Советтериниң 360 депутаттарынга кандидаттар депшидизлеери үргүлчүлевишаан. Оларның бир үе дертенинге «кандидаттарны депшиткен.

Коммунистериниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң бузулбас блогунун кандидаттары дээш боттарының чаңгыс кижи дег бадылаашкынынарын баэрин соңгукчулар соңгулда мурнунуң, хуралдарынга бүзүредип турарлар.

Эрзин

Бай-Даг кедээ Совединиң депутаттарынга улус депутаттарының чер-чер Советтериңе соңгулдаларга белеткел кампаниязы ажылчы чоннуң бедик кодурлүүшкүнүнүн байдалында эртип турар. Бүдүрүлге, албан организацияларының чөрлериңде эртип турар соңгулда мурнунуң депшидилге хуралдарынга чер-чер Советтериңе депутаттарның кандидаттарынга чон төлептиг болдар, кыстарны депшидип турар.

«Чаа орук» совхозтуң № 4 хойжу бригадазынга эрткен депшидилге хуралы район Соведиңге депутаттың кандидадынга мурнакчы хойжу Анай Балдановна Севилбааны депшидер доктаалды чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

Эрзин суурнуң № 4 соңгулда округундан район Соведиңге депутаттың кандидадынга СЭКП райкомунуң бирги секретары Аваа Чигжитович Моңгуш депшиттирген.

Тес-Хем

«Чодураа» совхозтуң № 3 хойжу бригадазының ишчилери соңгулда мурнунуң хуралынга чыглып келгеш, район Соведиңге депутаттың кандидадынга мал эмчизи Валентина Борисовна Сыратты депшиткен.

Ажыл-агыйның хоочун хойжузу Аралдың Малчынович Сулдумге, Бедлир-Арыг суурда харылзаа салбырының эргелекчизи Анай Севековна Бажайга кады ажылдан турар эш-өөрү бедик бүзүредип кө[illegible] кен.

МУРНУКУ ОДУРУГДА

«О-Шынаа» совхозтуң дөрт дугаар хойжу бригадазынга баар дээш, Сәмагалдайдан үнүпкен бис. Өөүр районда «Ак-Чыраа» совхозтуң төөүн эртип кээривиске, Успа-Хөлче көрүнген мээстерде хойлар көстүп келди. Бистиң чедер коданнарывыс ол. Район төөүнден үүс бежен километр ырак.

Бригаданы Шалык Көк-оол удуртуп турар. Зоотехник база ол. Бригадирлеп эгелээнден бээр ийи чыл болуп турар. Баштайгы чылында, 1981 чылда, бригада төрүүр үүс хойга онааштыр 87 хураганны доруктурган болгаш пландан ажыр бир тонна дүктү күрүнеге саткан. Ол багай эвес көргүзүг дээрэн билдингир. А бо чылдың эрткен айларының түңнели-биле Көк-оолдуң бригадазы үүс башка онааштыр 94 хураганны алган, районнуң болгаш республиканың мурнакчы бригадаларының мурнуку одуруун эелеп берген. Бригадир болгаш бригада кежигүннери бо чедиишкинни ССР Эвилелиниң 60 чыл оюнга тураскаадып турар.

Көк-оол Калдаңовичиниң бригадазында 15 кодан хой бар. Оларның ону — төрүүр йоданнар. Бригаданың ажылының харыысалгалыы ында. Совхозтуң дирекциязының, парткомунуң болгаш ында көдээ Совет күүсекомунуң ук бригаданың удуртукчузунга дуржулгалыг зоотехникти чорукчан ужуру база ол. Бригаданың аалдары совхоз төөүнден ырак, аңаа чедир каш хемни кежер, каш артты ажар. Бис бетики аалдарга чораан хиревиете, үш-даа хемниң суунга моондакталдывыс. Ылаңгыя Хоолунуң суун кежип чадаан, дыка үр болдувус.

Бригаданың хойжулары хей-аъттыг ажылдап турар болду. Оларның аразында Эрелчин Кутузов, Базыр-оол Бюро, Шокар Бадый, Тумат Чечек-оол болгаш өске-даа мурнакчылар хөй. Малчыннар шуптузуу кыштагларының септелгезин дооруп, коржеңин хооруп, өдээн бөлүп алган. Чаңгыс өөбиле чугаалаарга, келир кышка белеткенин эгелей берген. Ам чүгле хой семиртири болгаш мал чеми белеткээри арткан.

Бо хүнперде бригада хой кыргылдазынга белеткенин турар. Кыргылда пунктузуунуң септелгезин эгелээн, дериг-херексел, эм-таң болгаш өске-даа чүүлдерни тыптинып, белеткенин турар. Хойнуң дүгү база багай эвес, планны дөлдүр болгаш ажыр күүседин болур.

М. ТЫРЧИН.

АВТОБУС МАҢНАВАСТААН

Жданов аттыг совхозтуң чурттакчылары чыл келген тудум ээүп, көвүдеп турар. Олар бо чылдың планныг онаалдаларын күүседир дээш күженишкинниг ажылдан турарлар. Совхозтуң ишчилери бирги кварталдың сүт бүдүрер планын 125,2, ону күрүнеге садарын 117, эътгинин 112 хуу күүсеткен. Ындыг болза-даа ажыл-ишчи кижилерже хүн бүрүүн сагыш салышкыны кошкак. Оон бир чижээ бо. Хову-Аксы биле Ак-Тал суурларының аразында чоруун турган автобус орук багай апарганындан чорбастаан. Аргыжылга үзүленген бээр бүдүн чартык ай ажыл турар.

Бир эвес Жданов аттыг совхозтуң директиязы, мында кедээ Совет чогуур үезинде сагыш салып, ону кичээнгейге алган болза, мындыг байдал турбас ийик. Совхозта бүлдозерлер, грейдер бар. Орукту суг үрээн чамдык черлерин кылырыга ийи хүн четчир. Бо орукту шалыпкын кылгаш, автобус аргыжылгазын катап эгелээрин ак-талчылар негеп турар.

ЛЕНИНЧИ ЧАГЫГЛАРГА ШЫНЧЫ

Бөгүн Бүгү-эвилелдиң В. И. Ленин аттыг пионер организациязының 60 чылы

ЧЕДИИШКИН НЕРНИ ИЛЕРЕДИП

Бөгүн Бүгү-эвилелдин В. И. Ленин аттыг пионер организациязы 60 харлап турар. 20 миллион аныяк ленинчилерни каттыштырып турар Бүгү-эвилелдиң пионер организациязы өзүн орар салгалдың коммунистиг кижизидилгезинге тугула звено болбушаан, аныяк хамаатыларны амыдыралга болгаш күш-ажылга белеткээринге идепкейлиг киржип, ленинчи чагыгларга, Коммунистиг партияның болгаш совет улустуң революсчу, дайынчы, күш-ажылчы чаңчылдарынга шынчы кылдыр оларны кижизидип турар. Уругларны эки өөрениринче чүткүдүг болдуруп, чинтиге ажыктыг күш-ажылче хазаа тудуп турар.

ВЛКСМ-ниң XIX съездизиниң ажыттынар хүнүнде шупту дружиналарга «Ленинниң болгаш партияның херээнге шынчы» деп чыыштарны эртирип турар болгаш уруглар боттарының дагдыныкчыларынга — коммунистерге, комсомолчуларга, пионер шимчээшкинниниң хоочуннарынга, башкыларынга, пионер отрядтарының марыжының маршруттарынга чедиишкиннерин идеткен турарлар.

Тываның пионерлери боттарының юбилейин, бүгү чүрттүн пионерлери-биле бир дөмей, эки уткаанар. Демир кескиндизи, кажада дүшкен дүк болгаш ыяш бүрүлери чыыры, мал чеминиң белеткели, канналгыг болгаш хумагалыг чорук дээш демисел, бойлус камгалалы, эм үнүштер чыры дээш пионерлерниң кылган ажылдары-ла хөй. Күш-ажылчы ажыл-херектерин пионержи беш чылының баштайгы чылының түңнелдерин чоокта чаа эрткилээп отчёт-сонгудалыг чыыштарга үйдүргеп. Чөөн-Хемчик, Тожу, Бии-Хем, Кызыл, Улуг-Хем районнарның пионерлери эрестиг ажылдаанар. Шалыпчы дружина деп атка Кызылдың № 4 школазының П. Морозов аттыг, Мугур-Аксының Н. Островский аттыг, Улуг-Хемниң Арыг-Узуунуң Ю. Гагарин аттыг, Өвүрүңүң Хандагайтыда А. Покрышкин аттыг болгаш өске-даа дружиналар төлептиг болганнар. Бо дружиналарның пионерлери эки өөренишпээн, хөй-ниити улуг ажылдарны кылып турарлар. Пионержи алдарның булуңнарын, төрээн черин өөренир музейлерин тургузуп, школачы агитбригадалар, октябряттарның өңнүктериниң тимуржу чөвүлелдери болгаш интернационалчы клубтары ажылдап турар.

Пионериянын болгаш ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга уругларның техниктиг чогаадылгазының болгаш кадсталга-лузалал уран чүүлүнүң телгелгелерин тураскалткан. Бо чылдың июльда «Артек» болгаш «Орлёнок» лагерьлерге пионер шимчээшкинниниң хоочуннары, ДРЕВЭ-ниң, партияның, дайынның хоочуннары улуг салдарны чедирип турар. Пионер отрядтарынга, дружиналарга уругларның доктаамал кедир залчыларының аразында А. Ф. Сухорукова, С. А. Сарыг-оол, М. И. Шахомов, Н. Макаренко, К. Ш. Чамзырын болгаш өске-даа он-оп аттарны адап болур. Тываның пионерлери боттарының юбилейин таварыштыр улуг өнүктериге быжыг кадыкшылды, аас-кежиин, чогаадыкчы чедиишкиннерни күзеп турарлар.

Май 19 — бүгү салгалдың пионерлериниң байырлалы. Хоорай, суурларга — чер болганга шалыпчы отрядтарның слёттары, митингилер, фестивальдар эртер, кежээ пионер одаглары чайынналп бээр. Партияның болган комсомолдуң кыйгырыынга өөредилгеге болган күш-ажылга чедиишкиннери-биле пионерлер мынчаар харыылаарлар: «Кезээде белен!».

Т. ОЮН,
ВЛКСМ обкомунуң секретары, пионер организациязының область чөвүлелиниң даргазы.

Изольда Тондар — Мугур-Аксы ортумак школазында тоску класста өөренип турар. Ол өөредилгеге болгаш хөй-ниитиниң ажылдарынга идепкейлиг, пионерлерни шефкеан, дузаны база чедирип келген. Ниитиге ажыктыг ажыл-херектерге оске комсомолчу өөрү-биле кады идепкейлиг чоруу дээш ол мактадып турар. Комсомолчу съездиге ут-куштур кылган ажыл-херектериниң дугайында рапортту олар бергеннер.

Тоску классчы мынчаар чугаалап турар:

— Аңы-дынма улустарның чүрту улуг Совет Эвилелиниң 60 чыл болур ооюнуң чылында бүгү совет оолдар, кыстарның чүүлганынга киржир аас-кежиктиг болдум. Ол дээш чүге кончуг эки өөредилге, ниитиге ажыктыг ажыл-херектерге оске харыылаар апаар.

ЧУРУКТА: ВЛКСМ-ниң XIX съездизиниң делегады, Мугур-Аксы школазының өөреникчизи Изольда Тондар.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозуу.

Кызылдың № 3 школазы чоокку чылдарда ажыттынган, ол — интернационалчы коллектив. Школаның пионер дружиназы Мария Фортустуң адын эдилээр дээш туржуп турар. Мария Александровна — хоочун большевик, чекист болгаш разведчик, совет болгаш даштыкы үжен ажыг орден, медальдарның эдилекчизи чораан. Октябрь революциязының мурнунда-ла революсчу ажыл-чорудулгазын эгелээш, хамааты болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынынга киржип турган. Дайын үезинде херээжен улустуң ужар үүл полугун удуртуп, Медведевтин партизан каттыжышкынынга парторгтан, дайынчы кезекке разведчиктеп турган...

Бистиң дружинада 660 ажыг пионер, 23 пионер отряды бар. Кол үүл — өөредилге болганда бижыг билиг дээш туржуп турар бис. 4«б», 7«а», 4«а», 5«в», 6«а» класстарның пионер отрядтарында уруглар эки өөренип турарлар. Бүгү-ле ажыл-херектер пионер организациязының юбилейин төлептиг уткуурунче углаттынган. Уруглар 23 тонна демир кескиндизин, 63 тонна саазын аймаан, он тонна бурунгу чыгааннар.

Школаның библиотеказынга бүдүн чартык муи номнарны уруглар белекке бергеннер. Эрги номнарны септеп кылып турганнар. Школазының чагаажыдылгазынга олар эң идепкейлиглер. Хоочуннар-биле ужуражылгаларны организастап, дайын пиналидтеринге барып дузалажып турарлар.

Дружина интернационалчы найыралдың клубун организастап. Тайбың дээш демиселчилер-биле эң-сеткил каттыштырылгазының митингилерин эрттирип турдувус. «Делегейниң уруглары-биле найыралдажып турар бис» деп бүгү школаның баймралы кончуг солун эрткен. «Кезээде хүннеп турзун!» деп ырны орус, тыва, француз, англи, немец дылдарга уруглар ырлашкан. № 4 школаның өөреникчилери-биле «Дунай — найыралдың хеми» деп ужуражылга солун эрткен. Латвияның, Киргизиянын, Украинаның, ГДР-ниң, Кипрниң школачылары-биле чагаалажып турар бис.

Уругларны совет патриотизмин, интернационалчы найыралдың, ёзузунга кижизидеринче бистиң бүгү-ле ажылхеректеривис угланган.

Г. МОНГУШ.
Кызылдың № 3 школазының улуг пионер вожатыйы.

ЧУРУКТА: интернационалчы найырал клубунуң булуңунуң чанында.

КЕЗЭЭДЕ БЕЛЕН

ПИОНЕР деп сөстү бир-ле дугаарында 1930 чылда Тожунуң Тоора-Хем школазынга өөренип турган дыцнаан бис. Ол болза кыштың эң соок үези, ам болаарга, январь ай турган чүве. Ынчан ол школага чүгле 25 оол өөренип турган. Бир-ле хүн школавыстың дештыкы эжик кырынга Владимир Ильич Ленинниң чалбыын шимээн туктар бааргында чүве чугаалап турар өөнүг чуруун хоолаан, погаан бүргүг будуктар-биле хлажылап каан турган.

Ол хүн башкывыс Алексей Спирин өөрөнүп турган бир өрээл бажыңывыска чыскаап алган, мынча деп чугаалаанын утпас мен:

— Оолдар, бөгүн Ленин башкының тураскаадыг хүнү. Ол Ленин башкы деп кижи болза улуг мерген угаадыныг, улустуң башкызы кижи-дир. Ол дээрге бүгү делегейниң пролетарийлериниң болгаш Чөөн чүктүң биче бууран дарлаткан улустарының башкызы-дыр. Ленин башкы «өөренир, өөренир база өөренир» деп чагыг чораан. Бөгүн ол башкы Ленинниң тураскаадыг хүнүнде силер оваа Ленинчи пионерлер болур силер. Ленин башкының пионерлери мойнунга кызыл галстук багдап алгаш чоруур — деп чугаалаан, башкывыс бистиң шупту-вуска чаа хөйлеп кедиргеш, кызыл галстуктарны багдап берген. Оон ынай база-ла галстук чүге кызыл өөнүгүл, чүге үш булукнугул, пионер канчаар ёзулаарыл, пионер кижи кандыг болур ужурлугул, «Пионер, белен бол!» дээрге, канчаар харыылаар ужурлугул деп тайылбырлап-тайылбырлап:

— Пионер, белен бол!—дээш, боду беш салаазын бөле туткаш, баштай өрү кедүүн ёзулаан.

Дем башкывыстың айтып бергени-биле:

— Кезээде белен!—деп чирт кылдывыс.

Оон эгелеп шупту пионер болдувус.

1930 чылдың чазыныында беш пионер башкывыс Алексей Спирин-биле кады Тожудан аъттыг тайга-тандыны үш хонгур ажып-дүжүп чораан. Кызылга келдивис. Ынчан Тывага ийи-ле пионер лагерь турган чүве. Бирээзи Тандының Элегеске, өскези Улуг-Хемниң Шатаан-Арыг хоорайының алдайга, Улуг-Хем кыдыынга терекгерлиг булунга турган.

Ак-ак майгыннарны дизе тиккилеп каан. Чурттаар черим ол. Улуг-Хем кыдыынга кыры дуглаглыг маңза бажын бар, столовая ол.

Бис ынчан ССРЭ-ниң пионерлериниң дутайында дыка-хей солуп чүвелерни дыңнай, олар ышкаш болза деп кончуг-ла күзеп турган бис. Советтер чуртунуң пионерлериниң ырларын ашкыларывыс биске өөредип турган.

Бир-ле хүн бистиң ашкывыс шагаан-Арыг хоорайның орус чурттакчыларының уруглары — ёлээп хөй бистер ышкаш уруглар эдертип кээп таныштырган. Оларның-биле кады ойнап, хөглеп, чаржып, ча-согун адып, эштин, лапту ойнап, чемненип, кады хүнзээн бис.

Кежээ Улуг-Хем кыдыында терекгер араазында одаг ажыктан. Ол ковчуг солуп болган.

Одагларның чалбыраажы.

Орай дүүне ужуксун-па — дээш мр-шоор чаңгыланып турган. Оон соонда олар бистиннге аалдап кээп турар апарганнар.

Ээдатпаанда башкыларывыс-биле кады бир-ле чавызак сыннып, тырын ээт-хаанныг, борбак кара шырайлыг, катыкы-хөглүг кижи чоруп тур. Майгыннар ишти көрүп, башкылар-биле «көөрежип, чаа-ла чаңгыландыр каттыргылаан, бир-бир пионерден чүве айтырган, оон бажын суйбап тудуп каан турар.

— Че, мындыг эки лагерьге эки дыштанып, өөренирер, ажырбас, ажырбас, моон соңгаар ССРЭ-ниң авыралында Тывага кончуг эки школалар, лагерьлер туруп келэр, келэр бис, оолдар — дигилээш, мээп бажымны ол суйбай туткаш, оон ынай башкылар-биле чугаалажып чоруп кагды.

Бис пионерлер ол сайытты эдерип база чоруп кагдывыс. Балган башкы бистиң доктаадып алгаш, сымыраны аарак таныштырган:

— Бо кижи болза Кызыл хоорайдан моорлап келген улуг сайыт кижи-дир. Тока дарга деп кижи-дир.

Пионерлериин ол сайыт-биле найыралы ынчаар донналжып эгелээн. Улуг-Хемге кады эштин, ча-согун адып, лапту ойнап, хөл-бут сургуулу кылып, демирге сургуулдап, баг хап, столованга кады чемненип, кежээ одаг ажыдып, ырлажып, таныпдап—черле бистиң пионержи амыдыралывысты танывын, ол сайыт кады эрттирип турган.

БИР-ЛЕ хүн хемге эштип тур бис де. Хепертен оолдар алгыржы берген, бир ооп хемниң агымынче алыскаш, дүжүп эгелээн. Хем кызынында улус коргуп, хөглеп, хейле-ле эрик дургаар алгыжып халчып тургулаан. Ол ораанында биеэки сайыт, та кайын чүве чеде хонуп келген. эштип барып, ооллу иштинге салып алгаш, оорлалп эштип үнүп келген. Ооллуң тыныл ол мынчаар камгалап каан...

— Пионерлер — башкылар болур силер. Пионер дээрге, эгелекчи кижи-дир. Чаа үүлдү эгелээр мурнакчы кижини пионер дээр. Ынчангаш силер ойжикке дүрген өөренип алгаш, чоңну бижикке өөредир башкылар — пионерлер болур силер. Бистиң Тывага бижик билбес чоруктуң уургаар улуг үүле-херектиг пионерлери болур силер—деп, ол биске чатыды.

Чаа үжүк-бижиктиң үжүглелин ол сайыт бисче дораан чорудупкан болган. Ак карттыг чугажак иом. Оон дашты-нда Владимир Ильич Ленининиң хөрек чуруун кызыл будук-биле парлаан, оон адаанда латин үжүктер-биле «Үзүк» деп парлап каан. Ол баштайгы тыва бижик латин үжүктүг турган. Пионерлер бистер аңаа саат чокка ном-чуп, бижип турар кылдыр кончуг дүрген өөрөнүп шаап алган. лагеривис чоогунга аалдарның араттарын бижикке өөредип эгелээн бис. Чөн-даа кончуг-ла соңуурган өөренип турар боор чүве. Олар чамдыкта лагерьге чедип келгилээр.

— Моон адын чүү дээр ийик, башкы? —дижип, үжүк айтып берип турар пионерниден «башкы» деп хүндүлеп айтырарлар...

Кызылдың каттышкан школазынга өөредилге эгелээн. Оон иштинге пионер школазы дээр эге чада школазы турган. Ам сактырымга, аңаа ийиде пионер отряды турган шыгаш.

Чайын шөлээлеп чана бергеш, аалдарынга пионерлер ажыл-ишке дузалажыр, аът, шары бажы мунар, апай, хураган кадарар, мажак чыыр, сиген балер, тараа дайзынын ерге, күске, күзүтен өлүрер. Бижик башкылаар, арыг-шеверге өөредир, чоңну чырлап, танцылап, шулуктедип, доңшулуур, мандолинага ойнадып, чаа оюннарга, хөл-бут сургуулу кылырынга, чаржырынга, черим узун, бедиин халырынга, лапту ойнаарынга, чыскаалын маштап кылаштаарынга дээш ыяшты ырзылыг чаа үүлдерге өөредир, ажыл-ла хөй.

Ам бистиң совет улус ССР Эвилелиниң тургустунганындан бээр 60 чыл болган байырлалының чылында. Төрээн чуртувустуң хөй национал аңы-дынма улустарының болдар, кыстары —пионерлер база-да Бүгү-эвилелдиң Ильич Владимир Ильич аттыг пионер организациязының тургустунганының 60 чыл оюң пионержи ажыл-херектеринге чаа-чаа чедиишкиннери-биле ужуражып турар.

Л. ЧАЛАМБА,
чогаалчы.

ДАШТЫКЫДА

КЕДИЛИГ СТРАТЕГИЯ

БЕРЛИН. 80 чылдарда СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ажылдап кылганы Тайбыңның программазы делегей байдалын үндезинин-биле чогумчударының боттуг болгаш кедилиг стратегиязы-дыр деп, ГДР-ниң даштыкы херектер министрининг-бирги оралакчызы **Г. Кроликовский** неделя санында үнер «Хоризонт» журналга бижээн. Ол стратегия янзы-бүрү ниитилел тургузуглуг күрүнелерниң араазында тайбың конказхелбээ догуңнаашкыныңның политиказын чорударын, удурланыштыр туржурун болдурбазының эрге-ажыктарынга таарыштыр Чөөн болгаш Барыын чүктериниң араазында чугаалажылганы калбартырын, деп эргенин болгаш бир дөмей ажыыл чок байдалдыг болурунуң принциптериниг үндезилендир боо-чепсектерни кызыгаарлаар болгаш кызырар база чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле хемчеглерни боттандырарын көрүп турар.

СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң кедүрген чаа саналдары оны чаа күш-биле бадыткап турар. Ол саналдар бүгү делегейниң тайбыңга ынак күштери сорук киринишкин болгаш деткишкин-биле уткаан кайгамчык улуг ужур-дузалыг инициативалар-дыр. Улуг Октябрьның 65 чылының чылында Совет Эвилели—социализм дээш, дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырар болгаш Чер кырынга быжыг тайбың дээш демиселдиң эң күчүлүг шинээзи-дир деп, бүзүрел-биле чугаалап болур деп, үүлдүң автору демдеглээн.

УЛАН-БАТОР. Ядролуг халапты болдурбас дээш улустарның демиселинге Советтер чуруу кол рольду ойнаш турарын Эвилелиниң тайбың инициативалары хереченил турар деп. Моол херөзөөнниң комитединиң даргазы **Л. Пагмадулам** СЭТА-ның корреспондентизинге берген интервьюузунга медеглээн.

ДЖОРДЖТАУН. Совет Эвилелиниң чаа тайбың инициативалары — тайбың дээш демиселдиң херээнге буруиргаар чүтүда базым-дыр деп. Гайананың Улусчу депшилгелиг партиязының секретары, парламент кежигүнү **Джанет Джаган** медеглээн.

Ортумак ыракшылдың ядролуг боо-чепсектерин ССРЭ-ниң Европа кезээнге немей тургузарын моон ыңай болдурбас деп шинтиирин хүлээп алгаш, Совет Эвилели тайбыңга бодунуң сеткилдиң ханызындан сонуургалдыын бүгү тода көргүскеп.

ГАВАНА. Л. И. Брежневтиң каш удаа саналдан үндүргени Совет Эвилелиниң тайбың инициативалары ядролуг дайынны болдурбас дээш бүгү-ле үүлдерни кылыр дээр Советтер чуртунуң шынчы сеткилдиг чүткүлүнүң чыруткылаанчак илереп-дир деп. Гаванада чоруп тура Панаманың Улусчу партиязының ТК-зының Политбюро кежигүнү **Р. Лютер Томас** медеглээн.

Совет Эвилелиниң тайбың дээш могаг чок демиселиниң ачызында кижи төрелгеген дөртен чыгаа чылдарның дургузунда делегей дайынының халапты уржуктарын көрбейн келгенин ол онзалап демдеглээн.

(СЭТА).

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

НИКОСИЯ. Киприниң Күш-ажылчы улузунуң депшилгелиг партиязының (АКЭЛ-диң) чаа доозулган XV съездизи кипр коммунистериниң чаңгыс эптиининг, сырый каттыжаавының, марксизм-ленинизм болгаш пролетаржы йнтернационализм принциптеринге олардың чайлышы чок шынчызының көргүзүү болу берген.

Даштыкыдан үжен чыгам делегация съездиниң ажылынга киришкен. СЭКП-ниң делегациязын СЭКП ТК-ның кежигүнү, Молдавияның Компартиязының ТК-зының бирги секретары С. К. Гроссу баштап чораан.

Сөөлгү чылдарда делегейде байдалдың кол демдээ делегей харылзааларында дүшкүүрлүг чоруктуң күштелиишкинин. АКШ-тың империализминиң болгаш нниизи-биле НАТО-ның боо-чепсектиң дагын эңдере бүдүрүп туруп бергенин бо-лур деп, делегаттарның чаңгыс эң-сеткилдиг хүлээп алганы политиктиг резолюцияда дёмдеглээн. Өске талазында, чавырылдырыышкынны кам-галаар дээш, ядролуг дайынны болдурбас дээш улустарның чүткүлдүг демисели уламчылаашаан. Ол демиселге авангардчы рольду Совет Эвилели баштаан социалистиг чурттар ойнап турар деп, резолюцияда чугаалаан.

* * *

ХЕЛЬСИНКИ. Финляндияның Компартиязының онза съездизи болган. Делегаттар политиктиг документинги, Финляндияның Компартиязы болгаш делегейниң коммунистиг шимчээшкинин» деп резолюцияны бадылап, чамдык еске-даа документилерни хүлээп алган.

Түңнел хуралынга съезд партияның удуртур органнарының чаа составын сонгаан.

* * *

АЛЖИР. Сириянын президентизин Хафез Асадтың Алжирже ажылчы аян-чоруу доозулган. Чоокку Чөөн чүктүң депшилгелиг күштериже удур империализмниң чаа чимзеннишкиннеринге холбаштыр ол кавыда байдал-биле холбаалыг айтырыгларны Алжир Улус-Демократтыг Республиканың президентизин Шадли Бенджедид-биле чугаалажылышкыннарының үезинде ол көрген.

Алжирже орук ара Х. Асад Триполиге доктаап. Ливия революциязының удуртукчузу М. Каддафи-биле ужуражып, чугаалажылышкынар кылган. Чоокку Чөөн чүкте тургустунган байдалды көөрү-биле туруштут чорук-тун болгаш удурланыштыр туржурунуң Национал фронтузунуң кежигүннери күрүнелериниң баштыңнарының чөвүлел хуралын дүрген чыылдырарының эргежок чугулазын ийи күрүнениң баштыңнары айыткан.

* * *

КАБУЛ. Афганистанның Улус-демократтыг партиязының ТК-зының Чингине секретары, АДР-ниң Революстуг чөвүлелиниң Даргазы Бөбрак Кармаль Кабулда чоруп турар индий делегацияның башкызы, Индияның даштыкы херектер министриниң оралакчызы Н. Сингхия хүлээп алган. Чүректиң ханызындан байдалга эрткен беседа үезинде Афганистанның болгаш Индияның аразында пайыралчы чаңчылчаан харылзааларны, ол шинаан экономиктиг болгаш техниктиг кады ажылдажылганын айтырыгларын дугайга афган-индий каттышкан комиссиянын ажылдынын канчаар чоруп турарын чугаалашкан.

* * *

МАНАГУА. Гондураста ыяшай берген контрреволюстуг дээрбечилериниң чепсектиг халдаашкынынарынга Никарагуа база катап таварышкан. Биезки сомосачы дерзин ядегеттериниң талазындан болуп террористер Никарагуаның девискээринче шургуп киргеш, Нуэва-Сеговия департаментинде ыяштаар заставазынче халдаан. Сандиночу улус армиязының дайынчыларының шинтирилгээ ойтур шавышкынынга таварышкан ол дээрбечилер сес шак тулчуушкунчуң соонда Гондурастың девискээринче дедир актаарлаар ужурга таварышкан.

* * *

ТОКИО. Дайынга удур масслыг митинг Ямагата хоорайга болган. Чүрттүң херээженнериниң каш-даа организацияларының инициативазын ёзугаар ону организастаан. Ядролуг чепсекти бүрүн хоруурунуң дугайында негелделиг медеглеллиг адаанга митингиниң киржикчилери боттарының адын салган.

* * *

КОНАКРИ. Партияның — Гвинея күрүнеиниң чингине секретары Ахмед Секу Турениң Гвинея улусчу революстуг республиканың президентизи, албан-дужаалче киритеринің ёзулалы ында чонгуң орулузунга болган. Бо чылдың май тоста президент сонгулдазының үезинде чаа чедичыл хуусаага күрүне баштынынга ол база дагын сонгуткан. Сонгал-экономиктиг үндезин чаартылгаларны уламчылаар деп, партияның болгаш чазактың угланышкынының ёзулал үезинде Ахмед Секу Туре бадыткаан. Тайбың болган депшилге идеалдарының тиилелгезининг нүүрүнде бүгү чурттар-биле дең эргелиг, ажыктыг кады ажылдакылгаже Гвинеяның аскерлиг чок чүткүлдүүн ол онзалап демдеглээн.

(СЭТА).

АНГЛИ-АРГЕНТИН ЧӨРҮЛДЭЭ

Мурнуу Атлантиктиг чепчектиг месилдежишкинниң өскүдеринче углашышкынын Великобритания үргүлчүлеп турар. Британияның согугжу болуу Фолкленд (Мальвин) ортулуктарга хамаарыжыр Пебл ортулукче халдаашкын кылган болгаш ында аргентин шериг баазаны атакалааның, аңаа турган элээн каш самолёттарны узуткаанын Англияның камгалал министерствозу дыңнаткан. Ол халдаашкынның сөөлүнде согугжу болуп Британияның экспедиция корпузунга каттыжа берген.

Пебл ортулукче халдаашкынның түңнелинде Аргентинаның 11 самолёттарын узуткаанын Англияның камгалал министерствозунуң дыңнадынга айтыкан. Фолкленд (Мальвин) ортулуктарның административ төвү Порт-Стэнлиде аэродромну болган деринишкиннерни «Харриер» самолёттар элээн каш катап бомбалаан. Аргентинаже «шериг ыйыышкынының» тактиказын Великобританияның үргүлчүлеп турарын Англияның камгалал министерствозунуң төлээлекчизи медеглээн.

Пебл (Борбон) ортулукче англи согугжу бөлүк «рейд кылган» ээре дугайында Англияның камгалал министерствозунуң дыңнадынга Аргентинаның чепеектиг күштериниң кампгалал министерствозу дыңнаткан. Ол халдаашкынның сөөлүнде согугжу бөлүк Британияның экспедиция корпузунга каттыжа берген.

Пебл ортулукче халдаашкынның түңнелинде Аргентинаның 11 самолёттарын узуткаанын Англияның камгалал министерствозунуң дыңнадынга айтыкан. Фолкленд (Мальвин) ортулуктарның административ төвү Порт-Стэнлиде аэродромну болган деринишкиннерни «Харриер» самолёттар элээн каш катап бомбалаан. Аргентинаже «шериг ыйыышкынының» тактиказын Великобританияның үргүлчүлеп турарын Англияның камгалал министерствозунуң төлээлекчизи медеглээн.

Пебл (Борбон) ортулукче англи согугжу бөлүк «рейд кылган» ээре дугайында Англияның камгалал министерствозунуң дыңнадынга Аргентинаның чепеектиг күштериниң кампгалал министерствозу дыңнаткан. Ол халдаашкынның сөөлүнде согугжу бөлүк Британияның экспедиция корпузунга каттыжа берген.

Британияның Мурнуу Атлантиктиг шериг-далай күштериниң составында турар англи корреспондентилериниң дыңнатканын ёзугаар алырга, улуг дайын чорудулгаларынга белеткел Англияның шериг кораблъдеринде улам калбаргап.

Шериг кезектериниң командирлери сургаалдалыг өөредилгелерни салбырлар командирлери-биле кылганын «Обсервер» солун бижээн. Боо октарын, чажыртынар херекселдерни создаттарга үлеп бергенин солчуннар дыңнаткан. Балыгланган таварылгада канчаар эмнеринишкиннерни аргазынга медицина албанының офицерлери создаттарны өөредип турар.

Англияның 2 муң далөй чадаг шеригтерин сөөртккен «Канберра» лайнер ортулуктарга чоокшулай берген сөөлүнде Фолкленд (Мальвин) ортулуктарже улуг таварышкынны дораан эгелээрин «Обсервер» солун бижээн.

(СЭТА).

ЕВРОПА ДИПКЕ ТАЙБЫҢ ДЭЭШ

КОПЕНГАГЕН. (СЭТА). Данияның социалистиг улусчу партиязының конференциязы Скив хоорайга болган. Ядролуг чепсектен хостуг зонаны Сонгу Европага тургузар дугайында референдумнарны долегейниң ол районунуң чурттарынга эрттирер дугайында саналды конференцияның киржикчилери көдүрген.

Референдумнарны чорударының идеязын Норвегияның социалистиг чөвө үезелдиг партиязының, Финляндияның чөвүпүң демократтыг эвилелиниң, чөвө үезелдиг—Швецияның коммунистери партияның телээлекчилери деткөөн. Олар конференцияга аалчылар болуп олурушкан.

МАССАЛЫГ МИТИНГ

ТОКИО. (СЭТА). «Японияны ядролуг дайынның одаа болдурбае!», «Шериг чарыгдалдарын кызырарын негеп тур бис!» деп лозуңнарлыг массалыг митинг Кавасаки хоорайның (Канагава префектура) деп шөлүнге болган.

«Кызыгаарлаттынган» ядролуг дайынны чорудуп болур дээр Вашингтон администрациязының айылдыг бодалын митингиниң киржикчилери шынгыы шүгүмчүлээн.

ХАРЫЛЗААЛАРНЫ КАТАП ТУРГУСПАС

КУВЕЙТ. (СЭТА). Тель-Авив бодунуң эжелеп алганы араб черлеринден чайлап бербээн болгаш Палеестинаның араб улузунга бодунуң хамаарышпае күрүнезин тургузар эргени хандырбаан шаанда, Замбия Израиль-биле дипломаттыг харылзааларны катап тургуспас-даа деп. Замбия Республиканың президентизи К. Каунда медеглээн.

Израиль падеестиннерге оларның бодунуң күрүнелиг болур арганы кажан-даа бербее дээрзинин дугайында оон медеглээнин принципиалдыг утка-шынар-даа, харыысалгада чок чүүл кылдыр ганнан турар бис деп, ол кувейт телевиденнеге харыыларында медеглээн. Израиль-биле дипломаттыг харылзааларын Замбия 1973 чылда оон агрессечи политиказынга удурун илередири-биле үекеин билдингир.

Шаанда гитлержи фашистерниң үүлгедин турганы ышкаш, шак-ла ыяшыг үүлгедиишкиннерни эжелеткен девискээрлерин чурттакчыларынга удур израиль сионистерниң кылып турарын, амгы үеде оны Мурнуу-Африка Республиканың сөөл-дээ ыктакчыларының ажылган эгелээнин К. Каунда буруу шапкан.

Бөгүн Бүгү-эвилелдиң В. И. Ленин аттыг пионер организациязының 60 чылы

НАМДАРЫНЫҢ АРЫННАРЫ

1918 чыл. Чуртта хамааты дайыны диргелген. Шак-ла мынчан аныяк Совет республиканың аңгы-аңгы булуңнарынга уругларның баштайгы коммунистиг бөлүктери тургуступ эгелээн. Олар баштайгы үеде быдаргай, тодаргай программа чок турганнар. Ынчалза-даа уругларның эчис сорулгазы чаңгыс: адалары болгаш улуг акылары-биле кады чаа амыдырал дээш демисежирип. Оларны комсомол шефке алган.

1922 чылдың май 19-та Аныяктарның коммунистиг эвилелидиң II Бүгү-россия конференциязынга пионер отрядтарын тургузар талазы-биле Москваның комсомолчуларының дуржулгазын бүгү чуртка иептередир деп шиитпирин хүлээп алган. Оон бээрле май 19-ту пионер организациязының тургустуунган хүнү кылдыр байырлап турар.

Бүгү-эвилелдиң В. И. Ленин аттыг пионер организациязы бөгүн 60 харлап турар. Оон эрткен төөгүзү Совет күрүнениң төөгүзү-биле тудуш холбашкан.

Чээрбиги чылдар. Советтер чуртуң чоңгун бижик билбес чоруун бүрүңү-биле узуткаарыпче шилчээн турган. Бо кампанияга пионерлер база идепкейлии-биле киржип эгелээннер. Ынчан олар млн. ажыг ажылчыннарны болгаш тараачыннарны бижикке өөреткеннер.

Уруглар күрүне дээш, а күрүнези уруглар дээш сагыш салган: 1925 чылда Кара далай кыдыынга Бүгү-эвилелдиң «Артек» пионер лагери ажыттынган. Баштайгы чылда лагерьге 320 кижи дыштанган. «Артек» ам бүгү делегейниң уругларынга билдингир. Аңаа чылдың-на совет болгаш даштыкы чуреттерден келген 29 муң уруглар дыштанып турар.

Шаг-үе бодунуң маадырларын тывылдырып турар. 30 чылдарда бөдөө ажыл-агыйның коллективизастаары эгелээн, пионерлер колхоз шимчээшкинниң идепкейлиг пропагандистери апарганнар. Совет эрге-чагырганың дайзынналары — кулактарның холундан барган Павлик Морозов, Коля Мяготин, Кычаң Джакыпов дээш боттарының өске-даа эптерининң дугайында тураскаадылы бөгүнгү пионерлер камгыы-биле кадагалап чоруурлар.

30 чылдарның ортаң үезинде чуртка мындыг медээ тарай берген: Таджикистандан Мамлакат Нахангова деп он бир дугаар пионер уруг хөвен дүжүдүн чыырыга тергинин эки көргүзүглери дээш Ленин орденин-биле шаннаткан.

1941 чылдың июнь 22-де фашистиг Германия Совет Эвилелинче оор ёзу-биле халдаан... Дыка хөй албан черлерии, институттар хагдыгылаан. Ынчалза-даа школалар ажылдап турган. Уруглар кичээл соонда демир кескиндизин чыып, камгалал бижыглаашкыннарын тутчуп, дүнелерде серилер кырынга дежурныйлап, өртемдитпирер бомбаларны өжүржүп турганнар. Оларның чыгган демир кескиндилеринден «Сибирьнин пионери», «Узбекистанның пионери», «Коми АССР-ниң пионери»... деп эскадрильяларны кылып үндүрген.

Дайзынның эжелеп алганы девискээрлерге хайгыылчылар болуп алган, партизан отрядтарынга дузалажып турганнар кайы хөй. Валя Котик деп пионер оол Украинаның суурларын кезип чоруп турган, самдар хептиг, ооргазында чүктешкилиг аныяк хайгыылчы 14 харлыында өлүртүп каан. Совет Эвилелиниң Маадырының бедик адын аңаа тывыскан.

Дайынның чылдарында 15 муң уруглар «Ленинград камгалалы дээш» деп медаль-биле, 20 муң пионер — «Москва камгалалы дээш» деп медаль-биле шаннаткан. Бичии маадырларның аттарын муң-муң пионер отрядтары болгаш друженалар эдилээн, ол ышкаш хоорай, суурларны, корабльдерни адаан.

Бөгүнгү пионерлерниң ажыл-херектери кандыгыл?

1970 чылда пионер отрядтарының Бүгү-эвилел марыжы эгелээн. Оон маршруттарынга өөредилге, күш-ажыл, спорт дээш бүгү-ле угланыышкынар хамааржып турар.

«Ада-чурттуң Улуг дайынының төөгүзүнүң бижилгези» деп экспедицияга киржири эң чугула пионержи ажыл-херек апарган. Маадыр пионерлер дугайында материалдарны чыып, рассказтарны, шүлүктерни бижип тураалар.

Уруглар пионер организациязының чаңчылдарынга шыңгы болуп артып турарлар. Вьетнамның, Лаостуң, Никарагуаның пионерлеринге өөредилге херекселдерин, демир кескиндизинден чыган он-он комбайннарны белек кылдыр чорудуп берип келгеннер.

Күрүнезинин сагыш салыышкынынга уруглар хөй-ниитичи идепкей-биле харыылап турарлар. Урутларның эртезинде 60 муң лагерь, беш муң хире Пионерлер бажыңы, орду, аныяк техниктерниң болгаш натуралистерниң ийи муң ажыг станциялары бар.

Пионер организациязының составында 10—15 харлыг 20 млн. хире уруглар кирип турар. Ук организация Ленин орден-биле ийи удаа шаннаткан.

Совет пионерии 80 чурттуң 100 ажыг уруглар организациялары-биле харылзаалыг.

Николай ТАРАСЕНКО.
Бүгү-эвилелдиң В. И. Ленин аттыг пионер организациязының Төп төвүлелиниң ажылдакчызы.

Кааң хүндүс өрү көөрге,
Кас-ла нуштуң ужары дег.
Каттышкаштың ойнай
бээрге,
Галстуктуг пионер чараш.

Одаарынга шуужа бээрге,
Ооллуг-төлдүг малдар
ышкаш.
Одаг кылгаш, ойнай бээрге,
Отрядтыг пионер чараш.

• • •

Барабанчы, барабанчы,
Барабаның дыңзыг хан!
Базымывыс хере-хере.
Марш-биле базыптаал.

ХЕМЧӨӨЛИ БИЧЕ-ДАА БОЛ...

Журналист Дангыт Чыдымның «Өөрүмнүң өөрүшкүү» деп ат-биле үнген кыска тоожуларының чыындызын улуг сонуургал-биле номчуп танышкан, чамдык бодалдарымны илередикеедим.

«Өөрүмнүң өөрүшкүү» — кыска тоожу. Чогаалдың кол маадыры журналист Салгынсоол хөй-хөй үлетпүр, бүдүрүлге чөрлерниче командировкалап чоруп турган, оларның эки-багай талаларын элээп билир. Ол хоорайда демир-бетон кылыглар заводунче беш хонук командировка алгаш, боду шуут-ла ажылчыннар-биле кады хептээр пехке түр ажылдап турган, ол бүдүрүлгенин ажыл-ишчилериниң амыдырал-чуртталгазы, оларның күзел-соруу, сонуургалдары, хейаазы-биле ыяк таныжып ап, оларның дугайында эки очеркти бижээн. Журналистиң күш-ажыл бүдүрүлгезинге хаңы сонуургалы хайныгын кээп, бодупуун мергежилин солуп, ада ажылчын болуп артар деп шиитпир-биле чогаал доостур. Ук чогаалдың кыска уткалы-даа, кол сюжеди-даа ындыг.

Ынчалза-даа автор бо кыска сюжетке элээп хөй эпизодчурумалдарны аңгы-аңгы черлерден, аңгы-аңгы кижилерниң мөзү-шынарын сиңирип бижип шыдаан: редакция ажылдакчылары, бодунуң кожазы пехте, бригадада бүдүрүлге чорудулгазы, ажыл үезинде болгаш оон-даа дашкаар үелерде-кижилериин боттарының аразында харылзаалары, кижилерниң мөзү-бүдүжү, чаартыкчы эгелээшкиннери, күш-ажыл болгаш хурал-суглаа үезинде изиглежи бээр таварылгалар... дээш оон-даа аңгы.

Бо бүгүнү аныяк авторнуң чуруп, бижип көргүзүп турары солун. Аңаа диалог чугаалар-даа, бүдүрүлге пегиндеп, заводтан чамдык чурулга көргүзүглер-даа тема, сюжетке чагыртып турар.

Бүгү пехте, заводта интернационалчы эп-пайырал темазын болгаш аңгы-аңгы наппонал кижилериниң аразында бижыг харылзаазын автор мында чогумчалыг көргүзүп турар.

Амгы бүдүрүлге черинге чүгле ниити болгаш техниктиг эртем-билиглерлиг кижилер эки ажылдан шыдаар деп идеяны Видякинниң, Кавааның болгаш кырган слесарь Петровичиниң чижээ-биле эки көргүскен.

Совет кижилериң интернационалчы эп-пайырал болгаш ынакшыл темазын автор ийиги «Эрткени эгиттинмес» деп кыска тоожузунда база-ла солуп кылдыр көргүзүп турар.

Тыва солдат ооллуң бурят кыс Людмила Бадмаевага каартаар ынакшыл хеп-хенертен болган таварылга үжүп (Люданың частырыы-биле) канчаң бууражыын солуп кылдыр чуруп көргүзүп турар. Кол маадырлар Людмила Бадмаевалың, Дима Иргиттин, Пурба, Шойбаповтуң, Люданың аразының. Хусаин Абушаевтин аразында болгулаан диалог, харылзаалар, характеристикалар, оларның намдар-төөгү, мөзү-бүдүштери чедимчелиг көргүстүнген.

Ном болган номчукчу

Тоожу бот-боттарының аразында харылзаалыг болгаш сюжетке чагыртқан бичии эгелерлиг рассказтар хевирлиг тургустунган. Ол чорук ук тоожуну номчуурунга удам эптиг, бөдүүн болгаш солун болдуруп турар.

Кижилериң аразында мегечи, авыяастыг ийи-чаңгыс кижилер туруп болуруп Хусаин Абушаевтин чижээ-биле эки көргүскен. Оон ужун Дима биле Люданың аразында чечектелип частыг орган ынакшыл болгаш келип үеле амыдырал-чурттаарының планнары буураашкынга таварышкан.

Кижи бодап көөрге, ол тоожуның оптимистиг эвес, каржы-хала, карааргы хевиннер-биле доозулганы тоожукуң кол темазынга болгаш аделзынга (Совет кижилериң интернационалчы эп-пайырал болгаш ынакшыл темазынга идепкей) арай үүшпейн турар. Оңу эдиг болурунуң аргазы бар. Улуг частырыгны Люда-даа, Дима-даа ажып эртип, элээп үе эрткен соонда чугаалажып харылзажып турган, боттарының күзелин чедип алган туруп болур. Черле ынчаш, Абушаевтернин-даа амыдырал-чурттаалгазы оон соңгаар кандыг янзы болурун база көргүзүп болур. Ынчангаш мен бодаарымга, тоожу уламчылаттынган турар ужурлуг-дур.

Авторнуң бо тоожуларын номчуп олурарга, мында улуг чогаалдар (улуг тоожулар, романнар) кезектери, эпизоттары бар-даа ышкаш апаргылаар чурумалдар, темалар, эгелер бар. Ол бүгү база-ла автор улуг хемчээлдиг кылдыр чуруп шыдаар хире: 20-22-ги арыннар Кавааның өөрөнүр, өөрөмес дугайында бодалында чөрүлдээлерни канчаар үекүлештир көргүскенин, 48-ки арында Дима эң-не баштай Люда-биле канчаар арын чаын чугаалажып таныжып эгелээнин безин көргүскенги тывыныг, чараш-тыр.

Та парлалга үезинде болуп берген чүве, чамдык бичии частырыглар бар апарганы харааданчыг.

6-ты арында: журналист пехке бир-ле дутаар келгеш, көңгүс танывазы Видякин-биле: «Үүү ажырбас чүве-дир, Вася?» деп шагда таныш эки дег чугаалажып эгелээри бүзүренчиг эвес. 27-ги арында: «Силерни Марк Николаевичиңер «Технология өскертпес мен» дээрге, база шымбай эвес ирги бе-деп чигзинге берген кижи-дир ийин»—дээнинии үжүр-утказы билдиннес. 41-ги арында «Пурба Бадмаевич» дээш, 43-күзүнде «Пурба Содномович» дээн.

59-ку арында: Люда эндереазы арагалап, үеинеп, хонган эртенинде ол болган чоруктарны, «авазынга тө каан бээрге», кижи бодаарга, кандыг-даа ава кижи, уруунуң ол ындыг кошкак, багай болганын баштай, бууруудалып кончуур турган болгу дег. А Люданың авазы аңаа-ла: «Харын ол-дур өгленип ал...» деп эгелээри ааҗок эвчок.

Кайы-даа чогаалдың ниити чепчек талазы, мен бодаарымга, кол-кол маадырларны, даштыкы портредниче кошкак чижээгей салып турарында хире.

А бо чыындыны ниитизеп-биле эки; моон алгаш көөрге база бир проза бижикчизи-даа авторнуң немешкенин хереченнеп турар.

Ч. СЕРЕН-ООЛ.

Виктор Шыырапович үлүг өөредилге шугумунга үжен ажыг чылдарда ажылдап келген. Хоочун башкының кижизиттиргеннери ам үлүг ажыл-агыйының аңгы-аңгы адырларында ажылдап, чоңунга бараан болуп чоруурлар. Сөөлгү он ажыг чылдарда В. Ш. Аягол Самагалдай ортумак школазында күш-ажыл башкылап турар. Школаның маетерсказында тускай станоктарны тургускан. Уруглар аңаа шевер кылыглар кылырынга чаңчыгып турарлар. Уругларның техниктиг чогаадылга бөлгүмүнге кылган модельдери багай эвес.

ЧУРУКТА: Самагалдай ортумак школазының күш-ажыл башкызы В. Ш. Аягол кичээл үезинде.

Т. КУНГААНЫҢ сөзү, фотозу.

Эртем болгаш техникада

ДУҢЗААЛААШКЫННЫ СОЛУУР

Ак халаттыг кыс шаажан болгаш шил саваларны стол кырынга чыскаай салгаш, чамдыызын шала кырынче оскунуптар. Оон бузундуларның кыдыын өң чок суук чүүлбиле чагган, тудуштургаш, стол кырында демги саваларның чанынга салып каар. Оон соонда тускай эртемнигler бузундуларның хырбаланганының шынарын тодаралыр.

Шаажан хырбазы ам бүдүрүлгеде нептереп эгелээн.

Полимер хырбаларының Күрүнеиниң Э. Тер-Газарян аттыг эртем-шинчилел институду эрткен беш чылда бежен ажыг янзы хырбаны чогаатkан. Ол хырбалар автомобиль тудуунда болгаш трактор тудуунда дунзааллаашкынны болгаш дугуруушкунну солуп, радиоулетпүрде болгаш полиграфияда база ажыглаттынып турар апарган. Ол хырбаларбиле чүү-даа хырбалаарга, так — тактагаалдай болуп.

А. АХУМЯН.

Ереван.

СПОРТТУ САЙЗЫРАДЫРЫНГА

Бүгү-эвилелдиң «Күш-ажылга болгаш оран камгалалынга белен бол» деп күш-культура комплекизи 50 чылдар иштинде туруп келген. Оон тургустуларынга болгаш хөгжүлдезинге эртемденнериниң киирген үлүг улуг. 1931 чылда ол комплексти спорт эртемденнери чүгле аныяктарга кылдыр ажылдап кылган. Ынчалза-даа чоорту оон сураа алгаан болгаш бүгү назы-харының кижилериңе хамаарыр апарган.

Спорт эртемниин мурнунда чаа сорулгалары, ону амыдырал-биле холбаарының чаа айтырыглары тургустуруп турар. Эртем төптери-биле күш-культура иштилелдери арасында керээ чарын алгаш, ажылдап турар апарган. Чижээ, Первоуральскиниң хромник заводу Москва областка күш-культура институду-биле керээлиг ажылдап турар. Институттуң, эртемденнери ол бүдүрүлге черинин социал-экономиктиг хөгжүлдезинин планын ажылдап кылырынга киржип турарлар. Эртемденнериң саналдаанын өзүгаар завод ажылчыннарының, спортчу секциялар кежигүнериниң кижи бүрүзүнде кадыкшыл карталары тургустунган. Ол карталарда кижилерниң маргылдааларга, кроссларга, эстафеталарга, походтарга, туризмге киржилгезин база ол ышкаш аарыкшылыңың байдалын демдеглеп турар.

телевидение

МАЙ 19-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 9.05 — Эртенги гимнастика. 9.20 — «Декабрьның 20». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги серия. 10.25 — «Кино аян-чоруунуң клуву». 11.25—«Шураашкын». Мультфильм. 11.35 — Сөөлгү медээлер. 11.40 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Сөөлгү медээлер. В. И. Ленин аттыг Бүгү-эвилелдиң пионер организациязының 60 чылынга тураскаатkан дамчыдылга. 16.30 — «Салют, пионерия!» Пионержи ырларының байырлалы. 17.55 — ВЛКСМ-ниң XIX съездизиниң хүн демдеглели.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Бистиң уругларывыс». Киноочүд. 19.05 — «Эртем амыдыралы». ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының 25 чылынга. 19.50 — «Декабрь 20» деп хөй сериялыг ураи-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 2-ги серия. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.45 — 23.50 — ВЛКСМ-ниң XIX съездизиниң делегаттарынга концерт. Кремльдин Съездилер ордузундан дамчыдылга. Концерт сөөлүнде — «Бөгүн делегейде» деп информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Немец дыл. 2-ги чылдың өөредилгези. 12.30 — Ада-иелерге дамчыдылга. 13.05 — ПГУ-нуң өөреникчилериңе. Эстетиктиг кижизидилге. Техниктиг эстетика. 13.35 — География. 7-ки класс. ССРЭ-де бойдус камгалалы. 14.05 — Ада-чурттуң Улуг дайынының аныяк маадырлары. 14.35 — А. П. Гайдарның амыдыралы болгаш помнары. 15.20 — П. И. Чайковский. «Чылдың үелери». 15.50 — Сөөлгү медээлер. 16.00—18.15 — Чапсар. 18.15 — Сөөлгү медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.45 — «Сылдысчыгаш». 19.15 — Киноөжүрал. 19.25 — «Азияның төвүнде». Информациялыг-публицистиг программа. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, бичии чаштар!». «Хуулгаазының экраи». 20.15 — «Скульптор Манизер». Документалдыг фильм. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.45 — 23.05 — «Нина». Урап-чечен фильм.

Аагаар

Бөгүн республикага көөжүп турар булуттаар, чагбас. Сонгу-барыын чүкче угланышкының хаттың дүргени сеткүндада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы 23—28, чамдык райошнарга 13—18 градус чылыыр.

Кызылга онзагай өскерлиишкин болбас. Хаттың күжү кошкак. Агаар хүндүс 25—27 градус чылыыр.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

БИБЛИОБУС ОРУКТА

Культура амыдыралы

«Культураның бүгү-ле байлаак көдээниң ишчилеринге!» Ол кыйгырыгны бөгүнгү амыдырал боду идип үндүрген. Ону канчаар шиитпирлеп, боттандырып турарындан бөгүнгү көдөө суурларның мурнунда сорулгаларның күүселдези оон база хамааржыр. Самагалдай суурда библиотека шугумунуң ажылдакчылары хүн бүрү ажылын үстүнде кыйгырыгның адаа-биле тургускан болгаш партияның сөзүн чоңга чедирер талазы-биле калбак тайылбыр, пропаганда ажылын чорудуп турар. Районда библиотекаларның материалдыг баазазы чыл санында улам быжыгып турар болгаш ном фондузу өзүп турар.

Самагалдай суурнуң кол кудумчуларының бирээзинде даштын шевергин чугайлап каан улуг бажың бар. Районнуң төпчүткен библиотека системазының төвү ында. Библиотеканың залдарының деряпге-шимелдези, одуруглай чыскаай салдынган номнар маңаа келген кижиниң кичээнгейин, сеткил-сагыжын чайгзар-ла хаара туда бээр. Залдарда янзы-бүрү темалыг стендилерни корүштүг кылдыр дерээн. «Ак-көк Тывам-ның делгемнери», «Кижи, чер, космос» болгаш өске-даа стендилерни кижи сонуургал-биле көөр. ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга тураскаатkан «ССРЭ-де чурттап турар бис» деп стендиниң утка-шынары ханы. Номчукчуларның тускай мергежилдериниң аайы-биле булуңчугаштарны иштп залда тургускулаан.

Библиотекада бир өрээл номчулга залы кылдыр дериттинген. Оон ачы-дузазын ажыглап турарлар хөй. Лорисса Шожукпан эргелекчилээн бо номчулга залында аңаа келгеннерге таарымчалыг бүгү-ле чүүлдер бар. Ооокта чаа аңаа В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 112 чылынга тураскаатkан Ленинчи кичээл эрткен. Оон дыңнакчылары Самагалдай ортумак школазының үстүкү класстарының өөреникчилери. Библиотеканың ажылдакчылары өөреникчилерни В. И. Ленинниң элээди чылдары-биле таныштырган болгаш баштыңчының ынак ырыларын уруглар дыңнаапнар. Ленинчи ол кичээлге уруглар В. И. Ленинниң, Н. К. Крупскаяның үнүн грампластинкага бижиткенин кончуг сонуургал, сеткил ханылышкын-биле дыңнаапнар. Ол кичээл уругларның сеткил-сагыжынга хөй-ле өөредиглиг чүүдерни арттырган. А оон кижизидикчи салдарының улуг болганы чугаажок. Ол кичээл дээш өөреникчилер библиотека коллективинге өөрүп четтиргенин илереткеп. Школа биле библиотеканың аразында харылзаа эки, оон бадыткалының бир чижээн үстүнде киирдивис.

Төп телевиденениң «Кижи болгаш хоойлу» деп дамчыдылгазын библиотека ажылдакчылары ажылынга база ажыглап турар. Дамчыдылга соонда ында кирген материалларга далнып, хоойлу-дүрүмнүң дыңнакчыларга чедир тайылбырлаарын мында чедип алган. Аңаа улуг дузаны ылаңгыя районнуң улус судунуң ажылдакчылары чедирип келген. Ынчангаш библиотеканың номчулга залының эжин бүгүдеге кажандаа ажык.

Библиотеканың библиобузу районнуң ырак-узак коданнарынга график өзүгаар бо-ла чеде бээр. СЭКП райкомунуң, райкүүскомнуң ажылдакчылары районнуң культура ажылдакчылары-биле кады малчын коданнарке үүгүшкүннерни айның он дугаар хонуунда кылыры чаңчыл болу берген. «Тес-Хем» совхозтуң малчын коданнарынга чоокта чаа эртken ындыг үүгүшкүн үезинде совет соңгулда системазының дугайында беседалар кылдынган. Ол беседалар «Кызыгаар» совхозтуң Улуг-Күзег, «Чодураанның» Хараал-Тей сүт-бараан фермаларынга база эрткилээн. Ылаңгыя фермалар, хойжу бригадалар төптеринде кызыл-өглерге номчулга конференциялары, янзы-бүрү ужуражышкыннарны эрттирери мында чаагай чаңчыл апарган.

Библиотеканың номчукчулары арбын деп үстүнде демдеглеливис. Оларның аразында идепкейлиглер база эвээш эвес. Чижээ, район эмнелгезинде эмчи сестралары Р. Хинга, А. Сарыг, Л. Лоовай, сентелге-тудуг участогунуң бызаңчызы Г. Карашпай, пенсионер Д. Туран болгаш оондаа өскелер библиотеканың доктаамал аалчылары.

Номчукчуларның санының өзүлдезин кажаар чедип ап турарын айтырарымга, үстүнде кылдынын турар хемчегlерге немей чурттакчы чоп ортузунга тайылбыр ажылын доктаамал чорудуп турарын тайылбырладылар. Чижээ, Культура бажыңынга кино эгелээриниң бетинде чаа номнарның утказын, оларның авторларының ажыл-амыдыралын чонга таныштырарын мында чедип алган. Тус черниң радио дамчыдылгазы база ажыглап турар.

Библиотеканың ажылынын мындыг янзылыг тургустунганынга коллектив кежигүнериниң үлүг улуг. Библиотекага ажыл-херээнге сеткилсагыындан бердинген апыяк кыстарның ижи-биле чоок таныштывыс. Мария Сыраттың ажылы макталдыг. Эрткен чылдың түңнели-биле районнуң библиотекаларының аразында чарышка ол тиилекчи болуп, «1981 чылдың эң эки библиотекары» атка телептиг болган. Библиотекарь Чимис Кужугетовна Адыг-оол коллективтиң хоочуну, аныяктарның дагдыныкчызы, Лорисса Шожукпан бодунуң дагдыныкчылары Ч. К. Адыг биле библиотека эргелекчизи С. С. Шойдуң оларны ажыл-ишке башкылы кылдыр сапап чорууру таварылга эвес.

В. КУУЛАР.

Тес-Хем район.

ӨӨРЕНИРИНЧЕ

Бүгү-эвилелдиң Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниг «Трудовые резервы» спорт иштилелиниң Тыва республика чөвүлели Кызылдың ортумак профессионал-техниктиг 1-ги болгаш 2-ги училищелеринге тускай өөредилге бөлүктеринге өөренири-биле хаактыг чарышка болгаш хостуг хүрешке соңуургалдыг, 1982 чылда ниити билиг школалларының 8-ки классың доозкан ооллар, кыстарны конкурстуг хүлээп алышкынга келирин чарлап тур.

Ортумак профессионал-техниктиг училищелерге сургуулдар ортумак эртемни болгаш дараазында мергежилдерни база чедип алыр: септекчи-слесарь болгаш чолаачы мергежилдиг калбак билиглиг трактористмашинист, эптээр конструкцияларның дашчы-эптекчизи. Олар боттарының спортчу мергежилин бедидеп-биле шилип алган спорт хевиринге дуржулгалыг тренер-башкыларның удуртулгазы-биле өөренип, белеткеприн 3 чыл иштинде үргүлчүдеп болурлар. Конкурска хаак спортунга болгаш хостуг хүрешке аныяктар разрядтарлыг ооллардың болгаш кыстарны киирер.

Конкурсту чедишкинниг тудуп эртken школачыларны училищеге кирер санаар болгаш чем, спорт хептери болгаш ортумак профессионал-техниктиг училищелерниң тускай форма-хептери-биле хандырар, хоорайда чурттаавайн турарлар өөредилгенин бүгү дургузунда общежитиеге чурттаар. Училищеги чедишкинниг дооскан кижилер дээди болгаш ортумак өөредилге черлеринге конкурстан дашкаар кирер эргени алырлар.

Училищеге өөренген үезин күш-ажыл стажынга кирр санаар.

ЧАЛАП ТУР

Спорттуң айыттынган хевирлеринге конкурска киржирин күзээн кижилер 1982 чылдың август 10-га чедир Бүгү-эвилелдиң Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниг «Трудовые резервы» спорт иштилелиниң Тыва республика чөвүлелинче билдиришкинии, аңаа төрүттүнген чылын, спорт хевирин, разрядын, айыттынаан, 8 класс дооскан дутайында хереченнел хоолгазын дараазында адресче чорудар: **Кызыл хоорай, Каа-Хем кудумчузу, № 21 бажың, Бүгү-эвилелдиң Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниг «Трудовые резервы» спорт иштилелиниң республика чөвүлели, «Спорт-бөлүктериниң конкурзуунга».** Айтырыгны № 2-49-43 телефондан салып болур.

Конкурска чүгле ресчевүлелдиң келдирткени-биле чедип кээп болур.

Профтехучилищелерге өөредилге 1982 чылдың сентябрь 1-де эгелээр.

ОЙНААШКЫНГА КИРЖИНЕР

1982 чылдың июль 3-те ДОСААФ потерезының бирги тиражы болур. Бо ойнап алышкын тиражындан:

«Волга» ГАЗ-25 — 160 санныг;

«Москвич-412 ИЖ» — 160 санныг;

«Жигули 2101» — 160 санныг;

«Запорожец-968 М» — 160 санныг автомобильдерни болгаш 1280 санныг мотоциклдерни ойнап ап болур силер.

Лотерея билеттерни ДОСААФ организацияларында садып. тарадып турар. Выигчаган билеттерни садып алырыңче шалап түр бис.

ДОСААФ ТЫВА ОБКОМУ.

КИНО

МАЙ 19-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Мээн мөңге ынакшылым» (2 сериялыг) 9.30, 12.10, 17.20, 20.00 «Кай баарыл ол!» 15.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Он ийи айлар» 9.30, 11.00, «Чаш назын байырлалдары» 15.00, «Алдыгы» 12.30, 17.10, 19.00, 20.50 шактарда.

«ГАА-ХЕМ»: «Ангар-18» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

Редакциянын адреси: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнун 2-24-63, редакторнун оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партий-ның амыдырал болгаш совет тургузуг киндистериниң 2-37-13, пропаганда киндизиниң 2-31-75, культура киндизиниң 2-23-54, кадзе ажыл-агый киндизиниң 2-21-47, улетпүр киндизиниң 2-31-75, чагаа киндизиниң 2-41-27, информация киндизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейн баргында 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 990

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00725

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 117 (11915) | 1982 чылдың май 20, четверг | 1925 чылда үнделип эгелээнгеш | Өртээ 3 кәп.

ПРОГРАММА ЁЗУГААР

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. (СЭТА). Анатолий Березовой биле Валентин Лебедев орбитаның «Салют-7» — «Союз Т-5» комплекизинге май 18-ке чедир беш хүн ажылдаанар.

Станцияны ажылдадып эгелээриниң планын ёзугаар май 18-те ооң эртем аппаратураларын шинчилел болгаш дуржулга кылырынга белеткээрин үргүлчүлээн. Космонавтылар станцияның иллюминаторларын көрүп, оларның камгалал халыптарының быжыг, быжыг эвезин хынаан, хөлбиле тырттырар болгаш быжыглап каапдаа фотокамераларның плёнкаларын суп, оларны ажылдаарынга белеткээннер.

Космонавтыларның кадыкшылыының байдалын болгаш ажылдаар аргазын чогуур деңнелге тургузары-биле оларның хүн чурумунуң ыяап-ла күүседир кезээ күш-культура мергежилгелерин кылыры боон турар. Май 18-те командир болгаш борт-инженер велоэргометрге болгаш «маңнаар орункa» белеткелди эзлчежип кылганнар.

Телеметрлиг хемчээшкиннерниң болгаш экипаштың дыңнатканын ёзугаар алырга, орбитаның «Салют-7» — «Союз Т-5» эртем-шинчилел комплекизиниң ужудуушкуну чогумчалыг чоруп турар.

Анатолий Березовойнуң болгаш Валентин Лебедевтиң-даа кадыкшылының байдалы эки.

Бүгү-эвилелдиң Аныяктарының Ленинчи Коммунистиг Эвилелиниң XIX съездизи

ВЛКСМ ТӨП КОМИТЕДИНИҢ ОТЧЁДУ

ВЛКСМ ТК-ның бирги секретары эш Б. Н. Пастуховтуң илеткели

Бистиң аныяктарывыстың коммунистиг эвилелиниң бүгү амыдыралы, ооң алдарлыг төөгүзү революсчу баштайгы тулчуушкуннардан коммунизм дээш демиселдиң бөгүнгү тиилелгелериинге чедир партияның ленинчи кичээнгейи-биле, негелделиг сагыш човаашкыны-биле болгаш мерген угаанныг удуртулгазы-биле бүргеткен деп, Б. Н. Пастухов чугаалаан.

Бистиң ажылывысты СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң сорук киирикчи чугаазы-биле чалгынналган эгелеп турар бис. Ооң сөс бүрүзүнде аныяк салгал дугайында партияның ынакшылы болгаш сагыш салыышкыны, комсомолдуң күжүүге бүзүрел, совет аныяктар үнелеп четтиимес байлакты — тиилээн социализмниң делегейде баштайгы күрүнезин, коммунизмни тургузуп турар нинтилелди ыдыктыы-биле камгалаар болгаш ооң күү-күжүн улгаттырар деп идегел сиинкен.

Эш Л. И. Брежневтиң чугаазы, ВЛКСМ-ниң XIX съездизинге СЭКП ТК-ның байырлыг чагаазы — СЭКП-ниң XXVI съездизинин төөгүлүг шиитпирлерин херек кырынга боттандырар талазы-биле ажылче миллион-миллион оолдарны болгаш кыстарны улам идепкейлиг киприштиреринге идиг бээр аажок улуг мобилизакчы күштүг документилердир. Ол —Ленинчи комсомолдуң ажыл-чорудулгазының дайынчы программазы, 80 чылдарның аныяктарынга аданын чагыы-дыр.

Демисежирин болгаш тиилээрин комсомол ленинчи коммунистерден, Леонид Ильич Брежневтен өөренип ап турар.

Амгы үениң политика болгаш күрүне талазы-биле шылгаракгай ажылдакчызы, тайбың болгаш коммунизм дээш чалбыыштыг демиселчи, аныяктарның кайгамчыктыг, мерген угаанныг дагдыныкчызы Леонид Ильич Брежневке комсомолчулар, оолдар болгаш кыстар бөгүн мынча деп чугаалаан турар: «Тайбың болгаш совет кижилериниң аас-кежии дээш Силерге четтирдивис, эргим Леонид Ильич! Аныяк салгал дугайында Силериң ада сагыш салыышкыныңар дээш, революсчу кыптыгыышкыны, большевикчи, сывын дивес турушту чорукка, чалбыыштыг патриотизмге болгаш пролетарлыг социалистиг интернационализмге Силерден өөренип алыр аас-кежии дээш Силерге четтирдивис!».

Бистиң партиявыстың ишктики болгаш даштыкы политиказын, ооң дайынчы штавы — СЭКП-ниң Ленинчи Төп Комитединиң, ТК-ның эш Л. И. Брежнев баштаан Политбюрозунуң үре-түнелдиг ажыл-чорудулгазын комсомолчулар, совет аныяктар чангыс эш-сеткилдиг үүлүдүзүнүң, изин-биле болгаш кызыгаар чок деткип турар.

Бистиң съездивисте СЭКП ТК-ның байырлыг чагаазында салдынган, Л. И. Брежневтиң көдүргеш сорулгаларны күүседир дээш комсомол могаг чок, эрес-шудургу ажылдаар. Ол сорулгалар — чиик эвес, олар улуг күжениишкиннерни, организастыг болгаш сагылга-чурумнуг болур чоруктуу негеп турарын билир бис. Ынчалзажок партияга кижизиттирген комсомол чиик оруктарны кажан-даа дилевээн. Ооң лозунгу — үүле бурунгаарлаары, черле чанышсыныш чок болуру, харын бергелерни таварты тиилелгеге чедери.

Уругларын болгаш аныяктарның коммунистиг кижизидилгезинин айтырыгларывыс, Ленинчи комсомолдуң ажыл-херектеринче СЭКП-ниң XXVI съездизи улуг кичээнгейни салган. ВЛКСМ-ниң ажыл-чорудулгазывыга Л. И. Брежневтиң берген бедик болгаш негелделиг үнелээшкини бистерни сорук киирип, кылдынган үүлдерни принципиалдыг, негелделиг, шүгүмчүлекчи ёзу-биле үнелеп көөрүнче албаан турар.

Комсомолдуң дөртеп ажыг миллион кежигүнүт армазы массалыг хайнымышкынныг ажылга эң-не шудургу, торлуш дивес маадырлыг чоруун көргүссүн дээш, партияның кедүрген сорулгаларын боттандырар дээш демиселдиң мүрнүү шүгүмү комсомолчуларлыг участок бүрүзү болзун дээш бүгү-ле үүлдерни кылырывысты СЭКП ТК-га Силерге, эргим Леонид Ильич, бүзүредирин чеңнээреп көрүнеп.

ВЛКСМ-ниң бүгү кежигүнериниң дең кезиндеги хөйү ам улус чажыл-агыйында ажылдап турарын илеткелчи демдеглээн. Күш-ажылды аныяктарның канчаар көөрү — ооң политиктиг медерелдиниин, бышкан аажы-чанныының болгаш хамааты мөзүдүүнүң көргүзүү-дүр. Чурттуң чалым назыннылары беш чылдың сорулгаларынга канналыр, комсомолдуң күш-ажылчы алдары быжыгар.

Бүгү ажылдың ажыктыг чоруун бедидериниң болгаш шынарын бедидериниң кол угланыышкыны кылдыр СЭКП-ниң XXVI съездиин хөгжүлдениң интенсивтиг оруунче экономиканы шилчидерин тодаргайлаан. Эки ажылдаар, улам ажыктыг кылдыр ажылдаар, бистиң тургузукчу күжениишкиннеривисти ийи, үш катап улгаттырар деп партияның кыйгырыы аныяктарның чүректерин сорук киир хайнытырган. «Аныяктарның шалыпчы ажыл-ижин, билиин, инициативазын болгаш чогаадылгазын — ооң бирги беш чылга!» деп патриотчу шимээшкин калбарып турар.

Күш-ажылдың ийи миллион аныяк гвардейжилери, комсомолчу-аныяктарның 40 мүн коллективтери ВЛКСМ-ниң XIX съездизинге алдар кылдыр чарыышпаан, беш чылдың ийи чылының опаалдаларын күүсединнер.

Социалистиг чарыш завод бүрүзүнге, колхоз болгаш совхоз бүрүзүнге, тудуг бүрүзүнге быжыккан турарын, ажылдан турар аныяктарны кижизидиринге идепкейлиг салдар чедирген турарын чедип алыры — комсомол комитеттеринин сорулгазы-дыр. Аныяк бүдүүлгечи бүрүзү мурнакчыларның болгаш чаартыкчыларның дуржулгазын шудургу шиңгээдип алган турары, оларның чедиишкиннери комсомолчу нормажыжек болган турары чугула.

Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры И. А. Злобинниң Бүгү-эвилел школазынга комсомолчу-аныяктарның тудугжу бригадаларының бүдүн-чартык муң ажыг удуртукчулары мергежилдиң, күш-ажылды организастаарының бедиктерип чедип алганнар. Ол дээрге бригада керээзиниң база бир бүдүн-чартык муң салгакчылары болгаш пропагандистери, аныяктарның эки белеткеттинген кижизидикчилери-дир. Алдарлыг шахтёр Г. П. Смирновтуң, сураглыг механизатор А. В. Гиталовтуң болгаш өскелериин-даа мурнакчы дуржулга школаларының эжиктери аныяк оолдар, кыстарның мурнунда делгеми-биле ажык. Ынчангаш ажылчыннарның ындыг академиялары улус ажыл-агыйының бүгү адыларынга тламна хөй болуру херек болуп турар.

Илеткелчи күш-ажылды организастаарының коллективтиг хевирлериниң аныяктарга ужур-дузаалын демдеглээн, бо хүннерде улус ажыл-агыйында 600 мүн ажыг комсомолчу-аныяктарның бүдүрүлге бригадалары барып айытхан. Комсомол комитеттериниң сорулгазы болза, оларның санын бүдүрүлгениң бүгү-ле харыы-салгалыг участоктарынга көвүдөрин чедип алыры болуп.

Дуржулгалыг кадр ажылдакчылар — аныяктарның дагдыныкчыларының аныяк бүдүрүлге ажылдакчылары-биле үргүлчү кады турары оңза чугула болуп турар. Үш миллион ажылчын-педагогтар боттарының күш-ажылчы мергежилин, амыдыралчы байлак дуржулгазын аныяк оолдар болгаш кыстарга ламчылыг берип турарлар. Дагдыныкчылар шимээшкиниң улус ажыл-агыйының бүгү адыларынга улам-на калбаа-биле пептерээп турар ужурлуг.

Улам эки ажылдаары, улам ажыктыг ажылдаары дээрге— кылын үндүрүп турар кылыларның шынарын база бедидер дээни ол-дур. Ынчалза-даа комсомолдуң дыка хөй комитеттериниң бо талазы-биле ажылында тодаргай, кызыыкай чорук ам-даа четпейн турар.

Улус ажыл-агыйының ажыктыын бедидери дээш демиселге шиитпирлиг үүл — күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү. Комсомолчулар, аныяктар чаа, мурнакчы үүлдерни ажылдалга киприринге улам идепкейлиг киржир ужурлуг. Чижээлээрге, хол-биле кылыр, куду мергежилдиг болгаш күш-биле кылыр аар ажылды үзүткаары шыңгыы айтырыг. Ону машиналар болгаш механизмнер күжүне шилчидерин — күш-ажылды үүгле улам-па бүдүрүкчүлүг болдурар эвес, харын база утка-шынарлыг, солун, чогаалыкчы болдурары ол-дур. Комсомол организациялары бо сорулганы шиитпирлээриниң кол аргазын тывар ужурлуг.

Илеткелчи ооң соонда эртем-техниктиг дешилгениң шапкынчыдарыпын, эртем-биле бүдүрүлгени холбаштырарынга комсомол организацияларының киржилгезинин айтырыгларынга доктааган. Аныяктарның комплекстиг чогаадыкчы коллективтери — АКЧК-лар аныяк эртемденнериин, специалистериин, бүдүрүлге ажылдакчыларының энергиязын, чогаадыкчы ажылдарын боттандырарының ажыктыг хевири болуп берген. Оларның күжениишкиннериг эң чүгүлө эртем-техниктиг болгаш бүдүрүлге айтырыгларын шиитпирлээринче угланган. Чүрттө мында 12 мүн ажыг коллективтер бар.

Ол чогаадыкчы коллективтерден бистиң Төрээн чүрттувусту алдаржыдар чаа-чаа талаптылыг эртемденнер болгаш инженерлер тыптырынга бүзүрээр бис.

Бөгүн эртем болгаш техниктиг дешилгениң кол-кол угланыышкыннары күрүнеиин комплекстиг 170 эртем-техниктиг программазыг ажылдап кылыры-биле холбашкан. Комсомол организацияларының болгаш специалистериин чөвүлелдери оларны боттандырып чорударынга калбаа-биле, ажыл-херекчи ёзу-биле киржир ужурлуг.

Ажыктыг санал бүрүзү-ле бүдүрүлгеге ынан-ла ажыглаттынып турар болза, эртем-техниктиг дешилгеге аныяктарның салыышкыны улам улуг болур ийик. Ону чедип алыры — «шиңгээдилге» операциязының кол эчис сорулгазы болуп турар.

Ленинчи аграр политиканы чайгылыш чок боттандырбышаан, партия кедээ ажылагыйның соксаал чок кедүрдүүшкүнүн чедип ап турар. Улустуң чаагай амыдыралының дугайында ооң сагыш салыышкынының чаа хереглээн болза эш Л. И. Брежневтиң инициативазы-биле аъш-чем программазын ажылдап кылганы болур.

Бистиң күрүневистиң күүшыдалының тургустунарының кол үүлдериниң бирээзи болза ооң үнелеп четтиимес байлакшылы болур тараа боон келген болгаш ындыг болуп турар-даа. Казахстанның аныяк тараажылары баштайгы күр-чержилериниң эстафетазын бүзүреддин-биле үргүлчүлеп турарлар.

Илеткелчи механизаторлар белеткээринин айтырыгларынга доктаагаш, чүгле 1980-1981 чылдарда Бүгү-эвилел көрүдезинин чоруун турганының үезинде 3 миллион хире аныяк оолдар болгаш кыстар ындыг мергежилди чедип алганнар. Ынчалза-даа хөй-хөй районнарда механизатор кадрларның дыка чедиишпези илдең болуп турар. Ол бирги беш чылда кедээ ажыл-агыйның массалыг профессияларынга бүгү кедээ аныяктарны өөредир херек.

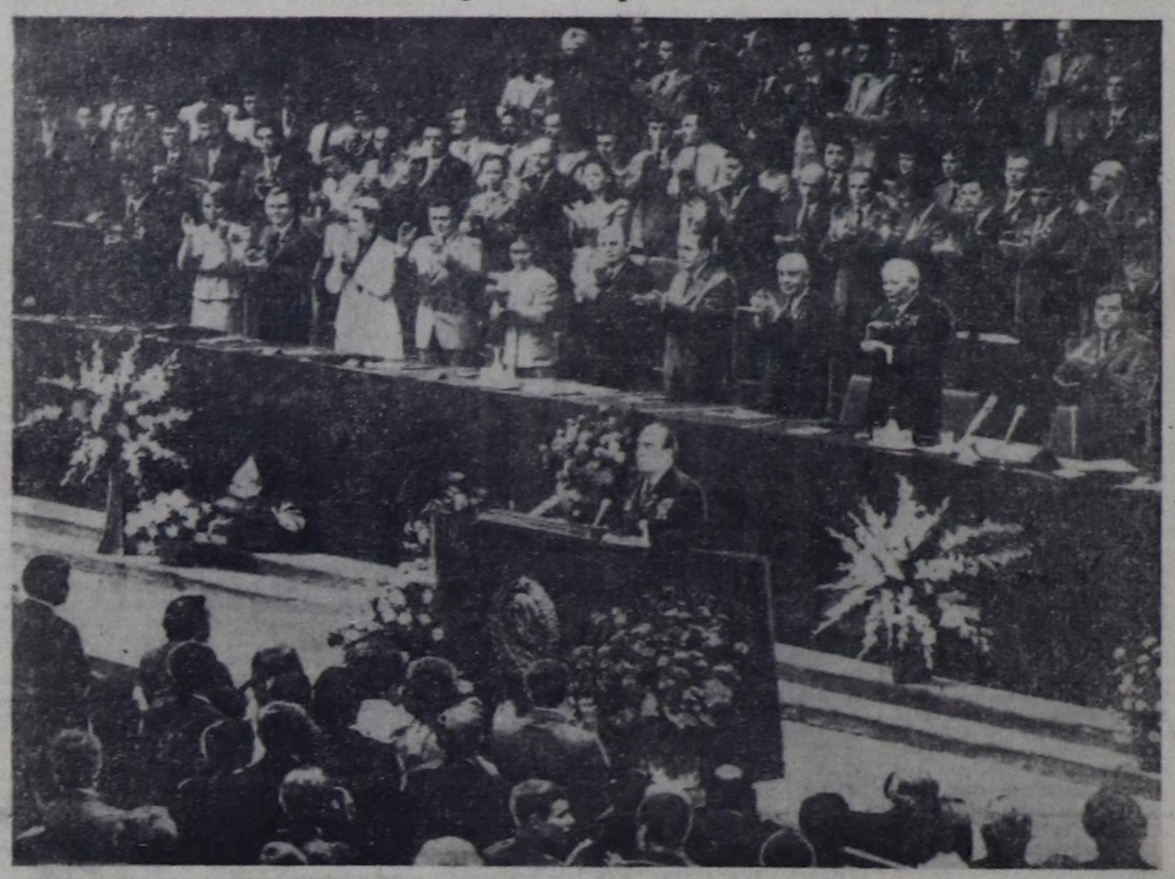
Кедээде шалыпчы фронт — мал ажылы. ВЛКСМ-ниң XVIII съездизиниң соонда 500 мүн аныяк оолдар болгаш кыстарны ол адырга хөй-иишкинниг ажылдың дешилгелиг технологиязын база ажылдың чурумун шиңгээдип алыры-дыр.

Кедээ ажыл-агый продукциязын бүдүрериин, белеткээрин, сөөртүрүн, кадагалаарын, болбаазырадырын болгаш сайгарарын аъш-чем программазы чаңгыс агроүлетпүр комплекизи кылдыр каттыштырар ужурлуг. Ол бүгү участоктарда эвээш эвес аныяктар ажылдап турар, ынчангаш чүрттүң аъш-чем конвейери комсомолчу инициативаның, хумагалыг, шудургу чоруктуң конвейери болган турар ужурлуг.

РСФСР-ниң кара хөрөңнүг эвес зоназын хөгжүдериниң комплекстиг программазын боттандырарынга комсомол организацияларының киржилгезинге илеткелчи тодаргай доктааган. Комсомолчу путевкалар-биле олче ам безин 150 мүн ажыг аныяк эки турачыларны чоруткан. Комсомолдуң шалыпчы тудуу — 300 ажыг кедээ ажыл-агый база мелиорация объектилерин ажыглалда киирген.

Бир эвес аныяк тудугжуларның база мелиораторларның күш-ажылын эки организастаан, тудугларны техника болгаш материалдар-биле бүрүн хандырган, чогумчалыг чүрттелга-амыдырал байдал-

(Уланчызы 2-ги арында).

МОСКВА. 1982 чылдың май 18. Кремльдиң Съездилер ордуузу. Бүгү-эвилелдиң Аныяктарының Ленинчи Коммунистиг Эвилелиниң XIX съездизиниң ажыдыышкынының үезинде. ЧУРУКТА: Индирде СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев.

СЭТА-ның фотозу (Чурукту фототелеграф-биле хүлээп алган).

БАЙ-ТАЙГА РАЙОНДА КЫЗЫЛ-ДАГНЫҢ № 35 СОҢГУЛДА ОКРУГУНДАН ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНГЕ ДЕПУТАТ СОҢГУУР ХҮННҮҢ ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

«Тыва АССР-ниң Дээди Совединге соңгулдалар дугайында» Тыва АССР-ниң Хоойлузунуң 57 чүүлүнге дүүштүр Бай-Тайга районда Кызыл-Дагның № 35 соңгулда округундан Тыва АССР-ниң Дээди Совединге депутат соңгуурун 1982 чылдың июнь 20-де, воскресеньеде кылдыр доктаадыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1982 чылдың, май 19.

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДА ХӨНДЕЛЕҢНИҢ № 50 СОҢГУЛДА ОКРУГУНДАН ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНГЕ ДЕПУТАТ СОҢГУУР ХҮННҮҢ ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

«Тыва АССР-ниң Дээди Совединге соңгулдалар дугайында» Тыва АССР-ниң Хоойлузунуң 57 чүүлүнге дүүштүр Барыын-Хемчик районда Хөнделеңниң № 50 соңгулда округундан Тыва АССР-ниң Дээди Совединге депутат соңгуурун 1982 чылдың июнь 20-де, воскресеньеде кылдыр доктаадыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1982 чылдың май 19.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОНДА БАЯН-ТАЛАНЫҢ № 59 СОҢГУЛДА ОКРУГУНДАН ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНГЕ ДЕПУТАТ СОҢГУУР ХҮННҮҢ ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

«Тыва АССР-ниң Дээди Совединге соңгулдалар дугайында» Тыва АССР-ниң Хоойлузунуң 57 чүүлүнге дүүштүр Чөөн-Хемчик районда Баян-Таланың № 59 соңгулда округундан Тыва АССР-ниң Дээди Совединге депутат соңгуурун 1982 чылдың июнь 20-де, воскресеньеде кылдыр доктаадыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1982 чылдың май 19.

ТОЖУ РАЙОНДА ИЙИҢ № 113 СОҢГУЛДА ОКРУГУНДАН ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНГЕ ДЕПУТАТ СОҢГУУР ХҮННҮҢ ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

«Тыва АССР-ниң Дээди Совединге соңгулдалар дугайында» Тыва АССР-ниң Хоойлузунуң 57 чүүлүнге дүүштүр Тожу районда Ийиң № 113 соңгулда округундан Тыва АССР-ниң Дээди Совединге депутат соңгуурун 1982 чылдың июнь 20-де, воскресеньеде кылдыр доктаадыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1982 чылдың май 19.

БҮГҮ-ЭВИЛЕЛДИҢ В. И. ЛЕНИН АТТЫГ ПИОНЕР ОРГАНИЗАЦИЯЗЫНГА

Эргим аныяк ленинчилер!

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң мурнундан силерге, силериң вожатыйларыңарга, башкыларыңарга болгаш ада-иелериңерге улуг, өөрүшкүлүг байырлал —Бүгү-эвилелдиң В.И. Ленин аттыг пионер организациязының 60 чыл оюн холбаштыр чүректиң ханызындан изиг байыр чедирип тур мен.

Баштайгы пионер отрядтарындан ургларның хөй миллион кижилиг коммунистиг организациязы четиен —партияның болгаш бодунуң дайынчы вожатыйы —Ленинчи комсомолдуң удуртулгазы-биле Советтер чүртүнүң пионериязының эртиен кайгамчыктыг еруу ол-дур. Пионер организациязының чыл демдеглели — бистиң хөй националдыг Төрээн чүртувустуң алдарлыг намдарының чарылбас кезээдир. Совет кижилерниң хөй-хөй салгалдары идейлиг каңналыышкынның, коллективизмчиң болгаш эш-өзүзүнүң баштайгы уроктарын пионерлер коллективтеринге ап, боттарының пионер отрядының дугайында чаагай сактыышкыннарны кезээде камгалап артырганнар! Школачыларны күш-ажылга ынакшылдыг, өөредилгеге кызымак, улуг салгалдарның чаңчылдарынга шынчы кзиг чүткүлдүг кылдыр кижизидер талазы-биле пионер организациязының ажылын бистиң партиявыс бедии-биле үнелээр. Аныяк салгал сонуургаачал, чүвени билип алырынга хандыкшылдыг, амыдыралчы өөрүшкүлүг, боттарының социалистиг Ада-чүртунга изиг ынакшылдыг кылдыр өзүп орары бистерни өөртүп турар.

Силерни, эргим уруглар, тайбың дээр адаанга чүрттазын, силериң чаш назыныңар аас-кежиктиг болгаш өөрүшкүлүг болзун дээш партия биле совет улус бүгү үүлдерни кылып турар. Бистиң партиявыстың XXVI съездизиниң төлевилээн планнары ол буянныг сорулгаларга бараан болуп турар. Чүртта чүс-чүс чаа школаларны, пионерлер ордуларын, кадыкшыдылга черлерин болгаш пионер лагерьлерин чыл бүрү немей тудуп турар. Совет күрүнениң силерге берип турар бүгү үүлдерин үнелеп база кадагалаңар, чүрттүң күш-ажылга ынакшылдыг, билдилиг болгаш хумагалакчы эзлерин өстүрүңер. Ынчалдыр боттарыңарны школа партазынга, техниктиг белгүмге, дуржулга шөлүнге, идепкейлиг хөй-ниитичи ажыл-чорудулгага белеткеңер.

Бо чылын бистиң чүртүвус Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 60 чыл оюн демдеглээр. Акы-ниңмалышкы бүгү республикаларда чажыттарыңарның найыралын быжыглаңар, патриоттар-интернационалчылар болуңар.

Пионер организациязының кол сорулгазы —коммунистиг идеалдар дээш медерелдиг демиселчилерни өстүрерде, улуг Ленинниң амыдырал-чүрттелгазының болгаш ажыл-чорудулгазының үлегеринге ургларны кижизидерде партияга, комсомолга, школага дузалаары болур.

Пионержи чылдар —хамааты бедик шынарларның мөзүленип тургустунарынга кайгамчык эки үе. Отрядтарның болгаш дружиналарның амыдыралын ёзугаар чаагай күзелбиле, ажыктыг ажыл-херектер-биле, дайынчы болгаш күш-ажылчы эрес-маадыр чоруктуң маадырлары-биле, быжыг найырал-биле бүргээр херек. Өткүт ырлар, сагыштан адырылбас походтар болгаш оюннар, спортчу маргылдаалар отряд бүрүзүнүң чарлып болбас үүлдери болзун.

Аныяк пионерлер! Силер—Ленинчи комсомолдуң салгалы силер! Пионерниң кызыл галстуктарын алдарлыы-биле, бедик болгаш төлептиг эдилеңер! Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының херээ дээш демиселге неезээде белен болуңар!

Л. БРЕЖНЕВ.

Бүгү-эвилелдиң Аныяктарының Ленинчи Коммунистиг Эвилелиниң XIX съездизи

ВЛКСМ ТӨП КОМИТЕДИНИҢ ОТЧЁДУ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

дарын тургускан болза, кара хөрөүнүүр эвес зонаны хөгжүдеривге комсомолдуң салыштыны дыка улуг болур турган ийик.

Капитал тудугву Ленинчи комсомолдуң шефке алыры отчётту үеде үргүлчүлеп, чаз дуржузга немешкеп. Чүгле Бүгү-эвилелдиң шалыпчы комсомолчу тудугларына безин 1000 ажыг улус ажылагый объектилерин ажыглалга киирген. Дөрт чыл дургузунда олче комсомолдуң путёвказы-биле барып-ла чартык миллион оолдар, кыстар чоруткан.

БАМ-ны дериниче баштайгы комсомолчу отрядтар моон, Кремльдиң залындан чоруткан. Оларның соонда чаа-чаа эки турачылар чорун келген. Ында орук тудуунда сырый каттыжкан хөй националдыг коллектив ажылдап турар. оон кол өзээ Ленинчи комсомолдуң чоруткан кижилери болуп турар. 2360 километр кан орукту салган. Он-он чаа хоорайларны болгаш суурларны, үлетпүр черлерни тудуп тургускан.

Ам комсомол организацияларының күжениишкиниерин чүгле орукту салырын доозарынче болгаш өттүр орукту ажыдарын белеткээринче эвес, харын-даа БАМ-ның зоназын үлетпүр талазы-биле шиңгээдирип, оон аграрлыг курскаан тургузарын, Сибирьге база Ыраккы Чөөн чүкке чаа хоорайларны, заводларны болгаш фабрикаларны тударын дүргедиривче углап-дырган турар ужурлуг.

Бүгүн Төрээн чуртуң картазында — Бүгү-эвилелдиң 135, республикаларның, крайларның, областарның дөрт муң хире шалыпчы комсомолчу тудугларга сананттынып турар. Улуг девискээр-бүдүрүлге комплекстери шефке алган объектилер болу берген.

1982-1985 чылдарда Бүгү-эвилелдиң шалыпчы тудугларынче 350 муң аныяк эки турачыларны чорудар ужурлуг. Ынчалзажок аныяктарның хөй-ниити келдириишкинин организастаарынга бергелер база таварыжып турар. Чуртуң девискээрлер аайы-биле аныяктарның хөй-ниити келдириишкинииң чурумун болгаш ону сан-хөө-материал-биле хандырарын тодаргай айыткан түскай документтинии ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң үлүзээн алырын оон ВЛКСМ ТК дилеп турар.

Бүгү-ле улус ажыл-агый сорулгаларын — бүдүрүлгедаа, социал-даа сорулгаларны — шиңтирлээриниң ыяап-ла албан үндезинии аар индустрияны, бирги эдлетге одалга-энергетика баазазын хөгжүдерин болур деп, партия онзалап демдеглеп турар.

Миллион дөрбедчин километр девискээрде кедергей улуг тудуг шелү — Тюменьниң 16 комсомолчу тудуу калбарын үнген. Барымын Сибирьниң дөрт тудугжу бүрүзүнүң-не бирээзи ВЛКСМ-ниң чоруткан кижизи, үш бригада, участок, тудуг-монтаж эргелери бүрүзүнүң-не бирээзи — комсомолчу-аныяктар коллективи болуп турар. Ол черинң байлактарын шиңгээдип алыры дээш демиселге киржири — ленинчи комсомолдуң бүгү отрядтарының дайынчы херээ.

Хөмүр-даш дээш демиселге комсомолдуң киржилгези идепкейжээн. Эң улуг Канск-Ачинск одалга-энергетиктиг комплекске, Павлодар-Экибастуз, Мурнуу-Якут девискээр-бүдүрүлге комплекстеринге шефтээшкинии үр хуусаалыг программалар ёзугаар ботгандырып турар. Хөочүн адыр илейти-ле аныяксаан. Ындыг болзажок шахталарда, хөмүр-даш разрезтеринде аныяктар ам-даа эвээш. Комсомол организациялары ук адырга шефтээшкинии күштелдирер ужурлуг.

Илеткелчи энергетиканы, металлургиины болгаш машина тудушкынуун, транспортту болгаш улус ажыл-агыйының ёске-даа адырларын хөгжүдеринге комсомолдуң киржилгезин аналитээп, чонуң хереглел барааннарын бүдүреринге шефтээшкинии, садыгны болгаш амыдырал хандырылгазын организастаарының айтырыгларынга доктаатап.

Экономиктиг политиканың өзээ болза, бедүүн болгаш хүн бүрүнүү кылдыр сагындырар чүүл — ниитиниң байлаан ээ ёзу-биле көөрү болу берген деп, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң онзалап айыттынган.

Экономика камналгадыг болур ужурлуг. Партияның ол айтышкыны биктиг улус ажыл-агыйывыска чүгле улам бедик түңнелдер чедип алырының программазы-биле кызыгаарлаңмас. Ол дээрге чаа кижини кежиндиринии база программазы-дыр. Оолдар болгаш кыстар социалистиг бүдүргенниң ээзии бис деп медереп билип турар, бодунуң ажылының түңнелдери дээш бедик харымсалгадыг болур шак ындыг мөлүг-шыпырларны комсомол организациялары оларга ижиктирип кижизидер ужурлуг.

Материалдыг курлавырларны камнаарының, чонуң байлаан хумагаалаарының комсомолчу шыңгыы саналашкынының чорудар херек. Ол ажылдың хевирлерин тодаргай, солун, дээштиг болур ужурлуг. Бөгүн мацаа Л. И. Брежневтиң онзалап демдеглээни ышкаш, кол чүүл болза сөөлгү түңнелдер, оларның шын учёду болур. Оң бирги беш чылда камналганың болгаш хумагалыг чоруктуң бүгү-эвилелдиң комсомол счётун ажыдар деп саналды киирип турар. Камналга счёду, хумагалыг чоруктуң дептерии комсомолчуларга, оолдар, кыстарга, комсомол организациязы бүрүзүнге турар ужурлуг.

Хумагалыг чорук дугайын чугаалап тура, ажыл үезин хумагалыг, чеп ажылаарының дугайын база ёттүп болбас. ВЛКСМ ТК-зы, комсомол комитеттери СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң «Күш-ажылдың сагылга-чурумун улам шиңай быжыглаарының, болгаш улус ажыл-агыйынга кадрларның үнүп-кирер чорууп кыырарының дугайында» доктаалын күүседирииче комсомол организацияларының күжениишкиниерии улам-на чүткүлдүг углаңдырар ужурлуг.

ВЛКСМ ТК-ның бирги секретарының оон ыяй улам-чылап чугаалааны болза: миллион-миллион оолдар болгаш кыстар бистиң Аныяктар эвилелиниг коммунизмге өөренип, револючу демиселчилериң хоочун салгалдарының дуржулгазын, оларның марксизм-ленинизмниң шынымның он-он чылдарда хынаттынган бүзүрелин чүткүлдүг шиңгээдип ап, туруштуг чорукка, эрес-дидим болурунга, коммунистиг идеалдарга бердиниишкинге, мөлүг-шынарның арыг-чаагайынга, патриотизмге болгаш интернационалчы чорукка боттарын кижизидип турарлар. Коммунизмге өөренип, боттарын коммунистер кылдыр кижизидер деп, В. И. Ленинниң салган сорулгазы биске кажандаа күштүг болуп артар.

Бистиң съездивиске бодуун чугаазында эң Л. И. Брежнев бүгү тала-биле эртем-билигниг кижиниң хевирлеп кижизидериниг амгы үеде негелделериниң дугайын айыткы. Совет аныяктарның коммунистиг медеренгии. бедик политиктиг культуразы сайзырангай социализмниң бүгүде мөлүг-бүдүжү-биле болгаш чүүнү-даа мурнуунда тодаргай сорулгалыг идей-кижизидилгелиг ажыл-биле хевирлеттинин кижизиттинер.

Эң кол сорулга — марксизм-ленинчи теорияны өөрениринге. СЭКП ТК-ның «Идеологотуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам экижидер дугайында» доктаалын күүсетиишаан, отчёттуг үеде комсомол комитеттери аныяк кижи бүрүзүү револючу эртемни хаңы болгаш доктаамал өөренген турарынче, партияның политиказын херек кырында амыдырала боттандырып шыдаар идепкейлиг политиктиг дайынчы болган турарынче кичээнгейни салып келген.

Бо чылдарда комсомолдуң политөөредилге системазында өөренип турар аныяк шинчилериниң саны барык ийи миллионга немей өскен. Лекторийлерде, улусчу университеттерде үш миллион хире оолдар болгаш кыстар өөренип турар. Политика айтырыгларын информастаары экижээн, аныяктарның хөй-ниити санал-оналын шинчилээриниң системазы башкарлын турар. Практиканың көргүскенинден алырга, комсомолдуң политөөредилгезиниң чаа структуразы революстуг демиселдиң эртемин дес-дараалаштыр болгаш үзүктел чок шиңгээдин алырынга, К. Маркстың, Ф. Энгельстиң, В. И. Ленинниң ажылдарын, СЭКП-ниң документтилериң, Л. И. Брежневтиң ажылдарын доктаамал өөренириниге калбан аргаларны ажыктан. Комсомол комитеттериниң сорулгазы болза марксизм-ленинчи теорияны өөренирии комсомолчуларның практиктиг ажылхереглеринге ужуражыр, политиктиг утгалажым, политика-кижизидилгелиг ажылды улам экижидер дугайында» доктаалын күүсетиишаан, отчёттуг үеде комсомол комитеттери аныяк кижи бүрүзүү революстуг эртемни хан

Ада-чурт дайыны орденни тургусканының 40 чылы

ДАЙЫНЧЫ АЛДАРНЫҢ ДЕМДЭЭ

Ада-чурттуң Улуг дайынының баштайгы чылы төнүзүнче чоокшулап орган. Гитлержи дайзыннарны Москва чоогунга чылча шапканы оларның «чаңнык дайынының» бууран дүжерин хереглеп турган. Ынчалза-даа дайзын ам-даа күштүг хевээр. Тиилелгеден бисти үр үш чыл айгылап турган. Фашистерниң шериглери Ленинградтың ханаларының чоогунга турган болгаш Волгаже, Кавказче шургуп киреринге белеткенип эгелээннер. Фронтунуң шугуму Ак далайдан Кара далай чедир шөйүлгеп...

Таптыг-ла од өйде — 1942 чылдың май 20-де, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы-биле Ада-чурт дайыны ордениниң I, II чергелерин тургускан. Дайылдажыл турар шеригниң болгаш Шериг-Далай Флодуюң солдаттарын болгаш командирлерин Совет Ада-чурт дээш демиселге көргүскен маадырлыг чоруу дээш ол орден-биле шаңнаар дээрзин ол орденниң дугайында дүрүмде айыткан.

Капитан Иван Криклийниң командылаанны дивизионуңуң артиллеристери Ада-чурт дайыны орденниң баштайгы эдилекчилери болганнар. 1942 чылдың майда Харьков угланышкынының кадыг-берге тулчуушкуннарга олар маадырлыг чоруун көргүскен. Аңаа улуг эвес девискээрге, дайзын моторжуткан чепсектиг чадаг шеригнерин, ийи чүс чыгыы танкыларын белеткеп, ужар түүлүүн дузазы-биле шаап халдаашкынче кирген. Капитан Криклийниң дивизионуңуң кирип турганы подктуң от ажыдар турушталырынче дайзынның танкылары шуужүлдэ эгелээн. Артиллеристер ол танкыларны чоокшуладып алган, бүгү боолдарындан от ажыттыган. Атака ойтур шаптыпган, ынчалза-даа элээн үе эрткенде гитлержилер чидиргилерин безин херекке албайн, бурунгаарлап киришкен. Тулчуушкунуң уламчылаан. Ол тулчуушкуннуң үезинде бир боонуң чаңында түгле командир — улуг сержант Алексей Смирнов арткан. Бүгү киржикчилериниң кылыр ажылдарын—снарядтарны дажыглап, октап, харааладып, оттуг ол ажылдың турган. Чоокку танк өрттендир аттырган. Сержантының эргектерин снаряд үзе шаапкан. Чаңгыс холу-биле ажылдавышаан, пушканы сержант башкарып турган. Чогуур черинге четпейн чыткаш, база бир танк өрттенген. Смирнов пушказын база катап октап четтигипкен, ынчалла-даа ол балыглаган. Дивизион командири ынчап боога четкеш, от ажыдын улам-пылаан.

Күш талазы-биле бистен ыракка ажып турза-даа, гитлержилер сорулгазын чедип ап шыдаваан. Совет дайынчыларның дидим, туруштуг чоруунга олар шыдаштаан болган аткаарлап эгелээн. Совет шеригниң эолеп алганы девискээрге дайынның хөй-хөй сеги. өрттенген танкылары арткан. Капитан Криклийниң дивизионуң дайзынның 32 машиналарын, 300 ажыг солдатарын болган офицерлерин узуткаан. Балыглаган дайынчыларын солаан командир беш танкыны өрттендир аткан.

Ол тулчуушкунга көргүскен маадырлыг чоруу дээш тос артиллерист Ада-чурт дайыны орден-биле, оларның үжү — бирги чергези-биле шаңнаткан. Капитан Криклийге Ада-чурт дайыны орденниң I чергезин тывыскан.

1942 чылдың июль 5-те Барешово далайга хайгыылга чораан К-21 деп суг адаанның хемези дайзынның эскадразын эскерип каан: фашистиг Германияның эң күштүг линкорларының бирээзи — «Тирпиц» дайынчы сес корабльдерге үдедип алган кел чыткан. Дайзынның линкорун атакалаарын командир дужааган. Опу ыларда эскадранның туружукче кирер апаар. Кичээнгейлиг болур чорукту сагыывшаан, суг адаанның хемези дайзынның корабльдериниң аразынче кирген. Ол ажыл эки кылдыган болгаш дайзынның линкорунга удур торпедолар аттыгын үнген. Ийи хире минута эрткенде чыстыышкынчарның ыыды дыңналган. А хеме сүрүүшкүнге четтирбейн бараган. Сөөлүнде дыңналганын өзугаар алырга, «Тирпиц» аар үрелиишкинге таварышкан, колдуунда-ла тос ай дургузунда септелгеге турган.

Дөңнээр чүве чок ол маадырлыг чоруу дээш экипаждың кежигүннери шупту Ада-чурт дайыны орденнер-биле шаңнаткан.

...Дайынның эң соолгу үезиндезі — Берлинни эолеп алырлының хүннери арткан. Рейхстагка чедир беш чүс метр арткан. Хенертен болган күштүг адыышкыннар дайынчыларны камгаланырынче албадапкан. Сержант Иван Маркин баштаан хайгыылчыларны буруугаар чоруткан. Бузундулар-биле чаглактанып чаштының чораап, алды хайгыылчы танывазы кудумчуган үңгеп чорупкан. Бир-ле бажынче кире халышканнар. Үрелген ханаларны, подвалдарны таварты чораап, кварталды эртип келгеннер. Чыда дүшкеп, хайгаараан — кудумчуда шимчээр чүве чок. Үне халышкап, кудумчуның ортузунга безин четпейн чорда, оң таладан боолан эгелээн. Оларның чапынга мына чазылган соонда сержант балыгланган. Эштери опу айыыл чок черже аппарган. Салбыр даалгалы чедиишкинниг күүсеткен: дайзынның от ажыдын турган черлери билдинген.

Сержант Иван Маркин Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында Ада-чурт дайыны орден-биле шаңнатканнарның эң соолгуларының бирээзи болган.

Ада-чурт дайыны орден-биле шупту 1350 муң ажыг кижи, олардан 350 муң чыгыы кижи — од орденниң бирги чергези-биле шаңнаткан. Хөй-хей партизаннар, совет улус-биле кады дайзынга удур демисежип турган даштыкы-даа хамаатылар од орден-биле шаңнаткан.

Григорий АЛЕКСАНДРОВ.
(ПМА).

Төрээн чуртка — хөй дүктү

ДАРЫЙ ХӨДЕЛБЕС БОЛЗА...

Кызыл районуң шөөр малы 84 муң ажыл турар. Оон 81 муңу — хой. Район он бирги беш чылдың баштайгы чылында күрүнеге 214 тонна дүк садыр тургап, ук планны 100,5 хуу күүсеткен азы ооң мурнунда чылдан 24 тоннаны хөйнү саткан.

Күрүнеге хөй болгаш бедик шынарлыг дүктү бээри хой кыргылдазынга белеткелден улуг хамаажыр. Ажыл-агыйларда кыргылдага белеткел бо хүннерде кандыгыл? Районуң көдээ ишчилери эрткен чылгы чедиишкинин бо чылын быжыглап шыдаар бе? Салдынган айтырыглар талазы-биле рейдини «Шын» солун болгаш районуң улусчу контроль комитеди чамдык ажыл-агыйларга чоруткан.

Рейд

Каттышкан рейд бригадазы ийи кезекке чарылган: бирээзи «Х Улуг хурал», өскези «Тиилелге» болгаш «Шамбалыг» совхозтарга зорааш. Хыналдының түңнелинде хой кыргылдазынга белеткелде кайы-даа совхозта улуг четпестер бары ялерээн. Бир эвес дарый хемчег албас болза, кыргылда үзамдыгар туржук. күрүнеге дүк садар план-даа үстүп болур магат чок хире.

«Тиилелге» — районда хөй хойлуг ажыл-агыйларның бирээзи. Хоюнуң саны амгы үеде чээрби мун ашкан болгаш эрткен чылдың ол үезиндегизинден барык-ла он хире хуу көвүдээн. Районуң күрүнеге садар дүгүнүн дөрттүн бир кезии моон кирер. Эрткен чылын совхоз дүк садар планын 110 хуу күүсеткен азы беш тонна дүктү плавдан ажыр саткан. Шыдыг турбуже кыргылдага белеткел мында дүвүренчиг.

Совхозтуң кылгылда пунктузу Кур чер суурнуң мырыдай бодунда. Ол хирезинде септээр соруга-биле аңаа хол деткен кижи чок. Пунктудаа, ында складтарда-даа, столоваяда-даа дутлаглыг азы шоочалыг эжиктер чок, шуптузуп ажыда тыртыылап каан. Электри дериглерин база үзе-чаза соп, тоймаглап каапкан, чамдык кезектери ында-мында чыткылаар. Хой кыргыыр машина биэи (бир хааржак) тегүлгеш, довуракта боражып чыдар. Өрөөлдөр ишти аштаттынмаан. эрткен чайгы олчаан, ында чүү-даа бар. Чыып кээн ийи шоодай хире кажаа дүгү ээн черде бокпуг олчаан чыдар. Кырыкчыларның данзызы астынмаан. Бо бүгү үүрмек айтырыглар түс-түзүнде шоолуг эвес-даа болза, соңгаарлаан түдүм-на үени кызырып, ажылды бачымналып орар дээрзи кымга-даа биллингир. Ынчап тургаш, чамдыкызы кылдынмайн баар таварылга база турун болур.

«Шамбалыг» совхозтуң хоюн баштайгы совхозтуң хоюнуң дең кезии хире. Хою эвээшдаа болза, кыргылдага белеткел мында план ёзугаар чоруп турар. ССР Эвилелиниң алдангы чылының кылгылдазын организастыг эрттирер дээш, бо дутайында тускай айтырыгны совхозтуң дирекциязының, парткомнуң болгаш көдээ Совет күүскомунуң хуралынга чугаалашкан. Ук хуралдың шиитпирин ёзугаар кыргылда пунктузунга баштайгы шефтээшкинниң контора ажылдакчылары ийи хүн улаштыр чоруткан. Ам агитквартиралар болгаш өске коллективтер баар.

Кыргылда пунктузу Шамбалыг суурдан элээн ырак, километр ажыг черде. Тускай танныылдыг, чанында кудуктуг, хой чуур черлиг, столоваялыг. Социалистиг чарыштыг тиилекчилеринге күш-ажылчы алдар тугу кедүрер тускай адаган-даа бар. Пунктуның девискээри-да, кажаалар болгаш складтар иштиде-даа ырыг-силиг. Хамык эткеп, дериг-херексел чурумнуг цыгжаттынган. Эжиктерин болгаш хаалгаларны хаап, шоочалаарын шоочалап каан.

Кажаа иштинде өрөөлдерниң чамдык ханаларын база чөв кылган. Дөртен үш хачыны чыскаалдыр азып каан. Харын, чаа-ла хой кыргыштыгарган.

— Электриктер септеп турду. Ам база келир дээн улус — деп, таңчыма Ондар Шактар-оол бистй «кадарлыг» кылаштап тур.

Электриллиг машина бүрүзүнүң кырында дампаларны аскылап каан. Машинка биэи чидиидер точилоларны беэин кылайтыр чодуп каапы илдеп. Хой кыргыыр болгаш дүк ылгаар өрөөлдерниң ишти шупту шалалыг. Столоваяда чугайлаардан өске кылыр чүве чок. Аңаа ажылдаар поварлар белеп, дугуржуп каапкан. Кыргылда кампаниязынга киржир улустуң социалистиг чарыжының негелделерин совхозтуң ажылчын комитеди ажылдап кылган.

Совхозтуң конторазынга «Кыргылдага киржир улус зоотехниктер өрөөлинге бүрүткедин алынар!» дээн чарлал шагда-ла астынган. Күзелдиг улус хуннүн-не немежин турар. Бо бүгү ажылдарны кол зоотехник Елена Базыр-оол кызымак чорудуп турар. Кыргылданы чогуур үезинде (20 хонук) доозар төлээде, хүнде-ле 45-50 кыргыкчы херек. Ол хире күш херек кырында бар. Дүк ылгакчылары, деңгичилер, савалакчылар база белеп.

«Х Улуг хурал» совхоз барык-ла үжен муң хире хойлуг. Совхоз төвү Бали-Кол суурда болгаш оон чээрби ажыг километр ыракта Дойлуг деп черде кыргылда пунктулары бар. Кыргылдага белеткелди кол зоотехник Матвей Допуй-оол удуртуп турар, ынчалза-даа ажыл оожум. Ийи пунктуда электри-биле кыргыыр 64 хачының түгле деп кезии септеттинген, артканнарының ажылдаары ам-даа хынаттынмаан.

Кыргылда пунктуларының дериг-херекселдерин адыргаш, складка шыгжап каан турган. Оларны амдыгаа чедир катап эптеэвэн. Кажаалар, хой кыргыыр черлер болгаш столоваялар база септеттинмээн, чугайлаттынмаан. Шоодайларга адрес бижиир будук база эвээш, үш-ле килограмм.

Хой кыргылдазы — көдээ ишчилерниң база бир бачым, чымыштыг болгаш харысалгадыг ажы. Опу эң-не бедик деңнелге эрттирер ужурлуг. Ындыг турбуже, аңаа белеткел Кызыл районуң чамдык ажыл-агыйларында сула дээрзин рейд бригадазы демделээн. Белеткел ажылын шыгыыратпас, дээштиг хемчегларын дарый албас болза, эрткен чылдагы деңнелге беэин чедери берге апаргап.

Рейд бригадазының кежигүннери:

Д. ТАСПАЯК — «Шамбалыг» совхозта улусчу контролёр,

Х. МОНГУШ — райкүскомуң көдээ ажыл-агый эргелиниң кол зоотехнигги,

К. МОНГУШ — районуң улусчу контроль комитединиң даргазы.

К. ЧООДУ — «Шынның» корр.

ТАЙГАНЫҢ АНЫЯК ЭЭЛЕРИ

Тоора-Хемден Соруг ферма-зынга чедир вертолёт-биле бир шаң ажыг үжүдар. Ивижилерниң ында турлаа, тайга эдээнге, арга-ыяш аразы, чурумалдыг чараш черге, чазаглаашкын үезинде чеде берген бис.

Иви малдап чээрби ажыг чыл ажылдаан хоочун дагдыныкчы А. Балдан удуртнан комсомолчу-аныяктар коллективтеринде 15 оолдар, кыстар бар. Олар онгу классты доосказ, ол онзагай мергежилди шиирп алганнар. Ферманың 1200 ажыг ивилерин чеди коданда үскен, бо кышты хурчаагай эрттирип, баш санын хоратпаннар, чаш төлү менди ажаап алдынган.

— Иви мал кончуг-ла нарын, сагыш човангыр азырал негеттинер амытан. Эң эки азыралга тааржыр. Чайын серинн оттуг, ымыраа-сээк чок тайгага чайладыр, кыжын шулун оттуг черлерге откаргаш — деп, «Май 1» совхозтуң директору Анай-оол Доңгакович Кашкак чугаалады.

Шынап-ла Соруг фермазында челээзште баглап каан турда ивилерни көөрге, семис-шыырак-даа, дүгүнүң арыгсилии-даа эки ажаалданы херечилеп турар. Ивижилер чазаглаашкынче организастыг киргеш, азырал-хайгаралды улам күштелдирген, ол черниң оът-сигени-даа шуян.

Бистер, сес кижилиг комплекстиг бригада, аңаа чеде бергеш, иви кадарчыларының амыдырал-чурттагазы, ажылкижи-биле танижып, республиканың мурнунда сорулгаларбиле оларны таныштырып, бе-седалашкан бис. Ферманың ажыл-ишчилери вертолётдувус чанынга чыглып келгеш, чугула хереглелдиң аъш-чем бараннарын садып ап, кижи змчизинге шинчидип, хереглээн эмнерин көжер аптекажыгаштан алгылаан.

Иви фермазында Л. Баран-К. Чечек, В. Самбу, А. Седип олар ышкаш мурнакчы, бодунуң романтиктиг мергежилиннге бердинген аныяктар ажылдап, Ленинчи комсомолдуң XIX съездизин төлептиг утказаннар.

К. САГДЫ.

Тожу район.

ХҮНДҮТКЕЛДИГ, МАКТАЛДЫГ

Нина Артёмовнаның ажылдап турар магазинимге кирип келирге, барааннарны, суй-белектерни делгеп салганы көрүштүг. Парфюмерия магазини болгаш ындазында көрүшгүү черле аажок. Магазинниң эжини уаат, биче садын алыкчылар черле амыраппас. Ындыг болур-даа ужурлуг. Кижилерниң амыдырал-чурталгазынга өөрүшкүүнүң кандыгүелери, хүннери турбазыл. Дөргүл-төрелдеринге, эш-өөрүнү сеткил-сагыжынга таажыр белектерни кым садып берикпесевес боор. Ол барааннарны Н. А. Шутова силерге күзелдин-биле сүмелээр ийикпе азы шилип алырынарга дузалажыр. Садыгжының эвилеп-ээлдек аажы-чаңы, кижилерге кичээнгейлиг сеткил-сагышты чайгаар өөртүп келир.

Садыгжының ажылы-биле танижып, чугаалажып тура, магазинниң планныг онаалдаларының канчаар күүсеттинип турарын сонуургап айтырарымга, бодапган хевирлиг болгаш, мынча дээн:

— Планны, социалистиг үлөөлгелерни алган соонда, ону ыяап күүседир дээш ажылдаар апаар. Кол сорулгавыс-даа ындыг. Бо чыл онзагай, төөгүлүг болгай, бүгү-ле чүве ССРЭ-ниң 60 чылын төлептиг уткуурунче утланган. Аңаа алдаржыткан социалистиг чарышта идепкейлиг киржип тур бис. Чылдың эгезинден тура, планныг онаалдаларывысты эки көргүзүглерлиг күүседип келдивис. Бирги кварталда, эрткен апрель айда база-ла эки ажылдадывыс.

Парфюмерия магазинни райпонуң мурнакчы коллективтериниң бирээзи. Ынчангаш план күүсеттинмейн баар мыдыы таварылга белеп болуп көрбээн.

Н. А. Шутова ажыл-ижи-биле эш-өөрүнге үлегерлиг. Бодунуң ажылдап турар коллективи аңаа бүзүрээр, ону хүндүлээр.

Нина Артёмовна Шутова улус депутаттарының Туран хоорай Совединиң депутады. Бо дээрге хүндүүг бедик харысалга, ажыл-ижиниг кызымак кижини чон ынчаар үнелеп турар. Чонуңуң көргүскен бедик идегелин бадыткаар дээш хейнү кылыр, улам кызымак ажылдаар апаар. Ынчангаш Нина Артемовна хоорай Совединиң сессияларының ажылынга идепкейлиг киржип, ооң үүлээп алган шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш хөй ажылды кылып турар.

Бодунуң соңгукчуулары-биле ол доктаамал ужуражып, оларның дилеглеринге, негелделеринге, хомудалдарынга кончуг кичээнгейлиг болуп, шыдаар түүлдерин ыяап-ла боттандырып келген. Ооң соңгукчуларында амыдырал-чурталганың кандыг-кандыг айтырыглары турбас дээр. Огород суггарар суг, буга-сумун, оларны кежер бичии көвүрүглер. кудумчуның арыг-силиг байдалы, ада-иениң уруг-дарыынын өөредилгезинче киргээнгей салып турары дээш оон-даа өске. Ол ышкаш округунда чурттап турар кижилериниң онаашкан ажылынга идепкейлиг киржилгеэн дээш оон-даа өске.

ТАРАА ТУРДА...

Туран хоорайның хлеб заводунга бо чылдың эгезинде база чораан мен. Күш-ажылчы коллективтиң ажыл-ишчилери он бирги беш чылдың бирги чылының планныг онаалдаларын күүседип алташ, ийиги чылын ажылишчи чедиишкиннер-биле бадыткаар бижыг чүткүлдүг ажылдап турган. Оларның ажылы-биле танижып турумда заводтуң директору Владимир Иванович мынча дээн чүве:

— Заводта үжен сес кижи ажылдап турар. Олар аразында найыралдыг, бир демнинг. Чыл эгезинден тура күш-ажылчы базымывысты улам дыжыттывыс. Кол-ла чүве — бригадалар, ээлчеглер, күш-ажылчы кижилер ортузунга социалистиг чарышты калбартыры.

Туранның хлеб заводунга бирги кварталдың төнчүзүнде база катап келдим. Заводтуң херимнии иштинче кирип орда-ла бижырын турар хлебтин, булочка-далганнарның чаагай чыды чытталып көөр. Заводтуң директору Владимир Иванович Мельченко-биле чугаалажып эгеледим.

—Кыжын келириңерге, сеглээн сезүвүс ажыл-хереэвистен карышпас улус бис дээн мен. Ам ол дугайын караанар-биле көрүп, бүзүреп болур силер.

Ол шын. Оларга мен ынчанна бүзүрээн мен. Ак халатты кедипкен, ажылчын кыстар, дуржулгалыг кижилер-биле чугаалажышпаан, оларны чоргаараал-биле көрүп тур мен. Шыырак ажылдаар, дуржулгалыг кижилер бар болду.

Баштай булочка-далганнар бижырын турар цехтин ажылчыннары-биле ужурашпын. Ол хүн хоочун ажылчын, аныяктарның дагдынакчызы Чатый Найдыновна Маадының эолчээ ажылдап турган. Борбак хүрен арын-шырайлыг, эрес соруктуг бригадир бүзүрелдиг чугаалады:

— Айда чеди тонна булочка-далганнарны бижырар, хүнде, 300-килограммны бижырын белеткээр улус бис. Планывысты үргүлүү ажыр күүседип турар бис, ындыг аныяктар ажылдап турда. канчан ажыл-херек бүтпес боор — дээш, чанында турган ак шырайлыг, оргулуг сынныг уруглже айыткан: — Адын Марина Маады дээр — диди. Чугаалажы-чугаалажы көөримге, дуржулгалыг бригадирнин ажылга шуудадып, өөредип алган өөренчизин, ам шалынчы иштин комсомолчузу болду.

Шынап-ла харын, Чатый Найдыновна бо завод тургустунары билек, 1975 чылдан эгелеп, маңаа ажылдап эгелээн. Ынчангаш бо үевиң дургузунда ол он-он аныяк кыстарны ажыл-ишчи мозу-шыларга өөреткен. Кызымак күш-ажылы, төлептиг мозушынары дээш, Чатый Найдыновна Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаткан. Ол бодунуң онаашкан ажылынга эң-харымсалгалыг, негелделиг кижилерниң өөрээзи.

Хлеб бижырын белеткеп турар цехке келдивис. Мында тыва болгаш орус хөрөөжиенер хөлчок демниг, үгоашкылар дег пайыралдыг ажылдап турар. Ук заводта ам 6 чыл дургузунда бригадирлеп ажылдап турар Мария Александровна Лихачёва бодунуң бригадазының дугайында улуг чоргаарал-биле мынчаар чугаалады:

— Айда 30-40 тонна хлебти бижырар планныг бис, а хүнде хлеб бижырарын 3-4 тонна чедирип турар бис. Планывыс күүсеттинип келген. Бо бригадада Надежда Соколова, Зоя Маады болгаш өскелердээ шалынчы диртип ажылдап келген. Оларга заводтуң күш-ажылчы коллективи чоргаарларлыр.

Бирги кварталда заводтуң күш-ажылчы кижилери 410 тонна хлеб бижырар планның 448 тонна чедир бижырып, 82 муң рубльдин продукциязын сайгарар планны 95,8 муң рубльге чедирген. Күш-ажылдың будуруккүлүү өзүп турар. Бир кижиге онаашпыр 2157 рубльдин продукциязын бүдүрер планны 2521 рубльге күүсеткен. Түкпел эки — ажыл-иш шуудаашкынныг. Туранның хлеб заводунуң коллективи ССРЭ-ниң тургустуунарынлан бээр 60 чыл ооңга күш-ажылчы белектерлиг ужураажыр дээш бедик көдүлүүшкүн-биле ажылдап турар.

Х. ОЙДАН-ООЛ.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ДЕЛЕГЕЙДЕ ООЖУРГАВАСТААН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Дайынның болгаш тайбыңның амыдыралчы чугула айтырыгларының талазы-биле Каттышкан Штаттарның ийи арынның туружун бууру шаварының шимчээшкини бүгү делегейде оожургавастаан. Аңгы-аңгы күрүнелерниң шын бодалдыг ажылдакчылары болгаш массалыг информацня черлери-даа -ядролуг боо-чепсекти кызыгаардаар болгаш чепсегленишкинге контроль дугайында хоозун чулчуруушкуннары-биле Вашингтонуңуң чазаа чайгыс талалыг артык күштүг болурун чедип алырынче болгаш шериг талазы-биле амгы үениң дең чоруун АКШ-тың талазынче өскертиринче чүткүлүн чажырар бодап турарын айтып турарлар.

Америк-совет найыралдың национал чөвүлелиниң күүсекчи директору Алан Томсон СЭТА-ның корреспондентизиниге интервьюзунга АКШ-тың президентизин Рейганның сөөлгү саналдарын «шуут-ла хоозун чүүлдер-дир» деп чугаалаан. Стратегтиг боо-чепсекти контрольдаарының айтырыын АКШ-тың администрациязының «чаа ёзу-биле көрген» дижикр чүүлү херек кырында президентизин моон деглээн.

Ол хамаан чок администрацияның планнары делегейде күштерниң амгы үеде туруп турар стратегтиг деп чоруун үрээринче углавган-дыр деп, ол чугаалаан. Ындыг деп чорук ядролуг кандыг-даа ажыктыг чугаалажышкынларны кылырынга эргежок чугула баштайгы чүүл болуру билдингир. Эчис сорулга билдингир — америк президент боо-чепсекти эдере бүдүрерин соксадыр дугайында ССРЭ-биле келир үениң чугаалажышкынларын сөөгаар тыртып тургап, АКШ-тың ядролуг күчү-шыдалын улам күштелдирериңе үени чедип алырын күзеп турар-дыр.

САН-ФРАНЦИСКО. (СЭТА). Рейганның ядролуг боо-чепсекти кызырар талазы-биле саналдарының сөөлгү хевири херектин байдалын соора көргүзүп, мегелээр болгаш факгарымдааларны кара өжегээр өскертир чорукка үндезилеттинген деп. «Пипл уорлд» солун редакция чүүлүнде бижээн. Ооң ол саналы ССРЭ АКШ-тан стратегия талазыбиле артыкшылдыг дээрзинин дугайында АКШ-тың администрациязының салдынмас чулчуруушкунунга үндезилеттинген-дир. Ынчалза-даа ол болза шуут билдингир мегелээшкин-дир, чүге дээрге ийи улуг күрүнелер аразында күштер барык деп боон турарын америк специалистерниң хөй кезии ажыы-биле минип турарлар.

ПАРИЖ. (СЭТА). Франциянын неделя санында үнер «Революсьон» солуну Рейганның «тайбың саналдарында» америк дипломатияның ээлчеглиг авыласташкыны-дыр деп бижээн, ооң эчис сорулгазы — тайбың болгаш боо-чепсекти дүжүрери дээш демисежип турар делегей хөй-ниитизиниң негелдезин кошкадыры боон турарын айыткан.

Чепсегленишкинниң контрольдаар талазы-биле чугаалажыышкыннарга күштерниң дең чоруун тодарадырда, талаларының кайызы-даа бодунун артык күжүн ажыглап шыдаазын дээш боо-чепсектиң бүгү хевирлерин өөренип көөр ужурлуу шуут билдингир деп, ол солун демделээн. Ынчаарга Рейган ону канчаар көрүп турарыл дээрге, ол Совет Эвилелинге чакгыс талалыг чүрүм-биле боо-чепсээн дүжүрерин саналдан турар-дыр.

ДЕЛИ. (СЭТА). Рейганның саналы Вашингтониуң чүткүлүнге долузу-биле дүжүп турарын индий «Пэтриот» солун редакция чүүлүнде демделээн. Вашингтон боо-чепсекти дүжүрериниден болгаш ядролуг чепсектин шыгжамырларын узуткаарынга идиглиг ыыдыг байдалдарны тургузарындан былдаарынче чүткүп турар.

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнам «Куан дой нян зан» солун АКШ-тың президентизиниң саналдарының дугайын тайылбырлап бижээн. Иллинойс штатка Рейганның чугаазы «боо-чепсекти эдере бүдүрерин улам күштелдирериниң айылдыг бодалдарын чажырып турар ийи арыныг. авыластыг чорукту четчиир-биле хереченл турарын» айыткан.

АНГЛИ-АРГЕНТИН ЧӨРҮЛДЭЭ

Мурнуу Атлантикада англи эскадра Аргентинаның боочепсек чок хамааты судноларынче халдаашкынарга күштериниң деп чоруун тодарадырда, талаларының кайызы-даа бодунун артык күжүн ажыглап шыдаазын дээш боо-чепсектиң бүгү хевирлерин өөренип көөр ужурлуу шуут билдингир деп, ол солун демделээн. Ынчаарга Рейган ону канчаар көрүп турарыл дээрге, ол Совет Эвилелинге чакгыс талалыг чүрүм-биле боо-чепсээн дүжүрерин саналдан турар-дыр.

ДЕЛИ. (СЭТА). Рейганның саналы Вашингтониуң чүткүлүнге долузу-биле дүжүп турарын индий «Пэтриот» солун редакция чүүлүнде демделээн. Вашингтон боо-чепсекти дүжүрериниден болгаш ядролуг чепсектин шыгжамырларын узуткаарынга идиглиг ыыдыг байдалдарны тургузарындан былдаарынче чүткүп турар.

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнам «Куан дой нян зан» солун АКШ-тың президентизиниң саналдарының дугайын тайылбырлап бижээн. Иллинойс штатка Рейганның чугаазы «боо-чепсекти эдере бүдүрерин улам күштелдирериниң айылдыг бодалдарын чажырып турар ийи арыныг. авыластыг чорукту четчиир-биле хереченл турарын» айыткан.

Мурнуу Атлантикада англи эскадра Аргентинаның боочепсек чок хамааты судноларынче халдаашкынарга күштериниң деп чоруун тодарадырда, талаларының кайызы-даа бодунун артык күжүн ажыглап шыдаазын дээш боо-чепсектиң бүгү хевирлерин өөренип көөр ужурлуу шуут билдингир деп, ол солун демделээн. Ынчаарга Рейган ону канчаар көрүп турарыл дээрге, ол Совет Эвилелинге чакгыс талалыг чүрүм-биле боо-чепсээн дүжүрерин саналдан турар-дыр.

Пабл ортулукка турган Аргентин самолёттарны уэуткаап дугайында Лондонуң дыңнадының Аргентинаның командылазы шын эвес деп бүрүү шанкан. «Пукара» деп шуургедекчи үш аргентин самолёттар үрелиишкинге таварышканын шериг командылазы айыткан. Ол үрелиишкин англи десант шеригнериниң халдаашкынарынын түңнелинде эвес, а далайдан англи шериг корабльлериниң боомаашкынарынын үрэкчуулаан болгунган деп Аргентинаның шериг командылазының дыңнадында айыткан.

Аргентинаның далай эрин-Англиянын чазаанын эолеп турарын ол айыткан.

Англияның камгалал министри Дж. Ноттун Би-би-си телекомпаниянын программазынга чугаазы ол дутайын тодаргай бадыткаан. Аргентинага удур дайын чорудулгаларын улам калбартырынче

Лондонуң болгаш өске-даа англи хоорайларның башкылары социал программаларга, оон-биле кады өөредилге хереглелдеринге күрүнеден тускайлаан акша-хөрөнгини авгли чазактың кызырып турарынга удурланышкынын илередири-биле британ чазанчыл бажыныын (чурукта) чанынга чыылганнар. Бир эвес бо талазы-биле улуска удур политиказындан чагыныкчы белүктер ойталавас болгаш чурттуң дыка хөй университеттеринин хагдынар деп турарын соксадырының күгүла хемчегларын албас болза, англи школаларның муң-муң доозукчуларының дээди эртем дугайында күзелбодалы боттанмас болгаш ажыл чок кижилериң санын улам көвүдедирин айыткан негелде бижикти чыскаалганнар дамчыдып берген. Амгы үеде безин студентилериниң саны 3 муң кижиге кызырылган, ынчаарга 1984 чылга чедир амдаа 10 муң кижи өөредилгеэн октаар апаарын негелде бижикте айыткан.

А. ЕВСТИГНЕЕВТИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохроникази.

Красноярскиниң хөгжүмүүр комедия театрының артистери пайысылал Кызылда аалдап келген. Олар бо хүннерге чедир кызылчыларга хой шилерин көргүскен. А. Софроновтуң «Стряпуха» деп комедиязы база көргүскен. Аалчылар шилерин ам-даа көргүзүп турар.

ЧУРУКТА: «Стряпуха» деп комедиядан комбайнер Казанец (артист Ф. Калашников), аъш-чем кылыкчызы Павлина(артист И. Бойко).

В. КУДРЯВЦЕВТИҢ фотозу.

ЭВЕРЕСТИҢ МААДЫРЛАРЫ ОЛ-ДУР

Бембүрээктиң эң бедик сыны —Эверестиң 8848 метр бединче совет экспедициязының кежигүннериниң үнгени дээрге, альпинизмниң хөй чылдыг төөгүзүнде ховар болуушкун болур. ССРЭ-ниң шилиндек командазының кежигүнериндеп 14 кижи ол булут ындында сүүрже үнгеп.

ССРЭ-ниң 60 чылына болган Тиилелге хүнүнге тураскаатқан ол үнүүшкүнүң боттандырган альпинистериниң аразында Москвадан, Ленинградтан, Алма-Атадан, Свердловскиден, Донецкиден болган Харьковтан келген спортчулар бар. Олар дээрге янзы-бүрү мергежилдиг, янзы-бүрү хар-назылыг кижилер-дир.

«Дээрде шаштыккан» сынче үнген альпинистериниң аразында бистиң чуртувустуң чеди мун метр бединче үнүп турганнар база бар. Олар дээрге Бүгү-эвилелдиң бот-өөредилгелиг машина-тудуушкун институдунуң башкызы, москвачы Эдуард Мысловский (ол бо айның төнчүзүнде 45 харлаар), он бир кижиниң эң улуу, оон чаңгыс чер чуртуу, 40 харлыг Валентин Иванов —ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының бедик температура институдунуң конструктор бюрозунуң инженери олардыр. Оларның альпинисчи стажы 20 чыл ажып турар.

Дагларже үнүп чоруур кижи бүрүзүнүң ыдыктыг күзелин боттандырып. Эверестиң шыпшык бажыңга бир дугаарында илии баскан баштайгы совет кижиге Ленинградта далайның төлевилел эртемшинчилел институдунуң инженери Владимир Балыбердин болган. А Эвересче үнер мурнунда ол талантылыг, кан-кадык спортчу белиң спорт мастери ат чок турган.

Эвересче дүне үнген сураглыг дөрт спортчунуң эң-не аныяа Донецкиден келген Михаил Туркевич болур. Ол Непалга 29 харлаанын демдеглээн. Харьковтан келген, бедик черге шеверлел ажылы кылыр Сергей Бершов оон-биле чаңгыс кожугта сес чыл дургузунда багланып алгаш, даг кыры үнүп келген. Ол дөрт кижиниң ийизи — Алма-Ата чурттуг инженер-сейсмолог Казбек Валиев биле хөрзүн талазы-биле инженер Валерий Хрищатый дээрзин билир силер.

Свердловск чурттуг Сергей Ефимов Уралдың политехниктиг институдунда инженерлеп турар. Ол дагже үнер талазы-биле ССРЭ-ниң үш дакпыр чемпиону. Москвачы Валерий Хомутов база инженер. Владимир Пучков —эртем ажылдакчызы. Алма-атажы Юрий Голодов Казахтың балык ажыл-агыйының эртем-шинчилел институдунуң улуг эртем ажылдакчызы.

Эвересче үнүп шыдаар амдаа сес альпинист экспедицияга арткан турган. Ынчалзадаа олар ынаар үнген он бир кижиниң чедишкиннеринге дуза көргүзер. кадыг-берк кандыг-даа үеде өөрүнге дузалажыр соруглга оларның мурнунда салдынган турган. Ынчангаш оларны база Эверестиң кырынче үнген маадырларның аразынга книр сананр апаар.

Ленинградтың электротехниктиг институдунуң башкызы. 37 харлыг Леонид Трошенко эң-не берге. дошпун эң тайгыр чери-биле балуктун амыр-менди эртгерин хандырган. Агаар-бойдустуң кандыгдаа үезинде ол доктаамал ээрүнге кээп. дошпун кайызыбиле эртеринге экил дээрэни төнчүп берип келген.

Алма-Ата чурттуг, 41 харлыг тренер Ерванд Ильинский биле 34 харлыг Сергей Чепчев олар ажыл-херээн ыяк күүсеткеш, сынның бедининге чедир 348 метр арткан турда, дедир ээп келгеннер. Ол дээрге даглыг чернин «Эжинин кагба» деп дүрүмүн сагаапы ол. Өөрү бедикке четкеш, дедир бадарда оларның дузазы черле херек апаарындан олар ынаар үнмээннер.

Улуг шуурган соонда дөртку лагерьже орукту катап нээрининге Ленинград чурттуг механик, чурттуң чемпиону Владимир Шопининиң салыышкыны улуг болган. Экспедициянын ажылының чедишкинин дээш боттарының бүгү-ле билиин. дуржулгазын москвачылар — эмчи Вячеслав Онищенко биле спорт инструктору Николай Черный, Грузияла Местиа суурда альпинист Акакий Хергиани олар харам чокка бергеннер.

Экспедициянын бүгү-ле спортчулары чурттуң чеди мун ажыг метр дагларынче үнүп турган дуржулгалыг кижилер болур. Оларның четкен черлериниң чамдыгы бо: Коммунизм бедии (7495 метр), Ленин бедии (7134 метр), Корженевский бедии (7105), а ол ышкаш чеди мун метрге чүгле 5 метр четпес Хан-Тенгри.

Ол хире берге үеде спортчуларның ажылын болгаш дыштанылгазын билдилиг организаставаан болза, гималайларга ындыг чедишкин келири берге турган. Анаа экспедициянын удурткучузу — физика-математика эртемнериниң доктору, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының физиктиг институдунуң сектор эргелекчизи Е. И. Тимман болгаш тренер составының улуг салыышкынын демдеглээр херек.

(СЭТА-ның корр).

Май 21-ден 23-ке чедир телевидение

МАЙ 21-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 —«Ye». Информастыг программа. 8.50—Эртенги гимнастика. 9.05 — «Угулзалыг тоол». Мультфильм. 9.15 — «Декабрь 20». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 3-кү серия. 10.20 —ССРЭ-ниң улустарының хөгжүм чогаалдары. 11.05 — «Депутаттар Соведи». Документалдыг телефильм. Владивосток Советиниң баштайгы даргазы К. А. Сухановтун дугайында. 11.35 — Телемедээлер. 11.40 — 14.15 —Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 —«Глив суурга келген», «Силернин хлевинер», «Силернин хлевинер-дир, уруглар» деп документалдыг фильмнериниң программазы. 15.15 — ССРЭ-ниң улустун артизи Б. Руденконун болгаш делегей конкурстарының лауреады Л. Тимофееваның концерти. 16.00 —«Билип алгаш, мергежилдиг бол». Школачыларга эртем-билиишкиниг программа. Совет Эвилелиниң Маадыры, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы В. Д. Зудов дамчыдылганы чорудар. 16.45 — «Орус чугаа». 17.45 —«Москва болгаш москвачылар». 17.45— «Хөлүг аялгалар». 18.00 — ВЛКСМ-ниң XIX съездизиниң хүн демдеглели.

КЫЗЫЛДАН

18.30 —Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 —Бегүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН

19.00 — «Азия төвүнде». Информация-публицистиг программа. 19.30 — Чарлалдар. 19.40 —Мультфильм.

МОСКВАДАН

19.50 — «Декабрь 20» деп хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 4-кү серия. 21.00 —«Ye». Информастыг программа. 21.45 — Күрүненин үлегерлиг улусчу Сонгу орус ырыын. концерти. Оон дараазында — «Бегүн делегейде» деп информастыг үнүүлүг.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — Англи дыл. 12.35 — ПТУ-нуң өөреникчилеринге. Физика. Механика болгаш бүдүүлгени механизастаары. 13.05 — «Башкылар сүмележип турар». 13.35 — География. 8-ки класс. Ортаакы Азияның экономиктиг району. 14.05 — «Флот дугайында бижип турар мен». Л. Соболевтиң чогаалдарының арыннарындан. 15.00—Совет монумент болгаш портрет скульптуразы. 15.30 — «Биологтар дилеп, шинчилеп турар», «Чылыдыгга дамчыдар хоолайлар» деп эртем-нептередиг фильмнериниң программазы. 15.50—Телемедээлер. 16.00 —18.15 — Чапсар. 18.15 —Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.30 —Телемедээлер. 18.45— «Аас-кежиктиг тывар дээш» Фильм-концерт.

МОСКВАДАН

19.00 — И. Штраустуң чогаалдары («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

19.50 — Документалдыг фильм.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Үш өөнүктер». 20.15 —«Аныяктар адрестери». 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.45 — «Мээн кадайым —кырган авай болган». Уран-чечен телефильм. 22.50—23.10 —Делегейниң чадаг-терге маргылдаазы. ГДР-деп дамчыдылга.

МАЙ 22-ДЕ

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.45 — Эртенги гимнастика. 9.00 — «Кадыкшылдыг болурун күзээр болзунза». Күш-культуржуларга сүмелер. 9.05 — «Декабрь 20». Уран-чечен телефильм. 4-кү серия. 10.15—«АБВГД-жигеш». 10.45 — «Силерге, ада-иелер». 11.15 — «Спортлотонуң» 21-ги тиражы. 11.20 — «Эки бараанар хөй болзун». 11.50 — ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга», Казах ССР-ниң ырның болгаш танцының Күрүне ансамблиниң концерти. Алма-Атадан дамчыдылга. 12.25 — «Музейлерде болгаш делгелге залдарында». Чуруллга уран чүүлдериниң А. С. Пушкин аттыг Күрүне музейинге кирген чаа чогаалдарның делгелгези. Музейниң 70 чылынга делгелгени тураскаатқан. 12.55 — «Үнүштер делегейи». Биология эртемперинин кандидады Г. М. Проскурякова дамчыдылганы башкарар. 13.40 — Делегейниң чадаг-терге маргылдаазы. ГДР-деп дамчыдылга. 14.00 — Бегүн делегейде. 14.15 — Бичии уруглarга фильм. «Кызыл галстук». 15.25 — Шри-Ланка республикаңы чарлаанының чылыгга. «Шри Ланка —кайгамчык чаагай ортулук» деп кинопрограмма. 15.50 — «Билдингир-даа болза, бүзүренчит эвес». Дамчыдылганы профессор С. П. Капица чорудар. 16.50 — «Советтер болгаш амыдырал». 17.20 — ССРЭ-ниң улустун артизи Е. Нестеренконун болгаш Төп телевидениниң болгаш Бүгүэвилел радиозунуң улустун музыка херекселдериниң үлегерлиг оркестриниң РСФСР-ниң улустун артизи И. Некрасовтуң удурткулгазы-биле концерти. 18.00 — ВЛКСМ-ниң XIX съездизиниң хүн демдеглели. 18.30 — 18.45 — Чапсар. 18.45 — Тайбың камгалалдының совет комитединиң даргазы Ю. А. Жуковтуң беседазы. 19.30 — Останкинонуң концерт студиязында аныяктар кежээзи. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.30 — «Игорь Моисеевтиң балези». Концерт-фильмниң баштайгы көргүзүү. 22.45 — Аар атлетикага ССРЭ чемпионады. 23.00 — 00.05 — Бүт бөмбүүнге ССРЭ чемпионады. ЦСКА — «Торпедо» (Москва). 2-ги тайм. Төп «Динамо» стадионундан дамчыдар. Оон соонда — телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

14.20 — Чурттуң телестудияларының документалдыг фильмнериниң программазы: «Сээн чаңгыс чер чуртуңгларың», «Надежда» суур». 14.50 — Аар атлетикага ССРЭ чемпионады. 15.20 — Суг полозунуң талазы-биле чурттар аразының маргылдаазы. ССРЭниң 1-ги шилиндек командазы-биле Голландияның шилиндек командазы уужуражыр. Тбилисиден дамчыдар.

Белорус ССР-ниң телевиденнезинин программазы

15.50 — Белорусс шулукчуларнын чогаалдары. 16.00 — Уругларның «Приключа» дээр аас чогаал ансамблиниң көргүзүү. 16.10 — «Боданыышкын». Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры академик П. И. Альсмиктиң дугайында документалдыг фильм. 16.30 — Композитор И. Лученок-биле ужуражылга. 16.50 — А. Маяковский. «Мистерия-Буфф». Шин-фильм. 19.10 — Суг полозунга чурттар аразының маргылдаазы. Испанияның шилиндек командазы-биле ССРЭ-ниң 1-ги шилиндек командазы ужуражыр. 19.45 — Делегей болуушкунарының коңчулалы. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Бажың-биле гном». 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.30 — «Бумбараш». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги сериялар. 23.45 — Делегейниң чадаг-терге маргылдаазы. ГДР-деп дамчыдылга. 00.00 — «Оруун ажык болзун, виноград». Документалдыг телефильм. 00.15 — 01.00 — Регбиге Европа чемпионады. ССРЭ-ниң болгаш Францияның шилиндек командалары ужуражыр.

МАЙ 23-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.35 — «Зарядкаже, чысхаалыңгар!». 8.50 — «Оттурукчу». 9.20 — «Совет Эвилелиниң бараан боон тур мен!». 10.20 — «Кадыкшыл». 11.05 — «Эртенги почта». Музыка программазы. 11.35 — Совет Эвилелин даштыкы аалчыларың көргени». 11.50 — «Кедээниң шагы». 12.50 — «Музыка киоскузу». 13.20 — «Солдат болган сад». Мультфильмниң баштайгы үндүрүлгези. 13.30 — Амыдыралче орук. 14.15 — «Амыдыралче чалалга». Ленинградтың А. С. Пушкин аттыг Күрүнениң үлегерлиг шин театрының Л. Леоновтуң «Орус арга-арыг» деп романындан тургускан шин-фильми. 16.40 — «Кинояи-чоруктарының клуби». 17.40 —«Сапык иштинде диңгей». Мультфильм. 18.00 — ВЛКСМ-ниң XIX съездизиниң хүн демдеглели. 18.30 — 18.45 — Чапсар. 18.45 — «Делегей панорамазы». 19.35 — «Комсомол, ынакшыл болган час». Цирк көргүзүглери. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — 22.55— Цирк көргүзүглериниң уланчызы. Оон соонда — телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

14.20 — «Таңлекчилер». Фронтучу өөнүктер клуби. 15.50 — «Америка — он чыл соонда». Документалдыг телефильм. Автор — Вал. Зорин. 16.55 — «Ажык ном». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 2-ги фильм. 2-ги серия. 18.30 — Бистиң корреспондентелеривистиң чугаалары. Допчулал. 19.00 — Улуг Октябрьның 65 чыл юбилези. «Бистиң лончу намдарывыс». 20-ги фильм — «1936-гы чыл». 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Аар атлетикага ССРЭ чемпионады. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — М. Горький. «Хартыга дугайында ыры», «Буревестник дугайында ыры». 22.00 — Бүт бөмбүүнге ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Москва) — «Пахтакор». 2-ги тайм. 22.45 — «Шуралы». Уран-чечен фильм. 00.00 — 01.00 — Бүт бөмбүүнге ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Минск) — «Шахтёр». 2-ги тайм. Минскиден дамчыдар.

МУРНАВЫШААН ЧОРУП ТУРАР

БЕЛГРАД (СЭТА). Югославиниң хоорай Бугойноода шыдыраачыларның чурттар аразының маргылдаазының тоску салыынга Каспаров тиилелгенин чедип алган. Бо удаяда ол Кавалектиң удуп алган. Ынчангаш аныяк совет гроссмейстер иштизи-биле 7,5 чартык саныг боон. база-ла мурнап чорун турар.

Оон соонда чоруп чуурларны дес-дараалаштыр көргүзерге (скобка иштинде сонгаарлаткан салыглар) мындыг: Спасский 4,5 (1), Полугаевский — 4 (3), Иванович болгаш Любоевич — 4-4 (2), Петросян — 4 (1), Хюбнер — 4. Найдорф болгаш Тимман— 3-3. Андерсон болгаш Ларсен — 3-3 (2-2). Григорич — 2 (3), Кавалек — 2 (2), Ивков — 1 (4).

КАЖА ӨӨРЕНИРИАЗ

Тываның көдээ ажыл-агый техникумуну 1982—1983 өөредилге чылына бот-өөредилге болгаш хүндүскү салбырларга сургуулдар хүлээп алырын чарлап тур.

Өөренириниң хуусаалары:

Хүндүскү салбырның дараазында тускай мергежилдерге— агрономия, зоотехния, ветеринария (10 класс соонда) 2 чыл 6 ай; ветеринария (8 класс соонда)—3 чыл 6 ай; көдээ ажыл-агыйның механизашилазы (8 класс соонда)—3 чыл 10 ай; бухгалтер учёду (көдээ ажыл-агый будүүрүлгелериниге) (8 класс соонда)—2 чыл 10 ай.

Бот-өөредилгенин салбырының дараазында тускай мергежилдерге — агрономия (8 класс соонда)—4 чыл 6 ай: агрономия болгаш зоотехния (10 класс соонда)—2 чыл 6 ай:

— бухгалтер учёду (8 класс соонда)—3 чыл 9 ай;

бухгалтер учёду (10 класс соонда)—1 чыл 10 ай; көдээ ажыл-агыйның механизашизазы (10 класс соонда)—2 чыл 11 ай; көдээ ажыл-агыйның механизашизазы (8 класс соонда)—4 чыл 11 ай.

Техникумга ССРЭ-ниң эр-херээжен хамаатыларын хүлээп алыр. Шуут көөнир салбырларга 30 хар чедир назылыг, ажылдавышаан (заочное) өөренир салбырларга — хар-назы ылгал чокка хүлээп алыр.

Техникумга кирер үеде мурнай хүлээп алыр эрелерлиг кижилер болза:

1. Ништи билиг школазыв доозарда мактал бижик, алдын азы мөңгүн медальдыбиле шаңнатканнар, а ол ышкаш ортумак профтехучилищелерни тергиин дипломлуг доосканнар.

2. Совхозтардан болгаш Көдээ ажыл-агый министерствозунга хамаарыжыр организацияларның доктаатқан дүрүм ёзугаар өөредип чоруткан кижилери.

3. Өөредилге черинге чедип алыр дээш мергежилинин талазы-биле азы аңаа дөмей черлерге 2 чылдан эвээш эвес хуусаанын иштинде ажылданнар азы ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштеринге 2 чылдан эвээш эвес албан эрттиргеш. курлавырже халажып үнген шериг албанныглар.

Киреринин шылгалдаларын дужаары:

8 класс доосканнар орус дылга (диктант), математикага (аас-биле); 10 класс доосканнар — литературага (чогаадыг), математикага (аас-биле), зоотехния, агрономия, ветеринария салбырларынга 10 класс доосканнар—литературага (чогаадыг) болгаш химияга (аас-биле);

8-10 класстар дооскан болгаш документилериниде чүгле 4—5 демдектерлиг кижилерни хүндүскү болгаш бот-өөредилге салбырларынга киреринин шылгалдалары чокка хүлээп алыр.

Киреринин дугайында билдиришкинни техникумуң директорунун адынга чаңгыс ай кайык-биле чорудар.

Билдиришкинге капсырлаштырар чүүлдер:

— сес чыл азы ортумак билиг дугайында документилер (боттары);

— № 286 майыктың эмчи шыпызылгазы:

— практиктиг ажыл стаж. тыглар болза, күш-ажыл дептеринден үшта бижилге. бир «эвес кежээки болгаш бот-өөредилгеге кирип турар болза, чаңгыс ай хевир ёзугаар чоруткан бижик. совхозтарның болгаш Көдээ ажыл-агый министерствозунга хамааржыр организацияларның чоруткан бижиктери:

— 3Х4 см хемчээлдиг 6 фото-чурук (бөрт чок).

Техникумга кирер дээш келгеннер тергүттүнгенинин дугайында херечилелди азы паспортту. шериг билединиң (курлавырда шериг албанныглар) азы книр бижээн херечилелди (келдиришкин назылыглар) боттары көргүзер.

Бот-өөредилгелиг салбырга билдиришкиннерни 1982 чылдың июнь 1-деп июль 31-ге чедир хүлээп алыр. Киреринин шылгалдалары августун 1-деп 20-ге чедир болур. сургуулдар составынга книр санап. хүлээп алыры 1982 чылдың августун 1-деп 20-ге. ноябрьның 18-деп 21-ге чедер. сургуулдар составынга книр санап. хүлээп алыры 1982 чылдың декабрь 16-дан 25-ке чедер.

Техникумнуң хүндүскү салбырына книрип алгаппарны чиити чурум-биле стипендиябиле хандырар. Совхозтарның үндезин национал ажылының чарының хургларын өг-бүлезинин материалдыг байдалының дугайында шынаылгага үндезиээш. курүненин долу хандырылгазынга алыр.

ТЕХНИКУМНУҢ АДРЕЗИ: Кызыл хоорай. Ленин кудумчузунун 5 дугаар бажыны. Телефоннар №№ 2-36-04, 2-55-93, 2-43-09.

Свердловскинин юридиктиг институду чаа өөредилге чылында студентилер хүлээп алырын чарлап тур. Өөренир хуусаазы 4 чыл.

35 хар чедир назылыг, ортутак эртемниг болган ийи чыл чедир ажыл стажтыг кижилерни, Чепсектиг Күштерниң хүрээленинге шериг албанын эрттиргеш халашканнарны институтка хүлээп алыр.

Институтка киреринин дугайында толаргай билиг алыкеаан кижилер Кызыл хоорайның болгаш районнарның прокурорларындан база Тыва АССР-ниң прокуратуразының кадрлар килдизинден айтырып болур.

АДРЕЗИВИС: Кызыл хоорай, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу. № 57 бажың. телефон №— 2-15-14.

Кызылдың аъш-чем садыының магазинперинге ажылдаары-биле:

барааннарны үүрмектеп садар магазинге экспедиторлар, садыгжыларны, кладовшиктерни болгаш квас. погаалар салыглаар черлерниң садыгжыларын чалап турар.

АДРЕЗИ: Октябрьская кудумчузу. № 29 бажың. № 4 кабинет. телефон № 2-54-36.

СТУДЕНТИЛЕР ХҮЛЭЭП АЛЫРЫН ЧАРЛАП ТУР

Кызылда күрүненин педагогика институдунуң бот-өөредилге салбыры дараазында мергежилдерге 1-ги курска студентилер хүлээп алырын чарлап тур:

1. Математика.
2. Орус дыл болгаш литература.
3. Педагогика болгаш эге өөредилгенин методиказы.
4. Биология.

Киреринин шылгалдаларын 1982 чылдың июнь 2-деп 11-ге чедир дараазында эртемперге чорудар:

«Математика» тускай эртемге:—математикага (аас болгаш бижимел-биле), физикага (аас-биле), орус дылга болгаш литературага (бижимел-биле);

«Орус дыл болгаш литература» —орус дыл болгаш литературага (аас болгаш бижимел-биле), ССРЭ төөгүзүнге (аас-биле), даштыкы дылга (аас-биле);

«Педагогика болгаш эге өөредилгенин методиказынга» — орус дылга болгаш литературага (аас болгаш бижимел-биле), математикага (аас-биле), ССРЭ төөгүзүнге (аас-биле);

«Биология» тускай эртемге — орус дылга болгаш литературага (бижимел-биле), биологияга (аас-биле), химияга (аас-биле), физикага (аас-биле).

Билдиришкинни июнь 1-ге чедир дараазында документилерни ыяап-ла кошкаш чорудар: ортумак билиг дугайында документ (боду-биле), күш-ажыл дептерининн хоолгазы, эмчи шынызылгазы (№ 286 майык), ажылдап турган черинден характеристика, билдиришкини болгаш 3х4 хемчээлдиг 4 фото-чурук.

Документилерни чорудар адрес: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузунда № 34 бажың, пединститут, бот-өөредилге салбыры.

Телефон №№ 2-20-36

ХҮЛЭЭП АЛЫР КОМИССИЯ.

ДОСААФ ТЫВА ОБКОМУ.

1982 чылдың июль 3-те ДОСААФ лотереязының бирги үндүрүлгезинин тиражы болур. Бо ойнап алыышкын тиражындан:

«Волга» ГАЗ-25 — 160 санныг;

«Москвич-412 ИЖ» — 160 санныг;

«Жигули 2101» — 160 санныг;

«Запорожец-968 М» — 160 санныг автомобильдерни болгаш №280 санныг мотоциклдерни ойнап ап болур силер.

Ол ышкаш туристи дериг-херекселдерни. магнитофонларны, кинокамераларны, кинопроекторларны, электри самоварларны, хевистерни болгаш акша ойнаашкынынарынга база таваржын болур.

Лотерея билеттерни ДОСААФ организацияларында садып. тарадып турар. Ынчангаш билеттерни садып алырынче чалап тур бис.

Шагаан-Арыгның № 2 ортумак школазы 1972 чылдың доозукчуларының ужуражылга кежээзин бо чылдың май 22-де эрттирерин дыңнадып тур.

Аграар

Бегүн Кызылга болгаш республикага көжүп турар буттарлыг агаар болур. Соңгу-барының угланышкынының хаттың дүргени секундада 9-тан 14 метр чедер. Агаарның температуразы 23-тен 28 градус чедир изиир. Республиканың чамдык черлеринге 13—18 градус изиир.

Кызылга база-ла каан агаар болур. Соңгу-барының угланышкынының хаттың дүргени секундада 10—14 метр. Бегүн пайысылалга агаарның температуразы 26—28 градус изиг болур.

КИНО

МАЙ 20-ДЕ

«НАПЫРАЛ»: «Мөңге ынакшылым» (2 сериялыг) 9.30, 12.10, 17.20, 20.00, **«Кай баарыл ол!»** 15.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киночыылары (чаа) 9.30, **«Алдыгы»** 11.00, 14.40, 16.30, **«Ол оол чаның келген-дир»** 12.50, 18.20 (узаткан), 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Ангар-18» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Сөөлгү ойнаашкын» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ЧАЙГЫ КИНОТЕАТР»: «Гобинн болгаш Хинганны таварты» (2 сериялыг) 15.30, 19.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Мен — Хортица-дыр мен» 18.30, 20.30 (узаткан) шактарда.

Редакциянын адреси: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партий»ов амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизинин 2-31-75, культура килдизинин 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизинин 2-21-47, үлетүүр килдизинин 2-41-75, чаага килдизинин 2-41-27, информация килдизинин 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун кедбейи барында 2-32-75 телефоннер долгаар.

Чагыг № 990

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Совуделиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00729

КРАСНОЯРСКИНИҢ ПОЛИТЕХНИКТИГ ИНСТИТУДУНУҢ КЫЗЫЛДА ФИЛИАЛЫ СТУДЕНТИЛЕР ХҮЛЭЭП АЛЫРЫН ЧАРЛАП ТУР

Филиалдың хүндүскү, кежээки болгаш бот-өөредилге салбырларының 1-ги курузунун дараазында тускай мергежилдеринге студентилерни хүлээп алыр:

АВТОТРАНСПОРТ ФАКУЛЬТЕДИНИҢ — «Автомобильдер болгаш автомобиль ажыл-агыйы» тускай эртемге:

ТУДУГ ФАКУЛЬТЕДИНИҢ — «Үлетүүр болгаш хамааты тудуг» тускай эртемге:

ӨӨРЕДИЛГЕНИҢ КЕЖЭЭКИ ХЕВИРИНИҢ — «Автомобильдер болгаш автомобиль ажыл-агыйы» тускай эртемге.

ӨӨРЕДИЛГЕНИҢ БОТ-ӨӨРЕДИЛГЕЛИГ ХЕВИРИНИҢ — «Автомобильдер болгаш автомобиль ажыл-агыйы», «Үлетүүр болгаш хамааты тудуг» тускай эртемге өөренип ап болур.

Билдиришкиннер хүлээп алырының болгаш киреринин шылгалдаларының хуусаалары:

Хүндүскү салбыр: билдиришкиннер хүлээп алыры июнь 20-деп июль 31-ге чедер. киреринин шылгалдалары августун 1-деп 20-ге. институтка книр санаары—августун 21-деп 25-ке чедер.

КЕЖЭЭКИ САЛБЫР: билдиришкиннер хүлээп алыры июнь 20-деп августун 31-ге чедер, киреринин шылгалдалары — автотранспорт факультединге ийи бөлүк-биле— 1-ги бөлүк августун 1-деп 10-га чедир, 2-ги бөлүк — сентябрь 1-деп 10-га чедир шылгалда тудар; үлетүүр-хамааты тудуг факультединге чаңгыс удаа — сентябрь 1-деп 10-га чедир тудар.

Институтка кирер дээннер физикага (аас-биле), математикага (аас-биле болгаш бижимел-биле). орус дылга болгаш литературага (чогаадыг бижинр) шылгалдалар тудар.

Ортумак школаларны доозарда алдын медаль-биле шаңнаткан азы ортумак тускай өөредилге черин тергиин эки демдектерлиг диплом-биле дооскан кижилер киреринин шылгалдаларын эртемперинин бирээзинге — физикага (аас-биле) дужаар. Олар ук эртем талазы-биле киреринин шылгалдаларын «тергиин эки» демдектиг дужааган болза. оон соңгаар киреринин шылгалдаларын дужаарындан хосталыр. бир эвес «эки» азы «ортумак» демдектер алыр болза. артыкан бүгү эртемперге шуптузунга шылгалда дужаар апаар.

Институтка кирип турарларның конкурстуг шилилгезин киреринин шылгалдаларына алган демдектерге үндезилээш. үндүрген балларының ниити саның болгаш ортумак билиг дугайында документиде айыттынган эртемнер талазы-биле демдектерниң ортумак арифметиктиг үнелелин өзүгаар чорудар.

Институтка киреринин билдиришкинни директорун адынга бижинр болгаш анаа шилип алган факультедин, тускай мергежилин айтып, сөөлгү ажылдаан черинин сүмелеп турар характеристиказын кожар. Ол документиге бүдүүлге черинин удурткучузу, партия организациязының секретары азы профэвилел организациязының даргазы, ниити билиг школаларының доозукчуларының характеристиказынга — школаның директору, класс удурткучузу азы комсомол организациязының секретары ат салыр ужурлуг; ортумак билиг дугайында документинин боду-биле: ортумак тускай өөредилге черин доозуп турарлар — диплом (демдектерин бижээн); алды фото-чурук (3х4 см. хемчээлдиг), күш-ажыл дептеринден үшта бижилге. эмчи шынызылгазы (№ 286 майык ёзугаар). ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштеринден халашкан дайынчыларга кезектерниң командылал черлеринден характеристика кирери албан эвес.

Паспортту болгаш шериг билединиң институтка кирип турарлар боттары көргүзер.

Үстүнде айыттынган документилерни кошкан билдиришкин чорудар адрези: 667001, Кызыл хоорай. Тыва АССР. Рабочая кудумчузунуң № 4 бажың.

ХҮЛЭЭП АЛЫЫШКЫН КОМИССИЯЗЫ.

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 118 (11916) | 1982 чылдың май 21, пятница | 1925 чылда үнелевилеттингеш | Өртээ 3 көп.

ССРЭ-ниң 60 чылынга

ЧАРЫШТЫҢ ЧАА НЕГЕЛДЕЛЕРИ

ССР Эвилелиниң тургустунганының 60 чыл оюн төлептиг уткууру дээш республиканың ажылчы чоннарының социалистиг чарыжының түңнелдерин үндүрериниң чурумунуң база ол чарышка тнилекчи болганнарны шаңнап мактаар хемчегларниң дугайында доктаалды СЭКП обкомунуң бюрозу, республиканың Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому хүлээп алган.

ССР Эвилелиниң тургустунганының 60 чыл оюнга алдар болдурган республиканың ажылчы чоннарының социалистиг чарыжының түңнелдерин 1982 чылда болгаш беш чылдың эгезинден бээр онаалдаларның база коллективтериниң алган уткуштур планнарының болгаш социалистиг хүлээлгелериниң күүселдезин барымдаалап тургаш, 1982 чылдың 10 айларының дургузунда экономиктиг база сопиал хөгжүлдениң планын күүсеткенин ёзугаар үндүрер.

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюн төлептиг уткууру дээш чарышка тнилекчи болган комсомолчуаныяктар коллективтерин ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл туктары, вымпелдерин-биле шаңнаар болгаш дипломнарны база акша шаңналын тыпсыр.

Социалистиг чарыштың тнилекчизи болган комсомолчуаныяктар коллективтерин ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл туктары, вымпелдерин-биле шаңнаар болгаш акша шаңналын тыпсыр.

Улус ажыл-агыйының адырларынга ажылчы чоннар коллективтериниң ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга алдар болдурган чарыжының түңнелдерин министерстволар, ведомстволар болгаш профэвилеллериниң адырлар обкомнары базала чылдың он айларының дургузунда ажылдың түңнелибиле үндүрер.

ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга алдар болдурган социалистиг чарышка эң-не шылгараан бүдүрүлге мурнакчыларын Тыва АССР-ниң алдарлыг аттарын тыпсыры-биле. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижиктери-биле шаңнаары-биле кирер, а ол ышкаш СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң хүндүлел бижиктери-биле шаңнаар.

Социалистиг чарыштың тнилекчилерин «Он бирги беш чылдың шалыпчызы» деп, нинти эвилелдиң херек демдээ-биле шаңнаар, тураскаадыг белекти азы акша шаңналын тыпсыр.

ВЛКСМ-ниң XIX съездизинде

ЛЕНИНЧИ ПАРТИЯНЫҢ ШЫНЧЫ ДУЗАЛАКЧЫЗЫ

Коммунистиг тургузуушкунга аныяктарның чугула соруглаларын политиктиг көдүрүүшкүнүң, негелделиг болур чоруктуң байдалында ВЛКСМ-ниң XIX съездизи Кремльде чугаалажып турар.

СЭКП ТК-ның съездиге байырлыг чагаазы, анаа эш Л. И. Брежневтиң чырыткылыг ханы уткалыг чугаазы—комсомолдуң ажыл-чорудулгазының программазы-дыр. Чүрттүн чалыы назылыглар шуулганының киржикчилери ынчалдыр чугаалап турар. Үлетпүр бүдүрүлгелериниң, тулугларның, колхоэтарның, совхоэтарның комсомол организацияларындан дээди өөредилге черлеринден, школалардан, шинчилел тептеринден, шериг кезектеринден Кремльде кээп турар телеграммаларда ынчалдыр чугаалап турар.

Съездиниң делегаттары — ажылчыннар, тараачыннар, эртем, культура ажылдакчылары, Армияның болгаш Флоттуң дайынчылары —эш. Л. И. Брежневтиң кодургени чаа тайбың инициативаларны бүгү совет аныяктарның мурнундан изин-биле деткип турар. Делегейниң тайбың келир үезин туруштуг камгалаар деп Черниң аныяк салгакчыларынга чагыгны комсомолдуң төлээлекчилери кыйгырыр. ажыл-чорудулгага удуртулга кылдыр хүлээп алган.

Төрөөн чүрттүн күчү-шыдалын күш-ажыл-биле быжыглаар, аныяк чүректериниң кыптыгышкынын, изиг көдүрүүшкүнү, чогаадыкчы дилеп тывышкынны социал-экономиктиг хөй-янзы тодаргай соруглаларны шиитпирлээринче угландырар—аныяктарның боддарлары болгаш күзел-чүткүлдери ышдыг. ВЛКСМ ТК-ның болгаш комсомолдуң Теп ревизия комиссиязының отчёт илеткелдерин май 18-те чугаалажырынга киришкен делегаттар ону илерегйлеп чугаалаан.

ВЛКСМ-ниң XIX съездизиниң майның 19-та болган хуралынга делегаттар болгаш аалчылар, эштер М. С. Горбачев, А. П. Кириленко, П. Н. Демичев, Б. Н. Пономарев, И. В. Капитонов, В. П. Долгих, М. В. Зимянин оларны үргүлчүлеп, адыш часкаашкыны-биле уткаан.

ВЛКСМ-ниң Москва хоорой комомунуң бирги секретары А. Г. Борцов, магнитогорскинин металлургия комбинадының улуг горновою А. Ф. Заплатин, Украинаның ЛКСМ ТК-зының бирги секретары А. И. Корниенко, Тамбов областа күрүнеңиң «Арженка» дээр уксаалыг куш заводунуң бригадири З. Р. Малинина болгаш еске-даа делегаттар комсомолчулар, бүгү аныяктар боттарының чогаадыкчы энергиязын Төрөөн чүрттүн экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн улам быжыглаарынче угландырып турарын чугаалаан. Көдээ ажыл-агый культураларының бедик дүжүттери дээш демисел, ниитининмал ажылынга шефтээшкин аъш-чем программазын шиитпирлээринге чүрттүн аныяк салгалының тодаргай салыышкыны апарган.

Совет Эвилелиниң чаа тайбың инициативаларын изиннибиле деткип турарын илерегйлевишаан, дайын өртү бистин оранывыска моон соңгаар кажан-даа чалбыышталып үнмезин дээш бүгү-чүүлдерин кылыынче даштыкы үе-чергелерин делегаттар кыйгырган.

Демократтыг аныяктарның бүгү-делегей федерациязының Чингине секретары Миклош Барабаш биле студентилерниң делегей эвилелиниң президентизи Мирослав Штапан Ленинчи комсомолдуң төлээлекчилеринге, бүгү совет аныяктарга съездиниң индириндең байыр чедирген. «империализмге, колониализмге неоколониализмге удур демиселге антиимпериалистиг эң-сеткил каттыштырылгазы дээш, тайбың, чаварылдырыышкын, чепсегленишкинни дужурер дээш, демократтыг болгаш социал дешилге дээш» деп медальды — Демократтыг аныяктарның бүгү-делегей федерациязының дээди шаңналын чыылганнар үргүлчүледдиг адыш часкап турда М. Барабаш Ленинчи комсомолга тыпсып берген.

Белоруссияның ЛКСМ ТК-зының бирги секретары В. П. Шаплыко, Ставрополь крайның Левокум районунуң Калашников аттыг колхозунуң механизатору И. В. Гринько, Харьковтуң «Кадыр болгаш Маска» мотор тудуушкун каттыжыышкынының слесарьларэптекчилер бригадири В. Н. Швыдченко, үлетпүрге болгаш кедээ ажыл-агыйга ажылдың арбын ажыктыг болгаш шыпары дээш демиселге комсомол организацияларының киржилгезинин дугайын чугаалаан. Камналга болгаш хумагалал дээш калбак шимчээшкин комсомолчулар, аныяктар ортузунда нептерээн.

Чита областың «Баметройпуть» тудуг эргелелиниң № 576 тудуг-монтаж поездизиниң комплекстиг бригадазының бригадири Ю. Е. Егоров, ВЛКСМ-ниң Красноярск крайкомунуң бирги секретары В. Н. Ражин, Байкал-Амур магистралының, Саяның девискээр-будурулге болгаш Канск-Ачинскиниң одалга-энергетика комплекстериниң тудуунда комсомолчуларның күш-ажылчы тнилелгелериниң дугайын илеткеп дыпшаткан.

ВЦСПС-тиң даргазы С. А. Шалаев шиитпирлээр дээш профэвилеллериниң болгаш комсомолдуң улам сырый кадры ажылдан болуру ыңдыг чугула айтырыгларга донтааган.

Узбекистанның ЛКСМ ТК-ның бирги секретары Б. Алламурадов, ВЛКСМ-ниң Москва обкомунуң бирги секретары Д. Г. Остроушко оолдарны, кыстарны марксисчи-ленинчи үзел-бодалга кижизидериниң, партияның экономиктиг политиказын боттандырарынга аныяктарның калбак киржилгезин хандырарының айтырыгларының талазы-биле комсомол организацияларының ажыл-чорудулгазынче ынчээнгейни угландырган.

Комсомол ажылының үгшиин улам сайзырангайжыдарының, ВЛКСМ эге организацияларының дайынчы аргашиээн бедидеринин, аныяктарның коммунистиг кижизидилгеэнге оларның ролюн күштелдиреринин эргежок чугулазының дугайын Грузияның ЛКСМ ТК-ның бирги секретары И. Н. Оржоникидзе, ВЛКСМ-ниң Свердловск обкомунуң бирги секретары А. Н. Царегородцев, Латвияның ЛКСМ ТК-ның бирги секретары М. К. Рукмане болгаш еске-даа ораторлар чугаалаан. ВЛКСМ Теп Комитединиң ажылын үүлдүт деп көөр дээш саналдар кирген.

Чүрттүн улус ажыл-агыйынга мергежилдиг специалистерни белеткээринин айтырынга Новосибирскинин электротехника институдунуң студентизи В. Г. Мотков, ССРЭ-ниң дээди болгаш ортумак түскай өөредилге министри В. П. Елютин доктааган. Студентилерниң билиглериниң шынарын бедидеринге, дээди өөредилге черлериниң аныяктарын хамааты идепкейлиг турушка кижизидеринге комсомолдуң салдарын улам күштелдиреринин оруктарын сайзырангайжыдарының эргежок чугуларын олар онзалап демдеглээн.

Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң Политиктиг кол эргелелиниң начальныгы армия генералы А. А. Епишев съездиниң делегаттарынга армиячы байырны чедирип, ажылынга ол чедишкинневрлиг болзуп деп чаагай күзээшкиннерни дамчыткан. Совет Армияның үечергеин комсомол Чепсектиг Күштер-биле бижиг харылзаалдың ол чугаалаан.

Акы-дунма социалистиг чурттарның аныяктар организацияларының удуртукчулары съездиниң киржикчилеринге чүректин ханызындан изиг байыр чедирип, чүве чугаалаан.

Делегейниң аныяктарынга кыйгырыгны съезд чангыс эпсеткилдиг хүлээп алган. Милитаризмнин чимзеннишкиннеринге шиитпирлиг ойтур шаныышкыны бээринче, боочепсекти эндере будурерни сокпадыр дээш, ядролуг дайынның кыжанның чайладыр дээш демиселге куженнишкиннерни улгаттырарынче аныяк өскенни ында кыйгырган. Тайбыңны камгалап арттырар болгаш быжыглаар дээш боттарының харылсалгазын аныяктар долу хемчээлге медереп билген турар үжурлуг деп, кыйгырыгда чугаалаан.

ВЛКСМ-ниң XIX съездизи май 20-де бодунуң ажылын уламчылаан.

(СЭТА).

Тарылганың хүн демдеглели

КЫСКА ХУУСААДА ДООЗАР

Он бирги беш чылдың ийиги чылының часкы хову ажылдары ам кидин түүктээн. Республиканың чер ажылдыглары бо чылын тараа болгаш мал чеми культураларның чаагай дүжүдүн өстүрүп алырың хүлээгеп. Ону херек кырынга боттандырарының эң-не шиитпирлиг хүннери эгелээнин бо.

Тарааларның чаштырылгазы республиканың чер бүрүзүнге майның 10-дан эгелээн. Ол мурнуку чылдарныындан дыка орай. Ынчалзажок ооң артык шынарлыг түүлү —эки дүжүттү ап болурунуң магадылалдыы.

Май 17-нин медээзинден алырга, республикада ниитизи-биле 54525 гектарда янзы-бүрү культураларны чаштырган. Ол болза эрткен чылдың бо үеынде чаштырган турганыындан 97 мун ажыг гектар эккеш. План күүселдези 21 хуу болуп турар. Тараа болгаш тараа-бобы культураларны 48970 гектарда чаштырган азы планның 32,5 хуузу. Ооң иштинде кол культура кызыл-тасты 39902 гектарга чаштырып, планны 43,6 хуу чедирген. Мал чеми кылыр чангыс чылдыг сигеннерни 4552, а кукурузаны—544 гектарда чаштырган.

Каа-Хем районнуң ажылагийлары чаштырылганы шалыпчыл темпилиг чорудуп турар. Анаа 40519 гектардан 16483 гектарны чаштырган, планны 40,7 хуу күүсеткен. Каа-хемчилер тараа аймааның 55,8 хуузун, а кол аъш-чем культуразы — кызыл-тастың 74,6 хуузун чаштырып алган. «Часкы хүн — чылды чемгерер» деп принципти олар барымдаалап турары тодаргайдыр.

Бии-Хем районнуң ажылагийлары 10868, Тандының — 11264, Кызылдың —10985 гектарга тарааларны чаштырган. Кызыл-тас чаштырылгазын алырга, оны Бай-Тайганың совхоотары бүрүн күүседип алган. Барыын-Хемчиктин — чи болган районнарны, хоорайларны, бүдүрүлгелер колективтерин, организацияларны болгаш совхозтарны СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң профоблчөвүледлиң база ВЛКСМ обкомунуң Кызыл туктары, вымпелдери-биле шаңнаар болгаш дипломнарны база акша шаңналын тыпсыр.

Социалистиг чарыштың тнилекчизи болган комсомолчуаныяктар коллективтерин ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл туктары, вымпелдерин-биле шаңнаар болгаш акша шаңналын тыпсыр.

Улус ажыл-агыйының адырларынга ажылчы чоннар коллективтериниң ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга алдар болдурган чарыжының түңнелдерин министерстволар, ведомстволар болгаш профэвилеллериниң адырлар обкомнары базала чылдың он айларының дургузунда ажылдың түңнелибиле үндүрер.

ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга алдар болдурган социалистиг чарышка эң-не шылгараан бүдүрүлге мурнакчыларын Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутатын кандидадынга ону депшиткен таварылга эвес.

Соңгулдаларга уткуштуң

Мөңгүн-Тайга

Кан-оол Сааяевич Бораргап — «Малчын» совхозтуң мурнакчы хойжузу. Ажыл-агыйның № 3 хойжу бригадазы эрткен кыштаглаашкынны организастыг эрттирген. Ниити көргүзүг багай эвес. К. С. Бораргап төрүүр 100 баш хойдан 95 хурагашны камгалап алган.

К. С. Бораргап бригадада партия эге организациязының секретары. Коммунист ол даалгазын база ак сеткилдиг күүседип турар. Хойжу бригаданың соңгулда мурнунуң хуралынга район Совединге депутаттың кандидадынга ону депшиткени таварылга эвес.

Бии-Хем

Туранның ыяш ажыл-агый пунктузунуң мурнакчыларының бирээзинге Х. А. Сафиулдин хамааржыр. Ооң түскай эртеми — токарь. Айның, кварталдың планныг онаалдаларын Хаснуле Ахмадулович доктаамал ажыр күүседип келген. Эрткен чылдың түңнели-биле будурулгеде калбаргап социалистиг чарышка ол тнилекчи болган болгаш коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы атты чедип алган. Кады ажылдап турар эш-өөрү анаа изиг бүзүрелли плередип, Туран хоорай Совединге депутаттың кандидадынга депшиткен.

Таңды

Тока аттыг совхозтуң Кулузуп сүт-бараан фермазының ажыл-ишчилери соңгулда мурнунуң хуралынга рәйон Совединге депутаттың кандидадынга мурнакчы саанчы Валентина Тюлюшовна Чалдыны депшиткен. Кады ажылдап турар эш-өөрү чаа чыышта изиг бүзүрелди анаа база катап илереткеп.

ЭКИ КӨРГҮЗҮГЛЕРЛИГ

Мөңгүн-Тайганың Мугур-Аксында сентелге-тудуг участогу районда мурнакчы ажылдыг коллективтерниң бирээзи. Бо коллектив ССРЭ-ниң 60 чылын төлептиг уткууру дээш чарышка кириишпишаан, бо чылдың дөрт айларында тудуг-сентелге ажылының планын 110 хуу күүсеткен, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн эрткен чылдың ол-ла үезинден 3 хуу бедээн. Ростовчуларның эгелээшкини-биле ол коллектив коммунист Донгак Балдаевич Чулдумнуң удуртканы бызаңчылар бригадазының кежигүннери «Хожудап турарлар чок ажылдаар!» деп, кыйгырыг ёзугаар ажылдап турар. Олар бригадалар аразынга социалистиг чарыштың тнилекчизи болуп келген.

Ынчаарга ол-ла коллективте Нина Делгер-оол удурткан комсомолчу-аныяктар бригадазы база-ла эки көргүзүглерни чедип ап турар.

Мөңгүн-Тайганың сентелгетудуг участогунда мурнакчы бригадаларның кежигүннери бо чылдың бирги чартыынын планныг даалгазын чер-чер Советтериниң соңгулдаларының хүнүнде күүседир дээш амгы үеде улам шалыпкын ажылдап турар.

К. ХЕРТЕК.

ССРЭ-ниң 60 чылынга уткуштур социалистиг чарыш республика типографиязының цехтер болгаш түс-дүс ажылчыннар аразында калбаргап Чылдың эрткен дөрт айының түңнели-биле Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады В. Доржуның ном белеткээр бригадазы болгаш парлаар цех эки күш-ажылчы көргүзүглерлиг болганнар.

Хөй чылдарда ажылдаан дүржулгалыг парлакчыларның бирээзи Зоя Михайловна Чащухина аныяктарга арга-сүмезин берип, хууда планныг онаалдазын 100 хуудан кудулатпайн турар.

ЧУРУКТАРДА: парлаар цехте бригадир З. М. Чащухина; ажыл үезинде.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

БЕШ ЧЫЛДЫҢ КИЖИЛЕРИ

Тываның автосептелге заводунуң мотор цехининг мурнакчы септекчилериниң бирээзи Виктор Полушин ук будурулгеге ажылдаа-ла чеди чыл четпеен. Бо үеним дургузунда ол мурнакчы ажылдыг, дуржулгалыг ажылчыннарның үлегер-чижүүнге даянып, бодунуң мергежилин доктаамал бедидип келгениниден социалистиг чарыштың тнилекчилериниң бирээзи апарган. Ол бо чылдың эрткен дөрт айларында калбаргап социалистиг чарышка мурнакчыларның одуруундан үнмээн. Апрельдиң планын ол 113 хуу күүсеткен. Бо хүннерде майның үлүүнче кирип турар.

ЧУРУКТА: В. Полушин.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ХҮННҮҢ МЕДЭЭЛЕРИ

Мурнуку одуругда

Таңды районнуң тудугжулары эрткен дөрт айларда эрестиг ажылдаап, ол айларның планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүсеткеннер. Керээлиг тудуг организацияларының тудуг-монтаж ажылдарын кылыр онаалдазын 100,7 хуу күүсеткеннер. Ооң иштинде боттарының күжү-биле кылыр ажылдарын 103,4 хуу боттандырган. Ылаңгыя Балгазында № 2 орук-тудуг участогунуң коллективи эки ажылдаап. Дөрт айларда планнаттынган тудуг-монтаж ажылдарының планын ол коллектив 123,5 хуу күүсеткеш, социалистиг чарыштың мурнуку одуруун эдлей берген.

Бай-Хаакта № 585 КМК-ның коллективи тудуг-монтаж ажылдары кылырының дөрт айлар планын 107,2 хуу күүсеткен.

Ажыр күүсеткен

Чөөн-Хемчик районда «Хемчик» ацныыр-тывыш черинин коллективи олук белеткелиниң дөрт айлар планын 207 хуу күүсеткен. Ацныыр-тывыш ажыл-агыйы дөрт айларның онаалдазындан ажыр 6435 рубльдиң «чымчак алдынын» Төрөөн чуртка берген.

Ол коллективте Н. Кууларга удурткан тудуг ыяжы белеткээр бригаданың ишчилери дөрт ай дургузунда кылыр ажылының планын 144 хуу күүсеткеш, онаалдадан ажыр 10300 рубльдин тудуг материалдарын белеткээн.

Ш. ШАГДЫРЖАП.

Өскелерни ашкан

Май айның эгезинден бээр «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказында чамдык ээлчеглер багай эвес ажылдап тураралар. Ылаңгыяда Надежда Васильевага удурткан № 4 ээлчег өскелерден бедик көргүзүглүг ажылдаан. Хүнде 31,6 тонна сорттуг даг-дүгү ажылдап кылыр нормазын ол коллектив 35,4 тонна чедирип турар.

Ол ышкаш Малчын-оол Агбаан, Галина Турлакова, Калин-оол Монгуш оларның удурткан ээлчеглери социалистиг чарышка идепкейлиг киришпишаан күш-ажылдың будурукчулуун оранчок бедиткеннер. Эрткен байырдалдар хүнчеринде цехтиң коллективи 252 тонна сорттуг даг-дүгү ажылдап кылыр планын 321 тонна кылдыр күүсеткеп, складтарже чүдүрүп чорутканнар.

(Бистиң корр.).

Бүрүн чүүлдүгзүнүүшкүн

ВЛКСМ-ниң XIX съездизинге СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Л. И. Брежневтиң мерген угаанын, чырыткыланчак чугаазын бүгү совет кижилер, аныяк өскеннер бүрүн чүүлдүгзүнүп, деткивишаан, ында айытпышган чүүлдерни база түңнелдерни боттандырарынга долу шиитпирлиин бир үн-биле илерегйлеп турар.

Тайбыңны камгалаарының болгаш быжыглаарының айтырыгларын Л. И. Брежнев аныяктарның съездизинге чугаазында база катап чаа күш-биле кодүрүп үндүрген. Лайынның аар-берге халавы, ооң үргедекчи, хоозурадыкчы каргыштыг уржуктары хоочун салгалдың кижилеринин бистерин сагыш-сеткилинивисте балаттынмас таңма болуп арткан. Бистиң чүрттүн улустарының хосталгазы болгаш аас-кежии дээш Ада-чурттун Улуг дайынының үезинде фашизмге удур демисежип чораан хоочуннар бистер ол дугайын чидий-биле медереп билип турар бис.

Дайынның халавындан хөрби миллион совет кижилериниң амы-тынындан когарааны, улус ажыл-агыйынга ооң таварыштырганы үргеделин, хоозуралын бистер сагыш-сеткилдиг аар саргышкыны-биле бодап кээр бис. Бистиң ажы-төлүвүс, оларның уруглары, бүгү аныяк салгал ындыг халапка таварышпазын бистер дайынның хоочуннарны күзеп турар бис. Эш Л. И. Брежнев баштаан бистиң Коммунистиг партиявые болгаш Совет чазаавыс дайынның чаа халавын болдурбас, ону чайладыр дээш бүгү-ле чүүлдерни кылып турар болгаш моон соңгаар-даа кылыр дээрзинге шупту совет кижилер-биле бир дөмей. Тываның ажылчы чоннары долу бүзүрелдиг.

М. БАЙЫСКЛАН.

Тыва эки турачылар отрядының командирининг политика талазы-биле оралакчызы чораан, дайын хоочуну.

* * *

Бистер, Кызылдың үлетпүр бараанналарының садыының № 19 магазининде ажылдап турар комсомолчу-аныяктар коллективи ВЛКСМ-ниң XIX съездизинин материалдарыбиле таныжып турар бис. Ылаңгыя съездиниң ажыттынган хүнүнде СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң чугаазы бистиң сагыш-сеткилиивисте хайыктырган. Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың тайбың дээш, даартагы хүн дээш чайлышқы чок демисежип эш Л. И. Брежневтиң совет аныяктарның шуулганынга чугаазы база катап бадыткап турар.

Магазинниң ажылдакчылары ВЛКСМ-ниң съездизин төлептиг уткууру дээш куженнишкиннинг ажылдаан. Ооң садыгжылары бо чылдың эрткен дөрт айының планнарын чедиишкиннинг боттандырар дээш каш дакпыр күженнишкин-биле ажылдап турар.

Т. ФЕДУРИНА,
комсомолчу, № 19 магазинниң садыгжызы.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Советтер амыдыралы

ДЕННЕЛИН УЛАМ БЕДИДЕР БИС

Улус депутаттарының Бай-Тайга район Соведининиң күүсекчи комитеди СЭКП-ниң XXVI съездизининиң шинтпирлерии амыдыралга боттандырары-биле база районнуң социал-экономиктиг хөгжүлдезининиң планын күүседирп-биле организас-массалыг ажылдарже кичээнгей салып турар. Район Соведининиң сессиязы хоойлуда көрдүнген хуусаалар ёзугаар 17-ги чыыштың иштинде 8 катап эртип, аңаа 12 янзы-бүрү чугула айтырыгларны чугаалашкан. Оларның иштинде сан-хөө, бюджет, план күүселдези, көдөө ажыл-агыйга мал болгаш чер ажылын экижидер база продуктулуг чоруун бедидер талазы-биле, иштининң корум-чурумун камгалаар болгаш социалистиг хоойлу-дүрүм дугайында, сонгукчуларның берген чагыгларының күүсеттинип турарының база аңаа хамаарышкан хемчеглер дугайында, социал-хандырылга, кадык камгалал база өскелдаа айтырыгларны чугаалашкан.

Сессиялга чугаалашкан айтырыглар бүрүзүнге шинтпирлерни хүлээп ап, депутаттарның болгаш активтериң берген саналдарынга хамаарыштыр хемчеглерни ажылдан кылып, күүседикчилерге чедирип, күүселдезин дараазында болур сессиялга депутаттарга дыңнадып турары доктаамал апарган. Сессиялга, күүском хуралдарынга чугаалашкан айтырыгларны белетээрингe район Соведининиң доктаамал комиссиялары, райкүүскомнуң чанында комиссиялары, депутаттар болгаш активтер доктаамал киржип, боттарының саналдарын киирип турар.

Район Соведининиң 9 доктаамал комиссияларындан күүском хуралынга айтырыг белеткээрингe мандат, план, бюджет, көдөө ажыл-агый, культура-чырыдыышкын, улус өөредилгезиниң талазы-биле комиссиялар эки киржип турар. Доктаамал комиссияларның ажыл планы бар, ол бүгүаар ажылдан турарлар.

Ынчалза-даа үамдык доктаамал комиссиялар боттарының ажыл-чорудулгазын чедир организастап чоруткайн, хуралдарын үзүп турар таваларын, ажыл-агыйларга, культура, план, бюджет күүселдезин, чаагайжыдылга, тудуг-септелге айтырыгларынга, хамаатыларның дилег билдиришкиннерингe хамаарышкап.

Чугаалашкан чамдык айтырыгларга шинтпир хүлээп алган, контроль-хынаалда учёдунда киирген. Күүселдезин хамаарылгалыг киздистер контрольга алган. Чугаалашкан айтырыгларының күүселдезининиң дугайында бижимел информацияны күүседир ужурлуг киздистер киирип турар. Ол шыкаш район Соведининиң күүскому үстүкү органнарның контрольга алган шинтпирлериниң дугайында отчёдуп берип турары сөөлгү үеде доктаамал апарган.

Ынчалза-даа район Соведининиң күүсекчи комитеди, ооң киздистери өске-даа органнар үстүкү организациялардан келген доктаалларны күүседир талазы-биле ажылды ам-даа четпес организастап турар. Ындакгыл көдөө ажыл-агый эргелели, райпо, административ-хозяйственный предприятиялар, школалар, больницалар, культура чүүлдериниң, ясли-сад, амбулаториялар, аптека, почта-телеграф, ветеринар станциялары, ферма, бригадалар, звеноларның ажылдарын шалыпкын чорудары-биле база хамаарышкан.

Район Соведининиң депутаттары боттарының сонгуткан округтарынга чылда ийи катап ужуражылга кылып, сонгукчуларынга отчёттарын бергилээп. Отчёттуг үениң иштинде 64 депутат, 18 актив сессияларга санал бергилээп. 136 хуралга депутаттар боттарының отчёдун берген, аңаа 6295 сонгукчулар киришкен. Район Соведининиң 70 депутаттары янзы-бүрү темалыг өөредилгеде хаара туттунган, 6 удаа депутаттар хүнүн, семинарын эрттиргилээп. Оларга Советтерниң ажыл-чорудулгазын, депутаттарның эрге-хүлээлгезин болгаш өске-даа депутаттарга хамаарышкан айтырыгларны сайгарып көргеп.

Ол чедиги чылдың 43 чагыгларны сонгукчулар депутаттарга берген турган. Оларның 33-ү бо хүннерге чедир күүсеттинген. Арткан 10 чагыглар район иштинде шинтпирлеттинмейн турар улуг капитал салыышкынныг перспективтиг планнарга кирип турар. Оларга Кара-Хөлче орук тудуу, улуг күштүг электроэнергия шугумун Кара-Хөлче киирери, уруглар албан черлериниң тудуу болгаш ооң-даа өскелер хамааржыр. Сонгукчуларның депутаттарга берген чагыгларының күүселдезин сессия бүрүзүнге дыңнадып турар.

Район Соведининиң күүсекчи комитеди бодунуң киздистери-биле кады районнуң чурттакчы суур бүрүзүнге өтчёттарны ийи удаа бергилээп. Райкүүскомнуң хуралдары амгы чыыштын иштинде 24 удаа болуп, янзы-бүрү 350 айтырыгларны чугаалашкан. Айтырыгларның хөй нуруузу көдөө ажыл-агый, культура, план, бюджет күүселдези

Хүлээлге күүселдезин хынап тур бис

ДААЛГАЛАР КҮҮСЕТТИНЗЕ-ДАА...

Чадаананың хлеб заводу — Чөөн-Хемчик районуң хоочун бүдүрүлгелериниң бирээзи. Хой чурттакчылыг районну хлеб, булочка кылыгларыг-биле хандырар хүлээлгезин ук коллектив эрткен дөрт айларда багай эвес күүсеткен. Январь — апрель айларда бараанның продукция бүдүрериниң, ону сайгарарының планын 104,7 хуу боттандырган.

1. ШУДУРГУ АЖЫЛ-ИШ

Социалистиг хүлээлгениң, планныг онаалдаларның күүселдези бүдүрүлгениң деризгелериниң туруушкун чок ажылынган база ында ажылдап турар кижилерниң кызымаккай ажыл-ижиниден, оларның мергежилинден хамаарыжыр. Хоочун бүдүрүлгенин хлеб, булочка быжырар цехтеринде хой чылдарның дургузунда турум ажылдап келгеннер хой.

Хлеб быжырар цех хой кижилиг коллектив. Ында дөрт эдлчег бар, үлүг бүргүзүн холушкак мергежилдиг дөрт ажылчын эрттирип, планныг даалгаларын бүргүн күүседир дээш шудургу ажылдап турар. Цехтиң эдлчегтери аразында чарыштыг. Ооң түңнелин ай, квартал санында үндүрген, тиилекчи эдлчегни тодаткаш, оларның күш-ажылчы чедининкиниң хөйге дыгнадып келген. Хлеб быжырар цехте он чыл ажылдаан, дүржулгалыг мастер Татьяна Монгуштуң эдлчээ юбилейлиг чылдың бирги кварталында хлеб быжырар даалгазын 102,5 хуу күүсеткеш тиилекчи болган. Мурнакчы эдлчег пландан ажыр 3 тонна хлебти быжырган. Хоочун мастерлер Татьяна Монгуш-биле Галина Ондарның эдлчегleри күш-ажылчы маргылдааны аразында чарын алганнар. Апрель айда оларның күш-ажылчы чарыкшы түңнээрге Т. Монгуштуң эдлчээ мурнуку одургже үнүп, алган хүлээлгезин ажыл-херекке 101 хуу боттандырган. Майның күш-ажылчы эдлчээн олар багай эвес эгелеп, ооң бирги чартының планныг даалгазындан 1 тонна хлебти ажыр бүдүрүп, хереглекчилерже чоруткан. Холушкан мергежилди шинээдип алган ажылчыннар — быжырыкчы Светлана Монгуш, Кара Сарыглар, Людмила Монгуш хлеб быжырар хүлээлгезинге хөй чылдарда бараан боон келген хоочуннар.

Чылдагаан чок черге ажылдан үнер кижилер ук бүдүрүлгеде чок. Ынчангаш ооң ажылчыннары хөй чылдарда турум ажылдап келген. Оларның бирээзинге булочка быжырар цехтиң мастери Е. И. Созыева хамааржыр. Евдокия Ивановна пенсияже үзүе-даа, ам-даа ажылдавышаан. Ооң удурткан эдлчээнде үш кижи бар. Олар база-ла булочка кылыгларын быжырар даалгазын ай, квартал санында күүседип келгеннер.

2. УРЖУКТУГ ШАПТЫКТАР

Хлеб заводунуң коллективи эдлчег үлүгүнүң планныг даалгаларын күүседир дээш шудургу ажылдап келзе-даа, олардан хамаарышпас чылдагаанның ургжудан быжыртынган хлеб, булочка кылыгларның шынары багай болуп, брак продукция бүдүртүнер таварылгалар бо-ла тургулай бээр. Ооң чылдагааны чүдел? Ону тодарадыры-биле бүдүрүлге чорудулгазының эргелекчизи К. М. Донгак биле чугаалаштывыс.

— Бистиң коллективтиң ажыл-ишчилери колдуу хоочуннар. Ынчангаш олар бүдүрүлге чорудулгазының технологиязын эки билир болгаш даанган ажылынга харыысалгалыг, кызымаккай. Чамдыкта стандартка дүүшпеш, брак продукция магазинге кире бээр. Ооң чылдагааны болза, белен болган хлеб, булочка аймаан хереглекчилерге чогуур үезинде сөөртүп чедирбейн баарында. Хлеб сөөртүр автомашиналар-биле бистиң Чадаананың АТБ-зи (начальныгы В. П. Федосов) хандырып турар. Керээ-дугуржулга ёзугаар эртенгинниң 7 болгаш 8 шактарда йий-ийи автомашиналар-биле белен болган продукцияны сөөртүп, чагыкчыларга чедирер турбуже, чамдыкта орайтай бергенде чаңгыс машина келир. Бегүн, май 13-те, тос шак үезинде хлеб сөөртүр бир машина келген. Хүндүскү эдлчегниң быжырган кылыгларын салыр чер чок. Продукция быжырары-биле белеткээн ажыктылар хөй үешак иштинде тургаш, шынары баксыраа ажый бээр — деп, Көк Макаровна чугаалады.

Үк коллектив мурнуку чылларда эки ажылдап, районуң мурнакчы бүдүрүлгелериниң санынга удаа-дараа кирип келген. Сөөлгү дөрт-беш чылдарда продукция сайгарылгазы ден-дескн эвес чорүп келгенинден бүдүрүлге чорудулгазы үзүктелиишкинге таваржып, планныг даалгалар күүсеттинмейн, брак продукция бүдүртүнүң турар. Хлеб сөөртүр машиналар келбейн барганындан белен продукция ийи хонук чедир шыгжамырга чыдып бээр. Ооң түңнелинде олар кадып, кургаар. Ынчан оларны сухара кылырынга ажыглап, хөй чарыгдалды катап үндүрер үзүрга таваржыр. Ооң-биле чергелештир чаа быжырган хлеб, булочка салыр чер чок болганындан бүдүрүлге чорудулгазы турунтар.

Электри энергиязы-биле хандырылга база багай. Апрель айда электри энергиязын заводче үш хонук дургузунда дамчыштаан. Ооң түңнелинде изиг суугуже суктунган хлеб өртенип, хүжуктанып, 2, 3 тонна хлеб үндүр бижиттиргеп. Ону белеткээринге 1,6 тонна далган чарыгдаттынган. Чоннуң чиир чемин белеткеп кылыр далган төктүп чыдар алезин эвес болгай. Ону бүдүреринге хөй чарыгдал үнер. Үк заводче электри энергиязын дамчыдып турар подстанцияның ажылдакчылары чырыктын өшкен чылдагаанын баш удур дыцнатпаан база ону дарый кылыр хемчегни дүрген ап чорударын заводтуң ажылдакчылары дилээрге тоомчага албаан. Хын турган чырык кандыг-даа сагындырыг, медээ чокка бо-да өже бээрин коллективтиң ажылдакчылары хомудал-биле чугаалап турдулар.

Белеп болган продукцияны сөөртүр автомашиналар-биле болгаш электри энергиязы-биле хандырылга үзүктелиишкинниг болуп турары завод коллективиниң ден-дескн ажылдаарынга таарымча чок байдалдарны тургузуп келген. Районуң партия, совет органнарының удуртукчулары айыттынган четпестерни дарый чайладыры-биле дээштиг хемчеглерни ап чорударын үе пеген келген.

М. ОНДАР.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

ТАЙБЫҢНЫҢ ИДЕПКЕЙЛИГ ПОЛИТИКАЗЫ

ВЛКСМ-ниң XIX съездизинге Л. И. Брежневтиң чугаазы делегейге аажок улуг үнелээшкинни болдурган. Ол чугааны бүрүн азы тодаргай дончулал кылдыр дамчыштыпаан, даштыкы информация агентилелдери, радио болгаш телевидение ону ССРЭ-ниң даштыкы политиктиг угланыышкынының принципиалдыының болгаш чайгылыш чогунуң, Совет чурттуң тайбыңга ханы ынакшылдыының чырыткыланчак болгаш бүзүредиг бадыткалы-дыр деп, онзаалап демдеглеп турар. Совет даштыкы политиканың идепкейлиг шапкының, күзел-соруглалының болгаш боттуун, тайбыңны камгалаар болгаш быжыглаар, боо-чепсекти эдере бүдүрериң болдурбас дээш демиселге боттуг депшилгени чедип алыр деп, Совет Эвилелиниң чайгылыш чок шиитпирлиин хайгаарақчылар демдеглеп турар.

Дайынның болгаш тайбыңның салым-хуузу стратегтиг боо-чепсектерни кызыгаарлаар болгаш кызырар дугайында совет-америк дугуржуушкун чедип алынарындан азы алдынмазындан дыка хамаарыжыр деп, **Чехословак телевидение** демдеглээн. Совет Эвидели — ону бодунуң чугаазынга Л. И. Брежневтиң база катап бадытказыны ышкаш — кымның-даа эрге-ажыктарын дора көрбес, ак сеткиллиг, чептүг дугуржуп алышкын дээш туржуп турар. Тайбың талазы-биле бодунуң принципиалдыг политиказынга шынчы ССРЭ — стратегтиг боо-чепсектерни боттуу-биле кызырары дээш, бот-бодунуң айыыл чок чоруунун дүрүм ёзугаар эрге-ажыктарын барымдаалап, ден эргелиг болгаш бир дөмей айыыл чок байдалдыг болурунуң принципинге шыңгыы дүүштүр чугаалажышкыннар чорудар дээш деп, Чехословак телевидение демдеглээн. Совет Эвилелиниң чорудун турары тайбыңның ленинчи политиказы бүгү чер бомбүрзээнде чүе-чүе миллион кижилериң бүзүрелии болгаш деткимчезинге чедип алган, чүге дээрге ол политика бүгү чурттарның ажылчы чоннарының үндезин эргеажыктарын илергейлеп турар.

* * *

Улустарның тайбының болгаш айыыл чок чоруун хандырарынче, улустар аразында дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарынче Совет Эвилелиниң чайгылыш чок чүткүлдүүн Л. И. Брежневтиң чугаазы база дагыны көргүскен деп, **Моол радионуң болгаш телевидениениң** тайылбырында чугаалаан. Ден эргеге болгаш кайызынын-даа айыыл чок болурунга үндезилээш, чепсегленнишкинни дүжүрериниң кол айтырыгларын дугайты АКШ-биле чугаалажышкынарны эгелээриниң ССРЭ-ниң өскерлиг чок белёнининиң дугайын совет удуртукчу мегеглээн. Л. И. Брежневтиң чугаазы — дайынның болгаш тайбыңның эң чугула айтырыгларын Советтер чурттуңун боттуг ёзу-биле көрүп турарының чыыткыланчак херечизи-дир, СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң тайбыңга ынак чайгылыш чок политиказының бүзүредиг бадыткалы-дыр.

* * *

Стратегтиг боо-чепсектерни кызыгаарлаарының болгаш кызырарының дугайында чугаалажышкынарны дагын эгелээринге АКШ-тың беленининиң дугайында президент Р. Рейганның медеглелин Л. И. Брежнев шын угланышкынче базым кылдыр тодарадын көргүскен деп, **АП** дээр америк информация агентилели дыннаткан. Оон-биле кады совет удуртукчу чугаалажышкынар дораан-на шын уг-шинчилиг эгелээнинни чугулазын онзалап демдеглээш, америк туруш-бодал шүүт-ла чаңгыс талалыг будуттуг болуп турарны болгаш АКШ-тың шериг талазы-биле артык күштүг болган турарын чедип алырынче угланганын, амгы үеде АКШ-тың күжениишкинниң будуруп турарын стратегтиг боо-чепсектерниң ыдыг хевирлерин чугаалажышкынарга чер-ле хамаарыштырбазын Баттышкан Штаттарның күзеп турарын айыткан. АКШ-даа, Совет Эвилели-даа стратегтиг байдалдың доктаап турумчуй бергенин үреп болгу дег хемчеглерын албазын Л. И. Брежнев деткип чугаалаан деп, АП агентилел дыннаткан.

* * *

Боо-чепсекти өндере бүдүрерин болдурбазы-биле холбалыг өң чугула айтырыгларны чугаалажышкынар столуга шиитпирлээрин Совет Эвилели база катап саналдап тур деп, барын-герман **ДПА** агентилел дамчыткан.

(СЭТА).

КОЛ АЙТЫРЫГ—ДЕВИСКЭЭР

ДЕЛИ. (СЭТА). Аңаа Индияның чазаанның түскай төлөөлекчизиниң парлалга конференциязы боон, ийи чурт аразынга харылзааларны чогумчалыг болдурарының дугайында индий-кыдат чугаалажышкынарның баштайгы хүнүнүң түңнелдеринге ону тураскааткан. Талалар дөрт комиссияны тургузарын дугуржуп алганын ол дыннаткан. Олар дээрге, кызыгаар айтырышкын, культура эртем болгаш техника база экономиктиг кады ажылдажылганың айтырыгларының талазы-биле комиссиялар болур.

Чазак черинин албан ужурунда төлөөлекчизи Индияның барымдаалаар туружунун дугайын чугаалааш, индий тала Делиде амгы чугаалажышкынарның колла айтырыг девискээр чергер айтырыгларын шиитпирлээри боон турарын онзалап демдеглээн. Тодаргайлаарга, Кыдаттың эжелеп алганы индий чергерин аңаала кызыгаарлаштыр чарып каары эвес, а ледир эгидери боон турар. Бо талазы-биле чогум кандыг дугуржулга чедип алдынарындан ийи чурттар аразынга өскедаа адырлар талазы-биле харылзааларның моон соңгаар хөгжүдүр хамаарыжыр апаарын ол чугаалаан.

ЧАДААРДА КЫЛДЫНГАН БАЗЫМ

БРЮССЕЛЬ. (СЭТА). «Чаңгыс ай» көдээ ажыл-агый политиказы деп адаар чүүл ЕЭН-ге шынгыы согугну кылган. Европаның экономиктиг ниитилежилгезинин көдээ ажыл-агый министрлери Лондонуң шынгыы удурланышкыны боон турза-да, хөй кезиинин бадылаашкыны-биле 1982-83 чылдарда «соннуң» көдээ ажыл-агый продукциязынга садар өртектерни докгаадырынга консенсустуг (ниити чөпшээрежилгенин) принцивинден ойталаар деп шиитпир үндүргеш. Ынчангаш 16 чыл мурнунда тургускан ЕЭН-нин аграр айтырыглар талазы-биле шиитпир хүлээп алыр чуруму үрелген-дир.

Садыл алыр өртектер дугайында айтырыг үргүлүүлелдиг үенин дургузунда ол ниитилежилгени силгип келгени билдингир.

«Ниити рыноктун» чурттарының хөй кезиниң көдээ ажыл-агый министрлери эң чадаарда базымны кылып — хөй кезиниң бадылаашкыныбиле садыл алырының чаа өртектерин докгаадыр шиитпир хүлээп алганнар. Үк чернин хайгаарақчыларының бодап турары-биле алырга, ЕЭН-ге ол моон соңгаар улуг уржуктарны таварыштырып болур. Англи төлөөлекчи П. Уокерниң медеглээни-биле алырга, чогум-на консенсустуг принциви ЕЭН-ге Великобританияның киреринин баш удур карген чугула негелдези болган.

Хамаарышпас чорукту чаалап алган хүнүнден бээр 20 чыл оюн Алжирниң Улус-демократтыг Республиказы бо чылдың июльда демдеглээр. Колониалдыг эртикен үениң уржуктарын ажып эртпишаан, чаа Алжир бодунуң үлетпүрүн тургузуп, көдээ ажыл-агыйны чедиишкинниг хөгжүдүп, национал кадрларны белеткеп турар.

ЧУРУКТА: Аннаба хоорайның хевири. Ол дээрге чурттуң чөвен талазында эң улуг порт, чугула үлетпүр төвү болуп турар.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ОЗАЛДЫГ ОРУК-БИЛЕ

ЛЮКСЕМБУРГ. (СЭТА). Соңгу Атлантика эвилелиниң чөвүлелиниг сессиязы ол белүгленишкинниң киржикчилери 15 чурттуң даштыкы херектер министрлериниң деңнелинге аңаа боон эрткен. Аңаа боо-чепсекти немей бүдүрүп, сайзырангайжыдарының, шериг бюджеттерин көвүдедиринің, а ол ышкаш Чөөн болгаш Барының чүктер аразынга харылзааларның айтырыгларын, белүгленишкинниң ишкитики байдалын чугаалажып көрген.

НАТО-ның чатырыкчы белүктери «совет шериг кыжанышкыны» дээр хоозун чүүл-биле боттарының аймылдыг чүткүлүн чажырып алган, аңаа болгаш ядролуг-даа боо-чепсектерниң шыгжамырларын улгаттырарын үргүлчүлээр сорулгалыг сессиянның түңнел дыцнадыы хереченген турар. Бо чылдың июнь 10-да НАТО-ның киржикчилери чурттарның күрүне болгаш чазактар баштыңнарының Боннга болур ужуражышкынынга холбаштыр Барының чүкте калбарткан калбак пропаганда кампаниязы-биле ол дүжүп турар.

Дыцнадыгда «авилелдиң шериг күчү-шыдалын» уламжулгаттырарынче, «коруудун, сүртедишкин» системазын деткиннирче кыйгырыглар долган. Сессияның киржикчилери НАТО-ның «ёзулуг чавырамышкынче» чүткүлүнүң дугайында чулчуруушкуларга чагдынын алган, мурнуудагы чаңчылын ёзугаар, делегейде дүшкүүрлүг чоруктуң күштелгенин социалистиг чурттарның кырынче чаа ёаарын оралдажып турарлар.

ВАШИНГТОНГА ЧУГААЛАЖЫЫШКЫН

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШ-тың президентиин Р. Рейганның болгаш Вашингтонга барып чораан Австралияның премьер-министри М. Фрейзериң аразынга чугаалажышкынынар америк пайысылалга болган. Капиталистиг чеди кол чурттарның удуртукчуларының ужуражышкынын бо чылдың июньда Версальга болур. Аңаа уткуштур садыг-экономиктиг айтырыгларны президент болгаш премьер-министр колдуунда чугаалажып көрген деп, солуннар бижээн.

Барын Европаның чурттарында ажыл чоктарның санының сөөлгү үеде кедергей көвүдээни-биле холбаштыр сагыш човаашкынны Австралияның премьер-министри чугаалажышкынар сөөлүнде парлалга конференциязынга илергейлээн. Ол чурттарда ажыл чоктарның саны амгы үеде 30 миллион кижи ашкан. Ажыл чок чорук Барының чүктүң социал туруштарынга шыңгыы кыжанышкыны болу берген төлээде, ажыл чок чоруктуң айтырыын дүрген шиитпирлээри негеттинип турар деп, ол меделээн. Барының чүк чурттарында акша болгаш садыг херээн таарыштырар механизмнер криизистиг байдалды ажып эртер шинээ чок дээрзин хүлээп көөр ужурга Фрейзер таварышкан.

Барын чүк күрүнелеринде экономиктиг бергедээшкинниң уржуунда Австралия дыка качыгдаар дээрзин америк парлалга демдеглээн. Австралиядан бараннарны Барының чүк чурттарынга экспортка кызыгаарлаар чорукту соксадыр кылдыр Барының Европаже ыйыышкын кылыр дугайында Рейганның администрациязының аазаашкының Австралияның премьери кузээнин солуннар ажыы-биле бижээн. Японияже болгаш Канадаже ындыг ыйыышкынны кылырын ол база күзеп турар. Австрали премьериниң чугаазын ёзугаар алырга, ечединиз чөвүлел хуралының киржикчилериве сапал киргеринге АКШ-тың президентизи чепшээрежиикеп. Ол чөвүлел хуралга Австралияны киириштирбее деп турар.

Америк администрацияның милитаристиг дайызырак угланыышкынын Австралияның амгы чазаа идепкейлиг деткин турарының түңнелинде Фрейзериң хомудалдарын Ак бажың сагыш човаашкын-биле хүлээп алган деп, хайгаарақчылар демдеглеп турар. Америк шериг баазаларын тургузарынга бодунуң девискээрин Австралия берген. АКШ-тың болгаш Австралияның аразынга шериг кады ажылдажылгазының айтырыларын австрали премьериниң болгаш АКШ-тың камгалал министри К. Уайнбергериниң аразынга ужуражышкынының үезинде чугаалажып көрген.

ОЙТУР ШАПКАН

ЛОНДОН. (СЭТА). «Ажылдаар чер дугайында хоойлу төлевизелиниң» антги чазактың парламентиниң дамчыштыр күштүг кылдыр бадылаттырар дээш оралдажышкынарынга Великобританияның профвилелдери шиитпирлиг-биле удуралыын, аңаа ойтур шавышкынны берип турар. Ажылчы чоннарның профвилелдеринге каттыжарын хоойлу-дүрүм ёзугаар шаптыктарын айтыр ужурлуг ол реаксылыг хоойлу төлевилели будурүге эдлерине ажыл соксадышкынының киржикчилерин боттарының туразы-биле ажылдан үндүрер, профвилелдериниң удуртукчуларын ёзудка киирер, тред-юниондарны хөй түңнүг акшага торгаар эргени бээр ужурлуг.

Англи профвилелдериниң шимчээшкинни сандарадыр дээш консерваторларның кылып турар оралдажышкынын дээрге-ле, оларның ажылчынарның организаетыг шимчээшкининден кортканының херечиан-дир деп, машина кылыр үлептүрүнүң ажылдакчыларының профвилелиниң чиңгине секретары Кен Гилл Лондонга болган митингиге чүве чугаалаан айыткан. Ажылчы чоннарның амыдырал деңнелин үлам кудуладыр, демократтыг эргелерин кызыгаарлаар, ажылдаар черлерин үзүткаар талазы-биле бодунуң чорудуп турар политиказында профвилелдерни шиитпирлиг-биле удуралыын, ойтур шавышкынны кылырын англи чазак база билип турар деп, ол демдеглээн.

Лекция пропагандазы

МЕРГЕЖИЛДИГ, ДУЗААРГАК

— Илья Васильевич бо удаада база кончуг солуп лекция номчуду.

— Сонуургаанымдан үе эртикенин билбейн барып-тыр мен.

— Ооң билири-даа кончуг-дур, чугаалап турда сес, домаанның чечен, мергенин көрбес бе.

Лекция соонда тарап чаңып турган кижилерниң мындыг чугаазын дыннаап мен.

Чиге сөстүң мастери ындыг кымыл?

Илья Васильевич Перфильев-тир, Туранда районуң санитар-эпидемиология станциязының улуг эмчизи. Улуг шыырак мага-боттуг, чазык-чаагай арын-шырайлыг, хөлүг, баштак эмчи. Илья Васильевичиниң Бии-Хем районуң чурттакчы чону хүндүлээр. Ажыл айны-биле ол каяа-даа чеде бээр. Механизаторлар, тудугжулар, малчыннар, өөреникчилер болгаш кымның-биле-даа ол ажык чугаалажыр, лекция, беседаны номчуп бээр. Культура одагларын, библиотека, уруглар садтарын чергелеп ойбас, аңаа барганда бир-ле ажыктыг үүвени чугаалаан, дора дээрге арга-сүме берген турар.

И. В. Перфильев Туранның район эмнелгезинде «Билиг» ниитилел эге организациязының даргазы. 1955 чылдан эгелеп ол медицина темазынга лекция, беседаны үзүктел чок номчуп келген. Лекция номчуурунуң, аңаа белеткеништиринің талазы-биле аргамергежилиг улуг, кижилерниң сеткил-сагыжын бүзүреничиг чизектер, амыдыралда херек кырында болуп турар чүүлдер-биле хайныктыр чугаалап билир.

Район эмнелгезиниң «Билиг» ниитилел эге организациязында 25 эмчи кежигүн болуп турар. Организакчы, шыңгыы негелделіг удуртукчунуң ачызында ниитилелдиң кежигүн бүргүзү лекция номчун, эге организацияның ажылынга идепкейлиг киржин келген. Кижилерниң кадыкшылын бижыглаар, зарыгларга удур профилактиктиг хемчеглер организастап, арыгсилиг, санитарлыг байдалды бедик деңнелге тургузарынче кичээшпей салып, улуг ажылды эмчилер кылып турар. Ынчангаш оларның күш-ажылчы коллективтер-биле харылзаазы бижыг.

Эге организацияда лектор эмчилер И. Юрьевич, В. Крящев, А. Трухина, А. Бычков болгаш өскелер-даа чон ортузунга медицина темазынга лекция номчуурунга идепкейлиг болуп, дуржулгазы өзүп орар. Чижээлээрге, кезер эмчи А. Бычков араганың болгаш тадкыныың кижиниң кадыкшылынга хоразыныл дугайында лекцияны номчуп, киножурналдарны ажыглап турар. Чоокта чаа ыдыг лекцияны «Саян» совхозка эрттирген.

Илья Васильевич медицина талазы-биле билиглер пропагачдалап нептередир эртем-методиктиг секторнуң удурукчузу. Ол аныяк лекторларның номчуп турар лекцияларын кады сайгарып, четпес талаларын эдип алыры-биле арга-сүмени берип, оларның лекцияларынга олуржуп турар.

Кадыкшылга факультедин районга организастап турган-дан бээр элээн үе эрткен. Тудуг мастерлери белеткээр, № 1, 2 ортуман школаларда, «Саян» совхозта факультетер доктаамал ажыллап турар.

Илья Васильевич Перфильев боду «Совет Кызыл крест — тайбың дээш демиселдер», «Донор болуру — буянныг херек» деп темаларга колдаду номчуп турар. Лекция пропагандазынга идепкейлиг киржилгези дээш И. В. Перфильев Ленин орденниг Бүгүэвилел «Билиг» ниитилел организациязының мактал бижи-биле чоокта чаа шаңнатканн.

Х. ОЙДАН-ООЛ.

БУДАПЕШТИДЕ ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛ

БУДАПЕШТ. Социалистиг чурттарның педагогика журналдарының кол редакторларының чөвүлел хуралы Венгрияның Печ хоорайында ажыттынган. Болгарияның, Венгрияның, Вьетнамның, ГДР-ниң, Кубаның, Моолдуң, Польшаның, Совет Эвилелиниң болгаш Чехословакияның төлөөлекчилери ында киржип турар.

Педагогика эртемниниң болгаш школаның демниг харылзаалыг болуруңун, аңы-дуңма чурттарның журналдар редакциаларының кады ажылдажылгазын ханыладырының айтырыгларын чөвүлел хуралда чугаалажып турар.

ААЛЧЫЛАРНЫ ХҮЛЭЭП АЛГАН

УЛАН-БАТОР. Даштында «Жулчин» деп каастаан ойгур бижигледелдиг, кижилерниң олурарынга кайгамчык таарымчалыг кылдыр дериттинген автобустар моол пайысылалдың кудумчуларында, музейлериниң, архитектура болгаш төөгү тураскаалдарының, уран көрүштүг, чурумалдыг черлериниң чанында база дагын кестүп келгилээн. Республикада болгаш даштыкыда калбак сураргажаан ол моол туризчи организация ээлчеглиг сезонун эгелээн, даштыкының аян-чоруктарга хандыкшылдыгларын хүлээп ап киришкен. Улусчу Моолда бир-ле дугаарында Совет Эвилелиден болгаш социалистиг өске-даа чурттардан бөлүк аалчылар чаа чеде берген.

Келген сезон ээ масселыг болгаш солуп сезонларның бирээзи болур. Келген чүгле баштайгы чагыгларны ёзугаар алырга безин. Моол Арат Республикага барыкеап турарларның саны эрткен чылдаазындан барык үжен хуу ковүдээн.

Даштыкыдан Моолду сонуурган турары черле билдингир. Ол чурттуң бойдузу-биле, ында чурттаан улустарның чаңчылдары болгаш культуразы-биле, ооң бүрүнгү тагдаы бээр ээ ховар дээш тураскаалдары-биле шуут барып танышжары кымга-даа солуп-па болгай.

(СЭТА).

ОЙТУР ШАПКАН

ЛОНДОН. (СЭТА). «Ажылдаар чер дугайында хоойлу төлевизелиниң» антги чазактың парламентиниң дамчыштыр күштүг кылдыр бадылаттырар дээш оралдажышкынарынга Великобританияның профвилелдери шиитпирлиг-биле удуралыын, аңаа ойтур шавышкынны берип турар. Ажылчы чоннарның профвилелдеринге каттыжарын хоойлу-дүрүм ёзугаар шаптыктарын айтыр ужурлуг ол реаксылыг хоойлу төлевилели будурүге эдлерине ажыл соксадышкынының киржикчилерин боттарының туразы-биле ажылдан үндүрер, профвилелдериниң удуртукчуларын ёзудка киирер, тред-юниондарны хөй түңнүг акшага торгаар эргени бээр ужурлуг.

Англи профвилелдериниң шимчээшкинни сандарадыр дээш консерваторларның кылып турар оралдажышкынын дээрге-ле, оларның ажылчынарның организаетыг шимчээшкининден кортканының херечиан-дир деп, машина кылыр үлептүрүнүң ажылдакчыларының профвилелиниң чиңгине секретары Кен Гилл Лондонга болган митингиге чүве чугаалаан айыткан. Ажылчы чоннарның амыдырал деңнелин үлам кудуладыр, демократтыг эргелерин кызыгаарлаар, ажылдаар черлерин үзүткаар талазы-биле бодунуң чорудуп турар политиказында профвилелдерни шиитпирлиг-биле удуралыын, ойтур шавышкынны кылырын англи чазак база билип турар деп, ол демдеглээн.

Шериг техниказын, боо-чепсекти бээрин Англия чоокта чаа АКШ-тан дилээнин «Нью-Йорк» солун дыннаткан. АКШ-тың күрүне секретары А. Хейг ол дилегни чоокку үеде хандырар бодап турар.

(СЭТА).

АНГЛИ-АРГЕНТИН ЧӨРҮЛДЭЭ

Англияның консерваативтиг чазаа, премьер-министр Тэтчер боду, ооң «шериг кабинеди» фолкленд кризизин дайын аргазы-биле шиитпирлээринге хөй-ниитиниң саналоналын белеткээрин бар-ла шаа-биле оралдажып турар. Аргентинаның «дүжүп бербес шиитпирлиин» Англия чылдак кылып турар. Ынчалзажок ол чылдакта кандыг-даа барымдаа яок. Фолкленд (Мальвина) ортулуктарны долгандыр далайдан, агаардан бүзээлээшкинни Англия бодунуң кара туразы-биле кылган. Ол ортулуктарда гарнизон шеригларин болгаш чурттакчыларны хандырар оруктарны Англияның далай шериг күштери дуй турупкан. Британиянын 30 ажыг корабльдери, ооң иштинде суг адаанга чоруур атомнуг хемелерни ортулуктарны долгандыр чоруп турар. Фолкленд (Мальвина) ортулуктарга дүжүрер кылдыр тускай белеткээн шеригларин ында база чедире берген. Мындыг байдал турда Аргентина «агрессор», а Англия — «базындырган» чурт деп, Тэтчериң медеглели хоозун болгаш авыастыг чулчуруушкун болуп турар.

Каттышкан Нацилзар Организациязының Чингине секретарының башталгазы-биле КНО-да чугаалажышкынынар чоруп турар үеде Аргентинага удур дайын чорудулгаларын калбартыр дугайында Англияның талазындан медеглеп турар. Фолкленд (Мальвина) ортулуктарга колониалдыг тергиделин катап тургузар сорулга-биле Англияның төлөөлекчилери Нью-Йоркта чугаалажышкынынарга негелделерни Аргентинага кылып турар.

Аргентинага удур хемчеглерниң хуусаазын ам-даа бир ай узадыр дугайында Англияның саналынга «Ниити рынок» күрүнелериниң даштыкы херектер министрлериниң Люксембургка болган чөвүлел хуралынга дүшкүүрлүг байдалга чугаалажып көргени Брюсельден алдынган медээлерден билдинге берген.

Аргентинага удур хемчеглерниң хуусаазын ам-даа бир ай узадыр дугайында Англияның саналынга чамдык күрүнелер, ылангыя Ирландия, Италия шынгыы удурланган. Ынчангаш Аргентинага удур садыг-экономиктиг хемчеглерни үгле 7 хонук узаткан. Ол хуусаанны бир ай узадыр дээн Англияның саналын хүлээп албаан.

Франциянның президентизи Ф. Миттеран Лондонга бир хүн дургузунда барып чораан дугайында француз парлалга дыннаткан. Европаның экономиктиг ниитилежилгезинге Парижтиң болгаш Лондонуң аразынга чөрүлдүүлер хевээр артса-даа, фолкленд кризизинге Англияны Франциянын деткиннирип президент Ф. Миттеран премьер-министр М. Тэтчерге буйурээткен.

Француз президентиниң туружун Парижтиң «Котидьен де пари» солуну таймылбырлавышаан, мынчаар бижээн: «Чүректин ханызындан чепшээрежилгени чарлаар мурнунда француз турушту ханызы-биле бодап көөр ужурлуг турган. Англияның амгы үеде таварышканы байдал ышкаш, ындыг бергедээшкинге Франция база таваржып болур дээрзин Парижте бодап турар-дыр. Франциянның туктары кырында кинскии турар ортулуктар делегейде хөй».

Мурнуу Атлантикага дайын чорудулгаларын Англияның калбарткан түңнелинде тайбың чурттакчылар өлүп турар. Англияның шериг самолёттары тайбың чурттакчыларның бажыңнарын бомбалап, ракеталар, пулемёттарбиле кам-хайыра чокка болган турар. А ортулуктарның тайбың чурттакчыларын англи шеригler «камгалап» турар деп, Англияның чазаа ыядыр арын-нүүр чокка медеглээн. Чөрүлдээни тайбын арга-биле шиитпирлеп болурунуң идегели тыптып келген үеде Англияның консерваативтиг чазаа Фолкленд (Мальвина) ортулуктарда аргентин шеригlерге удур дайын чорудулгаларын калбартып турарын Лондонуң солуннары бижээн.

Ол ортулуктарга Англияның колониалдыг тергиделин катап тургузарын чедип алырынга шериг күжүн ажыглаарын М. Тэтчер база катап медеглээн болгаш Аргентинаның удур шыңгыы кыжанышкынны кылганы, АКШ-тан чоокта чаа Нью-Йорк солун дыннаткан. АКШ-тың күрүне секретары А. Хейг ол дилегни чоокку үеде хандырар бодап турар.

(СЭТА).

ПИОНЕРИЯ МАРШТА

Бүгү-эвилелдиң В. И. Ленин аттыг пионер организациязының 60 чыл болган байырлалын республиканың пионерлери солуп эрттирип, боттарының кылган ажыл-херектерин түүнеп чугаалашканнар. Пионержи маршtың маршруттарының аайы-биле уруглар ажыктыг ажыл-ишти хөйүү бүдүргеннер. Түс-түс тоина демир кескиндизи, саазын аймаа, ниитиниң малынга бүрү чыыры, сиген белеткелинге киржилге, тимуржу ачы-дуза дээш чүнү чок дээр. Хоорай, суурларының чагагайжыдылгазы, бойдус камгалалы, төрээн черин өөренири, интернационалчы найыралдың харылзаалары, делегейге тайбың дээш демиселге үнүн кадары база пионерлериң кылып турар ажылы...

Найысылалдың пионерлери юбилейге тураскаатка друживалар слёдуп эрттирген. Тиилекчилерни илередип, оларның ажыл-херектерин түүнээннер. Кызылдың пионерлери 158 тонна демир кескиндизин чыганнар. Саазын аймаа база хөй, ылангыя хоорайның № 3 школазының пионерлери эң хөйүү чыганнар. Хоорайның друживаларында 120 отряд багай демдек чок өөренип, пионержи юбилейин уткаан. Найысылалдың № 1, 4, 8 школаларының пионер дрижиналары бүрүүү-биле багай демдек чокка өөренип турары маклалга төлептиг өөредилге дээрге уругларның кол хереэ болгай.

Майның 19-туң хүнү. Хүндүскүүнүң ийи шак четпээнде-ле хоорайның төп шөлүнче байырлал ёзу-биле кеттинген, горн, барабанныг пионер друживаларының оң-бо үүктерден чыглып эгелээн. Ленин шөлүнде музыка чаңгыланган, кызыл галстуктарлыг, өң-баазын пилоткаларлыг, друживаларының туктарын хөлбеңнеди туткулаан, бөлүк-бөлүк чыскаалганнар турар черлерин эдегилепкен. Бүгү-эвилелдиң В. И. Ленин аттыг пионер организациязының 60 чылынга тураскаатка байырлал — хоорайның пионерлериниң марш-парадының эгелээрин фанфарларың чидиг үнү медээлепкен. Аас-кежиктиг совет уруглар боттарының өөрүшкүлүг байырлалын тайбың чаагай аяс дээр адаанда уткуп турар. Чурттуң пионерлерин горн, барабанның өткүт үнү алдан чыл дургузунда сорук киирип, пионержи маршtарже кыйгырып чоруур.

Байырлалдың аалчылары — пионер шимчээшкинниң болгаш революциялың, дайынның, күш-ажылдың хоочунналары, хоорайның партия, совет, хөй-ниити организарының төлээлери В. И. Ленинниң тураскаалының чоогунга тургуланган. «Отрядтар деңнежиңер! Томаанныг!» деп команда дыңналган соонда, хоорайның «Факел» деп пионер штавының даргазы Даңдар Чечек рапортту берген. Пионер организациязының хоорай төвулелиниң даргазы Т. И. Перфильева чыылганнарга байыр чедирип чүве чугаалаан. Найысылалдың пионерлериниң байырлалга күш-ажылчы рапортунун дугайын ол чугаалавышаан, хоорайның № 1, 4, 7 школаларының пионер друживалары шалыпчы деп аттыг болганын демделээн. Ылангыя № 4 школаның Павлик Морозов аттыг пионер друживазы республикавың пионерлериниң өмүнээзинден ВЛКСМ-ниң XIX съездизинге рапортка ат салыр эргени чедип алганы онзагай мактанчыг. Ук школаның пионерлериниң төлээлекчилери В. И. Ленинниң тураскаалынга чечектерни салган. «Факел» штабтың төлээлекчилери база корзинкада чечектерни салган.

«Зарница» деп шериг-спорт чу оюн ёзугаар пионерлериң парадының командылакчызы шериг албанныг улуг лейтенант эш Масловтуң командазы-биле марш-парад эгелээн. Совет Эвилелиниң Маадыры Михаил Бүктүев аттыг № 1 школаның друживазы парадты ажыктан. Оон эгелээш-ле Кызылдың № 2, 3, 4 дээш шупту школаларының друживалары шөл-биле ыр-шоорлуг чиртиледир базып эрткеннер. № 14 школаның пионер друживазы эң-не чиге базып, кыйгы чугаалардыг өткүт тода ыр-шоорлуг эртилер... Уругларның хөглээшкини хоорайга ол хүн кежээге дээр уламчылаан.

Бүгү-эвилелдиң В. И. Ленин аттыг пионер организациязының 60 чылынга

Б. ДИРЧИН.

ЧУРУКТА найысылалдың пионерлери Ленин шөлүнге болган марш-парад үезинде.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

телевидение

МАЙ 21-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». Информастыг программа. 8.50—Эртенги гимнастика. 9.05 — «Угулзалыг тоол». Мультфильм. 9.15 — «Декабрь 20». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 3-ку серия. 10.20 —ССРЭ-ниң улустарының хөгжүм чогаалдары. 11.05 — «Депутаттар Соведи». Документалдыг телефильм. Владивосток Совединиң баштайгы даргазы К. А. Суханов-тун дугайында. 11.35 — Телемедээлер. 11.40 — 14.15 —Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 —«Глин суурга келген». «Силерниң хлевиңер», «Силерниң хлевиңер-дир, уруглар» деп документалдыг фильмнерниң программазы. 15.15 — ССРЭ-ниң улустуң артизи Б. Руденконуң болгаш делегей конкурстарының лауреады Л. Тимофеевавың концерти. 16.00 —«Билип алгаш, мергежилдиг бол». Школачыларга эртем-билиишкинниг программа. Совет Эвилелиниң Маадыры, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы В. Д. Зудов дамчыдылганы чорудар. 16.45 — «Орус чугаа». 17.45 —«Москва болгаш москвачылар». 17.45— «Хөглүг аялгалар». 18.00 — ВЛКСМ-ниң XIX съездизиниң үүн демделгели.

КЫЗЫЛДАН
18.30 —Телемедээлер.

МОСКВАДАН
18.45 —Бөгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН
19.00 — «Азия төвүнде». Информация-публицистиг программа. 19.30 — Чарлалдар. 19.40 —Мультфильм.

МОСКВАДАН
19.50 — «Декабрь 20» деп хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы кергүзүү. 4-ку серия. 21.00 —«Үе». Информастыг программа. 21.45 — Күрүнениң үлегерлиг улусчу Соңгу орус ырык, конперти. Оон дараазында — «Бөгүн делегейде» деп информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Англи дыл. 12.35 — ПТУ-нуң өөреникчилериңе. Физика. Механика болгаш будурулгени механизастаары. 13.05 — «Башкылар сумележип турар». 13.35 — География. 8-ки класс. Ортааны Азиниң экономиктиг району. 14.05 — «Фдот дугайында бижип турар мен». Л. Соболевтиң чогаалларының арыннарындан. 15.00—Совет монумент болгаш портрет скульптуразы. 15.30 — «Биологтар дилеп, шинчилеп турар». «Чылчыылга дамчыдар хоолайлар» деп эртем-нептереллиг фильмнерниң программазы. 15.50—Телемедээлер. 16.00 —18.15 — Чапсар. 18.15 —Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН
18.30 —Телемедээлер. 18.45— «Аас-кежиктиг тывар дээш» Фильм-концерт.

МОСКВАДАН
19.00 — И. Штраустуң чогаалдары («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН
19.50 — Документалдыг фильм.

МОСКВАДАН
20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Үш өөнүктер». 20.15 —«Аңыяктар адрестери». 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.45 — «Мээң кадайым —кырган авай болган». Уран-чечен телефильм. 22.50—23.10 —Делегейниң чадаг-терге маргылдаазы. ГДР-деп дамчыдылга.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Аагаар

Бөгүн республиканың чамдык черлеринге чаъстаар, диңмирээр. Соңгу-барыын үүкче угланыышкынныг хаттың дургени секундада 9—14 метр чедер, чамдык черлерге дыка дыңзыыр. Агаарның температуразы 15-20, чамдык черлерге 8-13 градус чылыыр.

Кызылга дүне чаар, диңмирээр. Хаттың күжү ёй-ёйде секундада 18-23 метр чедер. Агаар дүне 0-2, хүндүс 15-17 градус чылыыр.

КИНО

МАЙ 21-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Мөңге ынакшылым» 9.30, 12.10, 17.20, 20.00, «Кай баарыл ол» 15.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киночыыды» 9.10 шакта. «Алдыгы» 11.10, 14.40, 16.30. «Ол оол чаның келген-дир» 12.50, 18.20, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Тимур болган оон командазы» 10.00, 13.10, «Ангар-18» 15.00, 16.50 18.40, 20.30 шактарда.

«Шын» солуннуң редакциязынга дружулгалыг машинанчы дарый негеттинип турар.

Бо чылдың май 22-де, хүндүскүүнүң 12 шакта, Культураның болгаш дыштанылганың Н. Гастелло аттыг парыгының Ногаан театрынга «ССРЭ-ниң ДЕЛЕГЕЙ БАЙДАЛЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА» лекция болур. Ону РСФСР-ниң «Билиг» ниитилелиниң лектору В. И. Корниенко (Москва) номчуур.

Абонемент ёзугаар кирер, билеттерни Ногаан театрның кассазында садып турар.

КАИ экраны

АКТИВ САНЫ НЕМЕШКЕН

Бистиң чуртувустуң найысылалы Москвада машиналарның саны чеди түс муң ажып турар болганда аңаа автомобиль чорудар чолаачы кижиге дыка-ла нарын. Аңаа бүгү талалыг, билиг, аваангыр чорук херек.

Ынчангаш, чоокта чаа ССРЭ-ниң Журналистер эвилелиниң Москва организациязының киржилгези-биле найысылалдың хөй тиражтыг солуннарының, фабрикаларның болган заводтарының радиодамчыдылгазының ажылдакчыларылуру дээш пропаганда ажылын чорудар талазы-биле конның аразында орук шимчээшкинниниң эң-не айыыл чок бокурес болуп эрткен.

Парлалтага киришкен журналистер-биле кады КАИ-хөй санныг ажылдакчылары база бо талазы-биле идепкейлиг ажылдаан.

Ол конкуреттуң соонда найысылалдың хөй тиражтыг болган хоорай солуннарының корреспондептилер активиниң саны база немешкен. Аңаа ССРЭ-ниң Журналистер эвилелиниң Москва организациязының ажылчын корреспондептилериниң М. И. Ульянова аттыг университединиң доозукчулары база немежир. Ол өөредилге чери элээн каш айлар мурнунда КАИ эргелелинге ажыттынган.

Чопаачыларның болган чадаг кижилериң аразынга агитация ажылын чорударының чаа-чаа хевирлерин дилеп тывары» уламчылап турар.

КОНТРОЛЬ ХЕРЕК

Орук шимчээшкинниниң айыыл чок чоруун болдурбазының хемчеглерин бүдүрүлгелер, хөй-ниити организациялары, чолаачылар, хууда автотранспорттуг хамаатылар долузу-биле ам-даа чедир чорутпайн турар. Оон уламындан түгле апрельде 37 озал-ондак болган. Оон уржуундан чамдык кижилер амы-тынын оскунган, 33 —кемдээн.

Автотранспортка озал-ондактарның чылдагаанын истеп, аналиэтеп көөрге, дараазында түүнел үнген. Автотранспорт бүдүрүлгелериниң, албан организацияларның чамдык удуртукчулары орук шимчээшкинниниң айыыл чок чоруун болдурбазының хемчеглерин албайн турар. Машиналарның үнүүшкүннери, орукка шимчээшкиннери, ажыл соонда тургузуушкуннары доктаамал контрольда тургустунмаан. Чижээ, Кызыл хоорайга эрттирген рейдилерден тодараны болза, ажыл шагындан дашкаар болгаш өске-даа үелерде чамдык күрүне машиналары чуртталга бажыннарының чанында турар болгулаар. Бо талазы-биле байдал «Сельхозтехниканың» районнар аразының каттыжышкынында элээн багай. Ажыл шагының үезинден анагы үеде, ылангыя суббота, воскресеньеде контроль мында барык чок. Ону чамдык кижилер ажыглап турар. Бо черниң удуртукчулары чогуур хемчеглиг ап. автотранспорт шимчээшкинниниң контролюн чорудар ужурлуг.

База ол ышкаш Бии-Хем, Барыын-Хемчик, Тес-Хем, Тандының районнарның совхозтарының, албан организацияларның, Көдээ ажыл-агый министерствозуның будурүлгелериндө автомашина ажыглалында четпестер хөй болуп артыышаан. Чолаачылар-биле кижизидилге ажылының деңнели куду. Бир эвес контроль-биле чергелештир тайылбыр болгаш кижизидилге ажылын күштелдирген болза, орук шимчээшкинниниң айыыл чок чоруун болдурбайн барын болур.

Ындыг турбуже чамдык удуртукчулар, харыысалгалыг кижилер боттары орук чурумун үреп турар таварылгалар база бар. Чижээ, Кызылда № 624 тускайжыттынган мехколоннаның участок начальниги Н. Е. Гололобов, суггарылга дуржулга станциязының директору Х. В. Ёнзак, көдээ ажыл-агый техникумунуң башкызы В. С. Викторов болгаш өскелер-даа автомашиналарны эзирип алгаш безин башкара бээрлер. Викторов дээрзин ап көрээлинер. Ол моон мурнунда база автотранспорт башкарар эргежи казыткан турган. Руль артында эзирик кижи дээрге-ле, кемнерек үүлгедикчизинге демей болгай.

Удуртукчулардан харыысалганы чайлатпайн, чолаачыларга хамаарыштыр айтырыгны маңаа көдүрери чугула. Бистее ак сеткилдиг, харыысалгалыг чолаачылар чүс-чүс, коллектив бүрүзүнде бар. Оларның үлегери салдарлыг. Ынчалза-даа түгле апрельде безин янзы-бүрү чурум үреэшкиннери дээш КАИ-ниң шугуму-биле хемчег алыскаңнар хөй. Автотранспортту эзирик башкарып чораан 132 чолаачы туттурган.

«Алдан-Маадыр» совхозтуң девискээринге ЗИЛ-157 автомашина андырылган, чолаачызы-даа, пассажири-даа олген. Оларның кайызы-даа эзирик чораан болган. Кызыл —Абакан автоорукка С. С. Никитин эзирик чораан М-412 автомашинаны андарган. Мотоциклге озал-ондактар база болуп турар. Түгле апрельде безин мотоциклди эзирик башкарып чораан 3 кижи туттурган.

В. КЛЯВИНА,
КАИ инспектору.

ДОЛГАНЫР ОРУКТУ ЭРТЕРИ

Улуг-Хемни кежир көвүргүнүң аксында долганыр шимчээшкинниг орукту 1981 чылдың чайынында кылган. Оон мурнунда ол чер кудумчулар белдири турда, болганчок-ла автотранспорт озал-ондактары болуп турган болза, ол чайдан эгелээш ол долганыр шимчээшкинниг орукка чаңгыс-даа озал-ондак болбаан.

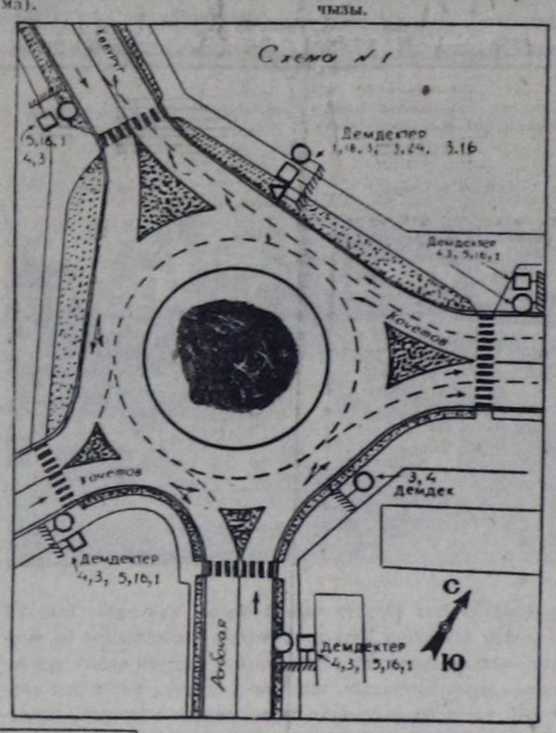
Бо орукта 12 санныг орук демдектерин тургускулаан. (№ 1 схеманы көрүңер): 5.16.1 «Чадаг улус эртер чер» —4 санныг; 4.3 —«Долганыр шимчээшкин» —4; 3.4 —«Чүк автомобильдерниң шимчээшкинин хораан» — 1: 3.24 —«Эң улуг дүргедээшкинни кызыгаарлааны»—1 санныг (шакта 30 км чоруур): 1. 18.1 — «Тар орук» — 1: 3.16 — «Эң биче хемчээлин кызыгаарлааны» — 1 (бо демдек түгле көвүрүг кырынга машиналарның аразының хемчээлин 30 метр чоруурун айтып турар).

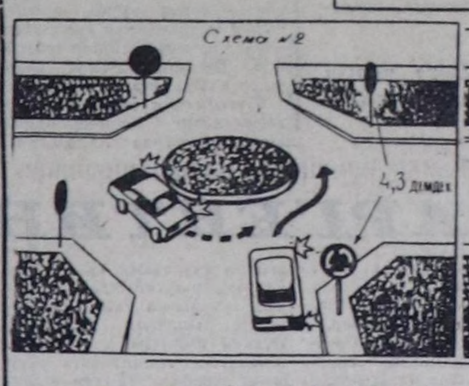
Ында демдектерден аңгыда долганыр шимчээшкинниг оруктун эртер кезээ-биле автомобильдер ийи одуруглуг чоруп болур. ол одуругларның демдектерин шыйыг шугумнар-биле айтып көргүскен. база дорт кудумчуларның долгандырыгга кээп төнген черлеринде үш-булунчуктарлыг ортулуктарны даш кажаа-биле бедиктеп кылган.

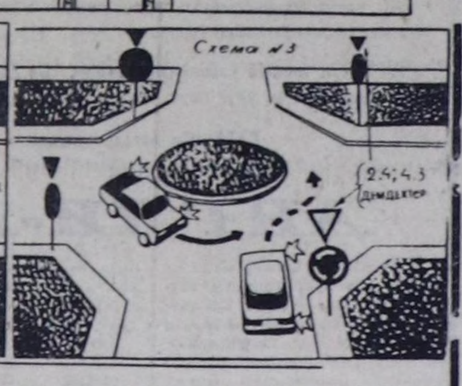
Бо долганыр шимчээшкинниг оруктап эртерининң чуруму мындыг (№ 1, 2 схема) Кочетов кудумчузундан көвүрүг кырыниче углап чораан автомобильдер ийи одуруг болуп, долганыр черге келгеш, он талакы машина көвүрүг кырынче чангыс одуруглуг эртер, түгле дээргө. көвүрүг кыры тар болганындан, ында «Тар орук»—1. 18.1 деп демдектн тургускан, база согун-биле кырында айтыкчы согун-биле айтып көргүскен. Солагай талазында машина дээрбектн долгандыр чоруур ужурлуг. Оон өске, арткан үш кудумчулардан: көвүрүг кырындан, Рабочая болгаш Донмас-Суг кудумчуларның талазындан Кочетов кудумчулап келгилээп автомобильдер чангыс одуруг болуп алгаш долгандырыглыг орукче кирип, оон ынай чоруур дээш уунче уламчылап, кудумчу белдирлерни кончаар эртер чурумну (№ 2 схеманы) сагып турган, автомобильдиң шимчээшкинниниң дүргедээшкинни улгаттырбайн, озал-ондак болдурбазын бодап эртер ужурлуг.

Долганыр шимчээшкинниг оруктү каржын эртерни база-ла кандыг-даа башкарбайн турар кудумчулар белдирлерин каржын эртериниң чуруму ышкаш болур. Бир эвес долганыр шимчээшкинниг оруккa демдектер (2.1—«Кол орук»; 2.4—«Орук чайлаары»: 2.5 —«Доктаавайн шимчээри хоруглуг») чок болур болза, ынчан дорт оруктан долганыр орукче кирип бар чораан автомобильдерниң эргези улуг. чүге дээрге оларның оң талазындан шаптыктанкы дег автомобильдер чок болуп турар (№ 2 схема).

Бир эвес долганыр шимчээшкинниг орукка демдектер (1 —«Кол орук»; 2.4 —«Орук чайлаары»; 2.4 —«Доктаавайн шимчээри хоруглуг») тургустунган болза, ындыг таварылгада долганыр орук боду улуг эргелиг болуп болур, ынчан дорт оруктан долганыр орукче кирип орган автомобильдер, ол оруктан шимчеп чоруп турар автомобильдерге орук тайлап бээр ужурлуг (№ 3 схема). Түгe ындыгыл дээрге, долганыры (дээрбектиг) орукка автомобильдер тырлып шимчээшкин көвүдээнде, ол дээрбектеп хөй шимчээшкинни хостаары-биле 2.4 —«Орук чайлаары» деп демдекти долганыр орукче кирер черинге тургузуп (№ 3 схема) ажыглаар ужурлуг.

О. ОТТУК-ООЛ.
Тыва АССР-ниң ИХМ-зиниң Күравтоинспекция киллизиниң начальнигиниң оралакчызы.

СОНУУРГАДЫМ

1982 чылдың март 16-да «Шынга» үнген «Эртериниң чуруму», «Билир сен бе» деп эгелиг чүүлдерни сонуургап көрдүм. Машина мунуп, башкарып чоруур кижилерге ажыктыг материалдар болду. Артында-ла схемазын кончуг көскү кылдыр чуруп көргүскен болгаш айтыкчы согунчугаштар-биле улам тодарадып, кудумчу кырында шыйыгларны, орук белдирлериңде светофорларны билдингири-биле тайылбырлаан.

Ол холушкак, нарын белдирни канчаар эртерин эки билбес кижи мен. Ону өске кудумчулар-биле оюп каапталр турдум. Ам ужуруп эки билип алдым. Солунда бо схеманы ол кескеш. шыгжап алдым. Аңаа немей үш номерни эш-өөрүмге бээри-биле садып алдым. Районнарда эш-өөрлер, төрелдерим, хоорайда боорумга, кудумчу шимчээшкинниниң дүрүмнериниң лугайында номдептер тывылза «садып каап көрүнер деп чагыыр боор чүве-дир.

Моон сонгаар кудумчу шимчээшкинниниң дүрүмүн тайылбырлаан чүүлдерни, ылангыяда тыва дылга көвүдедири күзенчиг.

Ю. СҮЗҮКЕЙ.
Кызыл хоорай.

ДАШ ЧОНУКЧУЗУНУҢ ДЕЛГЕЛГЕЗИ

Эрзинниң Культура бажыңының ажылдакчызы, Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы, бот-тывынгыр композитор, даш-чонукчузу мастер Бригад Санчыевич Дүпчүрүнүң кылган ажылдарының делгелгези республиканың Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейинде ажыттынган.

Ук делгелгени даш-чонукчузу уран-шевер мастериң 50 харлаанынга хөлбаштыр Тыва АССР-ниң Культура министерствозу, Чурукчулар эвилели, республиканың Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейи организастап эрттирип турар. Уран-шеверниң чонар-даштан кижилерниң болгаш янзы-бүрү дириг амытаннарның дүрзү-хевилерин, а ыяштан быжаанчы болгаш допшулуурунуң бир янзы чаа хевирлерин чогаадыкчы ёзу-биле кылган, ол ажылдарны көрүкчүлөө делгелгеден сонуургап көрүп турар.

ПТУ-ЛАР ЧАЛАП ТУР

Республиканың дараазында профессионал-техниктиг училищелериңе өөренип, мергежил чедип алырынче сес чыл болгаш ортумак школалар доозукчуларын, Совет Армияның хүрээлериниң халашканнарны республиканың Профтехөөредилге эргелери чалап турар:

1. КЫЗЫЛДЫҢ БОЛГАШ БАЛГАЗЫННЫҢ № 1, № 2 КӨДЭӨ ПРОФЕССИОНАЛ-ТЕХНИКТИГ УЧИЛИЩЕЛЕРИ:

Слесарь-сантехчи болгаш чолаачылар; калбак билигиг тракторист-машинистер; мал фермаларының электри монтёрунуң ажылын күүседип билир механизаторлар.

2. АК-ДОВУРАКТЫҢ № 3 ОРТУМАК ПРОФТЕХУЧИЛИЩЕЗИ:

Руда арыглаар дериг-херекселдериң машинистери; слесарь-сантехчилер; электри монтёрлары болгаш штукатурмалярлар.

3. КЫЗЫЛ ХООРАЙНЫҢ № 4 ПРОФТЕХУЧИЛИЩЕЗИ:

Эптээр конструкцияларның дашчы-монтажчылары; штукатур-облицовщиктер; малярлар; электри каиакчылары; суургалыг кран машинистери: слесарь-сантехниктер.

4. АК-ТУРУГНУЧ (Үдүт-Хем районда) № 7 ХПТУ-зу:

Конструкциялар дашчызы, монтажчылар: штукатур-малярлар: бызанчы-чазаныкчылар; электри каиакчылары.

5. ЧАЛААНАНЫҢ № 6 ХПТУ-ЗУ:

Дашчылар; бызанчылар; штукатур-малярлар: электри каиакчылары (бир чыл өөренир).

6. КЫЗЫЛДЫҢ № 10 ТЕХНИКТИГ УЧИЛИЩЕЗИ ортумак школаларны доосканнарны хүлээп алыр болгаш токарьларны. фрезеровщиктерни, радиомонтажчыларны, слесарь-эптекчилерни белеткеп үндүрер.

Училищелерге өөренир хуусаазы: 8 класс доосканнарга — 3 чыл. 10 класс доосканнарга 1 чыл. Профтехучилищелерни үш чылда өөренип доозалар мергежил-биле кадыы нинти ортумак билигни чедип албышаан, чигедлеге үдезилээш, кандыг-даа ортумак болгаш дээди тускай өөредилге черинге кирер эргелиг дипломну алыр. Профтехучилищелерге өөренген үени күшажыл стажынга кирр санаар. Өөредилгениң бүгү дургузунда сургуулдарны аъш-чем, тускай хептер-биле, стипендиябиле хандырар болгаш хоорайдан дашкаар чурттугларын общежитие-биле хандырар.

ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң хүрээленинден курлавырже халажып үнгеннерни болгаш инти билигниг ортумак школаларын доосканнарга, оларга тургаш, тудуг талазыбиле күш-ажылчы өөредилге эртип, а ол ышкаш комбинаттарга болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый будурулгелериге практика эрттирген кижилерни училищелерге кыска хуусаалыг өөредилгеге хүлээп алыр болгаш оларга өөредилге үезинде 1-ги разрядтыг ажылчының тарифтиг ажыл төлевири хемчээлдиг азы II разрядтыг тракторист-машинистиң шак барымдаалаан тарифтиг төлевири хемчээлдиг стипендияны бээр (халас чемнин, ажылдаар хептериниң болгаш стипендиязын орнунга).

Училищелерде секциялар, бот-тывынгыр уран чүүл болгаш техниктиг чогаадылга бөлгүмнери ажылдап турар. Чылдың-на сургуулдар Кара далайже, Москва хоорайже болгаш социалистиг күрүнелерже туристчи аян-чорук кылып болур аргалыг. Училищелерде профтехөөредилге черлериниң сургууддарының «Трудовые резервы» спорт ниитилелиниң республика чөвүлелиниң ыры болгаш танцы ансамбли ажылдап турар.

Училищелерге өөренирин күзээнер директорлуң адынга шилип алган мергежилиң айыткан билдиринишкинни киирер. Билдиринишкинге кожар чүүлдер:

1. Ортумак билиг дугайында аттестат азы сес чыл школазын доосканының херечилели;
2. Эмчи шынзылгазы (№ 286 майык ёзугаар);
3. Чурттан турар черинден шынзылга:
4. Үш фото-чурук (3х4 см. хемчээлдиг);
5. Комсомол рай (хоор) комунун азы будурулге черинден чоруткан бижин.

Документилерни шилип алган училищезинче үделиг чага-биле почта дамчыштыр чорудун болур.

Училищеге өөренирин-биле чедип келген кижилер төрүттүнгенниң дугайында херечилелди азы учёттан үнгенин демделээн паспортту кергүзер.

Училищеге өөренир дээн аныяк кижилерни херечелиниде азы аттестадында айыттынган демдектерин ёзугаар киреринин шилгаллазы чокка хүлээп алыр. Мергежилди шилип алырының, училищеге канчаар өөренириниң болгаш будурулге черинге ажылдаарының айтырыгларынга хамаарышкан беседа кылыр.

Өөредилгениң эгелээри — 1982 чылдың сентябрь 1-де.

Аныяктарның ажылчын мергежил шилип алырынга дуалап, школалар доозукчуларын ПТУ-даже организастап чорудары-биле будурулге черлериниң, комсомол комитеттериниң болгаш күш-ажыл организарының путёвкаларын тыспаанга чедиргибдис тудалажырын Профтехөөредилгенин Тыва республика эргелелиң школалар директорлавын, дап, класс удуртукчуларынан, тудуглар болгаш совхозтар удуртукчуларындан, черчериниң Совет болгаш комсомол организацияларындан дилеп тур.

Редакцияның адреси: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партий-ын амыдырал болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетпүр киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солун кезээлээ барыында 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 992

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00732

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 119 (11917) | 1982 чылдың май 22, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 шен.

ШӨЛДЕ-ТЕЙ БРИГАДАЗЫНДА

Часкы хову ажылдары

Чөөн-Хөмөлөк районда «Ал-Даш-Маадыр» совхозтуң Бора-Тайга салбырының тараажылары бо чылын тарылганы киитизи-биле 1397 га черге тарыыр, оон иштинде 1163, га суггаттыг черлер. Тараа культураларын 865 га, чангыс болгаш хөй чылдыг сигеннерни 291 га, кукурузаны 225 га шөлдерге тарыыр. Тараа культураларының бир гектарындан 17 ц, /кукурузадан 100 ц, чангыс болгаш хөй чылдыг сигеннерден 20 ц. дүжүттүг ажаан алыр хүлээлгелиг.

Ол салбырда Конгар-оол Сарыглар удуртқан Шөлде-Тей хову-трактор бригадазында бо хүннерде часкы хову ажылдары хайыышкыныг. Бригадада киитизи-биле 100 ажыг кижи ажылдап турар. Суггаттыг 1030 га чер ам бо хүннерде суггартынган. Ында шупту 11 суггатчылар звеноузунда 31 кижи бар. Ол звеноларның чамдыктары боттарынга быжыглаттынган суггарар ужуурлуг черлерни суггарып дооскан. Арткан 5 звено 12 кижиниг ажылдап турар.

«Хүндүлелдиң Демдээ», орденниң эдилекчизи хоочун суггатчы Чыргал Ойдупович Ховалытның удуртқан 3 кижи составтыг звеноузу 75 га кызыл-тас шөлүн эки шынарлыг суггарып дооскаш, ам 38 га чинге-тараа шөлүн суггарып турар. Ол ышкаш Ак-Даш сүт-бараан фермазында инек кадарчызы коммунист Мартыс-оол Ондарның звенозу 58 ганы суггарып алган болгаш арткан черинге суггарылгазын уламчылап турар. Өг-бүле звеноузу Начын-оол болгаш өгнүң хөрөөжен ээзи Маадырне Хартык Монгуштар 38 га хөй чыдыг сиген шөлүн, 29 га сула тарыыр шөлдерни эки шынарлыг суггарып дооскан. Суггатчылар звенолары боттарының хүн нормаларын доктаамал ажыр күүседип турар.

Чер андырылгазында 5 агрегат бо хүннерде 600 ажыг га черни андаргап. Чер андырылгазында трактористер Маадыр-оол Ооржак, Кара-оол Сат, Владимир Ховалыг олар эки ажылдап, бир хонукта 11 га черни андарар тургаш, 13 ганы чарып, хүн нормаларын доктаамал ажыр күүседип турар.

Тараа болгаш мал чеми культураларның чаштырылгазы кидиг-түлүк. Тараа чаштырылгазында 4 агрегат бо хүннерде 590 ажыг ганы чаштырып алган. Ол агрегаттарда механизаторлар Маадыр-оол Ховалыг, Кошкар-оол Куулар, Дадар-оол Куулар, Дукур-оол Монгуш олар хүнде 10,8 га черни тараазын чаштырар нормазын 14 га чедирип, хүн нормаларын ажыр күүседип турар.

Ийи трактор чаштырылга агрегаттарынче шандан үрезин сөөртүп турар.

— Бистиң бригадавыста чер андырылгазында, тараа чаштырылгазында болгаш суггатчылар аразында баштайгы үеде четпестер хөй турган. Ол чүүлдерни хүн бүрүнүң контролюнга ап, чамдык четпес чүүлдерни боттарынга эде кылдырып келгенивистин түнелинде, сөөлгү үеде ажылдың шынары экижээп. Бригадада партия, комсомол болгаш улусчу контрольдуң бөлүктерин база организастап тургускан. Ол чорук күш-ажылдын бүдүрүкчүдүүн бедидиреринге, ажылдың шынарын экижидеринге улуг дузаны чедирип турар. Кывар-чаар чүүлдер четчир. Ындыг-даа болза, трактордарда болгаш кожуг машиналарында ийи-чангыс үрелиишкиннер таваржып турар. Ону боттарывыс удур септеп ап тур бис. Тараа культураларының чаштырылгазын май айның 25-те доозаарын планнаан. Ол ёзугаар доозуптар боор бис—деп, бригадир Конгар-оол Шыдыраевич чугаалады.

Хову турлааңда механизаторларның ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургускан. Чурттаар черинде орун-дөжек херекселдер четчир. Кызыл-булуң, чупар-бажын, столовая доктаамал ажылдап турар. Часкы хову ажылдарын кыска хуусаада эки шынарлыг доозар дугайында лозун, тук астыган. Кызыл-булуң, столовая иштинде совхозтуң социалистиг хүлээлгези, оон негелделерин, механизаторларның ат кырында хүлээлгелерин кылып аскан.

Часкы хову ажылдарының үезинде ында ажылдап турар кижилерниң моральдыг болгаш материалдыг соңуургалын көдүрери-биле социалистиг чарыштың түнелдерин 7 хонуктан доктаамал үндүрүп турар. Механизаторлар, суггатчылар аразында шилчиң чоруур вымпелдерни, акша шаналдарны тургускан. Ону доктаамал түнеп турары чанчыл апарган.

Кызыл-булуңда телевизор ажылдап турар. Район төвүнден көжер кино график ёзугаар кээп турар. Ындыг-даа болза, хову ажылдакчыларының хостуг үелеринде ойнаар стол, кырының оюнары — шыдыраа, шашки чок. Хол бөмбүг херекселдер-биле хаядырбаан.

Аъш-чем хандырылгазы эки. Эът, сүт, хлеб, макарон кылыглары, янзы-бүрү крупалар четчир. Ында поварлар Ч. А. Ховалыг, А. У. Сарыглар, Д.-Д. Сарыглар олар амданныг аъш-чемни хову ажылдакчыларынга кылып бээр талазыбиле оларның хүндүткелин чаалап алган.

Бора-тайгажылар ССРЭ-ниң тургустунганыңдан бээр 60 чыл оюнга күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш, бедик дүжүттү өстүржүп алыр дээш, шудургу ажылдап туралар.

Н. ДАЖИНМАЙ.

ХАЙНЫЫШКЫННЫГ

СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң механизаторлары тараа болгаш мал чеми культураларның чаштырылгазын хайныышкынныг чорудуп турар. Ында 400 хире гектарда тарааларны база 600 гектар черде мал чеми культураларны чаштырган. Чаштырылгада шупту 29 агрегат ажылдап турар. Ажылды организастааны эки. Хову турлааңда механизаторлар чурттаар бажыңнар арыг-шевергин, амданныг аъш-чем белетизээр столовая ажылдап турар.

Часкы хову ажылдарынга үлегер-чижекти хоочун механизатор, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Дойбан Даваа көргүзүп турар. Ол ДТ-75 трактору-биле хүн нормазын 125 хуу күүседип турар. Ол ышкаш П. Аракчаа, Г. Новиков олар база-ла хоочундан чыда калбайн, ачыр-дачыр чоруп турарлар.

Ажыл-агый чаштырылга-биле чергелештир, часкы өлүшык сиңирер суггарылганы база чорудуп турар. Ам 300 гектар хире чер суггартынган.

О. ТОВУУ.

Каа-Хем район.

ЮБИЛЕЙГЕ ТУРАСКААТКАН

СЭКП Тыва обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскаатткан «СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының тиилелгези» деп темага республика семинары болуп эртикен. «Билиг» нитилелиниң лекторлары, СЭКП хоорком, райкомнарының, парткомнарының харысаалгалыг ажылдакчылары аңаа киришкен.

«ССРЭ-ниң тургустунганы — ленинчи национал политиканың кайгамчык чедиишкиннери», «СЭКП-ниң XXVI съездизи национал харылзааларны хөгжүдүрүнүң болгаш сайзырангайжыдарының база интернационалчы кижизидилгениң чугула айтырыгларының дугайында» деп темаларга лекцияларны төөгү эртемнериниң кандидаттары, СЭКП Тыва обкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи А. К. Кандай, олла килдистиң парлалга секторунуң эргелекчизи М. Н. Смирнова номчаан.

Он бирги беш чылда Тыва АССР-ниң улус ажыл-агыйының хөгжүлдезинин, Тываның национал күрүнезиниң тургустунганының болгаш оон хөгжүлдезиниң дугайында лекцияларны география эртемнериниң кандидады К. О. Шактаржик, төөгү эртемнериниң кандидады В. А. Дубровский олар кылган. Ол ышкаш СЭКП-ниң XXVI съездизи совет уран чүүлдүң хөгжүдезинин болгаш ажылчы чонуңуң коммунистиг кижизидилгезинге оон ролюн бедидеринин дугайында лекцияны Тыва АССР-ниң культура министри А. С. Серен, совет-америк харылзаалар, делегей байдалының дугайында лекцияны Москва лектору В. И. Корниенко номчаан.

Семинарның түнелинде ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын баймырлаар бо чылда СЭКП-йиң XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлеринге дүүштүр партияның ленинчи национал политиказының боттанышкынының дугайында аас пропагандалын бедик деңнелге чорударынче, ажылчы чонның интернационалчы кижизидилгезинче кичээнгейни салырын семинарның киржикчилери дугурушкан.

Каа-Хем районуң ажыл-агыйлары бо чылдың часкы хову ажылдарын шалыпкын чорудуп, чаштырар ужуралуг кызыл-тастың 70 ажыг хуузун бо хүннерде тараан.

«Совет Тыва» совхозтуң механизаторлары бо ажылды эң бедик темпилиг чорудуп турарлар. Чиңге-Даг, Чеди-Паш бригадаларында комплекстиг отрядтарның тараажылары чаштырылганы кыска хуусаада бедик шынарлыг доозар дээш кызымак ажылдап турарлар. Х. Хепчи, В. Чондан, Ч. Бежен-оол дээш оон-даа өске механизаторлар хүн нормазын ажыр күүседип, чарыштың мурнуку одурүүн ээлеп турарлар.

ЧУРУКТА: (солагай талаадан) механизаторлар Х. Хепчи, Ч. Бежен-оол, А. Натпит болгаш агроном К. Монгуш.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

КЫРГЫЛДАГА БЕЛЕН

«Ак-Туруг» совхоз бо чылын 21 муң баш хой кыргып, күрүнеге 61 тонна дүктү дужаар планныг. Бо хүннерде совхозта 881 баш өшкүнүң кыргылдазы доозулган. Бир өшкүден 700 грамм эки шынарлыг дүктү кыргаш, күрүнеге дужаарган.

Амгы хүннерде хой кыргылдазынга белеткел кидиг түлүк. Ак-Туругда кыргылда пунктузун арыглап-аштаан, иштин чугайлаан. Ында амдызында 30 электрилиг хачыны септээн. Өске-даа үүрмек септелгелерни чоруткулаан.

Кызыл-Даг салбырының Бижиктиг-Хаяда кыргылда пункту бар. Аңаа электрилиг 60 хачы херек. Оон 33-үн септээш, чогуур черлеринде тургускан. Арткан аар-саар септелгезин тудугжу звено кылып эгелей берген.

Совхозтуң электриктери Кара-оол Дамбирел, Санчат Дамба, техниктер, хоочун механизаторлар Сандан-оол Сандак, Бартына Хөлчүк, ажылчыннар Светлана Семис-оол, Александра Кенден, Доолай Данзын олар пунктулар септелгезинде идепкейлиг ажылдап турар. Кыргылда пунктузу удавас ажыглалга кирер.

С. СОТНАМ.

Улуг-Хем район.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

ВЛКСМ-ниң XIX съездизинде

АЛДАРЛЫГ ЧАҢЧЫЛДАРНЫҢ САЛГАКЧЫЛАРЫ

Төрээн чурттуң чечектелиишкининиң, совет улустуң күш-ажылчы чедиишкиннеринге аныяктарның салымышкынының дугайында сагыш салыышкын ВЛКСМ-ниң XIX съездизиниң делегаттарының чугааларында сиңниккен. Совет кижилерниң кайгамчык найыралдын, бодалдарының болгаш үүткүлдериниң бүрүн чаңгыс аайын эвилелдепкен бүгү республикаларның ленинчи партияның сорук киирикчи сөстеринге чалгынналган төлээлекчилери оизалап демделеп турар. Чаңгыс аай өгбүле, буяның сеткил аныяк салгалдың аажок улуг тургузукчу аргаларынга бижиг бүзүрелди тывылдырып турар.

Социалистиг чарышка мурнакчы комсомолчу-аныяктар коллективтериниң бүзүредиг ап турары бедик хүлээлгелер дугайында рапорттар съездиниң индириндеп улуг харыысалга-биле, ынчалзажок чалыы назынның сорулгазы изиг күзели-биле чаңгыланып турар. Эш Л. И. Брежневтиң чыыткылаңчак ханы уткалыг чугаазынга харыы кылдыр делегаттар ВЛКСМ ТК-ның болгаш комсомолдуң Төп ревизия комиссиязының отчет илеткелдерин чугаалажып турар, ажылчорудулгазының чаа программазын айтып, Төрээн чурттуң күүү-шыдалын күш-ажыл-биле бижыглаар деп сөзүн берип турар.

Май 20-де съезд ажылын уламчылаан. Оон делегаттары болгаш аалчылары эштер **П. В. Капитонов, В. И. Долгих, М. В. Зимянин** оларны чыыш-биле уткаан.

Арменияның ЛКСМ ТК-ның бирги секретары **В. А. Турян,** ВЛКСМ-ниң Горький обкомунуң бирги секретары **С. В. Марков,** Молдавияның ЛКСМ ТК-ның бирги секретары **В. В. Бабий** болгаш өске-даа делегаттар партийжи удуртулганың ачызында комсомол улам күш кирип турарын чугаалаваннар. Комсомол партиянын бедик бүзүредин бадыткап. Ада-чуртувус улам күүдүг болгаш магалыг чаагай турзун дээш бүгү чүүлдерни кылырын олар бүзүреткен.

Совет эртемденнериниң өмүнээзинден съездиниң делегаттарынга ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президентизи **А. П. Александров** байыр чедирген. Силер шуптуңар XXI чүс чылда чурттаар силер деп, ол чугаалаан. Улуг салгалдың күш-ажылдары-биле тургустунган аажок улуг угаан-бодал байлактарын улам долу ажыглаар, чогаадылганың бүгү хевирлерин шиңгээдип алыр — аныяктарның сорулгазы ындыг.

Нефть болгаш газ үлетшүрүнүң бүдүрүлелер тудуунун министри Б. Е. Щербина, Тюмень областың Сургутта өрүмнээр ажылдарының № 2 эргелелиниң эзлчег мастери **М. А. Копылов,** чурттуң одалга-энергетика программазын бөттандырарынга, Барыын Сибирьниң девизкээр-бүдүрүлге комплекизин хөгжүдеринге, Уренгой — Ужгород аразының газ дамчыдылгазының тудуунга комсомолдуң болгаш аныяктарның киржилгезинин дугайын чугаалаан. Шалыпчы комсомолчу тудуглары организастаарының, аныяк түдүгжуларның күш-ажылының болгаш аммдыралының байдалдарын экижидеринге чаа хевирлерни тыварының эргежок чугулазы демделеттингеп.

Мурманскиниң № 27 орттумак школазының башкызы **Л. В. Гераценко,** ССРЭ-ниң чырыдыышкын министри **М. А. Прокофьев** школа амдыралының, аныяк салгалды өредиринин болгаш кижизидеринин шынарын бедидеринин айтырыгларын чугаалаан. Аныяктарны коммунизмниң идеалдарынга кызыгаар чон бердинген кылдыр кижизидерде комсомолдуң болгаш школаның эвилелин улам ыңай бижыглаарының чугулазың оратор айыткан.

ССРЭ-ниң дең эргелиг улустарывың пайыралчы өг-бүлезинге Ортаа Азия республикаларының бүгү талаалыг чечектелиишкининиң дугайын Таджикистанның ЛКСМ ТК-ның бирги секретары **Ш. М. Султанов,** Туркменистанның ЛКСМ ТК-ның бирги секретары **Ж. К.-Б. Чарыева,** Киргизияның ЛКСМ ТК-ның бирги секретары **Т. С. Айтбаев** чугаалаан. Биеэде оон чыткан черлерде заводтарның болгаш фабрикаларның корпустары бедип үнген, күүдүг электростанцияларны тутқан, хевен шөлдери, ногаан оларлар чаттылган.

ВЛКСМ-ниң XIX съездизи ажыттынар хүн «Ростсельмаштың» комсомолчулары кедээниң ажыл-ишчилериге пландан ажыр 60 комбайнны чорудуп бергенин ВЛКСМ-ниң Ростов обкомунуң бирги секретары **В. Н. Агеев** делегаттарга дыңнаткан. Социалистиг чарыштың практиказындан тывылган эки түүлдерни бүдүрүлгеге областың комсомол организациязы пеитередип турар.

Хоорайның баштайгы тудугжуларының эстафетазын төлептиг уламчылавышаан, ийиги аныяк ажылчын бүрүзү беш айларның планын хуусаа бетинде күүсеткени-биле комсомолдуң съездизин уткаанын ВЛКСМ-ниң Амурда Комсомольск хоорномунуң бирги секретары **Н. П. Губачев** дыңнаткан.

Бүдүрүлге коллективтеринге бригада кереэзин пеитередиринин айтырыгларынче съездиниң делегаттарны улуг кичээнгей салган. Москваның Лихачев аттыг автомобиль заводунуң ВЛКСМ комитединиң секретары Е. С. Кузьмин бүдүрүлгенин комсомолчу-аныяктар бригадаларының күш-ажылды организастаарының болгаш идиг бээринин чаа хевиринче шилчээнинин дуржулгазын чугаалаан. Ол хевир бүдүрүкчүдүг чорукту бедидип, эвээш состав-биле ажылдаар арганы ажыдып турар.

Чурттуң ажылчын ангыымының аныяк салгалының төлээлекчилери — профессионалтехниктиг училищелериниң сургуулдары съездиге байыр чедирген. Өөредилгеге чедиишкиннерин, ажылчын бедик мергежилин шиңгээнип ап турарын олар рапорттаан.

Чер кырынга тайбыңны камгалаар дугайында сагыш салыышкыны, империализм, милитаризм, реакция күштеринге удур, социал дешиилге, национал хамаарышпас чорук дээш демиселди чорудуп турар даштыкы үе-черге өөрлери-биле эп-сеткил катгыштырылгазы чурттуң комсомолчу кол хуралының киржикчилериниң саналдарында сиңниккен. Хөй-хөй даштыкы чурттарның аныяктарының коммунистиг, демократтыг болгаш социалистиг эвилелдериниң төлээлекчилериниң байыр чедирген чугааларын дыңмиттиг адыш часкаашкынпары-биле утпаан.

Май 20-де съездиниң плапарлыг хуралдары-биле хары угда секциялар база ажылдап, делегаттар комсомол ажылының дуржулгазын солушкан.

ВЛКСМ-ниң XIX съездизи дүүн ажылын уламчылаан.

БҮРҮН ДЕТКИП ТУРАР

Бо хүннерде бистиң совхозтуң комсомолчуларының болгаш аныяктарының кичээнгейи Ленинчи комсомолдуң Москвада ажыттынган XIX съездизинче угланган. Съездиге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Леонид Ильич Брежневтиң чугаазын, ВЛКСМ ТК-ның отчёт илеткелин олар улуг сонуургал-биле таныжып деткип турарлар.

Леонид Ильичиниң чугаалаан сөс бүрүзү аныяк салгал дугайында партияның сагыш салыышкыны, оларга улуг илегел, чоргаарал-биле долдунган. Бисти партияның ада-сагыш салыышкыны улам сорук киирип, Төрээн чурттувустуң чечектелиишкини дээш улам эки ажылдаарын, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин күүседиринге төлептиг салыышкынны киирерин хүлээндирип турар.

ВЛКСМ-ниң XIX съездизин төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышка киришпишаан, бистиң совхозтуң комсомолчулары болгаш аныяктары боттарынга бедиткен социалистиг хүлээлгелерни ап, сөзүнге ээ болганын съездиге чоргаарал-биле рапорттаан.

Оргу-Шөл болгаш Чечектингиниң комсомолчу-аныяктар бригадалары чүс хойдан 92 болгаш 97 хураганны камгалап алган.

Сөөлгү чылдарда совхозтуң комсомол организациязы ВЛКСМ Тыва обкомунуң шилчиир Кызыл тугун үш удаа, ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугун—ийи удаа чедип алган. Он бирги беш чыдың бирги чылының түнелдери-биле бистиң совхоз СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүделиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугу-биле шаннаткан.

Р. ООРЖАК,
«Алдан-Маадыр» совхозта ВЛКСМ комитединиң секретары.

Соңгулдаларга уткуштур

КАНДИДАТТАРНЫ БҮРҮТКЭЭРИ ЭГЕЛЭЭН

Тыва АССР-ниң улус депутаттарының чер-чер Советтеринге депутаттарның кандидаттарын дешпидериниң чугула үе-чадазы хоойлуда доктаатткан хуусазында, май 20-де бүрүн доозулган. Оон-биле холбаштыр республиканың районнар, хоорайлар, суурлар болгаш кедээ Советтериниң депутаттарынга кандидаттарны соңгулда округтарынга бүрүткээр талазы-биле бүгү Советтериниң соңгулда округтарының комиссияларының хуралдары май 21-ден эгелеп болуп турар болгаш оларга депутаттарга кандидаттарны бүрүткеп эгелээн.

КЫЗЫЛ

СЭКП Кызыл хооркомунуң бирги секретары А. П. Пожидаевти хоорай Совединге соңгулда талазы-биле № 145 соңгулда округундан, харылзаа белдириниң почтачызы А. Б. Ондарны № 65 соңгулда округундан, Тыва АССР-ниң культура министри А. С. Серенни № 127 соңгулда округундан, Тываның электри четкилериниң электри монтёру В. Е. Илкинни № 1 соңгулда округундан депутаттарның кандидаттарынга округтарның соңгулда комиссиялары бүрүткээн.

ТЕС-ХЕМ

Округ соңгулда комиссиялары район Совединге депутаттарның кандидаттарынга «Кызыгаар» совхозтуң № 2 хойжу бригадазының бригадири В. А. Бызаакай, районунуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң мурнакчы даараныкчызы Е. Б. Хорлуу, СЭКП Тес-Хем райкомунуң бирги секретары П. Т. Дамба-Хуурак оларны бүрүткээн.

ВЛКСМ-ниң XIX съездизинде

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунга Россия Федерациязының автономнуг республикаларының Дээди Советтериниң Президиумнарының, улус депутаттарының край болгаш область Советтериниң күүсекчи комитеттериниң секретарьларының чөвүлел хуралы болуп, улус депутаттарының чер-чер Советтеринге соңгулдаларга база районнарның (хоорайларның) улус судтарының улус судьяларының соңгулдаларынга белеткел-биле болгаш ол соңгулдаларны эрттирери-биле холбаалыг айтырыгларны аңаа көргеп. РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Х. П. Нешков илеткел кылган.

Июнь 20-де болур соңгулдаларга белеткел кайгамчыктыг үеде —ССР Эвилелиниң тургустунганының 60 чылында, хамаатыларның күш-ажылчы болган политиктиг бедик идепкейиниң байдалында, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга чедиишкиннинг боттандырарынче, 1982 чылдың болган ниитизи-биле он бирги беш чылдың күрүне планнарын күүседирнче ажылчы чонларны мобилизастаарының демдээ-биле эртип турарын чөвүлел хуралга демделеэн.

Соңгулда кампаниязы—политиктиг чугула болуушкун, чер-чер Советтериниң, улус судтарының, депутаттарның ажылының көрүлдези болу берген. Күрүне эрге-чагыргазының органнарының организационно-хозяйственный болган политиктиг ажылының деңнелин бедидеринге, улус судтарының ажыл-чорудулгазын экижидеринге, социалистиг демократияны улам ынай хөгжүдеринге, хоойлу-дүрүмнерни болгаш корум-чүрүзүну быжыглаарынга ол кампания идиг берип турар.

Россия Федерациязынга соңгулдаларны чер-черниң 28 муң ажыг Советтериниге эрттирер. 1 миллион 140 муң чыгам депутаттарны соңгуур. 2 375 районнарның (хоорайларның) улус судтарынга 6 муң ажыг судьяларны болгаш 440 муң ажыг улус төлээлекчилерин соңгуур.

Соңгулдалар дугайында хоойлуларга дүүштүр соңгулдаларны эрттирери-биле соңгулда округтарын болгаш соңгулда участоктарын тургускан. 520 муң ажыг соңгулда комиссияларын тургускан болгаш олар ажылдап кирипкен, оларның составында хөй-нитти организацияларындан, күш-ажылчы коллективтерден, шериг албанныгларның хуралдарындан дөрт миллион 400 муң ажыг төлээлекчилер бактаан турар.

Чер-чер Советтериниге депутаттарга болгаш улус судьяларынга кандидаттарны депшидери барык доозулган, мындыг депшидилге политиктиг улуг идепкейниң, ханы соңуургалдың, Коммунистиг партияны долгандыр совет кижилериниң сырый каттыжышкынының, оон иштики болгаш даштыкы политиказының изин-биле чүүлдүгзүнүн турарының байдалынга болуп эртикен. Депутаттарга болгаш улус судьяларынга кандидаттарга ажылчы чонларга хүндүткелдиг болгаш ат-алдарлыг эң төлептиг кижилерни деңшиткен.

Соңгукчулар даңзыларын тургузар ажыл дооступ турар. Май 20-ден 30-ге чедир үеде чер-чер Советтериниге кандидаттарны бүрүткээр, майның 25-тен июнь 4-ке чедир — улус судьяларынга кандидаттарны бүрүткээрн эртер, майның 22-ден чер-чер Советтериниң депутаттарынга кандидаттар-биле соңгукчуларның ужуражышкынналары, майның 31-ден — улус судьяларынга кандидаттар-биле ужуражышкынналар эгелээр.

Соңгулдаларга чедир эрткен үеде соңгулда комиссиязы бүрүзүнүң, агитаторларның коллектив бүрүзүнүң ажылын, күрүне болгаш хөй-нитти органнары-биле, бүдүрүлелер-биле, албан черлери-биле, организациялар болгаш эрге-дужаалдыг кижилер-биле оларның сырый деминг хөделирин чугулазынче чөвүлел хуралга онза кичээнгейни салган. Соңгукчуларның соңгулда мурнуңуң хуралдарынга үүлдүг деп көрдүнген чагыгларын шыңгыы учётка алырын, түңнээрин болгаш боттандырарын, ол ышкаш ажылчы чонларның хуралдарынга хамаатыларның чугаалаан саналдарын болгаш бодалдарын ейшаанда көөрүн чер-чер Советтериниң хандырарының чугулазын онзалап демделеэн.

Советтериниң күүсекчи комитеттериниң болгаш соңгулда комиссияларының чер-чер Советтериниге болгаш улус судтарынга кады эртер соңгулдаларга белеткел-биле холбаалыг организакчы ажылының дуржулгазын чөвүлел хуралдың киржикчилери солушкан.

Эвилел болгаш республика министерстволарының төлээлекчилери база соңгулдаларга белеткел дугайында дыңнадыглар кылган.

СЭКП ТК-ның аппаратының, РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш чамдык министерстволарының харысаалгалыг ажылдакчылары чөвүлел хуралдың ажылынга киришкен.

Чөвүлел хуралды РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. А. Яснов башкарып эрттирген.

(СЭТА).

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Соңгулдаларга уткуштур

ЧУГУЛА СОРУЛГАВЫС

Улус депутаттарының черчер Советтериниң болгаш улус судьяларының соңгулдалары — чугула политиктиг кампания. Ынчангаш оларны белеткээринге болгаш эрттиреринге партия, совет органнар, профэвилел, комсомол болгаш өске-даа хей-ниити организациялары киржип турар.

Бай-Тайга районнуң девискээринде район Советиниге соңгулдалар чорударының 70, кедээ Советтерге соңгулдалар чорударының 150 округтары болгаш чер-чер Советтериниң 8 соңгулда комиссиялары тургустунган. Оларның составында күш-ажылчы коллективтерниң, хей-ниити организацияларының төлээлекчилери кирген болгаш бо чугула кампанияга белеткелдерни эки организастаан. Районга соңгулда участоктарын районнуң күүсекчи комитеди тургузарын чогуур үезинде дооскан, номерлерни тодаратказан болгаш агитпунктуларны тургускан.

Районга чер-чер Советтериниң чаа чыыжында депутаттарга кандидаттар депшидилгези май 13-тен эгелээн. Соңгулда кампаниязының бо эн харыысалгалыг үе-чадазында парткомнар болгаш партия организациялары, кедээ советтериниң күүскомнары боттарының ажыл-херээн СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин, эш Л. И. Брежневтиң профэвилелдериниң XVII съездизинге, Ташкентиге болган байырлыг хуралга чугаалаларында айыткан чугула соруглаларны амыдыралга боттандырарынче ажылчы чонну мобилизастаарынче углаан. Парткомнуң болгаш кедээ Советтериниң күүскомнары Советтерге соңгулдалар дугайында хоойлуларга дүүштүр күш-ажылчы коллективтерге, хей-ниити организацияларынга эрткен хуралдарга кандидаттарга эң төлептиг кижилер депшиттирген турарын чедип аар турар. Район Советиниге Зэр-Хавактың № 3 соңгулда округундан СЭКП Тыва обкомунуң кежигүнү, фермала партия организациязының секретары, мурнакчы саанчы А. Х. Билчейни район Советиниң депутадының кандидадынга депшиттирген. Зэр-Хавак суг-бараан фермазы бирги кварталда күүнеге суг садар планын 143 хуу күүсеткен. «Тээли» совхозтуң Кызыл-Даг салбырында Самчырының Кудукта хойжу бригаданың бригадири Ю. С. Шыдырааны район Советиниң депутадының кандидадынга депшиттирген. Хойжу бригада бо үеге чедир 100 хойга онаалтыр 87 хураганнарны камгалап алган. Районга партийжи удуртулганы күштелдирери эргежок чугула. Бо ажыл база бисте багай эвес организастаттынган.

Чер-чер Советтериге ам болур соңгулдалар ССРЭ-ниң 60 чыдынын бүдүүзүнде, 11-ги беш чылдың ийнги чылының чартык чыл планының күүселдезиниң үезинде эртер. Анаа белеткелдин бүгү-ле организастыг болгаш политиктиг ажылдарын часкы тарылганы организастыг эрттиреринче, хой, өшкү кыргылдазын бедик темпиге чорударынче, соңгулдалар хүнүнге төлептиг үжуражыры-биле алган социалистиг хүлээлгелерни долдур болгаш ажыр күүседиринче районнуң бүгү ажылчы чоннарын мобилизастаарынче угландырары —бистиң кол соруглавыс. Ынчангаш партия, профэвилел болгаш комсомол организациялары. Советтериниң күүскомнары боттарының ажыл-чорудулгазын соңгукчу бүрүзү бодунуң хамааты хүлээлгезин бедик бүдүрүкчулуг ажыл-иш-биле. соңгулдаларга идепкейлиг киржилгези-биле бадытнап күүсеткен турарын чедип алырынче угландырган турары чугула.

Ч. ОНДАР.
СЭКП Бай-Тайга райкомунуң организдизиниң эргелекчизи.

АРГА-АРЫГНЫ ӨРТТЕН КАМГАЛААР

Ам арга-арыг иштинге өрт үне берип болурунуң үезин келген. Ынчангаш арга-арыг ажылдакчылары аяс хүннерлиг агаар улажып тупуп бээрге, эрткен чылгы ишкаш кандашкын болуп, өрт болу бээр ирги бе деп сестии турарлар. Ынчан апрель эгезинден июль өртүн үезинге чедир Тываның девискээринге чаңгыс дамды-даа ол дүшпээн ишкажыгай. Өрт дыка хей черлерге болгулаан. Чамдык хүннерде республикага 40 ажыг өрт хып тургаан.

Өрт айыылы каймын кээп турганыл? Аңаа, бир дугаарында, кижилер боттары бууруулуг болуп турганнар. Арга-арыг иштинге чораан өжүрбейн октапкан таакпыдан (папиростан), шаккан оттан, ара каапкан одагдан өрт өөскүп үнүп кээр. Маңаа хамаарыштыр бир чижектен киирейн. Каа-Хем районда Ильинка суурнуң үш чүрттакчызы тайгадан акнаар деп шиитпирлээннер. Анаа баргаш одаг кылып от салып алганнар. А кажан оон чоруптарда, хөмүрерти өжүп кээран одаанын кырынче суг-даа кудуп катбаан, дозурак-биле хөммээннер. От чоорту хөрлээлээш, оон аңаа улуг өрт үнген. Аңчылар 2192 рубльге штрафтатканнар.

Амгы үеде бистиң республикада өрттүң кыза берген чылдагааннарын тодарадыр милиция албанының дөрт инспектору ажылдап турар.

Инспектор С. А. Залуцкий өрт өөскудукчулеринге удур шудургу ажылдап турар. Ол өрт үне берген черге баргаш, ол канчан, түүдеп болу бергенин шын тодарадып, хереченлерни дүрген тып шыдаар оперативтиг ажылдакчы. Эртикен чылын ол өрт кыза бергенинге бууруулуг дөрт кижинин тутканын. Арткан инспекторлар дугайында ынчаар чугаадап шыдавас мен. Чүге дээрге инспектор В. Прудниковтуң (ол Шагаан-Арыгның ыяш ажыл-агыйын харыылап турар) көргүзүглери ындыг-ла эки эвес. Өскелериниң база ындыг.

Өрт үне берип болур сезон үезинде чамдык арга-арыг ажылдакчыларын кедээ ажыл-агый ажылдары кылдырты бээр түүлдер бар. Шак ындыг практика Каа-Хем районунда бар. Тараа, сиген ажаан алыры — чугула дээрзин ым-даа өйлүр. Арга-арыгны камгалап алыры дээрге-ле база тараа, сигенге дөрт хамааржы бээр болгай. Суг турда— тараа-даа, бар болур. Бир эвес арга-арыгны өртгедиптер болзувусса, ынчан суг-даа, тараа-даа, сиген-даа чок болур. Ынчангаш чамдык удуртукчу эштер арга- арыгның ажыын база үнеден көөр болза эки.

РСФСР-ниң Ыяш ажыл-агый министерствозунуң төп баазазының күрлавыры болганда Тываның авиасалбырының парашютистери, десантниктери кандыг-даа үеде, каяа-даа — Красноярск крайга, Уралга, Ыракны Чөөн чүкке өрт үне бээр болза, оларга дузалажып чеде бээрине, кажан-даа белеңнер. Сөөлгү чылдарда республиканың ыяш ажыл-агый ажылдакчыларынга авиабүдүүлгениң дузазы улуг апарган. Ынчалза-даа четпестер ам-даа бар. Красноярскиниң авиабазазы-биле чарган керээ өзугаар ажыглаза чогуур самолёттарның чамдыктары ужудуушкунга белен эвес болур. Ынчангаш хей сашныг парашютистер октаттынмайн баар чылдагаанын ында.

Өрт кандыг-даа үеде бооп болур. Ындыг болганда ыяш ажыл-агый черлеринге бир дежурный турары албан. Ол кижи өрт болган дугайында дыңнадыгны үлээп ап, чамдыкта дээштиг хемчеглерни ап болгай. Чамдык ыяш ажыл-агый черлеринде ындыг кижилер чок болуп турар.

Бистиң ажылывыста бир кол четпес чүве бар. Самолёттар озалдап ужуп үнер, радио харылзаазы багай боорга ажылга дыка-ла шаптыктыг боор. Ындыг байдал Тожунуң авиасалбырынга турган. Бо чылын ол четпестерни катаптавас дээш ажылды организастаарын экижидерин болгаш операативтиг хемчеглерни ажылдап кылырын кол соруга кылдыр көрүп турар бис.

М. АХМЕТЗЯНОВ,
Арга-ыяш камгалаарының тыва авиазвепозуңуң диспетчери.

ТҮҢНЭЭН

Республиканың Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунуң бүдүүлгелери бо чылдың бирги кварталында алган социалистиг хүлээлгелерин, планныг онаалдаларын чедир күүсетпейн турар. Чижээ, Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик, Эрзин, Өвүр районнарының амыдырал хандырылга бүдүүлге эргелелдери бирги кварталда пегеледге дүүштүр ажылдаваан. Чамдык черлерде хептә химиктиг арга-биле аштан-арыглап, будуп, амыдыралдың нарын дериг-херекселдерин септеп турарында четпестер бар.

Районнарның амыдырал хандырылга бүдүүлге эргелелдерининг аразында калбарган социалистиг чарышка Каа-Хем районунуң амыдырал хандырылга комбинады. Кызылда «Чечек» ателье бүдүүлгечи эки көргүзүглериг ажылдаан.

Чонга амыдыралдың ачы-дузазын чедиреринин четкизи республикада калбарган, бо үнүнерде чер-черде 70 ажыг комплекстиг хүлээп алыр пунктуну тургускан. Эрзин, Барыын-Хемчик районнарда Аянгаты, Мөрен суурда комплекстиг хүлээп алыр чаа пунктуларны тургускан. Амыдырал хандырылга шугумунда ажылдан турарларның билиин бедидер талазы-биле боттуг хемчеглер алдыныл турар. Бирги кварталда ол адырның элээн хөй ажылдакчылары тускай курстарга билиин бедиткен.

Чамдык коллективтер чонга ачы-дузаа чедиреринин

Хөй уругларлыг иелерни «Иениң алдары» орден-биле болгаш «Иениң медалы» медаль-биле шаңнаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң «мүнөзеринден шаңнаары болза:

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Кызара Хааковна **Хомушку** — «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Шуру Эмекейевна **Саая** — «Хемчик совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Эник Долзановна **Ооржак** — «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Зоя Докпай-ооловна **Хомушку** — «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Долгар Саны-Маадыровна **Монгуш** — «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Кара-кыс Кара-Саловна **Саая** — «Барлык» совхозта шеверлекчи.

Кара-кыс Седиповна **Сарыглар** — «Барлык» совхозтуң саанчызы.

Алдын-кыс Ооржаковна **Хомушку**— «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Бичей Балгановна **Монгуш** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Көк Шокей-ооловна **Данова** — «Шамбалыг» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Севил Санаевна **Кенден** — «Тере-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Карацмаа Иргитовна **Хомушку** — «Шамбалыг» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Нина Алексеевна **Гончарова** — «Кара-Хаак» совхозтуң ажылчыны.

Зинаида Даш-Хүреновна **Монгуш** — «Кара-Хаак» совхозтуң ажылчыны.

МӨҢГҮН-ТАЙГА РАЙОНДАН

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Бора-кыс Иргитовна **Иргит** —«Мадчыы» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Чечек Иргековна **Донгак** — районнуң улус судунуң техниктиг ажылчыны.

Чудурук Чамзырановна **Донгак** — «Малчыы» совхозтуң ажылчыны.

Нуудул Карий Мамыевна **Иргит** — «Мөген-Бүрен» совхозтуң ажылчыны.

Чечекмаа Чамзыевна **Иргит** — районнуң күрүне архивиниң эргелекчизи.

Чечекмаа Хертековна **Очур** — районнуң чуртталга-коммунал ажыл-агый бүдүрүлге эргелелиниң ажылчыны.

БИИ-ХЕМ РАЙОНДАН

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Светлана **Чөнүкпеновна Сандый** — «Кызыл тараачын» совхозтуң саанчызы.

Елизавета Дойлуковна **Седип-оол** — «Кызыл тараачын» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Татьяна Донгаковна **Дорвак** — «Кызыл тараачын» совхозтуң ажылчыны.

УЛУГ-ХЕМ РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Дарзын Дүдүшевна **Лапчаа** — Шагаан-Арыг хоорайда өг-бүле эези.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Александра Донгаковна **Тарый** — «Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны.

Кызыл-оол Ондаровна **Хуурак-оол** — Арыг-Бажы суурда өг-бүле эези.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Сээйа Донгаковна **Дадар-оол** — Чааты ортумак школазының техниктиг ажылчыны.

Кара Чамзытаковна **Дажы-Даваа** — Чодураа суурда өг-бүле эези.

Дүлүш Сарыг-Ламаевна **Дарыг-Сүрүң** — «Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны.

Солдак-Кара Түлүшевна **Доружап** — Көк-Чыраа суурда өг-бүле эези.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Мария Баштыг-ооловна **Салчак** — «Шагонартыжстрой» трестиң № 42 тудуг эргелелиниң шеверлекчизи.

Людмила Тембиреловна **Чүльдүм** — Жданов аттыг совхозтуң новары.

ЭРЗИН РАЙОНДАН

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Бухгалтер Дембээевна **Серен** — «Нарын» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Бамаа Төмүровна **Буду** — Ленин аттыг совхозтуң ажылчыны.

Чомаа Дажыевна **Лупсаа** — Ленин аттыг совхозтуң ажылчыны.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕЙДҮМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1982 чылдың май 17.

БӨМБҮРЗӘКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

ТАЙБЫҢ ДУГАЙЫНДА ЛЕНИНЧИ САГЫШ САЛЫЫШКЫН

Тайбыныы камгалаарынга болгаш быжыглаарынга, чепсеглениишкинни дүжүрериҢге, чавырлыышкынны ханыладырынга тодаргай практиктиг ажыл-херектери-биле идиг бээриҢге бодунуң белеҢни Совет Эвилели бүдүрелдиг көргүскен — ВЛКСМ-ниң XIX съездизиҢге эш Л. И. БрежневтиҢ чугаазынга хамаарыштыр массалыг информацияның дашты-кы чепсектериниҢ, политиктиг болгаш хөй-иниитчи ажылдакчыларның тайылбырларының кол утказы шак ындыг болуп турар.

Л. И. БрежневтиҢ чугаазы делегейге аажок улуг ужурдузалыг, чүге дээрге тайбынче ССРЭ-ниҢ чайгыдыш чок тура-соруктуун, ам, ядролуг чүс чылда, боо-чепсекти эндере бүдүрериҢ шинтпирлиг шеглээриндеҢ, делегей айтырыгларын чугаалажыышкыннар столунга боттуг чугаалажылганың аргазы-биле таарыштыр шинтпирлээриндеҢ дээре шилип алыышкын кижи төрелгетенде чогуң ол көргүскен деп. Польшаның "Трибуна людэ" солуну бижээн.

Эш Л. И. БрежневтиҢ бүгү делегейде улуг соңуургал-биле үткүттүрген чугаазы —кижи төрелгетенниҢ даартагы хүнүниҢ дугайында СЭКПниҢ болгаш Совет күрүнениҢ ленинчи сагыш салыышкынының чаа чырыткыланчак өлереli-дир деп, Болгарияның «Работническо дело» солуну онзалап демдеглээн. ССРЭ-ниҢ принципиалдыг, чайгылыш чок даштыкы политиказының тайбынга ынакшылдыг угланыышкыны делегейниҢ бүгү бүлүнарында миллион-миллион кижилерниҢ бүзүрелиҢ, өөрүн четтириишкинниҢ болгаш деткиишкинни ол политикага чаалап берип турар. Стратегтиг боо-чепсектерни кызыгаарлаарыныҢ болгаш кызырарының эргежок чугулазын совет удуртукчу онзалап демдеглеп, АКШ-тың чамдык бөлүктериниҢ шериг талазы-биле тергиндеагей күштүг турарын чедип алыр дээр оралдажыышкынарын шыңгыы шүүмчүлээн.

«Стратегтиг боо-чепсектерни боттуу-биле кызырарыныҢ дугайында чугаалажыышкынарны эгелээриҢге белеҢ чоруунуң дугайын президент Л. И. БрежневтиҢ чарлаанына байыр чедирип турар бис деп, Ак бажың телээлекчизиниҢ Вашингтонга парлаан медеглелинде чугаалаан. Совет удуртукчуңуң чугаазын Ак бажың «ыяк өөренип көөр» деп медеглелде айыткан.

Стратегтиг боо-чепсектерни кызыгаарлаарының болгаш кызырарының айтырыгларының тус-тус иезектерин чугаалажыышкынар столунга чугаалашкапы чүүдеи-даа дээре деп, АКШ-тың күрүне секретары А. Хейг АКШ «бодуңуң бүгү көзерлерин аңдара каан бээриҢге белеҢ» деп чугаалаан.

Ол сөстер боо-чепсекти эндере бүдүрериҢге болгаш шеираг стратегтиг кавыда деҢ кылдыр тургустунган байдалды үраэриҢге чылдак кылдыр ажыглаттынмайн, харын стратегтиг боо-чепсектерни кызыгаарлаарының болгаш кызырарының эрге-ажыктарыҢа таарыштыр тодаргай ажылхеректер-биле быжыглаттынган турар боор дээр идегелиң политиктиг хайгааракчылар илергейлеп турар.

Боо-чепсекти эндере бүдүрери болдурбазының шагдала өйү келген болгаш, берге айтырыын шинтпирлээриниче бурунгаар шимчээшкинни ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың эгелеп болуруның перспективазына байыр чедирзе чогуур деп, КНО-ның чиигиве секретары Перес де Куэльярның телээлекчизи медеглээн. Ол бурунгаарлаашкын КНО-ның Кол Ассамблеязының чепсеглениишкинни дүжүрер талазы-биле июньда ажыттынар ийиги тускай сессиязының мурнуу чарыында эки херектир.

Стратегтиг боо-чепсектер дугайында АКШ-биле чугаалажыышкынарга ССРЭ-ниң белеҢни дугайты бодуңуң чаламының сеткил ханыышкынын Данияның даштыкы херектер министри К. Олесен илергейлээн. Стратегтиг боо-чепсектерни кызыгаарлаар болгаш кызырар дугайында АКШ-биле чугаалажыышкынарны эгелээриҢге ССРЭ-ниң белеҢни Голландияның даштыкы херектер министри М. ван Дер Стул боттуг барымдаа кылдыр үнелээн.

Бүгү делегейде түүлдүг кылдыр көрдүнген чаа совет тайбың инициативаларны Вашингтон бүгү шыңгыы көөр ужурдуг деп, Индияның «Индиан экспресс» солуну онзалап демдеглевишаан, угаан-сарыылдыг үнүү Ак бажың дыңнаар ужурлуг деп айыткан.

(СЭТА).

КОММУНИСТЕРНИҢ ТУРУЖУ

ЛИССАБОН. (СЭТА). «Португали Компартия барыын үзелдиг партияларның бөлүүңүң чазаның доп-дораан дүжерин негеп турар» —деп, ПКП-ниң Чиигине секретары А. Куньял парлалга конференциязынга чугаалаан. Бир эвес реакция эрге-чагырганы мурнундагызы хевээр тудуп, болуңуң негелдезин ёзугаар конституцияны эде көөрүн чедип антар болза, Португалияда туруп турар тургузуг узуткаттынар апаар.

А. Куньял мурнундагызы ышкаш парламентниң тарадып, түр чазакты тургузарын болгаш парламентиге хуусаадан эртё соңгулдаларны кылырын негеп турарын айыткан.

Революстуг чөвүделди дүжүрерин болгаш республиканың президентиниҢ шериг талазы-биле бүрүн эргелерин, ылаңгыя оон дээди дужаалдыг шериг начальниктерин төмүйлаар эргезин кызыгаарлаар деп реакциянның планнап турарының эң-не айыылдыын ол демдеглээн. «Иштики политиканың нарын байдалы турза-даа, демократия реакцияны тиилээр дээрзинге Компартия бүзүрээр. Португали улустуң хөй кезии чагырыкчы бөлүктүң политиказынга удурланып турар. Оон бадыткалы —үш ай иштинде болгулаан ниити-национал ажыл соксадышкыны, революциянның оюн апрель 25-те байырлаарынга болгаш май 1-ниң чыскаалынга ажылчы чоннарның массалыг киришкени болур» — деп, А. Куньял чугаалаан.

А. Куньял социалистиг партияның удуртукчуларының туружун шыңгызы-биле шүүмчүлээн. Ол партия барыын үзелдиг күштерге дүжүп берип, чугаалажылга кылырындан болгаш кады ажылдаарындай үргүлчү ойталап турар. Бүгү-демократтыг күштериҢ, хамыктың мурнунда социалистерниҢ болгаш коммунистерниҢ боттоттарын билчип, каттышкан күш-биле хөделириниҢ «угулазын ол онзалап демдеглээн. «Компартия моондаа соңгаар тургустунуп келген социал-экономиктиг кризисти демократтыг ёзубиле ажыш эртери, калбак улус массаларының амыдыралчы эрге-ажыктарын камгалаар дээш демиселип үргүлчүлээр апаар»—деп, ПКПниң чиигине секретары түңнелинде чугаалаан.

КОМИССИЯ СЕССИЯЗЫ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). КНОның боо-чепсекти дүжүрериниң талазы-биле комиссиязының эзлчеглиг сессиязы ол делегей цивилизжилгезиниң штаб-квартирazында ажыттынган. Аңаа болур саналонал солчуушкуну Совет Эвилелиниң киргени боо-чепсекти херек кырында дүжүрериниң талазы-биле боттуг тодаргай базымнарны көргеп, делегейниң дүшкүүрлүг чоруун кошкадырынче угланган чугула саналдарың көөр.

Комиссияның даргазы Э. Вызнер (ПУР) савал-онал солчуушкунун ажыдыы тура, КНО-ның Кол Ассамблеязының боо-чепсекти дүжүрер талазыйнгы тускай сессиязының мурнуу чарыында эки херектир.

ШИИТПИРЛИГ

МАНАГУА. (СЭТА). Национал хоталганың Сандиночу Фронтузуңуң Национал удуртулгазының кежигүнү, Никарагуаның чазаанның Удуртукчу чөвүделиниң координатору Даниэль Ортега Каттышкан Штаттарның агрессечи үүлгедиишкиннеринден революцияның чаалап алыышкыннарын камгалаарынга никарагуа улустуң шинтпирлиниң дугайын чугаалаан. Америк империализминиң мөлүгүделиндеи Никарагуаны хостаары дээш шылгарапгай демиселчи — А. С. Сандинонуң төрүттүнген хүнүнден бээр 87 чыл болганы-биле холбаштыр хөй муң кижи киржикчилиг митингиге чүве чугаалаан, ол ынча дээн. Сандинонун ады-биле адаан хоорайга болган ол митингиге Мозамбик ФРЕЛИМО партияның даргазы, республиканың президентизи С. Машелге баштаткан төлээлер база киришкен.

Бөгүн никарагуалар Сандинонуң үезинде ышкаш, Каттышкан Штаттарның шериг күчү-шыдалындан коргуп, чалданмас-даа деп, Д. Ортега чугаалаан. Никарагуаның чаалап алган хоталгазы кажан-даа садыглажыр чүүл болбас.

Никарагуа удуртукчу дарлал-мөлчүгделди мөңгеги-биле арттырар дээш империализминиң кылып турар ораддажыышкынарынга удур бүгү улустарның аразында эң-сеткил катгыштырылгазының чугула ужур-дузалыын айыткан.

ЯРМАРКА АЖЫТТЫНГАН

БУДАПЕШТ. (СЭТА-ның корр.). Венгр найысылалдың делгелге кылыр хоорайжыгажында 30 чурттуң национал туктарын көдүргеи.Май он тоста ында чурттар аразының техниктиг ярмарказы ажыттынган. Оон павильоннарында болгаш ажык шөлдериндe 30 чурттуң 2000 хире фирмалары болгаш даштыкы садыг организациялары боттарының продукциязын делгээн.

Ярмаркада көргүзүп турар үлетпүр дериг-херекселдериниң болгаш машиналарның хевири дыка хөй боол турар. Чиик болгаш аар үлетпүрүнүң, энергетиканың станоктарындан аңгыда бо чылын венгр болгаш даштыкы-даа делгиирлерде прибор кылыр болгаш харылаа техниказы бүдүрер үлетпүрүнүң чаа-чаа үүлдери кирген.

Эң улуг даштыкы киржикчи Совет Эвилели боол турар. ССРЭ-ниң делгээн үүлдери ярмаркага келген кижилерни болгаш специалистерни чурттуң II-ги беш чылда социал-экономиктиг хөгжүдезиниң кол угланышкыннары-биле, эртем-техниктиг дешилгениң чедишкиннерин ажыглап турары-биле, ССРЭ-ниң өске бүгү социалистиг чурттар-биле ЭДЧ-ниң шугуму-биле хөй таласыг, калбак кады ажылдажыгазы-биле таныштырып турар. Совет делгиирде көргүскен үлетпүр продукциязының 80 хуузу чаа азы чаартkан үүлдерге хамааржыр.

В. НЕМЦЕВ.

ПАГУОШТУҢ ЧӨВҮЛЕЖИИШКИНИ

ОСЛО. (СЭТА). Европаның Соңгу талазынга ядролуг чепсек чок девискээр тургузар айтырыгларның талазы-биле Пагуош симпозиуму ында ажыттынган. Ында Совет Эвилелинден, Польшадан, АКШтан, Англиядан, Финляндиядан болгаш өске-даа чурттардан сураглыг 25 эртемденнер киржип турар.

Европаның соңгу талазын ядролуг чепсек чок зона болдурар дугайында саналды Совет Эвилелиниң деткип турарын СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев бадыткаан. Ол идеяны амыдыралга боттандырар чорук ол девискээр черлерге айыыл чок чорукту быжыглаар болгаш ядролуг чепсекти неитеретпес чорукка идиглиг болур ийик, деп совет делегациязының баштыңы, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент-кежигүнү, «Төөгү айтырыгларының журналдың кол редактору В. Г. Трухановский СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга демдеглээн. Совет Эвилелиниң бо айтырыг талазыныҢ адвокадын херечи шынарынга байысаап болбас. Оон артнан кижилер, оон иштинде бурууддатырганның төрелдерин (кадайы, ада-иези, уруглары) херечи өчүк бээр хүлээлгезин хоойлу хоставайн турар.

Херечилерниң назы-харын хоойлу кылыгаарлавайн турар, бичии уруглар-даа, кырганнар-даа херечи боол болдур. Кырганнарның өчүүнге үнелел бээр үеде болган болуушкунну ол шын шинтээдип болурун болгаш назы-харының онза байдалын өөренип көөр. Меге өчүк бергени болгаш өчүк бээриндеи ойталааны дээш харысалга хүлээдир дугайында 16 хар четпээн херечилерни сагындырбас.

Херечиниң кол хүлээлгези херектин байдалының талазыбиле аңаа билдинер түүлдер дугайында шын өчүкту бээри болур. Байысаакчының, прокурорның ийикпе, азы судтуң кыйгыртыышкынын ёзугаар херечи келген турарын Кёземче-чорудулга хоойлузу хүлээдип турар. Күрүнениң өске органнары хамаатыларны херечи шынарынга байысаар эргени эдилевейн турар. Херечиниң кыйгыртыышкын бижик, телеграмма-биле келдирер, келир шагын айыткан турар. Херечи чылдагаан чок черге келбейн барган таварылгада ону милиция органнары дамчыштыр албадап келдирер. Бир эвес херечи истелгеге болгаш судка келиринден шуут ойталаар болза, ону кеземче харысалгазынга киирер ийикпе, азы торгаар.

Херечиниң байысаар мурнунда меге өчүк бербезин, өчүк бээриндеи ойталавазын дээш кеземче харысалгазын хүлээдир дугайында РСФСРниң кеземче хоойлузунуң 181-182 үүлдерин сагындыргаш, ат салдырын алыр. Назы четпээн — 14 хар четпээн херечиниң өөредилге черинин башкызының киржилгези-биле байысаар. Чугула апарган таварылгада 14-16 харлыг назы четпээн херечилерни оң шыкаш башкы олуржуп турда байысаап болур.

Истелге органы болгаш суд бодуңуң түнелинь үндүрерде херечиниң сагыш даггап бидалынга эвес, оон дыңнаткын фактыларынга үндезилээр. Бир эвес херечи «үүлгедикчи бодуңуң хөрөнгизи-биле чурттавайн турар» деп өчүк берген болза, байысаакчы болгаш суд оон ышдыг түнел үндүрериниң барымдаазы бар бе дээрзин эки тодарадыр. Чамдык херечилер сагыштыы-биле меге өчүк бээр таварылга туруп болур, оонбиле кайнап-даа эптежип болбас. Меге өчүк күүгенге онза айыылдыг ийикпе өскедээ аар кем-херек үүлгедиишкиннинге холбашкан бурууддашкын болур болза, херечиниң 2 чылдан чеде чыл чедир хосталгазын кадып шиидерп хоойлуда көрдүнген. Херечиниң байысаар мурнунда оон эргезин болгаш хүлээлгезин, кандыг херек талазы-биле ону келдиргенин тайылбырлап берген турар. Херечи кандыг-даа албадаашкын чокка өчүүн хостуг бээр. Истелге үезинде албадаар болза, истекчиге, кеземче харысалгазы хүлээдип болуру хоойлуда кордүнген. Ол ышкаш меге өчүк бээр дээш херечиниң албадаар, кыжаныр, хээлилээр хамаатыларны РСФСР-ниң кеземче хоойлузунуң 179, 183 үүлдери-биле бурууддаткаш, кеземче харысалгазынга киирер. Салдынган айтырыгга херечи шын, дорт харыы берген турары эргежок чугула. Истелге үезинде турускан протоколду херечи помчаан, ат салган турар. Судка херечи өчүүн адс-биле бээрге, протоколга суд секретары бижиир.

Истелге үезинде херечиниң эргезин дүрүм чок кыыгаардаан шинтпир үндүрген таварылгада прокурорга хомудал киирип болур. Херечи хүлээлгезин күүседип турар үеде ажылдан турар черинде шалыңый хевээр алыр.

Б. БЮРБЮ.
юрист.

БАЙДАЛ ШЫҢГЫЫ

ЛУАНДА. (СЭТА). Мурнуу Африкада байдал база катап шыңгыыраан. Мурнуу-Африка Республиканың сөөк-язы ылгакчылары Барыын чүктүң империалистиг күрүнелериҢге, хамыктың мурнунда АКШка даянып алгап, Ангола Улус Республикага удур боо-чепсектиг чөңгээлиг үүлгедиишкиннерин улам күштелдиргеп деп, Мурнуу Африканың Национал конгрезиниң (АНК) Луандада төдээ черниң баштыны Уриа Мокеба чугаалаан.

Преторияның эрге-чагыргазы Намибияның соңгу талазында АУР-биле кызыгаарда агрессечи белеткелдерин күштелдирип турар деп, ол чугаалаан. Мурнуу-Африка Республиканың агаар шериглери Анголаның тайбың хоорайларын болгаш суурларын араатанзыг ёзу-биле бомбалаарын соксатпайн турар, оон түүнелинде кандыг-даа бурууза чок кижилер өлүм-чидимге таваржып турарлар. Республиканың кызыгаарларын маадырлыы-биле камгалап турар Анголаның хостаарының улусчу чепсектиг күштериниң (ФАПЛА) иезектериниң мөөнеттингеп черлеринче сөөкязы ылгакчыларының ужар-хемелериниң агаардан халдаашкыны база нөвүдээн.

АУР-же араатанзыг ёзу-биле агаардан халдаашкынынарын Преторияның үүлгедикчилери көзүлдүр-ле Вашингтонуң күткүзүү болгаш чүүлдүзүүнүүшкүну-биле кылып турарын У. Мокеба айыткан.

Н. СЕМЕНОВ.

24 шакта

ЛОНДОН. (СЭТА). Англияда медицинаның дузаалал болгаш техниктиг черлериҢге ажыддакчыдары профвиледдеринең кыйгырыын ёзугаар чаа 24 шак ажыл соксадышкынын кылган. Аңаа ниитизи-биле 600 муң кижи киришкен. Чуртта акша үнезининҢ кудулааны-биле холбаштыр ажыл соксаткан ажылчы чоннар ажыл төлевирин улгаттырарын негеп турарлар. «Таймс» солуның бижээнин ёзугаар алырга, Англияның барык 400 муң эмчи ажылдакчылары чазак черининҢ албан ёзугу-биле доктаатканы чединмес, ядыы чоруктуң деңнелинден куду ажыл төлевирдиг боол турар.

Тредюнионнарның британ конгреси эмчи ажылдакчыларының негелдезин мурнундала деткип турган. Ол чоокку үеде Мурнуу Уэльстиң 30 муң шахтёрлары оларның-биле эң-сеткил каттыштырганын илередиринең ажыл соксадышкынын кылыр.

М. ТэтчериҢ чазаа ажылчы чоннарга ажыл төлевирииҢ эң куду деңнелин албадап, оларны «хемчээл чок негеделер» кылыр деп буруудатпышаан, чазак дүжүметериниҢ акша-шалыңын улам улгаттырып турар.

Болгария Улус Республикада ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюнга тураскаатkан социалистиг чарыш улам калбарып турар. Русчуда Иван Димитров аттыг судно кылыр заводтуң ажылчыннары оң төөгүлүг юбилейге алдар кылдыр Улуг Октябрьның байырлалынга чедир ССРЭ-же чорудар дээш кылып турары чаа хевириниң судноузун хуусаадан эртe кылып дооскан, дужаарын хүлээнген ажылдан турарлар.

Болгар судно тудукчулары-биле кады оларның Совет Эвилелиндеи барган эң-оорү база ажылдан турарлар.

ЧУРУКТА: бир бөлүк болгар болгаш совет ажылчыннар.
БТА—СЭТА-ның фотозу.

Англи-аргентин чөрүлдээ

Британ чазактың «шериг кабинединиң» эзлчеглиг хуралы Лондонга болган. Оон соонда консерватиктиг чазактың баштыңы М. Тэтчер министрлер кабинединиҢ дүрген хуралын бүрүн составы-биле чыылдырган. Аңаа Мурнуу Атлантикада байдалды чугаалашкан. Рейтер агентилелиниң дыңнадын турары-биле алырга, аңаа англи чепсектиг күштерни сайгара туруузарының, агаар-бойдустуң байдалының айтырыгларын, а ол ышкаш Фолкленд (Мальва) ортулуктарда турар аргентин шериглерге удур дайын чорудулгазын эгелээриниң дугаймында дужаалды бээриге хамааржыр өске-даа байдалларны чугаалашкан деп турар.

«Дейли экспресс» солуның бижээни-биле алырга, «премьер-министр майның он сеһиҢ кежээнде ортулукту чаза таварышкын-биле эглеп алыр деп шинтпиразының дугайын кадын-хаанга дыңнаткан». «Ам түгле шаап халдашкынның эгелээр үезин доктаадыры артkан» — деп, «Таймс» бижээн.

Ортулукту дескиндир хүрээлепкен британ чепсектиг күштер десант дүжүрериниң сөөлгү белеткелдерин доозар дей бергенин англи журналистер «Гермес» авианосецтен дыңнатканнар. Корабльдериниң шимчээшкинниге күштүг туман болгаш улуг чалгыглар шаптыктап турар. Хаттың дүргени 40 үзел чедип, чалгыларның бедии — 20 метр боол турар. Мурнуу Атлантикада бодуңуң агрессечи үүлгедиишкиннерин Лондонуң эрге-чагыргазы Буэнос-Айрестиң «дедирлериишкини-биле» чылдагааннаарын оралдакшын турар.

Англи чазак Аргентинадан чадгыс талалыг дүжүп бериишкинни негеп турары билдингир. Англияның даштыкы херектер министри Ф. Пим консерватиктиг парламент кежигүнеринең болуу-биле ужуражыышкынының үезинде англи-аргентин месилдежиишкинни дипломаттыг арга-биле шинтпирлээри болдунмазынга чазак чери быжыы-биле бүзүрел турарын чугаалаан. Англияның чазаа англи-аргентин месилдежиишкинни шериг күжү-биле шинтпирлээр туружун эделеишаанын ол база айыткан.

Фолкленд (Мальва) ортулуктарның шериг губернатору генерал Марио Менендес аргентин туруштарже англиерниң халдаашкыннарын күн келген тудум-на улам күштелип, британ бүзээлээшкинниң дорбоо улам кызыглап келчыдарын радионитерлыызына медеглээн. Аргентинаның кенсектиг күштериниң каттышкан тей штабының эдлечеглиг медээзинден алырга, эрткен күнүерде ортулуктарда пиязбүүр объектилерже англи корабльдерден боозаарыныҢ элээн каш оралдакшыышкынары болган.

(СЭТА).

С. Щипачев

Улуг-Хем

Меңги хар эриве мөңге чыдар
Бедиктерден эгезин тыпкан
Кылан өңнүг, арыг суглуг хемниң
Кырлыг чалгыы бадып турлар.
Ырак Өдүгенниң чалымында
Хензиг дамды улуг үнелиг.
Ындыг хемниң төрүттүнген чүрту
Кезээ шагда мөңге алдарлыг.
Кадыр-кашпал Тожуда, ында-даа
Халып-шурап дынмиттелген.
Енисей хем Сябырьде-даа ол-ла,
Эглип дивес, үерлеп чыдар.
Чалым-дуруу мунгаш шивээ
Саяи сыны ону доссa-даа.
Ол хем аңаа торлуп дивейн,
Океанче оруун уламчылаан.
Көгеррген чалым хаяларны
Көшкелендир баткан Енисей
Орук-эрниң делгем кылып алган.
Ону тывалап Улуг-Хем дээр.

Очулдурган С. САРЫГ-ООЛ.

ХЕК-ДАВАН

Чазын черле
Сагыш чайгаар куюмналыр.
Чылгы болер
Чылдак-биле бөгүн база,
Чаңым ындыг,
Шавыдарым мунувуткаш,
Шаттар эргий
Саяктадып чоруп кагдым.
Хевис харның
Хээви болган карандыда,
Херел оттуг,
Хензиг чуза чырып туру.
Ээге бердим:

Эрте частыр хек-даван
Салбаан чайып,
Чассаан ышкаш мөгее-дир.
Ону көргеш.
Оранчокта сарыым сактып,
Ишти-хөңүм
Ийлээшкиин чавырылды.
Мээе черде,
Меңээ эргим шак бо
чечек —
Сарыым кыстың
Часкы чазык шырайы дег.

В. КАҢ-ООЛ.

ЭРХИЙ-МЭРГЭН

(МООЛ ТООЛ)

Бурунгунуң мурнунда Чер кырынга чеди хүн турган чүвең иргин. Оларның чайынныг чырыынга, чалбыыттыг изиниге Черниң үнүш, чимистиг дириг бойдузу кадып, курган, хаг боон хадың эгелээн. Хөлдер, хемнер соглуп, суксундан бүгү чүве кырлыг туруп-даа берип-тир эвеспе. Ынчан часпас адар адытжы Эрхий-Мэргэн дээрги чурттаң чоруп-тур. Оон часпас адар, хуулгаазын чүве дег, согунарынга бүзүреп, түргегдээн чон оон дилээп:

— Изиг, халаптан чарыш ап көр. Хүннерни узутка.

— Бо чеди согунум-биле чеди хүнүү узуткап шыдаваш бом-биле чеди хүнүң эң кыдыынгы кырлап ажа берип-тир.

Эрхий-Мэргэн харааччыгайга хорадааш, аъдын мунгаш, ону сывыртап чоруп каан.

Дан бажы шара-хере, даш бажы сарыг шокар апарганда дезип ушкан кушка чедер чыгай бергенде, харааччыгай, эсти берген чүве-биле дөмей, чиде берген. Эрхий-Мэргэн аъдының мурнуку ийи давазын кескеш, ховуга каапкаш чоруй барган. Ээзинге кагдырган тудуу аът, алак-таагы боон хуула берген. Оон ийи холунуң буттарындан оранчок чоодак болганының ужуру ол. А харааччыгай имир дүжергеле аъттыг кижи дескинер. «Мени чет!» деп ону хөглеткен дег чаңгыып ужуру ол.

Эрхий-Мэргэн улуг эргектерин кескеш, боду тарбаган боон хуула берген. Ол суг-даа ишпес, кургаг сиген-даа чивес, карааңы чер алдында чурттаай мен аан.

Чөөн түктен барыын түкче дистинчи астына берген турган чеди хүнүң эң кыдыында-даазынче шыгаагаш, шала оскуна чоруй, адын-ла дүжүргеп... Алды согунга оттуп аттырган алды хүн улаштыр хөмүрерти өжүп каап-тыр. Чедигизинче адар орта, оон согунуп харааччыгай доза тудуптар орта, оон кудуруу ийи чарлып чаштай берген. А артканы чаңгыс хүн корткаш, барыын түктүң дагларының баженыр салер бе?

— Силерге душканывыска дыка өөрүп тур бис, бот-боттарывыстан өөренир-дир бис ийин — деп, өөрүмнүң мурнучдан харыыладым.

Пальмбах бистиң чурттаар черивисти көргүскеш. Страстной хүрээде, турар столовайга чедиргеш, даарта чүүң кылырын чагааш чоруптарының мурнунда «до свидания» деп сөстү ылвалап канчаар чугаалаарын айтырды.

— Менди-чаагай — деп, харыыладым.

— Менди-чаагай! — дээш, бистиң эң баштай, танышкаывыс москвачы чоруй барды.

Бистя хоорай кыдыында чайгы чуртталга черинге тургузуп каан. Александр Пальмбах үргүлүү бистин-биле кады турган, чанывыска чурттап, чаңгыс столовайга чемненип, бистин-биле кады күшкультуранық сула шимчээшкиннерин кылып турган. Ол бот-тывынгыр, уран чүүлдүң киржикчизи болуп, литература бөлгүмүн удуртуп, солун кежээлерни организастап, студентилер коммунаызында четпестерни, чамдык чалгаапайларны сойгалаан чидиг сатириктиг кожамыктарны чогаадып турган.

Чөөн түктүн революсчу кадрларын белеткээринге Александр Пальмбах эң-не идепкейлиг киржип турганын көргүзер дээш бо бүгүнүң дугайын чугаалап олур мен. КУТВ-ка, оон тывалар, моолдар, көрейлер, японнар, кыдаттар, вьетнамнар өөренип турган тускай секторунга 13 чыл дургузунда ол ажылдап келген.

Тываларга орус дыл өөредириниң бөлгүмүн тургускан, мени оон даргазынга сонгаанпар. Ону бистиң баштайгы танышывыс Александр Пальмбах башкылап турган. Ол биске үжүглелдер, кыдыраштар, карандаштар, демир-үжүктер үлеп берген. Орус дылдың шагы келген. Ол бодунуң өөреникчилерин шуутла чайгы эстрада «театрының» ажык верантазынга чыып алган.

— Экии, эштер!

— Экии, экии, башкы! — деп, бут кырынга тура, бир денге харыыладывыс.

— Олурунар, эштер орус дыл кичээлин эгелээлинер. Шупту улус олуттарындадыр бе, чугаалап көрүнерем, дарга?

— Ийе, шупту! — деп, харыыладым.

— Ат, фамилияңар адап көрүнерем.

— Мөңге. Шылаа. Кашпык. Барылга. Шагдыр-Сүрүк — деп, кижи бүрүзүнче айыттыышаан, санап эгеледим.

— Кижилериң адың, адазының адын, фамилиязын шын билип алырымда эки дыр даңзыдан тургузуп бээр силер бе?

— Даңзы чок. Бис бижип билбес бис. Оон кадында тывааларда, орустарныы ышкаш, үш каът аттыг болур чаңчыл чок — деп, аңаа тайылбырладым.

— Билдингир-дир. Ам дээрезинде чок-даа болза, чүгле даңзы тургузуп билир эвес, харын-даа бүдүн чүүлдерни, номнарны бижиттер эртембилиглиг кижилер бар апаар. Че, кичээлден, орус дылды өөренип эгелээлинер!

— Бис белен бис, шупту кижилер олуттарында, башкы!

Бис орус альфавиттиң бирги үжүүн кыдыраштарывыска бижип алдыбыс. Ол бистерниң кижи бүрүзүнүң кыдыраажынга үжүктү ынап-ла бижитткеш, хынаап, эткеш, оон соонда самбырага база бижитткеп...

Ол чайын орус үжүктерни он хонук дургузунда дүрген өөренип эрткеш, удаваанда бичиидеп бижип база номчуп турар кылдыр өөренип алган бис, дорт чугаалааргa, эге «академияны» доосканывыс ол. Чамдык оолдарга, илангыя назыны улгады берген Шылаа. Кашпык сугларга орус үжүк-бижикти өөренири элээп берге болган. Александр башкы чугаалап-даа, имнеп-даа, бүгү-ле аргаларны ажыглап турган.

Ол «инек» деп билигни өөредир дээп болза, ону бижиринден аңгыда, инекти сыбырага чураап, салаалары-биле мыйысты хевирлей көргүзүп, харын-даа инеккилештир эдерип безин шенеп турган. Дыңнакчыларга ол хөлчок таажыр. Кичээлдер хөглүг өртөр чүве. Бис боттарывыстың төрээн аалдарывысты сактыр турдувус. Башкы «авай» деп сөстү бижиирин болгаш помчууруп өөредир дээнде, холунга портфельди алгап, чайган, ырлагылаар турган... «Мама» деп орус сөстү тывалап «авай» дээрин шупту билир турган бис.

Бистерге, 1925 чылдың «чаа келген москвачыларынга», Александр Пальмбах чаңгыс неделя хире үеде-ле биске эң чоок, бистиң эң эки билир кижи апарган.

1925—1929 чылдарда КУТВ-ка Пальмбах ышкаш, ажыл-үүлезин бистиң кажан-кезээде утпазывыс башкылар, кижизидикчилер, партия ажылдакчылары хөй турган. Леонид Покровский (КУТВ-тун проректору) Софья Базанова, Хамид Сейфулин, Евгений Лебедев, Борис Шумяцкий (ректор), Вера Дубровина болгаш өскелер-даа бистиң эртем-билигге өөредип каар дээш дыка улуг күштүг, энергияны үндүргеннер. Ынчаллажок Александр Пальмбах бистиң аңаа өөренип турганывыс 4 чылдың дургузунда шупту-вуска эң чоок эш, башкы, өңнүк болуп келген.

БАШТАЙ ТАНЫШКАНЫМ МОСКВАЧЫ

◆ С. Тока, Тыванын улустуң чогаалчызы ◆

Александр Пальмбах-биле 1925 чылдын күзүнүнде өске он тыва оолдар-биле кады КУТВ-ка өөренир дээш чедип келгеш танышкан мен.

БОДАЛГА-ТЫВЫЗЫКТАР

1. Бир кадай тоорук сайлаан. 121 сай арыглап алган. Оозун өг-бүледе хөй уруг-дарыынга деп-деп кылдыр үлеп берген. Ол кадайның уруг-дарыы шупту каш кижи турганыл? Кижи бүрүзүнге арыглап каан каш сай онаашканы?

2. Шынаага кезек дөргүн теректер баштарынга тааннар кээп хонупкан. Бир терекке-ле ийи-пйи тааннар олурарга, бир терек артып каар, а бир терекке-ле бир-бир таан хонуптарга, бир таанның олурар терээ чок апаар. Шупту каш теректер, чеже тааннар-дыр?

3. Бызаа казанаанын иштинде дөрт азыг бар. Азыг бүрүзүнде-ле күске үнүгүр бар. Үнүгүр аксында-ла бир-бир күскелер олурган. Күске бүрүзүнүң дужунда-ла үш күскелер кеотуп турган. Казанакта шупту чеже күскелер барыл?

4. Деп-деп алды хаталыг бажыр турган. Ол ханаларның бирээзи шуут көрүнчүктен бүткен. Көрүнчүк чок хана бүрүзүнүң базырында-ла чула тудуп каан турган, а көрүнчүктүг ханала база-ла ол хире чулалар кеотуп туган. Өртке айылдыг неже чула хып турганыл?

Д. ОНДАР.

ШЫН ТЫПКАННАР

№ 108 «Шында» алтай улуетун тывызыктарын Мөңгүн-Тайгадан пенсионер С. Самбуу, Бай-Тайга районда Шуй ортумак школаның 2-ги клазының өөреникчизи Куулар Айлыннаа эзер баштары, трактор, үжүктүг ине, малдың дөрт дуюу, чадаг терге, улуг автобус, делегей чуруу (карта), чаңгы, үнген хүн деп шын тыпкаш, харыызын мурнай чорутканнар.

№ 113 «Шында» О. Бораштың чогааткан тывызыктарын Тес-Хем районда Самагалдай ортумак школаның өөреникчиан Валя Сырат. Мөңгүн-Тайгадан хоочун тоолчу С. Самбуу. Таңды районнуң Чал-Кежиг суурдан Т. Седип-оол олар сылдыс, соок, чыжырганы, хат деп шын тыпканнар.

Чечектелген чодураалар
Черниң кырын каастай
берди.
Хүннүң чырыы
чаржалаштыг,
Хүлүмзүрүг көстүп келди.
Частың адак айы төнер,
Чайның айы үнүп келир.
Черниң кыры ногаараарар,
Сеткилдерни сергедиптер.
Чырык хүннүң адаан орта
Чыргалдыг-бай чурттагланы
Каастап турар үнүш-бойдус
Кайгамчыктыг чараш-ладыр.

Сонуургактарга

ЭРГИ ХАНАЛАРДА

Москва чанында Косино суурнуң чурттакчылары — пестаавы аргычылары, ногаажылар ресставратор (чаарты кылыр) мергежилиг база шингээдип алганнар. «Мособлстройреставрация» трезиниң специалистери-биле кады олар XVII вектин орус уран шеверлекчилериниң Белое хөл эриинде тургускан архитектура тураскаалы — хүрээниң «лаштын катап тургузуп доосканнар. Чаартынган бажыңга ам уругларның музыка школазын тургузары шинтпирлеттинген.

Уругларның бо музыка школазын 1945 чылдың апрельде ажыктан, ол дээрге чүртта баштайгы совхоз школазы-дыр. Оон бээр бо өөредилге черин чүс-чүс кижи дооскан, оларның улуг кезии мергежилдиг музыкантылар апарган.

Школаны кончуг эки организатор, салымныг кижизидикчи А. Князев үр үениң дургузунда удуртуп келген. Эрги хүрээни катап тургузуп, ону класстар, аудиториялар кылдыр эде кылырын саналдаан.

Суурнуң бүгү чурттакчылары киришкен чаартылга ажылдарының баштайгы чадазы доозулган. Улуг делгем дуганның купол адаа концерт залы апарган. Специалистер ханалар каастагланын доозуп турар, күстен эгелээш көдээ школадан Бахтын, Мопарттың, Чайковскийниң, Шостаковичиниң аялгалары дыңналып турар апаар.

Люберцы, Москва область.

В. ИШКИН.

САМОСВАЛГА ЧОРААН ШЫГЖАГ

Шыгжагны дилээн херээ чок, ону самосвалга чүдүрүп экеп болур. Вышний Волочек деп хоорайга шак-ла ындыг болган.

Чоокта чаа хоорайның төп скверинге чаагайжыдылга ажылдарының үезинде довуракты самосвалдарга сөөртүп экеп турган. Мында ажылдап турган А. Мельничук биле И. Данилюк олар довуракты тарадыр эжин тургаш, пор-малгаштан кылган доңганы эскерип каапнар. Доңга чарлы бээрге оон мөңгүн чоостар төктү берген.

1840-1899 чылдарда бүдүрген 164 рубль, 99 полтинник сезен чылдар ажыг үеде черге шыгжаттынып чыткан.

— Сөөлгү үжен чылдарда бо районнуң девискээринден чеди шыгжаг тывылган — деп, хоорайның сан килдизининң эргелекчизи Г. Григорьева чугаалаан, уламчылаан. —Эң-не эрте-бурунгу шыгжаг Сухохлебово суурдан тывылган. Д. Гуров бодунуң огородундан Иван Грозныйның үезинде үндүрген 136 чоостарны тыпкан. Чаа шыгжагның пинти дезизин ийи килограмм ажыг болган.

В. ФЕДОРОВ.

Вышний Волочек.
Калининн облазы.

В. М. Шукшинниң төрүттүнген черинде

Алтайның «Белокуриха» курортунга бистиң улуг Төрээн чуртувустуң кайы-даа булуңундан эмнедип, дыштанарыы-биле кижилер чедип келир. Олар шуптула сураглыг совет чогаалчы В. М. Шукшининиң өскен. төрээн суурунга баар күзелин илередирлер. Хүннүнне туристер автобузу оон ынаар чоруп турар.

Чоокта чаа курортка дыштанып чораан, бөлүк эштербиле Василий Макаровичиниң төрүттүнген чери — Сростки суурга чордум.

Хөйге билдингир Чуй автооруу Бийск хоорайның ортузун куду агып бадып чыдар Бий хемни кежер көвүрүгден эгелээнии, моон үжен беш километр черде чогаалчының төрүттүнген сууру турарын экскурсовод бистерге тайылбырлады.

— Чуй революция мурнунда эжелекчилериң болгаш чиижең садыгжыларның оруу турган. Ам ону «Найырадың оруу» дижир. Болап Экономиктиг Дүзалажылга Чөвүлелиң чурттарның чүктери Моол Арат Республикаже, а акы-дунма социалистиг чурттарже Моолдуң продукциязын сөөртүп турар — деп, ол чугаалады.

Чуйнуң делгем оруу-биле халдың ор бис. Оон ол-бо талаларында теректерни, талдарны тараан, оон ыяш көөрге, Алтайның тараалап ховулары ужу-кыдыы көзүлбес болуп чоруй барган...

— Алтайның чоргаараалы Василий Макаровичиниң төрүттүнген чери, өскен болгаш күш-ажылчы намдарының эгелээн сууру — Сростики бола болгай — деп, тайылбырлакчының өткүт үнү дыңналды.

Тараачын кижиниң амыдыраш, чурттаарынга бүгү талазы-биле таарымчалыг бойдус чурумалдыг черде суурну туткан. Чуй оруунуң кыдында, барыын талазында кайгамчыктыг чараш бойдус чурумалдыг Катунь хем агып чыдар, мурнуу талазында язы-бүрү ыяштар аян-шинчи кирер каастаан, шоолуг бедик эвес Пикет даа турар, чөөнсонгу түгүнде тараа шөлдери чаттылып чоруткан.

Сростки суур-биле танышпышывыс. Ол үндезилеп тургустунгандан 8 бээр чүс чыл ашкан. Ында сүт-эзэт угланыышкынныг совхоз бар. Оон ишчилери мал, чер ажылы кылып, ары, сад өстүрүп турар. Совет эрге-чагырганың чылдарында, иланғыя сөөлгү үеде суур кескүзү-биле чаартыпган. Үш каът ортумак школаны, «Катунь» кинотеатрыны, универмагты, оң ийи өгбүле чурттаар ийи каът чурталга бажыңнарын болгаш өске-даа тудугларны тудуп, кудумчуларны чаагайжыткан. Чөөнүң амыдыралының деңнели чыл келген тудум экижип орар.

Чогаалчының төрүттүнген бажыңы бо хүнперге чедир камгалаттынмаан. оон турган черинде «1929 чылдың июль 25-те В. М. Шукшин төрүттүнген» деп бижээн тураскаал самбыраны тургускан.

В. М. Шукшининиң авазы Мария Сергеевнаның сөөлгү чылдарда чурттап турган бажыңын Пикет даанын эдээде. Катунь хеминң эриинде хаван кырында, суурнуң кедээ талазында бедиктеште туткан. Моон Сростки суур адын таваанда дег көстүп чыдар болду. Ам ында чогаалчының музей-бажыңын ажыткан. Шевергин тутқан дөрт өрээл бажың. Кухняның, чогаалчының авазының өрээлиниң дериг-хереклерлерни хевээр артырган. Өске ийи өрээлде Василий Макаровичиниң өөренип чораанын, ог-бүлезининң, хой талалыг чогаадыкчы ажыл-чорудулгазын, кандыг киноларга ойнаанын көргүскен документилерни, фоточуруктарны, чогаалдарын делгеп көргүскен. Талантылыг чогаалчының ажылдаар столун келгеннер улуг сонуургалбиле көөр. Ында шала эргижирей берген «Москва» деп бижик машиназын, демир-үжүүн, хол-биле бижээн чогаалдарын болгаш өске-даа дериг-хереклерлерин, документилерин салган.

В. М. Шукшининиң доңчу намдарын экскурсовод бистерге таныштырды. Ол школачы чылдарында пом номчуурунга кончуг сундулуг чораан. Оон дугайында «Гоголь болгаш Райка» деп рассказында сактып бижээн. Кедизинде барып чогаал ажылынга улуг салдарны ол чедирген. Чеди классты ол дооскаш, автомобиль техникумунга өөренип, заводка ажылдап турган. Оон соонда шериг албанын эрттиргеш, төрээн суурунда апыяктарның кежээки школазынга директорлап ажылдаан.

Василий Макарович 1954 чылда Москваның күрүненің кинематография институдунга өөренип кирген. Ынчан чээрби бешх харлыг турган, ол үеге чедир ажылдаттынмаан каш шулук. рассказ бижээн кыдыраштыг турган, олар парлаллага үнмээн. Доодн өөредилге черинге кирип алганы салымчаяанның талантынны ажыдарынга улуг идигин берген. Оон эң-не баштайгы чогаалы «Тергеде ийи кижи» деп рассказы 1958 чылда «Смена» журналга үнгеп. «Октябрь» журналдың чаңынга аныяк чогаалчыларның литература каттыжышкынынга ол өөренип турган. В. М. Шукшининиң чогаал ажылынче делгем оруу ынчаар ажыттынган. 1974 чылга чедир чурттаан назынының иштинде рассказтар чымыдыларын, «Ыпдыг оол чурттап чоруур», «Кызыл калина», «Даайым» деп тоожуларыны. «Силерге хосталга бээр дээш келдим» деп романны болгаш өске-даа чогаалдарны номчукчуларга бараалгаткан. Оон маадырлары — амгы үениң бөдүүн кижилери, оларның нарын болгаш байлак иштики сагыш-сеткилиин ол илереткен. Чамдык чогаалдарында төрээн черинниң кижилерин, оон бойдузун. Катунь хемниң дугайында тоожун турар. Дыка хөй кинотоожуларны бижип, киноларны тургузуп оон ролдарынга боду ойнаавы хөйге билдингир. «Ийи Федор», «Алдын эшелон», «Кызыл калина», «Хостаашкын», «Олар Төрээн чуртту дээш тулчуп чорааннар» болгаш өске-даа киноларга Василий Макарович ойнап, талантылыын көргүскен.

В. М. Шукшининиң «Иван Поповтуң бичии чораан чылдарында» деп бөлүк рассказтарынга үндезилеп тургускан «Чаш чылдарның байырлалдары» деп кинону оон студент чораан эштери, М. Горький аттыг студияның режиссерлары Ренита биле Юрий Григорьевтер тургускан. Чоокта бо кино суурнуң «Катунь» кинотеатрынга үнген, ону чогаалчының чаңгыс чер чурттугларының улуг сонуургал-биле көргеп. Ук кинода бо суурнуң ажыл-ишчилериниң дугайын чугаалап турар.

Сростките В. М. Шукшин аттыг үш каът ортумак школага кирип, оон амыдыралыбиле кыска-даа бол таныштывыс. Школаның директорлу Н. Н. Жабин үжен чылдар мурнунда, В. М. Шукшин аңаа кежээки школа директорлап турда, ажылдап эгелээн кижи болду. Эрткен чылдарда школаның материал-техниктиг баазазы быжыкпан, өөредилге-кижизидилге ажылы экижээнии ол чугаалады. Өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадазы эки көргүзүглерни чедип ап келген. Эрткен чылын бир гектар шөлден 210 центнер чигир хевээлээнин ажаан алган, ол совхозтуунда 30 центнер хөй болган.

Өөредилге-кижизидилге талазы-биле школа директорунуң оралакчызы, Шукшининиң школа музейинин организакчызы Н. А. Ядыкина бистерге мынчаар чугаалады:

— Василий Макарович дериг турда-ла, оон дугайында материалдарны, фоточуруктарны чыып эгелээн мен. Бо суурга күрүне музейи ажыттынга бээрге, оон дыка хөйүн ынаар бериптим, чүге дээрге аңаа кайыын-даа улус кээр-ле болгай, олар сонуургап көргейлер аан.

В. М. Шукшининиң кадайы Л. Н. Федосеева-Шукшина ийи уруу-биле Москвада, калы төрээн дунмазы Наталья Шукшина (ам Зиновьева) Бийскиде ажылдап, чурттап турар.

Сураглыг чогаалчы, кинорежиссер, артист, Ленинчи болгаш РСФСР-ниң Күрүне шаңналдарының лауреады, РСФСР-ниң уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы Василий Макаровичиниң амыдыралы, ажылы-биле таныышкан, оон дугайында хөй ажыктыг, солун чүүлдерни билип алдывыс.

Т. ХЕРТЕК.

Редактор В. С. ШАРАЙИН.

Ачаар

Республикага бөгүн көжер булуттаар, чамдык черлерге хар холумактыг чаъс чаар.

Кызылга көжер булуттаар, чэгбас.

Агаарның температуразы дүне 0—2, хүндүс 13—15 градус чылыр.

Кино

МАЙ 22-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Шляпа» 11.20, 13.10, 15.00, 17.00, 19.00, 21.10 шактарда. «Кайнаар балрыл ол» 9.30 шакта.

«ПИОНЕР»: «Киночыындыда (чаа) 9.00 шакта «Алдыгы» 10.30, 12.20 шактарда «Ак хөлүг хереэжен» 14.30, 17.20 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Оң оол чаңын келген-дир» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

Телевидение

МАЙ 22-ДЕ
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.45 — Эртенги гимнастика. 9.00 — «Кадыкшылдыг болуруп күзээр болзуңза». Күш-культурчуларга сүмелер. 9.05 — «Декабрь 20». Уран-чечен телефильм. 4-кү серия. 10.15—«АБВГД-жигеш». 10.45 — «Силерге, ада-иелер». 11.15 — «Спортлотонуң» 21-ги тиражы. 11.20 — «Эки бараанпар хөй болзуп». 11.50 — ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга». Казах ССР-ниң ырның болгаш танцының Күрүне ансамблиниң концерти. Алма-Атадан дамчыдылга. 12.25 — «Музейлерде болгаш делгелге залдарында». Чуруларга уран чүүлдериниң А. С. Пушкин аттыг Күрүне музейинге кирген чаа чогаалдарының делгелгези. Музейниң 70 чылынга делгелгези тураскаткан. 12.55 — «Үнүштер делегейи». Биология эртемериниң кандидады Г. М. Проскурякова дамчыдылганы башкарар. 13.40 — Делегейниң чадаг-терге маргылдаазы. ГДР-деп дамчыдылга. 14.00 — Бөгүн делегейде. 14.15 — Бичии уругларга фильм. «Кызыл галстук». 15.25 — Шри-Ланка республиканы чарлаанының чылынга. «Шри Ланка —кайгамчык чаагай ортулук» деп кинопрограмма. 15.50 — «Билдингир-даа болза, бүзүренчиг эвес». Дамчыдылганы профессор С. П. Капица чорудар. 16.50 — «Советтер болгаш амыдырал». 17.20 — ССРЭ-ниң улустуң артизи Е. Нестеренконуң болгаш Төп телевиденнеиниң болгаш Бүгүзавилел радиозунуң улустуң музыка херекселдериниң үлегерлиг оркестриниң РСФСР-ниң улустуң артизи Н. Некрасовтуң удуртулгазы-биле концерти. 18.00 — ВЛКСМ-ниң XIX съездизиниң хүн демдеглели. 18.30 — 18.45 — Чапсар. 18.45 — Тайбың камгалалының совет комитединиң даргазы Ю. А. Жуковтуң беседазы. 19.30 — Останкинонуң концерт студиязынга аныяктар кежээзи. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.30 — «Игорь Моисеевтиң баледи». Концерт-фильмниң баштайгы көргүзүү. 22.45 — Аар атлетикага ССРЭ чемпионады. 23.00 — 00.05 — Бүт бөмбүүнге ССРЭ чемпионады. ЦСКА — «Торпедо» (Москва). 2-ги тайм. Төп «Динамо» стадионундан дамчыдылар. Оон соонда — телемелодер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.20 — Чурттуң» телестудиязларының документалдыг фильмнериниң программазы: «Сээн чаңгыс чер чурттуларың». «Надежда» суург. 14.50 — Аар атлетикага ССРЭ чемпионады. 15.20 — Сүт полозунуң талазы-биле чурттар аразының маргылдаазы. ССРЭниң 1-ги шилиндек командазы-биле Голландияның шилиндек командазы ужуражыр. Тбилисиден дамчыдар.

Белорус ССР-ниң телевиденнезиниң программазы

15.50 — Белорусс шулукчуларның чогаалдары. 16.00 — Уругларның «Прясница» дээр аас чогаал ансамблиниң көргүзүү. 16.10 — «Боданышкын». Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры академик П. И. Альсмиктиң дугайында документалдыг фильм. 16.30 — Композитор И. Лученок-биле ужуражылга. 16.50 — А. Маяковский. «Мистерия-Буфф». Шин-фильм. 19.10 — Сүт полозунга чурттар аразының маргылдаазы. Испанияның шилиндек командазы-биле ССРЭ-ниң 1-ги шилиндек командазы ужуражыр. 19.45 — Делегей болуушкуннарының комчулалы. 20.00 — «Тамчыктыг удуглар, чаштар!». «Бажың-биле гном». 20.15 — «Камыкшыл». 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.30 — «Бумбараш». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги серилар. 23.45 — Делегейниң чадаг-терге маргылдаазы. ГДРден дамчыдылга. 00.00 — «Оруун ажык болзуп, виноград». Документалдыг телефильм. 00.15 — 01.00 — Регбиге Европа чемпионады. ССРЭ-ниң болгаш Франциямың шилиндек командалары ужуражыр.

Редакциянның адреси: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийн өң амыдырал болгаш совет тургузуг килдистерниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 992

СОЛУН НЕДЕЛЯДА
6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00737

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 120 (11918) | 1982 чылдың май 23, воскресенье | 1925 чылда үнделеттингеп | Өртээ 3 коп.

МОСКВА. Кремльдиң съездилер ордузу. ВЛКСМ-ниң XIX съездизи. Чурттуң ажылчын ажыгзының салгакчыларының съездиге байыр чедирип турары. СЭТА-ның фотозу. (Чурукту фототелеграф дамчыштыр хүлээп алган).

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединге

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы

эш Леонид Ильич БРЕЖНЕВКЕ

Бистер, ВЛКСМ-ниң XIX съездизиниң делегаттары, бистиң хөй националдыг Төрээн чуртувустуң комсомолчуларының, бүгү ооңдарының болгаш кыстарының бодалдарын болгаш күзел-чүткүлдерин илергейлевишаан, төрээн Коммунистиг партияга, ооң дайынчы штабы—ленинчи Төп Комитетке, ТК-ның Политбюрозунга, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Леонид Ильич Брежневке кызыгаар чок ынакшылдың болгаш ажы-төлүң өөрүп четтиргенинин сөстерин бараалгадып тур бис.

Социалистиг Ада-чурттуң тайбың дээриниң адаанга чурттаар, өөренир болгаш ажылдаар, бүгү совет улус-биле кады коммунистер партиязының башталгазы-биле өлүм чок ленинчи идеяларны бадыткаар аажок улуг аас-кежии Советтер чурттуңун аныяк салгалынга таварышкан!

Бистиң съездивиске эш Леонид Ильич Брежневтиң онза ханы, сорук киирикчи чугаазы, Коммунистиг партияның Төп Комитединиң байырлыг чагаазы комсомолчу бүрүзүн, аныяк кижи бүрүзүн изиг сорук киирген, аныяктарга, Октябрьның херээнге оларның шуут бердингенинге кызыгаар чок бүзүрел, ол чугаада, байыр чедириишкинниңде сиңниккен. Партияның бедик бүзүрели бистерни чалгынналдырып, чаа-чаа эрес-маадыр чоруктарже болгаш тиилелгеже кыйгырып тур.

Совет аныяктарның чүректери болгаш бодалдары төрээн Коммунистиг партияга хамаарыжыр. Чоннуң эрге-ажыктарынга шынчы бараан болурунга, коммунизмниң идеалдары дээш туруштуг демиселчилер болурунга, бурунгаарлаарынга болгаш тиилээринге бистерни партия өөредип турар. Комсомолдуң амыдыралчы күжү, революсчу бүзүрединиң, чогаадылгазының болгаш көдүрлүүшкүнүнүң эгээртиннес үнер дозу —партийжи удуртулгада.

Делегейниң коммунистиг ёзу-биле чаартырының херээнге кызыгаар чок бараан болурунуң чырыткыланчак үлегер-чижээ биске улуг Ленининиң херээниң шынчы уламчылакчызы, амгы үениң политика болгаш күрүне талазы-биле шыгжарангай ажылдакчызы, тайбың болгаш социал депшилге дээш моггаг чок демиселчи, аныяктарның мерген угаанныг дагдынакчызы эш Леонид Ильич Брежневтиң амыдыралчы оруу болуп турар.

Совет чурттуң намдары Силерниң маадырлыг амыдыралыңарда бүгү долузу-биле илергейлеттингеп, эргим Леонид Ильич. Чайгылыш чок идейлиг бүзүредиңиз, большевикчи туруштуг болгаш принципиалдыг болуруңуз, эрес-маадыр болгаш чаагай сеткилдиг чоруктуң, ленинчи, коммунистиг ёзу-биле чурттап болгаш демисежиң билириниң магалыг чаагай дүржүлгазың аныяктар Силериң «Сактыышкыннар», «Бичии чер», Кур чер», «Катап тургузуушкун» дээр кайгамчыктыг номнарыңардан өөренип ап турар.

Аныяк салгалды политика талазы-биле идепкейлиг ажыл-херекти билир, күш-ажылга ынакшылдыг болгаш ажылдаар билдилиг, социализмниң чаалап алыышкыннарын камгалаарынга кезээде белен кылдыр кижизидериңден артык чугула болгаш хүндүлүг сорулга комсомолда чок. Марксизм-ленинизмниң улам-на тиилеп турар өөрединиң ооңдар болгаш кыстар чайгылыш чок шинчээдип алырын, улуг салгакчыларның революсчу, дайынчы болгаш күш-ажылчы чанчылдарын хумагалап база көвүдеткен турарын, буржуаз идеологияның болгаш моральдың кандыг-даа илерээшкиннеринге эптеш чок ёзулуг патриоттар болгаш интернационалчылар кылдыр өскен турарын комсомол организациялары чүткүлдүг чедип алыр.

«Мен —Совет Эвилелиниң хамаатызы мен!» деп, ооңдар болгаш кыстар чоргаарланыышкын-биле чугаалаарлар. Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустугланганының 60 чыл ооның бүдүүзүнде бистер —чурттуң бүгү нациаларының болгаш биче улустарының аныяк төлээлекчилери ССРЭ-ниң улустарының аксы-дүжүмә найыралын ыдыктыы-биле хумагалаарын болгаш хөгжүдерин, социализмниң салым-чолу дээш, бистиң Төрээн чуртувустуң чечектелиишкини болгаш күүү-шыдалы дээш харыысалгалыг болурунуң сагыш-сеткилин аныяк салгалга ижиктирерин ленинчи партияга байырлалдыг бүзүредип тур бис.

СЭКП-ниң төөгүлүг XXVI съездизиниң төлевилээн өндүр улуг планнарын боттандырарыга тодаргай киржилге аныяктарга алдарның болгаш эрес-маадыр чоруктун херээ, хамаатты дадыгыышкынның шылгалдазы болур. «Аныяктарның шалынчы ажыл-ижин, билиин, инициативазын болгаш чогаадылгазын —XI беш чылга!» деп патриотчу шимчээшкинде миллион-миллион комсомолчулар, ооңдар болгаш кыстар киржип турар. Олар күш-ажылчы сорук киришкинниң, моггаг чок тывыышкының, бедик сагылга-чурумнуун болгаш организастың өндүр улуг тургузуушкуннуң хүн бүрүзүнге көргүзүп турар. Улус ажыл-агыйының хөгжүлдезинге, эртем-техниктиг депшилгеня дүргедиринге, күш-ажылдың будуруккулуун болгаш шынарын бедидер дээш, камналга болгаш хумагалал дээш демисеглеге Ленинчи комсомол, совет аныяктар боттарының салыышкының көвүдедип, капитал тудугга болгаш транспортка, садыгның болгаш чоннуң хандыырал чергелерине шефтээшкинин күштелдирер. Изиг чүректерлиг, быжыг характерлиг, биллдилиг хөлдарлыг кижидер херектиг чергелерге кезээде турар деп алдарлыг комсомолчу чанчылды эдербишаан, аныяк эки турачыларның чаа-чаа отрядтары Сибирьниң, Ыраккы Чөөн чүктүн, Кыдыккы Сонгу чүктүн, Россияның Кара эвес хөрзүнүүт чергелериниң чаартыкчыларының хүрээлеңинге немежии бээр.

Партияның аграр политиказын амыдыралга боттандырарынга комсомол онза харыысалга-биле киржип турар. Көдээнин болгаш хоорайнын комсомол организация бүрүзү, комсомолчу бүрүзү аъш-чем программазын боттандырар дээш бүгү улустуң демиселинге бодунуң туружун тып алыр. Комсомол ооңдарны болгаш кыстарны төрээн черинге ынакшылдыг, аңаа ажылдаар, ону улам байлак болгаш чурумадыг кылын шыдаар билдилиг кылдыр улам чүткүлдүг кижизидер.

Бистин бүгү-ле эн-не дидим планнарывыс харын чүгле тургузукчу ажыл-иш-биле амыдыралга боттанырын ханы медереп билип турар бис. Ажылчын акгының, колхозчу тараачыннарның, совет интеллигенциянын төлептиг болгаш идегелдиг ээлчээн өстүрерде партияга идепкейлиг дузалажыр дээш Ленинчи комсомол бүгү-ле чүүлдерни кылыр. Школаларның, профтехучилищелерниң, дээди өөредилге черлериниң болгаш техникумнарның комсомол организациялзры ханы болгаш быжыг билиглер дээш чүткүлдүг демисежир, Улуг Октябрьның эстафетазын улам ынай аппаар салгакчыларны күш-ажылчы амыдыралга белеткээр.

Миллион-миллион совет уругларга Бүгү-эвилелдиң В. И. Ленин аттыг пионер организациязы идейлиг болгаш ажыл-чаң канналымышкынның бирги чадазы, чайыралдын, эш-бүзүүнүн болгаш коллективизмнин школазы апарган. Чурт ооң 60 чылын байырлалдыг демделээн. Пионериянын коллективтиг вожатыйы —комсомол коммунистиг идеалдар дээш медерелдиг демисеглерии школа, ог-буле, хөй-ниити-биле кады өстүрерин, уругларны улуг Ленининиң амыдырал-чурттагазының болгаш ажыл-чорудулгазының үлегер-чижээнге кижизидерин, өткүт ырлар, солун походтар болгаш оюннар, спортчу маргылдаалар, бистин ынак Төрээн чуртувустуң чагаай чоруу дээш күш-ажыл отряд бүрүзүнүң чарылбас чүүлдери болурун чедип алырын партияга бүзүредип тур.

Кижинин бүгү талалыг сайзыралынга калбак аргаларны быжкан социализм ажыдың турар. Комсомол организацияларыы хөй националдыг совет болгаш делегей культуразының байлактарынче ооңдарны болгаш кыстарны улам-на күзел-чүткүлүг хандыкшыдар, аныяк кижи бүрүзүн чараш ажыл-чанга болгаш сайзырангай күш-дамырлыг болурунга чүткүлдүг кылдыр кижизидер.

Комсомолчуларда сагыш амыр чорук болгаш бот-боожургал чок. Чедип алдынган чүүлдерни шүгүмчүлекчи ёзу-биле үнелеп көрбүшаан, ВЛКСМ бодунуң бүгү звеноларының дайынчы арга-шинээн моон соңгаар-даа бедидер, комсомолдуң организация бүрүзүнге амыдыралчы, чогаадыкчы байдалды тургузар, ёзу-барымдаалаар чорукту шинтирлиг чок кылыр, ажылдың уг-шиин болгаш аргаларын сайзырангайкыдар, Бистиң хүлээлгевис —комсомолчу бүрүзү политиктиг медерелдин болгаш күш-ажылга ынакшылдың үлегер-чижээн көргүзерин, Аныяктарның Ленинчи Коммунистиг Эвилелиниң кежигүнү деп бедик атты алдарлыы-биле шынзыктырарын чедип алыры болур.

Тайбың болгаш аас-кежиктиг келир үеже улустарның чүткүлү чүү-даа чүвеге алдырбас. СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң даштыкы политиказын, 80 чылдарга Тайбынның программазын, эш Леонид Ильич Брежневтиң көдүрген чаа тайбың инициативаларын комсомолчулар, бүгү совет аныяктар чаңгыс эп-сеткилдиг чүүлдүгүнүүн болгаш кызыгаар чок деткип турар. Чурттуң ооңдары-болгаш кыстары Чер кырынга быжыг тайбың дээш, боо-чепсекти эңдере бүдүрерин болдурбас болгаш чепсегленишкинни дүжүрер дээш демисеглерниң кезээде бирги одуругларынга баар, социализм чурттарының аныяк салгалы-биле, аныяктарның аксы-дүжүмалышкы эвилелдери-биле, планетаның депшилгелиг аныяк өскенибиле найыралды болгаш кады ажылдажылганы быжыглаар.

Бистиң тугувус —Ленининиң тугу! Бистиң херээвис—Коммунистиг партияның тиилеттирбес херээ! Бистиң оруубус —коммунизмче орук! Ленинчи комсомол ленинчи партияның кезээде идегелдиг кур күжү болгаш дайынчы дузалакчызы болуп келген болгаш болуруун СЭКП Төп Комитединге, ТК-ның Политбюрозунга, эргим Леонид Ильич Брежневке 41 миллион комсомолчуларның, бүгү ооңдарның болгаш кыстарның мурнуудан ВЛКСМ-ниң XIX съездизиниң делегаттары байырладыг бүзүредип тур. Партияның болгаш Төрээн чурттуң бедик бүзүрелин комсомол, совет аныяктар боттарының шалынчы ажыл-ижин, тергиин эки өөредилгеи-биле, шериг албанын үлегерлиг эрттирери-биле, Ленининиң чагыгларынга, өндүр улуг коммунистиг идеалдарга кызыгаар чок шынчызы-биле бадыткаарлар!

Бистиң ынак Төрээн чуртувус — Совет Социалистиг Республикалар Эвилели делгерезин!

Улуг совет улус делгерезин!

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы болгаш ооң ленинчи Төп Комитединиң делгерезин!

Коммунизм делгерезин!

БИСТИҢ КАНДИДАТТАРЫВЫС

Улус депутаттарының чер-чер Советтеринге болгаш улус судтарынга бо чылдың июнь 20-де болур соңгулдаларга белеткелдер Тыва АССР-ниң ажылчы чоннарының СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин, ол бирги беш чылдың бирги чылының планныг даалгаларын күүседир дээш база ССРЭ-ниң тургустуганындан бээр 60 чыл ооң төлептиг уткуур дээш бедик кодураүшкүнүнүң болгаш шалынчы күш-ажылының байдалында чоруп турар. Соңгулда кампаниязы-биле холбаштыр соңгукчуларның, хөй-ниити организацияларының политиктиг идепкейи улам бедээп, олар соңгулдаларының район, хоорай, округ болгаш участок комиссияларының агитпунктуларының ажыл-чорудулгаларынга массалыы-биле идепкейлиг кириишпишаан, соңгулда кампаниязын республиканың улус депутаттарының чер-чер Советтериниң болгаш улус судтарының ажылының ёзулуг көрүлдээи болдуруп турарлар.

Соңгулдаларга белеткелдериң мурнундагы үе-чадалары «Улус депутаттарының чер-чер Советтеринге соңгулдалар дугайында» база «Улус судтарынга соңгулдалар дугайында» хоойлуларга бүрүн дүүштүр чедишкинниг эрткилээн. Бо чугула кампаниянын эң харыысалгалыг кезээ — чер-чер Советтеринге депутаттарның кандидаттарын болгаш РСФСР-ниң Тыва АССР-де районнарның болгаш Кызыл хоорайның улус судтарының улус судьяларының кандидаттарын депшидери республиканың ажылчы чоннарының политиктиг идепкейинин, көдүрлүүшкүнүнүң байдалынга чогуур хуусаазында чедишкинниг доозулган. Советтериңиң депутаттарынга болгаш улус судьяларынга депшиттирген кандидаттарны соңгулда округтарының комиссиялары болгаш улус судьяларының соңгулдаларының талазы-биле хоорайның, районнарның соңгулда комиссиялары амгы үеде бүрүткеп эгелээн.

Бо соңгулдаларда бистиң республиканың 13 районнарының болгаш Кызыл хоорайның, район чагыргазында 4 хоорайларның, 3 ажылчын суурларның Советтеринге, 90 көдээ Советтеринге соңгулдалар болур. Кызыл хоорайның болгаш 13 районуң улус судтарынга 24 улус судьяларын соңгуур. Улус депутаттарының Советтериниң депутаттарының болгаш улус судьяларының кандидаттарынга республиканың ажылчы чоннарының иштинден эң төлептиг, күш-ажылга мурнакчы, хөй-ниити ажылынга идепкейлиг, амыдырал-чурттагазынга үлегер-чижектиг кижилерни депшидип турар. Моон-биле кады бистиң кандидаттарывыс республиканың чоңуңун янзы-бүрү болуктериниң болгаш мергежилиниң төлээлери болбушаан, ооң национал составында бүрүн дүгжүн турар.

Ам болур соңгулдаларда Кызыл хоорай болгаш районнар Советтеринге 1100 депутатты, район чагыргазында хоорайлар Советтеринге 215 депутатты, суурлар Советтеринге 135 депутатты, көдээ Советтерге 2342 депутатты — шупту 3792 депутатты соңгуур. Ол болза амгы чыыштаазындан 77 депутат хөй болуп турары ол. Бо дээрге социалистиг демократияның улам хөгжүп турарын көргүзүп, чаа Советтериниң тургустуганы-биле, республиканың чоңуңун өзүдекеи-биле тайылбырлаттынар. Чер-чер Советтеринге бо соңгулдаларда депутаттарга кандидаттар кылдыр депшиттиргеннериниң шуптузу коммунистериниң болгаш партия кежигүнү эвестериниң болгаш партия кежигүнү эвестериниң блогунуң кандидаттары дээш.

Соңгулда кампаниязының база бир чугула үе-чадазы эгелеп турар. Бо хүннерде чер-чер Советтеринге депутаттарның кандидаттары-биле, май 31-деп улус судьяларының кандидаттары-биле соңгукчуларның ужуражылга хуралдары эгелээр. Ол хуралдарны партия организацияларының удуртулгазы-биле чер-чер Советтериниң күүсекомнары, хөй-ниити организацияларын киришпишаан, округтар аймы-биле чыылдырар. Ынчангаш ол хуралдарны баш удур белеткээри, аңаа округ бүрүзүнүң соңгукчулары эң идепкейлиг киришкен турарын, кандидаттарын политиктиг, ажыл-ишчи болгаш амыдыралчы мозу-шыпарын калбаа-биле чугаалажын көөрүп хандырары эргежок чугула. Ужуражылга хуралдарын белеткээриниң бир чугула чүүлү болза соңгукчуларның кандидатка киирген чагыларын, сапал-онаалдарын бүрүнү-биле протоколга киирерп, оларның үндезилелдиг болуруң хандырары болур.

Улус депутаттарының чер-чер Советтеринин депутаттарынга коммунистериниң болгаш партия кежигүнү эвестериниң блогунуң кандидаттары дээш, улус судьяларының кандидаттары дээш агитация хүнүң чугула айтырыы. Ол ажылды партия, профэвилел, комсомол организацияларының биллдилиг организастап, агитколлективтериниң, агитпунктуларының болгаш түстүг агитаторларның ажылын улам идепкейлиг ужурлуг. Кандидат дээш агитацияга депутатка кандидаттың дугайын соңгукчу бүрүзүнге чедир тайылбырлаарыы-биле чергелештир. Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң иштики болгаш даштыкы политиказын, совет соңгулда системазын, чурттуң, республиканың, районнуң, суурнуң болгаш коллективтиң мурнунда турар сорулгаларны тодаргай чугаалажыры эргежок чугула.

Соңгулда кампаниязы база бар чаа үе-чадазынче кирген. Республиканың партия организациялары, чер-чер Советтери, хөй-ниити организациялары, ажылчы чоннарның бедик идепкейинге даянып турган, ону чедишкинниг чоруларын хандырар хүлээлгелиг.

ЛЕНИНЧИ ПАРТИЯНЫҢ ДАЙЫНЧЫ КУР КҮЖҮ

ВЛКСМ-ниң XIX съездизи ажылын дооскан

Совет аныяктарның партияга, Төрээн чуртунга, Ленининиң чагыгларынга шынчызын, коммунизм тургузуушкунунуң кайгамчык улуг планнарын чедишкинниг күүседир дээш улам-на хей-аътгыг, бедик идепкей-биле демисежирияге белении ВЛКСМ-ниң XIX съездизи бадыткан көргүскен.

СЭКП ТК-ның съездиге чедирген байырында совет аныяктарны бедии-биле үнелээнинге, эш Л. И. Брежневтиң ада ёзу-биле чагыынга сорук киргеи 41 миллион ажыг кижилиг комсомолдуң төлөөлөрп партияның идегелдиг төлептинии болгаш курлавыры болур дээп, хүн бүрүде, чүректин соңгушкун бүрүзүнде Чер кырынга коммунизмни тургузар дээш хүлээлгеиниң болгаш кыйгырыынын дугайында сагыш-сеткилинин ханызындан чугаалааннар.

Съездиниң сөөлгү хүнү — май 21-де эштер Л. И. Брежнев, Ю. В. Андропов, М. С. Горбачев, В. В. Гришин, А. А. Громыко, А. П. Кириленко, А. Я. Пельше, Д. Ф. Устинов, К. У. Черненко, Г. А. Алиев, П. Н. Демичев, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, Ш. Р. Рашидов, М. С. Соломенцев, И. В. Капитонов, В. И. Долгих, М. В. Зимянин, К. В. Русаков оларны съездиниң делегаттары болгаш ааллчылары дыңмиттиг, үргүлүүлелдиг адыш часкаашкыннарыбиле уткааннар.

Эртенги хуралга ВЛКСМ ТК-ның болгаш Төп ревизия комиссиязының отчёт илеткелдерин чугаалажырын уламчылаан. Эстонияның ЛКСМ ТК-зының бирги секретары Д. П. Виснапуу, хамааты ужар чүүлдүг Якутск эргелелиниң самолёт командири А. И. Шушурин, Башкир АССР-ниң ВЛКСМ-ниң Илишевск райкомунун бирги сёкретары А. К. Имамова, Волгоград хоорайның Красноармейскиниң иштики херектер киидизиниң назы четпестер херектериниң талазы-биле инспектору С. А. Васильева болгаш өске-даа делегаттар комсомолчуларны болгаш аныяктарны маадырлыг болгаш күш-ажылчы чорукка киижизиперинге, комсомол кежигүнүнүң бүдүрүлгеге, ниитилел амыдыралының бүгүле адырларына мурнакчы роллюн күштелдирериие ВЛКСМ-ниң организакчы ажылының дугайында чугаалап, ол талазы-биле тодаргай саналдарны кииргеннер.

Хөй-хөй даштыкы чурттарның аныяктар организацияларының төлөөлөри съездиниң делегаттарынга, Ленинчи комсомолга изиг байыр чедиргеннер.

Секцияларның ажылының түнелин ВЛКСМ ТК-ның секретары А. В. Жуганов үндүргеи. Съездиниң делегаттары, парүия, совет болгаш профэвилел органнарының удурткулары, эртемденнер, культураның ажылдакчылары — 150 ажыг кижи секциялар хуралдарынга саналдар берген дээрзин ол дыннаткан. Аныяктар-биле идей-кижизидилгелиг ажылды экижидеринин, партияның экономиктиг политиказын боттандырарының, үлетпүр болгаш көдээ ажылагый бүдүрүлгезин интенсификастаарынга аныяктарның салыышкынын бедидеринин оруктарының дугайында ажыл-херекчи, соңуургалдыг чугаа болган.

Б. Н. Пастухов түнел сёс чугаалаан. ВЛКСМ Төп Комитединиң, ВЛКСМ-ниң Төп ревизия комиссиязының отчёт илеткелин чугаалажыры ажылхерекчи, чогаадыкчы байдалга, принципиалдыг, шүүмчүлекчи болгаш бот-шүүмчүлекчи байдалга эрткен деп, ол чугаалаан. ВЛКСМ ТК-ның отчёт илеткелинде чүүлдерни делегаттар деткээн, ол сайзыраан база тодаргайлаттынган. Дыка хөй үнелиг саналдар болгаш рекомендациялар киргеи. Ол бүгүнү ВЛКСМ ТК-ның чаа составы бодунуң ажылынга ылаптыы-биле өөренип көруп, ажыглаар.

ВЛКСМ-ниң XIX съездизиниң делегаттарының, чурттуң бүгү ооңдарының болгаш кыстарының омүнээзинден Б. Н. Пастухов совет аныяктар Улуг Октябрьның ыдыктыг чаалап алышкынын камгалаар дээш быжыг туруштуун, улуг салгалдың революсчу, дайынчы болгаш күш-ажылчы чанчылдарын, бистиң ынак совет Төрээн чуртувустуң күзү-күжүн болгаш ат-алдарын быжыглаар дээрзин Коммунистиг партияга, ооң Төп Комитединге, Леонид Ильич Брежневке бүзүреткеп.

Комсомол организацияларын удуртурунуң, аныяктарны коммунистиг ёзуга кижизидериниң ролюн бедидеринин, СЭКП-ниң XXVI съездизинин идиш үндүргени сорулгаларын, ВЛКСМ-ниң XVIII съездизиниң шиитпирлерин күүседир дээш ооңдарны болгаш кыстарны мобилизастаарының талазы-биле ВЛКСМ-ниң Төп Комитединиң ажыл-чорудулгазын чүүлдүг деп көрген доктаалды съезд бир үн-биле хүлээп алган.

ВЛКСМ-ниң Төп ревизия комиссиязының отчёдун бадыдаан.

ВЛКСМ ТК-ның отчёт илеткелинин талазы-биле съездиниң резолюциязын чаңгыс үн-биле хүлээп алган. ВЛКСМ-ниң бүгү комсомол организацияларының ажыл-чорудулгазы политика талазы-биле активчи, ажыл-херээн билир, күш-ажылга ынак болгаш ажылдап шыдаар, Төрээн чуртун камгалаарынга кезээде белеп салгакчыларны хевирлээри болур дээрзин резолюцияда чугаалап турар.

Хүн бүрү сагыш салыышкыны, ачы-дузазы болгаш деткимчеди дээш чүректиг ханызындан ооруп четтиргенишкинни Коммунистиг партияга, ооң Төп Комитединге, ТК-ның Политбюрозунга, Леонид Ильич Брежневтиң бодунга комсомолчуларның болгаш аныяктарның омүнээзинден съезд илереткеи. Ленининиң тиилеттирбес тугунун адаа-биле, комсомол коммунизмнин кайгамчык улуг херээ дээш моон соңгаар-даа моггаг чок демисежирин совет улуска, төрээн Коммунистиг партиязынга ВЛКСМ-ниң дээди шуулганы бүзүреткеп.

ВЛКСМ-ниң Уставынга киирер чамдык өскерилгелер дугайында доктаалды съезд хүлээп алган.

Бүгү-эвилелдиң Аныяктарының Ленинчи Коммунистиг Эвилелиниң удуртукчу органынга соңгуллаар болган.

Кежээ ВЛКСМ-ниң XIX съездизиниң түнелл хуралы болган.

ВЛКСМ-ниң XIX съездизинге соңгуттурган Төп Комитединиң Президиумунуң Даргазы эш Леонид Ильич Брежневке ВЛКСМ-ниң XIX съездизиниң байырлыг чагаазын делегаттар, улуг кедүрлүүшкүн-биле, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле хүлээп алганнар.

ВЛКСМ ТК-ның бирги секретары Б. Н. Пастухов съездиниң хаан тура чүве чугаалаан.

80 чылдарның комсомолчуларының, ооңдарының болгаш кыстарның улуг Ленининиң чагыгларынга шынчызын, төрээн Коммунистиг партиязын долгандыр оларның чайгылыш чок сырый каттышканын ВЛКСМ-ниң XIX съездизи бүзүрелдин-биле көргүскен деп ол чугаалаан.

Бүгү-эвилелдиң Аныяктарының Ленинчи Коммунистиг Эвилелиниң XIX съездизин хагдыраан деп чарлаттынган. Делегаттар болгаш ааллчылар «Интернационалды» күүсеткеннер.

Адыш часкаашкыны дыңмирээн. Совет улуска, Коммунистиг партияга, ооң Төп Комитединге, СЭКП ТК-ның Политбюрозунга, эш Л. И. Брежневке алдар болдурган кыйгылар чаңгыланып турган.

Залга күүлүг «Ура!» чаңгыланган. Делегаттар «Ленин!», «Партия!», «Комсомол!» деп сөстерни катаптап турганнар.

(СЭТА).

ВЛКСМ ТК-ның пленуму

ВЛКСМ-ниң XIX съездизинден соңгуттурган ВЛКСМ ТК-ның баштайгы пленуму май 21-де болган. Организастыг айтырыгларны адаа чугаалашкан.

ВЛКСМ ТК-ның бирги секретарынга Б. Н. Пастуховту пленум соңгаан.

ВЛКСМ ТК-ның секретарьларынга Ю. А. Дергаусов, Н. К. Долгушкин, А. В. Жуганов, А. Н. Колякин, В. М. Мишин, Д. А. Охромий, А. В. Федулова, Д. Н. Филиппов, Л. И. Шевцова олар соңгутканнар.

ВЛКСМ ТК-ның бюро кежигүннерин болгаш кежигүнге кандидаттарны пленум соңгаан.

Пленумнуң ажылынга СЭКП ТК-ның секретары И. В. Капитонов киришкен.

ВЛКСМ-ниң Төп ревизия комиссиязының хуралы болган. Ооң даргазынга Ш. М. Султанов соңгуткан.

(СЭТА).

Тувинская республиканская библиотека

Партийжи амыдырал

СОРУЛГАЛАРНЫ ШИИТПИРЛЭЭР ДЭЭШ

СЭКП-ниң XXVI съездиниң эрткенден бээр бир чыл бичии ажып турар. Оон шиитпирлери, салган сорулгалары коммунистерниң болгаш ажылчы чонларның амыдыралы-биле тудуш холбашкак анарган, ол бүгүнү амыдыралга боттандырарын олар боттарының эң чугула херээ кылдыр бедик харыысалга-биле медерел билип тураалар.

«Мал ажылы көдээге бөгүнгү шалыпчы фронт деп республикаларның, крайларның болгаш областарның партия организацияларын, көдээниң бүгү ажыл-ишчилерни СЭКП Төп Комитеди кыйгырып тур»—деп, СЭКП-ниң XXVI съездиниге СЭКП ТК-ның Отчёт иелткелинде онзалап демдеглээн. Бай-Тайганың коммунистери болгаш көдээ ажыл-ишчилери партияның ол кыйгырыынга шалыпчы күш-ажыл-биле харыылаар сорулга-биле чаа беш чылда будурулгенин ажыктыын бедидер, ажылдың шынарын экижидер дээш социалистиг чарыштыг калбарткаш, чамдык эки түнелдерин чедип алган.

Он бирги беш чылдың баштайгы чылында чер-черде партия, совет болгаш ажыл-агый органнары организакчы болгаш политиктиг ажылды күштелдиргенинин база көдээ ажыл-ишчилериниң, ылангыя малчыннарының эрес-шудургу күш-ажылының ачызында район күрүнеге мал продуктулары садар планын долдур болгаш ажыр күүсеткен. Ынчангаш чылын эрткен чылын барыын зонага социалистиг чарыштың тнилекчизи болгаш, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаннаткан.

Оон аңгыда чамдык ажылагыйлар, хойжу бригадалар база-ла эки көргүзүглерни чедип алган. Ылангыя «Мурнакчы» совхозтуң (директору Д. К. Салчак, партком секретары К. Н. Хертек, ажылчын комитединиң даргазы А. Х. Сүрүн) ажыл-ишчилери шудургу ажылдан, бедик көргүзүглерни чедип алган. Бо ажыл-агый эрткен чылын эът, сүт, дүк будурерин болгаш күрүнеге садарын оон мурнундагы чылдыындан көвүдеткен. Ынчангаш барыын зонага ажыл-агыйлар аразынга чарышка база-ла тнилекчи болган. Оң ышкаш «Бай-Тал» совхозтуң Туралыгда, Даштыг-Тейде хойжу бригадалары чыл бүрүде эки көргүзүглерни чедип ап келген.

Социалистиг хүлээлгелер күүседириңге мурнап, төрүүр 100 хойдан-на 90-дан 112 чедир аңай, хураганны алган 33 малчыннар бар. Оларга «Бай-Тал» совхозта коммунист Тоос Мандай-оол, Хомушку Таар-оол, Казырыкпай Багай-оол, Сандың Кызыл-оол, Чыргал Адыг-оол, Мөнге Өзер-оол, «Кара-Хөл» совхозта Хертек Калин-оол дээш еске-даа хей мурнакчы малчыннар хамаарыжыр.

Бо чылдың бирги кварталында районуң совхозтары көдээ ажыл-агый продуктуларын будуреринң болгаш күрүнеге садарын көвүдеткен. малдың чамдык чүүлнериниң баш саны өскен.

Ынчаларжок мал ажылын хөгжүдер, оон продуктулуун көвүдедир талазы-биле ажылывыста улус четпестер бар болгаш чедир ажыглаттынмаан курлавыларлар хей дээрзин эрткен чылдың болгаш бо чылдың башгайы кварталының түнелдерни көргүзүп турар. Маңаа чамдык чижектерден көрөөл. Эрткен чылын район төрүүр чүс баш малга онааштыр чаш тел алыр планын күүсетпээн. Ылангыя «Кара-Хөл» совхоз бо талазы-биле эң куду көргүзүглүг болган. Ажыл-агый төрүүр чүс малга онааштыр 69 бызаны, 65 хураганны, 59 анайны, 38 кулунну алган. Совхозтуң дирекциязы, ында партком, көдээ Советтиң күскому, ажылчын комитеди, оларның удуртукчуларының Д. Л. Хертек, С. Л. Хертек, К. С. Күдерек, М. С. Ооржак оларның даандырган ажыл-херекке кандыг хамаарыылгалыы оон-на илдең-дир.

Ажыл-агыйларда малдың өлүп, хораары кызымылбаан. Чүгле эрткен чылын 7900 ажыг шээр болгаш бода мал өлүп хораан, 2300 ажыг мал самчыгдап, төтчеглеттинген. Оон аңгыда садып турар малдарның дезизин куду болуп артпышаан. Ол бүгүнү катай алыр бодза, он-он тонна эът, сүт, дүк-түр. Чедир ажыглавайн турар курлавыларывыс ол.

Ынчаарга бо чылдың баштайгы айларында «Кара-Хөл», «Тээли» совхозтарда база-да малдың баш саны кызырылган. Байдал ындыг турда, мал ажылының талазы-биле партияның салган сорулгаларын канчап күүседирил? Ол бүгүдең үстүнде ажыл-агыйларның директорлары эптер Хертек, Таргын база мал ажылының түскай эртемниглери Чыдым, Куулар Эрес-оол олар эң шынгыы түнелди үндурер ужурлуглар.

Ниитизи-биле мал ажылын хөгжүдериниде четпестерниң кол чылдагааны малдың ажаалда-тежээлдезин зооветеринарлыг чүрүм ёзугаар чорутпайн, оон уксаажыдылгазын чогуур деңнелге тургуспаанында, малчыннар болгаш специалистер-биле партия организацияларының чедир ажылдавайн турарында.

Ыжыг чем базазын тургуспайн, мал ажылын улам ынай хөгжүдер берге. Бо сорулганы шиитпирлээри-биле районнуң партия, совет болгаш ажыл-агый органнары чамдык ажылдарны чорудунла турар харын. Ынчалза-даа сеңгу чылдарда агаар-бойдустуң таарымча чок байдалдарының уржүүндан малга чем белетээр план күүсеттинмейн келген. Эрткен чылын ону чүгле «Мурнакчы» биле «Бай-Тал» совхозтар күүсеткен.

Ажыл-агыйлар чыл бүрү янзы-бүрү мал чемин культураларны тарып турза-дал, оон үнүп-дүжүткүрү чавыс болуп артпышаан. Оон бир чылдагааны совхозтарның удуртукчуларының, чер ажылының специалистериниң кичээнгейнин кошкаандан суггаттыг черлерни багай ажыглап келгенинде. Суг болгаш хат эрозиязындан хөрээнү камгалаар хемчегер алдынмайн турар. Оон аңгыда суггаттыг черлерни, бар арганы база-ла чедир ажыглавайн келген. Чижээ, «Тээли» совхоз дюпернаны тараап, чылда оон-ийи дүжүдүн ап турар болгай. А еске ажыл-агыйларга дюпернаны, рапсты тарып, оларның бедик дүжүдүн алырын чүгүлә сорулга кылдыр салза чогуур.

Районнуң совхозтарының шелдериниге суггат четчир. Чүгле ону чеп ажыглап турганы, тараа болгаш мал чеми культураларының бедик дүжүдүн өстүрүп ап болур. Бо чүгүлә херекке холбаштыр районда суг ажыл-агый эргелелиниң, оон удуртукчуларының харыысалгазын бедидери негеттинип турар.

Хөй-хөй партия организациялары күш-ажылчы коллективтерниң ёзулуг дайынчы өзээ болуп, оларда ажыл-ишчилерни сырый каттыштырып, бедик организастыг чорукту, быжыг сагылга-чурумну чедип алырын боттарының ажылынга бир кол сорулга кылдыр салган. «Мурнакчы» совхозтуң парткомунуң болгаш «Бай-Тал» совхозтуң Туралыгда, Даштыг-Тейде хойжу бригадаларында, Тээли совхозтуң Ээр-Хавак сүт-бараан фермазында, септелге-тудуг участогунда болгаш еске-даа партия эге организацияларының ажылында өредиглиг, эки түүлдер хөй. Ындыг черлерде коммунистерни будурулгенин шиитпирлиг участоктарында таарыштыр тургусkан, кижилерниң кижизидилгезинче, амыдырал-чурттал-газынче болгаш марксисчилененчи база экономиктиг өредилгени организастарының айтырыгларынче доктаамал кичээнгейни салып турар.

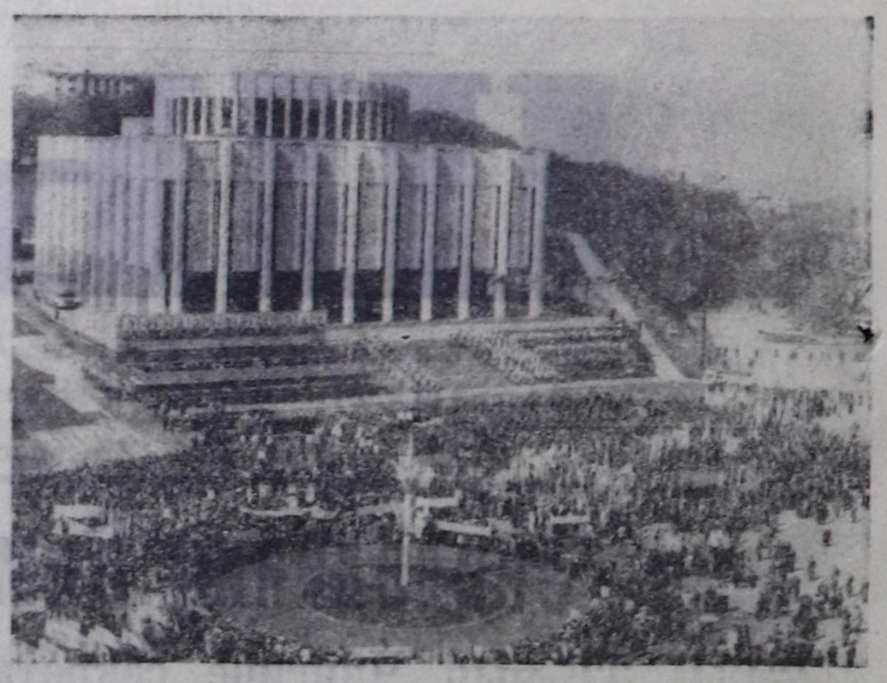
Партийжи ажылдың стилин болгаш арга-методун сайзырангайжыдар, күүселдезиниң хыналдазын организастаарын күштелдирер, даалдырган ажыл-херек дээш кадрларның харыысалгазын бедидер талазы-биле чамдык хемчегер алдынган. Чижээ, СЭКП райкому понедельник хүнүн шиитпирлер күүселдезиниң контрольдаарының, вторник биле среданы малчыннарже үнүшкүнүн, а четвергти партия эге организацияларынга практиктиг дуза чедирер хүннер кылыр системажыткан. Мурнунда хүлээп алдынган шиитпирлериң канчаар күүсеттиниң турарының дугайында харыысалгалыг күүседикчилериниң информацияларын, дыңнадыгларын райкомнуң пленумнарынга, бюро хуралдарынга алырын доктаамал практикалап келген. Сеңгу чылдарда кадрларның харыысалгазын, билиг-мергежилиң бедидеринче угланган чамдык ажылдарны чоруткан.

Ынчалзажок СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин, он бирги беш чылдың планныг даалгаларын боттавдырарын чамдык партия организациялары организакчы болгаш идеологтуг ажыл-биле кошкак хандырып турар. «Кара-Хөл» совхозта парткомну, Тээли совхозтуң Кызыл-Даг салбырында болгаш еске-даа парторганизацияларны ындыгларга хамаарыштырып болур. Ындыг коллективтерде планнар багай күүсеттинер, бедик организастыг чорук чедип алдынмаан болгулаар. Ынчангаш СЭКП райкомунуң талазындан чер-черде партия организацияларының ёзулуг дайынчы арга-шинээзин бедидер, оларның ажылының стилин болгаш арга-методун улам сайзырангайжыдар дээш амдаа шудургу ажылдарны чорудар апаар.

Бай-Тайганың көдээ ажыл-ишчилери бо чылын мал бажың улам өстүрүп турган, күрүнеге 1800 тонна эът, 500 тонна сүттү, 150 тонна дүктү садар. Ниитизин малынга 11147 тонна сигенин, 900 тонна силосту, 100 тонна витаминниг сиген далганын болгаш еске-даа чемнерни белеткээр апаар. Бо чүгүлә сорулгаларны чедиишкинниг күүседирил, амгы уеде сонгаарладып болбас чүгүлә кампанияларны—часкы тарылганы болгаш хой кыргыздазын бедик, организастыг деңнелге чорударындан улуу-биле хамааржыр. Бо чылын совхозтар 6600 га черге тараа болгаш мал чеми культураларны тарыыр. Ам суггарылга болгаш чаштырылга кидин тулуктеп турар. Оон аңгыда 23400 ажыг хой, ешкүнү кыргып, оон чогуур санныг эки шыпаралыг дүктү күрүнеге садар апаар.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлериниң негелделеринге СЭКП ТК-ның Чингиже секретары ээл Л. И. Брежневтиң чугааларында түнелдерге, айтышкыланнарынга дүүштүр районнуң мурнунда салдынган сорулгаларны шиитпирлээри —партия организациязы бүрүзүнден, күш-ажылчы коллектив, коммунист база ажыл-ишчи бүрүзүнден ниитиативаны, бедик организастыг база ажыл-херекчи чорукту негеп турар. Ынчангаш ССРЭ-ниң 60 чылын төлептиг үткүүр дээш бүгү күш-ажылчы коллективтерде чонуң күжүн аңаа үндезилеп мобилизастаар ужуругут бис.

Л. ЛАНЗЫЙ-ООЛ.
СЭКП Бай-Тайга райкомунуң бирги секретары.

Бистиң чуртувустуң бурунгу хоорайларының бирээзи Киев терен сугнуг Днепрниң эриинде чаптылган. Оон кайгамчыктыг чараш тудуглары дыка хей чүс-чүс чылдарның дургузунда туруп келген, олар төөгүнүң хереченилери. Бо чылын Киев 1500 дүгү болган юбилейин демдеглээр.

Төөгүчүлер Киевти «орус хоорайларының иези» деп турарлар. Бурунгу орус күрүнениң тургустунгаңы база оонбиле холбашкан. Шаандан тура Киев Русьтуң политиктиг болгаш культурлуг төвү ол турган. Аңаа «Бурунгу үениң тоожузу» бижиттинген. Орус күрүнеге баштайгы библиотека тургустунган, даш тудуштуң үндезини салдынган.

Киев — революсчу чаңчылдарның хоорайы.

Ленининиң Петербургка тургускаңы «Ажылчын аңгыны хостаар дээш демиселдиң эвилелиниң» соонда Киевке «Ажылчын аңгыны хостаар дээш демиселдиң эвилели» база тургустунуп, Украинага революсчу шимчээшкинни күштелдиреринге идиг болган.

1917—1918 чылдарда Советтериниң эрге-чагыргазы дээш украин улустуң демиселинге Киевтиң пролетариады чырыткылыг арыннарны киирген.

Аксы-дыңма улустар-биле кады даштыкы болгаш ишшики дайзыннарны чылча шапкан соонда Украинаның ажылчы чоннары социалистиг ниитилелдиң тургузуушкунунуң оруунче кирген.

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында Маадыр-хоорай Киевтиң камгалалы оон кайгамчыктыг төөгүзүнче кирген.

Сеңгү чылдарда Украинаның найысылалы тапыттынмас кылдыр өскен. Бөгүнгү Киев — корабль болгаш авиатудугжуларының, электронжут техниканың база автоматтыг станоктарның тургузукчуларының, экскаватор болгаш телевизор кылыкчыларының, эртемденнериң, чогаалчыларның, композиторларның хоорайы, улуг культура төвү апарган.

Эртнеп үениң кайгамчыг чаңчылдарын ыдыктыы-биле кадагалавышаан, киевчилер Украинаның ийи орденниг найысылалын улам чаартып турар. Ол дээрге чаагайжыды туттунган чуртталга бажыңнары, амгы үениң тудуглары, архитектуразы, культура ордулары, стадионнар, үлетпүр будурулгелериниң чаа-чаа корпустары, транспорт оруу, хей сапныг садтар болгаш парктар-дыр.

«Киев — 15 чүс чыл болган» деп делгелге база ук хоорайга чоокта чаа ажыттынган. Ында Киевтиң тургустунган хүнүнден эгелээш, бо хүнперге чедир төөгүзүн көргүскен экспонаттарны киирген. Ында салдынган дой донга V-чүс чылдан бээр «чурттап» келген, Ярослав Мудрыйның таңмазы, Богдан Хмельницкийниң сүлделиг меңгүн савазы болгаш 1917 чылда революсчу ажылчыннарның ок өттүр дегген кызыл тугу— дээш чүү чок даар. ССРЭ-ниң, УССР-ниң Күрүнениң төөгү музейлеринден болгаш Белорус ССР-ниң Күрүне музейинден эккелген коллекцияларда Днепрде ол хоорайның юбилейинге тураскаатkан экспонаттар хей.

ЧУРУКТАРДА: В. П. Ленининиң Төп музейиниң Киев филиалын Ленинчи комсомол шөлүнге ажыдын турары (үстүнде); Украин ССР-ниң Күрүненнің танцының алдарлыг академиктиг ансамблиниң солистери Алла Рослова, Антонина Пирогова, Галина Недоступ олар (аданда).

В. ЗУФАРОВ биле В. РЕПИКТИҢ фотолары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Чаа Шагаан-Арыг хоорайда ажылдап турар хей санныг комсомолчуларның бирээзи, садыгчы Нина Сандан № 2 гастрономда ажылдап эгелээле ийи чыл ажып турар. Мындыг кысна үе эрткен-даа болза, ол магазинниң эргелекчизи, дуржулгалыг садыгчы Татьяна Ивановна Бухтуеваның арга-сүмезин ажыглап келгенинден ол мурнакчылаңның одуруунче үнген. Садып алыкчыларга эптиг-эзедек, даанган ажылынга эа-харыысалгалыг Нина Сандан апрельде бараан саарылгазының планын база ажыр күүсеткен.

ЧУРУКТА: Н. Сандан.

Чагаа парлаттынмаза-даа

ШЫНГЫЫ ДОҢГУТКАН

Ак-Довуракты автовокзалындан Кызыл хоорай чедир чоруур кылдыр А. Б. Сазының садып алган билединиң автобус чолаачызы кара туразы-биле күш чок болдурган, катап билет саттырган. Оон акпазын чолаачы боду кармактанган болган Чалаандан Шагаан-Арыга чедир олут чок келген 7 кижиниң билеттерин бербейн, акпазын база-да чолаачы алганып келген чагаада буруу шаап бижип турар.

Түс черге хыналда кылганының түнелинде чагаада киргеп фактылар базыткаттынган дээрзин Тыва транспорт эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы Н. Г. Антонов редакцияга дыңнаткан.

Ак-Довурак автотранспорт будурулгези чолаачылар И. Семенов болган Н. Попугалов оларны шынгыы доңгуткан.

МЕРГЕЖИЛИВИС— ШЕВЕРЛЕКЧИ

Республиканың күш-ажылчы коллективтеринде «Эвээш санныг кижи-биле хей хемчээлдиг ажылдарны кылыр» деп девизтиг шимчээшкин калбарган. Бо эгелээшкинни Октябрь Революциязы орденниң эдилеичизи, бригадир А. Е. Черныхтың шеверлекчилери «Тыва септелге тудуг» трестиң бригадаларындан бир дугаарында детkээш, эвээш санныг ажылчыннар-биле ээлчег үлүүнүң мурнуку нормазындан 10-15 хуу хей ажылдарны будуруп турар.

Бригадавыска чаа ажылчын немежип келдирге-ле, аныяк шаамны үргүлчү сактып кээр мен. Чүге дээрге мээн ынчангы үе-чергелерим-биле амгы үеник аёлактарының сорулгаларының аразында демейлешкек чүүлдер хей: амыдырал шын турушту тыпкаш, мурнуку одурутка чоруурун, сеткилге таарыжыр мергежилди шилип алывы. Аныяк кижиниң баштайгы күш-ажылчы базымын кылган коллективиден оон амыдыралчы быжыг туружу хамааржыр. Будурулге чорудулгазы эки организастаттынган, ажыл-ишчи мөзүшкавылыг, эп-найыралдыг коллективке чаа ажылчын бар болза, ол оларның делгем базымын дораан-на эдере бээр. Мында тыр боданып келдиринге баштайгы дагдыныкчым—Тамара Викторовна Евдокимова мээң карактарымга көстүп келир.

1961 чылда Кызылга чедип келдим. Өөренип алган мергежилим чок. Хоорайның септелге-тудуг участогунга ажылдаарыы-биле кирип алдым. Ынчаш бис бажыннарның мурнуу талазын малгаштап, чүгле чылыг үеде ажылдаар турдувус.

— Малгаштаар мергежилди шиңгээдип алдым, а кышкы үеде чүнү кылыр мен? —деп, дагдыныкчымдан бир-ле катап айтырдым.

— Шеверлел ажыллары хей адырлыг болгай, оон чажыттарын уламчылап өөренир бис— деп, Т. Евдокимова чугаалады.

Тудугжу кижи холушкак мергежилдиг болза, бригаданың ажылы шуудаашкыныг болур болгаш кыллынган ажылларның хемчээли улгадып, ажылчыннарның шалыны база хей болур хээрзин чоорту-биле берген. Ынчангаш чаа келген ажылчынга мергежилминиң чажыттарын таныктырыпшаан, профессионал билимнин улам байытып чоруур ужурум ыяш. Е. Елистратова болгаш В. Жариков-биле кады оң сес чыл иштинде ынак мергежилиписке баран болп, кызымаккай ажылдап келдивис. Мээн өөрүм ботгарының ажылын эки билир болгаш чангыс ол-ла коллективте турумчүй берген хоочунар. Аныяк кыстар Г. Ливанова, Л. Чашина, З. Куулар бистин бригадавыска чоокта чаа келзе-даа, дуржулгалыг өөрүнүн ачызында штукатуржупун пйнги разрядын чедип алганнар.

Шеверлекчинин ажылын чигедип, биче механизаннаны калбаа-биле пептеретпо болза, чаа ажылчыннар хөйү-биле немежип, амыдыралчы туружун тывар. Сеңгү үеде ол талазыбиле чамдык ажыллар кылдынган-даа болза чогуур деңнелинде ам-даа четпээн. Шеверлел ажылдарын кылып турар херекселдеривистин хемчээли улуг, аар. Оларның-биле дээвирер малгаштаан ажылчыннар дораан-на могап, шылай бээр, ынчангаш күш-ажылчыл будурукчулуг чавыс. Бистин ажылывысты чигээнин болур бе? Болур. Чижээ, Москваның шеверлекчилери чыпшыр коштунган чуга калбак шиңгээ дээвирге бызыглаап оларның аразынче ховдугну шланг дамчыштыр куткаш, када бээрге шитти адырып каапкаш. Баштайгы шенелге ажылдың будурукчулуг ийи катап улгатканын коргускен. Ол аргаңы биске чүге ажыглап болбас деп!

Чамдыкта ханаларны малгаштаары безин дыка бергедей бээр. Оон чыллагааны —чамдык сантехниктер өөэлдерже суг дамчылар хоолайлар кирип турган, ханаларны буязаза, ол шаап каапкан болур. Ындыг ханаларга шеверлел ажылдарын кылырынга хөй уе-шак, артык чарыгдал үнер.

Күш-ажылчы ээлчег эгелээринин мурнунда, ажылчыннарга шеверлел ажылдарының дериг-херекселдерин үлеп берип тура, оларның хемчээли улуг, аар кылдыр кылдынгачыга үргүлчү харааладар мен. Ажыглаавга энтир, чиик болзун даап оларны чамдыкта боттарывыс эзе кылып алыр бис. Тулуг ажылдарынга биче механизанияны пептеретпек, хол-биле кылыр ажылдарның шуптузун чингедип белеп эвес айтырыг хээрзи билдингир. Ынчаларжок мурнакчыларның аога-үүжүлгазын бистин ажыл-иживиске пентередип болурунун аргалары бар.

А. ЧЕРНЫХ,
шеверлекчилер бригадири.

Бригадирге сөс

ИДЕГЕЛГЕ ТӨЛЕПТИГ

БИСТИҢ КОНДИДАТТОРЫВЫС

Бистиң чугаавыс ферманың ажыл-ишчинден эгеледи.

— Он бирги беш чылдың ийиги чылын сүт-бараан фермазының коллективи багай эвес көргүзүглериг эгелээн. Бо чылдың эрткен дөрт айларда күрүнеге 285 тонна сүттү саткан азы чартык чыл онаалдазын 75 хуу-күүсеткен бис. Сээр инектерниң чемтерилгезин, ажаалдазын эниижиткенинин ачызында саалла эрткен чылда бедээн — деп, саанчы чугаалады.

Сеңгү үеде совхозтуң дирекциязы, партком, көдээ Советтиң күскому ниитизин малынга четчир мал чемнерин белеткээр дээш болдупарла хемчегерни ап келгени малдың продуктулуун бедиперинге улуг салдарны чедирген. Оон уламыпдан чаш мал толу алырыңын, эът, сүт, дүк будурериниң онаалдаларын ажыл-агый багай эвес күүседип турар. Баштайгы чедиишкиннерни быжыглаар, улам көвүдедир сорулганы совхозтуң ажыл-ишчилери салган.

Саанчының ажыл, амыдыралын сонуургай бердивис.

Девик Монгуш 1960 чылда фермага саанчылаш киргеп. Бо аразында ниитизин малының баш санын өстүрер, продуктулуг чоруун бедидер дээш шудургу ажылдап, аңаа биче эвес салыышкының киирген кижи дээрзин оон будунун чугаалавыдан болгаш эпвөрүнүн, совхозтуң удуртукчуларының саанчының ажылынжин үнелээнинден билип алдывыс.

Ферманың ажыл-ишчи бүрүзү амгы үеде Советтер чүрүүнүң 60 чыл юбилейинге болгаш соңгулдаларга күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш социалистиг чарышта идепкейлиг киржип турар. Бирги кварталдың күш-ажылчы маргылдаазының түнелинде Девик бирги черни алгаш, шаңнаткан. Хоочун ишчи ажылдан келген чылдарының дургузунда чарышка чангыс удаа эвес тнилекчи болуп келген, ону шаңнаткаңы социалистиг чарыштың тнилекчизиниң хөрек демдектери, хүндүлел бижиктери хереңидеп турар.

— Юбилейлиг чылда быжыглаан 38 саар ниээмнин бирээзиндеп-не 4750 кг сүт саап аарын хүлээнген мен. Ону ажыр күүседиринин аргалары бар — деп, саанчы бүүдүлдиг чугаалап орар.

Амгы үеде ферманың инектерин оттуг черде кадарып, пемелде чемнерни берип турар, ынчангаш бир инектен-не хүнде 7—8 килограмм чедир сүттү саап ап турар.

Девик Монгушту Кур-Чер суурнуң Хову кудумчузунуң сонгучулары ийи удаа район Советиниң депутадынга сонгуп, улуг идегелди көргүскен. Ам база катап район Советиниң депутадының кандидадынга депшиткен. Мурнакчы саанчы сонгучулаарының бедик идегелин ажыл-ишке, амыдыралга бадыткаар дээш бодундан хамааржыр бүгү-ле чүүлдерни кылып турар. Депутат округунга чылда ийи удаа сонгучулар-биле ужуражыр, аңаа райкүүскомнуң, көдээ ажыл-агый талазы-биле доктаамал комиссиязының, бодунуң кылып чоруткан ажылының отчёдун берип, салдынган сорулгаларны чугаалап берип турар. Район Советиниң сессияларынга, доктаамал комиссияның хуралдарынга идепкейлиг киржип, орта саналын бергеш, совхозтуң, районнуң экономиказының болгаш социал хөгжүдезиниң айтырыгларынче кичээнгейни салып келген. Ол чүгле саңап бээрге-биле кызыгаарлаттынмайн, сонгучуларның чагыларын күүседирибиле хамаарышкан организациялардың удуртукчуларынга айтырыгны тургузуп, оон күүселдезин чедип ап турар.

Депутат оон аңгыда суур чаагайжыдыгазын, хей-ниитиниң корум-чурумун быжыглаарын, округта кижи бүрүзү ниитизин ажыктыг ажылынче хаара түүтүнган турарын кичээнгейге ап, ында агитпункттера болгаш хей-ниити организацияларыг-биле бир деминг ажылдап турар.

Девик биле Шыдыраа Монгушпаар алды чоруну өстүрүп, кижизиткен. Оларга ада-иези шыкаш кежээ, төлептиг кижилер болганнар. Ресслана биле Светлана авазының оон салган, сүт-бараан фермазында ажылдай берген. Өскелери школада өөреним турааннар.

Саанчы Д. О. Монгуш онаалдкан ажыл-херээнге бүгү кужун, билинн, мергежилдиң ундуруп, чонунга төлептиг бараан болуп чоруур.

Т. ХЕРТЕК.

Кызыл район.
«Тнилелге» совхоз.

Чугаалажып көөрү-биле

УЛУГ ХАРЫЫСАЛГА, БЕДИК ИДЕГЕЛ

Улуг депутадың — бистиң чуртувуста эң хүндүткелдиг, улуг харыысалгалыг хүлээгелерниң бирээзи. Моон-биле чергелештир депутатка масса чон аажок бедик идегелди көргүзүп турар. Ол күрүне эрге-чагыргазынга ажылчы чонарның бүрүп эргелиг төлээзи. Бо бүгү хүлээлгелер, негелделер болгаш бедик бүзүрел ССРЭ-де күрүне эрге-чагыргазының дээди органнарындан эгелээп, чер-чер органнарынга чедир, бүгү Советтерниң депутаттарынга хамаарыжыр.

Депутатка сөс

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутадынга мени ийи удаа соңгаан. Депутат болуп келген үеним бодап көөрүмге, соңгукчуларның болгаш республиканың Дээди Советиниң мээң мурнумга салган чугула сорулгалары багай эвес күүсеттиниң келген деп чугаалап болгу дег. Депутаттың хүн бүрүде ажыл-чорудулгазы хөй-ле санныг, кижи бодап көөрге, бөдүүн болгу дег ажыл-херектерден тургустунар болгай. Ынчалзажок оларның тус бүрүзүн хандыр бодап көөр болза, харын-на ыңдыг бөдүүн ажыл-херектерден амыдырал тургустунуп турар боор-дур. Ынчангаш соңгукчуларның ыңдыг дилеглерин, негелделерин оюп эртпейн, оларны ыңын шиитпирлээрин чедип алыры — депутаттың бирги чергениң хүлээлгези болур.

Депутаттар бистерге соңгукчуларның чагыгларын болгаш хүн бүрүдеги дилеглерин күүседириңге хөй күжениишкийпер болгаш шаг-үе цегеттинер. Бо дээрге бистиң ажылывыстың коңчуг чугула участоктарывыңг бирээзи. Чүге дээрге соңгукчуларның чагыглары ниитилел амыдыралывыңг болгаш ажылчы чоннарның чугула эрге-ажыктарын илергейлээн соңгукчуларның депутаттарга онзагай идегели болуп турар. Ынчангаш улус депутадың соңгуттурган округунуң соңгукчуларының чагыгларын боттандырар дээш докладмал сагыш салыр, оларның күүселдезин контрольдаар хүлээлгелиг. Чагыглар күүселдезин чедип алыр — сорулга-биле депутат кандыг-даа бүдүүлге, албан организацияның черлериңге, эрге-дужаалдыг бижилерге айтыгларны тургузар, оларны ыңын шиитпирлээрин чедип алыр хүлээлгелиг. Бо талазыбиле депутаттарга бүгү талалдыг деткимчени болгаш дузаны көргүзүп турары бистиң белең эвес ажылывыска улуг идегин берип турар.

Бия-Хем районда депутаттарга кирген чагыгларны күүседириң организастап турары багай эвес. Мээң соңгутканым Туранның мурнуу № 91 округтуң соңгукчуларындан кирген чагыглар күүсеттинген. Черле ынчаш ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутаттарынга, районуң чер-чер Советтериниң депутаттарынга кирген чагыглар өзугаар районда хөй түүлдер ыылынган. Хоорайның, суурларның чаагайжыдылгазы экижээн, эвээш эвес будүүлгелер, чуртталга бажыңнары, социал-культура база уруглар лимге кирген бодалдар бо. Оларны боттандырар дээш ажылдан-даа, чамдык эки түңнелдерин-даа чедип ап келдим. Шынап-ла, депутат кижиниң хожуудангай ажылдан, план-даалга күүсетпес эргеан чок. Ол ышкаш ооң удуртуп турар участогунга, кады ажылдап турар өөрүнге хожудан турарлар турбас ужуруг. Ону чедип алыр дээш, ол эң харыысалгалыг, бодунга болгаш кады ажылдап турар өөрүнге, харын-даа бүгүдеге бедик негелделиг болур апаар. Депутат бедик бүдүүкчүлүг, эки шынарлыг күш-ажылы-биле, хүүда үлегер-чижээ-биле өскелерни баштаар бодунуң соодан эдертир хүлээлгелиг болгай.

Бо негелдени бистиң улус депутаттарывыс боттарының дорт хүлээлгези кылдыр санап турар болгаш ыңчаар ажылдап, кылып-даа турар. Ооң чижектериң Бии-Хем районуң чер-чер Советтериниң депутаттарының-даа. Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутаттарының-даа ажыл-херээден хөйүң көргүзүп болур болбайн аан. Моон-биле кады боттарының кылын турар ажылы дээш бедик харыысалга, негелде чок, пландаалгазын күүсетпес, шынар чок ажыл кылыр, багай продукция бүдүрер, инициатива чок ийи-чаңгыс депутаттар бистиң аравыста база бар. Бо дээрге депутат кижиниң арыы-шүүрүңге, ат-алдарыңга шуут таарышпас чүүл деп санап турар мен. Депутат кижи чүгле эки, шынарлыг, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаар ужуруг.

Мындыг чагааны бижип турган. бодумнуң ажылжым дугайын ыыттавайн баарга эпчок боор. 1977 чылдан бөөр салбырда чолаачылар бригадазинде ажылдап турар мен. Бригадавыс бүдүрүлге коллективинге-даа, районга-даа социалистиг чарыштың хөй улаа тиилекчизи болуп келген. Планныг даалга күүсеттинмейн баар таварылга турбаан. Бо чылдың биеги кварталының планын 107 хуу күүсеткен бис. Бригада кежигүнүвери квартал планын шупту күүсеткен. Мен бодум оңгу бөп чылдың болгаш бо бөп чылдың бирги чылдының планныг даалгаларын хуусаадып эрте күүсеткен мен. Бо чылдың биеги кварталында ажыл-херек база-ла планда көрдүнгенинден мурнай турар.

А. САРАСКИН.
Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Даргазының оралакчызы.

Бомбүрзектиң судалы

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

АМГЫ ҮЕНИҢ ЭҢ КОЛ АЙТЫРЫЫ

Делегейниң солун... ...ы чурттарның политиктиг болгаш хөй-ниитижи сур..., ажылдакчылары Л. И. Брежневтиң ВЛКСМ-ниң XIX съездизинге чугаазын калбаа-биле тайылбырлап, үнелээрин үргүлчүлеп турар. Амгы үениң эң кол айтырыы — тайбыңны жамгалап, бижыглаарыныр, ядролуг чепсектерни улам күштелдирериң соксадырыныр, ядролуг айыыл-халапты баш удур болдурбазының айтырыын үзе шиитпирлээрин чедип алыр дээш ССРЭ чайгылыш чокка, кызымаккайы-биле демисежип турарын олар онзалап демделеп турар.

Чехословак «Руде право» солуп эш Л. И. Брежневтиң чугаазы — тайбың дугайында, амгы үениң болгаш келир-даа үениң салгалдарының дугайында чайыныанчак көргүзүү боон турарын бижээн. Совет удурткучу боо-чепсекти эндере бүдүрериң соксадыры, стратегтиг чепсектерни кызыгаарлаар болгаш кызырарының дугайында совет-америк чугаалажышкынынарны кылырын санаддаан. Ам чүгле Барыын чүктүң сөзү арткан.

Тайбының ленинчи политиказынга шынчы Совет Эвилели боо-чепсекти эндере бүдүреринң соксадырынче бодунуң чүткүлүң база катап бадыткаан деп венгр «Непсабадшаг» солуп демделеп. Ол чүткүлге тайбың кымга-ла үнелиг болдур, олар шуптуу байыр чедирин, деткип турар.

Совет Эвилели Чөөн болгаш Барыын чүктүң аразында күштериң тургустунган денелеп янзы-бүрү хевирлиг контроль-биле хевээр турарын болгаш боо-чепсекти кызырарын күзел турар деп, **«Нью-Йорк таймс»** солуп бижээн. Оон ынай Москва чугаалажышкынынарың деп эргеге болгаш бир дөмей айыыл чок болур чорукка үидезилеттинип чоруттунар ужурлуун демделеп. Стратегтиг чепсектер талазыбиле кажан-даа үзүл болбас ужурлуг турган берге чугаалажышкынынар ам кээп катап эгелеп болур чыгай берген.

Ядролуг чепсектен өлүм-чидимни баш удур чайлазырындан артык чугула соруга амгы үеде чок — хөй миллион кижилериң сагыш-бодалы шак-ла ыдыг деп, оон ыскерге база бир **«Крисчен сайенс монитор»** деп америк солун бижээн.

ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың стратегия соруглыг чепсектерни чаңгыс денелге тударыг — делегейде дүшкүүрлүг чорукту кошкадыр болгаш ядролуг дайынның кыжанышкынын узуткаарынче дыка дидим базым-дыр деп, шериг айтырыгларының талазы-биле информация төвүнүң директору халажылгада контр-адмирал Дж. Ларок (АКШ) чугаалаан. Бүгү делегей ол чугула саналга байыр чедирип турар.

Канцлер Г. Шмидт чазак черинин хураалынга «боо-чепсекти дужүреринин айтырыынын талазы-биле Чөөн болгаш Барыын чүктүң аразынга удур-дедир чугаа кылырынын көвүдеп турарынга» сеткил ханышкынын изеректенин ГФР-ниң чазаанын төлээлекчизи дыңнаткан. ГФР-ниң даштыкы херектер министри Г. Д.-Д. Геншер боо-чепсекти эндере бүдүрериң кыңчыктырбазының дугайында совет саналдарны «ылангыяла немештерге дыкала чугула» эгелээшкиннер-дир деп, чугаалаан. ГСДП-ниң даргазы В. Брандт стратегтиг чепсектерни кызырар дугайында чугаалажышкынынарны АКШ-биле эгелээринге ССРЭниң белеңинге ба' э чедирген. Стратегтиг боо-чепсекти херек кырында кызырарының дугайында чугаалажышкынынарны соңгаарладышкын чокка эгелээр дээш совет саналды тодаргайы-биле ыык өөренин көөр херек деп, ХДС/ХСС-тиң бүндестагта даштыкы политиктиг айтырыглар талазы-биле бөлүүүн төлээлекчизи **А. Мертес** чугаалаан.

Хөй-ле айтырыглар талазыбиле баш удур чөпшээрежилгенин чогу чугаалажышкынар үр болгаш берге болуурун хереченип турар-даа болза, ССРЭ биле АКШ чугаалажышкынынарны эгелээриниге база катап белең деп, француз «Котидьен де пари» солун бижээн.

Итади **«Репубика»** солун совет удуртукчуның чугаазының кол утказының чавырлышкын дугайы боон турарын онзалап айткан. Л. И. Брежнев Каттышкан Штатгарга чугаалажышкынарже оруктуу айтып берген деп солун бижээн.

Португалияның **«Диариу де нотисиаш»** солуну совет удуртукчуның ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың-даа стратегтиг чепсектерни өстүрбес дугайында кылган саналы кижилерниң сагыш-сеткилин ооңургадыл, сергедяп турарын демделеп. Москвачык ол чаа саналдары совет-америк чугаалажышкынынарны эгелээринге эки үидезинин салып турар.

Стратегтиг ядролуг боо-чепсекти кызырааларының дугайында совет-америк чугаалажышкынарга хамаарыштыр Л. И Брежневтиң эки саналдарынга Японияның даштыкы херектер министри **И. Сакураути** байыр чедиргенин илереткен. Ындыг чугаалажышкынынарның эң ооскүү үеде эгелээринге болгаш аңаа чаагай үре-түнелдерниң чедип алынарынга идегелин ол министр илереткен.

НЕДЕЛЯ ЭРТЕР

КНО-ның Кол Ассамблеязының чепсегленнишкинин дүжүрер талазы-биле түскай сессиязының будүүзүнде — май 24-тен июнь 1-ге чедир Совет Эвилелиниге тайбың дээш ядролуг айыылга удур массалыг ходелиишкиннер неделязы болуп эртер.

Ол неделя дургузунда тайбың талалакчыларының массалыг чыскаалдары, хөй кижи киржикчилиг митингилер, хуралдар, ужуражылгалар болуур деп. Тайбың камгалалының Совет комтединиң даргазы Ю. Жуков СЭТА-ның корреспондентизиниге чугаалаан.

Тайбың дээш, ядролуг айыылды чайладыр дээш совет кижилер бүгү күжүн бөөр деп, Ю. Жуков демделеп.

НАЙЫРАЛЧЫ АЯН - ЧОРУК

СОФИЯ. (СЭТА). ПКАП ТК-ның Бирги секретары, ПУР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Ирузельский баштадыр Польша Улус Республиканың партия-күрүне делегациязы албанның найыралчы аян-чоруун кылып. Софияда чеде берген.

Аэродромга ол делегацияны БКП ТК-ның Чиңгине секретары. Болгария Улус Республиканың Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Т. Живков, албанның өске-даа кижилери барып уткаан.

Ол-ла хүн ийи чурттуң партия-күрүне делегацияларының аразында чугаалажышкынар болган.

Польшада иштики политиктиг байдалдың дугайын В. Ирузельский дыңнадып, кризисти ажып эртер, социализмниң туруштарын быжыглаар талазы-биле ПКАП-тың күжениишкиннерин тодаргай чугаалаан. Совет Эвилели-биле болгаш социалистиг дем каттыштырылгазының өскедаа чурттары-биле найыралдың база кады ажылдажылганы быжыглаар деп польша улустуң шиитпирлиин ол онзалап демделеп.

Тыптып келген бергелерни ПКАП-тың удуртулгазы-биле социалистиг Польша чедиишкининг ажып эртер деп болгар коммунистерниң. БУР-ның бүгү ажылчы чонарының ханы бүзүрелин Т. Живков илергейлээн.

Амгы үениң делегей байдалының айтырыгларын көрүп тура, тайбың дээш, дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырар дээш демиселге социалистиг дем каттыштырылга чурттарының сырый демниг хөделиишкиннериниң эргежок чугулазын онзалап демделеп. 80 чылдарга СЭКП-ниң XXVI съездизиниң хүзээп алганы Тайбының программазын, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң ВЛКСМ-ниң XIX съездизинге чугаазында киргең чаа бөттүг инициативаларны шиитпирлиг детким турарын талалар илергейлээн.

Улуучу Польшаның иштики херектерин империалистиг күштериң холгаарлаар дээр оралдажышкынарын делегациялар бүрүү шапкаш, делегейниң амгы чидиглеин берген байдалында тайбың болгаш айыыл чок чорук дээш демиселге Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелерниң чаңгыс эви болгаш сырый каттыжышкыны улут ужур-дузалыг болуп бар чыдавын демделеп.

Чугаалажышкынарның үезинде делегацияларның удуртукчулары бүгү адырларга болгар-польша кады ажылдажылганың перспективаларыже улуг кичээнгейин салган.

ДИПТЕРДЕН

БЕРЛИН. Болгарияның, Венгрияның, ГДР-ниң, Польшаның, Совет Эвилелиниң болгаш Чехословакияның күрүне болгаш коммунал албан черлериниң ажылдакчыларының профэвилелдериниң дергаларының ужуражышкыны өнөк болган. Ооң киржикчилери улус ажыл-агыйының планнарын ажылдап кылгаш, күүседириниң, а ол ышкаш коллективтиг керээлериниң талазы-биле профэвилелдериниң ажылы-биле холбашкан айтырыгларны чугаалажып көрген.

Ниитилел хандырылганында ажылдап турар ажылчы чонарның профэвилелдериниң чурттар аразының каттыжышкынының бо чылдың октябрь айда Прогага болур VII конгресин белеткээринге олар улаа кичээнгей база салганнар.

* * *

ВЕНА. Австрияның католиктиг шажын-тиидиниң баштыны кардинал Ф. Кениг тайбың, чавырлышкын болгаш боо-чепсекти дүжүрери дээш демиселди бүгү делегейге идепкейжидир, колбартырының эргежок чугула апаргының «Пресседе» солуунга кылган интервьюзунга онзалап демделеп. Ол «кыызгаарактыгын адролуг дайынның» үнүп болур аргазының дугайында америк бадыткалды шугумчуласа, оон дузалы-биле Вашингтонуң Европа дыпту мындыг дайынны чарудар шилүе шилчидер дээш бодунуң планын илертирын оралдажып турарын айтыкан. Ындыг үеван-мөдел чок, тенек аарыг чорукчан делегейни кампаланы эргежок чүгула деп, ол чугаалаан.

ЧОННУҢ ЭРГЕ-АЖЫЫНГА

Өнчү-хөрецгиге болгаш хуу страхование Тывада калбаа-биле пептерээн турарының дугайында дараазында саннар хереченил турар. 1981 чылда республиканың күрүне страхование черлери ажылчы чоннарга 6 милион 2 муң рубльди төлеп берген. Бо чылдың апрельдиң 1-те чедир Кызылдың ажылчы чоннарының 79,2 хуузу страхованиениң янзы-бүрү хевирлериниде хаара туттунган Чоп-биле 24 муң кереэлерни чарган. Ол кереэлер ёзугаар 1982 чылдың I кварталында 699,8 муң рубльди, а 1981 чылдың ол үезинде 650 муң рубльди ажылчы чоннарга төлеп берген.

Күрүне страхованиезинге кереэ чарган хамааты кижи бүрүзүнге хуусаазы доозулган таварылгаларда страхование түңүн долузу-биле төлеп бээр. Ол ышкаш страхование кереэзи чарган кижи озал-ондакка таварышкаш, күш-ажыл кылыр аргазын оскунганда, кереэде көргеи түңүүн хуузун төлеп бээр. Бойдуе халавыына таварышкан, үрелген азы читкен когаралдарга хамаарыштыр төлевирлерни кылып турар.

Хууда страхованиениң эң-не пептерээн хевири болза холушкак страхование болур. Бо хевирлериң оңзагай чүүлү болза кереэ күштүг боон турар үеде акшаны чыып алыры, а кереэниң хуусаазы доостурга, чыгдынган акшаны күрүне страхованиези эгидип бээри болур. Кереэ ээзи озал-ондакка таварышкаш, күш-ажыл кылыр аргазын оскунганда кереэде айыткан түңнең хуузун база төлеп бээр.

Страхованиениң бо хевирлериниң кереэлерин 16 хардан 75 хар чедир назылыг кижилербиле 5, 10, 15 азы 20 чыл хуусаалыг кылдыр чарар. Кереэ чарган кижиниң назынының, страхование түңүүн хемчээлин кереэ чарар кижи күрүне страхованиезиниң инспекциязы-биле дутуржуп доктаадыр. Холушкак страхование кереэзин «А» болгаш «Б» деп тарифтер-биле чарар. Чижээ, бир эвес «Б» тариф-биле кереэ чарган кижи күш-ажыл кылыр аргазын оскунганда, озал-ондакка таварышканда, хораннанганда, часкы саргы аарыыга таварышканда, азы полиомиелит-биле аарааңда страхование түңүн ийи катап өстүргеш, ээзиниге төлеп бээр.

100, 300, 500, 1000, ол ышкаш 2 болгаш 3 муң рубльге кереэни чарып боор силер. Ыынчаарга страхование дадывырының хемчээли страхованиениң түңүнден, кереэни чарып турар кижиниң билдиришкин киирген хүүнүнден, назы-харындан болгаш страхованиениң хуусаазындан хамаарыжыр. Страхование кереэзи чарарының үндезинин болза кереэ чарар дээш кижиниң билдиришкинин болур.

Страхованиениң бо хевирлериниң негелдезин ёзугаар күрүнеңиң страхование чери кереэ ээзиниге төлевирин кылыр: озал-ондак болганының соонда күш-ажыл кылыр аргазын оскунганда (бертинип-бежелгенде, балыглапганда, соокте-ри сыйылганда, ортепгенде, үжээнде, электри тогунга кактырганда болгаш хораннын үнүттер чигинде азы химиктиг бүдүүлелдер-биле хораннанганда, часкы саргыга мызыртканда, полиомиелит-биле аарааңда, кереэде айыткан өске чылдагаалнар-биле олгенде) төлевирни алыр.

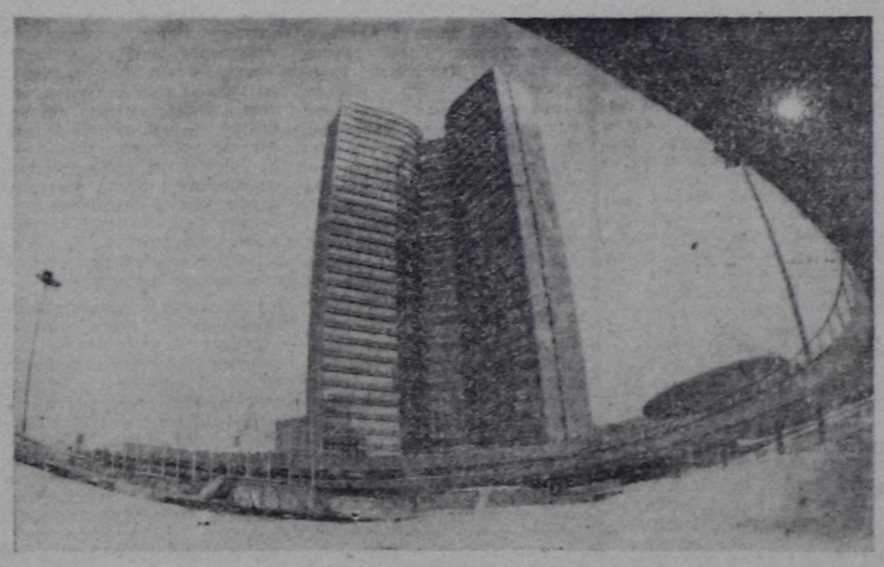
Озал-ондак страхованиезинге кереэни 16 хардан 75 хар чедир назылыг бүгү хамаатылар чарып болур, кереэ хуусаазы 1 чылдан 5 чыл чедир болур, а страхование түңү 100 рубльден орү болур. Страхование дадывырының хемчээли кереэ чаргай кижиниң мергежилиндеп, страхование түңүнден болгаш хуусаазындан хамаарыжыр. 100 рубльден тыртар дадывыр албан-хаакчыларга, суруулдарга, бажыл ээлериңе 25 көпеек, колхозчуларга болгаш өске мергежилдиглериң хөй нуруузунда ажылчыннарга —50 көпеек, чолаачыларга 80 көпеек, химия болгаш даг үлетпүрүнүү ажылчыннарынга 1 рубль 20 көпеек болгаш оон-даа өске түңнерлиг болур.

Бир эвес страхование кереэзин чарган кижи озал-ондакка таварыжыр болза, күрүне страхованиезиниң инспекциязынга кээр болгаш билдиришкин бижиир, бертик-бежелге таварышкан хүнүнден бир чыл эртпээнде эмчи шинчилгезин эрткен дугайында шызылганы алыр. Ындыг шинчилгени эмчи-страхование-эксперт комиссиязы чорудар. Озал-ондакка таварышкан кижиге төлээр акшаның түңүн күрүне страхованиезиниң эргелелиниң докгаткан хуузу ёзугаар болур, маңаа ажыл кылыр аргазын кайы-хире чидиргенин барымдаалаар.

Озал-ондакка таваржыр чорүктар элээн хөй боон турар. Эрткен 1981 чылда эмчи-страхование-эксперт комиссиязын элээн хөй кижилер эрткен, оон түңнелиниде оларга 105 муң рубльди төлээрин көргеп. Бистиң республикада озал-ондак страхованиезинге чоп-биле 29738 кереэни чарган. 1981 чылда озал-ондак страхованиезинге 193 муң рубльди төлээн.

Бир эвес арага ишкеш, азы эзирик тургаш, оске бүдүмелдер ишкеш, ол ышкаш эмчиниң айтышкыны чокта наркотик чүүлдерни база кайы хамаан чокка эм аймаан ишкеш, күш-ажыл кылыр аргазын оскунган болза, страхование төлевир бербес. Кереэ чарган кижи истелге болгаш ёуд органнарының тодаткалыын ёзугаар хемчет көргүзер кеминг херек үүлгеткеш, хуулган чорук кылган азы бодунуң эгелээшкини-биле шошсодаа кылгаш, ажыл кылыр аргазын оскунган болза, ындыг кижилерге, страхование хуузун төлевес. Бодунуң амгыыша боду четтинген болза страхование түңүн база төлевес.

Д. БАЙЫР,
күрүне страхованиезиниң ажылдакчызы.

Аңы-дуңма социалистиг чурттарның Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң Москвада бажыңы.

В. ВЕЛИКЖАНИН биле А. СЕНЦОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

МЕДЭЭЛЕР

ТЕГЕРАН. «Джомхурие» эслами» солуунуң дыңнатканыбиле алырга, «ислам революциязының камгалакчылары» Луристан можута ислам республикаңың эрге-чагыргазынга удур боо-чепсектиг демисежии турар организациязының хамаарышкан 4 типографиязы болгаш боо-чепсектиң 3 шылякмырын тыпкаш, эзелеп алганнар. 80 кижини тудуп хоргудаан.

КАРАКАС. Каттышкан Штаттар Великобратанияның Аргентина-биле чөрүдээлериниге холбаштыр Англияның талазында болчуп турарынга Латын Америка ханызы-биле килеңнеп турар. Венесуэланың президентизи Луис Эррера Кампинстиң АКШ-тың президентизи Рейганга чоруткан чагаазында ол дугайын чугаалап турар.

Л. Эррера Кампинс аңаа болгаш парлалга конференциязынга чүве чугаалаан. Вашингтонуңуң ээлээп туружун «улуг алдагдал» кылдыр көргеннин илередип, англи-аргентин чөрүдээден Каттышкан Штаттар кымдан-даа артык каржадаарын демделеэн. Англияның бодунуң америк дипте колониалдыг шиитээзин камгалаар деп турар агрессия үүлгедиишкини олүмнүт согугну алыр апаарынга быжыг бүзүрелин ол илереткен.

ТОКИО. Японияның парламентизининң майның 20-де дооштур ужуруут турган ээлчегиит сессиязының ажылын чагырыкчы либерал-демократтыг партияның саналын ёзугаар ам-даа 94 хүн узаткан. Либерал-демократтар бо сессиянга соңгулда хоойлузун эдерицип дугайында хоойлу төлевирлелин бадылаттырарыи ораллажып турарлар. Парламентиниң үстүкү палатазынга соңгулдалар чорударының чурумун өскертирин ол хоойлу, төлевирлелиниде база айтып турар. Ол чорук ЛДН-ге парламент соңгулдаларының үезинде артык эргелерни бээр апаар.

(СЭТА).

АНГЛИЯ ХАЛДАП КИРИПКЕН

Май 21-де аргентин турушгарыны далайдан артиллериябиле күштүг боолаашкын болгаш агаардан бомбалаашкын соонда, Фолкленд (Мальвина) ортулуктарынга англи десант отрядтарын дүжүрен. Ында тулчуушкыннар эгелээн.

Ортулуктарны эжелеп алыры-биле калбак хемчээлдиг шериг операциязын Англия эгелей берген деп санап турар.

Халдаашкын мурнуу чарыында Ак бажыңга тускай «кризис бөлүү» АКШ-тың оралакчы президентизи Буштун даргалаашкыны-биле хуралдаан. Чөвүдел хуралга кириишкеннер болза: күрсе-секретарь Хейг, камгалал министри Уайнбергер. ТРЭ-ниң директору Кейси. президентиниң национал аймыл чок чорук талазы-биле дузалакчызы Кларк. АКШ-тың КНО чанында доктаамал төлөөлекчизи Киркпатрик, база штаб начальниктериниң комитединиң даргазы генерал Джоунс. Ак бажыңның төлээзи ол хуралдың түңнелдерин тайылбырлаарындан ойталаан. ол чүгле АКШ шериг чөрүдээзиниго дорт кириишпес деп чугаалаан. ол Англияга шериг дузаламчызын көргүзер деп бадыткаан болза-да, ооң кавдыг хевирлиг болуурун сөглеваан.

Англи таладан операциязында 22 муң солдат, 28 даймычы корабль, 50 дузалакчы судно киржип турар. Халдаашкының кол бөлүүүң составында самолёттар-ан чоруур 2 судно, 7 эсминец, десант дүжүрер 7 корабль база ол девискээрде чоруп турар суг адаанын атомнуг 2 хемези, а ол ышкаш «Харриер» деп 37 хыдыкчы-бомбалакчы самолёттар, 35 вертолёт кирген.

Операция эгелээриниге чедир каш шак арткан турда. Тэтчериң «шериг кабинединиң» хуралы болган. Рейтер агентилелиниң дыңнатканы-биле алырга, аңаа ортулуктарга англи контрольду тургузар сорулга-биле дайынчы хөделиишкиннерни дыка идепкейжидер деп шиитпирни хүлээп алган. АП агентилелдиң дыңнатканы болза, Мурнуу Атлантикада британ шериг-далай күштериниң оперативтиг каттыжышкынының командылакчызы контр-адмирал Вудвортка. десантылар дүжүреринин тактикалын калбаа-биле ажыглап тургаш. ортулуктарны эжелеп алырын дужаган.

Аргентинаның дээди шериг командылалы май 21-де дан бажында Фолкленд (Мальвина) ортулуктарга десант дүжүрерин англи шериглер ораллашкынын бадыткаан. Аргентин шериглер халдаашкынны ойтур шаан турар деп, командылалдың медеглээн демделээн. Тулчуушкыннар чоруп турар деп, аргентин шериг бөлүктериниде чугаалап турар. Аргентин самолёттар англи десантчыларга согушкынну берип эгелээн. Үш англи вертолёттар дүжүр аттырган. Беш англи фрегат элээп улуг үреген.

Лондоннан медээден алырга, англи шериглериң хөй санныг десант бөлүктери ортулуктарның янзы-бүрү чүктеринден хары үзүн халдаан. Аргентин шериг объектилерин, оон иштинде бензин шыгжамырларын болгаш оңчемек складтарын агаардан бомбалап, англи корабльдерден үгер-бооза-биле адып турар. Рейтер агентилелдиң медээзин ёзугаар алырга, АКШ-тың президентизи Рейганга Фолклендилерде англи хөделиишкиннер дугайын дыңнаткан.

КНО-ның Айыыл чок чорук Чөвүлели Англияның Фолкленд (Мальвина) ортулуктарынче халдан киргени-биле холбаштыр май 21-де түскай хуралга далаш чыылган.

КНО-ның Чиңгине секретары Х. Перес де Куэльяр Англияның болгаш Аргентинаның төлөөлери-биле чугаалажышкынарын соксаткан. КНО-ның Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң даргазының адыче чоруткан чагаазында ол мынча деп демделеэн: «Мурнуу Атлантикага тайбыныр ядролуг айыылды чайладыр дээш совет кижилер бүгү күжүн бөөр деп, Ю. Жуков демделеэн.

(СЭТА).

Ленин-Маадыр аттыг чурттунчулел музейиниң бир залында Бүгү-эвилелдиң В. И. Ленин аттыг пионер организациязының 60 чылынга тураскаатказын делгелге ажыттынган.

Ажыдыышкыл үезинде хоочуннар музейге аалдан чораан. № 2, 4, 7, 11 школаның өөреникчилери. № 35 ясли-садтың уругларының делгелгени сонуургап көргеш. Музейниң массалыг кылдызынын эртем ажылдакчылары уругларга созуп экскурсияны, беседаны эрттиргеш.

Пионер организациязының Тывага эң баштай тургустунуп эгелээн үезин көргүскен экспонаттарда Кызыл хоорайның пионер отряды. Кызылдың чоогунда пионер лагеринге пионерлерниң 1928 чылда дыштанылга үезинде тырттырган фото-чуруктар база бар.

Эң баштайгы пионерлерниң чыызын 1925 чылда эрттиргенин, аңаа баштайгы пионер организациязының вожатыйы турган Павел Петрович Филиппов-тун улуг портрет чуруун көргүскен. Өске делгиирде дипломнар, демдектерии, пионерлерниң галстук, кызыл бөрттерин делгеп салган.

«Совет Тываның 5 чылы» стадионга пионерлерниң слёдунга С. К. Токаның чүве чугаалап турар үезин көргүскен өөнүг фото-чуруук эң-не солуң. Пионер организацияларының рапорттары шилдиг көзенекте делгеттинген.

Ол-ла залда шилдиг көзенекте солуң, журналдар делгелгезин база организастаан. Ол номнарның аразында латин болгаш орус алфавит-биле парлаан өөредилге номнарын база солуннарны делгеп салган.

Р. ДОЛЗАТМАА.

КӨРҮЛДЕ

ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскаатказ бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдезинин Бай-Тайга районда «Бай-Тал» совхозтуң төвүнде агитквартиралар айы-биле эрттиргилээн.

Көрүлде төнген соонда комиссия түңнелди үндүрген. Бирги черни Х. Чечек даргалаан агитквартира алган. Ийигизиңге —«Мөңгүдек», үшкүзүвде — «Аржаан» агитквартиралар кирген. Ынчалзажок совхозта херээжеңнер чөвүлелинге хамаарышкан 15 агиткварталдардан «Херел», «Хунчүгеш» агитквартираларның көрүлдеге кирмишээн четпес болган.

Х. КАРА-ООЛ.

ДАШТЫҢ ХОВАР ШЫНАРЫ

Вилюйнуң Суктар районда цеолит дээр даш тывылган. Оң курлавыры элээн каш он миллион чедип турар.

Цеолит бодунда натрий, калий, барий, стронций, алюминий будумелдерни тудуп турар. Ол даш суук үүл сиңирип алырынга кончуг ынак. Сугну шүүлеп чүве-биле дөмей сиңирип алыр болгаш иезинде сугну дүрген бусталдырып үндүрүптер. Ук даштың ындыг шынарын үлетпүрге агаар, суг база хей арыглаарынга, хоолайларда хейниң суун үндүреринге, заводтарның яндаңнарында ыштан күгүрүү ылгаарынга ажылдап турар. Оон ынай бедик шынарлыг цемент кылырынга болгаш өске-даа оон хереглеттинмес чери чок.

Цеолитти кедээ ажылагыйда база чедиишкинниг ажылдап турар. Бир эвес ону мал чеминге холуур болза, ону чиген малдың болгаш куштуң продуктулуг чоруу бедиир дээрзин дуржулгалар бадыткаан. Чижээлээрге, хаванның болгаш куштуң хопукта немелде деңзизи 8—10 хуу, куштуң чуургалаары мырыңай 30 хуу көвүдээр, чуурга бүрүзүнүң деңзизи он грамм аартаар болгаш карты база кылыннаар. Ол даш-биле кодан дезинфекциялаарга аммиак дыка эвээжээр, а чемишчидилгеге холуур болза, чемишчидилге хөрүнден эвээш шүүрелир.

В. КОМАРОВ.

Якутск.

ДУЗА ЧЕДИРЕР ДИЗЕ...

Школачыларның күш-ажылчы кижизидилгезинче болгаш профуглаңышкынче сөөлгү үеде онзагай кичээңгейни салып турары таварылга эвес. Өөредилгенин амыдырал-биле харылзаазындан артык чүү турарыл. Харылзаны бижыглаар дугайында кичээңгейни салып турза-даа, бо ажылда четпестер бар болуп артпышаан.

Мал ажылынче сагыш салыышкын улуг. Ону сайзырадыр талазы-биле кижи күжүн, ылангыя школада кончуг хей курлавыр күштү долу ажыглаары чугула. Школа доозукчуларын мал ажылынче хаара тудар, профуглаңышкынны, ылангыя көдээ школаларга, мал ажылынче, көдээ ажылагыйның мергежиллерин чедип алырынче үглаар болза эки.

Бистиң Кара-Хөл ортумак школазында беш чүс хире өөреникчи бар, оларның 200 хирези — үстүкү классларда. Школачыларны совхоз будүрүлгезинге хирези-биле ажыглап турар, мал чеминиң белеткелинге эрткен чылын безин улуг үлүг-хуузун киргеннер. Башкылар коллективинден бо ажылга идепкейлиглер база хей. Мээң маңаа чугаламаан бодалым мындыг. Беги дээрге-ле уругларның ажылдаар херекселдери чок болур. Школаның ажыл-агый эргелекчизи айыыр, дырбаашыл, кадыыр, демир-хүүрең чергелиг чугула херекселдерни дирекция-биле чугаалажып көрүп тургаш, оода-ла бир класс өөреникчилерииге четчир кылдыр садып белеткеп алыр болза, черле артык эвес.

Сезонныг ажылдар үезинде совхозтуң ол-бо участоктарынга шефтеп барган уругларның дериг-херекселдери-даа чок, мырынай куруг келгилээр. Уругларны ада-иезиниден херекселдер ап алгаш келзиннер дээр. Чамдыктарының ада-иези ыракта-даа болгулаар-ла болгай. Уругларны кара биченииден-не ажылга тудунгур кылдыр өөредиринге ол безин салдарлыг. Ада-иелер уругларынга ажылдаар херекселдерни садып, тып бээр болза, ында багай чүве черле чок.

Совхоз будүрүлгезиниң ол-бо участоктарынга күш-ажылга ажы-төлду чанчыктырып өөредиринге эң бөдүүн херекселдер безин негеттинер ышкажыл. Оларның бир чамдызын школага баш бурунгаар тып белеткеп ап болур арга бардыр. Боттуг дузаны ынчан көргүзүп болур.

К. БАЛГАН.
Бай-Тайга район.

Суд залындан

ООР ХЕРЕК КЫЛГАШ...

Тыва АССР-ниң Конституциязының 55 үүлүнде: «Тыва АССР-ниң хамаатызы социалистиг өнчүнү камнаар хүлээлгелиг. Күрүнениң болгаш хей-ниитиниң өнчү-хөрегизин самчыгдаар болгаш төтчеглээр чоруктарга удур демисежири, чоннуң байлаанга камнаг болуру — Тыва АССР-ниң хамаатызының хүлээлгези.

Социалистиг өнчүге халдаан кижилерни хоойлу ёзугаар шиидер» деп айыткан.

Тыва АССР-ниң Дээди Судунуң кеземче херектер талазы-биле суд коллегизынга РСФСР-ниң Кеземче кодекизиниң 93—1 үүлүде көрдүген үүлгедин дээш Самдык-оол Кыргысович Самдужаптың хереэн сайгарып көрген. Оон Конституцияда айыткан хүлээлгени каржызы-биле үреэни илереэн. С. К. Самдужап 50 хардыг. Улуг-Хем районда «Улуг-Хая» совхозка инек кадарып турган, харысалга чогундан 6 инекти чидирген. Оон ангыда оон бруузу-биле бир инек елген, бирээни машина баскан. «Улуг-Хая» совхозтуң директориязы ол дудаан инектерни дораан төлөр дугайында негелде тургускан.

С. К. Самдужап 1981 чылдың октябрь айның эгезинде оор херекти үүлгедир сорулгалыг, боттан аңгыда Улуг-Хем районнуң Хайыракан суурдан Бии-Хем районче углай чоруткан. Ол орук ара бир хонгаш, «Өөк» совхозтуң девискээрииге дүшү үезинде келгеш, тараа аңгызынга одарлап чораан хей инектерге таваржы берген. Ол инектерни совхозтуң кадарчызы Сандак Сат эдлчег ёзугаар кадарар тургаш, инектерни эң каггаш, чаңа бергенин ажыглаш, 26 инекти, оон иштинде Хирлиг Саттың ийи молдургазын үзе сүрүп алган. База бир аңгы база оорлаш сүрүп алгаш, Улуг-Хем кыдызына экелзе-даа ол инектерни чаасказан кежирер аргазы чок болган. «Улуг-Хая» совхозтуң мыйыстыг бода мад бригадири турган 36 харлыг Василий Дамбаевич Маспык-оолга чеде бергеш, ол инектерни хемелеп кежирерин дилээрге, ол оор мал деп биле-тура инектерни хемелеп кежиришкен. Ындыг болза-даа Хирлиг-оол Сат, Сандак Сат болгаш совхозтуң өске-даа ажылдакчылары инектерни изин истеп, сыр соондан сүрүп четкеш, оорлаткан инектерни, аңгы эгидип алганнар.

Үстүнде кылган үүлгедин дээш Самдужап 10 чылда хосталгазын казыдып шиттирген. Оор херекти чажырганы дээш Василий Дамбаевич Маспык-оолду РСФСР-ниң Кеземче хоойлузунуң 189 үүлүдүбиле 5 чылда хостагазын казып шиттиреп, оон мурнунда шиттирип чорбаанын, назыны аныяк байдалын, бруузун билингенин суд коллегиязы өөренип көргеш, 5 чыл хыналда хуусаалыг шенелдеге солаан.

Б. БОРИСОВ.

Ағаар

Бөгүн республикага көжүп турар булуттаар, чамдык черлерге дымырадыр чаъстаар. Соңгу-барыын чүкче углаңышкынның хаттыг дүргени секундада 9—14, а дүүш соонда 20—25 метр чедер. Агаарның температуразы 15—20, чамдык районнарга 5—10 градус чылыыр.

Кызылга аяс хүн болур. Кезээликтей хаттың күжү секундада 20—25 метр чедер. Агаар дүне 2—4, хүндүс 18—20 градус чылыыр.

«Шын» солун редакциязы дуржулгалыг машинакчыны ажылче чалап тур.

Республиканың киноэкраннарында «Шляпа» деп чаа кино үнүп эгелээн.

Бистиң республикага чаңгыс аай политхүн пятницада болуп эрткен. Ону будүрүлгелерге, совхозтарга, албан организацияларга, өөредилге черлеринге күш-культураны болгаш спортту массалыг болдурарының айтырыгларынга тураскаатказ. Политхүннүң темазынга хамаарыштыр Тыванның электри четкилеринден болгаш оон-даа өске материалдарны парладывыс.

ЧҮТКҮЛ

Апрельдиң ийиги он хонуунда магалыг каан хүнер турган. Хоорайның булун бүрүзүндө сиген үнүп келген, асфальтылар тиглеринден безин чаш оът карарты өөртүр үнүп орган, кудумчуларда чыскаалган ыыштарның будуктарының баштары мөңдүйгүлээн, кушкаш үвү мыжыраар чүве. Бойдустуң оттуушкунундан Анатолий Григорьевич Кудря сеткили ажып, чүвү кылырын боданып эгелээн.

Будүрүлгенин туристер бөлүү моон мурнунда-даа чылдарда чылыг-биле кады турисчи кокпа орук-биле хаптар чанчылдыг. Ол бөлүктүн удуртукчуузу, төп электростанцияның котёл цехиниң начальниги А. Г. Кудря ынчангаш апрельдиң хүнүнде чиик-чиик кылаштап, суббота-воскресеньени аян-чорукка бараалгалыр деп турары ол.

— Че, чоруптар бис бе? — деп, аныяктар четтикпейн дуржулгалыг туриске маннап кээп турган.

— Бут өйбес, эптиг болгаш чылыг идик, фуфайка, кышкы берт, ийи хонуктун хүнезинн херек. Отту черле уттуп болбас. Оон ынай чүвү ап алза экил? — деп, аныяк туристерге ол өртээн чылын чагып турганын сагынган.

Тываның электри четкилеринин туризм бөлүү өртээн айда А. Г. Кудрянын удуртулгазы-биле бир хондур, хүнзедир Ондумга аян-чорук кылгаш келгеннер. Хек-даваң, шончалай. Мага-ботту сергедип турар чаагай чыттыг серинн салгынның эзреми. Ол бүгү дээрге хоорай чурттакчыларынга ховар үүлдер-дир ийин. Арыг агаарга тургузуур кылаштап-кылаштап, одагга кээрге эки-ле. Кандыг-даа чем магалыг амданныг.. чемге хөөп мырынай аажок.

Күш-культура болгаш спорт пайысылалдын бо улуг будүрүлгезинде хүндүлүг черни эзелеп турар, коллективтиң кол-кол айтырыгларын чедиишкиннг шиитпирлээринге чугула үүл болу берген. Мында спорттуң кышкы хевирлеринден хаак, хоккей элээн массалыг болуп турар. Баскетболга, волейболга эр болгаш хереэжен улустуң командалары тургустунгай, олар хоорай маргылдааларынга безин киришкилээн.

Боодалга (удуртукчузу электрослесарь П. С. Попов), шыдыраа (удуртукчузу ол нарын приборлар септээриниң албанының начальниги Г. Е. Никитин) секцияларда хей кижи кирип турар. Чадаг чарыштыг, волейболду улам массалыг болдурарының хемчегери чедимчелиг эгелээн. Бо чылдың апрель 15-те пайысылалга эрткен баскетбол маргылдаазынга Тываның электри четкилеринин хереэженнер командазы ийиги черни эзелеэн. Апрель айда «Спартак» эки тура спорт иниитилелиниң организастаанзы чиик атлетика эстафетазынга база бо будүрүлгенин командазы ийиги черни чаалап турган. Чиик атлетиканың өскеда хевирлеринге олар багай эвес белеткелдиин көргүскен.

Май бирии. ийиниң, сестин, тостун спорттуң хүнеринде болган спорттуң маргылдааларга Тываның электри четкилериниң спортчулары спорттуң чедиишкиннерин улам бүзүреллиг-биле бижыглаан. Баскетболга, чадаг чарышка, боодалгага олар шылгарааннар.

— Эң-не эки спортчу көргүзүнү «Тываның аныяктары» солуннуң шаналын дээш чиик атлетикага эстафетага көргүзүнер. Бо оюн эң-не массалыг, ол каш он чыл улаштыр чанчыл ёзугаар эртип келген болгай — деп, партбюро секретары Эдуард Макарович Шубник эң шилиндек дээш он спортчу ооллар, кыстарга чагып, оларга бүзүрелин илереткен. Секретарының чагыын олар күүседип. «Тываның аныяктары» солуннуң шаналың чаалап эккелгеннер.

Күш-дамыр кижизидилгези күш-культура болгаш спорт. Тываның электри четкилеринде чүге үре-түнелдиг болуп турарыл? Спортту мында ажыл-агый, культура айтырыглары-биле денге шиитпирлеп, үнелеп турар. Партбюро, дирекция, ажылчын комитеди күш-дамыр кижизидилгезинин калбак активин тургузуп ап шыдаан. Тускай эртемниглер, будүрүлге пехтериниң, участоктарының начальниктери, бедик мергежилдиг ажылчын кадрлар, спорт секцияларының удуртукчулары, хей-ниити тренерлер болуп турар. Олар спортту массалыг ооллдурар дээш эвээш эвес ажылдап келген.

Кандыг-даа ажыл удуртукчудан, оон чүткүлдүг, бедик тура-соруудан база хамааржыры биидингир. Моон мурнунда-даа чылдарда, бөгүнделе-даа будүрүлгенин күш-культура болгаш спорт талазы-биле инструкторун шилип алырынче, ону эки спортчу организатор кылдыр кижизидеринче улуг кичээңгейни партия организациязы салып, оон ажылын контрольдап келген. Партийжи негелдениң, деткимченин хараазында Тываның электри четкилериниң күш-культура болгаш спорт талазы-биле инструктору Сергей Кушматов багай эвес ажылдыг спорт организатор кылдыр өзүп орар. Оон түскай эртеми — техник-механик. Ам ол Красноярскиниң политехтиг институдунуң Кызылда филиалында бот-өөредилге-биле өөренип турар.

Будүрүлге коллективиниң кол өзээ болур партия эге организациязы спортту массалыг болдурарын, өске ажылдар-биле бир дөмей, шүүлмүүлекчи ёзу-биле көрүп, бо участоктуң шиитпирлеттинмейн турар айтырыгларывче спорт активинин, дирекциязының кичээңгейин углаан. Ылангыя күш-дамыр кижизидилгезинин материалдыг баазазы, спорттуң дериг-херекселдери богунгу негелдеден чыдын каап турар. Чоокку хүннерде волейбол, баскетбол шеллерин ажыглалга киирер. ГТО нормазын дужаар шелду белеткээр соруга-биле ажылдар ында түлүктээн.

Эоткен чылын күш-культура болгаш спорттун 1707 рубль түңнүг дериг-херекселин спорт организатор Сергей Кушматов хүлээп алган. Ону багай эвес ажыглап турар. Будүрүлгенин богунгу спорттуң амыдыралының айтырыгларын бо комсомолчу, партия организациязының деткимчеин-биле, чедиишкиннг шиитпирлеп турар.

А. ОКСУР.

БООДАЛГА—СОЛУН ХЕВИР

Күш-культура болгаш спорттуң массалыг болдурарының хей-ниитиң организацияларының киржилгези улуг ужур-дузалыг. Тываның электри четкилериниң спорт организациязы, оон яшы-бүрүү секциялары, туризм бөлүү, ДОСААФ эге организациязы болгаш өске-даа хей-ниити активи багай эвес ажылдыг. Мен ДОСААФ организациязының, оон кежигүннериниң ажылының дүгайында бижикседим. Олар будүрүлгенин аңгы-аңгы участоктарында ажылдап, барык шуптузу планныг онаалдаларын, социалистиг хүлээлгелерин күүсетпишаан, коллективтиң спортчу алдарын хоорай болгаш республика маргылдаларынга төлептии-биле камгалап келген.

Ылаңгыя Юрий Иванович Сурков, Александр Александрович Аржаков, Владимир Константинович Долгополов болгаш өске-даа комсомолчулар болгаш аныяктар спортчу үлегерии көргүзүп, маргылдааларга эки белеткелдиг киржип турарлар.

— Боодалга —спорттуң бир солуи хевири. Часпас адыш өөренири аныяк оолдар, кыстарга чугула херек, ылаңгыяда шериг хүлээлгезинче аътаныштарының мурнунда караны часпас адыш турар кылдыр оолдарның белеткенин алырынга хоочуннар дузалаар херек—деп, И. И. Сурков санап турар. Ол боодалгага хандыктылыг ам-даа салбаан.

1945 чылдың май 9 — бистиң чуртувустуң чыл демдеглелинде алдын үжүктер-биле кинэ биижиттинген. чыыткылыг болгаш уттундурбас хүн-дүр. Тиилелгенин улуг байырлалынга тураскааткан спортчу маргылдаалар республиканың пайысылалынга массалыг-биле эрткен. Аңаа ук будүрүлгенин ДОСААФ организациязының кежигүннери база спортчу күжүн шенеп көргеп. Ылангыя адыжчылар командазы макталдыг болган. Оон составында үш кижи кирген: А. А. Аржаков, В. К. Долгополов, П. С. Попов. Боодалга маргылдаазынга 287 санны ойнаан, бирги черни эзлээн.

Моон-даа соңгаар бирги черни чаалап болурувуң аргазы Тываның электри четкилериниң коллективинде бар. Чүге дээрге, спорттуң бо хевириңге эки белеткелдиглер эвээш эвес. Бо талазы-биле маргылдааларны доктаамал эрттирип, чалыы салгалды боо адарынга өөредип турар. Аныяктарга спорттуң аргазын-на айтып бээрге, оларның караа кескү, холу бижыг болгай. Боодалгага киришкеш, республиканың ийи кубогун, хоорайның үш кубогун адыгжылар командазы моон мурнунда чаалап алган. Кубоктар, дипломнар, спортчу хей-аътты немеп турар.

ДОСААФ эге организациязында боолар бар. А боодалга эрттирер тускай чер чок. Ынчангаш спорттуң бо солуи хевириниң дериг-херекселдерин четчелээрии чугула, Өскеда шиитпирлээр ужурлуг айтырыглар ам-даа көвей. Дөрт чыл бурунгаар Тываның электри четкилериниң ДОСААФ эге организациязы, аныяк оолдарны автомашина, мотоцикл башкарарынга өөредип турган. Аңаа күзелдиглер ядыын болур чораан. Ам оны катап эгелээри чугула.

ДОСААФ организациязының спортчу базымы партия эге организациязының кичээңгейинден, профсвилел комитединиң дузазындан коичуг хамааржыр. Тываның электри четкилериниң партбюрозу оон ажылының планын бадыдап берип, оон күүселдезин хапырарынга дузалап турар. Профсвилел комитединиң шанчал-макталга үндүрген акша-хөрөңгизин чөп ажыглап турар бис. Материалдыг шаңнал, моралдыг деткимче спортчуларга база чугула.

П. ПОПОВ.
электрослесарь - приборист, хей-ниитиҥ тренер.

БУГОЙНОДА МАРГЫЛДАА

БЕЛГРАД. Май 21. (СЭТА). Югославия хоорай Бугойнода шыдыраа маргылдаазынга Гарри Каспаров онгу салымында Любомир Любоевич-биле хайымнашкан. Найдорф—Андерсон, Ивков —Бавалек, Петросян —Спасский оларның салыы база мыдыр болган. Полугаевский биле Ларсен, Иванович биле Тимман олар салыгларын сонгаарлаткан.

Каспаров ам-даа мурнавышаан. Оон саны —8.

ХҮНДҮТКЕЛДЕ ЭВЕС БОЛЗА...

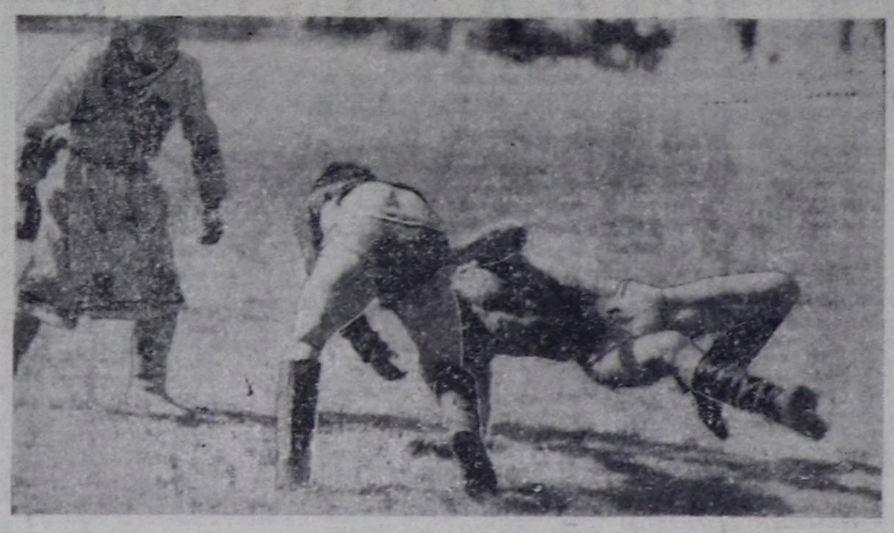
Күш-культура болгаш спорт будүрүлгеге дыка-ла ажыктыг. Күш-дамыр кижизидилгези күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидер, кадыкшылды быжыглаар, коллективтиң жизроклимадын экижидер. Ол бүгүнү ымдыралда бар хей-хей чижектер-биле бадыткап болур. Дээди өөредилге черин Красноярскиге дооскаш, Тываның электри четкилериниң төп электростанциязының турбина салбырында ажылдап турар мен. Ам ол ажылымда 12 чыл болдум.

Кайы-даа коллективте ажылчыннар дөмей, оларның профессионал мергежили аңгы-аңгы боордан башка. Бир эвес коллективте күш-культура болгаш спорт хүндүткелде эвес болза, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр, бот-боттарын безин хүндүлешпейн баар, araгелаар чоруктар көстүп келир. Чамдык үелерде бистиң бичежок спортзалывыс шитти соок азы жижи шоочалыгда байдал чыктии кончуг. Үелин, эчергилээн шын чарыгдаар аайын тыллайн баар кижилер кайы-бир будүңда таакпылаан, кулакка эчок сөстер октаан тургулаар. Аргажок, хей-ниитиниң чурумун үрээринче базым кылдыныр база болур.

Спортзал ажыкта байдал сыр өске. Столовоялга дүъштеп келгенде безин ооллдарның сагыжы — залда. «Эзлчег аңаа үзүндө олар залче маңнажыптардар. Аңаа бергаштың технистээр, өске-даа оюннарга киржир, аңаа көрүкчүлээр... Бисте ындыызында таарымчалыг спорт шөлү чок.

Ынчалза-даа чүү-даа чүведе, бир эвес күзээр болза, арга тыпты бээр. № 11 ортумак школага дуза чедирер кылдыр хүлээнип алган даалгалыг бис. Тываның электри четкилериниң ажылчыннарының, специалистериниң, удуртукчуларының ажы-төлү ол школада өөренип турар. Ынчангаш бо өөредилге чери-биле харылзаавыс быжыг.

К. ШОПГУ.

«Алдан дөрттүң аразынга
Ачыр-дачыр хүреш болур.
Эжер-эрес мөге эрлер
Эзирлер дег кылыйткылаар.
Салыкчызы адын адааш,
Чаңнай аарак кыйгырыптар,
Мөгелер-даа сегиржип аар.
Бөөлдежир, дегээлежир.
Октап-даа боор, октадып
боор
Оюннарның бирээзи бо.
Улугларга, ургларга
Уттундурбас солуң спорт.

АРТЫП КАЛДЫМ

Омск хоорай чурттуг мен. Каңнакчы мергежилди аңаа чедип алгаш Кызыл хоорайга чедип келдим. Каңнакчы кайы-даа будүрүлгеге чугула херек. Ынчангаш демир каңнаарынга өөренип алган мен. Ажылчын кижиниң байлаа — оон мергежили. Ону эки шиитгээдип албас болза, бут кырынга быжыгып турары, коллективтиң негелдезинге дүүштүр ажылдаары берге.

Тываның наймысылалы өөренікчи чылдарымда-ла мени сонуургадып чораан. Оон дугайында улустан дыңнап, номдан номчуп турдум. Чүгле сонуургал болгаш күзел-биле кижи хөйнү чедип албас, колла чүве — ол чүүлдерге даянып алгаштың коллективке быжыгары. Тываның электри четкилеринге ажылдап кээримге сонуургалым, күзелимдээ дораан-на спорт-биле холбашкан.

— Баскетбол командазынга немей курлавыр херек, аныяк кижи кээп көр— деп, Сергей Кушматов меңээ бир катап чугаалады.

Амырай хона бердим. Баскетболдап-даа, теннистеп-даа ойнап тур мен. Эш-өөр база эңдерилген. Спорт дамчыштыр бо будүрүлгеге артып калганым ол.

И. ЕМЕЛЬЯНОВ.
каңнакчы.

телевидение

МАЙ 24-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 — Уругларга фильм. «Кызыл галстук». 10.10 — «Билдингирдаа бол, элдептиг». 11.10 — Медээлер. 11.15—14.15 — Чапсар. 14.15 — Медээлер. 14.35— «Кедээнин күш-ажылчы хүнери». Документалдыг фильмнер программазы. 15.50 — С. Прокофьев. № 7 соната. РСФСР-ниң алдарлыг артизи Н. Петров күүседир. 16.10 — «Авазының школазы». 16.40— «Бодумнуң черимге ынак мен». Фильм-концерт. 17.30 — «Стадион шуптувуска». 18.00 — «СЭКП-ниң XXVI съездизинин шиитпирлерин — амыдыралга».

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.45 — «Хоойлу болгаш хүлээлге». Дамчыдылга.

МОСКВАДАН

19.15 — Чоннуң аялгалары. 19.30 — «Хлебтиң амданы». Хөй сериялыг уран-чечен фильм. 1-ги фильм — «Бистиң ынак хлевивис». 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — «Документалдыг экран». 22.50 — Бөгүн деле-гейде. 23.05 — 23.25 — Чадагтерге чарыжы. ГДР-деп дамчыдылга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — Орус чугаа. 12.30 — Музыка. 4-кү класс. Делегейниң улустарының хөгжүмү. 13.00 — Гомер — «Одиссея». 1-ги дамчыдылга. 14.00 — Тургузуушкун үезинин уран чүүлү. 3-кү дамчыдылга. 14.35 — Бойдус. 3-кү класс. Бойдус камгалалы. 14.55 — «Эртем дугайында». 15.40 — «Баргузинде чай». Эртем-тэйылбырлыг фильм. 15.50 — Медээлер. 16.00 — 18.15—Чапсар. 18.15 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Футбол допчулалы.

КЫЗЫЛДАН

19.15 — «Азияның төвүнде». 19.45 — Чарлалдар. 19.50 — Документалдыг фильм.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктың улуңар, чаштар!» «Тарыышкыдан коргар бегемот». Мультфильм. 20.15 — «Өңнүктерниң арыннары». 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35— «Ынак кижимге эртинем». Уран-чечен фильм. 23.00 — «Кайгамчык үүлдерлиг чер». Бойдус дугайында документалдыг фильм. 23.00 — 01.00 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Спартак» — «Кайрат».

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Кино

МАЙ 23-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Шляпа» 11.20, 13.10 15.00, 16.50, 18.40, 21.10 шактарда. **«Кайнаар баарыл оң»** 9.30 шакта.

«ПИОНЕР»: Киночыынды 9.00 шакта. **«Алдыгы»** 10.30, 12.30 шактарда. **«Ак хептиг херээжен»** 14.30, 17.20, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Тимур болгаш оон командазы» 11.10 шакта. **«Ол оол чаның келген-дир»** 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: Киночыынды 10.30 шакта. **«Ангар-18»** 12.00, 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: Киночыынды 12.00 шакта. **«Москва карак чажынга оъүүревес»** 15.20 16.00, 19.00 шактарда.

МАЙ 24-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Айеберттеп аразынга өлүм» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Кавказ даглары-нче аян-чорук» 10.00, 11.40 шактарда. **«Мээң мээнге ыңаа»** 14.20, 17.10, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Алдыгы» 15.00, 16.50, 18.40, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ангар-18» 16.50 шакта. **«Ол оол чаның келген-дир»** 15.00, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Сөөлгү ойнаашкын» 18.30, 20.30 шактарда.

Редакциянын адреси: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24 2-23-54, харысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетүүр киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 994.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Төвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле әргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1). ТС—00742

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 121 (11919) | 1982 чылдың май 25, вторник | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 3 кап.

Дүүн СЭКП Төп Комитединиң Пленуму болган. Анаа 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң аъш-чем программазының болгаш ону боттандырар талазы-биле хемчеглер дугайында айтырыгны чугаалашкан.

Пленумга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-нин Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежнев илеткел кылган.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Пленумунуң дугайында ИНФОРМАСТЫГ ДЫҢНАДЫГ

1982 чылдың май 24-те СЭКП Төп Комитединиң ээлчеглиг Пленуму болган.

Пленум СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң «1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң аъш-чем программазының болгаш ону боттандырар талазы-биле хемчеглер дугайында» илеткелин дыңнаан.

Илеткел талазы-биле санал бергеннер: эштер В. В. Щербицкий — Украинаның Компартиязының ТК-зының бирги секретары, Д. А. Кунаев — Казахстанның Компартиязының ТК-зының бирги секретары, В. В. Гришин — СЭКП Москва хооркомунуң бирги секретары, Г. В. Романов — СЭКП Ленинград обкомунуң бирги секретары, Д. К. Моторный — Херсон областың Киров аттыг колхозунуң даргазы, М. С. Соломенцев — РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы, Т. Я. Киселев — Белоруссияның Компартиязының ТК-зының бирги секретары, И. Г. Хмара — Краснодар крайның СЭКП Староминск райкомунуң бирги секретары, Ш. Р. Рашидов — Узбекистанның Компартиязының ТК-зының бирги секретары, Г. А. Алиев — Азербайджанның Компартиязының ТК-зының бирги секретары, Э. А. Шеварднадзе — Грузияның Компартиязының ТК-зының бирги секретары, А. Э. Восс — Латвияның Компартиязының ТК-зының бирги секретары, И. А. Бондаренко—СЭКП Ростов обкомунуң бирги секретары, И. Е. Клименко — СЭКП Смоленск обкомунуң бирги секретары, М. П. Трунов — СЭКП Белгород обкомунуң бирги секретары, М. З. Шакиров — СЭКП Башкир обкомунуң бирги секретары, В. С. Костин — Кемерово областың «Зиминка» шахтазының даг ажылчыннарының бригадири, В. К. Месяц — ССРЭ-ниң көдээ ажыл-агый министри, Л. С. Куличенко — СЭКП Волгоград обкомунуң бирги секретары, Ю. А. Овчинников — ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының оралакчы президентизи, А. А. Ежевский — трактор болгаш көдээ ажыл-агый машина тудуушкун министри.

СЭКП ТК-ның Пленуму ол айтырыг талазы-биле доктаалды чангыс үн-биле хүлээп алган, ону парлалгага парлаар.

СЭКП ТК-ның Пленуму организастыг айтырыгларны көрген.

ТК-ның Пленуму СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү эш Ю. В. Андроповту СЭКП ТК-ның секретарынга соңгаан.

ТК-ның Пленуму СЭКП ТК-ның секретары эш В. И. Долгихти СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидатка соңгаан.

СЭКП ТК-ның кежигүннеринге кандидаттардан кежигүннеринче эштер С. А. Шалаевти — ВЦСПС-тиң даргазы, Е. И. Чазовту — академик, ССРЭ-ниң Медицина эртемнериниң академиязының Бүгү-эвилелдиң кардиология эртем төвүнүң директору, В. С. Костинни—Кемерово областың «Зиминка» шахтазының даг ажылчыннарының бригадири — ТК-ның Пленуму шилчиткен.

СЭКП ТК-ның Пленуму ажылын ооң-биле дооскан.

1990 ЧЫЛГА ЧЕДИР ҮЕДЕ ССРЭ-НИҢ АЪШ-ЧЕМ ПРОГРАММАЗЫНЫҢ ТӨЛЕВИЛЕЛИНИҢ ДУГАЙЫНДА СЭКП ТК-НЫҢ ДОКТААЛЫ

«1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң аъш-чем программазының болгаш ону боттандырар хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң илеткелин дыңнап чугаалашкаш, СЭКП ТК-ның Пленумунуң доктаадызы болза:

1. Амгы Пленумга эш Л. И. Брежневтиң илеткелинде айыткан саналдарны болгаш түннелдерни бүрүнү-биле болгаш долузу-биле түүлдүг деп көөр болгаш оларны партия, күрүне болгаш ажыл-агый организацияларының, профэвилел болгаш комсомол организацияларының аъш-чем программазын күүседир, СЭКП-ниң аграр политиказын амыдыралга чайгылыш чок боттандырар талазы-биле практиктиг ажыл-чорудулгазының үндезинин бодүүрар.

2. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр 1990 чылга чедир үеде ажылдан кыдыңган ССРЭ-ниң аъш-чем программазын түүлдүг деп көөр.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң киирип келгени дараазында доктаалдарны бадылаар:

«Көдээ ажыл-агыйны болгаш агроүлетпүр комплекизинин эске-даа адырларын эргеден башкарарын экижидер дугайында».

«Колхозтарның болгаш совхозтарның экономиктиг механизмин сайзырангайжыдар болгаш экономиказын быжыглаар талазы-биле хемчеглер дугайында».

«Продукция бүдүрерин көвүдедиринге болгаш ооң шынарын бедидеринге көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының материалдыг сонуургалын күштедирер талазы-биле хемчеглер дугайында».

«Мал ажылынга кирген ажылдакчыларны колхозтарга, совхозтарга болгаш көдээ ажыл-агыйның эске-даа бүдүрүлгелеринге быжыглаар талазы-биле немелде хемчеглер дугайында».

«Көдээ чоннуң амыдыралының чуртталга, коммунал-амыдырал болгаш социал-культура байдалдарын улам ынай экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында».

«Удуртукчу кадрлар-биле болгаш специалистер-биле колхозтарны болгаш совхозтарны улам-на быжыглаар, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин хөгжүдеринге оларның ролюн болгаш харысалгазын бедидер дугайында».

3. Аъш-чем программазында доктаатка даалгаларны болгаш чонну аъш-чем-биле үзүктелиишкин чок хандырарының сорулгазын болдунар-ла кыска хуусаада шиитпирлээр дээш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин улам ынай көдүрериниң болгаш агроүлетпүр комплекти ниитизи-биле хөгжүдеринии айтырыгларын шиитпирлээринче улус ажыл-агыйының бүгү адырларының улам ханы эргилиишкинин боттандырарының эргежок чугулазын барымдаалап көрбүшаан, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели, ССРЭ-ниң Күрпланы, министерстволар болгаш ведомстволар, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинин чыл планнарын болгаш он ийиги беш чылда планның төлевилелин ажылдан кылырын хандырар ужурлуг.

4. Эвилелдешкен республикаларның Компартияларының ТК-лары, партия крайкомнары, обкомнары, округкомнары, хооркомнары болгаш райкомнары, эвилел министерстволары болгаш ведомстволар, чер-чернин совет болгаш ажыл-агый органнары колхозтарның болгаш совхозтарның, үлетпүр, тудуг болгаш транспорт бүдүрүлгелериниң удуртукчулары, партия эге организациялары Пленумга эш Л. И. Брежневтиң илеткелинде айыттынган сорулгаларны, аъш-чем программазын болгаш ооң-биле холбаштыр хүлээп алган СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалдарын боттандырар талазы-биле ажылчыннар, колхозчулар болгаш интеллигенцияның ортузунга организакчы болгаш политиктиг ажылды идепкейжидип чорудар ужурлуг. Партияның болгаш күрүненин он бирги болгаш он ийиги беш чылдарда төп сорулгазы — аъш-чем айтырыын шиитпирлээринге — республика, край, область район бүрүзү, улус ажыл-агыйының алыр бүрүзү, хоорайның болгаш көдээниң күш-ажылчы коллективтери шупгузу улуг салыышкынын киирер ужурлуг.

5. Чурт иштинге аъш-чемни улам-на дүрген көвүдедир дээн сорулга-биле күрүненин көдээ ажыл-агыйга болгаш ону интенсификастаарынга салыышкыннарны улам көвүдедир деп турар амгы үеде, бүгү күштү чер болгаш мал ажылының культуразын хемчег-биле бедидеринге, черни бүдүрүлге фондуларын, материалдыг, күш-ажыл болгаш сан-хөө курлавырларын ажыглаарын экижидери дээш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн болгаш ажылдың шынарын бедидери дээш, чидириглерни үзүткаары, камналга болгаш хумагалал, колхозтарга болгаш совхозтарга продукцилянын боттүнезин чиигедири дээш демиселге мөөнүзэри онза чугула деп СЭКП ТК-ның Пленуму онзалап демдеглеп тур.

Бүдүрүлгениң өскен хемчээлдери нарыызаан экономиктиг харылзаалар көдээ ажыл-агыйга планнаашкынны, үлаштыбашкарылганы, материал-техниктиг хандырылганы сайзырангайжыдарының херээнин талазы-биле агроүлетпүр комплекизинин бүгү адырларының кадрларындан чаа-чаа негелделерни салып турар. Углап-башкарарының бүгү деңнелдеринге экономиканың ол адырының кезектериниң ажылының сырый холбаазын болгаш таарыштырылгазы эң эки сөөлгү түннелдерни чедип алыры дээш оларның бедик харысалгалыг болурун база эки шынарлыг аъш-чем продукциязын бүдүрерин көвүдедиринге сонуургалын хандырар.

Эң чоокку сорулга — бо чылдан эгелээш-ле чер болгаш мал ажылының продуктулуун боттуу-биле бедидерин чедип алыры, тараа, эът, сүт болгаш өске-даа продукцияны садыг алырының күрүне планнарының долдур болгаш ажыр күүседирин, оларны чогуур үезинде болбаазыралын кылыры болгаш долузу-биле камгалап алырын хандырары, дараазынгы чылдарда көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин улам шапкыны-биле көдүрериниге идегелдиг үндезинии салыры боон турар.

* * *

Партия, совет, профэвилелдер, комсомол организациялары, ажыл-агый органнары, колхозчулар болгаш совхозтар ажылчыннары, специалистер болгаш эртемденнер, үлетпүр ажылдакчылары, көдээниң бүгү чурттакчылары болгаш хоорайларның ажылчы чоннары ТК-ның бо Пленумунуң шиитпирлерии күүседир дээш эргежок чугула бүгү түүлдерни кылыр, совет кижилерниң чаагай чоруун чайгылыш чокка бедидериниң, бистиң Төрээн чурттувустуң экономиктиг күчү-шыдалын быжыглаарының эң кол түүлдериниң бирээзи аъш-чем курлавырларын көвүдедиринің талазы-биле айыттынган сорулгаларны чедип алыры дээш бүгү улустуң социалистиг чарыжын калбартырынга быжыг бүзүредип СЭКП ТК-ның Пленуму илередип тур.

1990 ЧЫЛГА ЧЕДИР ҮЕДЕ ССРЭ-НИҢ АЪШ-ЧЕМ ПРОГРАММАЗЫНЫҢ БОЛГАШ ОНУ БОТТАНДЫРАР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ХЕМЧЕГЛЕР ДУГАЙЫНДА.

1982 чылдың май 24-те СЭКП ТК-ның Пленумунга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ илеткели

Хүндүлүг эштер!

Аъш-чем программазының болгаш ону боттандырар талазы-биле хемчеглерниң дугайында айтырыгны Төп Комитеттиң Пленумунга көөрү-биле СЭКП ТК-ның Политбюрозу киирип тур. Программаны партияның XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр ажылдан кылган.

Төлевилеп турар хемчеглерниң алыс сорулгазы — болдунар-ла аргалыг элээп кыска хуусаада-ла чурттуң чонуң аъш-чем продуктулары-биле идегелдиг хандырары болуур. Ол түгле бирги черге ниң экономиктиг эвес, харын чугула социал-политиктиг сорулгадыр. Совет кижилерниң амыдыралчы негелде-хереглелерин хандырары бистиң партиявыстың программазы болуур эң чугула негелдези болуп келгенин болгаш болуп артпышаанын бүгү тодалы-биле онзалап демдеглеп көрейн. Ооң ужурунда, эштер, амгы Пленум онза уткалыг, онза ужур-дузалыг.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш ооң удуртулгазы, СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң тускай ажылчы белүү, Күрплан болгаш хамаарышкан министерстволар база ведомстволар СЭКП ТК-ның Пленумун чыылдырарының мурнунда улуг белеткел ажылын кылган. Эртемденнер, колхозтар болгаш совхозтар удуртукчулары, специалистер анаа киришкен. Республикаларның компартияларының Төп Комитеттериниң болгаш Министрлер Чөвүлелдериниң, обкомнарның болгаш облкүүскомнарның, райкомнарның болгаш райкүүскомнарның саналдарын, парлалга материалдарын, ажылчы чоннарның чагааларын барымдаалап көрген.

Ооң түңелиинде элээп каш документилерни белеткээн. Ол аъш-чем программазының төлевилели-дир. Ол, ооң ынай, чамдык элээн тодаргай айтырыглар талазы-биле СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалдары-дыр. Оларның арасында — көдээ ажыл-агыйны болгаш агроүлетпүр комплекизинин эске-даа адырларын эргелеп башкарарын экижидерини дугайында: экономиктиг механизмниң сайзырангайжыдар база колхозтарның болгаш совхозтарның экономиказын быжыглаар талазы-биле хемчеглер дугайында: продукция бүдүрерин көвүдедиринге болгаш ооң шынарын бедидеринге көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының материалдыг сонуургалын күштелдирер талазы-биле хемчеглер дугайында; мал ажылында ажылдакчыларны колхозтарга, совхозтарга болгаш эске-даа көдүр ажыл-агый бүдүрүлгелеринге быжыглаар талазы-биле немелде хемчеглер дугайында: көдээ чоннуң чуртталга, коммунал-амыдырал болгаш социал-культура байдалдарын улам ынай экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында: колхозтарны болгаш совхозтарны удуртур кадрлар-биле база специалистер-биле улам ынай быжыглаар, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин хөгжүдеринге оларның ролюн болгаш харысалгазын бедидер дугайында доктаалдар-дыр.

Төп Комитеттиң кежигүннери докуметилер-биле таныш болганда, принципиалдыг чүгле каш айтырыгларга дээш чөөрейн.

Көдээ ажыл-агыйга кылдыңган ажылчы түңелдериниң эгелээйн. Бир эвес сананар үезинии эгезин СЭКП ТК-ның март (1965 чыл) Пленуму кылдыр алыр болзувусса, дурум ёзугаар болур. Көдээ ажыл-агыйга капитал салыышкыннарны көвүдедиринче, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң материал-техниктиг баазазын быжыглаарынче, база планнаашкынны болгаш экономиктиг идиг бериишкинин сайзырангайжыдарынче угланыышкынны партия алганын билир болгай силер. Хозоотарны болгаш совхозтарны быжыглаарынче, оларның бөтары баш миннии ажылдаан чоруун бедидеринче, көдээ чоннуң амыдыралын экижидеринче Пленум онза кичээнгейлиг угландырган. СЭКП ТК-ның март Пленумунуң дараазында каш-таа Пленумнарга болгаш СЭКП-ниң XXIV-XXVI съездилеринге улам сайзыраттынган айтыышкынпарны партияның амгы аграр политиказының — эртемниг политиканың, бистиң аткаарлаваанывыс болгаш аткаарлаваазывыс ындыг шын политиказын үндезинии болгаш. (Үргүлчүлелдиг адыш часкашкыны).

СЭКП ТК-ның март Пленумунуң соонда эрткен чылларның дургузунда көдээ ажыл-агыйның материал-техниктиг баазазы шынар талазы-биле чаартынган. Күш-ажылдың энергия хандырылгазы үш ажыг катап өскен. Суггарылгалыг болгаш кургаткан черлерниң фондузу 1,7 катап улгаткан. Минералдыг чемиичидилгелер бээри үш катап өскен. Мал ажылының специализастаан комплекстерии болгаш үлетпүр технологиялыг улуг күш фабрикаларын ажыглага киирген. Ажыл-агыйлар аразының эң ажыктыг агроүлетпүр бүдүрүлгелерии болгаш каттыжыышкыннары база хөгжүп турар. Ол бүгү түүлдер колхозтарга болгаш совхозтарга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн барык ийи катап улгаттырар арганы берген.

Көдээ ажыл-агыйны хандырар мал ажылынга болгаш мал чемнерин бүдүрериңге ажыглаар машина тудуушкину, көдээ тудуг, комбикорм болгаш микробиология үлетпүрү чергелиг ындыг чаа адырларны тургускан. Көдээ ажыл-агый машина тудуушкуну дыка хөгжээн. Үлетпүрүнүң аъш-чем адырларының кол бүдүрүлге фондулары сөөлгү он беш чылда 2,7 катап улгаткан.

Ол-ла үеде совет тараачыларның амыдырал-чуртталгазының болгаш күш-ажылының байдалдарынга хаиы чаартылгалар база болган. Дыка хөй социал айтырыгларны чөп диишкиннг шиитпирлээн. Көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының күш-ажыл төлевирин көскүү-биле бедээп. Оларның пенсия хандырылгазы болгаш социал страхованиези экижээн, шиитпел фондуларчыдан төлеп бернишкиннер болгаш чнигелделер көвүдээн. Колхозчуларның болгаш совхозтар ажылдакчыларының профессионал база культура деңнели өскен. Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринде ам-дээди болгаш ортумак тускай эртемниг ийи миллион чыгаа специалистер ажылдап турар. Чурттуң хөй-хөй районнарында көдээниң хевир-байдалы өскерилген. Көдээниң ажылшчыларының амыдыралының овур-хевири бир янзы—дыка утка-шынарлыг, солуп болуу болгеи.

Партияның алган хемчегледир, колхозчуларның, совхозтар ажылчыннарының, специалистериниң, үлетпүр ажылдакчыларының карак кызыл күш-ажылы бодунуң түңелдерин берип турар — мынаарга ол түңелдер дыка улуг. Совет көдээ ажыл-агыйның чедиишкиннерин ыттавас азы шоолуг эвес дээр, социализмниң дайзыннарының күжениишкиннери Пленумуң киржикчилеринге эки билингир болгай. Ынчалзажок фактылар өске түүлдүг дугайын чугаалап турар. Бойдустуң бүгү бергелери тураажок — а олар эвээш эвес болуп тургулаан — көдээ ажыл-агыйны ниити продукциязы чедиги беш чылдың дургузунда чылда ортумаа-биле 82,8 миллиард рубль болуп турганынган ооңгу беш чылда 123,9 миллиард рубль чедир, тодаргайлаарга 50 хуу көвүдээн. Европаның экономиктиг ниитилежилгезиниң чурттарынга ол-ла көргүзүг 31 хуу, а АКШ-ка — 29 хуу болган дээрзин деңнеш көөрү-биле демдеглеп каалынар. Ааар-бойдустуң байдалдары бистеге дыка таарымча чок турда бээн ыңдыг. Ол талазы-биле бистиң салган алган түүлдеривис база харык чок болгай.

Совет көдээ ажыл-агыйның продукциязының өзүлдезинин дугайында көргүзүгүү моок адаанда таблица берип турар.

Көдээ ажыл-агый продукциязының кол-кол хевирлерин будургеи.

(чылда ортумаа-биле — миллион тонна)

	1961 чылдың — 1965 чылдың	1976 чылдың — 1980 чылдың	Өзүлдезин хуу-биле
Тараа	130,3	205	157
Чигир свёклазы	59,2	88,7	150
Погаалар	16,9	26,3	156
Кат болгаш виноград	6,5	15,2	234
Эът (коң деңзи-биле)	9,3	14,8	159
Сүт	64,7	92,7	143
Чуурга (млрд. борбак)	28,7	63,1	220

(Уланчызы 2-ги арыда).

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

1990 ЧЫЛГА ЧЕДИР. ҮЕДЕ ССРЭ-НИҢ АЪШ-ЧЕМ ПРОГРАММАЗЫНЫҢ БОЛГАШ ОНУ БОТТАНДЫРАР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ХЕМЧЕГЛЕР ДУГАЙЫНДА

(Уланчызы. Эгези 1-ги арында).

1990 чылга дегнээрге, 35 миллион кижи немешмен чоннуң озулдезин кедээ ажылагый будурүүшкүнүүн өзүлдези доктаамал мурнап турар болуруун бис чедип алган бис. Оон түнелинде, көрүп турар үениң дургузунда чоннуң кижи санына опааштыр кедээ ажыл-агыйның нинти продукциязының чыда ортумак хемчээли 28 хуу ескен. Он беш чылдың дургузунда кижи бүрүзүге опааштыр эътти болгаш эътген кылган продуктуларны хереглээри 41 хуу, сүттү база сүттен кылган продуктуларны хереглээри — 25 хуу, чүүргены — барык-ла ийи катан, ногааларны — 35 хуу, үнүш үзүн — 24, чигирни хереглээри — 30 хуу ковүдээн.

Ынчангаш, партияның аграр политиказы, кедээ ажыл-агыйга салган улуг хөреңгилер, миллион-миллион кижиниң күжениишкиниери аъш-чем продуктуларын будурериң боттуу-биле ковүдедирип хандырган-дыр, эштер. **(Адыш часкаашкыны).** Ынчанмыже бистер чедип алдыган түүлдерге таарыштыг олуруун шыдавас бис, аъш-чем айтырыны ам-даа ыракта хүн айтырыында дүшпээн дээрзин көрбейн барып шыдавас бис. Бир эвес калорийлиниң нинти дениелиниң талазы-биле совет кижиниң аъш-чем рациону физиологтуг нормаларга дүгжүп турар-даа болза, ам-даа аъш-чемниң структуразын экижидери негеттиишин турар. Эътten болгаш сүттен кылган түүлдерге хереглеп хандыртыпмайн, ногаалар болгаш фруктулар чедишпейн турар. Элээн хөй районнарга аъш-чем бараанналр садарынга үзүктелиишкиниер болгулап турар.

Мында херектиң үжуру чүдел? Хамыктың мурунда чүдел дээрге, аъш-чем аймаан будурери чыл бүрүде ковүдеп турар болзажок, аъш-чем продуктуларынга хереглеп оны ам-даа ажыш турарында-дыр. Ол чорук чоннуң акша дорулгаларының өзүн турарындан болуп турар, кол-кол аъш-чем бараанналрынга күрүенниң үүрмектеп садар өртектери өскерилбес доктаамал турар болганда, ол бараанналры хереглээри кевүдеп турар-дыр. Ол чорук экономиканың шуутла аграр секторунда ажылдап турар кижилериң санының эвээжээни-биле, хоорай чурттакчыларының өзүп турары-биле база холбашкан болуп турар. Ол чорук оон ангыда, кедээниң бодунуң чурттакчылары аъш-чем продуктуларын күрүенниң садыг четкизинден садыл алыры чыл бүрүде өзүп турарыбиле база холбашкан. Адактың сөөлүнде, кедээ ажыл-агыйның ажыктыының, бүтү агроүлетшүр комплекизиниң өзүлдезиниң ыңдыг-ла дүрген эвес болуп турары маңаа база салдарын чедирип турар.

Ол бүтү факторларны барымдаалап көргеш, 1990 чылга чедир үеде тускай аъш-чем программазын ажылдап кылыры эргежок чугула деп, СЭКП ТК-ның Политбюрозуу санаан. Ыңдыг программаны белеткээри болгаш боттандырары — ол дээрге, бистиң планнаашкын системавыскы, социалистиг экономиканы эргелеп башкарырына принципиалдыг чаа базым. Аъш-чем айтырыын шиитпирлээриң эчис сорулгалыг, комплекстиг кылдыр көөрүн программа хаара тудуп турар.

Ынчаар көөр чоруктуп эң чугула онзагай түүлү чүдел дээрге, кедээ ажыл-агыйның болуунүү, ол ышкаш ону хандырып турар үлетшүр адырларының, транспорттуң, сайгарының ажылын холбаштырары, оларның бүтү ажыл-чорудулгазын нинти түнел эчис сорулгага —аъш-чемниң бедик шынарлыг продуктуларын бүдүрериниң база оларны хереглекчилерге чедиреринге чагыртыры болуп турар.

Элээн каш чылдагаанывардан агроүлетшүр комплекизиниң аъш-чем продуктуларын бүдүрериниң темпизи ногаалар болгаш чемишчидилгелерин, кедээ ажыл-агыйда ам бар болгаш ам-даа алыр бүгү-ле түүлдерин амгызынган ораанчок эки ажылдаң өөренип алыр болзувусса, чүгле ынчан чогумчалыг бериичиг болур. Бистиң тарылга шөлдеривис улуг. Бистиң маавыстың баш саны канчаарда-даа ажок хөй. А дүжүт болган продуктулуг чорук илейти-ле четпес өзүп турар.

Ыланғыя бистиң агаар-бойдус талазы-биле берге байдалдарывыста тараан шөлдер хөй-ле болзуун деп күзээри көрүп турар. Соодукчуларның күчүү улгадыр болган элеваторларның ишкири алгыыр апаар. Шыгжамыр-сава ажыл-агыйы хогжүүр. Ынчалза-даа программаны күүседириниң үезинде бо талазы-биле чамдык эдилгелерни база кылыр апаар. Бистериң аргаларывыс ылаңгыя бөлүк чылдың ортан үезинде дыка кызыгаар чок эвезин шуптувус билирбис. Ынчалза-даа 1990 чылга чедир картофельди болган вогааларны шыгжамырлар-биле улам долдур хандырарын, чигир свёклазын улам кыска хуусаа иштинде болбаазырадырын чедип алыры эргежок чугула. Бо бүтүнү чедип алыр дээш немелде ажылдарны кылыр апаар.

Кыска хуусааның иштинде аъш-чем продуктуларының эң хөй немелде озулдезин бээр агроүлетшүр комплекстериниң ыңдыг объектилерин чогуур үезинде ажылдага киирериве улуг хөреңгей салган турар үжурлуг. Бо талазы-биле корум-чурум амдыгында чок боон турар. Кедээ ажыл-агый машинала кылыр болгаш химия үлетшүрүнүң будүрүлгелериниң, мал ажылының комплекстериниң, минералдыг чемишчидилгелерни кадагалаар механизаттыынган складтарның, силос тудугларының, чылыдылга комбинаттарының, кат-чимис кадагалаар чөрлериниң, комбикорм будүрүлгелериниң, а ол ышкаш аъш-чем үлетшүрүнүң болгаш садыгның объектилериниң ажыглалга киирер планнары четпес күүсеттинип турар. Партия, совет болгаш ажыл-агый органнары, профэвилелдери болгаш комсомол агроүлетшүр комплекизиниң тудугларына хамаарылгазын шиитпирлип-биле эде көөр үжурлуг. Оларны чурттуң шалыпчы тудугларының кылдыр көөр херек. **(Адыш часкаашкыны).**

Кедээниң социал эде тургузуушкүнүүн талазы-биле хемчеглер аъш-чем программазының чарылбас кезээ болур. Колдуунда-ла дузалал девискээрлиг хевирлиг хууда дузалал ажыл-агыйны чорудар херим иштинии тудугларлыг чаагайжыды туттунган чуртталга бажыңнарын тудар үжурлуг. Школалар, школа назы четпээн уруглар албан черлери, клубтар тудуу калбарар. Кедээ чоннуң медицина, садыг болгаш амыдырал хандырылгазы экижип турар.

Кодээге чурттагга; культура-амыдырал, орук тудуун шалыпчыны-биле, быжыг үндезининг чорутканывыс тудум-на, тараачыныың күнзажылы улам-на будүрүкчүүр болур. Оон үжурүнден 80 чылдарда ол сорулгаларга барык 160 миллиард рубльди чарыгдаар деп турар. Бистиң хемчээливис-биле безин алырга, ол дээрге хөй сан-дыр. Ол — хоорай-биле кедээниң аразында социал илгалды үзүткээрынче угланган улуг политика-дыр. А ол дээрге, марксизм-ленинизмниң эртемге үндезилеттинген программыг негелделериввистиң амыдыралга боттанныышкыныдыр. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Даштыкы экономиктиг харылзаалар ыыкаш, программаның шөк ыйдыг кезээн база ыдык ажылдан кылган. Соолгу чылдарда, ылаңгыя дүжүт чок болган чылдарда тараавы, эътти болгаш эскө-даа чамдык продуктуларны даштыкыдан садыл алыр үжурга таваржын келгенивис СЭКП ТК-ның Пленумунуң киржикчилериниге биллингир болгай. Чоннуң эрге-ажыы дээш ону ынчаар кылган бис. Экономика талазы-биле ажыктыг болурун барымдаалавышаан, аъш-чемниң нурлавырларын долдурар сорулга-биле даштыкы садыгның бээр чүүлдериниң моон соңгаар-даа ойталаар деп бодавайн турар бис. Ынчангаш даштыкы чурттар-биле, бирги эзлегде социалистиг чурттар-биле кадыг ажылдажылганы программаның толевилелиниде айыткаңы дүрүм ёзугаар херек болуп турар.

Капиталистиг чурттардан аъш-чемни садып алырын кызырарыңын эргежок чугулазын төлевилел барымдаалап турар. Бодувустуң аъш-чем болгаш мал чемн курлавырларывыстың четчир болуруп чурттун эрге-ажыктары негеп турар, ол чорук кандыг-даа таварылгалардан бистерни магадылаап турар иймк. Ынчаарга тараашы бисле садары ыыкаш, ыңдыг аназа садыглажылганы чамдык күрүнелериниң удуртукулары бистиң чурттувусче ыйыышкын кылырының чепсээ, политиктиг ыйыштыкының чепсээ болдуурын орлалдакын турарын билир болгай силер. Оон-биле бистер кажан-даа эътеңнээн болгаш эътешпес-даа бис. **(Адыш часкаашкыны).** Айтырыгны ынчаар тургузарын СЭКП Төп Комитединиң кежигүннери деткнир деп бодай-дыр мен. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Ынчангаш аъш-чем программазының төлевилели СЭКП-ниң XXVI съездизининң шиитпирлериниге, чоннуң чаагай байдалын экижидеринче партияның углавышкынывыга дүгжүп турар-дыр, эштер. Төлевилелди колдуунда үүлдүг деп санап болур бис. **(Адыш часкаашкыны).**

Аъш-чемниң кайы-бир хевирлерни будүрер талазы-биле тодаргай көргүзүглерни бетики көргүзүглер кылдыр барымдаалап көөрү чугула. Ол көргүзүглерни чүгле доллур эвес, харын-даа ажыр күүседир дээш күжениишкиннерни салыры эргежок чугула. **(Адыш часкаашкыны).** Капитал болгаш материал-техниктиг курлавырларның хемчээлин көвүдедир дугайында эвээш эвес саналдарны төлевилел чогаадып турган үеде киирген. Ол саналдарның чамдыызын барымдаалап көрген. Чыл планнарын болгаш он ийиги беш чылда планны ажылдан кылырда эскө саналдарны өөренип көөрү чүүлдүг болуур деп санаан. Ынчангаш чыл бүрүзү, киирген чаа миллиард рубль бүрүзү сорулгаже бистерни чоокшуладып турарын бистер билген, — чогум кайы хире чоокшуладып турарын билген турар толээде, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели болган Күрүлаш программаны хаңыладып, тодаргайлавышаан, а оны чүүн-биле-даа бол. сайзырангайжыттышаан, ажылды үргүлчүлээр ужурлуг. **(Адыш часкаашкыны).**

Эштер! Хуусааларывыңың талазы-биле янзы-бүрү сорулгаларны — узун хуусаалыг, ортумак хуусаалыг, дүргеп, соңгаарадып болбас сорулгаларны аъш-чем программазын көдүрүп турар-дыр. Чогум-на дүрген, соңгаарладып болбас сорулгаларны бистиң сагыш салышкынарывыстың төвүнге ам тургузары чугула деп бодаар мен.

Аъш-чем программазы бодунуң баштайгы үре-түнелдерин бо чылын-на бээр ужурлуг дээрзинге бистер шуутвус бир эп-сеткилдиг ышкаштыр бис. Ол чорук кедээ ажыл-агыйда. агроүлетшүр комплекизинде бүтү ажылдарга бедик негелделерни салып турар.

Чидириглер-биле демиселдин, белеткел, транспорт болгаш садыг организацияларының үзүктелиишкиң чок ажылдаарының талазы-биле хемчегларнин тодаргай системазын район бүрүзүнге, область бүрүзүнге, республика бүрүзүнге хынамчалыг бодап тывар болгаш боттандырган турар үжурлуг. Шелдүн болгаш магазинниң аразында харылзаалар чоок болгаш бедүүн болган тудум-на, ажылхерекке, хереглекчиге уламна эки болур. Бо чылын ылаңгыя Кат-чимис болгаш ногаа ажыл-агый министерствозунга шиитпирлээр ужурлуг.

Чидириглер-биле демиселди херегледдин талазынга база чорудар херек дээрзин чидириглер-биле демиселге хамаарыштыр демдеглээр бодаан ийик мен. Ниитиниң чемненилгезинде, санаторийлерде болгаш дыштанылга бажыңнарында чем артынчыларының кедергей хөй болуп турарын чайырган хереэ чүү боор. Ол бүтү албан черлерни продуктулар-биле бирги ээлчеге хандырып турары билдингир болгай. Ону ынчаар кылыры чүүлдүг-ле харын. Ынчалзажок чемни багай шынарлыг кылганындан, савалаан чаптык фабрикаттарның чогундан, а ховар эвес таварылгада ажыллакчыларның ак сеткилдиг эвезиндер үнелиг хөй продуктулар артырылар болуп үне бээр азы өскээр ажылдаттырын турар. Продуктуларны камнадыгалыг көөрү, оларны хумагалдары — хереглелдин бедик культуразының демээ-дир.

Аъш-чем программазында кичээнгейни угландырар үжурлуг чугула айтырыг — хуусында дузалал ажыл-агыйлар болгаш сад-огород кооперативтери-дир. Эътти, сүттү, картофельди, ногаазы болгаш кат-чимисти бүтүрериниг оларның үлүг үлүг болуп турар дээрзи билдингир болгай. Күрүнеңиң, чеп-чер Советтериниң, колхозтарның болгаш совхозтарның талазындан ол ажыл-агыйларга дузалажылыг улам ынай улгатгыры — дүрген болгаш боттуг түнелин баэр ийик — а ол дузалажылыг албан-биле болгаш хөгүлеп көргүзер херек. Бо талазы-биле үей түүлдерни Центросоюз кылыр ужурлуг. Хуусында ажыл-агыйларже Центросоюз көрүүр болгаш оларның тогумчалыг ажылдаарынга илигни баэр ужурлуг деп чугаадап болуп ийик.

Будүрүлгелерниң дузалал ажыл-агыйларының аргаларын долузу-биле ажыглаар. Ыңдыг ажыл-агыйларны тудуп шыдаар үлетшүр будүрүлге бүрүзү, организацияның бүтүзү мнап-ла ыңдыг ажыл-агыйлардыг болуур ужурлуг. Ол сорулга-биле үлетшүр будүрүлгелериниге болгаш организацияларга кедээ ажыл-агыйның эргежок чугула ажыглал шелдерин тускайлап бээр херек. Хөй будүрүлгелерде бар хөөлбек сугларны балык өстүреринге ажыглаары база эки түнелди берип болуур.

Бо айтырыгларны дүрген, дидим болгаш инициативтиг шиитпирлээр херек. Ол чорук боттуг түнелдерни дораап-на берип болуур ийик.

Кедээниң ажыл-ишчидери, агроүдетшүр комплекизининг бүтүү ажылдакчылары аъш-чем программазын боттандырарының баштайгы чылын шалыпчы күш-ажыл-биле демдеглээр дээрзинге бүзүрелдин илергейлээрин чөпшээреп көрүнер. **(Адыш часкаашкыны).**

Эштер! Агроүлетшүр комплекизиң эргелеп башкарарын экижидеринче, экономиктиг механизмни сайзырангайжыларынче утланган хемчегларнин системазын аъш-чем программазы-биле кады чугаалажыл көөрүвүс база хүдээн алырывыс чугула болуп турар. Бо айтырыгларның аразында харылзааның барын чигзинишкин чок.

Аъш-чем айтырыын шиитпирлээри дээрге, кедээ ажылагыйның будүрүмчү күштериң улам ынай хөгжүдери, болбайзырадын кылыр үлетшүрүүн күүлериин улгатгырарыдыр. Ынчалзажок, ол дээрге, херектиң чанғыс талазы-дыр. Өске, оортан дудак чок чугула талазы — будүрүлге харылзааларын сайзырангайжылары-дыр. Эргелеп башкарарының болгаш планнаашкының методтары, ыдыг баэрининг аргалары, ажыл-агыйны чоруларының механизми бедик будүрүкчүлүг күш-ажылга байдалдарны тургузар ужурлуг. Силерде бар доктаалдар принципиалдыг чогум-на бо айтышкыннарны барымдаалап көрген. Доңчулап чугаалаар болза, оларны утказы чүдел?

Агрокомплекс планнаашкының болгаш эргелеп башкарылганың тускайлап объектизи кылдыр эң баштай-ла идин үндүртүнүү турар. Ол болза девискээр аймының, адырларының болгаш тускай сорулгалыг планнаашкыны эки болгаш ажыктыг кылдыр дүүштүреринин аргазын бээр. Сеолгүзүүнүң үндезининге эчис түнел — чурттуң аъш-чем-биле үзүктел чок хандырары салдынар дээрзин катаптап тур мен. Харын ол эчис түнелге, ол сорулгага кедээ ажыл-агыйны болгаш оон-биле холбашкан адырларны эргелеп башкарарының чанғыс будун кылдыр холбаштырган системазы — төпке-даа, черчерге-даа чагыртыр.

Районнарга, крайларга, областарга болгаш автономнуг республикаларга агроүлетшүр каттыжышкыннар, а эвилелдешкен республикаларга болгаш төпке — агроүлетшүр комиссиялары тургустунар. Артык звеноларнан адырзыр, эргелеңиң шалыпкының болгаш ажыктыын хандырар төлээде аппаратты бөдүүчүдери болгаш чинтедирип чергелеттир чоруттунар.

Район звенозунче онза кичээнгей салдынар. Маңаа колхозтарның болгаш совхозтарның эрге-ажыктарын барымдаалап, будүрүлгеге долу хемчээлин-биле салдар чедирип шыдаар ёзугуур долу эргелиг болгаш демократчы эргелеп башкарылганын органнары хевирлеттинип тургустунар. Россия Федерациязының, Украинаның, Грузияның, Латвияның, Эстонияның өдөө хөй районнарында агроүлетшүр каттыжышкыныарының өөрнеп алган дуржулгазы бо болза шын, перспективтиг хемчег дээрзин көргүзүп турар. Моон-биле кады республикаларның, крайларның, областарның партия, совет органнарының харылсалгазы, ниити эвилелдин аъш-чем фондузунуң тургустунары дээш-даа, боттарының девискээринде аъш-чемнин байдалы дээш-даа харылсалгазы бедиир.

Харылзаштырар звено — агроүлетшүр комиссияларының ролюн база демдеглекээри ийик мен. Оларга улуг эргелерни тыпсып турар., Оларга чурттакчы чоннуу аъш-чем продуктулары-биле хандырарының экижидерин. агроүлетшүр комплекизинде кирип турар бүтү министерстволарының болгаш ведомстволарының ажылын дүүштүрери дээш харылсалганы даандырып турар.

Бистин чуртувуста кедээ ажыл-агыйның онза ылгалдыг чүүлү болза, ажыл-херекти чорудун түзэа будүрүлге болгаш агаар-бойдус байдалдарының эң-не янзы-бүрү болуур турары болуур дээрзи эки билдингир болгай. Мында чайгыс аай чурбенителдир таанын болбас деп чугаалаары ыңнакап, чайгыс аайлаар үжур чок. Маңаа **шиитпирлер** хүдээн алырынга, кажар-тывыягыр болуурунга зэ ёзуңуң хынамчазы онза херек. Моон үжурунда СЭКП Төп Комитедин колхозтарны болгаш совхозтарны бүтү хемчег-биле быжыглаарының, оларның организас — ажыл-агый тускайлан будүрүлгени улам ынай калбартырынче кииирер арганы колхозтарга бээр.

Совхозтарда болгаш колхозтарда күш-ажыл телевиринэ экижии турар. Ында кол чүүл болза, ажыл-ишчи бүрүзү бодунуң кылган түүлү-биле ажылдан алганының ариазында дорт, бедүүн болгаш билдингир харылзааның медереп билеп турарында болур.

Агроүлетшүр комплекизиниң адырларынга бо беш чылда бөзин бригадалар болгаш коллективтер керээлерин, аккодцианнадлыг системаны калбаабиле ажыглап киирериң көрүп турар. Кедээ ажыл-агый ажылдакчыларының күш-ажыл телевиринге үлетшүрле ажыглап кииргени дег, агаар-бойдус байдалдарынга дүүштүр санаашкыннарны улуг хемчээлиг ажыглаар апаар. Сибирьниң, Ыраккы Чөөн чүктүн, Казахстанның хөй-хөй районнарынга район коэффициентилерин ажыглап киирер. Совхозтарга болгаш күрүенниң өске-даа будүрүлгелериге мал ажылының ажылдакчыларынга үзүк чок ажыл стажы дээш немелде төлевирлериниң чурумун нептередии киирер; чыл бүрүде төлевирлиг немелде шелээлерни оларга база баэр.

Совхозтарвиың удуртукчу ажылдакчыларынга, специалистеринге болгаш азбаркааакчыларынга албан-дужаал айы-биле шалын төлевирлерип ортумаа-биле 30 хуу өстүрөөр.

Эргелеп башкарылга органнарынлап колхозтарже болгаш совхозтарже шиитпээн специалистерге оларның оон мурнунда ажылдап турган ажылынга ап турганы айның ортумак шалыпчын үш чыл дургузунда (а бир эвес эвээш орулгалуг азы карыгдалыг ажылагыйлаже шиитпээн болза — беш чыл дургузунда) хевээп арттырып; оларга оон ангыда үштен беш ай чедир хуусаанын шалыпчы хемчеглиг таваргла баэр дузаламчыны база төлээр. Аныяк специалистерге оон-даа ангы немелде чинчилдээрин бергеш.

СЭКП Төп Комитединге кээп турар хөй-хөй чагааларда сөөлгү чылдарда патураби-ле телевирлерниң ужур-дузазын илдеп-биле чедир үнелевейн турарын демдеглеп турар. Ол чорук колхозчуларының болгаш совхозтар ажылчыннарының эрге-ажыктарыга багай салдарны чедирип, хүүда дузалал ажыл-агыйның хөгжүдериниң баазазын сулаарадып, колхоз рыногунуң арталарын кызырып турар.

Ынчангаш патура-биле телевирлериниң практиказын калбартырын көрүп турар. Чижээ, тараа культураларын өстүрүп турар бригадаларның болгаш звеноларның ажылчыннарының эрге-ажыктарыга багай салдарны чедирип, хүүда дузалал ажыл-агыйның хөгжүдериниң баазазын сулаарадып, колхоз рыногунуң арталарын кызырып турар.

Ынчангаш патура-биле телевирлериниң практиказын калбартырын көрүп турар. Чижээ, тараа культураларын өстүрүп турар бригадаларның болгаш звеноларның ажылчыннары планнан арттыр алган тараазының 15 чедир хуузун халаска ап алыр апаар. Дүжүт ажаалдазында доктаамал ажылдан турар ажылдакчыларга болгаш, а ол ышкаш ынаар хаара туттунган хамаатыларга шалыпчын күсели-биле тараанны бээрин сүмелеп турар. Картофель, ногаавар, чимистер, виноград, бачча болгаш мал чеми культураларны өстүрериңге болгаш оларның дүжүдүн ажаал алырына киирикшен совхозтар ажылдакчыларынга, а ол ышкаш хамаатыларга планга дүүштүр алган продукциязын 15 чедир хуузун, а планнан ашканда — ажыл-агыйларның боттарының керегинебиле бээрин чөпшээреэн. Шак ыңдыг турумну ажыглаарын колхозтарга база сүмелеэн.

Ниитизи-биле алырга, эштер, колхозчуларның идепкейин деткнири, будүрүлгениң эргелеп башкарарының демократтыг принципгерин сагыырына контрольду күштедирери чугула. Колхозтуң эргелеп башкарылгазының дээш органы болуур ниити хуралдарны чамдык колхозтарда хаая эрттирип турары чажыт эвес болгай. Ол чорук колхозтуң иштики айтырыларын шиитпирлээрииге колхозчуларның ролюн кудуладып турар. Колхозтарның уставында көрүнген демократтыг чорудуларны кызырып, оон эрттип болбас ужурлуг. Колхозтарның иштики демократияның ролюн кедурерин амыдырал, дуржулга иеген турар. Оортан ажыктыг болурундаа ангы түү-даа болбас. **(Адыш часкаашкыны).**

Совхозтарның ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының эргелеп башкарылгага киржилгезинин демократтыг системазын сайзырангайжылары база ол ышкаш ажыктыг болуур. Мында курлавырлар хөй. Оларны ажаалдары будүрүлгеңи кедурериңге чаа аргалары бээр.

Колхозтарның база совхозтарның болгаш оларны хандырып турар организацияларның — «Сельхозтехниканың», тудугжуларның, мелиораторларның, белеткелчилериниң аразында хамаарыштарга шыгыы эскерилишкиниерни кылып чорудар.

Ынчангаш аъш-чем программазының төлевилели үнелээрде, оларның удуртукчуларын болгаш специалистерин шаңнап-мактаарда — ачы-дуза недиришгенин күүседирип-биле кады — кедээ ажыл-агый будүрүлгезиниң түнелдерин, продукция алынганын база барымдаалап көөрүн үнезин кылдыр алыр апаар. Тараа, эът, сүт будүрүлгези өскен, продукциязың күрүнеге баэри улгатканын эижик — шаңнап-мактаашкын, болик төлевирлерни ал. А бир-эвес ол көргүзүглер эвээжээ болза, колхозтарны болгаш совхозтарны хандырып түрээ организацияларының удуртукчуларын болгаш специалистерин шаңнал албас апаар. Ол чедип чөпшээреэн болуур. Белеткел организацияларының ажыл-чорудулгазынга хамаарыштыр алып болза, ону кедээ ажыл-агый продукциязының белеткелдериниң күрүне планнарының күүселлезиндеп дорт хамаарылгалыг кылдыр үнелээр апаар.

(Төөчүүт 3-ку арында).

АЪШ-ЧЕМНИҢ КОЛ-КОЛ ПРОДУКТУЛАРЫН АЖЫГЛААРЫ

(чоннуң кижи бүрүзүнге онааштыр — килограмм)

	1980 чыл	1990 чыл
Эът болгаш эът продуктулары	58	70
Балык болгаш балык продуктулары	17,6	19
Сүт болгаш сүт продуктулары	314	330—340
Чүүрга (кезек	239	260—266
Чигир	44,4	45,5
Үнүш үзүн	8,8	13,2
Ногаалар болгаш бахчи культуралары	97	126—135
Фруктулар болгаш каттар	38	66—70

1990 ЧЫЛГА ЧЕДИР ҮЕДЕ ССРЭ-НИҢ АЪШ-ЧЕМ ПРОГРАММАЗЫНЫҢ БОЛГАШ ОНУ БОТТАНДЫРАР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ХЕМЧЕГЛЕР ДУГАЙЫНДА

(Төнчүүр. Эгези 1-ги, 2-ги арыннарда).

База бир кол чүүл. Өстүрүп, бүдүрүп алган продукцияны долузу-биле ажыглаар, ону бүрүү-биле камгалап, болбаазырадып алыр төлээде он ийиги беш чылда малды, куштуг, сүттүг, картофельди, погааларны, чимистерни, колхоз, совхозтарның шуут боттарындан хүлээп алырынча шилчиирин доозарын төлевилеп турар. Ол продукцияны белеткел организацияларның транспорту-биле сөөртүр.

Мээң чугаалап турганым хемчеглерни — колхозтарның болгаш совхозтарның экономиказын быжыглаарыны, кадрларны быжыглаарыны, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин шапкынчыдарының хемчеглерни боттандырарывга 1983 чылда 30 ажыг миллиард рубльди немей бээри көрдүүген. Ам сорулга чүл дээр болза, ол акша-хөреңгилер тоокку үеде продукция бүдүрериниң кескү немелдези-биле эгиттинген турары. А ол сорулга албан күүсеттингең турар ужурлуг. **(Адыш часкаашкыны).**

Эштер! Аъш-чем программазын боттандырары миллион-миллион совет кижилерниң шудургу күш-ажылын негээр. Бистиң кадрларывыстың эртем-биилин болгаш ортнизакчы уран-мергежил, партияның массаларга ажылынын түлүү-ле байлак аргадуржулгазы — бо бүгүнү бүрүн долузу-биле ажыглаар апаар.

Партияның составының үштүн бирн — алды миллион коммунистер көдээде ажылдаш турар. Оон иштинден шуут-ла көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинде 2 миллион 800 мун партия кежигүнү болгаш кежигүшке кандидат, 4 миллион комсомолчу ажылдан турар. Үштле олар, үүнүң-даа мурнунда олар, карак кызыл күш-ажылдың инициативаның, чүткүлдүг болгаш туруштуг чоруктуң, үлегер-чижээн көргүзер ужурлугаар. **(Адыш часкаашкыны).**

Оон-биле чергелештир колхозтарның болгаш совхозтарның партия эге организацияларының дугайында онзалап чугаалаксай-дыр мен. Коллективтерге мораль-психологтуг байдал, организакчы чоруктуң болгаш сагылга-чүрүмүүң деңнели, күш-ажылчы беримче, черле ынчаш эчис түңнелдер оларның ажыл-чорудулгазындан шинтиирлиңбиле хамаарыжыр. Партия организацияларының боттарының салыышкыннарын кол үүлдерге мооңнээрин чугулаг. Ол кол үүл — кижилер-биле ажыл.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң удуртукчуларындан база хөй үүлдер хамаарыжыр. Кодуңуң херээн билир, ажылчерек дээш сагыш аарып чоруур, кижилер-биле ажылдан шыдаар, шак ындыг кижиге удуртқан участок дээш бүзүреп болур. Шак ындыг удуртукчулар дугайында — болдуңуң херээн эки билирлер деп чугаалажыр турар. Салымчаанныг, перспективтиг ажылдакчыларны ой-шаанда эскерип, деңшидерп, удуртулганын, ажыл-агыйжы чоруктуп болгаш кижизидилгениң уран арганын чедип алырынга оларга дузалаары — партия обкомнарының болгаш райкомнарының дорт хүлээлгези.

Коллективтерниң ажылынга эки түңнелдер хөй вуруулунда-ла быжыг доктаамал удуртулганың ачызында чедип алдынары черле билдингир. Мурнакчы ажыл-агыларның үлегери оон дугайын чугаалап турар. Ук дуржулганы чер болганда-ла чон ажыглап шыдаавйн турары харааданчыг. Чамдык областтарда колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчулары үндезини чок черге удаа-дарыы солчуп турар. Кадрлар политиказын ынак ынчаар шинтпирлеп тура, колхоз болгаш совхоз бүдүрүлгезин амгы үениң негелделериниге дүүштүр көдүрери берге.

Мурнундаазы дег кол чүүк партия райкомнарынга онаажыр апаар. Эштер. Массалар ортузунга организакчы болгаш идей-кижизидилгелиг ажылдың байлак дуржулганын олар моонпеп алгаынар. Ук ажылдың деңнелин ам улам бедидер апаар. Райондың шинтпирлеп турар сорулгаларның нарын болгаш хөй талалының барымдаалап көрген, көдээ партия райкомнарын быжыглаарының талазы-биле чамдык хемчеглерни боттандырары, тодаргайлаарга, райкомнарга көдээ ажылагый киллистерин тургузары көрдүнген.

Чуртта аъш-чем херээп экижидер дээш партияның идин үндүрген программазын совет улус чаңгыс эп-сеткилдиг деткип, социалистиг чарыштын чаа кедүрүүшкүнүн болдурар дээрзинге бис бүзүреп турар бис. Чарын бүгү-ле агроүлетшүр комплекизин хаара тударында, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң шынарлыг болгаш ажыктыг чоруу, эң бедик эчис түңнелдер дээш деңнелге итиг бүзүрелге ачыдуза чедирери — профэвилеглериниң дорт хүлээлгези.

Эштер! Бистиң тургузукчу планнавыыстың боттанырыңга тайбеңнеы камгалаарывыс чугула. Чуртуң камгалаңыр күүзүн чогуур деңнелге тудар бис. Делегейниң дүшкүүрлүг чоруунуң чавырлышкыны — политиктиг-даа, шеригдаа чавырлышкыны дээш демиселги чүткүлдүг болгаш тодаргай сорулгалыг уламчылаар бис. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Бистиң планнарывыстың чедишкининиг боттанылгазы — тайбыңның херээн быжыглаарының чугула үндезини дээрзин база кончуг эки билир бис. Совет кижилерниң күш-ажылы — бистиң чуртувустуң күчүзүн болгаш чечектелишкинниң быжыглаарының эң бүзүрелдиг үндезини.

Бистиң көрүп турарывыс аъш-чем программазы од дээрге чүгле көдээ ажылагыйны болгаш оон-биле холбашкан адырларны көдүрерииге үлезин эргилде болгайн турар. Ук программа бодуңуң онзагайы, хемчеглерниге бүгү улус ажыл-агыйының деңнилгезин хандырар ужурлуг.

Партия болгаш улустуң бүзүлүг-ла тоогүлүг деп адаанны СӨКП ТК-ның март (1965 чыл) Пленумунуң шинтпирлериниден эвээш эвес салдарны чурттуң амыдыралынга болгаш оон экономиказына бистиң Пленумувустуң шинтпирлери чедирер дээрзинге бүзүрээр апаар бис деп болган турар мен. Эштер. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Бистер, коммунистер, келир үеже орукту ажыдың турар бис, шинчилеттинмээн орук-тар-биле бурунгаар чорун орар бис. Чаа бедиктерже үнмүшаап, чаа-чаа сорулгаларны штурмнавышаап, бүзүлүг-ла революсүү делгем базым-биле чорун орар бис.

Шак ындыг сорулгаларның биризи — бөгүнгү Пленумнуң салып турар сорулгалары. Нарын болгаш харыысалгалыг сорулгалар деп шүүтүүс билип турар бис. Коммунизм тургузуушкунунга шак ол сорулга база чедишкининиг боттанып дээрзинге бисте чигзининг чок болгаш турбас-даа. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары).**

Беш чылдың кижилери

МЕРГЕЖИЛИНГЕ ЧҮТКҮЛДҮГЛЕР

Зоя биле Данил Салчактар чаа-ла 31 харлап чоруур аныяк малчыннар. Олар сес чыл бурунгаар өг-бүле тудуп алгашла мал ажылынга боттарының изиг күзели-биле ажылдап, ада-иезиниң, кырган өгбелериниң чаагай чаңчылдарын төлептиг уламчылап келгеннер.

Данилдиң кырган ачазы Салчан Өлчеевич республиканың сураглыг малчыннарының бирээзи болуп, «Хүндүлелдиң демдээ» орденниң эдилекчизи чораан. Мал ажылынга ынак кылдыр уруг-дарыын оон кижизидип чорааның халас барбаан. Данилдиң ада, иези Бады-Назыя-биле Бичии-Уруг Салчактар база совхозунга хой кадарын, үр чыдларда ажылдаан, мактал-шаңнаашты-даа ап турганнар. 1979 чылда ачазы мөчээн соонда оон хоюн оглу, кеннин Данил биле Зоя Салчактар хүлээп алган. Олар чүгле малчыннар эвес, харын малчыннар ортузунга чымыштыг ажыл-иштин организакчылары. Совхозтуң дирекциязы Данилди Улуг-Ооргунуң аптар өшкү бригадазының бригадирниге. Зояны Кызыл-Даг салбырының мал эмчизиниге томуйлаанны улуг илеген. Олар 1969 чылда ийилээ оңгу ...ассты дооскан. Данил Совет Армиязын хүрээленинге албан эрттирген. Зоя Кызылдың көдээ ажыл-агый техникумунуң мал эмчизиниң салбырын дооскан турганнар.

Данил биле Зоя Салчактар «Тээли» совхозтуң Кызыл-Даг салбырының Кудукта хойжу бригадазының мурнакчылары. Олар Улуг Саамчыр-Ужу деп черде төрүүр 274 хойну хүрчаагай кыш ажырган, төрүүр үүс хойга онааштыр 97 хурганны камгалап алганнар.

— Улуг. Бичe Саамчыырлар шээр маллың ёзулуг ораны чер-ле болгай. Кыжың хар чуга дүжер. Бо эртиен кыш шыкаш кара кыштар маңаа чаңгыс эвес удаа болгулаан болдур ийин —деп, аңмак малчыннар чугаалаар болду.

Аныяк өг-бүле 1980 чылда тогулардан төрүүр үүс башка онааштыр 86 хураганны, эртиен чылын 90 хураганны совхозунга өстүрүп бергеннер. Бо чылын төрүүр үүс хойдан 95 хураган алыр хүлээлгезин чазын-на күүселиннер. Бир хойга онааштыр эрткен чылын 1,9 кг дүктү кыргааннар, бо чылын 2,1 кг чедирерин хүлээнгеп. Аныяк өг-бүле Кызыл-Дагның сураглыг малчыны Кан-оол Норбу-биле социалистиг чарыштыг, чайгы үеде бодуңуң күжү-биле 20 тонна сигенни белетиээр, 25 тонна өдекти бөлөр деп хүлээлгени алган.

Салчактарның Улуг Саамчыыр-Ужу деп черде кыштаа шынап-ла үлегерлиг. Бо кыжын малды хүр-чаагай кыш ажырарынга чем курлавырыш —көк-суланы, хураган чемгерер көк-сигенни хөйү-биле курлавырлап алганы база улуг идиглиг болган. Хураган, хой кажаалары үлегерлиг, оларның баарында дутлаглыг серилерлиг. Малга чем кадп бээр оңгача, айыыр, хүүректи Данил Салчак боду кылып алыр. Кыпкы үеде малга суг чылдың бээр, ажаалда-чемгерилгезин зоотехниняың пегелделериниге дүүштүр чорудун, хайгааралды эки тургусканнар. Бо бүгү ажылдарны кылырын Данилдиң ачазы дуржулганлыг малчын Бичии-Уруг Салчактың үлүү, арга-сүмези база кирген.

СЭКП райкомунуң кежигүнү Зоя Намчыловна болгаш район Соведиинiң депутады Данил Бады-Назывович Салчактар күш-ажыд-биле өредилгени моон-даа ынай холбаарын күзеп чоруур. Данил күзүн Кызылдың көдээ ажыл-агый техникумунуң механизация салбырынга бот-өредилге-биле сөрепар, а Зоя өг-ла техникумнуң бухгалтерия салбырын бот-өредилге-биле доозар күзелдиглер.

Шынап-ла малчың кижиге кандыг-даа мергежил эргежок чугула пегеттинер дээрзии олар эки билир. Аныяк хойжуларның эртем-билигпе чүткүлдүүн бажыңында помчуп турар янзы-бүрү номнарындан, солуң, сетküүлдериниден көрүп болуур. Оларның чурттаи олурары арыг-силиг, шыырак. Телевизорнуң ак-көк экранындан янзы-бүрү дамчыдылгаларны көрүп, сайгылгаанныг, чылыг, чырык бажында культурлуг чурттаи олурары черле мактанчыг.

Д. ЧЫМБА.

Бай-Тайга район.

КИДИН ТҮЛҮК

«Чаа орук» совхозта часкы хову ажылдары кидин түлүк чоруп турар. Бо чылын 1201 га черге тарааны тарыыр. Бо хүннерде 1201 га черни-хат эрозиязынга удур техника-биле болбаазырадылганы бүрүн дооскан. Картофель, мал чеми культураларын база тарыыр.

6 га ногаа, картофель тарыыр шөлдү бүрүн белеткээн. Долгандыр херимнээн. Төмүр Седи, Виктор Бүрбү, Вячеслав Дамдын, Александр Сагды болгаш өске-даа механизаторлар часкы хову ажылдарының хүн нормазын 150—180 хуу күүседип турар.

В. КУНГА.

Эрзин район.

БҮЗҮРЕЛДИГ

Бии-Хемде» «Хадыг» совхозтуң ажыл-ишчилери хоочуи хойжу Ойбаа Темир-ооловичи Бай-Караны улус депутаттарының район Советиниң депутадынын кандидадынга бир эп-сеткилдиг деппиткеннер.

Он бирги беш чылдың ийиги чылының дөрт айларының түңнели-биле ол үүс хойга онааштыр 122 хураганны алган. республиканың хойжуларының социалистиг чарыжының тиилекчизи болуп турар. Оон коданында амгы үеде 399 хой бар. Оларның күш-деңгези эки. Дүк кыргын алырының планын хойжу ажыр күүседир дээш часкы санитарлыг хемчеглерни хажыг чокка боттандырып, хой кыргыздазынга белеткенин эгелээн.

О. Д. Бай-Кара чаңгыс чер-чурттугларының улуг идегелин күүседип шыдаар дээрзинге хадыңжылар бижыы-биле бүүрээрлер.

К. ХЕРТЕК.

ҮЛҮҮВУС

улусчу контролёрлар, эмнелге ажылдакчылары идепкейлиг киржип турар. Кады чоруткан хынаалдарының дээштиг болуп турары чугаажок.

Эрткеп чыыштан бээр комиссияның 6 хуралы эрткеп. Аңаа чонуң садыг хандырылгазының айтырыын чаңгыс эвес удаа чугаалашкан. Ол-ла хуралдарга садыг, хөй-ниити чемнелилгезиниң удуртукчуларының информацияларын дыңнап, хынаалдарның түңнелдерин чугаалажып турар. Ук хуралдарга хүлээп алдынган шинтпирлериниң күүселдезинге контроль-ду күштелдирген. Доктаамал Комиссия хоорай Советиниң күүсkомунга беш айтырыгны белеткеп киргеп. Депутат хүлээлгезин ак сетkилдиг күүседип турар, хөй-ниити ажылынга идепкейлиглер бар. Чижээ, Антонина Шутова, Елизавета Баяндына доктаамал комиссияның ажылынга идепкейлиг киржип келген.

Доктаамал комиссияның ап чорудуп турар хемчеглери садыг хандырылгазын экижиерине, ында бар четпестерни чайладырынга идиглиг болуп турар. Эрткеп соңгулдадан бо хүннерге чедир доктаамал комиссия эвээш эвес ажылдарыны кылган. Оон түңнелинде хоорайның столоваяларының ажылында көскү өскерилгелер болган, белеткеп турар аъш-чемниң ассортиментизи элбээн, шынары экижээп. Комиссияның депутаттарының киржилгези-биле № 2 столоваяга суг дамчыдылгазын киргеп. Садыг черлериде тургустугпай соодук-туларның үрелиишкин чок ажылдарын хандырган. Доктаамал комиссияның депутаттарының хемчег алганы-биле районнуң аймдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиинде прокат цинктузун тургускан.

Туран хоорайда столоваялар, магазинкер планныг онаалдаларын, социалистиг хүлээлгелерин багай эвес күүседип турар. Аңаа бистиң доктаамал комиссиныстың киржилгезин биче-даа бол, бар деп санап турар бис.

А. СОРОКИНА,
доктаамал комиссияның дargазы.

ЭВИЛЕҢ-ЭЭЛДЕК

Мая Салчак он класстың дооскан. Кызылдың даарашылга фабриказынга үш чыл ажылдаан. Оон өскен-төрээн черинче чанынган. Комсомолчу кыс аңаа дорган ажылдап киргеп. Ам бо хүннерге чедир Бүрениң кыргынар болгаш инвалидтер интернадының столоваязында үш чыл ажылдап турар. Ол хүлээлгезин ак сетkил-биле күүседип, чемненикчилерге чайлеп-ээлдек чоруун көргүзүп келген.

Комсомолчу ол ышкаш хөй-ниити ажылдарынга база идепкейлиг. Шазыпчы ишчиниң чоокта чаа интернаттың бүгү соңгукчулары Бүрен-Аксы көдээ Советтиң депутадының кандидадынга деппиткен.

М. ТОПУЛ.

ЮБИЛЕЙГЕ ТУРАСКААДЫП...

ССРЭ-ниң 60 чылывга тураскаатkан бот-тывынгыр ураи чүүдүн концерттерин республиканың чамдык суурларында агитквартиралар аайы-биле эртгирип турар.

Өвүр районнуң Торгалзы суурга агитквартиралар аайы-биле ындыг көрүүле доозугаи. Аңаа бирги черни № 1 агитквартира алган. Оларның концерти кожазы Чаа-Суурга база болган. Концерт «Улустарның пайралы мөңгежарезии!» деп литература-хөгжүмнүг композиция-биле эгелээн. Оон сөлүн Зинаида Монге, музыказын Владимир Налзаоол, чүрүн каасталгазын Борис Сонам кылган.

Композиция соонда хөйнүү болгаш чаңгыстың ырлары куттулуп, таңны, хөгжүм уламжың турган. Оларны көрүкчүлер улус сонуургал-биле көргеп.

В. САНАА.

Баян-Кол суурнуң Культура бажыңынга улус юбилейге хозбаштырган концерттерге Центральная-1, Центральная-2, Набережная, Молодёжная, Зеленая, Заречная, Оттук-Даш, Сечен-оол кудумчуларының бот-тывынгыр ураи чүүлге салым чаңаныг чүрттакчылары киришкеп. Олар концерттерин барык-ла неделяның субботта санында көргүскүлээн болгаш Кызыл районда «Х Улуг хурал» совхозтуң ажыл-ишчилеринге сонуургаткан.

Концерттың киржикчилери бодунуң чурттаи турар кудумчузунуң ат-алдары, оон культуразы дээш база хөй-ниитичи идепкейлиг ылергейлээри-биле идепкейлиг киришкеп. Аңаа Молодёжная кудумчузунуң бот-тывынгыр артистериниң көргүскёни «Он беш республикалар—оң беш алышкылар» деп литература-хөгжүмнүг монтаж бедик идейлиг, уткашыныглыг, солуң болган. Оон киржикчилери янзы-бүрү паниларының идик-хевин кеткеп, бедик көдүрүлүшкүнүүт ойнаан. Ынчангаш ол кудумчуның төлээлекчилери бирги чергенин диплому, Шушенскоеже баар путёвка-биле шаңналкаан.

С. КУУЛАР.

ҮЛЕГЕРЛИГ

«Ак-Туруг» совхоз он бирги беш чылдың ийиги чылынга шинтиги-биле суггаттыг черлерге 1100 гектар тараа культураларын тарыырын планнаан. Оларны чажар шөлдерин чогуур үеэниле кларгтеп, хорадыңу белеткээн. Ол ышкаш 527 гектар шөлдүү часкы аңдарылгазын амгы үениң техниказы-биле чорудуп, ийиги чылдың ээлчээже киргеп.

Механизаторлар эрткеп чылгы чайгы, күскү аңдарылгаларны база ындыг арга-биле чоруткан. Бо бүгү ажылдарны оруударынга К-700 тракторларның башкарыкчылары Александр Бегзи, Сергей Херел, МТЗ-80-ниң Комбайн Дартай-оол, Дойбан Намнай, Кара-оол Кенден, ДТ-75-терде Сандак Дамчыын-оол, Хураган-оол Монгуш, Шаалы Шойдаа олар хүн нормазын 130—150 хуу күүседип, өскелерге үлетерлиг болуп турар.

Хову-шөлдерде тараа чаптырылгазы уламчылавышпаан. Ында чеди агрегат масселыг чаптырып, механизаторлар үүүн доктаамал ажыр күүседип келген. Олар неделя дургузунда чаптырылганы дөөзар дээш күжениишкининг ажылдан турар.

С. СОТНАМ.

Улуг-Хем район.

Ажыын көрзе

Бежең чылдарда машинабалгат хөвар турган. Тудуг ажыын Кожай тайгазындан 10 аът-биле шанак, тергелиг сөөртүп экпеп турдувус. Шак ындыг деминг күштүн ачызында. Ак-Тудуг суурга Советская, Мугур, Найырал, Тайбын, Ленин кудумчуларының чамдык бажыннары туттунган. Өртүмак школа база чоорту ажыттынган.

Электрик апарган Кара-оол Дембирел, чолаачылап турар Паржыма Хөлчүк, тракторист Кара-оол Кенден дээш оон-даа өскезер ынчан бажын тудар материалдарны аът-биле сөөртүп экпеп турган бис. Амгы үеде аъттың ажыын чедир, көрбейн турарывыс кончуг четпес.

Ам малчыннарда безин мунар аът чедиишпес. Чамдык малчыннар хөй кыргыздарда азы чугдурарда чадаг чоруур ужурга таваржып турар. Чүге дизе, аът оорлаар чоруктар эвээш эвес. Ынчангаш чылгы малды өстүрүп, оон ажыын амгы техника дег көрзе.

К. ДОРЖУ.

Улуг-Хем район.

Тугур-Аксының септелге-дастогу районда мурнакчы коллективтериң бирээзи. Ажыл-ижиие бердинген оолдар-кыстар ында хөй. Оларның бирээзи комсомолчу Михаил Хертек.

Совет Армиязың хүрээленнден ийи чыл бурунгаар халашкан. Михаил септелге-тулуг участогунга быжачылай берген. Баштайгы үеден эгелеп М. Хертек ажылга кызымак чоруун көргүзүп, дуржулганы эп-көрүнүн болгаш дәтдыныкчыларның арга-сүмезин ап келгенинин түңнелинде болуунуң планныг онаалдазын доктаамал ажыр күүседип турар апарган. М. Хертек комсомолдуң область конференциязынга Мөңгүн-Тайга ашыктаның төлээлеп киришкеп. Ажыл-ишчи оолду организациязының коммунистери СӨКП кежигүнүнге кандидат кылыр чаңгыс үн-биле хүлээп алганнар.

ЧУРУКТА: М. Хертек.
В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

Часкы хову ажылдары

ЧААГАЙ ДҮЖҮТТҮҢ МАГАДЫЛАЛЫ

«Улуг-Хая» совхозтуң ногаажылары ногаа культураларындан турум, чаагай дүжүттү алырынче чүткүп турар. Оларның ол күжелиишкинниери халас барбайн, чогумчалыг түңнелдерни берип турары өөрүнчүг. Агаар-бойдустуң байдалдары кайы хире-даа таарымча чок чылдарда Көк-Чыраанның ногаажылары хоомай дүжүт ап корбээн. Чылдың-на дүжүт чаагай болур. Ол чүл дээрге, суггаттыг черлерлиг ажылагый бүрүзүнге-ле ногаанын магадылаттынган чаагай дүжүдүп ап болурунуң херелиин-дир. Маңаа чүгле шудургу күш-ажыл херек. Агроном азы бригадир ногаажыларны билдиглиг удуртуп, артемнин база мурнакчы дуржулганын чедишкининерни ажыглаар болза, ногаалардан тыл бүрүзүнде чаагай дүжүттү алыры болдупуп болур деп бодаар мен.

Он бирги беш чылдың баштайгы чылында совхозтуң ногаа бригадазының ишчилери база чаагай дүжүттү өстүрген. Гектар черден-ле капустаны 270 центнер чедир ажаан алган. Бригаданың 50 гектар хемчеэлдиг бүгү шөлүүлеп ниитизи-биле ногаа аймаанын гектардан 125 центнер ортумак дүжүдү алдынган. Оон-биле холбаштыр, чүгаалап кагза чогуур чүвечүл дээрге, бүдүргеп продукциями хереглекчилерге чогуур үезинде, эки шынарлыг кылдыр чедирериниң, ону садыш сайгарарының дугайында баш удур сагыш салыры. Эрткеп чылдарның практиказындан алырга, ылаңгыя капустаны хүлээп алыр черлер тывылбайн баар, оон уламыдан капуста черге азы складка үр чыткаш, ажыглад чокка үрелип каар таварылгалар хөвар эвес турганаан болгай. Ындыг янзы үрелген хайыраан капустаны иненке чем кылдыр бээрбиле фермаларже чорудуп турдувус. Ындыг чорукту болдурбас херек.

Бо чылын ногаа аймаандан чаагай дүжүттү алырының магадылалын тургузарыбиле бригадаиың кежигүннерп күженишкининг ажылдаан. Капустаны 35 гектарга, огурецти 9, помидорну — 3 гектарга олуртур бис. Бүгү шөлдүн гектар бүрүзүнден ногааларны 160 центнерни, оон иштинде капустаны 200, помидорну — 70, огурецти — 80 центнерни өстүрүп алырын хүлээгеп. Оны чедир алыры ындыг-ла белеп эвес. Карак кызыл күш-ажыл — аңаа шинтпирлиг чүүл болур. Оон-биле чергелештир суггарылганы, чемишчидилгени чон ажыглаар херек.

Бистиң совхозта ногаа ажылын механизаставаан. Ынчангаш бүгү-ле үүлдерни хол-биле кылыр. Ажылың бергеэн оон-на тодаргай. Эң-ле улуг күш үнер ажыл — озуларни теплицаларга баш удур тарып өстүрүп алыры. Бригадада капуста рассадазы өстүрер 750 дорбелчин метр, огурец өстүрер база-ла ол хире шөлдүг теплицалар бар. Бо чылын тарын олуртур ужурлуг бүгү үрезинивисти өстүрүп белеткеп алдывыс. Ам чүгле агзарның чылырып маңаар апаар. Мурнундагы чылдарның практиказындан алырга, капустаны май 20-деп эгелеп даштын ажык черге олуртуп болур. А помидорну июнь 5-тен соңгаар даштыгаа олуртур ужурлуг.

Ногаа шөлүнден чаагай дүжүттү өстүрүп алырының чарылбас кезээ — органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгени чогуур норма ёзугаар чон ажыглазары. Бир гектар черге-ле 60 тонна ириңди одекти болгаш тос центнер суперфосфатты төп турар бис.

Суггат база-ла солуттунмас үүл. Көк-Чыраанның суу кадц чайын каткаш, ногаа шөлүүге четпейн баар, ол-ла берге. Ону барымдаалаш, өл-шык сиңирер часкы суггатты ындыгыг чорударынга бистиң суггатчыларывыс онза кичээнгейин салып турар. Ам ногаа шөлүнде суггат кидин түлүк. Суг чаштырып чер суггарар машинада тракторист Михаил Таваскай биле Допгак Дак-оол, аңаа арыктан суггарарында Бичии Таваскай, Александр Сүрү-оол болгаш Николай Идамчык олар кызымак ажылдап турар.

Ногаа бригадазы хөй кижилиг коллектив. Ында 80 ажыг ажылчын Көк-Хаактан, совхозтуң Ийи-Тал болгаш Хайыракан салбырларындан кээп ажылдап турар. Оон уламыдан ажылды организастаарры шарын болуп турар. Ангыаңгы суурлардан келген янзы-бүрү будуш-чаңчылдыг, янзы-бүрү назы-харлыг кижилерни сырый каттышкан коллектив болдуруп алыры башгай дыка берге тургап. Чылдар эрткени-биле биске арга-дуржулга немешкеп, кижилер бот-бодуп билчир, бүзүрежир, бир деминг апарган. Ам бистиң коллектививис шуптузу чаңгызы, чаңгызы шуптузу дээш деп принципбиле ажылдап турар. Бригаданы дөрт звенога үскеп. Рассада өстүрерин бүгү бригада бир деминг чорутқан. А олуртулга эгелээрге, звенолар тус-тус кылдыр үстүп алган киритер. Олуртқан черин чай дургузунда бок үнүштен аштап арыглап, чемишчидилге-биле чемгерип, ажаан келир. Ногаа бригадазында мурнакчылар звээш эвес. Көк-Чыраа звенозунда Допгак Уйнук, Төтпес-оол Серемпэа, Узун-оол Сайын; Хайыракан звенозунда — Гатьяна Допгак, Самбуу Ачыыаа; Ийи-Тал звенозунда — Чооду Бичe-кыс. Шалган Айыраан, Анна Хүн олар эрес, шудургу ажылдан, бедик коргүзүглерни чедип ап турар.

З. ТОЛМАЧЕВА,
«Улуг-Хая» совхозтуң ногаа бригадазының бригадири.

ТАРААЖЫ

Очурсат Сарыгларга 1976 чыл уттундурбас, ону партия эге организациязы хүрээленинге ынчан киирип алган. Ол оон бээр бүдүрүлге ажылынга улам бердингеп, хей-аът-биле чалгынналган. Бир катап партком секретары Х. Ш. Ховалуг аныяк коммунист-биле чугаа кылган. Дарганың кабинединге эрткеп беседа, үр-даа болбаан, ынчалза-даа оон соонда Очурсат элээп хандыр бодаңып, эрткеп амыдыралын шүүп түнеп, моон соңгаарга ажыл-ижиие хамаарыштыр хандыр боданган.

— Кижилер-биле ажылдап билир, оларны күш-ажылче организастаар база шыдаар. черле ынчаш бис силерниң ажыл-ижиерни багай эвес деп үнелеп тур бис. Совхозтуң удуртукчулары биске мындыг сапал киирди. Партком кежигүнүнерп база чөпсүнгеп чүве. Машина-трактор мастерскаяның профессионал-техниктиг училищезиниче хаңкан. Аңаа Очурсат Тываның ырак-узак районнарындан келген оолдар, кыстар-биле көдээ ажыл-агый техниказын чүткүлдүү-биле өөренип турган. Будүрүлге практиказын төрээн «Тиилелге» совхозунга эрттиргеп. Ынчангы механизаторлар Көшкен Тежит, Оюн-оол Салчак олар аныяк оолдуң ажылын контрольдап, дузазын кадып турган. Үе саадаар эвес, училищени доозун аңкап.

Тараажылардың ажылы ыарын-даа, берге-даа. Хөвүүнүн эргизинге кызымак болбас болза, оон үүле-херээ бүтүнмес. Очурсат час бөргө чер чарып, тараа чаптырып, шөлдү илиртеп, күзүн дүжүт ажаап, чылдан чылче улам мергежин орган. Бир катап таваажылардың республика конкурузунга киришкеп, тиилелгени чедип база алган

Эрес-кежээ аныяк оолду комсомолчу-аныяктар бригадазының бригадирииге деп-шиткеп. Олуг чон бо хүлээлгени ол чедип чыл иштинде күүсеткеп. Кижилер-биле ажылдаар, олардың өөренирииин кайгамчык школазын О. С. Сарыглар аңаа эрткеп. Бригадирлеп турган чылларында ол доктаамал эки дүжүттү өстүрүп, хөй-хөй аныяктарны тараажыымы мергежилиниге өөреткеп.

Партком секретарыныц тургазының соонда аныяк коммунист амыдыралын эрткеп оруун сактып. МТМ эргелеңеии кижилии хүлээлгеп берге-ле ажыл дең болза-даа харыысалгадан кортпаан. Бир катап чыл иштинде аңаа ажылдадып.

1978—1979 чылларда Очурсат Сурунмаевич Ак-Чыраага «Тиилелге» совхозтуң мал чемп белеткээр бригадазын удуртуп турган. Дуржулганы ишчи бо хүннерде комбайнерлер, социалистиг чарышка кап удаа тиилеген аттыг саадаи ап келген.

Э. ТЕЖИТ.

ШЫН

4-кү арын ● 1982 ч ● май 25

УЛАМ БЫЖЫГЛААР

Школа болгаш амыдырал

Төрээн черинге чон аразынга ажыктыг күш-ажылды кылып, көдээ ажыл-агыйның янзы-бүрү адырларынга ажылдаар, ацаа ада-иезиниң кылып келген ажылдарын салгап алыр, бүгү талазы-биле шыырак билиглиг аныяк салгалды кижизидерин тус черде школага күш-ажылды өөренип турарындан улуг хамаарылгалыг.

Өөреникчилерни күш-ажылга кижизидериниң амгы чаа программазы-биле 4 класстан эгелээш-ле бүдүрүлге чепсээ-биле, машина-техника-биле таныштырар, 7-8 класстарга дугуйлуг тракторларын, 9-10 класстарга машина чолаачылаарынга өөредип, чер ажылынга ажылдап болуур кижилерни школага-ла бедеткен ап болур дээнин ол. Эрткен өөредилге чылында бистин Бүрең-Бай-Хаак школазынга (бааза чок турганы-биле) машинага өөредири кордүмейн турда-ла, 9-10 класстарга өөредип турган бис. Олардан бо хүнде 3 кижи совхозта чолаачылап ажылдап турар.

Эрткен өөредилге чылында өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадазының ажылынга элээн бергедээшкиннер турган. Ынчан бис 5 гектарга картофельди, 1 гектарга капустаны тарып өстүрген бис. Ол ажылдарны хол-биле эвээш санныг өөреникчилер кылып турган. Ажылдың түңнели багай эвес көргүзүглүг болган. Чүгле капустаны безин 25 тоннаны ажаап алган. Оон 18 тонназын совхозка дужаагган. Ол капустаның чартыын совхоз доңуруп алган. Ол чорук ону өстүрген өөреникчилериниң сеткил-сагыжынга элээн багай салдарлыг болган.

Бо 1981-1982 өөредилге чылында байдал бисте элээн экижээн. Өөреникчилериниң бүдүрүлге бригадазының ажылынга элээн бергедээшкиннер турган. Ынчан бис 5 гектарга картофельди, 1 гектарга капустаны тарып өстүрген бис. Ол ажылдарны хол-биле эвээш санныг өөреникчилер кылып

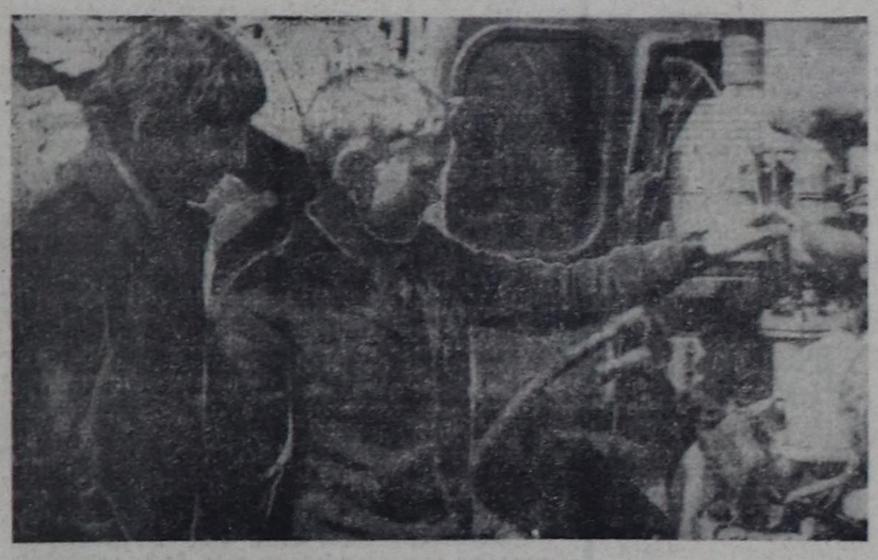

Бистиң Бүрен-Бай-Хаак школазының өөреникчилери чайгы дыштанылганың үезинде картофель, погаалар өстүрериңе болгаш мал ажылынга, мал чеми белеткээринге боттарының эвээш эвес улугхуузун киперелер.

Д. МОНГУШ,
башкы.

ЧУРУКТА: Каа-Хем районуң Бүрен-Бай-Хаак ортумак школазының өөреникчилери практика үезинде.

Авторнуң фотолары.

ХҮНДҮТКЕЛДИГ

Совет көдээнің кижилери

«Алдан-Маадыр» суурда «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниң эдилекчизи коммунист Маадыр Саспыкович Ондар киномеханиктен ажылдаандан бээр 25 чыл ажып турар. Чүгле сөөлгү 25 чыл иштинде Алдан-Маадыр суурда ажылдап келген. Бодунга онаашкан планныг онаалдаларын доктаамал ажыр күүседип келген. Ол бирги беш чылдың бирги чылының планныг онаалдаазын чедиишкинниг күүсеткеш, районда организастаан социалистиг чарыштың түңнелинде ийги черни чаалап алган. Бо чылдың бирги кварталында планнарын база ажыр күүсеткен. Ол чонга кыйо көргүзер талазы-биле бодунуң ажылының ёзулуг мастери. Ынчангаш чоннуң хүндүткелин чаалап алган. Маадыр Саспыкович Культура бажыңында организастаан киномеханиктер өөредир бөлгүмүү чылдың-на удуртуп, ажылдап келген чылдарында хөй санныг киномехаништерни доостурган. Бо чылын ында 8 кижи өөренип турар.

Ол чүгле бодунуң опаашкан ажылынга кызымак болурундан ацыда, хөй-ниити даалгаларын база ак сеткилдиг күүседип турар. «Алдан-Маадыр» совхозта партия комитединиң бюро кежигүнү. Улусчу контрольдуң кол бөлүүнүң даргазы. Ол ажылды багай эвес удуртуп турарыбиле районда эки ажылдыг бөлүкке санаттырып турарыбиле макталдыг.

Үр чылдарда чаңгыс шугумга оон эки ажылын үнелеп көргеш, ону «Хүндүлелдиң Демдээ» орден болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Хүндүлел бижин-биле шаңнааны таварылга эвес.

Маадыр Саспыковичиниң Александра Даңгытовна база коммунист, школада башкылап ажылдап турар. Оон күш-ажылчы базымы 1961 чылда эгелээн. Ажылдап келген чылдарында хөй санныг бичии чаштарны кижизидип өөреткен. Александра Даңгытовнаның башкылап турар класы чыл санында 100 хуу өөредилгени чедип ап турар. Оон күш-ажылын үнелеп көргеш, юбилей медалы болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Хүндүлел бижин-биле база шаңнаткан.

Од найыралдыг от-буле ийи уругларлыг. Уругларының улуу Кемеровонуң башкы институдунда, бичии кызы Алдан-Маадыр ортумак школазының 3-кү класында. Олар кайызы-даа кончуг эки өөренип турарлар.

Александра Даңгытовна чүгле бодунуң опаашкан ажылынга кызымак эвес, харын хөй-ниитиниң даалгалыг ажылын ак сеткилдиг күүседип чоруур. Алдан-Маадыр көдээ Советиниң депутады, суурда херээженнер човуланиинң даргазы.

Херээжен чоннуң совхоз бүдүрүлгезинче хаара тудар, оларның ортузунга политөөредилгенң агитквартиралар дамчыштыр чорудар, уругларның кижизидилгезинче ада-иелериң киҥээгейин угландырар ажылды доктаамал чорудуп, ада-иелер-биле харылзаалыг ажылдап турар.

Суурда агитквартиралар аайы-биле кышкы-даа, чайгы-даа үелерде уруглар ойнаар шолчүгештерни кылдырганы көрүштүг, чараш.

Депутат хүлээлгезин эки күүседип, соңгукчулар мурнунга отчёдун чогуур хуусааларында берип, көдээ Совет-биле харылзааны доктаамал тудуп турар. Херээженнең чоннуң хүралдарын план ёзугаар эрттирип, ацаа дузалал ажыл-агыйның хөтөчүдерин, малды, дагаа, бора-тоолай азыраарын, огород ногаа, картофельди суурнуң чурттакчыларының 80-ден эвээш эвес хуузу бо чылын тарып алырын организастаар ажылдарны ам бо хүнлерде чорудуп турар.

Хөй-ниитиниң корум-чурумун камгалаары, уруглар кижизидилгезиниң, суур чаагайжыдылгазының дугайында болгаш өске-даа ойу келген айтырыгларны ол хүралдарга чугаалажып турар.

Ол ыпкаш суурнуң агитквартираларын малчын кодан бүрүүнге шеф дузазын чедирери-биле доктаамал быжыглаан. Оларның быжыглаан коданнарынга кандыг

Кара-оол Сандакович ЧАВЫДАК

РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң алдарлыг механизатору, персоналдыг пенсионер Кара-оол Сандакович Чавыдак үр болгаш аар аараанының соонда 1982 чылдың май 21-де 68 харлап чоруй мөзээн.

С. К. Чавыдак 1914 чылдың август 15-те Тыва АССР-ниң Чөөн-Хемчик районуң Ишкинге төрүттүнген. 1940 чылдан бээр СЭКП кежигүнү. Ол бодунуң күш-ажылчы ажылчорудулгазын 1933 чылда Тандының районуң «Элегес» совхозунга ажылчын боон эгелээн. 1935-1947 чылдарда ол-ла ажыл-агыйга трактористел, механиктен ажылдап турган. 1947-1954 чылдарда Тываның көдээ ажыл-агыйының дуржулга ставниязының Кызыл-Мажалык МТС-тиң мастерскаяларынга механиктеп, эргелекчилеп чораан. 1954-1956 чылдарда Удмурт АССР-ниң Глазовода көдээ ажыл-агый техникумунга өөренген, ону доосканының соонда «Сельхозтехниканың» Кызыл-Мажалык салбырынга көдээ ажыл-агый машиналарының талазы-биле механиктеп турган. 1956 чылда К. С. Чавыдак Барыын-Хемчик районуң «Большевик» совхозунуң даргазынга соцгуткан. Дараазында чылдарда ол «Сельхозтехниканың» Кызыл-Мажалык салбырынга болгаш СЭКП-ниң XXII съездиин аттыг совхозка ацгы-ангы албан-дужаалдарга ажылдап чораан.

К. С. Чавыдак хөй-ниити ажылынга идепкейлиг киржип, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң дөрткү чыыжының депутадынга, область болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутадынга соңгудуп чораан. К. С. Чавыдактың ажылгыры, бодүүнү, ак сеткилдиң, бодунуң-мергежилиңге бердингени эш-өөрүүнүң хүндүткелин чаалап алган.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин хөгжүдүрүнге болгаш механизатор кадрларны белеткээринге ачы-хавыязы дээш ол Ленин орден-биле, медальнар-биле шаңнаткан, Ацаа РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң алдарлыг механизатору деп атты тывыскан.

Коммунист, бичии сеткилдиг, болгаш дыңнаңныг эш Кара-оол Сандакович Чавыдак дугайында чырыткылыг тускаал бистиң чүрээтерривиске мөңгеде артар.

Г. Ч. Ширнин, М. К. Мендуме, Ч.-Д. Б. Ондар, П. И. Кравченко, Д. К. Ооржак, М.-К. Шыырап, М. Е. Абрамов, Г. А. Заркевич, И. Г. Лавриненко, И. М. Сувандии, Д. С. Куулар.

АМ-ДАА ОЙНААР МЕН

«Велейбол — коллективтиг оюн» деп рубрика-биле үнүп турар материалдарны сонуургал-биле номчуп тур мен. Оон ам база вептерецгей апартаны эки-дир. Мен 1960 чылдан эте дээш волейболдап келдим ам-даа чажам дивес мен.

«Улуг-Хая» совхозтуң сал быры, суурлары хөй: Хайыракан, Алдыы-Шынаа, Арыг-Бажы, Көк-Чыраа. Бо чурттакчыларының 80-ден эвээш эвес хуузу бо чылын тарып алырын организастаар ажылдарны ам бо хүнлерде чорудуп турар.

Хөй-ниитиниң корум-чурумун камгалаары, уруглар кижизидилгезиниң, суур чаагайжыдылгазының дугайында болгаш өске-даа ойу келген айтырыгларны ол хүралдарга чугаалажып турар.

Ол ыпкаш суурнуң агитквартираларын малчын кодан бүрүүнге шеф дузазын чедирери-биле доктаамал быжыглаан. Оларның быжыглаан коданнарынга кандыг такчыдыг черлерге, волейболду нептерелирги, оон шөлүн эки, довурак-доозун чон кылдыр шалалаары, дериг-херекселдерин кылыры ажыктыг чеп бодаар мен. Чүге дээрге, спорт, шынап-ла, бистиң амыдыралывыстың чарыдбас кезии болур үжүрлүг болгай.

В. МААЖЫК,
Улуг-Хем район.

«ОЛЧАЧЫЛАР»

Суд залындан

Ибрагимов алышкыларның ондатраларны бүдүү ацнаап, байыыр дээш оралдажыышкыны улуг өртектиг болган. Олар барыын-казахстан «Котельниковский» совхозка тудуг кылыры-биле чеде бергеш, ук черниң Багырлай дээр хемнинде үстүнде айыттынган хээкчи амытанчыгаштарның арбын-көвейин эскерип ааннар. Ынчангаш оларның үнелиг кежин белеш-биле белеткей шаап алыр деп шиитпирлээнер. Олар ыяк белеткенип алган, эвээш чурттакчы чоннуг хову черге оларны кым-даа көрбеэ кылдыр кордааш, орай күзүн тыышче чорупкан.

Ук черниң ачылары боттары Багырлайга озуп-төрүттүнген ондатралардыг черлерни элээш каш чылдар иштинде камгалап келгенидаа таварылга эвес. Чогумна ынчангаш олар хемчегештиң эриктеринден төтчеглекчи «ачылараның» истерин төрүп каан. Тайпсак районуң курациныр инспекциязынче оларның дугайын дыңнадыпканнар. «Ачыларны» ачылары-биле кады тудуп алган. Оларның квартиразындан чүс ажыг ондатра кежин база тып алган.

Тайпсак районуң улус судунуң шииткелин ёзугаар ужур-дүрүм чок, туразында ацнааны дээш алышкыларның улуу — Арбинн ажыл төлевирининг чээрби хуузун тыртпышаан, бир чылда эдип-чазаар ажылдарга, а бичиизи — Имранны — бир чылда хосталгазын шенелдеге казып шииткен. Төтчеглекчилерниң аннап турган мотоциклин, резина хемезин, анпан кедер хептерин, капкаларын хавырган. Оон ангыда курациныр ажыл-агыйынга таварыштырган каража-когарал дээш олардан хөй түңнүг акшаны база тырткан.

В. ЕРМОЛИН,
СЭГА-ның корр.
Уральск.

СТУДЕНТИЛЕР ХҮЛЭЭП АЛЫРЫН ЧАРЛАП ТУР

Кызылда күрүнеңиң педагогика институдунуң бот-өөредилге салбыры дараазында мергежилдерге 1-ги курска студентилер хүлээп алырын чарлап тур:

1. Математика.
2. Орус дыл болгаш литература.
3. Педагогика болгаш эге өөредилгениң методиказы.
4. Биология.

Киреринiң шылгалдаларын 1982 чылдың июнь 2-ден 11-те чедир дараазында эртемнерге чорудар:

«Математика» тускай эртемге:—математиканга (аас болгаш бижимел-биле), физиканга (аас-биле), орус дылга болгаш литературага (бижимел-биле);

«Орус дыл болгаш литература» —орус дыл болгаш литературага (аас болгаш бижимел-биле), ССРЭ төөгүзүнге (аас-биле), даштыкы дылга (аас-биле);

«Педагогика болгаш эге өөредилгениң методиказынга» — орус дылга болгаш литературага (аас болгаш бижимел-биле), математиканга (аас-биле), ССРЭ төөгүзүнге (аас-биле);

«Биология» тускай эртемге — орус дылга болгаш литературага (бижимел-биле), биологиягa (аас-биле), химиягa (аас-биле), физиканга (аас-биле).

Билдириишкинни июнь 1-ге чедир дараазында документилерни ышап-ла кошкан чорудар: ортумак билиг дугайында документ (боду-биле), күш-ажыл дептериниң хоолгазы, эмчи шынызылгазы (№ 286 маймык), ажылдан турган черинден характеристика, билдириишкин болгаш 3х4 хемчээлдиг 4 фото-чурук.

Документилерни чорудар адрес: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузунда № 34 бажың, пединститут, бот-өөредилге салбыры.

Телефон № 2-20-36,

ХҮЛЭЭП АЛЫР КОМИССИЯ.

Май 25-тен 27-ге чедир телевидение

МАЙ 25-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55 — «Ғутхуз деп адыг оглу». «Сапыктарлыг диис». Мультфильм. 9.30 — «Хлебтиң амданы». Хөй сериялыг уран-чечен фильм. Бирги фильм—«Бистиң ынак хлебивис». 11.00 — «Бирючий ортулуктуң тоолу». Бойдус камгалалының дугайында эртем-нептередиглиг фильм. 11.25 —Медээлер. 11.30—14.15 — Чапсар. 14.15 — Медээлер. 14.35—«Экибастузтуң чаа эолчеглери». Документалдыг фильминиң баштайгы көрүлдези. 15.05 — Аргентин аас чогаал ансамблиниң концерти. 15.35 —«Сээң ленинчи библиотекаң». «Улуг эгелээшкин». 16.05 —Африканы хостаанының Хүнүге. Кинопрограмма. 16.45 — «Горизон». 17.45 — «Черде кижи». Эртемденнер — кара хөрзүнүг эвес черге» деп эртем-нептередиглиг фильминиң баштайгы көрүлдези.

КЫЗЫЛДАН

18.30 —Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 —Бөгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН

19.00—«Соңгулдалардан соңгулдалар чедир». Дамчыдылга.

МОСКВАДАН

19.25 —ССРЭ-ниң прокуратуразының 60 чылынга. «Хоойлу камгалалында». Дамчыдылгага ССРЭ-ниң Чиигине прокурору А. М. Рекунов киржир. 19.55—«Хлебтиң амданы». Хөй сериялыг уран-чечен фильм. Ийиги фильм—«Хлеб болгаш чер». 21.00 —«Ye». Информастыг программа. 21.35 — «Ыры-шоорлуг чурттап-даа, тургузуп-даа тур бис». Киноконцерт. 22.20 — Бөгүн делегейде. 22.35 — 23.15 — Спидвейге делегей чемпионады. Венгриядан дамчыдылга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 —Француз дыл. Өөредилгениң ийиги чылы. 12.30—Эртем-нептередиглиг фильмнер программазы: «Хыналдада чүрек», «Бедик черге эмзээри». 13.05 — Гомер. «Одиссея». Ийиги дамчыдылга. 14.00 — Силерге, ада-иелер. 14.30 —«Өң болгаш музыка». Эртем-нептередиглиг фильм. 14.50 — Ботаника. 5 класс. Чайгы хайгааралдар. 15.10 — Возрождения үезиниң уран чүүлү. Дөрткү дамчыдылга. 15.50 — Медээлер. 16.00—18.15 —Чапсар. 18.15 —Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.30 —Телемедээлер. 18.45—«Хаан черниң эртинези». Документалдыг фильм.

МОСКВАДАН

19.00 —Концерт (Орбита-3).

КЫЗЫЛДАН

19.25 —«Азия төвү». Информация-публицистикалыг программа. 19.40 — Чарлалдар. 19.45 — «Чеди катап хемчээ». Документалдыг фильм.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар». «Чаан оглу». Мультфильм 20.15 —«Делегей панорамазы». 21.00 —«Ye». Информастыг программа. 21.35—23.00 «Хынаан — мына чок». Уран-чечен фильм.

МАЙ 26-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55 — Гнесиннер аттыг музыка-педагогика институдунуң иштиг ыры коллективтериниң концерти. 9.15 — «Хлебтиң амданы». Хөй сериялыг уран-чечен фильм. Ийиги фильм—«Хлеб болгаш чер». 10.20 —«Кино аян-чоруктарының клуву». 11.20 — Медээлер. 11.25 —14.15 —Чапсар. 14.15 —Медээлер. 14.35 —Бойдус камгалалының дугайында документалдыг фильмнер программазы: «Мөңгеде өөрелиг», «Кодрларда чаа бажың алганнар». 15.00 — «Орус чугаа». 15.30 — Кинопрограмма: «Луанда —улусчу Анголаның найысылалы», «Салом алейкум, камарада!» 16.00—ПТУ-га чүге, канчаар өөредирил. Көдээ механизаторлар белеткелиниң дугайында. 16.30—Йорданияның национал ансамблиниң концерти. 16.55—«Харыылаңар, горинстер!». 17.30—«Эртем хоорайы». Документалдыг телефильмниң баштайгы көрүлдези.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН

19.00 — «Өөредир база кижизидер». Дамчыдылга.

МОСКВАДАН

19.25 — Венгрияның социалистиг ажылчын партиязының Тэп Комитединиң бирги секретары Янош Кадарның 70 харлаанынга. Документалдыг фильм. 19.45 — «Хлебтиң амданы». Хөй сериялыг уран-чечен фильм. Үшкү фильм — «Хлеб болгаш кижилер». 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — 23.20 — «Уран чүүл мастерлери». ССРЭ-ниң улустуң артизи Э. Быстрицкая. Төнгенде — Бөгүн делегейде деп информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Немец дыл. 12.30 — Ниити биология. 9 класс. Эволюцияның амгы теориязы. 13.00 — ССРЭ-ниң улус ажылагыйында химия. 13.35 — География. 7 класс. ССРЭ-де бойдус камгалалы. 14.05 — XIX чүс чылдың 70-80 чылдарында ажылчыннар шимчээшкиниң болгаш марксизмниң Россияга тарааны. 14.35 — Л. В. Бетховен. 15.20 — «Шыдыраа школазы». Разрядчылар класы. 15.50 — Медээлер. 16.00 — 18.15 — Чапсар. 18.15 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.45 — «Дыка улуг базымшкын». Документалдыг фильм.

МОСКВАДАН

19.00 — М. Равель. Оркестрбиле фортепианога концерт. Делегей конкурстарының лауреады В. Виардо биле Москваның күрүнениң симфония оркестри күүседир. («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

19.24 — «Азия төвү». Информация-публицистикалыг программа. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар». «Илбилиг экран». 20.15 — Спортчу гимнастикага ССРЭ кубогу. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — 23.15 — «Комсомольск». Уран-чечен фильм.

МАЙ 27-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Харыылаңар, горинстер!» 9.40 — «Хлебтиң амданы». Хөй сериялыг уран-чечен фильм. Үшкү фильм — «Хлеб болгаш кижилер». 10.55 — Бүдүрүлге гимнастиказы. 11.25 — Медээлер. 11.30 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Медээлер. 14.35 — ССРЭ-ниң тургустуганының 60 чылынга. «Чаңгыс өг-буледе». Документалдыг телефильмнер программазы: «Альметьевск», «Орус дыл кичээли». 15.15 — «Орленок» телестудиязының концерт залы. 16.20 — «Адаларның черинде». Воронеж областың көдээ школазының директору А. М. Ивановтуң дугайында телеочерк. «ССРЭ-ниң улустуң башкылары» деп циклден. ССРЭ-ниң чырыдыышкын министри М. А. Прокофьев эге сес чугаалаар. 17.20 — «Шыдыраа школазы». Эгелеп чоруурлар клазы. Дамчыдылганы спорт мастери Б. С. Шашин чорудар. 17.50 — «Мидлионнарның денничи университеди». 18.20 — «Сарбашкыга байыр». Мультфильм.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Кады ажылдажылга». Тележурнал. 19.45 — «Хлебтиң амданы». Хөй сериялыг уран-чечен фильм. Дөрткү фильм. — «Ада-чурт хлеви». 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — 23.05 — Спортчу гимнастикага ССРЭ кубогу. Төнгенде — «Бөгүн делегейде» деп үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Испан дыл. 12.35 — Авалар школазы. 13.05 — «Хоорай кырында куштар». Бижиктерлиг уран-чечен фильм. 14.45 — Возрождения үезиниң уран чүүлү. Бешки дамчыдылга. 14.55 — О. Бергольцтың шүлүк чогаалы. 15.35 — «Көдээ ажыл-агый». Киноскуриал. 15.50 — Медээлер. 16.00 — 18.15 — Чапсар. 18.15 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.45 — «Азия төвү». Информация-публицистикалыг программа. 19.00 — А. С. Пушкин. «Харам чанчын». Телешин. 19.40 — Чарлалдар. 19.45 — «Уран чүүл кымга хамааржырыл?». Документалдыг фильм.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Илбилиг экран». 20.15 — ССРЭ-ниң улустуң артизи Б. Руденконуң болгаш делегей конкурстарының лауреады Л. Тимофееваның концерти. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — 23.20 — «Оон боду сураглыг». Уран-чечен фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Агаар

Республикага бөгүн кежер булуттаар, чамдык черлерге дымырадыр чаъстаар. Барыын угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 9—14 метр чедер. Агаарның температуразы дүне 4—9, чамдык районнарга 2 градус чылыгдан 3 градус чедир соор.

Кызылга аяс хүн болур. Соңгу-барыын угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 9—14 метр чедер. Агаарның температуразы дүне 4—6, хүндүс 21—23 градус чылыыр.

Кино

МАЙ 25-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Айсберггер аразынга өлүм» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Кавказ даглапырче аян-чорук» 10.00, 11.40, шактарда. «Мээн мөңге ынакшылым» 14.20, 17.10, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Алдыгы» 15.00, 16.50, 18.40, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ак хептиг хөрээжен» 14.30, 17.20, 20.10 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Ангар-18» 14.00, 15.50, 17.40, 19.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Ынак Раджа» 17.00, 20.00 шактарда.

1940 чылдан бээр СЭКП кежигүнү, РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң алдарлыг механизатору, республика ужур-дузалыг персоналдыг пенсионер

Кара-оол Сандакович ЧАВЫДАКТЫҢ

үр болгаш аар аараанының соонда мөчээнин СЭКП Чөөн-Хемчик райкому, райкүүском, СЭКП-ниң XXII съездиин аттыг совхозтуң парткому, дирекциязы, ажылчын комитеди, Хайыракан кедээ Советиниң күүскому дыңнатпышаан, оон төрелдерине болгаш чоок кижилеринге ханы кажыдалын илергейлеп тур.

Свердловскиниң юридиктиг институду чаа өөредилге чылында студентилер хүлээп алырын чарлап тур. Өөренир хуусаазы 4 чыл.

35 хар чедир назылыг, ортумак эртеминг болгаш ийи чыл чедир ажыл стажтыг кижилерни, Чепсектиг Күштериниң хүрээлеңинге шериг албанын эрттиргеш халашканнарны институтка хүлээп алыр.

Институтка киреринiң дугайында тодаргай билиp алыксаан кижилер Кызыл хоорайның болгаш районнарның прокурорларындан база Тыва АССР-ниң прокуратуразының кадрлар кылдыынга айтырыг болур.

АДРЕЗИВИС: Кызыл хоорай, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, № 57 бажың, телефон №— 2-15-14.

Редакциянның адреси: 667000. Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийэн амыдырал болгаш совет тургузут кылдыстериниң 2-37-13, пропаганда кылдыынын 2-31-75, культура кылдыынын 2-23-54, кедээ ажыл-агый кылдыынын 2-21-47, үлетпүр кылдыынын 2-31-75, чагаа кылдыынын 2-41-27, информация кылдыынын 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 995.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле өргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00193.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 122 (11920) | 1982 чылдың май 26, среда | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 3 коп.

НЕГЕЛДЕЛЕРГЕ ДҮҮШТҮР

Партия комитеттери болгаш эге организациялар профэвилелдерингe удуртулганы күштелдирбишаан, оларның ажыл-чорудулгазынга бодунуң салдарын чедирип, он бирги бешчылдың онаалдаларын күүседиринче, ажыл-агыйжы сорулгаларны шиитпирлээринче ажылчы чоннарның күжүн мобилизастаар, коммунистиг кижизидилгениң айтырыгларын шиитпирлээр талазы-биле ажылга оларга улам идепкейлиг даянып турар.

Бо ажылды чорударда СЭКП-ниң XXVI болгаш ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XVII съездилериниң шиитпирлерин, профэвилелдериниң съездизинге эш Л. И. Брежневтиң чугаазында айтыышкыннарны болгаш түңнелдерни, профэвилел организацияларының ажылынга партийжи удуртулга талазы-биле партияның Караганда обкомунуң ажылының дугайында СЭКП ТК-ниң доктаалын олар удуртулга болдуруп турар.

Сорулга чүл дээрге, профэвилел организацияларының ажылын бөгүнгү хүннүң негелделеринге дүүштүр дүрген, шиитпиряиг эде тургузары болур. Профэвилелдери экономиктиг болгаш социал чаа айтырыглар-биле улам дидим ажылдап, эртемниң түңнелдеринге калбаа-биле улам даянып, боттарының активиниң мергежилин соксаал чок бедидер ужурлуг. Чаа чүүлдү эки, хандыр угаап билир, массалар-биле эң сыры харылзаалыг болур, кижилерже кичээнгей салыр, кижилерниң сеткил-сагыжын билир хереи — бистиң үениң профэвилел ажылдакчызынга эргежок чугула чүүлдер ол-дур» — деп, эш Л. И. Брежнев профэвилелдериниң XVII съездизинге демдеглээн.

Ол айтыышкыннарны болгаш съездиниң шиитпирлерин республиканың профэвилел организациялары боттарының ажылынга дайынчы программа кылдыр хүлээп алган. Тываның электри четкилеринде, «Тыва кобальт» комбинатта, «Алдан-Маадыр», «Чаа орук» совхозтарда, Кызылдың сүт заводунда, өске-даа коллективтерде профэвилел организациялары боттарының коллективтериниң мурнунда сорулгаларны шиитпирлээрингe ажыл-ишчи идепкейлиин көргүзүп келген. Ол ышкаш «Кызыл тараачын», «Нарын», «Шамбалыг», «Кызыл тун», «Торгалыг» совхозтарда профэвилел организациялары социалистиг чарыштың дээштиин бедидер, коллективтиг керээлерниң, доктаамал ажылдаар бүдүрүлге хуралдарының ужур-дүзазын бедидер талазы-биле ажылды эки тургускан.

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл болур оюнга алдаржыткан социалистиг чарыш, бүгү чурттаазында ышкаш, бистиң республикада калбарган. Алдарлыг юбилейге уткуштур чарышта 89 муң кижи киржип турар, оларның 22 муңу коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары. Бо чугула айтырыг база-ла профэвилел организацияларының доктаамал кичээнгейинде турар.

Юбилейге алдаржыткан шалыпчы эвлечегe киришпишаан, республиканың бүдүрүлгелери бирги кварталда продукция бүдүрериниң болгаш сайгарарының, көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилери күрүнеге эът, сүт, чуурга садарының планнарын күүсеткен. Транспорт, садыг, амыдырал хандырылга ажылдакчылары база багай эвес түңнелдерни чедип алган.

Беш чылдың ийиги чылының күжениишкинниг планнары—курлавырларны улам долу ажыглаарын, ажылдаар чер бүрүзүнге сагылга-чурумну экижидерин, күш-ажылчы коллективтерни мобилизастаар талазы-биле организакчы ажылдың деңнелин бедидерин негеп турар. Ынчалза-даа чамдык профэвилел организациялары бүдүрүлгениң ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедидеринче, эң эки түңнелдерни чедип алырынче угланган ажыл-биле сырый холбавайн турар.

Массаларның идепкейин көдүрер, оларны бүдүрүлгени эргелеп башкарарынче хаара тудар, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар, социал айтырыгларны шиитпирлээр дээш ийи талалыг коллективтиг керээлерни, доктаамал ажылдаар бүдүрүлге хуралдарын, чогаадыкчылар болгаш чаартыкчылар ниитилелиниң организацияларының ажылын профэвилел организацияларының талазындан идепкейжидери чугула.

Ындыг турбуже, бо талазы-биле четпестер хөй. Чамдык профэвилел организациялары бүдүрүлге болгаш социал талазы-биле сорулгаларны, социалистиг чарышты хөгжүдериниң, сагылга-чурумну быжыглаарының айтырыгларын шиитпирлээрде боттарынга берген эргелерни болгаш аргаларны кошкак ажыглап турар. Кызылдың, Бай-Хаактың хлеб заводтарында, Кызылдың пиво заводунда, республиканың Аъш-чем үлетпүр министерствозунуң өске-даа бүдүрүлгелеринде, Кызылдың болгаш Чадаананың орук-септелге тудуг участоктарында, Кызылдың № 3 АТБ-зинде, өске-даа коллективтерде профэвилел организациялары күш-ажыл камгалалының, ажыл-ишчилериниң ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарының, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарының талазы-биле ажылга контрольду кошкак боттандырып турар. Ак-Довурак АТБ-зинде профэвилел месткому социалистиг чарышты, ажылчы чоннарны бүдүрүлгени эргелеп башкарар ажылче хаара тудар талазы-биле ажылды кошкак тургускан. Ындыг четпестер Кызылда хепти химиктиг арга-биле аштаар черде. Тывафото каттыжыышкында, Амыдырал хандырылга министерствозунуң септелге-тудуг эргелелинде, «Рембыттехника» профэвилел организацияларында бар.

Профэвилел организациялары бо хүннерде ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XVII съездизиниң материалдарын ажыл-ишчилерге тайылбырлап, чугаалажып көрүп, боттарының ажылхөрээн аңаа дүүштүр аналиэтеп, сорулгаларны тодарадып турар. Ол съездизиниң шиитпирлерин, аңаа эш Л. И. Брежневтиң чугаазында айытнан чүүлдерни болгаш түңнелдерни ажылчы чоннарга калбаа-биле пропагандаларары, он бирги беш чылдың болгаш оон ийиги чылының планныг онаалаларын күүседиринче күш-ажылчы коллективтерни, ажыл-ишчилериниң күжүн мобилизастаары, социалистиг чарыштың дээштиин бедидери профэвилелдериниң чугула сорулгазы болур.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. С. Пушкина

ТАЙБЫҢ, ААС-КЕЖИК ДЭЭШ

ҮЛҮҮВҮС ОЛ

СЭКП ТК-ныҢ Чиңгине секретары, ССРЭ-ниҢ Дээди СовединиҢ Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев делегейге мөңге тайбыңны тургузар, чепсекти эңдере бүдүрерин кызыгаарлаар дээш, делегейниҢ ийи улуг күрүнези — ССРЭ биле АКШ-тың араызынга чугаалажышкыннарны чедип алыр дээш чайгылыш чок туржуп келген. Оон база бир бадыткалы болза, ВЛКСМ-ниҢ XIX съездизинге эш Л. И. БрежневтиҢ чугаазы болур. Дең эргеге болгаш кайызының-даа айыл чок болурунга үндезилээш, чепсегленишкинни дүжүреринiҢ кол айтырыгларын дугайы АКШ-биле чугаалажыышкыннарны эгелээринге ССРЭ-ниҢ өскерлиш чок белениниҢ дугайын совет удурткучу база катап медеглээн.

Эш Л. И. БрежневтиҢ тайбың дугайында чаа саналдарын, бүгү совет кижилер-биле бир демей, бистиҢ бригадавыстың тудугжулары бүрүн деткип турарлар. «Тайбың дээрге, дээрден бадыш көөр белек эвес-тир, ону камгалаарынга болгаш быжыглаарынга хүн бүрүниҢ берге демисели негеттинер...» деп, Л. И. БрежневтиҢ чугаазында кирген бо сөстериҢ утказын бистер эки билир бис. Ол болза тайбыңны чүгле маадырлыг күш-ажыл-биле камгалаар дээни ол-дур. Ынчангаш бистер, тудугжулар, быжыг тайбың дээш, аас-кежиктиг чуртталга дээш күжүвүстү, энергиявысты бээрингe кажан-даа белеҢ бис.

Бо хүннерде 150 аал чурттаар чуртталга бажыңының тудуунда ажылдап турар бис. Ажыл-херээвис бүдүүгүр. Апрель айда 23,6 муң рубльдиҢ тудуг-монтаж ажылдарын кылыр планывысты 24,3 муң рубльге күүсеттивис. А бирги кварталда «Кызыл тудуг» эргелелиниҢ тудугжу бригадаларының араызында калбарган социалистиг чарышка киришкеп, багай эвес түңнелдерни көргүскен бис. Тайбыңны быжыглаарынга бистиҢ эвээш-даа бол үлүүвүс ындыг.

Ч. ДОҢГАК,
Тыва АССР-ниҢ алдарлыг тудугжузу, бригадир.

СЕТКИЛДИҢ ХАНЫЗЫНДАН

Ленинчи комсомолдуҢ XIX съездизиниҢ материалдары-биле хүн бүрү таныжып, ылаҢгыя аңаа СЭКП ТК-ныҢ Чиңгине секретары эш Л. И. БрежневтиҢ ханы уткалыг чугаазын, аныяктарга чагыын, чурттуҢ комсомолчулары-биле, бүгү совет кижилер-биле бир демей, чүүлдүгзүҢүп, ону бөлүүмде сургууулдарыҢ мурнундан бүрүнү-биле деткидим.

Мен Кызылдың автоорук техникумунуң доозукчу бөлүүҢүн сургуулу мен. Техникумну доозуп үнүп, аныяк республикавыстың янзы-бүрү будунарынче ажылдап аъттанып хүнүвүс удавас. Бо хүнперде бис күрүне практиказы эрттирип, ол-бо бүдүрүлгелерде ажылдап турар бис. Мен бо хүннерде «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезинде ажылдап турар мен.

КомсомолдуҢ ээлчеглиг бо съездизинге Леонид ИльичиниҢ чугаалааны мындыг сөстер кижиниҢ хей-аъдын көдүрүп, чалгынналдыра бээрдир: «Чалыы назын дээрге амыдыралдың халаазы-дыр. Ол дээрге кижиниҢ кижи болуп, хамааты болуп хевирлеттинерiниҢ үези-дир».

Бүгү кижи төрелгетенге эң үнелиг чүве — тайбың. Делегей байдалының дугайында, тайбыңны камгалаарының дугайында эш Л. И. Брежнев хандыр чугаалады: «...Силер—бистиҢ улуг улузувустуң кезиниҢ, чурттуң даартагы хүнүң бодарадыр иеээнии төлээлекчилери-дир, силер. Ынчангаш силер ол даартагы хүн кандыг болурунга кымдан-даа артык сонуургалдыг силер. Чүгле совет кижилерге хамаарыштыр эвес, бүгү кижи төрелгетенге база. Улустарны чүү манап турарыл—тайбың тургузуушкуну, улам аас-кежиктиг амыдырал дээш чиик эвес-даа бол, буянныг ажыл манап турар. Чөр кырынга тайбың, аас-кежик дээш демиселге бижыг билиг дээш чүткүлдүг өөреширип, ажылдаары—хүлээлгевис.

В. ОЧУР-ООЛ,
комсомолчу, автоорук техникумунуң сургуулу.

ТҮҢНЕЛИВИС ЭКИ

СЭКП-ниҢ XXVI съездизиниҢ шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, ССРЭ-ниҢ тургустунганындан бээр 60 чыл оюн төлептиг уткуур дээш, бистиҢ хойжу бригаданың коллективи багай эвес көргүзүглерни чедип алган.

Бригадада 8428 хой бар. Оон 3600 ажыы төрүүр. Бо хүнперге чедир төрүүр 100 хойга онаштыр 83 хураганны камгалап алдывыс. Мурнакчы малчыннар К. Адыг-ool, С. Коой-ool, Ч. Хертек төрүүр чүс хойдан-на 100 хураганны ап, хойжуларның орта-тузунда калбарган социалистиг чарыштың типлекчилери болган. Беш хойжу чүс хойга онаштыр 80-деп 95 чедир хураганны алган.

Ам бригаданың ажыл-ишчилери келир кышка белеткелди эгелеп, кыштагларның үүрмек септелгезин чорудуп турар. Хойжу бүрүзү кажааларының көрженин коптарып, кургаг одекти белүп, кодан девискээринiҢ ашталгазын кылган. Эдер-Куйда хойжулар сиген шөлүүҢ дажын аштаан. Бо чайын бистиҢ бригадага бир чаа кажааны, чуртталга бажыңын тудар, үш кажааның болгаш үш бажыңның капитал септелгезин кылыр.

Ч. КУУЛАР,
«Тээли» совхозтуң Найырал салбырында хойжу бригаданың бригадири.

СӨӨЛГҮ КОҢГА

Школаларның доозукчуларынга сөөлгү конганы дыннаары өөрүнчүг-даа, арай кударанчыг-даа. Өөрүнчүг болуру—онгу азы сескн классты доозуп, өөредилгезин уламчылаары, амыдыралдың делгем оруунче кирери, кударанчыг болуру — эртем-билиглерже эге базымны кылган, төрөөн ынак школазындан чарлыры. Ынчалза-даа олар калбак делгем чуртунуң кайы-даа булуңунга чораан, төрөөн школазын эртем-билиг-биле чепсеглеп каан ынак башкыларын кажан-даа утпас, төрөөн школазының ат-алдарын каяа-даа төлептин-биле камгалаарын оралдажырлар.

Кызылдың № 2 школазынга сөөлгү конга, өске бүгү-ле школаларга ышкаш, байырлалдыг байдалга эрткен. Каан, анс хүн. Делгем, хөглүг музыка ыяңгылыг чаңгыланып турган. Доозукчуларның, башкыларның болгаш аңаа чыглып келген ада-иелериниң-даа арыншырайында өөрүшкү ойнаан. Ук школаның онгу болгаш сескн класстарын шупту 136 хире өөреникчи доозар, олар ам экзаменнерге белеткенип киришкен.

ЧУРУКТА: бирги класстың өөреникчизи Куулар Айлаана сөөлгү конганы хап тур.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

Тыва АССР-ниҢ Дээди Совединге депутат соңгуур талазы-биле Бай-Тайга районда Кызыл-Дагның № 35 соңгулда округунуң округ соңгулда комиссиязының составын бадылаар дугайында

ТЫВА АССР-НИН ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

«Тыва АССР-ниҢ Дээди Совединге соңгуулдалар дугайында» Тыва АССР-ниҢ Хоойлузунуң 23, 24, 26 болгаш 57 чүүлдерингe үндезилээш, Тыва АССР-ниҢ Дээди СовединиҢ Президиумунуң **доктаадыры болза:**

Тыва АССР-ниҢ Дээди Совединге депутат соңгуур талазы-биле Бай-Тайга районда Кызыл-Дагның № 35 соңгулда округунуң округ соңгулда комиссиязының составын хөй-ниити организацияларының болгаш күш-ажылчы коллективтериниҢ дараазында төлээлекчилери составтыг кылдыр бадылаар:

Комиссияның даргазы Маадыр Салчакович Тойбу-Хаа — «Тээли» совхозтуң Кызыл-Даг салбырының ажылчыннарындан болгаш албан-хаакчыларындан;

Комиссияның даргазының оралакчызы Калдар-оол Комбуевич Хертек — чырыдыышкын, дээди школа болгаш эртем албан черлериниң ажылдакчыларының профессионал эвиделиниң район организациязындан.

Комиссияның секретары Чечен Сереновна Монгуш —Кызыл-Даг суурда уруглар садыныҢ ажылдакчыларывыҢ коллективинден.

Комиссияның кежигүннери:

Сергей Салчакович Балдан— Бүгү-эвилелдиҢ Аныяктарының Ленинчи Коммунистиг Эвилелиниң Бай-Тайга район организациязындан;

Доңгак Дончаевна Бапаноол —«Тээли» совхозтуң Кызыл-Даг салбырының ажылчыннарындан болгаш албан-хаакчыларындан;

Александра Хертековна Догбал —районнуң хереглекчилер ниитилелинден;

Зоя Намчыловна Салчак — «Тээли» совхозтуң ажылчыннарындан болгаш албан-хаакчыларындан;

Адыг Салчакович Серен-Чимит —районнуң хереглекчилер ниитилелинден;

Александра Сарыгларовна Сюрюн— Кызыл-Даг ортумак школазының башкылар коллективинден;

Достай Мелдерович Хертек—Бай-Тайга районнуң коммунистиг организациязындан;

Сергей Салчакович Чүлдүм — «Тээли» совхозтуң Кызыл-Даг салбырының ажылчыннарындан болгаш албан-хаакчыларындан.

Тыва АССР-ниҢ Дээди СовединиҢ Президиумунуң Даргазы М. МЕҢДУМЕ.

Тыва АССР-ниҢ Дээди СовединиҢ Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1982 чылдың май 23.

Тыва АССР-ниҢ Дээди Совединге депутат соңгуур талазы-биле Барыын-Хемчик районда ХөнделеҢниҢ № 50 соңгулда округунуң округ соңгулда комиссиязының составын бадылаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

«Тыва АССР-ниҢ Дээди Совединге соңгуулдалар дугайында» Тыва АССР-ниҢ Хоойлузунуң 23, 24, 26 болгаш 57 чүүлдерингe үндезилээш, Тыва АССР-ниҢ Дээди СовединиҢ Президиумунуң **доктаадыры болза:**

Тыва АССР-ниҢ Дээди Совединге депутат соңгуур талазы-биле Барыын-Хемчик районда ХөнделеҢниҢ № 50 соңгулда округунуң округ соңгулда комиссиязының составын хөй-ниити организацияларының болгаш күш-ажылчы коллективтериниҢ дараазында төлээлекчилери составтыг кылдыр бадылаар:

Комиссияның даргазы Өпей Сарыг-ооловна Куулар—ЧеҢп-Хемчик районнуң коммунистиг организациязындан.

Комиссияның даргазының оралакчызы Деспит-оол Сүүр-ооловичКуулар — «Октябрь 30 чылы» совхозтуң ажылчыннарындан болгаш албан-хаакчыларындан.

Комиссияның секретары Роза Шаравиевна Куулар — Бүгү-эвилелдиҢ Аныяктарының Ленинчи Коммунистиг организациязының ЧеҢп-Хемчик район организациязындан.

Комиссияның кежигүннери:

Бүрбүлдей Биче-Караевич Куулар —«Октябрь 30 чылы» совхозтуң ажылчыннарындан болгаш албан-хаакчыларындан;

Дам-оол Самбуевич Куулар — «Октябрь 30 чылы» совхозтуң ажылчыннарындан болгаш албан-хаакчыларындан;

Михаил Кертик-ооловичКуулар — «Октябрь 30 чылы» совхозтуң ажылчыннарындан болгаш албан-хаакчыларындан;

Имер-оол Дүтүкпенович Ондар — «Билиг» ниитилелиниҢ район организациязындан;

Светлана Дойдуевна Ондар — чырыдыышкын, дээди школа болгаш эртем-албан черлериниҢ ажылдакчыларының профессионал эвилелиниҢ район организациязындан;

Сувакай Сарыг-ооловна Ондар — Баян-Тала суурда ясли-садтың ажылдакчыларының коллективинден;

Вера Хунан-Кадеевна Сат — көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының профессионал эвилелиниҢ район организациязындан;

Бады Биликович Тюлюш— «Октябрь 30 чылы» совхозтуң ажылчыннарындан болгаш албан-хаакчыларындан.

Тыва АССР-ниҢ Дээди СовединиҢ Президиумунуң Даргазы М. МЕҢДУМЕ.

Тыва АССР-ниҢ Дээди СовединиҢ Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1982 чылдың май 23.

Тыва АССР-ниҢ Дээди Совединге депутат соңгуур талазы-биле Чөөн-Хемчик районда Баян-Тэланың № 59 соңгулда округунуң округ соңгулда комиссиязының составын бадылаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

«Тыва АССР-ниҢ Дээди Совединге соңгуулдалар дугайында» Тыва АССР-ниҢ Хоойлузунуң 23, 24, 26 болгаш 57 чүүлдерингe үндезилээш, Тыва АССР-ниҢ Дээди СовединиҢ Президиумунуң **доктаадыры болза:**

Тыва АССР-ниҢ Дээди Совединге депутат соңгуур талазы-биле Чөөн-Хемчик районда Баян-Таданың № 59 соңгулда округунуң округ соңгулда комиссиязының составын хөй-ниити организацияларының болгаш күш-ажылчы коллективтериниҢ дараазында төлээлекчилери составтыг кылдыр бадылаар:

Комиссияның даргазы Өпей Сарыг-ооловна Куулар—ЧеҢп-Хемчик районнуң коммунистиг организациязындан.

Комиссияның даргазының оралакчызы Деспит-оол Сүүр-ооловичКуулар — «Октябрь 30 чылы» совхозтуң ажылчыннарындан болгаш албан-хаакчыларындан.

Комиссияның секретары Роза Шаравиевна Куулар — Бүгү-эвилелдиҢ Аныяктарының Ленинчи Коммунистиг организациязының ЧеҢп-Хемчик район организациязындан.

Комиссияның кежигүннери:

Бүрбүлдей Биче-Караевич Куулар —«Октябрь 30 чылы» совхозтуң ажылчыннарындан болгаш албан-хаакчыларындан;

Дам-оол Самбуевич Куулар — «Октябрь 30 чылы» совхозтуң ажылчыннарындан болгаш албан-хаакчыларындан;

Михаил Кертик-ооловичКуулар — «Октябрь 30 чылы» совхозтуң ажылчыннарындан болгаш албан-хаакчыларындан;

Имер-оол Дүтүкпенович Ондар — «Билиг» ниитилелиниҢ район организациязындан;

Светлана Дойдуевна Ондар — чырыдыышкын, дээди школа болгаш эртем-албан черлериниҢ ажылдакчыларының профессионал эвилелиниҢ район организациязындан;

Сувакай Сарыг-ооловна Ондар — Баян-Тала суурда ясли-садтың ажылдакчыларының коллективинден;

Вера Хунан-Кадеевна Сат — көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының профессионал эвилелиниҢ район организациязындан;

Бады Биликович Тюлюш— «Октябрь 30 чылы» совхозтуң ажылчыннарындан болгаш албан-хаакчыларындан.

Тыва АССР-ниҢ Дээди СовединиҢ Президиумунуң Даргазы М. МЕҢДУМЕ.

Тыва АССР-ниҢ Дээди СовединиҢ Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1982 чылдың май 23.

Тыва АССР-ниҢ Дээди Совединге депутат соңгуур талазы-биле Тожу районда ИйиниҢ № 113 соңгулда округунуң округ соңгулда комиссиязының составын бадылаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

«Тыва АССР-ниҢ Дээди Совединге соңгуулдалар дугайында» Тыва АССР-ниҢ Хоойлузунуң 23, 24, 26 болгаш 57 чүүлдерингe үндезилээш, Тыва АССР-ниҢ Дээди СовединиҢ Президиумунуң **доктаадыры болза:**

Тыва АССР-ниҢ Дээди Совединге депутат соңгуур талазы-биле Тожу районда ИйиниҢ № 113 соңгулда округунуң округ соңгулда комиссиязының хөй-ниити организацияларының болгаш күш-ажылчы коллективтериниҢ дараазында төлээлекчилери составтыг кылдыр бадылаар:

Комиссияның даргазы Валентина Торлуковна Монгуш — Тожу районнуң коммунистиг организациязындан.

Комиссияның даргазының оралакчызы Анатолий Илларионович Мельниченко —Ырбанның ыяш белеткээр пунктузунуң ажылчыннарындан болгаш албан-хаакчыларындан.

Комиссияның секретары Геннадий Допгаковичч Бичиш — Бүгү-эвилелдиҢ Аныяктарының Ленинчи Коммунистиг ЭвилелиниҢ Тожу район организациязындан.

Комиссияның кежигүннери:

Алексей Федорович Бочкарев — Ырбанның ыяш белеткээр пунктузунуң ажылчыннарындан болгаш албан-хаакчыларындан;

Александр Арионович Дейдип — «Май 1» совхозтуң ажылчыннарындан болгаш албан-хаакчыларындан;

Надежда Евгениевна Казанцева — Ырбанның ортумак школазының башкылар коллективинден;

Арина Допгаковна Кашкак — ИйиниҢ ортумак школазының башкылар коллективинден;

Анатолий Акович Ковукпен — «Май 1» совхозтуң ажылчыннарындан болгаш албан-хаакчыларындан;

Светлана Найындыевна Кол — чонның амыдырал хандырылгазының Тожу район комбинадының ажылдакчыларының коллективинден;

Ольга Григорьевна Хитрова — Ырбанның ыяш белеткээр пунктузунуң ажылчыннарындан болгаш албан-хаакчыларындан;

Тока Байырович Чылдыгыр — «Май 1» совхозтуң ажылчыннарындан болгаш албан-хаакчыларындан.

Тыва АССР-ниҢ Дээди СовединиҢ Президиумунуң Даргазы М. МЕҢДУМЕ.

Тыва АССР-ниҢ Дээди СовединиҢ Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1982 чылдың май 23.

ЯДРОЛУГ КЫЖАНЫЫШКЫННЫ БОЛДУРБАС

Тайбыңны камгалаарындан болгаш быжыглаарындан артык чугула, буянныг сорулга бөгүн чок. Ядролуг дайын кыжанырыга удур, тайбың дээш массалыг хөделиишкиннер неделязының Совет Эвилелинде эгедээнинге капсырлаштыр Москвага болган митингиге ол дугайын чугаалаан. Даараныпганың «Вымпел» дээр бүдүрүлге каттыжыышкынынга болган ол митингиниҢ киржикчилери делегейниҢ чидигленген байдалында чаагай туза-соруктуң кижилериниҢ миллион-миллион массалары дайын кыпсыкчыларының угланыышкынынга шиитпирлиг болгаш сырый каттыжып алгаш, удурланыр ужурлуг деп демдеглеп турар.

Совет кижилериниҢ тайбынче изиг чүткүлүн эш Л. И. Брежнев ВЛКСМ-ниҢ XIX съездизинге бодунуң чугаазынга чырыткыландыр болгаш бүзүрелдиг кылдыр база катап бүгү делегейниҢ мурнунга көргүскенининҢ херечилери болдувус деп, тайбың камгалалының Совет комитединиҢ даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниҢ Медицина эртемнериниҢ академиязының академиги В. В. Ковапов чугаалаан.

Леонид Ильич БрежневтиҢ тайбың дугайында ханы сагыш салыышкыны сиңиннкен чугаазын съездиге улус соңуургал-биле дыңнаанын дарааныкчы моторист, комсомолдуҢ XIX съездизиниҢ делегады Т. Б. Успенская чугаалаан. Советтер чуртунуң аныяк өскенпери Чер кырынга тайбың дээш, боо-чепсектерни эңдере бүдүрерин болдурбас дээш, чепсегленишкинни дүжүрер дээш демиселчилериниҢ кезээде мурнукү одруунга баарлар. Дайынны болдурбас ужурлуг деп медеглеп турар бис.

Каттыжыышкынның партком секретары А. Я. Митькина, Ада-чуртуң Улуг дайынының хоочуну Л. В. Трофимов москвачылар, бүгү совет кижилер-биле бир демей, 80 чылдарга СЭКП-ниң XXVI съездизиниң үүлээп алган Тайбының программазын, ССРЭ-нин чаа боттуг тайбың саналдарын амыдыралга боттандырар дээш долу шиитпирлиг туржуп турарын медеглээн.

КНО-нуң Кол Ассамблеязының чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле ам болуп ийиги тускай сессиязының адрезинге кыйгырыгны митингиниҢ киржикчилери хүлээп алган. ДелегейниҢ ийиги дайынының үезинде 20 миллион кижизин чидирген совет кижилер делегей өртү база дагын кыптыгын үнерни болдурбас деп ол кыйгырыгда чугаалаан. Боо-чепсекти эңдере бүдүрер чорукту болдурбас болгаш ядролуг кыжанырыгдан кижи төрелгетенни камгалап алыр талазы-биле шиитпирлиг хемчеглерни алырын чүткүлдүг кыйгырып болгаш пеген тур бис деп ол документиде чугаалаан.

Дайынга удур массалыг митингилер ол ышкаш Киевтиң, Бакунуң, Риганың, чурттуң өске-даа хоорайларының чамдык бүдүрүлгелеринге база болган. Черниң кижилеринге тайбыңны, аас-кежиктиг келир үени хандырып бээр дээш боттарындан хамаарышкан бүгүле чүүлдерни кылырынга совет кижилерниҢ белениниҢ дугайын ол митингилеринiҢ киржикчилери чангыс эң-сеткилдиг медеглээннер. АКШ-тың болгаш НАТО-нуң ортумак ыракшылдың америк ядролуг ракеталарын Барыын Европа чурттарынга сайгара тургузарынче угланган дайынзырак политиказын олар килеңнiг буруу шапкан. КНО-нуң Кол Ассамблеязының ам болуп тускай сессиязынче чорудар кыйгырыктарны хүлээп алган.

(СЭТА).

Партийжи информация

КОМИТЕТТЕРНИҢ ПЛЕНУМНАРЫ

«Күш-культураның болгаш спорттуң массалыг чоруун улам ыңай көдүрериниң дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын амыдыралга боттандырарынга холбаштыр СЭКП Тыва обкомунуң пленумунуң шиитпирлериниге дүүштүр партия организацияларының сорулгаларының дугайында айтырыгларны СЭКП райкомнарының пленумнарынга бүгү талалыг сайгарып, чугаалажып турар. Ол чугула документтилерни партия организациялары ажыл-чорудулгага күүседир дайынчы программа кылдыр хүлээп алгаш, спорттуң моон соңгаар улам ыңай хөгжүдериниң база массалыын күштелдириниң дугайында практиктиг тодаргай хемчеглерни айтып турар.

ШАГААН-АРЫГ

Партияның Улуг-Хем райкомунуң пленумунуң киржикчилери районнуң күш-ажылчы коллективтеринде, организацияларында болгаш школаларында күш-культураның болгаш спорттуң амгы байдалының дугайын тодаргай сайгарып көрген болгаш кол кичээнгейни чедир шиитпирлеттинмээн айтырыгларже, моон соңгааргы сорулгаларже уландырганнар.

Пленумга чугаалашкан айтырыга холбаштыр collected кылган СЭКП райкомунуң секретары Ю. Д. Лопсан, савал берген эштер № 586 КМК-да партия эге организациязының секретары В. И. Шумихина, райүлетпүр комбинадының директору Ф. Д. Кармакович, «Шагонартыжстрой» трестиң эргелекчизиниң оралакчызы С. Х. Ондар, «Найырал» совхозта партком секретары М. Х. Дапык болгаш өскелер-даа бо чугула ажыл-херекте байдалдың чедер-даа, четпес-даа талаларын аналиэтээш, күш-культураның болгаш спорттуң массалыг чоруун улам ыңай көдүрер дугайында партияның болгаш чазактың доктаалын боттандырар талазы-биле районнуң партия, совет, профсоюзтар база комсомол организацияларының сорулгаларының дугайында тодаргай доктаалганнар. Чонну, ылангыя аныяк салгалды спортче калбаа-биле хандыкшыдарынын, күш-культура-кадыкшылыг ажылын улам ыңай күштелдиреринің эргежок чугулазынче пленумнуң киржикчилери кичээнгейни угландырган.

Пленумнуң ажылынга СЭКП обкомунуң секретары Д. К. Ооржак киржип, чүве чугаалаан.

КЫЗЫЛ

СЭКП Кызыл хооркомунуң ээлчеглиг пленумунга бо айтырыг дугайында партия хооркомунуң секретары Г. Ш. Монгуш өйтекел кылган. Күш-культура болгаш спорттуң улам ыңай хөгжүдериниң, оон массалыын көдүрериниң талазы-биле партияның болгаш чазактың ап турар хемчеглери совет кижилериң бүгү талалыг болбаазырадыныын дугайында сагыш салыышкынын чайынганчак чаа ылаңгыяшкынга болур дээрзин аңаа сеткил хайыышкын-биле демдеглээн.

Пленумга болган ылеткелге санал берген эштер «Тыва тудуг» трестиң партком секретары Г. А. Медведьев, Тываның электри четкилериниң директору Н. Н. Чумаков, ВЛКСМ хооркомунуң бирги секретары В. С. Донгак, профсоюзчуларлыдың секретары С. Д. Киров, хоорайның улус өредилге килдизиниң эргелекчизи З. Ф. Борисова, СЭКП обкомунуң эртем база өредилге черлериниң килдизиниң эргелекчизи Д. Б. Ондар болгаш өскелер-даа күш-культураны өскүдер талазы-биле эвээш эвес чүүлдер кылдыныг турарын айыткаш, бо чугула ажыл-херекте шынгыы четпестерни демдеглээн.

Ылаңгыя найысылалда ажылчы чоннарны күш-культура-массалыг ажылга калбаа-биле хаара тударының аргаларын чамдык бүдүүлгелерде, тудугларда, организацияларда, школаларда, өредилге черлеринде ыракта чедир ажыглавайн турар. Күш-культураның хөй-хөй эге коллективтеринде тодаргай ажыл чорутпайн келген, ГТО комплексиниң нормаларын дужаарынга ёзу барымдаалаашкының болдуруп, спорттуң чиик атлетика, хол бөмбүү, бут бөмбүү, гимнастика, хоккей, туризм болгаш өске-даа хевирлеринче кичээнгей кошкак. Өөреникчи болгаш суруул аныяктар ортузунга спортчу ажылдың деңнелин бедидиринче күш-культура базаларын калбартып, быжыглаарынче, бо ажылга кадрларны база организакчыларны шын шилип алырының, таарыштыр тургузарының айтырыгларынче, чоннуң чүртпан турар черинниң аайы-биле спортчу массалыг ажылды организастаарынче пленум улуг кичээнгейни салган.

ЭРЗИН

СЭКП-ниң Эрзин райкомунуң ийиги секретары Д. Б. Чамзырайның үстүнде айтырыг дугайында пленумга ылеткелиниң соонда саналдар эгелээн. Районда КМК начальныгы Сакты-Сюрюң, районнуң улус өредилге килдизиниң эргелекчизи Идам, «Мореп» совхозтуң директору Сайды, ВЛКСМ райкомунуң бирги секретары Бугалдай болгаш өскелер-даа аңаа санал бергеннер.

Нииттээ-биле алырга районда спорт баазазы быжыглып, күш-культурачуларның мергежилги өзүп турар. Ынчалзажок чон ортузунда оон массалыы, күш-культураны болгаш спортту пропагандалаар ажылдың деңнели чавыс. Күш-культура болгаш комсомол организацияларының спортчу хемчеглери хөйге көскү, калбак нептерелдиг эвес. Бо-даа база өске-даа четпестерни шалыпкын чайладыр, чон ортузунда спорттуң массалыын улам күштелдиреринің чугулазынче пленум кичээнгейни угландырган.

Болуп эрткилээн пленумнар чугаалашкан айтырыгныы талазы-биле түскай доктаалдарны хүлээп алган болгаш күш-ажылчы коллективтерге, организацияларга, школаларга, өредилге черлеринге болгаш чоннуң чүртпан турар черинниң аайы-биле күш-культура-массалыг ажылды күштелдирер талазы-биле хемчеглерни бадылаан. Ажылчы чоннарның кадыкшылыын быжыглаарынга, оларның бүдүүлгечи аргазинээзин бедидиринге улуг ужур-дүзалыг күш-культураны болгаш спортту улам массалыг хөгжүдер талазы-биле ажылды күштелдиреринь, ону чорударынга бүгү талалыг таарымчалыг байдалды тургузарын хүлээп алган доктаалдар партия, совет, профсоюзтар болгаш комсомол организацияларынга, спортчу нииттиледдерге, а ол ышкаш ажыл-агый удуртукчуларынга хүлээдирип турар.

Москваның Калинин проспектизи.

СЭТА-ның фотохрониказы.

УЖУДУУШКУНДА «ПРОГРЕСС-13»

СЭТА-ның дыңнадыы

Орбитаның «Салют-7» эртем станциязының ажылдаарын хандырарының программазын ёзугаар 1982 чылдың май 23-те Москванымы-биле 9 шак 57 минутада Совет Эвилелинден «Прогресс-13» автоматтыг чүк кораблин салып үндүрген.

Транспорт кораблин салып үндүргенинің сорулгазы болза, орбита станциязынга ажыглаар материалдарны болгаш янзы-бүрү чүктерни чедирери болур.

«Прогресс-13» корабльди дараазында хемчээлдерлиг орбитаже үндүрген:

— Чер кырындан эң ыраазы — 278 километр;

— Чер кырынче эң чоок-шулаары — 191 километр;

— Дескинериниң үези — 88,9 минута;

— орбитазының йилевүзе — 51,6 градус.

Телеметриктиг информациянның медээлерин ёзугаар алырга, автоматтыг чүк кораблиниң борт системалары болур чогууру-биле ажылдап турар.

СОЛУНГА ҮНГЕН СООНДА

«Удуртулгадан дорт хамааржыр» деп 1982 чылдың март 24-те «Шын» солунга үнген чүүлдү Торгалыг болгаш Чаа-Суур суурларга райкүскомунуң түскай комиссиялары хынап көрген. Солунга үнгөн фактылар буруңу-биле бадыткаттынган. Торгалыг көдээ Советиниң даргазы Т. С. Сандан көдээ Советтиң девискээринде ажылдап турар культура-амыдыралдың, садыгның, эмнелгенің, школаның, харылзаанын, спорттуң албан черлериниң, суур чаагайжыдылгазының, хөй-ниитиниң корумчурум камгалалының ажылын хүн бүрү удуртур, чоннуң күжүн мобилизастаар, хөй-ниитиниң бот-башкарылгалыг организацияларын удуртур талазы-биле чёпес ажылдан келгенинің түңнелинде ол албан черлериниң ажылы сулараан.

Солунга чүүл үнген соонда, садыг, харылзаа, культура, улус өредилгезиниң ажылын экижилер талазы-биле чамдык ажылдар кылып чоруттунган. Районнуң хереглекчилер ниитилелиниң баштаар черинин көжер хуралын Торгалыг суурга эрттирген, садыг ажылында четпестерни чайладырының хемчеглерни алган. Торгалыгга хлеб быжырар черинің электри шимчелекчизи (хлеб хоюткузун булгаар механизм ажылдадыр) үрелеп турган. Ону солаан соонда Торгалыг, Чаа-Суурнуң чүүтакчыларының хлеб-биле хандырылгазы экижээн.

Культура бажыңнарының ажылынга районнуң культура килдизинин ажылдакчылары барып, боттуг дузаны көргүскен, өөн-концерт көрүлдези, культура-массалыг ажылдар чоруп турар. Район Советиниң улус өредилгезиниң килдизи Торгалыг, Чаа-Суур школаларыңа хыналдаларны чоруткулаан, арагалаар, хөй-ниитиниң чүрүмүн үрээр фактыларны болдурбас талазы-биле хемчеглерни ап турар.

Районнуң харылзаа белдириниң ажылдакчылары Торгалыг, Чаа-Суурга барып, харылзаа ажылында четпестерни эдер хемчеглерни ап эгелээн. Почта дажырынга чангыс машина турган болза, ам бо ажылче үш машинаны үндүрген. Радио, телефон харылзааларының ярээ болгаш барып ушкан чагыларны солуурун эгелей берген. Торгалыг суурнуң электри чырыын экижидер талазы-биле ажылды эгелээн. Суур чаагайжыдылгазы, спорт ажылы дээш өске-даа чугула ажылды экижидериче угланган ажылдар эгелээн. Чаа-Суурга кижи эмчизи чок турган болза, ам ында доктаамал ажылдаар эмчини чедирген, ол ажылдап турар.

1982 чылдың апрель 29-та район Советиниң күүсекчи комитединиң хуралынга удуртулганы кошкатканы дээш Торгалыг көдээ Советиниң күүскомунуң даргазы Т. С. Сандының ажылындан хостаан, Чаа-Суур көдээ Советиниң күүскомунуң даргазы С. Ч. Седенин донгуткан болгаш районнуң харылзаа белдириниң начальныгы З. Ч. Ооржактың шыгыы донгуткан. Айтыгнаан четпестерни эдериниң талазы-биле райкүүскомнуң хуралы тодаргай шиитпирни хүлээп алган.

А. СЕМИС-ООЛ,
улус депутаттарының Өөрү район Советиниң күүскомунуң даргазы.

ХОЙЖУНУ ДЕПШИТКЕН

Ыраккы «Кара-Хөл» совхозтуң девискээринде Алаш хемниң Даштыг-Хөлден агыя баткан адырының мырыңай эриинде кыштаг бар. Ол кыштагның турар черин Эрик-Кыры деп адаар. Кодан кыдыынга чеде бээрге-ле, ында ажылыышчы малчын чурттап турары илден. Хой кажаазы долганыыр аштаттынган, арыг-силиг. Кажаада сиген ооалаттынган, комбикорм болгаш суланы кыры дуглаглыг бичии кажаа иштинде аңгы-аңгы кылдыр уруп каан. Хой кажаазындан коптарып үндүрген көрженни кезек-кезек төгериктей ооалаглыпан каан. Ону келир кыжын одаарынга белеткээни ол. Малчынның чурттап олурар бажыңы бичежек-даа болза, ишти арыг-силиг. Демир оруннарны шевергин эткилээн.

Ол болза «Кара-Хөл» совхозтуң хоочун малчыны Салчак Самбай-оолович Дамбаанын адыр-дыр. Салчак Самбай-оолович ортумак дурт-сынныг, часкы хүнге долуга берген хүреп арынныг, делгем хөректиг, моге-шыырак хевирлиг, чугаалыг, чазык кижи болду.

Бо кыштыы канчаар ашканын айтырарымга, ол мынча диди:

— 298 хойну күзүн хүлээп алган кижи мен. Кыжын чаңгыс-даа баш хоравааан. Хойнуң күжү багай эвес. Төрээн хой бүрүзүнден-не хураганны алдым. Совхоз мал чеми-биле хандырган. Бодум база эрткен чылын 15 тонна сигенни белеткеп алган мен.

Мурнакчы малчын ам келир кышка белеткел ажылын кыла берген. Сиген кезер 15 га шөлүн бир удаа суггарган. Кажаазының үүрмек септелгезин кылып дооскан. Сукпактың хойжу бригадазының малчыннарынга автомагазин, ачы-дуза чедирер пунктунун ажылдакчылары, кижи эмчилери болгаш совхозтуң мал ажылының тускай эртемниглери доктаамал барып турарының дугайын хойжу Дамбаа сеткил ханыышкын-биле чугаалап олурду.

Оон бо юбилейлиг чылда социалистиг хүлээлгези — 100 хойдан 100 хураганны, бир хойдан 2 кг дүктү кыргын алыры, 15 тонна сигенни белеткээри, кыштаан бүрүңү-биле септээри.

Салчак Самбай-оолович Дамбаа чугле кызымак малчын эвес. Ол —коммунист, идепкейлиг хой-ниитичи. СЭКП райкомунуң конференциязында районнуң коммунистери ону СЭКП райкомунуң кежигүнүнге сонгаан. Сукпактың партия организациязының коммунистери эге организацияның секретарынга база сонгуп алган. Улус депутаттарының Кара-Хөл кодээ Советиниң депутадынга каш удаа сонгуулу келген. Ол «Күш-ажылчы шылгарал дээш» деп медальдың эдилекчизи, «Социалистиг чарыштың тиилекчизи» деп хөрек демдээ-биле болгаш СЭКП райкомунун, райкүүскомнуң хүндүлел бижиктери-биле каш удаа шаннаткан. Сукпак бригадазының хойжулары С. С. Дамбааны улус депутаттарының Бай-Тайга район Советиниң депутадының кандидадынга чаңгыс уи-биле депшиткеннер.

С. САДИ,
Бай-Тайга район.

МУРНУКУ ОДУРУГДА

Иван Данзырын деп атты республиканың малчыннары үжен хире чылдар дургузунда дыннап, солуннардан номчуп келген. Тес-Хемде «Чодураа» совхозтуң бо малчынының ол үенин дургузунда чүс башка онаалтыр чүстен эвээш эвес хураган алганы ховар, а тозандан эвээш хураган чаңгыс-даа катап ап көрбээн. Бежен чылдарның төнчүзүнде колхозка чиңге-нарын дүктүг хой үксаазын нептередириңге болгаш черле хой ажылын хөгжүдеринге оон кинрген үлүг улуг.

Иван Симчитович тоску беш чылда чыл бүрүзүнде төрүүр чүс хойга онаалтыр ортумаабиле чүс чээрби , а онгу беш чылда чүс он алды хураганны доруктурган. Оон бүдүрген дугу бала эвээш эвес, хойдан-на 2, 5-3,5 килограмманы кыргып ап келген. Хой ажылынга үргулчу чедип ап келген бедик көргүзүглери дээш Иван Данзырын Ленин, Октябрь Революциязы, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденнер болгаш медальдар-биле шаннаткан.

Хойжунун чедиишкининге оон кадайы Өмүүр Бапыновнаның киирген үлүү улуг. Ол «Хүндүлелдин Демдээ» орденбиле, Ленинчи юбилей медалыбиле шаннаткан болгаш Чыргаланды кедээ Советиниң депутадынга чаңгыс эвес катап соңгуттурган. Ог-бүленин өстүрген сес уруглары шуптузу эртем-билиглиг, тускай мергежилдиг ажылдап чоруур.

Харыысалгалыг малчын кижиниң өскээр чардыгары берге болбайнаан, ынчалзажок коммунист Иван Данзырын нам-чазактың даалгаларын күзедин-биле күүседип, хөйнинги ажылынга активчи киржип келген. Ол совхозта партбюро кежигүнүнге, СЭКП райкомунун-даа, СЭКП райкомунун бюрозунун-даа кежигүнүнге соңгудуп чораан. ССРЭ-ниң Дээди Советиниң, Тыва АССРниң Дээди Советиниң, район болгаш кодээ Советтерниң депутады болуп, чонга бараан болуп келген. Чыргаланды кедээ Советтиң ажылчы чону чоокта чаа Иван Симчитөвичиниң район Советиниң депутадының кандидадынга база катап депшиткен. Анаа оон ам дөрт дүгаар соңгудары ол.

Хоочун хойжу совхозтуң хойжу бригадазын хөй чылдарда удурткан. Ук бригада республиканың мурнакчы хойжу бригадаларының бирээзи болуп келген. Ол бригаданың Максим Сувандин, Симчит Дадар, Айлыпаа Адыш болгаш өске-даа кежигүннери база чонга биледингир, орден-хавыяалыг хоочуннар чораан. Иван Данзырын ол үеде бригадирлевишаан, хой малдан турган. Ам ол-ла бригадазында хой каларын турар. Бо чылын оон төрүүр чүс хойга онаалтыр алган хураганы 104 баш болган. Оон хөй хураган алган хойжу ол совхозта чок. Дараазында черни чүстен 102 хураган алгылаан Магаранза Белек-оол, Серен Шимит, Эртине Барый-оол олар эвээш. Ынчангаш хоочун хойжу, район Советиниң депутадынга кандидат Иван Симчитович Данзырын ам-даа мурнакчыларның одуругун эвлевишаан.

К. ЧООДУ.

МАССАЛЫГ БОЛДУРАР ДЭЭШ

Бистиң республикага май 21-де чаңгыс аай политхүн болуп эрткен. СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Күш-культураның болгаш спорттуң массалыын улам хөгжүдер дугайында» доктаалын күүседир талазы-биле хемчеглер дугайында айтырыгны партия обкомунуң V пленумунга апрельде чугаалашкан болгай. Чер болганга эрткен политхүнге пленумнуң шиитпирлерин таныштырып, бо талазы-биле ап чорудар хемчеглерни тодаргай айыткан.

БАЙ-ТАЙГА

Районнуң бүдүрүлгелеринге, совхозтарынга, албан организацияга черлеринге, школаларынга, политхүн организастыг эрткен. Ниитээ-биле 37 кезек черге лекциялар, беседалар, ужуражылгалар, темалыг кежээлер болган, аңаа 1520 кижи олурушкан. «Бай-Тал», «Мурнакчы» совхозтарның парткомнары, партия эге организацияларының политхүнүнү баш бурунгаар тургускан план ёзугаар организастыг эрттирип, ажылчы чоннарны массалыы-биле спортка хаара тударының хемчеглерин ажылдап кылган.

СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомнуң харыысалгалыг ажылдакчылары будурулгелерге, совхозтарга барып, ажыл-ишчилер-биле ужуражып, ылеткелдерни кылган. СЭКП райкомунуң бирги секретары Д. С. Данзын-оол районнуң харылзаа белдириниң, партия райкомунуң ийиги секретары М. Х. Сарыглар № 741 механолопнаның, райкүүскомнуң даргазы С. С. Байыс-оол «Кара-Хөл» совхозтуң ажыл-ишчилери-биле ужурашкан.

ӨВҮР

Күш-культураны болгаш спортту массалыг болдурар дугайында чугаа районнуң будурулгелеринге, совхозтарынга эрткен политхүнде болган. Салдынган сорулгаларны күүседири-биле чүнү кылырын, оон хуусааларын, харылаар кижилерни тодаргай айыткан. «Торгалыг», «Коммунизмче орук» совхозтарга, Хандагайтының орук-будурулге участогунга болгаш өскедаа черлерге политхүн организастыг эрткен.

Хандагайтыга ол хүн спортчулар-биле ужуражылгалар болгаш маргылдаалар болган.

Соңгулдаларга уткуштур

МАССА-ПОЛИТИКТИГ АЖЫЛДЫ КАЛБАРТЫР

Тыва АССР-ниң чер-чер Советтериниге болгаш улус судтарының соңгулдаларының белеткел бистиң республикада политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрүлүшкүнүг байдалда чоруп турар. Тываның ажылчы чоннары СЭКПниң XXVI съездизиниң шиитпирлерни амыдыралга боттандырар, ССРЭ-ниң тургустуганының 60 чылынга, соңгулдаларга төлептиг ужуражыр дээш социалистиг чарышты калбарткан. Олар коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнеңиң иштики болгаш даштыкы политиказын бүрүңү-биледеткин. СЭКП-ниң Төп Комитединиң, Совет чазактың, эш Л. И. Брежневтиң тайбынны быжыглаар база ядролуг дайынны болдурбас дээш ап чорудуп турар хемчеглерни дээш өөрүп четтиргенин илередип турарлар.

Соңгулда—хөй-ниитичи, политиктиг болуушкун. Партия, профсоюзтар, комсомол организациялары, хоорай, суур болгаш көдээ Советтер, ажылагый удуртукчулары бо чугула кампания үезинде ажылчы чоннуң күш-ажылчы болгаш хөй-ниитичи идепкейин көдүрер дээш улуг организаккы болгаш политиктиг ажылды чорудуп турарлар.

Соңгулда кампаниязының чедиишкининг болуру партия организацияларының организаккы болгаш политиктиг удуртулгазындан хамаарыжы бнлдингир болгай. Ынчангаш бо ажылды күштелдирер талазы-биле СЭКП Тыва обкомунун бюрозу чер-чер Советтериниге болгаш улус судтарының соңгулдалары-биле холбаштыр кылып чорудар организаккы болгаш агитас-пропагандисчи хемчеглерниң планын бадылаан. Ол план ёзугаар Кызыл хооркому, партия райкомнары, парткомнар база кидиг хемчеглерни ажылдап кылгаш, херек кырында боттандырып турарлар. СЭКП обкомунуң бюрозу бодунуң доктаалы-биле обкомнуң килдистерине, республиканың Министрлер Чөвүлелиниге, хооркомга, райкомнарга, парткомнарга соңгулдаларга белеткел үезинде чон ортузунга массаполитиктиг ажылды күштелдирерин дааскан. Улус депутатгарының Советтериниге организаккы болгаш политиктиг ажылды, ажыл-агый удуртулгазын экижидерин сүмелээн.

Соңгулдаларның белеткел ажылынга республиканың чону калбаа-биле киржип турарын айытса чогуур. Соңгулда мурнунун агитас-массалыг ажылын күш-ажылчы коллективтерде болгаш чоннуң чурттап турар черинин аайы-биле 530 агитколлективтер чорудуп турар. Ында 7500 агитатор хаара туттунган. Бо ажылга үш мун ажыг политинформаторлар, ылеткелчилер база идепкейлиг киржип турар.

СЭКП хооркому, райкомнары, парткомнар агитаторларның соңгулдалар мурнунун семинарларын эрттиргеннер. Агитколлектив бүрүзүнүн удуртукчуларынга дуржулгалыг коммунистерни бадылаан. Оларның харылаар участогунун девискээрин тодаратнаан. Ырак-узакта коданнарда болгаш фермаларда малчыларга тускай эртемниглерни, бригадирлерни, удуртукчуларны быжыглаан.

Соңгулда дугайында хоойлуга дүүштүр республикада 195 соңгулда участоктарын тургускан. Участок бүрүзүнге партия организациязы, агитколлектив бызыглаттынган. Масса-политиктиг ажыл 220 агитпунктуда калбарган. Партия организациялары агитпунктуларны колдуунда шупгузун дерип белеткээн, оларда масса-политиктиг ажылды калбаа-биле организастап турар. Лекциялар, политиктиг ылеткелдер, ажыл-агый удуртукчулары болгаш депутаттар-биле ужуражылгалар, дыка хөй агитпунктуларда ССРЭниң 60 чыл оюнга тураскаатказ интернационалчы утказы масса-политиктиг хемчеглер эртип турар.

Белеткел ажылынга культура албан черлери боттарының үлүүн база киирип турар. Агиткультбригадалар чаа концерт программаларын белеткеп, соңгукчуларга көргүзүп эгелээннер. Библиотека ажылдакчылары агитпунктулар-биле сырый харылзаалыг ажылдап, ном делгелгелерин организастап турарлар.

Соңгулдаларга белеткелдиң, чугула үези — депутаттарга кандидаттар дешпидилгезиниң үезинде республиканың күш-ажылчы коллективтери кандидаттар кылдыр ажылчын ангының болгаш улусчу интеллигенциянын эң төлептиг төлээлерин депшиткеп.

Кандидаттарны бүрүткээн соонда коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң блогунун кандидаттары дээш агитация эгелээр болгаш олар-биле ужуражыр соңгулда мурнунун хуралдары эрткилээр. Бо бүгү хемчеглер чер болганынга организастыг, бедик деңнелге эртсин дээш партия организациязы бүрүзү агитколлективтериниң, агитпунктуларының ажылын улам идепкейлиг кидер болгаш соңгулда кампаниязы-биле холбашкан ажылдыг албан организацияларының харыысалгазын улам бедидер хүлээдеглиг.

Соңгулда кампаниязының үезинде өске-даа айтырыглар-биле чергелештир совет демократиязының алыс утказын, ССРЭ-ниң хамаатыларының эргелериниң болгаш хостуг чорууның бадыткалдыын, ол эргелерни камгалаарынга совет судтуң ролюн, хамаатыларның эргелери-биле хүлээлгелериниң тудуш харылзаазын масса-политиктиг ажылдың янзы-бүрү арга-хевирлери-биле хаңы тайылбырлаары чугула. Ол ышкаш совет демократиялың алыс утказын шугуулдеп турар буржуаз пропагандага удур демиселди күштелдирип, капиталистиг чурттарда ажылчы чоннуң эрге-хосталга чок чоруун, оларның күрүне органнарынга соңгудар эрге чогун, сөөк-ялы ылган, биче буурай улустарны дарлап турарын тодаргай чижектер-биле көргүзер.

Илеткелдерге, лекцияларга, беседаларга агитас-массалыг ажылдың өске-даа хевирлериге Совет Эвилелиниң тайбыңны быжыглаар, боо-чеченсти будурер чорукту эвээжедир, чавырлыышкынны быжыглаар талазы-биле чугула саналдарын, оларның делегейге политиктиг ужур-дүзазын тайылбырлаары негеттинип турар.

Бистиң социалистиг күрүневис өг-буле бүрүзүнге, совет кижи бүрүзүнге кайы-хире улуг материалдыг болгаш моральдыг чаагай түүлдерни берип турарын, ыыдыг чорук кандыг-даа капитализм чурттарында чогун, капиталистиг системаның ол түүлдерни чоңга берип шыдаавазын билдингир тайылбырлаар херек.

Республиканың районнарында, хоорайларында, күш-ажылчы коллективтеринде соңгулдаларга белеткел бедик организастыг болгаш политиктиг деңнелде чоруп турар. Соңгулдаларны организастыг эрттиргенинге идепкейлиг киржип, депутаттарның кандидаттары дээш агитас-массалыг ажылды күштелдирери, ажылчы чоннуң хөй-ниитичи болгаш күш-ажылчы идепкейин көдүрери, оларны ССРЭ-ниң 60 чылын төлептиг утказу дээш мобилизастаары, соңгулда белеткелинде чамдык черлерде четпестерни чайладыры партия организацияларының болгаш идеология активиниң сорулгазы болур.

Т. САЛЧАК,
СЭКП обкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизиниң оралакчызы.

Мал ажылы—шалыпчы фронт

ХУРАШКАН

«Тээли» совхозтуң Кызыл-Даг салбырының Кудукта хойжу бригадазы кыштаглаашкынны багай эвес эрттирип, төрээн 3000 ажыг хойдан 2922 хурганны алган. Ынчангаш бригада 100 баш төрүүр хойга онаалтыр 88 хураганны доруктурган. Ол багай эвес көргүзүг.

Бригадада мурнакчылар хөй. Аныяк малчын Данил Салчак 100 хойга онаалтыр 101 хураганны, Бакчак Салчак 100 хураганны, Монгуоол Алтыы — 97, Конзай-оол Төре — 95, Зоя Мижит-Доржу — 91 хураганны мөңги доруктурган. Ол ышкаш Канзап Норбу, Шулуу Санчат, Коген Сая, Деспи Хертек, Василий Кужугет оларның көргүзүглери база бедик.

Малчыннарның чаш хураганнар ажаарынга сакманчылар улуг дузаны чедирген. Бистиң бригадага Бижин-Уруг Араптан, Серенмаа Данзычы, Саный Канчыр, Сержин Матпаа ышкаш сакманчылар кызымак күш-ажылы дээш шаннаткан.

Кадарчы кижиниң чедиишкининиң үилезинин чайгы семиртилге болур. Ам чайлаглашкынче кичээнгей салырының үези келген. База бир чугула ажыл— кыштаглаашкынга белеткел. Ону малчыннар амыгаштан эгелеп чоруда берген.

Бригаданың хурал-кичээлин ай санында 2 катап эрттирип турар. Аңаа «Экономика канналгалыг болур үжүрлүг» деп теманы өөренип келген. Ол-ла кичээлдер үезинде бригаданың ай отчёдун чугаалажып, социалистиг хүлээлгелериниң күүседезин хынап, чарыштын түңнелин үндүрүп турар. Малчыннарның культурлуг амыдыралы сөөлгү чылдарда экижип турар. Электри кииртинген 5 кыштагга телевизорну көрүп турар. Бичии моторлар күжү-биле 4 кыштагны электрижиткен. Малчыннар коллуунда мотоциклдерни, чиик машиналарны садып ап, ажыглап турар.

Сөөлгү үеде бригаданың малчыннарыңдан 11 кижиге III классты, 10 кижиге — «Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы» деп аттарны тывыскан.

Бо хүннерде кол кичээнгейни келир 1983 чылдың кыштаглаашкынынга белеткелче угландырган. Чазаглап кожериниң мурнунда 18 кыштагда көрженни көптарып, каждаларны чылыглаан, шагжа, оңгачаларны септеп-селеэн.

Ю. САЛЧАК,
«Тээли» совхозтуң Кызыл-Даг салбырының Кудукта хойжу бригадазының бригадири.

Көлэз ажыл-агый продукциязын болбаазыралын турар адырларны дүрген темпилер-биле хөгжүдер. Он чыл дургузунда кат-ногаа консервалары бүдүрерин 1,7 катаптан эвээш эвес көвүдедир.

Армян ССР-ге виноградтын чылда ортумак бүдүрүлгезин он бирги беш чылда 240—260 муң тонна болгаш он йнги беш чылда — 310—330 муң тонна, тарааны ол-ла дараалашкаа-биле 310 муң тонна болгаш 320—340 муң тонна хемчээлдиг кылдыр хандырар.

Он чыл дургузунда ногаа база бахчи культураларын бүдүрерин 1,2 катап, каттарны болгаш чимистерни 1,7 катап, мал чеминиң бүгү хевирлерин 1,4 катап көвүдедир.

Эттиң чылда ортумак бүдүрүлгезин (коң дензи-биле) он бирги беш чылда 95 муң тонна болгаш он йнги беш чылда — 120—122 муң тонна, сүттү ол-ла дараалашкаа-биле 520 муң тонна болгаш 570—590 муң тонна чедирер. Малдың болгаш куштун продуктулуун бедидеринче онза кичээнгей салыр.

Он чыл дургузунда 60 муң гектардан эвээш эвес суггаттыг черлерни ажыглалга киирер болгаш 120 муң гектар одарларны суглуг болдурар.

Улетпүрүүн аъш-чем адырларының күүзүн улгатырар. Он чыл дургузунда кат-ногаа консервалар кылып үндүрери 1,4 катап көвүдедир.

Туркмен ССР-ге, ылангыя чинге удазыпналчак хөвеннің чыылдазын хажык чок улгаттырбышаан, бахчи культураларын, кичиишти, чемге хереглээр виноградты болгаш лимоннарны бүдүрерин база чурттуң үлетпүрлүг төптеринче чорудуп бээрин дыка көвүдедир.

Ногаа болгаш бахчи культураларының чылда ортумак бүдүрүлгезин он бирги беш чылда 555 муң тонна болгаш он йнги беш чылда — 790—850 муң тонна, виноградты ол-ла дараалашкаа-биле 100—110 муң тонна болгаш 270 мундан эвээш эвес тонна, тарааны — 380 муң тонна болгаш 450—480 муң тонна хемчээлдиг кылдыр хандырар.

Бойдустуң мал одарларын үре-түннелдиг кылдыр ажыглаарының, мал чеми культураларның дүжүттүүн бедидерининң талазы-биле хемчеглерни боттандырар. Он чыл дургузунда мал чеминиң бүгү хевирлерни бүдүрерин 1,5—1,6 катап көвүдедир.

Эътти чылда ортумак бүдүрерин (коң дензи-биле) он бирги беш чылда 90 муң тонна болгаш он йнги беш чылда — 110—11' муң тонна, сүттү ол-ла дараалашкаа-биле 325 муң тонна болгаш 360—370 муң тонна хемчээлдиг кылдыр хандырар.

Каракум каналының тудуун доозар. Он чыл дургузунда 180—190 муң гектар суггаттыг черлерни ажыглалга киирер болгаш 8,4 миллион гектар одарларны сугжыдар.

Чимис-ногаа консерваларын бүдүрерин он чыл иштинде 1,9 катап, үнүш үзүм бүдүрерин — 2,7 катап көвүдедир.

Эстон ССР-ге, сүткүр шек ажылының тургустунган күүзүн болгаш бекон ...т бээр хаваннар өстүрериниң дуржулгазын ажыглап тургаш, он бирги беш чылда эътти чылда ортумак бүдүрүлгезин (коң дензи-биле алырга) 210—215 муң тоннага, он йнги беш чылда — 235—240 муң тоннага, сүт бүдүрерин ол-ла беш чылдарда 1,2—1,3 миллион тоннага болгаш 1,3—1,4 миллион тоннага, тарааның — 1400—1450 муң ...тнага болгаш 1500—1600 муң тоннага хандырар. Картофельдин нинти чыылдазын он чыл иштинде 1,2 катап, мал чемнерин бүдүрерин — 1,4 катап көвүдедир.

170 муң гектар шелдуг тулаа черлерни кургадыр. Күрүне курлавырларының чиг-эдиндеп эътти ажылдап кылырын он чыл иштинде 1,3 катап, быштактарны ажылдап кылырын 1,9 катап көвүдедир.

IX. СОЦИАЛИСТИГ ЧУРТТАР-БИЛЕ ДАШТЫКЫ-ЭКОНОМИКТИГ ХАРЫЛЗААЛАРНЫ ХӨГЖҮДЕРИ

ЭДЧ-ниң кежигүннери чурттар-биле көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге, чиг-эттн болбаазырадырынга болгаш чөп ажыглаарынга кады ажылдажылганы узун хуусаалыг улуг программаларның үндезининге ханыладыр.

Минералдыг чемишчидилгелерни, үнүштер камгалалының херекселдерни, мал чеминге холуур бүдүмелдерни бүдүрерине, ол ышкаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин комплекстиг механизастаарынга, ылангыя мэл чемнерни белеткээрине болгаш кылырынга, садтарга база виноград шөлдерине ажылдарны механизастаарынга, ногаалары ажаап алырынга эргежок чугула машиналарны болгаш дериг-херекселдерни, оларның иштинде биче хемчээлдиг техниканы бүдүрерине кооперастаашкынны болгаш специализацияны дес-дараалай хөгжүдер.

Көдээ ажыл-агый культураларының чаа бедик продуктулуг сорттарын болгаш хайнак хевирлерин өстүрериниң болгаш шингээдириниң, үрезиннерни болгаш олуртур материал өстүрериниң, малдың база күш-

* * *

ССРЭ-ниң Аъш-чем программазы совет кижилериң үндезин амыдыралчы эрге-ажыктарынга дүгжүп турар. Ук программаның күүселдезн ажылчы чоннарның чаагай чоруун улам ынай өстүрерин, совет шинтилелдиң коммунизмче орукка шапкын хөгжүлдезин хандырар.

Чурт аъш-чем айтырыын ылап шинтпирлээринге эргежок чугула бүтү-ле чүүлдерлиг. Ол сорулгаларга социалистиг планныг экономиканың улуг артык шынарларын, хамыктың мурнунда көдээ ажыл-агыйның болгаш агроүлетпүр комплекизинин өскө-даа адырларынга тургустунган бүдүрүлге күүзүн билдилиг ажыглаары онза чугула.

Аъш-чем продуктуларын бүдүрерин дыка көвүдедирининг сорулгазын чеднишкининг шинтпирлээринче бүтү күш-ажылчы коллективтерниң күжениишкиннерин мобилизасҷаары партия, совет болгаш ажыл-агый организациялар, профэвилел болгаш комсомол организациялар-ның эң чугула сорулгазы болур.

Эвилелдешкен республикаларның Компартияларының ТК-лары болгаш Министрлер Чөвүлелдери, ССРЭ-ниң министерстволары болгаш ведомстволары аъш-чемниң бүтү хевирлерин бүдүрерин көвүдедир талазы-биле тодаргай хемчеглерни ажылдап кылыр, ук угланышкынга организакчы ажылды күштелдирер. ССРЭ-ниң Аъш-чем программазының онаалдаларын күүседири болгаш ажыр күүседири дээш ажылчы чоннарның социалистиг чарыжын калбартыр, ук Программаның боттанышкынын бүтү талазы-биле дээштиг контрольдаар ужурлуг.

Совет кижилер Аъш-чем программазын боттарының чугула, эң чоок херээ кылдыр хүлээп алыр, аъш-чемни бүдүрерин кыска хуусаа иштинде дыка көвүдедир дээш бүтү күжүн салыр дээрзинге СЭКП Төп Комитедн бижыг бүзүрелин илереткен.

IV. АГРОҮЛЕТПҮР КОМПЛЕКИЗИНИҢ АДЫРЛАРЫН ХӨГЖҮДЕРИ, СӨВА БОЛГАШ САВАЛАП ОРААР ТРАНСПОРТ, СӨВА БОЛГАШ САВАЛАП ОРААР МАТЕРИАЛДАР - БИЛЕ ХАНДЫРЫЛГАЗЫ

Агроүлетпүр комплекизинии **транспорт-дыка ханыладыгын**—аъш-чем продукциязын үзүгүн сорулгазында чедиишкиннерни камгалаар, ооң шинтпирлээрин шилип алыр чүүлдерниң бирээзи болур. Ооң шинтпирлээр-дыка адаанаша хемчеглерни ажыглаарын, транспорт ажылының ырак-ыяш чөптерни, ооң ишкаш ооң-биле ажыглаарын, ооң-биле ажыглаарын, ооң-биле ажыглаарын,

ге херек машиналарни:

трактор жалпи агрегатлари, зар дискали ге-рекли ағдаргичлар, текис шайбали сеялка, чуғер машиналари болғи чизғи сеялкалари, сабзи ковлағич, картофель комбайни, ғалладан ҳосил йиғиб олувчи, пахта терувчи машина ва бошқалар.

Чўл ерларини ўзлаштиришда ва янги ерларни ўзлаштиришда ишлатиладиган техника ва машиналарнинг ишончли ишлашини таъминлаш учун ҳар бир совхоз ва колхозда ремонт-механика устахоналари ташкил этилади. Бу устахоналарда ҳар бир машина ва механизмга техник хизмат кўрсатиш ва уларни ремонт қилиш ишлари ташкил этилади.

Ҳозирги вақтда ҳар бир совхоз ва колхозда ўртача 30 дан 50 тагача трактор, 10 дан 15 тагача комбайн, 10 дан 15 тагача автомашина ва бошқа машиналар бор. Бу машиналарнинг ишончли ишлашини таъминлаш учун ҳар бир совхоз ва колхозда ремонт-механика устахоналари ташкил этилади. Бу устахоналарда ҳар бир машина ва механизмга техник хизмат кўрсатиш ва уларни ремонт қилиш ишлари ташкил этилади.

Ҳозирги вақтда

көрдүнген болгаш ону 1990 чылда 4,4 млн. тонна чедирер, а аъш-чем концентраттарын 350 муң тонна чедирер. Чоңга хөй хереглеттинип турар продукциязы: пастило-мармеладтарны, а ол ышкаш чигирин эвээжеткен кондитер кылыгларны бүдүрери көвүдээр.

Эзирптес сускуннарны, пивону, виноградтан болгаш кат-чимистеп кылыр арагаларны бүдүрүп үндүрери калбарар. Азербайджан ССР-ге, Украин ССР-ге болгаш Молдав ССР-ге виноград ажылдап кылыр күүлерниң хөгжүлдезин дүргедеткен темп-биле боттандырарын төлевилээн.

Шай бүрүзүнүң чылдагын 1985 чылда 560 муң тонна болгаш 1990 чылда 740—750 муң тонна чедир, а шайның бодун бүдүрерин ол даразалашкаа-биле 230 муң тонна болгаш 280—300 муң тонна чедирери көрдүнген. Кылып үндүрер шайның шынары дыка бедиир, ассортиментизи калбарар.

Балык продукциязын бүдүрери. Балыктың болгаш далай продуктуларының тывыжын көвүдедир, тывыштиң бүдүрүкчүлүүн болгаш балык үлетпүрүнүң флодун ажыгларының ажыктыын бедиидер талазы-биле хемчеглер тодаратынган. Порттарны эргежок чугула дерилгелер болгаш механизмнер-биле, дузалал албаннын суднолары болгаш автотранспорт-биле хандырары, янзы-бүрү агаар-бойдус байдалдарында чүдүрүлге-дүжүрүлге ажылдарын ажыктыг боттандырар ярганы бээр техниктиг чепсек-херекселдерни тургузары болгаш шингээдил алыры көрдүнген.

Суг хөөлбектеринге балык өстүрөри интенсификастаарынга үндезилээш, он чыл дургузунда балык өстүрер ажыл-агыйларга баразынныг балык бүдүрөрин чижек-биле 3 катап көвүдедир. Балык өстүрөр бүдүрүлгелериниң чаартылгазын, техниктиг эде дериишкинин болгаш материал-техниктиг баазазын хөгжүдерин боттандырар, сут хөөлбектерин база гидротехниктиг дериишкинерни ажыктыг кылдыр ажыглаар дээш оларны амгы үениң материал-техниктиг херекселдери-биле хандырар.

Боттарының эргезинде турар бүдүрүлгелериниң балык өстүрөринге тааржыр суг хөөлбектерин балык бүдүрөринге министерстволар болгаш ведомстволар калбаабиле ажыглаар.

Аъш-чемге хереглээр балык продукциязын бүдүрерин 1985 чылда 4,2 млн. тонна болгаш 1990 чылда —4,3—4,5 млн. тонна, балык консерваларын ол-ла даразалашкаа-биле — 3 млрд. чижек банка болгаш 3,2 миллиардтан эвээш эвес чижек банка чедирер.

Балыктан кылган баразынарның ассортиментизин дыка калбартырының база чаартырының, балык продукциязының шынарын болгаш амдан-сүүзүүн бедидерининг хемчеглерни ССРЭ-ниң Балык ажыл-агый министерствозу алыр. Он чыл дургузунда балыкты диригге тударын база соотказ балыкты бүдүрерин чижек-биле 2 катап көвүдедир.

Балыкты болгаш балык продукциязын соодарының, донуларының база кадагаларының перспективалыг аргаларын үлетпүрге 1990 чылга чедир шиңгээдип алыр. Хары угда 220—240 муң тонналы кадагалаар ишкир соодукчуларны он чыл дургузунда ажыглалга киирер.

Дузалал ажыл-агыйларынга продуктулар бүдүрери. Бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының дузалал көдээ ажыл-агыйларынга аъш-чем аймаан бүдүрерин дыка көвүдедириниң хемчеглерин эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-лары болгаш Министрлер Чөвүлелдери, министерстволар база ведомстволар, партия, совет, ажыл-агый болгаш профэвилел органнары алыр. Ол ажыл-агыйларга эргежок чугула чер участоктарын тускайлап бээр, а ол ышкаш оларны долхозтар болгаш совхозтар-биле бир дөмей техника, чеминчидилгелер болгаш өске-даа материал-техниктиг курлавырлар-биле хандырар. Айтыкэн бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның чанынга анаа үнүп турар чылдыны ажыглааш, теплица чөрлөрни, а ол ышкаш мал ажылының фермаларын база кат-ногаа продукциязын шыгжаар чөрлөрни тударын калбаа-биле чорудар.

Көдээ дузалал ажыл-агыйларны тургузарын болгаш хөгжүдерин хамаарышкан министерстволарның базе ведомстволарның тускайлап берип турары ниити капитал салымшыннарының болгаш материал-техниктиг курлавырларның күсели-биле боттандырар.

Эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң, крайкүүскомнарның, облкүүскомнарның, райкүүскомнарның, көдээ ажыл-агый организацияларының, ажыл-агыйларның база бүдүрүлгелериниң удурткучуларының, профэвилел организацияларының эң чугула сорулгазы — көдээ чөрлөө чүрттээ турар өг-бүле бүрүзү бажың чанының участоктуг, малдыг болгаш куштуг болурунуң тазырымчалыг байдалдарын тургузары.

Көдээ ажыл-агый продукциязының артыкшылын чондан чогуур үезинде садып алырын хереглел кооперациязы организастаар. Продукцияны хүлээп алырының база белеткээринің, малды болгаш куштуг согарының талазы-биле докгаамал турар база түр пунктуларын, көдээ ажыл-агый продуктуларын болбаазырадыр талазы-биле цехтерин четкизин калбартыр. Он чыл дургузунда хереглел кооперациязының бүдүрүлгелериниг колбаса кылыгларын бүдүрерин 1,5 катап, консерваларны 1,4 катап база кондитер кылыгларын 1,7 катап көвүдедир.

Аъш-чем баразынарын садарын организастаары. Эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери, садыг четкилиг болуп турар ССРЭ-ниң министерстволары болгаш ведомстволары чоону садыг-биле хандырарының деңнелин дыка бедиидер.

Магазиннерниң, столоваяларның болгаш садыгның өске-даа бүдүрүлгелерниң четкилерин калбартырының база чогумчалыг кылдыр сайгара тургузарының, чоңга эң-не эптиг болзун дээш, оларның ажылдаарының режимин экижидерининг хемчеглерин алыр. Бүгү-ле улус бүдүрүлгелерге, тудугларга болгаш өөредилге чөрлөринге столоваялар турар.

Ажылдап турар садыг бүдүрүлгелерин чаартырының база техниктиг эде дериининг, баразынар садарының деңшилгелиг хевирлерин, иланкыы баразынны улустуң боду ап алырын шиңгээдириниң талазы-биле ажылды идепкейлиг чорудар.

Колхозтар рыноктарының четкизин калбартыр, рыноктарга садыгларын организастаарын экижидер, оларның материал-техниктиг баазазын быжыглаар.

Хереглел кооперациязының ажыл-чорудулгазын хөгжүдеринге, хамаатыларның хуузунда дузалал ажыл-агыйларындан садыл ап турар көдээ ажыл-агый продуктуларын садыгларын калбартырынга бүгү хемчегбиле идиг бээр, үлетпүр төптеринге ол продуктуларны садыглаар талазы-биле магазиннер кылдыр бажың-балгатты кооператив организацияларынга тускайлап бээр, транспорт херекселдери-биле хандыртынарынга оларга дуза көргүзер.

Хлебти, хлеб-булочка база макарон кылыгларын, крупаларны болгаш аъш-чемниң өске-даа баразынарын садыгларын организастарын экижидер. Оларны садыг четкилеринге чедирерин дүрген болдурар. Сезонныг садыг четкизин база кат-ногаа магазиннерин калбартырының талазы-биле хемчеглерни боттандырар. Аъш-чем баразынарын бичии кылдыр боодалдап, шараш садарын көвүдедир.

Садыгның колхозтар, совхозтар болгаш агроүлетпүр комплекизининг өске-даа бүдүрүлгелери-биле дорт харылзааларын хөгжүдер болгаш сайзыраңгайжыдар.

III. АГРОҮЛЕТПҮР КОМПЛЕКИЗИНИҢ МАТЕРИАЛ-ТЕХНИКТИГ БААЗАЗЫН ХӨГЖҮДЕРИ

ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын чедиишкинниг боттандырарының эң чугула негелдези болза эртем-техниктиг депшилгени дүргедедири, бүдүрүлге күүзүн бедик үре-түвнелдиг кылдыр ажыглаазы болгаш бүдүрүлгени механизастарын база химизастарын улам ынай хөгжүдеринге, чөрлөрни калбаа-биле материас-

Тараазы болгаш оон ажыр продуктулуг үлүг-ле. Тараа өгүлдүрүн ажыл-агыйның үлүг-ле —кодза ажыл-агыйның ажыл-ижи ажыл-агыйларның ажыл-ижи ажыл-агыйларның ажыл-ижи ажыл-агыйлар

ажыллыгын жемістерін бермеген.

Өсірілетін өсімдіктер түрлерінің ассортименті мен сорттарының құрамы ауыл шаруашылығы ғылымының, ең алдымен селекция мен тұқым шаруашылығының жетістіктерін ескере отырып, ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының мамандарымен бірлесіп, ғылыми негізде жасалуы тиіс. Ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының мамандары ғылыми-зерттеу мекемелерінің ұсынған жаңа сорттарын, будандарын, тұқымдарын, өсімдіктердің басқа да материалдарын өз шаруашылықтарында сынақтан өткізуге міндетті.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Улус-ажыл-агыйымга үр чылдарда үре-түкнелдиг күш-ажылын үнелеп көргенииң демдээ кылдыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден таннаары болза:

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Ольга Егоровна Аршанова—район эмнелгезиниң эмчи сестразы.

Фёдор Денисович Барановский — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың транспорт цегииң чолаачызы.

Николай Васильевич Гондин —мал аарыглары-биле демисел чорудар станциияның начальниги.

Апполинария Васильевна Камалиева —«Тыва даг-дүгү» комбинаттың транспорт цегииң аккумуляторжузу.

Докпак Салчаковна Караа-Сал—«Барлык» совхозтуң бызаа ажаакчызы.

Клавдия Ивановна Корауло —Кызыл-Мажалыктың № 2 ортумак школазының библиотекары.

Хевен-оол Часкылыкович Күжүгет — «Барлык» совхозтуң малчыны.

Бүрүлей Бичө-оолович Монгуш — «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Мынчаа Күжүкпенович Монгуш — «Шекпээр» совхозтуң малчыны.

Очур Кадыг-оолович Монгуш — «Барлык» совхозтуң малчыны.

Байырты Дошкутовна Ооржак — «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Девий Хоор-ооловна Ооржак — Кызыл-Мажалыктың № 2 ортумак школазының техажылчыны.

Сендажы Оюн-оолович Ооржак — «Шекпээр» совхозтуң малчыны.

Валентина Ивановна Попова — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың нормировщиги.

Бена Шойдуп-ооловна Саая — «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Чудурукпай Момуковна Хертек —район эмнелгезиниң санитарказы.

Балдза Хунай-оолович Хомушку —«Шекпээр» совхозтуң малчыны.

Бапынтаан Кековна Хомушку — «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Оюнжак Семис-ооловна Шагды-оол —«Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Александра Васильевна Юшина — район эмнелгезиниң медсестразы.

БИЙ-ХЕМ РАЙОНДАН

Мария Григорьевна Жмак—«Өөк» ажылчын кооперациязының пекары.

Анна Ефимовна Калинина—«Шивилиг» совхозтуң ажылчыны.

Аграфена Дмитриевна Костенко — «Саян» совхозтуң ажылчыны.

Василий Александрович Лут —районнуң иштики херектер килдизиниң таңчылы чериниң контролёру.

Тайбы Доржуевна Монгуш—«Өөк» совхозтуң ажылчыны.

Иван Михайлович Рязанов—«Саян» совхозтуң чолаачызы.

Хорлуваа Менгийевна Тюлюш—«Өөк» совхозтуң ажылчыны.

Александра Николаевна Шведова — кино четкизиниң директизиязының бухгалтери.

Маады Ендынович Шойлаа—«Саян» совхозтуң малчыны.

ТЕС-ХЕМ РАЙОНДАН

«Тес-Хем» совхозтан

Амма Дойнуровна Айлымаа —пенсионер.

Андрей Натович Багаа — малчын.

Чооду Чамзыровна Кууран-май —пенсионер.

Николай Дожукезович Кыял-оол — пенсионер.

Шигжирмаа Аскаковна Нат—пенсионер.

Светлана Багай-ооловна Чайзатмаа—малчыныың дузалакчызы.

Бар-оол Анчыович Чооду—склад таңнылылы.

Дажы Сазан-оолович Чооду —инекчи.

Далаймаа Хөлбеновна Чооду—совхоз конторазында техажылчын.

Евдокия Үгербооевна Чооду —тракторист.

Карамаа Дотпаевна Чооду—У. Шынаа салбырның уруглар садының нянязы.

«Кызыгаар» совхозтан

Соян Минчимаевич Алдын-Херел —малчын.

Долума Доржуевна Дөңгүр—малчын.

Байыс Дойбухаевна Норзанмаа —техажылчын.

Хүлер-оол Калчанович Шойдак —малчын.

«Тее-Хем» аңпыыр-тывыш ажыл-агыйдан

Сергей Амыгаевич Нуразт—склад эргелекчиин.

Савакпан Шокарович Ондар —ажылчын.

Олег Таакпанович Сыямбил—ыяш дилер цехтиң бригадири.

Дамба Оспинович Сүмбей — ажылчын.

Дармажап Эрембейович Сыраг-оол —ажылчын.

Оюн Шойбанович Тарма — пенсионер.

УЛУГ-ХЕМ РАЙОНДАН

Георгий Григорьевич Белов —пенсионер.

Нина Николаевна Виноградова — республиканың кежүп чоруур № 3 радиотелевидение төвүнүң ажылчыны.

Демьян Радионович Кукарин —кино четкизиниң директорзу.

Өшку-Саар Андреевна Норбу —Эйлиг-Хем сес чыл школазының ажылчыны.

Полина Ивановна Переседина—кедээ ажыл-агыйны будүрүлге-техниктиг херекселдер-биле хандырарының Шагаан-Арыгда будүрүлге каттыжылышкынының ажылчыны.

Мария Николаевна Сидоренко — республиканың № 3 радиотеледамчыдылга төвүнүң ажылчыны.

Татьяна Елисеевна Титенко—кедээ ажыл-агыйны будүрүлге-техниктиг херекселдер-биле хандырарының Шагаан-Арыгда будүрүлге каттыжылышкынының бухгалтери.

Пётр Чыргалович Чолдак-оол —«РККА-ның XXV чылы» совхозтуң ажылчыны.

«Ак-Туруг» совхозтан

Бүрүткел Донгаковна Донгак —контролёр.

Анай Тюлюшевна Кунгаа — ажылчын.

Нина Бүрбүжүковна Күске—ажылчын.

Шаазы Үшгекович Шактар—малчын.

Антон Балбарович Ширинду —бызаачы.

«Улуг-Хая» совхозтан

Мария Николаевна Натпит—уруглар садының повары.

Анай Донгаковна Седип — ажылчын.

Дыртык-оол Монгушевич Седип—ажылчын.

Комбу Тоспан-оолович Тоспай — ажылчын.

Алексей Санмаевич Тугаржап —СБФ-ниң бригадири.

Саин Донгаковна Узун-оол—ажылчын.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1982 чылдың май 17.

СЭТА-НЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ЛОНДОН. (СЭТА-ның корр.). СЭКП ТК-ның Чаңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң «Пергамон пресс» дээр ном парлаар чериниң англи дылга үндүргенин «Сактышкынналарының» чырыкче үнгени Великобританияның политиктиг болган культурлуг амыдыралынга улуг болуушкун болган.

ССРЭ-ниң элчин черинге ол номну көргүзүп, таныштырарының ёзулаалы бооп, аңаа британ парламентиниң кежигүнери, сураглыг хөй-ниити, политиктиг болган профэвилел ажылдакчылары, Великобританияның Коммунистиг партиязының удуртур черинең төлөэлекчилери, социалистиг болган өске-даа чамдык чурттарның элчиниери барганнар.

Великобританияның профэвилел шимчээшкинииниң кескү ажылдакчызы А. Китсон ёзулалга ese ап, чүве чугаалаан. Л. И. Брежневтиң номнарын Англияда парлап үндүргенииң улуг, ужур-дузалыын айткан. Совет күрүнеииң баштыңының ады бурунгаар дешпилгелиг күштериниң калбак деткимчезин ап турар ССРЭ-ниң тайбың күзээр политиказы-биле тудуш холбаалыг деп, ол чугаалаан.

Андыг чүүлдү, шериг-далай флодунуң корабльдерин болгаш десант шериглерин ажыглавышаан, Англия Фолкленд (Мальвин) ортулуктарже улуг халдаашкынны кылган. Англияның болгаш Аргентинаның чепсектиг күштериниң аразында улуг тулчуушкуннар ортулуктарның районунда чоруп, кайы-даа тала дыка улуг чидириглерлиг болуп турар. Мынчангаш Фолкленд (Мальвин) ортулуктар дээш чөрүлдээ улам айыылдыг апарган.

Фолкленд (Мальвин) ортулуктарны долгандыр тургустунган байдал дээш харыысалганы ол ортулуктарны деколонизастаар дугайында болган ол ортулуктар кымның эргезинге турарынга хамаарыштыр Аргентина-биле маргылдааны тайбың арга-биле таарыштыр шиитпирлээрииниң дугайында КНО-нуң шиитпирлерин күүседиринге хөй чылдарның дургузунда удурлашып келген Англияга онаажыры чигзиниг чок.

Амгы чөрүлдээниң мырынай эгезинден тура-ла чепсектиг күшке идегел салгаш, Англия мурнуу Атлантика районунче шериг-далай корабльдерин чоруткан болгаш Аргентинага удур дайын чорудулгаларын өөскүткен. Ынчангаш лаймның месилдежиишкинии болдурбас соруга-биле сөөлгү үеде салдынган күжениишкиннерни Англия херекке албаан.

Аргентинаның чазааның уламчылаар дээш туржуп турары чугаалажыышкынынардан Англия ам шуут ойталаан. Чөрүлдээниң чылдагаанныарыч канчаар-даа үнелеер дээр чүве болза, чугаалажыышкынынардан ол ойталаашкынны агартып болбас. Колониализмни чугаажок буруу шапкан болгаш хүлээш көрбээн делегей ниитилежилгезинге чөнгээлевишаан, Фолкленд (Мальвин) ортулуктарга колониалдыг ёзу-чурумну катап тургузарын Лондон орааладжып турар.

Фолкленд (Мальвин) ортулуктарже англи шериглериниң чепсектиг халдаашкыны делегейниң тайбынынга болгаш айыыл чок чоруунга кыжанныышкын болуп, КНО-нуң Уставынга, делегей эргезинии кол барымдалаар норма-чижектеринге удурланыышкак болуп турар. Англияның туружун деткип, Лондоннуң талазынга ажыы-биле туруп алган болгаш чөрүлдээни шериг күжү-биле шиитпирлээринче херек кырында күткүй берген ындыг күрүнелер, хамыктың мурнунда АКШ, база бо дээш харыысалганы чүүктээр апаар.

Чөрүлдээниң чогум утказынга хамаарыштыр талааларның туруш-бодалдары кайы хире-даа ылгалдыг тураа, оларның аразында маргылдаалыг айтырыглар тайбың арга-биле, чугаалажыышкынналар столунга шиитпирлеттинген турар ужурлуг дээрзинге Совет Эвиделиниде бүзүреп турар.

Фолкленд (Мальвин) ортулуктарны долгандыр болуушкуннарның айыылдыг калбарыышкынын дугайты сагыыспыралн сеткилии илергейлевишаан, «Англияның шериг күжүн ажыглааның совет удуртур белуктерде буруу шаап турар. Хан тогуушкуну доп-дораан соксадыр ужурлуг. Англи-аргентин маргылдааны чугаалажыышкынналрының аргазы-биле таарыштыр шиитпирлээр дээш КНО-ну шугуму-биле-даа соңгаарлаып болбас.

КОЛ ТЕМА—ТАЙБЫҢЧЕ

Ч Ү Т К Ү Л

Ядролуг айыыл-халанты баш удур болдурбас дээш совет удурткучунуң кылганы дыка хөй саналдары билдингир болгай.

Л. И. Брежнев мырыңай чап-чаа ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың стратегтиг ужур-дузалыг чепсектерни немей остүрбезинче угланган чугула саналды кылган.

А. Китсон делегейниң дүшкүүрлүг чоруун копкадырынче угланган Л. И. Брежневтиң өске-даа саналдарының дугайын база ону чугаалаан болгаш оларны АКШ чогуур-биле уткуңхүлээп алыр боор деп идегелип илереткен.

Англи-совет пайырал ниитилелиниң чиңгине секретары Р. Вулф бодунуң чугаазынга Л. И. Брежневтиң «Сактышкынналары», ооң өске-даа номнары-биле бир дамей. Англияга улуг сонуурганчыг болуурун демдеглээн. Совет күрүнеиниң баштыңының бүгү чогаалдарының кол-ла темазы бүгү совет кижилериң күзел-соруун илередип, тайбыңче чүткүл бооп турарын ол чугаалаан. Л. И. Брежнев — чавырлышкынны болгаш боо-чепсекти дүжүрерии, улустар аразынга паймралдыг харылзааларны болгаш бот-боттарын билчир чорукту тургузарын чедип алырынга бодуңуң күжүн үргүлчү, чайгылыш чокка үндүрүп турар бистиң үениң эң калбак атсураглыг ажылдакчыларының бирээзи боон турар. Р. Вулф англи улустуң база-ла тайбыңны күзеп турарын болган бөдүүн англичаннар оон ол чугула саналдарын деткип турарын демдеглээн.

Сураглыг англи чогаалчы Дж. Олдридж СЭТА-ның корреспондентизинге мен Л. И. Брежневтиң англи дылга үнген чогаалдарын шуптузуп помчудум деп чугаалаан. Совет удуртукчунуң помнарының дылы чечен болгаш чазыг чок, ханы утка-шынарлыг деп чүвени чугаалаар ужурлуг мен. Оларда амгы үениң эң нарын айтырыгларын айтып, анализтеп турар болду. Ынчангаш оон «Сактышкынналары» англи помчукчунуң калбак чүүлдүзүүнүүшкүнүн болгаш сонуургалын болдурарынга шуут бүзүрээр мен.

Великобританияның премьер-министри чораан Г. Вильсон Англияга Л. И. Брежневтиң помнарын парлап үндүрген чорук дыка ажыктыг-дыр деп санап турарын СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаан. Англичаннар Совет Эвиделиниң политиказын, совет кижилериң амыдырал-чурталгазының кандыг хевирлиин дыка сонуургап турарлар. Л. И. Брежнев ышкаш, ындыг сураглыг Совет күрүне ажылдакчызының «Сактышкынналары» чурттуларның дугайында шынныг чорукту билип алырынга дузаалаар.

В. ЧУКСЕЕВ.

МАЛИЛЕР ОРУС ДЫЛДЫ ӨӨРЕНИП ТУРАР

Малиниң пайысылаы Бамакога орус дылды башкыларының болгаш өөренирикин айтырыгларының талазы-биле эртем конференциязы болган. Ону Орус дыл болгаш литература башкыларының мали ассоциациязы — АМАПЛИР. Бамакода дээди долу школаның орус дыл кафедразы болгаш орус дыл куретарының директиязы-биле кады организастаан. Конференцияны ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга болгаш Малиге орус дылды өөредип эгелээниниң 20 чылынга холбаштыр эрттиргеи. АМАПЛИР-ниң президентизи Брейма Думбия ПМА-ның корреспондентизи Виктор Онучко-биле беседазынга мынча дээн:

— Малиге орус дылды 1962 чылда баштай курстарга, ооң соонда Бамаконуң ийи лицейинге өөредип эгелээн. 60 чылдар төнчүзүнде ону Маркаланың, Каесаның, Сикассоның болгаш өске-даа хоорайларның лицейлеринге өөренип эгелээн. Ол чылдарда орус дылды совет специалистер башкылап турган. 1972 чылда Дээди долу школага башкыларның национал кадрларын белеткээри-биле орус дыл болгаш литература салбыры ажыттынган. Ол салбырның 110 доозукчулары амгы үеде Бамакода болгаш бүгү чурттада ажылдап турар. Орус дылды ындыг-ла үр аверсте өөредип эгелээн-даа болза, француз, англи, немец болгаш өске-даа дылдарга деңээрге, сургууулдарның хөй кежээ ону сонуурган турар апарган. Чижээ, бо өөредилге чылында чурттуң лицейлериниң сургууулдарының үштүң ийи кезии өөренир даштыкы дыл кылдыр — орус дылды шилип алганнар.

Орус дыл болгаш литература башкыларының Мали ассоциациязы ындыг-ла ыракта эвес — 1979 чылдан бээр тургустунган. Бистер боттарывыстың мурнувуска ону өөредилге черлериие башкылааарының арга-методиказын экижидер, таарымчалыг өөредилге херекселдерин тургузар, башкыларның арга-мергежилин бедидер, эртем-методиктиг конференцияларны организастаар болгаш өске-даа сорулгаларны салып турар бис. Бистер ол ышкаш Бамакода орус дыл курстарынга улам-на идепкейлиг дузалажып турарывысты база чугаалап каар херек.

Башкы малилер-биле кады чуртта совет специалистер база ажылдап турар. Олар бистерниң национал кадрлар белеткээривиске улуу-биле дузалап турар. Малиниң берге байдалдарының үезинде олар боттарының интериационалчы хүлээлгезин алдарлыы-биле күүседип, малилерниң хүндүткелин чедип ап турарлар.

Орус дылга ындыг улуг сонуургалды чүүш-биле тайылбырлап болурул? Амгы үеде ол делегейде дыка пентереигей апарган. ССРЭ-ниң үлетпүр болгаш культура талазы-биле кады ажылдажылганың объектилери туруп турар чурттарга ону өөренир чорук дыка калбарган. Орус дылды билирге, дыка хөй миллион кижилерге Совет Эвиделиниң эртем чедиишкиннерин болгаш культурлуг эртинелерин ажыдып, совет улустуң делегей культуразынга улуг салыышкынын билип алыр арганы бээр. Чаңгыс сес-биле чугаалаарга, ол дээрге кады ажылдажылганың, тайбыңның болгаш пайыралдың дылыдыр.

(ПМА).

Бамако.

ЛОНДОННУҢ ДАЙЫНЗЫРАК УГЛАНЫЫШКЫНЫН БУРУУ ШАПКАН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Пентагоннуң дорт деткимчези-биле Фолкленд (Мальвин) ортулуктарже халдаашкынны кылган болгаш Мурнуу Атлантиканы, делегейниң дүшкүүрлүг одаа болдурган британ дайынзырактарының араатанзыг үүлгедиишиннерин КНО-нуң Айыыл чок чорук Чөвүлелиң дүрген хуралынга чыыглаш, килеңдиг буруу шапкан.

Венесуэланың даштыкы херектер министри Х. Самбрано Веласко Лондоннуң агрессчи углавышкынын болгаш АКШ-тың талазындан англи агрессиягa деткиишкинии шыңгыы буруу шапкан. КНО-нуң Уставында-даа, делегейниң өске-даа эрге-хоойлу документилеринде Англияның үүлгедиишкиннерин деткинга дег ындыг чүүлдер чогум ол демдеглээн. Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң № 502 резолюциязын шуут үрээш, Великобритания дайын чорудулгаларын калбартыл берген.

Британ чазактың кара-чаңгыс сорулгазы түл дээрге, Мурнуу Атлантикага колониалдыг туруштарын күчү туруунуң дузазы-биле катап тургузуп алыры болуур деп, ол министр демдеглээн.

Фолкленд (Мальвин) ортулуктар дугайында айтырыг деп-луп турар. Англияның туружун деткип, Лондоннуң талазынга ажыы-биле туруп алган болгаш чөрүлдээни шериг күжү-биле шиитпирлээринче херек кырында күткүй берген ындыг күрүнелер, хамыктың мурнунда АКШ, база бо дээш харыысалганы чүүктээр апаар.

Чөрүлдээниң чогум утказынга хамаарыштыр талааларның туруш-бодалдары кайы хире-даа ылгалдыг тураа, оларның аразында маргылдаалыг айтырыглар тайбың арга-биле, чугаалажыышкынналр столунга шиитпирлеттинген турар ужурлуг дээрзинге Совет Эвиделиниде бүзүреп турар.

Фолкленд (Мальвин) ортулуктарны долгандыр болуушкуннарның айыылдыг калбарыышкынын дугайты сагыыспыралн сеткилии илергейлевишаан, «Англияның шериг күжүн ажыглааның совет удуртур белуктерде буруу шаап турар. Хан тогуушкуну доп-дораан соксадыр ужурлуг. Англи-аргентин маргылдааны чугаалажыышкынналрының аргазы-биле таарыштыр шиитпирлээр дээш КНО-ну шугуму-биле-даа соңгаарлаып болбас.

Каттышкан Штаттарның болгаш европейжи «оңнуң» Аргентинага удур экономиктиг хемчеглери ол чурттарның чазактары КНО-нуң Уставының негелделериниге чоруштур хөделип. Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң талазындан кандыг-бир бүрүн төлөэлелдиге чокка, чаңгыс талалыг хөделиишкиннер кылырының оруунда туруп алган. Империалистиг чурттарның ол үүлгедиишкиннериниң магадылалы болур. ССРЭ-ниң Африка улустарының үнезинэ эргеажыктарынга бүрүн таарышпкан туружун дээре бедидиибиле үнелеп турар. Ол турушту Л. И. Брежнев мынчалдыр тодаргай илергейлээн: «Совет кижилер Африканы канчалдыр көөрүн күзеп турарыы? Африкавнарның боттарының ону канчалдыр көөрүн күзеп турары ышкаш — тайбың, хамаарышпас, чечектелген Африка кыдыр көөрүн күзеп турар. Африка дээре, өске кимниң-даа эвес, харын африканнарның боттарының амыдыралчы эрге-аймактарының кавызы-ла болгай».

М. КИНЗЬКОВ,
В. КОРОЧАНЦЕВ.
(СЭТА).

Англияның консерватиитиг чазаа Фолкленд (Мальвин) ортулуктарны долгандыр байдалды улам чидиглендирип турар. Ынчангаш Аргентинаның шериг командалалы Атлант эриктерин быжыглаарының хемчеглерин ап, шеригни болгаш шериг техниказын мөөнеп турар. Эрик чоогунда турар улуг-улуг хоорайларда хамаалы камгалалының албанының өөредилгелерин база эрттирип турар.

ЧУРУКТА: Фолкленд (Мальвин) ортулуктарында аргентин солдаттар.

ЮПИ—СЭТА-ның фотозу.

САЛЬВАДОРДА БАЙДАЛ

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Сальвадорда Вашингтонга деткиттиргеи ханныг өлүрүкчү ёзу-чурум чурттуң патриотчу күштериче чаа халдаашкынны белеткеп турар. АКШ-тың шериг баазаларынга каш айлар дургузунда өөредилге эткеи муң чыгам солдаттар база 600 офицерлер болгаш унтер-офицерлер дерзивилекчи хемчеглерге киржир. Чалатенанго, Усулутан, Сан-Мигель, Морасан, Сан-Висенте департаментилерже, Гуасапа вулканның районунче болгаш өске-даа черлерже шеригиерни чорудуп турар.

Олар америк чепсек-биле чепсегленген. Оларга самолеттарны, «АКШ-ка кылдынган» дээн демдектиг аар артиллерияны бергеп. Ам болур чаазыйлап, дерзивилээр хемчеглерге америк шериг чөвүлекчилер шуут киржир.

Национал хосталганың Фарабундо Марти аттыг фронтузунуң радиостанциязының дамчыдыш турарын ёзугаар алырга, патриотчу күштер Сальвадорнуң шериг хунтазының шеригиерияже удур өөредилгелерин база эрттирип турар.

ЧУРУКТА: Фолкленд (Мальвин) ортулуктарында аргентин солдаттар.

ЮПИ—СЭТА-ның фотозу.

АФРИКА: хамаарышпас чоруктуң оруу-биле

Африканың хосталганының хүнүн бүгү делегейге чыл бүрү майның 25-те демдеглээр. Империализмниң, колониализмниң болгаш расизмниң дараалыңдан Африканың хосталгазы дээш, хамаарышпас чорук дээш демиселге ол диптин улустарын сыры каттыштырарының төвү апарган Африка чаңгыс эң организациязы 1963 чылда ол хүн төрүттүнген. Африка чаңгыс эң организациязының (АЧО-нуң) уставынга ынчан 30 күрүне ат салган. Богун ол организацияның составында 51 чурт бар.

Африка күрүнелериниң экономиктиг болгаш социал хогжүлдезиниге чедиишкиннерни дыка улуг. Чоокта чаа-ла дерзин молчудуушкунуун черлерге болуп турган аныяк чурттар политика талазы-биле хамаарышпас чоруун чедип алгаш, колониалдыг кинчи-бектен укталып арткан уржуктардан адырлып алырын кыыдын турар. Национал экономиканың үндезиниң тургузар, хожудангай чорукту, элегдел-тургелдиг болгай бижик билбес чорукту кезээ шагда чок кылыр дээш олар шиитпирлиг күжениишкиннерни салып турар. Ынчаарга хамаарышпас Африканың чедиишкиннери, боттарының оруу-биле чоруур, боттарының байлактарын боттары баш билир дээр ооң улустарының тура-соруу Барын чүктүн, хамыктың мурнунда АКШ-тың чагырыкчы болуктериниң болгаш монополияларының кадыгдошкун удурланыышкынын хайныктыра берген. Империалистер болза, Африкада боттарының чидирген туруштарын эгидип алырын, Африка улустарының национал-хосталгалыг демиселге чедип алган чаалап алыышкыннарын чок кылырын, олардың неоколониалистиг кинчилер-биле бектеп алырын оралдажып турар.

АКШ бодунуң даштыкы политиктиг угланыышкынын ёзугаар бөгүн Африканы «АКШ-тың амыдыралчы эрге-ажыктарының кавызынга» киирген, «Африканың бойдус байлактарынга Американың онза эргелериниң» дугайында ажыы-биле чүлчуруп турар. Африканың дешпилгелиг чурттарынга удур АКШ-тың администрациязы «ялалакчы дипломатияны» чорутпушаан, кеш-соок ылгаар Мурнуу-Африка Республикага шериг-политиктиг деткимчезин улам күштелдирип орар. Р. Рейганның «АКШ-тың өөнүү болгаш шериг эвиделчизи» кылдыр чарлап алганы ол республика америк чазактың шуут өмөэржилгези-биле Африканың хамаарышпас күрүнелериие удур агрессчи политиканы боттандырып турар. Апартеидтиң ёзу-чурумү — империализмниң Африкада кол чөленгинзи, ол диптин база дагын колония болдурарынга даянмыр чердир.

АКШ-та эрге-чагыргада Рейганның администрациязының киргени-биле америк-мурнуу-африка эвиделдежилге онза дерзин хевирлерлиг апарган. Океан кежилдир өөнүктериниң чаглаанга сорук киргеи расистер кожазында хамаарышпас чурттарга удур чарлаттынмаан дайынны өөскүдүп үндүргеи. Мурнуу-Африка аг-шериг Ангола Улус Республикага удур агрессиязын калбартып турар болгаш ооң девискээриниң чамдыызын эжелеп алган. Анголаның камгалал министерствозунуң медээзи-биле алырга, бо чылдың түгле майда безин ол чурттуң кызыгаарын халдакчылар 415 удаа үрээн. Расисчи чагырыкчылар АКШ-тың детимчези-биле Мозамбикте, Замбияда, Зимбабведе контрреволюстуг дээрбечи болуктер мөөнүлеп, чаа амыдыралды тургузуп турар ол чурттарның дүрүм ёзугаар чазактарынга оларның үүлгедиишкиннерин удурланыштырып турар.

Хоралакчы үүлгедиишкиннерни АКШ-тың бодунуң разведка албан черлери база кылып турар. Түгле чаңгыс чыл дургузунда безин америк шпион четкини Мозамбикке, Замбияга илереткен, Топ разведка эргелелиниң болган мурнуу-африка национал разведка албан черинин организастааны, Сейшел ортулуктар республиказынга удур холезиленикчилер агрессиязын ойтур шапкан. Чадка болгаш Барын Сахарага удур хоралакчы үүлгедиишкиннерге АКШ база киржилгелиг. Дерзивилээр чорукту Вашингтонуң бодуңуң күрүне политиказының денилелиие чедир кедүргенин ол база бадыткап турар.

Намибияга таарыштыр шиитпирлээшкин Преторияның болгаш ооң барын талакы өөрээржикчилериниң бүрүзүу-биле узамдыкшыдаан. Ол девискээрии дүрүм чокка эжелевишаан, мурнуу-африка расистер ооң бойдус байлактарыи үптеп уламчылаарынга аажок таарышкан байдалдарны империалистиг монополияларга хандырып берип турар. Претория болгаш Намибия талазы-биле «халыллаачы болук» дижир чүведе бактааган барыын талакы кол-кол күрүнелер (АКШ, Англия, ГФР, Франция болгаш Канада) ол девискээрии боттарының салдарының кавызынга тудар дээш бүгү-ле чүүлдерии кылбышаан. Оларның алыс сорулгазы — намибия улустуң кара чаңгыс дүрүм ёзугаар төлөэлекчизи — Мурнуу-Барыын Африканы Улустуң организациязы Намибияның салым-хуузун шиитпирлээринден чайладыры, намибя айтырыгны КНО-нуң башкарын көөрүнеп адырып алыры, Намибияга эрге-чагыргага чалча чазакты тургузары болуур. Боттарының мурнуу-африка чалчазының туруштарын быжыглаар сорулга-биле «АКШ болгаш НАТО-да ооң эвиделчилери ол агрессчи блоктуң Африкажe болгаш «бомбурзектин мурнуу чартының далайынче» салдар чедирер кавызын калбартып турар.

Дерзин күшке, коргудуушкунга, кыжанныышкынга идегел салгаш, Сомалиде, Кенияда болгаш өске-даа чамдык чурттарда тургузуп алган бодунуң шериг баазаларының четкизи-биле хамаарышпас күрүнелерни империализм хүрээлеп турар. Бот-тускайлаң догуннаарының оруун, капиталистиг эвес хогжүлдениң оруун шилип алган күрүнелериниң иштики херектерии холгаарлаар чүве деп, АКШ-тың күрсекретары А. Хейг ажыы-биле кыжанган.

«Хуваажып база чагырыы тергинде» дээр принципти империалистер иденкейлиг ажыглавышаан. Амгы үе-чада олар кол согуушкунуң хамыктың мурнунда Африкага тайбыңның болгаш чангыс эртинелерии иденкейлиг ажыглавышаан. Амгы үе-чадада олар кол согуушкунуң хамыктың мурнунда Африкага тайбыңның болгаш чангыс эртинелерии иденкейлиг ажыглавышаан, дерзивилээр хемчеглерге америк шериг чөвүлекчилер шуут киржир.

Национал хосталганың Фарабундо Марти аттыг фронтузунуң радиостанциязының дамчыдыш турарын ёзугаар алырга, патриотчу күштер Сальвадорнуң шериг хунтазының шеригиерияже удур өөредилгелерин база эрттирип турар.

Африканың хосталганының хүнүнде ол диптин улустары тайбың болгаш дешпилгелиг чурттаар эргезин камгалаарынга боттарының белеңинии дугайын медеглеп турар. Колониализмден болгаш расизмден диптиң хосталгазы дээш демиселге чедип алдыгаан дуржулга оларның чедиишкиниинин магадылалы болур. ССРЭ-ниң Африка улустарының үнезинэ эргеажыктарынга бүрүн таарышкан туружун дээре бедидиибиле үнелеп турар. Ол турушту Л. И. Брежнев мынчалдыр тодаргай илергейлээн: «Совет кижилер Африканы канчалдыр көөрүн күзеп турарыы? Африкавнарның боттарының ону канчалдыр көөрүн күзеп турары ышкаш — тайбың, хамаарышпас, чечектелген Африка кыдыр көөрүн күзеп турар. Африка дээре, өске кимниң-даа эвес, харын африканнарның боттарының амыдыралчы эрге-ажыктарының кавызы-ла болгай».

М. КИНЗЬКОВ,
В. КОРОЧАНЦЕВ.
(СЭТА).

ШЫН 4-кү арын ● 1982 ч. ● май 26

НАЙЫРААДЫГДА...

Хөй номнар чыскаай салып каан улуг шкафтыг бичежек өрээл. Оон ээзи бажыңнаң дүгү даъс кара, бежен хар үеинде, тырык, мөге-шыырак мага-боттуг, чүгаа кадында-ла хүлүмзүүрүй каан орар, оожум, топтуг аажы-чаңныг киши. Ол болза хоочун башкы Салчак Норбуевич Комбу-дур.

1950 чылдар үезинде Тывага башкы кадрлар чедишпес турган. Ынчангаш сески, онгу класстарны эки өредилгелиг дооскан болгаш, башкылаар күзелдиглерни ол ажылче хаара чудуп турган. С. Комбу башкылаар күзелдиглерниң бирээзи болган. Кызылдың № 2 ортумак школазының сески класзын дооскаш, ол башкылап эгелээн. Оон бээр үжен ажыг чыл эртип турар. Чүгле улус өредилгеэнинең шугуму-биле ону элээп каш районнарже шилчидип, удуртуур ажылдарны дагзып турган. Чижээ, ол Өвүрге районо эргелекчилээн, Бай-Тайганың Кара-Хөлге, Чөөн-Хемчиктиң Суг-Аксыңга, Кызыл районнуң Кунгуртугга, Тандының Кызыл-Арыгга хөй нуруузунда школалар директорлап ажылдап келген. Ам ол Бай-Тайга районнуң Шүйда кадыкшыдылга школазында база-ла директорлап ажылдап турар. Ылаңгыя удуртуур ажылга кижилер-биле ажылдаары парын болгаш берге. Ол дугайын Салчак Норбуевич мынчаар чугаалаар:

— Кижилериң аажы-чаңы янзы-бүрү. Ынчангаш кижилер-биле — бүдүн коллектив-биле ажылдаары берге. ылангыя баштайгы дээрезинде. Чоорту кижи бүрүзүнүң аажы-чаңын, ажылдаарының хире-чергезин билип алыры кончуг чугула. Өөреникчилер-биле дөмей-де, өг-бүлезинде байдалын база билип алыр болза улам эки. Негелдени тургузарда, ол бүгүнү болгаш тодаргай фактыларны барымдаалаар. «Чангызы — шуптузу дээш, шуптузу — чангызы дээш» бир демниг ажылдаар, быжыг коллективти баштайла тургузуп алыры чугула, ону практикадан көрген мен. Өөреткен өөреникчилерим та чеже, оларның хөй кезии ам өг-бүлелиг, улуг кижилер апарган, янзы-бүрү ажылда, өөрүнчүг-дүр.

Быжыг коллектив... Негелде болгаш коллектив дугайында хоочун башкының ынчаар чугаалап турары шын. Удуртукчу кижи чүнү-даа мурнай чангыс сорулгалыг, эң-пайыралдыг коллективти тургузуп алырын орайдажыр. Быжыг пайыралдыг коллектив чокта, өредилге-кижизидилгелиг ажылды эки шиитпирлээри берге. Оон ынай өөреникчилерге хамаарыштыр школагада, өг-бүлеге-даа оларга негелде чангыс аай болуур дээрзин Салчак Норбуевич эки билир. Кыза-даа ажылдап тургаш, ону ынчаар тургузарын ол чедип ап чоруур.

Ол ам Шүйнүң кадыкшылга школазында башкыларның быжыг коллективин тургузуп алган ажылдап турар. Ол— сес чыл школазы, ында 270 ажыг өөреникчи өөренмишаан, кадыын экижидип, эмчилерниң доктаамал хайгаарал-ында турар. Ол коллективте хөй-шиитп ажылынга идепкейлиг болгаш класстарынга үлдүнар санында чүс хуу өөредилгени чедип ап турар башкылар эвээш эвес. Оларның чижээнге С. Кудурукпайны, А. Доржуну, К. Өшкү-Саарны, Е. Кызыл-оолду, М. Кудурукпайны болгаш өскелерни-даа хамаарыштырып болуур. Чүс хуу өөредилге чедип алыры база белен эвес. Маңаа база-ла башкыларның ада-ие-биле харылзаазы, класстан дашкаар ажылларны дээштиг эртирери улуг рольду ойнаар. А оон ынай школаның ниити ажыл-агыйынга-даа, өөредилге-кижизидилгелиг ажылгээдаа директор база кол рольду ойнаар, школага хамаарышкан бүгү-ле ажылдарның түгле хайгааракчызы болбас, а анаа ол шуут дорт киржир үлээлгелиг. Салчак Норбуевич ындыгларның бирээзи, ол талазы-биле оон арга-дуржулгазы-даа байлак. Школаның чайгы сентелгезин ол март айда-ла эгелей берген, одаар түүлдүң сөөртүлгезин база шагда-ла эгелээн.

Коммунист хоочун башкының ажыл-ижи шаңнал-макталарга четкени дүш болган таварылга эвес. Ол — РСФСРниң школаларының алдарлыг башкызы деп хүндүлүг атты чедип алган. «Улус өредилгезиниң тергиини» деп хөрек демдээнин эдилекчизи. Шүй көдээ Советиниң депутады. Салчак Норбуевич хөй-ниитп ажылын база ак сеткилдиниби-биле кызымаккай күүседип турар. Ону клубка болган янзы-бүрү темалыг кежээлергедаа, ада-иелерниң бажыңбалгадынга-даа көрүп болур. Кижизидилге талазы-биле ада-иелерге ажыктыг сүмени, башкылаашкын талазы-биле аныяк башкыларга байлак ага-дуржулгазын бээрингө кезээде белен. Ынчангаш хоочун башкыны ажылынга кызымаа, ак сеткилдин дээш, эң-өөрү-даа, чүрттакчы чондаа хүндүлээр.

И. КЕЛИК-СЕНГИ.

„ХАЙГААРАЛ“ ДУГАЙЫНДА

Ном болгаш номчукчу

Ие биле Төрээн чурт, кижи болгаш бойдус, күш-ажыл база чаяалга — бо белдирлешкек, бот-боттарындан чардынмас айтыглар тыва чөөн чогаалда кол тематика болуп, быжыы-биле кирген. С. Токаның «Араттың сөзү», С. Сүрүн-оол биле К. Аракчаанның арга-арыг, ан-мен камгалал, хайгаралының дугайында чечен чугаалары, Ю. Кюнзегеш биле А. Даржайның найырал, ынакшыл, хөрээженнер алдаржыткан шүлүктери болгаш шүлүглелдери үстүнде адаан темаларны номчукчуларга ажыдып, чырыдарынга идигни берип келген. Прозаның болгаш поэзияның ол чижектиг чогаалдарын тургузарынга өске-даа хоочун болгаш аныяк авторлар боттарының бичө эвес үлүг-хуузун киирип турарлар.

Оларның бирээзинге шүлүктериниң элээп каш номнарын үндүрген. дуржулгалыг шүлүкчү Алексей Арапчорнуң «Хайгаарал» деп чыындызын айтып болуур. А. Арапчоо чүгле пазы-хар эвес, харын чогаадыкты арга-мергежил талазы-биле элээп өскен. салым-чаяанныг авторларның одуруунга кирип, чурттаалгага ынакшылды бедик хей-аът-биле алган-йөрээп турар:

Алдын хүнү чүгүрүүнде
Акыңар деп бодаваңар —
Күжүр чүрээм соп-ла чорда,
Күзел-биле ырлап берейн
(«Ырлап берейн»).

Кижиниң өөрүшкү чоргааралының алыс дозу — оон өскен-төрээн чер-чуртунда. Бистиң ам 60 чылынче киришкен акы-дуңма улуг Эвилеливистиң, оон чардынмас кезиктамдыы — ак-көк Тываывыстың берге болгаш солуп эртken, чырыткылыг амгы болгаш келир үезин, черле бүгү тыва чогаалчылар ышкаш, А. Арапчор төлдүң болгаш патриоттуң чылыг сөстери-биле алган-йөрээп турар:

Өлүгүнү-даа, диригниң-даа
Өргүп тутkан изиг чүрээ
Судалланып тутчу берген
Чурту ышкаш ие-даа чок
(«Төрээн чуртка»). Совет күрүнеңниң демиселиниң бүгү төөгүзү хосталга, бурунгаар депшилге, тайбың-биле холбашкан. Ол ыдык күзелдер саң-сал кижилерниң төккен арыг ханы болгаш күш-ажылы дери-биле магадылаттывган. Совет кижилериң болгаш бүгү кижи төрелгетениң хуу-салымынга болгаш келир үезинге ССРЭ-ниң өндүр ачыхавыяазын үнелеп тура, бистер аңаа Ада-чурт, Ие-чурт деп тодарадыгларны берип чаңчыккан бис. Амыралдыг алдын хүнү, аваны, чернн А. Арапчор Төрээн чурт-биле бир аай холбаштырып турар.

Дамырак суг, чечектиг шөл
Дамыр, чүрээм судалданган
Күзел, бодал, ажыл-ижим —
Хүнде, черде, хөрээженде.
(«Хөрээженге»).

Кижи амытанның дириг догунналашкынының байгы-ла сылдаа, эгези ие-черинң хайыразы — тараа-хлебте. Ону Алексей Арапчор үш-ле строфадан тургустунган «Тараа-хлеб» деп шүлүүнде эң-не чылы-биле алган-йөрээп:

Кижилерниң дери сиңген
Хлеб-тараа хей-ле болза,
Амыдырал салым-чолу
Айдың чырык, күштүг чоруур.
Тараа дээш демисел —политиканың айтырыы. Ол дугайын Л. И. Брежнев «Кур чер» деп номунда тодаргай бижээн. Алдын тараа үрезинн — Амы-тынның уланчызы...

(«Тандым бо-дур») биске Каа-Хем биле Бии-Хемниң тараалан-хадылаң хову-шөлдери. Тожу биле Мөңгүн-Тайганың арга-эзими, одар--белчинри. бүгү Тыва, ында тараажылар, малчыннәр болгаш анчыларның күш-ажылы берип турар. Тарааны чүгле алгаар-йөрээр эвес, ону бүдүрери, көвүдедири, хумагалаары — күрүнеңниң болгаш хей-ниитининң херээ. Тарааның кайы хире улуг күш-биле чедип алдыңып турарын, ону бүдүрүп турар кижилерден эгелээш, биче чаштарга чедир угаадып билиндирери — чечен чогаал ажылдакчыларының хүндүлүг хүлээлгези деп, А. Арапчорнуң эки билип турарын үстүнде чижектерден көрүп болур-дур.

Чүгле ол эвес. Долгандыр турар бойдусту — арга-арыгны, ан-меңни, черниң бүгү-ле кежик-байлактарын камгалапкарактаарын бистиң күрүнеңистиң Үндезини хоойлузунда дурумчүткен. А. Арапчор бодунуң чыындызын «Хайгаарал» деп адааны таварылга эвес. Тываның чогаалчылары ам, мурнунда ышкаш, бойдустуң каас-чаражын алгап-мактаар — чангыс талалаар чанчылдан хосталып, кижиниң бойдуска хамаарылгазын оон күш-ажыды, моралы-биле дүүштүр көргүзүп турар апарганы өөрүнчүг. Бойдустуң түгле камгалакчылары эвес, харын төтчеглекчилери база бар. Төтчеглекчилерге удур демиселдя А. Арапчор, С. Сүрүн-оол, К. Аракчаа болгаш өскелер-биле бир дөмей, үн алчып алгаш, «Күскү тайга», «Бойдус ие», «Хайгаарал», «Балыг элин» деп шүлүктерге көргүзерин орадлашкан. Бир эвес К. Аракчаа төтчеглекчилерге удур шуут «шаап халдап» турар болза, Алексей Арапчор хайгаарал, килеңээшкин-биле кызытаарлатпының турары арай хомудаңчыг.

Малчыннарның, оон иштинде күш-ажылдың хоочуннары — дагдыныкчыларның дугайында тыва чогаалчылар, журналистер эвээш эвес тоожуларны, чечен чугааларны, очерктерни, орук демдеглелдерни, шүлүктерни, шүлүглелдерни бижээн. Маңаа холбаштыр ол айтырыг поэзия жанрында амдыызында улуг чер эзлевейн турар-даа болза, чыындыда А. Арапчорнуң «Харап турар» деп балладазы дагдыныкчы малчын өг-бүле өзлериниң түгле күш-ажылын эвес, харын оларның сагыш-сеткилиниң байлаан өөрүүзүн турары-биле солун.

Түнелиңде, Алексей Арапчор шүлүктериниң бо чыындызында сес-биле ажылды, тодаргайларга, ону шилиирин, хөөглээрын алдын-биле күштелдирген, амыдыралдың болуушкуннарын философчу боданышкынналрның аргазыбиле номчукчуларга солун, чедингир дыл-биле даңчыдып турар. Авторнуң чамдык шүлүктерге узун, шөйдүнчек аттар шилип ап, «Судал» деп дазылдан үнген сөстер элээп каш шүлүктерде катаптап туларын (мурнуку чыындыларга база ында тургап) чугаалаваска, «Хайгаралды» номчукчуның хуузу-биле багай эвес ном деп санап болур.

М. САЛЧАК.
Мөңгүн-Тайга район.

Волейбол—коллективтиг оюн

«ХЕРИМ ШКОЛАЗЫ»

Бежен-алдан чылдар үезин, ынчангы бичии оолдар үш-дөрт командага үстүп, резина ала мячиктер-биле бажыңнар херимнерин ажыр ойнап, «херим школазын» доозуп турган. Ойнаарда, чүгле подачага тургузуп каар, подачалап-ла билир чүве болгай. Ол — бичии улуска өөрүшкү. Ойнаарынга мергежил бедип-ле орар, көдүргүге тургустургаш, волейбол мячизин эки кагар ойнакчыларга кедүрүп берип өөренип турдувус.

Бичиимден-не волейболга кончуг хандыкшылдыг турган мен. Школачы чылдарымда, Эрзин, Тес-Хемге өөренип турган, республиканың шыырак волейболчулары Самдан Самба-Люндуп, Дырлаабай Баадыр, Доржу Мөңге, Николай Күвезин оларга кедүрүп берип, мактадып турганымны сакты бээр мен. Ол улустуң командаларынга кирип ойнаар дээш дыка-ла кызар турган мен. Ат-сураглыг боспортчуларның үлегери аныяктарга улуг салдарлыг турган.

Шериг албанындан халажып келгештим, районнуң шилиндек волейбол командазының кежигүнүнге 1968-1974 чылдарда турганымны хоочуннарның үлегеринин күжү деп санап чоруур мен. Бир эвес ол үеде бөгүн дег чырык, делгем спорт залдар турган болза, волейболчуларның спортчу, мергежили улам бедик турар иймк.

Волейболду бистиң республиканың калбак массалыг болдурарының бүгү аргалары бар. Ылаңгыя чайгы үеде агитквартираларга бүрүзүнге, хову тургылагларынга, хойжу бригадалар төптеринге, кыргылда пунктуларынга, пионер лагерьлеринге волейбол шелерин тургузары күзенчиг. Маңаа улуг кижилерниң, волейболдуң хоочуннарының үлегери, эгелээшкинни кеск рольду ойнаар деп бодаар мен. Бөгүнгү «херим школазының» дагдыныкчыларының мергежили-даа, аргалары-даа көвүдээн.

Бети дээрге, спорт дериг-хереклелдери чер-черде калбак сайзыралдыг-дыр. Ону амдаа элбедип, көдээ магазинперге волейбол четкилерин, мячилерин болгаш өске-даа түүлдерни садары күзенчиг болбайн аан. Оон-биле чергелештир спортту чоп ортузунга пропагандалаары-биле спортчу кежээлерин, спорттуң хоочуннары-биле ужуражышкынналрны эрттирери дыка ажыктыг. Чогум-па мындыг ажылдарны чорудар болзувусса, волейбол коллективтиг оюн болуп, улуг-биче кижилерниң соңуургалын таалап алыр деп бодаар мен. Бо дугайында волейболдуң хоочуннары түү деп бодап турар ирги?

В. КҮНДҮҮ.
Эрзин.

ЧАА КИНО

«Фронт ындында база фронт» деп ийи сериялыг уран-чечен фильм республиканың киноэкраннарында үнүп эгелээн.

Май 28-тен 30-га чедир телевидение

МАЙ 28-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55 — «Күштүглер, дидимнер, аваангылар». 9.40—«Хлебтиң амданы». Хөй сериялыг уран-чечен фильм. 4-кү фильм— «Ада-чурттуң хлеви». 10.55 —«Эртемденнер көдээге». Эртем-тайылбырлыг фильмнер программазы. 11.30 — Медээлер. 11.35 —14.15 Чапсар. 14.15 —Медээлер. 14.35 —Кызыгааржының хүнүнге. Документалдыг телефильмнер программазы. 15.50 —Концерт. 16.15 — Москва чоогунга ужуражышкынналр. 16.45 — «Тоол аалдан келдим». «Чагыртпаанының байырлалы». Уран-чечен фильм. (Венгрия).

КЫЗЫЛДАН

18.30 —Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Чалыыларның чогаалдылгазы». 19.15 — Кызыгааржының хүнүнге. ССРЭ-ниң КАЧК-тың кызыгаар шергелериниң штаб начальныгы Ю. А. Нешумовтуң чугаазы. 19.30 — РСФСР-ниң күрүнеңниң үрев хөгжүм оркестри ойнаар. 20.00 —Киев хоорайның 1500 чылынга. «Киев дугайында сес» деп документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35—23.35 — Кызыгааржының хүнүнге тураскаатkан концерт. Төнгенде — бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 —Англи дыл. 12.30 — Төөгү. 4 класс. Совет кижилер коммунизмни тургузуп турар. 13.00 —В. Овечкин. Чогаалдарының арынналрлап. 13.45 — «Ажыдыышкын № 210». Эртем-тайылбырлыг фильм. 14.05 —В. А. Жуковский. 15.05 — «Виноград өстүрүлгезинин ораныы». Документалдыг телефильм. 15.20 —А. М. Горький. «Ава» деп романы. 15.50 —Медээлер. 16.00— 18.15— Чапсар. 18.15 —Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.30 —Телемедээлер. 18.45— «Челээш». 19.15 —«Дүвүреваин дилелим». Документалдыг фильм. 19.25 — «Азия төвү». Информацион-публицистик программа. 19.55 —Чарладдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Изобилие экраны». 20.15 — РСФСР-ниң улустуң артизи Н. Охотников ырлаар. Ленинградтан дамчыдылга. 20.30 — Төп телевидениниң шаңналы дээш спортчу соңеңтрированнеге чанчыл болган XIII маргылдаалар. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 23.20 — «Чангыс чылдың тос хонуу». Уран-чечен фильм.

МАЙ 29-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.50—Эртенги гимнастика. 9.05 —Кадык болдуун күзевицае. (Күш-культуржуларга сүмелер). 9.10 —«Буратино делегезин». 9.40 —«Адашелер, силерге». 10.10—«Спортлотонуң 22-ги тиражы. 10.15— «Чурукчулар дугайында». В. Мухина. 10.40 — «Тинлекчилер». Фронтучу ешүктериниң клуву. 12.10—«Кижи, Чер, Октаргай». 12.55 — И. Христова (Болгария) ырлаар. 13.30—Бөгүн делегейде. 13.45 — Уруглар фильм. «Кан билзекчигеш». 14.15 — Политиктиг тайылбырланчы Л. А. Вознесенскийниң беседазы. 14.45—«Дириг амытаннар делегейинде». 15.45 —«Мурнуу чүк» операция» деп документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 1-ги фильм. 16.45 — Мультфильм. 16.55 —«9-ку студия». Политиктиг тайылбырланчы В. С. Зорин эрттирер. 17.55 — 18.10 —Чапсар. 18.10 —«Татьяна Шмыга болчаг кылган» деп хөгжүмүт телефильмниң баштайгы көргүзүү. 19.45 — «Силерниң-биле ам база кады мен...» деп уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.30 — «Делегейниң улустарының уран чогаадылгазы». 22.00 —23.55—ССРОниң футбол чемпионады. «Спартак» —«Динамо» (Москва). Төнгенде —медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.20 — «Бистиң-биле кады, бистең-биле дөмей кылдыр. Бистең артык кыл». ГДР-ден дамчыдылга. 15.20 — Калмык АССР-ниң уран үүл мастерлериниң болгаш коллективтериниң концерти. 16.10 — «Адыглар чоруп орган». Документалдыг телефильм. 16.45 — Донда-Ростов хоорайның телевидение студиязының программазы. 17.45 «Хөгжүмүт киоск». 18.15 — «Кино көрүкчүзүүнүң сонуургалынга. 19.00 — «Ыпла фронт ындында». Документалдыг телефильм. 19.45 — Делегей бәйдалының лончулады. 20.00—«Тамчыктыг удунар, чаштар!» Идәбилиг экран». 20.15 —«Кадыкшыл». Эртем-тайылбырлыг программа. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.30 — «Контакт» деп уран чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 1-ги, 2-ги сериялары. 23.45 — «Үе, доктаа». Фотомастер Д. Н. Бальтерманц дугайында телеочерк. 00.15 —01.00—ССРЭ-ниң футбол чемпионады. «Шахтёр» — «Торпедо» (Москва). 2-ги үеэзи.

МАЙ 30-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40—«Сула шимчээшкинге, чыскаалынар!» 8.55 — «Үнер дестер, дазылдар». Воронеж областың «Лада» ансамблиниң концерти. 9.40—«Оттурукчу». 10.10 —Совет Эвилелиниге бараан бооп тур мен!» 11.10 — «Кадыкшыл». Эртем-тайылбырлыг программа. Урутлар камгалалының делегей хүнүнге. 11.55 «Эртенги почта». Хөгжүмүнүг программа. 12.25—«Тудуг болгаш архитектура». Киноокурнал. 12.40 — «Кедээге дамчыдылга». 13.40 — «Хөгжүмүнүг киоск». 14.15 —Бөгүн—Химиктиң хүнү. ССРЭ-ниң химия үлетпүрүнүң министри В. В. Листовтуң чугаазы. 14.35 — «Байыр чедиришкиннериниң хүлээп алынар». Химиктиң хүнүнге хөгжүмүнүг программа. 15.25 — Кино аян-чоруктарының клуву. 16.35 —«Немдикте бажың» документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 17.45 — Делегей панорамазы. 18.30 — 18.45—Чапсар. 18.45— «Бүрүне кызыгаары». Уран-чечен телефильм. «21 кыздың тайбың чайы». 1-ги, 2-ги сериялары. 21.00 —«Үе». Информастыг программа. 21.35—23.30 — Уран чүүл мастерлериниң концерти. Төнгенде — медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.20 — «Тоол аалдан келдим». «Чагыртпаанының байырлалы». Уран-чечен фильм (Венгрия). 16. 05 — «Салют, пионерия!» Пионерлер ырларының концерти. 17.25— «Кадыкпом». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 2-ги фильм. 3-кү сериязы. 18.30 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 19.00 —«Бистиң намдарывыс». 21-ги фильм.—«1937 чыл». 20.00—Хөгжүмүнүг тоолдар. 20.15 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Сагыш-сеткил ол-ла ынакшыл-биле болгаш». А. Блоктуң лирикти шүлүктериге литература-хөгжүмүнүг композиция. 21.00—«Үе». Информастыг программа. 21.35 — 23.10 —«Бүрүү чокка бүрүүдаапнар». А. Н. Островскийниң ыңдыг аттыг шизин ёзугаар уран-чечен фильм.

Эмчиниң сүмези

БАШ ЧҮГЕ ААРЫЫРЫЛ?

Экзаменнер сессиязы — студентилерге изиг-түлүк үе. Ынчан оларның сагыш-сеткили дыка-ла хөлээр дээрзин ким билбес боор. Ылаңгыя опаалгаларын чогуур үезинде күүседип албаан студентилер мырыңай сирилээр апаар. Экзаменнерге чедир каш хонук арткан турда олар эрткен үени «эгидер» дээш «штурмнаар» кириптер. Ынчан дүнелерде удуваастап, бичии-даа дыш албастап туруп бээр.

Сессия үези эмчилерге база изиг-түлүк апаар. Оларга кол кезиинде студентилер кээп, баш аарааның чугаалап, туруп-могапканын, шагзыраанын чидирериниң сүмелерин айтырып келирлер. Оон чылдагааны чүдел?

Баш аарыыр чылдагааннар янзы-бүрү: туруп-могаанындан, чедир удуваанындан, хаанның базыышкынының улгатканындан азы бичелээнинден, чөдүргенде азы ангиналаанда. Кулак, думчук, боостаа аарааңда база баш аарыыр.

Студентилериң бажы колдуунда чүүнү уржуундан аарырыл деп айтырыгга доктаап көрээлиңер. Хөй кезиинде өөредилгениң болгаш дыштанылганың чурумуи сагывааныңдан болуп турар. Башкылар ону режимниг дээр. Школага өөренип турган үезинде олар башкыларның, адаиезиниң контролюнга чаңчыга берген турганнар. А дээди өөредилге черинге хостуг үеэн канчаар-даа ажыглаарын боттары билир апаар болгай. Ынчангаш, үени чөп ажылган билбезинден сөөлүнде «штурмнаар», хөлээр чоруктарга таваржыр.

Ол бүгүнүң түнелинде, үезин шын эвес хувааган студентилер эмчиге келирлер. Олар баштың хавак талазы, чулчургай, чөвээ аарып турарын, дүне багай удуур апарганын чугаалаарлар. Удуур мурнуда хөй түүлдер бодаарындан шынап-ла уйгу келбези чөп болгай.

Баш аарыың болдурбайн баарының аргалары түдел? Бирги ээлчегде кичээлдерни хүнүң кылып, өөредилгениң болгаш дыштанылганың үелерин шын хуваары чугула дээрзи билдингир. Ынчан экзамен бүдүүзүнде «сирилевес» апаар. Чамдык улус чапсар чок, улай-улай өөренирге эки, үзүктелиишкиниг болурга хамык чүве уттундурун, хөөн чокталы бээр дижип турар. Ол шын эвес. Ара-аразында дыштанып херек. Дыка нарын түүлдү өөренип турган үеде 45 минута өөренгеш, 5—10 минута иштинде дыштанып херек. Чапсар үезинде, аргалыг болза, күш-дамыр сайзырадып, тыныш гимнастиказы кылырга, кижи улам сергээр дээрзин утпас херек.

Кичээлдерниң расписаниезин күш четтинер кылдыр тургускаш, ону албан сагыыр херек. Бодунуң хире-шаан бодап тургаш, кылып түүлдерни дендекси кылдыр хуваап алыры чугула. Ылаңгыя эртенги сула шимчээшкин тергиин эки, ол организмге күштү киирбишаан, кадыкшылды быжыглаар. Хүнде арыг агаарга 2—3 шак хире селгүүстеп турарын база эмчилер сүмелээр. Дыштанып болгаш байырлап хүнинде кинолап, театр барып, делгелгелер көрүп, спортчу маргылдааларга киржип турарга тергиин эки. Күш-ажыл биле дыштанылганы чергелештирип турары ол болур. Узун хемчээлдиг дыштанылгалар үезинде походтаар, эштир, туристээр херек.

Таакпылаары, арагалаары — кижиниң кадыынга эң-не салдар чедирип турар кол түүлдер-дир. Бир эвес оон аспаанга алзып четтигипкен болзунарза, оон дүрген-не адырлып аарының арказын хереглеп көрүнер.

Бир эвес баш аарыы улам дыызып, өөренирине шаптыктыг апаар болза, эмчиге барынар. Ол силерге эки сүмени черле бээр.

Г. НОВИНСКИЙ,
эмчи.

АРАГАЛААНЫНЫҢ УРЖУУНДАН

Суд залындан

1981 чылдың октябрь айда Красноярскиге шериг албаның эки эрттирип тургаш, командылал черинден шелээ алгаш, Альберт Дамдин өскен-төрээн сууру — Ленин аттыг совхозтуң төвү Булуң-Бажы суурга чедип келген. Аалынга келгеш, каш-ла хонуп турда кезээнче баар хуусаазы чедип келген. Эртен чоруурубиле Эрзин суурга келгеш, дүштe столоваядан чеменнип алгаш, үнүп келген. Чанында машиналыг улус келген. Машинадан үнүп келзе-ле, А. Дамдинниң шериг чоруур мурнунда танышар эжи Борис Бандан болган. Келген машина чоруй барган. Эжикилер чугаалашкан соопда, Б. Бандан магазинден 2 шил водканы, садып алган чедип келген.

Ынчан турда демги машиназы кабиназында бир хереэжен кижи олуртуп алган чедип келген. Ам дөртелээ Эрзинден Нарынче бар чорааш, орук ара ол садып алган арагазын ижип чораапнар. Ук машинаны Б. Бандан Нарында адазыныыдан хойлап алыры-биле чөпшээредип алганы ол. Нарынга чеде бергеш, машинаның чолаачызы Василий Намзырай олуртуп чорааны хереэжен кижини бажыңынга чедирери-биле чоруй барган. Бандан биле Дамдин магазинден Дамдиннің акшазы-биле 3 шил водканы садып алганнар.

Эртен шериг кезээнче чоруур деп турган Дамдинде акша хөй деп чүвени Бандан-даа, чолаачы Намзырай-даа эки билир турган. Машина чедип келген. Ам үжелээ арагалааннар. Борис Бандан хөлүн эрттир ишкеш, билбестей берген болган. Миннип кээрге, машиназы Нарын суурдан элээп ырай берген, орукта ажылдавастай берген турган. Карангылай берген. Бандан машинаны ажылдадыры-биле рукоятканы алгаш, үнүп кээрге, машинадан 2 метр черде эжи чыткан. Бандан Намзырайдан «эживиге канчан баргаң?» — деп айтырарга, Намзырай турган, «та, ынчан барган киже-дир» деп харыылаан. Оон барып көөрге, Дамдиннің идик-хевин, арны-бажы хан апарган чыткан. Баргаш сегирип алырга, чок болу берген чыткан.

Чоокта чаа Эрзин районнуң улус суду үнүүшкүннүг ажык судун Нарын совхозтуң төвүнге кылган. Суд чорудулгазының үезинде илереэни болза, Намзырай, Бандан, Дамдин олар хөлүн эрттир элиртир арага ижип алгаш, В. Намзырай дээри А. Дамдин-биле аас былаажып турган, машинаның сандайының алдаанга чораан балдыны үштүп алган. Дамдинни өлүрер сорулга-биле оок артындан келгеш, балды-биле мойнун орта каккаш, өлүргени илереэн. Өлген кижини машинага салып адаган. Эрзинче чоруп ора, орук ара В. Намзырай А. Банданны өлген кижини оруктан тып алдывыс деп сөглээр бис деп сургап алган. Милицияга келгеш, олар баштайгы дугуржулга ёзугаар «өлген кижини оруктан тып алдывыс» деп өчээннер.

Эрзин районнуң улус суду Василий Намзырайны эң-не ааратанзыг ёзу-биле кижи өлүргени дээш 10 чылга хосталгазын казып шииткен, ол хуусаазы күштелдирген чурумнуг лагерьге эрттирер. Борис Банданны истелге органынга шаптык кадып, херек чажырганы дээш 5 чылда хосталгазын казып шииткен.

А. ТАВА,
улус төлээзи.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Агаар

Республикага бөгүн көжер булуттаар, чагбас. Барыын угланыышкынныг хаттын дүргени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы дүне 4—9 градус чылыыр, чамдык районнарга 0—5 градус соор, хүндүс 18—20, чамдык районнарга 10—15 градус чылыыр.

Кызылга көжер булуттаар, чагбас. Сонгу-барыын угланыышкынныг хаттын дүргени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы дүне 4—10, хүндүс 20—22 градус чылыыр.

Кино

«НАЙЫРАЛ»: «Айсбергтер аразында өлүм» 9.30, 11.20, 13.10 15.00, 18.40, 20.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Алёшкиниң күзелдери» 12.00, 12.30, 13.50 шактарда. «Кавказ дагларынче аян-чорук» 9.30 шакта. «Шляпа» 16.40, 18.30, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Мээн менге ынакшылым» 14.00, 17.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Бодуңнуң чурттуңну билир болгаш ынак болур сең» (киполекторий) 15.00 шакта.

«ЧАЙГЫ»: «Оң оол чаңын келген-дир» 14.00, 15.50, 17.40, 19.30 шактарда.

АЖЫЛЧЕ ЧАЛАП ТУР

Кызылдың аъш-чем садыы Дус-Хөлдүң профилакторийинге чайгы үеде комендант кижини хереглеп турар (хереэжен кижи болза улам эки). Аңаа Дус-Хөлге чурттаар черни болгаш халас аъш-чемни сүмелеп турар. Ол ышкаш Кызылдың аъш-чем садыы бодуңун аппарадынга улуг кассирни база чалап турар.

Редакцияның адреси: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийн амыдырал болгаш совет тургузуг киллдистериниң 2-37-13, пропаганда киллдизиниң 2-31-75, культура киллдизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый киллдизиниң 2-21-47, үлетүүр киллдизиниң 2-31-75, чагаа киллдизиниң 2-41-27, информашна киллдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 996.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле өргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00198

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 123–124 (11323) | 1982 чылдың май 27, четверг | 1925 чылдан үнделеттингеш | Өртээ 6 коп.

ТРАНСПОРТ КОРАБЛИНИҢ ТУДУШКАНЫ

СЭТА-ның дыңнадыы

1982 чылдың май 25-те Москванып-биле 11 шак 57 минутада орбитада «Салют-7»—«Союз Т-5» башкарылгалыг комплекс-биле чүктүп автоматтыг «Прогресс-13» станциязының тудуштурулгазын боттандырып чоруткан.

Космос аппараттарының бот-боттарын дилеп тывары, чоокшулажыры болгаш тудуштурулгазын ужудуушкун башкарар төптен командаларны ёзугаар болгаш корабльдиң автоматиказының дузазы-биле күүсеткен. Корабльдерниң шуут чоокшулажыышкынын болгаш тутчуруп орбитаның эртем-шинчилел комплексиниң экипажы космонавтылар Березовой болгаш Лебедев олар контрольдаан. Чүк корабль станцияга ооң агрегат чартыының талазынга тудуштурган.

«Прогресс-13» корабль орбитада станцияның каттышкан шинчеликчизинге оттулар чүүлдү, эртем шинчилелдерин кылыр болгаш экипажтың амыдырал хандырылгазынга хереглээр дериг-херекселдерни, аппаратураны, материалдарны, а ол ышкаш почтаны аппарган.

Экипажтың дыңнатканын болгаш телеметрлиг медээниң түңнелдерин ёзугаар алырга, эртем-шинчилелдиң «Салют-7»—«Союз Т-5» — «Прогресс-13» комплексиниң иштинде системалары чогумчалыг ажылдап турар.

Космонавтылар Анатолий Березовойнуң болгаш Валентин Лебедевтиң кадымының байдалы экп.

АРАЗЫНДА ЧАРЫШПЫШААН

Алдыы - Ишкиниң улуг адыры Алдыы-Каргал хемниң каас-чарап бойдузу погаарарып, чае бодунуң эргезинде кирген. Бо хемниң Өртең-Арыг деп черде кадарчы Болат-оол Борбакович Ооржак чазаглап турар. Ооң коданында өшкү оолдаашкыны адакталган.

Сырый эрин салдыг, чолдаксымаар дурт-сыныг, даады-ла, каттыра кагылап орар чазык аажы-чаңныг бо малчын ам оң ажыг чылдарда ишитиниң малын карак кызыл малдап, ооң баш саның өстүрүп келген.

Ооң аалында дуржулганлыг сакманчылар Ондар Бора, Сат Седеп-оол база өг-бүле ээзи Надежда Ооржак хөй анайларны оючаменди өстүрүп турарлар. Эрткен чылын 100 өшкүге онааштыр 90 анайны камгалап өстүрген. Бо чылын ооп-даа бедик көргүзүгүнү чедип алырын планнап турар.

Өртең-Арыгда чаа кажаанны, бажыңны болгаш анай кажаазын Б. Ооржак боду тудуп алган.

Болат-оол Борбакович кожазы мөлчүн Түлүш Нам-оол-биле чарыштыг ажылдап турар. Ынчаарга Түлүш Нам-оол эрткен чылын 100 өшкүге онааштыр 100 анайны камгалап, өстүргеш, мурнакчыларның одуруунга кирген. Ол бо чылын ооп-даа бедик көргүзүгүнү чедип алырын хүлээнген. Түлүш Нам-оолдуң коданында өшкү оолдаашкыны база-ла дооступ турар. Кайы-даа коданнарда малдың деңгилдези эки.

Чарыштыг малчыннар он бирги беш чылдың ийиги чылында улам кызымаккай ажылдап, ССРЭ-ниң 60 чыл ооюн төлептиг уткуур дээш чүткүлдүг туржуп турарлар.

С. ТЮЛЮШ.
Чөөн-Хемчик район.

«Сүт-Хөл» совхозтуң Ишкиниң салбыры.

КЫСКА ХУУСААДА

«Тиилелге» совхозтуң тараажылары бо часкы хову ажылдарын организастыг чорудуп турар. Тарыыр мөлдер хөй-даа болза, чаштырылганы кыска хуусаада бедик агротехниктиг байдалга эрттирер дээш бар аргакурлавырларны долузубиле ажыглап турар.

Механизаторларның, өске-даа ажыл-ишчилерниң ортузунда социалистиг чарышты калбарткан. Сөолгү беш хонукта чарышка бирги звенодан Кызыл-оол Бады-Хөө, ийиги звенодан Кызыл-оол Ооржак олар үрезинге чаштырар нормазын ыракта ажыр күүседип, тергиндээннер. Ол ышкаш Дадар-оол Куулар, Ангыр-оол Тумат, Саар-оол Сундуй, Николай Ондар олар база бедик көргүзүглерин чедип ап, шаңнатканнар.

Совхозтуң төп шаңындан үрезинни Өлчеймаа Ондар, Оксана Седип-оол, Орланоол Ооржак, Дадар-оол Монгуш дээш өскелер-даа саадал чок чүдүрүп чорудуп турарлар.

Эдикчи мастерлер Көкел-оол Ондар биле Чечек-оол Ондар сезон эгезинден бээр-ле ак сетки-лдиг ажылдап, эш-өөрүнге мактадып келгеннер.

Э. ТЕЖИТ.
Кызыл район.

ЧЕДИИШКИННЕРИВИС МЫНДЫГ

Чадаананың ыяш ажыл-агыйы тургустунгаш-ла хереглекчилерге ыяш кезер чөрлерни тускайлап айтып бээр, арга-арыгны өрттен камгалаар, ыяш тарып өстүрер ажылдарны кылып чорудуп келген. Даглар, шыналарны, хемнер, хөлдерни кежилдир ооң девискээринде Чадаананың, Сүт-Хөлдүң, Өвүрүң лесничестволарының бар.

Ажыл-агыйның күчүзү чыл келген тудум улгадып, шыдалбыра кирип орар. Ооң тодарай чижээ — чыжыргана шина-балгат-биле дузалап келдивис. Ырак-узак тайгасынарда чаңы белеткен турар ажылчыннарның ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургускан. Олар чылыг, чырык бажыңнарда чурттап, сезоң аайының идик-хевиже-биле хандыртынган. Ында ажылдап, чурттап турар кижилериниң чиир аъш-чеминиң төлевирии база таарыштыр чинчеткен.

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын төлептиг уткуур дээш калбарган чарышка киришкеш, апрель айда бараанның продукция бүдүрериниң, ону сайгарарының даалгазының ыяш ажыл-агыйының коллективи күүсеткен. Коллективтин күш-ажылчы чедишкиннеринге түс-түс ажылчыннәр, бригадалар төлептиг үлүүн киирип, кызымаккай ажылдаанар. Ылангыя, ырак-узак тайгада ыяш белеткен турар бригаданың ажылы макталдыг. Олар даанган ажылын ажылхерекке күүседип, чаңгыс кижи дег демнеп ажылдаарынга чаңчыкканнар. Үк бригаданы Кызыл-оол Монгуш башкарып келген. Олар апрель айда 450 кубометр ыяш белеткээр даалгазын 602 кубометрге, азы планның онаалдазын 134 хуу күүсеткен.

Тайгага белеткеттинген ыяшты сөөртүрүнге чарыштыг дуржулгалыг чолаачы Федор Ашуров баштап, ай саныың планын 130 хуу күүседип келген. Тус-тус цехтериниң аразында чарыштың мурнуку одуруунда чазанып цех киргеп. Цехтиң ажылын бригадир коммунист Виктор Монгуш билдилиг удуртуп келген. Эрткен чайда бараанның продукция бүдүрериниң онаалдаларын 109 хуу күүседип, чедишкиниг ажылдаан.

Бистиң коллективтиң соруглазы — юбилейлиг чылдың ийиги кварталының социалистиг хүлээлгезин, планның даалгаларын чедишкиниг күүседирип. Ону ажыл-херекке боттандырар дээш кижи бүрүзү шудургу ажылдаан, күш-ажылчы салыышкынын төлептии-биле киирер.

А. ЯКОВЛЕВ,
ыяш ажыл-агыйының кол лесничийи.

ЧАРЫШТЫҢ ТИИЛЕКЧИЗИ

Хаай-оол Сүрүнович Кууларның күш-ажылчы намдары 1958 чылда Чадаана АТБ-зинге эгелээн. Ооң соонда амыдыралының аайы-биле Шагаан-Арыгга ажылдай берген. Ол «ЗИЛ-130» маркалыг үүк машинаны хүлээп алгаш, капитал сеттелге чоокка 1980 чылга чедир ажылдаан. Ол ам ыракузак рейстерже үнүп, ынзы-бүрү чүктерни сөөртүп турар.

Мурнакчы чолаачы планын ай саныңда 110—120 хуу күүседип, социалистиг чарыштың тиилекчизи боон келген. Хаай-оол Сүрүнович чолаачы мергежилдин чажыттарын аныяктарга тайылбырлап берип, оларны өөредип келген. Ооң өөреникчилери Маадыр-оол Угаанза, Маадыр Часкым, Сергей Девек олар ажылга ышак, биче сеткилдиг, төлептиг кижилер.

Ш. ДҮВЕНДЕЙ.

ПАРТИЯНЫҢ ПЛАННАРЫ— ЧОННУҢ ПЛАННАРЫ

БЕДИК КӨДҮРЛҮҮШКҮН-БИЛЕ

СЭКП ТК-ның май Пленумунуң материалдарын, аңаа СЭКП ТК-ның Чиргине секретары эш Л. И. Брежневтиң «1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң аъш-чем программазының болгаш ону боттандырар талазы-биле хемчеглер дугайында» илеткелиин бүгү совет улус-биле бир дөмей, бистиң «Барлык» совхозтуң ажыл-ишчилери аажок улуг көдүрлүүшкүнүг, бүрүн долу чүүлдүгүнүүшкүн-биле уткаан болгаш ол бүгүнү ажыл-чорудулгага боттандырар программа кылдыр хүлээп алган.

Совхозтуң партия организациязында политинформаторлар, агитаторлар, пропагандистер болгаш өске-даа актив бо хүннерде хамыктың мурнунда ол Пленумнуң салган соругларын ажыл-ишчи бүрүзүнге чедир тайылбырлап таныштырары-биле бүгү черлерде политиктиг ажылды калбартып эгелээн. Аъш-чем программазының болгаш ону боттандырар хемчеглериниң дугайында партияның салган улуг соругларын күүседиринге көдээ ажыл-ишчилериниң мурнунда кайы хире улуг ажылдар туруп турарын олар бедик харысалга-биле билип турар.

Эрткен чылын бистиң совхозувус Бүгү-россияның социалистиг чарыжында типлекчилериниң бирээзи болуп. РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан. Ол бо чылды база багай эвес эгелээн: бирги кварталда 75 тонна эът садар планын 104,6 тоннага, сүттү 120 тоннаның орнунга 131,5 тоннаны саткан.

СЭКП ТК-ның май Пленумунуң шиитпирлерин амыдралга боттандырар төлээде, хамыктың мурнунда мал болгаш чер ажылының продуктуларын бүдүрерин улам көвүдедир апаар. Бистиң сапап турарывыс-биле алырга бо чылын планнар долдур күүсеттинип болур. Малдың баш саны камгалап алдынган, ооң продуктулуу бедээн. Төрүүр чүс хой, ошкүге онааштыр 90 хураган, анай алдынган. Ооң кырынга 800 хире анай база немежир.

Совхозта часкы хову ажылдары кидиң түлүктеп турар. Механизатор кадрлар четчир. Шык базырыышкынып, баштайгы суггарылганы чогуур өйүнде чоруткан, тараа, мал чеми культураларның дүжүдүн бедидери-биле шөлдерге минералдыг база органиктиг чемнишчидилге төгерин агротехниктиг чурум ёзугаар чорудуп турар.

Бистиң чуртувустуң чонун аъш-чем-биле хандырарын улам шилй экижидер талазыбиле партияның көдүрүп үндүрген программазын боттандырарынга бүгү совет кижилер-биле бир дөмей, бистиң совхозтуң ажыл-ишчилери бар аргаларны, курлавырларны бүрүн ажыглап тургаш, боттарының үлүүн киирерине долу шиитпирлиг.

Ч. ДОЖУЛАА,
«Барлык» совхозтуң директору.

СЭКП Төп Комитединиң май Пленумунга «1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң аъш-чем программазының болгаш ону боттандырар талазы-биле хемчеглер дугайында» айтырыгны чугаалашкан.

Пленумнуң материалдары-биле Тыванып ишчилери таныжып, Л. И. Брежневтиң илеткелинде айыттынган чүүлдерни бүрүнү-биле деткип турар.

ЧУРУКТА: Кызыл районнуң төвүнде аъш-чем магазиннериниң № 2 салбырының ажылдакчылары (солагай талазындан) Н. Лобанова (директор), дагдыныкчы, күш-ажылдың хоочуну П. Пахорукова, ажылчын Ю. Войкевич, улуг садыгжы В. Рубан, аныяк садыгжы В. Монгуш олар пленумнуң материалдарын номчуп, таныжып турлар.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

Соңгулдаларга уткуштур

БЕЛЕТКЕЛ КАЛБАРГАН

Ак-Туруг көдээ Совединиң девискээринде чер-чер Советтеринге соңгулдаларта белеткел ажылдары хайныышкыныг. Ында район Совединге алды, көдээ Советке чээрби беш соңгулда округтарын тургускан. Ылангыя агитпунктуларда соңгукчулар ортузунда масса-политиктиг тайылбыр ажылы бедик деңнелде тургустунган.

Ак-Туругда № 23 агитпунктуну хүннүң негелдезинге дүштүр дерээн. Соңгукчуларны соңгулдаларже кыйгырган лозун, плакаттарны көрүштүг кылдыр бижээш, көскү черлерде аскылаан. Соңгукчулар булунуп дерээн. Агитпунктуның чанында 45 кижилиг агитколлектив ажылдап турар. Агитаторлар чурттакчылыг черлерде агитквартиралар дамчыштыр тайылбыр ажылын калбартып турар.

Советтиң девискээринде бо хүннерде чер-чер Советтерине депутаттарның кандидаттарын бүрүткээри бедик көдүрлүүшкүнүнүг эртип турар.

С. СОТНАМ.
Улуг-Хем район.

Мал ажылы—шалыпчы фронт

Чөөн-Хемчик: чүге куду деңнелдел?

Чөөн-Хемчик — республиканың хой ажылдыг улуг районнарының бирээзи. Көдээ ажыл-агыйда бүдүрүп турар бүгү продукциянын 85,7 хуузун мал ажылы эзелеп, а ооң иштинде чүгле хой ажылы 43,2 хуузу болуп турар. 1982 чылдың январь 1-де районга 135800 ажыг шээр мал санаттынып турган. Ооң иштинде төрүүрү 50 хуу болуп турар. Ажыл-агыйлардан «Алдан-Маадыр», «Сүт-Хөл» совхозтар эң-не хой шээр малдыг.

Ооң бирги беш чылдың баштайгы чылы — 1981 чылда район күрүнеге дүк дужаар планын күүсеткен. Хойдан хураган алыр талазы-биле мастерлериниң саны өөрүп турар. Төрүүр 100 хойга онааштыр 100-тен өрү 136 чедир хураганны «Алдан-Маадыр» совхозтуң мурнакчы малчыннары. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры О. Ч. Дажы-Намчал, Д. А. Ооржак, «Чыраа-Бажы» совхозтуң малчыны, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры М. Д. Чола, ортумак салгалдың малчыннары: «Октябрь 30 чылы» совхозта — Аяк-Хээ Ондар, Шагдыр Куулар, «Искрада» — Кертик-оол Монгуш, «Сүт-Хөлдеө» — Норжуп-оол Сат, Дажы Ондар, аныяк салгалдың малчыннары: «Большевикте» — Валерий Куулар, «Искрада» — Валерий Ховалыг, «Чыраа-Бажында» — Александр Сарыглар болгаш оскелер-даа ап турар.

Иштиниң малының баш саның өстүрери, ооң продуктулуун көвүдедири кол соруглга. Ону чедишкиниг шиитпирлээрп ажыл-агыйларның удуртукчуларының, мал ажылының түскай эртемнигларының база малчыннарның хүн бүрүде күженнишкинин ажылындан хамааржыр. Районда шээр малдың өзүлдези эрткен беш чылда болгаш ооң бирги беш чылдың баштайгы чылы — 1981 чылда куду деңнелде туруп турар. Шээр мал 1976 чылда 167688 баш турган болза, 1981 чылдың төнчүзүнде 135861 баш чедир кызырылган. Эң ылаңгыя «Сүт-Хөл» совхозка 12278 бап. «Алдан-Маадырга» — 11261, «Чыраа-Бажыңга» — 2046. СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозка — 5066, «Большевикке» — 1219 баш мал кызырылган.

Районнуң совхозтарында мал ажылын бедик деңнелче кодурер дээш чамдык хемчеглерни ап турза-даа, чедир кылдынмаан чүүлдер база хөй. Ылаңгыя малдың продуктулуг чоруу шоолуг-ла бедиевейн турар. Онгу беш чылда саар ишекке онааштыр 1620 кг сүт саап ап турган болза, ол көргүзүг 1981 чылда чүгле 1380 кг болган. Ооң иштинде СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Большевик» совхозтар бир ишекке онааштыр 2475 — 2060 кг сүттү саап ап турган болза 1981 чылда ол ол-ла дараалашкаа-биле 1666 болган 1598 кг болган.

Хой ажылында экижээп түүлдер эвээш. Эрткен беш чылда бир хойдан ортумаабиле 1,5 кг дүктү кыргын алган болза, 1981 чылда 1,6 кг болган. Ол көргүзүг чаржып турар кожазы Улуг-Хем районга 2,3 кг-дан 2,5 кг чедир ескен. Чер девискээр талазы биле Улуг-Хем райондан мялгыр азы дорайтаар түвези чок, а ол хирезинде хоюнун дүгү шоолуг эвес. Эрткен чылдарда «Искра», «Октябрь 30 чылы» совхозтар хойданна 1,7 кг, Карл Маркс, СЭКПниң XXII съездизин аттыг совхозтар 1,9 кг дүктү кыргын алган, а «Алдан-Маадыр», «Сүт-Хөл» совхозтар бир хойдан ортумаа-биле 1,1 —1,2 кг дүктү кыргын алган. А ангор уксаалыг өшкү 1—1,5 кг дүктү берип турар.

Күрүнеге дужаап турар шээр малдың ортумак дириг деңзизин эрткен беш чылда 37 кг болган. А 1981 чылда 36 кг чылдыр кудулаан. Улуг-Хемде ол көргүзүг беш чылда 40 кг болган. Эрткен чылын хуу чоннуң - саткан хоюнуң дириг деңзизин 45 кг болган. Чүгле «Искра», Карл Маркс аттыг, «Чыраа-Бажы», СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг совхозтар 38-тен 40 кг деңзилиг хой дужааган. Эрткен 1981 чылда дужааган бүгү шээр малдың 29 хуузу ортумактан куду күштүг, 6,5 хуузу шуут арган болган. Моон кол чылдагааны чүдел үеэрге, чайгы семиртилгеня чогууру-биле организаставайн турарында-дыр. Чамдык малчыннар чайлагга чеде бергеш, хоюн эртенги сергинде үндүрбес, кажаадан алгаш олурар, харын-даа бичии үргулаар үүс хой, ошкүге онааштыр 90 хураган, анай алдынган. Ооң кырынга 800 хире анай база немежир.

Совхозта часкы хову ажылдары кидиң түлүктеп турар. Механизатор кадрлар четчир. Шык базырыышкынып, баштайгы суггарылганы чогуур өйүнде чоруткан, тараа, мал чеми культураларның дүжүдүн бедидери-биле шөлдерге минералдыг база органиктиг чемнишчидилге төгерин агротехниктиг чурум ёзугаар чорудуп турар.

Бистиң чуртувустуң чонун аъш-чем-биле хандырарын улам шилй экижидер талазыбиле партияның көдүрүп үндүрген программазын боттандырарынга бүгү совет кижилер-биле бир дөмей, бистиң совхозтуң ажыл-ишчилери бар аргаларны, курлавырларны бүрүн ажыглап тургаш, боттарының үлүүн киирерине долу шиитпирлиг.

Ч. ДОЖУЛАА,
«Барлык» совхозтуң директору.

Л. И. БРЕЖНЕВКЕ ШАҢНАЛДЫ ТЫВЫСКАНЫ

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Украинаның Компартиязының ТК-зының бирги секретары В. В. Щербицкий СЭКП ТК-ның Чиргине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневке ооң Совет Украинаның наймысталы маадыр-хоорай Киевтиң экономиктиг болгаш социал-культура хөгжүлдезинге кончаар-даа аажок улуг салыышкыны болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде хоорайны немец-фашистиг эжелекчилерден хостаарынга хууда киржилгези, ол үеде кылганы эрес-дидим болгаш маадырлыг чоруу дээш шаңнатканы «Киевтиң 1500 чылынга тураскаал» медальды тывыскан.

Партияның Киев хооркому, улус депутаттарының хоорай Совединиң күүскому хоорайның коммунистериниң, бүгү ажылчы чоннарының күзелсоруун илередири-биле Леонид Ильич Брежневке «Киев хоорайның хүндүлүг хамаатызы» деп атты тывысканын В. В. Щербицкий дыңнаткан.

Л. И. Брежнев шаңнал болган аңаа бедик атты тывысканы дээш чүректиң ханыындан өөрүп четтирген. Киевтиң 1500 чыл юбилейи чурттуң пинтилел-политиктиг болгаш культура амыдыралынга төөгүлүг болуушкун дээрзин ол онзалап демдеглээн. Бистиң хөй национальдыг күрүвевистиң төөгүзүнге, социалистиг болгаш коммунистиг тургузуушкунга алдын арыннарны кирер бижиттирген маадыр-хоорайның кайгамчыктыг чедишкиниерине бүгү совет кижилер чоргаарлаңнып турар.

Шаңнал тыпсырының үезинде аңаа эттер Ю. В. Андропов, М. С. Горбачёв, В. В. Гришин, А. А. Громыко, А. П. Кириленко, Д. А. Кунаев, А. Я. Пельше, Г. В. Романов, Н. А. Тихонов, Д. Ф. Устинов, К. У. Черненко, Г. А. Алиев, П.Н. Демичев, В. И. Долгих, Т. Я. Киселёв, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарёв, Ш. Р. Рашидов, М. С. Соломенцев, Э. А. Шеварднадзе, И. В. Капитонов, М. В. Зимянин, К. В. Русаков олар турганнар. Олар Леонид Ильич Брежневке шаңнатканы дээш изиг байыр чедирип, аңаа быжыг кадыкшылды, аас-кежиин, бистиң улуг социалистиг Төрээн чурттувустуң алдары, чер кырынга коммунизмниң болгаш тайбыңның эрге-ажыктары дээш могаг-шылаг билбес, улуг-чаагай ажыл-чорудулгазынга чаа-чаа чедишкиннерлиг болурун күзээн.

(СЭТА).

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ ШАҢНАЛЫ

Бистиң чурттуң улустарының акы-дуңма найыралын быжыглаарынга Киев хоорайның улуг ачы-хавыяазын, ажылагай болгаш культура тургузуушкунунга хоорайның ажылчы чоннарының чедип алган чедишкиннерин демдеглевишаан, база ооң үндезилеттинип тургуступган үезинден бээр 1500 чыл болганы-биле холбаш-тыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму Киев хоорайны Улустарның Найыралы орден-биле шаңнаан.

МОСКВАДА КЕЛГЕН

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң чалаачыл ёзугаар Австрия Республиканың Федералдыг президентизи Р. Кирхшлегер албанның аян-чоруун кылып, майның 25-те Москвада келген.

Аэродромга ол президентини СЭКП ТК-ның Чиргине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, албанның өске-даа кижилери барып уткаан.

(СЭТА).

ӨҢНҮКТЕРНИҢ УРАН ЧҮҮЛУ

Болгар болгаш делегейниң коммунистиг база ажылчын шимчээшкинниниң шылгарангай ажылдакчызы Г. Димитровтуң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чылынга тураскаатканы найырал байырлалы — болгар культура хүннери ССРЭ-де эгелээн.

ССРЭ-де болгар культура хүннериниң киржикчилериниң алдары дээш Кремльдиң Съездилер ордузунга ССРЭниң Культура министерствозу май 25-те хүлээп алыышкын тургускан.

БКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, БҮР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, Болгарияның Культура талазы-биле комитединиң даргазы Г. Порданов баштаан болгар делегация, БҮР-нуң ССРЭ-де элчиниң Д. Жулев хүлээп алыышкынга барган.

Совет таладан ол хүлээп алыышкынга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң культура министри П. Н. Демичев, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министриниң бирги оралакчызы В. Ф. Мальцев, чамдык күрүне болгаш хөй-ниити организацияларының удуртукчулары, культураның болгаш эртемниң көскү ажылдакчылары чораан.

* * *

Болгар аалчылар В. И. Ленининиң мавзолейинге чораан болгаш венок чечек салган. Кремль ханазының баарында белдөмес солдаттың хөөрүнге. Г. Димитровка тураскаалдың баарынга делегация чечектер салган. (СЭТА).

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ:
коммунистиң бедик ады

КАЖАН-КЕЗЭЭДЕ, КАЯА-ДАА...

Коммунистиң ат-алдарының болгаш арын-нүүрүнүң дугайында СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң сааңчызы, партияның Чөөп-Хемчик райкомунуң бюро кежигүнү Алдын-кыс Монгуштуң чүүлүнде көдүрген айтырыгларга холбаштыр коммунистериниң болгаш бижикчилериниң чагаалары, корреспенденциялары редакцияга уламчылап келбишаан. Кажан-кезээде, каяа-даа коммунистиң адыг бедин-биле кадагалап чоруур эң төлептиг кижилер дугайында авторларның бөлүк чагааларын мооң адаанда парладывыс.

Үлегер-чижек болур

Ак Боданаевна Шылдай ыраккы Тожуда эң хоочун коммунистериниң бирээзи. Оон партийжи стажы 51 чыл. Ол бичии база элээдә чылдарында аар-берге ажыг-човуланы бодувуң эктинге чүктеп эрткен кижилериниң бирээзи. Улуг Октябрьның ачызында Тывага улусчу революция өөскөөн соонда, өске тывалар-биле бир дөмей, аныяк кыстың амыдыралы үндезинин-биле таартынган. 1930 чылда тыва бижикти чогаадып тургускан соонда, ону коччуг сундулуу-биле өөренип алгаш, арат чоннуң үжүк-бижикке өөретчиң, чаа амыдыралче оруктуң салчып эгелээн. Ол үеде Ак Шылдай аревэге кирген.

Тожуның Улуг-Даг сумузунга нам үүрүнүң кежигүннери ону 1931 чылда намга хүлээп алган хүнүң ол кажан-даа үтпас, оон эгелээш бүгү амыдыралын партия-биле тудуш холбаштырган. Тожуга иви база анныыр-тывыш ажылын хөгжүдеринге аныяндан-на идепкейлиг киржип келген...

1940 чылдың эгезинде районга коллективтиг ажыл-агыйларны түргузуп эгелеп турда, Ак Боданаевна дуңмалары коммунистер Сойалга, Деверек олар-биле ынчангы «Май 1» колхозту организасташкан. Бодунуң ег-бүдезиниң ээзи Бээвен Дамдын-биле баштайгы чылдарда анныыр-тывыш бригадазынга аннап, балыктап, оон соолунде иви малдан ажылдап чөрээн. Кажан колхозту совхоз кылдыр эде тургусканда, инек малды өстүрериниң база бодунуң улуг-хуузун шыдаар шаа-биле киирип, аңаа пенсиялаң үнгүже ажылдаан.

Хоочун коммунистиң солдары болгаш оларның ажы-төлү незинин, кырган-аваазының чаагай чанчылын уламчылап, ажылдаары ажылдап, өөренири өөренип чоруур.

«СЭКП-те 50 чыл болганы» деп, хөрек демдээн чөөкта чаа Ак Боданаевна Шылдайга байырлалдыг байдалга тывысканын. Ындыг хоочуннарның эрткен амыдыралы, аныяк коммунистерве, салгалга өөредиглиг үлегер чижек болур.

В. ДАМДЫН-ООЛ,
персоналдыг пенсионер.

Алышкылар

Дүүгүш Сундуй ирей бодувуң ажыл-ишке эрес-кежээзи, амыдыралга төлептиг-биле чаңгыс чер чүрттүгларын магаладып чораан. Олар ам бистиң аравыста чок. Ынчалзажок оон ооллары СЭКП кежигүнүнге кандидаттар Байыр-оол биле Александр адазының чаагай чанчылын салгаан, ажыл-ишчи, төлептиг кижилер болган.

Алышкылар кайызы-даа бистиң Жданов аттыг совхозта хойжулар, боттары аразында чарыштыр. Күш-ажылчы мартылдаага ачыр-дачыр чоруп олурар. Ол бирги беш чылдың баштайгы чылында Байыр-оол Сундуй төрүүр чүс хойга онаштыр 100 хураганны, бир баштап-на 2,8 кг дүктү кыргаан, а Александрның даралаштыр алырга 99 хураган, 2,5 кг дүк болган. Ынчангаш ол акызынга четпейн барган. Оон чылдагаашын алышкылар тодарадып, чүнү канчалза экил дээрзин сүмелешкеннер. Александрга акызы чайгы үеде одаржар солуп, хойнуң семиртилгезинче онза кичээнгей салырын сүмелээн.

Бо чылын оларның кайызының-даа кодайында байдал эки, алыс түңнелди чугаалаары ам-даа эрте. Ынчанмыже олар кайызы-даа алган хүлээлгезин күүседиринге бүзүределдиглер.

Бо чылдың январьда совхозта партия организациязының коммунистери алышкылар Байыр-оол, Александр Сундуйларга бедик бүзүредли көргүзүп, оларны СЭКП кежигүнүнге кандидат кылдыр хүлээп алган. Партия Улуг-Хем райкомунуң бюрозу ол шиитпирни бадылаап, алышкыларга байыр чедирген. Олар кандидат стажты төлептиң-биле эртиш ыыдаар дээрзинге бүзүрээр бис.

Б. МОНГУЛ-ООЛ.
Жданов аттыг совхозтуң директору.

Бедик харыысалга

Даандырган ажыл-херекти кайа-даа бедик харыысалга-биле күүседиринин үлегер-чижээн алыр черинде директору Константин Ензакович Хаяң-оол көргүзүп келген. Бо коллективти ам дерт чыл хире удуртуп турар. Бүдүрүлгеде партия организациязының удуртулгазы-биле өске хөй-ниитти организацияларның күжүне даянгаш, Константин Ензакович хамыктың мурнунда коллективти сырый каттыштырып, бедик организастыг чорукту чедип алган.

Мында кол кичээнгей бүдүрүлге планын күүседиринче, ажыл-ишчилерниң амыдыралчуртталгазының байдалынче, оларның идейлиг база мөзүлүнүп кижизидилгезинче салынган. Коллектив ол бирги беш чылдың эгезинден-не дендеки ажылдап эгелээн. Оон бирги чылында продукция бүдүрериниң планын 180 хуу, сайгарарып 122 хуу күүседиккен.

Алдын-кыс Монгуштуң көдүрген айтырыынга холбаштыр редакцияга кээп турар чагааларда коммунистерниң бүдүрүлгеге, хөй-ниитти амыдыралынга авангардчы ролюнуң, амыдыралга төлептиг будужүңүң дугайында колдады бижин турар. Оон ындыг болуру-даа чөп. Ынчалзажок коммунистерниң аразында даандырган ажыл-херекке харыысалгазын чидирер, амыдыралга төлеп чок үүлгедиглер кылыр ийи-чаңгыс кижилер ам-даа бар. Ындыг таарымча чок фактыларны болдурбас дээш партия организациялары кандыг ажылларны чорудуп, кандыг хемчеглерни ап турарыл, ол дугайын база бижиирин редакция дилеп тур.

ЧАА АРГАНЫ АЖЫГЛААНЫНДАН

АЗЕРБАЙДЖАН ССР. Нефть холумактыг газ конденсады-биле байлактыг черни ажыглаарының чаа аргазының шенелдези Серебровский аттыг нефть казып тывар эргелелге чедиишкинниг эрткен. Бойдус газының талазы-биле Бүгү-эвилелдиң эртемшинчилел институдунуң болгаш «Каспморнефть» каттыжыышкынының тускай эртемниглери ол арганы ажылдап кылган. Ол арга-биле чөр иштиниң үстүнү каъдында нефтини болгаш адакы каъдында бойдус газын, конденсатты катай харын үгда казып үндүрер. Ол-ла арга бойдус чүүлдерин камгалаарын, нефтини казып алырын таарыштырарын база хандырар.

Ол арганы ажыглаанының түңнелинде чылда-ла барык ийи миллион рубльди камнап ап болур.

ЧУРУКТА: солагай таладан оң талазынче —эргелелдиң юл геологу А. Сираджев, геолог Н. Абузарова, нефть-газ тывыжының эргелелиниң начальнигги техниктиг эртемнер кандидады Ф. Мусаев, бөлүк удуртукчузу Г. Дурмишьян, геология салбырының начальнигги А. Самиев олар чаа арганың түңнелдерин кылып турар.

О. ЛИТВИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Беш чылдың тамылчызы

БОТ-ХАРЫЫСАЛГАЛЫЫНДАН

Хүлер-оол Иргитович Ымы кадыг-ширииң агаар-бойдустуг, ырак-узак Мөңгүн-Тайганың мурнакчы малчыннарының бирээзи. Оң бирги беш чылдың «баштайгы чылында ол төрүүр 100 хөйдән 121 хураганны камгалап, өстүргеш, районнуң шырак малчыннарының мурнуку одуруунга төлептин-биле кирген.

Чөөкта чаа ол дуржулгалыг хөйжүнүң аалынга чораан, оон ажыл-ижин сонуургап көрдүм.

— Чеднишкинниң кол үндезини кижиниң бот-харыысалгалыг болурунда-дыр ийин — деп, Хүлер-оол Иргитович чугаалады.

Ийе, ол шынап-ла, хүлээнген ажыл-херээнге харыысалгалыг, кызымак. Чайын хойларын чаа семиртип, кыштаглаашкынга эки белеткенип алыр. Оон аңгыда, төрүүр малдың эдержилгезин шынарлыг чоруткаш, хөөн кыжын эрте, ноябрь-январь айларда оолдадып алыр. Ынчан төрүттүнгеш, доруга берген хураганнар частың берге үезинче чиик эртер.

Дуржулгалыг хойжу Хүлер-оол Ымы бо чылын 100 хойдан 100 хураганны камгалап, өстүрер дээш хүлээлгезин ам чедиишкинниг күүсеткен. Малчының кадайы Бора-кыс Михайловна малдың чаш төлүн өстүр азыраарынга онза мергежээн. Каш чыл бурунгаар ол хураганнар азыраарынга бир чаа арганы ажыглап эгелээн: суланы хөөдүр даярбедээш, хандылаадыр хайындырган, күзүн бодунуң дөңүрүп алганы ол даржыны аңаа хөлаап, эмнекиктээр. Ол аңдан-сүүзүнүг эки чем чаш малдың организминиң быжыгларынга дузалыг. Ынчан хураганнар дарылаашкынга белең таварыышпас, семис-шыырак, дүгү-дээ силег болур деп, Бора-кыс Михайловна чугаалаар. Бо чылын ол өске сакманчылар-биле гады 300 ажыг хураганны ынчаар доруктурган.

А малчын өг-бүле «Мөгет-Бүрен» совхозка беш чыл иштинде ажылдаап, иниизи-биле 4400 хойну өстүрген.

Ымылар чүгле мурчакчы малчыннар эвес, а харын хой уругларны өстүрген, күлөөтүрлүг, үлегерлиг өг-бүлелерниң санынга кирип турар. Оларның кызымаккай күш-ажылын партия, чазак бедин-биле үнелеп, чаңгыс эвес удаа шаннап, мактап келген. Хүлер-оол Ымы бо «Күш-ажылчы алдар» орденниң үшкү чергезинин, Ленинчи юбилей медалының, «Социалистиг чарыштың тилекчизи» хөрек демдээнин эдилекчизи. ВЛКСМ ТК-ның «Беш чылдың гвардейжизи» деп хөрек демдээ-биле база шаннаткан.

К. ХЕРТЕК.

Июнь 20 — чер-чер Советтеринге соңгулдаалар хүнү

Чөөн-Хемчик районнуң улус депутаттарының чер-чер Советтеринге болгаш районнуң улус судунуң судьяларынга соңгулда комиссияларының каттышкан хуралы болуп эрткен. Хуралга кедээ Советтериниң даргалары, кедээ Советтерде соңгулда болгаш участок комиссияларының даргалары база райкүүскомнуң киллистер эргелекчилери, будүрүлге, албан организацияларның удуртукчулары олурушкан.

Аңаа районда соңгулдаларга белеткел ажылдарының чоруп турарының дугайында райкүүском секретары Д. Д. Дүлүштүң информациязын дыңнап чугаалашкан.

Тыва АССР-ниң чер-чер Советтеринге болгаш РСФСР-ниң улус судтарынга соңгулдалар дугайында Хообйлулашкынга айыттынган чүүлдерге дүүштүр соңгулдага белеткел ажылдарын чорудуп турар. Район Советиниге 1, хоорай Советиниге 1, кедээ Советтерде 14, районнуң улус судунуң судьяларынга 1 соңгулда чоорудар комиссиялары тургузуп, оон составын бадылаан. Район Советиниге 85, хоорай Советиниге 55, кедээ Советтерге 360 — ниитизи-биле 500 соңгулда округтарын, улус судунуң судьяларынга 2 округтарны чогуур түүсээдерин тургузуп, райкүүскомнуң шиитпири-биле бадылаан. Ол ышкаш районда 23 соңгулда участоктарын, участоктарның соңгулда комиссияларын райкүүскомнуң шиитпири-биле бадылап тургускан. Ол-ла бүгү комиссияларның кежигүнүнде ниитизи-биле 1290 кижи бактаап кирген.

Оон-биле чергелештир район Совединиң депутаттарының кандидаттарынга ам бо хүнүнде 80, хоорай Советиниге — 53, кедээ Советтерге — 320 депутаттарның кандидаттарынга чоннуң эң-не телептиглерин дешпиткен. Ындыдаа болза, кылдыгган ажылдар-биле чергелештир бо чүгүлә ажылда четпестер хөй болуп турарын комиссиявың хуралынга демдеглээн. Кедээ Советтерде соңгулда комиссиялары боттарының хуралдарын чаңгыс катап-даа эртиглээн.

Чадаана хоорайда будүрүлге, албан организацияларында соңгулда дугайында календарьлар, ажылчы чоннарны будүрүлгениң планнын онаалдаларын чедиишкинниг күүседир, соңгулда хүнүнге күш-ажылчы белектерлиг үжүражырыынче кыйгырган лозун, плакаттар астыкмаан. Хоорайның Культура бажыңында чүгле РСФСР-ниң чер-чер Советтеринге болгаш улус судтарының судьяларының соңгулдаларының дугайында хообйлуларын азып каандан өске, соңгулда дугайында кандыг-даа көскү чүүлдер чок. Шеми, Хорум-Даг кедээ Советтерде база ындыг. Агитпунктуларда соңгулдалар дугайында көскү агитацияларны дериң кылганында четпестер хөйүн районнуң чурттакчылыг суурларындан көрүп болур.

Хайыраканның Культура бажыңында агитпунктуну дериң кылып каапы эки. Ында агитпунктуның ажыл планы, суурнуң болгаш малчыннарның чурттап турар девискээринин аайы-биле схемаларны, агитаторларның дандызын, ажылының хуваалдазын, дежурныйлаашкын графигин, ССРЭ-ниң, РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң Конституцияларын, соңгулдалар дугайында янзы-бүрү хообйлуларны болгаш өске-даа соңгулда дугайында чүүлдерни соңгукчулар булунунда делген аскап. Ол ажылдарны агитпунктэргелекчизи, библиотекарь Чечек Монгуш эки организастаан. Чадаана хоорайда орук-септелге участогунда соңгулда участогун дерип кылганы база эки.

Кедээ Культура бажыңнарында соңгулда участоктарны ам-даа чедир дериттинмээн. Культура одагларын септеп, соңгулдага белеткээр дээш кедээ Советтерниң талазындан ап чорудуп турар хемчеглерни ам-даа четпес болганын хуралга шыгыны демдеглеп, оларның септелгезин май айның иштинде доозарын кедээ Советтерниң күүскомнарының даргаларынга дааскан. Оон-биле чергелештир районда радио, телефон харылзааларының ажылында улуг четпестер барын шыгыны шүүмчүлдээн. Чыргакы суурда радио ажылдавас. Ишкинде 20 ажыг бажында радио шүүмү шуут кииртинмээн.

Телефон харылзаазы районнуң чурттакчылыг черлеринде доктаамал ажылдавас, үргүлчү үреливишкинге таваржыш турар. Район төвүнде албан организациялар-биле харылзаа тудары берге байдалда дээрзин хуралга санал берген кедээ Советтер даргалары шыгыны шүүмчүлээн. Соңгулда участоктарында телефон харылзаазы тургустунмаан. Соңгукчуларның дандызын ам-даа чедир тургуспаан болгаш кедээ Советтерде ылаңгыя Чадаана хоорайда чеже соңгукчулар барыл дээрзи ам-даа тодараттынмаан. Бо талазы-биле агитаторларның ажылдап турарында четпестер барын ол фактылар хереченип турар.

Айыттынган четпестерни эдер талазы-биле кедээ Советтерниң күүсков даргаларыйга, соңгулда комиссияларыйга, албан организацияларның удуртукчуларыйга тускай дааглаларны берген.

Н. ДАЖИНМАЙ.

ЧЕТПЕСТЕРНИ ДАРЫЙ ЧАЙЛАДЫР

ХОЙНУ ӨСТҮРЕРДЕ...

Тээли» совхозтуң Наймырал салбырыңга кадарчылап эгелээ-де 10 чыл болдум. Оон иштинде сес чылда төрүүр хой кадаргаш, чаш төлүн менди ап, күрүнеге дүк дужаар планны чылдың-на ажыр күүседип келдим. Бо чылын төрүүр 100 хойга онаштыр 100 хураганны менди камгалап алыр, хой бүрүзүнден 2,1 кг дүктү кыргып дужаар хүлээлгелиг мен.

Кадарчылап келген үемде чаш хураганнарны ажаар, чемгерер талазы-биле элээн дуржулгалыг апардым. Ол дугайын маңаа чугаалаар бодадым.

Төрүүр хой кадарып эгелээн баштайгы чылывыста хой оолдап эгелей бергенде, хураганнар өлгеш туруп берген. Союн көөрүүскө хураганның иштэ суглуг болур мындыг. Боое хойга суг сүүтүрбес деп, мал эмчилери таймылбырлап берген соонда, күзүн чоогунда суглуг өдектерге хонмас апарган бис. Ону аныяк малчыннар билип алза артык эвес боор.

1979 чылдан эгелеп чайгы үеде 150 хире борбак куруттарны белеткээш, чаа төрээн 20 хураган бүрүзүнге 10 курут кылдыр чижеглеп алгаш, оларны артыш-биле кады хайындырып ижиртип турар апарган бис. Ол чаш хураганнарның иштэ быжыгларынга болган өзүлдезинге кончуг ажыктыг деп чүвени херек кырында көрдүвүс. Оон аңгыда тайгага суг үнүндэн үнер балдырганны, дагларга, шөлдерге үнер таар оттуг, киш-кулаан чыып кургаткаш, шык тыртпас шоодайларга суккаш, кыжын соок хүннерде бир кг-ныла 15 литр суугга хайындырган, хураганнарга берип турар мен. Ынчаар кылырга, чаш хураганнар өөнге аарыынга, сырыңыга алыспас болур чүве. Бо үш оттуг шуптузуун чаңгыс кочалга кады хайындырып бээр болза, улам эки.

Хойлар кидин түлүк оолдан эгелээнде, хураганнарны киирген азыраар, шаараш үзүктээштерни шын таарыштырып алырга, хой сакманчы негеттинмес болур. Оон аңгыда сакманчылар бир коданга доктаамал ажылдаары таарымчалыг. Бистиң сакманчыларывыс Олимпиада Очур, Чечек-оол Максыр бистиң коданывыска дөрт чыл уламтыр ажылдаан. Олимпиада бо чылын 120, Чечек-оол 90 хураганны ажаан доруктурган.

Хураганнар төрүттүнген соонда чеди хонгаңда, үзүн кудуруун чүзүнден кезип каантар. Ол чөрүк хураганның арыг-силиг болурунга, кудуруунун калбарты үзеринге болган дүккүр болурунга идиглиг. Хой ажылында артемнин чаа чедиишкиннерин «Овцеводство» журналдан номчуп, таныжып турар мен. Бо журналды бижиңнин алгаш, доктаамал номчуурун сүмелээр-дир мен.

З. СЕРИН,
«Тээли» совхозтуң хойжузу.

Автономнуг областарда, округтарда

ХООРАЙ АПАРГАН

Ямало-ненец автономнуг округта Тура хемниң үстүкү үнүнде Ноябрьск — Чөөп-Сибирьниң энергетика комплексиниң районунда дүргеп хөгжүп, өзүп турар суурларның бирээзи.

Чөөкта чаа-ла бо черлерге тайга шимээргеп турган, ам мында чер казар техника, каскан черлер көстүр. Чөөкү үеде элээп каш черлерни харыүгда ажыглалга киирер, беш чыл планының төнчүзүнге чедир моон чылда 25 миллион тонна суук оттулар үүлдүү тывары көрдүнгеп.

Ноябрьск — монтажчыларның, энергетиктериниң база нефть тывыкчыларының хоорайы. Инда Москваның архитекторларының планын ёзугаар чурттуң улуг төптеринде ышкаш бедик, таарымчалыг бажыңнарны түдүп турар, ону Украинаның тудугжулары кылып турар.

Соңгулда будүүзүнүң кампаниязының үезинде агитаторлар болгаш пропагандистер крайның моон соңгааргы перспективазынче улуг кичээнгей салып, ол дугайын соңгукчуларга чугаалап берип турарлар.

В. ЖИЛЯКОВ.

ЧАА ЭМАЛЬ

Тараа ажаар «Нива» деп комбайнларны будуурунга Черкесскиниң химиктериниң будурүн үйдүргеп чаа эмалы оон мурнунда ажыглап турган «косметикадаң» артык шынарлыг болган.

Моон мурнунда ону хөөдарынга чемге ажыглаар үнүш үзүн ажыглап турган болза, амгы эмальды суг-биле хоюдуп болур. Чаңгыс комбайнны будуурунга мурнунда хуун ишти үстү чарыгдап, а чүс машина гектар хире шелдүк үс культуразының дүжүдүн «чип» турган.

Суг-биле хоюткан эмаль кургаачал, будүрүлгеге аймыа чок, быжыг. Ону хөөү шенеделери бадыткаан. Түс черниң будүрүлге каттыжышкыны болгаш лак-будук үлетпүрүнүң күрүненин эртемшинчилел болгаш төлевилел институ чаа эмальды будүрерин шиңээдип алган. Ам чаа будуктуу Ростовтуң комбайн тудукчуларынга белеткеп эгелээн.

Н. СТЯЖКИН.

Черкесск.

ЯБЛОКО ЧЕЧЭЭ

Даг-Алтайның дагларын яблоко чечээ шыпкан. Бүгүэвилелдиң эртем-шинчилел институдунуң эртемденнериниң И. В. Мичуринниң идепкейи-биле 30 чылдарда-ла тараан садтары мында калбарып өскей. Мичуринниң салгакчылары кышкы соокка шыдамык чимис-каттыг культуралардың чаа сорттарын чедиишкиннигг тып өстүргенер. Ам мында чыдыг чүс ажыг сорттар бар. Моон олар Уралдың бедик даглардындан Оожум океанга чедир тарып пенгерээп.

ЧАА ӨСКЕРИЛГЕЛЕР

Чөөкта чаа чырыкче үнген «Чечектелген чер» деп аттыг чыында номчуган Совет эрге-чагырганың чылдарының үезинде коми-пермяктарның амыдыралында кандыг өскерилгелер болганын көргүскен. Ол черниң авторлары боттарының шүүлгелдеринде, балладаларында крайның чаартылгаларының дугайын бижээн, дыка хөй чогаалдарда революцияның баштыкчызы В. И. Ленинниң өөрү-хевирин, бистиң чүрттүн улустарының пайыралын чырыткан. Чыыдыда кирген шүүлүктерниң шуптузунга коми композитор А. Клешин аялгалар чогаатканын.

Округтуң чогаалчылары, чурукчулары, драматурггары эң эки чогаалдарын ССРЭ-ниң көбилейинге тураскаадып турарлар. А. С. Пушкин аттыг ишти театрының репертуарында чаа чогаалдар немешкеп, оон актёрлары шуптузу коми черге төрүттүнгеп.

Р. ТРУСОВ.

Кудымкар.

ТУНДРАДА КОНЦЕРТТЕР

Коряк округтуңун агиткультбригадазының киржикчилери «Нодэр сыдзызы» совхозтуң ивижилериниг концерт көргүскен. Ивиниң чаш төлү төрүттүтенинге тураскаатканын чаңчыл болган часкы байырлал таварыштыр олар вертолётка ужуп чеде бергеннер.

Эгезинде малчыннарның социалистиг чарыжының, оларның ССРЭ-ниң 60 чыл ооюнуң будүүзүнде күш-ажылчы чеживишкиннериниң, делегей амыдыралында чаа чүүлдер дугайын чугаалашкан. Оон шелге янзы-бүрү өңнер көстүп келген: бистиң чүрттүн улустарының национал таныларын, ырларын, кожамыктарны шоодуглуг кыска көргүүглерин бот-тывылгыр артистер ивижилерге бараалгаткан.

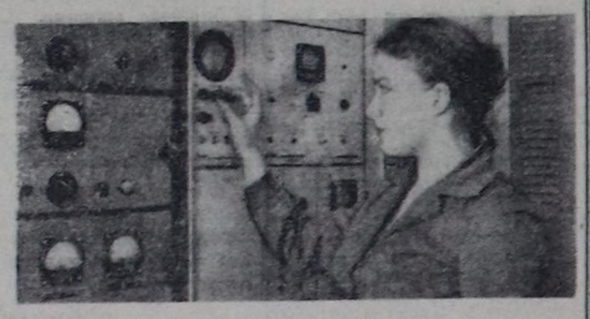
Ивижилер боттарының боттывылгыр уран чүүлүн аалчыларга көргүскен, оларның ырлары магнитофон лентазында бижиттинген.

Ол ышкаш тундрада совхозтарның агиткультбригадалары база ажылдап, малчыннарга бараан болуп турар. Олар ивижилерге почтаны, кинофильмнерни, кожун чоруур библиотекаларны чедирип турарлар.

М. ЖИЛИН.
СЭТА-ның корр.

Палана.

Кызылдың төп харылзаа белдириниң радиофикация цеги бо чылдың бирги кварталында тариф оргулгазының планын 100,3 хуу, бир кижиге онаштыр кылыр ажылдарның даалгазын 100,4 хуу күүсеткен. Мурнакчыларның одуруунга кирип, мактал, шанналга төлептиг болган? Ук цех апрельдиң планныг даалгазын база күүсеткен.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ БАЗЫМ

Мактадыг ажылдыг цехте чээрби кижи бар. Олар монтёрнуң болгаш операторнуң хүлээлгелерин күүседип, онаашкан участоктарында радио шугумнарынга үредиишкиннерин болдурбас дээш шүдургу ажылдап турар. Үредиишкин болу берзе, ону дүрген кылыптар арга-дүржулгалыг монтёрлар инда хөй. Ындыгларның ажылы хүн бүрү эскертинмес-даа болза, олар улуг үүлеин будүрүп турар дээрзи билдингир.

Бедик мергежилдиг монтёрларның бирээзинге коллективтиң хообчуну А. Н. Токаревти хамаарыштырып болур. Ол бодунуң ынак ажылынга үжен сес чыл бараан боон келген. Бо үеннң дургузунда байлак арга-дүржулгалы моөцнен чыгган. Ынчангаш оон онаашкан участогунда радио дамчыдылгазының шугумунга үредиишиннер белеселеп болбас.

Аппаратура дерилгелериниң улуг механиги Вениамин Андреев, киномеханик Юрий Наумов — коллективтиң хообчунары. Олар боттарының мергежилдиг хөй аныяктарны өөреткен. Ынчангаш бо коллективтиң аныяктары дуржулгалыг ажылдачылардың үлегерин эдербишаан, даангай ажылынга ээ-харыысалгалыын көргүзүп келген.

Ук коллективке ижигин, шилип алган мергежилгиге хандыкшыл берген аныяктарның бирээзи — А. Налётова. Комсомолчу Антонина Налётова Улан-Удэ хоорайда харылзаа техникумун чедиишкинниг дооскаш, бо коллективке ажылдаа-ла ийи чыл чеде берген. Арга-дүржулгазы эвээш болганындан баштайгы үеде аңаа бергелер таварыжып турган, ынчалза-даа хообчунарның дузазы-биле ону чоорту ажыын эртип, мергежилиниң чажыттарын шиңээдип ап эгелээн. Ашыяк специалист амгы үеде ажылының хыын тып, дежурный механиктиң хүлээлгезин чедиишкинниг күүседип турар.

А. Налётова хөй-ниитти ажылдарының идепкейлиг киржикчизи, ылаңгыя боттывылгыр уран чүүл көрүдезинге киришкеп, уран талантызын чаңгыс чер чүрттүгларынга бараалгадып келген. Хөй-ниитичи комсомолчу бо чылдың бирги кварталының социалистиг чарыжынга киришкеп мергежилиниң тергиин боон шылгараан, коллективтиң хүндүлел самбыразында киргеп. Ол болза оон будүрүгечи күш-ажылчы базымының баштайгы үнелели.

М. ОНДАР.

ЧУРУКТА: аныяк специалист А. Налётова ажыл үезинде.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

АЖЫГЛАЛДАН ҮНГЕН

Бистиң районнуң Саглызда «кагдынган» черлер дугайында «Шынга» парлаттынган чүүлдү номчаан. «Торгалыг» совхозта суггаттыг черлерни ажыглап турарыйга хамаарыштыр бодалымны илередикседим. Совхозтуң девискээринге кайдыг-даа культураны тарып өстүрүп болур. Чүгле суггаарыйга херек. Бисте суггаттыг чер 1500 гектар. Ол мурнунда ындыг турган. Ам суггат чок деп чугаалап болур. Суггаттыг черниң хөй нуруузу Чаа-Суур салбырында.

Кара-Тал бугазын республиканың Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозу шаанда кылган. Оон узуну 20 километр чедип турар. Аңаа баштайгы удаазында черлерни суггарган. мал чеминге-даа база үрезинге-даа четчир чаагай дүжүттү ап турду. Ам дүжүт алыр хамаанчок, хайыраан черниң кагдынганы, ажыглал чогу харааданчыг-дыр. Херектиң ужуру чүдел дээрге, ук буганы ажаан хайгаарабайн, септеп кызбайн турганындан оон үнүп элээнп, довурак долганында. Ам ыпаар суг бадырарга, ишти аштаттынмаан болгаш, дүшкан-на черден чара шаап апаар. Буганың дозун кылганы эки, ам-даа суг бадып чыдар. Чүгле унуп аштаары негеттинер.

Ону кылыр ужурлуг чер — Чадаананың суггарылга системазының эргелели. Буганы кылдырар, суггаттыг черлерни беримчелиг кылдыр ажыглаар дугайында хамыктың мурнуна совхозтуң удуртулгазы (оон директору Т. Ш. Монгуш, кол агроному В. Б. Бюрбю) сагыш евлюр болгу дег. Ынчалзажок олар ону бодакайн турар хире-дир. Оон башка буганы кылдырып ап болур. Күрүненйң хөй түңнүг акына-хөрецгизин үндүрүп турган кылган буганы ажыглал чок каарга болур бе? Буганы септедир: үнүп аштадыр. алгылар. суг чаар эжиктерни кылдыртыр дугайында айтырыгны совхозтуң дирекциязы республиканың Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозунун. Чадаананың суггарылга системазының эргелелиниң мурнуна түргузар ужурлуг. Суггаттыг черни ажыглаар деп бодаар болза, совхоз ук буганы бодунуң күжү-биледаа септеп кылып болур. А херекке албас болганда, ажыл ала чайгаар будө бербее болбайн аан. Чонның кол байлаа — черни тоомча чок көөр, оон чогуур беримчени алыр дугайында сагыш салбас кижилерден шыгыгызы-биле айтырар болза чогуур. СЭКП ТКның чөөкта эртken Пленуму ону ынчаар негеп турар.

Х. ДАНЗЫН-ООЛ.
«Торгалыг» совхозтуң механизатору.
Өөрү район.

ЧЕДИИШКИННИҢ МАГАДЫЛАЛЫ

Юбилейлиг чылдың күш-ажылчы чарыжына киришкеш январь — апрель айларның социалистиг хүлээлгезин, планныг даалгаларын чедиишкинниг күүсеткен коллективтериҥ санында Чөөн-Хемчик районда оруксептелге-тудуг эргелели база хамааржыр. Эргелелдиҥ улуг инженер-экономизи К. М. САРЫГЛАР-биле бистиҥ корреспондентивис М. Ондар ужурашкаш, интервью кылган.

— Коллективтиҥ мурыында бо чылгы соруглаларның база эрткен айларда кылдыҥып чоруттунган ажылдарның дугайында чугаалап көрүнерем, Кызыл-оол Мыйдорович?

— Чаа беш чылдың онзагай талазы болза, продукция бүдүрелиниҥ эң хөй немей өзүлдезин хандырар бүдүрүлгелериҥ доозарынче болгаш ажыглалга киирериҥче күштерни бүгү хемчеглер-биле мөөнүүзеринге болуур дээрзин партияның XXVI съездизиниҥ шиитпирлериндe айытkан болгай. Оны ажыл-херекке боттандырарыга транспорттуң ажыглалының ажыктың бедиткени, оон шимчээшкинниҥ таарымчалыг байдалдарын тургусканы база салдарлыг. Бистиҥ коллективтиҥ ажыл-ижи автотранспорт чоруур оруктарга тудуг септелге ажылдарын кылып чорудары-биле холбаалыг болганда, харылап турар девискээривисте аргыжылга оруктарының байдалын экижидериге хамаарышкан ажылдарны чылдың үезиниҥ дөрт эргилдезиниҥе кылып турар бис.

Бо чылын 804 муң рубль түүлүг тудуг-септелге ажылдары кылдынар. Оон иштинде улуг септелгеге 403 муң рубльди, оруктуң ортумак септелгезиниҥе 401 муң рубльди чарыгдаары планнаттынган. Хүн бүрүнүң септелге ажылдары 605 муң рубль түҥе чоруттунар. Ажыглалга киирер үжүрлүг объектилеривисти тодаргайларга мындыг: ийи квартиралыг ийи чуртталга бажыңы, Улуг-Хем районнуң Ак-Туруг суурга битум шыгжамыры, Чадаана — Хандагайты аразында оруктуң 52-ги километринге үш автомашина кирер гараж, Чадаана — Ийме аразында оруктуң 14 километр хемчээлинге улуг септелгени болгаш оон-даа өске тудуг септелге ажылдарын кылыр.

Алдыҥган хүлээлгени, планныг даалгаларны күүседир дээш эргелелдиҥ бригадалары өрткен айларда багай эвес ажылдаанар. Январь — апрель айларда улуг септелге ажылдарының даалгалары 115 хуу, оруктуң септелгезиниҥ — 100, хүн бүрүнүң септелге, тудуг ажылдары 100 бир кижиге онааштыр кылыр ажылдар 108,7 хуу күүсеттиккеи.

Агаарның температуразы чылаанындан асфальтының чамдык хөөп, чымчай берген чөрлерин эде кылып турар. Оон-биле кады оруктуң септелгени кылырыҥа эргежок чугула материалдарны белеткеп сөөртүр ажылдар база чоруттунуп эгелээн.

— Орук-тудуг септелге ажылдарында бригадалар эрткен айларда шуудаашкынныг ажылдаан-дыр. Оларның бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга чүү магадылаал болганыл?

— ССРЭ-ниҥ тургустунганының 60 чылын бо чылын дөмдеглээр. Ынчангаш, юбилейлиг чылда бедиткен социалистиг хүлээлгени бригада бүрүзү алган. Тудуг септелге ажылдарын кылып чорудуп турар беш комплекстиг бригада бар. Олар аразында чарыштыг. Социалистиг чарыш — чедиишкинниҥ дүлгүүрү дээрзин билдингир. Күш-ажылчы чедиишкинге оон дээштиҥ, салдарын чедип алырынче кичээнгейни эргелелдиҥ удурткучулары, инженер-техниктиг ажыллакчылары, хөй-ниитиг организациялары угландырып, чарыштың түңнелиниҥ ай санында үндүрүп, тиилекчи бригаданы, шалычыларны мактап, шаннап келген.

Бо чылдың бирги кварталында Николай Саттың бригадазы планныг даалгаларын бүрүн күүсеткеш бирги черни алгаш, шилчиир вымпел-биле наҥнаткан. Ол ышкаш «Мергежилиниҥ тергиини», «Эң эки бригада», «Бүдүрүлге чорудулгазының организакчызы — эң эки мастер-прораб» деп аттарны бедик бүдүрүлгени көргүзүлүг болгайнарга тиҥсыры чанчылчаан. Эрткен кварталдың түңнели-биле бригадир Николай Сат болгаш оон үдуртқан бригадазы, мастер Алдын-Херел Куулар ол аттарны эдилеер эргени шалыпчы күш-ажылы-биле чедип алганнар.

Комплекстиг бригадаларның механизаторлары болгаш ажылчыннары холушкак мергежилди шиигээдип алганнар. Оларның мергежили бедик болганындан аҥаа туруушкуннар болбайн келген. Ажылнычы коллектива бүрүзүнүң күш-ажылчы өзээн коммунистер тургузуп, хууда бедик бүдүрүлгечи мөзү-шынарын көрүнге дамчыдып турар. Партия эге организациязында (секретары Сүтсүгбей Монгуш) он үш коммунист бактаан, орук-тудуг септелге ажылдарының яҥзы-бүрү участоктарында ажылдап турар. Коммунистер чолаачы Кошкар-оол Доңгак, Хеймер-оол Сарыглар, бригадир Сергей Кара-Сал Чалзана — Сүт-Хөл аразында аргыжылга орууның ортузук септелгезин кылып чорудуп, мактадыг ажылдап турарлар.

— Ажылдың ажыктыг чорууп. оон бүдүрүкчүлүүн бедидеринге бригаданың керээлиг ажылдаар аргазының ажыктыҥ чамдык күш-ажылчы коллективтериниҥ дуржулгазы бадыткаан болгай. Бо депшилгелиг аргаже өске бригадаларны чоорту шилчидерин планнап турар бис. Кереэлиг ажылдаар аргаже бүрүн шилчилге планныг даалгаларны чедиишкинниҥ күүседириҥе бижыг магадылал болур.

ЭГЕЛЭЭШКИННИ ДЕТКЭЭН

Делегейниҥ уруглар камгалалының хүнү — июнь 1-ни тайбыңның күш-ажылчы эдлэ кылдыр демдеглээр болгаш ол хүнүҥ ажыл төлевирин Тайбың фондузунче шилчидер деп Каа-Хем райпозунуң коллективиниҥ инициативазын Эрзин районнуң ажылчы чоннары деткээн.

Маҥаа холбаштыр Каа-Хем райпозунуң коллективиниҥ кыйгырыын танышкан хуралдар «Нарын» совхозка, райпозга, Эрзин ортумак школазынга, район эмнелгезиҥе болуп эрткилээн. Хуралдарның киржикчилери июнь 1-ни боттарының шалыпчы күш-ажылы-биле демдеглеп, ол хүнүҥ ажыл төлевирин Анголаның, Кампучияның, Никарагуаның, уругларынга дузалаары-биле Тайбың фондузунче шилчидерин шиитпирлээн. Ындыг хуралдар өске коллективтерде база үргүлчүлеп турар.

С. БАЙЫР-ООЛ.
СЭКП Эрзин райкомунуң херээжеҥнер ортузунга ажыл чорудар кылдызиниҥ эргелекчизи.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

ТАЙБЫҢНЫҢ ЭРГЕ-АЖЫКТАРЫ ДЭЭШ

ВЛКСМ-ниҥ XIX съездизиниге эш Л. И. Брежневтиҥ чугаазы делегейниҥ хөй-ниитизиҥ болгаш солуннарын улуубиле сонуургатпышаан, Совет Эвилелиниҥ тайбыны быжыглаар болгаш боо-чепсекти дүжүреринииҥ айтырыгларын тодаргайы-биле тургускан чорук барыын чүк бир эвес база-ла ынчаар чаагай тура-соруктуң илередип, ону боо-чепсекти эдере бүдүреринииҥ көжегези кыадыр ажыглавайн, боо-чепсекти ёзулуг кызыгаарлап кызырарының дугайында чугаалажыышкыннарны чорудар болза, боо-чепсекти ёзулуг дүжүрериче боттуг орукту ажыдар дээрзин чүүлдерде демдеглеп турар.

Совет удуртукчуның чугаазы Европада ядролуг боо-чепсекти кызыгаарлаар дугайында, стратегтиг боо-чепсекти кызыгаарлаарының болгаш кызырарының дугайында ёзулуг үре-түнелдиг чугаалажыышкыннарны чорударынга, делегей байдалын дыка экижидеринге боттуг аргаларны тургускан деп веҥгр. «Непсабадшаг» солуп бижээн.

Сураглыг америк политиктиг ажыллакчы, даштыны хелектер талазы-биле шаанда сенат комиссиязының даргазы чораан У. Фулбрайт ССРЭ-ниҥ болгаш АКШ-тың стратегтиг боо-чепсээн чангыс деңнедге тудар дугайында саналды деткээн. Ол дыка мерген угаанныг санал-дыр деп, ол чугаалаан. Оны боттандырар болза, стратегтиг боо-чепсекти эдере будурер чорукту соксадыр ийик. Ядролуг боо-чепсекти кызыгаарлаар чорук Каттышкан Штаттарның дыка хөй политиктиг болгаш хөй-ниитиг ажылдакчыларының негелделерийнге база дүжүүп турар. У. Фулбрайт ССРЭ-ниҥ болгаш АКШ-тың-даа, бүгү делегейниҥ-даа эрге-ажыктарын ёзугаар стратегтиг боо-чепсектиҥ айтырыгларының талазы-биле чугаалажыышкыннарны үргүлчүлээри эргежок чугула деп демдеглээн.

Бир эвес АКШ ядролуг боо-чепсекти кызыгаарлаар дугайында Л. И. Брежневтиҥ саналын хүлээп албас болза, боо-чепсекти моон-даа соңгаар эдере будурериниҥ харыысалгазы аҥаа оҥаажыр аҥаар деп АКШ-тың эдере будурериниҥ харыысалгазы аҥаа оҥаажыр аҥаар деп АКШ-тың кампалал болгаш боо-чепсекти дүжүрер айтырыглар талазы-биле институдуҥун директору ядролуг чепсектерни кызыгаарлаары дээш чуртта шимчээшкинниҥ эгелекчилериниҥ бирээзи Р. Форсберг чугаалаан.

Л. И. Брежневтиҥ чугаазынга кылдынган чаа тайбың саналдар ССРЭ чугаалажыышкыннарга кажан-даа белеҥ деп чүвени херечилеп турарын Герман компартиязының даргазы Г. Мие чугаалаан. Совет саналдың эчис соругазы —боо-чепсекти кызыгаарлаары болгаш дүжүрери боон турар. Президент Рейганниҥ кылганы америк саналдарны киҥээнгейлиг өөренип көөр чүве болза, күштериниҥ денгиҥүүрүн бодуунуң талазынче өскертир дээш оралдажыышкыннарны көрүп болур.

Барыын чурттар, бирги ээлчегде АКШ Совет Эвилелиниҥ чаа саналдарын шыҥгыызыбиле барымдаалап көөр үжүрдүг деп Англияның лейбористиг партиязының сураглыг ажыллакчызы Дж. Лайзелл чугаалаан. Ол саналдар стратегтиг боо-чепсекти кызыгаарлаарының болгаш боо-чепсекти дүжүрериниҥ талазы-биле тодаргай чугаалажыышкыннарның үнелевини боон болур.

Ливияның «Ал-Шааб» солуну делегейниҥ бүгү айтырыгларын, хамыктың мурнуунда чепсектиг чөрүүлээриҥ, ядролуг дайынның хынтытын үнүп кээп болур айтырыгларының совет удуртукчулар тодаргайы-биле көрүп турарын демдеглээн

Чаңгы-бүрү МЕДЭЭЛЕР

ЭКИ ЧАҢЧЫЛДАР

Хостуг үе шактыг хөглүг болгаш солун эртирери бистиң Кур-чер суурда чаңчыл апарган. Суурда ҳөй-ниити организациялары планнаттынган график ёзугаар боттарының шилип алганы темалыг кежээлерин эрттирип турар.

Ынчангаш дыштанып хүнүң бүдүүзүнде Культура бажыңынга коллективтерниң чогаадыкчы ёзу-биле кежээлерин эрттирип турары чоннуң сонуургалын көдүрген. Ук кежээлерге шилиттинген темаларга хамаарыштыр конкурстарны организастап турары көрүштүг. Конкурстуң тиилекчилерин - мактап, шаңнаар талазы-биле ажылды жюри кежигүннери тодарадып турар. Кежээлерни эрттирерин бүдүн коллектив харылаан турар ужурундан янзы-бүрү солун ойынарны, көргүзүтлерни эрттирери көрүштүг. Ол чеп. Ийи-чаңгыс кижилерниң чогаадыкчы ажылындан хөйүн сүмележип белеткээн ажыл-херээ солун боол турары ында.

З. ТЕЖИТ.

МЕРГЕЖИЛДИ АНЫЯКТАРГА

Тускай эртемниг кижи бүрүзү мергежилдериниң чажыттарын боттары тып, арга-дуржулгазын байлакшыдары черле чөптүг. Амгы үениң чаа техниказын ханы шиңгээткен тудум, кижилерниң эртем-билии бедиир, амыдырал-чуртталга, ажыл-иш сайзыраар. Онаашкан ажылынга бердинген, чонунга дузааргак кижилер хүндүткелди чаалап алыр.

Ындыгларны чон бо-ла сактып, чугаалашкан орар. Оларның бирээзинге Кызылдың № 1 ХПТУ-нуң дуржулгалыг башкызы К. А. Ховалыгны адап болур. Эрткен чылын ол 36 сургуулуу доостурган. Олар калбак билигниг тракторист-машинистиң шыпызылгазын холга алган. Ооң эрттирип келген кичээлдери солун, утка-шынары бедик. Бо чазын 36 сургуул практикаже үнүп, тарылганы организастеп доозарынга идепкейлиг киржип турар. Кшим-оол Азыранцыович тускай мергежилдиг кадрларны белеткежирине биче эвес үлүүн киирип чоруур.

* * *

1981-1982 өөредилге чылында «Большевик» совхозтуң төвүнге № 1 ХПТУ-нуң салбырын ажыткан. Ында 30 хире сургуул өөренип турар. Ол салбырны организастаарынга совхозтуң директинязы, ажылчыны, комсомол комитеттери, партия организациязы болгаш кодээ Совет чаңгыс демин каткан. Аныяктар өөредилгезин доозаан, совхозунга ажылдап, амгы үеним техникалыг башкарарлар.

Ш. ДҮВЕНДЕЙ.

Чөвн-Хемчик район.

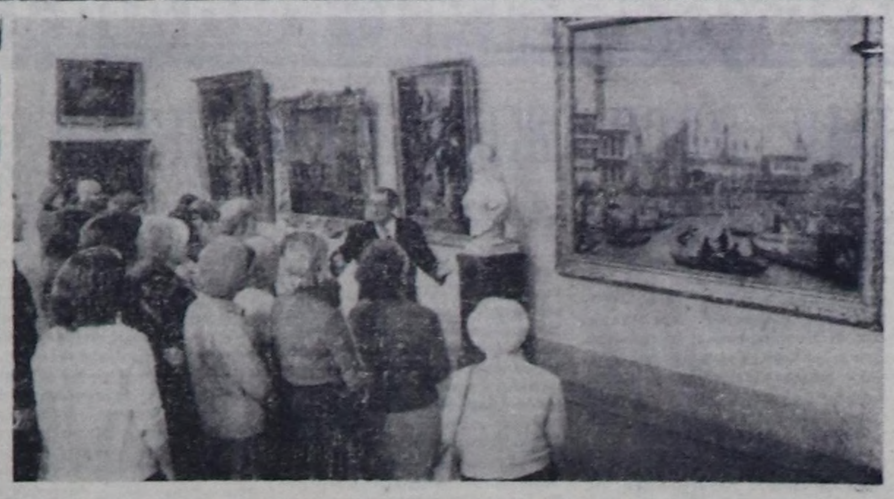
ХАРЫЛЗААЛЫГ

Мөрен ортумак школазының өөреникчилери төрээн совхозунуң малчыннары-биле бижыг харылзаалыг. Кыжын 15 тонна шиви будуун белетиээш, совхозка дужааган.

Бо шефке 9«а», «б» класстарның өөреникчилери идепкейлиг киришкен. Суботникте 60 ажыг өөреникчи малчыннар Хөөмейлээр Үргеди, Рая Дулгу, Махаил Сади оларның кажааларының көрженин хөөруп бергеннер. Борта 7—8 класстарның өөреникчилери организастыг ажылдаан. Малчыннар өөреникчилерге өөрүп четтиргенин илереткенер.

Ч. САДИ.

Эрзин район.

МОСКВА. Күрүвенин чурулга уран чүүлүүнү А. С. Пушкин аттыг музейин бистиң чуртувуста ең улуг болбушаан. Эрмитажтың соонда йиги черни ээлеп турар.

Бурунгу Египеттиң уран чүүлүн көргүскен коллекциялар делегейде сурагжаан. Бурунгу делегейниң Ортаакы вектериниң база Тургузуушкун үезиниң скульптуралары улуска хей-ле чүүлдү билип алырынга дузалаар. Бистиң эрага чедир I—IV үе чылдардан эгелээш XX үе чылдынга чедир чурукчуларының хөй санныг ажылдары көрүкчүлериниң сонуургалын хайныктырар. Ында Италияның, Нидерландыларның, Германияның, Фландрияның, Англияның, Испанияның, Францияның болгаш Американың Каттышкан Штаттарының чурулга мастерлериниң үш муң ажыг кайгамчык ажылдары бар.

Дашты кы уран чүүлдүн музейин Москвага ажылдар дугайында бодал депшилгелиг орус интеллигенциязга XIX үе чылдың бирги чартыында-ла тыптып келген.

Ол болуушкунуң соонда хей-ниитиниң калбак шимчээшкини күштелип, музей бажының тударынга акша-төгерик чылдазы эгелээн. Ол чаагай хереқти сураглыг эртемден, бурунгу филология башкызы, Москва университединиң профессору Борис Борисович Пиотровский болган.

ЧУРУКТА: Италияның XVIII үе чылдагы уран чүүлүнүң үлгүлүг үзүмнери.

В. САВОСТЯНОВ биле Н. МАЛЫШЕВТИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

Интернационалчы найырал

СЛЁТКА УЖУРАШКАН...

● Репортаж ●

Май — частың бүгү амылыг үнүш-бойдустуң оттуп, дирлип, чечектелириниң үези. Бо час ыраккы Мөңгүн-Тайганың Мугур-Аксы ортумак школазының башкылар, ажылчыннар, өөреникчилер коллективтериниң амыдыралынга солун болуушкуннар-биле байлак болган. Чер-чер Советтериге ам болур соңгулдаларга район болгаш Каргы кодээ Советтериниң депутаттарының кандидаттарынга ажылга болгаш хөй-ниитиниң даалгаларынга эге класстарның кезээде телептир башкызы, коммунист С. Т. Тондарны, эң-өөрүнге үлегерлиг техниктиг ажылчын кыс Е. Д. Достаңны дешпиреринге коллектив өөрүп, чоргаарланып турар. Ленинчи комсомолдуң XIX съездизинге бистиң школаның эки өөредилгелиг болган чурумнуг, идепкейлиг хөй-ниитичи өөреникчизи Н. Т. Тондарны делегатка соңгаан.

Школаның пионерлери болган комсомолчулары Бүгүэвилелдиң В. И. Ленин аттыг пионер организациязының үндезилеттингенинден бээр 60 чыл оюн. ВЛКСМ-ниң XIX съездизин үүгле эки өөредилге, үлегерлиг сагылга-чүрүм, ниитиге ажыктыг күш-ажылбиле эвес, харын чугула культура-массалыг хемчеглер-биле телептир уткаан.

ССРЭ-ниң тургустуунганынан бээр төөгүдүг 60 чылыгга тураскаттынган өөреникчилерниң бот-тывынгыр уран чүүл көрүндезинге школаның 33 классчызы киржип, олардан башкылар Т. С. Мандынчыга удурткан белеткел «В», С. С. Ооржакка удурткан 2 «в», Д. Б. Донгакка баштаткан 9 «в» класстар эки белеткелдиин болгаш организастының көргүзүп, шылгаран үнгеннер. Күчүдүг комсомолчу шүүлгениң делегазы Изольда Тондар чогум-на 9 «в» класстан дештип үнген, акыдуңма улустарның араазында дең эргелиг тывааларның национал омакшылын, ол-ла, класстың өөреникчилериниң «Ак-көк хемде чалыы» назын байырлалы» деп бедик идейлиг, чогаал-хөгжүмнүг композициязы алдаржыткан. Эвилел республикаларның өң-баазын чечек ышкаш, онзагай овур-шинчизи еске-даа класстарның дериттинген идик-хевиндеп, ыры-шүлүүдеп, танцызамындан тодаргай илереп турган. Оортан үүгле совет патриотизминиң эвес, харын пролетарлыг интернационализминиң иле демдээн көрүп билип ап болуруун жюри үнелээн.

Чурттуң пионер организациязының 60 харлаан хүнү байырлал шанчы кирген. Суурнуң стадиону ССРЭ-ниң акы-дуңма Моол Арат Республиканың күрүне туктарыбиле шиметтинген, ийи кожа, төрел чурттарның пионерлериниң болгаш школачыларының чаңчыл болган слёдунуң эгелээни ол. Эң-найыралдыг биче чаштарның каттышкан оюн, концерт көргүзүтлери тыва, орус, моол дылдарга диңмиреп, чаңгыланып турда, акы-дуңма Чехословакияга бүдүрген, «Л-410» деп самолёт ийи чурттуң чалыы назының агаарга селгүүстедип, бедик-сүүр Ак-Баштыгны болгаш мөңгү-хаалыг Мөңгүн-Тайганы оларга харадып, чоргаар ужудуп турган.

96 биче, ортумак, элээди назылыг совет-моол школачыларның хүрежи көрүкчүлериниң кичээнгейин хаара тутткан. Бистиң школадан Оюпсол Саяа, Радий Хертек, Игорь Дашкы оларның чараш керүштүг хүрежи. Бехмөрөп 8 чыл школазының өөреникчилери Батсенгил, Мандаг оларның аваангыр, көрүштүү бүгү суурну магадаткан, түңнелинде аалчыларның мөгелери шүүлген, бистиң үстүнде адаанывыс оолдар үжүүрлешкен. Эстафетага болгаш баскетболга Мугур-Аксы ортумак школаның өөреникчилериниң командалары шылгаран үнгеннер. Совет-моол өөреникчилериң каттышкан слёду Мугур хемниң шыналаазынга найыралдың улуг одаа-биле хагдынган.

Слёттуу ажыдып, хаан тура, чүве чугаалаан районнуң партия-совет ажылакчыларының болгаш моол башкы Сегмиттиң сестери-биле үнелээрге, эрткен ёзулал частың эң-найыралдың, уран чүүлдүн болгаш күш-дамыр кижизидилгезиниң ёзулуг интернационалчы байырлалы болган. Аалчылар школаның ажыл-амыдыралы-биле танышкаш, чылыг хүндүлелге болгаш үделгеге өөрөтпишаан, чаңыпканнар.

М. САЛЧАК, башкы.

Суд залындан

ЭЗИРИК, ШОШ КЫЛГАШ...

Арагалаашкын дээрге — ажыл кылып шыдаар назының үезинде кижилерниң элекке олуруу, чурттаганын шаңнынындан арагага ушта шаптырган арагачыларның эзирик үүлгеткен кем-херээ, бүүраан ог-бүлелер — бо хире хораглыг болур-дур.

Кызыл хоорайның улус судунуң конторазының чанында соңгалары решоткалыг, үгектиг машина туруптарга. ооң силиг хептиг уруугу солдаттар үндүрүп келген.

Ол кымыл? Кызылдың даараныр өөредилге-бүдүрүлге комбинадынга өөренмишаан, ажылдап турган, 1963 чылда төрүттүнген. ВЛКСМ кежигүнү Лориса Стакановна Куулар болган. Ооң суд сандайынга олуруп берген чылдагааны арагалаашкындан болган. Ооң характеристиказында 1981 чылда 50 иргуул кылган, ажылга кызымаккай эвес деп бижээн. Ооң ыкай судка илерээни болза, ол аныяк уруг иезинин өртектиг сүмезин үнелеп көрбейн келген. Даараныр комбинаттың администрациязы, комсомол организациязы Куулары эде кижизидер талазы-биле хемчег албаан.

1982 чылдың январь 21-де, 20 шак үезинде Лориса Стакановна Куулары кудумчуга эзирик чорда милиция ажылдакчылары тудуп алган, эзириктер сергедир черге эккелген. База ол-ла дүне 1961 чылда төрүттүнген, Бай-Хаактың кижи эмнелгезинге санитаркалап ажылдап турган Лида Кюнзекпеновна Бадаалай, 1956 чылда төрүттүнген, ВЛКСМ кежигүнү, № 48 тудуг эргелелиниң малдарлап ажылдап турган Любовь Сүгежиковна Тюлюш оларны хоорайга эзирик чорда база милиция ажылдакчылары эзириктер сергедир черге эккелген. Ол үш уругну чаштыг ороолге чыттырып каан. Куулар биле Бадаалай эзирик эки Тюлюшту эмгелеп эттеп турган, ооң иштикпи хевин Куулар хунаап алган. Ол дээш Л. С. Куулар 3 чылда хосталгазын казыттырып шиттиргеп.

Б. ЮРИСОВ.

ӨӨРЕНИРИНЧЕ ЧАЛАП ТУР

КРАСНОЯРСКИНИҢ ПОЛИТЕХНИКТИГ ИНСТИТУТУНУҢ КЫЗЫЛДА ФИЛИАЛЫ СТУДЕНТИЛЕР ХҮЛЭЭП АЛЫРЫН ЧАРЛАП ТЫР

Филиалдың хүндүскү, кежээки болгаш бот-өөредилге салбырларынын 1-ги курузунун дараазында тускай мергежилдиринге студентилерни хүлээп алыр:

АВТОТРАНСПОРТ ФАКУЛЬТЕДИНИҢ — «Автомобильдер болгаш автомобиль ажыл-агыйы» тускай эртемге:

ТУДУГ ФАКУЛЬТЕДИНИҢ — «Үлетпүр болгаш хамаатыг тудуг» тускай эртемге:

ӨӨРЕДИЛГЕНИҢ КЕЖЭЭКИ ХЕВИРИНИҢ — «Автомобильдер болгаш автомобиль ажыл-агыйы» тускай эртемге:

ӨӨРЕДИЛГЕНИҢ БОТ-ӨӨРЕДИЛГЕЛИГ ХЕВИРИНИҢ — «Автомобильдер болгаш автомобиль ажыл-агыйы», «Үлетпүр болгаш хамаатыг тудуг» тускай эртемге өөренип ап болур.

Билдиришкиннер хүлээп алырының болгаш киреринің шылгалдаларының хуусаалары:

Хүндүскү салбыр: билдиришкиннер хүлээп алыры июнь 20-деп июль 31-ге чедер, киреринин шылгалдалары августун 1-деп 20-ге, институтка кирер санаары—августун 21-деп 25-ке чедер.

КЕЖЭЭКИ САЛБЫР: билдиришкиннер хүлээп алыры июнь 20-деп августун 31-ге чедер; киреринин шылгалдалары — автотранспорт факультединге ийи белүк-биле—1-ги белүк августун 1-деп 10-га чедир, 2-ги белүк — сентябрь 1-деп 10-га чедир шылгалда тудар; үлетпүр-хамаатыг тудуг факультединге чаңгыс удаа — сентябрь 1-деп 10-га чедир тудар.

Институтка кирер дээшпер физикага (аас-биле), математикага (аас-биле болгаш бижимел-биле), орус дылга болгаш литературага (чогаадыг бижинир) шылгалдалар тудар.

Ортумак школаларны доозарда алдын медаль-биле шаңнаткан азы ортумак тускай өөредилге чериң тергиин эки демдектерлиг диплом-биле доозкан кижилер киреринин шылгалдаларын эртемнериниң пазылыг, ажылдавышаан (заочное) өөренир салбырларга — хар-назы шлгал чокка хүлээп алыр.

Техникумга кирер үеде мурнай хүлээп алыр эргелерлиг кижилер болза:

1. Нийти билиг школазын доозарда мактал бижик, алдын азы мөңгүн медальдарбиле шаңнаткаңнар, а ол ышкаш ортумак профтехучилищелерни тергиин дипломнуг доозкаңнар.

2. Совхозтардан болгаш Кодээ ажыл-агый министерствозунга хамаарыжыр организациялардың доктаатказын дүрүм ёзугаар өөредип чоруткан кижилер.

3. Өөредилге черинге чедир алыр дээш мергежилгиниң талазы-биле азы аңаа дөмей черлерге 2 чылдан эвээш эвес хуусаанын иштинде ажылдаанпар азы ССРЭ-ниң Чеңсектиг Күштериниге 2 чылдан эвээш эвес албан эрттиргеш, курлавырже халажып үнген шерииг албанныглар.

Киреринин шылгалдаларын дужаары:

8 класс доозкаңнар орус дылга (диктант), математикага (аас-биле); 10 класс доозкаңнар — литературага (чогаадыг), математикага (аас-биле), зоотехния, агрономия, ветеринария салбырларынга — физикага (аас-биле) дужаар. Олар ук эртем талазы-биле киреринин шылгалдаларын «тергиин эки» демдектиг дужаатган болза, ооң соңгаар киреринин шылгалдаларын дужаарыпдан хосталыр. бир эвес «эки» азы «ортумак» демдектер алыр болза, арткан бүгү эртемнеге шуптузунга шылгалда дужаар апаар.

Институтка кирип турарларның конкурстуг шилилгезин киреринин шылгалдаларында алган демдектерге үнелеэш, үндүрген белдавырның нийти саның болгаш ортумак билиг дугайында документинге айыттырган эртемнер талазы-биле демдектерниң ортумак арифметиктиг үнелетти болгаар чорудар.

Институтка киреринин билдиришкиннин директорунуң адынга бижинир болгаш аңаа шилип алган факультединь, тускай мергежилгин айтып, соңгуу ажылдаан черинин сүмелеп турар характеристикадын кожар. Ол документинге будүүрге черинин удуртукчузу, партия организациязының секретары азы профвилеп организациязының даргазы, нийти билиг школаларының доозукчуларының характеристиказынга — школаның директору, класс удуртукчузу азы комсомол организациязының секретары ат салыр ужурлуг: ортумак билиг дугайында документинге боду-биле: ортумак тускай өөредилге черип доозуп турарлар — диплом (демдектерин бижээш) алды фото-чурук (3х4 см. хемчээлдиг), күш-ажыл дептеринден үшта бижилге. эмчи шынызылгазы (№ 286 майык ёзугаар). ССРЭ-ниң Чеңсектиг Күштеринден халашкан дайынчыларга кезектерниң командылал черлеринден характеристика киирерге албаа эвес.

Паспорттуг болгаш шерии билелиг институтка киирип турарлар боттары көргүзер.

Үстүнде айыттынган документилерни кошкан билдиришкин чорудар адресиниг: 667001. Кызыл хоорай. Тыва АССР. Рабочая кудумчузунуң № 4 базыңы.

ХҮЛЭЭП АЛЫЫШКЫН КОМИССИЯЗЫ.

Тыванын кодээ ажыл-агый техникуму 1982—1983 өөредилге чылынга бот-өөредилге болгаш хүндүскү салбырларга сургуулдар хүлээп алырын чарлап тур.

Өөренирининң хуусаалары:

Хүндүскү салбырның дараазында тускай мергежилдерге — агрономия, зоотехния, ветеринария (10 класс соонда) 2 чыл 6 ай: ветеринария (8 класс соонда)—3 чыл 6 ай: кодээ ажыл-агыйның механизациязы (8 класс соонда)—3 чыл 10 ай: бухгалтер үчёду (Кодээ ажыл-агый будурулгелеринге) (8 класс соонда)—2 чыл 10 ай.

Бот-өөредилгенин салбырының дараазында тускай мергежилдерге — агрономия (8 класс соонда)—4 чыл 6 ай: агрономия болгаш зоотехния (10 класс соонда)—2 чыл 6 ай:

— бухгалтер үчёду (8 класс соонда)—3 чыл 9 ай:

бухгалтер үчёду (10 класс соонда)—1 чыл 10 ай: кодээ ажыл-агыйның механизациязы (10 класс соонда)—2 чыл 11 ай: кодээ ажыл-агыйның механизациязы (8 класс соонда)—4 чыл 11 ай.

Техникумга ССРЭ-ниң эр херээжен хамаатыларын хүлээп алыр. Шуут кээп өөренир салбырларга 30 хар чедир 10 класс доозкаңнар—литературага (чогаадыг) болгаш химияга (аас-биле).

8-10 класстар доозкан болгаш документилериңде чугле 4—5 демдектерлиг кижилерни хүндүскү болгаш бот-өөредилге салбырларынга киреринин шылгалдаларын чокка хүлээп алыр.

Киреринин дугайында билдиришкинни техникумнуң директорунуң адынга чаңгыс аай майык-биле чорудар.

Билдиришкинге капсырыштырар чүүлдер:

— сес чыл азы ортумак билиг дугайында документилер (боттары);

— № 286 майыктың эмчи шынызылгазы:

— практиктиг ажыл стажтыглар болза, күш-ажыл дептеринден үшта бижилге. бир эвес кежээки болгаш бот-өөредилгеге кирип турар болза, чаңгыс аай хевир ёзугаар чорутказ бижик, **совхозтарның** болгаш Кодээ ажыл-агый министерствозунга хамаарыжыр организациялардың чоруткан бижиктери:

— 3Х4 см хемчээлдиг 6 фото-чурук (бөрт чок).

Техникумга кирер дээш келгеннер тергиттингенинин дугайында хереңнеттир азы пасторттуг, шериг билелиг (курлавырда шериг албаныглар) азы кирер бижээн хереңнелдир (келдиришкинниң назылыглар) боттары көргүзер.

Бот-өөредилгелиг салбырга билдиришкиннерни 1982 чылдың июнь 1-деп июль 31-ге чедир хүлээп алыр. Киреринин шылгалдалары августун 1-деп 20-ге чедир болур. сургуулдар составынга кирер санап. хүлээп алыры 1982 чылдың августун 21-деп 25-ке чедер. Бот-өөредилгелиг салбырга киреринин шылгалдалары 1982 чылдың августун 1-деп 20-ге, ноябрьның 18-деп 21-ге чедер: сургуулдар составынга кирер санап. хүлээп алыры 1982 чылдың декабрь 16-дан 25-ке чедер.

Техникумнуң хүндүскү салбырынга кирип алганнарны нийти курум-биле стипендиязибиле хандырар. Совхозтарның үндезин национал ажылчыларының үргүлүүр ог-бүленин материалдыг байдалының дугайында шынызылгага үнделээш, күрүнеңе долу хандырыгазынга алыр.

ТЕХНИКУМНУҢ АДРЕЗИ: Кызыл хоорай. Ленин кудумчузунуң 5 дугаар бажыңы. Телефоннар №№ 2-36-04, 2-55-93, 2-43-09.

Республиканың дараазында профессионал-техниктиг үчилищелерге өөренип, мергежил чедип алырынче сес чыл болгаш ортумак школалар доозукчуларын, Совет Армиязының хүрээленнинден халашканнарны республиканың Профтехөөредилге эргелези чалап турар:

1. КЫЗЫЛДЫҢ БОЛГАШ БАЛГАЗЫННЫҢ № 1, № 2 КӨДЭӨ ПРОФЕССИОНАЛ-ТЕХНИКТИГ УЧИЛИЩЕЛЕРИ:

Слесарь-сентекчиниң болгаш чолаачылар: калбак билиглиг тракторист-машинистер: мал фермаларының электри монтёрүнүң ажылын күүседип билир механизаторлар.

2. АК-ДОВУРАКТЫҢ № 3 ОРТУМАК ПРОФТЕХУЧИЛИЩЕЗИ:

Руда арыглаар дериг-херекселдерниң машинистери: слесарь-сентекчилер: электри монтёрлары болгаш штукатурмалярлар.

3. КЫЗЫЛ ХООРАЙНЫҢ № 4 ПРОФТЕХУЧИЛИЩЕЗИ:

Эптээр конструкцияларны дашчы-монтажчылары: штукатур-облицовщиктер: малярлар: электри каннакчылары: суургалыг кран машинистери: слесарь-сантехниктер.

4. АК-ТУРУГНУҢ (Улуг-Хем районда) № 7 ХПТУ-зу:

Конструкциялар дашчызы, монтажчылар: штукатур-малярлар: бызанчы-чазаныкчылар: электри каннакчылары.

5. ЧАДААНАНЫҢ № 6 ХПТУ-ЗУ:

Дашчылар: бызанчылар: штукатур-малярлар: электри каннакчылары (бир чыл өөренир).

6. КЫЗЫЛДЫҢ № 10 ТЕХНИКТИГ УЧИЛИЩЕЗИ ортумак школаларны доозкаңнарны хүлээп алыр болгаш токарьларны. фрезеровщиктерни, радиомонтажчыларны, слесарь-эптекчилерни белеткеп үндурер.

Училищелерге өөренир хуусаазы: 8 класс доозкаңнарга — 3 чыл, 10 класс доозкаңнарга 1 чыл. Профтехучилищелерни үш чылда өөренип доозадар мергежили-биле кады нийти ортумак билиглиг чедип алыышаан. чаңгылдаже үндезилеэш, кандыг-даа ортумак болгаш дээди тускай өөредилге черинге кирер эргелиг дипломну алыр. Профтехучилищелерге өөренген үеним күнзежил стажынга кирер санаар. Өөредилгенин бүгү дургузунда сургуулларыны аъш-чем. тускай хептер-биле, стипендиязибиле хандырар болгаш хоңрайдан дашкаар чурттуларны общежитие-биле хандырар.

ССРЭ-ниң Чеңсектиг Күштеринден хүрээленнирден курлавырже халажып үнгеннерни болгаш нийти билиглиг ортумак школаларын доозкаң, оларга турган, тудуг талазыбиле күш-ажылчы өөредилге эртип, ол ышкаш комбинаттарга болгаш эске-даа кодээ ажыл-агый будурулгелеринге практика эртирген кижилерни училищелерге кыска хуусаалыг өөредилгеге хүлээп алыр болгаш оларга өөредилге үезинде 1-ги разрядтыг ажылчының тарифтиг ажыл телевнри хемчээлдиг азы II разрядтыг тракторист-машинистиң шак барымдаалаан тарифтиг телевнри хемчээлдиг стипендияны баэр (халас чемнин, ажылдаар хептериң болгаш стипендияның орнунга).

Училищелерде секпилалар, бот-тывынгыр уран чүүл болгаш техниктиг чогаадылга бөлгүмнери ажылдап турар. Чыллың-на сургуулдар Кара далайже, Москва хоорайже болгаш социалистиг күрүнеже туристи аян-чорук кылып болур арталыг. Училищелерде профтехөөредилге черлериниң сургуулдарының «Трудовые резервы» спорт ниитилелиниң республика чөвүлелиниң ыры болгаш танцы ансамбли ажылдап турар.

Училищелерге өөренирин күзээннер директорунуң адынга шилип алган мергежилиниң айыткан билдиришкинин киирер. Билдиришкинге бижар чүүлдер:

1. Ортумак билиг дугайында аттестат азы сес чыл школазын доозканының хереңнелели.

2. Эмчи шынызылгазы (№ 286 майык ёзугаар);

3. Чурттан турар черинден шынызылга;

4. Үш фото-чурук (3х4 см. хемчээлдиг);

5. Комсомол рай (хоор) комунун азы будурулге черинден чоруткан бижин.

Документилерни шилип алган училищеңиже үделиг чагаа-биле, почта дамчыштыр чорудун болур.

Училищеге өөренирин-биле чедип келген кижилер төрүттүүгининиң дугайында хереңнелдин азы үйттан үнгенин демдеглээн паспорттуу көргүзер.

Училищеге өөренир дээш аныяк кижилерниң хереңнелиңде азы аттестадында айыттынган демдектерни ёзугаар киреринин шылгалдалары чокка үлээп алыр. Мергежилди шилип алырынын, училищеге канчаар өөренирининң болгаш будурулге черинге ажылдаарының айтырыларынга хамаарыштыр беседа кылыр.

Өөренирин эгелээри — 1982 чылдың сентябрь 1-де.

Аныяктарның ажылчын мергежил шилип алырынга дузалаш, школалар доозукчуларын ПТУ-ларже организастап чорудары-биле будурулге черлериниң, комсомол комитеттериниң болгаш күш-ажыл ортаннарының путёкаларын тыпсырынга өөредилгелиг дузалажырын Профтехөөредилгенин Тыва республика эргелели школалар директорларындан, класс удуртукчуларындан, тудуглар болгаш совхозтар удуртукчуларындан, черлериниң Совет болгаш комсомол организацияларындан билеп турар.

Краснояркиниң болгаш Абаканның күрүнеңин педагогика институттарынга конкурстап дашкаар студентилер хүлээп алырын чарлап турар.

Красноярскинин күрүнеңин педагогика институдунга: биология-география, төөгү, күш-культура кижизидилгелиниң факультеттеринге:

Абаканның күрүнеңин педагогика институдунуң: дашты-кы дылдар (немец болгаш англи дылдар салбырлары) факультединге хүлээп алыышкынны кылыр.

Ол институттарга киреринин күзээннер республиканың чыдыышкын министерствозунуң кадрлар килдизинге кээр.

Өөренирин күзээннер дараазында документилерни киирип болуур:

1. Ортумак билиниң дугайында аттестат (боду-биле);

2. Күш-ажыл дептериниң хоолгазы (бар болза);

3. № 286 эмчи шынызылгазы;

4. Өөренип азы ажылдап турган черинден характеристиказы.

5. 3х4 см хемчээлдиг (6 сапныг) фото-чурук.

Күш-культура кижизидилгениң факультединге киирип турарлар адаттынган документилерден ангыда спортсменниң мергежил (3-ку разрядтан куду эвес) билединь. ГТО-ның III чергелиг шынызылгазын база көргүзер.

Өөренирин күзээннер 1982 чылдың июнь 28-те Кызыл хоорайның Авиация кудумчузунда № 4 базыңга келир.

Редакциянын адреси: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийын амыдырал болгаш совет тургузут килдистерниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солун кедергей барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 997

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле өргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00200

телевидение

МАЙ 27-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Харыылаңар, горнистер!» 9.40 — «Хлебтиң амданы». Хөй сериялыг уран-чечен фильм. Үшкү фильм — «Хлеб болгаш кижилер». 10.55 — Будуруулге гимнастиказы. 11.25 — Медээлер. 11.30 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Медээлер. 14.35 — ССРЭ-ниң тургустуунганының 60 чылынга. «Чаңгыс өг-бүледе». Документалдыг телефильмнер программазы: «Альметьевск», «Орус дыл кичээли». 15.15 — «Орленок» телестудиязының концерт залы. 16.20 — «Адаларның черинде». Воронеж областың кодээ школазының директору А. М. Ивановтуң дугайында телеочерк. «ССРЭ-ниң улустуң башкыларын» деп цикладеп. ССРЭ-ниң чыдыышкын министри М. А. Прокофьев эге сес чугаалаар. 17.20 — «Шыдыраа школазы». Эгелеп чоруурлар класзы. Дамчыдылганы спорт мастери Б. С. Шашин чорудар. 17.50 — «Милтөөнарының дөнинчи университеди». 18.20 — «Сарбашкынга байыр». Мультфильм.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Кады ажылдажыгга». Тележурнал. 19.45 — «Хлебтиң амданы». Хөй сериялыг уран-чечен фильм. Дөрткү фильм. — «Ада-чурт хлеви». 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — 23.05 — Спортчу гимнастикага ССРЭ кубогу. Төнгенде — «Бөгүн делегейде» деп үндуруулге.

ИЙНГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — Испан дыл. 12.35 — Аналар школазы. 13.05 — «Хоорай кырында куштар». Бижиктерлиг уран-чечен фильм. 14.15 — Возрождения үезиниң уран чүүлү. Бешки дамчыдылга. 14.55 — О. Берггольцтың шүүлүк чогаалы. 15.35 — «Кёдээ ажыл-агый». Киножурнал. 15.50 — Медээлер. 16.00 — 18.15 — Чапсар. 18.15 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.45 — «Азия төвү». Информация-публицистикалыг программа. 19.00 — А. С. Пушкин. «Харам чанчын». Телешин. 19.40 — Чарлалдар. 19.45 — «Уран чүүл кымга хамаарыжырыл?». Документалдыг фильм.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктың удуңар, чаштар!». «Илбилиг ёран». 20.15 — ССРЭ-ниң улустуң артизи Б. Руденкоңуң болгаш делегей конкурстарының лауреады Л. Тимофееваның концерти. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — 23.20 — «Ооң боду сураглыг». Уран-чечен фильм.

Редактор В. С. ШАРАПИЙ.

Аагаар

Республикага бөгүн кежер булуттаар, чамдык черлерге дымырадыр чаъстаар. Соңгубарыын углавышкынның хаттын дүргени секундада 9—14 метр чедер. Агаарның температуразы дүне 9—10 градус чылыыр, чамдык черлерге 0—5 градус соор, хүндүс 17—22, чамдык черлерге 7—12 градус чылыыр.

Кызылга кежер булуттаар, чагбас. Соңгу-барыын углавышкынның хаттын дүргени секундада 9—14 метр чедер. Агаарның температуразы дүне 8—10, хүндүс 20—22 градус чылыыр.

Кино

МАЙ 27-ДЕ

«НАПЫРАЛ»: «Айсберггер араазында өлүм» 9.30, 11.20, 13.10, 16.50, 18.40, 21.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Алёшканың соңуургалы» 11.00, 12.30, 15.10. «Кавказ дагларынче аян-чорук» 9.30 шакта. «Шляпа» 16.40, 18.30, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Мээн менге ынакшылым» 14.00, 17.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Алдыгы» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Ак хептиг херээжен» 14.00, 17.00, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Ангар-18» 18.30, 20.30 шактарда.

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 125 (11923) | 1982 чылдың май 28, пятница | 1925 чылда үнедезилеттингеш | Өртээ 3 кеп.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ БОЛГАШ ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

«Көдээ ажыл-агыйны болгаш агроүлетпүр комплекизиниң өске-даа адырларын эргелеп башкарарын экижидер дугайында» болгаш «Экономиктиг механизмни сайзырааңгайжыдарының база колхозтарның болгаш совхозтарның экономиказын быжыглаарының талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалдарны СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели хүлээп алган. СЭКП ТК-ның бе чылдың май 24-те болган Пленуму ук доктаалдарны бадылаан. Хүлээп алган доктаалдарның допчулалын мооң адаанда парлаан.

КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙНЫ БОЛГАШ АГРОҮЛЕТПҮР КОМПЛЕКИЗИНИҢ ӨСКЕ-ДАА АДЫРЛАРЫН ЭРГЕЛЕП БАШКАРАРЫН ЭКИЖИДЕР ДУГАЙЫНДА

Амгы үениң аграр политиказының үндезинин салган СЭКП ТК-ниң март (1965 ч.) Пленумунуң соонда чүртке көдээ ажыл-агыйны болгаш агроүлетпүр комплекизиниң өске-даа адырларын улам ыңай көдүрериниң, аъш-чем аймаан бүдүрерин көвүдеривиниң талазы-биле канчаар-даа аажок улуг ажылды кылып чоруткан деп доктаалда демдеглээн. Ол үениң дүргүзунда көдээнин материал-техниктиг баазазы дыка быжыккан, көдээ ажыл-агый хөгжүлдезинин индустриалдыг оруунда быжыы-биле турупкан. Колхозтарны болгаш совхозтарны кадрлар-биле быжыглаарының, хоорайның база көдээнин ажыл-ишчилериниң чүрттелга болгаш культура-амыдырал байдалдарын чоокшулаштырарының талазы-биле хемчеглерни боттандырган.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин индустриалдаштаашының база специализацияның хөгжүткенинин хире-чергези-биле колхозтарны болгаш совхозтарны материалдыг күрлавырлар-биле хандырарының, техниканы сеңгээринең болгаш ажаарының, чемиңидилгелерни төгериниң, мелиорацияның ажылдарын чорударының, түдүгүнүң, транспорттуң продукцияны сөөртүрүнүң, кадагаларының база болбаазырадырының талазы-биле бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның калбак четкизи көдээде бар апарган.

Көдээ ажыл-агыйны, агроүлетпүр комплекизиниң өске-даа адырларын эргелеп башкарарында четпестерни доктаалда демдеглээн. Эргелеп башкарарының тургустунган системазы хөлүн эрттир улуг болгаш чер сапай быдаргай. эргелел аппарадының саны үндезин-барымдаа чоокка өлүп турган. Эргелеп башкарының адыр болгаш девискөр барымдаалаар принципин эргежок чугула дүүштүрерин чамдык черлерге хандырбайн турган. Ажыл-агыйларын дыка хөй кезээ область, республика болгаш районнар аразының организациялар, трестериниң болгаш каттыжышкыннарның эргезинде турар район звеноозу кошкаан.

Көдээ ажыл-агыйны хандырып турар ССРЭ-ниң Сельхозтехүркомунуң, Союзсельхозхимияның, ССРЭ-ниң Мелорацияның болгаш суг ажыл-агый министерствозунуң бүдүрүлгелери болгаш организацияларының, тудуг, белеткел, транспорт болгаш өске-даа организациялар организация болгаш экономика талазы-биле колхозтар болгаш совхозтар-биле кошкан харылзаалыг болуп турар.

Эргелеп башкарарынга ведомстволар аразының быдаргай чоруу планнаашкынга, материал-техниктиг хандырылгага, специализацияныы чорударынга болгаш бүдүрүлгениң чогумчалыг кылдыр сайгара тургузарынга шыңгыы четпестерниң болдурган, көдээни комплекстиг хөгжүдериниң сорулгаларын шиитпирлээрин парыдаткан, параллелизмни база катаптаашкынны болдурган. Колхозтарның болгаш совхозтарның ажыл-чорудулгазынга хөлүн эрттир холгаарлап, удуртулганың экономиктиг методтарын херекке албайн, айтышкын, дужаал бээри күштелген турган.

СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели Аъш-чем программазын чеднишкиниг күүседиринге чогумчалыг байдалдарны тургузар сорулга-биле көдээ ажыл-агыйны болгаш агроүлетпүр комплекизиниң өске-даа адырларын эргелеп башкарарын улам ыңай экижидер талазы-биле хемчеглерниң системазын төнге болгаш чер-черге боттандырары чогумчалыг деп көргеш. Ол хемчеглер дараазында түүлдерни баш удур көрүп турар:

социалистиг көдээ ажыл-агыйның кол авенолары болур колхозтарның болгаш совхозтарның ажыл-агый талазы-биле бот-тускайлаң чоруун база инициативазын бедидери, оларның үре-түннелдиг ажылдаарынга таарымчалыг, экономиктиг социал, организастыг байдалдарны тургузары;

бүдүрүүшкүнүң көвүдерии, ажыл-агыйларның экономика, ээн быжыглаары база күрүне планнарын чугаа чокка күүседири дээш, колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчуларының база специалистериниң чогаадыкчы идепкейин хөгжүдери, ажыл-агыйжы чоруун болгаш харысалгазын бедидери;

эргелеп башкарарының экономиктиг методтарын агроүлетпүр комплекизинин бүгү адырларынга болгаш хамаарышкан черлериңе хажык чок хереглээри, оларның орулгалыг кылдыр ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары;

эргелеп башкарарының район звеноозун быжыглаары, эргелеп башкарарының девискөр болгаш адыр барымдаалаар принципин чөптүг дүүштүрери, ведомстволарның быдаргай чоруун, юридиктиг чер болур эргезин база ведомствога хамаарылгазын хевээр арттырар.

Агроүлетпүр комплекизинин министерстволарының болгаш ведомстволарының, оларның чер-черде органнарының база эргезинде турар бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның ажыл-чорудулгазын аайлап таарыштырар, курлавырларны улам-на долузу-биле ажыглаарынче, продукцияны бүдүрериниң база садын алырының хемчээлдерни чайгылыш чок өстүрериңе, шынарын бедидеринче күжениишкиннерни мобилизастаар, комплекстиг адырларның бедик ажыктыг чоруун хандырар сорулга-биле эргелеп башкарарының чогуур органнарын тургузары эргежок чугула деп көргеш.

Районга районнуң агроүлетпүр каттыжышкынының тургузарың баш удур көрүп турар. Оон составында колхозтар, совхозтар, ажыл-агыйлар аразында тургускан черлер, көдээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлгелери, а ол ышкаш оларны хандырып турар болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин-биле база оон продукциязын болбаазырадыры-биле холбашкан бүдүрүлгелер болгаш организациялар кирер. Элээн каш районнарны хандырып турар бүдүрүлгелерни болгаш организацияларны хамаарышкан үстүнде турар органнар-биле дугурушканың ёзугаар агроүлетпүр каттыжышкынының составынга кирип болур.

Каттыжышкынга кирип турар бүдүрүлгелер болгаш организациялар ажыл-агый талазы-биле бот-тускайлаң чоруун, юридиктиг чер болур эргезин база ведомствога хамаарылгазын хевээр арттырар.

Районнуң агроүлетпүр каттыжышкынының эргелеп башкарар дээди органы болза улус депутаттарының район Советтиниң тургузары Каттыжышкын чөвүлели болурун доктаатка. Чөвүлелдиң составынга районнуң көдээ ажыл-агый эргелелиниң начальнигы —Каттыжышкын чөвүлелиниң даргазы, колхозтарның даргалары болгаш совхозтарның директорлары, а ол ышкаш улус депутаттарының район Советтиниң шиитпирин ёзугаар агроүлетпүр комплекизинин өске-даа адырларын эргелеп башкарарын улам ыңай экижидер талазы-биле хемчеглерниң системазын төнге болгаш чер-черге боттандырары чогумчалыг деп көргеш. Ол хемчеглер дараазында түүлдерни баш удур көрүп турар:

социалистиг көдээ ажыл-агыйның кол авенолары болур колхозтарның болгаш совхозтарның ажыл-агый талазы-биле бот-тускайлаң чоруун, юридиктиг чер болур эргезин база ведомствога хамаарылгазын хевээр арттырар.

Районнуң агроүлетпүр каттыжышкынының эргелеп башкарар дээди органы болза улус депутаттарының район Советтиниң тургузары Каттыжышкын чөвүлели болурун доктаатка. Чөвүлелдиң составынга районнуң көдээ ажыл-агый эргелелиниң начальнигы —Каттыжышкын чөвүлелиниң даргазы, колхозтарның даргалары болгаш совхозтарның директорлары, а ол ышкаш улус депутаттарының район Советтиниң шиитпирин ёзугаар агроүлетпүр комплекизинин өске-даа адырларын эргелеп башкарарын улам ыңай экижидер талазы-биле хемчеглерниң системазын төнге болгаш чер-черге боттандырары чогумчалыг деп көргеш. Ол хемчеглер дараазында түүлдерни баш удур көрүп турар:

социалистиг көдээ ажыл-агыйның кол авенолары болур колхозтарның болгаш совхозтарның ажыл-агый талазы-биле бот-тускайлаң чоруун, юридиктиг чер болур эргезин база ведомствога хамаарылгазын хевээр арттырар.

Районнуң агроүлетпүр каттыжышкынының эргелеп башкарар дээди органы болза улус депутаттарының район Советтиниң тургузары Каттыжышкын чөвүлели болурун доктаатка. Чөвүлелдиң составынга районнуң көдээ ажыл-агый эргелелиниң начальнигы —Каттыжышкын чөвүлелиниң даргазы, колхозтарның даргалары болгаш совхозтарның директорлары, а ол ышкаш улус депутаттарының район Советтиниң шиитпирин ёзугаар агроүлетпүр комплекизинин өске-даа адырларын

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ БОЛГАШ ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

(Төнчүзу. Эгези 1-ги арында).

ин, көдэо ажыл-агый машиналарый, дериг-херекселдерин, минералдыг чемишчидилгелерин, тудуг болгаш өске-даа материалдарны үлээр. Үндүрүп берген материал-техниктиг күралвырларның 10—15 хуузун эргежок чугула апарган таварылгада оларның чепшээрели-биле агроүлетпүр каттыжышкыныңның составында кирип турар будүрүлгелериниң болгаш организацияларның аразында катап хуваар;

чамдык будүрүлге — ажыл-агый ажыл-чорудулгаларын күүседирип колхозтарның, совхозтарның болгаш өске-даа будүрүлгелериниң болгаш организацияларның саналын ёзуугаар тоңчүдер. Кандыг-даа ведомстволарга хамаарыжып турары хамаарылга чокка, каттыжышкыныңның составында кирип турар совхозтарның болгаш өске-даа будүрүлгелериниң база организацияларның удуртур ажылдакчыларын болгаш специалистерин шаңнаарының негелделерин чаңгыс аай дүрүмге үндезилээш, специализастаттынган салбырларны тургузар;

ведомстволарга хамаарыжып турары хамаарылга чокка каттыжышкыныңның иштинде будүрүлгелериниң болгаш организацияларның чедирип турар ачы-дузазы болгаш күүседип турар ажылының өртекүнезин (тарифтерин) чаңгыс аай нормативтерге үндезилээш садыалаар, а ол ышкаш колхозтарның болгаш совхозхозтарның бот-боттарыңа садып турары малдың, мал чөминиң, материалдарның болгаш өске-даа курлавырларның санажылга өртээн тургузар;

агроүлетпүр каттыжышкыныңның составында кирип турар колхозтарның, совхозтарның болгаш өске-даа будүрүлгелериниң база организацияларның саналдарыңа үндезилээш, көдэо ажыл-агый продукцияларын будүрер, а ол ышкаш ону хүлээп алыр болгаш болбаазыдыр талазы-биле будүрүлгелерни, септелге-техниктиг мастерскаларны, продукциялар шыгжаар баазаларны специализастаарының болгаш тургузарының перспективтиг планнарын ажылдап кылыр;

каттыжышкыныңның составында кирип турар чамдык күрүпе будүрүлгелериниң болгаш организацияларының шиңгээдин албаны капитал салыышкынарын эргежок чугула апарган таварылгада үстүкү ведомство органнарыбиле дугуржулга ёзугаар катап хуваар;

материалдыг шаңнал-макталдарның, социал-культура хемчеглериниң болгаш чуртталга тудуунуң, будүрүлгени хөгжүдериниң төнчүткен фондуларын тургузар болгаш нормативтиг чогуур документилерге үндезилээш, оларны кайнаар үндүрериниң болгаш ажыглаарының чурумун тодарадыр;

оларның ведомстволарга хамаржып турары хамаарылга чокка, каттыжышкыныңның составында кирип турар совхозтарның болгаш өске-даа будүрүлгелериниң база организацияларның удуртур ажылдакчыларын болгаш специалистерин шаңнаарының негелделерин чаңгыс аай дүрүмге үндезилээш садылаар.

областарның, крайларның болгаш автономнуг республикаларның агроүлетпүр каттыжышкынарының чөвүлелдери —

областың, крайның, автономнуг республиканың агроүлетпүр комплекизинде кирип турар будүрүлгелериниң болгаш организацияларның хөгжүдезинниң планының кол-кол көргүзүглерин чугаалажып көөр, а ол ышкаш районнар болгаш ажыл-агыйлар категорияларының аайы-биле күрүнег көдэо ажыл-агый продукциязың садарының хемчээзин чугаалажып көөр болгаш улус депутатгарының областың, край Соведининиң күүскомунга болгаш автономнуг республиканың Министрлер Чөвүлелинге боттарының саналдарын киирер. Агроүлетпүр комплекизинин адырларының аразында капитал салыышкынарның, материал-техниктиг болгаш өске-даа курлавырларны каттыштырар ийикпе чогуур фондулардан оларны үндүрүп бээр.

чамдык эргелеп болгаш будүрүлге-ажыл-агый функцияларын бүрүнү-биле ийикпе чамдыкшын төнчүдер болгаш оларны күүседирин ведомстволарга чагыртып турары хамаарылга чокка каттыжышкында кирген чамдык будүрүлгелерге болгаш область организацияларынга дагзыр;

көдэо ажыл-агый будүрүлгезин болгаш агроүлетпүр комплекизинин өске-даа адырларын хөгжүдериниң болгаш таарыштыр тургузарының схемазын улус ажыл-агыйының эрге-ажыын, бар нурлавырларны эки ажыглаарын барымдаалап ажылдап кылыр;

ажыл-агыйлар аразының кооперациязынга үндезилээш комбикормнар, түс черниг тудуг материалдарын, будүрүлге-техниктиг хереглелдиң кылыгларын, а ол ышкаш чөвүл хереглел бараанналарын будүрер үлетпүр будүрүлгелерни болгаш цехтерни тургузар.

чергелешкек болгаш дөмей адырларны дүжүрерин барымдаалавышаан, бо доктаалга дүүштүр агроүлетпүр комплекизинин адырларының эргеледдеринин системазынга өскерилгелер дугайында саналдарны эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң болгаш ССРЭ-ниң сонуургалдыг министерстволарының болгаш ведомстволарының киржилгези-биле ажылдап кылырын ССРЭ-ниң Күрпланынга, ССРЭ-ниң Сан министерствозунга, ССРЭ-ниң Күш-ажыл болгаш социал айтырыглар талазы-биле күрүне комитединге, ССРЭ-ниң Көдэо ажыл-агый министерствозунга дааскан.

Республикаларның (АССР-лерниң), крайларның, областарның болгаш районнарның агроүлетпүр каттыжышкынарыңы ажыл-агый хереглерге шылгаттынган, эргелеп башкарылганың кол принциптерин эки шиңгээдин алган, будүрүлгениң экономиказын болгаш ону организастаарын билир болгаш агроүлетпүр комплекстериниң колхозтарын, совхозтарын, будүрүлгелерин база организацияларын удуртурунга боттуг экижишкинни хандырын болур бедик мергежилдиг кадрларбиле четчелээр талазы-биле эргежок чугула хемчеглерни ап чорударын СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларынга болгаш Министрлер Чөвүлелдерине, партия крайкомнарынга, обкомнарынга болгаш райкомнарынга, автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдерине, крайкүүскомнарга, облкүүскомнарга болгаш райкүүскомнарга дааскан.

Партия, совет болгаш ажыл-агый органнары көдэо ажыл-агыйның болгаш агроүлетпүр комплекизинин өске-даа адырларын эргелеп башкарарын сайзыраңгайжыдарыңың үндезининге, ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын чедиишкининг күүседир, аъш-чем продуктуларынга совет кижилериң негелделерин улам долу хандырар арганы чедип алыры-биле көдэо ажыл-агый продукциязың улам көвүдедир дээрзинге бижыг бүзүрелин СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели илерге йлээн.

НАЙЫРАЛЧЫ БАЙДАЛГА

ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумуну Австрия Республиканың Федеральдыг президентизи Р. Кирхшлегерге алдар кылдыр май 26-да Кремльдиң Улуг ордуазынга дүштеки шайлалга тургускан.

Президентини аян-чорукка үдеп чоруур Австрияның күрүне ажылдакчылары оон-биле кады келген.

Совет талаган шайлалгага Л. И. Брежнев, Н. А. Тихонов, А. А. Громыко, П. Н. Демичев, В. В. Кузнецов, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелининиң Даргаларының орлакчылары, ССРЭ-ниң министрлери, ССРЭ-ниң күрүне комитеттериниң даргалары, албаның өске-даа кижилери келген.

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев шайлалгага чүве чугаалаан.

Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ чугаазы

—Хүндүлүг дээрги Федеральдыг президент!

Хүндүлүг австри залчылар!

Эштер!

Дээрги президент, Совет Эвилелинде чедип келген найыралчы Австрия Республиканың төлээлекчилери, силерге чүректиң ханызындан байыр чедирип тур мен.

Совет Эвилелининиң болгаш Австрияның удуртукчуларының политиктиг доктаамал харылзаалары ийи талаларга ажыктыг негелде болу бергенинге бистер өөрүп турар бис. Ужуражылга бүрүзүнде бот-боттарывыска чугаалаар, келир үеде кылыры-биле дугуржул алыр чүүлдеривис бар болуп турар.

Политика, садыг-экономика болгаш өске-даа адырлар аайы-биле совет-австри кады ажылдажылга чогумчалыг үреттүнелдиг болгаш бот-боттарынга ажыктыг кылдыр ідегжүп турар дээрзинге бөгүн дээрги Президент-биле бир эп-сеткилдиг болдувус.

Кады ажылдажылганы деп эрселиг болгаш ак сеткилдиг ёзу-биле кылып турар бис. Идегежир чорук, бот-боттарын билчиринче ак сеткилдиг чүткүл, кайы-кайызын хүндүлежири бистиң чурттарывыстың аразында харылзааларда илергейлеттинип турар. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, чаагай сеткилдиг кожалар болуп чурттап турар-дыр бис.

Совет-австри харылзааларны кандыг-бир айтырыглардан хостуг кылдыр көөрү база шын эвес болур ийик. Ынчалзажок ол айтырыглар чогумчалыг кылдыр шиитпирлеттинип турар. Чедип алдыган чүүлдерге доктаавазынга, харылзааларны калбартырынга ол чорук дузалап турар. Оон түнелиниде чүле бистин улустарывыстың эрге-ажыктарынга эвес, харын-даа Европаның ниити калбак эрге-ажыктарынга таарымчалыг болуп турар. Кандыг-бир байдалдардан хамаарыштыр чайгылышкынардан хостуг болгаш бижыг турыштуг совет-австри кады ажылдажылга Европага тайбыңның тодаргай фактору болуп турар. 1955 чылдың Күрүне керээзининиң дугайында маңаа холбаштыр сагынмайн барып болбас.

Төөгүлүг ол документиге кажан ат салып турган үеле Австрияга кандыг-даа халапты күзээн эвээш эвес чулчурукчулар бар болган.

Чижээ, эвилелчилер болгаш камгалакчылар чокка улуг эвес чурт амыдыран шыдавас деп шуугап турганнар.

Ындыг эвезин төөгү бадыткап көргүскен. Доктаамал нейтралитеттин политиказынга Австрияның бердингени делегейге оон байдалын чүгле кошкатпаан эвес, харын-даа бижиглаан. Хамаарышпас идепкейлиг рольду делегей херектериниге ойнаар арганы Австрия алган. Ол чорук өскелерден артык чугула арганы амгы болгаш келир үеде бээр.

Тайбыңны бижиглаарында, «Хельсинкиниң ёзугунга камгалааринга. Барыын болгаш Чөөн чүктүн аразында харылзааларында деткининге Австрия Республиканың, Силериниң бодунарыңы, дээрги Президент, Федеральдыг канцлер Крайскийниң улуг күжениишкиннерин Совет Эвилелинде билир болгаш үнелеп турар.

Амгы үеде байдал улам-на иарын болуп турар. Боо-чепсектерни эдерее будүрери үргүлүлеп турар. Мөөниеттинген шериг күүлери бистиң бүтү чер бөмбүрээзивисти хуюктаарыңга четчир болуп турар. Бо угланышкынга чаа базым бүрүзү тайбыңга аймылды күштелдирип турар. Ындыг турбуже, боо-чепсектң узутказырының орнунга, узуткашкынның чаа боо-чепсээн эдерее будүрүп тургаш, шериг талазы-биле артык күштүг болуруп чедип алырынга белеп күштер Барыын чүкте бар. Мындыг байдалдарның үезинде тайбың кады ажылдажылганың практиказы оноа үнелиг болуп турар.

КНО-ның Кол Ассамблеязының чепсегленишкинин дүжүрер талазы-биле ийиги түскей сессиязы Нью-Йоркка удавас ажыллаан эгелээр болгай. Тодаргайы-биле чугаалаан болуп мен: оон ажылының чедишкинииг болурунга улуг идигин Совет Эвилели сөс-биле болгаш ажыл-ижи-биле бээр апаар.

Дайынның ядролуг чепсектерни кызыгаарлаар болгаш узуткаар дээш Совет Эвилели чайгылыш чокка туржуп турар. Бо айтырыглар талазыбиле үре-түнелдиг чугаалажышкыныларны кылырынга үлам таварымчалыг аргаларны бистиң чаа саналдарывыс хандырып турар деп бодаар мен.

Ядролуг чепсегленишкинин дүжүреринче кол квичээгейни угландырбышаан, чепсектиң кандыг-даа хевирлерин болгаш системаларын кызыгаарлаар, кызырар дугайында чугаалажышкыныларны хары угла кылырынга, дугуржул алырынга база белеп бис. Бо талазы-биле принцип чүгле чаңгыс болуру черле билдингир — талаларның ден эргелии болгаш бир дөмей айыыл чок болуру.

Дээди деңнелге-даа харылзааларның, чугаалажышкынарның болгаш ужуражышкыныларның бүзүрээн талалакчылары бис. Барыын чүктүң улуг күрүнелери бо талазыбиле эвээш эвес сонуургалдыг болур ужурлуг деп бодаар мен. Ынчалзажок бистерниң кады ажылывыс күзээн түнелдерни берген турарын чедип алыр төлээде, политиканы сарыылдыг чорудар херек, чаңгыс талалап көрүп болбас, а дүүштүрген шиитпирлерни тывар херек.

Чугаам түнелинде мынча деп онаалап демдеглээр бодаан ийик мен: делегейниң амгы үеде таваржып турары дүвүренчиг байдалды сарыылдыг ёзу-биле көрбүшаан, ундаргай чоруктуң сагыш-сеткилинге алыспас бодалдыг бис. Делегейде амгы байдалды экижидип, дайын кыжаныышкының чайлаалып болур.

Найыралче болгаш кадыажылдажылгаже угланышкыны моон соңгаар-даа чайгылыш чок чорударынга Совет Эвилелининиң болгаш Австрияның шиитпирлиин дээрги Президент-биле бистиң ужуражышкынывыс бадыткап турар-дыр.

Тайбыныы бижиглаарының болгаш делегейге чогумчалыг кады ажылдажылганы хөгжүдерининиң айтырыглырынга чепшээрежилге бистиң чүртувустун болгаш Австрия Республиканың аразынга үргүлүү турар дээрзинге бүзүрээр мен.

Дээрги Федеральдыг президентинин болгаш оон кадайының кадыкшылы дээш;

Бистиң бүгү австри залчыларывыстың кадыкшылы дээш;

Совет Эвилелининиң болгаш Австрия Республиканың аразынга найыралдыг харылзааларының улам ынайгы хөгжүдээри дээш;

Бүгү делегейге тайбың дээш! дашканы көдүрерин саналдап тур мен.

* * *

Р. Кирхшлегер харын сөс чугаалаан.

Р. КИРХШЛЕГЕРНИҢ чугаазы

ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң ханы хүндүткелдиг дээрги Даргазы!

Албаның аян-чоруу-биле Совет Эвилелинге келир кылдыр эвилеп чалаашкынаар дээш Силерге болгаш ССРЭниң Дээди Соведининиң Президиумунга өөрүп четтирдим, дээрги Дарга, ынчаарга АКШтың президентизи турган Джимми Картер-биле Венага ужуражышкынынар үезинде Австрияга чаагай эвилең сөстер-биле ук чалалганы бодунар илергейлээп болгай Силер. Албаның бо аян-чоруунуң политиктиг ужур-дузазын медерел билбишаан, чалалганы күзелдиим-биле хүлээп алган мен.

Маңаа биске көргүскен эң-не эвилең хүлээп алышкын дээш кадайымның болгаш мени үдеп чоруур кижилерни өмүнээзинден база өөрүп четтирдим, маңаа күзенир аалчылар болганывыстың чаагай сагыш-сеткилин бо хүлээп алышкын биске арттырып каан турардыр. Байырлал байдалының үгле бо столунуң артында турар бүгү кижилерге эвес, харын-даа Совет Эвилелининиң улустарынга найыралдыг, хүндүткелдиг байырны бодумнуң болгаш австрия улустуң өмүнээзинден дамчыдарынга бо таварылганы ажылгарын мелээ база чөпшээрел көрүнер. Мээң адрезимге хамаарыштыр ам чаа байыр чедирген сөстериңер дээш адактың сөөлүнде Силерге ханызы-биле өөрүп четтирдим, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң дээрги Даргазы.

Амгы үеде делегей байдалы парын. Оон чылдагааннарывыда ниити, бир дамдыызында ангы-ангы бодалдаргыг-дыр бис. Ындыг үеде чогумчалыг ёзу-биле болгаш бот-боттарын хүндүлежири-биле сиңиккен санал-оналдарын солчуушкуну оноа чугула болур деп бодаар мен. Ынчангаш бистиң амгы албан ёзуунуң чугаалажышкынарын бедии-биле үнелеп турар мен. Байырлалдыг бо таварылганы ажыглавышаан, Австрияның политиказының чамдык принциптерин илергейлээрин оралдажыр бодаан ийик мен.

Тайбыныы, бижит туруштуг чоруктуң болгаш чавырлышкынның дээштиг политиказын бүгү-ле угланышкынарга чорударынга Австрия Республика бүрүн шиитпирлиг. Ол политиканың үндезининери болза, хамаарышпас болгаш демократтыг Австрияны катап тургузар дугайында 1955 чылдың май 15-те ат салдынган Күрүне керээзи, ол керээзин чарарынга Совет Эвилели улус каржилгелиг болган; конституциядa бижиглаттынган болгаш делегейге хүлээп көрүүшкүнүт Австрияның доктаамал нейтралитедин чарлааны, оон хамаарышпас чоруун болгаш девискээрининге дээп болбазын хандырар сорулгага ол баразын болуп турар; Каттышкан Нациялар Организациязынга бистиң кежигүн болуп турарывыс болгаш бистиң иштики ниитилел тургузуувус — плюраличи демократия-дыр, аңаа бердинген бис.

Күрүнелериниң делегей ниитилежилгезинин идегелин бистиң политикавыстың эдилеп турарын сагыш-сеткилдиң улуг ханыышкыны-биле демдеглеп болур бис. Бистиң күрүневистиң догуиаашкыныңың ол үндезининериңе бистиң бердингеннивисе үндезилээш, тодаргай болгаш бүзүрелдиг политиканы бистиң чүртувустун чорударывыс бистиң күрүнелер аразының харылзаалары моон соңгаар-даа утланган болур.

Дээрги Дээди Соведтиң Президиумунуң Даргазы!

Тайбың хуваттынмас. Чер кырынга тайбыныы камгалаары дээш харылсалга чүгле улус күрүнелерге эвес, харын база ортумак болгаш бичии-даа күрүнелерге база оңаажыр. Делегейде идеологтуг болгаш өске-даа чөрүлдээлер барымдаа чокка Австрия дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарынга болгаш улустарның база кижилериниң харылзааларынга идиг кылыр дээш күжүн үндүрүп турар.

Күрүнелериниң, улустарның болгаш культураларның хөйхөй хевирлерин ёзугаар бистиң бөмбүрзектиң кырынга глобалдыг тайбың корум-чурумну чүгле плюралистиг, тодаргайларга, тайбың бооп, ол делегейниң күрүнелериниң болгаш бүгү кижилериниң аразынга харылзааларга шылдамыккай чорукка үндезилээш болгаш бистерге шүптүвүска даргып турар тайбың корум-чурум турар ужурлуг дээрзинге бүзүрээр кижи мен. Ындыг тайбың корум-чурум бижыг болзун дээр болза, ол шынаыг чорукка үндезилеттинип тургустунар ужурлуг. Кижилер аразынга харылзааларга ажыглаттынып келген: бодунга күзевейи турар чүүлду кымга-даа кылба — дээр эрги принцип күрүнелер аразынга харылзааларга база күштүг болур ужурлуг.

Каттышкан Нациялар Организациязы бистиң делегей политикавыска кол чериң эзелеп турар. Австрия иденкейлиг нейтралитетиин ёзуузу-биле хөлделбишаан, делегей эргелериниң шиитпирлээрининге КНОның шугуму-биле болдунар-лаһөй салыышкынны кылырынче чүткүп, нейтралдыг күрүнениң оны кылыры чиик болганда, сөөлгү эвес катап чаагай ачылдузаны кылып турар. Бөгүн чазактар мурнунда онза чүгула ийи сорулга: кризистиг одагларны узуткаар болгаш чепсегленишкинге контрольду кылыр сорулга оңаажып турар, ынчаарга ыңдыг контроль шериг талазы-биле ден күштүг чорукту барымдаалаан боон, оон-биле улустар аразының айыыл чок чөрүүн быжыглаар кылдыр боо-чепсектиң дүжүреринче угландыр боттуг базымнар-биле холбашкан турар ужурлуг. Бо талазы-биле эң хөй санныг боо-чепсектиг күрүнелер эң улуг салыышкынны кылыр ужурлуг. Ынчалзадаа чаңгыс-даа чүрт болуп ол херектен чайладып ыңдавас.

Мээң бүзүрел көрүп турарым-биле алырга, делегей эргелериниң бүгү негелделерин, ылангыяда күрүнелер аразынга харылзаалар-биле катай политиктиг, экономиктиг азы өске-даа адырлар талазы-биле сагыыры болгаш кижиниң эргелшээлеринин ында айыттынган бүгү талалыг ужурдузазы оон киржикчизи бүгү күрүнелериниң ёзулуг эргежажыктарынга дүжүп турар.

Дээрги ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы!

Австрияның күрүне керээзининиң чарган үезинден бээр, тодаргайларга, 27 чылдың дургузунда, экономиктиг, культурлуг болгаш политиктиг адырларның талазы-биле австри-совет харылзааларының буянныг калбарып турарынга бистер, австрилер сеткилиниге ханып турар. Ол харылзаалар бот-боттарынга бүзүрээринге быжыы-биле үндезилеттинген болгаш ийи анагы ниитилел системаларлыг-даа болза, бистиң ийи күрүне аразынга харылзааларны найыралдыг болгаш ийи күрүнениң бот-боттарының сеткилинге таарыштыр хөгжүдер арганы берип турар. Дээрги Дарга, силер, СЭКПниң XXVI съездизиниге. 1981 чылдың февраль 23-те бодунарның чугаазынга Австрия биле Совет Эвилелининиң харылзааларының чедишкининг хөгжүп турарынга байыр чедиргенивиери Австрияда сеткил ханыышкыны-биле демдеглеп турар.

Ол ышкаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелининиң Даргазы Н. А. Тихоновтуң Совет Эвилелининиң Министрлер Чөвүлелининиң Даргазы апаргаш, бодунуң даштыкыже аян-чоруун Австрияже кылганын база оңза сеткил ханыышкыны-биле демдеглээри бис. Австри экономика боттуг кады ажылдажылганы кылын тургаш, улус совет рынокка бодунуң киржилгезин мурнукузундан-даа калбартып шыдаарынга болгаш оон-биле кооперастаашкынны чедишкининг боттандырарының үгле чижээп көргүзер эвес, харын база бистиң каттышкан төлевир балансывыста Австрияның өре-ширеэн эвээжедир дээрзинге бүзүрээр мен.

Бо бүгү чылдарның дургузунда австри-совет кады ажылдажылга ажыктыг кады ажылдажылганың эки үлегер-чижээ бооп, анагы-анагы ниитилел системаларының хемчээлдерин-даа эртип келген болгаш моон-даа соңгаар база-ла ыңдыг болур боор деп чугаалаар болзумза, мээң-биле чөпшээрежир боор силер деп бүзүрел турар мен, дээрги Дарга.

Мен бо дашканы мындаагылар Совет Социалистиг Республикалар Эвилелининиң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазының кадыкшылы дээш, хүндүлүг дээрги Брежневтиң кадыкшылы дээш, Совет Эвилелининиң улустарының аас-кежиктиг келир үези дээш, а ол ышкаш Европага бижыг туруштуг болгаш тайбың байдал үезинде найыралчы австри-совет харылзааларының моонда соңгаар калбарары база чечектелишкинин дээш көдүрүп тур мен.

* * *

Л. И. Брежневтиң болгаш Р. Кирхшлегерниң чугааларын чыыганнар улут кичээнгейбиле дыннаан болгаш үргүлүүлелдиг адыш часкашкынарны болгаш турган.

Дүштеки шайлалга найыралдыг байдалга эрткен.

(СЭТА).

ЭКОНОМИКА МЕХАНИЗМИН САЙЗЫРАҢГАЙЖЫДАР БОЛГАШ КОЛХОЗТАРНЫҢ БАЗА СОВХОЗТАРНЫҢ ЭКОНОМИКАЗЫН БЫЖЫГЛААР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ХЕМЧЕГЛЕР ДУГАЙЫНДА

Колхозтарга, совхозтарга болгаш көдэо ажыл-агыйның өске-даа будүрүлгелериниге бот-орулга-чарылгалыг саналшкынарны быжыглаарынче, будүрүүшкүнүү көвүдериниге болгаш продукцияның шынарын экижидериге оларның сонуургалын күштелдериниче угланган хемчеглериниң комплекизин боттандырып чорудары эргежок чугула деп СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели санап көрген.

Мыйыстыг бода малды, хаванарны, хойларны, сүттү, тарааны, чигир свёклазын, картофельди, ногааларны болгаш көдэо ажыл-агыйның өске-даа продукциязын садып алырының өртектерин 1983 чылдың январь 1-деп эгелеп өстүрерин болгаш көдэо ажыл-агыйның база карылгалыг колхозтарның болгаш совхозтарның күрүнеге садып турар продукциязының өртээнге будүн чылда кылдыр алырга ниити түңү 16 млрд. рубльге немелде төлевирлерни киирери көрдүнген.

Көдэо ажыл-агый продукциязын садып алырының чаа өртектериниң болгаш оларга немелде төлевирлер дугайында саналдарны эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң киржилгези-биле ажылдап кылырын болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге киирерин ССРЭ-ниң Өртектер талазы-биле күрүне комитединге, ССРЭ-ниң Күрпланынга, ССРЭ-ниң Көдэо ажыл-агый министерствозунга, ССРЭ-ниң Кат-ногаа ажыл-агый министерствозунга болгаш ССРЭниң Сан-хөө министерствозунга дааскан.

Кол фондулар-биле чедир чепсегленмээн, калбак дагын будүрүүшкүнүү боттарының чепсек-херекселдери чедишпес колхозтарга күрүне бюджединиң акша-хөреңгилериниң күсели-биле 5 хуу хемчээлдиг кылдыр доктаатқан болгаш экономиктиг база социал хөгжүлдениң күрүне плавыңдан дашкаар капитал салыышкыннарны болгаш өске-даа хемчеглерни боттандырарынга ажыглаар.

Колхозтарга болгаш совхозтарга калбак дагын будүрүүшкүнүүң чогумчалыг экономиктиг байдалдарын хандырары-биле улус ажыл-агыйының өске адырлары-биле көдэо ажыл-агыйның экономиктиг хамаарылгаларын сайзыраңгайжыдарының, оон бюджет-биле харылзаазының дугайында нормативтиг актыларны ажылдап кылырын, а ол ышкаш көдэо ажыл-агыйны хандырып турар будүрүлгелериниң болгаш организацияларның орулгазын планнаарының болгаш ажыглаарының күштүг боон турар чурумнарынга эргежок чугула өскерилгелерни киирерин ССРЭниң Сан-хөө министерствозунга дааскан.

Ажыл-агыйны быжыглаарынга болгаш калбартырынга фондуларны совхозтарга болгаш күрүнениң өске-даа көдэо ажыл-агый будүрүлгелериниге оларның орулгазының күсели-биле 5 хуу хемчээлдиг кылдыр доктаатқан болгаш экономиктиг база социал хөгжүлдениң күрүне плавыңдан дашкаар капитал салыышкынарны болгаш өске-даа хемчеглерни боттандырарынга ажыглаар.

Колхозтарга болгаш совхозтарга калбак дагын будүрүүшкүнүүң чогумчалыг экономиктиг байдалдарын хандырары-биле улус ажыл-агыйының өске адырлары-биле көдэо ажыл-агыйның экономиктиг хамаарылгаларын сайзыраңгайжыдарының, оон бюджет-биле харылзаазының дугайында нормативтиг актыларны ажылдап кылырын, а ол ышкаш көдэо ажыл-агыйны хандырып турар будүрүлгелериниң болгаш организацияларның орулгазын планнаарының болгаш ажыглаарының күштүг боон турар чурумнарынга эргежок чугула өскерилгелерни киирерин ССРЭниң Сан-хөө министерствозунга дааскан.

Кол фондулар-биле чедир чепсегленмээн, калбак дагын будүрүүшкүнүү боттарының чепсек-херекселдери чедишпес колхозтарга күрүне бюджединиң акша-хөреңгилериниң күсели-биле совхозтарга күрүне бюджединиң шынарын экижидериге оларның сонуургалын күштелдериниче угланган хемчеглерниң комплекизин боттандырып чорудары эргежок чугула деп СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели санап көрген.

Мыйыстыг бода малды, хаванарны, хойларны, сүттү, тарааны, чигир свёклазын, картофельди, ногааларны болгаш көдэо ажыл-агыйның өске-даа продукциязын садып алырының өртектерин 1983 чылдың январь 1-деп эгелеп өстүрерин

Бөгүн — Кызыгааржының хүнү

КАЖАН-ДАА СЕРЕМЧИЛЕЛДИГ

В. ИВАНОВ, ССРЭ-ниң КАК-ниң кызыгаар шериглериниң политиктиг эргелелиниң начальниги, генерал-майор.

Совет кызыгааржылар дүне болгаш хүвдүс-даа, кыштың чыкылама соогунда болгаш ышкам изигде-даа Төрээн чурттуң ыдыктыг кызыгаарын үйгу-чыдын чокка камгалап турарлар.

Империалистиг белүктериниң, хамыктың мурнунда АКШ-тың милитаристериниң буруузу-биле делегей байдалы дыка дүшкүүрлүг апарган. Мындыг байдалда кызыгаар шериглериниң хүлээлгези ховазагай — олар ССРЭ-ниң күрүне кызыгаарларын карак огу дег камгалап, совет улустуң тайбың күш-ажылын хандырар ужурлуг. В. И. Ленин 1918 чылдың май 28-те РСФСР-ниң Улус Комиссарларының Чөвүделиниң кызыгаар камгалалын тургузар дугайында декретке ат салган турган. Ол айтырышкың кызыгаар шериглериниң хөй-хөй чылдарда үдезин сорулгаларын тодаратқан.

Социалистиг Ада-чурттуң, ооң кызыгаарын камгалаар дугайында ленинчи идеялар СЭКП-ниң программныг документилеринде, ССРЭ-ниң Конституциязында болгаш эш Л. И. Брежневтиң ажылдарында болгаш чугааларында амгы үениң байдалынга таарыштыр улам-на сайзырадыр ажылдаттынган.

Партия Төп Комитединиң шиитпирин ёзугаар революстуг демиселдиң эгезинден тура кацнаттынган коммунистер кызыгаар шериниң үдезинде болган. Оларны тургузарын болгаш быжыглаарын БОК-туң даргазы Ф. Э. Дзержинский удуртуп турган.

Коммунистер- ленинчилер эң-не ак сеткилдиг, эрес-дидим, революцияның идеалдарынга кызыгаар чок бердинген Төрээн чурттуң патриотгарын кижизиткеннер. Басмачыларның болгаш дээрбечилерниң белүктеринге удур, шивишкиннер болгаш диверсантылар-биле мун-мун сегиржин алышкынналарның дугайында, Хасанга тулчуушкунар дугайында тоожуп турар төөгүвүң баштайгы арыннары чогум-на оларның ханыбиле бижиттинген.

Кызыгааржылар Ада-чурттуң Улуг дайынының баштайгы тулчуушкуннарының ырак мурнунда-ла фашистер-биле сегиржин алышкынналарны кылып, барыын кызыгаарларынга беш мун хире агентилерни, гитлержилерниң он-он диверсия-разведка белүктерни узуткаан.

Олар 1941 чылдың июнь 22-нарны кылып, барыын кызыгаар гарнизоннары-биле- кады фашизмниң канчаар-даа аажок улуг күжүнүн баштайгы согуушкунун боттарынга ап, совет черниң базым бүрүзүн бербес дээш амы-тыныш харам чокка бергеннер.

Кызыгаарга болгулаан баштайгы тулчуушкуннарга Алексей Лопатин, Виктор Усов, Андрей Кижеватов, Федор Морин болгаш ооң-даа дыка хөй кызыгааржылар өлүм чок маадырлыг чорукту кылганнар. Дайын чылдарында ийи чүс ажыг кызыгааржыларга Совет Эвилелиниң Маадырлары атты тывыскан.

Кызыгааржы дайынчылар В. И. Ленинниң чагыларынга шынчы болбушаан, боттарының профессионал арга-мергежилин бо хүннерде база-ла улам бедидип турарлар. Кызыгаар шериглери дээрге, чекисчи шериглер, а кызыгаар албаны болза, кол-ла чепсээ политиктиг серемчилел, кажан-даа дайзынны ойтур шаварынга бөлөп кижидерлиг шериг албаны болур. Тайбың үеде белзин ооң дайынчылары эрес-маадырлыг чорукту кылып турарлар. Маожуларның үлгедикчи өңчүк-чөкгээлерин ойтур шапканы дээш Д. Леонов, И. Стрельников, В. Бубенин, Ю. Бабанский оларның шиитпирлиг, эрес-дидим чоруктарын Маадырның Алдыч сылдыстары-биле шаңнап, демдеглээн. Кызыгаарларны боо-чепсектиг үрээпверге ойтур шавышкынны берген биче сержант С. Скибчик, ефрейтор И. Река, сержант В. Сафонов болгаш оларның эштери дайынчы шаңналдарны алганнар.

Күрүне кызыгаарларының эрткени даг-даштыг-даа, кадыр-берт болгаш ооң-даа дыка хөй кызыгааржылар өлүм чок үрекчилери эртип шыдавас. Кызыгааржыларга чүгле шериг күжү болгаш чепсек-херекселдери эвес, харын база ооң, чоогунда чуртташ турар чок оларга база дыка дузалаш турарын демдеглээр херек.

Дайзын кызыгаарны таварты эртери барык болдунмас деп чүвени билгеш, эң-не кажар, чажыт аргаларны ажыглап турар апарган. Ынчангаш кызыгаар камгалаарының аргаларын болгаш тактиктиг хевирлерин үргүлчү сайзыраткайжыдып турары билдингир. Онза кичээнгейни кызыгаар шериглерининг амыдыралының болгаш ажыл-чорудулгазының бүгү талазынга партийжи салдарны күштелдиреринче, коммунистерниң мурнакчы ролюн бедидип, дайынчы болгаш түскай техниканы, боо-чепсектиняк шинчээдип, ажытлаарынче угландырып турар.

Чер-чер Советтерге болгаш улус судьяларының соңгулдаларын-биле холбашкан эң чугула кампанияның чорүп турары бо хүннеринде кызыгаарларның агитпунктуларында командирлер, политажылдакчылар, пропагандистер база-ла соңгукчудар мурнунга түве чугаалап, агитас-массалыг ажылды калбартып турарлар.

«Совет улустуң тайбың ажыл-ижин, ССРЭ-ниң күрүне кызыгаарларын —серемчилелдиг болгаш идегелдиг камгалаар» — деп кыйгырыгның адаа-биле социалистиг чарыш кезектерде кадбарган. Офицерлер Б. Селиверстов, А. Ивчатов, Б. Филиппов, Н. Урюкин оларның командылаан кезектериниң хууда составтары ол чарыштың мурнуку одуруупда чорүп турар.

СЭКП-ниң XXVI съездиниң индиринден Леонид Ильич Брежнев мынча дээн: «Чекистер империалистиг разведкаларның чимзеннишкиннерин карак огу дег, серемчилелдиг хайгаарап турарлар. Күрүнете удур, хораланчы чорукту үүлгедип турар кижилерге, совет кижилериң эрге-шөлээзинге, совет шиитилелдиң эрге-ажыттарынга кым-на халдап турар болдур, мындыг кижилерге удур шиитпирлиг демисежин турарлар. Оларның мындыг ажылын партия, бистин бүгү улузувус ханызы-биле хүндүлеп-даа турар».

Ооң системазында кызыгаар шериглериниң боттарының хүлээлгезин күүседип турарлы күрүнеңиң аймыл чок черинин ажыл-чорудулгазын ынчаар бедип-биле үнелээп чорук кызыгааржыларын албан эрттирерин улам-на сайзырангайжыдарын, дайынчы белеткелли болгаш политиктиг серемчилелди бедидерин даандырып турар. Ол-даа сорулга күүсеттинер ужурлуг. Совет улустуң тургузуку ажыл-ижинин үре-түнелдери моон-даа соңгаар идегелдиг камгалалга турар.

Кызыгааржы ооллар бо-хүр.
Кымнар боор деп уктавазыл.

Омскиден, Дудинкадан —
Ол-бо чүктен Тывавысче

Шериг хөрээн арттирер дээш
Чедип келген ооллар-дыр.

Ыт четкен хайгыылчылар
Ырак черже топтап туру.

Дайзыннар кирбезин дээш
Дайынчылар хынамчалыг.

ЧҮГЛЕ ЧАҢГЫС ХҮНДЕ

Тываның кызыгааржыларының турар чери. Кескү агитациянын ажыл-бүрү хевирлеринбиле шиметтинген девискээр иштинде, дозуланчак ногаан бүрүлери чедишкелек тарымал ыштарга бүргеткен, хөй каът бажыннарга чедирип келгеш, бир бажыңның үшкү калыңче үнеринче бистин орук баштакчывыс —хүндүскү дежурный кызыгаржы чалады.

Офицер Ф. Ф. Хабибулинниң кабинеди. Мендилешкеш, чорук-херээвис тода тайылбырладывыс.

— Билдиие берди, билдим— дээш, бисче улам чоокшулады олуруп алган чугаалай-дыр.— Ийе, Кызыгааржының хүнүн бистин кызыгааржылар багай эвес уткуп турар. Салбырлар аразынга дайынчы өредилгенин бүгү хевирлеринге социалистиг чарышты организастадывыс. Чамдыктарының түңнелдерин үндүрдүвүс. Багай эвес-тир. Кызыгааржыларны бүгү талага кижизидеринге офицер кадрларның родю улуг. Ындыглар бисте хөй. Чижек кылдыр, даштын, өредилге шөлдеринде кичээл эрттирип турар аныяк офицерлерни адап көрейн: В. В. Коныгин, Н. В. Истомин олар-биле танышынар — дээш, Фаим Фаридович бисти дашкаар эдерти берди.

Массалыг үзүткаашкынга удур камгалалдың химиктиг нормативтерни дужаап турган кызыгааржыларны командылап турган офицер В. В. Коныгин ол болду. Кичээл дооступ турган болгаш ол бисти бодунуң салбырының бир хүнде эртер үжурлуг кичээдерин көрүп, кызыгааржыларның чүрттап турар байдалы-биле танышжарынче чалай-дыр.

Ленинчи өрээл. Шимеп дерезинниң шевергин чаражын сонуургаанывысты эңдевээн боор. «Бисте бүгү чүвени кызыгааржылар боттары кылып турар, хөй каът бо бажыңнарны, ооң-даа өске тулугларны база. Кандыг талант бисте чок дээр!».

Валерий Владимировичиниң оозун мактаныры ол кылдыр эвес, а Төрээн чурттуң ыдыктыг кызыгаарын камгалаан ногаан бөрттүг, бир үениң аныяк оолларының уран талантызынга, утаан-сарылынга, күжүнге чоргаарланганы ол деп билдивис.

Политкичээлден тарап үнген кызыгааржылардан ийи дайынчыны кыйгырып алгаш, олар-биле чугаалажы бээр аразында, Фаим Фаридович биске улаштыр чугаалай-дыр:

— Байырлалга тураскаакан хана солуп конкурузунга киржир дугайын чугаалап тур бистин дашкаар эдерти берди.

Массалыг үзүткаашкынга удур камгалалдың химиктиг нормативтерни дужаап турган кызыгааржыларны командылап турган офицер В. В. Коныгин ол болду. Кичээл дооступ турган болгаш ол бисти бодунуң салбырының бир хүнде эртер ужурлуг кичээдерин көрүп, кызыгааржыларның чүрттап турар байдалы-биле танышжарынче чалай-дыр.

Ленинчи өрээл. Шимеп дерезинниң шевергин чаражын сонуургаанывысты эңдевээн боор. «Бисте бүгү чүвени кызыгааржылар боттары кылып турар, хөй каът бо бажыңнарны, ооң-даа өске тулугларны база. Кандыг талант бисте чок дээр!».

Валерий Владимировичиниң оозун мактаныры ол кылдыр эвес, а Төрээн чурттуң ыдыктыг кызыгаарын камгалаан ногаан бөрттүг, бир үениң аныяк оолларының уран талантызынга, утаан-сарылынга, күжүнге чоргаарланганы ол деп билдивис.

Политкичээлден тарап үнген кызыгааржылардан ийи дайынчыны кыйгырып алгаш, олар-биле чугаалажы бээр аразында, Фаим Фаридович биске улаштыр чугаалай-дыр:

— Байырлалга тураскаакан хана солуп конкурузунга киржир дугайын чугаалап тур бис. Штанга кедүрериниң, хостуг хүрешке, чадаг чарышка, бег кагарынга, шыдыраа ойнаарынга маргылдаалар доктаамал эртип келген. Ол шериг албаның чедишкиниг эрттирерининг дузалап, кадыбысты быжыктырып турган.

Бир-ле катап башкир эжимбиле хайгаараар ужурлуг кызыгаарывыска дүне чор бис. Хем эрии чер чүве. Ырак эвесте моторлуг хеме даажы дыңналып келди. Хемни кудуу хеме лампазын чырыттышаан, бадып олур. Бистиң бе азы өскенин бе дээрэн билдинмес. Турган эриивисче мырынай чоокшулап чедип келгеш. Ооң кырында кижилерниң билдинмес чугаазы-даа дыңналыр. ССРЭ-ниң кызыгаарының эриктерин чырыдып эгеледи. Адыс-да сезинчин кончуг болду. Моон дугайында дораан-на заставаже дынаткан бис. Бистиң ыдыктыг кызыгаарывысты үреэр, өңчүк кылыр дээш келгени тодаргай болду. ССРЭ-ниң кызыгаарын үреэр аргажок болганындан олар дораан-на дедир чорупкан.

Бир эвес кызыгаарны үреп кирер чүве болза, оларга удур харыы бээринге белен турган бис.

Ю. ХОВАЛЫГ.
Чөөн-Хемчик район.

КЕЗЭЭДЕ КАМГАЛАЛДА

Бистиң ынак Төрээн чурттувустуң ыдыктыг кызыгаарын камгалажып, хамааты хүлээлгемни күүседкен мен. Застава чараш бойдус чурумалды черде турар: холушкак ыяштыг бедик даглардыг, мурнуу талазында хем агып чыдар.

Совет Эвилелиниң улустарының алды напиязының ооңдары чаңгыс иениң төлдери дег эң-найыралдыг, бир демниг шериг албаның эрттирдинивис. Кызыгааржы бүрүзү политиктиг болгаш дайынчы белеткелдиң тергиннери турган. Чүге дээрге ооң албан хүлээлгези кончуг берге, аңаа ладыгыышкын, бергелерге торулбас, көрүнгүр, аваангыр чаңчылдар херек. Агаар-бойдустуң кандыг-даа бергелөшкүн чок. Ооң кырында кижилерниң билдинмес чугаазы-даа дыңналыр. ССРЭ-ниң кызыгаарының эриктерин чырыдып эгеледи. Адыс-да сезинчин кончуг болду. Моон дугайында дораан-на заставаже дынаткан бис. Бистиң ыдыктыг кызыгаарывысты үреэр, өңчүк кылыр дээш келгени тодаргай болду. ССРЭ-ниң кызыгаарын үреэр аргажок болганындан олар дораан-на дедир чорупкан.

Бир эвес кызыгаарны үреп кирер чүве болза, оларга удур харыы бээринге белен турган бис.

Ю. ХОВАЛЫГ.
Чөөн-Хемчик район.

ТУРАСКААЛ

Ада-чурттуң Улуг дайының чылдарында фронтуже эки тура-биле чораан чаңгыс чер чурттуларын чон үргүлчү сактып, оларны чоргаарал-биле адап чоруурлар. Ындыг болбас арга чок. Олар дээрге аас-кежиктиг ямыдырал дээш, аңы-дунма ССРЭ дээш амы-тынын артынга катаан, аймылдыг дайынче эрес-дидимни-биле кирген кижилер-дир. Олардан тиилелгелиг чаныы келгеннер-даа, дайын шолүнге амы-тынындан маадырлыг-биле чарылганнар-даа чоннуң хүндүткелин эдилеп, аныяк өскенге төлептиг үлегер-чижек болуп чоруурлар.

Фашистиг Германияны тиилээнинин 37 чыл өөн Улуг-Хем районуң Арыг-Бажы суурнуң чурттакчылары онзагай демдеглээнер. Суурда сес чыл школазында комсомол эге организациязы (секретары аныяк коммунист башкы Л. Дамбый) кодээ Культура бажыңының чаңында сесерликке мөңге ногаан аныяк шивижигештерни олурткан. Аңаа эки турачы Ховалыг Чалбааевич Балчый-оолга тураскаал-обелискини Кок-Чыраа кодээ Соединиң күүскомунуң шиитпирин ёзугаар суурнуң чурттакчылары кылган. Ада-чурттуң Улуг дайының кадыг-берге хүннеринде амы-тынындан чарлын, төрээн черинге ээп келбээн маадырга тураскаалды ажыдары-биле улуг, биче чурттакчылар каас-шиник кеттинипкен сесерликке чыглып келгеш.

Тураскаал ажыдарының митингиниң Кок-Ныраа кодээ Соединиң күүскомунуң даргазы Т. Монгуш ажыткан. «Удут-Хая» совхозтуң Арыг-Бажы салбырында партия эге организациязының секретары, күш-ажылдың хоочуну А. Тугаржашка сес берген. Иletкелчи фронтучуңуң чырыткылыг овур-хевирин болгаш ооң төрел-доргуунуң улус ажыг-агыйында киириштирип турар үлүг-хуузун чыскааннарга таныштырган, аныяк өскенге чаңгыс чер чурттуунуң адын моңгежидип, ажыл-ишке, өредилгеге кызыман болуруп чагаан. Ол байырлыг митингиниң соонда, Арыг-Бажы сес чыл школазында Олег Кошевой аттыг шионер дружиназы чыын эрттиргеш, окятбрятарны шионерге хүлээп алган. Чаа тургустунган отрядка эки турачы Ховалыг Балчый-оолдуң адын тывыскан. Суурнуң чурттакчыларының байырлыг ол митингизи дайынчы болган патриотчу ырларның күүселдези-биле доозулган.

О. ДАНГАА.
Улуг-Хем район.

ШАПКЫН СУГГА СЕГИРЖИП АЛЫЫШКЫН

...Ол үеде кызыгаар заставазында байырлал хүнүн доозарынга белеткенип турган. Кино механиги аппарадынга чаа фильмниң лентазын суп белеткел алган. Салюттуң баштайгы даштаашкыны дыңналганынын соонда каш секунда эрткенде, заставага дүвүрээнин медээзи чаңгыланып үнген. Дүвүрээнин белүүнүн удуртукчузу прапорщик Владимир Чубенко Малыш деп ыды-биле кады машина кырынче үне берген. Бөлүк шупту чыглып келирге, машина хемче углай чорупкап.

Он ажыг минута иштинде кызыгаар үрекчизи хемниң ортузунга чедир эштп берген.

Дүвүрээнин белүүнүн машиназы ковүргүге чедип келирге, аңаа турган доскуул кызыгаар үрекчили ам-даа шымнып, эштин чоруурун удуртукчуга көргүскен. Солдаттар хемниң эразынче чорупкан, оларның мурнунда Малыш маңнап орган. Прапорщик автомадын солдаттарның бирээзинге бериптеш, ыды-биле кады доштуг сугже шурай бергеш, кызыгаар үрекчизинче дүрген эштип чорупкан.

Кызыгаар үрекчизинге бир дугаарында Малыш четкеш, сугга чүү-даа канчаарын билбээн. Кургаг черге болза, шин истээрин, дайзынны канчаар доктаадырын, тудуп алырып өөренип алган. Малыш кызыгаар үрекчизинге чоокшулап чедип келирге, ооң боюнда дүгүдеи сегиржи атгаш, суг дүвүнче книр тыртп берген. Ыт кончуг күштүг-биле ушта шелип алгаш, үрекчидеп ыяды эштип чорупкан. Ол аразында ооң бир талазындан Чубенко эштин чедип келген. Шапкын хемнин бо чалгыгларыг черинге кызыгаар үрекчизи-биле прапорщик сегиржип алган. Чубенконуң бажыкче кызыгаар үрекчизи улуг чудуруу-биле шапчар бодаан, мичаң Малыш ээзинге дузалажы берген. Ооң ыпай кызыгаар үрекчизи удурланыр аргажок болган...

Дүвүрээнин белүүнүн автоматтыг солдаттары оларны эриктс маңап турган. Байырлал хүнүн прапорщик Чубенко ССРЭ-ниң күрүне кызыгаарының үрекчизин тударынга белен дооскан.

Кызыгаар дүне-даа, хүндүсдаа идегелдиг хайгыылда турар. 1918 чылда эгелээн ол эөлчег бо хүннерде уламчылавышаан. ССРЭ-ниң Күрүне кызыгаары ногаан бөрттүг дайынчыларының — совет кызыгаажыларының доктаамал көрүнгүр хынаалдазында туруп турар.

А. СЕРДЮК.
(ПМА).

ЗАСТАВАЛАРДАН МЕДЭЭЛЕР

АТ САЛГАН АВТОМАТ

Заставага дүвүрээнниң медээ келген. Ол черниң чурттакчызы станцияга кызыгаар чуруму үрээн сезинчиг кижини корген. Кызыгааржылар ону дыңнаап-ла ынаар чорупкан. Болүктү заставаның политкезээниң талазы-биле начальнигиниң оралакчызы лейтенант Н. Дегтерев удуртуп чораан.

Болүкте шуптузу күштүг, билигликг, дуржулгалыг дайынчылар шилиттинген. Оларның аразында СЭКП кежигүнүнге кандидат ефрейтор Ц. Дорохин эң тергиннериниң бирээзинге хамаарыр.

Кызыгаржылар агаар-бойдустуң берге байдалының үезинде ажылдаар ужурга таварышкан. Дүне чаъс чаап турган. Дорохин болгаш ооң эштериниң мергежили мындыг берге үеде херек болган. Билдинмес кижини истеп чораап, бир вагон иштинден тып алырга, ол дезерин бодаан, ынчалза-даа Дорохин автомадын ширинии кончуг ыыгаап келирге соксай берген.

Ефрейторнуң автомадының ыяш унунда пластинкада «Социалистиг чарыштың тиилекчизинге — эрес-дидим кызыгааржыга. М. Т. Калашников» деп бижип каан. Сураглыг совет конструкторнуң адын салган белек боор автоматты кызыгаар шериглериниң эң тергиннеринге тыысыр.

Л. СТЕПАНЯН,
майор.

УКРАИНАДАН ААЛЧЫЛАР

Бистиң В. Котельников аттыг кызыгаар заставазы Донецк областың Константиново хоорайдан хөй муң километр ырак чөрде турар. Ынчалза-даа заставаны адаан маадырлыг-кызыгааржы Котельниковтуң төрүттүнген болгаш өскени хоорайның ажылчы чоннарыбиле кызыгаарның солдаттарының аразында пайыралга черниң ыраа шантыктавайн турар. Делегациялар солчуру чаагай чаңчыл болуу берген. Чоокта чаа Украинадан бистиң шефчилеривис келген, оларны чылыы-биле уткудувус. Аалчыларның аразында бистиң заставага шериг албаны эрттирген, амгы үеде бир улуг будүрүлгенин комсомол комитединиң секретары, ВЛКСМ Донецк обкомунуң кежигүнү В. Малинин дораанна танып кагдывыс.

Шефилер бистиң шериг албаны эрттирип турарывыс, амыдыралывыс-биле танышкан. Валентин Котельниковтуң мөңгө черинге чораан, ам ында коргуш билбес кызыгаржыга тураскаалды кылган. Аалчылар ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын чаңгыс чер чурттуглары кандыг күш-ажылчы чедишкиннерлиг ужуражыр дээш ажылдап турарын чугаалап берген.

А. ЗАБРОДИН,
лейтенант.

КОНЦЕРТ

Закавказьениң Кызыл туктут кызыгаар округунуң улуг лейтенант В. Паламарчукка удуртқан ыры болгаш танцы ансамбли ырак бедик даглардa турар заставаларга баргаш, концерттер көргүскен.

Грузин ССР-ниң алдарлыг артизи В. Арутюняның көргүскен номерлерин кызыгааржылар адыш часкаашкыннары-биле уткаан.

Л. ЛУКАШОВ,
майор.

Дайынчылар- кызыгааржылар хостуг шагында. Кызыгаарның хайгыылчыларынга ооң чоогунда хоорайның боттывынгыр уран түүл коллективинин киржикчилери концерт көргүзери-биле чедип келгеннер.

Н. ЖИГАНОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

№ 5 (119)
1982 чыл, май

Кым-даа, чүү-даа уттундурбаан

САЛГАКЧЫЛАРНЫҢ ЧҮРЕКТЕРИНДЕ

Ада-чурттуң Улуг дайының чылдарында Крымга застава начальныги лейтенант Терлецкийниң ады төөлчүргү ашарган. Байдар ажиктериниң аксынга тоннельди ол хөй эвес кызыгаажылары-биле чазылдырып, фашистерниң оруун моондактап, оларны хонук дургузунда акаа саадаткан.

Ооң соонда Александр Степанович Терлецкий дайынчылары-биле кады партизан отрядынче чоруй барган. Кызыгаажы-хайгыылчылар маадырлыг чоруктарны улаштыр-улаштыр кылып, Севастополь чоогунга гитлержи батареяже дидим халдааш, оларны таңдаа четпээнде узуткаан.

Терлецкийниң ады фашистерниң өжээн-кылыын хайныктырып, каргыжын тең турган. Кажан ол фашистерниң холунга кире бергенде, эрес-дидим кызыгааржыны араатанзыы-биле эттеп-эриделеп, ур-ле хилинчектээннер. Ооң чаңгыс сес-даа ышкынын дырып ап шыдаваанындан улам дерзииленген дайзыннар маадырны шаажылап каан. Лейтенантның сөөлгү сөстеря фашистерге, аткан ок дег, күштүг дегген:

— **Севастополь ам-даа чурттаг!**

...Терлецкийниң шериг албаны эрттирип турганы, ам ооң адын эдилээн заставага чоокта чаа маадырның кадайы Екатерина Павловна Терлецкая биле оглунуң оглу, кызыгаарның Москвада Кызыл туктуг дээш командылал училищезиниң курсаптызы Михаил Терлецкий чораан. Оларның-биле кады Терлецкий дугайында тоожу бижип турар чогаалчы Евгений Белянкин база чораан.

...Команда чаңгыланып үнген. Маадырга тураскаалдың чанында дайынчылар ёзулалдың минутазын эрттирген...

Е. П. Терлецкаяның чугаазын кызыгаажылар улуг сонуургал-биле дыңнааннар.

Терлецкий аттыг застава — төргиин застава. Дыка хөй сержантылар, солдаттар кызыгаар хереэнин мастерлери болган. Оларның аразында — сержант Гостев, заставада комсомол организациязының секретары биче сержант Борисенко, аңаа дайынчылар Исаев, Когут, Темников олар болгаш өскелер-даа бар.

Маадыр кызыгаажылар боттарының оолларының, ооллардың оолларының ажылхеректеринде болгаш чүректеринде мөңге дириг чурттал чоруур.

А. САВЧЕНКО,
капитан.

СОҢГУЛДАЛАРГА УТКУШТУР

ОРТААКЫ АЗИЯНЫҢ КЫЗЫЛ ТУКТУГ ШЕРИГ ОКРУГУ. Улус депутаттарының чер-чер Советтеринге соңгулдаларга белеткел ажылдары биетин кезектиң агитпунктузунда хайныыштынгыр. Политажылдакчы майор Е. Нойун эгелээшкини-биле тематиктиг утрешниктер, дыштылга, айтырыг, харыы кежээлери организастыг артип турар.

Депутаттың кандидады, рудникте партбюро секретары Б. Султангазиев-биле соңгулчуларның ужуражылгазы эрткен. Казахстанның бойдус байлаан шингээлин алырынга Совет Эвилелиниң аңы-дунма бүгү республикалары киришкенин төөгүден сактып, дээлбичыларга чугаалап берген. Интернационалчы ыяпыралдың күжү-биле экономика болгаш культура тургузуушкунунга Казахстан деннеп четпес бедикче көдүрүлген дээрэн ол эрткен чылдар-биле деңнештирип чугаалааның дайынчылар соңуургаан.

Ю. БОНДАРЕНКО,
прапорщик.

ШЫН 4-кү арын ● 1982 ч. ● май 28

Совет прокуратураның 60 чылынга

СОЦИАЛИСТИГ ХООЙЛУ-ДҮРҮМ КАМГАЛАЛЫНДА

Бүгү-россияның Төп күүсекчи Комитединиң IX чыжыында үшкү сессиязы 1922 чылдың май 28-теги доктаалы-биле күрүне прокуратуразын тургускандан бээр 60 чыл болган. Прокуратураны тургускаанының мурнунда Коммунистиг партияның, Совет чазактың чуртка хоойлудүрүмнү бижыглаары дээш шыңгыы демисели болгулаан. В. И. Ленинниң ат салганы Совет эрге-чагырганың баштайгы декреттеринде-ле эң шыңгыы революүтуг корум-чүрүмнүң, контрреволюция-биле, саботаж, мелчүкчү чорук-биле демиселдиң, Октябрьның чаалап алышкынарын бижыглаарының чугулазын онзалап демдеглеп турар. Хоойлуларны шыңгыы сагыыры Совет эрге-чагырганы хөгжүдеринин болгаш бижыглаарының магадылалы болу берген.

В. И. Ленинниң бодап турганы-биле алырга, тускай, шынар талазы-биле чаа, төп дээди эрге-чагырганың түүрүнден хоойлуларның ылаптыг сагылдазы дээш күрүне хайгааралың чорудар органны — совет прокуратураны тургузар үжүрлүг турган.

1922 чылдың май 26-да Бүгү-россияның Төп Күүсекчи Комитединиң сессиязы «Прокурор хайгааралының дугайында» саавырыны хүлээп алган, анаа 1922 чылдың май 28-те М. И. Калининниң ат салганы-биле ол хоойлу апарган. Күрүне прокуратуразын хоойлуларының шын күүселдезинге хайгаарал тургузар болгаш кем-херек үүлгедишкинне-ри-биле демиселди шын тургузар сорулга-биле ынчаар тургускан.

1922 чылдың декабрьда ССР Эвилелин тургустунганы чаңгыс аай хоойлуларны болгаш эргелериң чаңгыс аай системазын быжыглаарынга чаа болгаш шинтпирлиг үеде болган. Коммунистиг партияның чаңгыс аай политиказынга үндезилеттинген эвилелдешкен республикаларның чарылбас чаңгыс эвилелдешкен чаңгыс аай экономиктиг болгаш политиктиг организациязы, совет күрүне эрге-чагыргазының үстүнден адаанга чедир чаңгыс аай системазы федеративтиг Совет күрүнеге социалистиг хоойлу-дүрүмүң чаңгыс аайын баш удур тодаратқан.

Совет прокуратура бодунуң тургустунганының баштайгы хүнүнден-не Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле хоойлу-дүрүм сагылгазынга идепкейлиг хайгаарадыр бот-тандырып, кем-херек үүлгедиишкиннерине удур демисели чорудуп келген. Совет чүрттүң хөгжүлдезиниң бүгү үе-чадаларының негелделеринге дүүштүр совет прокуратура бодунуң ажыл-чорудулгазын идепкейлиг боттандырып келген. Чижээ, Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында прокуратура тылды быжылап, дайын үезинің хоойлуларының сагылгазын шыңгыы хайгааран келген. Прокуратура органнары Күрүнениң оңза комиссиязы-биле кады немец-фашистиг эжелекчилерниң үүлгедиглерин истээр талазы-биле улуг ажылды кылган. Чыгдынган докумөнтилер дайынның фашист кол буруулугларын сойгалаарынга улуг рольду ойнаан.

Хоойлу-дүрүмнү шыңгыы сагыырын хандырары —Коммунистиг партияның доктаамал болгаш могаг чок сагыш салыышкынында. СЭКП-ниң удуртукчу ролю хоойлу-дүрүмнү хандырарынга болгаш быжыглаарынга СЭКП-ниң удуртукчу ролю ол сорулганы бистиң чуртувуска чедиишкинниг боттандырарын магадылап турар. СЭКП-ниң XXV болгаш XXVI съездилериниң шинтпирлеринге дүүштүр чуртка социалистиг хоойлужудулганы болгаш эрге-чүрүмну улам ынай быжыглаарының үгланышкынын туруштуг болгаш сорулгаже чүткүдүг чорудуп турар. Хоойлуларны шыңгыы сагыыры, оларның бүгүдеге албан болуру партийжи болгаш күрүне чүрүмүнүң черчүп болбас бирги чергелиг негелдези дээрзин партийжи документилерде демдеглээн.

Прокуратураны организастаарының болгаш оон ажыл-чорудулгазының ленинчи принциптери 1977 чылдың ССРЭ Конституциязында хоойлужудуп быжыглаттынган, олар ССРЭ-ниң Дээди Соведиңин ийиги сессиязының хүлээп алганы «ССРЭ-ниң прокуратуразының дугайында» хоойлуда бүрүнү-биле кииртинген. «ССРЭ-ниң прокуратуразының дугайында» ССРЭ-ниң хоойлузун хүлээп алганы-биле прокуратура органнары боттарының ажыл-чорудулгазын бүгү угланышкынарга ажыктыг чорударынга юридиктиг үндезинни алган. Хоойлуларны кандыг-даа хажыдыышкынындан камгалавышаан, хажыдыышкынарны илередип база чайлатпышаан, прокурор хайгааралы совет хоойлуларның ролюн болгаш ат-алдарын бедидип, күрүне болгаш хөй-ниити органнарының ол талазы-биле ажылынга салдар чедирип, хамаатыларның күүнеге, оон органнарынга бүзүрелиң күштелдирип турар.

СЭКП ТК-ниң «Эрге-чүрүмну камгалаар талазы-биле ажылды экижидер болгаш корум-чүрүм үрээшкиннери-биле демиселди күштелдирер дугайында» доктаалында база СЭКП обкомунуң IV пленумунуң доктаалында эрге-чүрүм камгалаар органнарының амгы сорулгаларын барымдаалаашк, хоойлу-дүрүм сагылдазын болгаш эрге-чүрүм камгалалың хандырар талазы-биле ажылдың практиказын ханы болгаш бүгү талалыг түңнел көргүскен. Оларда совет хоойлуларның, ниитилелдиң эргеажыктарының, хамаатыларның эргелериниң камгалалында турар прокуратура, иштики херектер, юстиция, суд органнарының ажыл-чорудулгазын сайзырангайжыдарыңче чугула кичээнгейни угландырган. СЭКП-ниң XXVI съездизинге эш Л. И. Брежневтиң ол органнардан партия «совет эрге-чүрүмүнүң, кандыг-даа хажыдыышкынындарынга удур демиселе уламна идепкейлиг, принципиалдыг, эптеп чок чорукту манап турар» деп чугаалаанынга дүүштүр, ол доктаалдарда эрге-чүрүм камгалаар органнар кем-херек үүлгедиишкиннерине удур эптеп чок болгаш шинтпирлиг демиселди чорударының чугулазын демдеглеп турар.

Хөй националдыг Совет күрүнениң составында эң аныяк прокуратура Тыва АССР-ниң прокуратуразы болуп турар. Республиканың прокуратуразы, СЭКП ТК-ниң доктаалдарын, ССРЭ-ниң Чиңгине прокурорунуң айтыышкынарын күүсетпишаан, партияның область организациязының удуртулгазы-биле совет хоойлуларны бүгү чөрлерге сагыырын хандырар, кем-херек үүлгедиишкинери-биле демиселди күштелдирер талазыбиле быжыг угланышкынны чорудуп келген болгаш чорудуп-даа турар.

Прокуратура дээди мергежилдиг юристерни, ооң иштинде үндезин чурттакчылардан белеткээринче, прокуратура органнарын мораль талазы-биле туруштуг, политика талазы-биле бышкан, нарын болгаш харыысалгалыг сорулгаларны күүседип шыдаар кадрлар-биле четчелээринче кичээнгей салып келген. Тыва АССР-ниң прокуратуразы тургустунуп турда дээди эртемниг чаңгыс-даа ажылдакчы чок турган болза, ам оларның 93 хуузу, ооң иштинде 42 хуузу тывалар, дээди юридиктиг эртемниг, 35 хуузу СЭКП кежигүннери болгаш кежигүнүнге кандидаттар болуп турар.

Совет прокуратураның 60 чылын демдеглеп тура, хоочунчарывыстың аттарын хаңы хүлээп көрүүшкүн болгаш хүндүткел-биле адап турар бис. Олар база амгы үеде персоналдыг пенсионерлер Д. С. Мижит, О. Т. Охемчыл, К. Ф. Байыр-оол, И. Н. Макушин, А. Т. Соломатов, О. Н. Губина болгаш өскелер-даалыг. Бистиң күрөлениивисте В. П. Барышев, А. М. Очур, Ю. М. Чигжит-оол, Э. М. Германова, С. К. Товарищтай, Ш. С. Куулар, Е. А. Дамба, К. А. Оюн дээш өске-даа мергежилдиг кадрлар өзүп келген.

Прокурорларың болгаш истекчилериниң эң хөйү партияның болгаш күрүнениң херээнге шынчы, боттарының мергежилинге ынак, боттарының хүлээлгезин бедии-биле угаап билип, кем-херек үүлгедиглерин болгаш өске-даа хажыдыышкынынарны болдурбас дээш күжениишкинниг ажылдап чоруур. Маңгыстачак чорукка, хөлөлелиринге, кончаалаашкынга, күш-ажылчы эвес орулгаларга, социалистиг өөрүге халдаар чорук-тарга кандыг-даа тиглерин хаар төлээде, ынчаар ажылдаары негеттинер.

Социалистиг хоойлу-дүрүмнү болгаш эрге-чүрүмну быжыглаарында юстиция, суд, прокуратура, совет милиция органнарының харыысалгазы бедик дээрзи СЭКП-ниң XXVI съездизинге демдеглеттинген. «Ол органнарның ажылдакчыларының профессионал биларлыгы хамааты эрес-дидим, саттынмас чоруктар-биле болгаш чөптүг чорук-биле дүүшкей турар ужуруут» деп Л. И. Брежневтиң айтыышкынны прокуратура органнарынга мобилизакчы улуг ужур-дузалыг. Прокурорлар, истекчилер күрүне болгаш күш-ажыл чурумун быжыглаары, социалистиг өөрүнү болгаш эрге-чүрумну камгалаары, кандыгдаа эрге-чүрүм хажыдыышкынарын болдурбазы болгаш чайладыры ниити партийжи болгаш ниити күрүне ужурдузалыг дээрзин удуртуга болдурар ужуруут. Бистиң соруглавыс партияның болгаш күрүнениң сагыш салыышкынынга харыы кылдыр боттарывыстың күжениишкиннеривисти прокуратураның ажыл-чорудулгазын улам ажыктыг, күрүне болгаш ниитилел амыдыралынга бедик салдарлыг болдурарынче угландырары болур.

Совет прокуратура бодунуң 60 чылын совет улустуң улуг байырлалынын— ССРЭ-ниң 60 чылынын бүдүүнде демдеглеп турар. Совет Эвилелиниң алдарлыг оюнга уткуштур чоруп ора, Тыва АССР-ниң прокуратуразының ажылдакчылары ол байырлалды үүтүүлдүг күш-ажыл-биле, боттарының ажыл-чорудулгазының деңнелин улам бедидери-биле демдеглээринге шинтпирлиг.

А. ГОРЕЛОВ,
Тыва АССР-ниң прокурору.

АЛДАН ХАРНЫҢ БЕДИИНДЕ

Уран чүүлдүң кижилери

КЫЗЫЛДЫК Ленин кудумчузунда 63 дугаар бажыңның үшкү каъдында бир квартира бар. Оон ортаакы өрөлиндеги өй-өйдө музыканың ыяш-бүрү аялгалары куттулуп-ла келгилээр. Ону билбес кижилер ында хөгжүмүлер сургуулдан азы кандыг-бир концерт боон турар кылдыр бодаглаар. Чок, ол ындыг эвес. Бажыңның орта өрөлинче кире бээрге, узун, шилгедек сыныг, шевергин кеттинген, бажының дүгү агара берген кижи пианинода ойнаан, бижиттингей орар. Бичии ойнай хаапкаш, карандаш-биле бижий тыртқаш, база катап ойнай бээр. Чамдыкта пианинога орус, тыва болгаш өске-даа ырларыны суглук чокка ойнай-каапканын ол боду безин билбес.

...Өөредилгениң күжениишкинниг дөрт чылдары Ростислав Кенденбильге төпмес-батпазы-ла аажок ышкаш сагындырган. Ынчалзажок бо удаада чугула эң харыысалгалыг экзамен — диплом алырынга сөөлгү ийи чыл дургузунда кылган ажылын дужаары артқан турган. Ол болза, чогаалчы Сарыг-оолдуң «Чечен биле Белекмаа» деп либреттозунга ооң бижээни үш көжеге баштайгы тыва опереттазы болур. Экзамен мурнунда Ростиславтың сагыш-сеткилин хайныгып «ынчанғы консерватория директору Брюшков баштаан күрүне комиссиязы ооң ол баштайгы чогаалчыкчы улуг ажылын канчаар үнелээр ирги» деп бодал ону бичии-даа амыраваан. Ол ындыг болур-даа ынчаан. Бо хире улуг хемчөлдиг чогаалды бижиниринге чеже хире күш, угаан-бодал үнмээн дээр!

Бижээн-бижээн алгаш апаарга-ла «оозу-моозу таарышпастыра» дээш башкылар холуп каапкан. Оларның аразында аажок узун, арганзымаар, делгем хөректиг, көстүктүг, коштуг ыңгыы кижи бар. Ол болза Ростиславтың түскай эртемнинг башкызы профессор Сергей Яковлевич Волфинсон. Ооң негелдези, берген онаалдазы ынчангы консерваториязының чанында үчилиишкин болганы дээш анаа база-ла байыр чедирип турган. Ол болза Ленинградтың Римский-Корсаков аттыг Ленин орденниг күрүне консерваториязының чанында үчилиишкин дооскан — 1958 чыл-дыр. Опереттаны симфониялыг хогжум удээн болгаш пластинкага база бижиткеп. Удаваанда ону консерваториянның улуг залынга дамчыткан.

КАНДЫГ-БИР концертке азы радиога өткүт, хоюг үнүүг ыраажы азы болүк кижилер ырларының мурнунда чарлакчы: «музыказы Р. Кенденбильдиң» деп чарлаарын бо-ла дыңнаар бис. Ростислав Докур-оолович ырлар аялгаларын бижинир чогаадыкчы ажылын 1942—1945 чылдарда Кызылдың театр студиязынга өөренип турган-ла эгелээн. Оларның ан-не баштайгызы — С. Тамбаның «Созүм утка» деп ырызынга аялганы бижээни болган.

Колдуунда-ла бичии, элээди чылдарындан эгелээш, кижилер музыканың эгээртинмес эртинезинче эгелеп кирер апаар. Кенденбиль билип кээрге-ле, ооң адазы Докур-оол прей Чадаванның Кара-Дыт ынчаар бодуңуң чаңгыс чер чурттуглар-ының аразында ырлаар, хогжүмээринге сураглыг кижилериң бирээзи турган. Адазының ындыг салым-чалаңа аңаа чажындан-на чаагай салдарлыг болганы чугаажок. Ынчалзажок эки музыкант болурунга ниити эртем-билиг база херек болгай. Чечен чогаал, музыка дугайында ниити билигин ол үжеп чылдарны сөөлзүредир, дөртеп чылдарның эгезинде Даг-Алтай хоорайга рабфакка шору өөренип апкан.

ЫНЧАЛЗАЖОК ооң тускай школазынга өөренмээн, ону дооспаан кижиге музыканың далай дег чалгыларынче ханы шымнып кирери берге апаар. Ынчангаш музыкант, композиттор болур дизе, улам хандыр өөренир, бурунгаар базар апаар деп бодалдар ооң сагыш-сеткилин амыратпаан. Ооң ол-ла үезели Ленинградта Римский-Корсаков аттыг консерваториянның чанында музыка училищезинге ону 1954 чылда чедирип келген. Анаа өөредилгениң чылдарында Кенденбиль ырлар аялгаларын, хогжүм квартеттерин, романстарны консерваторияга болган конкурстарга киришкеш, үргүлчү шаңналдыг черлерге киргилеп турган.

Кенденбильдиң өөредилгези, чогаадыкчы ажылга чедиишкини ыраккы Тывага артып калган өг-бүлезинге аажок өөрүшкүлүг боон турган. Анай-кара чажыпдан кады озуп, соолунде барып салым-чолун каттыштырып, өг-бүле тудуп алганы, экини-даа, бакты-даа денге үлежир Катязы ынчан Кызылдың театрынга эки ажылдап, уруг-дарыы-даа чаагай өзүп-мандып, өг-бүмениң амыдыралы бодунуң золугжиле чөрүп турган.

Ыраккы Тывада өг-бүлезин, уруглары база бар, боду студент, ынчан көэрге ооң өөренип эрткен чылдары амыдыралга белен эвес школа болган. Ол-ла чылдарда Ростислав Кенденбиль тыва чогаалчылар С. Сарыг-оол, С. Сүрүн-оол, Ю. Кюнзегеш, С. Тамба олар-биле чогаадыкчы харылзааны тургузуп, 40 ажыг аялганы бижээн.

Амыдыралга чамдык бергелер турза-да, өөредилгезин ол чедиишкинниг дооскаш, билиг-биле чепсегленип алган соонда, чаа чалгынныг чүве дег кылдыр сагындырар апарган. Баштай Кызылда уруглардың музыка школазынга, ооң соонда ураң чүүл училищезинге башылавышаан, чамдык лириктиг ырлар аялганы бижингээн. Ооң-биле кады чогаадыкчы ажылын үргүлчүлевишаан, бот-тывыгыр ураң чүүл бөлүмнериниң ажылын удуртурунче улуг кичээнгейни салып келген. Кызылдың № 2 школазынга ниити ырыныш, хөгжүмүң бөлүмнерин дыка үр удуртуп келген, ам ында башкылап турар бот-тывыгыр композиттор Альберт Танов ооң дугайын сеткил ханыышкыны-биле мынчаар чугаалаар:

— Музыка бижингеринге чүткүдүг, черле ынчаш чогаалдыга ажылынга оруктуң баштай-ла бо школага Ростислав Докур-оолович-ниан удуртуп турган бөлүмүнге алган мен...

Кенденбильдиң чогаадыкчы ажылынга улуг черин төрөл черинің аян-шинчизин, бодүүн кижилернин амыдыралын, сагыш-сеткилин, бодалын плередип, коргускен ырларының музыка чогаалдары кирер. Ниитизи-биле ол барык-ла ийи чүс ажыг янзы-бүрү ырларга музыканы бижээн, оларның хөй-хөйү чонга ажаок пенгередиг апарган.

КОМПОЗИТОР 60-70 чылдар үезинде хөй-хөй ырлар аялгалары-биле кады ансамбльдерге, хөйүүн ырларыңга таарыштырган чогаалдарны, «Ынакшыл болгаш өжээн» деп шиинин музыказын бижигилээн. Ол-ла чылдарда композиторнуң чогаадыкчы ажылының хемчөзин улам херлип, симфония өөскестринге ойнаар. «Чечектел-ле, төрөэн черим!» деп бирги сюитазы чогаадып тургускан. Оларның чамдыктары чүгле Тывага эвес, Москванын, Новосибирскиниң театрларының спеналарынга, аңы-дуңма Моолдуң хоөуларынга улуг таңчайы-биле чангыланып, хөй-хөй көрүкчүлерни магадаткан.

Тура-соруктуг-ла болза, кижиниң күштүг күзелинге чүүдээ шаптыктавас. Барык-ла бежөн хар чоокшулап, бажының дүктеринде ак хыраа «оваадай» костүп, көгере берген эштин база катап өөренир деп турарын дыңнаап. оон эш-оору аңаа чеде берген. Оларның бирээзи олура:

— Эртем-билиниң четчир-дир, музыка чогаалдарын база хөй болгай, улгады берген ашак апарган кижи өөренирге берге эвес чүве бе, а мен болза-ла бажыңымга сүттүг сарыг шай аартап, ыры аялгалары бижип олурар мен — деп баштактангылаан.

— Чо-ок төрөэн, «ушпас дизе, дагаланыр, часпас дизе, өөренир» дижир болгай. Барып-барып консерваторияның бодунга шуут өөренир деп чүвени бодап көр. Ол дээрге улуг аас-кежии-дир — дээш. Кенденбиль пианинога узун хоюг аялгаларны улаштыр-улаштыр ойнапкан.

Ленинград консерваториязынга 1969—73 чылдарда профессор А. С. Леманның класынга стажировка арттырип турган. Ростислав Докур-оолович чаа-чаа улуг хемчөэлдиг музыка чогаалдарын-даа бижигилээн, эртем-билиг-биледаа улам хандыр чепсегленип алган. Ол үедө симфониялыг, пьянга сюитазы, квартетке ойнаар музыканы болгаш өскедаа чогаалдарны бижээн.

ССРЭ-ниң композиторлар эвилелиниң кежигүнү Р. Д. Кенденбильдиң 70—80 чылдарда ырларга аялгалар бижинип ооң чогаадыкчы ажылынга кол черин эзлеп келген. «Орденниг Тыва». «Аялдыг комсомол». «Маадырывыс Валентина». «Сылдыс». «Койгунак» дээш композиторнуң бижээни он-он аялгалары чоннуң ынак ырлары апарган. Оон аңгыла ол соолгу чылдарда улуг хемчөэлдиг музыка чогаалдарын — «Сани дангыланыз», «Иңчеек» деп комедияларның музыказын, «Моңге моге» деп ыры симфониялыг музыка-шүлүглелин, «Тыва кожамыктарны», уругларга таарыштырган болүк ырларны болгаш чамдык симфония, камера-хөгжүмүг чогаалдарны бижигилээн. Ооң хөй чылдарда чогаадыкчы ажылын, Совет Тыванын музыка культуразын хогжүдеринге киирген салыышкынын «Хүндүлелдин Демдээ» орден-биле шаңнап демдеглээн. А 1982 чылдың май төнчүзүнде композитор алдан харлаан, музыка ураң чүүлүнүң талазы-биле ачы-хавыыазы дээш аңаа Тыва АССР-ниң улустуң артизи деп хүндүлүг атты тывыскан.

— Алдан харлаашк, пенсияже үнүмзе-даа, улуг хемчөэлдиг музыкалар чогаадып бижинирин күжениишкинниг уламчылаар мен — деп, Ростислав Докур-оолович бүзүрелдиг чугаалап турар.

С. ШОЙГУ.

ЧУРУКТА: композитор Р. Д. Кенденбиль.
В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

«АРЫГ АГААР» ОПЕРАЦИЯ

«Арыг агаар» деп Бүгү-эвилел операциязының кол сорулгазы болза долгандыр турар бойдусту, агаар бассейнин камгалаары болур. Ол май 25-те эгелээп болгаш июнь 10-га чедир уламчылаар.

Орукка чоруп орар автомобильдиң соонга шөйдүнчек ыш артыш каарын ким эскербээп боор? Машиналарның, мотоциклдерниң, мопедтериң үндүрген шыңга хоралыг бүдүмелдер бар деп чүве кымгадаа чажыт эвес. Гидрометеорология талазы-биле ССРЭниң күрүне комитединиң саптүкнерин ёзугаар алырга, автомобильдерниң үндүрүп турар хоралыг бүдүмелдерни иштизи-биле чурт иштинге алырга, агаар бассейнинче кирип турар ыңдыг бүдүмелдерниң барык 30 хуузу болур. Улуг хоорайларда автомобильдерниң үндүрүп турар хоралыг бүдүмелдери үлетпур бүдүүлгелеринің үндүрүп турары ыңдыг бүдүмелдерни мырынай ажыл турар.

Күрүнеңиң автоинспекциязының аралай хынаан түңнелдерин барымдаалаан көөрге, министерстволар болгаш ведомстволар — транспорт хереклелдериниң эзлери автомобильдерниң ажылдан каапкаңы газтарында хоралыг бүдүмелдерниң барының деңнелин болур-чогууру-биле хайгаарап көрбейн турар. Чүгле чаңгыс эрткен чылда КАИ органнары 167 мун машиналарны ажыглаарын газында хоралыг бүдүмелдериниң барының нормазы ажыл турары дээш хораан.

Санитар чырыдыышкынының Төп эртем-шинчилел институдунуң автотранспорт бүдүүлгелериниң специалистерине салган айтыырларының түңнелдеринден алгаш көөрге, хөй-хөй ажылдакчылар «хоралыг» болгаш «ыыттыг» деп сестерниң ылгалын орта билбес, а чүгле 20 хуузу ажылдан үнген газтарның тургузуун билир, 10 хире хуузу газтарга хорааашкынның демдектерин ылгап билир болган. Автотранспортчуларның чөптүг чорук-биле дүүшкей турар ужуруут деп Л. И. Брежневтиң айтыышкынны прокуратура органнарынга мобилизакчы улуг ужур-дузалыг. Прокурорлар, истекчилер күрүне болгаш күш-ажыл чурумун быжыглаары, социалистиг өөрүнү болгаш эрге-чүрумну камгалаары, кандыгдаа эрге-чүрүм хажыдыышкынарын болдурбазы болгаш чайладыры ниити партийжи болгаш ниити күрүне ужурдузалыг дээрзин удуртуга болдурар ужуруут. Бистиң соруглавыс партияның болгаш күрүнениң сагыш салыышкынынга харыы кылдыр боттарывыстың күжениишкиннеривисти прокуратураның ажыл-чорудулгазын улам ажыктыг, күрүне болгаш ниитилел амыдыралынга бедик салдарлыг болдурарынче угландырары болур.

Совет прокуратура бодунуң 60 чылын совет улустуң улуг байырлалынын— ССРЭ-ниң 60 чылынын бүдүүнде демдеглеп турар. Совет Эвилелиниң алдарлыг оюнга уткуштур чоруп ора. Тыва АССР-ниң прокуратуразының ажылдакчылары ол байырлалды үүтүүлдүг күш-ажыл-биле, боттарының ажыл-чорудулгазының деңнелин улам бедидери-биле демдеглээринге шинтпирлиг.

А. ГОРЕЛОВ,
Тыва АССР-ниң прокурору.

Ленинградтың Театр залынга Тыванның пайысылалыпкызыл Ленин кудумчузунда 63 дугаар бажыңның үшкү каъдында бир квартира бар. Оон ортаакы өрөлиндеги өй-өйдө музыканың ыяш-бүрү аялгалары куттулуп-ла келгилээр. Ону билбес кижилер ында хөгжүмүлер сургуулдан азы кандыг-бир концерт боон турар кылдыр бодаглаар. Чок, ол ындыг эвес. Бажыңның орта өрөлинче кире бээрге, узун, шилгедек сыныг, шевергин кеттинген, бажының дүгү агара берген кижи пианинода ойнаан, бижиттингей орар. Бичии ойнай хаапкаш, карандаш-биле бижий тыртқаш, база катап ойнай бээр. Чамдыкта пианинога орус, тыва болгаш өске-даа ырларыны суглук чокка ойнай-каапканын ол боду безин билбес.

...Өөредилгениң күжениишкинниг дөрт чылдары Ростислав Кенденбильге төпмес-батпазы-ла аажок ышкаш сагындырган. Ынчалзажок бо удаада чугула эң харыысалгалыг экзамен — диплом алырынга сөөлгү ийи чыл дургузунда кылган ажылын дужаары артқан турган. Ол болза, чогаалчы Сарыг-оолдуң «Чечен биле Белекмаа» деп либреттозунга ооң бижээни үш көжеге баштайгы тыва опереттазы болур. Экзамен мурнунда Ростиславтың сагыш-сеткилин хайныгып «ынчанғы консерватория директору Брюшков баштаан күрүне комиссиязы ооң ол баштайгы чогаалчыкчы улуг ажылын канчаар үнелээр ирги» деп бодал ону бичии-даа амыраваан. Ол ындыг болур-даа ынчаан. Бо хире улуг хемчөлдиг чогаалды бижиниринге чеже хире күш, угаан-бодал үнмээн дээр!

Бижээн-бижээн алгаш апаарга-ла «оозу-моозу таарышпастыра» дээш башкылар холуп каапкан. Оларның аразында аажок узун, арганзымаар, делгем хөректиг, көстүктүг, коштуг ыңгыы кижи бар. Ол болза Ростиславтың түскай эртемнинг башкызы профессор Сергей Яковлевич Волфинсон. Ооң негелдези, берген онаалдазы ынчангы консерваториязының чанында үчилиишкин болганы дээш анаа база-ла байыр чедирип турган. Ол болза Ленинградтың Римский-Корсаков аттыг Ленин орденниг күрүне консерваториязының чанында үчилиишкин ооң дооскаш — 1958 чыл-дыр. Опереттаны симфониялыг хогжүм удээн болгаш пластинкага база бижиткеп. Удаваанда ону консерваториянның улуг залынга дамчыткан.

Красноярскиниң хөгжүмүнүг комедия театрының гастролдары Тываның пайысылалыпда уламчылап турар.

ЧУРУКТА: И. Кальманның «Чардаштың кадыны» деп опереттадан көргүзүг.
О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

телевидение

МАЙ 28-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55 — «Күштүглер, дидимнер, аваавгырлар». 9.40—«Хлебтиң амданы». Хөй сериялыг уран-чечен фильм. 4-кү фильм— «Ада-чурттуң хлеви». 10.55 —«Эртемденнер бөдүүге». Эртем-тайылбырлыг фильмнер программазы. 11.30 — Медээлер. 11.35—14.15—Чаңсар. 14.15—Медээлер. 14.35 —Кызыгааржының хүнүнге. Документалдыг телефильмнер программазы. 15.50 —Концерт. 16.45 — Москва чоогунга ужуражыышкынынар. 16.45 — «Тоол аалдан келдиң». «Чагыртпаапының байырлалы». Уран-чечен фильм. (Венгрия).

КЫЗЫЛДАН

18.30 —Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 —«Чалыыларның чогаадылгазы». 19.15 — Кызыгааржының хүнүнге. ССРЭ-ниң КАЧК-тың кызыгаар шериглериниң штаб начальниги Ю. А. Нешумовтуң чугаазы. 19.30 — РСФСР-ниң күрүнениң үрен хөгжүм оркестри ойнаар. 20.00 —Киев хоорайның 1500 чылынга. «Киев дугайында сес» деп документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35—23.35 — Кызыгааржының хүнүнге тураскаатқан концерт. Төнгенде — бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 —Англи дыл. 12.30 — Төөгү. 4 класс. Совет кижилер коммунизмни тургузуп турар. 13.00 —В. Овечкин. Чогаалдарының арыннарындан. 13.45 — «Ажыдыышкын № 210». Эртем-тайылбырлыг фильм. 14.05 —В. А. Жуковский. 15.05 — «Виноград өстүрүлгезинин ораны». Документалдыг телефильм. 15.20 —А. М. Горький. «Ава» деп романы. 15.50 —Медээлер. 16.00— 18.15—Чаңсар. 18.45 —Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.30 —Телемедээлер. 18.45—«Челээш». 19.15 —«Дүвүреэзин диледим». Документалдыг фильм. 19.25 — «Азия төвү». Информация-публицистиг программа. 19.55 —Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Илбилиг экран». 20.15 — РСФСР-ниң улустуң артизи И. Охотников ырлаар. Ленинградтан дамчыдылга. 20.30 — Төп телевидениениң шаңналы дээш спортчу ориентированиеге чаңчыл болган XIII маргылдаалар. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 23.20 — «Чаңгыс чыдың тос хонуу». Уран-чечен фильм.

Аагаар

Республикага бөгүн көжер булуттаар, чагбас. Берыми угланышкынның хаттың дүргени секундада 9—14 метр-чедер. Агаарның температуразы хүндүс 20—25, чамдык районнарга 12—18 градус чылыыр.

КИНО

МАЙ 28-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Хынаалда дилиндэ» 9.30, 15.00, «Айеберг-тер араанга олум» 11.20, 13.10, 16.50, 18.40, 21.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Чебурашка» клуву» 9.30, «Гуссар баллазы» 10.40, 13.10, 15.10, 19.00, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Ак хептиг хөрөжен» 14.00, 17.00, 20.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Клеопатра» 14.00, 16.40, 19.30 шактарда.

Редакциянның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң ораалакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи аймыдыраа болгаш совет тургузут киллистерининг 2-37-13, пропаганда киллизиниң, 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, кадр ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, улетпур киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, корректордарның 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солун келбейн баранда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 997

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы биле эргелелиниң гипографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00203

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 126 (11924) | 1982 чылдың май 29, суббота | 1925 чылда үнделеттинген | Өртээ 3 кеп.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ БОЛГАШ ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели «Колхозтарны болгаш совхозтарны удуртукчу кадрлар база специалистер-биле улам быжыглаар, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин хөгжүдеринге оларның ролүн болгаш харыысалгазын бедидер дугайында», «Продукция бүдүрерин көвүдедиринге болгаш соң шынарын бедидеринге көдээ ажыл-агый ажылдамчыларының материалдыг сонуургалын күштелдирер талазы-биле хемчеглер тугайында» доктаалдарны хүлээп алган. Доктаалдарны СЭКП ТК-ның бо чылдың май 24-те болган Пленумунга бадылаан. Мооң адаанда хүлээп алдынган доктаалдарның допчулалын парлады.

КОЛХОЗТАРНЫ БОЛГАШ СОВХОЗТАРНЫ УДУРТУКЧУ КАДРЛАР БАЗА СПЕЦИАЛИСТЕР-БИЛЕ БЫЖЫГЛААР, КӨДЭӨ АЖЫЛ-АГЫЙ БҮДҮРҮЛГЕЗИН ХӨГЖҮДЕРИНГЕ ОЛАРНЫҢ РОЛҮН БОЛГАШ ХАРЫЫСАЛГАЗЫН БЕДИДЕР ДУГАЙЫНДА

Партияның амгы үеде аграр политиказын боттандырарынга, чурттуң аъш-чем болгаш көдээ ажыл-агый чиг-эди-биле идегелдиг хандырарының сорулгаларын херек кырынга шинтпирлээринге колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчу кадрларының база специалистерининг улуг үлүүн киирип турарын СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели демдеглээн. Амгы үеде колхозтарны болгаш совхозтарны колдуунда-ла дуржулгалыг, ат-алдарлыг, профессия талазы-биле белеткеттинген кижилер, бүдүрүлгениң билдиглиг организакчылары болгаш күш-ажылчы коллективтериң кижизидикчилери удуртуп турар. Хөй-хөй колхозтар даргалары, совхозтар директорлары болгаш ажыл-агый специалистери черни, улгаткан материал-техниктиг күүч-шыдалды, эртемнең болгаш мурнакчы дуржулганың чедишкинниринең билдиглиг болгаш ажыктыг ажылгап, көдээнің социал чаартылгаларын идепкейлиг боттандырып, чогаадыкчы ёзулбиле ажылдап, агаар-бойдустуң кандыг-даа байдалдарының үезинде чаагай дүжүттерни болгаш малдың бедик продуктулуг болуруп хандырып турарлар.

Эш Л. И. Брежневтиң кылганы болгаш СЭКП-ниң XXVI съездизиниң үүлдүг деп көргени аъш-чем айтырыгларын эң чугулаган шинтпирлээр, көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрерин дыка көвүдедир талазы-биле сорулгалар колхоз болгаш совхоз бүрүзүнүң ажылын үндезинни-биле экижидерин, колхоз болгаш совхоз бүдүрүлгезиниң удуртукчуларының болгаш специалистериниң харыысалгазын бедидерин негеп турарын доктаалда демдеглээн.

Ынчалза-даа боттарының ажылын шүүшпен эде тургузуп, иштики курлавырларны болгаш аргаларны четпес мөөнеп, ажыл-агыйны эрги ёзу-биле чорудуп, чедип алган үүлдерииге меңнээргенин олурар удуртукчулар болгаш специалистер ам-даа эвээш эвес.

Чер-чериң чамдык партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнары колхозтарның база совхозтарның удуртукчу кадрларын болгаш специалистерин шилиринге, таарыштыр тургузарынга болгаш кижизидеринге шыглыы четпестерни болдуруп турарлар. Кадрларны сагыш човангыр ёзубиле өстүрер, кампаар болгаш кижизидеринии, оларның ат-алдарын бедидер, оларга боттуг дузаны чедиреринии орнунга оларны апаа-ла эрең-гей хайгааралга алыр, ынзы-бүрү үндезин чок арга-сүмелер бээр чоруктарны болдуруп турарлар. Бүдүрүлгениң организакчылары болгаш технологтары болуур специалистериң ролүн кудуладыр, оларның хүлээлгезинге дорт хамаажыкшыл турар айтырыгларны шинтпирлээр эргелерин кызыгаарлаар чоруктар эвээш эвес.

Дыка хөй черлерде колхозтар даргаларының, совхозтар директорларының болгаш ажыл-агыйлар специалистериниң солчур чоруу дыка көвей. Принципиалдыг партийжи негелде, кижилерни кижизидери чамдыкта айтышкын-дужаал бээр, хемчег алыр, ажылдан дүжүрер чоруктар-биле солуттунуп турар. Кижилерниң ажыл-херекчи болгаш моральдыг шынарларын, организакчы мергежилии бүгү талазы-биле билип албайн, партия эге организацияларының болгаш күш-ажылчы коллективтериң санал-оналы чокка оларны удуртукчу албан-хүлээлгеже депшидериниң факт-барымдаалары бар. Хөй санныг специалистерни колхозтардан болгаш совхозтардан эргелеп аппарадыпче ажыл-херекке ажык чок кылдыр шилчидер чоруктар бар. Бо бүгү үүлдер кедизинде барып колхозтарга болгаш совхозтарга ажыл-агыйны чорударының түңнелдеринге болгаш кадрларны быжыглаарынга багай салдарны чедириң турар.

Көдээге ажылдаар кадрларны белеткээр болгаш ниити билиин бедидер талазы-биле күштүг бооп турар система бүдүрүлгениң улгаткан негелделериге четпес хемчээлдиг харылаап турар. Колхозтарның болгаш совхозтарның сүмелээнин ёзугаар көдээ ажыл-агыйның өөредилге черлериие аныяктарны эвээштии чорудуп турар.

Эвилелдешкен республикаларның ТК-ларынга, партия крайкомнарынга, обкомнарынга, хооркомнарынга болгаш райкомнарынга, эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, улус депутаттарының крайлар, областтар, районнар Советтериниң күүскомнарынга болгаш көдээ ажылагый органнарынга СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даасканы болза:

— СЭКП-ниң XXVI съездизиниң көдээ ажыл-агыйны бүгү хемчег-биле интенсификастаар болгаш ажыктыг чоруун бедидер, чурттуң Аъш-чем программазын херек кырында боттандырар талазы-биле таа, улуг хемчээлдиг сорулгаларны ажыл-херек кырынга ыяап-ла күүседирин хандырып шыдаар бедик мергежилдиг, идея талазы-биле бышкан удуртукчуларның болгаш специалистериниң кадрлары-биле колхозтарны болгаш совхозтарны быжыглаар талазы-биле ажылды шинтпирлии-биле экижидер:

— көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрериниң он бирги беш чылда болгаш ооң соонда-даа чылдарда айтыкан бедик темпизин чедип алырының эң шинтпирлиг негелделерия болур черии, кол фондуларны, минералдыг чемнишчидилгелерии, мал чемперии болгаш өске-даа курлавырларны ажыглаарын экижидеринче, бүдүрүлгенин организастаарын сайгырангайжыдарынче болгаш күш-ажылдын бүдүрүкчүлүүн бедидеринче колхозтарның болгаш совхозтарның, удуртукчуларының база специалистериниң, көдээ ажыл-агыйның бүгү ажылдакчыларының күжениишкинин мөөнээр;

— колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчуларының ат-алдарын, оларның бүдүрүлгени эргелеп башкарырына ролүн бедидеринче оиза кичээнгей салыр, ажылдакчыларны үндезин чок черге ыяй-бээр томуйлап чорудар чоруктуң практиказын чок кылыр. Кадрларга идегелдиг болгаш хүндүткел-биле даанырган херек дээш бедик негелдеии, ажыл-агыйның боттускайлаң чоруун хөгжүдерии төптеи удуртурун шын дүүштүрерии хандырар.

— колхоз болгаш совхоз бүдүрүлгезиниң удуртукчу кадрларының курлавырын тургузар болгаш шын ажыглаар талазы-биле ажылды улам экижидер, ону тодаргай угланышкыныг, ёзу барымдаалавайн, планныг чорудар. Курлавырга херек кырында ыяап-ла перспективтиг, бодуп ажыл-херекке эки көргүскен ажылдакчыларны шилип алыр, оларның аргамергежилин доктаамал бедидер, идей-политиктиг болгаш ажыл-агыйжы мергежилиниң өзүлдезиия кичээнгейлиг, хайгааралр. Бүдүрүлгениң эң харыысалгалыг участоктарынче билдилиг организакчыларны, дуржулгалыг, эртем-билиглиг, ажыл-агыйжы кижилерни деиштирер. Удуртулганың салгалдыын, дуржулгалыг болгаш аныяк кадрларның шын дүүштүрүлгезин хандырар, хөрөөженнерии удуртур ажылче депшиирии бүгү талалыг деткиир.

Мурнакчы колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчуларының база специалистериниң экономика талазы-биле кошкак ажыл-агыйларга ажылдаары-биле шилчиирии бүгү хемчеглер-биле деткиир.

Удуртукчуларның болгаш специалистериниң ажылының стилиниң болгаш методтарының сайзырангайжыырынга, эргелеп башкарыганың, ажыл-агый чорудулгазының, күш-ажылчы коллективти кижизидерииің уран мергежилии шиңгээдиринге дузалаар.

Партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнарының хүлээлгези болза удуртукчуларың болгаш специалистериниң ажылга инициативазын база чогаадыкчы чоруун шудургу хөгжүдери болгаш деткиири, оларны шынчы, ак сеткилдиг, принципиалдыг болгаш четпестерге эптеш чок чорукка кижизидери, партияның болгаш чазактың шинтпирлерии амыдыралга боттандырары дээш, план, саң-хөө болгаш технология чурумун сагыры дээш хууда харыысалгазын бедидери болур. Ажыл-агыйжы эвес болган төтчеглекчи чоруктарның фактыларын, күрүне даалгаларын күүсетпээнин, бүдүрүлгени организастаавында болгаш кижилер кижизидилгезинде четпестерии яизы-бүрү чылдагааннар-биле агартырын орадлажырын шинтпирлии-биле буруу шавар.

Удуртукчу ажылдакчыларның болгаш специалистериниң профессионал белеткелиниң, коллективтиң ажылын организастаар шидаарының болгаш бедик түңнел көргүзүглерии чедип алырынга ээ ажыктыг оруктарны тып билириниң бүгү талалыг үнелелиниң чеңсээ болур аттестациянып ужур-дузазын бедидер болгаш ону эрттиреринің доктааткан чурумун шынгээдиргее дузалаар.

Эргелеп башкарылга органнарындан болгаш көдээ ажыл-агыйны хандырып турар организациялардан колхозтарже болгаш совхозтарже практиктиг ажылче шуут шилчиир деп күзелин илереткен специалистериниң инициативазын СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели деткээн база од эгелээшкиниин эргелеп башкарылга аппараттарында база көдээ ажыл-агыйны хандырып турар организацияларда, а ол ышкаш улус ажыл-агыйының өске-даа адырларында ажылдап турар көдээ ажыл-агый специалистери деткиир боор дээрэнге идегелин илергейлеп турар. Ол херектиң оиза эргежок чугула ужур-дузалыын бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң болгаш организациялариың коллективтеринге калбаа-биле таймылбырлаарын чер-черде партия, совет, көдээ ажыл-агый, профсоюлел болгаш комсомол органнарынга дааскан.

Совхозтарже болгаш күрүнеиің өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериче ажыл-агыйларың удуртукчулары база специалистери, бүдүрүлгении ортумак звенозунун салбырларының удуртукчулары кылдыр ажылче шилчээн кижилерге чамдык чингелдерии доктаатқан. Бир эвес оларның ажылдап барганы ажыл-агыйларда ортумак шалыны куду болур болза, оларга эрги ажылдап турган черинге ап турган айда ортумак шалыцын 3 чыл дургузунда, а бир эвес рентабельдии чавыс азы карылгалыг ажыл-агыйже шилчээн болза—5 чыл дургузунда хеңээр арттырар. Доктаатқан чурум ёзугаар бээр дузаламчыдан аңгыда оларга 3-тен 5 ай чедир үениң шалыны хемчээлдиг хары угда бээр дузаламчыны база төлээр.

Колхозтарга болгаш совхозтарга удуртукчу ажылдакчы база специалист кадрларны быжыглаар база оларның материалдыг сонуургалын күштелдирер сорулга-биле дараазында үүлдерии кылыры эргежок чугула деп көргеи:

— совхозтарның болгаш күрүнеиің өске-даа көдээ ажылагый бүдүрүлгелериниң удуртур ажылдакчыларының, специалистериниң болгаш албан-хаакчыларының күш-ажылының төлевириниң деңнелин бедидер:

— СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1979 чылдың май 22-деги № 466 доктаалының 11 пунктузунда айыткан, ажылдап келгенинии баштайы үш чылында одалгалыг база чырыктыг халас квартира-биле хандырар дээнин дээди болгаш ортумак тускай өөредилге черлерии дооскаш, колхозтарга, совхозтарга база күрүнеиің өске-даа көдээ ажылагый бүдүрүлгелериниг болуп турар өске-даа министерстволарның база ведомстволарның мурнунга салган. Удуртур кадрлар белеткээр салбырларга болгаш көдээ ажыл-агыйны эргелеп башкарарының школаларынга өөредири-биле кандидатуралар шилип алырының негелделерии күштелдирерии дааскан. Практика кырынга бодунуң эки талазын көргүскен, оон ыцай колхоз болгаш совхоз бүдүрүлгезиниң уламна улуг адырларын баштап шыдаар арганыг, ёзулуг-ла перспективтиг ажылдакчыларны өөредип чорудар.

Удуртур кадрлар белеткээр салбырларың дыңнакчыларының составының болгаш оларны ажылга хувааруның талазы-биле көдээ ажыл-агый органнарының саналдарын эвилелдешкен республикаларның компартиялар ТК-лары, партия крайкомнары, обкомнары, а көдээ ажыл-агыйны эргелеп башкарарының школаларының дыңнакчыларының составының талазы-биле саналдарны партияның хооркомнары болгаш райкомнары бадылап турары чогумчалыг деп көрген.

Көдээ ажыл-агыйның удуртур кадрларының болгаш специалистериниң мергежилин бедидериниң факультеттериниң база салбырларының, көдээ ажыл-агыйны эргелеп башкарарының школаларының методиктиг удуртулгазын, а ол ышкаш көдээ ажыл-агый кадрларының мергежилин бедидериниң айтырыгларының талазы-биле эртем шинчилелдерии аайлап таарыштырарын көдээ ажыл-агыйны эргелеп башкарарының дээди школазынга даандырган.

Яизы-бүрү талалыг инженерлер, ветеринария эмчилери, бухгалтерлер-биле колхозтарны, совхозтарны болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлгелерии бүрүн хандырар сорулга-биле дээди болгаш ортумак тускай өөредилге черлеринге 1982—1985 чылдарда хүлээп алышкынның доктаатынган планнарының хемчээлинге хамыктын мурнунда РСФСР-ниң Кара хөрзүнүүр эвес зонада болгаш Төп-кара хөрзүнүүр районунда, Сибирьниң, Соңгу Казахстанның болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң районнарында турар өөредилге черлеринге оларны белеткээрин калбартырын ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерстводунга болгаш ССРЭ-ниң Дээди база ортумак тускай өөредилге министерстводунга дааскан.

Ниити билиг школаларының доозукчуларын — өөреникчилерии бүдүрүлге бригадаларының чыл четпес ажыл стажтыг кежигүннерин колхозтарның болгаш совхозтарның сүмелээни-биле көдээ ажыл-агыйның дээди өөредилге черлерииии белеткел салбырларынга хүлээп алырын чөпшээрээн. Ажыл-агыйларның хөрөнгилериниең стипендия төлеп бээри-биле көдээ аныяктарны дээди болгаш ортумак тускай өөредилге черлериие черлериие өөредип чорударын калбаа-биле практикалаарын сүмелээн.

Көдээ ажыл-агыйның өөредилге черлерии бедик мергежилдиг башкы кадрлар-биле улам ынай быжыглаарының, студентилериің, сургуулдарның, дыңнакчыларның база башкыларың чуртталга байдалдарын, медицина болгаш культура-амыдырал хандырылгазын экижидериниң талазы-биле эргежок чугула хемчеглерни боттандырарын ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерстводунга болгаш эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге саналдаан.

Чиик автомобильдерни болгаш мотоциклдерни бирги ээлчегле көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглериие, колхозтарның база совхозтарның бүдүрүлге черлериниң удуртукчуларынга садарын баш удур көөрүн, ол сорулгага кожуглуг мотоциклдериниң рынок фондузунуң 50 чедир хуу-

(Уланчызы 2-гн арыида).

Л. И. Брежневтиң А. С. Джеллудту хүлээп алганы

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев Ливия Араб социалистиг улусчу Джамахирияның Удуртулгазының кежигүнү Абдель Салам Джеллудту май 27-де Кремльге хүлээп алган. Ажыл-херекчи аян-чорук кылып, ол Москвада келген.

Ливия революцияның удуртунчузу М. Каддафиниң совет-ливия харылзаалар айтырыгларынга, ол ышкаш амгы үениң делегей байдалының чамдык айтыпгларынга хамаарышкан чагаазын Л. И. Брежневке А. С. Джеллуд дамчыдып берген.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихонов киришкен найыралчы беседага кайы-даа таланың сонуургап турар айтырыгларын дугайты санал-омалдарны солушкан, Совет болгаш ливия улустарның эрге-ажыктарынга, тайбынны болгаш делегейниң айыыл чок чоруун быжыглаарының ёзузунга таарыштыр ийи талалыг кады ажылдажылганы калбартыр база ханылаыр деп ССРЭ-ниң болгаш Ливияның найызының-даа чүтүүлүүг илергейлеттинген.

(СЭТА).

БАЙЫРЛАЛДЫҢ АЛДАРЫ ДЭЭШ

Найысылалдың ажылчы чоннар төлээлекчилериниң, ССРЭ-ниң Күрүнеиің айыыл чок чорук комитединиң кызыгаар шериглериниң хууда составының болгаш иайысылал гарнизонунун дайывчыларының Кызыгааржы хүнүие тураскааткан байырлыг хуралы май 27-де Москвага болган.

Президиумда — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары К. У. Черненко, СЭКП ТК-ның калдис эргелекчизи Н. И. Савинкин, Моссовет күүскомунуң даргазы В. Ф. Промыслов, ССРЭ-ниң Күрүнеиің айыыл чок чорук комитединиң даргазының бирги оралакчылары армия генералы Г. К. Цинев, генерал-полковник В. М. Чебриков, ук комитеттиң даргазының оралакчылары, шериг начальниктер, партия, совет болгаш хөй-ниити организацияларының удуртукчулары, кызыгаар шериглериниң хоочунпары.

ССРЭ-ниң Күрүнеиің айыыл чок чорук комитединиң кызыгаар шериглериниң начальниги, армия генералы В. А. Матросов хуралга чүве чугаалаан. Кызыгаар шериглери бистиң социалистиг Төрээн чуртувустуң ыдыктыг кызыгаарларын моон соңгаардаа көрүнгүр болгаш идегелдиг камгалаарын СЭКП Төп Комитединге, ТК-ның Политбюрозунга, эш Л. И. Брежневке кызыгаар дайынчыларының мурнундан ол бүзүредии чугаалаан.

СЭКП Төп Комитединге, эш Л. И. Брежневке байырлыг чагааны байырлыг хуралдың киржикчилери улуг сорук киришкинииг хүлээп алган.

(СЭТА).

ПАРТИЯНЫҢ СӨЗҮН—МАССАЖЕ

Совет кижилерни эртемге үндезилеттинген үзел-бодалга, идепкейлиг амыдыралчы турушка, бедик идей-политиктиг болгаш аажы-чаң шынарларынга кижизидериниң дээштиг фактору болур лекция пропагандазын сайзырангайжыдары — Россия Федерациязының «Билиг» ниитилелиниң Кремльдиң Улуг ордузунга болган VII съездизиниң делегаттарының кол кичээнгейинге турган.

Ниитилелдиң баштаар черииің даргазы академик И. Ф. Образцов отчёт илеткел кылган. Ниитилелдиң кежигүннери, совет интеллигенция бүгү совет улус-биле бир демей, чурттуң Аъш-чем программазын үүлдүг деп көрген СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шинтпираерии бүрүн деткип, ону совет кижилериің чаагай чоруунуң дугайында, бистиң улуг Төрээн чуртувустуң чечектелиишкинииің дугайында партияның сагыш салыышкынының база бир чырыткыланчак үлегери кылдыр көрүп турар деп, ол чугаалаан.

Лекторларың кол сорулгазы — эш Л. И. Брежневтиң идеткелиниң үүлдерии болгаш түңнелдерии, Пленум документтилериниң утказын бүгү ажылчы массаларга чедирери, Аъш-чем программазын, СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалдарын боттандырарынче күш-ажылчы коллективтерии мобилизастаарынга бүгү хемчегбиле идиг бээри болур.

Сөөлгү беш чылда республикага 60 миллион лекцияны номчаан. Марксичи-ленинчи теорияны, амыдыралдың социалистиг хевирии, партияның экономиктиг теориязын пропагандалаарынче бирги чергении кичээнгейии салып турар. Ниитилелдиң организациялары беш чылдың онаалдаларын күүседирии идеология талазы-биле хандырарынга идепкейлиг киржип турар. Экономика болгаш көдээ ажыл-агый билиглерии, эртемниң болгаш техниканың чедишкиннерии, мурнакчы дуржулганы, бүдүрүлге чаартыкчыларының инициативазын калбаа-биле пропагандалап турар.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүне кандидат, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы М. С. Соломенцев съездиге чүве чугаалаан, эш Л. И. Брежневтиң чүректиг ханызындан баймырны болгаш эң чаагай күзээшкиннерии дамчытканын дыңнаткан.

Совет кижилериң коммунистиг кижизидилгезиниң буяиныг херээнге Россия Федерациязының «Билиг» ниитилелиниң активчилериниң улуг салыышкынын демдеглээн, олар чаа кижини кижизидерде, бистиг чуртувуска коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарда моон соңгаар-даа партияның шынчы дузалакчылары болур дээ бүзүрелин Леонид Ильич илергейлээн. Идеологтуг кадрларның ажыл-чорудулгазынче эш Л. И. Брежневтиң кезээде кичээнгей салып турары, партияның XXVI съездизиниң индириидеи оларга ханы өөрүп четтириишкинии илергейлээни идеологияның хөй миллион кижилиг активиниң шудургу ажылын партияның бедии-биле үнелеп турарыны, ол активке бедик өүзүрелди ооң көргүзүп турарының херечизидир деп, оратор чугаалаан.

СЭКП-ниң XXVI съездизи идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылдың байдалын СЭКП-ниң XXVI съездизи ыяк анализтээш, совет ниитилелдиң хөгжүлдезиниң амгы үе-чадазының негелделериие дүүштүр ону чаарты тургузарының эргежок чугулазын айтыкан деп, М. С. Соломенцев чугаалаан.

Экономиктиг болгаш социал чаартылгаларны пропагандалаарының, коммунизм тургузукчузу чаа кижини кижизидерии сайзырангайжыдарының, совет моральды пропагандалаарының, аъныктар-биле идей-кижизидилгелиг ажылдың айтырыгларынга оратор доктааган. ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга белеткемишаан, «Билиг» ниитилелдиң организациялары совет улустарның чедишкиннерии, оларның найыралын болгаш аъы-дүүма ёзуун калбак пропагандалаары эргежок чугула деп, М. С. Соломенцев чугаалаан.

Съездиниң отчёт илеткелин чугаалажырынга киришкен делегаттары ниитилелдиң ажылын улам ыцай сайзырангайжыдарының, пропагандаиың хевирлерии улам калбак болгаш бландилиг ажыглаарының эргежок чугулазының дугайын чугаалаан.

Съездиниң ажылынга СЭКП ТК-ның Пропаганда килдизиниң эргелекчизи Е. М. Тяжельников киришкен.

БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛ

Совет прокуратураның 60 чылынга тураскааткан байырлыг хурал дүүн Кызылга болуп эрткен. Республиканың административтиг органнарының ажылдакчылары, хоорайның албан организация черлериниң төлөөлекчилери аңаа киришкен.

Совет прокуратураның 60 чыл оюнга тураскааткан илеткелди Тыва АССР-ниң прокурору А. Г. Горелов кылган.

СЭКП Тыва обкомунуң секретары Д. К. Ооржак байырлыг хуралга киржип, чүве чугаалаан.

Тыва АССР-ниң прокуратураның болук ажылдакчыларының, хоочуннарының социалистиг хоойлу-дүүм камгалалынга болгаш эрге-чурум быжыглаарынга эки ажылы шаңналдар-биле демдеглеттинген. ССРЭ-ниң Чиңгине прокурорунуң болгаш күүлне албан черлериниң ажылдакчыларының профсоюлел Төп Комитединиң Хүндүлел бижи-биле дөрт кижини шаңнаан болгаш ийи ажылдакчыга юриет атты ээлчег чокка тывыскан. Элээн хөй ажылдакчыларны өртектиг белектер-биле шаңнаан.

БИСТИҢ КОРР.

ДЕТКИИР БИС

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң «1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң Аъш-чем программазының болгаш ону боттандырар талазы-биле хемчеглер дугайында» илеткелии болгаш бо айтырыг талазы-биле хүлээп алган доктаалын канчаар-даа аажок улуг сонуургал-биле номчуп таныштым.

Совет кижилериң чаагай амыдыралын болгаш амыдыралчы негелделерии хандырары — Совет эрге-чагыргаиың баштайгы чылдарындан эгелээш-ле бистиң партиявыстың улуг кичээнгейинде туруп келгении кончуг эки билир бис. Чурттуң чоиун аъш-чем продуктулары-биле магадылалдыг хандырар дугайында чаа программа ооң база бир толаргай херечизи болур. Чуртта аъш-чем хөрөөи экижидер дээш партияның үндүрген чаа Программазын бүгү совет кижилер-биле бир демей деткип, ооң чедиишкиниг күүсеттинериие бүзүрелдиг бис.

Аъш-чем программазын боттандырары бүгү совет кижилериң шудургу күш-ажылдыидан болгаш көдээ ажыл-агыйның бүгү продуктуларын чидириг, когарал чок ажаан алырындан хамааржыр. Бистиң институттуң эртем ажылдакчылары көдээ ажыл-ишчилериниң мал чемин белеткээриие болгаш дүжүт ажаан алырының ажылдарынга шефтежип, бодувустуң шыдаар шаавыс-биле дузавыс чедирип келген бис. Бо ажылдарга моон-даа соңгаар киржири дээрге Аъш-чем программазын күүседириие бистиң эвээш-биче үлүг-хуувус болур дээрзин утпайн турар бис.

«Бистиң планнарывыстың чедиишкиниг боттанылгазы тайбың херээн быжыглаарының чугула үндезини дээрзин база кончуг эки билир бис.

Партияның планнары — чоннуң планнары

Совет кижилериң күш-ажылы—бистиң чуртувустуң күчүзүи болгаш чечектелиишкинин быжыглаарының быжыг бүзүрелдиг үндезиии» деп, Л. И. Брежневтиң чугаазын деткип, аңаа долузу-биле каттыжып турар бис.

М. МАҢНАЙ-ООЛ, ТДЛТЭШИ-ниң төөгү секторунуң эргелекчиси, төөгү эртемниериниң кандидады.

Бии-Хемде «Өвек» совхозтуң шөлдеринде часкы хову ажылдары бо хүннерде хайныыш-кынныг чоруп турар. В. Климовтуң удуртканы бирги трактор-хову бригадазында механизаторлар С. Дава, Т. Ховалыг, В. Сандыев дээш оон-даа өскелер күүлүг «кировецтер»-биле планныг онаалдазын доктаамал ажыр күүседип, социалистиг чарыштың мурнуну одуруун эзлеп турарлар.

ЧУРУКТА: мурнакчы механизатор В. Сандыев.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ БОЛГАШ ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арыында).

зүи болгаш чиих автомобильдерии 30 чедир хуузуи үндүрери эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериие» даасхан. Колхозтарның, совхозтарның болгаш күрүшиин өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүүлгелериинің чиик автомобильдерииң, а ол ышкаш ажыл-агыйларыиың удуртукчуларыиға база специалистерииге хамзаржып турар болгаш оларның алба-херээнге ажыглап турары автомобильдериин техниктиг ажаалдазын эжиидерии ССРЭ-ниң Сельхозтехкүркомбу база эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери хандырар хүлээлгелиг.

Көдээ ажыл-агый бүдүүлгезиниң ажылдакчыларыиға хөй чылдарда, үре-түңнелдиг ажыл-чорудулгазы база ол адыры хөгжүдүүрииге киирген улуг салыышкыны дээш тыпсыр «ССРЭ-ниң көдээ ажыл-агыйының алдарлыг ажылдакчызы» деп хүндүлүг атты доктаадып тургузары чогумчалыг деп көрген.

Колхозтарның болгаш совхозтарның эң эки удуртукчуларының база специалистериниң ажылының хевирлерии болгаш арга-методтарын, партия, совет, профэвилел, комсомол болгаш көдээ ажыл-агый организацияларының кадрларыи болгаш специалистерии шаңнаарыг база көрдүүгеп. Айыткан алырыын, кижизидериин болгаш таарыштыр тургузарының талазы-биле дуржулгазын төп болгаш чер-чер солуниарының база журналдарының редакциялары, ССРЭ-ниң Телевидение болгаш радио дамчыдылга талазы-биле күрүне комитеди, ССРЭ-ниң Кинематография талазы-биле күрүне комитеди бүгү талалыг болгаш хаиызы-биле ажылың көргүзер ужурлуг. Көдээ ажыл-агыйның мурнакчы удуртукчуларының болгаш специалистериниң дугайын чугаалап турар номнарын, дептержиштеринии, плакаттарының сериязын парлап үндүрерии ССРЭ-ниң Парлалга, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединге дааскан.

Колхозтарны болгаш совхозтарны бедик мергежилдиг удуртукчу кадрлар база специалистер-биле улам ынай быжыглаар, ук кадрларың күжениишкиперии, билиглерии болгаш дуржулгазың чуртту аъш-чем аймаа-биле болгаш көдээ ажыл-агый чиг-эди-биле ынаныштыг хандыраның талазы-биле көдээ ажыл-агыйның база агроүлетпүр комплексииии өске-даа адырларың мурииуиа СЭКП-ниң XXVI съездизииің салган сорулгаларын күүседириие үглаар дээш, эргежок чугула бүгү-ле хемчеглерии партия, совет, профэвилел, комсомол болгаш ажыл-агый организациялар адыр дээрзинге быжыг бүзурелди СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели илергейлээн.

ПРОДУКЦИЯ БҮДҮРЕРИН КӨВҮДЕДИРИНГЕ БОЛГАШ ООҢ ШЫНАРЫН БЕДИДЕРИНГЕ КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫНЫҢ МАТЕРИАЛДЫГ СОНУУРГАЛЫН КҮШТЕЛДИРЕР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ХЕМЧЕГЛЕР ДУГАЙЫНДА

Продукция бүдүрерии көвүдедириие болгаш ооң шынарын бедидериие көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының материалдыг сонуургалын күштелдирер талазы-биле хемчеглерии боттандырарын СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели чугула деп санап турар. Күш-ажылдың улам бедик көргүзүглерии, курлавырларның кампалгазын хандырып турар коллективтиг керээни көдээ ажыл-агый бүдүүлгезиин чер болганынга шиигээдири болгаш бүдүүлгеиин орулгалыг чоруун бедиткеии дээш иатура-биле төлевирии практикалаарын калбартыры дээш шаңнап мактаары доктаалда көрдүнгеи.

Коллективтиг керээ ёзугаар ажылдап турар бригадаларның болгаш звеноларның ажылчыиарыига оларның алганы продукция дээш доктаамал расценкаларны база иемелде төлевирии хемчээлии 5-чы чедир хуусаала тургузар эргеии совхозтарның болгаш күрүшиин өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүүлгелериниң директорларыиға бергеи, ону көдээ ажылагый культураларының дүжүткүүии, малдың болгаш күштүң продуктулуунуң деиелии барымдаалап күш-ажылдың төлевириниң планныг тариф фондузуи 150 хуу улгаттырарыига үидезилеп тургузар.

Күш-ажылының төлевирии аккорд-шаңналдыг система ёзугаар боттандырып турар бригадаларның болгаш звеноларның ажылчыиарыига оларның алганы продукция дээш доктаамал расценкаларны база иемелде төлевирии хемчээлии 5-чы чедир хуусаала тургузар эргеии совхозтарның болгаш күрүшиин өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүүлгелериниң директорларыига бергеи, ону көдээ ажылагый культураларының дүжүткүүии, малдың болгаш күштүң продуктулуунуң деиелии барымдаалап күш-ажылдың төлевириниң планныг тариф фондузуи 150 хуу улгаттырарыига үидезилеп тургузар.

Күш-ажылының төлевирии аккорд-шаңналдыг система ёзугаар боттандырып турар бригадаларның болгаш звеноларның ажылчыиарыига оларның алганы продукция дээш доктаамал расценкаларны СЭКП ТК-ниң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң 1970 чылдың апрель 2-де мад ажылында ажылчыиарга хамаарыштыр хүлээи алганы 227 дугаарлыг доктаалының 1-ги пунктузуиуң «В» үүлүнде көрдүнгеи чурумуи ёзугаар доктаадырын чөпшээрээп.

Күш-ажыл төлевириниң дугайында ам күштүг болуп турар дүрүмиерде көрдүнгеи акша-хөреңгиии продукция болгаш ажылдың бедик шынары дээш иемелде төлевирии база продукция дээш ажылчыиарга прогрессивтиг өзүп орар күш-ажыл төлевириниң расценказының шаңналдарын кадып алырын совхозтарның болгаш күрүшиин өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүүлгелериниң удуртукчуларыиға чөпшээрээп:

Экономиктиг эң эки көргүзүглерии чедип алганы дээш совхозтарның болгаш күрүшиің өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүүлгелериниң удуртукчуларыиың, ук кадрларың күжениишкиперии, билиглерии болгаш специалистерии шаңнаарыг база көрдүүгеп. Айыткан алырыын, кижизидериин болгаш таарыштыр тургузарының талазы-биле көдээ ажыл-агый чиг-эди-биле ынаныштыг хандырарының талазы-биле көдээ ажыл-агыйның база агроүлетпүр комплексииии өске-даа адырларың мурииуиа СЭКП-ниң XXVI съездизииің салган сорулгаларын күүседириие үглаар дээш, эргежок чугула бүгү-ле хемчеглерии партия, совет, профэвилел, комсомол болгаш ажыл-агый организациялар адыр дээрзинге быжыг бүзурелди СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели илергейлээн.

Күштүг болуп турар чурумге немей дараазында чүүлдерии чорударын совхозтарның болгаш звеноларның ажылчыиарыиың өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүүлгелериниң директорларыига чөпшээрээр:

— тараа культуралары өстүрүп турар бригадаларның болгаш звеноларның ажылчыиарыига бригаданың (звеноиуң) планнаи ажыр ииити чыылдазының 15 хуузу чедир хемчээлдиг тараиы халаас бээрии;

— ээлчег нормазың күүсеткеии дээш 1,5 килограмм чедир тараиы дүжүт ажаан алыышкыныиче хаара тутқан болгаш көдээ ажыл-агый ажылдарыига идепкейлиг киришкеи ажыл-агыйлар ажылдакчыларыига, а ол ышкаш хамаатыларга ажыл төлевириие киирштир бээрии;

— ажыл-агыйларның ажылдакчыларыига, а ол ышкаш картофельди, погаалары, чимистерии, каттарны, виноградты, бахчи болгаш мал чеми культураларны өстүрериие болгаш ажаан алырыига идепкейлиг киришкеи хамаатыларга ол продукцияларың планныг чыылдазының 45 хуузу чедир хемчээлге, планнан ажыр ииити чыылдазының 30 хуузундан хөй эвес хуузуи ажыл-агыйларның удуртукчуларының көргеии ёзугаар ажыл төлевириие киирштир бээрии.

Көдээ ажыл-агый курлавырларың өстүрериие болгаш дажаарыига идепкейлиг киржип турар бүгү ажылдакчыларга иатуралдыг төлевириин хемчээлии дениештирилгелиг тургузарың эвилелдешкен республикалаар талазы-биле — ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунга болгаш Күш-ажыл болгаш социал айтырыглар талазы-биле күрүне комитединге, автономиуг республикалар, крайлар, областтар болгаш районнар талазы-биле — эвилелдешкен республикалардың Министрлер Чөвүлелдериие дааскан.

Бо доктаалда көрдүнгеи материалдыг идиг бериишкиниериниң хемчеглерии колхозчуларга ажыгларын колхозтарга сүмелээн.

СЭКП Төп Комитединде, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде болгаш ВЦСПС-те

СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш ВЦСПС «Мал ажылында ажылдап турар ажылданчыларны колхозтарга, совхозтарга болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа будүүлгелериие турумчудуп быжыглаар талазы-биле немелде хемчеглер дугайында» доктаал хүлээп алган.

СЭКП ТК, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш ВЦСПС мал ажылында ажылдап турар совхозтар болгаш күрүшиин өске-даа көдээ ажыл-агый будүүлгеларииде ажылдап турар ажылчыиларга дараазында чүүлдерии чугула деп көрген:

— ук ажыл-агыйга үзүктелиишкии чоок ажыл стажы дээш ажыл төлевирииге немелде төлевирии төлеп бээрииң талазы-биле СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң 1971 чылдың апрель 14-те хүлээп алган № 222 доктаалында айыткан немелде шөлээлерии чогуур зоианың трактористер-машиииистерииге;

— ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1965 чылдың февраль 19-та хүлээп алган № 96 доктаалында болгаи СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң 1971 чылдың апрель 14-те хүлээп алган № 222 доктаалында айыткан немелде шөлээлерии чогуур зоианың трактористер-машиииистерииге иеитередир.

Үзүктелиишкии чоок ажыл стажы дээш немелде шөлээ алыр эргеии бериг турар ажыл стажын 1981 чылдың январь 1-деи эгелеп ажылдаан үеии сапаар.

Үзүктелиишкии чоок ажыл стажы дээш ажыл төлевирииге үстүиде айыткан немелде шөлээлерии болгаш немелде шөлээлерии ажыглаарың дараазында чурум ёзугаар боттандырар:

—Сибирьиии, Ыраккы Чөөнчүктүң, Уралдың, РСФСР-ниң Кара хөрөңүүт авес зоиазының болгаш Төп кара хөрөңүүт районнарыига — 1983 чылдың январь 1-деи эгелеп;

— РСФСР-ниң өске районнарыига, Украии ССР-те, Белорус ССР-ге, Казах ССР-ге, Литва ССР-ге, Молдав ССР-ге, Латвии ССР-ге болгаш Эстон ССР-ге— 1984 чылдың январь 1-деи эгелеп;

— чүрттүң өске районнарыига — 1985 чылдың январь 1-деи эгелеп боттандырар.

Мал ажылынга кадрларны турумчудуп быжыглаар талазы-биле бо доктаалда көрдүнгеи хемчеглерии ажыглаарың колхозтарга сүмелээн.

ЧОННУҢ ЧААГАЙ ЧОРУУНГА

СЭКП Төп Комитединиң май (1982 чыл) Пленумуиуң шиитпирлерии совет кижилер изии-биле деткип турарлар.

— Чүрттүң аъш-чем программазын чүүлүг деп көрген СЭКП ТК-ниң Пленумуиуң шиитпирлери ёзулуг төөгүлүг үжүр-дүзалыг — деп, Октябрьиың 70 чылы аттыг автотракторлуң электроаппаратура заводунуң партком секретары К. П. Сытенкова митингиии ажыдың тура чугаалаан.— Коммунистиг партияның колегиалыг чөвөлүкшүнү чоннуң чаагай чорууиуң, ажылчы чоннарның амыдыралының деиелии доктаамал экижидериниң дугайында турган болгаш моон соңгаар ол хевээр артарын олар катап хереченип турар.

Индирде токарь В. Ф. Баранов, Леонид Ильич Брежневтиң инициативазы болгаш удуртулгазы-биле ажылдап кылдыгаи Аъш-чем программазы чаа улуг-улуг перспективаларны ажыдың турарын ол айткан. Улуг агроүлетпүр комплекстерии тургузар, колхозтарны болгаш совхозтарны ажыг үеиш техниказы, минералдыг чемниг-чидилгелер-биле хандырар, көдээнии хереглелерии хандырары-биле акша-хөреңгиии бээр талазы-биле эң чугула хемчеглер ажылдап кылдыгаи. Көдээ черлерге кадрларны быжыглаар, хоорай биле көдээниң аразында ылгалдарны моон соңгаар чидиреринии бүзүреллиг белеткели тургустуиуп турар.

Программа көдээ ажылагый продуктуларын будүүрери дыка көвүдедирии көрүп турар. Ол чүгле көдээниң ажылчыиларииден хамаажыр эвес, колхозтарны болгаш совхозтарны техника база материалдар-биле хандырар ужурлуг бистерден, үлетпүрүиүң ажылдакчыларындан хамаажыр. Пленумуиуң шиитпирлерии — совет кижи бүрүүнге дайынчы программа.

Будүүлгеиия ажыл-шиилерии бодуиуң мурнында тодаргай сорулгаларны салган: митингиге бедиткеи социалистиг хүлээлгелерии алган.

(СЭТА).

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНДА

Май 26-да Тыва АССР-ниң Дээди Соведиии Президиумуига улуг депутаттарының чер-чер Советтериниң болгаш районнарның (хоорайларның) улус судтарының улус судьяларының сонгуулдаларының талазы-биле Кызыл хоорайның болгаш районнарының сонгуулда комиссияларының дараалары. СЭКП Кызыл хоорком ның болгаи райкомнарының оргкилдистериниң эргелекчилериии, Кызыл хоорай болгаш район Советтериниң күүскомнарының секретарьларының чевүлел хуралы болган. Аиза чер-чер Советтериие сонгуулдаларның болгаш районнарның (хоорайларның) улус судтарының улус судьяларының сонгуулдазарыига белеткелдер болгаш оларны эәттирери-биле холбашкап айтырыглары чугаалашкан. Тыва АССР-ниң Дээди Соведиии Президиумуиуң оргкилдизиии эргелекчизи А. С. Поляков дыиадыг кылган.

Июнь 20-де бодур сонгуулдаларга белеткелдер ССРЭ-ниң тургустуганының 60 чыл бодур чылында, СЭКП-ниң XXVI съездизиии шиитпирлерии чедиишкиниг күүседириие. 1982 чылдың болгаш он бирги беш чылдың планныг даалгаларын күүседириие ажылчы чоннарны мобилизастап турар үеде хамаатыларның политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик идепкейиии байдалында чоруп турарын чөвүлел хурал демдеглээн.

Сонгуулда кампаниязы чугула политиктиг болуушкун, чер-чер Советтериии, улус судтарының болгаш депутаттарның ажыл-чорудулгазының көрүдээи болу берген. Ол күрүне эрге-чагыргазының органнарының организаторлуг болгаш политиктиг ажылының деиелии бедидериие. улус судтарының ажылын эжиидерииге, социалистиг демократияны улам ынай хөгжүдүүрииге, хоойлуу-дурумну болгаш эге-дүрүмүи быжыглаарыига улуг идиглиг болуп турар.

Тыва АССР-те 111 чер-чер Советтериие сонгуулдаар чоннардан болгаш 3792 депутат сонгуур. Кызыл хоорайның болгаш районнарның 13 улус судтарыига улус судьяларыига 24 кижиии, 1780 улус телээлерии сонгуур. Сонгуулдаар чорударыига сонгуулда округтары болгаш сонгуулда участоктары сонгуулдаар дугайында хоойлуларга дүүштүр тургускулаан. 1635 сонгуулда комиссиязы тургустуиган болгаш ажылдап кирипкеи.

Чер-чер Советтериие депутаттарның кандидаттарын болгаш улус судьяларыига кандидаттарны деиилдери доозулган. Ол республиканың ажылчы чоннарының политиктиг улуг идепкейиии, хаиа сонуургалдыының, Коммунистиг партияны долгандыр сыры каттышкаииың болгаш оон ииттики болгаш тоотукы политиказын изии-биле чүүлдүзүүиүң турарының байдалыига болган. Депутаттарга болгаш улус судьяларыига кандидаттар кылдыр эң-не телептиг, ажылчы чоннарга хүиүткелдиг болгаш ат-алдарлыг кижилер депшиттирген.

Сонгуулчыларның данзазын тургузары доостур турар. Май 21-деи 28-ке чедир чер-чер Советтериниң депутаттарыига кандидаттарны, май 25-тен июнь 4-ке чедир улус судьяларыига кандидаттарны, май 26-тан июнь 4-ке чедир улус судьяларыига кандидаттар-биле ужуражылгалары болуп.

Сонгуулдаларга чедир арткан үе иштинде сонгуулда комиссиязы, агитколлектив бүрүзүнүң ажылын идепкейжидиериие, күрүне болгаш хөй-ниитти организациялары-биле, будүүлгелер, албан чергелери, организациялар-биле болгаш албан-дужаалдыг кижилер-биле оларның сырый кады ажылдажылгазының чугулазыиче чөвүдел хурал оиза кичээигейии угландырган. Чер-чер Советтеги сонгуулда мурнуиуң хуралдарының хүлээп алганы чагыларың шыигыы үчётка алырын, түңнээрии болгаш сайгарып көөруп, а ол ышкаш ажылчы чоннарның сонгуулда мурнуиуң хуралдарыига чугаалаан сана-оналдарын чогуур чезииде көөруп хандырар ужурлуг.

Чамдык сонгуулда комиссияларының даргалары, райкүүском секретарьлары, министерстволарның болгаш ведомстволарның чамдык улуртукчулары сонгуулдаларга белеткелдер дугайында дыиадыгларны база кылгылаан.

Чөвүдел хуралдың ажылыига СЭКП обкомуиуи, Дээди Соведиии Президиумуиуи, Министерстволарның болгаш ведомстволарның чамдык удуртукчулары сонгуулдаларга белеткелдер дугайында дыиадыгларны база кылгылаан.

Чөвүдел хуралдың ажылыига СЭКП обкомуиуи, Дээди Соведиии Президиумуиуи, Министерстволар Чөвүделиниң база чамдык министерстволарның болгаш ведомстволарның хөдүсчелгелиг ажылдакчылары киришкеи.

Чөвүдел хуралды Тыва АССР-ниң Дээди Соведиииң Президиумуиуң Даргазы М. К. Мендуме башкарып эрткеи.

ТАЙБЫҢ ХЕРЭЭНГЕ

«Тувашвейбыт» каттыжыышкынынга хөй кижилиг митинг хурал болган. Ол митингиге июнь 1-ге, Эрүглар камгалалының бүгү делегей хүнүиге «Бөмбүрзектиң ургларынга —арыг дээр»! деп кыйгырыгның адаа-биле күш-ажылчы ээлчегже үнер деп Каа-Хем райпозуиуи ажылчыларының үндүргеи инициативазын деткип чугаалашкан.

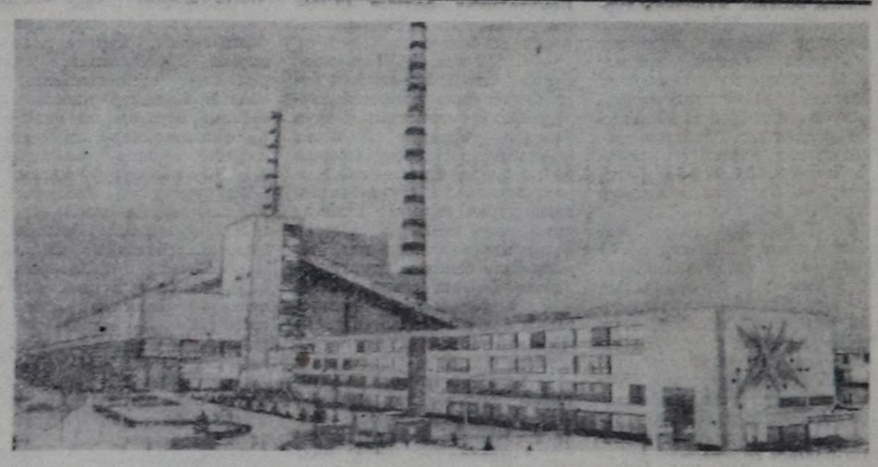
Хуралдың киржикчизи, дагдыныкчы, дааранык чы-мастер А. Н. Грачева:

— Бис эң-не тайбың мергежилдиг ажылчыннары бис, кандыг-даа назынның кижилеринге, оон иштинде ургларга чараш, модалыг хептер даарап берип турар бис. Бистер шупту иелер бис. Бистиң ургларывыс кажан-даа дайын халавын кербезин. Бистер боттарывыс ол кээргел чок киленнир дайынның кадыг-берге чылдарын чурттап эрткеи бис. Ынчангаш бистиң ургларывыс дээрде чүгле сылдыстарлың, булуттарның чараижын тайгаарап көөруп күзээр бис. Дээрден өлүмүн октары чеже кажан-даа эүлүпес болзуу! Бо хүиеерде тайбың камгалалындан, оиу улам быжыглаарындан артык чүгүлә болгаи буяннығ херек чок. Бистиң Коммунистиг партивывыс ол дээш могаг-шылаг чок туржуп туварың билип турар бис.

Бис Каа-Хем райпозуиуи ажылчыннарының июнь 1-де шупту, чаигыс кижи дег, күш-ажылчы ээлчегже үнгеш, ол хүи ажылдаан акшаны долузу-биле Тайбың фондузуиче шилчидер дээи эгелээшкиниң долузу-биле деткидивис дээи.

Хоочуи дааранык чы А. Гречеваның чугаазын митингиниң киржикчилери чүүлдүзүүшүи-изии-биле деткээнер. «Тувашвейбыт» каттыжыышкыиың коллективиниң кежигүүнери июнь 1-де шупту эң будүүрукчулуг ажылдаашы акшазын долузу-биле Тайбың фондузуиче шилчидер.

О. ПИКИТИНА.

Эстонияда сланец дээр кывар чүүл-биле ажылдаар күчүлүг электри станциялары тургустунган. Ынчангаш Эстония амгы үеде чурттуң Соңгу-барыын кезээ-де энергия талазы-биле чугула бааза болу берген. Эстонияның электри станцияларын ССРЭ-ниң Соңгу-барыын талазында чангыс аай энергия системазында кошкан болгаш олар чылдың-на 18 миллиард киловатт-шак хире электри энергияны берип турар.

ЧУРУКТА: Эстонияның ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг ГРЭС-зи. Ол чыл санында-ла 8,7 миллиард киловатт-шак электри энергиязын будүүрүп үндүрүп турар.

СЭТА-ның фотохрониказы.
П. КУЗНЕЦОВТУҢ фотозу.

Суггаттыг черниң беримчези дээш

КАТТЫЖЫЫШКЫН: баштайгы базымнар

Бо организация Барыын-Хемчик районга эрткен чылын тургустуиган-даа болза, мал чемииин, картофельдии болгаш погаанын бедик дүжүүп өстүрер талазы-биле элээи дуржулганы шиигээдип алган, «Суггат» каттыжыышкын совхозтар-биле баш бурунгаар чарган керээзиие кызыр ажылдарның ииити хемчээлии, гектар бүрүзүидеи алыр ортумак дүжүдүн, планда кердүнгеииден хөй дүжүт алганда немелде төлевирии хемчээлии айтыр. Суггарган черии хүлээп алыр тускай комиссииии совхоз бүрүзүидеи тургускан. Ол комиссия баш бурунгаар тургускан план ёзугаар участок бүрүзүи суггарганының шынарын хынап, седеп доостурга, ону совхозка» хүлээткеииии дугайында актыны тургузар. Ындыг акт тургусчаанда совхоз «Суггат» каттыжыышкынының кылган ажылы дээш акша» шилчидип бээр эрге чок. Ийи талалыг контрольдуп ындыг хеииии ажылдың шынарын экижидериие улуг идиги бериг турар.

Совхозтарның суггатты шөлдерии районуи «Суггат» будүүлгезиие каттыжыышкынынга дамчыдып, бар машиииа техникаиы болгаш ажылчын күштүң чаигыс ана мөөнүзээ чорук-иуи-ажылдың будүүрүк-чулуг бедидериии болзуур аргазын берген. Эртиеи ажыл-агый чылында «Суггат» будүүлгезиие каттыжыышкынны 2225 гектарга хөй чылдың сигеиии тараап, оон гектар будүүзүидеи-не 18,4 центиер дүжүттү алырын планнап турган болза, херек кырында 38,7 центиерии алган. Оон ангыда, гектар погаадан-на ортумаа-биле 99,4 центиер дүжүттү алыр турган, 124,5 центиерии алган.

Эртиеи чылын каттыжыышкынга ажылдап турган суггатчы 38 звеноиуң 25-и мал чемииин, картофельдии, погаа аймаанын дүжүдүн планда кердүнгеииден дыка ажырган. Үш участоктуң эң-не улуг «Барлык» совхозта Шыдыраа Хомушкуиуң удуртканы сес кижи составтыг звено 286 гектар хөй чылдың сигеи шөлүүн гектар бүрүзүидеи-не 39 центиер (планы 18 центиер) дүжүттү өстүрген. коп шөлынындан ангыда 5400 рубль немелде төлевирии алган. Од-ла участоктуң Сагаан-Ооржактың чеди кижи составтыг звеноиу гектардан 40 центиер чедир дүжүттү алган. 4800 рубльдеи немелде төлевирии алган. Планда кердүнгеииден хөй дүжүттү өстүрүп алырга, совхозка даа «Суггат» каттыжыышкынының ажылчыннарынга-даа ажыктыг. Ынчангаш оларның материалдыг сонуургалы бедип турар.

Барыын-Хемчик районуиуи совхозтары эрткеи ажыл-агый чылында 13000 тонна сигеиии, 1388 тонна сеиажды, 12869 тонна силосту, 353 тонна витаминниг сигеи-далганын белеткээн. Агаар-бойдузу таарымча чок чылда безин ииитиии малынга четчир чемии белеткеи алырынга сволгу чылдарда суггаттыг шөлдерии шын ажыглап, аңаа ылаигыя хөй чылдыг сигеиии тарын өстүрүп, ооц ажаалдаамы ойлаанда, эки шынарлыг чорудуи турары улуг идиглиг болгай. Районда ииитиии-биле 9483 гектар суггаттыг черниң 8256 гектарын районуи «Суггат» будүүлгезиие каттыжыышкыны совхозтар-биле чарган керээзиин ёзугаар суггатын турар.

Суггат ажылы эгелээриниң мурнунда эң чугула хемчег болур чер дескилээшкиниин чугле чаңгыс «Барлык» участогунга безин 200 гектарга чоруткан. Бо чылдан эгелеп черии одуруглап, дилиидектеп суггарар арганы ажыглай берген.

«Суггат» будүүлгезиие каттыжыышкыны моон соңгаар хол-биле кылыр ажылдарны эжежедип, ылаигыя сугчу чаштырын суггарар арганы калбаа-биле ажыглаарын планнап турар. Ол арганы ажыглаарга, хөй тур арыктар тыртпас болгаш черниң ажыглалы 3—5 хуу өзер. Суг черге дең-дескн сиперидеп ангыда, үнуштериин чер кырында кезээи доозун-довуракта арыглаар.

Мурнунда чылдарда болгаш амгы үеде-даа суггарылга машиналарынга ажылдаар бедик мергежилдиг кадрлар чо дишпеевиидеи ук машиналар болганчок-ла үрелир. чаигыс аэлчег-биле ажылдаар, эжээи будүүрукчулуг болуп турар. Ынчангаш ажылчын кадрларның бнаиг-мергежилдии бедидери, машиииистерии немей белеткээри, суггат машиналарын ийи эзлчеглиг кылдыр ажыглаары эргежок чугула.

А. БЕГЗИИ-ООЛ.
«Шыиның» корр.

«Шинга» хабыы

ФАКТЫЛАР БАДЫТКАТТЫНГАН

Бо чылдың январь 6-да үнген «Шынга» М. Саян-оолдуң «Хүүдээдиңнө» кижилер дугайында деп эгелиг чүүлүиде Өвүрде «Коммунизмче орун» совхозта чурттап турар Калындуу Ак-Хамович Монгуш болгаш Хандагайты суурда чурттап турар Билчей-оол Комбуевич Монгуш олардың ийи керииер кижилер болуп алган. бузурээчел. бүдүүлүк ийи-чаигыс кижилерии төөредип. ииитилелге ажыктыг ажыл кылбайн. оз-бо чердер кеиии чоруп турарын шүгүмчүлеп. ындыг ийи-чаигыс кижилер-биле шынгыы демнеел чорударын ында бижээн.

Бо чүүлге хамаарыштыр СЭКП Өвүр райкомнуиуи секретары Х. Э. Монгуш «Шынга» ындыг утказыг харыыны бергеи: «Хүүлгаазының кижилериин үчүгейдип турган херектериниң дугайында хамаарышкан кезээ» Советтериниң күүскомнарынга партийжи организацияларыи кирижилгеи-биле бесселаларыы эрттиргеи. Оларның ийи-чаигыс кижилериин төөредип турган фактыларыы балыг. каттынган. Олар моон соңгаар ындыг чорукгарны катаптаваанын аазааннар.

Ажыл чок турган Калындуу Монгушту совхозтуң директсинизы. парткому чалчынга дузалакчы кадарчы кылдыр чоруткан.

Билчей-оол Монгуш күшажыл кылдын ыдавас, ишкилид.

Хамаарышкан черлериин партии организацияларынга болгаш районуи «Видагшиитилел организациязынга чон оптузунга атаастыг темага прочаганда ажылын күштелиниериин боттуг хемчегелериг ап чорударын хүлээндирген.

ДЭЭШТИГ АРГАЛАР-БИЛЕ

Күүселденип хыналдазын боттандырары улусчу контроль органнарының эн маселилиг звенозу — улусчу контроль болүктериниң болгаш постуларының идепкейлиг ажылындан улуу-биле хамаажыр.

Бо талазы-биле «Малчын» совхозта улусчу контроль бөлүүнүң ажылынын дүржулгазында чамдык эки түүлдер бар.

Совхозта улусчу контроль бөлүү беш кижи составтыг болуп турар. Ол бюро бодунуң ажылын совхозтуң парткому болгаш совхоз дирекциязы-биле сырый холбаштыр тургузуп, түс-түс хыналдаларның дээштиин бедидеринче, ажылда четпестерни чайладырынче доктаамал кичээнгей салып келген. Улусчу контроль бөлүү (даргазы «Малчын» совхозта партком секретарының оралакчызы Ч. Д. Севик) бодунуң ажылын ай, квартал планнарынга дүүштүр чорудуп, совхоз будурүлгезиниң ацгы-ацгы адырларынга хыналдаларын чорударда, улусчу контроль бөлүүнүң бюро кежигүннерин болгаш улусчу контролёрларны, совхозта хөй-ниити организацияларының төлөөлекчилерин калбаа-биле киришкиринип турар.

ССРЭ-де улусчу контроль дугайында Хоойлуну удуртулга болдургаш, боттарының калбак эргелерин хажык чокка ажыглап, улусчу контроль бөлүү рейд, хыналдаларның дээштиин бедидерин чедип алырынче кол кичээнгейни утландырган. Бөлүктүң ажыл планын өзугаар контролёрларның отчёттарын, дыннадыгларын база диңнап турар. Чижээ, совхозта автопаркта машиналарның ажыглалының байдалын болгаш автомашиналарга, көдээ ажыл-агый техникаларынга артык кезектерни тывар, ажыглаар талазы-биле гараж эргелекчизин коммунист Кара-оол Донгактың информациялын бөлүктүң хуралынга чугаалашкан. Бо талазы-биле шыгыы шүүмүүлдер аңаа болгулаан. Чоруткан хыналдадан хөй четпестер илерээн, оларны аңаа сайгарган. Кол механик коммунист К. Эректол болгаш гараж эргелекчизи К. Донгак оларның ажылынга харысаалгазы кошкак база шыгыы негелде чогуунуң уламындан УАЗ-469 маркалыг автомашинаның артык кезектерин өскөр ажыглаттынган. Ооң уламындан ол автомашинга амгы үеде ажыглалдан үнген.

Совхозта улусчу контроль бөлүү бодунуң хуралынга кол механик К. Эректол, гараж эргелекчизи К. Донгак, МТМ эргелекчизи С. Тойбу оларның шалыкының чамдыызын тыртарын «Малчын» совхозтуң техникти чөвүлелинге сүмелээн. Ол ышкаш бо эштерниң ажылга харысаалгазын бедидери-биле оларны шыгыы сагындырган.

Улусчу контроль бөлүү совхозта тудуг материалдарының ажыглалын база хынаан. Оон түшелинде хөй четпестер илерээн. Цементиниң, шиферниң дыка багай кадагалап турар болган. Бо болгаш өске-даа тудуг материалдарының кадагаларын экижидерни совхозтуң проравы Иргит Мартай-оолдан улусчу контроль бөлүү негээн. Тудуг материалдарын шыгжап турарында, ажаалда-кадагалалында четпестерни сойгаалаан шүүмүүлелдиг материалдарны улусчу контроль бөлүүнүң «Шырбиил» деп шоодуглуг хуудузунга шүүмүүлээн.

«Малчын» совхозта улусчу контроль бөлүү болгаш постулары кышкы үеде одаар ыяш, хөмүр-даш, электроэнергия чарыгдалдарын шыгыы хайгаарал тургускан. Совхозтуң гаражынга, конторага, инек фермазынга ол талазы-биле хыналдаларны чорудуп, түүнелдерни бодунуң хуралдарынга чаңгыс эвес удаа чугаалашкаш, четпестерни чайлаткан.

Ол ышкаш 1981—1982 чылдың мал кыштаглаашкынының үезинде совхозка мал чемин — сигенни, концентратты чемерни шын чарыгдап турарын удаа-дараа хынаан.

Совхозта улусчу контроль бөлүү, ооң бригадаларда, участоктарда, фермаларда постулары рейд хыналдаларның дээштиин бедидер дээш, ам-даа күженнишкинниг ажылдаары негеттинип турар. Совхоз дирекциязы (директору С. С-Б. Очур) улусчу контроль бөлүүнүң хыналдаларының дээштиин бедидерингe дуза чедирер, оларга таарымчалыг байдалдарны түргузар талазы-биле ажылды ам-даа куду деңнелде тургусканын чугаалаза чогуур.

Д. МОНГУШ,
Мөңгүн-Тайга районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы.

УЛУСЧУ КОНТРОЛЬ АРНЫ

1982 чыл май № 5 (99)

Бии-Хем районнуң Туран хоорайында универмаг мурнакчы коллективтериниң бирээзин. Чыл бүрүде бедик көргүзүглерни чедип ап келген.

Бо чылдың эрткен дөрт айларында бараан саарылгазының планын ажыр күүсеткен. Коллективке садыгның культуразын бедидерингe, садыг алыкчыларга эвилең бараан болуп, күш-ажылдың сагылга-чуруумун быжыглаарынга ыыда улусчу контролёрларның киирип турар үлүү биче эвес.

ЧУРУКТА: мурнакчы садыгжылар М. Логачева, В. Богашова оларның чаа кирген бараанларының шынарын хынап турзы.

Х. ОЙДАН-ООЛДУҢ фотозу.

УЛАМ ХАНЫЛАДЫР

Бистиң совхозтуң улусчу контролёрлары Хоойлуда көрдүнген эргелерни ажыглавышаан, ажыл-агыйның аңгы-аңгы адырларында байдалга хамаарыштыр рейдилерни база хыналдаларны план ёзугаар чорудуп, кол кичээнгейни планнар күүселдезинче, нурлавырларны дилеп тыварынче, камналга болгаш хумагалалдың айтырыгларынче угландырып келген. Рейдилер, хыналдалар үезинде илерээн четпестерни чайладырының хемчеглерин ап, ооң үре-түңнелдиг дээштиг болурун чедип ап турар.

Бо чылдың эрткен айларында совхозта улусчу контроль бөлүү янзы-бүрү айтырыгларга холбаштыр 6 хыналданы чоруткан. Оларны колдуунда-ла планның даалгаларның канчаар күүсеттинип турарынче, ажылдың шынарынче, отчёттарны база үчёттү канчаар тургузуп турарынче болгаш өске-даа айтырыгларже угландырыгылаан. Ол хыналдаларның 4-үнүң түңнелдерин совхозтуң дирекциязы-биле профэвилелиниң ажылчын комитединиң каттышкан хуралынга, а ийигизин улусчу контроль бөлүүнүң хуралынга чугаалашкылаан, илереттинген четпестерни чайладыр талазы-биле чогуур хемчегларни алгылаан. Ынчаарга алган хуваалдыг 4 кижиниң тайылбырын алган, олардың четпестерин шыгыы буруу ценкан.

Улусчу контролёрларның кылган хыналдалары үре-түңнелдиг болган. Оларның хынаандазынга үндезилээш үрегдеттинип, тоймаглаттынган артык кезектерниң өртээ 1062 рубльди бууулуг кижилерден төлеттирген, эвээш эвес мал чемич үрелип, төтчеглеттинепинден камгалаан алган, сүт-бараан фермазынга ажылды организастаавын экижиткен. Хүнде сүт саалдазы көвүдээн, техника септелгезиниң шынарыч экижидериниң хемчеглери алдынган.

Хайгыылчыларның чорудуп турар ажылдары совхозтуң ниити ажыл-херээнге, ылаңгыя планныг даалгалар күүседиринге бодунуң салдарын чедирип келген. Ажыл-агый бо чылдың бирги чартыында эът садарының планын 200 хуу, сүттүүн — 135 хуу күүсеткенинге оларның үлүү база киргеи.

Ындыг болза-даа бистиң ажыл-чорудулгавыста четпестер база бар дээрзин миннип чугаалаар хөрөн. Ылаңгыя чамдык хайгыылчыларның контроль, хыналдаларга идепкейи болгаш инициативазы кошкак. Улусчу контролёрларның чоруткан хыналдаларының түңнелдери, аңаа холбаштыр алган хемчеглерниң дугайы хөй-ге кескү, калбак неттеледдиг эвес. Улусчу контроль булуқуун чамдыкта чаартып, немеп кыпбайн келген.

Хайгыылчыларның ажылын совхоз будурүлгезиниң аңгы-аңгы адырларынче улам хаңылады, ылаңгыя будурүлге бөлүгаалааның база фермаларның ажыл-чорудулазын экижидеринче, күүн-ажылдың сагылга-чуруумун быжыглаарын негеттинип турар. Маңаа контроль бөлүү-даа, ооң хайгыылчыларын инициативазы болгаш туружтуг бөлүп ужуулуг бис.

К. АРБЫН-ООЛ,
«Тоора-Хем» совхозта улусчу контроль бөлүүнүң даргазы.

АЛГЫ-КЕШ — ҮНЕЛИГ ЧИГ-ЭТ

Алгы-кешти болгаш өлүктү белеткээриниң ажылдары бистиң республикада чоруттунуп, ооң чамдык көргүзүглериниң планныг даалгалары күүсеттинип келген. Белеткел организацияларының чамдыктары онгу беш чыл даалгаларын база өлүк дужаарының планыа ажыр күүсеткен. Мынала-даа алгыларны болгаш кештерни белеткеп база дужаан турарында четпестер хөй. Ооң чылдагаанындан бода мал болгаш хаван кештерни дужаарының онгу беш чыл өнаалдалары үстүп, мыйыстыг бода мал болгаш хаван кештерининиң дыка хөйү дужааттынмайн барган. Республиканың совхозтары 1981 чылда 121,1 муң янзы-бүрү кештерни дужаар тургаш, 82,2 муңну дужаазган.

Алгы-кешти болгаш ам кежин белеткеп турарында четпестер бар. Ооң тодартай чижээн айтырга, эрткен чылын совхозтардан хүлээп алдынган үш муң ажыг кештиң, 52 муң алгының эвээш кезии бирги болгаш ийиги сорт болган. Ол-ла үениң иштинде совхозтарның дужаазаны 627 кежи, 25062 алгызы күүне стандартчыга дүүшпес болганындан план күүседлезинге кирбээн.

Бода болгаш шээр малдарның, хураган, анай кештерни белеткел черлеринге дужаан турарында четпестер бар. Ылаңгыя анай, хураган кештери өлүкке хамаарыжыр болганда өзарны аңнаыр-тывыш ажыл-агыйлары хүлээп алыр ужурлуг. Мындыг түрбүже чамдык районнарда ук ажыл-агыйлар ол үнелиг алгыларны чурттакчы чоңдан хүлээп албастаан. Аңнаыр-тывыш ажыл-агый эргелелиниң районнарда коллективтери өлүк дужаарының даалгаларын 31,1 хуу боттандырган, бо чылдың бирги кварталында ол ажылды шуут чорутпаанындан планныг өнаалдаларын чүгле 6 хуу күүсеткен.

1976 чылдың июнь айдан ажелеп хүлээп алыр өртек улаткан база алгы-кешти кадагалаар чогуур үезинде белеткел черлеринге дужаар талазы-биле совхозтарның харысаалгалыг кижилериниң шалыныга шаңнал-төлевирни тыпсыр апарган. Совхоз директорунуң дужаалы база контрактация дугуржулгазын ёзугаар алгы-кешти бөлүп-дужаарыга төмүйлаткан кижи 1 болгаш 2 сорттарның кештерни дужаагаш оларның өртээнин 20 хуузун, арткан кештерниң — 30 хуузун шаңнал-төлевирге алыр.

Бир эвес күүнеге дужаатынган алгы-кештиң 95 хуузу ниитиниң чемненилгезинге ажыглаттынган болгаш халдыыр чок ядыыгардан өлген малдардан сойдуунаң болза, ук ажыл-агый чиг-этпиң ниити өртээнге 30 хуу немелде төлевирни алыр. Бо бүгү хемчеглер алгы-кешти белеткээриниң, кадагалаарының, оңу дужаарының ажылдарын чогуур деңнелге тургузарынга дузалаар ужурлуг. Мынала-даа оларны чамдык ажыл-агыйлар күүсеттнейн келген. Алгы-кешти хүлээп алгаш күүнеге чогуур үезинде садар талазы-биле харысаалгалыг кижиниң чаңгыс-даа совхоз тургуспаан. Ажыл-агыйларның складтарынга алгы-кешти дүшкаш-на кижи дужаар база оларны кадагалаар черлерни тускайлаваан. Чижээ, Эрзин районнуң «Нарын» совхозтуң 200 алгызын районнуң белеткел конторазынга дужаары-биле бир кижи экелгеш, кымга-даа дүүлээшкин, кандыг-даа документ албайн склад чанынга октапкаш барган таварылга бар.

Чамдык ажыл-агыйлар малды соккаш, ооң кежин сойган кижилерге төлевир акшазын бербейн турар. Алгы-кешти хүлээп ап турарының отчёт-учёду сандаргай. 1981 чылдың отчёду-биле совхозтар күүнеге 96,2 муң янзы-бүрү алгы-кештерни, хереглекчилер кооперациязы 82,2 муңну хүлээп алган болуп турар. Дээрниң хире алгы-кештиң [illegible] барганы билдинип.

Улус ажыл-агыйынга алгы-кештиң, өлүктүң үнези улуг. Оларны белеткеп дужаар айтырыгларже чер-черде хайгымчылар кичээнгейни салза чогуур. Оны болбазыраткаш, идик-хеп аймаан болгаш өскедээ чүүлдерни бүдүрүп турар. Бо үнелиг чиг-этти эки шынарлыг белеткээш, хүлээп алыкчыларга дужаары — чугула херек.

Е. ГЕРМАН,
Көдээ ажыл-агый продуктуларының шынарының болгаш садып алырының талазы-биле Тыва АССР-де күүне инспектору.

Туранның Сельхозтехника каттыжышкынында улусчу контроль бөлүүнүң даргазы коммунист Константин Илларионович Фролов даандырган ажылынга кызымаккайын көргүүш, партийжи даалгазын идепкейлиг күүседип турарларының бирээзин. Бөлүктүң ажылын квартал санында планнап, аңаа дүүштүр рейд, хыналдаларны доктаамал чорудуп келген. Одаар муш-ажылдың будурүүкчүлүүн бедидеп, ооң сагылга-чуруумун быжыглаар талазы-биле администрацияга болгаш партия организациязынга идепкейлиг дузалажып турар.

ИДЕПКЕЙЛИГ ТУРУШ-БИЛЕ

Константин Фролов бо коллективке 1952 чылда, МТС турда-ла, ажылдап эгелээн. Коллективниң участок бүрүзүнде байдалды ол эки билир, идепкейлиг хайгымчыларның бирээзин. Ооң удуртуп турары улусчу контроль бөлүүнде хайгымчы бүрүзү дөвүлелиг.

рылары-ла хөй болгулаар. Февральда сентелге мастерскаазының ажылын хынап, шында комбайнарның, трактористерниң, оларның үрелеп мотроларының база кезектерининң сентелгезин хынап көрдүүсүз. Ниитизи-биле байдал шорү болган. Үүрмек четпестерни илереткеш, ону дораан чайладып бис. Сентелге мастерскаазы бирги кварталдың планын эки-күүсеткен.

Улусчу контроль бөлүү алга чоскы тарылгалың чорун турар байдалын хынап, өске-даа ажылдарга үлүү кирип турар.

Х. ОЙДАН-ООЛ.

Туский дыңнадыглар

КОМИТЕТТЕРДЕ

АК-ДОВУРАК

«Тыва даг-дүгүү тудуг эргелелиниде улусчу контроль комитеди даг-дүгү арыглаар фабриканың энергетика-одалга курдавырларын ажыглап турарының байдалын хынап көргеш, ооң түңнелиин бодунуң хуралынга чугаалашкан. Бо талазы-биле ажылдар кылдыныл тураа-даа, фабриканың чамдык цехтериниде электроэнергияны болгаш одалга энергизын камналга чок, лимиттеп артыкка чарыгдап келген. Бо чылдың бирги кварталында бүдүрүлгениң чүгле үш центнге безин 3130 муң киловатт-шак электроэнергияны база чижеглеп алган 338 тонна одаар чүүлдү нормадан ажыр чарыгдаан, ынчангаш артык чарыгдал 35 муң рубль болган.

Ол улуг четпестерни болдурганы дээш цехтер начальниктери В. Ф. Воронов биле С. Х. Гайдуллиин комитеттиң хуралынга доңгуткан болгаш оларның чартык айда малының тыртарын шиитирлээн, а фабрика директору М. И. Малыхты доңгуткан, четпестерни чайладыр талазы-биле алган хемчеглериниң түңнелин комитетке катап илеткээрин ооң негээн.

КАА-ХЕМ СУУР

Кызыл районнуң холушкак садыының № 1 магазинниге хайгымчылар хевертей хынапда кылыштарга, садыл алыкчыларны садыгжылар мегелеп турар фактылар илереэн. Садыгжы Н. П.Ноговицына 7 рубль 16 копеектиң аъш-чем бараанын сатканы, ооң 1 рубль 2 копеекти артыкка төледип алган. Ол-ла магазинден 11 кг. «Снегурочка» деп шоколадтар, 4 шил шампанскос база № 2 магазинден 54 банка ёсөөрти компоттар чазыртының чытканы илереэн.

Эдегее-Аксының бөлүк магазиннеринде улуг четпестер бар. Ында № 6 магазинниң садыгжылары 6 муң ажыг рубль самчыгдаалдыг. Мында чамдык магазиннер саарылга планын күүсетпээн. Элегее-Аксында садыглар бөлүүнде (эргелекчизи В. А. Черепанова) складтан болгаш магазиннерден бараанларны таныш-көрүжүнге бүдүү үндүр садар чоруктар үргүлчүлевишаан.

Чоннуң садыг хандырылгазында четпестерниң дугайында хайгымчыларның хыналдаларының түңнелдерни Кызыл районнуң улусчу контроль комитединге чугаалашкан, районнуң холушкак садыының директору В. М. Соболеваны, кол бухгалтер Н. Д. Груздеваны комитет шыгыы сагындырган, айыттынган четпестерни шалыкын чайладыр биле деп оларның разазшкынарын комитет кичээнгейге алган.

ТУРАН

Бии-Хем районнуң улусчу контроль комитеди чамдык хыналдаларны Туран хоорай Советиниң доктаамал комиссиялары-биле кады чоруткулаан. Районнуң харызаа белдирииң, амыдырал хандырылгазының будурүлге эргелезиниң коллективтеринде ажыл-херекке холбаткан ыяш хыналдаларны чоруткан, ооң түңнелин улусчу контроль комитединге чугаалашкан.

Кыдыныт турар эки чүүлдер бар-даа болза, ажылда четпестер хөй. Харызаа белдиринип, телефон станциязының, «Союзпечать» салбырының ажылынга холбаштыр чоннуң негезиде-хомудалдары хөй. Корреспонденцияларны, чагааларны, чагыткан солунналарны база журналдарны сададыр чоруктар ам-даа үргүлчүлевишаан, а чамдыкта оларны чидирер таварылгалар база бар.

Районда амыдырал хандырылга эргелезиниң суурларла хүлээп алыр пунктулары ачы-дуза чедирериниң ниити планың күүсеттинмейн баргылаар.

Районнуң улусчу контроль бөлүүнүң хуралынга ол дугайын бүгү талазыг сайгарын көргеш, харызаа белдиринип начальниги Ю. А. Гилёвту доңгуткан, айыттынган четпестерни ийи ай иштинде чайладырын аңаа дааскан. Амыдырал хандырылгазының будурүлге эргелезиниң начальниги А. И. Костенколан айыттынган четпестерни чайладыр талазы-биле чогуур хемчеглерни алырын шыгыы негээн.

САРЫГ-СЕП

«Тыва көдээ тудуг» трестиң № 258 КМК-ның кылган тудугларының шынары багай, ону кылырыйың нормаларын хажыдып, техниктиг негелделери сагыттынмайн, бригадаларга наряд-даалгалар бердинмейн келген.

«Кызыл-Тук» совхозта тудуп турар бызаа кажаалының ханалары ийленчек, өрөөлдерни кол ханалары-биле тудуштурбаан. «Совет Тыва» совхозта чурттала бажыңының фундаментизи база ийленчек кылдыр садынган. Семиртилге шөлүнде бажыңның туурбу болгаш бетон блоктардан салган ханалары ундурүк-кирпик, оларның кылыны дедески эвес. КМК-ның кылып турар бүгү тудугларында өлшүкка болгаш приишкинге удур камгалал кылдынмаан. олар баксыраш чыдар.

Бо тудуг организациязының ажылынга хамаарыштыр Каа-Хемниң улусчу контроль комитединиң штаттан даш-каар инспекторларының хыналдазының түңнелин ооң хуралынга чугаалашкан. Тудуг ажылын организастаар черинде улуг четпестери даош КМК-ның начальниги Г. В. Сарапуловту комитет шыгыы доңгуткан.

КАМГАЛАЛЫ КАНДЫГЫЛ?

Кызылда бир улуг коллектив — «Тыва тудуг» тресте чурттагга бажыңарының ажыглалы болгаш кадагалалы кандыгыл? Бо айтырыгга хамаарыштыр хыналда чоруткан бажың бүрүзүнден илереэн. Ында үрелип, баксыраан чүүлдер улуг уржуктарлыг болуп, бажыңнарны элекке баксырадып, эргижиредип болур. Чижээ, Магистральная кудумчузунда № 12, 1-А, Кечил-оол кудумчузунда № 13, Гагарин кудумчузунда № 12, өске-даа бажыңнарның дээвирлери дамдылаар. Хөй бажыңнарда даштыкы кирер эжиктер үрелик, бузук, хагдымас, чамдык кирер эжиктерде, подваддарда болгаш хаалгалар чок.

Бажыңнарның хөй кезии ийи, үш, ооң-даа хөй чылдар иштинде чугайлавайн, дозулавайн келген, бүстүн дүшкүдээн штукатурканы эде кылбайн турар, суг агар хоолайларны сентээри негеттинип турар, бажыңнар девискээрлерин аштап, арыглап турары багай. Оларның чанында богун аштаар, шала чуур ажылчыннарны дозуу-биле четчелээн-даа болза, олар боттарының ажылын багай кылып келген, оларны кым-даа контрольдавайн турар.

Энергия ажыглалында, электри болгаш чылыдылга четкилериниң техниктиг байдалында шыгыы четпестер бар. Хыналда чоруткан он үш бажыңның 10-үнүң кирер эжиктеринде электри чырыктарын хүлүс ёзүрбээни илереэн. Үүлде ол бажыңнарга безин ыңдыг камналга чок чоруткун үрүкүндан айда 1468 киловатт-шак электри энергизы хей чергё чарыгдаттынып турар.

Бүгү чурттагга бажыңнарының подваддарында электри чырыы чок, кирер эжиктерде, подваддарда арматуралар үрелик. Электри дамчыдар хааржактар болгаш электри щиттери үрелик. Магистральная кудумчузунда № 3 болгаш 36б бажыңнарның электри дериг-керекседерги айылдыг, ондактыг байдалда турганы илереэн. Подваддарда электрини айыыл чок байдалга тургузарының чурумун хажыктаан. Байдал ыңдыг түрбүже, аңар сентелгени болгаш электри дериишкиннеринде тургустунуп келгилээн үрелиишкиннерни чайладырының хемчеглерин албаан.

Магистральная, Кечил-оол болгаш Улуг-Хем кудумчуларында бажыңнарның чылыдылга хандырылгазының системаларының белдирлери үрелик, чырык чок, контроль приборлары-биле четчелеттинмээн.

Канализацияның болгаш суг дамчыдар хоолайларының инженерлиг четкилериниң хөй кезинии байлалы болгаш ажыглалы багай. Ылаңгыя Кечил-оол кудумчузунда № 18 бажыңның ийи подвалы ыяаар агыы кирген суук үүлзбиле дола берген, бүгү канализация четкилери ажылдавас. Канализацияның бокталышкының чайладыр талазы-биле баш удур хемчеглерни чурттагга-ажыглал конторазы ап чоруткан келген.

Хыналда чоруткан бүгү бажыңнарның санитарлыг деңнели багай. Чижээ, Гагарин кудумчузунуң 12, Ленин кудумчузунуң № 45, Кочетов кудумчузунуң № 145, Шетникин болгаш Коваченко кудумчузунуң № 75 бажыңнар хирлиг, чыл чылы-биле чугайлаттынмаан, подваддарын бок долган, ында электри чырыы чок. Магистральная кудумчузунуң № 3-б бажыңның подвалы база бок долган, ыыт, каранцы.

Трестиң ниити чурттагга чөрлеринде санитарлыг негелделерни хажыдып турарының фактылары база илереэн. Улуг-Хем кудумчузунда 400 кижи чурттап турар ниити чурттагга черинии ашталгазын шынар чок чорудуп турар.Санбелдирлер, чуиар черлер, ажылчыннар чурттап турар өрөөлдер хирлиг, санитарлыг байдалды ким-да контрольдавайн турар. Ниити чурттагга черинии хей чуур черии дериг кылбаан. Душтуг кабиналарыиы чамдыызы ажылдан турган канализация системалары бокталыр чорук хей.

Восточная, Каа-Хем, Клубная, Садовая, Рихард Зорге, Шевченко кудумчуларында бажыңнарның девискээрииң санитарлыг байдалы база куду деңнелде болгаи.

Ведомствоиуң чурттагга бажыңнарының болгаш ниити чурттагга чөрлеринин, оларның девискээрлериниң санитарлыг байдалының куду деңнелдии дээш «Тыва тудуг» трестиң чурттагга-ажыглал конторазының начальнигин Кызылдың санэпидстанциязы штрафтаан турган. Ынчалзада-даа ол оон кандыг-даа түңнел үндүрбээн.

Чурттакчылар ортузунга танылбыр ажылын чорутпайн, оларны чаагайжыдылгаже хаара тутпайн турар. Сөөлгү ийи чылда Магистральная кудумчузунда бажыңнар чанынга 250 хире ыяштарны олуртаан, амгы үеде 30 аннас ыяш арткан, чадаа ыяштарны чурттагга бажыңнарының чанынга олуртпайн, чайгы үедо чечектер өстүрбейн турар. Бажыңнар комитеттери соңгуттунмаан, өске-даа четпестер бар.

РСФСР-иин Министрлер Чөвүлединиң чурттагга фондузун ажыглаарын болгаш сентелгезин улам ынай экижидер талазы-биле доктаалынга дүүштүр 1985 чылга чедир ведомствоиуң чурттагга бажыңнарын чер-чер Советтериниге шилчидип бээр талазы-биле ажылды трестиң удуртулгазы. ооң чурттагга-ажыглал конторазы амга чедир-ле чорутпайн келген. Сөөлгү үш чылдарда трёст чангыс-даа бажыңны ынчаар шилчитпээн.

Чурттагга фондузунуң ажыглал, кадагалалында мындыг четпестерден «Тыва тудуг» трестиң удуртулгазы чогуур түңнелди үндүрүп, ажыл-херекти үлегеиии-биле дүргеи экижидерин үе пеген турар.

Л. ЗАБОЕВ,
Кызыл хоорайның улусчу контроль комитединиң даргазы.

АРТЫК СЕТКИЛ АРА ДҮЖЕР

— Копеектеи акша-хөреиги тургустунар-ла болгай. Садыл алыкчылардан ону канчап кажарлан артыкка чыын алза экиа?

— Ында чүү боор. Садар продуктуларны белеи кылдыр савалап хаптаарында, каш граммны чедир салбайн баарынга ол-ла-дыр. Ооң чүсчүе рубль боду тектүп кээр...

Хову-Аксы суурда № 18 магазинниин (директору Т. А. Сухачёва) садыгжыларының аразында бүдүү ыңдыг чугаалар болган соонда, продуктуларны хаптап белеткээрде чеиир деизилевес чорук чаңчыл апаарган.

Хайгыылчылар ол магазинге чамдык продуктуларны деизилээиинге, хыналда кылыитаргы, садыгжыларнын кажарлашкынынары, көөрүичүкте дег көстүп келген. Хөөг чигирнин хан бүрүзүидеи 10 граммы, мапиая көөпаиын—25—30 граммы, шоколад конфеттериин — 20—30 граммы чогуур деизиинге четпес болган. Ажылчыннарга садары-биле белеткээн ак сарыагнын хап бүрүзүидеи-не 10—15 грамм чеиир деизилевээни идераан. Олар канчаар-даа кажарлаза, ооэу уламында дештип үнүп келген. Артык сеткил ара дүжер деп чүве ол-дур.

Эш-көр, тала-дугай база көичуг болгай. Сүт садар магазинии садыгжылары ону базып утпааннар. Олар чамдык сүт продуктуларын бүдүү садып, боттарының ёнүктериие, чөөк кижилериие садары-биле 35 кг сметананы болгаш 5 көрзинка ишти шиидиг сүттү чажырып алган турганын хайгыылчылар үжүлген. Совет садыгның чуруму хажыктаан фактыларны «Тыва көөдүт» комбинаттың ажылчын хандырылга килизи билии тура-да, хемчег албазаны черле алдептиг.

М. САЛЧАК-ООЛ.

ОНЗАГАЙ ҮНҮШ

Бистиң өрөлдерде өстүрүп турарывыс фикус деп үнүш бодунуң төрээн чурту Индияда онзагай байдал-биле ылгалып турар. Ол үнүштүң чаңгыс дакылындан бүдүн арга өзүп үнүп келир онзагай ылгалдыг. Оон будуктары агнарга дазылданы бээр. Олар черже куду өзүп батканы, чердеш база катап дазылданып үнер. Оон олар аңгы унчуг апаар. Ол үнүдан база-ла чаа будуктар үнгеш, черже өзүп бадар, черге баргаш база катап дазылданы бээр. Оон база аңгы үн тыптыр. Үр чылдарда ол ыяш ынчаар үнүп келгеш, чүс-чүс, харын-даа муң-муң шак ындыг уннарлыг апаар болгаш оон ёзулуг шыргай арга кылдыр өзүп үнер. Ындыг «аргаңы» баньян деп адап турар. Баньяның унунуң диаметри 5-тен 10 метр чедир чоон болур.

Баньяның хөлегезинге 100 хире бажың бүдүн суур хостуг сына бээр. Ындыг баньян деп арганың хөлегезинге Александр Македонский бодунуң 5 муң шеригларлыг бүдүн лагерин тургузуп турган деп чугаа база бар. Индияда Нарбуда деп ортулукка бир баньян өзүп үнгеш, каш чыл болганда бүдүн ортулуктуң шыргай арга кылдыр шыва алы берген болуп турар.

Баньян — индустарның болгаш будыстарның ыдыктыг үнүжү. Ол ыяш Индияның бүгү-ле хүрээ-хиттериниң чанында болгаш дыка узап өзүп турар. Хүрээлер чанында турар баньян үнүштүң ажаалдазын чорудуп, черни чымчадып, ыяшты суггарын турар. А черде үнүп турар ындыг үнүштүң бүрүлери кедергей сырый, чаъс суу оларны эртип шыдавас, оон уламындан ыяштың дазылы күргаң каап болур. Ынчангаш «черлик» өзүп турар баньянарның арга кылдыр көвүдеп озери эвээш болуп турар.

Фикус баньян кылдыр өскөөн өскээр база өзүп турар. Бир эвес фикустың үрезинин куштар, диннер азы сарбашкынар еске бир ыяштың унугга аппарып төп каар болза, демги фикустың будуктары черже өзүп батпайн, ол ыяшты уннаштыр үнер. Үр чылдар эртерге ол фикустан будуктар үнзе-үнзе, демги ыяштың унугга бичии-даа хос чок, онгаар-дескээр уннаштыр, бот-боттарының-даа кыр-кырынга үнгеш туруп бээр. Ынчап кээрге ол ыяш 80-100 чыл хире болганда фикустуң уннаштыр өзүп келген ыяжы шуут-ла курган каар. Демги фикуска ам оон херээ чок. Ол ам боду база катап баньян ыяш (аргаыяш) болуп үнүп эгелээр. Мындыг бир онзагай үнүш Индияда өзүп турар-дыр.

Айтырыглар болгаш бодалдар

ЧАҢГЫС-ЛА УРУГЛУГ. ЭКИ БЕ ОЛ?

Өг-бүлелерниң уругларының эвээш боору күзенчиг эвес деп чүве чаа түүл эвес. Чоңнуң санының өзүпкөвүдээри эвээжээр, ажылчын холдарның чедишпези илдең апаар... Ол ниити күргенеге хамаарыжыр айтырыглар-дыр. Ынчалза-даа олар-биле тус өг-бүленің эрге-ажыктары база капсырлажыр. Чаңгыс-ла салгакчызын долгандыр ада-иениң хөлүн эрттир хөлзээшкинни, төлү «чаг иштинде бүүрек» дег» өссүн дээш уругулуг-ле «өпейлээри» адак сөөлүнде кээп түгле эккел дээр, түгле бодун бодаар кижи апаарынга чедирип болур. Ол уругулуг-ле ындыг болбазы билдингир. Ынчалза-даа ындыг болугулаар деп чүве-биле маргышпас боор силер. Оон аңгыда уруг, оол өзүп кээр, тускайлап чурттай бээр, а ада-иениң арасында харылзаалары кошкаар. Чара бадылаашкынынарның сан-түңүнден көөрге, харын-на эвээш уруг-дарыглыг өг-бүлерниң үлүү ында хөй.

Чурттуң чонунуң хөй кезии чурттап турары хоорайларда үштен хөй уруглуг өг-бүлелерниң саны 7,1 хуу, ийи уруглар 30 хуу, а өскелери чаңгыс-ла уруглуг. Көдээде база-ла ынчап бар чыдар өг-бүлелерниң барык-ла дең кезии чаңгыска доктааган.

Чүге ындыгыл?

Социологтарның айтырыгларынга харылаан турган, өг-бүле ээлери амыдыралда бергелерге чылдак кагар. Аңгы квартиралар бисте амдыызында чедишпес, ясли-садтарга шупту уругларны хүлээп алыр шинээвис чогу шын харын. Өске-даа материалдыг бергедээшкиннерни улус адаар. Ынчалза-даа мындыг түүлдү түү дээрил: уруглуг студент өг-бүлелер ол дугайның кымдан-даа эвээш чугаалаар боор-дур. Чижээ, Ригада болза, үшкү уруглуг болуксап турар херээжеңнерниң үлүг-хуузу харып-даа материалдыг байдалы өскелердең кошкак өг-бүлелерде болган.

Ам база статистикадан саннар. Сөөлгү он чылда бистиң чуртувуска чаагайжыды кылган 20 миллион квартиралар түттунган; школа пазы четпээннерниң албан черлеринде оруннар саны беш миллионга өскен, бөгүн ында 14 миллион уруглар бар; ортумак ажыл төлевирни барык-ла 40 хуу өскен болгаш хереглелдиң ниитилел фондуларындан төлевирлерни болгаш чиигелделерни немей санаарга ол 1980 чылда-ла 233 рубль айда болган. А уруглар төрүттүнериниң деннели бо чылдарда өспээн, чаңгыс уруглуг өг-бүлелериниң саны кызырылбаан...

Ындыг болганда, амыдыралда, материалдыг байдалда бергедээшкиннер өг-бүлелериниң эвээш уруглуг болуп турарының кол болгаш кара чаңгыс чылдагааны болбайн турар ышкажыл. Өске чылдагаанынарны тодарадыры-биле чеден чылдарның төнчүүнде үш улуг хоорайга шинчилелдер чоруткан. Москвага ийи уруглуг ийи муң пелерден, Ригага — ийи уруглуг он муң ажыг база үш уруглуг муң пелерден, Ленинградка — үш чартык муң эр. болгаш херээжеңнерден кижилерден айтырыглар салган.

Бир дугаар уруглуг болурундан ойталаар кижи чок болган. Оон соонда улустуң бодалы аңгыланып чоруп каан.

Дыка хөй чаа өглешкен кижилер баштайгы уруу төрүттүнүмээвде-ле ийиниинин дугайын бодап тургашын чугаалаанар. Ынчалзада баштайгы кижи-ле оларның ол пээ күзелин чоорту база берген: бажың ажылы көвүдээн, өг-бүлеге ажылды бүдүрүлге-биле холбаштырары парын болган. Ол өг-бүлелерге уе чедишпес апарган. Ылаңгыя херээженнерге. Оларга таарымчалыг байдалдарны тургузуптар болза, ол айтырыг болу-ла шиитпирлеттине бээр.

Эрткен чылын СЭКП ТК болгаш ССРЭ-нии Министрлер Чөвүлели «Уругларлыг өг-бүлелерге күрүне дузаламчызын экижидер талазы-биле хемчеглер дутайында» доктаал хүлээп алган. Ие-херээженнерге уруун ажаарынга үени көвүдедириниң уруглар садтарынын болгаш ясилеринин четкизин үлам ыйай хөгжүдерининң хемчеглерни ында көргеп.

Ийет, ындыг-дыр, күрүне дузалап турар. Үшкүзүн чугаалаваска ийи бизин уруглуг болуксавастарны канчаптарыл, ынчаш? Москваны сүт алыр болза, ындыг өг-бүлелер барык-ла дең кезии боол турар-дыр.

Мен бир катап бир демограф эртемденге, кажан ол оруглазы четчир аныяк өг-бүле кежигүннериниң ийиги уруглуг болунар деп сүмелеп турда, ужурашкан мен. Адак сөөлүнде ол холуун чаңгаап сокеңе каан: күзевес кижилерни канчаптар боор диди.

Ындыг далаш түңнелге чөпшээрешпедим. Чүге дээрге бүзүредир, кижилер ажылдың үре-түңнелдинге бүзүрээр мен. Мында солун чүве — уруглуг болуксаар деп билиишкин.

Төөгүден көрөл. Хаанныг Россияга ажылчы чоннарның өг-бүлелеринге уруглар хөй тургаш ол, канчаар тайылбырлаарыл? Уруг, оол бүрүзү элээп болганда ада-иезиниң чемгерикчизи, азыракчызы, харын-даа кыраан, пазыда аштавазының, бир ынзы магадылазы болу бээр турган. Ам ындыг чугаа турар ужур чок. Кырын пазылаан кижилерни социалистиг күрүне хандырылгага алган. Хөй уруглуг совет өг-бүлелер материалдыг түүлдер дугайын шоолуг болаш турган деп бе: олар уруг дээрге амыдыралдың утка-шынары, а урутларының уруглары — кыраан пазыда өөрүшкү деп санап турарлар боор. Ынчалза-даа чугаа мында олар дугайында эвес. Мында чаңгыс уруг кыраан пазыда-даа аңаа деп санап турарлар дугайында. Чээрби беш харлыглар ынчаар санап турар...

«Катаң, ол-ла айтырыгга эглип келдивис ышкажыл» дээр силер. Чок, чазыптыңар. Социологтар шинчилелдерни өг-бүлелерниң эвээш уруглар-лыг болуп турарының чылдагааннарындан эгелзин. Олар чылдагаанарны тып-каннар, оларның иштинден ийи колуп ылгаан—материалмыдырал талазы-биле бергедээшкин болгаш урут-дарыглыг болур күзелдиң чогу. Баштайгы бөлүк түүлдерни күрүнеңиң ап чорудуп турар хемчеглери чайладып болур болгаш чугаажок чайладырдаа. А өскезин... Өг-бүленин болгаш иштилелдиң амыдыралынга уруг-дарыгның ролюн билбейн турар ашак-кадай кижилерге таймылбыр ажылы чорудуп, оларны бүзүредип, кижилерге апаар мындыг-ла-дыр.

Карл БАЗДЫРЕВ,
экономика эртемнериниң кандидады.

(ПМА).

ҮЕ ДУГАЙЫНДА

1. Амыдыралдың утка-шынары — сорулгаже сундулаашкынның күштүүнде. Ынчангаш кижи бүрүзү чурттан чоруур үезинде бедик сорулгалыг болгаш ужурлуг.

М. ГОРЬКИЙ.

2. Дедир кажан-даа эгиттинмес дүрген чоруп турар үе—ол эң үнелиг хайырлал-дыр. Үени чидирери дээрге эң төтчеглекчи чоруктуң чажырын каан хевири-дир.

С. МОЭМ.

3. Чуртталгага ынак болзунза, бичии-даа үе чидирбе. Үе—чуртталганы тургузуп турар кол өзек-тир.

П. ФРАНКЛИН.

4. Үени чидирери — эң аар чидириглериңг бирээзи.

Ж. БЮФФОН.

В. Кара-Салдың «Часкы чечейтер» деп фотоэтюду.

ШЫН ТЫПКАННАР

№ 119 «Шын» солунда үнген бодалга тывызыктарын Эрзин ортумак школазында Мунзук Эртине, Чамбал Шолбана, Мугур-Аксы ортумак школазында Хертек Аяс, Улуг-Хемде Ак-Тал ортумак школазында Бюрбю Аяс, Кызыл хоорайда Созур-оол Чимиса, Сергей Шаравии, Олег Очур, Кандар Каң-оол болгаш өскелердаа он бир нижи, он бир сай, үш төөен, дөрт таан, дөрт күсне, беш чула кылдыр шын тыпкаш, харыызын реданцияже чоруткан.

Каа-Хем кыдыраажындан

1. КУШ ДАҢ ТУРДА

Шаң, бус, туман эштип алган кодээде суур —
Сарыг-Септе бир-ле бажың эргининден
Семирткен мал коданының херимниче
Сээң оруун, куш даң турда, эгелей бээр.
Чымчак харда кылажыңның шимээнинден
Сылдырт кыпкып, хирилээлер хоюп ужар —
Арбай үңгүп, былгыргылаан аскыларның
Адыр кулаа, хачылар дег, сүүреңнежир.
Оңгачада сиген кегжээп бугалар-даа:
«Онча-менди, кадык бис!»— деп медээлээн дег,
Оранчокта чоруп орган эмчизи ээз
Оортан-моортан мойнуп суныл, мөгеерлер.
Ферма-биле үүле-херээн холбаштырган
Мергенче баар кышкы кокпа орук дургаар
«Чүрээм метап аарып чор!»— деп сырын долган,
Чүгле сен, мен билир ырны ырлап кээр сен...

2. ЭКИИ, МЕРГЕН!

«Чүс шаа катап дыңнаарының орнун орта
Чаңгыс катап карак-биле көрүп ал!»— деп,
Чүлдү-чүрээм айтып берген сүме-биле
Чарлыг-аттыг Мерген хемде чоруп тур мен.
Белден тура сүстүп чыдар терең харда
Бедик, чоргаар чыскаалыпкан шивиң, пөш. дыт.
Меңги-булук шугланыпкан дамырак-даа,
Мени уткуп, ёзулаан дег, сымыранчыр.
Кандыг-ла бир тоолда ышкаш сагындырган
Каа-Хемниң бо бичии эргээ — хемчигештиг.
Канчалдыр-даа бодаарымга, Мугурда мээң
Кара-Суумдан онзаланыр чүве чогул.
Мерген чүгле чараш аттыг хем, суур эвес.
Мергежилдиг малчын, саанчы ораны деп,
Фермада ажаанызыраан оол, кыс көргеш.
Мээм, чүрээм хапызындан бүзүрээн мен!

3. ТУРАСКААЛ

«Чадырымдан аваам мени үндүрге-ле,
Шак ол дораан Мергенимни көрген мен»—деп.
Салчак Тока билип келген үеден бээр,
Шагның солчур будуу хүну чоокта орган.
Бектиг ядыы, тодуг байлар аразында
«Мен бе, сен бе»— дижи берген дошкун өйде,
Месилдежиг шуурганыпче шымнып киргеш,
Мерген оглун бүгү Тывам биле берген.
Бергээ өскен тыва — оруе пайыралдың
Белдир доңуп Тока база маңаа баглаан.
Соонда барып улашкаштын, төрээн чонум
Совет, чурттуң, шнак төлү болу берген.
Бежен чада дамчын чедер тураскаалдан
Мергенче ам улуг арат харап орар—
Мээң Тывам — чаа Тывам моортан илдең.
Белектерден артык эргим белек ол-дур.

4. ДИРИГ НАМДАР

Каңшалдардан судалданып кирип келген
Каа-Хемниң дамырлары — хемнер-ле хөй.
Каттырыпчыг, чаптанчыг-даа, коргунчуг-даа
Кандыг аттыг суурларында чаттылбаан дээр!
Азыгжыга, Билзекчигеш, Кожайжыгаш,
Азыжыгаш, Мезилчигеш, Кундусчугаш.
Бо Кыс-Кежиг, дээ Белбей, Эржей диггеш,
Бодавыже, уктаар болза, дириг намдар!

С. МОЛДУРГА.

Сарыг-Сеп—Кызыл—Мугур-Аксы.

УЖУРАЛ

◆ *Рассказ* ◆

ЧАЙГЫ дан дургузунуң кысказы аайлыг эвес. Чиге мурнуу түктен дагның сарыгзымаар ханазы чырып келди. Аннап чоруур ёй келген. Арга иштиниң эң эртежи чурттакчызы, чайның магалыг ыраажызы бора хен кедөзвиске аажок ындынналдыр эде берди: «Кук-кук, кук-кук». Эртен хек эде бергенде, ашмен кидин-не түлүк оттап эгелээр.

Дүүн кежээ чаъс чагган болгаш, сигеннинг черге кылаштаарга, шуут-ла суг сүс-кен-биле дөмей. Ыяштарның бүрүлериниде болгаш өлең сигеннерде бичии-бичии ылангы суглар мөңдүе берген тургулаар. Дамды сугларның аарындан ыяштарның будуктары халайгылап келгилээн. Бичии сырыы үрүп кээрге-ле, дамдының калбак бүрүлерге дегген даажы дозуруктайны бергилээр. харын чамдыкта эзим иштинде кодан чылгыдаа хоюп ыцай болган ышкаш кылдыр сагындырар.

Ам-даа арай имиртин боорга, далашпайн эзимниң үстүбиле одуруп, оожум ийичангыс базып каап, ол-бо хажаттарже карак албайн көрүп, бичии-даа шылырт дээп даап эрттирбези-биле кичээнгейлиг дыңнаалап, кедеп чорүп олур бис. Имиртинде аргаиштинде төжекти-даа, ушкан ыяш дазылын-даа, дес хараганы-даа көөрге, кандыг-ла-бир дириг амытан хевирлиг апаар. чамдыкта мырынай шимчеп, кылаштап, чаштып-даа тургазыг болгулаар. Эжимниң соондан кылаштап олургаш, солагай талаже көре каапкаларымга кедергей улуг адыг артында-ла ийи бут кырында туруп алган, бисче кидин-не шураарынга белеткени берген тур. Мен чым-сырт кынны бердим. Ол аразында Алексей Мөңгүн-ооловичиниң эктинден тырта каапкаларымны бодум безин эскербейн барып-тыр мен.

— Адыг шураң келди-ле!

Эжим баштай шыпап-ла меңээ шыызыккан хевирлиг, сыртайдыр тура дүшкеш, дораан-на боозун сегире тыртып алды:

— Дүвүреве! Кайда кезүлдү!

— Дөө ол, шеттер кыдыында, харап алган тур!

— Төжек ышкажыл! Хей черге дүвүрээр ол чүнүл? — деп, кижим арай-ла таарыымаан аянныг чугаалады. Эзим иштиниң чамдык черлеря ажык-даа, чырта тыртпа шыргай-даа. Кокпа орук эдергеш, бичии төгерик оймакка бардывыс. Оон бир кыдыындан үнген, хүн үнер чүкче элээн мөгее берген, та кажан шагда чүве ийик, дезүн ерт хозалдыр чин каан, кужак четпес чоон сарыг дыттың чапшага кижим боозун оймакче углай тудуп алгаш, олурупту. Аңаа ак үнүн келгидээ дегет. Кыдыын долгандыр 'дүк шет үнген, оъду хоюг маргаа.

ЭРТЕНГИ кызыл хүн бедик тайгалар башыарында шалып дээп келген. Агаарны тыпарга шыкесымаар, түгле чечек чыды чыттаныр. Ыяш будуктарында шалыкны хүн удур көөрге, өң-баазын чинчи дизип каан дег, кыланайның тургулаар. Өл чер хүн караанга чылааш, бусталып эгелээн, сактырга тынып-даа чыткан ышкаш.

Бичии ойбак. Оон төнген үжүнде оюк дус дег улуг даштыг бир-ле чүве хоора тыртып каан. Оон бичии-ле ындында ирик чудукту шуутла мандаңнаан. Үстүвүсте ыяш кыдыында аажок кара девис чер көзүлдү.

— Көрдүң бе, манаа чоокта чаа «ирей» хамык чүвени «үүлгедип» турган-дыр —деп, Мөңгүн-ооловичиниң эктинден тырта каапкаңымны бодум безин эскербейн барып-тыр мен.

— Адыг шураң келди-ле! Эжим баштай шыпап-ла меңээ шыызыккан хевирлиг, сыртайдыр тура дүшкеш, дораан-на боозун сегире тыртып алды:

— Дүвүреве! Кайда кезүлдү!

— Дөө ол, шеттер кыдыында, харап алган тур!

— Төжек ышкажыл! Хей черге дүвүрээр ол чүнүл? — деп, кижим арай-ла таарыымаан аянныг чугаалады. Эзим иштиниң чамдык черлеря ажык-даа, чырта тыртпа шыргай-даа. Кокпа орук эдергеш, бичии төгерик оймакка бардывыс. Оон бир кыдыындан үнген, хүн үнер чүкче элээн мөгее берген, та кажан шагда чүве ийик, дезүн ерт хозалдыр чин каан, кужак четпес чоон сарыг дыттың чапшага кижим боозун оймакче углай тудуп алгаш, олурупту. Аңаа ак үнүн келгидээ дегет. Кыдыын долгандыр 'дүк шет үнген, оъду хоюг маргаа.

ЭРТЕНГИ кызыл хүн бедик тайгалар башыарында шалып дээп келген. Агаарны тыпарга шыкесымаар, түгле чечек чыды чыттаныр. Ыяш будуктарында шалыкны хүн удур көөрге, өң-баазын чинчи дизип каан дег, кыланайның тургулаар. Өл чер хүн караанга чылааш, бусталып эгелээн, сактырга тынып-даа чыткан ышкаш.

Бичии ойбак. Оон төнген үжүнде оюк дус дег улуг даштыг бир-ле чүве хоора тыртып каан. Оон бичии-ле ындында ирик чудукту шуутла мандаңнаан. Үстүвүсте ыяш кыдыында аажок кара девис чер көзүлдү.

— Көрдүң бе, манаа чоокта чаа «ирей» хамык чүвени «үүлгедип» турган-дыр —деп, Мөңгүн-ооловичиниң эктинден тырта каапкаларымга кедергей улуг адыг артында-ла ийи бут кырында туруп алган, бисче кидин-не шураарынга белеткени берген тур. Мен чым-сырт кынны бердим. Ол аразында Алексей Мөңгүн-ооловичиниң эктинден тырта каапкаларымны бодум безин эскербейн барып-тыр мен.

— Адыг шураң келди-ле!

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 127 (11925) | 1982 чылдың май 30, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 кеп.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ БОЛГАШ ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели «Көдээ чоннуң амыдыралының чуртталга, коммунал-амыдырал болгаш социал-культура байдалдарын улам ынай экижидер хемчеглер дугайында» доктаалды хүлээп алган. Доктаалды СЭКП ТК-ның бо чылдың май 24-те болган Пленумунга бадылаан. Хүлээп алган доктаалдың допчулалын мооң адаанда парлаан.

СЭКП ТК-ның март (1965 ч.) Пленумунуң соонда көдээниң социал айтырыгларын шиитпирлээр болгаш көдээниң чурттакчылыг черлерин эде тургузар талазы-биле улуг хемчеглер боттанганын СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели демдеглээн. Чүгле сөөлгү ийи беш чылдарның дургузунда ынчаш ыңай 294 млн. дәрбелчин метр чуртталга бажыңнары ажыглалда киргеп. Хөй-хөй суурлар боттарының хевирин үндезинин-биле өскертип, чоннуң культура болгаш амыдырал хандырылгазының бүгү хевирлери бар улуг чурттакчылыг черлер болу берген.

Ынчалзажок бо талазы-биле боттанып турар хемчеглер ам-даа четпес. Чуртталга бажыңнарын, коммунал ажыл-агыйының болгаш культура-амыдыралдың тудугларын ажыглалга киирер талазы-биле даалгалар чедир күүсеттинмейн турар, көдээ чоннуң культура, амыдырал, медицина болгаш садыг хандырылгазында четпестер бар. Ажыл-агыйларның ишпики орукта-рының четкизин улам ыңай хөгжүдериниң айтырыглары тургустунган.

СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели көдээниң социал чаартылгазының хемчегларич Аъш-чем программазының чарылбас кезээ кылдыр көрүп турар. Ол хемчеглерни боттандырары кодээге чурттапга, коммунал, культура-амыдырал болгаш орук тудуунуң хемчээлин хөлчок улгаттырарын негеп турар.

Эвилелдешкен республикаларның Компартияларының ТК-ларынга, партия крайкомнарынга болгаш обкомнарынга, эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, крайкүүскомнарга болгаш облкүүскомнарга, ССРЭ-ниң Күрпланынга, ССРЭ-нин Күртудуунга, ССРЭ-нин Көдээ ажыл-агый министерствозунга, ССРЭ-нин Кат-ногаа министерствозунга, ССРЭ-нин Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозунга, ССРЭ-ниң Чырыдыышкын министерствозунга, ССРЭ-нин Кадык камгалал министерствозунга, ССРЭ-ниң Аъш-чем үлетпүр министерствозунга, ССРЭ-ниң Белеткелдер министерствозунга, ССРЭ-нин Культура министерствозунга, ССРЭ-нин Көдээ тудуг министерствозунга, ССРЭ-ниң Аар индустрияның будүрүлгелериниң тудуг министерствозунга, ССРЭ-ниң Тудуг министерствозунга, Центросоюзка, ССРЭ-нин Сельхозтехкүркомунга болгаш өске-даа соңуургалдыг министерстволарга база ведомстволарга СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң 1982—1990 чылдарда көдээниң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң талазы-биле комплекстиг хемчеглерни боттандырыш чорудары-биле даасканы болза:

көдээниң чурттакчылыг черлерин чаагайжыткан суурлар кылдыр улам ыңай чаартыр, чурттапга, коммунал болгаш культура-амыдырал тудуунуң хемчээлин дыка көвүдедир, кооперастаан болгаш хуу чурттапга тудуун хөгжүдер;

көдээге кадрларны бижыглаарынга эргежок чугула байдалдарны тургузар, көдээ чурттакчыларның культура-амыдырал, медицина болгаш садыг хандырылгазын дыка экижидер. ол ышкаш колхозтарга, совхозтарга болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый будүрүлгелериниң оруктар тудуун дүргедедир.

Он бирги беш чылда колхозтарга, совхозтарга болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый будүрүлгелериниң база организацияларынга ниити шөлү 176 миллион дәрбелчин метр чурттапга бажыңнарын, оон иштинде чурттакчы чоннуң болгаш чурттапга-тудуг кооперативтериниң күсели-биле ниити шөлү 51 миллион дәрбелчин метр чурттапга бажыңнарын тудар болгаш ажыглалга киирер талазы-биле чогуур опаалгаларны доктаалда тодаратқан. Он ийиги беш чылда көдээге чурттапга тудуунуң хемчээлин 15—18 хуу өстүрери көрдүнген. Бо беш чылда 2315 мүң олуттуг ниити билиг школаларын, 1182 мүң олуттуг школа назыны четпээн уруглар албан черлерин, 1365 мүң олуттуг клубтарны болгаш Культура бажыңнарын тудары көрдүнген. Он ийиги беш чылда школалар тудуу 14—17 хуу, школа назыны четпээн уруглар албан черлерини—1,5 катап, клубтарныы болгаш Культура бажыңнарының тудуу—1,7 катап өзер.

Көдээ черлерге орук тудуу шапкын хөгжүлдени алыр. Район төптерлиг ажыл-агыйларның төп суурларын тудуштурар 54 мүң километр узун ниити ажыглалдың автомобиль оруктарын болгаш ажыл-агыйларның 57 мүң километр узун кадыг шывыгдыг иштики оруктарын он бирги беш чылда ажыглалга киирерин көрдүнген. Он ийиги беш чылда ындыг оруктарны тударының хемчээлин 1,4 болгаш 1,6 катап көвүдедир деп шиитпирлээн.

Көдээниң профессионал-техниктиг училищелериниң болгаш эмнелге-профилактика албан черлериниң четкизин улам ыңай хөгжүдери көрдүнген.

Ол ышкаш чылыг болгаш газ четкилерин, суг дамчыдылгаларын болгаш өске-даа объектилерни тудар база ажыглалга киирер талазы-биле онаалдаларны база доктаатқан.

1986—1990 чылдарның план толевилелин ажыдап кылыр тура, чурттапга бажыңнарын, коммунал ажыл-агыйның база культура-амыдырал черлериниң объектилерин болгаш оруктарны тудар база ажыглалга киирер талазы-биле доктаалда көрдүлеген онаалдаларны эвилелдешкен республикаларга, ССРЭ-ниң министерстволарынга болгаш ведомствозарынга хуваарын ол ышкаш ук онаалдаларны күүседиргиге эргежок чугула капитал салымышкынарын болгаш материал-техниктиг курлавырларны үндүрүп бээрин көөрүп ССРЭ-ниң Күрпланынга даасқан. Контроль саннарны эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, ССРЭ-ниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга үш ай хуусаа иштинде чедирер деп шиитпирлээн.

СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министраер Чөвүлелиниң хүлээткени болза:

— 1990 чылда колхозтарга, совхозтарга болгаш көдээ ажыл-агый будүрүлгелериниге база организацияларынга оларга доктаатқан лимиттин 75—80 хуу хемчээлин (мелиорация тудуу чокка) тудуг-монтаж ажылдарының керээлиг аргазын ажыглаан күүседир дээш, көдээ черлерге объектилер тудар талазы-биле ажылдарның хемчээлдерин тудуг болгаш өске-даа министерстволарга база ведомстволарга 1983—1990 чылдарда тодарадырын ССРЭ-ниң Күрпланы эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери-биле кады боттандырар ужурлуг.

Совхозтарга болгаш күрүнениң өске-даа көдээ ажыл-агый будүрүлгелериниге чурттапга бажыңнарын, коммунал ажыл-агыйның, культура-амыдырал болгаш чырыдыш черлериниң объектилерин ажыглалга киирер талазы-биле керээлиг ажылдаар тудуг-монтаж организацияларының чыл планнарын чагыкчылар керээ чарган министерстволар болгаш ведомстволар-биле кады бадылаар ужурлуг, ынчаарга экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң ниитизи-биле база квартаддар аайы-биле планында чагыкчыларга тургускан чогуур онаалдаларны өскертип болбас ужурлуг деп доктаатқан.

Айыттынган объектилерни ажыглалга киирериниң бердинген планнарының күүселдезиниң талазы-биле керээлиг тудуг-монтаж организацияларынга отчёттуу тургузарын ССРЭ-ниң Төп статистика эргелелиге даасқан:

(Уланчызы 2-ги арында).

Совет кижилерниң чаагай чоруу дээш

БИСТИҢ АРГА-КУРЛАВЫРЛАРЫВЫС

СЭКП Төп Комитединиң май (1982 ч.) Пленумунга эш Л. И. Брежневтиң ханы уткалыг илеткелиг бистиң совхозтуң ажыл-ишчилери, бүгү совет улус-биле бир дөмей, дыка улуг сонуургал болгаш сеткил ханыышкын-биле хүлээп ап танышкан. Ында Совет Эвилелиниге Аъш-чем программазын хөгжүдериниң перспективазын, ону ажыдыралга боттандырарының оруктарын чиге тодараткан-дыр.

Чурттуң Аъш-чем программазын боттандырарынга бирги ээлчегде мал, чер ажылдыглар онзагай улуг үлүгхуупу киирер апаары билдингир. Чогум-на ынчангаш бистиң совхозтуң кодээ ишчилери, оон иштинде Ишкин салбырда мээн удуртуп турарым Чаңгыс-Шиви бригадазының малчыннары Пленумнуң материалдарын улуг соңуургал-биле танышкаш, ында салдынган сорулгаларны күүседиргиге боттарының үлүгүн киирип, улам күжениишкинниг ажылдаарын хүлээпгенивер.

Бригаданың өшкү кадарчылары, өске малчыннар-биле бир дөмей, кыштагларааштыны багай эвес эрттиргеш, ам чазагларында келгилээп болгаш малдың чаш төлүн хүлээп ап, өстүрерин уламчылап турар. Бо хүннерге чедир 1280 ажыг өшкү төрээн, анайлары шупту онча-менди доругуп турар. Кадарчылардан О. Кошгар-оол төрүүр 100 өшкүге онааштыр 90 анайны, Т. Монгуш биле М. Сарыг-оол — 83—83 анайны камгалап алган.

Ооң-биле чергелештир бригаданың малчыннары бо чылын 2100 килограмм дүк кыргыш, дужаар хүлээлгезин 68 килограммга ажыр күүсеткен. Ооң кырында 310 килограмм дүктү дүшкен черлериниден, кажаалар иштинден чыып, дужаагаш.

Малды чайлагладып, кышка удур семиртир үе чоокшулап келгеп. Ынчангаш кадарчылар июнь 20-ниң бетинде өшкүзүн чугдургаш, чайлаглап көжерине белеткеннин, баар черлеринде кажааларны, түр үеде боттарының чурттаар ораи-савазын кылып ап турарлар. Ооң-биле кады чамдык малчыннар тыныада сиген кезип алыр шөлдерин аштап-арыглаан, суггарын алгылаан.

Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырарда, малдың продуктулуун, черии үүшүп-дүжүктүрүп бедидери, специализациияны болгаш концентрациианы улам ханылдыры чугула дээрзин май Пленумунуң материалдарында онзалап айыткан-дыр. Бистеро талазы-биле чедир кылдынмайн турар чүүлдер амдаа хөй дээрзин дорт айтыр херек. Чижээ, бистиң Ишкин салбырының одар-белчиир девискээри өшкү болгаш сарлык ажылын хөгжүдериниге хөлчок таарымчалыг кадырберт черлер болгай. Ынчалзажок маңаа өшкү, сарлык ажылын хөгжүдериниге, ук малдарның уксаазын экижидип, продуктулуун бедидериниче, малчыннарның ажыл-амыдырал байдалын экижидериниче районнуң-даа, совхозтуң-даа кичээнгейин кошкактыр. Ылаңгыя ханы эртем-билиглиг, бедик мергежилдиг зооветспециалистерниң дузазы, арга-сүмези биске дыка херек боон турар. Ынчалзажок ындыг кижилер бистиниге үүле ында-хаая келгилээри хомудаңчыг. Ооң уламыидан бистиң салбырда өшкүнүң эки класстап, коданнарга тускайлап үзер, ындыг коданнарбиле ажылдаар, олардан арыг дүккүр уксаалыг өшкүлерин көвүдедир өстүрер ажыл колчүүнда коруттунмайн турар. Ынчангаш бо четпестерни эдериниң хемчеглерин ап чорударын үе пеген келген.

Ч. ОНДАР.
Чөөп-Хемчик районнуң «Сут-Хөл» совхозунуң Ишкин салбырында өшкү бригадазының бригадири.

СЭКП Төп Комитединиң май (1982 ч.) Пленумунга ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын чугаалашканы болгаш бо талазы-биле түскай документилерни хүлээп алганы совет кижи бүрүзүнүң хей-аъдын көдүргеп. Бо хүннерде бүдүрүлге болгаш албан организацияларда, ажыл-агый болгаш өөредилге коллективтеринде чугула документилер-биле танышылга калбаа-биле организастыг чоруп турар. Ыракузак коданнарда малчыннар безин солуунуң хөйлаи, приёмнигии астыл алган СЭКП Төп Комитединиң сөөлгү Пленумунуң материалдары-биле танышып чоруур.

Бии-Хемде Ленин орденниг «Кызыл тараачын» совхозтуң хойжуу Ооржак Сүгени (Хомушку Туран-оолдуң дузалакчы кадарчызы) бистиң фотокорреспондентивис Владимир Кара-Сал Пленумнуң материалдары-биле танышып орда, чурукка тырттырып алган. Сүге Шагдырович ол чугула программаны изии-биле деткип, ам-даа кызымак ажылдаарын хүлээнип турар. Ооң кадарган хою кышты хүр ашкан болгаш чүс башка онааштыр 90 хураганы берген.

КАРТОФЕЛЬ, НОГАА ОЛУРТУЛГАЗЫН ДҮРГЕДЕДИР

Бо хүннерде бүгү совет улус СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң «1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң Аъш-чем программазының болгаш ону боттандырар талазы-биле хемчеглер дугайында» ханы уткалыг илеткелинде салдынган сорулгаларны бүрүнү-биле деткип, ол программаны амыдыралга боттандырарынга кижи бүрүзү бодунуң төлептиг үлүүн киирер дээш бедик көдүрлүүшкүнүг ажылдан турар. **«Төлевилеп турар хемчеглерниң алыс сорулгазы—болдунарла аргалыг кыска хуусаада чурттуң чонун аъш-чем продуктулары-биле идегелдиг хандырары болур. Ол чүгле бирги чергениң экономиктиг эвес, харын чугула социал-политиктиг сорулгазы-дыр».** Совет улустуң материалдыг чаагай чоруун, амыдырал байдалын улам экижидер дугайында бистиң партия, чазаавыстың ада сагыш салышкынының кол утказы бо сөстерде сиинниккен.

Чоннуң аъш-чем продуктулары-биле долу хандырарынга база бир кол черии—картофель болгаш ногаалар будүрериң көвүдедири эзлеп турар. Ынчалзажок бистиң республиканың ажыл-агыйлары үк культураларны будүрериниң планныг даалгаларын чыл бүрүде күүседип шыдавайн, кижилериниң оларга хереглелин чедир хандырбайн келген. Ындыг байдалды өлер, картофель, ногаалар будүрерин көвүдедир сорулга-биле СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели 1980 чылдың декабрь 29-та түскай доктаалды хүлээп алган. Ында бо беш чылдың төнчүзүнге чедир боттандырар сорулгаларны чылдар аайы-биле тодараткан. Чижээ, 1985 чылда үк культураларның шөлдерин дыка улгаттырып, дүжүткүрүү бедидип тургаш, картофельдиң ниити чыылдазын 30 мүң 205 тонна, ногааларның 14 мүң 520 тонна чедирери көрдүнген. Ооң хөй кезиин специализастаан совхозтар бүдүрер ужурлуг.

Айыттынган даалгаза сорулгаларны ажыл-херек кырынга боттандырарының дээштиг хемчеглерин ап чорутканының түнелиинде чамдык эки чүүлдер чедип алынган. Эрткен чылын республиканың чер ажылдыглары 1980 чылдаазынгы деңнээрге, 5237 тонна хөй картофельди өстүрген. Ол чоннуң хереглелин хандырарын экижидер, бо чылдың дүжүдүнге үрезинии хөйнү уруп алыр арганы берген. Ылаңгыя «Барлык», «Ленинчи орук», «Чыраа-Бажы» совхозтарның В. Кертик-оол, П. Изаеимов, П. Монгуш оларның удуртканы картофельчи звеноларының бир гектардан-на 158, 130, 110 центнер картофельди өстүрген. А Бии-Хемниң картофельчилери өске районнарныңнан эки көргүзүүнү чедип ап, гектар бүрүзүнден 77 центнер дүжүттү алган.

Ол ышкаш ногаа культураларының дүжүдү 1980 чылдыңнан бүдүн чаатык катап хөй болган. Кызыл, Каа-Хем, Бии-Хем, Барыын-Хемчик районнарның совхозтарының ногаажылары өскелерден эки ажылдаан. Ылаңгыя Кызыл районнуң ногаажылары кызымаккай ажылдаан, гектардан-на 237 центнер дүжүттү өстүрген.

Суггатыг черлерни чап ажыглап, ук культураларны өстүрериниң технологиязын экижидип, партия организацияларының, ажыл-агыйларның удуртукчуларының болгаш специалистериниң кичээнгейин бо айтырыгже хаара тудуп, ажыл-агыйжы харыысалгалыг чоруун бедидер болза, картофельди болгаш ногааларны четчир кылдыр будүрүп болур арга биете бар дээрзин үстүнде чижектер тодаргай бадыткап турар-дыр.

Күзүн ажаан алыр дүжүдүвүстүң үндезини бо хүннерде салдынар болгай. Ынчангаш үрезиннерни кыска хуусаала бедик агротехниктиг деннелге тарып олуртуру, ол ажылды улам дүргедедири чугула. Май 27-нии медээзи-биле алырга, республиканың совхозтарында, ол ажыл эрткен чылдаазындан хожудан турар. Тодаргайлааргa, картофельди 1534 гектарда, ногааларны чүгле 55 гектарда олуртқан, ол дээрге планның 61 болгаш 7 хуузу болуп турар. Картофель тарыларын Тес-Хем, Эрзин, Бай-Тайга районнарның совхозтары дыка хожудаашкынныг чорудуп турар. Адаттынган районнарның болгаш Каа-Хемниң ажыл-агыйларында чаңгыс гектардаа ногаа тарыттынмаан. А Өвүр болгаш Тожу районнарның совхозтары ол культураларны олуртурунче шуут кирбээн. Барыын-Хемчик, Кызыл районнар ногаа тарыларының планын чүгле 4-4 хуу, улуг-хемчилер — 6 хуу күүседип алган. Айыттынган районнарның партия, совет, көдээ ажылагый органнары, чер-черлерде партия, профэвилел организациялары, совхозтарның удуртукчулары болгаш специалистери бо чугула кампанияны чогуур ойүнде организастыг доозарының бүгү-ле хемчеглерин ап чорудар ужурлуг.

Бедик дүжүттү өстүрүп алырының үндезинии амдыгаастан салырда, кичээнгей салыры чугула чүүлдер-ле хөй. Ногаа, картофель тарып өстүрер бот-орулга-чарылгалыг звеноларның, бригадаларның санын көвүдедир, оларга хөрээн болбаалырдыр техниканы бижыглаан, ону будүрүкчүлүг ажыглаарын чедип алыр. Ук культураларны тарып өстүрериниң агротехниказын хажыдар, тарып олуртурунуң нормаларын, суггарар үезин сагывайн баар чоруктарны болдурбас. Күшажылды бедик деннелге организастаар, суггаттыг черлерниң ажыглалый экижидер.

Ук культураларны тарып олуртурда, эртемге болгаш практикага үндезилеттинген агротехниканы барымдаалап сагыры онзагай үжүр-дүзалыг. Гектар шөл бүрүзүнге картофельдиң 25-27 центнер үрезинии олуртур, капустаның 30 мүңдан эвээш эвес, помидорнуң 25 мүң, картофельдиң 35 мүң дөстери бар болуруи чедип алыр ужурлуг.

Картофельди өзер үезинде ийи удаа илиртээр. Ногаа, картофельдиң одуруглар аразын бок үнүштерден катап-катап арыглаар, суггарар херек.

Республиканың ажыл-ишчилери **бо юбилейлиг чылда картофельфиң 83 центнер, ногааларның 125 центнер дүжүдүн гектар санындан өстүргеш, ниитизи-биле 21,2 мүң болгаш 9,7 мүң тонналы будүрер, күүгенге 1,5 мүң тонна ногааларны садар хүлээлгени алган.** Ону чедиишкинниг күүседири, аъш-чем программазыңг амыдыралын боттандырары тарылганы бедик деннелге эрттиреринден дорт хамаарыр болганда, районнарның партия, совет органнары, көдээде партия организациялары, совхозтарның удуртукчулары, түскай эртемниглери хөй күштү олче дарый углаар ужурлуг.

МУРНУНДА — СЕСЕГЕНИҢ МАЛЧЫННАРЫ

«Октябрь 30 чылы» болгаш Карл Маркс аттыг совхозтарның ажылшичилери боттарының аразында социалистиг чарышты калбартышаан, оон түнелиин адырлар аайы-биле ай, квартал санында үндүрүп, мурнакчыларны шаңнап турар.

Ол ийи совхозтуң малчыннарының чарыжының түнелиин чоокта чаа Баян-Тала сүурга болган хуралга үндүрген. Хойжу бригадалар аразында шилчиир Кызыл тукту 100 хойдан-на 86 хураган камгалап алган, Сесегенниң малчыннарынга (Карл Маркс аттыг совхоз) тывыскан.

А. МОНГУШ.
Чөөп-Хемчик район.

ЧҮҮЛДҮГЗҮНГЕШ, ХАРЫЫЛААНЫ

«Хемчик» совхозтуң ажылишчилери бо чылдың май 24-те болган СЭКП Төп Комитединиң Пленумунга таварыштыр күрүнеге сут садарының чартык чыл планын 104 хуу күүсединкен. 110 тонна сүттү күрүнеге олар саткан.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң «1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң Аъш-чем программазының болгаш ону боттандырарының талазы-биле хемчеглер дугайында» илеткелин, ССРЭ-ниң Аъш-чем программазының төлевилелиниң дугайында СЭКП ТК-ның докгаалын совхозтуң ажылишчилери чүүлдүгзүнүүшкүн-биле номчуп танышкаш, чыл чартының арткан үезинде ам-даа 20 тонна сүттү немей дужаарын, эът, сүт, дүк планының чартык чыл планын соңгулдалар хүнү июнь 20-де, көдээ ажыл-агый продукциялары будүрериниң чыл планын Октябрьның социалистиг Улуг революциязының хүнүнде күүседирин хүлээнген.

Хүлээлгелер чедиишкининг амыдыралга боттанырының бүгү байдалары көдээниң ишчилериңде тургустунган. Продукция будүрериниң социалистиг чарыжы эки организастаттынган, эң эки ажылдаар, күшажылдың будүрүкчүлүүн улгаттырар дээш малчын бүрүзү багай эвес ажылдан турар. Чижээ, Ыйгылак сүт-бараан фермазының саанчыларының социалистиг чарыжынга комсомолчу саанчы Светлана Бораалдай тергиидеп, саар инектенге ортумал-биле 830 ажыг килограмм сүттү саап алган. Ооң дараазында саанчы Оюу Саяа база эки ажылы-биле мактадып, чарышка багай эвес түнелдерни көргүскен. Ферманың өске-даа саанчыларының шалыпчы ажылындан сүт продукциязы улам-на немежил орар, олар хүнде-ле 700-800 килограмм сүттү будүрүп турарлар.

К. ХЕРТЕК.

ХООРАЙНЫҢ ТУГУНДА ОРДЕН

КИЕВ. (СЭТА). Маадырхоорай болгаш ажыл-ишчи хоорай — Киев, ол бурунгудаа болза, мөңге чалыы хоорай, он вектериңг дургузунда бодунуң алдар-адын тудуп келген. Бистиң чурттуң улустарының ақы-дүнма найырғалын быжыглаарынга улуг ачы-хавыязы, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга чедип алган чедиишкиннери дээш база үндезилеттинип тургустунганындан бээр 1500 чыл болганы-биле холбаштыр Украинаның найысылалы Улустарның Найыралы орден-биле шаңнаткан.

Май 28-те Киевтиң юбилейинге болгаш хоорайга бедик шаңналды тыпсырынга холбаштыр байырлыг хурал болган.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Украинаның Компартиязының ТК-зының бирги секретары В. В. Щербицкий партия Төп Комитединиң болгаш Совет чазактың, эш Л. И. Брежневтиң өмүнээзинден киевчилерге Төрээн чурттуң шаңналы дээш изиг байыр чедирген.

Улустуң чаагай амыдыралы — ленинчи партияның ең бедик эчис сорулгазы болурун оратор демдеглээн. Совет кижилериң чаагай чоруун улам экижидеринче, амыдыралга тайбың чаагай байдалдарны тургузарын хандырарынче угланыышкынны чайгылыш чокка боттандырып турарының чал чайынанчак көргүзүү СЭКП ТК-ның май Пленумунун шиитпирлери болган. Эш Л. И. Брежневтиң саналын ёлугаар ажылдап кылган болгаш партия Төп Комитединиң чаңгыс үн-биле чүүлдүг деп көргени чурттуң Аъш-чем программазын Украинаның коммунистери, ажылчы чоннары, бүгү совет кижилер күсеткил ханыышкин-биле утқун хүлээп алганнар. Республиканың ажылчы чоннары СЭКП ТК-ның Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга чедиишкинниг күүседир дээш болдунар-ла бүгү чүүлдерни кылыр.

В. В. Щербицкий чугаазын төндүргеш, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын номчаан, чыылганнар адыш часкап турда, Киевтиң тугунга Улустарның Найыралы орденни кадаан.

Байырлалга чеде берген мооң адаанда делегацияларның удуртукчулары хоорайның ажылчы чоннарынга алдарлыг юбилейини болгаш Төрээн чурттуң бедик шаңналы дээш байыр чедиргеннер: Москвадан — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП-ниң МХК-ның бирги секретары В. В. Гришин; Ленинградтан—СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, партия Ленинград обкомунуң бирги секретары Г. В. Романов; Россия Федерациязындан — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы М. С. Соломенцев; Белорус ССР-ден — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, Белоруссияның Компартия ТК-ның бирги секретары Т. Я. Киселев.

Күш-ажылчы коллективтерниң төлөзлекчилери хуралга чүве чугаалааш, СЭКП Төп Комитединге, эш Л. И. Брежневке ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга, бистиң чурттуң улустарының ақы-дүнма найыралын быжыглаарынга киевчилерниң салыышкынын бедии-биле үнелээни дээш чүректиң хаңызындан өөрүп четтиргенин илереткен. Украинаның найысылалының ажыл-ишчилери ол шаңналга харыы кылдыр СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш демиселге күжүн улам улгаттырар, ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылын төлептиг уткууру-биле бүгү чүүлдерни кылырын олар чугаалап турганнар.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ БОЛГАШ ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

(Төнчүзү. Эгеази 1-ги арында).

— ССРЭ-ниң Кедээ ажыл-агый министерствозу 1990 чылдың төнчүзүнге чедир кедээге 7 млрд. рубль чедир хемчээлдиг объектилерни тударының талазы-биле ажылдарны күүседиприн хандыра-ры-биле бодунга хамаарышкан тудуг-монтаж организацияларының материал-техниктиг баазазын хөгжүдер талазы-биле хемчеглерни боттандырар;

— эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери, ССРЭ-ниң министерстволары болгаш ведомстволары капитал тудугнуң беш чыл болгаш чыл планнарын ажылдап кылырда, колхозтарга болгаш совхозтарга чурталга бажыңнарының, школаларның база школа назыны четпээн уруглар албан черлериниң тудуун кылырынга хоорайларның бажың тудар комбинаттарының күүзүнүң 15 хуузун ажыглаарын көөр;

— ССРЭ-ниң Күртудуу болган эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери 1982—1985 чылдарда административтивтиг районнарын планировказының чедир кылдынмаан болгаш бар төлевилелдерин доозарын база бар төлевилелдерин эде көөрүн, а ол ышкаш совхозтарның болгаш колхозтарның суурларының планировказының болгаш чаарты тударының төлевилелдерин 1982—1985 чылдарда ажылдап кылырын, кедээге хөй-шиити бажыңнарының база күүрүнеин, кооперативтиг болган хууда чурталга бажыңнарының, янзы-бүрү хевирлиг чурталга бажыңнарының, чаңында дузалап ажыл-агый тудугларының чаа тудуг нормаларын тургузарын, амгы үеде күштүг болуп турар тудуг нормаларынга болгаш шиити хевириниң тудуг төлевилелдиринге чогуур эдилгелерни киирерин, база ол ышкаш чурттакчылыг черлерге дузалап ажыл-агыйлыг бажыңнарны тударын калбартырын, квартираларның планировказын эжикиидерин болгаш оларның инженерлиг чаагайжыдылгазының деңнелин бедидерин өөренип көрбүшаап, колхозтарга болгаш совхозтарга чурталга бажыңнарын база коммунал ажыл-агый объектилерин тударынга капитал салыышкынарлыг тус-тус нормативтерин ажылдап кылырын хандырар:

— ССРЭ-ниң Кедээ ажыл-агый министерствозу, ССРЭ-ниң Кат-погаа ажыл-агый министерствозу, ССРЭ-ниң Аъш-чем үлетүр министерствозу, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдерин 1982-1985 чыдарда колхозтарның, совхозтарның болгаш ске-даа кедээ ажыл-агый будүрүлгелериниң, иштики ажыл-агый оруктарын- хөгжүдериниң кол схемазын ажылдап кылырын хандырар. Оларны тударының эдчээн иштиг ажыглал оруктарының тудуун хуусаазы-биле дүүштүрер болгаш иштики ажыл-агый оруктарын харагалзаарының база оларның септелгезин организастаарын чурумчударының хемчеглерин ажылдап кылыр.

ССРЭ-ниң Күртудуунга ССРЭ-ниң Кедээ ажыл-агый министерствозу-биле кады 1983 чылда колхозтарның, совхозтарның болгаш ске-даа кедээ ажыл-агый будүрүлгелериниң иштики ажыл-агый автомобиль оруктарын төлевилээриниң болгаш тударының нормаларын база чурумнарын ажылдап кылгаш, бадылаарын дааскан;

— ССРЭ-ниң Кадык камгалал министерствозу болгаш эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери кедээ районнарга дүрген медицина дузаламчызының албанын организастаарын 1985 чылда доозар. Кадык камгалалының эге эвеноларының ажылын сайзырангайжыдым, кедээге медицина дузаламчызының кежүл чоруур хевирлерин, ооң иштинде стомотологияны база ол ышкаш кедээ чурттакчыларны хоорайларның кадык камгалалының тускайзыттынган албан черлери (салбырлар)-биле хандырарын калбартышаан, кедээ чонга медицина дузаламчызын чедиреринің культуразын болгаш шынарын бүдүрерин хандырар. Ооң-биле чергелештир совхозтарга болгаш күрүнеиниң ескедаа кедээ ажыл-агый будүрүлгелериниң база организацияларынга амбулаторияларының тудуун кедээ ажыл-агыйның хөгжүдерининге күүрүнеин үндүрүп бергени капитал салыышкынарының күсели-биле боттандырар. Амбулаторияларны боттарының хөреңгилериниң күсели-биле тударын колхозтарга сүмелээн.

— Эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери болгаш ССРЭ-ниң Хазылзаа министерствозу бүгүле эмнелге: профилактиктиг албан черлерни телефончударын болгаш кедээ районнарда дүрген болгаш соңгаарлаттынмас эмчи дузаламчызының станцияларын (салбырларын) радиохарылзаа хереклерибиле хандырарын он ийиги беш чылда доозар;

—Эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдери, крайкүүскомнар болгаш облкүүскомнар кедээ чонуң амыдырал хандырылгазын улам калбартып экижидер талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылгаш, 1983-1990 чылдарда боттандырып чорудар болгаш бо талазы-биле районнар төптеринге кедээ чонну хандырары-биле хеп чуур болгаш химиктиг арыглаашкынның фабрикаларын, радиотелеаппаратураларны, соодукчуларны, хеп чуур машиналарны, амыдыралдың ске-даа техниказын септээр комплексилиг будүрүлгө черлерин, а колхозтарның болгаш совхозтарның суурларынга — бот-хандырылганың хеп чуур черлерин тударының хемчээлин ол үе иштинде улгаттырарын көөр. Бүгү колхозтарга болгаш совхозтарга чунар-бажыңнарны болгаш улуг эвес септелге ажылдарын болгаш ачы-дуза чедирин кылыр комплекстиг хүлээп алыр пунктуларны тургузарын 1985 чылда доозар. Эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниге, кедээге коммунал албан черлерин организастаар дугайында айтырыгларны кедиш, шиитпирлээрин дааскан;

— эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери колхозтар аразының санаторийлеринге, дыштанылга бажыңнарынга, пансионаттарга болгаш пионер лагерьлеринге технологтуг, соодулга, медицина болгаш ске-даа дериг-хереклерни, а ол ышкаш мебельди, аяк-савазы, чымчак болгаш бөдүүн-даа эт-септи болгаш тускай автотранспортту профэвилелдериниң санаторий-курорт албан черлериниге доктаатткан норма-чижектерни ёзугаар тускайлаар. Колхозчуларга, совхозтарның болгаш кедээ ажыл-агыйның ске-даа будүрүлгелериниң, организацияларының ажылчыларынга, албан-хаакчыларынга улус депутаттарының черчер Советтериниң күүскомнарынга чагыртткан одалга хандырылга организацияларын дамчыштыр оттуздар чүүлдү садарын хандырар;

— ССРЭ-ниң Харылзаа министерствозу, ССРЭ-ниң Кедээ ажыл-агый министерствозу, ССРЭ-ниң Кат-погаа ажыл-агый министерствозу болгаш эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери ССРЭ-ниң Күрилаңы-биле сүмележин тургаш, 1984 чылда бадылаарын, ол ышкаш суг дамчыдылгаларын хуваар четкилерни болгаш ёруунзоп скважиналарны тударын ооруг ёзугаар чорударын ССРЭ-ниң Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозунга дааскан.

Кедээ ажыл-агыйның суг хандырылга объектилериниң септелгезин болгаш техниктиг ажаалдазын күүседип турар специализастаттынган организацияларның будүрүлге баазазын хөгжүдер талазы-биле эргежок чугула организас-техниктиг хемчеглерни ажылдап кылырын болгаш боттандырарын, кедээ ажыл-агыйның суг хандырылгазының объектилериниң техниктиг ажаалдазын ук организацияларга чогуур доктаатткан чурум ёзугаар дамчыдыл баэрин 1985 чылда доозарын ССРЭ-ниң Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозунга, ССРЭ-ниң Сельхозтехника талазы-биле күрүне комитединге болгаш эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге саналдаан.

Колхозтарга, совхозтарга болгаш кедээ ажыл-агыйның ске-даа будүрүлгелериниге болгаш организацияларынга коммунал ажыл-агыйының объектилерин тударын хандырарының күштүг боон турар чурумун ёскертирп чугула деп санаан. Подрядтың кол болгаш чылдар керээлерин ёзугаар айыттынган объектилерни тударда хоорзалар, арматура, эжиктер болгаш ескедаа кылыглар база дериг-хереклер-биле оларны кол подрядчикте — министерстволар, ведомстволар, ске-даа организациялар хандырар кылдыр доктаатткан. Хоорайларга болгаш үлетүр тептеринге будүрүлге эвес объектилерни тудары-биле эвилелдешкен республиканың Министрлер Чөвүлелдеринге тускайлап берген капитал салыышкынарының 10 чедир хуузун экономика талазы-биле кошкак колхозтарга болгаш совхозтарга чурталга бажыңнарын болгаш культура-амыдырал объектилерин тударынга ажыглаар эргени эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге берген.

Колхозтарга болгаш совхозтарга, кедээ ажыл-агыйның ске-даа будүрүлгелериниге болгаш организацияларынга суур иштинге тараткан четкилер-биле кады кедээ ажыл-агыйга ажыглаар белүктээн суг дамчыдыкчыларын төлевилээр болгаш тудуп турган, талазы-биле чагыкчының болган кол тудукчуның хүлээлгезин 1983 чылдан эгелээн, ССРЭ-ниң Мелиорация болгаш суг ажыл-агыйының министерствозунга база эвилелдешкен республикаларның Мелиорация болгаш суг ажыл-агыйының министерстволарынга (оларның ажылдап турар девискээрлеринге) онаар.

Айыткан объектилериниң тудуун иштиг төлевилел болгаш чаңгыс аай титул дагзы ёзугаар боттандырар ужурлуг. ССРЭ-ниң Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозунуң кереглиг ажылдаар организацияларының тудуп турган ужурлуг белүк суг дамчыдылгаларының зоназынга хуваар четкилериниң тудуунга херек капитал салыышкынарын ук министерствога 1983—1985 чылдарда дамчыдып бээрин планнар төлевилелдеринге баш бурунгаар көөрүн эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге саналдаан.

Экономика талазы-биле кошкак колхозтарга белүк суг дамчыдылгаларының зоназынга хуваар четкилерни тударынга херек чарыгдалдарны күүрүнеиниң капитал салыышкынарының «Кедээ ажыл-агый» дээн адырының күсели-биле акшаландырарын 1983 чылдан эгелеп боттандырарын эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге чөпшээрзөн.

Кедээ ажыл-агыйның суг хандырылга хөгжүдезининг чиңгине планын эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге ССРЭ-ниң Геология министерствозунуң киржизгези-биле ажылдап кылырын база ону ССРЭ-ниң Күрилаңы-биле сүмележин тургаш, 1984 чылда бадылаарын, ол ышкаш суг дамчыдылгаларын хуваар четкилерни болгаш ёруунзоп скважиналарны тударын ооруг ёзугаар чорударын ССРЭ-ниң Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозунга дааскан.

Кедээ ажыл-агыйның суг хандырылга объектилериниң септелгезин болгаш техниктиг ажаалдазын күүседип турар специализастаттынган организацияларның будүрүлге баазазын хөгжүдер талазы-биле эргежок чугула организас-техниктиг хемчеглерни ажылдап кылырын болгаш боттандырарын, кедээ ажыл-агыйның суг хандырылгазының объектилериниң техниктиг ажаалдазын ук организацияларга чогуур доктаатткан чурум ёзугаар дамчыдыл баэрин 1985 чылда доозарын ССРЭ-ниң Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозунга, ССРЭ-ниң Сельхозтехника талазы-биле күрүне комитединге болгаш эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге саналдаан.

4,9 миллион дөрбелчин метр садыг шөлдүг магазиннерни, дүн-хүн иштинде 17 муң топпа хлеб-булочка кылыгларын будүрер хлеб быжырар черлерни, 417 муң олуттуг иштиниң чемненилге черлерин, 196 муң тонна ишкир соодукчуларны, 650 муң топпа ишкир ногаа-картофель-чимис шыгжамырларын болгаш ске-даа объектилерни хереглекчилер кооперациязының организацияларынга 1982—1990 чылдарда тудар болган ажыглалга киирер дугайында Центрсоюзтуң саналын хүлээп алган.

ССРЭ-ниң Культура министерствозунга, Кинематография талазы-биле ССРЭ-ниң күрүне комитединге, Ном үндүрер черлер, полиграфия болгаш ном садыының хереткериниң талазы-биле ССРЭ-ниң күрүне комитединге, Телевидение болган радио дамчыдылгазының талазы-биле ССРЭ-ниң күрүне комитединге, эвилелдешкен база автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, крайкүүскомнарга болгаш облкүүскомнарга даасканы болза:

кедээ чурттакчыларның культуразыг хандырылгазын улам ынай эжикиидерин, кедээнің клуб албан черлериниң, библиотекаларының болган спорт дериг-хереклеринің четкизин хөгжүдерин, оларны мергежилдиг кадрлар-биле .бижыглаарын болган эргежок чугула материал-техниктиг курлавырларны аңаа будүрүп бээрин хандырар.

Чаа киноларны, шиилерни үндүрер, чаа концерт программаларын, телевидение болган радио дамчыдылгаларын белеткээр, амгы үениң кедээзининг чугула айтырыгларын кедүрүп, терээн черинге ынанышылды, кедээ ажыл-агыйның күш-ажылынга хүндүткелин кижизидип турар помнарны парлаар болган чурулга уран чүүлүнүң чогаалдарын тургузар талазы-биле ажылды идепкейжидер.

Эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге кедээ ажыл-агыйга үндүрүп берген автомобиль шассилерин бичии суурларның, хуторларның чурттакчыларын база ол ышкаш ыракы одарларда ажылдап турар кижилерни хандырарынга херектиг автоклубтар, автобиблиотекалар, кежүп чоруур кино машиналары кылырынга ажыглаар эргени берген. База ол ышкаш колхозтарга, совхозтарга, кедээ школаларга болган профессионал-техниктиг училищелерге спорт залдары болган объектилерни тудар айтырыгларны шиитпирлээр эргени берген.

СЭКП Төп Комитеди болган ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели кедээге медицина, педагогика, клуб ажылдакчыларын база күш-культура болгаш спорт талазы-биле специалистерни белеткеп турар дээди болган тускай ортумак өөредилге черлериниге өөредири-биле чоруткан колхозчулар болган совхозтар ажылдакчыларының уругларынга ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1970 чылдың октябрь 9-та хүлээп алган доктаалында (№ 466) чиигелдерни хамаарыштырар. Чижээлээргө, баштайгы үш чыл дургузунда халас одаглалыг, чырыктыг квартиралар-биле хандырар;

— кедээ черлерде ажылдап турар уругларның музыка, бот-тывынгыр болгаш уран үүл школаларының башкыларынга СЭКП ТК-ниң болган ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1977 чылдың ноябрь 10-да хүлээп алган доктаалының (№ 981) 13-кү • пунктузунда көрдүнген чиигелделерни база ол ышкаш кедээде ажылдап турар күш-культура болгаш спорт талазы-биле специалистерге ук пунктузуң «А», «В» болгаш «Г» үүлдеринде көрдүнген чиигелделерни хамаарыштырар;

— кедээде турар школа назыны четпээн уруглар албан черлериниң педагогика болган удуртукчу ажылдакчыларынга ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1948 чылды февраль 10-да хүлээп алган доктаалында (№ 246) болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1971 чылдың май 4-те хүлээп алган доктаалының (№ 255) 6-ты пунктузунуң Б» үүлүнде көрдүнген чиигелделерни хамаарыштырар.

Совхозтарның бажыңнарында чурттакчыларын болгаш күштүг боон турар чурум ёзугаар ажыл-агыйның бажыңнарындан чурталга шөлүг алыр эргелиг кижилерни көжүрүп киирерниге көрдүнгенин болгаш ук квартираларын, бо доктаалды хүлээп алырының мурнунда-даа ажыглалга кирген бажыңнарны ажыл-агыйның чурталга бажыңнарының санынга киирерин доктаалда көрген.

ВЛКСМ ТК-ның чыл санында-ла иштиг чыылда-биле 30—35 муң оолдар, кыстарны база ол ышкаш студентилерниң тудугжу отрядтарының составы-биле 250 муң кижини, ооң иштинде РСФСР-ниң кара эвес хөрээнүүт зоназының ажыл-агыйларынче дес-дараалаштыр 25 муң болгаш 120 муң кижини, кедээ болган мелиорация тудуунуң ажылдарынче чорудар дугайында эгелекчи саналын деткөн.

Кедээге социал-экономиктиг чаартылгаларның планнарын боттандырарынга аныяктарны идепкейлин-биле киришпирер талазы-биле немелде хемчеглерни алырын чер-чердегпартия, совет организаларга, профэвилел болгаш комсомол организацияларынга дааскан. Оларны терээн черинге ынаа болурунга база боттарының ажыл-амыдыралын кедээ ажыл-агый будүрүлгези-биле холбаан турарынга кижизидери чугула. Кедээге чурталга, коммунал ажыл-агый болгаш культура-амыдырал тудугларын тударынга шеф дузазын көргүзер талазы-биле хоорайларда комсомол организацияларының ажылын идепкейжидер.

СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели кедээге социал чаартылгалар — иштиг күрүнеиниң база бүгү улустуң улуг сорулгазының чарлбас кезээ болур дээрзин демдеглевишаан, бо сорулганы күүседиринге партия, совет, ажылагый органнары, профэвилел болгаш комсомол организациялары, кедээ ажыл-агыйның, тудуг организацияларының база үлетүр будүрүлгелериниң ажылдакчылары төлептиг үлүүн киирериниге бижыг бүзүредин илереткен.

Д. Бөгүн — Химиктиң хүнү

Химия — кедээ ажыл-агыйга

Химиктиң хүнүнүң будүүзүнде минералдыг чемнинчидилгелер министри А. Г. Петрищевтен адырның ажылының болгаш келир үеде хөгжүлдезининиң дугайын чугаалаан бээрин СЭГА-ның корреспондентилери дилээн.

— Сөөлгү чылдарда кедээ ажыл-агыйны бүгү талазы-биле химижидерин дүргедедир хөгжүдери чедиишкиниг чорун келген — деп, ол чугаалаан. — Минералдыг чемнинчидилгелерни ажыглап турган, чер ажылын чаартканы кол угланыышкын боон турар. Чуртта чемнинчидилгелерниң күүзүт үлетүүрү тургустунган. Ооң чедиишкининг ажылын эш Л. И. Брежнев СЭКП-ниң XXVI съездизинге илеткелинге демдеглээн.

Продукцияның херек кырында бүгү-ле немелде өзүлдези нарын болгаш холушкак чемнинчидилгелерни будүрерин көжүдедип турган чедип алдынган. Шынар демдээн салган продукция будүрери улам көжүден турар.

Капитал тудуг талазы-биле улуг программаны боттандырып турар. Үүле онгу беш чылдың иштинде эң улуг дээш 12 будүрүлге черлери ажыглалга кирген. Оларның аразында— «Тольяттиазот», Одесаның порт чанының болган Придонкуң химия заводтарын база бар. Будүрүлге күүзүлерин улгаттырарының көл угланыышкыны — амгы үеде хөделип турар будүрүлге черлерин калбартыры болгаш чаартыры болуп турар.

— Алексей Георгиевич, сорулгалар улуг-дур. Силер бодап көөрүгерге, планнарның долузу-биле күүсединнериниге амдыызында үүү чүве шаптыктап турарыл?

—Элээн хөй будүрүлге черлериниң тудуунуң хожудаашкыны болур. Ажыглалга киирери озалдаан будүрүлге чери-ле продукция будүрүп үндүрериин эвээжедип турар дем болур.

Чижээ, будүрүлгениң болган транспорттуң планнаашкынында карыпкак чоруктар хереглекчилерни четтикпейн манап турар дыка хөй белен продукциязының химия заводларынга тарыпка дагландыр чыглы бээрин болдурар. Ол шыкаш төлевилээн күүзүнү чедип алыры хожудаар таварылгаларның бары база харадаанчыг. Дыка хөй будүрүлге черлериниң продукция хемчээлиниң өзери болгаш дең-дескн ажылдаары дериг-хереклерниң идегелдининден болгаш үр ажылдаарындан база хамааржыр. Будүрүлге болгаш технологтуг сагылга-чүрүмүү бызыглаары-биле кызыр ажылдар ам-даа хөй.

— Силерниң адыр Аъш-чем программазын боттандырарынга канчаар киржип турарыл?

— Бистиң продукциязыс кедээ ажыл-агыйны интенсификастаарынга, чер болгаш мал ажылының ажыктыын бедидеринге чугула фактор боон турар. Бо талазы-биле элээн каш кол угланыышкынларны айтып болур. Хөөү ажылынга минералдыг чемнинчидилгелерни болгаш үүш камгалалының химиктиг будүмелдерин, мелиорацияга полимерлиг материалдарны, мал чемнерин кадагалаан ажаарынга консервантыларны болгаш полимерлерни ажыглаары оларга хамааржыр. Мал ажылынга химияның ролю улам улгадып турар. Мал чемнеринге холуур будүмелдерни, белоктарны, витаминнерни, малдың өзүлдезинин биостимуляторларын будүрүп үндүрер үлетпүр будүрүлге черлери тургустунган.

Эрткен беш чылда химия болгаш микробиология үлетпүрүнүң продуктуларын ажыглаан чорун кедээ ажыл-агый продукциязын 18,5 миллиард рубльге немей кылып үндүрер арганы берген. Ол чуртка 37 миллион тонна ажыг тараанны, 3 миллион тонна хире хөвеңнү, 10 миллион тонна ажыг чигир свёклалзын белеткээн. Ооң-биле чергелештир совхозтарга болгаш ске-даа продуктуларны немей алырын хандырган.

— Химия — чер ажылдыгларның эвилелчизи болгай, мынчалза-да ол эвилел бойдуста экологтуг дең-дескн чорукту үреве ужурлуг мынаан.

— Ындыг болбайн аан. Бистиң чуртта бойдус чүүлдеринче химия продуктуларын холуурунуң таварылга бүрүзүн эртемге үндезилеп кылып турар. Ол дээрге специализастаттынган чаңгыс аай агрохимия албанын тургускан-ныңың түңнели-дир. Ооң сорулгазы, — химижидилге чүүлдерин ажыл-агыйга чеп ажыглаары дээш харылаары боон турар.

— Беш чылдың бедик сорулгаларын күүседир дээш адырның ажылдакчылары кандыг-кандыг курлавырларны ажыдып турарыл?

— Коллективтер ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга алдар болдурган социалистиг чарышта идепкейлиг киржип турар. Оларның төөү 1981 чылдың түңнелдерин ёзугаар СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл туктары-биле демдеглеткен. Оларның аразында — Гродноның «Азот» каттыжышкыны, Гаурдактың күгүр заводу, Кингиссептиң «Фосфорит» каттыжышкыны база бар. Чарыштың мурнакчыларының байлак арга-мергежилги муң-муң ажылдакчыларга дузалап турар.

Химия будүрүлгелериниң ажылдакчылары боттарының профессиязының байырлалының будүүзүнде: адырның хөгжүдезин улам шапкычыдар дээш боттарындан хамааржыр бүгү чүүлдерни кылдырыпга белеңнип бүзүредип турарлар. Чогум-на ол болза, чуртту кедээ ажыл-агый болган үлетпүр продукциязы-биле идегелдиг хандырарының үндезини боон турар.

МОСКВА.

ДҮЖҮТКҮРҮН БЕДИДЕР ДЭЭШ

СЭКП ТК-ның март (1965 чыл) Пленумунуң соонда эрткен чылдарның дургузунда кедээ ажыл-агыйның материал-техниктиг баазазын шыпар талазы-биле чаартыгнган. Сургарылгалыг болгаш кургаткан черлериниң фондузу 1,7 катап улгаткан. Минералдыг чемнинчидилгелер бээрн үш катап өскен. Ынчалза-даа кедээ ажыл-агыйның мурунда-даа ажыглалга кирген бажыңнарны ажыл-агыйның чурталга бажыңнарының санынга киирерин доктаалда көрген.

ВЛКСМ ТК-ның чыл санында-ла иштиг чыылда-биле 30—35 муң оолдар, кыстарны база ол ышкаш студентилерниң тудугжу отрядтарының составы-биле 250 муң кижини, ооң иштинде РСФСР-ниң кара эвес хөрээнүүт зоназының ажыл-агыйларынче дес-дараалаштыр 25 муң болгаш 120 муң кижини, кедээ болган мелиорация тудуунуң ажылдарынче чорудар дугайында эгелекчи саналын деткөн.

Кедээге социал-экономиктиг чаартылгаларның планнарын боттандырарынга аныяктарны идепкейлин-биле киришпирер талазы-биле немелде хемчеглерни алырын чер-чердегпартия, совет организаларга, профэвилел болгаш комсомол организацияларынга дааскан. Оларны терээн черинге ынаа болурунга база боттарының ажыл-амыдыралын кедээ ажыл-агый будүрүлгези-биле холбаан турарынга кижизидери чугула. Кедээге чурталга, коммунал ажыл-агый болгаш культура-амыдырал тудугларын тударынга шеф дузазын көргүзер талазы-биле хоорайларда комсомол организацияларының ажылын идепкейжидер.

СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели кедээге социал чаартылгалар — иштиг күрүнеиниң база бүгү улустуң улуг сорулгазының чарлбас кезээ болур дээрзин демдеглевишаан, бо сорулганы күүседиринге партия, совет, ажылагый органнары, профэвилел болгаш комсомол организациялары, кедээ ажыл-агыйның, тудуг организацияларының база үлетпүр будүрүлгелериниң ажылдакчылары төлептиг үлүүн киирериниге бижыг бүзүредин илереткен.

Рыбалка тургузуп бердивис. Ол сүмелер ёзугаар чемнинчидилгелерни хөрээнге чажар болза, тараа, ногаа, мал чеми культураларының дүжүдү бедидир.

Бистиң республика оң бирги беш чылда 107 муң тонна минералдыг чемнинчидилгени заводтардан алган. Ооң түңнелинде чемнинчиттинген шөлдерниң хемчээли көвүдээн. Бо беш чылда 170 муң тонна чемнинчидилге республиканың ажыл-агыйларының шөлдерниге чедиртинер. Суггаттыг черлериниң беримчезин долузу-биле алыр дээш бистиң ажылдакчыларывыс хайгаарал-шинчилел ажылдарын шудургу чорудуп, ажыл-агыйларның специалистерниге сүмедузаны чедирип келгеннер. Хөөү, шөлдерниге үмүшкүнперни кылып, хөрээнүү шинчилээр, аңаа чемнинчидилгени төгериниң хуусаазын, хемчээлин тодарадыр.

Хайгаарал-шинчилел ажылдарын хөй чылдарның иштинде чорудуп келгеш, аргалдүжүлгалыг апарган хөөчүнар коллективте хөй. Оларга агрохимиктер Анна Соскинова, Светлана Беляева, Наталья Аясоненко, Лилия Зыкова болгаш оон-даа ескелерни хамаарыштырып болур.

Лабораториянның ажылдакчылары профессионал байырлалын күш-ажылчы чедишкиннерлиг уткувушаан, тарылга шөлдериндеп чаагай дүжүттү өстүрер дээш шинчилеп ажылдарын шудургу чорудуп турар. Ынчалза-даа бөгүн, ооң-даа артык, даарта кол-ла чүүл — дүжүткүр чорукту бедидери. Ол дээрге бирги черже селекцияны болгаш үрезин тарырын идип үндүрери дээни ол. Ол дугайты СЭКП Төп Комитединиң элчеглиг Пленумунга СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Л. И. Брежневтиң «1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң Аъш-чем программазының болгаш ону боттандырар талазы-биле хемчеглер дугайында» илеткелинге тодазы-биле айыттынган. Ол улуг сорулгаларны амыдыралга боттандырарынга бистиң лабораториязының эргелекчилери.

Д. СЕРЯКОВА.

Тываның агрохимия лабораториязының эргелекчизи.

Тываның агрохимия лабораториязының специалистери республиканың совхозтарының тарылга шөлдериниң хөрээнүнге шинчилел ажылдарын кылгаш, аңаа минералдыг болгаш органиктиг чемнинчидилгелерни чажарын тодарадып, сүмелерни совхозтарның кедээ ажыл-агый талазы-биле специалистеринге берип турар.

ЧУРУКТАРДА: агрохимик А. Соскинова (солагай талада); лабораторияның бөлүк специалистери.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозары.

БИСТИҢ КАНДИДАТТАРЫВЫС

ШЫНЗЫДЫП ШЫДААР

Сибирьниң база бир чараш болган делгем хеми Иртыш чурттуг Вовколарның өг-бүлези Павлодарск хоорайдан чээрби чыл бурунгаар Ак-Довуракка чедип келген. Ынчан Володя түгле алды харлыг турган. Ооң адазы Анатолий Маркович ажыглалга кирер дей берген «Тыва даг-дүгүй» комбинаттың транспорт цехинге чолаачылап ажылдай берген. Олар ынчаар Ак-Довуракка чурттай берген. Дагжыларның аныяк хооруглары оларның ийиги төрээн чери апарган, ооң чурттакчылары сеткил-сагыжынга таарышкан-даа.

Володя Ак-Довуракты № 2 ортумак школазын доозупкан турда, ону Совет Армияның хүрээлеңинге тургаш-ла, СЭКП кежигүнүнге киргеп. № 208 орук-ажыглал участогунуң коллективи аныяк оолдун ажылга кызымак, чүткүлдүүн билгеш, ону улам деткип, Кызылдың автоорук техникумунче өөредип чорутқан. Ол техникумну чедиишкинниг доозкаш, Тыва автоорук эргелелиниң дүжаалын ёзугаар Ак-Довуракты № 3 орук-тудуг участогунга чедип келгеш, чолаачылап ажылдап турар. Владимир Анатольевич орук техниказын кончуг эки билир болгаш машина-техника урели баэрге, эш-өөрүнге дуза чедиреринден кажан-даа ойталавас.

В. А. Вовко коммунистиг күш-ажылдың шалычызы деп атты үш чыл бурунгаар чедип алган, ону чыл бүрүзүнде төлептии-биле шынзыдып турар. Ол — ооң бирги беш чылдың бирги чылының планын хуусаа бетинде күүсеткеп, бо чылды база чедиишкинниг эгелээн, бирги кварталдың планын 130 хуу күүсеткеп. Владимир Анатольевич чүгле бүдүрүлгенин мурнакчызы эвес, дагдыныкчы, хөй-нитичи. Ол орук-тудуг участогунда улусчу контроль белүүнүн даргазы, ол ажылынга кызымак чоруун көргүзүп, четпестер болгаш ажыл-агыйжы эвес чорукбиле эптеш чок демиселди чорудуп турар.

№ 3 орук-тудуг участогунуң коллективи Владимир Анатольевич Вовкого удуг идегелди көргүзүп, ону Барыын-Хемчик райоң Советинге сонгулдалар чорудар талазы-биле № 19 сонгулда округунган сөңгүдер депутаттың кандидатынга чангыс эш-сөткилиг депшиткеп. Ол сөңгүкчуларның аңаа көргүскен бедик идегелии шынзыдар дээрзинге чигинииг турбас.

М. ООРЖАК.

СОВЕТ СОЦИАЛИСТИГ ДЕМОКРАТИЯ

Демократияны хөгжүдери Солгаш сайзырангайжылары — социализмни болгаш коммунизмни тургузарының чайлаш чок хоойлузу. Социалистиг демократияның алыс утказы чүл дээрге, күрүнеги, ниитилел херектерни эргелер башкарарының херээнге калбак массаларның идепкейлиг киришкеи турары болур. Делегейде эне баштайгы социалистиг ниитилелдя ССРЭ-ге тургузарынга шинтпирлиг факторларның бирээзи болу берген совет социалистиг демократия шапкын калбарбышаан, улам бурунгаар хөгжүп, анды талазыбиле кандыг-бир кызыгаарлаашкын чок, бүтүденни политиктиг деп эргелиин хандырып турар бүгү улустуң совет социалистиг демократиязы апаргаан.

Совет күрүненин үндезилекчизи, Коммунистиг партияның тургузукчузу В. И. Ленин социалистиг демократия дугайында марксизчи теорияны ажыткан. Демократия болза политиктиг болгаш төөгүлүг болуушкун. Дарлаар болгаш дарлардыр ангыларлыг болуп чарылган ниитилелге, бүгү-лё кижилерге демократия түрбас ужурлуг. Капиталистиг ниитилелде демократия буржуазияның аңгы талазы-биле тергиделиниң бир хевири болуп турар. Буржуаз демократияның күрүне аппарады хуу хөренгитеннерни эрге-ажыын камгалап турар. Капиталистиг чурттарда сонгуур болгаш сонгудар эргени хөренгитен кижилер бүрүү-биле эдилеп турар. Чүге дээрге буржуаз демократия хөй эвес хөренгитенниң демократиязы болур, ол байларның эрге-ажыын камгалаан. Чижээ, АКШ-тың конгрезинде ажылчы болгаш бөдүүн чонуң төлөэлекчилери чангыс-даа чок. Улетпүр ээлери, чижеен садыгжылар, көскү хөренгитеннер, профессионал адвокаттар хөй кезиниде конгресске сонгудуп турар. Национал улустарның болгаш хереэжеңнерниң төлөэлектилери америк конгрессте ховар. «Хостуг делегейнин» баштыңы бүлуруи ораллажып турар эң улуг болгаш бай чуртта — АКШ-та 25 млн. иегрлер, АКШ-тың эвилелчилери болур Парагвайның, Гватемаланы, Сальвадорнүң шериг-диктаторжу эрге-чагыргаларының кеминг үүлгединиин уржуудан ол чүрттарның бөлүүн чону сонгуур база сонгудар эргелерни дүрүм чокка казыдып турар. Америкада миллион-миллион кижилер, млангыя биче бүүрай улустарның төлөэлекчилери кылыр ажыл дээшин чоруурлар. Ол чурттуң үндезин чурттакчылары нилелер кызып-кыйдып, шыдаар аргажок амыдыралда чурттап турарлар. Ак кештиг американнарның аразында ядыылардың саны 9,4 хуу болза, иегрлерниң аразында олар 30,2 хуу боон турар болгаш сески иегр бүрүзү-де эрге-шинээ, эт-хөренги-даа чок, ядыытуренги байдалда амыдырап турар. Делегейниң кайы-даа бүлүүнүда чурттап турары хамаан чокка бөдүүн кижилерни дора көөр политиканы чогумна харын АКШ деткип турар. Америк империализм Чилиде фашистиг чуруумну, Африканың мурнуу чүгүзиде сөөк-азы ылгаар үрүнниң политиказыни яңзы-бүрү арга-биле мынчага чедир күткүп келген.

Капитализм — ниитиниң эргелерин базып турар ниитилел. Ол — келир үези чок ниитилел-дир. Капитализмни хостуг ниитилел кылдыр көргүзер дээр оралла ыышкынар ынчангаш шуут-ла чүдек-бүжар кылдыр көстүп турар. 1976 чылдың ноябрының 2-де болган АКШ-тың президент сонгудаларынга 80,4 млн. кижи киришкен азы бадылаар үжурлуг бүгү сонгукчуларның 53,8 хуузу киришкен, а 1960 чылда сонгукчуларның 62,8 хуузу, 1968 чылда — 60,9 хуузу, 1972 чылда — 55,4 хуузу, 1980 чылда — 52,8 хуузу сонгулда участоктарынга келгеннер. Сонгукчуларның 47,2 хуузу азы 76 млн. сонгукчулар 1980 чылда АКШ-тың президент сонгулдаларынга чүге киришпээнирил? Бирээде, АКШ-та аймак-сөөк ылгаар чорук ам-даа күштүг. Негрлер, индейлер сонгуур болгаш сонгудар эргелерин ажжок кызыгаарлаткан. Ийнде, америк сонгукчулар сонгуттуруп турарларның аазаашкынынарынга бүзүревес апарганнар. Президентилер америк экономиканың инфляциязын чавырар, ажыл чоктарга ажыл бээр, шериг бюджедин кызырар боон чежеда аазааннар, а ол аазаашкынарның чангызы-даа күүсе тинмээн.

Демократияның төөгүлүг чаа хезиири чогум-на Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилээнинин сөөлүнде тывылган. Ол дээрге социалистиг күрүне тургузуушкуның үезинде хөгжээн пролетаржы социалистиг демократия болур. «Күрүне болгаш революция», «Совет эрге-чагырганың ээлчеглиг сорулгалары», «Америк ажылчыннарга чагаа», «Буржуаз болгаш пролетаржы демократия» болгаш өске-даа сураглыг ажылдарынга В. И. Ленин социалистиг демократияның алыс ужур-утказын, шынар-демдээн болгаш буржуаз демократиядан социалистиг демократияның чаргыш чок артык күштүүн тодаргай илереткен. В. И. Ленин «Күрүне болгаш революция» деп ажында «буржуаз демократияның утка-шынарын сойгалап илередип, капиталистиг ниитилелде демократия — эвээш кезиниң «байларның» демократиязы, хуу-өнчүнү болгаш мөлчүлгени, экономиктиг, политиктиг болгаш угаан-бодалгалаш талазы-биле дең эвес чорукту быжыглап, камгалап турар ийи арынныг демократия дээн.

Кижилерниң эргелериниң болгаш хозталгаларының тугу — социализмниң тугу болуп турар. Харын чүгле социализмниң үезинде демократия төөгүде бир-ле дугаарында чонның эрге-чагыргазы болгаш чонның апаар. Кижилерниң хамаатыг болгаш политиктиг дең эргезин, кижиниң ёзулуг хостуг эрге-шөлээзин чүгле социализм идегелдиг магадылап бээр.

Социализм болгаш демократия чарылбас тудуш харылзаалыг. Социализм болгаш коммунизмни тургузары — ол дээрге массаларның соруктуг калбак шимчээшкиниң, бүгү улустуң инициативазының болгаш чогаадыкчы чоруунуң ботту илерээшкини, оон турасоруунуң болгаш угаан-бодалының херээ-дир. Социалистиг системаның капиталистиг системадан ораичок артык күштүүн, чөптүүн, социалистиг демократияның херек кырында боттанмышкыны ССРЭ-ниң амыдырал-чурттагазы тодаргай бадыткаан. Ажыл чок чорукту ССРЭ-де кезээ мөңгеде дедир ээлбес кылдыр узуткаан. Күш-ажыл кылыр ергени ССРЭ Конституциязы магадылаан. Ажылдаар болгаш профессияны шилип алыр эргени ССРЭ-ниң бүгү хамаатыларынга берген. Сөөк-язызын, эр, херээжениң, националын, шажын-чүдүлгезин ылгап көөр чорук ССРЭ-де чок. Эр, хереэжен бүгү националдарга дең эргени ССРЭ Конституциязы тыпсын берген. Социалистиг демократия ангы талазыбиле кандыг-бир кызыгаарлаашкын чок, ангыларның политиктиг дең эргелиин хандырып турар бүгү улустуң демократиязы апарган. Социалистиг демократия кижилерниң эргелерин, хозталгазын чүгле чарлаан эвес, а херек кырында ону боттандырып турар. Совет кижиниң ат-аллары, күүрү, хамааты эргелери ССРЭ-ниң Үндезин Хоойлузун ёзугаар бүрүн камгалаттынган. В. И. Ленин Советтерни улусчу эргелеп башкарылганың дээди хевири деп адаан. Ол ышкаш Советтерни Советтер каттышкан улус башкарар ужурлуг деп улуг башкының чугаазы ССРЭ-де херек кырында боттанып турар. Шынап-ла социалистиг күрүне тургузуушкунугга идепкейлиг киржиринче миллион-миллион кижилерни Совет эрге-чагырганы дамчыштыр бистин чуртувуста боттандырып чоруткан. Социалистиг улусчу эрге-чагырганың принцивин болур эң калбак массаларны күрүне болгаш ниитилел херээн эргелеп башкарарынга киришпиреринң хамыктың мурнунда улусчу эрге-чагырга органнары—улус депутаттарының Советтерин дамчыштыр боттандырып турар. ССРЭ-нин чер-чер Советтеринде 2 миллион 270 мун депутат сонгуткан. Советтерниң күүскомнарының чанында яңзы-бүрү комиссияларда, хөй-ниити киидистеринде болгаш бот-тускайлан организацияларда 31 млн. эки турачы дузалакчы ажылдап т рлар. Ниитизи-биле совет күрүнеге болгаш ниитилел херээн эргел башкарарынга чогуур назы четкен кижилерниң 40 хуузу азы 80 млн. совет хамааты идепкейлиг киржип турарлар.

Советтерге сонгулдалар социалистиг демократияны улам ынай хөгжүдеринге улуг черни эдлеп келген болгаш эдлээр-даа ужурлуг. Чүге дээрге эрге-чагырганың органнарына сонгулда күрүнени эргелеп башкарырынга, калбак массаларны киириштиреринин эң чугула чүүлдериниң бирээзи. Сонгулда үезинде ажылчы чоннарнын политиктиг болгаш күш-ажылчы, чогаадыкчы көдүрлүүшкүнү долузу-биле илеретпиер. Сонгулдалар үезинде сонгукчуларның бүгү-ниитя киржилгезии, оон демократтыг принциптерин социалистиг демократия чүгле чарлап турар эвес, а харын ону амыдыраттыга ылаптыг боттандырарын хандырып турар. Демократиг дээрге чонга сонгуткан чер-чер болгаш төп эрге-чагырга органнарының шүүрүнде күрүне эргелелиниң тускай хевиридир. Совет хамаатылары боттарының демократтыг бүрүн эргелерин калбаа-биле ажылап турар. Сонгулдаларга сонгукчуларның 99 ажыг хуузу киржип, коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң улусчу блогунуң кандидаттары дээш боттарының бадылаашкынарын берип турарлар. Бо дээрге партия бүле чонның бузулбас чангыс эвин, СЭКП-ниң болгаш Совет чазактың иштики болгаш дашкы политиказын бүрүнү-биле деткип турарының тодаргай херечизи. Ындыг байдал чаңгыс-даа буржуаз чуртта чок болгаш туруп-даа шылавас. ССРЭ-де сонгулдалар чорударының бир кол демократтыг принцивн чүдел дээрге, ону чонның, хөй-ниитиниң калбак киржилгези-биле чорудуп турарында. Кандидат дээш агитацияны хураллларга, ӧзрлалгага чугаалажып, чырыдып турар. Ленинчи национал политиканың принциптери совет сонгулда системазында боттанып турар. Чонның саны хамаан чокка бүгү нациялар болгаш биче улустар Совет күрүненин ажыл-херээнге дең эргелиг киржир, сонгуур болгаш сонгудар эргелиг. Советтерде 100 ажыг нацияларның болгаш биче улустарның төлээлери депутаттар болуп турарлар. Оон чижээнге Тыва АССР-ни ап көрээлиңер. 1980 чылдың февраль 24-те болган сонгулдаларга улус депутаттарының 13 район, 5 хоорай, 3 суур болгаш 86 кедээ Советтерниң депутаттарынга 3715 депутат сонгуткан. Депутаттарның аразында эр кижилер 52,4 хуу, хереэженнер 47,6 хуу, СЭКП кежигүннери болгаш кежигүннерге кандидаттар 40,56 хуу, партия кежигүнү эвестер 59,4 хуу, ажылчыннар 65,9 хуу, 30 хар чедир аныяктар 31,62 хуу болуп турар. Депутаттарның составының 56,25 хуузу чаартынган. СЭКП социалистиг демократияның чугула хевирлериниң бирээзи болур улусчу контроль органнарының ролюн бедидер дугаймында, дээштиг болгаш ажык контрольдуп ленинчи принциптерин боттандырар дугайында доктаамал сагыштар салып келген. Бүдүрүлгелерде, совхозтарда, албан чөрлеринде, республиканың кедээ болгаш суур Советтериниң чанында улусчу контроль бөлүктеринде 8 мун ажыг активчи ажыллап турар. Ниитилелдя эргелеп башкарарынга профэвилелдерни, комсомол, хөй-ниити организацияларның дамчыштыр ажылчы чоннарны киириштиреринг партия боттандырып турар. Амгы үеде профэвилелдерни бодунуң хүрээлеңинге барых бүгү ажылчы ангыны, бүгү күш-ажылчы интеллигенцийни, кадзэ ишчилерниң дыка хөй кезини ка ыштырып турар. Республиканың профэвилел организацияларында 114 мун ажыг кижи бактаан турар. Профэвилелдери ажылчы чоннарның эң-не массалыг, эргелеп башкарарының школазы, ажыл-агыйны чорударының школазы, коммунизмниң школазы болур профэвилелдериниң дугайында В. И. Ленинниң чагыын партия чайгылыш чокка боттандырып, ажылчыннарның чогаадыкчы идепкейнин улам көдүрүп, профэвилелдериниң дугайында доктаамал сагышты салып келген. Оон тодаргай бир херечизи — «Күш-ажыл кижилериниң дугайында сагыш салыышкынны — профэвилелдериниң кол көзэнгейинге» деп ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XVII съездизинге эш Л. И. Брежневтиң чугаазы болур.

Ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунугга база аныяк салгалдың коммунистиг кижизидилгезинге партияның курлавыры, оон шынчы дузалакчызы, чурттуң келир үезинин салым-чолун башкарар кижилер комсомол — аныяктарның ниитидел-политиктиг, массалыг организациязы, Тываның 36 мун комсомолчулары ажылдаар культура тургузуушкунугга улуг күш. Аныяктар ленинчи Коммунистиг партияга боттарының шнакшылын, бердингенин илередип, оон идеяларын боттандырарынга күш-ажылын бараалгадып, совет ниитилелдиң херээн эргелеп башкарарынга идепкейлиг киржип турарлар.

Комсомолдуң тускайлаң чоруун партия хөгжүдүн база оон салдарын күштелдирип, комсомол организацияларының үнелиг эгелээшкиннерни деткип, күрүнени эргелеп башкарарынга ВЛКСМ-ниң киржилгезин хандырып турар.

Бистин республикада ажылчы чоннарның тускайлаң ажылчорудулгалыг 4269 ажыг хөй-ниити организацияларының, ылангыя 300 ада-не комитеди, 628 кудумчу комитеди, 286 хереэжеңнер төвүлели, 200 ажыт культура албан чөрлериниң төвүлели, 892 улусчу дружина, 319 эш хуу судтары ажыллап турарлар.

Бо бүгү сан-түң чүүү көргүзүп турарыл дээрге совет социалистиг демократияның херек кырында боттанмышкының база бир маргыш чок көскү бадыткалы, совет чурттуң ажыл-хереэнге масса чонун идепкейлиг киржип турарының херечизи-дир.

Совет ниитилелдиң политиктиг бүгү системазының удурткучу база башкарыкчы күжү — Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы. Бүгү ангыларның болгаш социал бөлүктерниң, бүгү нациялардың база биче улустарның, ниитилелдиң бүгү салгалдарының эргеажыктарын шыы, чөптүт таарыштырып, оларның күзел-соруун дүүштүрүп, политиказа долу болгаш чайгылыш чок шынныг турушту эзлеп, коммунизм тургузуушкунунуң эң харыысалгалыг хереэнге бүгү совет чонну эвилелдеп, башкарып турар. СЭКП-деп ангыда ындыг углакчы күш чок. ССРЭ-ниң чаа Конституциязын хүлээп алганы Совет күрүненин хөгжүлдезинде бурунгаар кайгамчык улуг базым. Ол болза улусчу эрге-чагырганың чедип алдыгнан деңнелии чүгле магадылап турар эвес, а харын социалистиг демократияны моон сонгаар улам ыгай калбартырын көрүп турар.

Сайзырангай социализм — ёзулуг бүрүн демократияның ниитилели. ССРЭ-ге долу, шын, чөптүт социалистиг демократияны боттандырып тургаш, социализмниң тиилелгезин чедип алган. Совет демократия — бүгү нацияларның болгаш биче улустарның хамаатыларынга ёзулуг ден эргелии, оларның эргелериниң болгаш хүлээлгелериниң чангыс аайы болур. Совет Эвилелиниң чангыс аай аку-дүнма, эң-найыралдыг өөг-бүлезинге кады чурттаары, ажылдаары эң-не улуг аас-кежик дээрзии тыва кижи бүрүзү эки медерел билип. ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюнга уткуштур эрес-шудургу ажылдап турарлар. Тывалар бүгү кижи төрелгетенниң келир үезинин үлегер-чижээ болур чаа социалистиг ниитилелдя тургузарының херээнге, делегейниң ажылчы чоннарын социал болгаш национал дарлалдан хостаарының херээнге кайгамчык улуг салдарлыг күш болур ССРЭ-ниң келир үези дээш боттарының салыышкынларын киирген болгаш моон сонгаар-даа киирер.

1982 чылдың июнь 20-де Тыва АССР-ниң улус депутаттарының чер-чер Советтериниң он сескн чыыжынга болгаш районнарның (хооралларның) улус судтарынга улус судьяларының сонгулдалары болур. Сонгулда кампбиязының үезинде районнарның (хооралларның) улус судтарынга улус төлээлериниң сонгулдалары база эртер. Ол сонгулдалар бедик политиктиг байдалга эртип, социалистиг демократияның чайыннанчак бадыткалын улам илередип, ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюнга уткуштур совет улустуң чангыс аай найыралын улам быжыглаар дээрзинге кандыг-даа чигзинг турбас.

К. БУДУК-ООЛ,
«Билиг» ниитилелиниң кежигүнү.

Агитаторларга болгаш политинформаторларга

Айтырыңар, харыылап берээл

ОЛ ШЫН БЕ?

Мен алды база ийи харлыг уруглуг мен. Зэлчеглиг шөлээм алгаш, иелерге хамаарыштыр чиигелделерде дүрүм ёзугаар чаш уруглуг болганымда, немелде үш хонук төлевирлиг шөлээни бээрин администрациядан диледим. А администрация чери 24 ажыл хүнүнде шөлээзээр эргелиг дээш менээ немелде шөлээ бербеди. Бо шын бе?

М. МИНЧИМАА.
Өвүрде Хандагайты суурнун чурттанчызы.

12 хар чедир назылыг ийи болгаш хөй уруглуг иелерге 3 хонук немелде шөлээни, бир эвес ажылдакчы не кижиниң алыр ужурлуг шөлээни 28 календарлыг хүнден (24 ажыл хүнү) ашпайн турар болза, ынчаарда бээрин чурумчуткан. Бо тавырылга түгле чыл санында алыр ужурлуг кол шөлээнин узунун эвес, өске-даа немелде шөлээлерни, чижээлээрге, ажылдаар байдал калыкка хоралыг болганда, ажыл хүнүн чижеглеп нормалавааннда, чангыс будүрүлгеге хөй үеде доктаамал ажылдаанда алыр ужурлуг шөлээлерин база киириштир саналар. Ол ышкаш календарлыг 28 хонукка шөлээ үезинде таваржыр дыштанып хүннерни база немээр ужурлуг. Ынчаарга байыдал хүннерни бо хуусаага киир саналар.

РСФСР-ниң күш-ажыл дугайында Хөөйлузунуң кодексинин 69 чүүлүн ёзугаар күрүне ийикпе хөй-ниити хүлээлгелерни идепкейлиг күүсеткен дээш, чижээлээрге, хөй-ниитиниң корум-чурумун камгалаарының эки турачы улусчу дружиналарының ажылынга идепкейлиг киришкен ужурудлы, назы четпестерниң хөй-ниитичи кижизидикчи хүлээлгезин эки күүсеткен таварылгада 3 хонук немелде шөлээлерни 28 календарлыг хүннүң кырынга кадып бээр болгаш, ону төлээр.

Үстүнде авторнуң чагаазындан алгаш көөрге, кол шөлээ 28 календарлыг хонук болуп турар. Ол 24 ажыл хүнү-дүр. Ынчангаш администрация чери 3 хонук шөлээ бээриниден одталааны чөптүг.

2 ийикпе, оон хөй уруглуг 12 хар четпээн назылыг уруглардыг ие хереэжеңнерге 3 хонук төлевирлиг немелде шөлээни 1981 чылдан бээр берип эгелээни билдингир. Ие хереэжеңнер 1981 чылда кандыг-бир чылдагаан ужурунда бо 3 хонук немелде шөлээни ажыглап шыгавайн барган болза, 1982 чылда ээлчеглиг шөлээниниң үезинде ийикпе азы өске-даа үеде бо шөлээни ажыглаар эргелиг.

С. ДОРСАТ,
Тыва АССР-ниң Дээди Судунуң кежигүнү.

ХРОНИКА

РСФСР-ниң Дээди Советиниң Президиуму эш В. М. Виноградовту РСФСР-ниң даштыкы хереглер министриниге томуйлаан, ол албан-хүлээлгеден эш Ф. Е. Титовту пенсияже үнгенин холбаштыр хостаан.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

СОВЕТ КИЖИНИҢ ЧААГАЙ ЧОРУУНГА

СЭКП ТК-ның май Пленумунуң түңнелдери, ол Пленумга эш Л. И. Брежневтиң илеткели — даштыкы хөй-ниитиниң болгаш парлалганың кол кичээнгейинде. Социализмниң акыдуңма чурттарының массалыг информация органнары, делегейниң депшилгелиг парлалгазы СЭКП ТК-ның Пленумунуң докгаалын, Л. И. Брежневтиң илеткелин бүрүн аазы тодаргай доңчулал-биле парлаан. Ол документилерни тайылбырлавышаан, олар — совет улустуң чаагай байдалын чайгылыш чок бедиреринң, ССРЭ-ниң экономиктиг күчүзүн быжыглаарының дугайында СЭКП-ниң Совет күрүненин сагыш салыышкынының чаа чырыткылаачак херечизи-дир деп, парлалга онзалап демдеглеп турар.

Л. И. Брежнев Аъш-чем программазының дугайында делгереңгей үндезилелдиг илеткелди ТК-ның Пленумунга кылган, ол дээрге совет кедээ ажыл-агыйны болгаш оон-биле холбаалыг адырларны хөгжүдеринге үндезин эртелде болу бээр деп, Болгарияның «Работническо дело» солуну бижээн. Бодунуң характеринең болгаш хемчээлиниң талазы-биле ол программа ССРЭ-ниң бүгү улус ажыл-агыйының депшилгезин болгаш совет кижилериниң амыдыралчы негелделерни улам долдур хандырар хүлээлгелиг, ол чүүлдер СЭКП-ниң кезээде эң чугула программа-негелдези болуп келген болгаш болур-даа. Чуртка аъш-чем хереэн экижиде-раниң талазы-биле СЭКП-ниң көдүрген Программазын совет улус чаңгыс эп-сектилдиг деткишкин-биле уткуур, ССРЭ-ге социалистиг чарыштың чаа кедүрлүүшкүнүн хайныктырып үндүрер дээрзинге чигзинишкин турбас.

«Күрүненин аъш-чем программазын шинтпирлээрин комплекстиг көргени» деп эгелбиле Л. И. Брежневтиң илеткелин Чехословакияның «Руде право» солуну парлаан. Совет аъш-чем программазы аъш-чем айтырыын шинтпирлээрин чүмү-биле, комплекстиг көргени болуп турар-дыр деп, ол солун бижээн. Ынчалдыр көрүүшкүнүнүң эң чугула онзагай чүүлү чүл дээрге, кедээ ажыл-агыйның-даа, үлетпүрүнүң, транспорттуң, садыгның ону хандырып турар адырларының-даа ажылын холбаштырары, каттыштырары, оларның бүгү ажылчорудулгазын ниити эчис сорулгага — аъш-чемниң бедик шынарлыг продуктуларын будүреринге болгаш оларны хереглекчиге чедиреринге чагыртмыры болур.

Аъш-чем продуктуларын будүрерин боттуу-биле немей өстүрери, совет тараачыннарның амыдыралының болгаш күш-ажылының байдалдарын-га ханы чаартылгалар, колхозтарга болгаш совхозтарга күш-ажылдың будүрүкчүлүүн өстүрери СЭКП-ниң аграр политиказын — ёзулуг эртемге үндезиленген политика болуп турарын бүзүредлиг херечилеп турар-дыр деп, ГДР-ниң «Нойес дойчланд» солуну айыткан. Оон-биле кады Совет Эвилелиниң хөгжүдезиниң амгы үе-чадазы совет кедээ ажыл-агыйның мурнувга, бүгү совет экономиканың мурнунга чаа улуг болгаш харыысалгалыг сорулгаларны кедүрүп турар Л. И. Брежневтиң илеткелинде бүгү талалыг үндезилелдиг Аъш-чем программазын хөгжүдүп турар ССРЭ-ниң тайбыңга ынак чаа инициативалары делегейниң аймыл чок чоруун быжыглаарының, ядролуг халапчың кыжанын болдурбазының херээнге үнелеп четтинмес салыышкын-дыр деп, МАРИ ТК-ның органы «Үнэн» солуи бижээн.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң кодүрген боттуг саналдарында тайбыңны болгаш дүшкүүрлүг чоруктуң чавырлыышкынын быжыглаар дугайында ханы сагыш салыышкыны сиңиишкеп болгаш делегейге оңза чугула ужур-дузалыг.

• • •

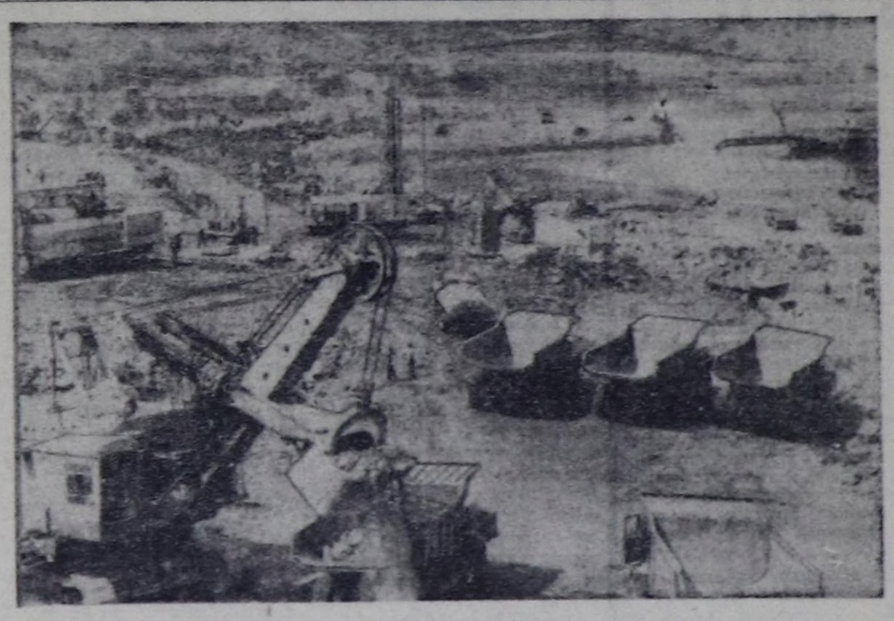
ДЕЛИ. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң ВЛКСМ-ниң XIX съездизинге кедүрген саналдары чепсегленишкинни дүжүреринин айтырыглары Совет Эвилелиниң боттуг ёзу-биле көрүн турарын база дагын бүзүредлиг көргүскен деп, «Таймс» оф Индиа» солун бижээн. Ядролуг чепсекти дүжүреринче угланган тодаргай оруктарын ол тайбың инициативалар ажыдып турар.

Совет саналдарын, америк администрацияның кайчаар көрүн турары ядролуг чепсекти кызыгаарлаарының, кызырарының болгаш чок кылырының айтырыгларын АКШ шуут-ла пропагандачы турушгардан көрүн турарының дугайын херечилеп турар деп, ол солун демдеглээн.

• • •

ЛОНДОН. Быжыг тайбыңны доктаадын тургузарынче, чепсегленишкинни дүжүреринің талазынга дешилгелин чедип алырынче угланган хөй саның эгелекчи саналдарны Совет Эвилелн үндүрүп келди деп, англан «Морнинг стар» солун бижээн. Ортумак ыракшылдың ядролуг чепсектерин ССРЭ-ниң Европа талазынга немей тургуспас дугайында чоокта чаагы саналдар оон эң бүзүредлиг барымдаалары-ның бироозн-дир. Совет улус тайбыңны сеткилдин ханызындан күзеп турар болгаш делегейнин ийиги дайынының халавы катаптавазын дээш бүгү-ле чүүлдерни кылып турар деп, ол солун айыткан.

(СЭТА).

ВСР. Чүгле Вьетнамда эвес, а харын бүгү Мурнуу-Чөөн Азияда эң улуг гидробелдир болур Хоавинь ГЭС-тиң тудуу хүн келген тудум бедип, оон турбиналары республиканың хоорай, суурларынга, фабрикаларынга болгаш заводтарынга энергиязын бээр үезин чоокшулап орар. ГЭС-тиң чыры Совет Эвилели биле Вьетнамның үре-түңнелдиг кады ажылдажылгазының болгаш бузулбас найыралының чырыткыланчак херечизи болур. Черный хемде ол чаа ГЭС-ти совет специалистериң техниктиг дузаламчызы-биле тудуп турар, оон төлевилээн күүзү 2 миллион хире киловатт, ажыглалга бо беш чылдың төнчүзүнде кирер.

ЧУРУКТА: гидробелдириниң тудуунда. ВИА—СЭТА-ның фотозу.

ДЕЛЕГЕЙНИҢ АЙЫЫЛ ЧОК ЧОРУУНГА ҮНЕЛЕП ЧЕТТИНМЕС САЛЫЫШКЫН

БЕРЛИН. Дең эргениң болгаш бир дөмей айыыл чок байдалдыг турарының принцивинге үндезилээш, боо-чепсектерни кызыгаарлаарының болгаш чепсегленишкинни дүжүреринің айтырыгларын дугайты дугуржуушкуну чедип алыр дээш Совет Эвилелиниң могаг чок туржуп турарын СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң кодүрген боттуг саналдарында чүге киришпээнирил? Бирээде, АКШ-та аймак-сөөк ылгаар чорук ам-даа күштүг. Негрлер, индейлер сонгуур болгаш сонгудар эргелерин ажжок кызыгаарлаткан. Ийнде, америк сонгукчулар сонгуттуруп турарларның аазаашкынынарынга бүзүревес апарганнар. Президентилер америк экономиканың инфляциязын чавырар, ажыл чоктарга ажыл бээр, шериг бюджедин кызырар боон чежеда аазааннар, а ол аазаашкынарның чангызы-даа күүсе тинмээн.

Демократияның төөгүлүг чаа хезиири чогум-на Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилээнинин сөөлүнде тывылган. Ол дээрге социалистиг күрүне тургузуушкуның үезинде хөгжээн пролетаржы социалистиг демократия болур. «Күрүне болгаш революция», «Совет эрге-чагырганың ээлчеглиг сорулгалары», «Америк ажылчыннарга чагаа», «Буржуаз болгаш пролетаржы демократия» болгаш өске-даа сураглыг ажылдарынга В. И. Ленин социалистиг демократияның алыс ужур-утказын, шынар-демдээн болгаш буржуаз демократиядан социалистиг демократияның чаргыш чок артык күштүүн тодаргай илереткен. В. И. Ленин «Күрүне болгаш революция» деп ажында «буржуаз демократияның утка-шынарын сойгалап илередип, капиталистиг ниитилелде демократия — эвээш кезиниң «байларның» демократиязы, хуу-өнчүнү болгаш мөлчүлгени, экономиктиг, политиктиг болгаш угаан-бодалгалаш талазы-биле дең эвес чорукту быжыглап, камгалап турар ийи арынныг демократия дээн.

Кижилерниң эргелериниң болгаш хозталгаларының тугу — социализмниң тугу болуп турар. Харын чүгле социализмниң үезинде демократия төөгүде бир-ле дугаарында чонның эрге-чагыргазы болгаш чонның апаар. Кижилерниң хамаатыг болгаш политиктиг дең эргезин, кижиниң ёзулуг хостуг эрге-шөлээзин чүгле социализм идегелдиг магадылап бээр.

Социализм болгаш демократия чарылбас тудуш харылзаалыг. Социализм болгаш коммунизмни тургузары — ол дээрге массаларның соруктуг калбак шимчээшкиниң, бүгү улустуң инициативазының болгаш чогаадыкчы чоруунуң ботту илерээшкини, оон турасоруунуң болгаш угаан-бодалының херээ-дир. Социалистиг системаның капиталистиг системадан ораичок артык күштүүн, чөптүүн, социалистиг демократияның херек кырында боттанмышкыны ССРЭ-ниң амыдырал-чурттагазы тодаргай бадыткаан. Ажыл чок чорукту ССРЭ-де кезээ мөңгеде дедир ээлбес кылдыр узуткаан. Күш-ажыл кылыр ергени ССРЭ Конституциязы магадылаан. Ажылдаар болгаш профессияны шилип алыр эргени ССРЭ-ниң бүгү хамаатыларынга берген. Сөөк-язызын, эр, хереэжениң, националын, шажын-чүдүлгезин ылгап көөр чорук ССРЭ-де чок. Эр, хереэжен бүгү националдарга дең эргени ССРЭ Конституциязы тыпсын берген. Социалистиг демократия ангы талазыбиле кандыг-бир кызыгаарлаашкын чок, ангыларның политиктиг дең эргелиин хандырып турар бүгү улустуң демократиязы апаргаан. Социалистиг демократия кижилерниң эргелерин, хозталгазын чүгле чарлаан эвес, а херек кырында ону боттандырып турар. Совет кижиниң ат-аллары, күүрү, хамааты эргелери ССРЭ-ниң Үндезин Хоойлузун ёзугаар бүрүн камгалаттынган. В. И. Ленин Советтерни улусчу эргелеп башкарылганың дээди хевири деп адаан. Ол ышкаш Советтерни Советтер каттышкан улус башкарар ужурлуг деп улуг башкының чугаазы ССРЭ-де херек кырында боттанып турар. Шынап-ла социалистиг күрүне тургузуушкунугга идепкейлиг киржиринче миллион-миллион кижилерни Совет эрге-чагырганы дамчыштыр бистин чуртувуста боттандырып чоруткан. Социалистиг улусчу эрге-чагырганың принцивин болур эң калбак массаларны күрүне болгаш ниитилел херээн эргелеп башкарырынга киришпиреринң хамыктың мурнунда улусчу эрге-чагырга органнары—улус депутаттарының Советтерин дамчыштыр боттандырып турар. ССРЭ-ниң чер-чер Советтеринде 2 миллион 270 мун депутат сонгуткан. Советтерниң күүскомнарының чанында яңзы-бүрү комиссияларда, хөй-ниити киидистеринде болгаш бот-тускайлан организацияларда 31 млн. эки турачы дузалакчы ажылдап т рлар. Ниитизи-биле совет күрүнеге болгаш ниитилел херээн эргел башкарарынга чогуур назы четкен кижилерниң 40 хуузу азы 80 млн. совет хамааты идепкейлиг киржип турарлар.

Советтерге сонгулдалар социалистиг демократияны улам ынай хөгжүдеринге улуг черни эдлеп келген болгаш эдлээр-даа ужурлуг. Чүге дээрге эрге-чагырганың органнарына сонгулда күрүнени эргелеп башкарырынга, калбак массаларны киириштиреринин эң чугула чүүлдериниң бирээзи. Сонгулда үезинде ажылчы чоннарнын политиктиг болгаш күш-ажылчы, чогаадыкчы көдүрлүүшкүнү долузу-биле илеретпиер. Сонгулдалар үезинде сонгукчуларның бүгү-ниитя киржилгезии, оон демократтыг принциптерин социалистиг демократия чүгле чарлап турар эвес, а харын ону амыдыраттыга ылаптыг боттандырарын хандырып турар. Демократиг дээрге чонга сонгуткан чер-чер болгаш төп эрге-чагырга органнарының шүүрүнде күрүне эргелелиниң тускай хевиридир. Совет хамаатылары боттарының демократтыг бүрүн эргелерин калбаа-биле ажылап турар. Сонгулдаларга сонгукчуларның 99 ажыг хуузу киржип, коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң улусчу блогунуң кандидаттары дээш боттарының бадылаашкынарын берип турарлар. Бо дээрге партия бүле чонның бузулбас чангыс эвин, СЭКП-ниң болгаш Совет чазактың иштики болгаш дашкы политиказын бүрүнү-биле деткип турарының тодаргай херечизи. Ындыг байдал чаңгыс-даа буржуаз чуртта чок болгаш туруп-даа шылавас. ССРЭ-де сонгулдалар чорударының бир кол демократтыг принцивн чүдел дээрге, ону чонның, хөй-ниитиниң калбак киржилгези-биле чорудуп турарында. Кандидат дээш агитацияны хураллларга, ӧзрлалгага чугаалажып, чырыдып турар. Ленинчи национал политиканың принциптери совет сонгулда системазында боттанып турар. Чонның саны хамаан чокка бүгү нациялар болгаш биче улустар Совет күрүненин ажыл-хереэнге дең эргелиг киржир, сонгуур болгаш сонгудар эргелиг. Советтерде 100 ажыг нацияларның болгаш биче улустарның төлээлери депутаттар болуп турарлар. Оон чижээнге Тыва АССР-ни ап көрээлиңер. 1980 чылдың февраль 24-те болган сонгулдаларга улус депутаттарының 13 район, 5 хоорай, 3 суур болгаш 86 кедээ Советтерниң депутаттарынга 3715 депутат сонгуткан. Депутаттарның аразында эр кижилер 52,4 хуу, хереэжеңнер 47,6 хуу, СЭКП кежигүннери болгаш кежигүннерге кандидаттар 40,56 хуу, партия кежигүнү эвестер 59,4 хуу, ажылчыннар 65,9 хуу, 30 хар чедир аныяктар 31,62 хуу болуп турар. Депутаттарның составының 56,25 хуузу чаартынган. СЭКП социалистиг демократияның чугула хевирлериниң бирээзи болур улусчу контроль органнарының ролюн бедидер дугаймында, дээштиг болгаш ажык контрольдуп ленинчи принциптерин боттандырар дугайында доктаамал сагышты салып келген. Бүдүрүлгелерде, совхозтарда, албан чөрлеринде, республиканың кедээ болгаш суур Советтериниң чанында улусчу контроль бөлүктеринде 8 мун ажыг активчи ажыллап турар. Ниитилелдя эргелеп башкарарынга профэвилелдерни, комсомол, хөй-ниити организ

ОРУС ЧЕРНИҢ ЫРААЖЫЗЫ

Бистиң календарывыс

(Май 31-де — сураглыг совет чогаалчы Константин ПАУСТОВСКИЙНИҢ төрүттүнген хүнүнден бээр 90 чылы)

Константин Георгиевич Паустовский амыдыралының сөөлгү чылдарында Тарусага чурттап турган. Аңаа ону көрген кижилер шупту-ла чангыс үн-биле бадыткаар: Паустовский-биле ол бөдүүн хоорайжыгаш, үш областың— Москва ,Калуга болгаш Туланың белдири чер, хензиг хемчигеш Тарусканың чыраалар аразы-биле даваш-шимээнниг саарыгланып, эътпектелип чорүй каас-чараш Окаже кинр агып чыдар чери дыка-ла демейлер.

Паустовский уран, чараш сөстүг кижиге эвес, а шевер ус-дарганга демей көстүр чораан. Узун эвес, арганызмаар. Чүве чугаалаары дыцзыг эвес, эвээш сөстүг, ынчалза-даа бодунуң сеткил-сагыжын чажырбас. Харын-на оон оон чогаалчы мөзүзү биндинер.

Чудуктардан кертип кылган, маңза дээвирлиг, хоорайның ышкаш улуг чырык содгаларлыг тараачын бажың. Мырнай чанында арга. Стол кырында чүве бижээн саазыннар, ында чүгле оон ынчаар кылыры «хөй каът» эдилгелер. Номнар, арыг саазыннар. Ханаларда фоточуруктар, чүрт чуруктары, барометр. Шупту-ла чүве оон дириг чордаазында ышкаш. Бажының ээзи көңгүс-ле чаа үне берген ышкаш кылдыр сагындырар. Бажың иштинги бөдүүнүн, харын-даа ядыызымаарын кижи эскерер, оон чогаалчы дугайында башгайы бодалдар тыптыр.

Ол дыка-ла хөйнү көрген, билген, дыка хөйнү бодаан, баш бурунгаар сөглээн. Оон чугаалары-биле алырга, ол маңаттынмаан солуун черлер болгаш кижилер дилеп, черделегейин бир кылган. Оон мемуарларын — «Амыдырал дугайында тоожуузун» номчуп көрүнер даан: оон көргеп, билгени дыка-ла хөй, кижи кайгаар. Ынчалзажок Паустовский чамдыкта дыка-ла эвээшти көрдүм деп бо-ла хомудаан орар. Оон барбаан-четпээн черлерин санап эгелээр. Адак сөөлүнде хүлүмзуруп: «чаа, ол-даа ажырбас ыйнаан» деп каар. Бүгү-ле чүве карак көскү, угаан чидиг болуруунда» дээр.

А ол боду шынап-ла ындыг турган. Ындыг шынарлары оон чораан-на черинден чараш чүвени көрүп, тып билири-биле, чалыы күзел-хөнүү-биле капсырлажып чораан.

Чогаалчы бүрүзүнүң чуртталгазы, бижиири аңгы. «Мээң үре-түнелдиг ажылдарымга ийи чүүл херек: чурт иштинге аян-чоруктар болгаш бодамчалыг болуру» деп. Паустовский чугаалап чораан.

Шынап-ла ындыг турган: кайы-бир черже чораан соонда, ол бир номну ыяап-ла бижип.

«Кара-Бугаз» деп тоожу — чогаалчы тывылганын медээлээн баштайгыном. «Алдын роза» деп номунга Паустовский геолог Шапкий-биле ужурашканын сактып бижээн. ол тоожуунуң маадырларының бирээзи болган. Чогаалчы геологтап Кара-Бугаз дугайында хөнүү дыңнаан: Каспий далайның «коргунчуг» болгаш тывызыксыг» мугулдур уның дугайында. Оон суунда тергиин үнелиг мирабил ит деп минерал бар деп. куруг ховуларны чок кылып болур деп. Бир эвес кижилер бот-боттарын хыдыырыпга үндүрүп турары акша-хөреңгини болгаш күштерни куруг ховуларны узуткарырынче углаар чүве болза. куруг ховулар шагда-ла турбас ийик» деп, Шацкий чугаалаан.

Паустовский Каспий эриктеринге чоруп тура, оон бижиир ному ураң-чечен ажыларны очерктиң ханы анализи, херек кырында фактыларга үндезилеттингени-биле сырый холбаалыг болур ужуруг деп түнелге келген. Ол «Кара-Бугазты» Соңгу Уралга. Березникке бижээн. Паустовский аңаа Россияның Телеграф Агентилелиниң (РОСТА-ның) корреспондентизи турган. Ол дээрге оон сөөлгү «литература мурнундагы» ажылы болган (чогум боду башкылап, трамвай башкарып, шериг санитарлап, кан эзилдирикчизи, балыкчы-даа болуп чораан). Тоожу парлаттынган соонда, чогаал ажылы оон «кара чангыс супдукан, чамдык-чамдыкта хинчектиг, ынчалза-даа кезээделе кайгамчык чаагай болгаш ынак ажылы» апарган.

Потиге чораан соонда, ол «Колхида» деп тоожуну бижээн. Кара далай эриктерин шинчилээн соонда, романтикз долган «Кара далай» деп номну бижээн. ында далайның дошкун аажызы ында ажылдап, чурттап турар кижилерниң салым-чолун көргүзеринге дузалаан. Чогаалчы ол номунга 1905 чылда революсчуг матростарны хаан эрге-чагырганыга удур тура халыышкынче баштаан лейтенант Петр Шмидттин берге болгаш тоолчургу чараш салым-чолунун дугайын база көргүскен. Карелинга чурттап турганының соонда бичии тоожулар — «Шарль Лонсевильдин салымхүүзу (француз инженериниң амыдыралының дугайында). «Хөл фронтузу» (хамаатың дайын үезинде болуушкуннар) көстүп келген. Ленинградка ынакшылын чогаалчы «Соңгу чүк тоожузунга» илергейлээн. ында дворян революсчуу-декабристерниң бир салгалының кижилериниң намдары чуруттунган...

Үжеп чылдарның эгезинде Паустовский бодунга «Билдинмес болгаш магаданчыг черни» — Мешераны ажыткан. Ол оон ийиги төөгөн чуртту апарган. Сөөлүнде баргаш ол мынча дээр: «Ол бөдүүн болгаш ыржым чер дег мени чүү-даа ынчаар өөртизөп».

Ортаа Россияны бөдүүн каас-чаражы чогаалчыны хейаът кинрген. Орус чугааның сагынгыр-чечени, оон хуулгаалыны орус бойдустуң тыныжы болгаш шимчээшкинибиле, орус ырларының кударалы-биле көзүлбес харылзаалыг чүве-дир деп. ол билгел. Ол бүгү оон «мешера үезинин» чечен чугааларында болгаш тоожуларында сиинияткен.

60 чылдарның эгезинде (ынчан ол Ока хемде Тарусага чурттай берген) ол «Итали бижимелдер», «Үшкү болчаг», «Күс-биле ийилээ», «Ильин зоремн» деп чечен чугааларны бижээн. «Ол дээрге бистин бойдузувуска болгаш бүгү Россияга ынакшылымны миниигенним чүве» деп. Паустовский чугаалап чораан.

«Алдын роза» деп эң-не сураггаап номун Паустовский он чыл иштинде бижип келген. Ол аңаа чогаалчының ажылының дугайын чеченмергени-биле төөгээн. Бодал бүрүзү — амыдыралчы факт, харын-даа лириктиг новелла. Литература стилиниң. дыл дугайында. чогаалчының күлөлгезиниң. чогаадыкчы бодаашкынының болгаш хейаът кириишкинниң күжүнүн дугайында бодалдары солуп. Улуг чогаалчылар Андерсенниң. Пюгонун. Чеховтун. Мопассанын. Бунинчиин. Горькийнин болгаш Блоктун. а ол ышкаш болуунун үезинин кижилериниң портреттерин ол эвээш сөстер-биле шын кылдыр чураан.

Сагыш-сеткилге дээштиг бичии тоожуузу «Исаак Левитанга» Паустовскийнин бижээнин: «Левитан кударалдыг пейзажтың чурукчузу чораан. Кижи кударап чорда, пейзаж база кезээде кударалдыг болур...».

Константин Георгиевич Паустовскийге өске үеэ болгаш бодунуң чуртунуң «чырык пейзажын» ырлаар ааскекиктиг үлүг опаашкан. Ол оон чаа хамаатызын ырлап чораан. Ол аңаа чүүлүн хапызындан ынак: «Бистин үевистиң. тиилелгелер болгаш кижизиг чорук долган үевистиң. кижилери чокта далайларның чараш өнеринде-даа. чымчак салгында-даа. аккыр булуттарда-даа. куштарның кылыйтыышкынында-даа — амыдырал деп чугаалаарывыс бүгү-ле чүвелерде кайгамчык чараш чүве чок» — деп, ол бижээн.

Виктор ГУСАРОВ.
(ПМА).

Уттундурбас оттуг чылдар

1942 ЧЫЛ: ТЫЛГА ДЕМИСЕЛ

Оор ёзу-биле халдаашкының болгаш кижилер база техника талазы-биле артык күштүүн ажыглап алгаш, немец-фашистиг шериг Ада-чурттуң дайынының эгезинде бистиң чуртувустуң барын районнарын эжелеп алганнар. Совет кижилер дайынның эжелеп алган девискээрине таваржы бергеш, гитлержи эжелекчилерге удур демиселди дораан-на калбарты бергеннер. 1941—1942 чылдың кыжынында Москва чоогунга гитлержи шериглерни чылча шапкан чорук кижи көөр хөнү чок дайзынның тылынга чопшуң демиселин калбартырынга идигни берген, ук демисели Коммунистиг партияның тус-тус черлерде чажыт организациялары удуртуп турган.

1942 чылдың чазынында немец-фашистиг шериглерин тылынга 500 хире партизан кезектер хөделип тургулаан, оларның хүрээлеңинге 72 мун ажыг кижи бактаан турган. Эжелеттирген девискээрге 11 районнар дайзынның аспаандан бүрүнү-биле хостаттынган.

Оон-биле чергелеттир партизаннар шимчээшкинин болгаш чажыт ажылды удуртуруның деңнели оон калбарыышкынындан хожудан турган. Хөй-хөй партизан отрядтар кошкак чепсегленген. Улуг чер-биле болгаш ботботтарының аразында олар харылзаа чок тургулаан. Олар хөй кезиинде тайбын мергежилдин кижилериндеп тургустунганнар. Дуржулгалыг шериг удуртукчулар. хайгыылчылар, чазылдырыкчылар, радистер болгаш өске-даа специалистер отрядтарга чедиштейн турган.

Партизаннарга болгаш чажыт ажылдакчыларга милалар чазыдырар херекселдер, агитас-пропагандисчи материалдар. харылзаа херекселдер херек тургулаан. Олар боттарының дайынчы хөделиишкиннерин кожазы отрядтар болгаш Совет Армиянын доктаамал кезектери-биле дүүштүрер арга чок болганнар. Ол чорук оларның хөделиишкиннериниң түнелдиг болурунга багай салдарны чедирип турган.

Ол четпестерни чайладырыбиле Камгалалдың күрүне комитеди 1942 чылдың май 30-де Дээди Кол Командылалдың Ставказының чанынга Партизан шимчээшкининиң төп штавын тургузар дугайында доктаалды хүлээп алган. Штабтың начальнигинге Белоруссияның КП (б) ТК-ның бирги секретары П. К. Пономаренко соңгуткан. Ындыг ягылыг штабтар фронтуларның шериг чөвүлелдериниң чанынга база тургустунгулаан. А 1942 чылдың күзүүнде партизан шимчээшкининиң Украин, Белорус, Литва болгаш Эстон республикалар штабтары болгаш Украина штавының чанынга Молдавияның ол талазы-биле кылдызы тургустунган.

Партизан шимчээшкининиң төп штавының сорулгалары мынды турган: партизаннар кезектери-биле харылзааны тургузары, оларның ажылчорудулгазын башкарары база дүүштүрери, партизаннар демиселинин дуржулгазын пиитилештирери база иеппередири, партизаннарны окчемзек, эм-тан-биле хандырары, кадрларны белеткээри, партизаннар кезектериниң Совет Армиянын доктаамал кезектери-биле кады бир-демниг хөделирни боттандырары болгаш өске-даа.

Төп штабтың эргезинге транспорттуң авиакезектерин дамчыдып берген. Оон дузалы-биле партизаннарга янзыбүрү чүктерни, тайылбыр ажылы чорударынга ажыглаар литератураны аппарып берип, балыглаттырган болгаш аарыг кижилерни, уругларны, хөрөөженнерни болгаш кырганнарны өскээр чайладып көжүрүп турган.

1942 чылда чайладып болгаш күзедир дайзынның тылынче 13 мун ажыг специалистерни чорудуп. 7500 автоматтарны, 7500 ланчылыларны, танкыга удур 680 бооларны, 600 хол пулеметтарны. 600 минометтарны, магниттиг 29 мун миналарны болгаш өскеда чепсектерни, а ол ышкаш эм-таңны, аъш-чемни, идик-хепти, харылзаа херекселдерин чедирген.

Партизан шимчээшкининиң төп штавының ажыл-чорудулгазы партизаннарның дайынчы хөделиишкиннериниң ажыктыын бедидеринге дузалаан. Дайзынгарның улуг эвес гарнизоннарынче болган үүрмек бөлүктеринче халдаашкыннар кылырындан эрткеш, олар дайзынның орук-харылзаазын доктаамал үрээринче, оон тылда органнарының ажылын дезорганизастаарынче, складтарны болгаш өске-даа шериг объектилерин чок кылырынче шилчээнпер. Чижээлээрге, июньноябрь айларда чүгле белорус партизаннар дайзынның 800 эшелоннарын орук йилеринче чуул бадырып. демир-орук болгаш автомобиль кежер 800, ажыг көвүрүглерни чаза тепсип, 46 муң ажыг гитлержилерни узуткааннар.

«Июль айда партизаннарның халдаашкыны аажок кыжаңышкынныг байдалды тургузупту, оон түнелинде оруктарның шимчээшкин эртирер аргазы чүгле кудулаан эвес, доктаатынган нормалардан дыка хожудай бериптир, харын-даа пиитизи-биле чоокку үеде байдал эң шыңгы сезиглелди болдуруптар хире-дир....» деп, 1942 чылдың июльда немец «Центр» армияларның бөлүүнүн демир-орук директиязы орук-харылзаа министрлиге илеткээн.

Партизаннарны бүрүнү-биле хыдың чок кылырын негээн директивалы Гитлер август айда үндүрген. Совет Эвилелиниң эжелеттирген девискээринде партизан шимчээшкинин «фронтуну хандырарыга болгаш чүртту экономика талазы-биле бистиң мөлчүп алырывыска шаптыктап, шынгыы аймыл-биле кыжаңын турардыр» деп ук директивада миниң бижээн. Гитлерни командылал партизаннар-биле демиселче доктаамал кезектерни октаар ужурга таварышкан: 15—16 дивизиялар орук-харылзааларны доктаамал хайгаарап турган, а 7—8 дивизияларны ие-ёелеп ол сорулгаларга ажыглаары-биле хаара туткан. Бистин партизаннарга удур операцияларга дайзыннар хайгылчы болгаш бомбалакчы ужар түүлду ажыглап турган.

Дайзынгарның бо бүгү хемчегларн турза-даа, дайзынның тылынга совет кижилериниң бүгү-улусчу демиселп улам организастыг болгаш эчис сорулгалыг характерлиг болган, оон түнелинде немец-фашистиг эжелекчилерни чылча шаварынга Совет Чепсектиг Күштерге боттуг дузаны ол чедирген.

А. ГАЛИЦАН,
төөгү эртемнериниң кандидады.
ПМА).

Школа болгаш амыдырал

ДЕМНИГ КҮШ-БИЛЕ

Өөредилгениң шынарын бедидери, күш-ажыл болгаш мөзүшынар кижизидилгезин экижидери — СЭКП-ниң XXVI съездизиниң школа коллективтериниң мурнунга салган чугула сорулгазы. Бора-Тайга ортумак школазының башкылар коллективи өөредилге-кижизидилге ажылын ук сорулгаларны чедишкиниг шинчилээринче угландырган. Олар районнуң мурнакчы школаларының байлак аргадуржулгазындан боттарының ажыл-херектериниң чугула чүүлдерни өөренип ап. ажыглап турарлар. Чурттуң келир үези — аныяк салгалды өөредип кижизидер чаагай херекке башкыларның киржилгези, хүүда ролю улуг болгаш харылсалгалыг.

Бора-Тайга ортумак школазы—районнуң хоочун школаларының бирээзи. Ында 18 класстарда 414 өөреникчи өөренген. Оларның иштинден 106 өөреникчи күрүненің чартык болгаш долу хандырылгазында. Чартык чылда школа 99,3 өөредилге хуузун чедип алган. Школа колдуунда чаңгыс эдлчегде өөренип турар. Ийиги эдлчегде арткан 4 классты удавас бирги эдлчеге киирерин боттандырарын шинтирлеп турар.

Школаның ада-иелер-биле харылзаазы быжыг, хөй талалыг. Ада-иелер школа херээ, ажы-төлүүнүң өөрениринге таарымчалыг болзун дээш оны-за сагыш салып турар. Бо школада неделяның четверг хүнүн ада-ие хүнү кылдыр тургускан, а среда хүнүнде — бүгү классларга ажык класс шактарын эрттирип турар. Өөреникчилерниң чурттап турар черинің аайыбиле ажыл эки тургустунган. Агитквартираларда өөреникчилерниң штавын тургускан. Штаб кежигүннери бот-башкарылгада. Оон эки талазы — бир демниг, мөөцеттингеп күш-биле ажылдаары. Агитквартира бүрүзүнде херээженнер чөвүлелиниң кежигүнүн, кудумчуунун депутадын, агитатор башкыны, өөреникчилер штавының даргазын быжыглаан. Олар бир демниг ажылды чорудуп турар.

Уруглар дээрге чуртувустуң келир үези, оон эдлери болгай. Школа ындыг билигни өөреникчилерге угаадып, өөредип турары билдингир. Бо школада кабинет системазынче шилчинр ажыл эдээп эки организастаттынын турар. Кабинет системалыг өөренирге өөреникчилерге, башкыларга таарымчалыг. Школаның коллективи бүгү-ле дериг-херекселдеринге камнып, ээ-харыысалгалыг болур чорукка уругларны чаңчыктырын турар. Школада төөгү, география, орус дыл, тыва дыл кабинеттери эки дериттинген, өскелерге үлегерлиг. Эртемни башкылап эртирерге эптиг, өөредилге херекселдерин четчелеп кылган. Кабинет системазынче шилчинр, ону шын ажыглаар, . эт-херекселдерни камнып тургузар талазы-биле ажылды школада өөредилге эргелекчизи Мария Салчаковна Ооржак эки удуртуп турар. Эки ажылдыг кабинеттерни эргелекчилери башкылар Б. Куулар, К. Биче-оол, З. Сарыглар, З. Ховалыг кабинеттерниң дериглезинче, хумагалыг болуруунче кичээнгейлин салып турар. Ында инвентарьлар тускай эмблемалыг. Кабинет системазынче шилчип. ону ажыглап өөренип турарының талазы-биле башкы Мария Салчаковна мынчаар чугаалаар.

— Бистиң коллектив бо ажылче кол кичээнгейни угландырган. Эртем-аайы-биле кичээлдер эрттирериге кабинеттерниң ажыктыын билип турар бис. Ынчалза-даа районнуң өске школаларында кандыг ниизы боттанып турарынга дуржулга солчулгазын районо организастаары чугула. Районнуң талазындан методиктиг сүмелер эвээш.

Школаның башкылар коллективи быжыг эп-найыралдыг, салган сорулгазын чедип алырынче эчис күзелдиг. Хооүн-даа, аныяк-даа башкылар кичээлдерни бедик деңнелге эрттирип турар. Школада башкылар А. Монгуш, К. Биче-оол, М. Ооржак, Э. Ооржак дээш оон-даа өскелер дуржулгага даянып, ону сайгырадып, таарымчалыг, эптиг чаа аргаларны дилеп тып турарлар.

З. КУУЛАР.

Чаа кино

ТРИЛОГИЯНЫҢ СӨӨЛГҮЗҮ

1975 чылда, Улуг тиилелгениң 30 чыл оюн таварышпыр чурттуң экраннарынга «Кыдыы чок фронт» деп кино үнген. Киноүн кол маадыры туруштуг, эрес-дидим, дайынчыларынга сагыш човангыр майор Млынский көрүкчүлериниң сеткил-сагыжынга артын калган. Оон соонда ийи чыл эрткенде ук маадырлар-биле чаа кинога база катап ужурашкан бис. Оларның маадырлыг чоруктарының болгаш отрядтың ужуралдарының дугайын көрүкчүлер база катап сонуургаан. Ук ийи сериялыг киноүнү ады — «Фронт ындында база фронт». Млынский отрядының 1943 чылдың декабрь 31-ден 1944 чылдың июнь 22-че чедир хуусаала онза даалга күүседип чораан үезин көргүскен. Оларның даалгазы — Германияже алгаш баары-биле совет кижилер анар чораан эшелонну хостаары. Киноүүн сөөлгү кадрларында ам полковник апарган Млынскийниң отряды даалганы күүсеткен. барының чүкче ханызан бар чыдарын көргүскен: Берлинге чедир 600 км., тиилелгеге чедир ам-даа бир чыл.

Ам база-ла чаа даалга оңгырады манап турар. Оларның мурнунда Чехословакияның даглары, Германияның мурнуу чүгүнде көргүнчүг кашпал. Немецтер мында кадыр чалыының ханызында «Дора» деп өлүм лагерин тургузуп алган. Ону бомбалаары безин берге. Мун-мун хорудаттырганнар ракеталар чыын эптеп, гитлер англи хоорайларны бомбалап турар. Рейхтин чажыдын гитлержилер онза камгалалга тургускан. Ынчалза-даа Млынский олче кире бээр болгаш даалганы күүседиринин дараазындагы үе-чадазы эгелээн...

Кинотрилогиянын сөөлгү ийи сериязы онзагай солуп. Хөй талалыг болуушкуннарны хаара туткан. Кижилерниң салымы. сеткил-сагыжы онзагай. Бо кинода улуг эвес рольдарны безин сураглыг артистер ойнап турары таварылга эвес. Е. Матвеев. И. Владимиров. В. Заклунная. В. Стрижельчик оларның рольдары киноны улам онзагай болдуруп турар. Киноүн «Мосфильм» «Баррандов» (Чехословакия», «Дефа» (ГДР) студиялариыч кинжилгези-биле кады кылган.

Н. БОЛЬШИНИНА.

КИНО

МАЙ 30-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Дон Фрезерниң төөгүзү» 9.30, 16.30, **«Айеберттер аразынга өлүм»** 11.20, 13.10, 15.00, 18.40, 21.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: Кино чыындызы» 9.00, **«Гусар балладазы»** 10.10, 12.10, 15.00, 17.00, 19.00, **«Кайнаар баарыл ол»** 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Шляпа» 15.00, 16.50, 18.40, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Алдыгы» 10.30, 15.00, 20.00, **«Мээң моңге ынакшылым»** 12.20, 16.50 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Тимур болган ооң командазы» 12.00, **«Ынак Раджам»** 13.40, 16.30, 19.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Ол оол чаныр келген» 18.30, 20.30 шактарда.

МАЙ 31-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Горо» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Шляпа» 15.00 20.00, **«Дургунаашкын»** 16.50, 18.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Он ийи айлар» 9.30, 11.00, **«Ужуру билдинмес кырган»** 12.30, 15.00, **«Айеберттер аразынга өлүм»** 16.30, 18.20, 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кавказ даглары-ныче аян-чорук» 15.00, 16.50, 20.30 шактарда.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

СТУДЕНТИЛЕР ХҮЛЭЭП АЛЫРЫН ЧАРЛАП ТУР

Кызылда күрүненің педагогика институдунуң бот-өөредилге салбыры дараазында мергежилгеге 4-ги курска студентилер хүлээп алырын чарлап тур:

1. Математика.
2. Орус дыл болгаш литература.
3. Педагогика болгаш эге өөредилгениң методиказы.
4. Биология.

Киреринің шылгалдаларын 1982 чылдың июнь 2-ден 11-ге чедир дараазында эртемнерге чорудар:

«Математика» тускай эртемге:—математикага (аас болгаш бижимел-биле), физикага (аас-биле), орус дылга болгаш литературага (бижимел-биле);

«Орус дыл болгаш литературага»— орус дыл болгаш литературага (аас болгаш бижимел-биле), ССРЭ төөгүзүнге (аас-биле), даштыкы дылга (аас-биле);

«Педагогика болгаш эге өөредилгениң методиказынга»— орус дылга болгаш литературага (аас болгаш бижимел-биле), математикага (аас-биле), ССРЭ төөгүзүнге (аас-биле):

«Биология» тускай эртемге—орус дылга болгаш литературага (бижимел-биле), биологияга (аас-биле), химияга (аас-биле), физикага (аас-биле).

Билдирилгенин июнь 1-ге чедир дараазында документилерни ыяап-ла кошкаш чорудар: ортумак билиг дугайында документ (боду-биле), күш-ажыл дептериниң хоолгазы, эмчи шынызгазы (№286 майык), ажылдап турган черинден характеристика, билдирилгенин болгаш 3х4 хемчээлдиг 4 фото-чурук.

Документилерни чорудар адрес: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузунда № 34 бажың, пединститут, бот-өөредилге салбыры. Телефон №№ 2-20-36.

ХҮЛЭЭП АЛЫР КОМИССИЯ.

телевидение

МАЙ 30-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40—Сула шимчээшкинче. чыскаалыңар!» 8.55 — «Үнер дөстер. дазылдар». Воронеж областың «Лада» ансамблинин концерти. 9.40—«Оттуругчуу». 10.10 —Совет Эвилелинге бараан боор тур мен!» 11.10 — «Кадыкшыл». Эртем-тайылбырлыг программа. Уруглар камгалалының делегей хүнүнге. 11.55 «Эртенги почта». Хөгжүмнүг программа. 12.25—«Тудуг болгаш архитектура». Киножурнал. 12.40 — «Кедээге дамчыдылга». 13.40 — «Хөгжүмнүг киоск». 14.15 —Бөгүн—Химиктин хүнү. ССРЭ-нин үлемеп үлетшүрүүнү министри В. В. Листовтуң чугаазы. 14.35 — «Байыр чедириишкиннеривисти хүлээп алыңар». Химиктин хүнүнге хөгжүмнүг программа. 15.25 — Кино аян-чоруктарының клуубу. 16.35 —«Иемдикте бажың» документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 17.45 — Делегей панорамазы. 18.30 — 18.45—Чапсар. 18.45—«Күрүне кызыгаары». Ураң-чечен телефильм. «21 чылдың тайбың чайы». 1-ги, 2-ги серилалары. 21.00 —«Ye». Информастыг программа. 21.35—23.30 — Уран чүүл мастерлериниң концерти. Төнгенде — медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.20 — «Тоол аалдан келди». «Чагыртпаанының байырлалы». Ураң-чечен фильм (Венгрия). 16. 05 — «Салют, пионерия!» Пионержи ырларның концерти. 17.25— «Ажык ном». Хөй сериялыг ураң-чечен телефильм. 2-ги фильм, 3-кү серилзы. 18.30 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 19.00 —«Бистиң памларывыс». 21-ги фильм.—«1937 чыл». 20.00—Хөгжүмнүг тоожлар. 20.15 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!» «Сагыш-сеткил ол-ла ынакшыл-биле долган». А. Блоктуң лириктиг шулуктеринге литература-хөгжүмнүг композиция. 21.00—«Ye». Информастыг программа. 21.35 — 23.10 —«Бүрүү чокка бүрүүлаалыңар». А. Н. Островскийниң ыдыг аттыг шинзин ёзугаар ураң-чечен фильм.

МАЙ 31-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — Баяныстер оркестриниң концерти. Горькийден дамчыдылга. 9.20 — «Күрүне кызыгаары». Ураң-чечен телефильм. «21-ги чылдың тайбың чайы». 1-ги, 2-ги серилар. 11.30 — Чаа медээлер. 11.35 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Чаа медээлер. 14.35 Болгарияның ССРЭ-ге культура хүнүнерининге. Кинопрограмма. 15.35 — Д. Д. Шестакович. Квинтет. 16.10 — «Хөглуг чарыштар». 17.00 — 17.15 — Чапсар. 17.15 — «Алтай заповедник-бир частан өске часка чедир». Документалдыг телефильм. 17.45 — «Бистиң садывыс». 18.15 — Партияның планнары — улустуң планнары. «Кедээ тудуглар». Москва чоогунда кедээ тудуг дуржулгазының дугайы. 18.45 — Бут бөмбүүнүң дугайында депчулал.

КЫЗЫЛДАН

19.15 — Чаа медээлер.

МОСКВАДАН

19.30 — В. Катаев — «Фиалка». Телешин. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — 22.40 — «Чүү? Каяа? Кажан?» Телевикторина. Оон соонда — Бөгүн делегейде. Информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — ПТУ-да чүү чүвеге база канчаар өөредирил? 12.30 — Күрүненің чурулга уран чүүлүнүң А. С. Пушкин аттыг музейинге кирген чаа чүүлдер. 13.00 — ССРЭ-нин ужудукчу-космонавтызы Г. Добровольскийге тураскаатказан шапкалдыг чурттар аразынга батут кырынга шуураашкын талазы-биле маргылдаа. Одессадан дамчыдар. 13.45 — Уругларга фильм. «Эрги шивээнің хөлегелери». 1-ги, 2-ги серилар. 15.00 — С. Прокофьев. № 7 соната. 15.20 —Чаа медээлер. 15.30 — 18.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — «Бистиң кандидаттарывыс». Кызыл хоорай Совединиң депутаттарынга кандидаттар дугайында кипочурумал. 18.10 — «ССРЭ-ниң 60 чылынга уткуштур». РСФСРниң алдарлыг артизи М. М. Мунзук-биле ужуражылга. 18.40 — Чарлалдар. 18.45 — «ССРЭ-нин 60 чылынга — 60 шалыпчы неделя».

МОСКВАДАН

19.15 — «Күш-ажылчы алдарның тук тудукчулары». («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

19.30 — «Алия төвүү». Информация-публицистиг программа.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!» Ийи ыт дугайы» Мультфильм. (ЧССР). 20.15— «Делегей панорамазы». 21.00— «Ye». Информастыг программа. 21.35 — 22.50 — «Соңгу чүк дугайында тоожу» Ураң-чечен фильм.

Агаар

Республикага бөгүн көжер булуттаар, чагбас. Соңгу-барыын угланыышкынның хаттың дүргени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы дүне 2—7 градус чылыыр, чамдык черлерге 0—5 градус соор, хүндүс 20—25, чамдык черлерге 14—19 градус чылыыр.

Кызылга көжер булуттаар, чагбас. Соңгу-барыын угланыышкынның хаттың дүргени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы дүне 2—4, хүндүс 23—25 градус чылыыр.

Редакциянын адреси: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнун 2-24-63. редакторнун оралакчыларының 2-35-24. 2-23-54. харылсалгалыг секретарының 2-23-45. секретарыаттың 2-23-35. партийэн амыдырал болгаш совет тургузут киллистерининя 2-37-13, пропаганда киллизинин 2-31-75. культура киллизинин 2-23-54. кедээ ажыл-агый киллизинин 2-21-47. үлетүүр киллизинин 2-41-75. чагаа киллизинин киллизинин 2-20-60. корректорларын 2-27-41 бухгалтериянын 2-12-45. солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 999.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00209